

The D.-A. V. College Sanskrit Series, No. 18.

RĀMĀYANA

OF

VĀLMĪKI

(in its North-Western Recension)

SUNDARA-KĀNDA

*Critically edited for the first time from
Original Mss. and supplied with an Introduction*

BY

VISHVA-BANDHU SHASTRI

LAHORE.

1940.

श्रीदयानन्दमहाविद्यालय-संस्कृतग्रंथमाला,

श्रीदयानन्दब्राह्ममहाविद्यालयाचार्यपदप्रतिष्ठितपूर्वेणा, श्रीदयानन्दमहाविद्यालयी-
यानुसन्धानालये श्रीविश्वेश्वरानन्दवैदिकानुसन्धानालये चाधिष्ठिताध्यक्ष-
पदेन, एम्० ए०, एम्० ओ० एल्० इत्युपाधिधारिणा,

श्रीविश्वबन्धुशास्त्रिणा

बहुभिर्विद्वद्भिः सङ्गत्य

सम्पादिता

तस्यां चायं

अष्टादशो ग्रन्थः

लवपुरम्

१९६७

The D.A.-V. College Sanskrit Series,

EDITED

in conjunction with other scholars

by

SHRI VISHVA-BANDHU SHASTRI, M. A., M. O. L.,

Director, the D. A.-V. College Research Deptt. and
the Vishveshvarānanda Vedic Research Institute, formerly,
Principal, the Dayānanda Brāhma Mahāvidyālaya.

Volume Eighteen

LAHORE.

1940.

श्रीदयानन्दमहाविद्यालय-संस्कृतग्रन्थमाला, सं० १८

अप्रकाशितचरं

पश्चिमोत्तरशाखीयं

वाल्मीकीय-रामायणम्

तत्र चैतव

सुन्दर-काण्डम्

विश्वबन्धुशास्त्रिणा

नानादर्शपुस्तकधारेण संशोध्य, भूमिकोद्बोधितसंस्करण-
प्रक्रियानुसारेण च संस्कृत्य
सम्पादितम्

लवपुरम्

१९६७ वि०

Published
by
The D.-A.V. College
Research Department,
LAHORE.

Printed
by
Shri Krishan Dixit
at the Bombay Machine Press,
LAHORE.

CONTENTS (विषयानुक्रमणी)

	Page
FORWORD (प्रस्तावना)	7-13
INTRODUCTION (भूमिका) :—	14-106
I. DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS 14	
II. A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS :—	
(a) Statement of extrinsic considerations :—	
1. <i>Script</i>	27
2. <i>Initial propitiations and colophons</i>	27
3. <i>Extent of text</i>	28
4. <i>Sectional division of text</i> ...	29
5. <i>Appellations of sections</i> ...	32
(b) Statement of intrinsic considerations :—	
1. <i>Evidence towards unitary character</i>	35
2. <i>Further evidence towards grouping</i>	41
III. THE NORTH-WESTERN RECENSION :—	
(a) Consideration of internal evidence :—	
1. <i>General statement on textual deviation</i>	57
2. <i>Divergence in topical comprehension</i>	59
3. <i>Divergence in textual extent</i> ...	61
4. <i>A statement of topical exclusion</i>	64
5. <i>Variation in agreement</i> ...	70
(b) Consideration of external evidence	74
IV. INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE 78	
मुन्दरकाण्ड-ग्रन्थः (TEXT)	१-१४८

Abbreviations (संकेताः)

८ = उत्तरार्ध—(2nd half of a verse).

तु० = तुलनीय—(Compare).

दा = दार्दिगात्यं बाल्मीकीय-रामायणम् (N. S. Press, Bombay, 1912).

द्र० = द्रष्टव्य—(to be understood).

पू = पूर्वार्ध—(1st half of a verse).

वं = वंशशास्त्रीयं बाल्मीकीय-रामायणम् (Gorresio, Paris, 1850).

N = Nil (शास्त्रान्तरे पश्चिमोत्तरीयपाठाऽभावसूचको नव-पर्यायः).

? = संदिग्धस्थलीय-चिन्हम् ।

(?) = कोष्ठबद्धं सत् प्रस्तुतशोध-शोध्यस्थलीयं चिन्हम् ।

FOREWORD.

In December, 1921, Pandit Ram Labhaya, M. A. secured two manuscripts of Vālmīkī's Rāmāyaṇa from Kaithal, a town in the South-East Panjab, on behalf of the Research Department, D. A.-V. College, Lahore. Substantial divergence in the text of these manuscripts from both the texts which were then available in print, namely, the Paris edition of Gorresio (1850) and the Bombay Edition (1912), further aroused the interest of the Department towards making further searches for more manuscripts of this most ancient and inspiring Indian national epic text. Abundant harvest awaited these assiduous efforts for, after a while, about two hundred codices of the different kāṇḍas of Vālmīkī's immortal work came to adorn the shelves of the Department.

The Ayodhyā-Kāṇḍa, work on which had immediately been started in the beginning of 1921, was issued in four fasciculi from April, 1923 to October, 1924 by Pandit Ram Labhaya, M. A. and the last one included in the entire, consolidated kāṇḍa, about four years after, in 1928, by Pandit Bhagavad Datta, B.A., who as the Head of the Department, had himself assumed the editorial charge. Vol. II consisting of Bāla (or Adi)-Kāṇḍa, appeared three years after, in 1931. Work on Volume III, namely, the Araṇya-Kāṇḍa had made some progress in the following years when the present writer who had been called upon to take over the charge of the Department in the middle of 1934, addressed himself to this task from the beginning of 1935 onwards after a six months' absence abroad. The above-mentioned volume was published during the same year (1935) and was followed up in exceptionally quick succession by Volume IV consisting of Kiṣkindhā-Kāṇḍa which appeared in 1936.

As pointed out in the Foreword to Vol. IV, this expeditiousness in bringing out a complete volume in one year was the result of a plan which had been drawn up 'to complete the work by bringing out one kāṇḍa every year.' But as further indicated there, 'it was doubtful if it would be practicable to continue on in this way in the absence of proper financial support from outside.' Fears of that time have come out to be but too true and this for the two reasons, namely, that no help came from outside and that the inner resources of the Department, meagre as they were, further assumed a dwindling tendency from day to day, considerably adding to the gravity of the situation. This will explain how the present volume has again taken more than three years to see the light of day. Would that one could hope that it would be made practicable to expedite publication of the Volumes VI and VII, namely, *Lankā-Kāṇḍa* and *Uttara-Kāṇḍa*, work on which has already sufficiently advanced.

But the circumstance of ever-tightening financial stringency apart, further addition to the fulness in presenting the critical apparatus with a view to make it a complete picture of the basic manuscript material has in the main caused considerable delay in bringing out the present volume. Comparatively speaking, its preparation has involved much more labour than that of any other previous volume. It has been calculated on the basis of actual extent of its text and typographical compactness that 648 pages which its text and footnotes occupy, are, in reality, equivalent to 720, 1080, 864 and 1008 pages of the previously issued first four volumes with 490, 482, 412 and 366 pages of text and footnotes, respectively. Thus, even in the ordinary routine, one could not expect to turn out this volume in less than twice the time taken by the Volume IV.

This increased extensiveness of textual materials has in a way been also responsible for the absence of the entire appendixical section which was a special feature of the previous volumes. There was, however, still another reason for withholding this section from this volume. As will be noticed, these appendices had not adhered to one, uniform standard in each of the previous volumes. While they had occupied barely 21 pages in Ayodhyā-Kāṇḍa, they, gradually, developed from volume to volume till they were spread over 105 pages in Kiṣkindhā-Kāṇḍa. It is evident that in order that this important section of the present edition of the North-Western recension should become evenly treated and, in consequence, uniformly useful, its defective portions shall have to be done over again. Moreover, the text of the next volume, namely, Lankā-Kāṇḍa, being most extensive of all the volumes, considerations of bulkiness alone will not permit inclusion of the related appendixical section in it. In the circumstances, it has been considered desirable that the above-mentioned section as pertaining to Rāmāyaṇa, as a whole, should subsequently be issued as a separate, consolidated volume.

Pandit Ram Lābhaya and Pandit Bhagavad Datta had added small introductory sections to their respective volumes, critical value of which was limited to a brief description of their manuscript materials. When the present writer took up the work, he similarly made some reference to his manuscript materials in the Forewords to the two volumes previously issued by him but thought that it would be much better to discuss the several text-critical and other important aspects of the present edition in a separate volume to be published when volumes I-VII containing the entire text would have been issued.

Quite another circumstance, however, has caused this plan to be changed to some extent by bringing home to the editor the imperative need of supplying a

somewhat detailed text-critical introduction to the present volume. Dr. S. K. De, a well-known critical scholar of the day in this line as he is, has done this work the ever so covetable honour of having reviewed its volume IV, namely, *Kiṣkindhā-Kāṇḍa* in the columns of *Oriental Literary Digest*. Poona, for May, 1939. But as, unfortunately, sometimes happens in the case of over-busy and over-worked people, their best intentions and purest motives notwithstanding, the learned reviewer in the present case has been led into doing a grave injustice to this work by having passed adverse verdicts where, according to his own statement, absence of supply of detailed descriptive information on the part of the editor could well have suggested it to him that the best course for him would be to refrain from making any sweeping remarks in connection with the manuscripts used for this edition being either *misch-codices* or unconnected with the North-Western recension.

Of a piece with these remarks of his is his unsupported stricture that "no recognisable critical principles have been followed in reconstructing the text." When the editor had not explained his method, the best course for the able reviewer should have been to subject some portions of the edited text to his own canons in this behalf and then opined how far it could stand that test. But this would have entailed patient labour, requiring sufficient time and close attention which it was in no way an easy thing for him to spare.

This brings us to his third and most important indictment, namely, "that no attempt is made also to make a comparative study of this recension with the South Indian and Bengal recensions, and (that) it is almost impossible even for the critical reader to find out the differences without consulting the rare and costly edition of Gorresio or the printed South Indian text, side by side." Apparently, he is thinking not in the terms

of a critical edition of one particular recension of Rāmāyaṇa but in those of a critical edition of Rāmāyaṇa as such. Otherwise, how could he expect, as he naively does, the present work to become for Rāmāyaṇa what, for example, the Bhandarkar Institute edition of Mahābhārata was indeed intended as well as designed to be for that text, a thesaurus of the sum-total of its textual tradition as preserved in its different recensions? The proper function of a recensional edition must remain within the textual orbit of a particular recension. Of course, if that recension did not happen to be previously distinctly known or recognised as such, it may be advisable for its editor to indicate, in a general way, the extent to which it differed from the other, previously recognised recensions.

Now it is passing strange that most exhaustively as this really much needed indication of this aspect has been made in this edition of this newly discovered recension, it has been most thoroughly misunderstood and, therefore, most unjustly misrepresented by this otherwise very wide-awake scholar. So, while N(=nil) denotes that particular lines and stanzas to which it has been prefixed or suffixed are not, as the case may be, found in one or both of the other recensions and that, hence, they belong exclusively, to that extent, to the North-Western recension, it has been taken to possess just the opposite significance, namely, that they have been incorporated in the body of this text from the other recensions. It is, therefore, not surprising that upset as he is by confusion created by himself, he complains that it is not intelligible why lines or stanzas have been included in the N. W. text, which do not occur in it and which are marked by the editor himself with the *na*(?) or *nasti*, and such lines are numerous on every page." But, as explained above, this very presence of a large number of these exclusively N.W. recensional lines and stanzas on every

page, as unmeaningly testified to by him, becomes a proof positive of substantial independence of this text.

Entirely missed as he has the proper meaning of this most important and simplest contrivance of inter-recensional comparison, as adopted in this edition, there hardly remains any point in his dubbing on this basis the present text as inclusive in the sense that some of its portions have been drawn from the other recensions. It has indeed been admitted that this edition is eclectic in that it is based not on one particular manuscript but on the judicious use of all the ten manuscripts, which have been drawn upon in accordance with certain definitely set and rigidly followed principles of textual criticism and reconstruction as explained in the sequel but not, as he has wrongly supposed, in that no recognisable principles have been followed. Eclecticism in respect of textual editing is often mentioned with a tinge of reproach. But there is no reason to suspect that Dr. De could be a party to it if only because, as a Parvan-Editor of the Poona Mahābhārata, he himself has become sufficiently accustomed to this well-established principle in the editing of ancient Sanskrit texts, especially, those of popular character, as necessitated by the peculiar circumstances of their record and transmission. But it is one thing to be legitimately eclectic in this sense and quite another to be inclusive in the one intended to be superimposed on this edition by Dr. De with the aid of a proof which, little as he expected, has only shown his own absent-mindedness in the matter. Be it as it may, the present editor is thankful to him for having thus suggested to him the desirability of supplying an introduction to this volume, even though it meant, as already indicated, a little change in the original plan.

Main assistance in the production of this volume has been rendered by Shri Pitāmbara Datta Shastri. Shri

Shiva Prasada Shastri and Shri Rama Sarupa Shastri have helped in the matter of copying and proof-reading. Shri A. N. Malik, M. A. has corrected the proofs of the Introduction. I am grateful to all these gentlemen for this cooperation.

LAHORE.
July 10, 1940.

Vishva-Bandhu Shastri.

INTRODUCTION.

I. DESCRIPTION OF BASIC MANUSCRIPTS.

The following manuscripts have been utilised for this edition of the text of Sundara-Kāṇḍa of Vālmīki's Rāmāyaṇa in its North-Western recension and thus form the basis of the Critical Apparatus appended thereto:—

i. आ

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4837; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 116, size, $13\frac{3}{4} \times 5\frac{3}{4}$ inches with $2\frac{1}{4} \times 1\frac{3}{4}$ inches left out for uniform margins.

3. Generally 12 lines to a page; syllables per line ranging from 42 to 48; altogether making about 3900 *granthas* (i.e., units of 32 syllables each).

4. Indian, hand-made paper; marginally worn out but written space intact.

5. Initial auspicious invocation and marginal lining on the first page only in red ink; yellow pigment used for deletion which has also been effected occasionally by a coating of black ink.

6. Old Devanāgarī Script; bold, beautiful, even hand.

7. Generally clean margins with occasional corrections, in small letters, presumably, by another hand; no variant readings and no interlinear additions.

8. Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, generally, bears a cipher, representing the serial number of the folio, underneath a signature such as रा. सु. or सुन्दर., indicating the title of the work as well as the name of the *kāṇḍa*. The cipher is regularly repeated in the bottom of the right-hand margin, generally, with the title indication, राम० above it.

9. The text is divided into 100 *sargas* which are not separately numbered whereas stanzas in each *sarga* are numerically differentiated. The first and the last *sargas* are entitled हनुमत्-प्रवेश- and राक्षस-भंत्रण- respectively. From the nineteenth *sarga* onwards, the sub-title लंका-पर्वन्- is some-times found used in sectional colophons.

10. It is fairly correct in the beginning, but the standard of correctness gradually deteriorates. Promiscuous interchange of स् and श् as also न् and ण् is quite common. Sometimes व् is written for च्. Illustrations of these could be easily gathered from the Critical Apparatus.

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa. Sometimes, text is inadvertantly repeated (*e. g.*, 82, 10).

12. It has been obtained from Agra in the United Provinces and is dated V. S. 1646 (ca. A. D. 1589).

13. It begins with the invocation, ओं गणेशाय नमः and contains the following historically important colophon:—

इत्यार्षे रामायणो सुन्दरकाण्डे लंकापर्वणि राक्षसमन्त्रयां नाम सर्गः ।
शुभमस्तु । कल्याणमस्तु । संवत् १६४६ पौष सुदि ११ मंगलवारे । श्री०
आगरा महाकोटे । पातिशाह श्रीअक्बर जलालदीन राज्ये ॥ ठाकुर
श्री सुंदोदास इदं श्रीरामायणपुस्तकं लिषायितं । औतांबर कपूर लिषतं ॥ यादृशं
पुस्तकं दृष्ट्वा । तादृश्यं० यदि सु० मम दोषो न दी० ॥

ii. फ

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4839; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 136 (except for the first folio which is missing); size 12×4¼ inches with 1½×2 inches left out for uniform margins.

3. 9 lines to a page with 52 syllables to a line, altogether making about 3850 *granthas*.

4. Indian, hand-made, strong paper of reinforced texture; marginally worn out, but text not damaged.

5. Marginal lining as well as text in much faded

black ink on a ground which seems originally to have borne a thin coating of yellow pigment that has almost disappeared in the course of time; thick yellow pigment used for deletion purposes; ciphers for numerical indication of folios as well as sectional colophons have been decoratively written on round discs of red pigment.

6. Very old Devanāgarī Script; evenly and beautifully written in small characters.

7. Clean margins with occasional corrections in still smaller letters and in a different hand. No variant readings and no interlinear additions.

8. Each folio, on its reverse, bears mere cipher to indicate the number of the folio in the middle of the right-hand as well as left-hand margin with the above-mentioned red discs beneath them.

9. The text is divided into 85 *sargas* which are not separately numbered; nor are the stanzas in each *sarga* numerically differentiated. The initial and the final *sargas* are named लंका-प्रवेश- and समुद्र-तरण- respectively. The colophons of the tenth and the twenty-first *sargas* contain the additional sub-titles, उद्योग- and दिग्विजय-, respectively.

10. It is almost correct. Occasional mistakes that occur are of the nature of replacement of ण् by न्, म् by ब् and च् by क् (cf. 61, 38; 66, 29; 56, 6 and elsewhere in the Critical Apparatus). Sometimes, textual misunderstanding on the part of the scribe has also been responsible for corruption; e.g., निपतत्सु महाजवां for निपपात महाजवा (55, 22).

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa except for the first folio that is missing. Folio 2 begins with stanza 12 of *sarga* 1. It is free from repetitional aberration.

12. It has been obtained from Fatehpur in the United Provinces. Although it is not dated, it is probably the oldest of the Mss. utilised for this edition.

With due regard to its characteristically old form of script and even method of writing as well as to the condition of paper, ink and coatings and yellow and red pigments, it may safely be considered to be at least 400 years old.

13. The colophon reads as follows:—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे समुद्रतरणो नाम सर्गः ।
समाप्तश्चायं सुंदर कांडः । शुभमस्तु ।

iii. अ

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 4923; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 127; size, 13×6 $\frac{3}{4}$ inches with 3 $\frac{1}{2}$ ×2 inches left out for uniform margins.

3. 14 lines to a page with syllables in a line ranging from 33 to 36, altogether making about 3800 *granthas*.

4. Kashmirian, glazed paper; well preserved, undamaged.

5. Decorative marginal triple linings on all the four sides in red, yellow and black inks with an additional lining on the first page; half stanzas separated by double *danḍas* in red ink; colophons generally in red ink but, also, sometimes, syllabically alternated with black ink.

6. S'aradā-modelled Devanāgarī Script, bold, beautiful, even hand.

7. Clean margins, entirely free from corrections or additions.

8. Left-hand marginal top of each folio, on its reverse, bears the signature रा० वा० सु० कां० with the numerical representation of the folio under it. Similarly, right-hand marginal bottoms of folios, on their reverse, indicate the work by राम० with corresponding ciphers under them.

9. The text is divided into 99 *sargas*. These as well as the stanzas therein are irregularly and, often, erroneously numbered. It is, however, evident from the space regularly left out for this purpose between the red terminal *danḍas* that the scribe did intend supplying these numbers but, somehow or other, failed to do so. The first and the last *sargas* bear the titles हनुमन्विन्ता- and राक्षसमन्त्र- , respectively. From *sargas* 55 onwards, the sub-title, उद्योगपर्वन्- is found in sectional colophons.

10. It is fairly correct with sporadic be-sprinkling of orthographic oversights (*e.g.* शुभ्रावे for शुभ्राव at 13, 2).

11. It contains complete Sundara-Kāṇḍa with a fairly large number of gaps indicated by dots or dashes (*e.g.* 9, 30; 32, 39) and with occasional repetitions (*e. g.* 60, 1).

12. It was obtained from Amritsar; about 150 years old.

13. It begins with—श्रीगणेशाय नमः।
It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे राक्षसमन्त्रो नाम सर्गः । समाप्तोयं सुन्दरकाण्डः ॥

iv. च

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4840; also available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 146; size, 11×4½ inches with 1¼×1½ left out for uniform margins.

3. 10 lines to a page with about 45 syllables to a line; altogether 4000 *granthas*.

4. Indian hand-made thick hard paper which being brittle has been damaged in the margins but, towards the end, in the written space as well.

5. Written in black ink with double marginal linings on a yellowed or reddened ground; thick yellow pigment used for elision; red pigment not used for marking anything off.

6. Devanāgarī Script, midway between the old and S'ārādā-modelled types ; bold, even hand.

7. Marginal corrections in a different hand.

8. The signature रा. सु. and the cipher for the folio number on the left-hand marginal top and the signature राम. and the cipher in the right-hand marginal bottom on the reverse of every folio.

9. 103 *sargas* ; no separative ciphers for *sargas* or stanzas. The names of the first and the last *sargas* are लंकावर्णन- and राक्षस-मंत्र-, respectively. From *sarga* 20 onwards, colophons occasionally add the sub-title, लंकापर्वन्-.

10. Considerable percentage of mistakes, relating to phonetic replacement (*e. g.*, ण् by न्), orthographic replacement (*e. g.*, म् by य्) and illusory dropping off of letters (cf. 82, 23 ; 87, 15 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with folio 2 missing and with occasional gaps (cf. 1, 1ff, 8, 23 ; 30, 23f; 34, 33f; 65 etc.) and repetitions (cf. 56, 144 ; 59, 22 etc.)

12. Obtained from Chaniot (N. W. Panjab) ; about 200 years old.

13. It begins with—

श्रीगणेशाय नमः । श्री रामचन्द्राय नमः । श्रीवाल्मीकिमुनये नमः ।

जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अञ्जेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

सुंदरकाण्डं समाप्तं ॥

v. ब

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4924 ; also available for the previous *kaṇḍas*.

2. Folios 120, size, 12×7 inches with 3×2 inches left out for uniform margins.

3. 15 lines to a page with syllabic average of 35 per line ; altogether 3900 *granthas*.

4. Kashmirian, glazed paper.
5. No yellow or red pigment.
6. S'ārādā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful, even hand.

7. Neither any marginal linings nor any corrections or additions.

8. The signature, रामा. सु. कां. with cipher for the folio number on the top of the left-hand margin and cipher only in the bottom of the right-hand margin on every folio, on its reverse.

9. 100 *sargas* without any kind of separative indications. हनुमल्लंकाप्रवेश- is the name of the first *sarga* and राक्षस-मंत्र-, that of the last one. From *sarga* 26 onwards, occasional occurrence of the sub-title, लंका-पर्वन्- in sectional colophons.

10. Fairly correct with occasional slips (cf. 82, 4 ; 83, 9 ; 84, 2, etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with occasional lacunae (cf. 34, 73 ; 34, 24 etc.) and repetitions (cf. 56, 144 ; 59, 22 etc.).

12. Obtained from Bahawalpur (S. W. Panjab); about 150 years old.

13. It begins with—

ओं नमः सरस्वत्यै । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणो गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

समाप्तश्चायं सुंदरकाण्डः । ओं ।

vi. छ,

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College Lahore, No. 4922; utilised in the previous *kāṇḍas* under the name, म.

2. Folios 102; size $13\frac{1}{2} \times 7\frac{3}{4}$ inches, $4\frac{1}{2} \times 2\frac{3}{4}$ inches being marginal.

3. 16 lines to a page with syllabic range of 39 to 43 per line ; 3800 *granthas* in all.

4. Kashmirian, glazed paper.

5. No yellow or red pigment.

6. S'ārādā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful and even hand.

7. Clean, unlined margins with occasional supplementations in the scribe's own hand.

8. The signature, श्रीः, रा. सुं. कां. with cipher for the folio number at the left-hand marginal top of every folio on its reverse. The corresponding right-hand bottoms regularly bear ciphers up to folio 36, whereafter they sometimes have ciphers or the word श्रीः and, sometimes, are left without any mark.

9. 103 *sargas* with irregular separative numerals up to *sarga* 50, stanzas not separated; the first and the last *sargas* are named हनुमन्-प्रवेश- and राक्षस-मंत्र-, respectively.

10. Standard of correctness not high (cf. 61, 3; 91, 113; etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a large number of gaps (cf. 19, 47; 22, 12ff; 23; 24, 34, 39; 41 etc.) and occasional repetitions (cf. 56, 144; 59, 22 etc.); folios 28 and 70 missing.

12. Obtained from Lahore; about 150 years old.

13. It begins with—

ओं नमो नारायणाय । अथ सुंदरकांडं लिख्यते ।

ओं जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः ।

समाप्तोऽयं सुंदरकांडः पंचम इति शुभमस्तु सर्वजगतां । अथातो लंकायां युद्धपर्वं लिख्यते । जितं भगवता.....इति शुभम् ।

vii छ२

1. Lal Chand Library, D.A.-V. College, Lahore, No. 6159; also available for the preceding *kāṇḍa*.

2. Folios 92; size, $14 \times 7\frac{1}{2}$ inches, $4 \times 2\frac{1}{2}$ inches being marginal.

3. 16 lines to a page with syllabic range of 42 to 48 per line; 3850 *granthas* in all.

4. Kashmirian paper, not well preserved; margins coated with a thin layer of ochreish colouring.

5. No yellow or red pigment for deletion, correction or supplementation.

6. S'āradā-modelled Devanāgarī Script; bold, beautiful and even hand.

7. Clean, unlined margins, free from corrections and additions.

8. Left-hand marginal tops of the reverse folios bear the signature रा. सुंका and ciphers indicating folio numbers while the corresponding right-hand bottoms have the same ciphers only.

9. 102 *sargas* without any kind of separative numerals or terminal *dandās* for individual *sargas* or the stanzas contained therein. Occasionally, however, numbers of *sargas* are indicated in words in sectional colophons.

10. Measure of correctness is poor (cf. 64, 30; 81, 8 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a goodly number of gaps (cf. 12, 22; 16, 22; 21, 21; 34, 73 etc.) and occasional repetitions (cf. 56, 144; 59, 22; 87; 41, etc.).

12. Obtained from Lahore; about 125 years old; the statement, in a different hand, in the colophon that it was written as well as made a gift of in V. S. 1917 (ca. A. D. 1861) is obviously wrong in so far as its having been written in that year goes.

13. Its regular and original beginning was—

ॐ श्रीगणेशाय नमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिया लोकधारिणा ।

अजेन विश्वरूपेया निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It is now preceded by a later, accretional pre-script—
देवीचंद्र अमगोत्रेण कन्यायाः करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं देविकायां
तटे शुभे सं १६१७ आषाढ १६ ।

Similarly, the original colophon was—

इत्यार्षे रामावर्ये सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः समाप्तोयं सुंदरकांडः
पंचमः ॥ शुभमस्तु सर्वजगतां ॥ शुभं

It is now followed by a later but interesting
postscript—

लिखितं देवीचंद्र अमगोत्रा जसरोटे राज विष्णो सलहयादीदा पुरमंडलवासी
सं १६१७ देवी चंद्र अमगोत्रेण कन्यायाः करपीडने वाल्मीकि-पुस्तकं दत्तं
देविकायां तटे शुभे ॥

पुस्तक सुंदर कांड पण्डित देवकीनंदन दा ॥ शुभमस्तु सर्व जगति ॥

viii. प्र.

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 617 ; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 80; size $11 \times 6\frac{1}{4}$ inches, $2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{4}$ inches being marginal.

3. Lines per page ranging from 19 to 23 with syllabic range per line being 38 to 47; 3850 *granthas* in all.

4. Indian paper, thick and a little glazed.

5. Yellow pigment used for purposes of deletion.

6. Devanāgarī Script; ordinary hand; modern, longish, slanting characters.

7. Unlined margins containing corrections and supplementations in the same hand as well as in a different hand.

8. Only left-hand reverse marginal tops bear the signature सुं० कां० and ciphers for the folio numbers.

9. 103 *sargas* with separative numerical indications for them in the sectional colophons, but no such indication for individual stanzas.

10. Fairly correct with occasional mistakes (cf. 81, 18; 82, 20; 87, 10; 15 etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with many lacunae (*e.g.* 43, 2-4) and some repetitions (*e.g.* 56, 144 ; 59, 22).

12. Obtained from Prayag (Allahabad) ; dated V. S. 1880 (ca. A.D. 1824).

13. It begins with—

ओं श्रीगणेशाय नमः । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकांडे राक्षसमंत्रो नाम सर्गः १०५ (sic.) समाप्तश्चायं सुंदरकांडः । अतः परं लंकाकांडो भविष्यति । अशीतितमे वर्षे सप्तम्यां रविवासरे । जेष्टेमासे सिते पक्षे सुंदरो लेषितो धिया । यथारामेण विदुषा कथाव्याख्यानसिद्धये । शुभमस्तु ॥

ix. रा

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 6903 ; not available for the previous *kāṇḍas*.

2. Folios 169 ; size, $12\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{4}$ inches, $2 \times 1\frac{1}{4}$ inches being marginal.

3. Lines per page ranging from 10 to 13 with syllabic range per line being 28 to 35 ; 3850 *granthas* in all.

4. Indian paper, thick and rough.

5. Yellow pigment used for purposes of deletion.

6. Modern Devanāgarī Script ; ordinary slanting characters.

7. Unlined margins with corrections both in the scribe's own hand as well as in a different hand.

8. Left-hand reverse marginal tops bear the signature रा० सु० and ciphers for folio numbers ; right-hand bottom margins have the signature शिव and the ciphers.

9. 103 *sargas* ; separate *sargas* as well as stanzas have been marked off numerically ; sometimes, words have been used for numerical ciphers.

10. Fairly correct with occasional mistakes (*cf.* 5, 110 ; 63, 8, etc.).

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a few lacunae and repetitions (e.g. 43, 2-4 ; 56, 144 ; 59, 22).

12. Obtained from Rawalpindi (N. W. Panjab); dated V. S 1900 (ca, A. D. 1844).

13. It begins with—

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशायनमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

It ends with—

इत्यार्षे रामायणे सुंदरकाण्डे राक्षसमंत्रोनाम सर्गः १०४ (sic) समाप्तोयं
सुंदरकाण्डः अतः परं युद्धकाण्डो भविष्यति । यस्यायं प्रतिसन्धिः श्रीरामाय
नमः १६०० ।

x. म

1. Lal Chand Library, D. A.-V. College, Lahore, No. 4925; this is different from the manuscript म as used in the previous *kāṇḍas*. (cf. ल, above).

2. Folios 152; size, 11 $\frac{3}{4}$ × 6 $\frac{1}{2}$ inches with 1 $\frac{3}{4}$ × 1 $\frac{1}{2}$ inches being marginal.

3. Lines per page about 15 with a range of 28 to 35 syllables to a line; 4000 *granthas* in all.

4. Indian paper, somewhat glazed.

5. Yellow pigment, somewhat black coating also used for deletion; terminal *daṇḍas* of stanzas and *sargas* in red ink; sectional colophons marked off by ochreish coating.

6. Modern Devanāgarī Script; ordinary, bold hand.

7. Unlined margins full of supplementations and corrections as well as Sanskrit and Hindi gloss accompanied by interlinear notations on words in the order of their *anvaya*.

8. Left-hand reverse top margins bear the signature सुन्दर० and ciphers for folio numbers, while right-hand bottom margins have the signature रामा० and the ciphers.

9. 103 *sargas* with separative numerals for *sargas* and stanzas therein; from *sarga* 21 onwards, the sub-title, लंकापर्वन्- and from *sarga* 72 onwards, the sub-title, उद्योगपर्वन्- are included in the sectional colophons.

10. Fairly correct with occasional mistakes.

11. Complete Sundara-Kāṇḍa with a few lacunae and repetitions (cf. 43, 2; 53, 3-20; 56, 17-110 etc.) besides the last folio which is missing.

12. Obtained from Muttra; about 75 years old.

13. Its auspicious beginning reads—

श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः । ॐ जितं भगवता तेन हरिया
लोकधारिया । अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥१॥

As already indicated, the last colophon is missing.

II. A COMPARATIVE VIEW OF THE MANUSCRIPTS.

(A) Statement of extrinsic considerations.

1. Script.

(a) As already indicated in the course of description of individual manuscripts, all of them are written in the Devanāgarī characters.

(b) Whereas a sharp distinction is observable in the case of a number of Devanāgarī characters, according as they belong to the one or the other of the Northern and the Southern varieties of this script as employed in Pre-typographical writings*, it is noteworthy that the entire lot of these manuscripts scriptorially falls under the Northern variety.

(c) But while generically pointing to the Northern Devanāgarī area as their provenance, they are further divisible into three sub-groups, to wit, (1) आ and फ which are palaeo-graphic (2) प्र, रा and म which are neo-graphic, and, lastly, (3) अ, च, ब, ल_१ and ल_२ which embody neo-graphy, somewhat rounded on the model of S'āradā.

2. Initial propitiations and colophons.

(a) आ and अ propitiate Gaṇeś'a and begin the text forthwith. In all likelihood फ did likewise; but as its folio is unfortunately missing, it cannot but be a subject of surmise.

(b) In च, ब, ल_१, ल_२, प्र, रा and म, on the other hand, the following propitiatory stanza is also read :—

“जितं भगवता तेन हरिया लोकरिया ।

अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥”

(c) Besides this main difference, there are some minor distinctions within these two groups. Thus आ reads आँ in the beginning whereas अ does not do so. Similarly, some members of the second group contain additional or substitutive propitiations of Rāmacandra,

* cf. Gauri Shankar Ojha : Prācīna-lipi-mālā, 1918, Pp. 69-70,

Vālmīki and Sarasvati as well as a few other descriptive augmentations, presumably, according to the varying loyalties and, may be, whims of individual scribes (cf. detailed information in the preceding chapter).

(d) While the colophon of आ refers to the Sundara-Kāṇḍa (sargas 1-100) of this edition as being Lañkā-Parva of Sundara-Kāṇḍa which, presumably, it would continue to include our Lañkā-Kāṇḍa as being its Yuddha-Parva, the colophons of all the rest, as available, agree in the uniform termination of their Sundara-Kāṇḍa as such with our Sundara-Kāṇḍa. Indeed, ल_१, अ and रा also refer, though in somewhat varying terms, to the following kāṇḍa as being a separate unit, not in anyway forming a composite part of Sundara-Kāṇḍa.

(e) Colophonical additions in आ, ल_२ and प्र, interesting as they are as giving some personal information about their copyists or later owners, can hardly impart any generic character to them.

(f) Whereas similarity of initial propitiations as found in म may be a ground for surmising that its colophon might have been of a piece with the colophons of manuscripts other than आ, it is rather difficult to postulate the exact form of the missing initial propitiation of फ. Judging, however, from the position of its colophon which is midway between the colophon of आ on the one hand and those of other manuscripts on the other, it seems that, as already indicated, its beginning might have substantially agreed with the simpler variety.

3. *Extent of text.*

(a) The following gradation table will give an idea of the textual extent of each manuscript separately:-

Mss.	Approximate Granthas	Actual Verses.*
च	4000	3806½
म	4,000	3,804

* Anustubh and other measures have not been differentiated in these calculations of actual situation.

आ	3,900	3,724½
ब	3,900	3,694½
रा	3,850	3,687
प्र	3,850	3,663
फ	3,850	3,655
ल _२	3,850	3,640
ल _१	3,800	3,626½
अ	3,800	3,612½

(b) It is evident from the above table that these manuscripts represent a practically equi-extensive and, therefore, fairly reliable textual tradition without offering much scope for the postulation of two versions, a longer one and a shorter one. The entire range within which they might differ from one another—whether on account of defects due to illegibility of exemplars, rendering it impossible to copy them and optical illusion on the part of scribes, causing some skippings in copying or by reason of genuine textual divergence—covers hardly more than 5% of the whole text. In other words, the variation range of the extent of text as read by these manuscripts remains within 200 verses in an aggregate of 3800 or so. And, even this divergence, small as it is, is further reduced when textual defaults, which apparently originated from optical illusion and other kindred circumstances, are taken into proper account.

4. Sectional division of text.

(a) The following gradation table gives the number of cantos into which each manuscript divides its text :—

i.	फ	85
ii.	अ	99
iii.	आ	100
iv.	ब	100
v.	ल _२	102

vi.	ल,	103
vii.	प्र	103
viii.	रा	103
ix.	म	103
x.	च	103

(b) In relation to the edited text, it is noteworthy that 73 out of its 100 sectional divisions are common to all the ten manuscripts. These are cantos **1-4, 6, 9-24, 27, 28, 32-44, 48-52, 57, 61-69, 71, 74-77, 80-86, 88, 91-95, 97-100.**

(c) Of the remaining 27 cantos of the present edition, 17 cantos, to wit, **25-26, 29, 30, 45-47, 53-56, 58, 72, 73, 78 and 79** are co-extensive with the corresponding sections of the eight manuscripts, namely, आ, च, ब, ल_१, ल_२, च, रा and म.

(d) On the other hand, क and अ more or less take a line of their own in some of these cases. Thus, क reads the eight cantos, namely, **25-26, 53-54, 72-73** and, lastly, **78-79** as four cantos without splitting them up into two each as in all the rest. Similarly, अ treats cantos **55-56** and **58-59** as unbifurcated two cantos while the remaining nine manuscripts agree in reading them as four cantos. Also, क and अ concur as against all the rest in making one canto out of the two cantos, **29** and **30** and, yet, again differ from each other in the case of the three cantos, **45-47** in that क reads these as one canto and अ combines cantos **45** and **46** into a separate one whereas all the rest read them as three cantos.

(e) Whereas आ agrees with च, ब, ल_१, ल_२, प्र, रा and म in the above-mentioned 17 sectional divisions, it alone reads cantos **7** and **8** as two separate ones as against the entire array of the remaining nine manuscripts which combine these into one canto.

(f) Thus, it is worthy of note that while in the above-mentioned 19 cases, आ, क and अ are seen to change

sides, sometimes, mixing up with others and, at other times holding entirely aloof, the other group consisting of seven manuscripts, namely, अ, ब, ल_१, ल_२, म, रा and न, on the other hand, sticks to one, uniform ground.

(g) What has been said above in connection with the unanimous divisional arrangement of the septenary group and alternating agreement and disagreement of the second group consisting of the remaining three manuscripts, is further borne out by the consideration of the next group of cantos, namely, 5, 31, 60, 70, 87, and 96. Thus, the entire larger group splits up canto 5 into four cantos (*i. e.*, verses 1-21, 22-40, 41-95, and 96-146). आ keeps it as one canto but does not read verses, 9-21, 30-40, 73-95 and 96-126. In other words, it reads only 68 verses instead of 146 of the larger group. फ divides it into two cantos (*i. e.*, verses, 1-95 and 96-146) and, also, shortens the text by 11 verses (*i. e.*, 30-40). अ agrees with फ in this shortage of 11 verses but differs from it in that it divides the text into three and not two cantos (*i. e.*, verses, 1-21, 22-95, and 96-146). In canto 31, आ, फ and अ establish their affinity by uniformly reading it as one canto against the two cantos (*i. e.*, verses 1-7, and 8-25) of the other group. Cantos 60 and 70 are divided into two cantos each (*i. e.*, verses 1-11 and 12-27 and 1-20 and 21-36, respectively) by अ, but the rest agree in not making this sub-division. आ maintains unity of canto 87 against its bifurcation (*i. e.*, verses, 1-21 and 22-51) as effected by all the others. In canto 96, both आ and फ go in for its unity while अ shifts its allegiance to the larger group in dividing it into two cantos (*i. e.*, verses, 1-78 and 79-115).

(h) The situation in cantos 89-90 is somewhat intriguing in that here, for the first time, one comes across a case of defection on the part of a member of the larger group. For, ब is unique in developing a new

sectional unity by putting together canto 89 and verses 1-52 of canto 90. But, apart from this prefixative departure, it follows the other members of its group in bifurcating canto 90 in a like manner (*i. e.*, verses 1-52 and 53-81). Of the other group, आ reads it as one, undivided whole whereas फ has its own bifurcation (*i. e.*, verses 1-27 and 28-81) and अ takes shelter in a compromise by dividing it after the manner of फ as well as that of the larger group (*i. e.*, 1-27, 28-52 and 53-81), thus hammering out three cantos out of one of आ.

5. Appellations of Sections.

(a) As indicated above, 73 out of 100 sectional units of the edited text are co-extensive with the uniform manuscript tradition in that behalf. It is interesting to note that whereas there does exist a rich crop of divergence in the matter of giving different names to individual sections as done by each manuscript, there is also, side by side with this difference, a considerable uniformity which could be studied with advantage towards finding a clue to the mutual relationship of these manuscripts.

(b) The following sectional names are preserved in common by all the ten manuscripts :—

Serial Nos.	Edited text Section Nos.	Names in all the Mss.
1.	8	हनुमच्छिन्ता-
2.	10	सीतादर्शन-
3.	14	सीतावर्णन-
4.	15	सीताप्रलोभन-
5.	16	सीतावाक्य-
6.	21	त्रिजटास्वप्नदर्शन-
7.	38	प्रमदावनविध्वंस-
8.	39	किंकरवध-

Serial Nos.	Ed. Text Sec. Nos.	Names in all the Mss.
9.	40	जम्बुमालिवध-
10.	44	हनुमद्ग्रहण-
11.	47	हनुमद्वाक्य-
12.	51	सरमावाक्य-
13.	57	अंगदवाक्य-
14.	64	मयिनिर्यातन-
15.	80	विभीषणवाक्य-
16.	81	रावणवाक्य-
17.	83	महोदरवाक्य-
18—20.	85—87	विभीषणवाक्य-

(c) In the following sections, आ and अ on the one hand and the septenary group on the other can be clearly differentiated, फ representing a different tradition :—

Serial Nos.	Ed. Text Sec. Nos.	Names in आ and अ	Names in the larger group
1.	45	रावणदर्शन-	हनुमदर्शन-
2.	61	सुग्रीववाक्य-	मधुवनभंग-
3.	100	राक्षसमन्त्रण-	राक्षसमन्त्र-

(d) In the following sections, फ and अ are seen to maintain a separate tradition in contra-distinction to the common nomenclatural tradition of the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in फ and अ	Names in the rest
1	9	अशोकवनिकाप्रवेशे हनुमद्वितर्क-	अशोकवनिकादर्शन-
2	32	सीताप्रभ-	सीतावाक्य-
3	42	सेनापतिवध-	पंचसेनाभरारक्षसवध-
4	52	सीतानुशोचन-	हनुमच्चिन्ता-
5	69	सुग्रीववाक्य-	उत्तरोत्तरवाक्य-
6	74	रामविलाप-	समुद्रतीरगमन-
7	79	मन्त्रिवाक्य-	श्रौत्पातिकवर्षेण-
8	11	सीतापरिज्ञान-	सीतान्वेषण-
9	17	राक्षसीसमावेश-	सीतारावणसंवाद-

(e) In the following sections, आ stands apart from all the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in आ	Names in the others
1	2	लंकाविचय-	लंकावर्णन-
2	3	चन्द्रोदयवर्णन-	प्रदोषवर्णन-
3	6	पानभूमिदर्शन-	पानभूमिवर्णन-
4	7	हनुमच्चिन्ता-	एकपुरुषचिन्ता-
5	98	सेतुबन्धन-	सेतुबन्ध-

(f) In the following sections, फ stands apart from all the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in फ	Names in the others
1	19	राक्षसीविभीषणवाक्य-	सीतातर्जन-
2	82	प्रहस्तमन्त्र-	प्रहस्तवाक्य-
3	24	विकल्प-	हनुमद्विकल्प-
4	66	अभिज्ञानप्रदान-	अभिज्ञानदर्शन-

(g) In the following sections, अ stands apart from all the rest :—

Serial Nos.	Ed. text Sec. Nos.	Names in अ	Names in the others
1	1	हनुमच्चिन्ता-	लंकाप्रवेश-
2	13	रावणोपावर्तन-	रावणदर्शन-
3	33	सीत्समनुरागवर्णन-	हनुमद्वाक्य-
4	59	मधुवनभक्षणा-	मधुभक्षणा-
5	92	विभीषण-री-या (?)	वानरमन्त्र-
6	88	विभीषणातर्जन-	रावणावाक्य-
7	78	रावणप्रबोध-	रावणस्तव-

(h) Whereas the sectional nomenclature as observable in connection with the remaining about one-half of the entire textual volume is too multifarious to lend itself to any systematic classification, the above study in itself, quite evenly spread over the whole text as it is, may well suffice for the present purpose of a general idea of classification of Mss. on the basis of sectional names. Thus, whereas 20 identities of nomenclature point to the traditionally unitary character of all the ten manuscripts, 48 similar identities as reported above in the members of the larger group go a long way in further establishing their kinship. On the other hand, it is often observed that every one of the remaining three manuscripts, namely, आ, फ and अ is seen ploughing its lonely furrow. Thus, it is remarkable that while these three are more or less busy in a game of hide and seek, now drawing towards and again receding far away from one another, the seven members of the other group like those of the Great Bear, keep constant company with one another, even though there is and must be some measure of separation among them just to help them maintain their individuality apart.

(B) Statement of intrinsic considerations.

1. Evidence towards Unitary Character.

(a) A considerable portion of the text as preserved by these manuscripts embodies what may be described as a unitary textual tradition. If the variants based on minor graphical vagaries or unimportant substitutions or transpositions are overlooked, almost one-half of the text may well be said to offer quite a uniform reading.

(b) Just to illustrate this point, a few passages, selected at random, may be cited :—

(i) *No variants whatever—*

1. इह संपातिना सीता रावणस्य निवेशने ।

आख्याता गृध्रराजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥ (8, 13)

2. हा राम लक्ष्मणयोत्प्रेषं हाऽयोध्वेति च साऽसकृत् ।
खिलप्य बहु वैवेही न्यस्तदेहा भविष्यति ॥ (8, 22)
3. अचिरोदितसूर्याभां ददर्श हनुमान् कपिः ।
मनोहरां दृष्टिहरां सौगन्ध्यघ्राणहारिणीम् ॥ (9, 8)
4. तस्मिन् मलिनसंवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ।
उपवासकृशां दीनां भर्तृदर्शनलालसाम् ॥ (10, 20)
5. पूर्वाचन्द्रनिभा श्यामा चारुवृत्तपयोधरा ।
कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा वितिमिरा दिशः ॥ (10, 29)
6. तां तर्ज्यमानां संप्रेष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदुःकमलेक्षणाः (17, 14)
7. वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल निबध्यते ।
जमे तस्मिंस्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥ (17, 4)
8. तवादर्शनजेनार्ये शोकेन समभिन्लुतः ।
न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ (34, 22)
9. यथाहं तस्य वीरस्य वञ्चयित्वा हृता बलात् ।
रक्षसा तद्गयादेव तथा नार्हति राघवः ॥ (36, 28)
10. अन्तःपुरविमानेषु रावणस्य महाकपिः ।
निपपाताग्निसहितो मूर्तिमानिव पावकः ॥ (50, 31)
11. अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायुपुत्रस्य धीमतः ।
श्रुत्वैव परमप्रीतो हरिमध्यगतोऽब्रवीत् ॥ (56, 9)

(ii) *Minor Variants**—

1. इति संचिन्त्य हनुमान् बुद्ध्या स कपिकुञ्जरः ।
रावणान्तःपुरं भूयो विचेतुमुपचक्रमे ॥ (6, 5)
2. परदारारोधस्य प्रसुप्तस्य निरीक्षणम् ।
इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ॥ (6, 40)

* Paucity or insignificance of variants in these passages will be evident from the relevant critical apparatus which may be repeated here for the purpose of ready reference. Thus, 1 b- बुद्ध्या स->सुबुद्ध्या (sic) in रा and स्व-बुद्ध्या (sic) in च, ब, म, प्र, ल₁, ल₂ and अ; 2a- पर-दार०>पुर(?)-

3. तदिदं मार्गितं तावच्छुद्धेन मनसा मया ।
रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ (6, 47)
4. स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहु प्रयातामपश्यमानो जनकात्मजां च ।
स शीघ्रकारी मतिमान् विमानादवारुरोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥ (6,52)
5. विरूपरूपा विकृता विवर्चसो महानना दीर्घविरूपदर्शनाः ।
समीक्ष्य राक्षसराजयोषितो भयाद् विपन्ना जनकेश्वरात्मजा ॥ (7,4)
6. वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्यैः पृथग्विधैः ।
स्याज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ (9, 18)
7. अस्या हेतोर्बलोदग्रा हरयः कामरूपिण्यः ।
सुग्रीवेण समादिष्टा मार्गन्ते सर्वतो दिशः ॥ (10, 64)
8. सागरश्च मया क्रान्तः श्रीमान् नदनदीपतिः ।
अस्याःकृते विशालाक्ष्याः पुरी चेयं निरीक्षिता ॥ (10, 67)
9. राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीताया नार्धमाप्रयुः ॥ (10, 69)
10. तस्याधस्ताच्च तां देवीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
लक्ष्यामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकात्मजाम् ॥ (12, 19)
11. अलंकारो हि नारीणां दाक्षिण्यं परमुच्यते ।
दुर्लभं तच्च ते सीते कथं भर्तुः (?) प्रियया ह्यपि (?) सि) ॥ (17, 10)
12. दिष्टयाऽहं वानरान् सर्वान् हरीणामीश्वरं च तम् ।
दृष्ट्वा देवीति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च सानुजम् ॥ (31, 14)

दार- in ब; 3 a- तावत् > सर्वं in रा and अ; 4 a- बहु-प्रयातां > -प्रभातां in फ and -प्रयत्तां (?) in प्र; 5 a- वि-वर्चसः > वि-वक्षसः in प्र; 5 c- वा > वै in रा, च, म, ब, प्र, ल, and ल₂; 6 d- विभूषिता > वि-दृषिता (sic) in ल, ; 7 b- हरयः > वानराः in रा, ब, म, प्र and ल, ; 8d- सर्वतो दिशः > -शं in अ, ब and ल, and वासतो (?) दिशं in प्र; 8 c- कृते > हेतोः in अ; 9b- सीता वा जनकात्मजा > accusative case in आ, अ and फ; 10 a- च > स in फ; 11 d- भर्तुः प्रिया > भर्तृप्रिया in अ; entire agreement in reading अपि which is probably inherited in common from an original misgraph or mislection for असि is remarkable; 12 d- सानुजम् > सानुगम् in च; 13 c- भारं > भावं in अ; 14 c-

13. कञ्चिन्महात्मा न पराजितात्मा कञ्चिन्न दैवं कुरुते प्रमाणात् ।
मनो हि यस्योद्ब्रह्मीव भारं तस्याग्रतो दैवमनुप्रयाति ॥ (32, 34)
14. ततो मां पतितां तत्र हरिश्रेष्ठ महार्यावे ।
भक्षयेयुः प्रतिभयाद् प्राहाः सागरवासिनः ॥ (34, 54)
15. अप्राप्नुवन्मां काकुत्स्थः प्राणानपि परित्यजेत् ।
रामं निपतितं दृष्ट्वा न भवेल्लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥ (34, 67)
16. तेषां प्राणविर्षयासे किं शेषं स्यान्महात्मनाम् ।
शत्रुघ्नस्य महाबाहोस्तथा राजकुलस्य च ॥ (34, 69)

(iii) *Minor variants analysed—*

1. As evident from the critical apparatus appended to the 16 passages which have been cited above, deviations of manuscript readings therein constitute but 18 variations altogether.

2. Of these, only three happen to be genuine variants, but, obviously, of very unimportant nature, two being mere synonymic repetitions, to wit, हरयः <—> वानराः (7) and कृते <—> हेनोः (8) and the third being an insignificant substitution, तावत् <—> सर्वं (3). This kind of alteration would be naturally expected in a text like that of the Rāmāyaṇa which has continued to be a very popular object of constant recitals, often accompanied by gloss and paraphrase.

3. When original oral tradition was reduced to writing, this process of change, persistent as it was, would be further augmented by another process of apparent variation incidental to scriptorial transposition and corruption, often accompanied by an effort to make the thing understandable. The remaining 15 minor variants, as reported in the 16 stanzas cited above, pertain to this process. They are represented below, in a foot-

प्रतिभयात् > जलभवाः in फ (being, probably, an emendation to read sense, though redundant, into an intermediary misgraph, *प्रलिभवा); 15 a- अप्राप्नुवन् > -यान् (sic) in आ ; 16 d- च > वा in च and फ.

note, in the form of graphical formulas, supplying, *inter alia*, hypothetical intermediary stages in the order of their occurrence in these stanzas*.

4. Unimportant though these variants are, they, nevertheless, give some idea of the range of mutual relationship or otherwise of the manuscripts. This will be clear from the comparative chart on the next page, wherein these minor variants have been referred to by the serial numbers of the verses in the preceding list which contain them and S. G. and B. G. stand for the Smaller and the Bigger Groups respectively :—

- * (1) बुद्ध्या स > * स बुद्ध्या >
 *स-बुद्ध्या { (a) *सु-बुद्ध्या > सुबुद्ध्या (sic).
 (b) *स्व-बुद्ध्या > स्वबुद्ध्या (sic).
- (2) पर-दार० > पुर-दार० ।
- (3) बहु-प्रयातां > { (a) -प्रभातां ।
 (b) -*प्रयात्तां (sic) > -प्रयत्तां ।
- (4) विवर्चसः > *विवर्चसः > विवक्षसः ।
- (5) वा < > * व < > वै ।
- (6) विभूषिता > *विभूषिता (sic) विहूषिता (sic) .
- (7) सर्वतो दिशः < > सर्वतोदिशं > *सवतो० > *वसतो० > वासतो० ?
- (8) सीता वा जनकात्मजा > ०तां वा ०जां ।
- (9) च > स ।
- (10) भर्तुः प्रिया > *भर्तुःप्रिया (sic) > भर्तु-प्रिया ।
- (11) सानुजम् > सानुगम् ।
- (12) भारं > भावं (wrong emendation).
- (13) प्रतिभ्यात् > जलभवाः (cf. the Critical Apparatus).
- (14) अप्राप्तुवन् > अप्राप्तयान् (Sic).
- (15) च > *व > वा ।

Ref. Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations
		← To S. G.	→ To B. G.		
(1) 5, 9	आ, फ and अ	च, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म	...
(2) 1	आ and फ	← रा, म, ल ₂ , च	अ →	च, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र and म	→ रा
(3) 7	आ and फ	← whole group	अ →	ब, ल ₁	→ प्र
(4) 15	अ and फ	← " "	...	←	→ आ
(5) 10, 14	आ and अ	← " "	...	←	→ फ
(6) 11, 13	आ and फ	← " "	...	←	→ अ
(7) 4	आ, अ →	च, ब, ल ₁ , ल ₂ , रा, म	→ फ, प्र
(8) 16	फ	← च	आ, अ →	ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	...
(9) 12	आ, फ and अ	← ब, ल ₁ , ल ₂	च
(10) 6	" "	प्र, रा, म	ल ₁
(11) 5	" "	← ब, ल ₂ , प्र, रा, म, च	प्र
(12) 2	" "	← च, ब, ल ₁ , ल ₂ , रा, म	ब
	" "	← च, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा, म	

2. *Further evidence towards grouping.*

(a) After having allowed sufficient margin for the considerable portion of the text which, as indicated above, is characterised by unitary nature, what has so far been said about the existence of the two groups into which the ten manuscripts may have to be divided, the unstable group of the three, आ, फ and अ and, comparatively speaking, the stable group of the remaining seven—whether on the basis of extrinsic considerations of the form of textual presentation or that of the general idea of the combinative range of minor textual variants—is confirmed by instituting a further study into more of variants, both graphical and genuine, as well as into cases of textual deficiency, augmentation, repetition, transposition and loss.

(b) Accordingly, some more variants of both the types may be taken for the purpose of this study.

i. *Graphical variants.*

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	S'loka	
(1)	1	53	आ, फ, ल ₁ , ल ₂ , प्र and म—सप्तभौमांश्च; रा—सुप्रभांश्च; व and अ—स प्रासादांश्च.
(2)	2	8	आ and फ—बहुरत्नसमावृतं; अ, च, व, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—०रत्नः०.
(3)	2	22	आ and अ—स्मृतिघोषपुरस्सरैः; फ, ल ₁ and ल ₂ —प्रतिघोष०; म—स्तुतिघोषपुरस्कृतैः; व, प्र and रा—०स्कृतैः; च—०स्कृतं।
(4)	3	19	आ—वक्राक्षिपद्याश्च सनेत्रमालाः; फ—०द्यामलने०; अ—रक्ताक्षपद्माम०; व, च, रा and म—वक्रापरासाध्वसनेत्रमालाः; ल ₂ —द्रा (?) द्यपरोसाध्वस०; प्र—वभ्रामरा साधु सने०; ल ₁ —वक्राम्बुजोद्गाधि (sic) तनेत्रमालाः .

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	S'loka	
(5)	5	82	आ, ल ₁ , प्र, रा and म—परिहारो (sic) पशोभिताः ; फ, अ and च—परिहासोप०.
(6)	5	112	आ, फ and अ—सुतेजसौ ; the rest—स्वतेजसा.
(7)	6	2	आ, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—संचित्य ; फ, अ and च—निश्चित्य.
(8)	6	20	आ—वासैश्च स्वर्णमाल्यैश्च ; फ, अ, च, ब, ल ₁ , ल ₂ , प्र, रा and म—वासैश्चूर्णमाल्यैश्च .
(9)	7	5	आ and फ—मतिः ; the rest—गतिः .
?(10)	7	18	आ and फ—विकृताः ; the rest—विविधाः .
(11)	8	7	आ, अ and च—विचिन्त्य ; the rest—विचित्य .
(12)	8	12	आ—सास्ति ; फ—चास्ति ; the rest—सोस्ति .
?(13)	8	30	आ—परमां प्रियाम् ; the rest—परमप्रियम् .
(14)	9	26	आ, फ, अ, च, ब, ल ₁ , ल ₂ and म—रुरुचे ; रा—रुचके ; प्र—विरुचे .
(15)	14	22	आ and ल ₁ —सत्रीढं ; फ and रा—सुत्रीढां ; ब and म—सत्रीढां ; प्र—सत्रीढा ; अ—अत्रीढां ; च—सत्रीढा० ; ल ₁ —सुमीवां .
(16)	16	19	आ—राघवो ; the rest—राघवम् .
(17)	21	3	आ, फ, अ and च—मांसमेतद् यथा० ; the rest—मांसं तेऽद्य यथा०.
(18)	22	29	आ, फ and अ—वैद्युतेन ; the rest—वैद्युतेन .
(19)	38	18	आ—आस्थितः कपिः ; फ—०तस्तदा ; the rest—आश्रितःकपि .
(20)	53	15	फ, अ and च—प्रसृतं ; the rest—प्रभ्रितं .

ii. The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the manuscripts in connection with the afore-mentioned graphical variants:—

Ref. Nos.	S. G.	Migrations.		Isola- tions.
		To S. G.	To B. G.	
(1)	आ, फ and अ → अ	...
(2)	आ and फ	← च	आ →	च, ब, रा, म, ल, ल _१ and म entire group
(3)	अ and फ	← ल, and ल _२	and फ →	entire group except च
(4)	आ and अ	← च, ब, रा, म, म and ल _२	alliance	...
(5)	आ, फ and अ	...	अ and फ →	ल _१
(6)	...	← च	फ →	आ
(7)	आ and अ	← च, ब, ल _१ , ल _२ and म
(8)	आ, फ and अ	← ल _१	...	रा and म
(9)	आ, फ and अ	← रा	...	अ, म, च and ल _२
(10)	{ आ फ			

iii. *Genuine variants.*

Serial Nos.	Edited Text		Description.
	Sarga	S'loka	
1	1	4	आ—स्मयमानो व्यचिन्तयत् ; अ—०नोऽभ्य० ; ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—चिन्तयामास वानराः ; फ and च missing.
2	2	10	आ, फ and ल _२ —हाटकान्तरतोरणैः ; अ, च, ब, ल _१ , प्र, रा and म—०कोत्तरवेदिकैः .
3	5	98	आ, फ and अ—परमास्तरगास्तीर्याम् ; the rest—०रगां चैव .
4	5	143	आ, फ and अ—नीलजलदे ; the rest—जलदे नीले (apparently, an emendation to conform to later metrical tendency).
5	6	25	आ, फ, अ, च, ल _२ and म—स्फाटिकैः ; ब, ल _१ and रा—राजतैः ; प्र—विविधैः.
6	7	8	आ—विनिवर्तने ; फ and अ—व्यतिवर्तते ; च, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—परिवर्तते (variations obviously brought into being through the immediately preceding mislection, कालरच <> कालस्य).
7	8	18	आ, फ and अ—शीलमात्मनः ; the rest—०मुत्तमम् .
8	28	2	आ, फ and अ—तैस्तैस्तपोभिर्नियमैः ; the rest—लुत्तृष्णाभ्यां परिश्रान्ता .
9	28	40	आ, ब, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म—मूर्ध्नि दत्त्वा ; फ, अ and च—कृत्वा मूर्ध्नि .
10	34	7	फ, अ and च—संत्वरस्वेतिः आ—संवत्सरश्चेति ; the rest—मम माश्रयेन .

Serial Nos.	Edited Text.		Description.
	Sarga	S'loka	
11	39	16	आ, अ and च—सीतायास्तव कारणात् ; म—सीता-दर्शनकारणात् ; फ, ब, ल ₁ , ल ₂ and प्र—सीतार्थे स भविष्यति ; रा—missing .
12	50	12	आ—सर्वे सरावणाम०; फ, अ and च—क्रुद्रा (sic) सरा०; the rest—क्रुद्रा: (sic) रावणश्च म० .
13	67	1	आ—हृदयम् ; the rest—सौहृदम् .
14	95	5	आ—सदा गुणाः ; the rest—कुतो गुणाः .

iv. The following comparative chart gives an idea of the group fluctuations of the ten manuscripts in connection with the above-mentioned genuine variants :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
1	1, 3, 4, 6, 7 & 8	entire	entire	...
2	9	अ and फ	← व	आ →	entire except च	...
3	2	आ and फ	← ल ₂	अ →	" " ल ₁	...
4	5	entire	← व, ल ₁ and म	...	ब, रा, ल ₂	प्र
5	13 & 14	फ and अ →	entire	आ
6	10 & 12	फ and अ	← व	...	entire except च	आ
7	11	आ and अ	← व	फ →	ल ₁ , ल ₂ , व and प्र	म and रा

v. *Variants of obscure origin.*

Whereas variants are generally divisible according as they happen to be mere graphical transformations or really different readings, sometimes, it is not so easy to allocate them to one or the other of the above-mentioned two classes owing to the obscure nature of their origin. To illustrate the point, a reference may be made to the following somewhat dubious cases from among the passages which have been considered above : —

1. In 7, 18, original विकृता: might have passed into विविधा: through optical illusion caused by the preceding word विविधाकारा: in the same line or, possibly, might have been the subject of the graphic formula, विकृता: > *विवता: > *विविता: > विविधा: । It is also just possible that both these processes might have been at work and the present variant विविधा: as preserved by all the Mss. other than आ and फ might have been finally arrived at through an attempt to read sense into a meaningless, intermediary misgraph. Probably, it belongs to the category of graphical variants. But the possibility of its inclusion in the other class is not entirely ruled out. For, the poet might have used विविध- in विविधाकार- in the sense of विशिष्ट-प्रकारक- and the same word in connection with the witches as being renderable as विरुद्धा विपरीता वा विधा (=शरीरप्रसाधन-प्रकार:) यासाम् ।

2. In 8, 30, आ may be preserving the original reading परमां प्रियां (>सीता etc.) as against the concensus of the rest in reading परमप्रियं (<*परमाप्रियां <परमां प्रियां)—arrayed against it. Or, as it is equally possible, the formula may have to be put the other way about (*i. e.*, परमप्रियं > *परमं प्रियं or, simply taken as being =परम-प्रियं, and, therefore, emended by >परमां प्रिया). Anyway, this is a case of doubt limited to the field of graphical variation.

3. In 2, 8, the readings बहुरक्ष:समावृतां and बहुरक्षसमावृतां, likewise, offer yet another case of doubt about the

direction of process of the graphical formula involved (*i. e.*, -रत्न० <> *-रत्न० <> रत्नः०).

4. In 7, 5, आ and फ read मतिः whereas all the others have गतिः ।

5. In 6, 2, फ, आ and च read निश्चित्य as against संचिन्त्य of the rest.

While in all the four cases (2—5), graphical origin of variations is quite presumable, it may also be permissible to surmise that a conscious effort at emendation might have been behind these readings which may therefore be genuine variants. But, obviously, whether such cases, duly marked off by means of a query, be shown under one or the other of the above-mentioned two classes of variants, should make no difference in so far as it concerns our present study into the fluctuations of these manuscripts in the matter of their mutual alliances.

(vi) The result of this study may be summarised as under :—

1. First, whereas the previous finding that there are two groups of these manuscripts, namely, आ,फ and अ on the one side and the remaining seven on the other, receives goodly volume of further confirmation, it is now discovered that considerations of relativity of the measure of migration as found in the case of the members of the one group as against those of the other apart, everyone of the ten manuscripts without exception does at times betray its own group and transfer its loyalty to the other by intermixing with all or some of the members of the latter. Also, while it is quite safe to postulate greater measure of fluctuation in the case of the members of the Smaller Group taken as a whole, it may be rather too hazardous at this stage of this study to make an effort to determine the gradation of individual members of the one group or the other in this matter.

2. Secondly, this study has revealed that while these manuscripts owe their allegiance to their respective groups in a general way, every one of them possesses a considerably independent entity of its own. Thus, there are cases when each of these manuscripts likes to enjoy its complete isolation by preserving what may be a mere corruption but, also, what, at times, may turn out to be the only real reading.

(c) *Corroborative support from textual deficiency.*

i. The following is a list, in no wise an exhaustive one, of 20 cases of textual deficiency :—

Serial Nos.	Edited Text		Deficient Mss.	Non-deficient Mss.
	Page Nos.	S'loka Nos.		
(1)	5	30—40	आ, फ and अ	the Bigger Group.
(2)	„	9—21	आ and फ	
(3)	91	4—83	फ and अ	आ and the Bigger Group.
(4)	14	14	च, ब, रा, म, प्र, ल _१ and ल _२	the Smaller Group.
(5)	56	106	ब, रा, म, प्र, ल _१ and ल _२	च and the Smaller Group.
(6)	71	20	आ, अ, च, ब, ल _१ ल _२ , प्र, रा and म	only फ.
(7)	5	73—126	only आ	the remaining nine.
(8)	65	4—7		
(9)	13	23	only अ	„ „ „
(10)	34	17		
(11)	90	68	अ and ल _१	„ „ eight.
(12)	66	5	„ „ ब	„ „ „
(13)	82	7	only च	„ „ nine.
(14)	83	19	„ ब	„ „ „
(15)	90	64	„ ल _१	„ „ „
(16)	91	13		
(17)	80	31	ल _२ , प्र and रा	„ „ seven.
(18)	77	14	only रा	„ „ nine.
(19)	88	20		
(20)	66	14	„ म	„ „ „

ii. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual deficiency gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their varying sub-groupings or mere varieties :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G	Migrations.		B.G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1 and 4	आ, फ and अ	च, ब, ल, म, रा and म.	...
(2)	2	आ and फ	...	आ →	the whole group.	...
(3)	3	फ and अ	...	आ →	" "	...
(4)	5	आ, फ and अ	च ←	...	" "	...
(5)	6	आ and अ →	all others except च.	...
(6)	7 and 8	फ and अ →	the whole group.	फ
(7)	9 and 10	आ and फ →	" "	आ
(8)	11	आ and फ	ल, ←	अ →	" "	अ
(9)	12	" "	New alliance		all others except ल,	...
			च ←	अ →		
(10)	13	...	New alliance		all others except च	...
			च ←	अ →		
(11)	14	S. G. →	" "	ब
(12)	15 and 16	" →	" "	ल,
(13)	17	...	च, ब, ल, and म ←	" →	ल, म and रा	...
(14)	18 and 19	आ, फ and अ	← all others except रा	रा म
(15)	20	" "	" "	म

(d) Corroborative support from textual augmentation.

i. The following is an illustrative list of 23 cases of textual augmentation :—

Serial Nos.	Edited Text.		Augmentive Mss.	Non-augmentive Mss.
	Sarga Nos.	S'loka Nos.		
(1)	64	24	आ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र and रा	फ and म
(2)	31	6	फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र रा, and म	only आ
(3)	"	35		
(4)	"	7		
(5)	72	26	फ, अ, च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	only आ
(6)	34	14	च, व, ल _१ , ल _२ , प्र, रा and म	the entire smaller Group
(7)	39	59		
(8)	50	11		
(9)	56	16		
(10)	48	15		
(11)	67	17	only आ	the remaining nine.
(12)	51	1	" फ	" " "
(13)	5	1	" अ	" " "
(14)	"	134उ० } 135वृ० }	आ, फ, अ and च	" " six.
(15)	3	35	फ, अ and व	" " seven.
(16)	"	36	फ, व and प्र	" " "
(17)	5	10	only ल _१ ;	" " nine.
(18)	10	62	" ल _२	" " "
(19)	19	33	" प्र	" " "
(20)	50	13	" म	" " "
(21)	54	7		
(22)	65	19		
(23)	3	10	फ, व and च	" " seven.

ii. The following comparative chart based on the afore-mentioned cases of textual augmentation gives an idea of the two main groups of the manuscripts accompanied by their several sub-groups or mere vagaries :—

Serial No.	Reference No.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	6 & 7	entire	←	...	entire	...
(2)	1	फ	←	आ and अ →	entire except म	...
(3)	2, 3, 5, } 8 & 9 }	...	←	फ and अ →	entire	आ
(4)	4	आ and फ	←	अ →	"	...
(5)	10 & 11	...	←	आ and अ →	"	फ
(6)	12	...	←	आ and फ →	"	अ
(7)	13 & 14	...	←	entire →	"	च
(8)	23	फ	←	आ and अ →	entire except च and ब	...
(9)	15	फ and अ	←	आ →	entire except ब	...
(10)	16	फ	←	आ and अ →	entire except ब and प्र	...
(11)	17	entire	←	ल,
(12)	18	"	←	ल,
(13)	19	"	←	प्र
(14)	20, 21 } & 22 }	"	←	म

(e) *Corroborative support from textual repetition.*

i. The following is an illustrative list of a few cases of textual repetition :—

Serial Nos.	Edited Text.		Repetitive Mss.	Non-repetitive Mss.
	Sarga Nos.	Sloka Nos.		
(1)	60	9	अ, फ, अ and च	the remaining six.
(2)	56	144	the entire B. G.	the entire S. G.
(3)	82	1	only अ	the remaining nine.
(4)	59	1	” अ	” ” ”
(5)	87	40	, ल.	” ” ”

ii. The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual repetition gives an idea of the main groups as well as sub-groups or vagaries of the manuscripts :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	entire	← च	...	entire except च	...
(2)	2	”	entire	...
(3)	3	अ and फ →	”	अ
(4)	4	आ and फ →	”	अ
(5)	5	entire	← entire except ल _१	ल _२

(f) *Corroborative support from textual transposition.*

i. The following is an illustrative list of textual transpositions :—

Serial Nos.	Edited Text		Transpositive Mss.	Non-transpositive Mss.
	Sarga Nos.	S'toka Nos.		
(1)	74	19	फ and अ	the remaining eight
(2)	39	20	फ and the Bigger Group	„ „ two.
(3)	55	11	अ, ब, ल _१ , ल _२ , रा and म	आ, फ, च, and प्र
(4)	66	3	अ, च, ब, ल _२ , प्र and रा	आ, फ, ल _१ and म
(5)	56	16	च, ब, ल _१ , ल _२ , रा and म	आ, फ, अ and प्र.
(6)	59	27	only अ	the remaining nine.
(7)	90	50		
(8)	62	8	„ ल _१	„ „ „
(9)	„	9	ब, ल _२ and प्र ^३	„ „ six
(10)	56	17	only म	„ „ nine.

ii. The following comparative chart based on the above-mentioned cases of textual transposition gives an idea of group-fluctuation of the manuscripts :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations		B. G.	Isolations
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	फ and अ	...	आ →	entire	...
(2)	2	आ and अ	...	फ →	"	...
(3)	3	आ and फ	← च and प्र	अ →	ब, ल, ल _२ , रा and म	...
(4)	4	" "	← ल, and ल _२	अ →	च, ब प्र, रा and म	...
(5)	5	entire	← प्र	...	entire except प्र	...
(6)	6 & 7	आ and फ →	entire	अ
(7)	8	entire	← entire except ल _१	ल _१
(8)	9	"	← ब, ल _२ and प्र	...	च, ल _१ , रा and म	...
(9)	10	"	← entire except म	म

(g) *Corroborative support from textual loss.*

i. The following is an illustrative list of textual losses:—

Serial Nos.	Edited Text		Mss. with loss	Mss. without loss
	Sargas	S'lokas		
(1)	93	6	ब, ल _१ and प्र	the remaining seven
(2)	91	12	च and ल _२	" " eight
(3)	"	31	प्र and ल _२	" " "
(4)	92	27	च, ब and ल _१	" " seven
(5)	96	101	आ and फ	" " eight
(6)	100	90	अ and ल _२	" " "
(7)	94	17	only आ	" " nine
(8)	97	17		
(9)	91	94	" प्र	" " "
(10)	"	95		
(11)	21	21	" ल _२	" " "
(12)	96	68	" ब	" " "
(13)	22	11—19	" ल _१	" " "
(14)	83	21	" अ	" " "
(15)	87	36		
(16)	87	39	" ल _२	" " "
(17)	84	22		
(18)	85	21	" च	" " "
(19)	34	13		
(20)	88	22	" म	" " "
(21)	89	15		
(22)	"	17	" रा	" " "
(23)	91	5		

ii. The following comparative chart gives an idea of the groupings of manuscripts as based on the fore-going list of textual losses :—

Serial Nos.	Reference Nos.	S. G.	Migrations.		B. G.	Isolations.
			To S. G.	To B. G.		
(1)	1	entire	← च, ल, रा and म	...	ब, ल and म	...
(2)	2	"	← ब, ल, म, रा and म	...	च and ल	...
(3)	3	"	← च, ब, ल, रा and म	...	म and ल	...
(4)	4	"	← ल, म, रा and म	...	च, ल, and ब	...
(5)	5	आ and फ	← च, ल, and ल	...	ब, म, रा and म	...
(6)	6	" "	← च, ल, ब, म, रा and म	...	ल	...
(7)	7 and 8	"	←	entire	...
(8)	9 and 10	entire	← entire except म	आ म
(9)	11 and 17	entire	← entire except ल	ल
(10)	12	"	← entire except ब	ब
(11)	13	"	← entire except ल,	ल
(12)	14, 15 & 16	आ and फ	← entire	अ
(13)	18 and 19	entire	← entire except च	च
(14)	20, 21 & 22	"	← entire except म	म
(15)	23	"	← entire except रा	रा

III. THE NORTH-WESTERN RECENSION.

A. Consideration of internal evidence.

(i) *General statement on textual deviation.*

(a) That Vālmīki succeeded so well in composing an ideal epic poem which presented the noblest sentiments and emotions that inspired the purest life-conduct of ancient Aryans in India in a language and style that was at once the simplest and most vigorous has indeed been responsible for the deepest love and highest esteem which Indian heart has ever cherished for the Rāmāyaṇa all through the long ages that have separated us from its immortal author. And, the circumstance of its extreme popularity in every part of India as well as Greater India has in its turn been the cause of continuous and varied diversifying activity of thousands upon thousands of people who have been engaged, generation after generation, on the meritorious work of preserving and transmitting this national literary treasure by committing it to memory, copying its manuscripts and reciting it to ardent audiences. No wonder that the Rāmāyaṇa, passing as it has been through this peculiar process of being handed over by one generation of scribes and reciters to another, has come down to us like the other Great Epic of India, the Mahābhārata and, for the matter of that, also, like the Vedic texts, in more than one recension. Thus, the Southern and the North-Eastern or Bengal Recensions are already known, both having been available in print since long. The present edition, based as it is on original manuscripts described in the previous chapters, represents the North-Western textual tradition.

(b) As it was so natural, each geographical unit could popularise and, in consequence, preserve what one may be permitted to call its own Rāmāyaṇa. Whereas each independent manuscript might well have possessed its distinct tradition, manuscripts hailing from places

situated nearby would have greater number of things in common and lesser number of mutual discrepancies than those belonging to distant places. In this way, major geographical regions would come to possess separate generic types of textual tradition which, while comprehending, in a general way, the sum-total of variations of all the manuscripts of each particular provenance, would be readily distinguishable from one another. No doubt, there might still exist a number of inexplicable vagaries and confused admixtures in individual manuscripts, in special, in those coming from regional frontiers, but, on the whole, the geographical basis of distinction of textual tradition would be found to be sound enough to be depended upon. Accordingly, the distinction between major, generic textual traditions, commonly described as recensions, on the one hand, and minor generic textual traditions as preserved by certain sub-groups of manuscripts and known as versions or sub-versions, on the other, is one of degree and not of kind.

(c) In this way, whereas there do exist many minor group-fluctuations among the ten basic manuscripts of this edition as already indicated in the previous chapter, they are expected to represent, on the whole, one major textual tradition pertaining to the extensive North-Western region of the Indian sub-continent. Also, on account of the same geographical reasons, it has to be expected that the North-Eastern or Bengal Recension and the present North-Western Recension would be nearer to each other than either of them would be to the Southern Recension. But, as will be clear from a comparative view of the two Northern traditions as well, the extent of deviation of form and substance as found between them is quite sufficient to entitle them both to the status of being separate recensions.

(d) In the textual comparison that follows, the Kumbhkonum edition as printed at the Nirnaya Sagar Press, Bombay, in 1912 has been used for references to the Southern Recension and Gorresio's edition, printed in Paris in 1850, has been used for references to the North-Eastern Recension.

(ii) *Divergence in Topical Comprehension.*

1. According to the North-Eastern Recension, Sundara-Kāṇḍa commences when, acting on the advice of Sampāti, the South-bound detachment of the Vānara army had climbed the Mahendra mountain and seen the vast expanse of the sea spread before them, causing great anxiety in their minds as to how to cross it. The first verse reads as follows :—

“आख्याते गृध्रराजेन समुत्पत्य स्रवंगमा : ।
सहिता : प्रीतिसंहृष्टाः सिंहनादं चिनेदिरे ॥”

It ends with the narration of the completion of the construction of the causeway and of vigilant Vibhiṣaṇa with his attendants getting posted up to avert any attack by the enemy during the night. The last verse reads as follows :—

“आश्वस्य च तदा सर्वे स्वेषु सैन्येषु रेमिरे ।
पारे तस्य समुद्रस्य गदापाणिर्विभीषणः ।
परेषां प्रतिघातार्थमतिष्ठन् सहबान्धवैः ॥”

2. In the Southern Recension, Sundara-Kāṇḍa begins with the flight of Hanumān in the air with a view to search Sītā in Lāṅkā across the sea. The first verse reads as follows :—

“ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुर्शनः ।
इयेव पद्मन्वेष्टुं चारयाचरिते पथि ॥”

• It ends with the description by Hanumān to Rāma of what he had seen of Sītā whom he had left with full

assurance of her speedy rescue. The last verse reads as follows:—

“ ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणा शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।
जगाम शान्तिं मम मैथिलात्मजा तवाभिशोकेन तवाभिपीडिता ॥”

3. The basic manuscripts of the present edition of Sundara-Kāṇḍa agree in beginning it with the observation of Laṅkā by Hanumān from the peak of the Trikūṭa mountain and his entrance into it after having traversed the whole intervening distance covered with dense forest. The first verse reads as follows:—

“ स सागरमनादृष्यं विक्रम्य हरिपुंगवः ।
त्रिकूटतटे लङ्कां स्थितः स्वस्थो निरैक्षत ॥”

Likewise, they agree in ending it with remonstrating of Rāvaṇa with his counsellors on account of their persistent indifference even when the enemy had crossed the sea and was knocking at their very door. The last verse reads as follows:—

“ संमान्य दीयतां तस्मान्मैथिली जनकात्मजा ।
एवमुक्त्वातिकायस्तु तूष्णींभूतो बभूव ह ॥”

4. From the above, it is evident that while the North-Eastern and the Southern Recensions begin as well as end their Sundara-Kāṇḍas differently, the basic manuscripts of this edition materially differ from both of them in the commencement as well as conclusion of their Sundara-Kāṇḍa. Further, it has to be observed that while the North-Eastern Recension comprehends within the body of its Sundara-Kāṇḍa the entire range of the topics referred to above except the remonstrative conference of Rāvaṇa with his ministers which is wanting in its tradition, some of these topics are included in Kiṣkindhā-Kāṇḍa by the Southern Recension as well as our manuscripts and still others in Laṅkā-Kāṇḍa by the Southern Recension. Thus, the preliminary matters occurring in the beginning of Sundara-Kāṇḍa in the

North-Eastern Recension make four cantos of Kiṣkindhā-Kāṇḍa in the Southern Recension and seven of the same in our edition. Similarly, the terminal matters included in Sundara-Kāṇḍa by both the Northern traditions but excluded from it by the Southern tradition form as many as twenty-two initial cantos of Laṅkā-Kāṇḍa of the latter. In other words, Sundara-Kāṇḍa in the Southern Recension happens to be the shortest one from the point of view of its topical extent. This is also obvious by its consisting of 68 cantos only as against 94 of the North Eastern edition and 100 of the present one.

(iii) *Divergence in Textual Extent.*

1. The entire topical range comprehending Sundara-Kāṇḍa in the North-Eastern, North-Western and Southern traditions, may be textually indicated with the help of the following table which, as will be observed, brings out in bold relief the most extensive nature of the North-Western tradition :—

Serial Nos.	Recension	Kiṣkindhā-Kāṇḍa	Sundara-Kāṇḍa	Laṅkā-Kāṇḍā	Total No. of Cantos	Total No. of Verses.*
(1)	N.-E.	...	1—95 cantos	...	95	3308½
(2)	N.-W.	56—62 cantos	1—100 cantos	...	107	4202½
(3)	S.	64—67 cantos	1—68 cantos	1—22 cantos	94	3948

2. Most extensive as the North-Western text is, it is in no way to be taken as being a mere confused admixture of the other two traditions. This will be clear from the following further observations :—

*In this enumeration, *upajati* and other longer measures have been counted as being at par with the ordinary *S'lokas*.

(a) Out of the 4202½ verses as read according to the North-Western text as many as 1294 verses are not found in the North-Eastern text. In other words, about 31% of the North-Western text is foreign to the North-Eastern tradition.

(b) Out of the 4202½ verses as read according to the North-Western text, as many as 1163 verses are not found in the Southern text. In other words, about 28% of the North-Western text is foreign to the Southern tradition.

(c) And, out of these 4202½ verses of the North-Western text, as many as 554½ verses are not found in either of the other two traditions. In other words, a little over 13% of the North-Western text is entirely its own.

3. Cantos 1-9 of the North-Western text correspond to cantos 9-16 of the North-Eastern text and cantos 2-14 of the Southern text. With a view to arrive at a still closer examination of the mutual relationship or otherwise as subsisting between the North-Western text on the one side and the other two texts on the other, the following observations have been noted in connection with the above-mentioned cantos:—

(a) Out of the 559 verses as read in the cantos, 1-9 of the North-Western text, as many as 229 verses are not read in the North-Eastern text, that is to say, 41% of the North-Western text is not known to the North-Eastern tradition.

(b) Out of 419½ verses as read in the corresponding cantos 9-16 of the North-Eastern text, as many as 69 verses are not found in the North-Western text. In other words, over 16% of the North-Eastern text is not known to the North-Western tradition.

(c) Looking from the combined and correlated point of view as based on the above-mentioned figures, the North-Western text may be said to differ from the North-Eastern text to the extent of 41 % by inclusion and 12 % by exclusion. Likewise, the North-Eastern text may be said to differ from the North-Western text to the extent of 16 % by inclusion and 55 % by exclusion.

(d) Coming to the Southern text, it is found that its cantos, **2-14** fail to read as many as 132 verses out of the 559 verses as read in the corresponding cantos, **1-9** of the North-Western text. It means that the North-Western text deviates inclusively to the extent of 24%.

(e) There are in all $451\frac{1}{2}$ verses in cantos, **2-14** of the Southern text. Out of these, as many as $88\frac{1}{2}$ verses are not found in the North-Western text. In this way, the Southern text, in its turn, deviates inclusively from the North-Western text to the extent of 20%.

(f) Correlating these proportions of deviation, the North-Western text may be said to differ from the Southern text to the extent of 24 % by inclusion and 16 % by exclusion. And, the Southern text may be said to differ from the North-Western text to the extent of 20 % by inclusion and 30 % by exclusion.

(g) Out of the previous calculations, there are as many as 47 verses which are read in the North-Western text but are not found in either of the other two texts. This works out into an inclusive deviation of $8\frac{1}{2}\%$ of the North-Western text and exclusive deviations of 12 % and 11 % of the North-Eastern and the Southern texts respectively.

(h) It so happens that whereas there is no dearth of such verses as are common to the North-Eastern and the Southern texts but are missing in the North-Western text, further on, verses of this kind are conspicuous by their absence in the above-mentioned cantos which form the immediate subject of this study.

(iv) *A Statement of topical exclusion.*
 1. The following table gives a list of such descriptive details of major topics only as are included in the North-Western text but are wanting or almost wanting in the North-Eastern text:—

Serial Nos.	N.-W. text		Topic	N.-E. Text	
	Sargas	S'lokas			No. of S'lokas.
(1)	1	58-60	3	Observation of the moon.	..
(2)	2	36-40	5	Description of the Rākṣasas.	..
(3)	5	3-40	38	Rāvāna's residence and the Puṣpaka Palace described.	..
(4)	5	113-22	10	Sleeping Rāvāna described.	..
(5)	6	27-34	8	Description of women in the Drink-room.	..
(6)	8	46-77	22	Anxiety of Hanumān and his invocation of Brahmā and other gods while about to enter the As'oka garden for his success.	..
(7)	9	54-60	7	Sitā's allusion to the inexorability of destiny.	..
(8)	12	16-33	18	Description of Sitā.	..
(9)	17	36-38	3	Description of Rākṣasis.	..
(10)	18	1-21	11	Rākṣasis' attempt to persuade Sitā.	..
(11)	20	47-69	13	Sitā expresses grief.	..
(12)	22	11-19	9	" " "	..

(13)	19	7-11	5	Hanumān describes specifically recognitive details of Rāma and Lakṣmaṇa.	...
(14)	19	14-41	19	Hanumān describes Rāma's alliance with Sugriva.	...
(15)	30	1-7	7	Hanumān describes Sugrīva's sending detachments of his army in quest of Sītā.	...
(16)	34	76-78	3	Sītā's admiration of Rāma.	...
(17)	35	21-27	7	Sītā asks Hanumān to remind Rāma of the episode of her having been attacked by a crow with his beak.	...
(18)	36	1-53	53	Conversation between Hanumān and Sītā.	...
(19)	37	12-22	11	Hanumān's assurance to Sītā.	...
(20)	43	7-10, 12, 13 16-21, 25, 27 30 and 31	16	Death of Akṣa.	...
(21)	44	20-22, 27-29 and 33-64	38	Fight between Hanumān and Indrajit.	8 verses only.
(22)	50	26-31 and 32-35	10	Hanumān sets fire to Laṅkā.	...
(23)	55	39-41	3	Vānaras gather to hear the news of Sītā.	...
(24)	61	21-25	5	Sugriva tells Rāma of the return of Vānaras.	...
(25)	71	22-24	3	Rāma and Lakṣmaṇa are carried by Vānaras to the sea-side.	...
(26)	76	1-29	29	Vibhiṣaṇa tries to persuade Rāvaṇa to return Sītā.	...
(27)	86	1-14	14	Conversation between Vibhiṣaṇa and Indrajit.	...

2. The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are wanting in the Southern text:—

Serial Nos.	N.-W. Text.		Topics.	S. Text.
	S'lokas.	S'lokas of Nizargas		
(1)	1-5	4	Hanumān enters Lañkā, feeling concerned as to how to recognise Sītā.	...
(2)	49-55	4	Hanumān enters Rāvaṇa's palace.	...
(3)	31-35	5	Description of the Puṣpaka Palace.	...
(4)	1-11	33	Description of Rāma's feeling of separation from Sītā.	...
(5)	23-26	50	Hanumān kills Rākṣasas.	...
(6)	32-34	55	Vānaras meet Hanumān.	...
(7)	18-33	57	Aṅgada proposes to fight Rāvaṇa.	...
(8)	17-21	58	Vānaras seek Aṅgada's permission to enjoy honey.	...
(9)	7-10 & } 16-28 }	59	Vānaras enjoy honey.	...
(10)	23-29	80	Vibhīṣaṇa advises Sītā being returned.	...
(11)	1-30	81	Rāvaṇa consults his ministers.	...
(12)	1-25	82	Speech of Prahasṭa.	...
(13)	1-23	83	Speeches of Rākṣasas.	...
(14)	1-23	84	Speech of Virūpākṣa.	...
(15)	1-26	88	Conversation between Rāvaṇa and Vibhīṣaṇa.	...
(16)	1-21	89	" " " " " "	...

3. The following table gives a list of descriptive details of such major topics only as are included in the North-Western text but are found wanting in both the other cases :—

Serial Nos.	N.-W. Text			Topics.	N.-E. Text.	S. Text
	Sargas	Stokas	No. of Stokas.			
(1)	1	46-56	11	Description of Lañkā.	5½ verses	verses
(2)	3	25-30	6	Description of Rāvaṇa's harem.
(3)	6	50-53	4	Description of sleeping Rāvaṇa and inmates of his harem.
(4)	8	1-10	10	Hanumān's anxiety about Sītā.
(5)	9	8-11	4	Description of the As'oka garden.
(6)	11	18-49	32	Hanumān describes setting of the Moon and rising of the Sun and expresses his anxiety about Sītā.
(7)	27	7-23	7	Rāvaṇa's advice to Sītā.	2 verses	1 verse
(8)	28	1-84	14	Sītā and Hanumān converse.
(9)	30	21-25	5	Hanumān asks for message to Rāma.
(10)	32	1-25	25	Hanumān speaks to Sītā and presents to her Rāma's finger-ring.	7 verses	15 verses
(11)	34	20-25	6	Conversation between Sītā and Hanumān. (Continued on the next page).

N.-W. Text		Topics.	N.-E. Text	S. Text	
					Sargas
(12)	34	54-72	19	1 verse	14 verses
(13)	39	26-33	8	4 verses	4 verses
(14)	50	9-17	9
(15)	51	1-18	18	14 verses	...
(16)	56	1-12	12	...	3 verses
(17)	61	29-35	7
(18)	78	15-17	3
(19)	85	1-21	21	17 verses	...
(20)	87	1-51	51	...	15 verses
(21)	90	50-67	18
(22)	91	1-83	83	3 verses	...
(23)	100	1-39	39

(Continued from the previous page).

4. The following table aims at giving just an idea of the other side of the picture, namely, some topics taken at random which are included in either of the other two texts but excluded from the North-Western text. Suffice as it should for the purpose of the present study, an exhaustive examination of both the other texts from this point of view can alone reveal the exact extent of their inclusive divergence from the North-Western text and, vice-versa, exclusive divergence of the latter from them:—

Serial Nos.	N.-E. Text.		S. Text.		Topics.	N.-W. Text
	Sargas	S'lokas	Sargas	S'lokas.		
(1)	3	20-52	Hanumān fights personified Lañkā.	...
(2)	4	58-69 & 75-90		March of the Vānara army.
(3)	32	2-6	Sitā gets nervous on seeing the magnified form of Hanumān.	...
(4)	53	33-48	Saramā's description of the burning of Lañkā.	...
(5)	43	1-13		Hanumān destroys the Chaitya Palace.
(6)	52	7-14, 25-28, 32 & 35	Rāvaṇa and Vibhiṣaṇa converse.	...
(7)	54	7-20, 22-28, 30-34, 42-52		Description of Hanumān's setting fire to the dwellings of the Rākṣasas.
(8)	31	28-31	Sitā's message to Lakṣmaṇa. Sitā's message to Rāma.	...
(9)	36	11-30		Garden-keeper's report to Rāvaṇa.
(10)	39	1-14

(v) *Variation in agreement.*

1. In spite of the afore-said substantial proportion of divergence of inclusive as well as exclusive character which exists between the North-Western text on the one hand, and either of the other two texts on the other, much more substantial proportion of common material is still left over. A brief study may now be instituted in what follows in regard to the representation of common materials with a view to see if it could also offer any basis of recensional distinction of the present text.

2. Looking from this point of view on the internal division of the text into separate *sargas*, it is found that the North-Western text takes a line of its own in this matter.

(a) Thus, *sarga*, 1 of the Southern text contains the entire portion of the story from Hanumān's flight from the Mahendra mountain up to his alighting on the Southern shore of the sea with full description of all the events that happened during the flight. This narrative is divided into two cantos in the North-Western text, namely, Kiṣkindhā-kāṇḍa, cantos, 61 and 62. Similarly, cantos 35 and 36 of the Southern text correspond respectively to the triple groups of cantos, 29-31 and 31-33 of the North-Western text, canto 31 sharing partial correspondence with both.

(b) But consolidation is not a constant characteristic of the Southern text as compared with the North-Western text. Thus, the narrative stuffed in canto, 5 in the North-Western text is given in four cantos, 7-10 in the Southern text. Similarly, canto, 2 in the North-Western text corresponds to cantos, 3 and 4 in the Southern text.

(c) A like differentiation is equally available in relation to the North-Eastern text. Thus, North-Western Kiṣkindhā-Kāṇḍa, cantos, 61 and 62 correspond to North-Eastern Sundara-Kāṇḍa, cantos, 5 8 and North-Western Sundara-Kāṇḍa canto, 5 to North-Eastern Sundara-Kāṇḍa cantos, 13 and 14.

3. Next, it is observed that individual common topics are described to varying extents in all the three traditions. The following table will give an idea of this study from this standpoint:—

Serial Nos.	Topics.	N.-W. Text.		N.-E. Text.		S. Text		No. of S'lokas
		Sargas	S'lokas	Sargas	S'lokas	Sargas	S'lokas	
(1)	Hanumān's observation of Laṅkā and description of Rāvana's entrance into his well-guarded palace.	2	1-40	9 10	9 57-67 1-22	3 4	1-19 1-28	47
(2)	Description of Puṣpaka.	5	22-40	19	13	9 10	10-16 1-8	15
(3)	Jāmbavān disapproves Aṅgada's going to Laṅkā.	ki. 56	66-87	21	1	61-97	36	ki. 65 20-34
(4)	Hanumān's self-description.	ki. 58	11-63	53	3	9-69	61	ki. 67 9-30
(5)	Heavenly beings observe Hanumān's flight over the sea.	ki. 61	25-38	11	5	4 & 5	2	1 27-35
(6)	Description of flying Hanumān.	ki. 61	39-90	52	5	18-31	14	1 36-90
(7)	Description of the evening entry of Hanumān into Laṅkā.	1	45-60	16	9	46-56	11	2 48-58
(8)	Hanumān searches for Sītā.	4	1-17	17	12	1-16	16	6 16-27

4. Then, there is considerable deviation in the order of arrangement of several similar narratives. The following few examples will go to illustrate this point:—

(a) In the North-Western text, canto, 5, verses, 1-40 describe the palaces of Rāvaṇa. This topic is pieced out in the Southern text, first, in canto, 9, verses 1-9; then, in canto 7, verses 1-17; again, in canto 9, verses, 10-16 and, finally, in canto, 8, verses, 1-8.

(b) The North-Western canto, 5, verses 56-141 describe Hanumān's view of Rāvaṇa as well as the inmates of his harem who were sleeping. This occurs in the North-Eastern canto, 13, verses, 2-41, 56-71; canto, 14, verses, 1-29 and, again, canto, 13, verses, 42-56.

(c) The North-Western cantos, 10-12 describe the trees in the As'oka-vana observed by Hanumān before meeting Sītā. This is recorded in the North-Eastern canto, 17, verses, 1-22; canto, 18, verses, 1-22; canto, 19 verses, 10-33; canto, 18, verses, 23-38; canto, 19, verses, 1-35 and canto, 17, verses, 23-36.

5. Finally, we come to the consideration of the actual wording of the common narrative. However valuable the evidence as deduced from observations of augmentation, elimination, transposition and graphic variation of text may be, it is only the extent of genuine verbal divergence in the epic narration of common topics that can ultimately and decisively settle the question of the real distance that separates several textual traditions of an originally identical composition. It has been observed in the preceding chapter that a substantial proportion of the North-Western text has been uniformly reported by all the ten basic manuscripts and that where these manuscripts are not unanimous, they are generally divisible into two main groups, but are also often subject to other uncertain group fluctuations and

isolative vagaries. The following few comparisons, noted at random, will give an idea of how the readings of the North-Western tradition differ sufficiently from those of the other two traditions, internal deviations of the manuscripts of the former notwithstanding :

(a) Where N.-W. tradition is uniform :—

(1) N.-W. 8, 29—नरवरात्मजौ and N.-E. 15, 40 and S. 13, 22—दशरथात्मजौ ।

(2) N.-W. 17, 3—उन्मार्गिणां बलाद्वेगं ; N.-E. 24, 33—द्रवतो मार्गमासाद्य and S. 22, 3—द्रवतोऽमार्गमासाद्य ।

(3) N.-W. 17, 19—प्रार्थयतोऽपि मनसा ; N.-E. 24, 14 and S. 22, 14—त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु ।

(4) N.-W. 20, 44—विनष्टां रक्षसां लंकां ; N.-E. 26, 39—अन्विष्य राक्षसीं लंकां and S. 26, 25—अन्विष्य रक्षसां लंकां ।

(5) N.-W. 22, 19—तौ धारयन्तौ हि मृगाधिपस्य सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्रपुत्रौ ; N.-E. 28, 9—तरस्विनो धारयतो मृगस्य व्याजेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ and S. 28, 9—तरस्विनौ धारयतो मृगस्य सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ ।

(6) N.-W. 22, 10—मोहान्मया तत्र तु तौ नियुक्तौ रामानुजो लक्ष्मणापूर्वजश्च ; N.-E. 28, 10—न्ययोजयं यत्तु विमूढचेता रामानुजं लक्ष्मणापूर्वजं च and S. 28, 10—यत्रार्यपुत्रं विससर्ज मूढा रामानुजं लक्ष्मणापूर्वजं च ।

(7) N.-W. 30, 16—त्वद्दर्शनकृतोत्साहः पुप्लुवे शतयोजनम् ; N.-E. 32, 29—आत्मवीर्यं च विज्ञाय सुतवान मकरालयम् and S. 36, 70—व्यवधूय भयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ।

(b) Where N.-W. tradition is deviative within itself :—

(1) N.-W. 39, 6—महाकायं महाबलं (v. 1. अतिकायं मनस्विनं) but N.-E. 38, 5 and S. 42, 5—अतिकायं महाबलम् ।

(2) N.-W. 39, 9—सर्वाङ्गशोभना (v. 1. राजीवलोचना); N.-E. 38, 8—the same as in N.-W.; but S. 42, 8—सर्वाङ्गसुन्दरी ।

(3) N.-W. 42, 13—तेषां तु न गतिर्व्योम्नि न तेजो न पराक्रमः (v. 1. न मतिर्न बलोत्साहौ न रूपं न पराक्रमः ; N.-E. 41, 13—नैषा तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः and S. 46, 12—नैवं तेषांगतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ।

(4) N.-W. 54, 13—सर्वैश्च सहितैः सत्त्वैः [v. 1. सोऽपि चेत् सहितैः सत्त्वैः ; जगाम सह सत्त्वैश्च; राम (ररास also) सहितैर्वृद्धैः]; N.-E. 54, 11—ररास सह तैः सत्त्वैः and S. 56, 42—ररास सह तै भूतैः ।

(5) N.-W. 56, 25—मया क्षुधितयेक्षितः (v. 1. व्येप्सितः) and N.-E. 56, 56 and S. 58, 39—क्षुधिताया ममेप्सितः ।

B. Consideration of External Evidence.

Like an inseparable companion, Rāmāyaṇa accompanied the ancient Indian Aryan to wherever his spirit of enterprise guided his footsteps. Nobility of its characters inspired him. Their humanity was a source of encouragement to him. It was on account of this extreme popularity of this immortal epic that, besides the meritorious efforts which have been made everywhere towards preservation of the original text, generation after generation of scholars has incessantly kept itself busy in developing a vast and varied literature on and around Rāmāyaṇa. This process has ever since been and is still going on. In form, this literature consists of epitomes and summaries as well as independent, poetical and dramatic adaptations. A very considerable folklore has also developed alongside of this learned manifestation. Linguistically, this extensive Rāmāyaṇa tradition covers the entire field represented by Epic and Classical Sanskrit and medieval and modern languages and dialects of every corner of India and Greater India. Important and useful as a thorough investigation of all the different phases and aspects of the Rāmāyaṇa tradition must indeed be, it is only a casual reference that the extremely limited scope of the present short study can permit us to

make to this vast material just to indicate how the stand that has been taken here for establishment of a separate, independent North-Western textual tradition as represented by the present edition could be further corroborated by evidence gathered from this quarter.

(a) Kṣemendra was a versatile poet who flourished in Kashmir towards the middle of the eleventh century of Christian era.* That a text of Rāmāyaṇa which, if not identical with the present edition, must have been quite closely related to it, any way, much more than it could have been to the North-Eastern text or the Southern text as available to-day, did exist in his days in Kashmir and, may be, in other parts of North-Western India, is indicated by presence in his epitome of Rāmāyaṇa, known as Rāmāyaṇamañjarī, of many topics which, while narrated in the present North-Western text, are often found missing from the other texts. A few examples may be mentioned to illustrate this point:—

1. It is mentioned in Rāmāyaṇamañjarī (Su. Kā. 227) that while addressing Rāvaṇa, Sītā placed a blade of grass between him and herself. This is found in the North-Western text (Su. Kā 2, 3) and the Southern text (Su. Kā. 21, 2) but is not referred to in the North-Eastern text.

2. Rāmāyaṇamañjarī (Su. Kā. 326) mentions that when Hanumān gradually went near Sītā, she began to suspect him for Rāvaṇa who might be deceiving her in that way. This is found in the North-Western text (Su. Kā. 28, 11-12) and the Southern text (Su. Kā. 34, 9-10), but missing from the North-Eastern text.

3. Rāmāyaṇamañjarī begins its Yuddha-Kāṇḍa with the narration of what Vibhīṣaṇa's mother told him. This corresponds to the North-Western text (Su. Kā. 75)

*¶Keith : A History of Sanskrit Literature, P. 136.

and the North-Eastern text (Su. Kā. 76), but has no parallel in the Southern text.

4. Rāmāyaṇamañjarī (Yu. Kā. 95-107) includes in the conversation between Rāvaṇa and Vibhīṣaṇa, a lengthy narration of questions and answers in reference to many problems of life-conduct. While this is absent from the Southern text, it is found in the North-Western text (Su. Kā. cantos 81-85 and 88-89) and the North-Eastern text (Su. Kā. cantos 81-84). Shorter as this narration is in the North-Eastern text, it lacks anything which may correspond to the following parallelism between Rāmāyaṇamañjarī and the North-Western text.

Rāmāyaṇamañjarī	North-Western text
Yu. Kā. 144.	Su. Kā. 90, 52.
रामे यद्यस्य रमते	हृद्यस्ते यदि काकुत्स्थो
बुद्धिर्विबुधमानिनः ।	विभीषणहिते रतः ।
तत्तमेव प्रयात्वेष	निर्गच्छ विषयादस्माद्
विरक्तः केन सह्यते ॥	नत्वां द्रष्टुमिहोत्सहे ॥
Yu. Kā. 156.	Su. Kā. 90, 62.
तूर्या निष्कास्यतामेष	अथ तं ज्ञापयामास
निलयान्निरपत्रपः ।	प्रहस्तं राक्षसेश्वरः ।
क्लैव्याद्भयाद्वा यस्येयं	राज्यान्मम परिभ्रष्टो
जाता शत्रुस्तवे मतिः ॥	दिशो यातु विभीषणः ॥
Yu. Kā. 166-167.	Su. Kā. 90, 63-64.
इत्युक्ते दशकण्ठेन	एवमुक्तस्ततो राज्ञा
संरम्भलुलिबाङ्गदम् ।	प्रहस्तो वाहिनीपतिः ।
प्रहस्तो हस्तमुद्यम्य	उत्थापयामास तदा
भ्रान्तभ्रूयुगलोलोऽभ्यधात् ॥	रावणस्य यवीयसम् ॥
क्रुद्धस्ते रावणो राजा	न शक्यं भवता स्थातुं
दिशो गच्छविभीषण ।	गच्छ या ते गतिर्मता ।
नह्यलुष्टे दशप्रीवे	क्रुद्धस्ते रावणो राजा
भुज्यन्ते भोगसम्पदः ॥	राक्षसाश्च महाबलाः ॥

(b) Mammaṭa, the author of Kāvya-Prakāś'a also hailed from Kashmir. In consequence, his exclusive familiarity with the Rāmāyaṇa text as known to the present edition may be a further indication of the prevalence of this particular tradition in Kashmir and other adjoining regions of North-Western India in his days. Thus, he reads (Kā. 9, 79) the following verse to illustrate the Figure of Speech, Chekānuprāsa :—

“ ततोऽरुणपरिष्पन्द-मन्दीकृतबपुः शशी ।
दध्रं कामपरिज्ञामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥”

While this is included in the North-Western text (Su. Kā. 11, 20), it is unknown to the North-Eastern and Southern texts.*

* Descriptive of the Moon-set as this verse is, several commentators of Kāvya-Prakāś'a have been making a vain attempt to trace it to Mahābhārata, Droṇa-Parva, Adhyāya 184 by identifying it with the following verse there which describes the Moon-rise and which is quoted further on by Mammaṭa himself (Kā. 10, 88)

“ ततः कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना ।
नेत्रानन्देन चन्द्रेण माहेन्द्री दिगलंकृता ॥”

IV. INDICATION OF EDITORIAL TECHNIQUE.

1. The ten manuscripts on which the present edition is based have already been described. Both from the point of view of its respectable age and from that of its intrinsic merit, the Ms. आ was selected for being initially copied out for the purposes of collation from the remaining nine manuscripts. Its each half-s'loka or quarter-couplet, as the case may be, was first written out, in bold characters, on the top line of a horizontally as well as vertically ruled sheet of a special size. The variant readings from the other manuscripts were then entered horizontally along the lines, allotted separately to each of them, syllable by syllable, in each particular column, vertically below the corresponding portions of the readings of आ. Marginal as well as interlinear emendations found made in the manuscripts were noted at the bottom of each sheet. Whenever additional stanzas were found in the nine collatory manuscripts, they were entered on the back of the particular sheets on which immediately preceding lines had been written out. The collations were finally checked before being taken up for the purpose of textual editing. The work of collation and checking was done by two different groups of specially trained assistants.

2. Generally laymen, but, not un-often, experts also, who evidently ought to know better, think that what a textual editor has to do after the above-mentioned work of collation and its checking has been done, is simply to exercise his judgment in singling out his oldest and best manuscript and to make its readings the basis of his text, relegating to footnotes whatever else differs from it.

It has to be observed, however, in this connection that in actual practice, it is not so easy to simplify in

this way the technique which a critical editor of a text should follow. In the first instance, the manuscript material as available for editing any ancient Sanskrit text is not sufficiently old. There is hardly a manuscript known so far that can claim a life of more than a few centuries. But this might have meant some positive gain to textual preservation if one could have felt confident that by the publication of the oldest manuscript of a particular work, the real condition of the text as it was, say a few hundred years back, would be made known. Even this much of satisfaction is, however, beyond our reach. It is especially so in the case of ancient works of popular character like Rāmāyaṇa. As already explained, their extreme popularity itself has been the mainspring of their having been subjected to a peculiar process of transmission which has meant some transformation of form or substance at every change of hand. This process goes back to a time which is much older than any existing manuscript knows of. Thus, it is a bare statement of fact that there is not a single manuscript which may be entirely free from the defects of graphical error on the one hand and conscious contamination on the other. We have seen how, for instance, every one of our ten manuscripts suffers from textual augmentation, loss and repetition besides scriptorial blunders.

In these circumstances, whatever the age of any one of these manuscripts and however well done it may otherwise seem to be when compared to other manuscripts, it will only mean perpetuation and further multiplication of textual defects as they existed a few centuries earlier if a particular manuscript were to be selected to form the sole basis of a textual edition in the entire domain of ancient Sanskrit literature, more so in the case of, so to speak, the floating materials of epic and religious importance. Anyhow, an attempt of this nature

can hardly possess any critical value and is bound to be a deplorable failure from the point of view of construction of a homogeneous text.

It is realisation of this situation that forces unavoidably a process of editorial eclecticism on workers in this field. This process must not be confused with haphazard textual admixture which is not cognisant of any rigid principles of critical sifting. When honestly carried out, it must, quite to the contrary, involve closest consideration of each individual word from the point of view of its relevancy or otherwise to the context in which it occurs on the objective basis of patient utilisation of complete available manuscript material on the one hand and sincerest effort towards entire elimination of personal factor on the other.

In these circumstances, it is evident that textual shortness alone of a particular manuscript in comparison with other manuscripts cannot be taken as a positive determinant of genuineness of its textual tradition because both this shortness of text in one manuscript and lengthiness of text in another might have resulted from the processes of textual loss and textual augmentation incidental to optical illusion peculiar to the respective scribes. Therefore, considerations of old age, textual shortness and scriptorial neatness have to be respected as being helpful in a general way but can in no way absolve a critical editor from his responsibility to adjudge every individual case of textual variation, augmentation or loss on its own merits.

3. The table which is given below, will give an idea of the range within which the text consisting of 3824 verses as adopted in this edition on the basis of aforementioned judicious eclecticism, has come to deviate from each of the ten basic manuscripts. It will be observed that whereas आ suffers least and न most from the process

of exclusion, च is affected least and अ most by that of augmentation from the standpoint of the edited text. From the point of view of accumulative deviation, च and अ will be further observed to maintain their extreme positions with records of 3·4% and 9·1% of total divergence respectively.

Serial Nos.	Mss.	No. of Extra verses	Ed. Text- Propor- tional value	No. of verses wanting	Ed. Text- Propor- tional value	Total divergence in verses.	Aggregate Propor- tional value
1	अ	23 $\frac{1}{2}$	6%	123	3·2%	146 $\frac{1}{2}$	3·8%
2	अ	43 $\frac{1}{2}$	1·13%	267 $\frac{1}{2}$	6·9%	311	8%
3	अ	46 $\frac{1}{2}$	1·21%	176	4·6%	222 $\frac{1}{2}$	5·8%
4	अ	47 $\frac{1}{2}$	1·24%	184 $\frac{1}{2}$	4·8%	232	6%
5	अ	51 $\frac{1}{2}$	1·34%	235 $\frac{1}{2}$	6%	287	7·3%
6	अ	53 $\frac{1}{2}$	1·4%	214 $\frac{1}{2}$	5·6%	263	7%
7	अ	57 $\frac{1}{2}$	1·5%	75	1·9%	132 $\frac{1}{2}$	3·4%
8	अ	57 $\frac{1}{2}$	1·5%	238	6·2%	295 $\frac{1}{2}$	7·7%
9	अ	73 $\frac{1}{2}$	1·92%	285	7·2%	311	9·1%
10	अ	113	3%	159 $\frac{1}{2}$	4·1%	272 $\frac{1}{2}$	7·1%

4. Instead of simply recounting the many considerations of grammatical, syntactical, rhetorical, prosodial, graphical and general literary nature as well as that of strength of manuscript support, which have guided the present editor severally as well as conjointly, in the reconstruction of his text, it may now be advisable to illustrate the same by taking up in what follows a few readings and to discuss briefly the principles involved in their adoption :—

(a) निरैक्षत (1, 1d) is the reading of manuscripts other than ल, which has the Present form, निरीक्षते. The former has been adopted not only because it is read by an overwhelming majority of the manuscripts but also because the context requires a Past instead of a Present

form. Thus, in the verses that follow, Hanumān's appearance and activity after he reached Laṅkā, have been uniformly described by verbal forms in the Past Tense (e. g. बभौ, अद्यगच्छत and जगाम etc). In as much as ल, also records Past forms in the following verses, its Present form here seems to have been a mere graphical error, probably incident on defective pronunciation (*i. e.*, निरैक्षत > *निरैक्षत > निरीक्षते)

(b) निष्कुटेषु (8, 3c) is the reading of the nine manuscripts other than अ which reads निभृतेषु instead of it. The former has been adopted not only on account of the overwhelming strength of manuscript authority being at its back but also because it better suits the context than its variant. Evidently, we want a substantive which should denote an object to which the adjective रम्य could be applied appropriately and also which must be closely related to the different kinds of palatial buildings which Hanumān is being described as looking into in his quest of Sitā (*i. e.* प्रासादहर्म्य-, विमानभवन- and संजवन-). Even if निभृत- which ordinarily is an adjective could be stretched to mean 'a secret bower', it can hardly be said to possess any affinity to the other substantives referred to above. निष्कुट-, on the other hand, signifies the harem of a king which, naturally, formed the chief locality of Hanumān's search.

(c) सोपसर्गो (10, 35a) has been adopted as an adjective of सिद्धि for similar reasons, to wit, primarily, on account of its contextual appropriateness and, secondarily, from consideration of majority of manuscripts supporting it. That सोपसर्गो as read by अ is a scriptorial error is quite evident. Although much less clear, सोमवर्जो of ऋ might as well have originated from the same source (possibly, *i. e.*, सोपसर्गो > *सोमसर्गो > सोमवर्जो > -वर्जो). सोपसर्पो of रा might have been the result of graphical absent-mindedness under the influence of the previous ष or that of a

conscious attempt at emendation to produce an alternately alliterative effect (*i. e.* सोप—सर्पा). It, however, goes without saying that only उपसर्ग- in the sense of calamity is most appropriate to the context (*i. e.* success marred by calamity).

(d) व्यतीतायां, the reading of आ, फ and अ, has been rejected in favour of प्रवृत्तायां (11, 46a) of the septenary tradition which is consonant with the description of night-fall in the preceding verses.

(e) समुत्पत्य (21, 17a) of आ, फ and अ has however been adopted against समुत्सृज्य of the septenary tradition because the former, in spite of its being the reading of the minority group, is more compatible with the Ablative, अङ्गात् as well as with the idea of attempting to grasp the Sun and the Moon occurring in the following line than the latter which presents unsurmountable difficulties of grammar as well as significance.

(f) विराजते, (19, 24d) of रा and म has been preferred to वरानने, although the latter by virtue of its having been read by all the three manuscripts of the smaller group as well as five out of seven of the other group, might appear to be the original reading of the North-Western tradition as a whole. The clue to the right reading here is provided by the reading राजते of प्र, ब, म, ल, and ल. for शोभते (19, 24b). It seems that the original scribe responsible for this reading was subject to a sort of progressive optical interception under the influence of which the original reading शोभते (19, 24b) was missed, the terminal portion राजते jumping up, as it were, from the next line. A similar process seems to have been at work when terminal वरानने (19, 25b) was copied out in place of विराजते (19, 24d) which was missed by the transmitters of the textual tradition through the above-mentioned five manuscripts as well as आ, फ and अ, all of which have

this reading. Or, possibly, we may be confronted here with the forked phenomenon of having arrived at the reading वरानने in प्र, व, ल_१, ल_२ and म through the above-mentioned illusory process and in आ, फ and अ through ordinary graphical oversight followed by conscious emendation (*i. e.*, विराजते > *वराजते > *वराजने > वरानने). It will be recognised that the latter explanation has this advantage over the former that it could be employed to keep the distinctive integrity of the two groups intact not only in this case but also in other innumerable cases of apparent inter-group confusion. Of course, choice of reading here was primarily suggested by consideration of syntactical balance between the two illustrative lines of this verse by making two independent sentences of them instead of forcing them into one sentence as it would have been inevitable if विराजते had been substituted by वरानने.

(g) In 5, 146a, Hanumān's cracking and kissing his tail (पुच्छ) is included in how he expressed his glee at having found Sitā. Point as it does to the attentive insight of Vālmiki as a nature poet, it is rightly reported by फ and रा only against पुष्प- which is read by the remaining six members of the bigger group but has hardly any appropriateness to the immediate context. चेच्छन् of आ and चेच्छम् of अ, also, do not make any sense here. Possibly, they originated from an attempt at subsequent rationalisation of what might have been a simple graphical error under an illusory influence owing to the presence of two palatal surds (च) in the preceding word (चुचुम्ब) and of another palatal doublet (चञ्) in पुच्छ- itself (*i. e.*, पुच्छं > *चुच्छं > चेच्छं > -म् > -न्).

(h) Similarly, गिरिदुर्गाणि which is read by as many as eight manuscripts has been rejected in favour of

धनरत्नानि of क and अ in 11, 7c in as much as Sitā is being described as having chosen to follow her lord in his exile to wilderness instead of remaining behind to enjoy the round of pleasures which unbounded wealth (धनरत्नानि) could give. The reading, गिरिदुर्गाणि of the majority of manuscripts is hardly compatible with this description. Sitā cannot be said to have given up hilly regions when going into wild forests if only because in her itinerary both hills and forests were equally included. It seems that unmindful of the obvious contradiction into which he was running, some unwary scribe tried a hand at improving the text under the impression that he was bringing in hills, which had so much in common with and excluding jewelry, which had nothing in common with the retired life in sylvan solitude.

(i) In 11, 8b, भर्तृशुश्रूषणे परा of the eight manuscripts other than क and रा has been rejected for more than one reason. In the first place, the reading as it stands, presents an unusual adjectival usage of the base, पर- for which support from Vālmīki himself is lacking. According to the idiom as followed not only by Vālmīki but by other writers as well, the original reading, if पर- formed part of it, should be भर्तृशुश्रूषण-परा (*i. e.*, as one composite word) But, evidently, this would unnecessarily introduce an easily avoidable discordant note in Vālmīki's prosodial harmony. Thus, there are, altogether, 48 verses in the S'loka measure in this canto. In all the remaining 95 lines of these S'lokas, the terminal scheme— $\sim \simeq$ has been uniformly followed. It is hardly imaginable that the poet could ever tolerate any interruption of this kind in his natural flow. Moreover, it has to be observed in favour of the adopted reading, रता that besides the grammatical and prosodial advantage that it has over its rival, it goes to make a well-balanced phrase, quite in consonance with the preceding phrase, संतुष्टा फलमूलेन, both

presenting, as it were, two facets of the picture of Sitā's mental adjustment.

(j) 11, 11d has been preserved by आ and फ as न भति च (left out in क) विभाति च and as न विभाति विभाति च by the rest. What is intended to be conveyed is Sitā's being apparently without brightness on account of her having been afflicted by mental agony and become emaciated through her life of denial and, all the same, her being full of brightness, of course, on account of her unalienable natural beauty. The reading of the majority of manuscripts would fail to convey this dualism pointedly in as much as the prohibitive effect of its first portion, न विभाति might be lessened in its intensity through the presence of the adverbial Preposition वि, resulting in the improperly balanced contradiction between not fully shining on the one hand and fully shining on the other instead of between not shining at all and fully shining as the minority reading, न भति च विभाति च which has been adopted, quite clearly brings forth. It will also be observed that repetition of the particle च in this case further adds to the contradistinctive effect.

(k) In 15, 24a, preference has been given to the solitary record of ललस्व by आ over लभस्व as recorded by as many as six members of the septenary group other than ल, which reads लम्बस्व and रमस्व as read by अ and ललम्ब as read by फ. Legitimacy of this preference is authenticated by the poet's predilection for the use of the same root (लल्) twice in the very next line. On this view, the manuscripts other than आ will be observed to have suffered from two varieties of psuedo-graphy. While ललम्ब of फ represents corruption of the last syllable (*i. e.*, ललस्व > *-म्ब > -म्ब), लभस्व of च, व, ल, प्र, रा and म indicates an original medial corruption which owing to its grammati-

cal and contextual incompatibility seems to have been subsequently emended to लम्बस्व in ल and, presumably, also to रमस्व in अ which, much more significant as it was, must have required correspondingly greater amount of conscious effort.

(l) Similarly, in 67, 1, आ has evidently preserved the original tradition and as such its readings have been adopted in preference to the variants as read by the other manuscripts. As according to every variation, the Past Participles, उक्त- and दर्शित- (or अनुदर्शित-) have more of verbal than of adjectival bearing, the Instrumental देव्या of आ has a clear advantage over the Genitive देव्याः of all the rest. हृदय- as read by आ and adopted here is not only simpler and older in form and usage but also richer in significance than सोहृद- of the rest, because it represents Sitā as having revealed the entire content of her heart. The alternative reading makes her show her attachment only which has already been indicated by the word स्नेह in the third foot. आ has also another advantage (this time, shared by फ and आ) over the members of the other group in reading आऽनुदर्शितम् and thereby clearly making a separate sentence by using the copulative particle, च as required by the context. The rival reading चारु in चारुदर्शितम्, whether adjectival or adverbial, renders the whole line syntactically loose and clumsy. Obviously, the original reading चानुदर्शितम् must have fallen an easy prey to the clutches of psuedo-graphy (*i. e.*, चानु- > चारु-).

(m) While it is most difficult to postulate in the case of any epic manuscript entire freedom from extrarecensional contamination or agreement, if only because of the original identity of the source-materials on the one hand and unrestricted intercourse of manuscripts belonging to different versions and recensions in every part of the country, especially at centres of pilgrimage, on the

other, it is observed that among our manuscripts, आ is more often nearest to the ideal than the rest. In such cases, readings of आ and for the matter of that, of any other manuscript which may possess this virtue along with or independent of it, have been accorded due preference over the inter-recensional variants as found in the other manuscripts which, however, need not be dubbed misch-codices simply on the basis of this much of evidence.

Just to illustrate, in 37, 26d, आ reads नित्यं शिवं तेऽस्तु हरिप्रवीर, while फ and अ read शिवश्च तेऽध्वासु (sic) हरि-प्रवीर (cf. S. 40, 26) and the entire septenary group reads पन्थाः शिवस्तेऽस्तु हरिप्रवीर (cf. शिवश्च पन्थास्तव हरिप्रवीर, N.-E. 37, 25). In cases like this, adoption of distinctive readings has been motivated by considerations of recensional differentiation without any prejudice to the ultimate readings which may have to be adopted if and when a really critical edition of Rāmāyaṇa as based on original manuscripts pertaining to all recensions is undertaken.*

*An attempt has already been heralded in this behalf. Dr. Raghu Vīra has published from Lahore Fascicule I (i, 1-6) of his critical edition of Rāmāyaṇa. Every page is divided into three textual columns: the left-hand one being reserved for the N.-E. text, the right-hand one for the S. text and the central one for the new text as adopted in this edition and referred to herein-after as the R. text.

Apparently, the N.-W. text has been ignored for it has not been mentioned. The editor must have his own good reasons for it. But lest one should think that either he had no knowledge of it or that he did not deem it worthy of recognition, it may be necessary to rule out both these surmises as being against the facts. For, a comparison of the R. text with the corresponding cantos of the N.-W. text shows that about 88% of the latter, with occasional interchanges, often unwarrantable, with its own variants as supplied in its critical apparatus, has been reproduced in the former, though without any indication or reference having been made to that

effect. Thus, out of 416 verses of the N.-W. text, as many as 361 have been canonised, as it were, and the remaining 55 relegated to the footnotes, presumably, on the hypothesis that only that which was common to the N. and the S. texts could represent the Ur-Ramayana.

But that textual elimination on this principle remained only a half-hearted affair with the editor is shown by his having copied out all the 144 verses of our canto III which, on account of his indecisiveness on the point, he could neither incorporate in his proper text nor dare exclude from it. In the circumstances, he must thank himself for having thus inevitably been forced into the inconsistency of having two cantos, both passed separately as No. III, one occupying pages 51 to 58 without any top-figures and the other occupying pages 59-72 with the additional confusion of having top-figures, indicating No. IV instead of No. III.

That in this bewilderment, he further exploited the N.-W. text in an unintelligible manner is revealed by another quite amusing piece of internal evidence which has been based on a comparative study of all the top-figures of the R. text. The sub-joined chart will give just an idea of this study—

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Page.	No. of canto-end.	N.-E. Text.	N. W. Text.	R. text top-figure.	R. Text.	S. Text.
37	I	110	101	101	87	100
50	II	47	47	47	41	42
58	III (a)	149 (III)	144 (III)	...	144 (III) a	...
72	III (b)	$\left. \begin{array}{l} 33 \\ 73 (40) \\ 24 \\ 29 \end{array} \right\}$	32	32	30 (III) b	38 (III)
81	IV		72 (40)	72 (40)	53 (23)	36
88	V		23	23		19
96	VI	29	29	17		28

In the absence of the column 4 which has been inserted from our own edition and with the figure-entries of which alone, those of the column 5 agree most completely, one may have to give up any attempt to understand the genesis of the top-figures of the R. text on the basis of the latter as an utterly hopeless affair. And, the pages given in the column, 1 have been selected simply on account

of their representing the several canto-ends (col. 2), otherwise, what is true in the case of these particular pages in respect of the above-mentioned discrepancy of the R. text with its top-figures, obtains, *mutatis mutandis*, in that of every other page of the fascicule.

Postulation of the canto IIIb aptly illustrates how on account of his predilection for the S. text, the editor could tread roughshod over the N. texts, quite unmindful that it entailed unconnected textual reconstruction at his hands. The canto opens in both the N. texts as well as the S. text, (p. 59), representing Vālm̄ki as making ready to compose Rāmāyaṇa on the basis of detailed information about the main events of the life-history of his hero. The S. text delimits this canto to the narration of Vālm̄ki engaging himself in the actual process of gathering necessary information. This is indicated by its being one, simple sentence, headed by the Finite Verb, अन्वेषते (vv. 1 and 2) as the Predicate with a string of words in the Accusative Case, denoting the several topics of enquiry (vv. 3-38). It starts its canto IV with just an indication that the poet had composed Rāmāyaṇa and proceeds with the narration of appearance of Lava and Kus'a on the scene as the potential media of acquainting the world with his muse. Both the N. texts, on the other hand, encompass both the pre-composition and the post-composition portions of the narration in their composite canto IV, which is made up of three inter-connected complex sentences up to the context, corresponding to the afore-said commencement of canto IV of the S. text. In the first of these sentences, the Subordinate Clause (N.-E. vv. 1-35, vide P. 72 and extra-text 83* on P. 73) has the absolute form अन्विष्य as its Predicate (vv. 1 and 2) with the entire string of Objects as in the S. text and is followed by the Principal Clause (v. 36) which confirms completion of Vālm̄ki's enquiry by using the Perfect form ददर्श as its Predicate and तत् सर्वम् as its Object. In the second sentence (v. 37), दृष्ट्वा is the Predicate of the Subordinate Clause, relating to the previous enquiry and चक्रे, that of the Principal Clause, indicating composition of Rāmāyaṇa as an effected event. In the third sentence, कृत्वा is the Predicate of the Subordinate Clause (v. 38) relating to the composition and चिन्तयामास that of the Principal Clause (V. 39), indicating the poet's search for proper medium of transmission.

It will be observed that the R. text presents a queer jumble of the discrepant N. and S. texts at this juncture. Thus, by vivisection as it were, the N. text (p. 72) to make the new canto (III .b), what is a mere Subordinate Clause with अन्विष्य as its Predicate (Vv. 1 and 2

on P. 59) and without the Principal Clause (vide extra-text 83*, P. 73) with **ददर्श** as its Predicate having been allowed to follow it towards contextual completion, has been invested with the full status of an independent canto.

Stranger still must be the technique which has been responsible for the opening verses of the canto IV (P. 73). The first half of v. 1, as indicated by its '**यच्च**', has been removed from its real context as the conclusion of v. 30 on P. 72 and brought here only because the first *Pāda*, '**प्राप्तराज्यस्य रामस्य**', also happens to be the first *Pāda* of v. 1 of the canto IV of the S. text. As it stands, it has no connection, whatever, with the second half which is governed by **कृत्वा** in the next verse. Now **च** after **कृत्वा** in v. 2, presupposes **चक्रे** of the N. text (cf. extra-text 83* on p. 73) which corresponds to **चकार** of the S. text (cf. v. 1). Indeed, if the canto IV of the N. texts must needs be bifurcated, the best way of doing so would be to let the first half of v. 1 of the present canto IV followed by the first six lines of the extra text 83* (P. 73) form the legitimate conclusion of the canto, III (b) (P. 72) and let the fourth verse (**दृष्ट्वा च** etc.) of the said extra-text become the first verse of the canto IV.

It is clear that in its eliminative operations on the N-marked parts of the basic N.-W. text, the technique of the R. text has paid but little attention to considerations of grammatical and syntactical consistency. Just to take another instance—if only for the sake of its peculiar interest in that in this case, even the evidence of the S. text has been ignored—a reference may be made to vv. i, 53 and 54 (=N.-W. text i, 59-61; cf. the corresponding top-figures and extra-text, 33* on P. 27). As it stands in the N.-W. text as well as the S. text, the extra-text, 33* is read after the line, 53 **पू** (R. text). Both these lines put together make a complex sentence in the Active Voice, with **सुग्रीव** as the common Subject of the Subordinate Clause with **श्रुत्वा** as its Predicate as well as of the Principal Clause with **चकार** as its Predicate. The following two lines make another unit in the form of a simple sentence (the N.-W. and the S. texts) in the Passive Voice, with **वानरराज** qualified by **दुःखित** as the Subject and **निवेदितम्** as the Participial Predicate. The same unit is read in the form of a compound sentence in the Passive Voice in the N.-E. text, with **चक्रे** (as against **ततः** in the N.-W. and S. texts) as the Predicate of the first clause and **निवेदितम्** as that of the second one and with **वानरराज** as the Subject of the first clause and the same as qualified by **दुःखित**

Accordingly, cases like adoption of भर्तृश्चित्तं प्रदर्शितम् (19, 19) as read by आ and, also, pseudo-graphically, भर्तृश्चिन्ता प्रदर्शिता by the septenary group against भर्तृस्नेहं (sic) प्रदर्शितम् (sic) of फ and अ (cf. भर्तृस्नेहनिदर्शनम्—N.-E. 25, 20 and भर्तुः स्नेहो निदर्शितः—S. 24, 29); of विचरन् सह भार्यया of आ (21, 14) against विचरम् सहलक्ष्मणः as read by all the remaining nine manuscripts (cf. चचार सहलक्ष्मणः—S. 27, 11); of पीतैश्च वसनैः (21, 24) of फ, च and म against पीतैर्निवसनैः as read by आ, अ, ब, ल., ल२, प्र and रा (cf. रक्तं निवसनं—S. 27, 49 and पीतैर्निवासिता—N.-E. 27, 22); of तानि मे वद of आ against लक्ष्मणस्य च as read by the rest (cf. लक्ष्मणस्य च—S. 35, 3) and of अवश्यं भक्षिता of आ (8, 18) against अबन्धुर्भक्षिता as read by the rest (cf. N.-E. 15,

of the second one. It seems that in the N.-E. text (and, for that matter, in some Mss. of the N.-W. text as well, vide our edition) where the above-mentioned unit began with चक्रे instead of ततः (as elsewhere), the original line which began with चकार and just preceded it (extra text, 33*) was lost through optical illusion, produced by the close similarity of चकार with चक्रे. The result was that the line beginning with सुप्रीवस्तस्य (R. text, 53 पू) was left hanging. By tagging it on to the next line which, as shown above, forms a constituent of quite another sentence in the Passive Voice as against its Active Voice, the R. text has attempted an unenviable feat of textual reconstruction. No wonder that the afore-said extra-text which belonged to the original tradition, should have been unreservedly represented as a contamination from the S. text.

But there is no gainsaying the fact that in spite of grammar not having played its due part in the constitution of the R. text, the motive behind the work is laudable and that with more of care and caution being devoted to its accomplishment, it will certainly be a very useful and most welcome addition to the too few instruments that exist so far, towards text-critical studies of Rāmāyaṇa. This is, however, obvious from the foregoing that any further attempt in this behalf must be based, in the main, on the N.-W. text, no matter, whether this fact is duly acknowledged or not. And, to that extent, it may be a source of no small satisfaction to them, who unearthed the N.-W. text and took it upon themselves to produce a critical edition of it.

31 and S. 13, 11), may not stand in need of any further justificatory elucidation.

5. Considerations essentially similar to those which have been responsible for adoption of one set of readings and rejection of the rival sets, if any, have also led to another process in textual reconstruction which could be described as augmentation from the point of view of such manuscripts as would appear to be suffering from textual loss in relevant contexts mainly owing to illusory phenomenon. A few illustrations which follow will make this point clear. A close study of cases like these will further authenticate what has already been said about the absence of any rule of uniform concomitance of textual shortness with textual originality and about the inevitability of editorial attention being focused mainly on contextual consonance and cogency which alone could be relied upon, at least, more than any other single factor, for guidance in the matter of the make-up of a critical edition of a text.

(a) The verse, 6, 37 is included, although it has been read only by the four manuscripts, आ, फ, अ, and च and not read by the rest. It will be observed that this inclusion is needed by the context which will be consistent only when either both the verses, 37 and 38 are read or both of them are dropped. The Southern recension does not read them and the North-Eastern recension reads their parallels in advance. Whereas from inter-recensional considerations, a critical edition of Rāmāyaṇa as such could well afford to go without both these verses which seem to be superfluous here, a homo-recensional work like the present edition will hardly be justified in dropping these verses in as much as the second of these has been preserved by all the ten manuscripts. In the circumstances, the first one must also be retained because

it alone contains the Predicate, **ददर्श सः**, which is common to both of them. The two verses form, as it were, one, composite parenthetical sentence. The description of Hanumān's observing Ravana's harem which is, in a way, concluded in the verse, 36 is again taken up in the verse, 39 where the Present Participle, **निरीक्षमाणः** has been used to include the additional meaning, 'by reason of', in its ordinary verbal sense of observation. And, as such, subordinated as it has become to the Principal Predicate, **जगाम** in the next line, it has also become verbally too incapacitated to be of any use as a Predicate for the previous verse which, if that were possible, could then have been construed independently, obviating the need of retaining the Verse, 37 intact. The use of the copulative, **च** after **निरीक्षमाणः** further points to the entire separation of the topic that the latter introduces and governs from the one that must be supposed to have been finished in the previous, separate sentence which, in consequence, shall have to be formed with some other verb. It is thus clear that in so far as the North-Western recension goes, the verse, 37 along with the verse, 38 must have been included in the original tradition and that, in course of time, it might have been missed through a peculiar process of illusory effect. Apparently, the original scribe who was responsible for this mistake, had copied out up to the end of the verse, 36 when he again took to his job after a break, possibly extending over a few days, and missed to copy out the verse, 37 under the impression of its having already been done as caused by the presence of the words **ददर्श सः** in the end of the verse, 37 on the one hand and in the beginning of the second line of the verse, 36 on the other. That one member of the septenary group, namely, **च** has retained the verse, 37 may also be a further indication of its original presence in the archtype of that group as a whole.

(b) Verses 7, 18 to 7, 21 present another interesting study. That they were included not only in the original tradition of the North-Western recension but that of the Ur-Rāmāyaṇa, is indicated by their having been read by both the other recensions as well. But apart from this support, the internal evidence of our own text is quite decisive on this point. Thus, ब, ल, and ल, do not read the six lines between 18पू. and 21उ. . Accordingly, Hanumān is represented here as having seen only female demons in their own forms or with deformed appearances and felt disappointed because he had not seen Sitā. This is, however, incompatible with the allusion in the verse, 22 to his having seen some other charming women (अन्या वरस्त्रियः) who must have been other than the female-demons whose hideousness was too patent to permit the use of the word, charming (वर-) in connection with them. म misses to read four lines, namely, 18उ, 19, and 21पू. This makes an unconnected and redundant reading in as much as the description of female demons (18पू.) is left hanging in the air in the absence of proper Predicate on the one hand and a mere Predicate (21उ) is repeated without any purpose in the absence of its proper Object on the other. र omits three lines, namely, 19 and 20 उ. This takes away its separate Predicate from the Object mentioned in 20पू and thereby disturbs the otherwise uniformly balanced composition without offering any compensatory advantage. Consideration of these several circumstances coupled with the consistent record of the remaining five manuscripts including the two, च and प्र of the septenary group and with the mutual discord that exists among the five defective manuscripts in the matter of omission itself, points to the inevitable conclusion that the initial identity (दृष्टा हनुमता तत्र) of the second lines of the verses, 18-21 must have been the common cause of the several scribes

having been led into skipping certain portions of this text, though discrepantly.

(c) After having failed to find Sitā in the palaces of Rāvaṇa (8, 4), Hanumān came out of the palatial area and extended his search into every nook and corner of the city with its innumerable water resorts, pleasure gardens and beautiful uplands (8, 5-9). But in spite of his indefatigable search everywhere, he could not trace out Sitā (8, 10). ॠ misses the five verses (8, 5-9) which describe Hanumān's extra-palatial quest. On an off-hand view, one would be tempted to exclude these verses under the impression that all the other nine manuscripts might have suffered from subsequent spinning out of the topic, especially when one observed that the North-Eastern recension did not possess anything corresponding to it and that although the southern recension touched it, it did so very briefly. But, on a closer view, inclusion of the five verses becomes necessary. Thus, Hanumān's fruitless palatial search having been concluded decisively (नेह [नेयं sic] सीतेति हनुमांश्चक्रे बुद्धि महाकपिः 8, 4उ), another immediate allusion to Hanumān having carried out an equally barren search everywhere else (8, 11पू) would be meaningless in the absence of the intervening verses which describe the places that he visited in the course of that search. Those places are again indicated by way of a summary in the following verse (8, 12पू) which is read by all the manuscripts including ॠ. Whatever may be in store for this context when an all-recension critical edition is attempted, its present situation in the North-western recension clearly requires retention of the above-mentioned five verses. That ॠ is defective here is indicated not only by the unanimous evidence of the remaining nine manuscripts being against it but also by its further corrupt reading चार्या for नार्या in 8, 12उ which exposes it to self-contradiction.

(d) In the absence of 10, 51 वृ. which is not found in क, the second line which enumerates the four afflictions of Rāma loses its significance. In consequence, both the lines as rightly read by the remaining manuscripts have been retained.

(e) The seven verses, 9, 54-60 present an intriguing situation in textual reconstruction. While the North-Eastern recension does not possess any parallel text, the Southern one does exhibit remarkable correspondence. Of our own manuscripts, आ and क of the smaller group and च and रा of the bigger group read all the seven verses whereas ब, प्र and ल_२ read six, म reads five and ल_१ and अ read four. That at least four out of the seven verses are read by all the ten manuscripts goes to distinguish them from the North-Eastern recension which does not contain any of these verses. In as much as the six manuscripts which miss some of these verses, happen to be discrepant in this matter and, further, as it is quite within the bound of legitimate surmise that optical illusion owing to the repetitive occurrence of वनं (also, नूनं or ध्रुवम्) एष्यति जानकी and रामशोकाभिसंतप्ता may be responsible for this textual loss, the full text as authenticated by having been preserved by the four manuscripts, two belonging to the one group and two to the other, has been adopted.

6. It has already been indicated on the basis of a comparative view of the volume of text as read by the ten manuscripts that their range of variation is too limited to permit postulation of two textual versions, a longer one and a shorter one. There are only three cases where passages consisting of over ten verses are not read by some of the manuscripts.

(a) The first of these, namely, 5, 9-21 is not read by आ and क and has no parallel passage in the North-Eastern recension. While the Southern recension

contains verses corresponding to almost the whole of this passage, its order of presentation is quite different in that it allots a separate canto to it, preceding the main context of the central palatial block occupied by Rāvaṇa, toward description whereof it is used in our manuscripts. It seems that whereas the North-Eastern tradition remained innocent of this descriptive enlargement, the other two traditions became cognizant of its presence in some common arch-type. It is also quite probable that its contextual occurrence had not yet been rigidly fixed in that arch-type. As it is, it retards to some extent the natural flow of epic narration and has, in consequence, been included as an authentic addendage separated from the main text by a wavy line but enumerated in continuation thereof.

(b) The second passage, 5, 30-40 is, also, not known to the North-Eastern recension and gets a separate canto to itself in the Southern recension. Our seven manuscripts other than आ, क and अ introduce it as a descriptive extension of the Puṣpaka Vimāna topic and it has, therefore, been included as a secondary textual addendage under a wavy line. It will be observed that allotment to it of a separate, advance canto in the Southern recension has produced there a sort of contextual discrepancy. Thus, after Hanumān has been represented as having so fully seen the Puṣpaka Vimāna (S. canto 8), he is again described (S. 9, 10) as seeing the same as if for the first time.

(c) 9, 4-83 is the longest single description which has been adopted here as an integral part of the text, notwithstanding its having not been read by क and अ. The Southern recension misses to give any corresponding text and the North-Eastern recension has another digressive episode in its place with significantly different

structure but with similar purpose of providing a supernatural back-ground to Vibhīṣaṇa's alliance with Rāma. An overwhelming majority of our manuscripts supports its inclusion which is further strengthened by a critical examination of the defective manuscripts at this point. Thus, 91, 4पू. which is read by क as it is, becomes meaningless in the absence of the intervening description of how Vibhīṣaṇa went to his mother and acquainted her with all that had transpired at Rāvaṇa's court and quite funny by being made the first half of 91, 84. Probably, the presence of almost identical words आजगाम and जगाम in the beginning of 91, 4 उ. and 91, 84 उ. threw some unwary scribe into the arms of an extensive illusion leading to his failing to copy out over 80 verses. अ reads दृष्ट्वा in place of द्रष्टुं in 91, 4 पू. and gives the impression that Vibhīṣaṇa went to where Rāma was encamped to relate the whole thing (तत् सर्वं विनिवेदितुम्). It is, however, apparent that he would go to his mother only for this reporting business and to Rāma for the purpose of throwing in his lot with him and not for merely relating what treatment had been meted out to him by his elder brother. This is further supported by the evidence of inconsistency of seven other manuscripts which, although in the same boat with अ in respect of the mislection in 91, 4पू., proceed with the full narration of Vibhīṣaṇa's going to his mother after his having already seen her (दृष्ट्वा). That, obviously, 91, 4पू. was subjected to some sort of confused process of emendation is shown by the jumble, विनिवेद्या (sic) च विनिवेदितुम् as found in आ. In these circumstances, it is quite legitimate to postulate the entire passage as being a genuine North-Western tradition as against its genuine absence in the Southern recension and its substitute in the North-Eastern recension.

7. The same two-fold principle, namely, consideration of strength of manuscript support and contextual

consistency, which has been followed in determining whether or not a particular passage should be included in the text inspite of its not having been read by some of the manuscripts as well as one or both of the other recensions, has guided the editor in the matter of certain other passages which, even though read by some manuscripts, have been excluded from the text. In contexts like **2**, 35-36 and **31**, 4, 6-7 (cf. **28**, 4-6), extra verses as read by some manuscripts have not been adopted because they happen to be such descriptive enlargements and repetitions as go to produce a rather involved and confused text. On the other hand, additional lines of the type of one which is read by a large number of manuscripts after **64**, 24, have been relegated to the critical apparatus because it appears that on account of certain line or lines of the original text having been missed as a result of optical illusion or some other kindred phenomenon, unconnected remnants as they have thus become, they obstruct clear comprehension of the context. In cases like this, comparison with the other recensions often clearly shows how these passages are really suffering from textual loss (cf. **67**, 23). But extra-recensional contribution being not permissible in what happens to be a critical edition of one particular recension, it has been deemed advisable to smoothen the text by removal from it of the above-mentioned unconnected, residual lines.

It has, however, to be admitted that one often does not feel the ground under one's feet in this matter to be sure. In the circumstances, this process has been applied with maximum caution with the result that whereas, from the standpoint of some manuscripts, the ratio of augmentation to the edited text has been higher than 3% in the case of nine manuscripts and even 7.2% in the case of one particular manuscript, that of elimination remains well within 2% in the case of nine manuscripts and

barely reaches 3% in the case of only one manuscript (cf. the table on P. 81). In other words, this edition is more of an inclusive than exclusive character in the matter of drawing upon its basic manuscript material.

8. The passage 91, 4-83 has been discussed as being the longest single passage that seems to have been skipped through some illusory circumstances. It will be observed that there is another remarkable thing about it. The whole narration of how Indra and other Gods were defeated by Rāvaṇa who conquered their kingdom and brought Indra as a captive to Laṅkā, has been lost save its commencement in the line that follows 91, 55 and its conclusion with Indra's complaint about it to Brahmā in what has been counted in this edition as 91, 56. Obviously, a number of verses, it is not possible to say how many exactly, have been lost for good. As the context happens to be an exclusive feature of the North-Western recension, all the ten manuscripts of which, as available so far, fail to report it, the only thing that could be done under the circumstances, has been to indicate by means of dots that there is a lacuna in the text here. This gap must have occurred at a very early period of the North-Western recensional redaction in as much as all the members of both the groups of its manuscripts suffer from it in common.

9. While reconstructing the text, proper attention has been paid to what is now a generally recognised fact that the epic Sanskrit of Rāmāyaṇa and Mahābhārata and, for the matter of that, of Purāṇas is a unit in itself from the point of view of grammar and syntax. The norm as standardised under the influence of the Pāṇinian School of grammar is, in consequence, not to be sought with too much of rigidity while dealing with this

literature. Variation generally occurs in respect of the division of verbal roots into *Atmane-pada* and *Parasmai-pada* on the one hand and into the ten *Gaṇas* on the other and of uses of tenses and moods of verbs and cases of nouns. Strength of manuscript authority has been the main determinant in the matter of retention of the epic idiom. In these cases, also, where this authority was found divided in itself, the epic usage, if, otherwise, not incompatible, has been given preference over what may be called the classical one.

10. What has just been said about the Epics having their own standard of grammar, applies with remarkable aptness to the process of their observing as well as avoiding *Sandhi*. Especially, *inter-Pāda Sandhi* which was obviously thrust upon the original *Sandhi-free* composition in later times, has in many places resulted in defective prosodial measures. This aspect of textual reconstruction has received due attention and, in so far as practicable, original hiatus has been reinstated.

11. This process of restoration of *Sandhi-free* composition of *Vālmīki's* original text has helped very much in normalising many seemingly abnormal measures. It has however to be recognised that there is still sufficient material left which necessitates recognition of a separate epic prosodial norm as applicable to the composition of several metres and as distinct from the one obtaining in classical Sanskrit poetry. Judicious caution has been employed in avoiding violation of this aspect of the text in any way.

12. Finally, it has to be mentioned that of all the factors leading to constitution of the text in the present edition, the process of emendation has but very sparingly been employed. It has in fact been only the last resort when every other cognizable principle has failed to help make the situation clear. In all those cases where

emendation has been sought to be introduced, original manuscript corruption has been kept intact as an integral part of the text followed by a query mark and proposed emendation inside round brackets.

13. There are a few cases where, while the sense is not clear, it has not been possible to suggest any emendation or any other way out of the difficulty. In all these cases, and, they are not too many, a query mark has been used to indicate the doubtful nature of the situation. This mark changes places, at the end of the first line or the second line or after the numeral indication of a verse, according as a particular line of a verse or a verse as a whole is affected by dubiousness of significance.

14. A complete inter-recensional collation of every stanza, linewise, is a special feature of this edition. The left-hand margin is used for collation from the North-Eastern recension and the right-hand margin for that from the Southern one. For the purposes of this collation being carried out in a thorough-going manner, every Anuṣṭubh line and every hemi-stitch of other measures has been adopted as unit of comparison. The letter N. has been prefixed or suffixed to such units as having been exclusively read by the North-Western recension, have no parallels in the North-Eastern or the Southern recensions, in one or both as the case may be. Similarly, when N. is put before the second line of an Anuṣṭubh or the fourth foot of a couplet on the left-hand margin, or, for the matter of that, after the same on the right-hand margin, or before as well as after on both the margins, it indicates that there is no parallel to the whole verse in one or both of the other recensions. Total enumeration of these Ns. will thus show the entire extent of that portion of the text which belongs to the North-Western recension only. In the case of the remaining units and whole verses, corresponding units and whole verses of

the one or both of the other recensions have been numerically indicated, chapter and verse. In the case of units, first half-s'loka or hemi-stitch is expressed by the abbreviation पू. (=पूर्वार्ध-) and second half-s'loka or hemi-stitch by the abbreviation उ. (=उत्तरार्ध-). This contrivance reveals, at a glance, cases where पू.s of our recension are उ.s of one or both of the other recensions and, *vice versa*, where पू.s of one or both of them correspond to उ.s of this recension.

15. The main function of the critical apparatus as related to every word, foot, line or verse and as given in the form of footnotes to every corresponding page, is faithful registration of all genuine variants and, sometimes, mislections as well, wherever they are found. Every little detail of mutual divergence as obtaining among the manuscripts has been specifically mentioned. Wherever there are cases of textual repetition, transposition, augmentation or loss, the same have been exhaustively reported. Colophons have been copied out and internal textual sequence as well as division has been duly indicated. Peculiar faults, wherever found, have been pointed out. All such passages as have not been incorporated in the body of the text as edited, have been fully recorded here. In a word, combination of the text as adopted with the critical apparatus may be expected to present a complete picture of the basic manuscript material. Occasionally, there will also be found critical references to parallel readings in the other recensions and occurrences of peculiar Sandhi or hiatus in the text. Although, from an ideal point of view, a critical edition as this is, it could well have ignored to include presentation of certain clear cases of graphical error, the same has been permitted if only to afford a full view of the erratic tendencies which copyists of manuscripts generally exhibit and which, in consequence,

could be studied with advantage by scholars engaged on identical or similar work of textual selection or evaluation. Finally, it has to be mentioned that corresponding number of a foot-note when put at the top of the single Virāma-daṇḍa of a half-s'loka, indicates that the same refers to a particular half-s'loka only and when put at the top of the terminal double daṇḍa following the number of a s'loka or couplet, that the same refers to the entire s'loka or couplet.

16. In conclusion, a passing reference may now be made to a matter which is primarily related more to the form of scriptorial presentation of the text as edited than to the actual process of its editing. Owing to inter-vocable coalescence, a Sanskrit text sometimes becomes a subject of difficult and doubtful comprehension. To obviate this situation, a system of showing every vocable separately while retaining external Sandhi, has been devised and followed in a thorough-going manner. Thus, final consonants have been in a way accorded an independent typographical status in juxtaposition to the vowels and consonants following them, *e.g.*, रात्रिर्वि० > रात्रिर् इत्रो० (23, 8), अवेक्षितमिदं > ०म् इदं (24, 4), रोषयन्नेव > ० न् एव (35, 17), ह्यसंत्रस्तः > ह्य् असं० (4, 7), गात्रात्तत्र > गात्रात् तव (33, 1) and इमाल्लोकान् > इमाल् लोकान् (35, 29). In cases of homo-vocal elongation and regressive diphthongal absorption of अ, the signs S and SS have been used to indicate that second members in these phenomena are short and long respectively, *e.g.*, वरार्हाः > वरार्हः (3, 14), मारुतात्मजः > मारुताऽऽत्मजः (4, 13), इतीवामन्यन > इतीऽवाऽमन्यत (5, 63), हरीश्वरान् > हरीऽऽश्वरान् (30, 1), ०बाहूत्तर० > ०बाहूऽत्तर० (87, 26), बाहूरू > बाहूऽऽरू (43, 36), वायसेकुरुथाः > वायसेऽकुरुथा (35, 27) and अमोघोयम् > अमोघोऽयम् (35, 33). Components of prepositional as well as nominal, adjectival, and adverbial compounds have been distinctly shown by putting a hyphen (-) between them, *e.g.*, निश्वसन्त्यतिदुःखार्त्ता > नि-

असन्त्य्-अति-तुःखार्ता (20, 8), व्यसृजत् > व्य्- असृजत् (20, 9), प्रसन्न-
 ताराधिपतुल्यदर्शनम् < प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् (8, 76), उत्तिष्ठते > उत्-
 तिष्ठते and प्रसुप्तानां > प्र-सुप्तानां (6, 34). In compounds, the
 prepositional portion, whether consisting of one Preposi-
 tion or more than one, has been treated as one, consoli-
 dated unit for the purposes of its afore-said bifurcation
 from the verbal, nominal, adjectival or adverbial compo-
 nent, *e.g.*, अतिप्रमाणा > अतिप्र-माणा (54, 19), संप्रविष्टः > संप्र-विष्टः (58,
 44), समुपचक्राम > समुप-चक्राम (57, 9) and अभिनिर्दिश्य > अभिनिर्-दिश्य
 (61, 14). But when a prepositional compound has
 entered into further composition, the same has been
 separated as an undivided unitary component *e.g.*, सुव्य-
 वस्थितमन्त्रेण > सुव्यवस्थित-मन्त्रेण (81, 5), सर्वलोकविमानिना > सर्व-लोक-
 विमानिना (81, 6), अनामयम् > अन्-आमयम् (81, 6) and कार्यनिश्चयं >
 कार्य-निश्चयं (81, 7).

अथ
पश्चिमोत्तरशाखीये
वाल्मीकीय-रामायणे
सुन्दर-काण्डम्

•

[बं-२]= [प्रथमः सर्गः] =[दा-२]

१पू] स सागरमनाधृष्यं, विक्रम्य हरिपुंगवः ।

२पू] त्रिकूटस्य तटे लंकां, स्थितः स्वस्थो निरैक्षत ॥१॥^२ [१

ततः पादप-मुक्तेन, पुष्प-वर्षेण वीर्यवान् ।

N] अभिवृष्टः स्थितस्तत्र, बभौ पुष्प-मयो यथा ॥२॥^२ [२

२उ] सार-वान् सागरस्यान्ते, निरपत्योत्तम-विक्रमः ।

३पू] समाश्वंस्य कपिस्तत्र, न ग्लानिं सोऽध्यगच्छत ॥३॥^२ [३

N] आत्मसंस्थं मर्नः कृत्वा, चिन्तयामासं वानरः । [N

३उ] शतान्यहं योजनानां, पुंवेयं सुबहून्यपि ।

किं पुनः सागरस्यान्तं, परिसंख्यात-योजनम् ॥४॥^२ [४

४] स तु वीर्यवतां श्रेष्ठः, पुवतामपि चोत्तमः ।^२

१. ल, — निरीक्षते ।

२. फ च — त्रुटितः पाठः ।

३. रा — सगभिवृक्षः ।

४. ब ल, ल_२ प्र — निमज्ज्योत्त० ।

रा — निमज्जो० ।

५. आ ब ल, ल_२ प्र — समाश्वस्य ।

अ — समागम्य ।

६. अ — ग्लानिमध्यगच्छत ।

ल, — ग्लानिं चाध्य० ।

ल_२ — ०निं चाधि० ।

प्र रा — चाऽधिगच्छति ।

७. आ — आत्मसंस्थां ।

अ — आत्मसत्त्वं ।

८. अ — स विश्रान्तः ।

९. अ — स्मयमानोऽभ्यचिन्तयत् ।

आ — स्मयमानो व्यचिन्तयत् ।

१०. अ — योजनानां सहस्राणि ।

११. ब म अ ल, ल_२ प्र — क्रमेयं ।

रा — क्रमेण ।

१२. ब म ल, ल_२ प्र रा — ०सं-

ख्यानगोचरम् ।

अ — अत्र संख्या न गोचरा ।

जगाम मतिमान् लंकां, लंघयित्वा महोदधिम् ॥५॥' [५
 ५] शाद्रलानि च नीलानि, माल्यवंति वनानि च ।
 गन्धवंति च मध्येन, जगाम नर्गवंति च ॥६॥' [६
 ६] शैलांश्च तरु-संच्छन्नान्, वन-राजीश्च पुष्पिताः ।
 N अतिचक्राम तेजस्वी, हनुमान् पवनाऽऽत्मर्जः ॥७॥'
 स तस्मिन् चले तिष्ठन्, वनान्युपवनानि च ।
 N] पर्वतोप्रे च तां लंकां, ददर्श हनुमान् कंषिः ॥८॥
 शालान् तालान् कर्णिकारान्, खर्जूराऽऽम्रांश्च पुष्पितान् ।
 ७] पियालांन् मुचुकुन्दांश्च, कुट्जान् केतकानपि ॥९॥' [७

१. फ च—नास्ति । वृटितः पाठ । ११. ब प्र—स नलान् ।
 २. अ—शालवन्ति । म ल_२—सालान् ।
 ३. ब म ल, प्र—गंधेन । ल_१—सनकान् ।
 ल_२—गंधेनि । रा—कनकान् ।
 ४. अ—नभश्चिन्ति । १२. ब प्र म ल, ल_२ रा—कर्णे-
 कारांश्च ।
 ५. ब प्र—शिलाभिश्चाभिसं० । १३. रा—खर्जूरांश्च स पुष्पि० ।
 अ—शैलांश्च तरुसंपन्ना० । १४. ब म प्र—पियालांश्च ।
 ६. अ—मास्तामजः । ब प्र रा—द्रवगर्षभः । ल_२—प्रियालांश्च ।
 ७. ल, ल_२—नास्ति । रा—पयालांश्च ।
 ८. ब प्र रा म—स च तस्मिन् ल_१—मिथालांश्च ।
 वने । १५. ब म प्र ल, ल_२ रा—पुलिंदांश्च ।
 ९. ब प्र ल, ल_२—सपर्वतां । १६. रा—कटकान् ।
 १०. ब म ल, ल_२ प्र रा—पवना- १७. अ—कटकानपि ।
 स्मजः । रा—कटकानपि ।

N] प्रियङ्गूनां गवृक्षांश्च, नीपान् सप्तच्छदांस्तथा ।

पनसान् कोविदारांश्च, करवीरांश्च पुष्पितान् ॥१०॥ [१०

ट] पुष्प-भार-विट्टेद्वांश्च, तथा मुकुलितानपि ।

पादपान् विहगाऽऽकीर्णान्, पवनोद्धूतमस्तकान् ॥११॥ [११

९] हंसकारण्डवाऽऽकीर्णा, वांपीः पद्मोत्पलाऽन्विताः । [१२पू
नदीः शुभ्र-जलाश्चैवं, चक्रवाकोपशोभिताः ॥१२॥ [N

१०] आक्रीडान् विविधान् रम्यान्, विविधांश्च जलाशयान् । [१२उ
संवृतान् विविधैर्वृक्षैः, सर्वत्र कुसुमोज्ज्वलान् ॥१३॥

११] उद्यानानि च रम्याणि, निरीक्ष्य कपि-सत्तमः । [१३

N] ददर्श मतिमान् लंकां, निविष्टां गिरिमूर्धनि ॥१४॥

१२पू] आससांदाऽथ लक्ष्मीवान्, लंकां रावणपालिताम् । [१४पू

N] समन्ताद् विचरद्भिश्च, राक्षसैरभिरक्षिताम् ॥१५॥ [१५उ

१. व प्र—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

म रा—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

अ—०ङ्गनागवृक्षांश्च ।

ल_२—ङ्गनागवृ० ।

२. व ल_२ प्र—सप्तच्छदानपि ।

३. अ—०राप्रथम् ।

४ ल_२ रा—नास्ति ।

फ च—नुटितः पाठः ।

५. अ—०रविनदांश्च ।

अ—०भारवणः ।

६. म—मुकुलितानपि ।

७. ल_२—नास्ति ।

८. व म ल_२ प्र रा—विहगांस्तत्र ।

९. फ च—नुटितः पाठः ।

१० अ—वाप्यः ।

११. व म प्र रा ल_१ ल_२—०लावृताः ।

१२. ल_१—०लास्तत्र ।

१३ व म ल_१ ल_२ प्र रा—पाद-
पैरुपशो० ।

१४. व म ल_१ ल_२ प्र रा—भारण्या-
न्विविधांश्च ।

१५. व म ल_१ ल_२ प्र रा—०साद-
चक० ।

अ—०साद सङ्गामी० ।

- १५पू] परिखाभिरगाधाभिः, समन्तात् समलंकृताम् । [N
सीताऽपहरणोत्थेन, राम-तापेन तापिताम् ॥१६॥ [१५पू
N] काञ्चनेनाऽऽवृतां रम्यां, प्राकारेण महापुरीम् ।
गृहैश्च गिरि-संकाशैः, शारदांऽबुद-सन्निभैः ॥१७॥ [१६
N] पौण्डुराभिः प्रतोलीभिर, ऊर्ध्वाभिरुपशोभिताम् ।
१७पू] अट्टालकशताऽऽकीर्णा, पताका-ध्वज-मालिनीम् ॥१८॥ [१७
तोरणैः काञ्चनैर्दिव्यैर्, युतां भक्ति-विचित्रितैः ० ।
N] ददर्श लंकां हनुमान्, दिवि देवपुरीमिव ॥१९॥ [१८
२३उ] गिरि-मूर्ध्नि स्थितामुच्चैः, पाण्डुरैर्भवनोत्तमैः ।
ददर्श स कपिः श्रीमान्, पुरमाकाशगं यथा ॥२०॥ [१९
N] पालितां राक्षसेन्द्रेण, निर्मितां विश्वकर्मणा । [२०पू
N] प्रवमानामिवाऽऽकाशे, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२१॥
२४उ] द्वारमुत्तरंमारुह्य, चिन्तयामास वानरः । [२२

१. फ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—

०स्त्राभिः सपञ्चाभिः ।

२. रा ब म ल_१ ल_२ अ—

सौवर्णेना० ।

फ—काञ्चनैरावृतां ।

३. ल_१—नासि ।

४. ब म ल_२ प्र रा—प्रचुराभिः ।

५. आ—०लीभिः कक्षाभिर० ।

ब म प्र—०लीभिश्चावीभिद० ।

रा—०लीभिः सर्वाभिद० ।

ल_२—०लीभिश्चाभिद० ।

६. आ—पताकाद्यैश्च भूषितां ।

७. फ—०नै रम्यैर्जम्बैरति विचित्रिताम्

म ल_२ प्र—०दिव्यैः लम्बैरति-

विचित्रिताम् ।

ल_१—०दिव्यैः स्त्रम्बैरति-

विचित्रितां ।

८. अ—हनुमालंकां ।

९. ब ल_१ प्र रा—पुरमार्गं गतस्तथा ।

ल_२—मेरोः मूर्ध्नि दिवं यथा ।

१० फ ब म ल_१ ल_२ प्र रा—

०रमासाद्य ।

२४पू] कैलास-शिवर-प्रख्याम्, आलिखन्तीमिवांबरम् ॥२२॥

दीप्यमानामिवाऽऽकाशे, काञ्चनैर्भवनोत्तमः । [२३

N] संपूर्णा राक्षसैर्वोरैर, नागैर्भोग-वतीमिव ॥२३॥ [२४पू
वप्र-प्राकार-जैघनां, विपुलांऽबु-धरांबराम् ।

N] शतघ्नी-शूलकेशाऽन्ताम्, अट्टालक-वतंसकाम् ॥२४॥ [२१पू

१.६उ] अचिन्तां सुकृत-स्पर्शां, कुबेराऽध्युषितां पुरीम् । [२४उ
दंष्ट्रिभिर्बलिभिः^{१०} शूरैः,^{११} शूल-पट्टिश-पाणिभिः ।

N] रक्षितां राक्षसैर्वोरैर, गुहामौशी-विषैरिव ॥२५॥ [२५

२५उ] तस्यां च महतीं गुप्तिं, प्राकारं च निरीक्ष्य सः ।

रावणं चापि बलिनं, चिन्तयामास वानरः ॥२६॥ [२६

१. आ अ प्र—कैलाश० ।

२. आ—क्रीडमाना० ।

फ—दीपमालामि० ।

म ल_१ ल_२ प्र रा—लीय-
मानामि० ।

३. आ—०रसयुक्तां ।

४ आ—पताकोद्भूतमालिनीम् ।

म ल_१ प्र रा—पिपुलैर्भवनैर्वृताम्

अ ल_२—विपुलां भवनावृताम् ।

५. ब म ल_१ प्र रा—०प्रीशतके० ।

६. फ—महाट्टालकरांशुकाम् ।

ल_२ रा—अट्टालकावतं० ।

७. फ ब—अचित्यां ।

८ फ—सुकृतायेव ।

९. रा कुबेराध्युषितां ।

१०. ल_१—०भिर्बहुभिः ।

११. आ—गुप्तां ।

१२. फ अ—शूलमुद्गरपाणिभिः

१३. फ—०र्महीमा० ।

१४. फ—तस्याश्च ।

ल_२—रस्यां च ।

रा—तस्यां स ।

१५. फ—चाति० ।

- २६] आगताऽपीह हरयो, भविष्यन्ति निरर्थकाः ।
 न हि युद्धेन वै लंकां, शक्या नाऽन्वेषणेन च ॥२७॥ [२७
 २७] इमां सुविषमां दुर्गां, लंकां रावण-पालिताम् ।
 प्राप्य दाशरथी रामः, किं करिष्याति राघवः ॥२८॥ [२८
 २८] अवकाशो न साञ्जश्च, राक्षसेष्वभिगम्यते ।
 न दानस्यै न भेदस्य, नैव युद्धस्य दृश्यते ॥२९॥ [२९
 २९] चतुर्णामेव हि गतिर, वानराणां महात्मनाम् ।
 बालिपुत्रस्य नीलस्य, मम राज्ञश्च धीमतेः ॥३०॥ [३०
 ३०] यावज् जानामि वैदेहीं^{१५}, यदि जीवति वा न वा ।
 ३१] इमां सुविषमां दुर्गां, विचिरेण च महोपुरीम् । [N
 N] तत्रैव चिन्तयिष्यामि, दृष्ट्वा तां जनकाऽऽत्मजाम् ॥३१॥ [३१]

१. ब म ल _१ ल _२ प्र रा - आगताः
श्रेह ।	८. फ - भद्र ।
२. फ - भवन्तीह ।	९. अ - रावणं ।
३. फ - वै ।	१०. ब ल _१ ल _२ प्र रा - साञ्जस्तु ।
म - सांत्वस्तु ।
४. म ल _२ - लंकां ।	११. ब म ल _१ ल _२ प्र रा - राक्षसैः
चाभिग० ।
५. आ - शक्या चाम्बेषणे अपि ।
फ - शक्या हाम्बेषणेन वा ।
ब म ल _१ ल _२ प्र रा - प्राका-
रान्वेषणेन वा । (द्वितीयः पादः
विमर्षापेक्षः । शकरर्थविशेष-
योगः क्रियान्तरमाध्यमनिरपेक्षं
सकर्मकत्वं च द्रष्टव्यम् ।)	आ - राक्षसेष्वभिगतस्यते ।
अ - राक्षसेनाभिगम्यते ।
६. फ - लंकां ।	१२. रा - धनस्य ।
७. फ - राक्षसेन्द्रेण पाकितां ।	१३. अ - सूर्यात्मजस्य च ।
	१४. ब ल _१ - वैदेही ।
	१५. ल _१ - पुरीं रावणपाकितां ।
प्र - विचित्रस्य महापुरीं ।
	१६. अ - तथैव ।

ततः स चिन्तयामास, मुहूर्तं कपि-कुञ्जरैः ।

N] गिरिश्रृंगे स्थितस्तस्मिन्, रामस्याऽभ्युदये स्थितः ॥३२॥ [३२
३१उ] अनेनै रूपेण मया, न शक्यां रक्षसां पुरी ।

प्रवेष्टुं राक्षसैर् गुप्ता, क्रुद्धैर् बल-समन्वितैः ॥३३॥ [३३
३२] उग्रौजसो महावीर्या, बलवन्तश्च राक्षसाः ।

बध्नीया मया सर्वे, जानकीं परिमार्गता ॥३४॥ [३४
३३] लक्ष्याऽलक्ष्येण रूपेण, रात्रौ लंकांमिमां पुरीम् ।

प्रवेष्टुं प्राप्त-कालं मे, कृत्यं साधयितुं महत् ॥३५॥ [३५
N] सै पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा, सुदुर्धर्षा सुरैरपि ।

३४उ] हनुमांश्चिन्तयामास, मुहूर्तं कपि-कुञ्जरैः ॥३६॥ [३६
केनोपायेन पश्येयं, मैथिलीं जनकाऽऽत्मजाम् ।

३५] अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण, रावणेन दुरात्मना ॥३७॥ [३७

३६पू] न विनश्येत् कथं कार्यं, वैकल्यं न कथं भवेत् । [३८पू

१. फ—पर्व ? अ—एतत् सं० ।	११. ब म ल _१ ल _२ —लक्ष्याऽलक्ष्या-
ऽऽत्मरूपेण ।
२. रा म—कपिपुंगवः ।	१२. अ—लंका मया पुरी ।
३. फ—शैलश्रृंगे । अ—गिरिश्रृंगं० ।	१३. फ—हि नित्यं । म ल —मे-
तत्वं । अ—वै कृत्यं ।
४. फ—० द्ये रतः । फ अ—
भिन्नाः । ० दयोद्यतः ।	१४. ब म रा ल _१ ल _२ अ—तां ।
५. अ—अनेनैव तु रूपेण ।	१५. प्र—नास्ति ।
६. ब ल _१ , रा—शक्यं राक्षसीं पुरीं ।	१६. फ—प्रवेश्येयं ।
अ—पश्य मि ।
७. फ—क्रूरैर्बलसम० । म ल _१ ल _२
रा—नागैर्भोगवतीमिव ।	१७. ब म ल _१ ल _२ प्र रा—वैकल्यं ।
फ—वैकृत्यं ।
८. प्र नास्ति ।	१८. अतः परमधिकः पाठः—
९. अ—उग्रयोधा ।	
१०. ब ल _१ ल _२ प्र रा—नास्ति ।	

म अ—एकां कथं च पश्येयं, रहिते जनकात्मऽऽत्मजाम् ।

सन्तोऽप्यर्था विनश्यन्ति, देशकालविरोधिनः ॥

- ३९७] लंघनं तु समुद्रस्य, कथं नु न वृथा भवेत् ॥३८॥ [४०उ
मयि दृष्टे तु रक्षोभी, रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
४०] भवेद्द्रव्यमिदं कार्यं, रावणाऽनर्थमिच्छतः ॥३९॥ [४२
कथं शक्यमिह स्थातुम्, अविज्ञातेन राक्षसैः ।
४१] अपि राक्षस-रूपेण, न शक्यमटितुं मया ॥४०॥ [४३
वायुरप्यत्र नाऽज्ञातः, चरेदिति मतिर्मम ।
४२] न ह्यस्यविदितं किञ्चिद्, राक्षसानां बलीयसाम् ॥४१॥ [४४
ईहाऽहं यदि तिष्ठामि, स्वेन रूपेण संवृतः ।
४३] विनाशं शीघ्रमेप्यमि, भर्तुरर्थञ्च ह्यस्यते ॥४२॥ [४५
तदहं स्वेन रूपेण, रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
४४] लंकाभि-पतिष्यामि, राघवस्याऽर्थ-सिद्धये ॥४३॥ [४६
रावणस्य पुरीं रात्रौ, प्रविश्य सुदुरासदाम् ।

विक्रवं दूनमासाद्य, तमः सूर्योदये यथा ।

अर्थाऽनन्तरे बुद्धिर्निश्चिताऽपि न शोभते ॥

घातयन्ति हि कार्याणि, दूताः पण्डितमानिनः ।

१. ब ल, प्र रा—लंघनं च ।	रा—शक्यं घटितुं ।
२. ब म ल, प्र रा—न निरर्थं कथं ।	७. रा—अहमप्यत्र ।
ल _२ —लंघनं नु वृथा० ।	८. प्र—इत्यावि० ।
३. ब ल, ल _२ प्र रा—दृष्टेपि । अ—	९. फ अ—इहैव ।
पृष्टे तु ।	१०. फ—तेन ।
४. फ—रावणेनार्थमि० ।	११. ल _२ —शीघ्रमिच्छामि ।
५. ब ल, ल _२ प्र रा—नहि शक्यं	१२. ब म ल, प्र रा—०र्थश्च हीयते ।
क्वचित्स्थातुम्० । अ—नहि शक्य-	ल _२ —०र्थः महीयते ।
मवस्थातुमविज्ञानेन ।	१३. फ—तेन ।
६. फ—शक्या भटितुं । आ—	१४. ब म ल, ल _२ प्र रा—
शक्या गमितुं । अ—शक्या मथितुं ।	च दुरा० ।

४६] विचिन्वन् भवनं सर्वं, द्रक्ष्यामि जनकाऽऽत्मजाम् ॥४४॥ [४७
४६पू] इति संचिन्त्य हेनुमान्, सूर्यस्याऽस्तमनं प्रति ।

N] आकांक्षन् मनसा वीरो, वैदेह्या दर्शनं तदा ॥४५॥ [४८
४७पू] द्वि-दंश-मात्रैः स कपिर, बभूवाऽद्भुत-दर्शनः । [४९उ
स तु पर्वत-शृंग-स्थः, पुरीमाश्रित्य वानरः ।

N] आलोकयामास तदा, पुरन्दर-पुरीमिव ॥४६॥ [N
५०उ] अनेक-जन-संकीर्णाम्, उद्यान-शत-शोभिताम् ।

५०पू] सुविभक्त-महारथ्यां, चत्वराऽऽपणं-मण्डिताम् ॥४७॥ [N
सज्जं-यंत्रोप-करणां, प्रभूत-बलै-वाहनाम् ।

५१] हृष्टै-राक्षस-संपूर्णां, सर्व-काम-समृद्धिनीर्म ॥४८॥ [N
४२पू] शिला-प्रवाल-वैडूर्य मुक्ता-काञ्चन-रौजितैः ।

५४पू] भ्राजमानां गृहै-श्रेष्ठैर्, नक्षत्रैर्गगनं यथा ॥४९॥ [N
४८पू] निविष्टां पर्वतस्याऽग्रे, प्रियामक-गतामिव ।

१. ब ल, रा विचिन्वन् भवनं सर्वं ।
अ— • चिन्वन् तं वनं स ।
फ—विचिन्वन् भवनान् सर्वांन् ।

म ल, —चतुरापणशो ।

११. फ—शस्त्राय० । प्र—मन्त्रयन्त्रो-
पकाराणां ।

२. फ ल, —मनसा ।

१२. ब म ल, प्र रा— • तनरवा ।

३. ब ल, प्र रा— • स्तमयं ।

ल, — • तवनकाननाम् ।

४. फ अ—तदा ।

१३. फ—कृष्णरा० ।

५. फ—चकाक्षे ।

१४. फ— • सृष्टिदाम् ।

अ—आकाक्षे ।

१५. ब अ— • प्रवालैर्वैडूर्यै० ।

६. फ अ—प्रति ।

१६. अ— • नराजितैः । ल, —

७. फ— • शमात्रं ।

• नभूषितैः ।

रा—प्रादेशमात्रः ।

१७. फ— • जमानैः गृः० । प्र—

८. फ— • नसंपूर्णाम्० ।

लं कामंगनामिव ।

९. ब म ल, ल, प्र रा—

१८. ब म ल, ल, प्र रा—लं कामं० ।

• दानवनशोभि०

ल, —लं कामेवग० । प्र—

१०. ब ल, प्र रा— • पणशोभि० ।

• जमानां गृहैः ।

- ५६पू] उत्सिकैरवलिसैश्च, राक्षसैरावृतां पुरीम् ॥५०॥ [N
प्रदोष-काले हनुमान्, तूर्णमुत्प्लुत्य पर्वतात् ।
N] प्रविवेश पुरीं लंकां, सुविभक्त-महा-पथाम् ॥५१॥ [५०
प्रासाद-मालां वितैतां, स्तंभैः काञ्चन-राजतैः ।
N] शतकौम्भ-मयैः शृंगैः, गन्धर्व-नगरोपमाम् ॥५२॥ [५१
ददर्श बहु-भौमांश्च, सँ प्रासादांश्च वानरः ।
N] तैलैः स्फटिक-संवीतैः, प्रासादैः स्वर्ण-भूषितैः ॥५३॥ [५२
N] वैदूर्य-मणि-चित्रैश्च, मुक्ता-रजत-चित्रितैः । [५३पू
५४पू] भ्राजमानां गृहं-श्रेष्ठैर, विद्युद्गिरिव चित्रितैः ॥५४॥ [N
तैलैः शुशुभिरे तानि, भवनार्न्यत्र रक्षसाम् ॥५५॥ [५३उ
N] काञ्चनानि विचित्राणि, तोरणान्युच्छ्रितानि च ।
N] लंकामुद्योतयामासुः, सर्वतः समलङ्कृताम् ॥५६॥ [५४
६१उ] अचिन्त्यामद्भुताऽऽकारां, दृष्ट्वा लंकां महाकपिः ।

१. आ म—० कैरवलि० । फ—
० कैरवलि० । प्र—० कैरकलि० ।
२. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—० मुत्प्लु-
त्य वेगवान् ।
३. अ—० मालाविततैः । ल_२—
० मालाविततां ।
४. अ प्र—० नराजितैः ।
५. आ—शान्तकौ० । फ—शात-
कुम्भ० । प्र—शान्तकौ० ।
६. ब फ म ल_१ ल_२ प्र रा—
० रोपमैः ।
७. ल_१ आ फ म ल_२ प्र—सप्त-
भौमांश्च । रा—सुप्रभांश्च स ।
८. आ—स्थूलस्फ० । फ—स्थलेः
स्फ । ल_१—तैलैः स्फ० ।
९. ब अ—० राजत ।
१०. ब म अ ल_१ ल_२ रा—० नां-
गिरिश्रेष्ठै० ।
फ—० नैगृहैः० ।
११. अ—तोयैदः ।
१२. आ—तैरतैः । फ—रत्नैः ।
म अ ल_२ प्र रा - तैलैः ।
१३. आ—ऽतीव ।
१४. आ—० नाम्बेव । अ—० ना-
न्यपि ।
१५. आ—राक्षसैः । प्र—राक्षसा ।
१६. ब म ल_१ ल_२ प्र रा—रजतै-
र्भूषिता० ।

६२पू] आसीद्विषण्णो हृष्टश्च, वैदेह्यां दर्शनोत्सुकः ॥५७॥ [५५

तां पांडुराऽभ्राऽऽभ-विमानं-मालिनीं,

मैहार्ह-जांबूनद-चित्र-तोरणाम् ।

यशस्विनीं रावण-बाहु-पालितां,

N] निशाचरैर् भीमबलैः समाऽऽवृताम् ॥५८॥ [५६

चन्द्रोऽस्य साचिव्यमिवाऽऽशु कुर्वन्,

तारागणैर् मध्य-गतो वि-राजन् ।

ज्योत्स्ना-वितानेन वितस्य लोकान्,

N] उत्-तिष्ठंतेऽनेक-सहस्र-रश्मिः ॥५९॥ [५७

शंख-प्रभं क्षीर-मृणाल-तुल्यमं,

उद्-गच्छमानं दिवि^३ भासयन्तम् ।

ददर्श चन्द्रं स कपि-प्र-वीरः,

N] पोषुयमानं सरसीऽव हंसैर् ॥६०॥ [५८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे हनुमल्लंकाप्रवेशो

नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

१. ल_१—सीतासंद० ।

२. आ फ अ—पाण्डुरोद्धूतवि० ।

३. फ—प्रकृष्टजा० । ल_१—महाद्विजा० ।

४. फ—विवेश वै ।

५. रा—चन्द्रस्य । अ फ—चन्द्रं ।

६. फ—खमाविष्यमि० । अ—

खमाधिष्यमि० । म ल_१ प्र रा—

व्यमिवापि कु० ।

७. ल_१—विराजयन् ।

८. म प्र—विषित्य । रा—विषित्य ।

९. ल_२—लोक० । ब म प्र रा ल_१—

लोकं ।

१०. ल_२—० मुत्तिष्ठता० । ब म ल_१,
प्र रा—समुत्थितो० ।

११. ब म ल_१, ल_२ प्र रा—वर्ण० ।
फ—गौर० ।

१२. आ—० मुद्यम्य० । फ—० मुद्य-
न्तमाशा० ।

१३. आ अ—व्यवभा० । फ—निशि ।

१४. ब म ल_१, ल_२ प्र रा—प्रोद्गीय० ।

१५. फ—शरदीव हंसः ।

१६. फ—इति श्री ।

१७. ध—हनुमन्विता । आ—हनुमत्प्र-
वेशो ।

१८. फ म अ ल_१ ल_२ प्र रा—सर्गः ।

[वं-२, १०]= [द्वितीयः सर्गः] =[दा-३]

ललम्बे शिखरे रम्ये, लम्ब-तोयैद-सन्निभः ।

N] सत्त्वमाऽऽस्थायं मेधावी, हनूमान् मारुताऽऽत्मजः ॥१॥ [१

निशि लंकां महा-सत्त्वो, जगाम कपि-कुञ्जरः ।

N] रम्यां काञ्चन-वेश्माऽऽढ्यां, पुरीं रावण-पालिताम् ॥२॥ [२

N] शारदाऽऽर्च-गण-प्रख्यैर, भवनैः प्रति-मण्डितार्म् । [३पू

५७उ] चण्ड-मारुत-संहादां, यथा स्वर्गेऽर्मरावतीम् ॥३॥ [६पू

५८पू] चारु-तोरण-निर्-यूहां, पाण्डुर-द्वार-गोपुराम् । [४उ

४९पू] सागरोपम-निर्घोषां, सागराऽनिल-वीर्जिताम् ॥४॥ [३उ

सुवर्ण-खचितां गुप्तां, तथैव विटपावतीम् । [४पू

N] भुजंग-चरितामुग्रां, शुभां भोग-वतीमिव ॥५॥

१. आ ल_२—सलम्ब० । म—
ललम्ब । अ—प्रलम्ब० ।

२. आ—लंब । अ—तस्मिन् ।

३. ब रा ल_२ अ—० दसन्निभे ।
ल_१—लसत्तोयदसन्निभे ।

४. ब—हनुमान् ।

५. अ—द्विमशको ।

६. ल_२—० वेशाढ्यां ।

७. रा—० भ्रमण० । ल_१—शरद-
भ्रमणप्राच्ये० । म—० भ्रमणैः
प्र० । अ—शरदम्बुधर० ।

८. फ—परिमं० ।

९. ल_१—चारुमा० । अ—चन्दमा० ।

१०. फ—संकाशां ।

११. अ फ—यथैव । अ—यथेन्द्र-
स्या० ।

१२. आ फ—हमरावतीम् ।

१३. अ—० निर्व्यूहां ।

१४. अ—अर्णवानलनि० ।

१५. आ—० लयोजितां । म—
० जीवितां ।

१६. अ फ—० णरचितां । आ—
० णरुचितां ।

१७. फ—भुजगारचि० । ल_१—
० जंगारचितमुग्धां । आ ल_१ ल_२
म प्र अ च—भुजगाचरिता० ।

१८. अ रा ल_१ ल_२ म प्र अ च—
शुभां ।

- N] आसाद्य सं कपिहृष्टः, प्राकारमभिपेदिवान् । [७
 १६] शातकौम्भेन महता, प्राकारेण सुसंघृताम् ॥६॥ [६उ
 साऽभ्रां ज्योतिर्गणाऽऽकीर्णा, विद्युज्ज्वालाऽभिमण्डिताम् । [५
 N] महोच्चर्याऽट्टालवतीं, यंत्र-शस्त्र-समावृताम् ॥७॥ [N
 ५९पू] किंकिणी-जाल-निर्घोषां, बहु-रत्न-संमावृताम् ।
 ६०उ] विस्मयाऽऽविष्टहृदयः, पुरीमालोक्य वानरः ॥८॥ [८
 ५३उ] जांबूनद-मयैर् जालैर्, वैडूर्य-कूर्त-वेदिकैः । [९पू
 ५३पू] मणि-स्फटिक-मुक्ताभिः, प्रवाल-कृत-भूमिभिः ॥९॥ [९पू
 तैर्-हाटक-निरं-यूहै, रजैताऽमल-पांडुरैः । [९उ
 N] वैडूर्य-तल-संवाद्यैर्, हाटकैऽन्तर-तोरणैः ॥१०॥ [१०पू
 ४९उ] क्रौंच-वर्हिण-संघुष्टै, राज-हंस-निषेवितैः ।
 ६०पू] तूर्याभरण-निर्घोषैः, सर्वतः प्रतिनादिताम् ॥११॥ [११

१. अ आ—सहसा हृष्टः । व रा
ल _१ म प्र—च कपि० ।	३. आ—प्रकारेण ।
२. बफ रा व ल _१ प्र—प्राकारं सोऽ-
भ्युपेयिवान् । ल _२ — ० रमभ्यु-
पेयि० ।	४. ब ल _१ प्र—समावृतां ।
	५. फ—साभ्र० ।
	६. अः— ० युज्जाला० ।
	७. अतः परमधिकः पाठः— अ—

विद्योतमानां शरदि, घामिव द्युतिशालिनीम् ।

८. ब च—महाचय० । म रा ल _१ -
महाशया० । अ—महीशया० ।
ल _२ —अञ्जलिहा० ।	-- ० निर्यूहां रा० । आ—
रज० ।
९. फ अ—किंकिनी० ।	१४. ब ल _१ ल _२ म प्र रा च-
० लसंपातै० ।
१०. व रा ल _१ ल _२ अ च म प्र—
बहुरक्षः स० ।	अ फ—संपाद्यै० ।
११. ल _२ — ० तवेदिभिः ।	१५. ब रा ल _१ प्र म अ च—
० हाटकोत्तरवेदिकैः ।
१२. आ—मणिस्फटिक० ।	१६. अ — ० वर्हण० ।
१३. ब रा ल _१ ल _२ म प्र—यूहराज० ।
अ— ० निर्यूहै रा० ।	१७. च— ० हसैर्निसे० ।
१८. च—तूर्यावरण० ।

६१पू] विश्वैकसार-प्रतिमां, समीक्ष्य नगरीं तदा ।

N] खमिवोत्पतितानां कामार्दं, जहर्ष हनुमान् कपिः ॥१२॥ [१२
६२उ] तां समीक्ष्य पुरीं लंकां, राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।

अनुत्तमोमृद्धि-युतां, चिन्तयामास वानरः ॥१३॥ [१४

६३] नेर्यमन्येन नगरी, शक्यां धर्षयितुं बलात् ।

६४पू] राक्षितां राक्षसबलैर्, उद्यताऽऽयुध-शालिभिः ॥१४॥ [१४

N] कुमुदांगदयोश्चापि, सुषेणस्य तथा कपेः ।

प्रसिद्धेयं भवेद् भूमिर्, मैद-द्विविदयोरपि ॥१५॥ [१५

६५] कुमुद्रतस्तनू-जस्य, हरेर्श्च कुशपर्वणः ।

ऋक्षस्य केतुमालस्य, मम चैव गतिर्भवेत् ॥१६॥ [१६

६६] समीक्ष्य तुं महाबाहो, राघवस्य पराक्रमम् ।

लक्ष्मणस्य च विक्रान्तं, तेन हृष्याम्यहं पुनः ॥१७॥ [१७

१. रा च—वचोकः । अ—	द्यतां युद्धपाणिभिः ।
	११. ल _१ प्र—कुसुमां० ।
२. फ—समीक्ष्यानन्दवांस्तथा ।	१२. फ प्र—सुखेणस्य ।
३. फ ब ल _१ ल _२ —० त्पतितुं ।	१३. ल _२ —महा० ।
अ च—यमिवोत्पतितुं । म प्र—	१४ फ—तयोः ।
० त्पतितं ।	१५ फ—संविधेयं ।
४. फ—कामो ददर्श । च—कामं	१६. प्र—तथा ।
जहर्ष । रा—कामाज्जहर्ष ।	१७. फ—० न्द्विविदयो० । फ रा
५. फ च—० त्तमां वृद्धि० ।	० न्द्विविधयो० ।
६. फ—नान्यैर्न मन्ये न० । च—	१८. ब रा ल _१ ल _२ म प्र—कुश-
नियमन्येन नगरीं ।	ध्वजतनू० ।
७. फ—सहायैर् । च—शक्यां ।	१९. आ—कपेश्च वृषपर्वणः ।
८. फ—धर्षितुं । रा—दर्शयितुं ।	२०. ल _२ —च ।
९. फ—राक्षितां ।	२१. फ—महात्मनः । प्र—पराक्रमात् ।
१०. ल _१ —० सश्रेष्ठैरदिता । प्र—	२२. फ रा म प्र—वीरस्य । अ—
० युधशास्त्रिभिः । अ—० तैर्-	विक्रान्ते ।

सर्ग१] संरक्त-वसनां दिव्यां, कोष्ठोऽऽगाराऽवतंसकाम् ।

१] शस्त्र-यन्त्र-वतीमृद्धां, प्रमदामिव भूषिताम् ॥१८॥ [१८
भवनाद् भवनं गच्छन्, ददर्श पवनाऽऽत्मजः । [स०४

N] विविधोऽऽकृति-रूपाणि, भवनानि च सर्वशः ॥१९॥ [९
प्रनष्ट-तिमिरां दीपैर्, भास्वरैश्च महा-गृहैः । [स०३

२] नगरीं राक्षसेन्द्रस्य, प्रवेष्टुं रुरुचे कपिः ॥२०॥ [१९
स महा-पर्यमासाद्य, मुक्ता-विकृतमुत्तमम् । [स ४-[३उ

६] मातंग-मद-गन्धाऽऽढ्यं, चारु-प्रासाद-संवृतम् ॥२१॥ [N
सां तूयोत्कृष्ट-निर्नदैः, प्रति-घोष-पुरैस्सरैः । [५उ

३] जज्वाल सा तदा लंका, रक्षो-गणै-शतैः शुभैः ॥२२॥ [६
ध्वजाऽग्र-सदृशैश्च चित्रैः, पद्म-स्वस्तिकै-संयुतैः ।

१ फ अ—स रक्त० ।

नीतमित्यर्थो द्रष्टव्यः ।

२ अ—कोष्ठयस्ता० ।

१२ फ रा प्र अ च—०गंधाढ्यां ।

३. म—०वतंसकात् । ब—०वतं-
सिकां ।

१३. फ—०दसकृताम् । म प्र अ-
च—०संवृताम् ।

४. फ—०वतीं वृद्धां । ल_२—
अकन्यासव० । अ—यंत्रन्यास-
स्तनी० ।

१४. ब रा ल_१ म प्र—सतूयोत्कृष्ट० ।
ल_२—सतूयोत्कृष्ट० । अ—
सतूयोत्कृष्ट० ।

५. प्र अ फ—०कृतरू० ।

च—संतूयोत्कृष्ट० ।

६ ब रा—प्रणष्ट० । आ—प्रनष्ट-
तिमिरे ।

१५. ब रा प्र—स्तुतिघोषपुरस्कृतं ।
च—स्तुतिघोषपुरस्कृतां । म—
स्तुतिघोषपुरस्कृतैः । अ आ—
स्तुतिघोष० ।

७. रा—दीप्तैर्भा० । म—०पैर्भा सु० ।

८. ब रा च—०महागजैः ।

९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
प्रविश्य च महाकपिः । फ—
प्रविश्य ह० अ—पश्यन् सरु० ।

१६. रा—महा० ।

१७. रा—रक्षोगणैः श० ।

१८. फ—शुभा ।

१०. फ अ—०धमास्थाय ।

१९. फ अ—० कसंस्थितैः । प्र—

११. विदोषेण कृतं परिष्कृतं क्षोभां

०कसैकतैः ।

- ४] वर्धमान-निवेशेञ् च, स्पर्धमान-गृहैस्तथा ॥२३॥ [७
 वज्र-वैहूर्य-चित्रैश्च, हैम-जाल-विभूषितैः । [५पू
 ५] गृहैमेधैः (?वैः) पुरी चैव, शुशुभे घौरिवांसुबुदैः ॥२४॥ [७उ
 तां चित्र-नानाऽऽभरणां, कपि-राज-हिते रतः ।
 ८] राघवाऽर्थकरः श्रीमान्, ददर्श च नन्द च ॥२५॥ [८
 ११उ] शुश्राव मधुरं गीतं, त्रि-स्थान-स्वर-भूषितम् ।
 स्त्रीणां मद-समृद्धानां, त्रि-दिवेऽप्सरसामिव ॥२६॥ [१०
 १२] शुश्राव काञ्ची-नादं च, नूपुर-स्वन-संहितम् ।
 सोपानानां निनादांश्चै, भवनेषु महा-कपिः । [११पू
 १३] आस्फोटित-निनादांश्च, क्ष्वेडितानि च वै तथा ॥२७॥ [११उ
 १४उ] स राज-पथमास्थाय, स्थितं रक्षोबलं मेहत् ।

१. फ-नद्यावर्त० रा ल, ल_२
 म प्र अ च-वर्धमान० ।
 २. फ ब रा ल, ल_२ म प्र अ च-
 हेमजाल० ।
 ३. फ-गृहसुधैः । ल_१-०हकार्यैः ।
 गणार्थे बहुर्थे च मेधमेधव्यन्दयोः
 प्रसिद्ध-यथावसामान्येऽपि सुबुद्धै-
 पाठसंवादाद् घ-वतः पाठस्यैव
 मूलतः प्रवृत्तिः संभ्रम्यते ।
 ४. व-भूयः ।
 ५. प्र-घौरिवांसुबुदैः ।
 ६. फ-०ज्जमाश्रया० ।
 ७. व-कपीवाज० । अ-कथात्मनः ।
 ८. अ-त्रिदिवस्व० । च व-

तालमन्द्रस्वराग्वितम् ।

६. च-०वेशरभामिव ।
 १०. प्र-कांचनादं । अ-कांच-
 नीनादं ।
 ११. आ-नूपरस्वर० । अ-नूपुर-
 स्वरसंहितां ।
 १२. ल_२-सोपमानां ।
 १३. व ल_१ ल_२ म प्र च-निनादं
 च । रा-निनदं च ।
 १४. फ अ-भवने स ।
 १५. फ ल_२ अ-०डितांश्च ततस्ततः ।
 रा-०डितानि तथैव च ।
 १६. व रा ल, ल_२ प्र-कपिः ।

ददर्श बहुशस्त्राऽऽख्यां(?)द्व्यं), रावणस्य च सोऽनुगा(?)मा ॥२८॥ [१४
 १५] दीक्षितान् जटिलान्मुण्डान्, गोजिनांऽवर-वाँससः । [१५पू
 स्वाध्याय-निरतांस्तत्र, यौतुधानान् ददर्श सैः । [१३पू
 १६] दर्भमुष्टि-प्रहरणान्, अग्निकुण्डाऽऽयुधांस्तथा ॥२९॥ [१५उ
 वि-रूपान् बहु-रूपांश्च, विकटान् वामनांस्तथा ।^{१०} [N
 N] पाश-मुद्गर-पाणींश्च, चण्डाऽऽयुध-धरानपि ॥३०॥ [१६पू
 १७पू] अति-स्थूलानं अति-कृशान्, दीर्घ-जिह्वांस्तथाऽपरान् । [१८उ
 स ददर्श महाबाहून्, राक्षसान् घोर-दर्शनान् ॥३१॥ [N
 १८पू] ददर्श बहु-रूपांश्च, वि-रूपांश्चैव सर्वशः । [१९पू
 विशाले राज-मार्गे वै^{१०}, स ददर्श महा-कपिः ॥३२॥ [N
 २०] स्रग्विर्णः स्वनु-लिप्तार्शं च, परमांऽभराणांऽवरान् । [२१पू

१. ब -०शांबहुशस्त्रौघान् । आ -
 ०शं बहुशस्त्राख्यान् । रा-०बहु-
 शस्त्रौघं । ल_२ -०शांबहुशस्त्रौ-
 घान् । ल_२ -०शं बद्धशस्त्रं च ।
 म -०शांबहुशस्त्रौघं । प्र -
 ०शं बद्धशस्त्रौघान् ।
२. ब ल_१ प्र -च सानुगान् । ल_२
 रा -च सोनुगान् । आ फ अ
 च -वसानुगात् ।
३. ब -०रवाससां ।
४. -ब रा म प्र -ददर्श कपिकुञ्जरः ।
 फ -जातुधानांस्तथा चैव सः ।
५. अ -नास्ति ।
६. ब -०टान्पनसांस्तथा ।
७. अ -नास्ति ।
८. अ -प्रासमुद्गं ।
९. फ ब अ -दण्डायुधं ।
१०. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च -
 ०नति शान् कुञ्जान्दीर्घांस्तथापरान् ।
 फ -०लातिविकृतानतिदीर्घास्त-
 थैव च ।
११. फ ल_२ रा -ददर्श स ।
१२. फ रा ल_१ ल_२ म प्र च -
 महाबाहू । अ -मदाविद्यान् ।
१३. अ क्रूरकर्मणः ।
१४. फ -विरूपान् ।
१५. अ फ -सुरूपांश्च ।
१६. फ -सुवर्चसः । ल_२ -सर्वतः ।
 अ -सुसर्वशः ।
१७. फ -सु ।
१८. फ -०ग्विनः सुविलिप्तार्शान् ।
 अ -सुखिनः स्वनु० । च -
 स्रग्विसः स्वनु० ।
१९. फ च -पराधर्माभरं । ब रा
 ल_१ ल_२ म प्र अ च -०रणा-
 न्वितान् ।

- १८उ] एकांक्षाऽनेक-कर्णाश्च, चेललुम्ब-स्तनोदरान् ॥३३॥ [१६उ
 २१पू] विवृतोरु-शिरो-ग्रीधान्, विकटान् उत्कटानपि । [N
 १२पू] कैरालान् भैरव-वक्रांश्च, वि-कटान् वामनांस्तथा ॥३४॥ [१७पू
 २१उ] परश्व-धरान् उग्रान्(वै), कांश्चिन् मुद्गर-धारिणः । [२०पू
 N] तीक्ष्ण-शूल-धरांश्चैव, पाश-पाणींस्तथाऽपरान् ॥३५॥ [२१उ
 N] चक्र-तोमर-हस्तांश्च, शिला-पाशाऽऽयुधानपि । [N
 २२पू] धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नी-मुश(स)लाऽऽयुधान् । [१७उ

१. फ ब ल_१ ल_२ म प्र अ—
 .क्षांश्चैकक० । रा ब— .क्षांश्चै-
 वक० ।

२. आ— .म्बतनूद० । ब रा ल_१
 ल म प्र च—लं वितौष्ठांस्तनू० ।
 अ—कर्णप्रावरणानपि ।

३. ब रा ल_१ ल_२ प्र रा म अ च—
 विकृतोह० ।

४. अ—विरूपानु० ।

५. आ— .लान्गूढव० । ल_१—
 .लभमव० ।

६. आ—शक्तिवृत्तायुधान् कांश्चि-
 त्पट्टिशायुधधारिणः । फ—पर-
 श्वधरान्कांश्चिकांश्चिन्मुद्ग० ।
 प्र—नास्ति ।

७. फ— .तीक्ष्णशूलधरान्कांश्चित्
 शतघ्नीमुशलायुधान् । अ— .लध-
 रांश्चापि पाशपाणींस्तथापरान् ।
 च— .लधरांश्चापि प्रासपाणी० ।
 प्र—नास्ति ।

अतः परमधिकः पाठः—

फ—परिघोत्तमहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि* ।

ब—चक्रतोमरहस्तांश्च, ददर्श स महाकपिः ।

८. फ—पाशपाणींस्तथापरान् ।

अ च—नास्ति ।

९. ब रा ल_१ ल_२ प्र म

अतः परमधिकः पाठः—

प्र ब—यष्टिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिशायुधधारिणः† ।

प्र—चक्रतोमरहस्तांश्च, शिलापाशायुधानपि ।

* अ—अक्षतोमरहस्तांश्च, शिलाश्चण्डायुधानपि ।

† फ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिशायुधधारिणः ।

- भिण्डि-पाल-गदा-हस्तान्, ऋष्टि-हस्तश्च दंशितान् ॥३६॥ [N
 N] रावण-स्तव-संयुक्तं, रक्षसां जल्पितं बहु । [१३३
 शुश्राव हनुमांस्तत्र, सीताऽन्वेषण-तत्परः ॥३७॥ [१२
 N] त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-नाद-निनादितम् ।
 वाजि-हेर्षित-संघुष्टं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥३८॥ [२५
 N] रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।
 N] वारणैश्च चतुर-दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥३९॥ [२६
 भूषितं रुंचिर-द्वारं, वन्यैश्च मृग-पक्षिभिः । [२७
 N] राक्षसाऽधिपतेर्गुप्तम्, आविवेश गृहं कपिः ॥४०॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंकावर्णनं
 नाम द्वितीयः सर्गः ॥२॥

१. फ—०न् रिष्टि० । अ—०हस्तानसिहस्ता० । फ—०श्च दर्पि० । आ—
 ०श्च दंसि० । अतः परमधिकः पाठः—

अ—शक्तिवृक्षायुधांश्चापि, पट्टिशायुधधारिणः ।

धन्विनः खड्गिनश्चापि, शतघ्नीमुशलायुधान् ।

परिघोत्तमहस्तांश्च, स ददर्श महाकपिः ।

२. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च— ८. ब रा ल_१ ल प्र म च—
 राक्षसैः । ऋमहयै० । ल_२—शुभहयैस्त० ।
 ३. अ—बहुजल्पितं । अ—श्वेतह० ।
 ४. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ च— ९. ब—वानरैश्च । प्र—प्रेरावणैः ।
 ०पनिभां दिव्यां । १०. फ प्र—रुचिरं द्वारं ।
 ५. ब रा ल_१ ल म प्र च— ११. आ—०पतेयुष्टमा० ।
 ०दनिनादितां । अ—०वि ना० । १२. ब रा ल_१ म प्र—गृहं कपिः ।
 ६. फ अ—वाजिह्वे० । रा ल_१ १३. आ—हनुमलंका विचयो । प्र—
 ल_२ म प्र अ च—०षित लंकाविचयो ।
 संघुष्टां । १४. आ फ ब म रा ल_१ ल_२ प्र च—
 ७. रा ल_१ ल प्र म च—नादितां नास्ति ।

[बं-११]=

[तृतीयः सर्गः]

=[दा-५]

ततः सु-मध्यं गतेम् अंशु-मन्तं,

ज्योत्स्ना-वितानं मैह उद्वमंतम् ।

ददर्श धीमान् दिवि भानुमंतं,

३] गोष्ठे वृषं मत्तमिव भ्रमंतम् ॥१॥ [१]

लोकस्य पापानि विशार्तयंतं,

महोदधिं चाऽपि समेधयंतम् ।

भूतानि सर्वाणि च राजयंतं,

४] ददर्श शीतांऽशुमथाऽभियांतम् ॥२॥ [२]

या भाति लक्ष्मीभ्रुवि मन्दर-स्था,

तथा प्रदोषेषु चं सांगर-स्था ।

तथैव तोयेषु च पुष्कर-स्था,

५] रराज सां चारु-निशाकर-स्था ॥३॥ [३]

१. फ रा ल, ल२ म अ च—
स मध्यं । प्र—स मध्ये
गतं ।

४. ब रा ल, प्र—वृषश्रेष्ठमि० ।
ल२—वृषं श्रेष्ठं । म—वृषं
श्रेष्ठं । च—वृषे वाच० ।

२. ब ल, ल२ प्र च—ज्योत्स्ना-
वदार्तं रा—ज्योत्स्नावधार्तं ।

५. आ—तापानि ।

३. आ म—महदुद्वमं० । ब—सह
तद्व० । रा अ—महदुद्वहन्तं ।

६. ल२—निशातर्यं० । आ—वशा-
तर्यं० । अ—विनाशयं० ।
अतः परमधिकः पाठः—

रा ल, ल२ म प्र च—ददर्श शीतांशुमथाभियान्तम् ।

७. रा—रम्या भु० ।

१०. फ— । अ—

८. ब—मंदिरस्था अ—मंवरस्था ।

अथ सागरस्था ।

९. ब रा ल, ल२ म प्र—प्रदो-
षेपि । फ—यथा प्रभाते ।

११. फ—सागरस्था ।

१२. फ—तथा रराजैव ।

- हंसो यथा राजति पुष्कर-स्थः,
सिंहो^२ यथा सुन्दर-कन्दर-स्थः ।
वीरो यथा दैर्घित-कुञ्जर-स्थः,
६] चन्द्रो विवभ्राजं तथाऽम्बर-स्थः ॥४॥ [४
स्थितः कंकुद्धानिव तीक्ष्ण-भृंगो,
महाऽचलः श्वेतं इवोच्च-भृंगः ।
हस्तीव जाम्बूनद-बद्ध-भृंगो,
७] विभ्रंति चन्द्रः परिपूर्ण-विंबः ॥५॥ [५
प्रकाश-चन्द्रोदय-नेष्ट-दोषः,
प्रनेष्ट-रोषः, पिशिताऽऽशि-तोषः ।
रामाऽभिरामोचित-चित्त-दोषः,
८] स्वर्ग-प्रकाशो भगवान् प्रदोषः ॥६॥ [८
तन्त्री-स्वनात् कर्ण-सुखाभितृप्तौः,

१. व रा ल, ल, म प्र—भाति
सुपंकजस्थः ।	७. अ—ततः कुमुद्वानि० ।
२. प्र—हंसे ।	८. आ फ ल, अ च—महाबलः ।
ल —कैलासभृंगः ।
३. आ—मंदरकंद० । फ—राजति
कंद० ।	९. व फ ल, म प्र—इवोच्च० ।
ल _२ —किमु चोच्च० ।
४. फ—राजति कुञ्ज० ।	१०. फ—स्तज ।
५. व रा ल, म प्र—चन्द्रस्तथा
भाजति ।
फ—रराज चन्द्रोपि ।	११. व ल, प्र च—पूर्णः ।
१२. व रा ल, प्र म—०र्णभृंगः ।
६. व रा ल, म प्र—चाम्बरस्थः ।	१३. ल _२ —०यदोषनष्टौ ।
अतः पस्मधिकः पाठः—
व रा ल, ल, म प्र च—रात्रिप्रविष्टो भगवान्प्रदोषः ।	
१४. व—प्रणष्टदो० । अ व—भिन्नाः—
प्रणष्टदोषः ।	१६. अ—स्वर्गोपमोवृद् ।
१७. व फ रा म प्र च—०न्त्री
स्वगाः कर्मसुखाः प्रवृत्ताः । ल, —
०णसुखः प्रवृत्तः । ल, अ—
१५. व—०भिरारोचि० । ल, —
०रोषितपित० ।	

स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सु-गुप्ताः ।

नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ताः,

९] वि-हर्तुम् अत्यद्भुत-रौद्र-वृत्ताः ॥७॥ [९

अति-प्रवृत्तानि समाकुलानि,

रैथाऽश्व-भद्रासन-संकुलानि ।

वीर-प्रियाभिश्चै समाकुलानि,

१०] ददर्श धीमान् विचरन् कुलानि ॥८॥ [१०

११, प्र०पा] परस्परं चाधिकंमाक्षिपन्ति, [११प्र०पा

गात्राणि कान्तासु च विक्षिपन्ति ।

१२पू] रक्षांसि वक्षांसि समाक्षिपन्ति, [१२पू

N] केयूरभारांश्च विनिक्षिपन्ति^१ ॥१॥ [N

ददर्श कान्ताश्च संमालपन्ति,

११उ] मत्त-प्रलपान् अभि-संक्षिपन्ति^२ । [११त०पा

०कर्णसुखप्रवृत्ताः ।

वीरप्रियाश्चापि ।

१. ब रा ल म प्र च—समेताः ।

६. ब—गृहानि । अ—गृहाणि ।

ल, अ—सुवृत्ताः ।

७. फ—चापि रूपा क्षिपन्ति ।

२. फ अ—प्रमत्तमतानि । ल_२—

८. फ अ—केयूरभारांश्च ।

अति प्रमत्तानि । म प्र—अति-

९. ब फ रा ल, ल_२ म प्र अ

प्रवृत्तानि । च—प्रमत्तवृत्तानि ।

च—नास्ति ।

३. फ—गजाश्वभ० ।

१०. आ—समालभन्ति ।

ब—रथाश्वभ० । ल_१—रथा-

ब—परिस्पृशन्ति ।

निभ० । प्र—रथौघभ० ।

११. ब म प्र च—०प्रलपानपि० ।

४. फ—०सनकुंडलानि ।

अ—०प्रलपानधि ।

५. फ—वीरप्रिया चापि । अ—

१२. अतः परमधिकः पाठः—

फ ब—मत्तास्तथान्योन्यमधिच्छिपन्ति † ।

च—केयूरभारांश्च (वि) निक्षिपन्ति ॥

†—च मत्तास्तथान्योन्यमधिच्छिपन्ति ।

- तथाऽपराण्यत्रैः सुखं स्वपन्ति,
 १२३] महागुणे तु (त?) ल्पवरे वसन्ति ॥१०॥ [१३३
 महाजनैस्तत्र तथा वैसद्भिः,
 सु-पूजितैर् लक्षणवत्-सुहृद्भिः^६ ।
 रराज पुंभिश्च विनिश्चसद्भिः,
 १३] हृदी भुजङ्गैरिव निश्चसद्भिः ॥११॥ [१४
 प्रधान-बुद्धीन् रुचिराऽभिधानानं,
 संश्रद्धानान् जंगतः प्रधानानं ।
 नाना-विधानां रुचिराऽम्बेराणां,
 १४] ददर्श तैस्यां 'पुँरि राक्षसानाम् ॥१२॥ [१५
 नैनन्द दृष्ट्वा सँ च तान् विरूपान्

१. आ अ—०परेन्यत्र ।

२. फ—नास्ति ।

३. आ फ ब रा ल, ल_२ म प्र
 अ च—नास्ति ।

४. ब रा ल, ल_२ म प्र अ च—
 महागजैः । फ—०गजैर्यौ ।

५. फ—समतैर्महद्भिः । अ—तथा
 रसद्भिः ।

६. फ—०तैर्लक्षणतः सुहृद्भिः ।
 रा—० तैस्तत्र..... ।
 ल_२—०तैस्तत्र जये सुहृद्भिः ।
 म—०तैस्तत्र समारचद्भिः ।
 प्र—नास्ति ।

७. ब म—अ समुच्छ्वसद्भिः । ल_२—
 ०अ समाश्वसद्भिः । अ—रक्षाभ-
 वनं प्रसद्भिः ।

८. ब रा ल, ल_२ म प्र अ च—
 इदं ।

९. ब ल_२—०नबुद्धीन् ।

ल_२ अ—०नबुद्धी० ।

१०. ब—०राविधा० । फ—०रप्र-
 चारान् । रा ल, प्र—०विधा-
 नम् ।

११. आ—क्षतजप्रधानाः । फ—वप-
 सो निधानान् ।

अतः परमधिकः पाठः—

रा ल, ल_२ ब म प्र—सुशुद्धबुद्धीजगतः प्रधानान् ।

१२. आ—रुचिधराणां ।

१३. क_१—तस्वामिपि ।

१४. आ म—ननर्द ।

१५. ब म रा ल, ल_२ म प्र अ च—

- इज्यावतो न्यायवतोऽभिरूपान् ।
 नानागुणांश्चाऽऽत्म-कुलाऽनुरूपानै,
 १५] ददर्श कांश्चिच्च पुंनर्विरूपान् ॥१३॥ [१६
 ततो वराऽर्हाः सुविशुद्धभावाम्,
 तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ।
 प्रियेषु भावेषु च सक्तभावा,
 १६] ददर्श तारा इव सु-प्रभावाः ॥१४॥ [१७
 श्रिया ज्वलन्त्या ध्रुवयोर्पंगूढा,^१
 निशीथ-काले रमणोर्पंगूढाः ।
 ददर्श काश्चित् प्रमदाः सुगूढाः,^२
 १७] यथा विहंगीः कुमुमोपगूढाः ॥१५॥ [१८
 अन्याः पुनर्हर्म्य-तलोपविष्टास्,
 तत्र प्रियाऽङ्केषु सुखोपविष्टाः ।^३
 भर्तृप्रिया धर्म-पथे^४ निविष्टाः,^५
 १८] ददर्श धीमान् मदनाऽभिविष्टाः ॥१६॥ [१९

१. ब रा ल, ल, म प्र अ च— १०. अ—वयोपगूढाः ।
 •त्रिष्टाव० । ११. ल, —नास्ति ।
 २. ब रा ल, ल, म प्र च-विरु० । १२. अ ल, —नास्ति ।
 ३. फ—नास्ति । १३. फ—स्निग्धाश्च तत्र प्रमदा
 ४. ब रा ल, ल, म प्र अ च— नवोढाः ।
 विकाररूपान् । १४ ल, —तथा ।
 ५. ल, —नास्ति । १५. आ—विहंगाः ।
 ६. आ—पतिषु । १६. फ म—काश्चित् ।
 अ—पानेषु । १७. ब म प्र—द्वितीयस्य तृतीयपा-
 ७. फ—नातीरिव । देन व्यत्ययः ।
 ८. ब रा ल, ल, म प्र—नास्ति । १८. ल, —भर्तृपथे नि० ।
 ९. आ—श्रिया उज्वलन्त्या । अ— फ—धर्मपथोपविष्टाः ।
 श्रियं उज्वलन्त्या । १९. प्र—मदनोप० ।

१९ प्र पा] सुप्रावृताः काञ्चनरश्मि-वर्णाः, [२० प्र पा
 N] पुनश्च काश्चित् छशि-कान्ति-वर्णाः । [N
 N] पुनश्च काश्चित् कमलाऽभि-वर्णाः, [N

१९ च पा] कान्ताः प्रवीणा रुचिराऽङ्ग-वर्णाः ॥१७॥ [२० च पा
 ततः प्रियान् प्राप्य मदाऽभि-रामाः,
 सुप्रीति-युक्ताः प्रसमीक्ष्य रामाः ।
 गृहे गृहे तांः परमाऽभि-रामा,

२०] हरि-प्रवीरः स ददर्श रामाः ॥१८॥ [२१
 चन्द्र-प्रकाशा वरेवक्त्र-माला,
 वक्राक्षि-पद्माश्च सनेत्र-मालाः ।

१. ब रा म च—० हिमवर्णैः । अतः परमधिकः पाठः— -फ-

सुधौतवासाः शशिकान्तवर्णाः ।

२. ल_२—काश्चित् शशकान्तवर्णाः । १०. ब—प्रियैः समेताः । ल_२—

३. ल_२—० कमलासवर्णाः । रामाभिरामाः ।

४ फ अ—कान्तप्रवीणा ६० । रा— ११. ल_२—चतुर्थः पादो नास्ति ।

कान्तप्रविष्टा ६० । ल_१ प्र— १२. ब ल_१—० काशामल० । रा म

काश्चित् प्रियङ्गुदलतासवर्णाः । प्र च—० काशाश्च हि वक्त्र० ।

ल_२—दन्तावलिभ्राजितरश्मिकर्णाः ल_२—० काशघुति व० । अ—

म—ददर्श सोथ रुचिराभिवर्णाः । ० काशा शुचि० ।

५. ब—कोष उत्तरं पादत्रयं नास्ति । १३. ब च रा म—वक्रापरा साध्वस-

च—चतुर्थः पादो नास्ति । नेत्रमालाः । फ—वक्राक्षिपद्या-

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च— मलनेत्रमालाः । ल_२—द्राष्टापरा

प्रियाः । साध्वसनेत्रमालाः । अ—रक्षाक्ष-

७. धा ल_२ च—सदाभि० । रा— पद्यामलनेत्रमालाः ।

स चाभि० । ल_१—वक्त्राण्डुजोम्नसितनेत्रमा-

८. फ—० युक्ताभि० । लाः । प्र—वभ्रामराः साधु

६. रा—समवीक्ष्य । सनेत्रमालाः ।

विभूषणानां सं ददर्श मालाः,

N] शतं हृदानामिव चारु-मालाः ॥१९॥ [२२

न त्वेवै सीतां परमाऽभि-जातां,

पथि स्थितां राजकुले प्रै-जाताम् ।

लतां प्रफुल्लामिव साधु जातां,

२१.] ददर्श तन्वीं मनसि प्रै-याताम् ॥२०॥ [२३

सनातने धर्मनि (णिँ) संनि-विष्टां,

रामैषिणीं तां मनसा नि-विष्टाम् ।

भर्तुर् मनः श्रीमद् अंनुं-प्र-विष्टां,

२२.] स्त्रीभ्यो वराभ्यः संमधिप्र-दिष्टां ॥२१॥ [२४

भावाऽन्वितां संप्रसृताऽऽशु (?श्रु)-कण्ठीं,

१. ब फ रा ल_१ ल म प्र अ
च—च ।

२. फ शतद्रुमाणा० ।

३. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
चैव ।

४. ब रा ल_१ म प्र—स्थिते फ
अ च—स्थिते ।

५. फ—०लप्रजा० । रा—राजनि
सुप्र० । ल_२—०ले प्रजापतं ।

६. ब रा ल, ल_२ म प्र अ च—
अनभिप्रजातां । फ—अचिर-
प्रसृताम् ।

७. ब फ रा ल_१ ल_२ अ म प्र च—
वर्मनि ।

८. प्र—शमैषिणीं । अ—समैषिणीं
च—शमोषिणीं ।

९. फ ल_२ द्वितीयः पादो नास्ति ।

१०. ब रा ल_१ म प्र—०मनच्छा-
दनसंनिविष्टाम् । फ—०मनः
श्रीवदनप्रविष्टाम् । ल_१—०मन-
स्कारुनसन्धि० । च—०मनशं-
दनसन्धि० ।

११. अ च भिन्नाः—०भ्यश्च सदा-
निविष्टां ।

च—०भाष्य स० ।

१२. ल_२—तृतीयः पादो नास्ति ।

१३. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
तापान्वितां । फ—तोयान्वितां ।
अ—रूपान्वितां ।

१४. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च—
सोनुसृतानु० ।

अ—अश्रुवितौष्टकण्ठीं ।

पुरा वरार्हाऽम्बर-निष्क-कण्ठीम् ।

सुजात-पैक्षामिव रक्त-कण्ठीं,

२३] वने प्रवृत्तामिव नील-कण्ठीम् ॥२२॥ [२५

अव्यक्त-रूपामिव चन्द्र-लेखां,

पांशु-प्रदिग्धामिव हेम-लेखाम् ।

२४] क्षत-प्ररूढामिव बाण-लेखां,
वायु-प्रभ्रामिव मेघ-लेखाम् ॥२३॥ [२६

स तामपश्यन् मनुजेश्वरस्य,

रामस्य भार्या वदतां वरस्य ।

बभूव दुःखाऽभिर्हतश्चिरस्य,

२५] प्रभञ्जनो मर्ध्यै इवाऽचलस्य ॥२४॥^{१४} [२७

समीक्षमाणो बहुधा, ददर्श कपि-कुञ्जरः ।

१. ब ल—परा । आ—स्फुरद् । १०. ल_१—चन्द्रले० ।
फ—वरां । अ—पुराण० । ११. ल_१—०भिहतो महात्मा । प्र—
०भि हतान्तरस्थ ।
२. अ—०वर्हाम्बर० । १२. आ ब फ रा म प्र च ल_२—
प्लवङ्गमो । ल_१—प्लवङ्गमानाम् ।
३. आ—०तपक्षामति० । अ— १२. आ म—मन्दमिवाचिरस्य ।
०तपक्षामभिर० । फ—तपक्ष्यां । ब रा च—०मिवानलस्य ।
रा—स जात० । अ—०क्षामति० १३. आ म—मन्दमिवाचिरस्य ।
ब रा च—०मिवानलस्य ।
४. निष्ककण्ठीं । फ—मधुरामिक० । ल_१—अधिपो हनूमान् । फ—
५. अ—प्रवृद्धा० । प्र—कोषे चतुर्थः मन्द इवा० । ल_२—अन्तस्थ
पादो नास्ति । इवानल० । प्र—सूनुरथानिल० ।
६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च— १४. आ—कोशे अतः परं सर्गसमा-
वायुप्रभ्रनामिव । फ—प्रांशुप्र- सिर्दश्यते ।
विष्टामिव । १५. आ फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
७. ब म—दावले० । ल_१ ल_२— च—समीक्ष्य० । आ—कोषे
चन्द्र० । प्र अ—मेघ० । अत आरम्भ 'आविवेश गृहं कपि'
८. फ—हतप्रगू० । रा अ—कृतप्र० । रिस्यन्तः पाठश्चतुर्थे—सर्गारम्भे
ल_१ जात प्र । ल_२—क्षतप्रगू० । द्रष्टव्यः । पाठभेदस्तिवहैव सर्गे
९. ब रा ल_२ च—चाह ले० । दर्शितः ।
फ—हेम ।

- N] प्राकार-वर-संपन्नं, रावणाऽन्तःपुरं महत् ॥२५॥ [N
 पुण्डरीकाऽवतंसाभिः, परिखाभिः संभ्रातम् ।
 N] द्वार-तोरणै-सम्पन्नं, दर्दंशं सँ महा-कपिः ॥२६॥ [N
 त्रिविष्टप-निभं दिव्यं, दिव्य-वादित्र-निस्वनम् ।
 N] वाजि-हेषितं-सम्पन्नं, नादितं भूषण-स्वनैः ॥२७॥ [N
 रथैर् यानैर् विमानैश्च, शुभैर् द्रुत-हयैस्तथा ।
 N] वारणैश्च चतुर्दन्तै, राजताऽचल-सन्निभैः ॥२८॥ [N
 भूषितं रुचिर-द्वारं, अन्यैश्च मृग-पक्षिभिः ।
 N] राक्षसोधिपतेर गुप्तम्, आविवेश कपिर्गृहम् ॥२९॥ [N
 सुशुद्ध-जांबूनद-जालवंतम्,
 मणि-प्रवेकोत्तम-वेदिकान्तम् ।

- पराध्य-रत्नाकरम् ऋद्धिमन्तं,
 २६] स रावणाऽन्तःपुरमाविवेश ॥३०॥ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे चन्द्रोर्द्वयवर्णनं नाम
 तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

१. फ अ—०रसंछिन्नं ।	१०. प्र—पेरावणैश् ।
२. आ—अलंकृतम् ।	११. ब रा ल _१ ल _२ प्र अ च—
०चिरोदारम० । फ—०चिरं द्वा० ।
३. ब रा ल _१ प्र—०रणमत्युच्चं ।
ल _२ च - ०रणमत्युच्चं । अ—
०रणसम्पन्नं ।	प्र—०चिरोदारैर् वनजैः ।
४. अ—स दर्दंशं ।	१२. अ—०सं प्रविवेश ।
५. फ—रम्यं ।	१३. ब रा ल _१ प्र—गृहं कपिः ।
६. फ—०प्रनादितम् ।	१४. फ ल _१ ल _२ प्र म—स शुद्ध० ।
रा—संशुद्ध० ।
७. फ अ—वाजिहे० ।	अ—सुतस० ।
८. ब रा ल _१ प्र अ च—रथया-
नैर्भिः ।	१५. ब रा—०वेकाभरणाग्रामा० ।
ल _२ —०प्रभाभिश्च विराजवंतम् ।
च—नास्ति ।
९. ब रा ल _१ प्र अ च—०भैः
कृतह० । फ—हयैश्च गुणवत्तरैः	१६. प्रदोषव० ।

[बं-१२]= [चतुर्थः सर्गः] =[दा-६]

१पू] स संक्षिप्याऽऽत्मनः कामं, प्रविश्याऽनुपलक्षितः ।

चिन्तयामास मनसा, मुहूर्तं ध्यानमाऽऽस्थितः । [N

२] कपि-प्रवीरो हनुमान्, राघव-प्रियकाम्यया ॥१॥'

कीदृशे बन्धने बद्धा, मुक्ता वा स्वैर-चारिणी । [N

३] काश्च रक्षन्ति राक्षस्यः, कथं-रूपा च मैथिली ॥२॥

नं दृष्ट-पूर्वा च मया, मैथिली जनकाऽऽत्मजा । [N

४] इङ्गितैश्चाऽनुमानैश्च, मया ज्ञेया भविष्याति ॥३॥

५पू] एतां बुद्धिं तदा कृत्वा, हनुमान् मारुताऽऽत्मजः । [N

प्रविवेश पुरीं रम्यां, समृद्धां राक्षसाऽऽकुलाम् ॥४॥

N] दंर्दर्शं चं ततो लङ्कां, वायु-पुत्रो महा-बलः । [N

५उ] अन्वियेष तदा सीतां, रामस्यै प्रिय-काम्यया ॥५॥'^x [N

शिविकौसु विमानेषु, निपतन् पादपेषु च ।'^o

१. च—अत आरभ्य 'विभषिणस्य	८. ल _२ —०न्पवनात्मजः ।
च तत' इत्यन्तः पाठो नास्ति ।	९. ब रा ल _१ प्र अ—लंकां ।
२. ब रा ल _१ —कीदृशी च वने ।	१०. ल _२ —नास्ति ।
प्र—०शे च वने । ल _२ —०शे	११. ब रा ल _१ प्र—०शं स ।
सदने । फ—०शे बन्धने ।	फ ल _२ अ—स ददर्श ।
३. फ—बद्धां० ।	१२. फ—अन्वेषयंस्तदा ।
४. फ—वा स्वैरचारिणीम् । ल _२ —	१३. फ अ—राघव० ।
वेदवरदा० ।	१४. ल _२ —नास्ति ।
५. फ—अदृष्टरूपा । म—न दृष्ट-	१५. आ फ अ—स निकामं ।
रूपा ।	१६. आ—व्यपतन् । फ अ—व्यप-
६. फ—वैदेही ।	तन् ।
७. अ—०नुमानेन ।	१७. ल _२ —नास्ति ।

- N] विचचार कापिर् लङ्कां, लघुप्रक्रम-विक्रमः ॥६॥ [१
 गृहाद् गृहं राक्षसानाम्, उद्यानानि च वानरः ।
 ६] वीक्षमाणो ह्य असन्त्रस्तः, प्रासादांश्चापि बुद्धिमान् ॥७॥ [१६
 आं-प्लुय च महा-वेगः, प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 ७] ततोऽन्यत् पुप्लुवे वेश्म, महापार्श्वस्य वीर्यवान् ॥८॥ [१७
 अंथ मेघ-प्रतीकाशं, कुम्भकर्ण-निवेशनम् ।
 ८] विभीषणस्य च ततः, पुप्लुवे स महा-कपिः ॥९॥ [१८
 महोदरस्य च ततो, मंहो-कायस्य चैव ह्ये ॥१०॥ [१९पू
 ९] विद्युज्जिह्वस्य भवनं, जंबुर्माँलेस्तथैव च ॥१०॥ [१९पू
 N] वज्रदंष्ट्रस्य च तथा, पुप्लुवे स महा-कपिः ॥१०॥ [१९उ
 शुक्रस्य च महा-वेश्म, सारणस्य तथैव च ॥ ११॥

१. ब रा ल, अ प्र-० प्राक्रमताथसः।
ल _२ -०ताथ च । फ-निप-
स्योत्तमविक्रमः ।	१२. प्र-प्रविवेश ।
२. ल _२ -नास्ति ।	१३. ब रा ल, ल _२ प्र-भवनं ।
फ-च ततः ।
३. ल _२ -वानराणासु० ।	१४. ब रा ल, ल _२ प्र-स जगाम
महाकपिः । फ-सुपार्श्वस्या-
पि वानरः । अ-महावेगस्य चैव
हि । च-०स्य चैव हि ।
४. फ-रक्षसां ।	१५. म-अत आरभ्य 'उपस्थितमस-
हाये' रित्यन्तः पाठो नास्ति ।
५. फ-वीक्ष्यमाणो । ल _२ प्र अ-
वीक्ष्यमाणो ।	१६. च-जंबमा० ।
६. हासंभ्रान्तः । अ ऽपि संभ्रान्तः।	१७. ब रा ल, ल _२ प्र-नास्ति ।
७. ब रा ल, ल _२ प्र-आक्रम्य ।	१८. फ-शुक्रस्य ।
८. फ-स ।	१९. ब-जगाम हरियूथपः ।
९. प्र-प्रहस्तस्य ।	२०. प्र अ-नास्ति ।
१०. फ-नव ।	
११. आ रा-तथा । अ फ-तथा ।	

- १०] ततश् चेन्द्रजितो वेश्म, जगाम हरि-यूथपः ।^२ [२०
विद्युन्मालेः सुमालेश् च, भवनानि यैयौ कपिः^५ ॥१२॥
- ११] रश्मि-केतोश् च भवनं, सूर्य-शत्रोस्तथैव च । [२१
धूम्राऽक्षस्यै च संर्यातो, भवनं मारुताऽऽत्मजः ॥१३॥
- १२] विरूपाऽक्षस्य भीमस्य, घसस्य प्रघसस्य च । [२३
शुक-नासस्य वक्रस्य, शठस्य विकटस्यै च^१ ॥१४॥
- १३] ह्रस्व-कर्णस्यै दंष्ट्रस्य, भीमाऽक्षस्य च धन्विर्नः ।^{१५} [२४
युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य, वज्र-ग्रीवस्य नादिर्नः^{१५} ॥१५॥
- [१४ विद्युदुल्केन्दु-जिह्वानां, तथा हस्ति-मुखस्य च । [२५
करालस्य विशालस्यै, शोणितोऽक्षस्य शङ्किर्नः ।
- १५] क्रममाणः क्रमेणैव, हनुमान् व्यचरदं गृहार्नै ॥१६॥ [२६
तेषु तेष्व् अपतदं वीरो, भवनेषु महा-कपिः ।
- १६] गृहे गृहे वृद्धि-मतां, वृद्धिं^{१६} पश्यन्ननुत्तमाम्^{२७} ॥१७॥ [२७

१. अ-० श्रेष्ठप्रयुतो । २. ब ल_२
प्र-नास्ति । ३. ब-मया । अ-
यथा । ४. प्र-नारित ॥
५. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-बहु-
शत्रोश्च । ६. ल_२-सूक्ष्म० । ७. आ-
० क्षस्याथ । रा ल_२ च-० क्षस्यापि ।
८. आ फ ल_२ प्र अ च-संपातेर् ॥
९. प्र-प्रसूचस्य । १०. आ-
शुकनाभस्य । अ-शंकुनाभस्य । ११
च-च महाकपिः । १२. ब रा ल_१
ल_२ प्र-नास्ति ॥

१३. आ फ-ह्रस्ववर्णस्य । १४.
फ-रक्षसः । १५. ब रा ल_१ ल_२
प्र-नास्ति । १६. अ-वाजिनः । च-
वाजिनः । १७. ब रा ल_१ ल_२ प्र-

नास्ति ॥

१८. ब रा ल_१ ल_२ प्र च-०
न्दुजिह्वरव । १९. आ रा ल_१ ल_२ प्र
अ च-पिशाचस्य । २०. ब ल_१-
शोभिताक्षस्य । रा ल_२ प्र-शोभिता० ।
ल_२-शोभिक्षरव च । २१. आ रा ल_१
ल_२ अ च-शंकुनः । प्र-चांकुनः ।
२२ ल_२-० न्यचरद् । २३. फ-
गृहम् । अ-तदा ॥

२४. ब फ रा ल_१ ल_२ प्र अ च-
० वपतन् । २५. अ फ-रुद्धिमतां
वृद्धि । च-० ध्वात्मवतामृद्धिं । २६.
फ-कपिः । २७. ब रा ल_१ ल_२ प्र-
नास्ति ॥

- स सर्वेषाम् अति-क्रम्य, भवनानि महा-कपिः । [२८पू
 १७] आससादाऽथ लक्ष्मीवान्, रावणस्य निवेशनम् ॥१८॥
 १८पू] प्राकारेणाऽर्क-वर्णेन, महता सु-समा-वृतम् । [२
 २५उ] रक्षितं राक्षसैर् भीमैः, सिंहैरिव महा-वनम् ।
 समीक्षमाणो नगरीं, परिचक्राम वानरः ॥१९॥ [३
 १९] मणि-रत्नौर्ध-सम्पन्नैस्, तोरणैर् हेम-भूषितैः ।
 राजताभिश्च कक्षाभिः, स्तम्भैर् हेममयैः शुभ्रैः ॥२०॥ [४
 २०] महा-सत्त्वैर् महामात्रैः, शूरैश्च कृत-निश्चयैः ।
 उपस्थितम् असंहायैर्, हय-स्यन्दन-यौयिभिः ॥२१॥ [५
 २१] सिंह-व्याघ्र-तनुत्राणैर्, दान्तै-काञ्चन-राजतैः ।
 २२पू] घोषवद्भिर् विचित्रैश्च, सदाऽनुंचरितं रथैः ॥२२॥ [६
 ३९उ] बहु-रत्न-महा-कक्षं, परार्ध्याऽऽसन-भाजनम् ।
 N] महा-रस-समावायं, महाऽऽसव-वराऽर्भृतम् ॥२३॥ [७
 प्रेष्यैश्च परमोदारैस्, तैस्तैश्च मृग-पक्षिभिः ।

१. व रा ल, ल_२ प्र-नास्ति । : प्रकृतिनि० । १३. व रा-०यैः
 २. आ-राक्षसस्य ॥ स्थब्दनैरनपाविभिः ॥
 ३. ल_१ प्र-रक्षितां । ४. व फ रा १४. रा प्र-दन्त । १५. सदा-
 ल_१ ल_२ प्र च-०सैर्वैः । ५. व रा नुराचितं ॥
 प्र-समीक्ष्यमा० ॥ १६. ल_२-०हाकक्ष्यं । व रा
 ६. आ-मणिरत्नोप० । व-०वसं ल_१ ल_२ म प्र च-वप्ररत्नम० । १७.
 पन्नस्तो० । ७. रा ल_२ अ-०हेम- व रा ल_२ म प्र च-महाहैरत्न सं० ।
 भूषणैः । ८. फ-राजतीमिश्र । ९. व ल_१-महाहैरत्न सं० । अ-महारथम-
 रां ल_१ प्र-रक्ष्यामिः । १०. व ल, संवाधं । फ-महदर्थमसंवाधं । १८.
 प्र-तैस्तेहै० । फ-तैस्तु हेमपरिष्कृतैः ॥ फ-०सवपरा० । व रा
 ११. फ-०महागात्रैः । १२. फ- म प्र अ च-०सनवरा० ॥

- ४०] विविधैर् बहु-सोहस्रैः, परि-पूर्णं समन्ततः ॥२४॥ [८
 N] विनीतै रक्ष-पालैश्च, रक्षिभिर्श्च समा-वृत्तम् ।
 ४१पू] मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः, समन्तात् परिवारितम् ॥२५॥ [९
 मुदित-प्रमदं रम्यं, राक्षसेन्द्र-निवेशनम् ।
 N] सर्वाऽऽभरण-निर्हादैः, समुद्रमिव स-स्वनम् ॥२६॥ [१०
 N] दिव्येनाऽगुरुणा युक्तं, दिव्यैश्च वर-चन्दनैः ।
 २२उ] स्वाहाकार-वषट्कारैर्, ब्रह्मघोषैर्निनादितम् ॥२७॥ [N
 भेरी-मृदङ्गाऽभिस्तं, शङ्ख-घोषाऽभिर्नादितम् ।^{११}
 २३] निसेप्सित-महापूजं, सदा पर्वसु राक्षसैः ^{१२}॥२८॥ [१२
 २४पू] समुद्रमिव गम्भीरं, पर्जन्यमिव स-स्वनम् । [१३पू
 यानुधान-शतैर् गुप्तं, नागैर् भोग-वतीमिव ^{१३}॥२९॥ [N
 N] महाऽऽत्मनो महा-वेश्म, महा-सत्वैः सु-रक्षितम् ।
 महाजन-संभाकीर्णं, हंसैः सर इवाऽऽकुलम् ॥३०॥ [१३

१. ब रा ल, ल_२ म प्र च-विहितैर्ब० । २. ल, -परिपूर्णा ॥

३. आ फ अ-रत्नपा० । ४. आ-ऋषिभि० । ५. ब फ रा ल, म प्र-सुसंवृ० । ल_२-सुसंस्कृ० । अ-समावृ० । ६. रा-परस्त्रीभिः ॥

७. ब रा ल, ल_२ म प्र च-मुदितं सर्वतो रम्यं । ८. ब रा ल, ल_२ म प्र अ च-त्राभाण० । फ-णसंहदैः । ९. आ रा-निस्वनं । फ-सुस्वनम् ॥

१०. ब ल, ल_२ प्र च-सिक्तं । रा म-सक्तं । ११. ब रा ल, म प्र-

वैश्व नादि० । फ अ-०षनिना० । च-वैर्वि० ॥

१२. ब रा ल, ल_२ म प्र-०ङ्गाभियुतं । १३. ब रा ल, ल_२ म प्र अ-०षनिनादि० । १४. फ च-नास्ति । १५. ल, अ-नित्योद्यत० । ल_२-०महापूजां । १६. फ-नास्ति ॥

१७. रा-०गुप्तां । १८ फ-नावैश्व सुमहामारयैः सदा पर्वपूजितम् ॥

१९. फ-महासत्त्वं जनाकीर्णं । अ-महासत्त्वजनाकीर्णं । ल, -महाजनैः समा० ॥

२६] वि-राजमानं वपुषा, रथाऽश्व-गज-संकुलम् ।

२९उ] लंकाऽऽभरणमित्येवं, सोऽर्मन्यत महा-बलः ॥३१॥ [१४
रावणस्य समीप-स्थां(?)स्था)म्, ततः सै समुदैक्षत् ।

N] विचरन् हरि-शार्दूलो, राक्षसीर विकृतेक्षणाः ॥३२॥ [२९पू
शूल-तोमर-हस्तानां, शक्ति-मुद्गर-पाणिनाम् । [२९उ

३०] ददर्श विविधान् गुल्मान्, तस्य रक्षःपतेर् गृहे ॥३३॥

३४उ] रक्त-श्वेत-सिताश्चाऽपि, हरीन् अर्थे महा-जवान् । [३०पू

N] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, ददर्श हरि-यूथपः ॥३४॥

ऋक्षकाम् ताल-वर्णांश् च, शोण-पाटल-रोमकान् । [N

३५] मीलकाऽक्षान् प्रमाणोऽऽढ्यान्, ह्रस्व-कर्णोष्ठनासिकान् ॥३५॥

आरट्टजान् बाह्लिकांश्च, काम्बोजान् शुभ-लक्षणान् । [N

१. ब रा ल_२ म प्र-गृहं
विराजद्वपुषा । ल_१-गृहं विराजद्वपुषं ।

च-विराजमानं गृहं वपुषा । २. ब फ
ल_२ रा म प्र च-गजाश्वरथ संकु० ॥

३. ब फ रा ल_१ ल_२ म प्र अ
च-०णमित्येव । ४. आ-शोभतेति ।
अ-सोषमन्यन् ॥

५. आ ब रा ल_१ ल_२ म प्र
च-०स्थांस्तत्रासौ । ६. आ ब ल_१
ल_२ म अ च-समवैक्षत । प्र-
समचक्षत । ७. ब रा ल_१ ल_२ म
प्र च-विचित्रां । ८. आ-राक्षसैर्विकृते-
क्षणेः । ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
राक्षसान् विकृतेक्षणान् ॥

९. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
शूलमुद्गरहरतांश्च । फ च-शूलमुद्गर-
हस्तानां । १०. ब रा ल_१ म प्र च-

गदातोमरधारिणः । ल_२ च-गदातो-
मरपाणिनः । फ-शक्तितोमरपाणिनाम् ॥

११. ब रा ल_१ म च-रक्तधेतां
सितां० । ल_२-रक्तधेतांस्तथा चपि ।
फ अ-रक्तधेतान् सितान् पीतान् ।
ब-रक्तान् पीतान्सितान् नीलान् । १२. ब
रा ल_१ ल_२ म प्र च-हरींश्चापि । ब-
हरींश्च स ॥

१३. ब-०टल्लोम० । अ-०टलि-
रोम० । प्र-०टल्लरूप० । १४. च-मल्लि-
काद्यान् । १५. ब रा ल_१ ल_२ म प्र
च-प्रवालाढ्यान् । १६. आ-हंसवर्णा-
ष्टनासिकान् ॥

१७. ल_२-आरट्टकान् । १८. फ-
बाह्लिकांश्च । १९. ब ल_२-काम्बोजान् ।
२०. ल_२-शुभलक्षणान् ॥

३६] शुकाऽऽननांश्च तुरगान्, ददर्श कपि-कुञ्जरः ॥३६॥

ततः सु-विदितान् हृष्टान्, ईषां-दन्तान् सुपुष्टितान् । [N

३१] कुलीनान् रूप-संपन्नान्, गैजान् परगजानु (ईरु)जान् ॥३७॥ [३१ उ
३२ पू] नि-ष्ठितान् गज-शिक्षायाम्, ऐरावण-समान् युधि ।

३४ पू] हन्तृंश्च पर-सैन्यानां, गृहे तस्मिन् ददर्श सः ॥३८॥ [३२

N] क्षीरतश्च मँहा-मेघान्, स्रवतश्च यथा गिरीन् ।

३२ उ] मेघ-स्तनित-निर्योषान्, दुर्धर्षान् समरे परैः ॥३९॥ [३३
संहस्रं वांजिनस्तत्र, जाम्बूनद-परिष्कृतान् ।

३३] सं हेमंजालैर् व्रितांस्, तरुणाऽऽदिस-संनिभान् । [३४ पू

३७ पू] ददर्श राक्षसेन्द्रस्य, रावणस्य नि-वेशने^३ ॥४०॥ [३४ उ

शित्रिका विविधाऽऽकाराः, स कपिर् मारुताऽऽत्मजः ।

N] लता-गृहाणि रम्याणि, चित्रंशाला-गृहाणि च ॥४१॥ [३५

क्रीडा-गृहाणि दिव्यानि, तथा मणि-गृहाणि च^६ ।

N] कौमस्य च^७ गृहं रम्यं, निशा-गृहमनुत्तमम् । [३६ पू०

१. रा प्र-स विहि० । ल_१ ल_२ अ
च-सुविहितान् । २. फ-निशाद-
न्तान् स्वधिष्ठितान् । अ-निषादन्तान्
सुधिष्ठितान् । च-निषादौनाश्च संयु० ।
म ब प्र रा ल_१ ल_२-विषादेन च
संयुतान् । ३. रा-जनान् । ४.
ब रा ल_२ म प्र परगजारुजान् ।
अ च-परगजारुजः ॥

५. रा म प्र-हतुंश्च ॥

६. ब रा ल_१ ल_२ म प्र च-
गर्जतश्च । फ-भ्रन्तश्च । ७. ब रा
ल_१ ल_२ म प्र अ च-प्रथा मेघान् ॥

८. आ ल_१ प्र-द्रवतश्च । फ अ-
श्रवतश्च । ९. फ-सुदुर्धर्षान् सुरैरपि ॥

१०. फ-सहस्रवाहि० । ११. ब रा

ल_१ ल_२ म प्र अ च-हेमजालैरवत० ।

फ-०लैरवचितां० । १२. ब ल_२ म प्र

च-०त्यसप्रभान् । ल_१-त्वसुप्र० ।

१३. आ-निवेशनम् ॥

१४. ल_२-पत्रशा० ॥

१५. च-चान्यानि । १६. ब रा

ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति । १७. ल_२

च-कामस्य तु । फ-कामगन्तु । १८.

फ-दिव्यं । १९. अ-नास्ति ।

ददर्श राक्षसेन्द्रस्य, रावणस्य निवेशने ॥४२॥ [३६उ
 ३७] स मन्दर-तल-प्रख्यं, मयूर-शत-संकुलम् ।
 ध्वज-यष्टिभिर् आ-कीर्णं, ददर्श भवनोत्तमम् ॥४३॥ [३७
 ३८] अनेक-रथ-संपूर्णं, निधि-जालाऽवतंसकम् ।
 ३९पू] वीर-निष्ठित-कर्मान्तं, गृहं भूत-पतेरिव ॥४४॥ [३८
 ४१उ] अर्चिषां चैव रत्नानां, तेजसा रावणस्य च ।
 ४२पू] विरराजं च तद्वेश्म, रश्मिर्वा निव रश्मिभिः ॥४५॥ [३९
 जाम्बूनद-मयान्य एव, भाजनान्य आसनानि च ।
 ४७पू] भूषणांनि च शुभ्राणि, ददर्श कपि-कुञ्जरैः ॥४६॥ [४०
 ४७पू] मध्वाऽऽसर्व-कृत-क्लेदं, मणि-भाजन-सं-कुलम् ।
 ४३पू] मनो-रमम् अ-सं-बाधं, कुबेर-भवनोपमम् । [४१
 ४८पू] शोभयन्ति स्म तद्वेश्म, शोभमानां वर-स्त्रियः ॥४७॥ [N

ब प्र-अतः परमधिक. पाठः . . .

शिविका विविधाकाराः, स कपिर्मरुतात्मजः ।
 लतागृहाणि रम्याणि, चित्रशालागृहाणि च ॥

१. आ-मंदरगृहप्रख्यं । २. मालिनः । अ-रश्मिभिः सुसमाहेतम् ॥
 ब रा ल, ल, म प्र च-मयूरस्थान० ६. ब रा ल, ल, म च अ-
 ३. रा-नास्ति ॥ राजतान्यास० । १०. फ अ-भोज-
 ४. ब ल, ल, म प्र च-रथ- ननि । ११. ब रा ल, ल, म प्र अ
 संकीर्णं । अ-रससंपूर्णं रा-नास्ति । च-त्रिचित्राणि । फ-च मुख्यानि ।
 ५. ब रा ल, ल, म च-धीरनिष्ठित० । १२. ब रा ल, ल, म प्र अ च-
 फ-धीरन्निशितकर्णान्तं ॥ कपियूथपः । फ-हरियूथपः ॥
 ६-आ-अभिपेदे सः फ-प्रभया १३. आ-०वकृतपदं । १४.
 चैव । अ-प्रभया वर० । ७. ब रा ब रा ल, ल, म प्र अ-
 ल, ल, म प्र च-विरराजाय । ८. ०सदनप्रभम् । अ फ-० भवनप्रभम् ।
 ब रा ल, ल, म प्र च-रश्मिभी रश्मि- १५. फ अ-यथा स्वर्गं ॥

- ४४उ] नूपुराणां च घोषेण, काञ्चीनां निनदेन च ।
 ४५पू] मृदङ्ग-ताल-घोषैश्च, घोषवद्भिर् निनादितम् ॥४८॥ [४२
 N] प्रासाद-संघात-युतं, क्रौञ्च-सारस-नादितम् । [४३पू
 ४५उ] कूटाऽऽगार-शतैर् युक्तं, गन्धर्व-नगरोपमम् ॥४९॥ [N
 चन्दनाऽगुरु-कर्पूरैर्, दिव्य-धूपैः प्र-धूपितम् ।
 N] माल्य-दामभिराकीर्णं, पुष्प-भक्ति-विचित्रितम् ॥५०॥ [N
 दिव्य-गन्धाऽवसिक्ताभिर, दीपिकाभिर् विदीपितम् ।
 N] लोकपालान् पराजिस्यं, तत्रभाभिरिवोज्ज्वलम् ॥५१॥ [N
 N] तुंगानि सौध-वेश्मानि, घोषयन्ति वराऽङ्गनाः ।^{१०}
 ४८उ] यथा कैलासं-श्रृंगाणि, शतशः किन्नरी-गर्णाः ॥५२॥ [N
 ४६पू] 'स्त्री-वेषैः स्त्री-समाचारैर्, वनिताऽङ्ग-पयोधरैः ।^{११}
 N] उत्कृष्ट-नूपुर-रवैः, सरो हंसैरिवाऽऽवृत्तम् ।^{१०} ॥५३॥ [N

१. ब रा ल, ल_२ म प्र च-
 ०तालघोषेण । २. रा ल_२ प्र-घोषय०
 ल_१-किंकिणीभिश्च ना० ॥

३. प्र-०वसंघतायुक्तं । ४. फ अ-
 ०संकुलम् ॥

५. ब रा ल, म प्र-दिव्यैर्धू-
 पैश्च धू० । ल_२-दिव्यधूपैश्च० ॥

६. अ-०पिकाभिः प्रकाशितम् ॥

७. ब रा ल, ल_२ म प्र च-परस्वियज्य ।
 ८. रा-०भिरिवोज्ज्वलत् ॥

९. आ-घोषैर्वेश्मानि । १०.

फ-शोभयन्ति स्म तद्वैश्च शोभमाना
 वरास्त्रियः । ११. फ अ-कैलाशः ।

१२. आ-किन्नरीगणः ॥

१३. ब रा ल, ल_२ म प्र-स्त्री-
 वेषैः स्त्री० । १४. अ-०चारैश्चलिता० ॥

१५. अतः परमधिकः पाठः—

म—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षशतैरपि ।

अ—इतश्चेतश्च धावद्भिर्वृतं वर्षवरैराप ॥

१६. ल_२-स रत्नशतसंकुलम् । १७. अ आ-नास्ति ॥

N] इतश् चेतश् च धार्वद्भिर्, वृत्तं वर्ष-धरैर् अपि ।
 विनीत-जन-संबाधं, स्त्री-रत्न-सुसैमाकुलम् ॥५४॥^४ [N
 ४२] स व्यूढ-कक्षं हनुमान्, प्रविवेश महद् गृहम् । [४३उ
 N] रशना-नूपुरै-रवैर्, मँनो हंसैरिवाऽऽकुलम् ॥५५॥ [N

इत्याषे रामायणे सुन्दरकाण्डे लंका-विचयो
 नाम चतुर्थः सर्गः ॥४॥

१. प्र च-०जिर्वृत्तैः । २. ब रा म प्र अ-भ्यूहकक्षं । ६. आ-राक्ष-
 म प्र च-विटगणैरपि । ३. ब रा म सीनूपुर० । ७. आ फ रा ल_२ ल_२
 प्र-क्षीरसशतसंकु० । ४. ल, ल_२ अ- य प्र अ च-सरे ॥
 नास्ति ॥ ८. फ-वनप्रवेशो । ल_२-भवन-
 ५. ब रा-भ्यूहकक्षं । फ ल_२ विचयो ॥

[बं-१३]= [पञ्चमः सर्गः] =[दा-९]

तस्यं तत्र प्रं(वि)को(ष्ट)ष्ठस्य, मध्ये विपुलमायतम् ।

६] ददर्श भैवनं श्रेष्ठं, हनूमान् हैरि-यूथपः ॥१॥ [१]

स मार्गमाणो वैदेहीं, सीतां कमल-लोचनाम् ।

N] वानरः परि-चक्राम, हनूमाञ्छत्रु-सूदनः ॥२॥ [३
३पू] अर्ध-योजन-विस्तीर्णं, साऽर्ध-योजनम् आयतम् ।

N] तद् गृहं राक्षसेन्द्रस्य, बहु-प्रासाद-संकुलम् ॥३॥ [२
चतुर्-विषाणैश्च गजैर्, द्वि-विषाणैस् तथैव च ।

N] परि-क्षिप्तम् असंबाधं, रक्ष्यमाणम् उदाऽऽयुधैः ॥४॥ [५
राक्षसीभिश् च पत्नीभी, रं वणस्य निवेशनम् ।

आहृताभिश् च विक्रम्य, राजकन्याभिरावृतम् ॥५॥ [६
तं नक्र-मंकराऽऽकीर्णं, तिमिंगिल-झषाऽऽकुलम् ।

N] वायु-वेगं^२-समुद्भूतं, पन्नगैर् इव सागरम् ॥६॥^३ [७

१. फ-तस्यालयं । च अ-तस्या-
लयः । २. फ अ च-व्रिष्टस्य ।

३. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
भवनभ्रेः । ४. अ-प्राहतात्मजः ॥

५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

६. आ अ-साम्रयोः । च-
साम्रयोजनमायताम् ॥

७. आ ल_१ ल_२-रक्षमाः ब-
वक्ष्यः ॥

८. च ब म प्र ल_१ ल_२-राक्ष-
सीभिः । ९. फ-स बहुभी । च ब

म प्र ल_१ ल_२-पपत्नीभी । अ-स
बह्वीभी । १ म-नास्ति । हरिता-

डित इव ॥

११. फ-तत्र कर्मकराः । रा प्र
ल_१ ल_२-तत्कर्मकराः । १२. रा च

ब म प्र ल_१ ल_२-गतसमप्रलयं ।
१३. म-नास्ति ॥

या च वैश्रवणे लक्ष्मीर, या चेन्द्रे हरि-वाहने ।
 N] सा रावण-गृहे पद्मा, निखमेवाऽर्जपायिनी ॥७॥ [८
 यादृशं हि कुवेरस्य, यमस्य वरुणस्य च ।
 N] तादृशं तद्विशिष्टं वा, तस्य रक्षः-पतेर गृहम् ॥८॥ [९]

[बं-N] ततो ददर्शाऽद्भुत-हेम-जालं, [दा-७]
 व्यासक्त-वैडूर्य-सुहेम-जालम् । [१पू
 विद्युद्विनेदं सै-विहंग-जालं, [१^४
 तडिद्विनेदं स विहंग-जालम् ॥१॥^६ [N
 ददर्श नानाविध-वाजि-शालाः, [N
 प्रधान-शालाश् च शशांक-शालाः ।
 मनोहराश् चाऽपि पुनर विशाला,
 ददर्श वेङ्गमादिषु चित्र-शालाः ॥१०॥ [२
 गृहाणि नानावसु-राजितानि,
 देवाऽसुरैश् चाऽपि सु-पूजितानि ।

१. प्र-यथा । २. फ ल_१ ल_२- लक्ष्मीर । ४. च प्र-०वानुयाहिनी ।
 हरिवाहणे । ब प्र-हरिवाहिनी । ३. ब-०मेवावपा० ॥
 फ-या सा । रा ब म प्र ल_१ ल_२- ५. फ-नाकम्पतेर्गृ० ॥

१. च प्र ल_१ ल_२-०द्वयसंहम० अ-गृहोत्तमं सुप्रतिपन्नरूपमित्यन्तः
 २. ल_२-विद्युत्पिनदं । ३. म-हरिता- पाठो नास्ति ॥
 क्त इव पादः । ल_२-नास्ति । ४. ल_२- ७. प्र-नाना विविधा विशालाः ।
 तडिद्विनेदं । ५. ल_१ ल_२-नास्ति ल_१-नानाविधवाजिशालं । ८. रा म-
 पादः । ६. आ फ-भतः श्लोकादारभ्य विहंगशालाः ६. भतः परमधिकः
 यावदुपजातिवृत्तं पाठो न दृश्यते । पाठः—

ल_१-कपिप्रधीरो धृतहस्ततालाः (?) ।

- सर्वैश्च दोषैः परि-वर्जितानि,
कपिर्ददर्शाऽति-बलाऽर्जितानि ॥११॥ [३]
- तानि प्रसन्नानि समाहितानि,
मयेन तत्राऽपि विनिर्-मितानि ।
महीतले सर्व-गुणाऽन्वितानि,
ददर्श लंकाधिपतेर् गृहाणि ॥१२॥ [४]
- ततो ददर्शाच्छ्रित-शैल-रूपं,
मनोहरं काञ्चन-चारु-रूपम् ।
रक्षोऽधिपस्याऽऽत्म-बलाऽनुरूपं,
गृहोत्तमं सु-प्रतिपन्न-रूपम् ॥१३॥ [५]
- नाना-तरूणां कुसुमाऽवकीर्णं,
गिरेरिवाऽग्रं रजताऽवकीर्णम् । [६उ
नारी-प्रवेकैर अपि दीप्यमानं,
तडिद्विर अंभोर्दमिवेध्यमानम् ॥१४॥ [७पू

१. प्र-०तिबलाजितानि ॥ | २. व रा च म प्र-स प्रतिपन्न०।

३. अतः परमधिकः पाठः—

च—महीतले स्वर्ग इव प्रकीर्णम् । †

ख—प्रकीडितैः सूर्यसमानरूपम् ॥ ‡

४. प्र-कुसुमावकीर्णम् । ५ अ- वेद्यमानं । रा-०म्भोदधिमेध्य० ।
०कैरधि० । ६. प्र ल, ल, ब-०दमि- ७. अतः परमधिकः पाठः—

अ च—हंसप्रवेकैरतिवर्धमानं वेद्यमान्तमेवाभिसमुद्यमानं ।

च—महाकपिस्तत्र महाविमानं ।

म—मनः प्रवेकैरिव वाह्यमानं ।

धियावृतं खे सुकृतं विमानं ।

पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं ॥

रत्नप्रवेकैरभिवर्द्धमानम् ॥

† ब म—महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णम् ।

‡ ख—प्रकीडितैस्तूप(र्य) शतानुकीर्णम् ।

या च वैश्रवणे लक्ष्मीर, या चेन्द्रे हरि-वाहने ।

N] सा रावण-गृहे पद्मा, निस्रमेवाऽर्नपायिनी ॥७॥ [८

यादृशं हि कुवेरस्य, यमस्य वरुणस्य च ।

N] तादृशं तद्विशिष्टं वा, तस्य रक्षः-पतेर गृहम् ॥८॥ [९]

[बं-N] ततो ददर्शाऽद्भुत-हेम-जालं, [दा-७]

व्यासक्त-वैडूर्य-सुहेम-जालम् । [१पू

विद्युद्विनेदं सै-विहंग-जालं, [१*

तद्विद्विनेदं स विहंग-जालम् ॥९॥^६ [N

ददर्श नानाविध-वाजि-शालाः, [N

प्रधान-शालाश् च शशांक-शालाः ।

मनोहराश् चाऽपि पुनर् विशाला,

ददर्श वेष्मादिषु चित्र-शालाः ॥१०॥ [२

गृहाणि नानावसु-राजितानि,

देवाऽसुरैश् चाऽपि सु-पूजितानि ।

१. प्र-यथा । २. फ ल, ल_२- लक्ष्मीर । ४. च प्र-वानुयायिनी ।
हरिवाहने । ब प्र-हरिवाहिनी । ३. ब-मेवावपा० ॥
फ-या सा । रा ब म प्र ल, ल_२- ५. फ-नाक्रम्यतेर्गृ० ॥

१. च प्र ल, ल_२-वैडूर्यसहेम० अ-गृहोत्तमं सुप्रतिपन्नरूपामित्यन्तः
२. ल_२-विद्युत्पिनेदं । ३. म-हरिता- पाठो नास्ति ॥
कित इव पादः । ल_२-नास्ति । ४. ल_२- ७. प्र-नाना विविधा विशालाः ।
तद्विद्विनेदं । ५. ल, ल_२-नास्ति ल, -नानाविधवाजिशालं । ८. रा म-
पादः । ६. आ फ-अतः श्लोकादारभ्य विहंगशालाः । ९. अतः परमधिकः
यावदुपजातिवृत्तं पाठो न दृश्यते । पाठः—

ल, -कपिप्रवीरो धृतहस्ततालाः (?) ।

- २] सर्वैश्च दोषैः परि-वर्जितानि,
कपिर्ददर्शाऽति-बलाऽर्जितानि ॥११॥ [३
- ५७] तानि प्रसन्नानि समाहितानि,
अयेन तत्राऽपि विनिर्-मितानि ।
महीतले सर्व-गुणाऽन्वितानि,
ददर्श लंकाधिपतेर् गृहाणि ॥१२॥ [४
- ५८] ततो ददर्शोच्छ्रित-शैल-रूपं,
मनोहरं काञ्चन-चारु-रूपम् ।
५९] रक्षोऽधिपस्याऽऽत्म-बलाऽनुरूपं,
गृहोत्तमं सु-प्रतिपन्न-रूपम् ॥१३॥ [५
- ६०] नाना-तरूणां कुसुमाऽवकीर्णं,
गिरेरिवाऽग्रं रजताऽवकीर्णम् । [६७
- ६१] नारी-प्रवेकैर् अपि दीप्यमानं,
तडिद्भिर् अंभोर्दमिवेध्यमानम् ॥१४॥ [७५

१. प्र-०तिबलाऽर्जितानि ॥ २. व रा च म प्र-स प्रतिपन्न०।

३. अतः परमधिकः पाठः—

च—महीतले स्वर्ग इव प्रकीर्णम् । †

च—प्रकीर्णितैः सूर्यसमानरूपम् ॥ ‡

५७. प्र-कुसुमावकीर्णम् । ५ अ- वेद्यमानं । रा-०भोदधिमेध्य० ।
०कैरधि० । ६. प्र ल, ल, ब-०दमि- ७. अतः परमधिकः पाठः—

अ च—हंसप्रवेकैरतिवर्धमानं वेद्यमान्तमेवाभिसमुह्यमानं ।

च—महाकपिस्तत्र महाविमानं ।

म—मनः प्रवेकैरिव वाह्यमानं ।

भ्रियावृतं खे सुकृतं विमानं ।

पुष्पाह्वयं नाम विराजमानं ॥

रत्नप्रवेकैरभिवर्द्धमानम् ॥

† ब म—महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णम् ।

‡ म—प्रकीर्णितैस्त्व(र्यै) शतानुकीर्णम् ।

यथा नगाऽग्रं बहु-धातु-पूर्णं, [८]

मही-भृतं काञ्चन-राजि-पूर्णम् ।

अलंकृतं वृक्ष-वितान-पूर्णं, [९पू

पुष्पैर् वृतं केसर-रत्न-पूर्णम् ॥ १५ ॥

कृतानि वेश्मानि सु-पुष्कलानि,

पुनश् च पद्मोत्पल-केसराणि ।

वैनानि चित्राणि मनो-हाराणि, [१०

पश्यन् विचित्राणि चचार मारुतिः ॥१६॥ [N

कृताश्च वैदूर्य-मया विहंगाः,

रूप्य-प्रवालैश्च पुनश् चितांऽगाः ।

चित्राश् च नाना-वसुभिर् विहंगौः,

पुष्पाऽऽह्वये भक्ति-चित्तः कुरंगाः^१ ॥१७॥ [१२

१. प्र अ-महीभृतां । २. च म- ४. च ल_२—सुपुष्कराणि ।
दौलं कृतं । ३. अ-पुष्पैः कृतं ॥ अतः परमधिकः पाठः—

ल_२ च म—यथा प्रफुल्लानि च पुष्कराणि ।

५. अ-नाना विचित्राणि । ६. अधिकः पाठः—

ल_१—मृगाकुलान्यत्र धनावराणि ।

७. ब रा ल_१ ल_२ म प्र अ-नास्ति ९. अ-०सुभिर्भुजंगाः । म प्र ल_१—
पादः ॥ नास्ति पादः । १०. ब-पुष्पाक्षये ।

८. रा-रूपप्रवा० । अ-रुक्मप्रवा० ११. अतः परमधिकः पाठः—

रा—द्विजाश्च पश्चाच्चितरक्ततुण्डाः । *

च—रक्ताश्च चामीकररक्ततुण्डाः ॥†

रा अ च—प्रवालजाम्बूनदरक्तपक्षाः ।

च—सनीलमावृत्य विजित्य पक्षाः ।‡

* च—द्विजाश्च पश्चाच्चितनक्रतुण्डाः ।

अ—शिताश्च पक्षाः शितरक्ततुण्डाः ।

† अ—द्विजाश्च चामीकररक्ततुण्डाः ।

‡ अ—सनीलमाश्रित्य विहंगपक्षाः । रा-००विजिस्वा (?)पक्षाः ।

नियुध्यमानाश्च गजाः सु-हस्ताः, [१४'
 तथैव पद्मोत्पल-दाम-हस्ताः । [N
 लक्ष्मीस्तथा पद्म-वितान-हस्ताः, [१४
 गृहोऽन्तरे राजति तस्यै संस्था ॥१८॥ [N
 ईत्थं स तद् गृहम् अभिवीक्ष्य सुन्दरं,
 सु-विस्मयं नगमिव चारु-कंदरम् ।
 पुरं च तत् परम-सुगंधि-मंदिरं,
 हिमाऽत्यये नगमिव चारु-सुंदरम् ॥१९॥ [१५
 ततः स तां कपिर् अवीक्ष्य पूजितां,
 वरां पुरीं तदधिप-बाहु-निर्जितामै ।
 ददर्श नो जनक-सुतां गुणाऽन्वितां,
 सु-दुःखितां पति-गुण-वेगं (?)वर्जिताम् ॥२०॥ [१६

रा अ च—कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः ।

रा अ—कृता विहंगा सुमुखाः सुपक्षाः ।

१. ल_१ ल_२-संयुष्य० । २. प्र-
 नास्ति पादः । ३. च अ-लक्ष्मीस्तदा ।
 ४. च ल_१ ल_२ अ-पद्मनिमग्नहस्ता ।
 ५. च अ-गुहांगणे । ६. प्र ल_१-
 तत्र ॥

७. ब-शंयः? । ८. ल_१ ल_२-
 सविस्मयं । ९. च-नागमिव । १०.
 अ-नास्ति पादः । ११. च अ ल_२-
 चारुमन्दिरं । प्र ल_१-चारुमन्दिरं ।
 अ-भतः परमधिकः पाठः-

ददर्श नानाविध-वेश्म-सुन्दरम् ।

१२. ल_१-०पबाहुवर्जितां । ल_२- अ-गुणोन्वितां? । १४. म-०गुणवेश्म० ।
 ०पबाहुपालितां । १३. च-गुणार्जितां । अ-हरिर्बभूवाधिकदुःखदुःखितः ।

ततस्तदा बहुविध-भाविताऽऽत्मनो,

महात्मनः स्वयम् उचिताऽऽर्य-वर्त्मनः ।

अपश्यतोऽभवद् अति-दुःखितं मनो,

वपुष्मतः प्रवि-चरतो महात्मनः ॥२१॥ [१७

इत्यार्षे रामार्येणे सुन्दर-काण्डे रावणे-भवन-वर्णनं .

नाम सर्गः ॥

१. च-स्वयमनुविचार्यव० । ल,
स्वमनुविचार्यव० । अ-रघुचिरार्यव० ॥

२. रा-भीरुमायणे । ३. रा

म प्र ल, ल-भवनवर्णनं । अ-
भवनवर्णनो ॥

[ब-N]

४२३-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः ।

[दा-२]

वेदमनस्तस्य मध्यस्थम्, अन्यद् वेदम् विनिर्मितम् ।
 दिव्य-निर्यूह-संकीर्णं, ददर्श हनुमान् कपिः ॥२२॥ [१०
 ब्रह्मास्यं हि^३ कृतं दिव्यं, दिवि यद् विश्व-कर्मणा ।
 विमानं पुष्पकं नाम, सर्व-काम-गमं शुभम् ॥२३॥ [११पू
 परेष तपसा लेभे, यैव कुवेरः पितामहात् । [१२उ
 कुवेराद् ओजसा लेभे, रावणस्तद् गृहोत्तमम् ॥२४॥ [१२
 ईहामृग-समा-युक्तं, कार्तस्वर-हिरण्-मयम्
 मुहुरै आवृतं स्तंभैः, प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥२५॥ [१३
 मेरु-मंदर-संकाशैर्, उल्-लिखद्रिर् इवाऽबरम् ।
 कूटाऽऽगारैः शुभाऽऽकारैः, सर्वतः समलंकृतम् ॥२६॥ [१४
 ज्वलनाऽर्क-प्रतीकाशैः, सु^३-कृतैर् विश्वकर्मणा ।
 हेम-जाळ-प्रतिच्छन्नं, रत्न-वैडूर्य-वेदिकम् ॥२७॥ [१५

१. ब म-मध्यांतरण्यद् । प्र-
 वेधांतर० । ल_१-मध्यांतर० । २. फ-
 दिव्यनिगूढ० । रा च म प्र ल_१ ल_२-
 दिव्यं निगूढं स । ब-दिव्यं निगूढं स०
 अ-दिव्यं निगूह० ॥

३. रा-विकृतं । अ-विहितं । ४.
 च-मं श्रुतम् । अ-सर्वकामफलप्रदं ॥

५. म-यः । ६. ब च फ म प्र
 ल_१-कुवेरात्तेजसा ॥

७. फ अ-ईहामृगगणाकीर्णं ।
 ल_१ च ब म प्र ल_१ ल_२-वित्रैर्दृगैः

समायुक्तं । ८. फ रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२ अ-कार्तस्वरहिरण्मयैः । ९.
 च ब म फ ल_२ अ-सुकृतैरा० । प्र-
 सुकृतमा० । सुकृतं चावृ० ॥

१०. रा च म प्र-ल_१ ल_२-
 शुभाचारैः । आ-शुभाचारैः । ब-शुभा-
 धारैः । ११. फ-सर्वशः ॥

१२. च ब म प्र ल_१ ल_२-सुकृतं
 वि० । रा-स्वकृतं वि० । १३. फ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-स्वमयै० ॥

सर्व-रत्न-समा-कीर्ण, तपनीय-विचित्रितम् । [N
जाल-वातायनैर्युक्तं, काञ्चन-स्फाटिकैरपि ॥२८॥ [१६पू
हेमैरुं आभरणैः श्लक्ष्णैः, प्रसृतैः सुं-समाहितैः ।

इन्द्रनील-महानील-मणि-प्रवर-वेदिकम् ॥२९॥ [१६उ

[बं-N]प्रतप्त-जांबूनद-जाल-चित्रितं, [दा-८]

ददर्श वीरः पर-वीर-हा कपिः । [१उ

तदप्रमेय-प्रतिकार-कृत्रिमं,

स्वयं कृतं साध्विति विश्वकर्मणा ॥३०॥^२

दिवं-गमं वायु-पथे प्रतिष्ठितं,

व्यरोचताऽऽदिस-पथस्य लक्ष्मवत् । [२उ

यद् यत् पृथिव्यामभिराम-रूपं,

तत् तत् कृतं भूमि-तलेऽपि तस्य ॥३१॥ [N

नाऽस्फाटिकं नाऽमणिरत्न-पूर्णं,

नाऽराजतं किञ्चिद् अकाञ्चनं वा ।

वनानि शैलानि नगराणि नद्यः,

सरांसि चित्राणि च काञ्चनानि ॥३२॥ [N

तले बभूवुः स्फटिकांऽतराणि,

तस्मिन् विमाने तपसो निधाने ।

१. ब-०रत्नसमुत्कीर्ण । २. फ
रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-काञ्चनैः
स्फा० ॥

३. रा च ब म-हेमैरारोहणैः ।

१. साधिते । ल_२-स्वभिति । २.
आ फ अ-अल आरभ्य सर्गसमाप्तं
यावत्पादो नास्ति ॥

प्र-हेमैरारोहणैः । ४. प्र-तीक्ष्णैः । ५.
फ-सुसमाहितैः । ६. इन्द्रनीलसमा-
नील० । ७. इन्द्रनीलमयानील० ॥

३. च-शैलो । ४. प्र-कुंवकानि ।
५. ब म प्र ल_२-स्फटिकेतराणि ॥

भूस्तत्र रक्तोत्पल-पत्र-चित्रैः,
 कीर्णा स-हेमोत्पल-पत्र-रेणुः ॥३३॥^२ [N
 यथा-विधा राज-वरोत्तमांङ्गे,
 चूडामु चूडा-मणयो वि-भान्ति ।
 तथा-विधास्तत्र कृता विमाने,
 स्तंभौश्च जालानि च वेदिकाश् च ॥३४॥ [N
 स्तंभ-प्रमाणान्य् अविलम्बितानि,
 स्तंभानि(?) चित्राण्य् अपि चोत्तमानि ।^३
 तत्रांऽपि वैडूर्य-कृतं विशालं,
 यथा स-तारा-गणम् अन्तरिक्षम् ॥३५॥^४ [N
 न तत्र किञ्चिन् न कृतं प्रयत्नार्तं,
 न तत्र किञ्चिन् न महाऽर्ह-रत्नम् ।
 न तत्र किञ्चिन् न महा-विशेषं,
 न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि ॥३६॥ [३

१. प्र-कृष्णे । ल_१-कृष्णः । ३. ल_२-०वरोत्तमांगके । ४. ब
 २. आ अ फ च-अधिकः पादः । रा म प्र ल_१ ल_२-विमान० । ५.
 खद्योतवर्णश्च सुवर्णरेणुः ॥ च-चक्रश्च ॥

६. अतः परमधिकः पाठः—

च—दामानि पद्मोत्पलचंपकानां ।
 प्रसक्तमुल्लोचकृतं सुरस्यं ॥

७. च-तस्त्रीद । ल_२-तत्रास्य । स्तम्भादिपदक्रीबस्वमुपेक्षम् ॥
 ८. संदिग्धप्रामाण्यमेतत् पद्यम् । तथाहि ६. ब म प्र ल_१ ल_२-प्रयत्नं ॥

तपः-समाधान-पराक्रमाऽर्जितं,

मनः-समाधान-विचार-चारितम् ।

अनेक-संस्थान-विशेष-निर्मितं,

ततस्ततः श्लक्ष्ण-विशेष-दर्शनम् ॥३७॥ [४

सुराऽसुराणामपि दुष्प्रधैर्षणं,

दुरा-सदं मारुत-वेग-दर्शनम् । [N

महात्मनाम् उग्रतपः कृताऽऽत्मनां,

यशस्विनां पुण्यकृतां यथोऽऽलयम् ॥३८॥ [५उ

विशेषितोच्चासन-संप्रति-ष्ठितं,

त्रि-चित्र-कूटं बहु-कूट-मण्डितम् ।

मनोभिरामं शरदे (?दि) व(?न्दु) निर्मलं,

महाऽभ्रकूटं विविधाऽभ्र-मण्डितम् ॥३९॥ [६

वहन्ति यत् कुण्डल-शोभिताऽऽनना,

मनो-जवा भूत-गणाः सहस्रशः । [७पू

वसन्त-पुष्पोत्कर-चित्रं-दर्शनं,

वसन्त-मासाद् अपि कांत-दर्शनम् ।

स पुष्पकं नाम विमानम् उत्तमं,

ददर्श तद् वानर-वीर-सत्तमं ॥४०॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे पुष्पकवर्णनं

नाम सगः ॥

१. रा ल_२-ततः स० । २. ल_१,
०धानपरैः समा० ॥

३. म-दुष्प्रदर्शनं । ४. व-जरा-
सदं । च ल_२-दुराधरं । ५. च-
तथालयम् ॥

६. च-विशाकृतोच्चामसनं । प्र-

विशेषतो० । ७. रा च प्र ल_१, ल_२-
शरदीव । ८. प्र-निर्मितम् ॥

९. रा-०न्तपुष्पोद्गमचारुद० ।

१०. प्र-ब्राह्मवि० । ल_१-चैव । ११. व म

प्र ल_१-०रमुत्तमः ॥

[बं-१३]

(४८श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः)

[दा-२]

५७] आरुरोह हरि-श्रेष्ठो, विमानं पुष्पकं शुभम् ॥२९॥^२[१९उ

N] सै तत्रै गन्ध(?न्धं)-संयुं(?स)क्तं, पान-मौल्याऽनुभक्षजम्।^१

८३] दिव्यं संमूर्च्छितं जिघ्रर्त्नं, रूपवन्तम् इवाऽनिलम् ॥४१॥^१[२०

स गन्धस्तं महा-सत्त्वं, बन्धुर् बन्धुमिवोत्तमम् ।

९] इत एहीत्यं उवाचैनं, तत्र यत्र स रावणः ॥४२॥ [२१

ततस्तां प्रस्थितः शौलां, ददर्श महतीं शुभाम् ।

१०] रावणेन पराऽऽक्रांतां, कान्ताम् इव वर-स्त्रियैर्मै ॥४३॥ [२२

मणि-सोपान-विकृतां, हेम-जाल-विराजिताम् ।

११] स्फाटिक-प्रावृत-तलां, दन्ताऽन्तरित-रूपिकार्थं ॥४४॥ [२३

मुक्ता-मणि-प्रवालैश्च, रूप्य-चामीकरैर् अपि ।

१. फ-महत् । २. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । ३. च ब म ल_२ अ-तत्र प्रसक्तो । प्र ल_१-तत्र प्रसक्तं । ४. फ-गंधसंसक्तं । च ब म ल_२ अ-गंधं तं । प्र ल_१-सौगंध्यं । ५. च-पानमन्योन्यभक्षणम् । ब म प्र ल_१ ल_२-पानमन्योन्यभूषणं । अ-पानमाख्यान्तरिक्षजम् । ६. रा-नास्ति ॥

७. आ-दिग्धसंमूर्च्छनं । ८. च ब म प्र ल_१-जघ्नौ । ९. फ-उत्पिब-न्तमिवा० । आ प्र अ-०न्तमिवा-

नलं । रा-नास्ति ॥

१०. आ-०हीत्युवाचेमं । ११. फ अ अ-रावणम् । १२. ब-शैलां ॥ १३. फ-रावणस्य मनःकान्तां । १४. ब-वनस्त्रि० । १५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-०पानसुकृतां । १६. अ-०कथिभूषितां ॥

१७. च-दान्ताम्त० । ब म प्र ल_१ ल_२-धात्वन्तरित० । १८. फ रा च म प्र ल_१ ल_२-०विरूपकां । १९. फ-मुक्ताफलप्र० ॥

- १२] विभूषित-मणि-स्तंभां, सुवर्ण-स्तंभ-भूषिताम् ॥४५॥ [२४
समैर् ऋजुभिरत्युच्चैः, समन्तात् सु-विभूषितैः (?ताम्) ।
१३] स्तंभैः पक्षैर् इवाऽत्युच्चैः, दिव्यैः संप्रस्थितैरिवै ॥४६॥ [२५
महत्यां कुथयांऽऽस्तीर्णां, पृथिवीलक्षणांऽकया ।
१४] पृथिवीम् इव विस्तीर्णां, स-राष्ट्रां हेम-मालयां ॥४७॥ [२६
नादितानां यंत्रै-विहगैर्, दिव्य-गन्धाऽधि-वासितार्णम् ।
१५] परार्ध्याऽऽस्तैरणैर्जुष्टां, रक्षोऽधि-पति-सेविताम् ॥४८॥ [२७
धूमेर्नाऽगुरु-धूपानां, विमलां हंस-पांडुरांम् ।^{१६}
१६] चित्रां पुष्पोपहारेण, कल्माषीभिर्व सु-प्रभार्णम् ॥४९॥ [२८
मनः-प्रह्लाद-जैननीं, कामेऽस्याऽपि प्रमांदिनीम् ।

१. फ-सुबहुस्त्वभमंडितां । अ-
सुबहुस्त्वभमंडितां । २. आ-०भिर-
त्युच्चैः । ३. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
समेतां च विभूषितां ॥

४. रा च म प्र ल_१ ल_२-दिवः ।
ब-दिवि । अ-गिरि । ५. रा च म
प्र ल_१ ल_२-०तरपि । ६. च-महत्
पर० । ७. आ-ऋजुयथास्तीर्णां । अ-
कथयाकर्णां । ८. च-सराष्ट्रगुहमालया ॥

६. फ-सराभ्रप्रहमालया । अ-
सुवरसुगुहमालया । रा म प्र-शाला-
नूपुरमालिनीं । च-शालां नूपुरमा-
लिनीं । ल_१-शालं नूपुरशालिनीं । ल_२-
शालनूपुरशालिनीं । १० आ अ-
नादितं । ११. आ फ-यत्र वि० ।

अ-पुण्यवि० । १२. अ-०धिवासितं ॥

१३. आ-०ध्याभरणै० । १४.
आ-धूपेना० । १५. रा च ब म प्र
ल_१-दंतपांडुरां । १६. ल_२-नास्ति ॥

१७. रा ब प्र ल_१-पूर्णां । म-
पूर्णपु० । अ-चित्रपु० । १८. रा च ब
म-कल्माषामि० । प्र-कल्माषां सुप्रभा-
मिव । ल_१-कलुषां सुप्रभामिव ।
आ-कल्माळीमि० । १९. आ रा प्र
म ल_१ ल_२ च अ-मनःसंहाद० ।
२०. आ-वालस्यापि प्रमोदिनीं । रा
ल_१-वर्षस्यापि प्रसदिनीं । अ-
चित्तस्यापि प्रसा० । ब-वामस्यापि
प्रसा० ॥

- १७] हृच्छोक-नाशिनीं दिव्यां, श्रियः संजननीमिवा॥५०॥[२९
इन्द्रियाणीन्द्रियाऽर्थैश्च, समं पंचभिर् उत्तमैः ।^३
- १८] तर्पयन्तीं च सततं, सैदा रावण-सेविताम्॥५१॥[३०
स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयम्, इयं सिद्धिः परा भवेत् । [३१
- २०] इति संचिंत्य स तदा, बहुधा बहु-चिंतया ॥५२॥[N
प्र-ध्यायत इवाऽपश्यत्, प्रदीपांस् तत्र काञ्चनान् ।
- २१] धूर्तानिव महा-धूर्तैर्, देवनेन^३ परा-जितान् ॥५३॥[३२
दीपानां च प्रकाशेन, श्रिया चाऽर्तुलया तर्था ।
- १९] अर्चिभिर् भूषणानां च, तां प्र-दीप्ताम् अमन्यता॥५४॥[३३
N] काञ्चनैर् उद्यतैर् दीपैः, समन्ताद् अवभासिताम्रं । [N
कंपाट-जालैर् विततैर्, उद्गमन्तीं प्रभाम् इव ॥५५॥
N] तां तदा प्राविशेद् हृष्टो, हनुमान् पवनोऽऽत्मजः । [N

१. आ रा च ब म प्र ल_१- प्र ल_१ ल_२-प्रध्यायन्नेव चापश्यत् ।
श्रेयः सं० २. रा च ब म प्र ल_१- अ-प्रध्यावन्त इवा० ॥
समैः । ३. ल_२-नास्ति ॥

४. आ च अ-तर्पयामास । प्र-
तर्पयन्तीव । ५. फ अ-सप्त । ६.
फ अ-रावणसेवितं । आ-रावणसेविनीं ।
७. रा ब म प्र ल_१ ल_२-स्वर्गार्थं ।
८. फ-ब्रह्मलोकोयमि० । रा ब म
प्र ल_१ ल_२-देवलोकार्थमि० । ९. फ-
सिद्धिः परममा इति । रा ब म प्र
ल_१ ल_२-सिद्धिप्रदा भ० । अ-सिद्धिः
परा मता ॥

१०. फ-संचिंतयामास बहु ।
११. फ-इति चिंतया । रा च म प्र ल_१
ल_२-बहु चिन्तयन् । १२. रा ब म

१३. रा च ब प्र ल_१ ल_२-
०देवतैर्न । १४. अ फ-तु । १५. फ-
वातु० । प्र-आज्वल्य० । १६. रा ब
म प्र ल_१ ल_२-तथा ॥

१७. फ-संप्रदीप्तोवमन्यते । रा
ब म ल_२-दीप्तदीप्ताम० । प्र ल_१-
दीपदीप्ताम० । १८. फ-कांचनैरुज्व-
लैर्दी० । १९. रा च ब म प्र ल_१
ल_२-दूरात्प्रणिहितेक्षणः ॥

२०. ल_२-कपाटजालैर्० । २१.
रा-प्रजामिव । २२. ल_२-प्राविशद्बो ।
२३. फ-माहतात्मजः ॥

- [N] निश्शब्द-पर्द-विक्षेपो, दूरतं प्रणि-हितेक्षणः॥५६॥ [N
ततोऽपैश्यत् कुथाऽऽसीनं, नानावर्णाऽम्बर-सूजम् ।
२२] सहस्रमेव नारीणां, नानावेषं चयं त्विषाम् ॥५७॥ [३४
परावृत्तेऽर्ध-रात्रे तु, पान-निद्रा-वशं गतम् ।
२३] क्रीडिताद् विरतं सर्वं, सुषुपे बहुलं ततः ॥५८॥ [३५
तत् प्रसुप्तं वि-रूंचे, निश्शब्दाऽम्बर-भूषणम् ।
२४] निश्शब्द-हंस-भ्रमरं, यथा पद्म-वनं महत् ॥५९॥ [३६
तासां संवृत-दंष्ट्राणि, मीलितौऽक्षाणि मारुतिः ।
२५] अपश्यत् पर्ब-गन्धीनि, वदनानि स योषिताम् ॥६०॥ [३७
२६पू] प्रबुद्धानीव पद्मानि, तासां बुद्ध्या क्षपाऽख्ये ।
[N] पुनः संवृत-पत्राणि, रात्राविव बभूवुस् तदा ॥६१॥ [३८
इमानि वैक्त्र-पद्मानि, नारीणां नेत्रं-षट्पदाः ।

१. फ रा च प्र म ल_१ ल_२ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र सुप्तं ।
अ-०पदविक्षेपैः । २. रा च प्र म ल_१ ल_२-दूरम् । ३. आ अ-०श्यदथासीनं । रा-०श्यत्कचाकीर्णं । १०.फ-विकचिरे । ११.रा ल_२-निश्शब्दं
च-०श्यत्कथाकीर्णं । ब म प्र ल_१ ल_२-०श्यत्कचाकीर्णं ॥ बर० । ल_१-०न्द वरभूषितम् ॥
१२. फ-०तदन्तानि । रा-संवृत्तदं ।
अ-०तदंतानां । १३. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-मीलिताक्षीणि ॥
४. आ फ च ब-०वेषचयस्त्वि० । १४. रा म प्र ल_१ ल_२-पद्म-
म-०वेषचयं स्त्रि० । प्र-नानावेषं चय-गंधानि । १५. रा-बद्धान् ॥
स्त्रि० । ल_१-०वेशचयस्त्रि० । ल_२-०वेशं
चयस्त्रि० । अ-नानावर्णसमविव ॥
५. अ आ-क्रीडित्वा । फ रा ब म प्र ल_१ ल_२-क्रीडनाद् । ६. अ-उपरतं । ७. आ-तन्नु । ८. आ-हनु-सानित्यमन्यत । च ल_२-सुषुप्तं बहु० । १६. फ रा ब म प्र ल_१ ल_२-अ-संहतप० । १७. रा-रात्राविव । ल_२-रात्रावेव । ब-मीलिताक्षीणि । १८. रा म प्र-यथा तथा । ल_१ ल_२-ब-मारुतिः । १९. फ-पद्मवपत्राणि । २०. फ च ब म प्र ल_१ ल_२-मत्त-षट्पदाः । रा ल_२-स तु षट्प० ॥

- २७] अम्बुजांनीति मन्वानः(ःनाः), प्रार्थयन्ते पुनः पुनः॥६२॥ [३२
 इतीऽवाऽमन्यते श्रीमान्, उपेत्यै सं महा-कपिः ।
 २८] मेने हि गुणतस् तानि, समाने सलिलोद्भवैः ॥६३॥ [४०
 सा तस्य शुशुभे शाला, ताभिः स्त्रीभिर् विराजिता ।
 २९] शरदीऽव प्रसन्ना द्यौस्, ताराभिरभिज्ञोभित्ता ॥६४॥ [४१
 ताभिः परिवृतः शूरः, शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 ३०] यथा ह्युर्ध्वपतिः श्रीमांस्, ताराभिरभि-संवृतैः ॥६५॥ [४२
 याश्च्यवन्यर्म्बरात्तारास्, तत्रै मन्ये निराकृताः ।^{१५}
 ३१] इमास्ताः सङ्गताः कृत्स्नार्म्, तत्रामन्यत वै हरिः ॥६६॥ [४३
 ताराणांमिव हि व्यक्तं, महतीनां महाऽर्चिषाम् ।^{१६}
 ३२] प्रभो वर्णः प्रसादश्चै, विरेजुस् तत्र योषितोम् ॥६७॥ [४४
 व्यावृत्त-वसनास् तत्रै, प्रकीर्ण-वर-भूषणाः ।^{१७}

१. फ रा च अ-अंबुजानीब । २. रा-मन्वामः । म प्र ल_१-मन्वनः ।
 ३. आ-प्रार्थयन्ति । ४. आ-इति
 चामन्यत । ५. फ-मासीनास्तानुपेत्य ।
 रा ल_२-श्रीमानुपेत्य । ब म प्र
 ल_१-श्रीमानुपेत्य च । ६. च-सहसा
 कपिः ॥

७. फ-०५थ । ८. च-०भिरिवशो० ।
 ९. अ-नास्ति । १०. अ च-नास्ति ॥

११. फ-ह्युर्ध्व० । १२. रा ब
 म प्र ल_१ ल_२-०शराराभिः परिवा-
 रिताः । १३. च अ-नास्ति । १४.
 फ म-याश्च संस्थानरे ताराः । च-

याश्च्यवन्यं वराक्षराः । १५. फ रा
 म-०ताराः काले काले निराकुलाः ।
 च अ-०ताराः काले काले निराकृताः ।
 १६. रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

१७. आ-संवृताः । १८. अ फ
 सर्वास्त० । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 सर्वाः प्रकीर्णां ग्वरभूषणाः । १९. रा
 च ब म प्र ल_२ ल_२ अ-नास्ति ॥

२०. फ अ-प्रभावर्णप्रसादाश्च ।
 २१. फ-योषितः । २२. अ-व्या-
 वृत्तिः शिरसस्तत्र । २३. रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- ३३] पान-व्यायाम-काले च, निद्राऽपहृत-चेतसः ॥६८॥ [४५
 प्रभ्रष्ट-तिलकाः काश्चित्, काश्चिद् उत्कटनूपुराः ।^१
 ३४] पार्श्व-गलित-हाराश्च, काश्चित् परम-योषितः ॥६९॥ [४६
 संमुक्त-रसनाः काश्चित्, काश्चित् प्रसस्त-वाससः ।
 ३५] व्याविद्ध-रसना-दामाः, किशोर्य इव वाहिताः ॥७०॥ [४७
 सुकुण्डल-धराश्चाऽन्या, विच्छिन्न-मृदित-स्रजः ।
 ३६] गजेन्द्र-मृदिताः फुड्या, लता इव महावने ॥७१॥ [४८
 चन्द्रांऽशु-निकराऽऽभाश्च, हाराः कासांचिदुत्कटाः^२ ।
 ३७] स्तन-मध्ये प्र-सुप्तानां, विरेजुर् हंस-सनिभाः । [४९
 अपरासां च वैडूर्याः, कादम्बा इव पक्षिणः^३ ॥७२॥
- ३८] हेमसूत्राणि चाऽन्यासां, चक्रवाका इवाऽभवन् । [५०
 हंसकारण्डवाऽऽकीर्णाश्च, चक्रवाकोप-शोभिताः ॥७३॥
- N] आपगा इव ता रेजुर्, जयनैः पुलिनैरिव । [५१

१. रा ब च म प्र ल_१ ल_२- फ-०द्वरसनामोदाः । रा ब म प्र
 ०यामकालैश्च । २. रा च ब म प्र ल_१-निवृद्धर० । ल_२-विवद्धर० ।
 ल_१-निवृत्तति० । ३. ब-काश्चिदुत्कटनू० । ६. फ-०लचया० । १०. च ब म
 ४. फ नास्ति ॥ प्र ल_१ ल_२-विभिन्न ॥

५. रा ब म ल_१ ल_२-पार्श्वे
 गलित० । च-पार्श्वेद्र० ? अ-पार्श्व-
 गति० ॥ ६. रा च ब म प्र ल_१-
 मुक्तसारसनाः । ल_२-सुकुमारासनाः ।
 अ-मुक्तसारसनाः । ७. आ-प्रभ्रष्टवाः०॥

८. च-व्यावृद्ध० । आ-आविद्ध० ।

११. रा ब म प्र ल_१-०न्द्रम-
 थिता । १२. ल_२-नास्ति ॥

१३. फ-तु सुप्तानां । अ-तु
 सुप्तायां । च-सुषुप्तानां । १४. प्र-
 ०जुर्हेमसं० । १५. फ-नास्ति । १६.

ल_२-नास्ति ॥

१७. फ-० वाकोप कृजिताः । सर्गसमाप्तिं यावत् पाठो नास्ति ॥
 १८. ल_२-नास्ति । आ-अत आरभ्य

किंकिणी-जाल-नादिन्यम् ता हेम-तिलकाऽन्विताः ।

[N भाव-ग्राहः सु-गंभीराः सुप्ता नद्य इवाऽभवन् ॥७४॥[५२

मृदुष्व् अंगेषु कासां-चित् प्रति-रूपं समुच्छ्रित्तः(ःताः) ।

३९] तौसां बभूव भूषितानां शुभा भूषण-राजयः ॥७५॥[५३

अंशुकाऽन्ताश्च कासां-चित् मुख-मारुत-कंपिताः ।

४०] उपर्य् उपरि वक्त्राणां व्या-धूयन्ते पुनः पुनः ॥७६॥[५४

ताः पताका इवोद्धूता रत्नानां रुचिर-प्रभाः ।

N] नाना-वर्णाः सु-वर्णानां वक्त्र-मूलेषु रेजिरे ॥७७॥[५५

ववल्गुश्चाऽत्र कासां-चित् कुण्डलानि मंहाऽर्चिषाम् ।

४१] मुख-मारुत-कंपैश्च च मन्द-मन्दैः सु-योषिताम् ॥७८॥[५६

शर्कराऽऽसव-गंधैश्च च प्रकृत्वा सुरभिः शुभैः ।

१. अ-०नादिन्यः । २. फ-हेमकन-
कांकिताः । अ-सहेमकनकांकिताः ॥

ल्पिताः ॥

८. च ब-इवोद्धूताः ।

३. ब रा च म-भावग्राहोपगं-
भीराः । अ-हारग्राहापयस्तीरा । प्र-
भावग्राहोप० । ल_१-भावग्राहोप० ।
४. ब-समुद्भूतम् । रा म प्र ल,
ल_२ रा-समुत्सृतं । च-समुच्छ्रितम् ।
अ-समुत्थितम् ॥

९. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-
नानावर्णसु० फ-नानावर्णैश्च व० । १०.
फ-भेजिरे । ११. फ-शुभार्चिषां अ-
महात्विषां ॥

१२. फ अ-०कंपैस्तु । १३.
फ-०मन्दैस्तु । प्र-०मन्दैश्च ।

५. फ च-बभूवभूषणानीव ।
अ-ता बभूवभूषणानीव । ल_१ प्र-
तासां भूषितानां । ६. रा च-
अंशुकातांश्च । प्र-अंशुकातांश्च । ७.
फ च अ-०तपटिताः । ल_१-तक-

१४. फ-०रावशगन्धेन । रा-
रासवगं० । च-०रासवगंधैश्च ।
प्र-रासवगंधैश्च । अ-शर्करासवगं-
धीनि । १५. फ-मुखाः । च-मुखा ।
अ-मुखं ।

- N] तासां वदन-निश्वासः सिंषेवे रावणं तदा ॥७१॥ [५७
 रावणाऽऽर्नन-शंकाश्च काश्चिद् रावण-योषितः ।
- N] मुख-वाँतं स-पत्नीनाम् उपाऽजिघ्रन् पुनः पुनः ॥८०॥ [५८
 अत्यर्थाऽऽसक्त-मनसो रावणे काश्चन स्त्रियः ।
- N] सु-स्थिरत्वार्त्तं स-पत्नीनां प्रीयमाणा बभुस् तदा ॥८१॥ [५९
 बाहून् उपनिधायान्याः परिहारो (?यो) पेशोभिताः ।^{१२}
- N] अंशुर्कान्येव सूक्ष्माणि प्रमदाम् तत्र शिश्रियुः ॥८२॥ [६०
 अन्या वक्षसि चाऽन्यस्याः तस्याः काचित् पुनर् भुजंम् ।
- N] अपरा त्वंकमन्यस्याम् तस्याश् चापि परा कुचौ ॥८३॥ [६१
 ऊरु-पार्श्व-कटी-पृष्ठम् अन्योन्यस्याः समाश्रिताः ।
- N] परस्पर-निविष्टांऽग्यो मद-स्नेह-वशाऽनुगाः ॥८४॥ [६२
 एकीभूताश् चं ताः सर्वाः सुषुप्तुस् तत्र योषितः । [६३उ

१. ब रा म प्र ल_१-सुरभिनि०
 २. फ-शिखिरे । अ-निषेवे । ३.
 फ म अ-रावणस्तदा । ४. रा-
 णानंदशं । फ-णानननिश्वासः ।
 ल_१-णाननसक्ताश्च । अ-णादर्श-
 संकाशाः ॥

५. फ-मुखान्मुखं । ६. फ-
 अत्यर्थं शक्त० । ल_१ अ-अत्यंतास० ।
 ७. रा च म प्र ल_१ ल_२-रावणं ।

८. ब-स्वस्थि० । ९. ब-
 उपाजिघ्रन् पुनः पुनः । फ-प्रीयमाणा
 युयुस्तदा । १०. फ-बहून्पुपनि० ।

अ फ-भिन्नाः-बाहूपरिनिधायान्याः ।
 ११. फ अ च-परिहासोप० । १२
 ल_२-नास्ति ।

१३. रा-कानीव । १४. फ-
 तत्त्वानि । १५ अ-काश्चित् पुनर्ययौ ।

१६. फ रा म प्र ल_१ ल_२-०श्वाप्य-
 परा । च-०वाप्यपरा । १७. फ-भुजम् ।
 अ-ययौ । १८. रा-पार्श्वे । म-
 ऊरुपार्श्वं ॥

१९. ब म प्र ल_१ ल_२-०निवि-
 ष्टांगा । अ-०निविष्टास्ता । २०. ब फ
 रा म प्र ल_१ ल_२-एकीभूता स्म ॥

- N] अन्योन्य-गात्रसंस्पर्शात् प्रीयमाणाः सु-मध्यमाः ॥८५॥ [६३पृ
अन्योऽन्य-भुज-मूत्रैस् ताः स्त्री-माला ग्रथिता यथा ।
- N] मालेव ग्रथिता तत्र शुशुभे मत्त-षट्पदा ॥८६॥ [६४
लतानां माधवे मासि फुल्लानाम् इव योषिताम् ।
- N] अन्योऽन्य-बाहु-ग्रथितं संपन्न-कुंसुमोच्चयम् ॥८७॥ [६५
व्यति-चेष्टित-सु-स्कंधं तथाऽक्षि-भ्रमराऽऽकुलम् ।
- N] आसीद् वनमिवोद्धृतं स्त्री-वृषं रावणस्य तत्र ॥८८॥ [६६
न चिरेणाऽपि सु-व्यक्तं न(?)तासां योषितां तदा ।
- N] विवेकं(?)शक्यमा(?)आरब्धुं भूषणाग्रांऽवर-स्रजाम् ८९ [६७
रावणं सुख-संस्रुप्तं ताः स्त्रियो विविध-प्रभाः ।
- N] ज्वलिताः काञ्चनाऽऽदीप्ताः प्रैक्षन्ताऽनिमिषा इवा १०॥ [६८
रक्षसां चाऽभवन् कन्याम् तस्य काम-गमास्तदा ।
- N] राजर्षि-नृप-दैत्यानां गंधर्वाणां च योषितः ॥९१॥ [६९

१. ल_१-नास्त्रि । २. ब रा म
प्र ल_१ ल_२-०भुजसंवासाः । अ-
अन्योन्यं भु० । ३. फ-ग्रथिता ।
४. अ-इव ॥
५. फ-ग्रथिता । ६. अ-
सूत्रैः । ७. ल_१-स तु ष० । ब च
म प्र-०षट्पदाः । रा-०पदः । ८.
फ-फुल्लानां वायुसेवनात् । अ-फुल्लानां
वायुसेवितात् ॥

९. ब रा म प्र ल_१ ल_२-सप-
त्नीकु० । च-सपत्नीकु० । अ-संपूर्ण-
कुसु० । १०. रा ब म प्र ल_१-व्यचेष्टत ।
ल_२-व्यत्यचेष्टत । च-व्यतिचेष्टत ।
११. ब म प्र ल_१-तथा सुष्ठु । रा-
यथा सुष्ठु । ल_२-तत्सर्व । १२. फ अ-
अन्योन्यभ्रम० । ब-यथाक्षिभ्र० ॥

१३. ब-स्त्रीरत्ने । रा च म प्र
ल_१ ल_२-स्त्रीरत्नं । अ-स्त्रीपुरं । १४.
रा च म प्र ल_१ ल_२ अ-नु । १५. फ
रा च म प्र ल_१ ल_२-हचिरे० । अ-
अचिरे० ॥

१६. फ-विवेकराज्यमारब्धं । १७.
फ अ च-रावणे सुखसंविष्टे । १८.
ब रा च ल_१ ल_२ म-विदुषप्रियाः ।
प्र-विदुषस्त्रियः ॥

१९. फ अ-ज्वलंत । २०. फ
च अ-काञ्चना दीपाः । २१. फ-
प्रेक्षन्ते विनिषा । रा-प्रेक्ष० । अ-
प्रेक्षन्ते निमि० । २२. फ-राक्षसी ।
२३. ब रा च प्र म ल_१-तत्र । २४.
फ-कामशर० । च ल_२ अ-काम-
गता० ॥

न तत्र काश्चित् प्रमदाः प्रसह्य
प्रधाने-वीर्येण बलेन लब्धाः ।

न चाऽन्य-कामा न तथाऽन्य-पूर्वा
N] विना वराया जनकाऽऽत्मजायाः ॥१२॥ [७१

न चाऽकुलीना न चं हीन-रूपाः
सदाऽन्न-पौना उपचार-युक्ताः ।

भौर्या बभूवुस् तस्य नै हीन-सत्त्वा
N] न चाऽपि कामस्यै न कामनीयाः ॥१३॥ [७२

बभूव बुद्धिश् च कपीऽश्वरस्य
यद् ईर्ष्यी राघव-धर्म-पत्नी ।

इमा यथा राक्षस-राज-भार्याः
N] सुजातम् अस्यै इव साधु-बुद्धेः ॥१४॥ [७३

पुनश् च सोऽचिन्तयद् अर्थरूपं
ध्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।

यस्यैः कृतवान् दुरात्मै
N] लंकेश्वरः कष्टम् अकार्यम् एतत् ॥१५॥ [७४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणोऽवरोध-दर्शनं

नामै सर्गः ॥

१. अ-प्रसाद० ॥

८. ब प्र म रा ल_१ ल_२-यन्ने-

२. फ-न । ३. फ अ-नाद-

दृशी । ६. फ-०तमस्या इति ॥

क्षिणा । ल_२-सदानमाना० । ल_१-

१०. अ-०न्तयदन्धरूपं । ११. अ-

सदान्नपानै० । च-नादानपाना० ।

अभ्यायमस्याः । १२. ब रा ल_१ ल_२

४. फ अ-नानुपवीरयु० । च-० नु

च म प्र-महात्मा ॥

प० । प्र-०तपचार० । ल_१-०रूपचार ।

ल_२-उपचार० ५. फ अ-भार्या-

१३ फ अ-अन्तःपुरवर्जनं ।

भवन्तस्य । च प्र ल_१ ल_२-भार्या-

च-रावणान्तःपुरविचयो । प्र-रावण-

भवन्तस्य । ६. प्र-च । ७. अ-त्रुटितः

वरयोषिदर्शनं ॥

पाठः ॥

१४. म-नाम सप्तमः । ल_१-नाम षष्ठः ॥

[बं-१४] सुन्दर-काण्डम् । ५ । १०२ । [दा-१०

- तत्र दिव्योपमं शुभ्रं स्फाटिकं रत्न-भूषितम् ।
 १] अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श परमाऽऽसनम् ॥१६॥^३[१
 ७३] गैन्धैश् च परमैर् जुष्टं वर-धूपेन धूपितम् ।
 २३] तस्य चैक-तमे देशे सोऽग्य-माला-विभूषितम् ॥१७॥^४
 ३५] ददर्श पांडुरं छत्रं ताराऽधिपति-संनिभम् । [३
 २५] परमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णं रांकवाऽजिन-संवृतम् ॥१८॥
 ३३] दामभिर् वर-माल्यानां समंताद् उपशोभितम् । [६
 N] बाल-व्यजन-हस्ताभिर् वीर्ज्यमानं समंततः ॥१९॥ [५५
 तस्मिन् जीमूत-संकाशं प्र-तप्तोत्तम-कुंडलम् ।
 ४] लोहिताऽक्षं महा-बाहुं महा-रंजन-वाससम् ॥१००॥ [७
 लोहितेनाऽनुलिप्ताऽंगं चन्दनेन सु-गंधिना ।
 ५] संध्या-रक्तम् इवाऽऽकाशे तोयदं स-तडिद्गुणम् ॥१०१॥ [८
 वृतम् आभरणैर् दिव्यैः सु-दंष्ट्रं काम-रूपिणं ॥
 ६] स-वृक्ष-वन-गुल्माऽऽढ्यं प्रसुप्तम् इव मन्दरैर् ॥१०२॥ [९

१. फ-तत्र । २. फ रा च प्र-
 अवेक्ष्यमानो । म-क्षमानो । ३. ल_२-
 नास्ति ॥

४. ब-भक्तिभिर्विधेयैर् ० । ५.
 फ-सोप्रमाख्यं वि० । अ-साम्प्र ० । ६.
 ल_२-नास्ति ॥

७. ल_१-पाण्डुरच्छत्रं ।

८. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-

०-मास्तरणं चैव ॥

६. अ-वीक्ष्य ० ॥

१०. प्र-महाराजन ० । अ-महा-
 राजत । फ ल_२-महारंज ० ॥

११. प्र- ततोद्भूतं ॥

१२. फ-०-रूपिनम् । १३. प्र ल_२-
 मन्दिरम् ।

- ७७] क्रीडिताद् विरतं रात्रौ वराऽऽभरण-भूषितम् ।
 ८३] प्रियं नैर्ऋत-कन्यानां राक्षसीनां सुखाऽऽवहम् ॥१०३॥ [१०
 पानाद् उपरतं चैव ददर्श स महा-कपिः ।
 ९] भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाऽधिपम् ॥१०४॥ [११
 निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं राक्षसोत्तमम् ।
 १२] आसाद्य परमोद्भिन्नः सोऽपसर्ष्य विनीतवत् ॥१०५॥ [१२
 अथाऽऽरोहणम् आसाद्य वेदिकाऽन्तरम् आश्रितं(१तः)।
 १४] सुप्तं राक्षस-शार्दूलं प्रेक्षते स्म महा-कपिः ॥१०६॥ [१३
 शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वर्पतः शयनोत्तमम् ।
 १३] गन्ध-हस्तिनि संविष्टे^{१२} यथा प्रस्रवणं महत्^{१३} ॥१०७॥ [१४
 काञ्चनाङ्गद-बद्धौ च ददर्श स महाऽऽत्मनः ।
 १५] विक्षिप्तौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्रं-भुजोपमौ ॥१०८॥ [१५
 ऐरावण-विषाणाऽग्रैर् आपीडितं-कृत-व्रणौ ।^{१६}
 १६] वज्रोल्लिखित-पीनांऽसौ नाना-युद्धं-परिक्षतौ ॥१०९॥ [१६

१. ब म प्र ल_१ ल_२-क्रीडना-
 द्विरतं । २. फ रा च म प्र ल_१ ल_२-
 राक्षसानां ॥

३. प्र-०दुपपदं । ४. म ल_१-
 भासुरे । ५. अ-राक्षसेश्वरं ॥

६. ब-वानरोत्तमः । ७. फ-
 शोचन्नर्थं । रा-सोपस (पं) द् । अ-
 सोपसर्षद् ॥

८. ब-०तरमाश्रितः । ९.
 ब-सु मे । १०. प्र ल_१ अ-स ॥

११. रा-भुजाविन्द्रध्वजोपमा ।
 १२. अ-संश्लिष्टे । १३. रा-नास्ति ॥

१४. फ अ-महाकपिः । च-
 ०हसात्मनः । १५. फ-भिन्नाः-०विन्द्र-
 ध्वजो० । १६. रा-नास्ति ॥

१७. रा च म प्र ल_१-०तकुच-
 व्रणौ । १८. अ-ऐरावतविषाणाग्रैरापीडितं०
 १९. ब-०तपीनांगौ । २०. ब-राज्ञे युद्ध-
 पराक्षतौ । रा-राज्ञो यु० । प्र-राज्ञो-
 युद्धपराजो० ।

- १७७] पीनौ संमनु-जातौ तौ संहतौ चलिताऽऽयतौ ।
 सु-लक्षण-कृताऽगुष्टौ स्वंगुलीर्य-विभूषितौ ॥११०॥ [१७
 N] सं-हंतौ परिघाऽऽकारौ करौ^५ करि-करोपमौ ।
 १७८] विक्षिप्तौ^६ शयने शुभ्रे पञ्च-शीर्षाव् इवोरगौ ॥१११॥ [१८
 शश-क्षतज-कल्पेन चन्दनेन सु-गंधिना ।
 १८] शीतेनं चं परार्थेनं स्वनु-लिप्तौ सु^७-त्तेजसौ ॥११२॥ [१९
 उत्तम-स्त्री-विमृदितौ गन्धोत्तम-निषेवितौ^८ ।
 N] यक्ष-पन्नग-गन्धर्व-देव-दौनव-भीषणौ ॥११३॥ [२०
 सै^९ ददर्श कपिस् तस्य बाहू शयन-संस्थितौ ।
 N] मन्दरस्याऽन्तरे गुप्तौ महाऽही रुषिताव् इव ॥११४॥ [२१
 ताभ्यां सै^{१०} परि-पूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसाऽधिपः ।
 N] शुशुभेऽचल-संकाशैः शृंगाभ्याम् इव मन्दरः ॥११५॥ [२२
 चूत-पुन्नाग-सुरभिर् वकुलोत्तम-सं-युतः ।
 N] मिष्टाऽन्न-रसै^{११}-संपन्नो नाना-गंध-पुरःसरः ॥११६॥ [२३

१. रा-सुम० । अ-संबंध-जातौसौ। फ-०नुजातांशौ । २. फ-हंसमौ । अ-संहितौ । ३. फ अ-लंबितायतौ । ल_२-बलतायतौ । ४. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-अंगुलीभिर्विभू० ॥

५. अ-संयतौ । ६. अ-पीनौ । ७. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-विस्तीर्णौ॥ ८. फ-सम । रा च म प्र ल_१ ल_२-शशि० । ९. फ-शीत-लेन । च अ-शीतेन च । १०. अ च फ-चन्दनेन । ल_२-पीतेन च । ११. च-परार्थेन । १२. रा च म प्र ल_१

ल_२-स्वतेजसा ॥

१३. ब-उत्तमौ । १४. ब रा प्र ल_१-गण्डोत्तमनिषेवितौ । म-मनिषेवितौ । १५. ब प्र-०वभूषितौ । ल_२-वपूजितौ ॥

१६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-ददर्श स । १७. ब म रा च प्र ल_१ ल_२-शयनसंगतौ । १८. ब-सुप्तौ ॥

१९. रा-सु० । २०. फ अ-राक्षसेश्वरः । २१. प्र-च स लंकेतः । २२. अ-मंदिरः ॥

२३. फ-वृत्तपु० । २४. अ-हृष्टानां २० । ब ल_२-०रससंपन्नौ ॥

- तस्य राक्षस-सिंहस्य निश्चक्राम मुखान् महान् ।
 N] शयानस्य विनि-श्वासः पूरयन्निव तद् गृहम् ॥११७॥ [२४
 मुक्ता-मणि-विचित्रेण काञ्चनेन वि-राजिताः ।
 N] मुकुटेनाऽर्क-वर्णेन कुण्डलोज्ज्वलिताऽऽननाः ॥११८॥ [२५
 रक्त-चन्दन-दिग्धेन हार-भारेण शोभिताः ।
 N] पीनाऽऽयत-विशालेन वैक्षसाऽतिवि-राजिताः ॥११९॥ [२६
 पांडुरेणाऽऽतप-त्रेण क्षौमेण क्षंतजेक्षणाः ।
 N] महांऽर्हेण सु-संवीताः पीतेनोत्तम-वाससा ॥१२०॥ [२७
 चतुर्भिः कौञ्चनैर् दीपैर् दीप्यमानैश् चतुर्-दिशंम् ।
 N] प्रकाशी-कृत-सर्वाऽगा मेघां विद्युद्-गणैरिव ॥१२१॥ [२९
 पाद-मूल-गताश् चाऽपि ददर्श स महा-कपिः ।
 N] पत्नीम् ताः प्रिय-भार्यस्य तस्य रक्षः-पतेर् गृहे ॥१२२॥ [३०

१. अ-महान् मुखात् । २. फ
 अ-च निश्वासः ॥

३. च-विराजिता ॥

४. ब रा च म प्र ल_१ ल_२-
 ०न दिग्धेन । ५. ब प्र ल_१-सितहा-
 रेण । रा-तारभारेण । च ल_२-तार-
 हारोप० । च-तारहारे पा० । ६. ब प्र
 ल_१-दीपिताः । अ-शोभिना । ७. च
 ०तिविराजता ॥

८. फ-०णापविद्धेन । अ-ग
 परिविद्धेन । ९. फ-क्षौमेन । १०.

फ-०तभेक्षणः । म-०तजरेणु ? ११.

फ-सुधीरेण । च-सुसंवीतं ॥

१२. फ-०नैर्दीपैः । १३. च-

०प्यमानं । अ च-भिन्ना-०प्यमा-
 नाश्च० । १४. फ च अ-०तसर्वांगं ।

१५. फ च-मेवं । अ-मेवे० । १६.

फ ल_२-विद्युल्लतै० । च-०ल्लतैरपि ।

१७. अतः परमधिकः पाठः—

अ—ददर्श स महावीरो मानङ्गमिव केसरिः ।

मारुतिर्बलशाली तु मुरराकृत्य विक्रमम् ॥

१८. रा म ल_२ अ-स सहसात्मनः । १९. फ-राक्षस्य वै
 महात्मनः । प्र-सुमहात्मनः । च- गृहे ॥

शशि-प्रकाश-वदना वर-कुण्डल-भूषणाः ।

२१] आम्लान-माल्याऽऽभरणाः प्रसुप्ता हरि-व्यूथपः॥१२३॥ [३१

नृत्त-वादित्र-कुशला राक्षसेन्द्र-भुंजाऽक-गाः ।

२२] वराऽऽभरण-संयुक्ताः सै ददर्श वर-स्त्रियैः ॥१२४॥ [३२

१२३] वज्र-वैडूर्य-मर्भाणि श्रवणाऽन्तेषु योषिताम् ।

२०पू] ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्य् अंगदानि च ॥१२५॥ [३३

तासां चन्द्रोपमैर् वक्त्रैः शुभैर् ज्वलितं-कुण्डलैः ।

N] व्यरोचत विमानं तन् नभस् तारा-गणैर् इव ॥१२६॥ [३४

[वं-१.३] (५६ श-पृष्ठत उपरि मुख्यपाठः ॥)

अन्या कक्ष-गतेनैव मृदङ्गेनाऽसितेक्षणौ ।

४३] प्र-सुप्ता भामिनी भाति बाल-पुत्रेव वत्सला ॥१२७॥ [३८

१. ब फ रा म प्र ल_१ ल_२- माल्याः वरस्त्रियः ॥
प्रम्लान० । २. अ फ-ददर्श । ३. फ- हरिपुंगवः ॥

७. अ-०र्थगर्भाभिः । ८. ल_१- अंगदान्यपि ॥

४. फ प्र अ-नृत्यवा० । ५. ल_१- भुजंग० । अ-भुजंगमाः । ६. फ च अ- निषण्णारतत्र ताः स्त्रियः । ल_१-वर-

६. ब रा ल_१ ल_२-शुभैर्व- लितकु० ।

१०. अतः परमधिकः पाठः—

अ च-विपञ्ची च परिष्वज्य प्रसुप्ताऽन्या प्रकाशते ।

महानदी प्रतीर्णेव नारीप्लवसमाश्रिता ॥

११. ब रा म प्र ल_१ ल_२ अ- व रा च म प्र ल_१ ल_२-केनायते० ।
एका । १२. आ फ रा च प्र ल_२- अ-कटकेनायते० । १४. रा ब म प्र
कक्षाग० । म-कक्ष्यग० । ल_१-वक्ष० । ल_१ ल_२-सुप्रभा । १५. फ-भामिनी ।
१३. आ-मंडूके० । फ-गेण्डुकेनाय० । अ-भाषिणी ॥

- पेटहं चारु-सर्वाङ्गी शेते सं-पीड्य भांमिनी ।
 ४४] चिरेणै रमणं लब्ध्वा परि-ष्वर्ज्येव कामिनी ॥१२८॥ [३९
 अन्या वीणां समा-लिंग्य प्रमदा प्रिय-दर्शना । [४० पू
 N] निद्रा-वशम् अनु-प्राप्ता स-कान्ता प्रमदा यथा ॥१२९॥ [४१ उ
 वेणुं काचिद् परि-ष्वज्य प्र-सुप्ता तनु-मध्यमा । [N
 N] चिरंस्येव समासाद्य पत्नी प्रावासिकं पतिम् ॥१३०॥ [४० उ
 N] अन्या कनक-संकाशा मृदु-पीन-पयोधरा ।
 ४६ उ] मृदङ्गं हि प्रपीड्यांशो(से)सुप्ता कमल-लोचना ॥१३१॥ [४२
 आलिंगेणुं पतिं कृत्वा स-मदाः परम-स्त्रियः ।
 ४७] प्र-विद्ध-वेणु-सङ्गांश्च प्र-सुप्ताः पान-खेदिताः ॥१३२॥ [N
 भुज-पार्श्वाऽन्तरं-स्थेन सु-कक्षेणं कृगोदरी ।
 ४८] पणवेनं समा-सक्तां सुप्ता मद-कृत-श्रमां ॥१३३॥ [४३

१. आ-पटेन । २. फ-भाविनी ।
 अ-भाविणी । ३. फ रा च ब म प्र
 ल_२ ल_१-०ण कामिनं । अ-विदेश-
 कामिनं । ४. आ-०रिष्वज्य च । ५.
 फ-कामुकी ॥

६. आ-परिष्वज्य । ७. फ-
 सकामा । ८. फ अ च-इव ॥

९. आ-वेणुं चापि । प्र ल_१-
 काचिद्वेणुं । १०. फ-चिरादेव । ११.
 आ-कामिनी कामिनं प्रियम् ॥

१२. फ अ-भिन्नाः—कनकसं-
 काशैर्मृदुपीनपयोधरैः । १३. आ-
 मृदङ्गानि प्रपीड्योच्चैः । १४. रा ब

म प्र ल_१-मृदङ्गांश्च प्रपीड्यांगैः ॥

१५. च-आलिंग्य । १६. फ-तनुं
 कृत्वा । च-सुतलं कृत्वा । १७. फ
 च-भिन्नाः—०वेणुमन्याश्च । च-
 वेणुं संप्राप्य । १८. च-काश्च खे युताः ।

१९. रा ब म प्र ल_१-जपाशां-
 तररथं च । ल_२-श्वान्तररथं च ।
 २०. फ-सुकचेन । रा ब-सुकक्षेण ।
 २१. फ-पानवेतसमासक्ता । रा म-
 पणकं काचिदालिंग्य । आ-०वेन समा-
 लिंग्य । च ब प्र-पणवं काचिदालिंग्य ।
 २२. फ-कृतमद० । रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२-मदविमोहिता ॥

डिण्डिमं परि-गृह्याऽन्यासं तथैवाऽऽसक्त-डिण्डिमौः ।^३

४९] प्रसुप्तासु तरुणा(१न्)वत्सान् उपगृह्येव योषितः॥१३४॥ [४४
रसनाम् अप-विद्याऽन्या प्र-सुप्ता भुवि भामिनी ।^क

५०] वसन्ते पुष्प-संयुक्तां मालेव परि-मार्जिता ॥१३५॥ [४६
काचिद् आ-लिङ्गनं नारी भुज-संयोग-पीडितम् ।

५१] कृत्वा कमल-पत्राऽक्षी प्र-सुप्ता मद-मोहिता^१ ॥१३६॥ [४७
पाणी तथाऽन्या पाणिभ्यांस्तनाऽन्तरम् उपाऽऽश्रितौ ।

५२] उप-गृह्याऽपरा सुप्ता निद्रा-वेशम् उपा-गता ॥१३७॥ [४७
अन्या कमल-पत्राऽक्षी पूर्णेन्दु-सदृशाऽऽनना ।

५३] अन्याम् आलिंग्य सु-श्रोणी प्र-सुप्ता मद-विह्वला ॥१३८॥ [४८

१. रा च ब म प्र ल, ल_२- ०डिण्डिमा । रा च ब म प्र ल, ल_२-
प्रतिगृह्यान्या । आ-परिगृह्यान्या । प्रसुप्ता भुवि भामिनी । ३.
अ-च परिष्वज्य । २. आ- अतः परमधिकः पाठः—

च—दृष्ट्वा च कपिशार्दूलः तथान्यासक्तडिण्डिमा ।

४. आ-०सा तरुणीर्वत्समु० । ल_२-भुजसंयोग० । अ-भुजसेगोप० ।
च-०सा तरुणवत्समुप० । अ-०सास्त- ११. फ च ल_१-पानमौ० । १२.
रणा । ५. ब म प्र ल_१ ल_२- रा ब म प्र ल_१-नास्ति ॥
नास्ति ॥

६. आ फ-भामिनी । अ-भामिनी । १३. प्र ल_१ ल_२ अ-तथा सु० ।
६ क. ब म प्र ल, ल_२-नास्ति । ७. १४. आ-०रमुपस्थितौ । अ-०रस-
अ-पुष्पसवला । ८. रा ब म प्र ल_१- माश्रितौ । १५. आ प्र ल_१-उपगृह्यां० ।
परमार्जिता ॥ १६. ल_२-सका । १७. आ-०शपरा-

६. आ-कामिदा० । ब ल_१- १८. फ-कृत्वा । १९. रा च ब म
काश्रिदा० । १०. रा च म प्र ल_१ प्र ल_१ ल_२-सुश्रोणी ॥

मुरजेषु मृदङ्गेषु पीठिकासु तथैव च ।

५४] शुभाऽऽस्तरणमुख्येषु तथा ता(?ना)लीव(?कै)केषु च ॥१.४१[N

तौर्याणि च वि-चित्राणि रावणस्य वर-स्त्रियः ।

[N] उप-गूह्य प्र-सुप्तम् ताः पान-निद्रा-वशं गताः ॥१.४०॥ [N

नूपुरैश् चाऽपविद्धैश् च वलयैश् चाऽपि शोभितैः ।

[N] हारैश् च हरिणाऽक्षीणां प्र-कीर्णैः शोभिता मही । [N

[N] स-फेन-बिन्दु-निकरैर् वन-राजी जलैर् इव ॥१.४१॥ [N

[स१.४]तासाम् एकान्त-संन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।

२९] ददर्श रूप-संपन्नां सु-श्रोणीं स कपिः स्त्रियम् ॥१.४२॥ [५०

गौरीं कनक-वर्णाऽऽभां इष्टाम् अन्तैःपुरेश्वरीम् ।

३०] कपिर् मन्दोदरीं तत्र यौवनोत्तम-शौलिनीम् । [५२

ददर्श नील-जलदे ज्वलन्तीम् इव विद्युत् ॥१.४३॥ [N

१. आ-वीथिकासु सुमध्यमा ।
फ-पीठिकासु त० । रा ब म प्र ल,

ल_२-तथा तालान्तरेषु च । च-तथा
तालान्तरेषु च । २. आ-शुभान्तरेण-

मु० । फ-रणपुष्पेषु । ३. फ-
तालीशकेषु । ४. रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-नारित ॥

५. अ-रूपाणि । ६. च म-
उपगुह्य । ल, -उपगुह्य ॥

७. रा-नूपुरैश्चापरास्तैश्च । च-
श्चापविद्धैस्तैः । ८. फ रा ब च म
प्र ल_१ ल_२ अ-शोभते ॥

९. च ल_२-०-तलैरिव । १०.

च ल_२-संन्यस्तेः । ११. च ल_२-
शयनैः शुभैः ॥

१२. आ-श्रियम् । फ-स्थिताम् ।

१३. रा-०मिष्टां भर्तुः परेश्वरीम् ।

ल_२ ब-०मिष्टां भर्तुः पुरे० । म प्र
ल_१-०मिष्टां भर्तुः पुरीश्व० ॥

१४. अ आ फ-शयानां शयने
शुभे । १५. रा-शोभन्ते । च-शोभन्ती ।

ब म प्र ल_१ ल_२-शोभन्ती । १६.

रा च ब म प्र ल_१ ल_२-गलदे निले ।

१७. आ-दीप्यतीमिव । रा-उवल-
न्तमिव ॥

३१] मुक्ता-मणि-समायुक्तैर् भूषणैस् तप्त-काञ्चनैः ।
 भूषितां भूषयन्तीं तत्र स्व-श्रिया भवनोत्तमम् ॥१४४॥ [५१
 ३२] तां समीक्ष्य महा-बाहुर हनूमान् पवनाऽऽत्मर्जः ।
 तर्कयामास सीतेति रूप-यौवन-संपदा । [५३
 ३३] हर्षेण महर्ताऽऽविष्टो ननन्द कपि-यूथपः ॥१४५॥ [५४पू
 आ-स्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं
 ननर्त चिक्रीड जगौ ववर्गं । [५५पू
 स वानराणाम् ऋषभः प्रतीऽतो
 ज्ञात्वा नरेन्द्राऽनुगतां च सीतां ॥१४६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अन्तःपुर-वर्णनं
 नाम पंचमः सर्गः ॥५॥

१. अ-लक्षतां । २. आ-भूष-
 यन्तीव । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 भूषयन्ती तां । ३. रा च ब म प्र ल_१
 ल_२-सुश्रिया । ४. ल_२-भूषणोत्तमं
 (? मैः) ॥

५. फ-समीक्ष्य स । ल_१-तां
 स वीक्ष्य । ६. फ रा च ब म प्र
 ल_१ ल_२-मास्तामजः । ७. आ-
 शीतेति ॥

८. आ-ननद । ९. फ-हरि-
 यूथपः ॥

१०. आ-चेच्छन् । अ-चेच्छम् ।
 च ब म प्र ल_१ ल_२-पुष्पम् । ११.

ब अ-ननर्द । १२. अ फ-च ववर्गुना ।
 च-महाबलः । ब म प्र ल_१ ल_२-
 च भूरि । १३. आ ल_१-नरेन्द्रस्य ।
 रा म-नरेन्द्रसु० । च प्र ल_२-नरे-
 न्द्रेन्द्र० । १४. आ- शीताम् ॥

१५. आ-शीतान्वेषणे रावणान्तः-
 पुरनिचयो । रा-अन्तःपुरस्त्रीवर्णनं ।
 ब-सुन्दरस्त्रीचये स्त्रीवर्णनं । च म
 ल_२-अन्तःपुरविचये स्त्रीवर्णनं । प्र-
 स्त्रीवर्णनं । अ-नः पुरे स्त्रीवर्णनं । १६.
 म- अष्टमः । ल_१-सप्तमः । आ फ
 रा च ब प्र ल_२ अ-नास्ति ॥

[बं-१४]=

[षष्ठः सर्गः]

=[दा-११]

ततस् तु हनुमान् चिंतां व्यवधूय व्यवस्थितः ।

३४] जगाम चिन्तामं अपरां सीतां प्रति महा-कपिः ॥१॥ [१

अन्येयम् इति संचित्यं भूयस् ततः स वानरः । [N

३९] पान-भूमौ हरि-श्रेष्ठः सीता-सं-दर्शनोत्सुकः ॥२॥ [N

न रामेण वि-युक्तां सा स्वप्नुम् अर्हति मैथिली ।

३५] न भोक्तुं नाऽप्यलं कर्तुं कुतः पानं निषेवितुम् ॥३॥ [२पू

नाऽन्यं नरम् उप-स्थातुं वासव-प्रतिमोऽपि यः । [२उ

३६] न हि राम-समः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेर्ष्वे अपि ॥४॥ N

इति संचित्य हनुमान् बुद्धयै स कपि-कुञ्जरः ।

N] रावणाऽन्तःपुरं भूयो विचेतुम् उप-चक्रमे ॥५॥ [N

१. रा च ब म ल, ल, अ- ल, ल-च बुद्धिमान् । च-०मुप-
ततस्तां । २. रा च ब म प्र ल, स्थितः ? । अ-समुत्थिताम् ।
ल, अ-भवधूय । ३. रा ब म प्र

४. अतः परमधिकः पाठः -

आ-न प्राप्तं पद्मगन्धं च मुखे तस्याः पुनः पुनः ।

५. फ-चापरां चिन्तां ॥ ११. फ रा ब म प्र च ल,

६. च फ अ-निश्चित्य । ७. ल, अ-०तिमो हि सः । १२ अ-
च फ अ-नु । ८. रा च अ-०भूमिं ॥ ०शैरपि ॥

९. अ-विरक्ता । १०. फ अ- १३. रा-सुबुध्या । च ब म प्र
०प्तुमिच्छति ॥ ल, ल, अ-स्वबुध्या ।

१४. अतः परमधिकः पाठः-

बं म प्र ल, ल, अ-अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र तु वानरः ।

पानभूमिं हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनोत्सुकः ॥

- क्रीडितेनाऽपराः क्लांताः क्लांता गीतेन चाऽपराः ।
 N] नृत्येन चाऽपराः क्लांताः पान-निद्राऽऽहताः पराः ॥६॥ [४
 अंगनानां सहस्रेण भूषितेन वि-भूर्षणैः ।
 N] उप-संलापे-शीलेन स्मित-युक्ताऽभि-भाषिणा ॥७॥ [६
 देश-काल-वि-भक्तेन युक्त-वाक्याऽभि-धायिना ।
 N] रतोप-रत-संमुग्धं राक्षसेन्द्रं ददर्श सः ॥८॥ [७
 तासां मध्ये महा-बाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 २७] गोष्ठे महति सुप्तानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥९॥ [८
 स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परि-वृतम् तदां ।
 २८] करेणुभिर यथाऽरण्ये परि-कीर्णो महा-द्विपः ॥१०॥ [९
 सर्व-कामैर् उपेतां च पान-भूमिं महाऽऽत्मनः ।
 ४०] ददर्श कपि-शार्दूलम् तस्य रक्षः-पतेर् गृहे ॥११॥ [१०
 मृगाणां महिषीणां च वराहाणां च भाग-शः ।
 ४१] तत्र न्यस्तानि मांसानि पान-भूमौ ददर्श सः ॥१२॥ [११

१. च-०तेन पराक्लान्ता । २. फ-क्लान्ता शीतेन चा० । आ च-
 पानेन विहिता परा । ३. फ-कव्येन ॥

४. रा च ब म ल_१ ल_२ अ-
 विभूषितं । प्र-विभूषितां । ५. अ-
 डपशीलेन सततं । ६. आ-युक्ता
 गीतार्थभाषिणा । फ-युक्तशीलाभिः ।
 रा च ब म ल_१ ल_२-युक्तगीताभि-
 भाषिणा । प्र-युक्तं गीताभिः ॥

७. आ-०भिषायिनी । रा ब म
 प्र ल_१-भिषायिनी । ८. आ-तते

विरतिसं० । रा च ब म प्र-रता-
 वरतसं० । ल_१ ल_२-रतावरतसंयु० ।
 ६ आ-ददर्श हरियूथपः ॥

१०. फ-परिवृतः स्वयम् । अ-
 परिवृतः स्वपत् । ११. च-०यथा
 रम्यः । १२. म-परिपूर्णः । १३. फ-
 महागजः । अ-यथा द्विपः ॥

१४. च-०मै कृपेतश्च ? । १५. फ
 अ-तेर्गृहम् ॥

१६. रा ब म प्र ल_२-महिषीणां ।
 च-महिषणी ? । १७. ल_१-हस्तानि ॥

रौक्मेषु च विशालेषु भाजनेष्वर्ध-भक्षितान् ।

४२] ददर्श कपि-शार्दूलो मयूरान् कुक्कुटांस् तथा ॥१३॥ [१२
वराह-वध्नान् सु-कृतान् दध्नां सौवर्चलांऽन्वितान् ।

N] अन्यान् मृग-मयूरांश् च हनूमान् अन्व-अवैक्षत् ॥१४॥ [१३
मकरान् विविधान् सिद्धांश् चकोरान् अर्ध-भक्षितान् ।

N] माह्वियांश्चैव शूल्यांश्च छागांश्च कृतानिश्चि (?श्रु) तान् १५ [१४पू
४३उ] लेह्यम् उच्चाऽवचं पेयं फलानि विविधानि च । [१४उ

४४पू] राग-खाण्डव-संयुक्तान् अव-लेह्यान् ददर्श संः ॥१६॥ [N
हार-नृपुर-केयूरैर्^३ अपि-विद्वैर् महा-धनैः । [१५उ

N] पान-भोजन-विक्षिप्तैः फलैश् च वि-विधैर् अपि ॥१७॥

कृत-पुष्पोपहारां भूरं अंधिकं पुष्यति श्रियम् । [१६

N] दीप्तैश्च कलधौतैश् च विन्यस्तैः शयनांऽऽसनैः ॥१८॥

१. फ रा ब म प्र ल_१ ल_२
अ-तु । २. च-धैलक्षितान् । प्र-
०-नेषु बुभुक्षि० । ल_१-नेष्ववभ० ॥
३. फ-वराहे दध्ना सु० । रा ब
म प्र ल_१ ल_२-हमृगसंयुक्तान् ।
च-वराहमृगान् सु० । अ-वाराहवृ-
द्धान् सु० । ४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
दधिसौव० । अ आ-०र्चलायुताम् ।
५. फ-स्थूलान् । रा म ल_२ अ-
शून्यान् । च ब ल_१-शून्यान् । ६.
रा म च-हनुमान् ह्रवगर्भभः । ब प्र-
ददर्श कपिकुअरः ॥

७. फ-कुरान् । रा ब म प्र
ल_१ ल_२-कुरान् । च-कृकलान् ।
८ ब-०शनवभक्षि० । ९. फ-
०षानेकशूलाक्ष । आ-०षानेकशू० ।

च-०षांश्चैकशू० । प्र-०षांश्चैव कू० ।
अ-०व सुलांक्ष । १०. फ आ-कृत-
निश्चितात् । रा ब च म प्र ल_१ ल_२
अ-०निश्चयः ॥

११. आ फ अ-रागखाण्डवयुक्तांश्
विलीढान् स । च-०नवलेहं । १२. आ-ह ।

१३. रा-०यूरैरुपवि० । अ-०यूरै-
रपि वि० । १४. रा च ब म ल_२ अ-
पानभाजन० ॥

१५. आ-०राभूत् शुचिर् । रा म
ल_२ अ-च्युतपु० । १६. फ च-श्रिया ।
रा ब-श्रियम् । प्र-त्वियम् । ल_२-
श्रिया । १७. अ-प्रदीप्तैः । १८. रा च
ब म-विन्यस्त० । १९. अ फ रा-
शयनाशनैः । ल_२-०नासने । अ-शय-
नादिभिः ॥

- पान-भूमिर् विना वह्निं प्र-दीप्तेवोप-लक्ष्यते । [१७
 N] बहु-प्रकारैर् वि-विधैर् वर-संस्कार-संस्कृतैः ॥१९॥
 मांसैः कुशल-संसिद्धैः पान-भूमि-गैतैः पृथक् । [१८
 ४५] तथाऽम्ल-लैवणोपेतैर् वि-विधै रांग-खाण्डवैः ॥२०॥ [१९पू
 वासैश् च स्वर्ण-माल्यैश् च विविधैस् तैः पृथक् पृथक् ।
 ४६] संमताच् छुशुभे भूमिर् माल्यैश् च बहु-सज्जितैः ॥२१॥ [२०
 N] राजतेषु च कुम्भेषु जांबूनद-मयेषु च ।
 ४२पू] पानं-श्रेष्ठं तथा भूरि ददर्श कपि-यूथपः ॥२२॥ [२२
 N] दिव्याः प्रसन्ना वि-विधाः सुरास् तत्र तथाऽऽसवान् ।
 ४४उ] शर्कराऽऽसव-माध्वीकान् पुष्पा ऽऽसव-फलाऽऽसवान् २३ [१९
 सोऽपश्यच् छातै-कुम्भानि शीथोरं मणि-मयानि च ।
 ४७] राजतानि चं मुख्यानि भाजनानि महा-कपिः ॥२४॥ [२३
 हिरण्यैश् च करैर् भाजनैः रक्षाटिकैर् अपि ।
 ४८] जांबूनद-मयैश् चाऽन्यैः कलशैर् अपि सं-वृताम् ॥२५॥ [२१

१. आ-पानभूमिं ॥

श्रेष्ठं । ११. फ-खां । १२. फ रा च

२. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-

ब म प्र ल_१ ल_२-हरियूथपः ॥

मस्यैः कुशलिभिः सिद्धैः । अ-मांसैः

१३. च-च्छातकुम्भानि । अ-

कुशलिभिः सिद्धैः । ३. फ-ंगतै-

च्छीतकुम्भानि । १४. फ-श्रीमन्म-

रपि । ल_१-०-भिगतः पृ० । ४. फ-

णिम० । रा ब म प्र ल_१-कपिर्म-

०णोत्सैः । ५. फ-रागषांडवैः ।

णिम० । ल_२-साधुर्मणि० । अ-दिव्य-

रा ब म प्र ल_२-०-रासवैस्तथा । ल_२-

सीधुमृतानि । १५. ल_२-स । १६.

०-राक्षसैस्तथा ॥

रा ब म प्र ल_१-रम्याणि । च ल_२-

६. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२

पुष्पाणि ॥

अ-वासिश्चूणश्च मा० । ७. आ रा

१७. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-

च ब म प्र ल_१ ल_२-संतता शुशुभे ।

विविधैर्० । १८. रा ब ल_१-राज-

८. रा ब म प्र ल_१ ल_२-भूमिः

तैर् । प्र-विविधैर् । १९. फ रा

पुष्पमाल्यैश्च सज्जितैः । च-भूमिर्बहु-

च ब म प्र ल_१ ल_२-करकैरभि० ।

माल्यैश्च सज्जितैः । अ-भूमिं पुष्प० ॥

अ-करकैरपि । २०. फ-संवृतैः । प्र-

९. अ-रात्रेषु । १०. अ-पानं

संवृतान् ॥

४२३] क्वचिद् अर्धाऽवशेषाणि क्वचित् पीतानि सर्वशः ।

५०पू] क्वचित् नैवं प्र-पीतानि पानानि प्रेक्षते स्म सैः ॥२६॥ [२४

५२पू] क्वचित् संपृक्त-माल्यानि भोजनान्य् अचलानि च । [२६३

शयनान्य् अत्र नारीणां शून्यानि वि-विधानि च ॥२७॥

N] परस्परं समा-श्लिष्य काश्चित् सुप्ता वरांगनाः । [२७

काश्चिद् अन्योऽन्य-वस्त्राऽन्तम् अप-कृष्योप-गृह्य च ।

N] अभि-मृत्याऽबलाः सुप्ता निद्रा-बल-परा-जिताः ॥२८॥ [२८

१. आ-पश्यन्वे कपिकुञ्जरः । क्वचिदारोपितैर्घटैः । च अ-पानानि स
अ-क्वचित्पूर्णा० । २. आ-क्वचित्प्र- विलोकयन् । म-पानान्याप्रेक्षते स्म
भिन्नैः करकैः । फ-क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः । सः । ल_२-पानानि स व्यलोकयत् ।
रा-क्वचित्प्रैव प्रदीपानि । ३. आ- ४. अतः परमधिकः पाठः—

च ल_२—क्वचिद् भक्ष्यांश्च विविधान्* पानानि च क्वचित्क्वचित् † ।

च ल_२—क्वचिद्भावशेषाणि अपश्यत्-कपि-कुञ्जरः ‡ ।

च ल म प्र ल_१ ल_२—क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः क्वचिदारोपितैर्घटैः ॥

५. फ-फलानि विविधानि । रा फ-शुभानि । रा च ब म प्र ल_१-
च ब म प्र ल_१ ल_२-फलानि च सुखानि । ६. ल_२-नास्ति ।
जलानि । ६. अ-शयनानि तु । ७.

रा—अतः परमधिकः पाठः—

क्वचिद्भावशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः ।

क्वचित्प्रभिन्नैः करकैः क्वचिदारोपितैर्घटैः ॥

क्वचित्संपृक्तमाल्यानि फलानि च जलानि च ।

६. रा ब म प्र ल_१-०त्ता वर- गृह्यो० । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
स्त्रियः । च-क्वचित्सुप्ता वरांगना । सान्तरमपकृष्यत्व० । १२. च ब म प्र
१०. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ ल_१-०त्थाबला । १३. आ रा च ब
अ-क्वचिद्० । ११. आ-०सान्तरमव- म प्र ल_१ ल_२ अ-निद्रावशपराजिता ॥

* अ-क्वचित् क्षीराश्च विविधा ।

† ब म प्र ल_१-पानानि विवि-
धानि च । अ-नान्यानि च क्वचित्क-

चित् । ‡ ब म प्र ल_१-क्वचिद्द्वौ-

वशेषाणि सोपश्यत्कपिकुञ्जरः । अ-
क्वचिद्द्वौवशेषाणि पश्यं स कपिकुञ्जरः ।

तासाम् उच्छ्वास-वातेन वस्त्र-माल्यं च गात्र-गन्धम् ।

- N] नाऽऽत्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राऽऽप्य मंदम् इवाऽनलम् ॥२९॥ [२९
 ५३उ] चन्दनस्य च दिव्यस्य शीघोर मधु-रसस्य च ।
 N] कर्पूरस्य तर्थाऽग्यस्य पुष्पस्य वि-विधस्य च ॥३०॥ [३०पू
 वि-विधस्याऽगै-रागस्य वांससो वि-विधस्य च ।^० [N
 N] बभूव मारुतम् तत्र गन्धं वि-विधम् उद् बहन् ॥३१॥ [३०उ
 माल्यानां च चन्दनानां धूपानां च स मूर्च्छितं ।
 N] प्र-ववौ सुरभिर् गन्धो'' विमाने पुष्पके तदा ॥३२॥ [३१
 श्यामाऽव-दाताम् तत्राऽन्याः काश्चित् कृष्ण-वरांगनोः ।
 N] काश्चित् काञ्चन-वर्णाऽऽभाः प्रमदा राक्षसाऽऽलये ॥३३॥ [३२
 तासां निद्रा-वशत्वाच्च च मर्दनेन चं मूर्च्छितम् ।
 N] पद्मिनीनां प्र-सुप्तानां रूपम् आसीद् यथैव तं ॥३४॥ [३३

१. ब म प्र ल_१-वक्षं माल्यं ।
 २. आ फ रा ब म प्र अ-
 गात्रजम् । ल_१ ल_२-वस्त्रगम् । ब-
 सात्रगम् । ३. फ-अंगना ॥

४. रा च व म प्र ल_१ ल_२-
 तथोप्रस्य । अ आ-तथाप्रस्य ॥

५. फ रा च अ-त्रिविधस्य च
 माल्यस्य । ६. फ रा अ-प्रथितस्य
 शुभैः करैः । च-प्रथितैश्च शुभैः
 करैः । ७. ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

८. आ रा च ब म प्र ल_१
 ल_२ अ-स्नानानां । ९. ल_२-वि-
 धानां । १०. फ-संविमूर्च्छितः । च-

स च मू० । ब-च समन्वितः । अ-
 चापि मूर्च्छितं । ११. अ-सुरभिर्वायुः ।
 १२. फ-स्थिते । ब प्र ल_१-तथा ॥

१३. फ रा च-दाताः सुप्ता-
 ऽन्याः । ब म प्र ल_१ ल_२-दाता
 सुप्तान्या । अ-दाता शुक्लान्या । १४.
 ब म प्र ल_१ ल_२ अ-काश्चित्कृष्णा
 वरांगना । १५. रा च ब म प्र ल_१
 ल_२ अ-ववर्णांग्यः ॥

१६. अ-निद्रावशाद्मर्दनेन ।
 १७. प्र-सु । १८. फ-मूर्च्छिताः ।
 १९. आ प्र अ-मासीत्तथैव । २०.
 फ-तु ॥

- ५४उ] एवं सर्वम् अ-शेषेण रावणाऽन्तः-पुरं कपिः ।
 ५५पू] ददर्श सं महा-तेजा नै ददर्श च जानकीम् ॥३६॥ [३४
 ५१पू] फलानि चोऽर्ध-शेषाणि माल्यानि वि-विधानि च ।
 ५२उ] मृदितान्य अप-विद्धौनि गंधवन्ति ददर्श सः ॥३७॥ [N
 N] बहूश् च वि-विधान् भक्षान् फलानि विविधानि च ।
 ५३पू] स्रजश् च विविधाश् चित्राः प्रवि-कीर्णास् ततस्ततः ॥३८॥ [N
 N] निरीक्षमाणश् च ततस् ताः स्त्रियः सं महा-कपिः ।
 ५५उ] जगाम महतीं चिंतां धर्म-साध्वंसं-शंकितः ॥३९॥ [३५
 N] सं बुद्ध्या चिन्तयामास कपिर् बुद्धिमतां वरः । [N
 परे-दाराऽव-रोधस्य प्र-सुप्तस्य निर्-ईक्षणम् ।
 ५६] इदं खलु ममाऽयर्थं धर्म-लोपं करिष्यति ॥४०॥ [३६
 न हि मे पर-दाराणां दृष्टिर् विषय-वर्तिनी ।
 ५७] अयं चोऽद्य मया दृष्टः पर-दारै-परि-ग्रहः ॥४१॥ [३७

१. ब०णान्तःपुरे । २. ल२ अः-
 स ददर्श । प्र-ददर्श सु । ३. रा ब
 म प्र ल, ल२-मैथिली न ददर्श च ।
 अ च-न ददर्श स जा० । ल२-मैथि-
 ली न ददर्श सः ॥

४. फ-चावशे० । अ-वा विशेषे० ।
 ५. फ-मृदितान्यपि विद्वानि । ६.
 रा ब म प्र ल, ल२-नास्ति ॥

७. ब म प्र ल, ल२-भक्षान् ।

८. रा च ब म प्र ल, ल२ अ-
 प्रकीर्णाश्च ॥

९. च-स्त्रियश्च । १०. रा ब म
 प्र ल, -धर्मविध्वंस० ॥

११. च-सु० । म ल२ अ-
 स्व० । १२. व-पुरदा० ॥

१३. फ रा च ब म प्र ल, अ-
 अयमथ । ल, -अथ सोय । १४. फ

रा-परदाराप० ॥

- तस्य प्रादुर् अभूच्च चिंता पुनर् एव मनस्विनः ।
 ५८] निश्चितैकान्तं-चित्तस्य कार्याऽकार्यं-प्रदर्शिनः ॥४२॥ [३८
 कामं दृष्टा मया सर्वा वि-वस्त्रा रावणो-स्त्रियः ।
 ५९] न तु मे मनसः किञ्चिद् वैकृत्यम् उप-जायते ॥४३॥ [३९
 मनो हि हेतुः सर्वेषाम् इन्द्रियाणां प्र-वर्तने ।
 ६०] शुभाऽशुभास्व् अवस्थासु तत्र च मे सु-व्यवस्थितम् ॥४४॥ [४०
 नाऽन्यत्र हि मया शक्यां वैदेही परि-मार्गितुम् ।
 ६१] स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदा हि परि-मार्गणे ॥४५॥ [४१
 यस्य सत्त्वस्य या योनिम् तस्यां स परि-मार्ग्यते ।^३
 ६२] न शक्यो प्रमदा नष्टो मृगीषु परि-मार्गितुम् ॥४६॥ [४२
 तद् इदं मार्गितं तार्क्ष्यं लुद्धेन मनसा मया ।
 ६३] रावणाऽतःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥४७॥ [४३
 देव-गन्धर्व-कन्याश् च नाग-कन्याश् च वीर्यवान् ।
 ६४] अवैक्षमाणो हनुमान् न चाऽपश्यत् तु जानकीम् ॥४८॥ [४४

१. रा-नास्ति । २. फ-निष्ठितैः
 कार्यचि० । च-तिष्ठनकान्त० ।
 ३. आ-कार्यप्रदर्शनश्च यः । च-
 कार्ये निश्चयप्रदर्शिनः । ४. रा ब
 म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥

५. फ च अ-विष्वक्भाभरणाः
 स्त्रियः । ६ रा च ब म प्र ल, ल_२-
 ०चिद्वैरूप्यमु० । अ-वैकृत्यमु० ॥

७. रा-सेतुः । ८. रा च ल,
 ल_२-प्रवर्तते । ९. फ आ-न च ।
 च रा ब म प्र ल, ल_२-तदि ॥

१०. च-शक्यं वैदेही । ११.

च-गृहेषु । १२. च-सदैव ॥

१३. रा ब म प्र ल, ल_२-
 नास्ति । १४. आ-शक्यं । १५. अ-
 दृश्य ? ॥

१६. रा अ-सर्वं ॥

१७. फ-देवदानवक० । १८. अ-

यक्षक० । १९. अ-पन्नगाः । २०. आ

फ च प्र-अवेक्ष्य० । रा-अवीक्ष० ।

२१. आ-०श्चचारदृश्यत । च ब म

ल, ल_२ अ-०पश्यत । प्र-वापश्यत ।

ताम् अ-पश्यन् कपिसम् तत्र पश्यंश् चाऽप्य् अपराः स्त्रियः ।

N] अप-क्रम्य ततो दीनः सं-ध्यातुम् उँप-चक्रमे ॥४९॥ [४६
भोर्ज्यैः सँ पौरोगव-शास्त्र-दृष्टैः

पानैर् उदारैश् च वि-राजमानम् ।

दृष्ट्वा प्र-सुप्तं प्रमदा-जनं तं^९

N] प्र-दृष्ट-रोमा प्लवगो बभूव ॥५०॥ [N

तम् उग्र-रूपं गिरि-काञ्चनोपमं

प्र-दृष्टम् उत्सिक्तम् अहीर्न-चारिणम् ।

रहो-गतं रावणम् उग्र-दर्शनं

N] ददर्श घोरं हनुमान् महा-कपिः ॥५१॥ [N

स शर्वरीं प्रेक्ष्य बहु-प्रयाताम्

अ-पश्यमानो जनकाऽऽत्म-जां च ।

स शीघ्र-कारी मतिमान् वि-मानाद्

N] अवाऽऽरूरोह त्वरितोऽथ तस्मात् ॥५२॥ [N

ईर्ष्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽन्वेषणे पान-भूमि-वर्णनं नाम षष्ठः सर्गः ॥६॥

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
कचित्त्र । २. रा-पश्यन्नपि वर-

स्त्रियः । च ब म प्र ल_१ ल_२-०श्य-
न्नपि पर० । ३. फ-संध्यानसु० ।

ल_१-संध्यान्तसु० । ल_२-संध्यात्सु० ॥

४. रा च ब म प्र ल_१
अ-भोज्यैश्च । ल_२-भोगैश्च० । ५.

आ-विरम्यमानः । च-विरम्यमाणां ।

९. आ-भतः परमधिकः पाठः—दृष्ट्वा प्रसुप्तं प्रमदाजनं तम् ।

१०. आ-भतः परमधिकः पाठः—प्रदृष्टरोमा प्लवगो बभूव ।

११. फ-बहुप्रभाताम् । प्र-बहु-
प्रयत्ताम् ॥

१२. अ इति श्री । १३. ब प्र

रा ब म प्र ल_१-महासुगन्धैः । फ-
विराजमानः । ल_२-मनःप्रियैस्तैः ।
६. आ-च ॥

७. रा च ब म प्र ल_२ ल_२

अ-सज्जलाशुद्धोपमम् । अ. आ-०कम-
हीव चा० । रा च-कमभीष्टचा० ।

ब ल_१ ल_२-कमभीष्टचा० ।

ल_१ ल_२-रावणपानभू० । फ अ-
०भूमिवर्णनो० ॥

[बं-१४,१५]= [सप्तमः सर्गः] =[दा-१२]

स तस्य धीरो' भवनस्य वानरो
लता-गृहांश् चित्रं-गृहान् तदाऽन्तिके ।

जगाम सीतां प्रति दर्शनोत्सुको
६५] न चैव तां पश्यति चारु-दर्शनाम् ॥१॥ [१

स चिन्तयामास ततो महा-कैपिः
प्रियाम् अ-पश्यन् रघु-नन्दनस्य ।

ध्रुवं न सीतां ध्रियते यथा न मे
६६] वि-चिन्वतो दर्शनम् एति मैथिली ॥२॥ [२

सा राक्षसानां प्र-वरेणं बाला
स्वै-शील-संरक्षण-तत्परा सती ।

अनेन संघः प्रति-रौद्र-कर्मणो
६७] हुता भवेद् आर्य-पथे व्यव-स्थितौ ॥३॥ [३

१. फ च रा ब म प्र ल ल, ल_२ अ-तथा । ६. आ ल_२-विचि-
ल_२ अ-वीरो । २. अ-वेन्नगृ० । फ न्वितो ॥

रा च ब म प्र ल_२ ल_१ अ-०न्नगृहा- १०. फ-प्रबलेन । ११. फ रा
क्षिणागृहान् ० । ३. अ-सीतापरि ० । ब च म प्र ल_१ ल_२ अ-सुशील ।
४ प्र-दर्शनोत्सुकं ॥ १२. ब-अद्यैव । ल_१-अद्यापि । १३.

५. फ च रा ब म प्र ल_१ रा म ल_२-साद्य । १४. अ-परि शो०
ल_२ अ-महाकपिस्तदा । ६. आ- १५. आ-न चेदा० । १६. फ-वरे
शीता । ७. रा ब म प्र ल_१ ल_२ स्थिता । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
प्रयता । ८. रा च ब म प्र ल_१ वरा स्थिता । अ-परिस्थिता ।

विरूप-रूपा वि-कृता वि-वर्चसो

महाऽऽनना दीर्घ-विरूप-दर्शनाः ।

समीक्ष्य वा राक्षस-राज-योषितो

६८] भयाद् वि-पन्ना जनकेश्वराऽऽत्मजा ॥४॥ [४

सीताम् अ-दृष्ट्वा त्वनवाप्य पौरुषं

वि-हृत्य कालं सह वानरैश् चिरम् ।

न मेऽस्ति सुग्रीव-समीप-गा मतिः

६९] सँ तीक्ष्ण-दण्डो बलवान् हि वानरः ॥५॥ [५

सर्ग१५] दृष्ट्वा अन्तःपुरं सर्वं सँवा राक्षस-योषितः ।

१] न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातः परि-श्रमः ॥६॥ [६

किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति मानिनः ।

२] गँत्वा तंत्रं त्वया वीर किं कृतं पवनाऽऽत्मज ॥७॥ [७पू

३पू] अ-दृष्ट्वा किं प्र-वक्ष्यामि तामँ अँहं जनकाऽऽत्मजाम् । [७उ

४उ] ध्रुवं प्रायँमुँपे (१पै) प्यन्ति^३ कालस्य वि-निर्वर्तने ॥८॥ [८

१. प्र-विचक्षसो । २. रा च
ब म प्र ल_१ ल_२-त्रै ॥

३. आ-शीताम्० । ४. फ-
हन० । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
प्यन० । ५. फ रा च ब म प्र ल_१
ल_२ अ-गतिः । ६. फ रा च ब म
प्र ल_१ ल_२ अ-सु ॥

७. अ-दृष्ट्वा ॥

८. च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-

किन्तु । ६. अ आ-मामितः । ल_२-
वानराः । १०. प्र-ततस्तत्र । ११.
कृत्वा ॥

१२. च ब म ल_२-तानहं । १३.
रा म प्र ल_१-प्राप्तमुपेक्षन्ते । ब-
प्राप्तमुपेक्षन्ति । ल_२-प्राप्तमुपेक्षन्ति ।
१४. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
कालश्च । १५. फ अ-व्यतिवर्तते । रा
च ब म प्र ल_१ ल_२-परिवर्तते ।

- ३३] किं मां वक्ष्यन्ति वृद्धाम् तु जांबवान् अंगदम् तदा ।
 ४पू] गतं परं समुद्रस्य वानरान् च समा-गताः ॥१॥ [१
 ७पू] भूयस् तावद् वि-चेष्ट्यामि न यत्र वि-चयः कृतः । [१२
 अ-निर्वेदः श्रियो मूलम् अ-निर्वेदः परं सुखम् ॥१०॥
 ५] अ-निर्वेदो हि सततं सर्वाऽर्थेष्व् अनु-वर्तकः । [१०
 करोति सफलं सर्वं जीवितं जीवितेष्व् अपि ॥११॥
 ६] तस्माद् अ-निर्वेदं-करं यत्र चेष्टेऽहम् उत्तमम् । [११
 N] अ-दृष्टं हि वि-चेष्ट्यामि पुंरीं रावर्ण-पालिताम् ॥१२॥
 ८पू] आपान-शाला वि-चिताम् तथा पुष्प-गृहाणि च । [१२
 N] भूमी-गृहाण चैर्ष-गृहा गृहाऽति-गृहका अपि । [१४उ
 निष्कुटांस्तर-रथ्याश् च विमानानि च सर्वशः ॥१३॥ [१३उ
 १] उत्पन्नं निर्वृतं चोऽपि तिष्ठन्न गच्छन्न पुनः पुनः ।

१. फ-वा । २. रा च ब म
 फ प्र ल_१ ल_२ अ-० तथा । ३. रा
 ल_२-गन्तुं । ४. रा च ब म प्र ल_२-
 वन्मरा वा ॥

५. फ-भूयश्चान्वे० । रा च ब
 म ल_१ ल_२-भूयस्तां च । ६. आ-
 निचयः ॥

७. फ-०र्ध्वजिवर्तकम् । रा-
 ०र्ध्वनव० । प्र ब-० र्थेषु निव० ।
 अ-०र्थेषु प्रवर्तकः । ८. फ-यत्नो ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-जंतोः ।
 ९. रा-जीविते । १०. फ-च त्यजे-
 द् । अ-श्रान्त्यजेष्व् ॥

११. अ-०वेदयिकं । १२. रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-चेष्टेयम् ॥

१३. रा-अदष्टो । १४. फ-निवे-
 क्ष्यामि । १५. फ रा ब म प्र ल_१
 ल_२ अ-दिशं । १६. फ अ-वरुणपा०
 १७. आ-विचिता तथा । रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-त्रिविधास्त० ।
 १८. फ-भूमेर्गृहाः सैन्यगृहा ॥

१९.-फ गृहाणि गृहकान्यपि ।
 च-गृहाश्च गृहका अपि । अ-गृहा-
 ऽतिगृहा अपि । २०. ब म ल_१ ल_२
 नास्ति । २१. रा च ब म प्र ल_१
 ल_२ अ-०तान्निपतंश्रप्रि । २२. रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२ प्रतिगच्छन् ॥

अर्पा-वृण्वंश् चं द्वाराणि कपाटान् अव-घाटयन् ॥१४॥ [१५
१०] प्र-विशन् निष्-पतंश् चाऽपि प्र-पतन् उत्-पतन् अपि।^{१६}

N] अल्पम् अल्प्य अव-काशं सै वि-चचार महा-कपिः ॥१५॥ [१६
चतुर-अंगुल-मात्रोऽपि नाऽव-काशः सै विद्यते ।

११] रावणांऽतःपुरे तस्मिन् यं कपिर् न जगाम सः ॥१६॥ [१७
प्राकाराऽन्तर-रथ्याश् च वेदिकार्शु चैत्य-संश्रयाः ।

१३] श्वभ्रांश् च पुष्करिण्यश् च सर्वे तेनाऽव-लोकितम् ॥१७॥ [१८
राक्षस्यो विविधाऽऽकाराः स्वरूपा वि-कृतांश् च याः ।

१४] दृष्टा हनुमता तत्र न त्वेवं जनकाऽऽत्मजा^{१७} ॥१८॥ [१९
रूपेणाऽप्रति-मा लोके सिद्धं-विद्याधर-स्त्रियः^{१८} ।

१५] दृष्टा हनुमता तत्र न त्वेवं दशरथ-स्तुषा^{१९} ॥१९॥ [२०
नाग-कन्या वराऽऽरोहाः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाः ।^{२०}

N] दृष्टा हनुमता तत्र न साऽदृश्यते जैनकी ॥२०॥^{२०} [२१

१. आ-अपावृन्तश्च । रा ब म
प्र ल, ल_२-आपानभूमि० । २. आ-
०टान्यवघाट्य तु । फ-०टान्येव
पाट० । रा ब म प्र-०टान्यवपाट० ।
ल, ल_२ अ-कवाटान्यवपा० ॥

३. आ-प्रविसन्निपतंश्चापि । अ-
प्रविशन्नुत्प० । ४. फ अ-तन्निपत० ।
५क. ब म ल, ल_२-नास्ति ॥

५. रा च ब म प्र ल, ल_२-च
फ-श्च । ६. फ ब म प्र ल, ल_२-
स्म । ७. रा-वानरो न । च-स
कपिर्निर् । अ-यत्र कपिर्न । ब म प्र
ल, ल_२-वानरो निर् ॥

८. रा-०काशेत्य । च-०काशेत्य

संश्रयान् ॥

६. आ-शुभ्राश्च । फ अ-
शुभाश्च । च-श्वभ्रांश्च ॥

१०. रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-
विविधाश् । ११. फ-चैव । रा च

अ-सा । १२. रा च-दशरथस्तुषा ।
१३. ब म ल, ल_२-नास्ति ।

१४. फ अ-देवगन्धर्वयोषितः ।

१५. रा ब म ल, ल_२-नास्ति ।

१६. आ अ च-सा । १७. रा ब म ल,
ल_२-नास्ति ॥

१८. ब ल, ल_२-नास्ति ।

१९. फ च म अ-सा जनकनन्दिनी ।

२०. रा ब ल, ल_२-नास्ति ॥

- प्र-मध्यं राक्षसेन्द्रेण देव-कन्या बैलाद् हृताः ।
 १६] दृष्टा हनुमता तत्र न सा जनकै-नन्दिनी ॥२१॥ [२२
 सोऽपश्यंस् तां महा-बाहुः पश्यंश् चाऽन्या वर-स्त्रियः ।
 १७] वि-र्षसाद् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्मर्जः ॥२२॥ [२३
 उद्योगं वानरेन्द्राणां पुवनं सागरस्य च ।^{१२}
 N] व्यैर्थं वीक्ष्याऽनिल-सुतश् चिंतां पुनर् उपाऽऽर्गमेत् ॥२३॥ [२४
 १८] अव-तीर्थं विमानाऽर्ग्रैव हनुमान् मारुताऽऽत्मर्जः ।^{१८}
 चिंतां च स जर्गामाऽऽशु शोकोप-हत-चेतनः ॥२४॥ [२५
 ध्यात्वा क्षणं ततो भूयो वि-चेतुस् उप-चक्रमे ।
 N] हृदि कृत्वा प्र-यत्नं तु' प्र-यत्नं भजते विधिः ॥२५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्-चिन्ता-
 नाम सप्तमः सर्गः ॥७॥

१. फ-प्रमदा । २. रा-राज-
 कन्या । ३. आ-बलोल्लृताः ।
 ४. ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ५. अ-
 दशरथरनुषा । ६. फ च-नास्ति ॥
 ७. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 अपश्यंस्तां । ८. फ-महाप्राज्ञः । ९. रा
 ब म प्र ल_१-पश्यन्न्या । १०. आ-
 निषसाद् । ११. रा ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-पवनात्मजः ॥
 १२. ब प्र ल_१-नास्ति । १३.
 म-व्यक्तं । १४. रा म-पुनरपेयिवान् ।
 १५. ब प्र ल_१-नास्ति ॥
 १६. रा च म ल_२ अ-विमा-

- नाम् । १७. रा च म ल_२-पवना-
 त्मजः । १८. ब प्र ल_१-नास्ति ।
 १९. फ-चिन्तामुपगतश्चाशु । रा च
 ब म प्र ल_२ अ-चिन्तामुपजगामाशु ।
 ल_१-चिन्तामुपजगामासौ । २०. रा
 च-० हतचेतसः ॥
 २१. रा च ब म प्र ल_१-प्रयत्नं
 च । ल_२-प्रयत्नं स । अ-पुनर्यत्नं ।
 २२. फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 प्रयत्नं ॥
 २३. फ रा ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-१५]= [अष्टमः सर्गः] =[दा-१३]

स विमानाच्चं चं निष्-क्रम्य प्रोकारं हरि-यूथ-पः ।

N] हनूमान् वेगवान् आसी(१या)द्यथाविद्युद् घनाद् घनमा॥१॥[१

रावणान्तः-पुरं सर्वं वि-चित्यं स महा-ऋषिः । [२पू

न ददर्श तैतः सीतां मैथिलीं जनकाऽऽत्म-जाम् ।

N] चन्द्र-लेखाम् इव नैवां व्योम्नि नीलाऽभ्र-संवृताम् ॥२॥ [N

तत्र प्रासाद-हर्म्येषु विमान-भवनेषु चं ।

N] निष्कुण्डेषु चं रम्येषु तेषां सं-ज्वनेषु च ॥३॥ [N

अ-दृष्ट्वा जानकीं सीतां निरीक्ष्य चं मुहुर्मुहुः । [२उ

N] नेह सीतेति हनुमांश् चक्रे बुद्धिं महा-ऋषिः ॥४॥ [N

कथं हि^६ सीता वैदेही मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।^{१०}

N] उप-तिष्ठेत् वि-वंशा रावणं दुष्ट-चोरिणम्^{११} ॥५॥ [६

नेह स्थास्यति वैदेही राम-पत्नी यशस्विनी ।

१. अ-विमानाद्विनि । २. अ-प्रकाशं । ३. फ-सीतां ॥	तथा सांख्यनेषु । अ-प्रलयेषु वनेषु ॥
४. आ-रावणस्य पुरं । ५. फ-विचिन्वन् । रा च अ-विचित्य । ६. रा ब म प्र ल _१ ल _२ -तत्र दक्षे ।	१३. फ-निरीक्ष्य । १४. फ-नेयं । १५. च-बुद्धिः ॥
७. अ-परां ॥	१६. अ-च । १७. फ-नाम्नि ।
८. फ-ततः । ९. प्र-नेष्वथ ॥	१८. च-तिष्ठेदमस्यै सा । अ-तिष्ठेदमस्या सा ।
१०. अ-निभृतेषु । ११. प्र ल _१ -सु । १२. फ-तथा संज्वं । रा ब म प्र ल _१ -तथा सांख्यनेषु । च ल _२ -दुष्टचारिणी । २०. फ-नाम्नि ॥	१९. ब म प्र ल _२ -तिष्ठेदमस्या सा । २०. फ-नाम्नि ॥

- N] अन्यं क्रमिष्ये दुर्-धर्षं काननं प्रमदाऽऽलयम्^{१६} ॥६॥ [N
वि-चिंत्य लंकां यत्रेन हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
२०] रैजन्यां याम-शेषायां प्राकारे नि-पपात ह ॥७॥ [N
स च हृष्टेन मनसा प्राकार-स्थो महा-कपिः ।
N] काऽसौ सीतेति हनुमांश् चिंतयामास वानरः ॥८॥^{१७} [N
भूयिष्ठं वि-चिता लंका रीमस्याऽनु-रतां प्रियोम् ।^{१८}
N] नै चं पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाऽग-शोभनाम् ॥९॥ [३
पल्वलानि तंडागानि सरांसि सरितस् तथा ।
N] नद्यंश् चोप-वर्नाऽन्ताश् च दुर्गाणि धरणी-धराः ॥१०॥^{१९} [४पू
वि-चितं बहुधा सर्वं न चं पश्यामि जानकीम् । [४उ
२४] सीतां कमल-पत्राऽक्षीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥११॥ [N
न सांऽस्ति भूमिः शैलो वा सरितः काननानि वा ।
२५] यत्र नौऽर्या मया सीता आगिता चरता महीम् ॥१२॥ [N

१. रा-क्रमिष्ये० । अ-गमिष्ये ।
२. म-दुर्दशं ३. रा च ब म प्र
ल, ल_२-कांचनं । ३क. फ-
नास्ति ॥

४. अ आ च-विचिन्त्य । ५.
रा च ब म प्र ल, ल_२-वनुमान् ।
६. रा ब म प्र ल, ल_२-राजधाम्बा-
मशे० । ७. फ-नास्ति ॥

८. रा च ब म प्र ल, ल_२-
तु । ९. आ-नेह । १०. फ-नास्ति ॥

११. अ आ-रामस्य चरता ।
रा म-रामस्यानुगता । १२. अ-
प्रियं । १३. फ-नास्ति ॥

१४. रा म-नैव । च-नावप० ।

ब प्र ल, ल_२-नानुप० ॥

१५. रा-तडाकानि । १६. आ-
नद्योत्प० । अ-नद्युपानं वना० । १७.
फ-नास्ति ।

फ-नास्ति ।

१८. फ रा च ब म प्र ल,
ल_२ अ-विचिता वसुधा सर्वा । १९.
म-पश्यामि च ।

२०. फ-नास्ति । रा च ब म
प्र ल, ल_२ अ-तोस्ति । २१. फ रा
च ब म प्र ल, ल_२ अ-शैलो
भूमिर्वा । २२. प्र ल, ल_२ अ-च ।
२३. फ-चायी । ।

- इह सं-पातिना सीता रावणस्य नि-वेशने ।
 २६] आख्याता गृध्र-राजेन न च पश्यामि मैथिलीम् ॥१३॥ [५
 क्षिप्रम् उत्-पततो मन्ये सीताम् आ-दाय रक्षसः ।
 २७] विभ्रयतो रामे-बाणानाम् अंकान् नि-पतिता भवेत् ॥१४॥ [७
 अथवा ह्रियमाणोऽः पथि सिद्ध-नि-वेविते ।
 २८] नूनं स्फुटितम् आर्याया हृदयं वीऽऽक्ष्य सागरम् ॥१५॥ [८
 रावणस्योरु-वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ।
 २९] तथा मन्ये विशालाऽक्ष्या सक्तं जीवितम् आर्याया ॥१६॥ [९
 उपर्य् उपरि सा नूनं सागरं क्रमतस् तदा ।
 ३०] वि-चेष्टमानां पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवर्ष ॥१७॥ [१०
 अहो क्षुद्रेण वा तेन रक्षन्ती शीलम् आत्मनः ।
 ३१] अवश्यं भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥१८॥ [११
 अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर् असितेक्षणा ।
 ३२] अ-दुष्टा दुष्ट-चित्ताभिर् भक्षिता जनकाऽऽत्म-जा ॥१९॥ [१२

१. रा च ब म प्र ल_१ ल_२
 अ-०मुत्पतितो । २. रा च ब म
 प्र ल_१ ल_२ अ-राक्षसः । ३. रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२ अ-विभ्रस्ता । ४.
 रा म-रावणं दृष्ट्वा साङ्गा० । च-रावणं
 दृष्ट्वा साङ्गा० । ब ल_१ ल_२-राक्षसं
 दृष्ट्वा साङ्गा० । प्र-राक्षसान् दृष्ट्वा
 साङ्गा० । अ-रावणस्याङ्गात् समुद्रे
 पतिता ॥

५. अ-क्षयमाना० ॥

६. फ च प्र ल_१ ल_२-मया ।
 अ-भयान् ॥

७. रा म-विवेष्टमाना । ८. रा-
 जनकारमजा ॥

९. फ-पापेन । १०. आ फ-
 रक्षती । ११. रा च ब म प्र ल_१
 ल_२-शीलमुत्तमम् । १२. फ रा च ब
 म प्र ल_१ ल_२-अवधुर् ।

१३. अ-राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिर्दुष्टा-
 भिरसितेक्षणा ॥

अथवा नि-हिता मन्ये रावणस्य नि-वेशने ।

३५] कचिल् लालप्यते नूनं पञ्जर-स्थेव सारिकां ॥२०॥ [१५

फुल्ल-पंकज-गर्भाऽऽभं शुभं ज्वलित-कुण्डलम् ।

३३] रामस्य चिन्तयन्त्य् आस्यं पंचत्वं कृपणा गता ॥२१॥ [१३

हा राम लक्ष्मणेत्येवं हाऽयोध्येति च साऽसकृत् ।

३४] वि-ल्प्य बहु वैदेही न्यस्त-देहा भविष्यति ॥२२॥ [१४

जनकस्य कुले जाता राम-पत्नी सु-मध्यमा ।^{१२}

३६] कथम् उर्त्पल-पत्राऽक्षी रावणस्य वशाऽनु-गा ॥२३॥ [१६

किं नष्टा वा प्र-नष्टा वा मृता वा जनकाऽऽत्म-जा ।

३७] रामस्य प्रिय-भार्यस्य न नि-वेदयितुं क्षमम् ॥२४॥ [१७

१. रा च ब-निहता । म-निहिता ।

२. रा-कचिद्द्वालपते । म-कचिद्विल-

पते । प्र ल_१-कचिल्लालपते । ३. रा

ब प्र ल_१ ल_२ अ-दीना । ४. रा म

प्र ल_१ ल_२ आ-शारिका ५. फ

अ-नास्ति ॥

द्वकं । फ-चिन्तयन्त्यास्यं । प्र ल_१ ल_२-

चितयत्यास्यं । अ-ध्यायती वचनं ।

८ फ-सेहेलं । अ-सा दैन्यं । ९.

आ-कृषिता गता । रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-नूनमागता । १०. रा च

ब म प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ।

६. आ-शुभं । ७. आ-चिन्तय-

अतः परमधिकः पाठः—

अ फ—अथवा निहता मन्ये रावणस्य निवेशने ।

फ—विचेष्टमाना पतिता समुद्रे जानकी ध्रुवम् † ।

फ—कचिल्लालप्यते नित्यं पञ्जरस्थेव सारिका ।

११. च-त्रुटितः पाठः । १२. ल_२ अ-विनष्टा । १५. आ फ अ च

रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १३. म ल_१ ल_२-प्रणष्टा । १६. आ-

रा-कथमुत्फुल्लप० । ल_१-अथबोत्पल० ॥ क्षमः । फ-क्षणम् । अ-क्षमाम् ॥

१४ फ रा च ब म प्र ल_१

† अ—जनकात्मजा ।

‡ अ—नूनं ।

- नि-वेद्यमाने दोषः स्याद् दोषः स्याद् अनिवेदने ।
 ३८] कथं तु खलु कर्तव्यं व्य-असनं खल्वै-इदं महत् ॥२५॥ [१८
 अस्मिन्न एवं गते कार्ये प्राप्त-कालं क्षमं च किम् ।
 N] भवेदिति मतिं भूयो हनुमानप्रवि (?व्य) चारयन् (?त्) ॥२६॥ [१९
 यदि सीताम् अ-दृष्ट्वाऽहं वानरेन्द्र-पुरीम् इतः ।
 ३९] गमिष्यामि ततः को मे पुरुषाऽर्थो भविष्यति ॥२७॥ [२०
 'ममेदं लंघनं व्यर्थं सागरस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] प्र-वेशश्चैव लंकायां राक्षसानां च दर्शनम् ॥२८॥ [२१
 किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समा-गताः ।
 ४०] किष्किंशां समनु-प्राप्तौ किं 'तौ' नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२९॥ [२२
 गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परम् अप्रियम् ।
 ४१] न सीतामै अधि-गच्छामि ततस् खंक्ष्यति जीवितम् ॥३०॥ [२३
 परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्णम् इन्द्रिय-तापनम् ।
 ४२] सीता-निमित्तं दुर्-वाच्यं श्रुत्वा सँ नं भविष्यति ॥३१॥ [२४
 तं तु कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा पंचत्व-गत-मानसम् ।
 ४३] भृशाऽनु-रक्तो मेधावी नं भविष्यति लक्ष्मणः ॥३२॥ [२५

१. रा म-निवेद्यमानो । प्र ल, -
 निवेद्यमाना । २. रा म प्र म ल,
 ल_२-तु । ३. अ-द्विविधं ॥

४. म ल, -तस्मिन्नेवं । अ-
 अस्मिन्नेवा० । ५. फ रा-विधे ।
 ६. म-कार्यं । ७. च ब प्र ल, अ-
 मतिर् ॥

८. आ-शीताम० । ९. रा-तदा ।

१०. फ-यद्विदं ॥

११. फ रा च ब म प्र ल,
 ल_२ अ- तौ वा ॥

१२. आ-परमां प्रियां । १३. आ-
 शीता० । अ-शीतामवगच्छोम । १४.
 ब म प्र ल, ल_२-ततस्त्वक्ष्यामि ॥

१५. आ-शीता० । अ-शीतानि-
 मिते । १६. च ब म प्र ल, ल_२
 अ-दुर्वान्यं । १७. फ प्र ल, ल_२-
 न स । अ-सौ न ।

१८. आ ब ल_२-तत्तु । अ-किंतु ।

१९. आ-पञ्चत्वं गत० । २०. आ-
 लक्ष्मणो न भविष्यति ॥

- वि-नष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ।
 N] भ्रातृन् वि-नष्टान् ज्ञात्वा तुं शत्रु-घ्नोऽपि न जीवति ॥३३॥ [२६
 मृतान् पुत्रान् सम-ईक्ष्याऽथ ता मरिष्यन्ति मातरः ।
 N] कौशल्यां च सु-मित्रा च कैकेयी च न संशयः ॥३४॥ [२७
 ४५पू] हितंश्च सख-संयुक्तं च सुग्रीवः प्लवगाऽधिपः ।
 ४६पू] रामं कृच्छ्र-गतं दृष्ट्वा राजा त्यक्ष्यति जीवितम् ॥३५॥ [२८
 दुर्-मना व्यथितां दीना निर्-आनन्दां तपस्विनी ।
 ४७] पीडिता भर्तृ-शोकेन रूर्मां सक्ष्यति जीवितम् ॥३६॥ [२९
 वालि-जेन च दुःखेन पीडितां शोक-कर्षितां ।
 ४८] पंचत्व-गमने राज्ञस् तारोऽपि न भविष्यति ॥३७॥ [३०
 माता-पित्रोर् वि-नाशेन सुग्रीव-व्यसनेन च ।
 ४९] कुमारोऽप्य् अंगदः कस्माद् धारयिष्यति जीवितम् ॥३८॥ [३१
 भर्तृ-जेन तु दुःखेन ह्य् अभि-भूतां वनौकसः ।
 N] शिरांस्य् अभि-हनिष्यन्ति तलैर् मुष्टिभिर् एव च ॥३९॥ [३२

१. प्र-विनष्टं भ्रातरं । २. आ ब रा म-१पू । ३. ब ल_१ ल_२-भरतो न । ४. आ ब प्र ल_१- ल_२-भविष्यति । म-मुरिष्यति । ५. फ-श्रुत्वा तु । ब प्र ल_१ ल_२-विज्ञाय । अ-श्रुत्वा सा । ६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-मरिष्यति ॥ ७. रा ब म ल_२-कौशल्या । ८. आ-कैकेयी । म-कैकेयी ॥ ९. अ-कृतज्ञः स समर्थश्च । १०. रा म-प्लवगर्षभः । ११. फ-नूनं त्यक्ष्यति । च प्र ल_१ ल_२-राजा त्यजति । रा म-इयक्तं त्यजति ॥ १२. म-व्यथिता । १३. अ-

निरालम्बा । १४. फ-तारा । १५. रा च ब म प्र ल_१-नास्ति ॥ १६. आ फ रा च ब-तु । १७. ल_२-परिभूता वनौकसः । १८. रा म-तारा तु ॥ १९. अ-कुमारआंगदः । २०. फ-सस्माद्धानयिष्यति । अ-श्रीमाञ्च धारयति ॥ २१. अ-च । २२. फ-शोकेन । २३. फ-हृतिभूता । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-परिभूता । २४. रा म-शिरांसि निहनिष्यति । ब-शिरांसि च हनिष्यन्ति । च प्र-शिरांसि च हनिष्यति । २५. ल_२-तलैर्मुष्टितलैरपि ॥

सांत्वेनोऽनुप्रदानेन मानेन च यशस्विना ।

५०] लालिताः कपि-मुख्येन प्राणांस् त्यक्ष्यन्ति वानराः ॥४०॥ [३३

ने वनेषु न शैलेषु नाऽपि रोधस्सु वानराः ।

५१] क्रीडाम् अनु-भविष्यन्ति समेत्य कपि-कुञ्जरैः ॥४१॥ [३४

स-पुत्र-दाराः साऽमात्या भर्तृ-व्यसन-पीडिताः ।

५२] शैलाऽग्नेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य हरि-यूथ-पाः ॥४२॥ [३५

विषस्यं भक्ष्यं वाऽपि प्र-वेशं ज्वलनस्यं वा ।

N] उप-वासम् अथो शस्त्रं प्र-करिष्यन्ति वानराः ॥४३॥ [३६

घोरम् आ-रोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ।

५३] इक्ष्वाकु-कुल-नाथस्य हरीणां भृशम् एव च ॥४४॥ [३७

सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्कियां नगरीं प्रति ।

५४] न हि शक्याम्य् अहं द्रष्टुं सु-प्रीवं मैथिलीं विना ॥४५॥ [३८

मद्य् अगच्छति वैदेही धर्माऽऽत्मानौ महा-रथौ ।

N] आशया तौ धरिष्येते वानराश् च तरस्विनः ॥४६॥ [३९

१. फ-सांत्वे० । रा ब म प्र
ल, ल_२ अ-सांत्वेनाथ० । च-
सांत्वेनार्थप्र० । २. फ-दानेन । ३.
रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-कपिराजेन ॥

४. ल-वनेषु वनशैलेषु । अ-
न वनेषु न गिरिषु । ५. ब प्र ल,
ल_२-रौदः सु ॥

६. फ ब प्र ल, ल_२ अ-
विषमुद्धनं । ७. फ-चापि । ८. रा
ब म प्र ल, ल_२-ज्वलनेपि । ९.
फ रा च ब म प्र ल, ल_२-च ॥

१०. ल, ल_२-घोरमायोद्धनं । ११.
म-गतिर् । १२. रा च ब म प्र ल,

ल_२-०कुलनाशार्थं । अ-०कुलना-
याश्च । १३. फ-भृशं नाशो । १४. फ-
वनौकसां । अ-भृशनाशनः । रा च
ब म प्र ल, ल_२-च भृशं तथा । ल_२-
च भृशं तदा ॥

१५. फ रा च ब म प्र ल, ल_२
अ-नगरीमितः । १६. फ-च । १७.
रा प्र ल, ल_२ अ-शक्याम्यहं ॥

१८. फ-आगते मयि । च अ-
मयि गच्छति । १९. फ-तत्रस्थौ ।
च अ-चेहस्थे । २०. च-तौ चरिष्येते ।
आ-धारिष्येते । २१. रा ब म प्र
ल, ल_२-नास्ति ॥

हस्ताऽदो वा मुखाऽदो वा नियतो वृक्ष-मूलिकः ।

N] वानप्रस्थो भविष्यामि ह्य् अदृष्ट्वां कमलेक्षणाम् ॥४७॥ [४०

तस्य बुद्धिर् इयं जाता निपुणस्य विपश्चितः ।

N] राम-संसर्ग-निर्वृत्तां धर्मिष्ठां धर्म-संचित्तां ॥४८॥ [N

सागराऽनूप-जे देशे बहु-मूल-फलोदके ।

५५] चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धम् अरणी-सुतम् ॥४९॥ १° [४९

१ रा-वृक्षमलिकः अ-वृक्ष-
मूलकः । २. अ-अदृष्ट्वा । ३. ल_१
कमलेक्षणः । अ-जनकात्मजाम् ॥

४. रा-०र्गनिरतो । ब म प्र-
०निर्वृत्तो । ल_१-०र्गनिवृतो । ५.
रा ब म प्र ल_१ ल_२-धर्मिष्ठा । ६.
रा ब म प्र ल_१ ल_२-धर्मसंश्रयः ॥

७. आ-०राम्तपयंदे० । रा ब
च ब म प्र ल_१ ल_२-०राम्तर्जले ।
अ-सागरो रूपदेशेन । ८. अ-भक्ष-
मूलफलोपगे । ९. फ-समिद्धशरणा-
युतं । ल_१-संसिद्धम० । अ-न चेत्य-
श्यामि मैथिलीम् ।
१०. अतः परमधिकः पाठः—

रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-उपविष्टस्य वा क्षिप्रमिन्द्रियाण्युपदंघतः † ।

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-शरीरं भक्षयिष्यन्ति श्वापदाः वायसैः सह ॥

रा च ब म प्र ल_१ ल_२—इदमप्यृषिभिर्जुष्टं निर्याणमिति मे मतिः ।

अपः सम्यक् प्रवेक्ष्यामि तामदृष्ट्वासितेक्षणाम् ‡ ॥

रा च ब म प्र ल_२—तावत्प्रवेक्ष्यामि † वैदेहीं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।

रा च ब म प्र ल_२ अ-अज्ञातरूपां ‡ सुमगां कीर्त्यमानां † यशस्विनीम् ।

† फ-क्षिप्रमिगितं साधयिष्यतः ।

‡ फ अ-अथ सम्यक् प्रवेक्ष्यामि न चेत्यश्यामि मैथिलीम् ।

‡ ल_२-रूपसुभगां ।

† फ अ ल_२-कीर्तनीयां ।

- N] प्र-नेष्टां चिर-रात्राय सीताम् अहम् अ-दृष्टवान् । [४४उ
तापसो वा भविष्यामि निर्यतो वृक्ष-मूलिकः ॥५०॥^१
- ५८] नाऽहं प्रति-गमिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वाऽसितेक्षणाम् । [४५
पर्णाऽदो वा फलाऽदो वा यदि वा वृक्ष-मूलिकः ।
- N] वने धर्मं चरिष्यामि ताम् अ-दृष्ट्वा यशस्विनीम् ॥५१॥^२ [N
ततम् ततो निर्-आशस्य सीताया दर्शनं प्रति ।
- N] लंघनं मे भवेद् व्य-अर्थम् उदधेः शत-योजनम् ॥५२॥ [N
ने पुनः प्रति-गच्छामि नि-र्वसामि वनेष्वं ईहं ।
- N] कौयम् आ-दीपयिष्यामि प्र-विशाम्य् अथ-वा जलम् ॥५३॥^३ [N
यदि वा प्रति-गच्छामि सीताम् अनाधि-गम्य ताम् ।^४
- N] अंगदैः सहितैः सर्वैर् वानरैर् न भविष्यति ॥५४॥ [४६

१. म प्र ल, ल_२ अ-प्रणष्टां ।
२. आ फ-मम सीतामपश्यतः । ३.
अ-वै । ४. रा म प्र ल, ल_२-ताम-
दृष्ट्वा यशस्विनीम् । ५. च ब-
नास्ति ॥

६. रा च ब म प्र ल, ल_२-
नास्ति ॥

७. आ च अ-ततस्तस्य । ८.
फ-लंघनाद्याभवधिता वृथेति । आ-
लंघनादभवधिता वृथेति अ-लंघने
चाभवधिता वृथेति ॥

६. रा ब म प्र ल, ल_२ अ-
पुनश्चिद् । च-पुनश्चेत् । १०. म प्र-
नास्ति पादः । रा-० सामि वनेष्वहम् ।
११. आ-काममादीपयामि स्विद् ।
रा-कथमादीप० । १२. फ रा च ब
म प्र ल, ल_२-प्रविशामि स्विदर्ण-
वम् । अ-संविशे कश्चिदर्णवे । १३.
ब म-नास्ति ॥

१४. ल_२- न । १५. ब म-
प्रथमः पादो नास्ति ।
अतः परमधिकः पाठः-

ब प्र ल, ल_२—ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास वानरः ।

१६. अ-सोऽहदः प्रहितैः । ल, - अहदः प्रहितैः ॥

विनाशे सु-महान् दोषो जीवन् प्रांऽऽप्नोति यच्च छुभम् ।^१

N] तस्मात् प्राणा हि रक्ष्या वै ध्रुवो जीवित-संगमः ॥५५॥ [४७

एवं बहु-विधं दुःखं मनसा धारयन् मुहुः ।

N] नाऽध्यगच्छत् तदा पारं शोकस्य कपि-कुञ्जरः ॥५६॥ [४८

रावणं तु हनिष्यामि दश-ग्रीवं महा-बलम् ।

N] कामम् अस्तु हृता सीता प्रेत्यं कीर्तिर् भविष्यति ॥५७॥ [४९

अथ चैनं समा-क्षिप्यं उपर्य उपैरि सागरम् ।

N] रामोऽयोप-हरिष्यामि पशुं पशु-पतेर इव ॥५८॥ [५०

इति चिन्तां समा-पन्नः सीताम् अनधि-जग्मिवान् ।

५९] ध्यान-शोक-परीताऽऽत्मा चिंतयामास वानरः ॥५९॥ [५१

यावत् सीतां न पश्यामि राम-पत्नीं यशस्विनीम् ।^२

N] तावद् ऐतां पुरीं लंकां वि-चिनोमि पुनः पुनः ॥६०॥ [५२

संपाति-वचनाच्च चाऽपि रामं यद् आनयाम्य् अहम् ।

१. फ-निराशस्तु महान् । २. आ-प्राप्नोमि । ३. रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति । ४. फ-तस्मात् प्राणान् हनिष्यामि । च-तस्मात्प्राणाभिर •

५. रा ब म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥

६. फ-धारयन्मुहुः । रा ब म प्र ल, ल_२-चिन्तयन्मुहुः । अ-धार-यन्महान् ॥

७. फ रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-वधिष्यामि । ८. आ-महा-बलः । ९. ल_१-कामतस्तु । १०. अ-पुष्या ॥

११. रा च ब म प्र ल, ल_२-चैनं । १२. अ-समाक्षित्य । १३.

रा च ब म प्र ल, अ-

१४. प्र-रामस्योप • । १५. फ-रामपत्नीं यशस्विनीम् । ल_१-पशुं पशुपतिरिव ॥

१६. ल_१-चिन्तासमापन्नः । १७.

रा ब म प्र ल, ल_२-नधिगम्य ताम् । १८. फ-नास्ति ॥

१९. अ-यावत् तां । २०.

फ-नास्ति । २१. अ-तावदेतम् ॥

२२. फ अ-नासाहं । रा च ब

म प्र ल, ल_२-नासाहं । २३. आ अ-यदि नयाम्यहं । रा च ब म प्र ल, ल_२-यास्यामि नाप्यहं ॥

N] अ-पश्यन् राघवो भार्यां निर-दहेत् सर्व-वानरान् ॥६१॥ [५३
इहैव नि-यताऽऽहारो वत्स्यामि नि-यतेन्द्रियः ।

N] मत्-कृते नै वि-नश्येयुः सर्वे ते नर-वानराः ॥६२॥ [५४
बं०स०१६] अशोक-वर्निका चाऽपि महती हि महा-द्रुमा ।

४] इमाम् अभि-पतिष्यामि न हीऽयं वि-चिता मया ॥६३॥ [५५
वसूने रुद्रास् तथाऽऽदिसान् अश्विनौ मरुतोऽपि चं ।

N] नमस्-कृत्य गमिष्यामि रक्षसां शोक-वर्धनः ॥६४॥ [५६
जित्वा तु राक्षसान् देवीम् इक्ष्वाकु-कुल-नन्दिनीम् ।

N] संप्र-दास्यामि रामार्ये सिद्धिं इव मनस्विने ॥६५॥ [५७
स मुहूर्तम् ईवं ध्यात्वा चिन्तया व्यथितेन्द्रियः ।

N] उद्-अतिष्ठन् महा-बाहुर हनुमान् मारुताऽऽत्मजः ॥६६॥ [५८
नमोऽस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय

देव्यै च तस्यै जनकाऽऽत्म-जायै ।

नमोऽस्तु रुद्रेन्द्र-यमाऽनिलेभ्यो

N] नमोऽस्तु चन्द्राऽग्निर्मरुद्-गणेभ्यः ॥६७॥ [५९

१ ल_२-निहता० । अ-प्राय-
माशेष्ये । २. फ-विजितेन्द्रियः । ३.
अ-हि । ४. रा च ब म प्र ल_१
ल_२-न मस्कृते विनश्येयुर्बानराश्च
तथा नराः ॥

५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
निकापे च । ६. फ रा च ब म प्र
ल_१ ल_२-महती सा ।
७. फ-भगमिष्यामि । ८. म-नास्ति ॥

९. फ-वसन्तु मुनीन्द्रांस्तथा दिव्या
१०. रा ब प्र ल_१ ल_२-मरुतस्तथा ।
११. म-नास्ति । १२. ल_१-न मस्कृते

विनश्येयुः । म-नास्ति पादः ॥

१३. फ-जित्वाहं । रा च
ब म प्र ल_१ ल_२-जित्वा हि ।
१४. रा ब म प्र ल_१-रामाब
संप्रदास्यामि । १५. रा ब म प्र ल_१-
यथा सिद्धिं तपस्विने । अ-साध्वी-
मिह तपस्विनीम् ॥

१६. आ-मुहूर्तमिति । फ अ-
मुहूर्तमपि । १७. फ म-उपतिष्ठन् । अ-
उपतिष्ठन् ॥

१८. रा-चन्द्रार्कम० ॥

- से तेभ्यस् तु नमस्-कृत्य सु-ग्रीवाय च मारुतिः ।
 N] दिशः सर्वाः समा-लोक्य अशोक-वनिकां प्रेति ॥६८॥ [६०
 स गत्वा मनसा पूर्वम् अशोकै-वनिकां शुभाम् ।
 N] उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुताऽऽत्म-जः ॥६९॥ [६१
 ध्रुवं तु रक्षो-बहुला भविष्यति जर्नाऽऽकुला ।
 N] अशोक-वनिका दिव्यां सर्व-संस्कारं-शोभिता ॥७०॥ [६२
 रक्षणश् चौऽत्र वि-हिता नूनं रक्षन्ति पाद-पान् ।
 N] भगवान् अपि सर्वाऽऽत्मानोऽतिक्षोभं प्र-वात्य असौ ॥७१॥ [६३
 सं-क्षिप्तोऽयं महोऽऽत्मा च रामाऽर्थे रविणस्य च ।
 N] सिद्धिं मे संवि-धाय स्यान्ति देवा ऋषि-गणाम् त्व इह ॥७२॥ [६४
 ब्रह्मा स्वयं-भूर् भगवान् वेदाश् चैव दिशन्तु मे ।
 N] सिद्धिम् अग्निश् च वायुश् च पुरु-हूतश् च वज्र-भृत् ॥७३॥ [६५
 वरुणः पाश-हस्तश् च वासुं देवश् च चक्र-भृत् ॥ [६६पू

१. फ रा च ब म प्र ल, ल_२
 अ-स तेभ्यश्च । ल_२-सभ्येभ्यश्च ।
 २. रा म प्र ल_१-ययौ ॥

३. फ अ-पूर्वामशोक० । आ-
 पूर्वमलोक० । ४. ब प्र-भर्तारं ॥

५. रा ल_२-इयं च । च-एवं
 त्वा । ब-एवं तु । अ-ध्रुवं त्वा ।

६. रा च ब म प्र ल_२-रक्षिबहुला ।
 ल_१ अ-रक्षबहुला । ७. च-भवि-

ष्यन्ति । ८. अ-वरांगणा । ९. रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२-सर्वा । १०.

रा-दिभ्या संस्का० । च ब म प्र ल_२-
 दिव्यसंस्का० । ल_१-कथं सीताधि-
 गम्यते ॥

११. ल_१-० वात्र । १२.
 फ ल_१ ल_२-निहिता । १३. रा ब
 म प्र ल_१ ल_२-घोरा । १४. रा च
 प्र ल_१ ल_२-नातिक्षोभः ॥

१५. आ-महात्म्यं तु । फ-
 ममांशात्तु । अ-महात्मा तु । १६. स्त

म प्र ल_१ ल_२-राघवस्य । अ-वान-
 रस्य । १७. अ-संप्रदास्यन्ति । १८.

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-देवा
 सर्षिगणा० । अ-सदेवर्षिगणास्त्विह ॥

१९. रा-वरुणश्च । २०. आ ल_१-
 सोमादित्यौ तथैव च । २१. आ ल_१-
 नास्ति ॥

N] शङ्करः शूल-हस्तश्च च सोमाऽऽदित्यौ तथैव च ॥७४॥ [N
अश्विनौ च महाऽऽत्मानौ मरुतः सर्व एव च । [६६उ
सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्र-भुः ।

N] दास्यन्ति मम ये चाऽन्येऽदृष्टाः पथि गणेऽवराः ॥७५॥ [६७
तद् उन्न-नसं पाण्डुर-दंतम् अत्रणं

शुचि-स्मितं पद्म-पलाश-लोचनम् ।

द्रक्ष्यामि सीता-वदनं कदा न्वं अहं

N] प्रसन्न-ताराऽधिप-तुल्य-दर्शनम् ॥७६॥ [६८

क्षुद्रेण पापेन नृशंस-कर्मणा

सु-दारुणाऽलंकृत-वेष-धारिणा ।

बलीऽभि-भूता ह्य अ-बला तपस्विनी

N] कथं नु मे^{१६} दृष्टि-पथेऽद्य सा भवेत् ॥७७॥ [६९

ईश्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे हेनुमच्-चिन्ता-

नाम अष्टमः सर्गः ॥८॥

१. आ ल_१-नास्ति ॥

२. फ-तौ । ३. ल_१-सिद्धिः ।

४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-दास्यन्तु ।

५. फ-प्यदृष्टा । रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-अदृष्टा । अ-दृष्टा । ६.

फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-

पथिगोचराः ॥

७. फ रा च प्र ल_२ अ-तदु-

लस्य । ल_१-उपलस्य । ८. आ-

शुचिस्मि० । फ-शुभस्मि० । ९. आ फ

रा अ-पद्मपलास० । १०. आ अ-

शीताव० । ११. आ फ च-त्वहं । अ-

द्ययं । १२. अ-तारापति० ॥

१३. आ-सुचारुगालक्षतवेशभा० । रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-०णालंकृतवेशभा० ।

अ-०लंकृतवेगधारे ० । १४. आ-वाला-

भिभूता इ० । अ-०भिभूतावितपा-

दिवनी सा । आ-तपदिवनी । च ब म

प्र ल ल_२-०यशदिवनी ।

१५ च ल_२ अ-तु । १६. रा च

ब म प्र ल_१ ल_२-सा । १७. रा

च ब म प्र ल_१ ल_२-मे ॥

१८. आ-भ्रावैय । १९. रा-

श्रीरामायणे । २०. फ रा-एक-

पुरुषचिन्ता । च ब म प्र ल_१ ल_२-

एकपुरुषचिन्तनं । अ-एष पुरुष-

चिन्तनं ॥

[बं-१६]=

[नवमः सर्गः]

=[दा-१४]

सं मुहूर्तम् इव ध्यात्वा मनसा चाऽधि-गम्य ताम् ।

N] अव-प्लुतो महा-तेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः ॥१॥ [१

सं तु संहृष्ट-सर्वाऽर्गः प्राकार-स्थो महा-कपिः ।

१] पुष्पिताऽग्रान् वसंताऽग्रे ददर्श वि-विधान् दुमान् ॥२॥ [२

२पू] शालान् अशोकान् भव्यांश्च चम्पकान् मत्त-कोकिलान् ।

N] उदालकान् नाग-वृक्षांश्चूतान् कपि-मुखान् अपि ॥३॥ [३

अथ धैर्यम् अव-स्थाप्य प्र-मृज्याऽश्रूणि वीर्यवान् । [N

५] व्या-मुक्त इव नाराचः पुंल्लुवे वृक्ष-वाटिकाम् ॥४॥^६ [४उ

६पू] स गत्वा वेगवान् वेगाद् हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।^७

N] ददर्शऽशोक-वनिकां पुष्पिताऽशोक-शोभिताम् ॥५॥ [N

६उ] अथाऽऽर्ध-वण-संरुद्धान् लता-शत-संमावृताम् । [४पू

अशोक-वनिकां स्फीतां प्र-विवेश महा-कपिः ॥६॥^७ [N

१. म-सु । २. आ-मुहूर्तमपि ।

३. रा म-अवप्लुत्य । ल_१-अनु-

प्लुत्य । ४. फ-सकामान्तस्य । रा च

म अ-प्राकारे तस्य । ५. ब ल_१ ल_२

प्र-चतुर्थः पादो नास्ति ॥

६. फ-स तु सर्वाङ्गसंहृष्टः ।

ब ल_१ ल_२ प्र-नास्ति । ७. फ-

वसन्तव । रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-

वसन्ते च । ८. अ-महतो ॥

९. रा ब ल_१ ल_२ प्र म अ-

सालान् । १०. रा ब ल_१ ल_२ म-

चण्यकान् । ११. रा च ब म प्र

ल_१ ल_२-कपिमुखाननान् । अ-

०खान्कपिः ॥

१२. फ अ-वेगवान् । १३. अ-

ज्यामुक्त । १४. च-तीरांडु । १५. च-

विबुधे । १६. ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

१७. च-वेगो हनुमान् । १८.

रा ब ल_१ ल_२ प्र-नास्ति ॥

१९. फ अ-०अवनसं० । च-

अथ प्रणवसं० । २०. आ च ब ल_१

ल_२-लताशोकसं० । म-लतावृक्षसं० ।

२१. आ-सीतां । २२. रा-नास्ति ॥

- ७] स प्र-विश्य वि-चित्रां तां विहगैर् अभि-नांदिताम् ।^२
 ८पू] राजतैः काञ्चनैश् चाऽपि पाद-पैः सर्वतो वृताम् ॥७॥^३[५
 ९पू] अ-चिरोदित-सूर्याऽऽभां ददर्श हनुमान् कपिः । [६उ
 N] मनो-हरां दृष्टि-हरां सौगंध्य-घ्राण-हारिणीम् ॥८॥ [N
 महतां प्रांऽद्युना चैव सुचित्र-विहितेन च ।
 N] प्राकारेणांऽबुद्धांऽऽभेन सौधेन कृत-मेखलाम् ॥९॥^४[N
 गदा-पाणिभिर् एकाग्रैर् आसीनैर् द्वाारि राक्षसैः ।
 N] गुप्त-द्वारां महा-द्वाराम् अना-धृष्यां सुरैर् अपि ॥१०॥ [N
 नील-वर्णैर् द्रुम-शतैर् मेघ-वृन्दैर् इवाऽऽवृताम् ।
 N] स्वे-बलं तत्र समा-श्रित्य हनुमान् प्र-विवेश हं^५ ॥११॥ [N
 N] विहंगैर् मृग-संघैश् च वि-चित्रां चित्र-काननाम् । [६पू
 १०पू] वृतां नाना-विधैर् वृक्षैः पुष्पोपग-फलोपगैः ।

१. फ अ-० गैरमुना० । ल, प्र २. रा अ-नास्ति । ३. आ रा च
 म-० गैरतिना० । ल_२-० गैरलिना० । म प्र ल, ल_२ अ-नास्ति ।

अतः परमांधकः पाठः —

फ—भ्रोत्रहारिरुतैः सर्वैर्+ विहगैः संप्रनादिताम् ॥

४. प्र-संहतां । ५. आ फ- रा-समावृत्य । आ-समसृत्य । १४.
 ० बुदेनेव । रा च ब ल, ल_२ म- फ-च ॥
 ० बुदेनैव । ६. अ-नास्ति ॥

७. च-द्वार० । ८. फ-
 गुप्तद्वारि । ९. फ-मिच द्वारा० ॥

१०. म-लीलव० । रा च ब प्र
 ल, ल_२-० गै हिमसितैर्मै० । फ-०
 म्रुमछत्रै० । अ फ-० भेववगैरिव० ।
 ११. रा-सुबलं । १२. अ-स । १३. फ

१५. फ-विहगै० । रा म-विहगं-
 मृगसिंहै० । च ब म ल, ल_२ प्र अ-
 विहगैर्मृगसिंहै० । १६. आ रा च ब म
 प्र ल, ल_२-विचित्रैश्चि० । १७. फ-
 नानावृते० । १८. ल, पुष्पपूग० । अ-
 ० फलोपगैः ।

- १३] कोकिलैर् भृंग-राजैश् च मंचैर् नित्यं नि-षेविताम् ॥१२॥ [७
 १०३] प्र-हृष्टं उदिते काले मृग-पक्षि-सुखाऽऽवहे ।
 मत्त-बर्हिण-संघुष्टां नाना-द्विज-गणाऽऽयुताम् ॥१३॥ [८
 ११] मार्गमाणो वराऽऽरोहां राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।^६
 सुख-प्रसुप्तान् विहगान् बोर्धयामास वानरः ॥१४॥ [१२
 १२] उत्पतद्भिर् द्विज-गणैः पक्षैः शाखा (ः) समा-हंताः ।
 अनेक-वर्णा मुमुचुः पुष्प-वृष्टिं समंततः ॥१५॥ [१०
 १३] तत्राऽव-कीर्णः शुशुभे हनुमानं मारुताऽऽत्म-जः ।
 अशोक-वनिका-मध्ये यथा पुष्प-मयो गिरिः ॥१६॥ [११
 १४] दिशः सर्वा वि-र्धौवंतं वृक्ष-खण्ड-गतं कपिम् ।
 दृष्ट्वा सर्वानि भूतानि वसंतम् इव मेनिरे^६ ॥१७॥ [१२
 १५] वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैर् अव-कीर्णः पृथग्-विधैः ।
 रराज वसु-धा तत्र प्रमदेव वि-भूषिता ॥१८॥ [१३
 १६] तरस्विना ते तरवस्म तरसा विप्र-कंपिताः ।
 पुष्प-वृष्टिं वि-चित्रां तु ससृजुः कपिनाऽऽहताः ॥१९॥ [१४

१. फ-मल्लेर्नि० ।

हितैः ।

२. फ-०ष्टमुदिता । ३. फ-

११. रा प्र अ-तत्राकीर्णः स ।

०पक्षिमहावहे । रा म अ-०पक्षि-

म-तत्राकीर्णः स्म । १२. फ रा च ब

समाकुळे । ल_१-०पक्षिसुखावहैः ।

ल, ल_२-हनूमा० ॥

४. फ-मत्तबर्हेण ॥

१३. रा ब म प्र ल_१, ल_२-

५. ल_२-मार्गमाणौ । ६. अ-

व्यधा० । १४. ब ल_१, ल_२ प्र म-

मार्गमाणः स वैदेहीं राजपुत्रीं

वृक्षषण्ड० । १५. अ-भूतानि सर्वाणि ।

यशस्विनीम् । ७. ल_२-०प्रसुसवि० ।

१६. रा ल_२ प्र म-वारिदाः । अ-

८. फ-वाचयामास ॥

मन्दिरे ॥

६. रा ब म ल_१, ल_२-उत्प-

१७. ल_१-विहषिता ॥

तंतो द्विजगणाः । १०. रा च ब प्र

१८. रा च-तरस्विनस्ते त० ।

ल_१, ल_२-०समाहतेः । म-समा-

अ-तरवस्तत्र बहवः ॥

- १७] निर-धूत-पत्र-शिखराः शीर्ण-पर्ण-फला द्रुमाः ।
 विक्षिप्त-वस्त्राऽऽभरणा धूर्ता इव परा-जिताः ॥२०॥ [१५
 १८] हनूमता वेग-वता धूर्नितास् ते नगोत्तमाः ।
 पुष्प-पर्ण-फलान्य् आशु मुमुचुः पुष्प-शालिनः ॥२१॥ [१६
 १९] विहंग-संवैर् हीनास् ते स्कंध-मात्राऽऽश्रयाः स्थिताः ।
 २० उ] बभूर्वुर जङ्गमाः सर्वे मारुतेनं विनिर-धुंताः ॥२२॥ [१७
 बभूर्वरं वेश्या-युवतिर् यथा मृदित-वर्णकौः (१का) ।
 २१] नितान्त-शुभ-दन्तौष्ठी नखैर् दन्तैश् च वि-क्षतौ ॥२३॥ [१८
 तथा लांगूल-हस्ताभ्यां चरणाभ्यां समा-हता ।
 २२] बभूवाऽशोक-वनिका प्रभर्ग्व-वन-पादपा ॥२४॥ [१९
 महा-लतानां दामानि वि-हरंस् तरंसा कपिः ।
 N] यथा प्रोवृषि विन्ध्यस्य मेघ-जालानि मारुतः ॥२५॥ [२०

१. ल_२ अ-०तपत्राः । २. ल_२-०र्णहताः । ल_२ प्र अ-०र्णफ-
 लद्रु० ॥
 ३. ल_१ प्र-हनुम० । ४. ल_२-
 निधुतास्ते । अ-चूर्णितास्ते । ५. रा
 म-महाद्रुमाः । ल_२-नगद्रुमाः ।
 ६. आ-पुष्पवर्ण० । च ब म ल_१
 ल_२-पुष्पपत्रफ० । अ-पर्णपुष्पफ० ।
 ७. ब ल_१ ल_२-पुष्पशालिनः ॥

८. आ च ब म प्र ल_१ ल_२-
 ०ऋसिहैर्ही० । रा-०ऋमैर्विहीना० ।
 अ-०ऋनां शतैर्हीनास्ते । ९. आ च-
 ०बुरगमाः । ब ल_१ ल_२ प्र-बभुर-
 जंगमाः । अ-०बुस्तरसा । १०. फ-
 मारुतेनेव नि० । ल_१-०तेनापि नि० ।

अ-०तेनेव निर्द्रुताः ॥

११. आ फ रा ब म प्र ल_१
 ल_२-बभूव । अ-यथैव । १२. फ-
 युवती यथा । अ-युवती भवेन्० ।
 १३. फ ल_२ अ-मृदितवर्णिका ।
 १४. फ-०भवणौष्ठी । ल_१-०शुकद० ।
 अ-०भरणौष्ठी । रा च-०भदतौष्ठीः ।
 १५. रा ल_१-०विक्षिता । अ-
 ०दन्तैरिव क्षता ॥

१६. फ रा-प्रभगा वन० ॥

१७. आ-महल्लतानां । १८.
 आ-विहरन् हनुमां । फ प्र-०हरन्बु-
 रसा । १९. रा च ब म ल_१-
 ०पवृष्टेः । ल_२-०पवृष्टेः ।

स तत्र मणि-भूमिं च राजेतीं च मनो-रमाम् ।
 २३] तथा काञ्चन-भूमिं च वि-चरन् रुरुचे कपिः ॥२६॥ [२१
 २४पू] वीपीश च वि-विधाऽऽकाराः पूर्णाः परम-वारिणा ।
 महाऽहैर् मणि-सोपानैर् उप-पद्मांस् ततस्-ततः ॥२७॥ [२२
 २५] मुक्ता-प्रवाल-सिकता-स्फटिकाऽन्तर-भूषिताः ।
 काञ्चनैस्तेरुभिश् चित्रैस् तीरजैर् उप-शोभिताः ॥२८॥ [२३
 २६] बद्ध-पद्मोत्पल-वनांश् चक्रवाकोप-कूजिताः ।
 दात्युह-रुत-संघुष्टा हंस-सारस-नादिताः ॥२९॥ [२४
 २७] दीर्घाभिर् भ्रम-युक्ताभिः शीताभिश् च समंततः ।^{१५}
 N] अमृतोपम-तोयाभिः शिवाभिर् अभि-संस्कृताः ॥३०॥ [२५
 लता-गृहैर् अव-तता लता-संतान-संवृताः ।^{१६}
 २८] लताऽवतान-गहना करवीर-कृताऽन्तराः ॥३१॥ [२६

१. ल_१-नास्ति । २. प्र-विरुचन् ।
 अ-प्रविशन् । ३. रा-रचके । प्र-
 विरुचे ॥

४. अ-वापयश्च । ५. अ-
 ०वारिभिः । ६. फ-यथाहैर्म० ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-महार्ह-
 मणि० । ७. आ-०नैरुपपद्येस्त० ।
 रा-०पद्यस्त० । अ-०नै रूपवद्भिस्त० ॥

८. फ-०लसंसिकाः स्फा० ।
 रा ब म प्र ल_१ ल_२-०लवैद्वयस्फा० ।
 ९. अ-०रुभिश्छास्तीर० । ब-
 ०भिश्चै नीराजैरु० ॥

१० रा-बहुपद्मोत्पलवतीश्च ।
 च ब म प्र ल_१ ल_२-०रुपलवतीश्च० ।
 अ-शुद्धपद्मोत्पलयुताश्च० । ११. ब
 ल_१ ल_२ प्र अ-०कोपशोभिताः ।

१२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-विहंगस्त० ॥

१३. ल_१-नदीभिर्भ्रममाणाभिः ।
 रा च ब ल_२ प्र म-दीर्घाभिर्भ्रममाणाभिः ।
 अ-दीर्घिकाभिः सुयुक्ताभिः । १४.
 आ अ-शरद्भिश्च । १५. फ-नास्ति ।
 १६. ल_२-०भिरपि सं० म-शिरभिरपि ।
 अ-त्रुटितः पाठः ॥

१७. फ-लताशतैरनुगता । रा च
 ब म प्र ल_१ ल_२-०गृहैरवनता । १८.
 फ-लतासंवृतसंवृताः । १९. अ-नास्ति ।
 २०. फ-लतावनानुग० । रा ब म प्र
 ल_१ ल_२-लतावितानग० । च-
 ०नगहने । अ-शाखाशतैरुत्पतं । २१.
 रा-कवरीकृतज्ञान्तराः । अ-रुक्ता-
 न्तरं ॥

त्रांऽबु-धर-संकाशं प्रेष्टद्ध-शिवरं महर्त्तु ।

२९] विचित्र-कूटैश् चै तथो सर्वतः परि-वारितम् ॥३२॥ [२७
३०पू] शिलो-गृहैर् अत्र-ततं नाना वृक्षैः सर्मा-वृतम् ।

N] ददर्श कपि-शार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥३३॥ [२८
३०उ] ददर्श च नैगात् तस्मान् नदीं प्र-पतितां भुवि ।

३१पू] अंकाद् इव समुत्-पत्य प्रियस्य कुपितां प्रियाम् ॥३४॥ [२९
N] शैलैर् नि पतिताऽग्रैश् च पाद-पैर् उप-शोभिताम् ।

धार्यमाणाम् इव क्रुद्धां प्रमदां प्रिय-बन्धुभिः ॥३५॥ [३०
३२] पुनर् आवृत्त-तोयां चै ददर्श स महा-कपिः ।

प्र-सन्नाम् इव कान्तस्य कान्तां पुनर् उप-स्थिताम् ॥३६॥ [३१
३३] तस्यांऽदूरात् पद्मिनीः सै नाना-पद्मि-गङ्गाऽऽयुताः ।

ददर्श कपि-शार्दूलो हनुमान् मारुतांऽऽत्म-जः ॥३७॥ [३२
३४] कृत्रिमां स नदीं रम्यां पूर्णां शीतेन वारिणा ।

३५पू] मणि-प्रवर-सोपानां मुक्ता-सैकत-संततामं ॥३८॥ [३३

१. आ-०रसंकासं । २. फ-
प्रसिद्धशिषरं । ३. अ-गिरिम् । ४.

आ-०कूटकुसुमैः । अ-०कूटं कुसुमैः ॥

५. फ-०हैरवनतं । रा ब

ल_१ प्र म-शिलावृक्षैरवनतैः । च

ल_२ अ-०हैरवततैः । आ-शिवागृहैः ।

६. फ रा च ब म प्र ल_२ अ-

०क्षसमावृतम् । ल_१ - ० क्षसमा-

नतम् ॥

७. आ च-नगान्तस्य ।

८. फ अ-निपतितां । ९. फ

अ-ततः ॥

१०. ब ल_१ ल_२ प्र म-सालैः ।

११. ल_२-०शोभिता । १२. फ अ-

वार्यमाणो । १३. अ-क्रुद्धो ॥

१४. च-०ततोयश्च ॥

१५. फ-तस्यां दूरात्स पद्मिन्यो ।

आ-०पद्मिनीं स । अ-नद्यश्चैव सप-

द्मिन्यो । १६. आ-०णायुताम् । रा ब

प्र म-द्विजगणायुताः । ल_१-द्विज-

गणावृताः । १७. ल_१-पवनात्मजः ।

१८. अ-नास्ति ।

१९. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-

मणिप्रवालसोपानां । २०. रा ब म ल_१

प्र-मुक्तासौवर्णसं० । च-मुक्तासौवर्णसं०
ल_२-मुक्तासौवर्णसंतमां ॥

वि-विधैर् मृग-संघैश्च च वि-चित्रां चित्र-कौननाम् । [३४पू
 N] पद्मिनीभिश्च च चित्राभिः काञ्चनैश्च महा-दुग्धैः ॥३९॥ [N
 N] तरुणाऽऽदिस-संकाशैः शोभितां च प्र-पुष्पितैः । [N
 ३५उ] प्रासादैः सु-र्महद्भिश्च च निर्-मितैर् विश्व-कर्मणा । [३४उ
 काञ्चनैः कृत्रिमैश्च चैव सर्वतः सम्-अलंकृताम् ॥४०॥ [३५
 ३६] ये केचित् पाद-पास् तत्र पुष्पोपग-फलोपगाः ।
 ३७पू] स-च्छत्राः स-वितर्दीकाः सर्वे सौवर्ण-वेदिकाः ॥४१॥ [३६
 तथा वि-चरतस् तस्य वनं तत्र पुष्पित-दुग्धम् ।
 ४०] मार्गमाणस्य वैदेहीं सा व्यतीर्ताऽथ शर्वरी ॥४२॥ [N

१. आ रा च ब म प्र ल, प्रासादैस्तु म० । च ल_२-प्रासादैश्च
 ल_२ अ-०र्धगसिंहैश्च । २. आ- म० । ७ आ रा च ब म प्र ल,
 विचितां । ३. रा ब म प्र ल, ल_२- ल_२-निर्मितां ॥
 चित्रिताननाम् ॥

४. फ-शोभितां सुप्रफुल्लितां । फलौपमाः । अ-पुष्पोपमफ० । ९. फ
 अ-शोभितां संप्रफुल्लितां । आ-शोभि- म आ-संछत्राः । अ-सच्छायाः ।
 तासां प्रपुष्पितां । रा-शोभिताभ्यां च १०. फ-सविमानीकाः । अ-सविता-
 पु० । च-शोणिता संप्रपुष्पितां । ५. नांकाः । ११. रा ब म प्र ल, ल_२ अ-
 अ-प्रथमः पादो नास्ति । ६. आ- सर्वसौवर्णवे० ।

१२. अतः परमधिकः पाठः-

फ-दिव्याभिर्बहुपुष्पाभिलताभिर्बहुवेष्टितम् ।
 वीज्यमानश्च तत्रासौ मार्गमाणश्च मैथिलीम् ॥
 अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वतः सोन्ववैक्षत ।
 स समृद्धेषु देशेषु समृष्टमणितोरणम् ॥

१३. ल_१-त्रवापि च० । प्र-तथा मागश्च । १६. रा अ-व्यतीयाय ।
 चित्ररथ० । १४. फ-वनान्तात्पु० । १७. अ च-सर्वरी । १८. अतः-
 ल_१-नवं तत्पु० । १५. फ-मार्ग- परमधिकः पाठः-

फ-पङ्कजवेद्विदुषां क्रतुप्रवरशालिनाम् ।
 शुश्रुवे ब्रह्मघोषं च तूर्यघोषं च मारुतिः ॥

- मुक्त्वा विहंगाः स्थानानि यान्ति पद्माऽऽकुलं सरः ।
 ४२] बोधयन्तः शुभ्रैर् वाक्यैः कामिनीर् इव कामुकाः ॥४३॥ [N
 सै पश्यन् भूमि-भागांश् च तत्र प्र-स्रवणानि च ।
 ४३] सुवर्ण-वृक्षान् अपरान् ददर्श शिखि-संनिभान् ॥४४॥ [N
 तेषां दुमाणां प्रभया मेरोर ईव महा-कपिः ।
 ४४] अमन्यत महा-तेजाः काञ्चनोऽस्मीऽति वानरः ॥४५॥ [३९
 तत् काञ्चनैस् तरु-गणैर् मारुतेन सम्-ईरिताम् ।
 ४५] किंकिणी-शत-निर्घोषां ददर्श स महा-कपिः ॥४६॥^१ [४०
 लता-प्र-तानैर् बहुभिः पर्णैश् च बहुभिर् वृताम् ।
 ४६] काञ्चनीं शिंशंपाम् एकां ददर्श हनुमान् कपिः^२ ॥४७॥ [३७
 तेषां^३ काञ्चन-वृक्षाणां मध्ये जातं वनस्पतिर्म् ।
 ४७] प्र-वृद्धं शिंशंपा-वृक्षं पुंल्लुवे पवनाऽऽत्म-जः ॥४८॥ [N
 ४८पू] आ-प्लुत्य हनुमान् वीरो ददर्श रुचिर-प्रभाम् ।^४
 ४९उ] ताम् आ-रुह्य महा-तेजाः शिंशंपां पर्ण-संवृताम्^५ ॥४९॥ [४१

१. आ-रोधय० । २. फ रा
 च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-कामिनी-
 मित्र ॥

३. रा-स तत्र । अ-सोपश्यद् ।
 ४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-लतास्तत्र
 वनानि । च-तत्र प्रच्छ्व० । ५.
 रा-०र्णपक्षान्० ।

६. फ-मेरोरपि । ब ल_१ ल_२-
 मेरुरिव । ७. रा म-महावीरः ।
 ८. च-नास्ति ॥

९. फ-तां । १०. आ अ-०रितम् ।
 ११. रा च ब प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 १२. रा ल ब ल_१ म-शिंशिपा० ।
 ल_२-शिंशिपो० । प्र-शिंशिपो० । १३.
 अ-नास्ति ॥

१४. अ-वृद्धं । १५. च-न तस्य
 तम् । १६. च ब ल_१ ल_२ म अ-
 शिंशिपा० । १७. अ-ददर्श ॥

१८. रा ब म प्र ल_१ ल_२-
 उल्लुच्य । १९. अतः परमधिकः पाठः—

फ—वृतां हेममयीभिश्च वेदिकाभिः† समन्ततः ।

फ अ—सुपुष्पिताभ्रां रुचिरां तरुणाङ्कुरपल्लवाम् ।

२०. रा ब म ल_१ ल_२ अ- | शिंशिपा० । २१. च-नास्ति ॥

† अ-शाखाभिश्च ।

- इतो द्रक्ष्यामि वैदेहीं राम-दर्शन-लालसांम् ।
 ५०] इतश्च चेतश्च दुःखाऽऽर्त्ता सं-पेतंतीं यहच्छया ॥५०॥ [४२
 नि-रुद्धां परमोद्-विभ्रां वाष्पोप-हत-लोचनाम् ।
 ५१] वि-हीनां मृग-राजेन मृग-राज-वधूम इव ॥५१॥ [N
 ५२पू] अशोक-वनिका चेयं दृढा रम्या दुर्-आत्मनः ।
 ५३पू] चंपकैः सरलैश्च चाऽपि शोभिता चन्दनैस् तथा ॥५२॥ [४३
 इयं च मलिनी रम्या द्विजै-सिंह (? संघ)-नि-पेविता ।
 ५४] इमां सा राम-महिषी नूनम् एष्यति जानकी ॥५३॥ [४४
 स-रोभा राम-महिषी रामस्य च संती प्रिया ।
 N] वन-संचार-कुशला वनम् एष्यति जानकी ॥५४॥ [४५
 अथवा मृग-शाशाऽक्षी वनस्याऽस्य वि-चक्षणा ।
 N] वनम् एष्यति सांक्षीऽदं राम-चिंताऽनु-कविता ॥५५॥ [४६
 राम-शौकाऽभिसं-तप्ता देवी कमल-लोचनां ।
 N] वन-वासे रतीं नित्यम् एष्यते व्रतै-धारिणी ॥५६॥ [४७
 वने-चराणां सततं नूनं स्पृहयते वीरा ।
 N] रामस्य दयिता भार्या नूनम् एष्यति जानकी ॥५७॥ [४८

१. च-नास्ति । २. आ-सञ्चयन्तीं ॥

३. रा ब ल, प्र म-चण्डकैः । ४. आ फ च-सरलैश्च । प्र-सवलैश्च ॥
 ५. अ-इमां । ६. फ-द्विजलैः । रा च ल, म-द्विजलैः ।
 ७. ल, प्र-इये सा । अ-इभ्रन्ती । ङ. ल, ल, प्र म-न समेष्य ।
 अ-न परिष्यति ॥

८. रा च म-सा रामा । १०. फ-महिषी । ११. ब ल, ल, प्र अ-नास्ति ॥
 १२. अ-आगमिष्यति । १३. आ-सायैः । रा ब म प्र ल, ल, अ-
 सा चेदं । १४. म-नास्ति ॥

१५. फ-प्रिया राममनोरमा । १६. फ ब-वनशास्रता । १७. फ रा म-
 वनधारिणी । ब ल, -वरधारिणी । १८. ल, म अ-नास्ति ॥

१९. रा म-वती रतिम् । २०. ल, अ-नास्ति ॥

राम-शोकाऽभिसं-तप्ता प्रिया राम-मनो-रमा । [N
संध्या-काले घन-श्यामा ध्रुवम् एष्यति जानकी ।

N] इमां नदीं शीत-जैलां संध्याऽर्थे वर-वर्णिनी ॥५८॥ [४९
तस्याश् चाऽप्यं अनु-रूपेयम् अशोक-वनिका शुभा ।

N] शुभा या पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य सांप्रतम् ॥५९॥ [५०
यदि जीवति सां देवी' तारा-पति-निभाऽऽनना ।

N] आ-गमिष्यति साऽवश्यम् इमां पुण्यां महा-नदीम् ॥६०॥ [५१
एवं तु मत्वा हनुमान् महाऽऽत्मा

प्रतीऽऽक्षमाणो मनु-जेन्द्र-पत्नीम् ।

अवेक्षमाणश् च ददर्श सर्वं

५५] सु-पुष्पिते पत्रं-घने त्रि-लीनः' ॥६१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे अशोक-वनिको-दर्शनं
नाम नवमः सर्गः ॥५॥

१. फ-संध्याराग० । ल_१ ल_२-संध्याकालघ० । २. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
नूनमे० । ३. रा म-शोकज० । अ-शुभज० । ४. फ-संगार्थे ॥

५. रा-संध्याश्रा० । ६. अ-तथा । ७. रा च ब म प्र ल_१ ल_२
अ-सुभार्या । ८. फ-पत्न्या । ९. फ अ-सम्भता ॥

१०. अ-वैदेही । ११. फ-ताराधिपनिभा० । १२. आ च-सुष्यक्ता
इमां । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-सुष्यक्तमिमां ॥

१३. फ-प्रवीक्षमा० । १४. म-अवीक्षमाणः स । आ रा च ब
ल_१ ल_२ प्र-०अवेक्ष माणः स । १५. च अ-०नेन नीलिः । प्र-०नोतिलीनः ॥

१६. फ अ-०कामवेशे हनुमद्वितर्को । १७. म-नामैकादशः ॥

[बं-१७, १८] = [दशमः सर्गः] = [दा-१५, १६]

अवेक्षमाणः संभ्रान्तो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।^१ [१५

१] अपश्यद् भूमि-भागांश्च सर्वतः सुसमा-हितैः ॥१॥ [N
सुसं-गृष्टेषु देशेषु प्र-दृढ-मख-वेदिकान् ।

२] ददर्श हनुमाम् तत्र मणि-काञ्चन-राजतान् ॥२॥ [N
अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वां ताम् अन्व-अवैक्षत ।^२ [१७

N] दिव्य-गन्ध-रसोपेतैः फलैश्च समलंकृतान् (?म) ॥३॥ [२३
N] रक्त-चन्दन-संकाशां मृग-पक्षि-संभा-वृताम् ।

८३] हर्म्य-प्रासाद-संवाधां कोकिला-शत-मण्डिताम् ॥४॥^३ [३
काञ्चनोत्पल-पद्माभिर् वापीभिर् उप-शोभिताम् ।

९] बह्व-आसन-गृहोपेतां बहु-भूमि-गृहाऽऽयुताम् ॥५॥^४ [४

१. आ च-अवेक्ष्यमा० । फ-सर्वाक्ष्य० । अ-सोवेक्ष० । २. फ-
संभ्रस्तः । ३. अतः परमधिकः पाठः—

फ—अवेक्षमाणो भूमिं च सर्वास्तामन्ववैक्षत ।

४. अ-०द्विभागांश्च । ५. फ-सुसमाहितान् ॥

६. च ब म रा प्र ल ल_२—गुप्तानिष्टेषु । ७. च ब म प्र ल_२ ल_१-
शैलेषु । ८. फ अ-०दान्वज्रवे० । रा-०द्वमुखवे० । आ-प्रवृद्धान् यज्ञवेदि-
कान् । ९. म प्र च रा-०नराजितान् । फ-०नराजितान् ॥

१०. आ च-अवेक्ष्य० । ११. आ च फ-सर्वास्तामन्ववैक्षत । च-
सर्वां तामनवै० । १२. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—

फ आ च—संतानकलताभिश्च पादपाननुवेष्टितान् ॥

१३. फ-तां स नन्दनसं० । अ-स तां नन्दन सं० । च ल_१-०काशान् । १४. फ
अ-०पक्षिभिरावृतान् । च ल_२-०क्षिसमावृतान् । १५. ल_१-सर्वमा० । च-
०वाधान् । १६. ल_१-कोकिलारुतमं० । आ च-०मंडितान् । १७. ल_२-नास्ति ॥

१८. फ-०त्पलपत्राभिः । १९. च-०शोभितान् । २०. फ-०नमृगो० ।
च ल_२-नगृहोपेतान् । अ-बह्वासनगृ० । २१. फ-०मिगृहायुताम् । च
ल_२-३युतान् । २२. अतः परमधिकः पाठः—

अ—तथा गुल्मसहस्रैश्च शतशः समलंकृताम् ॥

- सर्वर्तु-कुसुमै रम्यैः फल-वद्विग् च पाद-पैः । [५०
 N] दिव्य-गंध-रस-स्पर्शैः शोभितां संप्र-पुष्पिताम् ॥६॥ [N
 पुष्पितानाम् अ-शोकानां श्रियां सूर्योदय-प्रभाम् । [५७
 १.२] प्र-दीप्ताम् इव तत्र-स्थो मारुतिः समुद्-प्रेक्षत ॥७॥
 निष्पन्न-शाखां विहगैः क्रियमाणाम् इवाऽसकृत् । [६
 १.३] विनिष्-र्पताद्भिः शतशश् चित्रैः पुष्पाऽवतंसकैः ॥८॥
 आमूल-पुष्प-विचितैर् अ-शोकैः शोक-नाशनैः । [७
 १.४] पुष्प-भाराऽति-भारैश् च स्पृशद्भिर् इव मेदिनीम् ॥९॥^१
 कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश् च सु-पुष्पितैः । [८
 १.५] स^१ देशः प्र^२भया तेषां^३ प्र-दीप्त^३ इव सर्व-तः ॥१०॥^१
 पुन्नागाः सप्त-पर्णाश् च चम्पकाः शालकाम् तथा । [९

१. अ फ भिन्नाः-नास्ति ॥

२. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-भिद्यं । ३. ल_२-सर्वोदय० ॥

४. च-०त्रशाखान् । प्र-त्रशाखा० । ५. च-०मानम् । ६. रा
 च ल_२-निपतद्भिश्च । ब म प्र ल_१ अ-निपतद्भिः० । ७. ल_१-०वतंसकैः ।
 आ-०वतंसकैः ॥

८. च अ-आमूलं पु० । ब प्र ल_१ ल_२-आमूलं विचितैः पुष्पैर० ।

९. अ-पुष्पसाराति० । १०. अतः परमधिकः पाठः—

आ—प्रफुल्लैः सुमनोज्ञैश्च हाटकप्रतिमैः शुभैः ।

रोहितकवचैश्चैव पुष्पभारावनामितैः ॥

११. अ-शा दिशा । १२. च-प्रभयातेषां । १३. अ-प्रदीप्ता ।

१४. अतः परमधिकः पाठः—

फ—तमालैः सरलैश्चैव चम्पकैश्चातिपुष्पितैः ।

मेरोः शिखरसंजातैर्नगजैरिव राजितम् † ॥

१५. फ-सपनागाः । च-पुन्नागाः । १६. आ-सप्तपर्णाश्च । फ अ-
 सप्तपर्णाः । च-सप्तपर्णाः । म-सप्तपर्णाः० । १७. फ अ-चम्पकोद्दालकाम् ।
 रा ब म ल_१-चम्पकाः शिशिपास् । प्र-चम्पकाः शिशिपास् । ल_२-
 चम्पकाः शिशिपास् ॥

† आ-०ज्ञैरिव विराजितम् ।

- १६] विष्टद्ध-मूलां बहवो शोभन्ते च सु-पुष्पिताः ॥११॥ [१२
 शात-कुंभ-निभाः केचित् केचिद् अग्नि-शिखा-प्रभाः ।
 ५] नीलांजन-निभाः केचित् तत्राऽशोकाः सहस्र-शः ॥१२॥ [१०
 चं(?)देनं वि-बुधोद्यानं वनं चैत्रं-रथं यथा ।
 ६] अंति-वृक्षम् इवाऽचिन्त्यं दिव्यं रम्यं श्रिया वृतम् ॥१३॥ [११
 द्वितीयम् इव चाऽऽकाशं पुष्प-ज्योतिर्-गणांऽऽयुतम् ।
 ७] पुष्प-रत्नै-शतैश् चित्रं पंचमं सागरं यथा ॥१४॥ [१२
 सर्वर्तु-पुष्प-निचयैः पाद-पैर् मधु-गंधिभिः ।
 ८] नाना-विहंग-संपुष्टं रम्यं मृग-गणैर् द्विजैः ॥१५॥ [१३
 अनेक-गंध-प्र-बहं पुष्प-गंध-मनो-हरम् ।
 १८] शैलेन्द्रम् इव गंधाऽऽह्यं द्वितीयं गंध-मादनम् ॥१६॥ [१४
 अ-शोक-वनिकायां तु तस्यां वानर-पुंगवः ।
 २०] स ददर्शाऽविदूर्-स्थं चैत्य-प्रांसादम् उच्छ्रितमं ॥१७॥ [१५

१. च-०दमूलं । २. ब प्र ल, ल_२-स्म । अ-व ॥

३. फ-०भमयाः । ब म ल, ल_२ अ-शातकौभ० । प्र-शातकौभ० ।

४. अ-जातात् ॥

५. रा च ब म ल, ल_२-चंदनैर्विबिधो० । प्र-चंदनैर्विबिधोद्यानैः ।

६. आ अ-चित्रं । फ-चित्रां । ७. फ-चित्ररथं । ८. म-तथा । ९. फ-
 अतिवृत्तसुरूपं च ।

१०. रा ब प्र ल, ल_२-०तिर्गणैर्पुं० । अ-०तिगणैः सह । ११. फ-
 ०वासितै० । रा म-०त्नचयै० । ल, -रत्नपुष्पश० ॥

१२. आ च प्र ल, ल_२-सर्वत्र पु० । फ-०पुष्परचितैः । अ-०पुष्प-
 निचितैः । १३. अ-०धुपैरुपशोभितम् । १४. रा ब अ-नानाविहंग० । १५. फ
 रा च ब म प्र ल, -गणद्वि० ॥

१६. फ अ-अनेकदिव्यप्रभवं । १७. रा-पुण्यगंधं म० । आ-पुण्यं
 ग० । च ब म ल, ल_२ अ-पुण्यगंधम० । प्र-पुण्यगंधमनोरमं ॥

१८. च-०दर्शं विदु० । १९. ल_२-एत्य प्रासा० । रा-दैत्यप्रासादमु-
 च्यतम् । ब म ल, -०दमुच्यतम् । प्र-०दमुत्तमम् ॥

मध्ये स्तंभ-सहस्रेण स्थितं कैलास-पाण्डुरम् ।^२

२१] प्रवाल-कृत-सोपानं तप्त-काञ्चन-वेदिकम् ॥१८॥ [१६

मुष्णतम् इव चक्षूषि द्योतमानम् इव श्रिया ।

२२] वि-मलं प्रांशु-भावत्वाद् उल्लिखंतम् इवांश्वरम् ॥१९॥ [१७

बं.१८] तस्मिन् मलिन-संवीतां राक्षसीभिः समा-वृताम् ।

१] उपवास-कृशां दीनां भर्तृ-दर्शन-लालसाम् ॥२०॥ [१८

२पू] ध्यान-शोक-पैराम् आर्ताम् उच्छ्वसन्तीं पुनः पुनः ।

३उ] ददर्श शुक्र-पक्षाऽऽदौ चंद्र-लेखाम् इवाऽमलांम् ॥२१॥ [१८

मंद-प्र-क्षीयमाणेन रूपेण रुचिर-प्रभाम् ।

४] पिर्नद्धां धूम-जालेन शिखाम् इव विभावसोः ॥२२॥^१ [१९

५पू] पीतेनैकेन सं-वीतां दीप्तेन तपसा यथा ।

स-पंकांम् अनलंकारां वि-शुद्धाम् इव पद्मिनीम् ॥२३॥ [२०

१. रा ब म प्र ल_१-०ससन्निभम् । २. ल_२-नास्ति ॥ ३. प्र-पुषयान्तमि० ॥

४. आ रा च ब म प्र ल_२-०परामार्ता निश्व० । ल_१-०परामन्तः
निश्वसंती । ५. अतः परमधिकः पाठः—

फ—ददर्श हनुमान् वीरा बद्धां गजवधूमिव ।

वृक्षमूले निरानन्दां शोचन्तीं कपिरंगनाम् ॥

ऊरुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नां कृशोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलङ्कारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

६. ल_२-०मिवापराम् । ७. आ फ-मदं प्र० । रा ब म प्र ल_१
ल_२-चिरप्रवासमलिनां । अ-मंदं प्रख्यायमानेन । फ-०क्षीयमानेन । ८. रा
ब म प्र ल_१-निर्द्धां । ल_२-विबद्धां । ९. आ-धूम्रजा० । १०. अतः परम-
धिकः पाठः—

अ-कृष्णेनैकेन संवीतां पीतेनोत्तरवाससा ॥

११. रा म-सपद्मा० । १२. फ अ-विशुद्धा इव । प्र-विबुद्धा० ॥

६] व्रीडितां दुःख-संतप्तां परि-म्लानां तपस्विनीम् ।^३
 ७पृ] ग्रहेणाङ्गारकेणेव पीडितां दिवि रोहिणीम् ॥२४॥ [२१
 १८उ] अश्रु-पूर्ण-मुखीं दीनां पीडितां शोक-कर्षिताम् ।
 ध्यान-शोक-परां सार्ध्वीं निस्यं राम-परायणाम् ॥२५॥ [२२
 १२] प्रियं जनम् अ-पश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसी-जैनम् ।
 १३पृ] स्व-गणेन मृगीं हीनां श्व गणाऽभि-हताम् इव ॥२६॥ [२३
 ११पृ] व्याल-भोग-श्रिया वेण्या जघन-स्थितयैकया । [२४पृ
 २२उ] तर्कयामास सीतेति कार्णैर् उप-पादिभिः ॥२७॥ [२५उ
 हियमाणा तदा तेन रक्षसा काम-रूपिणा ।
 २३] यथा-रूपा मया ध्याता तर्था-रूपेयम् अंगना ॥२८॥ [२६

१. ल_२-व्रीडितामिव दुःखार्ता । २. आ-परितप्तां । च-परिम्लानां ।

३. अतः परमधिकः पाठः—

अ-जानुभ्यां साधुजाताभ्यां प्रतिच्छन्नकुचोदरीम् ।

तिष्ठन्तीमनलंकारां दीप्यमानां स्वतेजसा ॥

विवसां दुःखसंतप्तां परिम्लानां तपस्विनीम् ।

४. आ ब म प्र-०रकेनेव । ५. ल_२-पीडितामिव ॥

६. अ-०कर्षिताम् । ७. अ-कोशे ध्यानप० । ८. ब प्र ल_१-
 दीनां । अ-सीतां ॥

९. ल_२-प्रियां । १०. फ-रक्षसां गणं । ११. रा ब म प्र ल_१, ल_२-
 मृगौवेन । १२. रा च ब म प्र ल_१, ल_२-०णाभिबृता ॥

१३. फ-भ्यालभोगोद्यया । रा च ब म प्र ल_२ अ-०गोपमावे० । ल_१-
 ०गोपमां कांभ्यां । १४. अतः परमधिकः पाठः—

फ अ—सुखार्हा दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ।

तां समीक्ष्य विशालाक्षीमधिकं मलिनां कृशाम् ॥

१५. फ-करणे० । रा प्र ल_१, ल_२-०णैरुपमादि० ॥

१६. फ-०पमपश्यामस्तथा० । च-०पमुपश्यामि रथा० । अ-०पामप-
 श्यामि तथा० ॥

पूर्ण-चंद्र-निभा श्यामा चरु-वृत्त-पयोधरा ।

- २४] कुर्वन्ती प्रभया देवी सर्वा वि-तिमिरा दिशः ॥२९॥ [२७
तां नील-केशीं विवोष्टीं^१ सु-मैध्यां सुमति-ष्ठिताम् । [२८पृ
२५] पीनांऽचित-गुरु-श्रोणीं वृत्तोरुं संहत-स्तनीम् ॥३०॥ [N
२६पू] सीतां पद्म-पेलाशाऽक्षीं मन्मथस्य रतीम् इव । [२८उ
११उ] भूमौ सु-तनुम् आसीनां नियंताम् इव तापसीम् ॥३१॥ [२९उ
दुर्-बलां दुःख-संतप्तां सु-कुमारीं तपस्विनीम् । [N
९] निश्वास-बहुलां भीरुं भुजगेन्द्र-वधूम् इव ॥३२॥ [३०पृ
८पू] आर्यंतीम् इव वि-च्छिन्नां आर्त्तां इव वि-लोपितांम् । [N
१०पू] शोक-जालेन महता वि-वृतेन^२ समा-वृताम् ॥३३॥ [३०उ
९उ] तां बुद्धि^३म् इव सं-दिग्धां^४ ऋद्धिं निष्-पतिताम् इव ।
N] वि-हतां इव च^५ श्रद्धां आशां प्रति-हताम् इव ॥३४॥ [३२पृ

१. आ-नीलकेशां । २. म प्र ल_१ ल_२ अ-विवोष्टीं । ३. राम-सुमुखीं । ४. प्र ल_२-०गुरुश्रेणीं ॥

५. फ-पद्मविशा० । ६. रा ब म प्र ल_१-०थस्य रतिं यथा । ल_२-नास्ति पाठः । ७. अ-क्षितामिध । ८. अतः पामधिकः पाठः—आ फ च ब म प्र ल_१—सपद्मामनलंकारां पद्महीनामिवाब्जिनीम् । †

९. आ च ल_२-दुर्लभां । १०. रा ब म ल_१-सुकुमारीं । ११. अ-नास्ति ॥

१२. फ-आयान्तीम् । ब प्र ल_१ ल_२ अ-आयताम् । १३. रा ल_१ अ-विच्छिन्नामां । प्र ल_२-विच्छिन्नां माला० । १४. प्र-विलेपि० । १५. रा-विवृ-देन । अ-विततेन ॥

१६. आ-कुबुद्धि० । प्र-त्तां बुद्धि० । १७. आ-०ग्धां बुद्धिं । प्र-ऋद्धि-मन्तीं । १८. प्र-विपातिताम् । १९. रा म-विहि० । २०. अ-सच्छ० ॥

† रा—पुष्पहीनामिवाब्जिनीम् ।

ल_२ कौशे च-‘पद्महीनामिवाब्जनीम्’ इत्येव पाठः ।

- १.३उ] सोपे-सर्गां यथा सिद्धिं बुद्धिं स-कल्लुषाम् इव । [३२उ
 N] प्रज्ञाम् इव परि-क्षीणां स्मृतिं प्रति-हताम् इव ॥३५॥^१ [N
 दीप्ताम् इव दशां काले पूजां प्रति-हताम् इव ।
 पौर्णमासीम् इव निशां राहु-ग्रस्त-निशा-कराम् ।^{१०} [N
 N] प्र-भूतेनाऽप-वादेन कीर्तिं नि-पतिताम् इव ॥३६॥ [३२उ
 १.४पू] रामोप-राम-व्यथितां रक्षो-हरण-कर्षितामै^{१४} ।^{१४}
 अ-बलां मृग-शावाऽक्षीं वीऽऽक्षमाणाम् इतस् ततः ॥३७॥ [३३
 १.५] अश्रु-र्वाष्पाऽभिपूर्णेन चारु-कृष्णाऽक्षि-पक्ष्मणा ।
 वदनेनाऽप्र-सन्नेन निश्व-श्वसंतीं पुनः पुनः ॥३८॥ [३४
 १.६] मल-पंक-धरां दीनां मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् ।
 प्रभां नक्षत्र-राजस्य काले मेघैर् इवाऽऽवृताम् ॥३९॥ [३५
 १.७] तस्य सं-दिदिहे बुद्धिर् मुहुः सीतां प्र-पश्यतः ।

१. आ-सोपसर्गां । फ-सोमवर्जां । रा-सोपसर्गां । २. आ-यया ।
 ३. च ल_२-वृद्धिं । ४. रा म-सुकलुषा० । ५. आ ब म प्र ल_२-प्रजामिव ।
 ६. ल_१ अ-नास्ति ॥

७. रा प्र ल_१-०व दिशं का० । फ-दिशं काले महापूजां । ८. ल_१-
 प्रजां । ९. आ-०र्णमास्या० । प्र-०र्णमाशी० । १०. ल_१-पूर्वाद्धौ नास्ति ।
 अ-नास्ति श्लोकः । ११. रा-प्रतिहतामिव ॥

१२. फ-रामोपरोध० । च-रम्योपराम० । अ-०पराद्ध० । १३. आ
 अ-कर्षितां । १४. ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-
 ०माणम् ॥

१६. आ च ब प्र-अश्रुवाष्पातिपू० । रा म-अश्रुपुष्पा० । प्र ल_१ ल_२
 अ-अश्रुवा० ॥ १७. ब प्र ल_१-०नेन प्र० । अ-चंदनेन प्र० ॥

१८. रा-मण्डनेनाभिम० । ब प्र ल_१ ल_२-मण्डनेनातिम० । म-
 मण्डलेनाभिम० । १९. फ-काम० । रा अ-काल० । ल_२-कालै० ॥

- अन्-आम्नाताम्रं अ-योगेन विद्यां प्र-शिथिलाम्रं इव॥४०॥[३६
 १८] दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमान् अन्-अलंकृताम् ।
 १९पू] संस्कारेण यथा हीनां वाचम् अर्थाऽतरं गताम् ॥४१॥[३७
 तां सम्-ईक्ष्य विशालाऽक्षीं राज-पुत्रीम् अ-निदिताम् ।
 २२] तर्कयामास सीतेति कारणैर् उप-पादयन् ॥४२॥ [३८
 वैदेह्या यानि चांगेषु तदा रामोऽन्व-अकीर्तयत् ।^१[३९पू
 N] मणि-विद्रुम-चित्राणि हस्तेष्व् आभरणानि च ॥४३॥ [४०पू
 वासांसि चिर-मुक्तानि तथा संख्यान-वन्ति च । [N
 N] तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽप्य् अकीर्तयत्॥४४॥[४०उ
 तत्र यानि वि-हीनानि तान्य् अहं नोप-लक्ष्ये ।^१
 N] यान्य् अस्या न वि-हीनानि तानीऽमानि न संशयः॥४५॥[४२

१. आ-०ज्ञाताययो० । फ-अनभ्यस्नाम० । २. ब ल_१-विद्यामशि० ।
 प्र-विद्यामणिशि० ॥

३. फ-हनुमान् । ४. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

५. फ अ-०णैरुपपादि० ॥

६. प्र-रामो नु कीर्तयन् । ७. अतः परमधिकः पाठः—

रा च ब म प्र ल_१ ल_२ फ-तान्याभरणजातानि शुभानि निशि लक्ष्ये ।
 अक्षतौ कर्णवेष्टौ च सुदंष्ट्रौ कामरूपिणौ ॥

८. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-हस्तस्य० ॥

९. च ब म प्र ल_२-वासांस्यचिरत्यक्तत्वात् । ल_१-वासांसि चिरत्यक्त-
 त्वात् । अ-हमानि चिरयुक्तानि । १०. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-तत्र । ११. अ-
 संस्थानवन्ति ॥

१२. फ अ-यान्यवहीनानि । १३. ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४. अतः परं
 च-भिन्नेष्वधिकः पाठः—

द्वियमाणा + तद्वा तेन रक्षसा कामरूपिणा ।

१५. म-यान्यस्थानवि० । अ-यान्यस्यांगवि० । फ-यान्यस्या नावही० ।
 ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- पीतं' कनक-पट्टाऽऽभं स्रस्तं तद् वसंनं शुभम् ।
 N] उत्तरीयं नैगाऽऽसक्तं तदा दृष्टं पुवंगमैः ॥४६॥ [४३
 भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणी-तले ।
 N] अनयैव प्र-विद्धानि स्वन-वन्ति महान्ति च ॥४७॥ [४४
 इदं चिर-गृहीतत्वाद् वसनं कृष्ण-वर्णकम् ।
 N] तथा हि तनु तद् वर्णं यथा श्री-राम-सन्निधौ ॥४८॥ [४५
 इयम् इन्दी-वर-श्यामा रामस्य महिषी प्रिया ।
 N] प्र-नेष्टाऽपि सती तस्य मेनसो न प्र-र्णश्यति ॥४९॥ [४६
 पति-शोकेन चाऽऽविष्टा तपसा च कृशा भृशम् ।
 N] प्रतिपच्-चन्द्र-लेखेव दृश्यते द्योतते न च ॥५०॥^{११} [N
 इयं सा यत्-कृते रामश् चतुर्भिः परि-तप्यते ।^{१२}
 N] कार्पण्येनाऽऽनृशंस्येन^३ शोकेन मदनेन च ॥५१॥ [४७

१. आ-वीतं । २. रा ब म प्र ल_१ ल_२-कनकवर्णामं । ३. आ-सस्तं । अ-प्राप्तं । ४. फ-तद्वसनांशुकं । ५. ल_१-तत्तदीयं । ६. अ आ-नगाशक्तं । रा च ब म-नागसक्तं ॥

७. फ-रम्याणि । ८. रा म-भ्रष्टानि । ९. रा ब म प्र ल_१ ल_२-अनर्घाणि । च-अनर्घ्यैव । १०. फ-प्रहृष्टानि । ब म प्र ल_१ ल_२-प्रवृद्धानि । ११. फ-महानिव । अ-लसति च ॥

१२. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-चिरं गृहीत्वा तु । १३. आ-वष्टवत्तरं ? च म ल_२-कृष्णवत्तरम् । फ अ-हृष्टवत्तरम् । १४. ब-तथा । १५. आ फ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-श्रीमद्यथेतरम् ॥

१६. रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-प्रणष्टापि । १७. आ-मनसा । १८. च-न प्रणयरयति । ब म प्र ल_१ अ-न प्रणश्यति । ल_२-प्रणयस्य हि । १९. अतः परमअधिकः पाठः—अ—

इयं सा राममहिषी ऋक्षरा(?)सहशानना ।

शूद्रावेष्टितसर्वांगी घृतनो ? हता इव ॥

२०. ल_२-०तप्यति । २१. फ-नास्ति । २२. ल_२-कर्मण्ये० । आ-
 •नानुसंशेन । अ-०नानुसंसेन ॥

स्त्री' प्र-नष्टेति कार्पण्याद् हा मृतेत्य् अनु-कंपया ।

N] साध्वी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनने च ॥५२॥^३[४८

अस्या देव्या मनस् तस्मिन् तस्य चाऽस्यां प्रति-ष्ठितम् ।

N] तेनेयं सै च धर्माऽऽत्मा ह्य् अद्य कृच्छ्रेण जीवति ॥५३॥ [५२

मान्या गुरु-वि-नीर्तस्य लक्ष्मणस्य गुरु-प्रियां । [दा१६

राघवस्याऽति-वीर्यस्य लक्ष्मणस्याऽपि जीवितः ।^{१०}[N

N] यदि सीताऽपि दुःखाऽऽर्ता कालो हि दुरति-क्रमः ॥५४॥ [३७

रामस्य व्यवसाय-ज्ञा सत्त्व-ज्ञा लक्ष्मणस्य च ।

N] नाऽस्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदाऽऽगमे ॥५५॥ [४

तुल्य-शील-वयो-वृत्तां तुल्याऽभि-जन-लक्षणाम् ।

N] राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयम् अ-सितेक्षणा ॥५६॥^{११}[५

तां दृष्ट्वा नव-हेमांऽऽभां लोक-कान्ताम् इव श्रियम् ।

२७] जगाम मनसा रामं वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥५७॥ [६

१. अ-श्रीः । २. फ-सदनेति । ३. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

४. ब म प्र ल_१-अस्यास्तास्मिन् मनो देव्यास्० । ५. ल_२-सर्व० । ६. फ-यद्यकृच्छ्रेण । रा च ब म ल_१ ल_२-इद्य कष्टेन । प्र-हृदि कष्टेन । अ-ह्यतिकृच्छ्रेण ।

७. ल_२-अप्या । ८. रा ब म प्र ल_१ ल_२-गुरुबिनीतेन । ९. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणेन । १०. रा ब म प्र ल_१-गुणिप्रिया । च ल_२-गुणप्रिया । ११. रा ब ०स्यातिवीरस्य । म प्र ल_१ ०स्यापि वीरस्य । १२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-लक्ष्मणस्य च । १३. फ-जीवितः । रा च ब म प्र ल_१ ल_२-जीवितम् । १४. अ-नास्ति । १५. रा ब म प्र ल_१ ल_२-कथं । १६. आ-शीतापि । १७. अ-०पि ॥ १८. अ-कुलशी० । १९. रा च ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

२०. च-एवं सीतां तदा दृष्ट्वा ॥

- अस्या हेतोर् विशालाऽक्षया हतो वाली महा-बलः ।
 २८] रावण-प्रतिमो वीर्ये कबंधश् च नि-पातितः ॥५८॥ [७
 ऐश्वर्यं वानराणां च दुर्लभं वालि-पालितम् ।
 N] अस्या निमित्ते सु-ग्रीवः प्राप्तवांल् लोक-सत्कृतः ॥५९॥ [११
 वि-राधश् च हतः संख्ये राक्षसो भीम-वि-क्रमः ।
 २९] वने रामेण सं-गम्य महेन्द्रेणेव शंबरः ॥६०॥^{११} [८
 चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां क्रूर-कर्मणाम् ।
 ३०] नि-हंतानि जन-स्थाने शरैर् अग्नि-शिखोपमैः ॥६१॥ [९
 खरश् च नि-हतः संख्ये दूषणश् च नि-पातितः ।
 ३१] त्रि-शिरांश् च महा-वीर्यो रामेण विदिताऽऽत्मना । [१०
 N] कृता शूर्प-णखा चैव हत-कर्णाऽग्र-नासिका ॥६२॥^{११} [N
 इमाम् अभ्येवं-पन्नोऽसौ ह्रिय-माणां बलीयसा ।
 N] जटायुर् निधनं प्राप्तः पुण्य-लोकांश् च शाश्वतान् ॥६३॥ [N
 अस्या हेतोर् बलोद्-अग्रा हर्यः काम-रूपिणः ।

१. अ-महाबली । २. रा ब म प्र ल_१ ल_२-वीरः । ३. फ-महा-
 बलः ॥ ४. रा-दुर्बलं । ५. अतः परमधिकः पाठः—फ-तारां रुमां
 च मालां च कपिराज्यं च शाश्वतम् । ६. ब प्र अ-निमित्तं । ७. आ-
 सुग्रीवं । ८. आ अ-०कसत्कृतं । फ-०कसत्क्रियाम् । ब प्र ल_१ ल_२-
 कसत्तमः ॥ ९. आ-रामस्य । १०. आ-संवरः । च-शंकराः । अ-दानवाः ।
 ११. रा ब म प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १२. ब म प्र ल_१-भीमकर्मणाम् ।
 १३. आ-निहितानि । च-निहत्य ॥ १४. ब प्र ल_१-निहतो दूषणस्तथा ।
 ल_२-दूषनिश्च नि० । १५. ल_२-त्रिशराश्च । १६. फ अ-महातेजा । ब म
 प्र ल_१ ल_२-महावीरो । १७. ल_१ ल_२-शूर्पणखा । १८. फ-हता कर्णा-
 पना० । रा-हता कर्णौष्ठना० । ब म प्र-हनकर्णौष्ठना० । ल_१-कृत्तवर्णेष्टना० ।
 १९. अतः परमधिकः पाठः—ल_२-अस्या हेतोर्मुग्धव्याजो मारीचो निधनं
 गतः ॥ २०. रा ब म प्र ल_१-०वपत्यासौ । अ-०वपत्यैव । च-०वपत्योसौ ।
 २१. ल_२-विहायसा ॥ २२. रा ब म प्र ल_१-वानराः ।

- N] सु-ग्रीवेण समा-दिष्टा मार्गन्ते सर्व-तो दिशः ॥६४॥ [N
 अस्या हेतोर् महद् दुःखं प्राप्तं रामेण धीमता ।
 N] परा संभावना चाऽस्याम् त्व् अस्यो दिशि नि-वेशिता ६५ [N
 इमां तां शिंशपा-मूले दूराद् इव व्यव-स्थिताम् ।
 N] शृंग्रः कथितवान् विन्धे वानराणां सुहृत्-तया ॥६६॥ [N
 सागरश् च मया क्रान्तः श्रीमान् नद-नदी-पतिः । [N
 ३४] अस्याः कृते विशालाऽस्याः पुरी चयं निर्-ईक्षिता ॥६७॥ [१२उ
 यंदि रामः समुद्राऽन्तां मेदिनीं परि-वर्तयेत् ।
 ३३] अस्याः कृते जगत् सर्वं नाऽनु-मन्येत केवलम् ॥६८॥ [१३
 राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीतां वा जनकाऽऽत्म-जां ।
 ३६] मन्ये सर्वे त्रयो लोकाः सीतांया नाऽर्घ्यम् आप्नुयुः ॥६९॥ [१४
 दुष्-करं कृतवान् रामो यं इमां मत्त-गामिनीम् । [N
 ३७] सीतां विना महा-बाहुर् मुहूर्तम् अपि जीवति ॥७०॥
 एवं सीतां तदा दृष्ट्वा हृष्टः पवन-संभवः । [१५
 ३८] जगाम मनसा रामं प्र-शंसं च रात्रवम् ॥७१॥

१. प्र-वासतो दिशं । ब ल, अ-सर्वतो दिशं ॥ २. अ-
 ०नावादस्त्वस्यां । फ-०ना चास्याः तस्यां । च-परा संभवास्मादस्यां ।
 अ-०नास्माभिरस्यां । ३. फ-निषेविनाम् । अ-निवेशितः । ४. ब म
 प्र ल, ल_२-नास्ति ॥ ५. फ रा ल, अ-शिंशिपाम् । च ब-
 शिंसिपाम् । ६. रा च ब म प्र ल, ल_२ अ-दूरादेव व्य० । आ-०दिव
 ह्वास्थितम् । फ-०दिव इव स्थितम् । ७. अ-गृध्रेण कथितां ।
 ८. रा ब म प्र ल, ल_२-सुषासये ॥ ९. अ-हेतोर् ॥ १० अ-अपि ।
 ११. फ-०वंमनुमन्येत । ब फ अ-भिन्नाः-०वं ननु म० । अ-०वं मन्वते
 ननु ॥ १२. फ अ-सीतां वा जनकात्मजाम् । आ-शीतां वा जनकात्मजां ।
 १३. आ-शीताया ॥ १४. रा ब म प्र ल, यदिमां हंसगामिनीम् । ल_२-
 यदयं हंसगा० ॥ १५. ल_२-कथं । १६. आ-प्रसंसं च । रा ब च प्र
 ल, ल_२-प्रथमं स च । म-प्रथमं च स ॥

क्षिति-क्षमा याऽबुंज-संनिभाऽक्षी

या रक्षिता राघव-लक्ष्मणाभ्याम् । [स. १५, ५३

सां राक्षसीभिर् वि-कृतेक्षणाभिः

N] सं-रक्ष्यते संप्रति वृक्ष-मूले ॥७२॥ [२९

हिमै-हत-नलिनीऽव नष्ट-शोभा

व्यसन-परंपर्याऽनु-गम्यमाना ।

सह-चर-रहितेव चक्र-वाकी

N] जनक-सुता कृपणां दशां प्र-पन्ना ॥७३॥ [३०

हर्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-संदर्शनं नाम

दशमः सर्गः ॥१०॥

१. अ०-क्षमा पुष्करसखिभाक्षी । फ-०क्षमां पुष्करसखिभाक्षीं ।
 २. ल, -स ॥ ३. अ-हेमंते । फ-हिमवत । ४. फ-०रम्परानुग० ।
 रा च ब म ल, -०रम्परयावग० । अ-०रम्परयाभिरक्ष्यमाणा । ५. च-०रक्षि-
 तेव ॥ ६. फ-अशोकवनिकाप्रवेशे । ७. म-नाम द्वादशः ॥

[बं-१९]=

[एकादशः सर्गः]

=[दा-१६]

- प्र-शस्यं तु प्र-शस्तव्यां सीतां स हरि-पुंगवः ।
१] गुणाऽभि-रामं रामं च पुनश्च चिन्ता-परोऽभवत् ॥१॥ [१
सं मुहूर्तम् इव ध्यात्वा वाष्प-पर्य-आकुलेक्षणः ।
२] सीताम् आ-श्रित्य तेजस्वी हनूमान् वि-ललाप ह्य ॥२॥ [२
इयं सा धर्म-शीलस्य मैथिलस्य महाऽऽत्मनः ।
३] सुता जनक-राजस्य सीता भर्तृ-दृढ-व्रता ॥३॥ [१५
उत्थिता धरणीं भित्त्वा क्षेत्राद् हल-मुख-क्षंतात् ।
४] पद्म-रेणु-निभैः क्रीर्णा गौरैः केदार-पांशुभिः ॥४॥ [१६
वि-क्रान्तस्याऽऽर्य-शीलस्य सं-युगेष्व् अनि-वर्तिनः ।
५] स्नुषा दशरथस्यैषीं ज्येष्ठा राज्ञो यशस्विनी ॥५॥ [१७
धर्म-ज्ञस्य कृत-ज्ञस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
६] इयं सा दयिता भार्या राक्षसी-वशम् आ-गता ॥६॥ [१८
सर्वान् भोगान् परित्यज्य भर्तृ-स्नेह-वशी-कृता ।
७] वि-हाय धन-रत्नानि प्र-विष्टा निर्-जैनं वनम् ॥७॥ [१९

१. आ-प्रसस्य । ब ल_१ ल_२-प्रशंस्य । २. आ-प्रसस्त० । ल_२-
प्रशंसत० । ३. आ-शीतां ॥ ४. फ-सु० । ५. आ-शीता० । ६. ब म प्र ल_१
ल_२-हनूमान् ॥ ७. च-०शिलश्च । ङ आ-शीता । ८. आ-भर्तृद० ॥ १०.
आ म-खक्षता । फ-०खक्षणात् । रा-०मक्षतम् । अ-०खात्सती ॥ ११. रा-
०स्यार्थशी० । १२. फ-ष्वनुवर्ति० । १३. ब म प्र ल_१ ल_२ आ-०थस्यैव ॥
१४-फ ष-वसमा० ॥ १५ आ-०हबलाकृता । च अ-०हबला कृता ॥ फ-
०हवशानुगा । १६. आ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-गिरिदुर्गाणि । १७. अ-
विजनं ॥

८पू] सं-तुष्टा फल-मूलेन भर्तृ-शुश्रूषणे रता । [२०पू
 ९पू] सेयं कनकं-वर्णाऽऽभा निखं स-स्मित-भाषिणी ॥ ८ ॥ [२१पू
 ८उ] या परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा । [२०उ
 ९उ] सहते यातनाम् एतामं अनर्थानाम् अ-भाजनम् ॥ ९ ॥ [२१उ
 १४उ] इमां तु शील-संपन्नां द्रष्टुं इच्छंति राघवः ।
 १५पू] रावणेन प्र-मथितां प्रपाम् इव पिपासुनां ॥ १० ॥ [२२
 N] पति-शोकाऽभिसं-तप्ता तपसा च कृशा भृशम् ।
 १६उ] मृणाली पंक-दिग्धेव न भंति च वि-भंति च ॥ ११ ॥ [N
 २२उ] अस्या नूनं पुनर् लोभं राघवैः प्रति-पत्स्यते ।
 राजा राज्य-विहीनः सन् महीम् इव पुनर् यथा ॥ १२ ॥ [२३
 २३] कौम-भोगैः परि-सक्ता हीना बन्धु-जनेन च ।
 धारयत्य् आत्मनो देहं तत्-समागम-कांक्षया ॥ १३ ॥ [२४
 २४] राक्षसीः पश्यते नैर्ष्यां न च पुष्प-कलान् दुमान् ।
 एकस्थ-हृदयो सा च रामम् एवाऽनु-पश्यति ॥ १४ ॥ [२५
 २५] भर्ता नाम परं नीर्या भूषणं भूषणैर् विना ।
 एषा वि-रहितौ तेन शोभमाना न शोभते ॥ १५ ॥ [२६

१. आ च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-परी । २. ब म प्र ल_१ ल_२-
 कांचनव० । फ अ-० वर्णांगी । ३. फ अ-सेयं । ब प्र ल_१-नित्य० ॥ ४.
 ब प्र ल_१ ल_२-यातनां घोराम० । फ-०मभाजना ॥ ५. फ-प्रशुमर्हति । ६. रा
 म-वारणेन । ७. फ-प्रमदामिव यामुना । आ-०पिपासुना ॥ ८. आ-बहु ।
 ९. ब म प्र-ऋदिग्धा । ल_२-०ऋदिग्धांगी । १०. फ-भाति विभाति च ।
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-विभाति विभाति ॥ ११. फ-तस्या । ब-अस्यां ।
 १२. फ-लाभे । १३. फ-राघवं ॥ १४. रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-
 क्रमं भो० । १५. ल_२-नास्ति ॥ १६. फ-चैषा । १७. फ-नेमान् ।
 १८. फ-पुष्पधरान् । १९. फ-०या शंक । रा ब प्र ल_१ ल_२-०दयैषा च ।
 अ-०या शंक्य । २०. फ-०वानुशंकति ॥ २१. ल_१-भर्तुर् । २२. म-भार्यां ।
 २३. फ अ-हि रहिता । २४. फ अ-शोभार्हापि । ल_१-शोभनापि ॥

- २६] दुष्-करं कुरुते रामो हीनो' यद्य अनया प्रभुः ।
 धारयत्य् आत्मनो देहं न शोकेनाऽव-सीदति ॥१६॥ [२७
- २७] इमाम् अ-सित-केशाऽन्तां शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।
 सुखाऽर्हा दुःखितां दृष्ट्वा ममाऽपि व्यथते मनः ॥१७॥ [२८
 N] तद्-वि-हीना नै भात्य् एषा चन्द्र-हीनेव शर्वरी ।
- २८उ] कदा नु खलु दुःखस्य पारं यास्यति मैथिली ॥१८॥ [N
 एवं चिन्तयतस् तस्य मारुतेर् वि-कृवाऽऽत्मनः ।
 N] प्र-भाता शर्वरी चन्द्र-ग्रह-नैक्षत्र-पीडिता ॥१९॥ [N
 ततोऽरुण-परि-ष्पन्द-मन्दी-कृत-वपुः शशी ।
 N] दध्रे काम-परिक्षाम-कामिनी-गण्ड-पाण्डुताम् ॥२०॥ [N
 अथोद् यन्तं विवस्वन्तं दृष्ट्वा पुवग-सर्त्तमः ।
 N] चिन्तयामास हनुमांस् तदा बुद्धि-मतां वरः ॥२१॥ [N
 अ-दृष्ट-पूर्वा मे सीतां इमां च वर-वर्णिनीम् ।
 N] इंगितैर् अभि-जानामि सीतां' शोक-परायणाम् ॥२२॥ [N
 राक्षसीभिः सु-घोराभिस् तर्ज्यमानां मुहुर् मुहुः ।
 N] ध्यायन्तीं वाष्प-रुद्धाऽक्षीम् उच्छ्वसन्तीं पुनः पुनः ॥२३॥ [N
 अधो-मुखीं निर्-भानन्दाम् एक-वस्त्राऽव-गुण्ठिताम् ।
 एकाम् अनेक-रूपाभी राक्षसीभिः समा-वृताम् ।

१. फ म अ-हीनो यदन० । च-हीनो अद्य० । ल१-हीनोसाव० ।
 प्र-हीनोसावनया । २. फ-देहमशोकेना० । अ-देहं स शोकेन वशीकृतः ॥ ३.
 व प्र ल२-वि० । ४. फ-सु ॥ ५. आ-सर्वरी । ६. फ अ-पुण्या चन्द्रन० ॥
 ७. आ रा च अ-परिष्वदं मन्दी० । ८. आ-रिक्षामा का० । अ-रिक्षामां
 का० ॥ ९. रा म-गर्गुगवः ॥ १०-आ-शीता । ११. अ-इषं । १२. अ-
 वर्णिनी । १३. आ-शीतां ॥ १४. अ-मूर्च्छमा० । १५. च-ध्यायती ।
 १६. च-वाष्परुद्धाक्षी उच्छ्वसन्ती । रा म अ-व्याधीं निवृत्तस० ॥ १७. फ-
 अधोमुखा । १८ आ फ च रा व म प्र ल२ अ-पाभिर्मानुषीं राक्षसी-
 वृताम् ॥

- N] सु-रूपां मल-दिग्धांऽगीम् एव विधम् अनर्हतीम् ॥२४॥ [N
 रावणस्यं पुरं श्री-मत् सर्वम् अन्तः-पुरं तैथा ।
 N] गृहाणि रक्षसां चैव तथोद्यानानि सर्व-शः ॥२५॥ [N
 रात्रौ मृगयता सीतां वि-श्रब्धं लक्षिता मया ।
 न चाऽर्त्रं दुःखिता नारी न चाऽऽर्ता नाऽश्रु-विह्वला ।
 N] न च बन्धु-वि-मुक्तां च मुक्तैनां राक्षसी-वृताम् ॥२६॥ [N
 अव-ज्ञातं मया सर्वं रावणाऽन्तः-पुरं महत् ।
 N] अत्र चित्तं ममाऽऽर्सेक्तं ध्रुवं सीतेयम् अंगना ॥२७॥ [N
 संपाति-वचनाच्च चाऽपि जीनाम्य एताम् अहं ध्रुवम् ।
 N] रामस्य महिषीं देवीं लक्ष्मीं नारायणस्य वां ॥२८॥ [N
 न शक्या प्र-संभं द्रष्टुं राक्षसी-सन्निधौ मया ।
 N] शंकेरं यदि राक्षस्यः कार्य-नाशस्मै ततो भवेत् ॥२९॥ [N

१. अ-रावणान्तःपुरं । ब-रावणस्य पुरीं । २. फ च^१भीमान् । ३. ब ल_१-
 महत् । ४. च-ततोषा० । ल_१ ल_२-तथोद्यानानि च । ५. आ-सर्वथा ॥
 ६. रा म-मया । च-विश्रम्भेन । ब ल_२-विश्रम्य । ल_१-विश्रम्या० । ७. फ-
 रक्षितं मया । रा म-विश्रम्य लक्षिता । ८. अ-नवान्न । ९. फ आ-नामत्ता ।
 अ-नवार्ता । १०. फ-सुविह्वला । रा-नाश्रुभि० । ब ल_२-न च विह्वला । ११.
 रा च ब म प्र ल_१ ल_२ अ-०वियुक्ता । १२. आ-मुक्तेमां । फ-सुवत्वेमां ।
 रा च ब म प्र ल_१-सुवत्वेतां । अ-युक्तैः । १३. आ च ब ल_२-०सीगणान् ।
 प्र ल_२-०सीगणात् ॥ १४. प्र-अवज्ञातमयं । १५. ल_२-अथ । १६. रा-
 ममासिक्तं । ब अ-समायुक्तं । १७. अ-पूर्वाद्धौ नास्ति । म-उत्तराद्धौ
 नास्ति ॥ १८. ब प्र ल_१ ल_२-०नाशैव । १९. अ-सीतां जानाम्यहं । २०.
 आ च अ-च ॥ २१. च-प्रभवं । २२. रा ब म प्र ल_१ ल_२-शंकेरे राक्षसीनां
 तु । च-शंके नानादि रा० । अ-शंकेयुर्यदि राक्षस्यः । २३. रा ब म प्र ल_१
 ल_२-कार्यनाशो भविष्यति ॥

- एता वां यद् अहं हन्मि ह् अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] कार्याऽन्तत्वम् अ-विज्ञाय वि-क्रमो मे वृथा भवेद्वै ॥३०॥ [N
 तस्मात् स्व-अल्पेन रूपेण साम्प्रतं लक्षयाम्य् अहम् ।
 N] एतां दृष्टि-पथे कृत्वा हृदि योगीऽव देवताम् ॥३१॥ [N
 इति बुद्ध्या सम्-ईक्षयाऽथ सं सं-क्षिप्यं वपुः स्वकम् ।
 N] तस्थाव् अन्तर-संप्रेक्षी काल-ज्ञः पवनाऽऽत्म-जः ॥३२॥ [N
 ततो रश्मि-सहस्रेण मुष्णम् तेजांसि ज्योतिषाम् ।
 N] काञ्चनाऽऽभं जगत् कुर्वन् उदितो वि-मलो रविः ॥३३॥ [N
 दिवा-चराणां सं-हृदः शुश्रुवे तुमुलो भुवि^१ ।
 N] रात्रि-चराश् च ये संत्त्वाम् ते निद्रा-वैशम् आगताः ॥३४॥ [N
 रक्षो-द्वारे रक्षसानां शब्दोऽभूद् भीम-नि-स्वनः ।
 N] धावताम् आह्वयमान(ः)नां घनानाम् इव घर्मगे ॥३५॥^{१६} [N
 अग्नि-होत्रोत्थितैर् धूमैर् आज्य-गंधैश् च सा पुरी ।
 N] मारुतेन संमा-धूतैर् यज्ञ-भूमिर् इवाऽर्भेवत् ॥३६॥ [N
 शुश्राव राक्षसेन्द्रस्य नाना-वाचः सम्-ईरिताः ।
 जय-शब्दांश् च वि-विधान् स्तुति-शब्दांश् च पुष्कलान् ।

"

१. आ फ-वै । २. फ च अ-कार्यतत्त्वम् । रा ब म प्र ल, ल_२-
 कार्यतन्त्रम् । ३. फ-मे भवेद् वृथा । अ-०यं भवेद् वृथा ॥ ४. अ-कालेन ॥
 ५. फ रा च ब म ल, ल_२ अ-संक्षिप्य च । प्र-शिक्षया च । ६. आ रा च
 ब म प्र ल, ल_२-उनः ॥ ७. आ-मुचंस्ते । च-मुष्टं ते । ८. आ रा
 च ब म प्र ल, ल_२-कांचनं च । ९. आ-सर्वं ॥ १०. अ-
 निर्हादः । ११. अ-हरिः । १२. आ-सत्त्वा निद्रावशमुपागताः ॥ १३.
 आ फ रा-राक्षसीनां । १४. अ-शब्दोऽभूद्वातनि । १५. आ-धावताह्वयमां ।
 फ च रा-धावतामाह्वयमानानां । १६. ब म प्र ल, ल_२-नास्ति ॥
 १७. अ-समुद्रूतैः । १८. अ-०मिरियं पुरी ॥ १९. अ-श्रुतिशः ।

- N] शंख-तूर्य-रवोन्-मिश्रान् वेणु-गीत-स्वनांस् तथा ॥३७॥^२[N
 अथ ते राक्षसा घोरा नीलांऽजन-चैय-प्रभाः ।
- N] रावणं जय-शब्देन सं-पूज्याऽभिप्र-तस्थिरे ॥३८॥^३[N
 उद्यानानि विहारांश् च पर्वतांश् च मनो-रमान् ।^४
- N] गुहाश् च सं-वृताऽऽकाराः सानूश् च विपुलान् अपि ॥३९॥[N
 वेष्मानि चाऽति-रूपाणि मनो-दृष्टि-हराणि च ।
- N] आक्रीडान् वि-विधानं रम्यान् नदीनां पुलिनानि च ॥४०॥[N
 वृक्ष-खण्डांस् तथा दिव्यान् गह्वरान् निर्झराणि च^५ ।
 स्व-च्छन्द-गैतयस् ते हि रावणाऽऽश्रय-निर्भयाः ।
- N] संघ-शो रेमिरे तेषु वि-श्वस्ताश् च तथा पृथक् ॥४१॥ [N
 हनुमान् अपि सं-दृष्टः सीता-संभाषणोत्सुकः ।
- N] सूर्याऽस्तमनर्म आ-काक्षंस् तस्थौ वृक्षांऽतरे स्थितः ॥४२॥[N
 ततः सं-ताप्य पृथिवीं जपा-पुष्पोत्कर-प्रभः ।
- N] दिन-क्षयान् मन्द-रश्मिर् भानुर् अस्तम् उपाऽऽगतः ॥४३॥[N
 अथाऽऽक्रीडान् परि-सज्य राक्षसा वि-कृतेक्षणाः ।
- N] स्वं स्वं स्थानम् उपाऽऽगम्य तस्थू रात्र्यागमे तदा ॥४४॥ [N

१. प्र-० र्यरवैर्मिश्रान् । अ-शंखभेरीरवैर्मिश्रान् । २. म-नास्ति ॥
 ३. ब म प्र ल_१ ल_२ अ-० नचयोपमाः । ४. फ-संपूज्याभिप्र । अ-संप्रपूज्य
 प्रत० । ५. म-नास्ति ॥ ६. फ-० तानां । ७. म-नास्ति । ८. च-गुहाश्चा० ।
 ९. रा ब-विपुलानि च ॥ १०. फ रा-चापि रम्या० । ब म प्र ल_१ ल_२-
 चातिरम्याणि । ११. अ-विविधांश्चिभ्रान् । १२. प्र ल_१ ल_२-विपुलानि ॥
 १३. आ-रुन्दराक्षि० । रा ब-० क्षिहरानपि । १४. आ-स्वच्छंदरत० । ल_१-
 स्वस्क० । अ-० न्दरुतव० । १५. अ-रावणादपि । १६. फ-पृथक् ॥
 १७. अ-० मानथ । १८. रा-० स्तमयमा० । प्र-० क्षंस्तथा । १९. फ-
 ० न्तरस्थि० । अ-० न्तराश्रयः ॥ २०. रा ब म प्र ल_१ ल_२-० क्षये मंद० ।
 २१. अ-० शिमर्भास्क्रोस्तमुपागमत् ॥ २२ ल_१-अथ क्री० । ल_२-अथ
 क्रीडाः प० । २३. फ-स्थानं समाश्रित्य । अ-स्थानमुपाश्रित्य ॥

- अशोक-वनिकायां च विहगानां प्र-भावताम् ।
 N] संघं-शोऽभून् महान् शब्दो गवाम् इव महा-त्रजे ॥४५॥ [N
 ततो राश्यां प्र-वृत्तौयां त्वरन् इव कपिम् तदा ।
 N] बहु-प्रकारं निश्चित्य सीताम् इहैव (?वा) मन्यत ॥४६॥ [N
 इयं हि सीता भार्येषा भवित्री सु-दृढाऽऽत्मनः ।
 N] पत्नी रामस्य दयिता रोहिणी शशिनो यथा ॥४७॥ [N
 सं तुं छन्न-वपुर् भूत्वा चक्षुषा चं वि-लोकयन् ।
 N] अव-लोक्य च तेजस्वी जहर्ष च ननन्दं च ॥४८॥ [N
 इयं हि सीता जनकाऽऽत्म-जा ध्रुवं

भवत्य् अवश्यं मम हर्ष-वर्धिनी ।

यतोऽन्तर-आत्मा मम हृष्ट-रूपः

- ३३] सिंधुर् यथा चन्द्रमसोदितेर्न ॥४९॥ [२९
 अस्या हि पुष्पाऽव-भताऽग्र-शाखाः
 शोकं दृढं सं-जनयन्त्य् अ-शोकाः ।
 हिम (?दिन) व्य-अपाऽयेन सहस्र-रश्मितः

१. आ अ फ च-०कन्ननिकामेव । २. फ-सहस्रोभून्महाशब्दो ॥
 ३. आ फ अ-व्यतीतायां । ४. अ-स्वरन्कपिवस्तदा । ५. फ-बहुप्रकारान्० ।
 अ-बहुप्रकारैर्० । ६. रा ब म प्र ल, ल_२-सीतां तत्रैव नाम्यतः । अ-
 सीतामित्यमन्यत ॥ ७. फ-च । ८. फ-नान्येषा ॥ ९. रा ब च म प्र ल,
 ल_२-स तां । अ-तद० । १०. फ च म-भवलोकयन् । रा ब प्र ल, ल_२-
 व्यवलोकयत् । ११. अ-तामालोच्य । १२. आ च म प्र ल, ल_२-
 नवाद ॥ १३. च ब म प्र ल, ल_२-तथाम्० । अ-जातोक्ष० । १४. फ च
 ब प्र ल, ल_२ अ-०मसोदयेन ।

१५. आ-क्षितिक्षमा पुष्करसन्निभाक्षी या रक्षिता राघवलक्ष्मणाभ्याम् ।
 सा राक्षसीभिर्बिभ्रुतेक्षणाभिः संरक्ष्यते संप्रति वृक्षमूले ॥

N] सम-उत्थितो दृष्टि-हरः शशांऽकः॥५०॥ [३०
 इत्य् एवम् अर्थ कपिर् अन्व-अवेक्ष्य
 सीतेयम् इत्य्-एव नि-विष्ट-बुद्धिः ।
 सं-श्रिय तस्मिन् नि-षसाद वृक्षे
 ३५] बली हरीणाम् ऋषभम् तपस्वी ॥५१॥^३[३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताऽन्वेषणे नाम
 एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

रा च ब म प्र ल_१ ल_२-कोषेष्वयमधिकः पाठश्च विशेषः ॥

१. आ-हिमहतनलिनीव नष्टशोभा व्यसनपरंपरयानुगम्यमाना ।

सहचररहितेव चक्रवाकी जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥

२.—४९-तमश्लोकादारभ्य सर्गसमाप्तिं यावच्छ्लोकेषु केषुचित्कोषेषु परस्परं
 व्यत्ययो दृश्यते ॥ ३. फ-०काण्डे उद्योगे । ४. फ-सीतापरिज्ञानं । अ-
 सीतापरिज्ञानो । ५. म-त्रयोदशः ॥

[वं-१७] = [द्वादशः सर्गः] = [दा-१७]

ततः कुमुद-खण्डाऽऽभं निर्मलं निर्मलः स्वयम् ।

N] प्र-जैगाह नभश् चन्द्रो हंसो नीलम् इवोदकम् ॥१॥ [१
साचिव्यम् ईव कुर्वाणः प्रभया निर्मल-प्रभः ।

N] चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिषेवे पवनाऽऽत्म-जम् ॥२॥ [२
स ददर्श ततः सीतां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

N] शोक-भारैर् उप-न्यस्तां भारैर् नावम् इवाऽम्भसि ॥३॥ [३

N] दिदृक्षमाणो वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२३उ] स ददर्शाऽविदूर-स्था राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ॥४॥ [४

२४उ] एकाऽक्षीम् एकै-कर्णां च कर्ण-प्रावरणां तथा ।

२४पू] अ-कर्णां शंकु-कर्णां च मस्तकोच्छ्वासि-नासिकांम् ॥५॥ [५

अति-कायोत्तमांसीं च तनु-दीर्घ-शिरो-धराम् । [६

१. प्र-कुमुदखंडाभं । ल, म फ च अ-कुमुदखंडाभो । २. फ अ-निर्मलो निर्मलः । रा ल, ल_२ व प्र म-निर्मलांशुधरः । च-निर्मलो निर्मलं । ३. व-प्रजगाह । फ-प्रजगाम । अ-विजगाह ॥ ४. रा-साचिव्यमपि ॥ ५. अ-पूर्णचंद्रःप्रभादनम् । आ-पूर्णचंद्रप्रभाननाम् । ६. म-शोकभारैरुपन्यस्तां । रा-शोकभारैरिव न्यस्तां । ७. अ-भारैर्नावमिवार्णवे ॥ ८. अ-दिदृक्षमाणेवसरं । ९. फ रा म-पवनारमजः । १०. आ रा च म अ-स ददर्श विदूरस्थो । प्र-स ददर्श च दूरस्थो । ११. अ-राक्षसा घोर-दर्शनाः ॥ १२. व-ददर्श विकृतास्त्र राक्षसीः कपिकुजरः । १३. फ रा म ल_२ अ-एकाक्षीमेककर्णां च । वं-एकाक्षीश्चैककर्णांश्च । १४. रा म-प्रावरणां । व-प्राकारणां । च-प्रावणतां । ल_२ अ-प्रावरणं । १५. वं-त्रिकर्णां शंकुकर्णांश्च । रा-अकर्णां शंकुकर्णां । १६. रा म च-लवकर्णां विकर्णिकाम् । अ दा फ-मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् । आ-मस्तकोच्छ्वासनासिकाश्च । वं-लम्बकर्णांरकर्णिकाः । १७. प्र. व ल_२ ल_२-नास्ति । १८. आ-श्वतिक्रयात्तमांसींश्च । फ-श्रुतिक्रयोत्तमांसींश्च । वं-अतिमात्रोत्तमांसींश्च ।

२५] मं(इस)स्त-केशीं ध्वस्त-केशीं केश-कंबल-धारिणीम् ॥६॥ [६-

२६ पू] लंब-कर्ण-ललाटां च लंबोदर-पयोधराम् ।

N] लंबोष्ठीं चिबुकोष्ठीं च लंबाऽऽस्यां लंब-जानुकोष्ठीम् ॥७॥ [७

२८ उ] ह्रस्वां दीर्घां च कुब्जां च विकटां वामनां तथा ।

२६ ङ] कराळां लंब-वक्त्रां च पिङ्गांऽक्षीं विकृताऽऽननाम् । [८

N] गो-कर्णीं हस्तिं-कर्णीं च हय-कर्णीं तथाऽपरांम् ॥८॥ [११ उ

दुरं मुखीं वृक-वक्रां च शिवीं चोऽशिव-दर्शनाः । [N

N] हय-वक्राम् तथा घोरा महिषोष्ट-मुखीम् तथा ॥९॥

२१ पू] गजोष्ट-हय-पाद्रीं च नि-खातं-शिखरोपमाः । [१०

२४ पू] एक-हस्तैक-पाद्रीं च खर-कर्णीं अ-कर्णिकाः ॥१०॥ [११ पू

१. अ रा ब-ध्वस्तकेशीं । रा ल, म प्र ब ल_२-ध्वस्तकेशीं लंबकेशीं ॥

२. फ-लंबकर्णललाटाश्च । अ-लंबकर्णललाटां चैव । ब-पृथुकर्णललाटाश्च ।

३. फ ब-लंबोदरपयोधराः । रा ख ल, म प्र ब ल_२-लंबोदरपयोधराम् ।

४. प्र-चिबुकोष्ठीं । दा-चुबुकोष्ठीं । ५. फ-लंबजानुकीम् ॥ ६. आ

रा ख ल, म ल_२-हस्ता दीर्घाश्च कुब्जाश्च । फ-हस्ता सुधीर्घा

कुब्जाश्च । ब-हस्ता दीर्घां च कुब्जा च । ब-हस्ता दीर्घस्वया कुब्जा ।

७. आ रा ख म ल, ब-विकटा वामनास्तथा । बं-विकटा वामना तथा ।

८. आ रा ख ल, म प्र ब ल_२-कराका लंबवक्त्राः । फ-कराकधनवक्त्राः ।

९. आ-पिगाशा विकृताननाः । फ रा ख ल, म ब-पिगाक्षीविकृताननाः ।

१०. रा ख ल, म प्र ब-गोकर्णी हयकर्णी । ल_२ दा-गोकर्णीहयकर्णीः ।

अ-गोकर्णा हयकर्णां । ११. अ-हस्तिकर्णां । फ-बभकर्णीं तथा ।

रा ल, म प्र ब-हस्तिकर्णीं । ख दा-०कर्णीस्तथापराः ॥ १२. आ-

दुर्मुखां वृककर्णीम् । १३. रा ब-शिवाश्च शिवः । ख ल, -शिवादशिबः ।

ल_२-शिवा अशिवः । १४. फ अ-नास्ति ॥ १५. आ फ-गजोष्टीः । रा

ख ल, म ब प्र ल_२-गजोष्टहयपादाश्च । अ-०पादाश्च । १६. आ-निखात-

शिखरोपमाः । अ-विशाक्षविशिलोः । बं-शार्दूलमहिषावनाः । १७. ख-

०पादाश्च । आ रा ब म प्र ल, ल_२-०पादाश्च । १८. आ फ ख-०कर्णीम-

कर्णिकाम् । रा-खरकर्णीमकर्णिकाः ॥

- N] अ-नासां चाऽति-नासां च हय-नासां तथाऽपराम् ।
 ३२८] गेज-सन्निभ-नासां च तिर्यग्-नौसां द्रु-नासिकांम् ॥१२॥ [१२
 N] हस्ति-पादांम् अ-पादां च गो-पादां पाद-चूलिकांम् । [१३पू
 चतुष्पादांम् अ-पादां च बँहु-पादांम् अ-पादिकांम् ॥१२॥ [N
 ३०] अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुचोदरीम् । [१३उ
 अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वा-नखीम् अपि ॥१३॥
 ३१] अजा-मुखीं हस्ति-मुंखीं गो-मुखीं सूकरांऽऽननाम् । [१४
 गो-लांगूल-मुखीं चैव शृगाल-सदृशाऽऽननाम् ॥१४॥^{१३} [N
 ३२पू] हयोर्षे-खर-वक्राश् च राक्षसीर् घोर-दर्शनाः ।
 २७पू] शूल-मुद्गर-हस्ताश् च क्रोधनाः कलह-प्रियाः ॥१५॥ [१५
 ३३उ] मांस-शोणित-दिग्धांऽगीर् मांस-शोणित-भोजनाः । [१७पू

१. ल, अ-नासा अतिनासा च हयनासा तथापरा । सं-अतिनासाश्च तिर्यङ्गासा विनासिकाः । २. फ-सप्तसन्निभनासां च । रा च ब म प्र ल, ल_२ गजसन्निभनासाश्च । ३. फ-तिर्यङ्गासान्कुनासिकाम् । रा ब म प्र ल, ल_२-तिर्यङ्गनासाः कुनासिकाः । च-तिर्बहुनासाः कुनासिकाम् ॥ ४. रा- हस्तिपादा सुपादां च । च-०पादामपादांश्च । अ-हस्तिपादां च गोपादामपादां । दा-हस्तिपादा महापादा गोपादाः । ५. आ-पादमूलिकाम् । च रा ब म प्र ल, ल_२-पादभूषिताम् । दा-पादचूलिकाः । ६. आ-चतुष्पादीमपादीं । फ अ-चतुष्पादीं द्विपादीं । रा च म प्र ब ल, ल_२-चतुष्पादां द्विपादां । ७. आ-बहुपादीमपादिकाम् । फ-त्रिपादीं चाप्यपादिकाम् । अ-०बहुपादीं त्रिपादिकां । सं-चतुष्पादीर्द्विपादीश्च पृथुपादीञ्चिपादिकाः ॥ ८ रा-०कृशोदरीम् । सं-०पयोधराः । दा-०कुचोदरीः । फ-पूर्वं पठितः (अत्र नास्ति) ॥ ९. फ-०जिह्वामुखीमपि । ब-०जिह्वानखीमपि । अ-०जिह्वाननास्त्वथा ॥ १०. फ-हय-मुखीं । ११. अ-शूकराननाम् १२. रा ल, म ब ल_२-सृगालः । १३. अ-नास्ति ॥ १४. ब-हयोष्टां । सं-तरक्षुः । १५ म-राक्षसीर्दीर्घदर्शनाः । सं-राक्षसी भीमविक्रमाः ॥ १६. आ-०दिग्धांगीं । अ-मेदशोणितदिग्धांगयो । १७. आ-०भोजनां । रा-०भाजनाः ।

३४उ] अ-नासिकाश् च सं-दुष्टाः सर्व-भक्षाः सु-दारुणाः॥१६॥ [N
नाना-विकृत-वेषांश् च नाना-संस्थान-संस्थिताः ।

N] इत्येताश् च तथाऽन्याश् च राक्षसीर् विकृताऽऽननाः॥१७॥ [N
तां ददर्श कपिर् हृष्टो रोम-हर्षण-तन्परः ।

३५] स्कंध-वंतम् उपांऽऽसीनः परि-पीड्य वनस्पतिम्॥१८॥ [१७उ
तस्याऽधस्ताच् च तां देवीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।

N] लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनुमान् जनकाऽऽत्म-जाम्॥१९॥ [१८
निष्-प्रभां शोक-संतप्तां दीनां लुलित-मूर्ध-जाम् ।

N] क्षीण-पुण्यां च्युतां भूमौ तारां मन्द-प्रभाम् ईवीं॥२०॥ [१९
चारित्र्य-व्यपदेशाऽऽख्यां भर्तृ-दर्शन-दुर्-गताम् ।

N] भूषणैर् उत्तमैर् हीनां भर्तृ-वात्सल्य-भूषिताम्॥२१॥ [२०

१. आ-अनाशिक्यश्च संदुष्टाः । फ-अनाशिकाश्च संदुष्टाः । च-अनाशिकास्त्व-
सन्दुष्टाः । रा ल, म प्र-अनाशिकास्सनासाश्च । ख-अनाशिकास्सनासाश्च । अ-अना-
शिक्यश्च । २. आ-सर्वभक्षाः सुदारुणाः । फ-सर्वभक्षीः । प्र ब ल, -सर्वभक्ष्याः ।
अ-सर्वभक्षः ॥ ३. रा च ल, म प्र ब ल, -वेशाश्च । ४. फ-० संस्थानसंस्थिताः ।
५. ल, -० घोरदर्शनाः । ६. आ-नास्ति ॥ ७. आ ल, -तां ददर्श । बं-ता इष्टा ।
८. दा ब-कपिश्रेष्ठो । बं-वानरो इष्टो । ९. बं-० हर्षसमुद्धतः । दा-
० हर्षणदर्शनाः । १०. फ-स्कंधवंतमुदासीनः । रा-स्कन्ध्वन्तमुपासीनाः । ल, -
स्कन्धवंतमु० । म ब ल, दा-स्कन्ध्वन्तमुपासीनाः ॥ ११. फ-तस्याधस्तात्स ।
अ-तस्याधस्ता च ॥ १२. आ फ च रा-निःप्रभां । १३. फ-मलिन० । आ रा
च ब म ल, ल, -ललित० । १४. बं-पाठे १८ तमे सर्गेऽत आरभ्य सीताम्ब-
हुधा वर्णबन्धपि अस्मत्पाठेन साम्यं नैति । दा-निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुल-
मूर्धजाम् । १५. प्र ब-क्षीणां पुण्यच्युतां । अ-क्षीणपुण्यच्युतां । आ-क्षीणपुण्यां च
तां । १६. अ-नन्दप्रभामिव । दा-निपतितामिव ॥ १७. ल, -चारित्र्य उपदेशाख्यां ।
प्र ब ल, -चारित्र्य० । अ-० व्यपदेशाख्या । १८. आ-० दुर्गताम् । १९. प्र ब-
भूषणैरुत्तमां हीनां । २०. दा-० भूषणाम् ॥

राक्षसाऽधिप-संरुद्धां बन्धुभिश्च च विना-कृताम् ।

N] वि-यूथां सिंह-संरुद्धां वने गज-वधूम इव ॥२२॥^१[२१
चन्द्र-लेखां पयोदाऽन्ते शारदाऽभ्रैर् इवाऽऽवृताम् ।

N] क्लिष्ट-रूपाम् अ-संस्पर्शाम् अ-युताम् इव शल्लकीम् ॥२३॥[२२
सीतां भर्तृ-हिते युक्तां सु-युक्तां रक्षसां वंशे ।

N] अशोक-वनिकोदेशे शोक-सागर-संल्लुताम् ॥२४॥[२३
ताभिः परि-वृतां तत्र स-ग्रहाम् इव रोहिणीम् ।^४

३६] ददर्श हनुमान् देवीं लतां कुसुमिताम् ईव ॥२५॥[२४
सां मलेन च दिग्धाऽङ्गी वपुषा च वि-भूषितां ।

N] पद्मिनी पङ्क-दिग्धेव न भाति च वि-भाति च ॥२६॥[२५

१. ल_२-त्रुटितः पाठः । अ-बन्धुभिश्च निराकृताम् । २. ल_२-
त्रुटितः पाठः । ३. फ-नास्ति ॥ ४. अ-चन्द्ररेषां । दा-चन्द्ररेखां । ५. आ-
पयोदातुः । च-पयोदातां । ल_१-गयोदातं । ६. प्र ब ल_२-क्लिष्ट० । अ-
क्लिष्ट० । ७. प्र-०संस्पर्शां संयुक्ता० । ब अ-०संस्पर्शां संयुक्ता० । ल_२-०संस्पर्शां
मयुक्ता० । C. आ च म दा-वल्लकीम् । ल_१-वारुणीम् । प्र-पद्मिनीम् । ल_२-
संस्थिताम् । अ-शल्लकीं ॥ ६. आ-स तां । फ-स तां भर्तृहिते युक्तमयुक्तां ।
दा प्र-सीतां भर्तृहिते युक्तां संयुक्तां । अ-सीता भर्तृहिते नियुक्तां । ब
ल_२-सीता । १०. फ-रक्षसां वसे । रा च म प्र ब ल_२-राक्षसी-
वधे । ल_१-०वजे । अ-रक्षसां वधे । ११. फ रा-०वनिकादेशे ।
दा-०वनिकामध्ये । १२. फ-०मल्लुताम् । रा म प्र ब ल_२-
०संयुताम् । ल_१-०संवृताम् । दा-०मावृताम् ॥ १३. च-सप्राहामिव । १४.
ब-नारित पाठः । १५. फ रा च म-लतामकुसुमामिव । ल_१-
लतां सकुसुमामिव । प्र-लतासक्तपुरामिव । ब-लतां सकुसुमामिव ॥
१६. स मलेन । १७. दा-वपुषा चाप्यलंकृता । १८. ल_१ ब-
पद्मदिग्धेव । प्र-परिदिग्धेव । ल_२-मलदिग्धेव । १९. आ
भाति च प्रविभाति च । फ-न भाति न विभाति च । रा-न विभाति
न विभाति च । च-भाति चाप्रविभाति च । ल_१ म प्र ब-न विभाति विभाति
च । ल_२-भाति च प्रतिभाति च । अ- न भीति च विभाति च । दा-
विभाति न विभाति च ॥

- श्लक्ष्णेन मलिनेनाऽथ वसनेन वराऽऽननाम् ।
 N] सं-वृतां मृग-शार्वाऽक्षीं ददर्श हनुमान् कपिः ॥२७॥ [२६
 तां देवीं दीन-वदनाम् अ-तेजस्वम् उपाऽऽगतौम् ।
 N] रक्षितां खेन वृत्तेन सीताम् अ-सित-लोचनाम् ॥२८॥ [२७
 तां दृष्ट्वा हनुमान् सीतां मृग-शाव-निभेक्षणाम् ।
 N] मृग-कन्याम् इव त्रस्तां वीऽऽक्षमाणां समंततः ॥२९॥ [२८
 दहेन्तीम् इव निः-श्वासैर् वृक्षान् पल्लव-कोमलान् ।
 N] मरीचिम् इव शोकस्य दुःखस्योर्मिम् इवोत्थिताम् ॥३०॥ [२९
 तां श्यामां सुवि-भक्ताऽगीं निर्-आभरण-शोभिताम् ।
 N] प्र-हर्षम् अ-तुल्ये लेभे माहतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥३१॥ [३०
 हर्ष-जानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मद्विरेक्षणाम् ।^{३०}

१. फ-मलिनेन च श्लक्ष्णेन । अ-मलिनेन च पीतेन । २. रा च ल, म प्र ब-वसनेन वरांगनाम् । ल_२-वसनेन वरांगनाम् । दा-मलिनेन तु वक्षेण परिक्लिष्टेन भाभिनीम् । ३. रा च ल, म प्र ब ल_२-संश्रितां । ४. आ-नीरजाक्षाभां । अ दा-मृगसावाक्षीं ॥ ५. ब-वदनां सतेजस्वमुपागतं । म-वदनां सतेजस्वमुपागतं । ६. ल, प्र ब-रूपेण । दा-शीलेन ॥ ७. आ फ-निशम्य । छ. फ-मृगशावक० । ल_२-मृगशाखा० । ९. ब-वीक्ष्यमाणां ॥ १०. आ-दहतीमिव । ११. फ च रा प्र म ब ल, ल_२ अ-कोमलपल्लवान् । १२. दा-संघात-मिव शोकानां । आ रा च प्र ब ल, ल_२-मरीचिमिव शोकस्य । १३. आ रा च ल, म प्र ब ल_२-सोमस्योर्मि० । अ-सोमस्याग्नि० । फ-०र्मिबिक्-खिताम् । रा ल, -स्योर्मिरिवोत्थिताम् ॥ १४. फ-श्यामां च । दा-तां क्षमां । १५. आ फ रा च ल, म प्र ब रा-विनाभरण० । अ-नानाभरण० । १६. आ-प्रहर्षमरुलं । १७. रा च ल, म प्र ब ल_२-जानकीम् ॥ १८. च-हर्षजामिव साक्षुणि । रा म प्र-हर्षजानि च सोऽश्रूणि । ल_२-हर्षजामिव सोऽश्रूणि । अ-हर्षजानि च सुश्रूणि । १९. फ-द्वसितेक्षणाम् । २०. ल, ब-नास्ति ।

N] मुमोचं हनुमान् तत्र नमस्-कुर्वन् च जानकीम् ॥३२॥^१[३१
 नमस्-कृत्य च रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् ।
 सीता-दर्शन-संहृष्टो हनुमान् निर-वृतोऽभवत् । [३२
 N] निर-वृत्तं राघवस्याऽर्थे मेने च स-फलं श्रमम् ॥३३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-दर्शनो
 नाम द्वादशः सर्गः ॥१२॥

१. च म ल_२-मुमोच । अ-मुमुचे । २. फ-नमस्कृत्य च जानकीम् ।
 अ-नमस्कृवाग्नेह जानकीम् । रा-नमश्चक्रे च राघवम् ॥ ३. ल_१ प्र ब-
 नास्ति । ४. दा-नमस्कृत्वा स । रा प्र ब-नमस्कृत्य स । ल_१-नमस्कृत्य
 सु । ५. फ-वीर्यवानलक्ष्मणाय च । ६. आ-सीतादर्शन० । अ-सीतां
 ददर्श सं० । ७. अ च प्र म ब ल_१ ल_२-हनुमान् । दा-
 हनुमान् संवृतोऽभवत् । ८. आ च प्र म ब ल रा-निवृत्तो । ९. ल_१-
 दुमम् ॥ १०. रा-भ्रीरामायणे । ११. आ-सीतादर्शनो । रा च ल_१ म प्र
 ब ल_२-सीतादर्शनं । अ-अशोकवनिकाप्रवेशो । १२. ल_१ म-चतुर्वधाः ॥

[वं-२०]= [त्रयोदशः सर्गः] =[दा-१८]

तथा वि-प्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पित-पाद-पम् ।

N] वि-चिन्वतेषु च वैदेहीम् अर्ध-रात्रं प्र-चक्रमे ॥१॥ [१

षडंग-वेद-विदुषां ऋतु-प्रवर-याजिनौम् ।

N] शुश्रावै ब्रह्म-योषीन् सै सँत्रिणां ब्रह्म-रक्षसाम् ॥२॥ [२

N] एतस्मिन् अन्तरे सुप्तः स्त्रीभिः सह मदोत्कटः । [N
४५] स्तुति-मंगल-वादित्रैः शब्दैः श्रोत्र-मनो-हैरैः ॥३॥^१

N] व्य-अंभुध्यत महा-बोहूर् दश-ग्रीवो महा-बलः । [३
५५] त्रि-जृम्भंश् च मंशा-तेजा राक्षसेन्द्रो महा-मनाः ॥४॥^२ [४५

N] प्र-पुष्पिताऽग्र-शिखरः कैलास इव मूर्तिमान् । [N
५३] दिव्य-प्रालोऽम्बर-धरो वैदेहीम् अनु-चिन्तयन् ॥५॥ [४३
भृशं नि-युक्तम् तस्यां हि मद्नेन मदोत्कटः ।

६] न स तं राक्षसः कामं शशाकौऽऽत्मनि गूहितुम् ॥६॥^३ [५

१. रा ल, ल_२-पि । आ-०क्षय० । २. च-०त्त० । ३. अ-मां । ४. अ-शुभावे । ५. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०पं । ६. प्र-च । ७. फ-रात्रौ वै । च-शतृणां । रा ब ल, -मंत्रिणां । अ-आ-विप्राणां ॥ ८. आ च ल_२-श्रुति० । फ-स्त० । ९. आ फ च ल_२-स्तोत्र० । ब ल, -मनोरमैः । १०. प्र ब म ल, -नास्ति ॥ ११. रा ल_२-प्रा० अ-अभुध्यत । १२. फ-०तेजा । १३. आ च रा प्र ब म ल, ल_२-प्राभुध्यत । फ-व्यजृ० । अ-विभि-जृम्भ । १४. आ च रा प्र ब म ल, ल_२-यथाकालं । १५. च रा प्र ब म ल, ल_२-महास्वनः । अ-महाबलः । १६. प्र ब म ल, -नास्ति ॥ १७. फ रा ब म ल, -सु० । ब ल, -सुपुष्पितांगशिखरः । च-०शिखरैः । १८. अ-०व्याम्बर० ॥ १९. आ-भृत्सं । २०. म ल_२-महो० । २१. आ-०कानतिगूहितुम् ॥ २२. अ-न शशाकात्मनः काममागतं विनिगूहितुम् । रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥

- ७उ] स सर्वाऽऽभरणैर् युक्तो विभ्रच्च छ्रियम् अन् उक्तमाम् । [६पू
अ-शोक-वनिकाम् एव विवेश रुचिरं-द्रुमाम् ॥७॥ [९उ
८] तां नगैर् वि-विधैर् युक्तां सर्व-पुष्प-फलोप-गैः । [६उ
वृतां पुष्करिणीभिश् च वि-विधैर् बहुभिर् द्रुमैः ॥८॥
९] सदा-मदैश् च विहगैर् वि-चित्र-मधुर-स्वरैः । [७
१२उ] जगाम मदनोन्मत्तो दश-ग्रीवो महा-बलः ॥९॥
१४पू] काञ्चनीर् दीपिकाश् चित्रां जगृहुस् तत्र योषितः । [११पू
ईहामृगैश् च वि-विधैर् वृतां पद्म-वनैस् तथा ॥१०॥
१०उ] वीथीं सं-प्रेक्ष्यमाणाश् च मणि-काञ्चन-तोरणाम् । [८
११पू] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णां फलैः प्र-पतितैर् वृतांम् ॥११॥ [११पू
N] वृक्षैर् नीलाऽभ्र-संकाशैः सुवि-भक्ताऽन्तरैः शुभैः । [N

१. ब ल_१-०वं । २. रा-स महादु० । प्र ब ल_२-स श्रुतदु० । म-स
बहुदु० । ल_१-विकसदु० ॥ ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०जुष्टां । ४. रा प्र म-
०स्वनैः । ५. अधिकः पाठः-फ अ-महामृगैश्च* विविधैर्वृतां पद्मवनै-
स्तथा । वीज्य+संप्रेक्षमाणश्च मणिकाञ्चनतोरणैः । नानामृगगणाकीर्णां
फलैः प्रपतितैर्वृतां । वृक्षनीलाभ्रसंकाशैः सुविभक्तान्तरैः शुभैः ॥
समभूमिलतारम्या दिव्यां चैत्ररथोपमाम् ॥ ६ फ-०कां चित्रां । ७.
रा प्र ब म ल_१ ल_२-एणीमृ० । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०धैरशोकवनिकां
वृताम् । च-०नामिव ॥ ९. फ-नास्ति । १०. च-वाप्यः । रा ब प्र म ल_१-
ल_२ अ-स वापीं प्रेक्षमाणश्च । ११. अ-पणैश्च पतितैस्तथा । १२. फ-नास्ति ।
१३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-समैः ।

*—अ-ईहामृगैश्च ।

†—अ-वीथी० ।

- १०पू] समं-भूमि-तलां रम्यां दिव्यां चैत्र-रथोपमाम् ॥१२॥ [N
 अंगेनाः शत-मौत्रं तुं तं व्रजंतं समन्व् अयुः ।
 १३] महेन्द्रम् इव पौलस्त्यं देव-गंधर्व-योषितः । [१०उ
 १४उ] बाल-व्यजन-हस्ताश् च तर्थाऽन्याः पृष्ठतोऽन्वयुः ॥१३[१२उ
 कांचिद् रुक्म-मयं पात्रं पूर्णं पानस्य भामिनी ।
 १५] दक्षिणां दक्षिणेनैवं गृहीत्वा पाणिना ययौ ॥१४॥^{१५}[१३
 राज-हंस-प्रतीकाशं छत्रं पूर्ण-शशि-प्रभम् ।^{१६}
 N] सौवर्ण-दण्डम् अपरा गृहीत्वा प्रमदा ययौ ॥१५॥ [१४
 ततः काञ्ची-निर्नादं च नूपुराणां च नि-स्वनम् ।
 १६] शुश्राव परम-स्त्रीणां स कपिरं मारुताऽऽत्म-जः ॥१६॥ [२०
 तमं अ-प्रतिम-कर्माणम् अ-चिन्त्य-बल-पौरुषम् ।
 १७] द्वार-देशम् अतु-प्राप्तं ददर्श हनुमान् कपिः ॥१७॥^{१७}[२१

१. प्र-स विभूमिलतां । ब ल, ल_२-समभूमिलतां ॥ २. आ फ
 च रा प्र म-अंगना । ३. अ-शतसंयुक्तं । ४. अ-व्रजन्तं च । ५. फ च-
 समन्वयात् । ६. अ दा-बालव्यजनमन्याश्च । ७. अतः परमधिकः पाठः-
 आ फ-तालवृन्तानि चापराः । अपरा दर्शयन्मार्गं हस्तमालिङ्ग्य दक्षिणाम् ।
 कांचनैरथ भृङ्गारैर्जहुः शलिलमप्रतः । मण्डलाप्रासिहस्ताश्च । ८. फ-
 नलिन्याः । दा-गृहान्याः । ९. फ दा-ययुः ॥ १०. आ-कांचिद्रुक्ममयं । दा-का-
 चिद्रुक्ममयीं स्थालीं पूर्णां । ११. फ-भामिनी । १२. आ-दक्षणा । वं-दक्षिणा
 दक्षिणे हस्तैर् । १३. आ फ च-काञ्चिज्जग्राह पाणिना । अ-नारी जग्राह पाणिना ।
 दा-तदा जग्राह पाणिना । वं-आदाय जग्मुर्गताः । १४. अतः परमधिकः पाठः-
 ल_२-ततः काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ १५. व-नास्ति ।
 १६. प्र-स्व० । ब म ल, ल_२-सु० ॥ १७. आ-०ता । १८. ल_२-पाणिना ।
 १९. आ-०गादं । २०. आ-सु० । २१. अ-परमम् । २२. आ-कपिः मा० ॥
 २३. अ-तं चा० । २४. अ-तत्प्रदेशम० । २५. अयं श्लोकः अ-कोशे द्विलिखितः ॥

दीपिकाभिर् अनेकाभिः समन्ताद् अव-भासितम् ।

१.८] गन्ध-तैलाऽव-सिक्ताभिर् ह्रियमाणाभिर् अग्र-तः ॥१.८॥ [२२

काम-दर्प-मदैर् युक्तं जिह्वं-ताम्राऽऽकुलेक्षणम् ।

१.९] समग्रम् इव कन्दर्पम् अप-विद्ध-शरासनम् । [२३
२०पू] मथिताऽमृत-फेनाऽऽभं दर्धानं वैश्वम् उत्तमम् ॥१.९॥^१

निद्रा-मर्द-परीताऽक्षयो रावणस्योत्तमाः स्त्रियः ।^२

N] अनु-जग्मुः पतिं वीरं घनं विशुल्-लता इव ॥२०॥^३ [१.९

२३पू] ताभिः परि-वृतो राजा सु-रूपाभिर् महा-यशाः ।^४ [२७पू

२४पू] क्षीवो वि-चित्राऽऽभरणैः शङ्कु-कर्णो महा-बलः ॥२१॥

१. आ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्त्रीभिश्च समलङ्कृतम् । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०भिः प्री०। अ-०हंय०। ३. फ-०मदैर्युक्तै०। च ल_२-मयैर्युक्तं। ४. फ-०जिह्व-तीव्राणुक्षम् । च-जृम्भृतं प्राणुक्षम् । रा प्र ब म ल_१-०तं व्याकुलेक्षणम्। अ-०तं व्याकुलेन्द्रियम्। ५. आ-स मममिवा। ६. आ-०भम-जरो । फ-०भमरजो । च अ-०भमजरं । ७. फ-दिश्यमु०। ल_१ ल_२-वस्त्रम-दभुतम् । ८. अतःपरमधिकःपाठः-आ-स पुष्पमनुकर्षन्तमंशुकं सस्तमुत्तमम्। ९. फ च-०थ । १०. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ११. आ-तन्मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टः प्रमदावनं । अ च रा-तं मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टं प्रमदावनं ॥ १२. अतः परमधिकः पाठः-म-व्याविद्धहारकेयूरा रसामृदितकर्णिकाः । समागलितके-शान्ताः सस्वेदवदनास्तथा ॥ पूर्णास्या मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः । मण्डलाप्रासिहस्ताश्च तथाऽन्याः पृष्ठतोऽन्वयुः ॥ आ फ च म-तं वृक्षविट् पालीनः प्रेक्ष-पत्रपुटावृतः । आ फ च- अनुमानानि जातेन तामवैक्षत वानरः ॥ अवेक्षमाणश्च ततो ददर्श कपिकुंजरः । रूपयौवनसम्पन्नां भूषणोत्तमभूषिताम् ॥ समीपमुपगच्छन्तं निधातुमुपचक्रमे ॥ १३. रा

१. फ-नलिन्यः । २. च-तद्वृक्ष० । म-०वृक्ष० । ल_१-तं वृक्ष० । ३. फ-०सीनं । ४. फ-प्रेक्ष पर्णशतावृतः । च-प्रेक्ष्य पत्रपुटैर्वृतः । म-०पत्रपुष्पघना वराः । ५. फ-अनुमात्रि वै जज्ञे । च-अनुनानाभिजातेन । ६. फ-तमवैक्षत । च-तमवोक्षत । ७. च-अवेक्षमाणश्च ।

तेन वि-श्रवसः पुत्रः सं दृष्टो राक्षसाऽधिपः । [२८
 २५] वृतः परम-नारीभिम् ताराभिर् इव चन्द्रमाः ॥२२॥
 १^३ तं निर-ईक्ष्य मैहा-तेजाम् तेजो-युक्तं महा-कैपिः । [२९
 २६] रावणोऽयं महा-बाहुर इति सं-चिन्त्य वानरः ।
 २७पू] अव-प्लुतो महा-वृक्षं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥२३॥ [३०
 N] स तथाऽप्य् उग्र-वेर्गस्य निर-धूतम् तस्य तेजसा ।
 २७उ] पत्र-गुह्यांऽन्तरे सैन्यो हनुमान् सं-वृतोऽभवत् ॥२४॥ ^{१३} [३१
 सँ ताम् अ-सितै-केशाऽन्तां सु-श्रोणीं संहत-स्तनीम् ।
 N] दिदृक्षुर् अ-सितांऽपांगीम् उपांऽऽवर्त्तत रावणः ॥२५॥ ^{१६} [३२

इत्यर्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-दर्शनं

नाम त्रयोदर्शः सर्गः ॥१३॥

प्र ल_१-स्व० । १४. अतःपरमधिकः पाठः—फ अ म-मृगद्विजसंयुक्तं
 प्रविष्टं प्रमदावनम् । १५. आ च-क्षीवा । ल_२-क्षीणो । अ-वरो । १६.
 आ-भरणाः ॥ १. रा म-स ह । प्र ब ल_१ ल_२-स हि । २. रा प्र ब म ल_१
 ल_२-प्राविशद् ॥ ३. आ रा प्र ब म ल_१-तं दिदृक्षुर्म० । च ल_२-ता दिदृक्षुर्म० ।
 आ फ-तेजा । ४. फ-मतिः । ५. अतःपरमधिकः पाठः—अ-रूपयौवनसम्पन्नो
 भूषणोत्तमभूषितः । ६. ल_१-रावणः । ७. फ-तेजा ॥ ८. आ-स
 तथात्युग्रतेजाः स्म । च रा प्र ब म ल_१-तेजाः सन्निर० । ९. फ ल_२-नास्ति ।
 १०. रा प्र ब म ल_१-गेहा० । ११. फ च रा प्र ब म ल_१-
 सक्तो । अ-सक्तो ॥ १२. फ च-०नू० । १३. ल_२-नास्ति ॥ १४. आ अ-स
 तामशि० । फ-अथो भ्रसि० । ब-सभाम० । १५. आ-०गीं उपावर्त स० ।
 रा प्र ल_१-०गीमपा० । ब म-०गीं समा० । अ-मुपावर्त ॥ १६. ल_२-
 नास्ति । १७. फ-दर्शनो । १८. म ल_१-पञ्चदशः ॥

८. फ-संपन्नं । ९. फ-भूषणोत्तमभूषितम् । च-भूषितोत्तमभूषि-
 तम् । १०. फ-०मुपसंप्राप्तं विचातुमु० । म-०मुपसर्पन्तं विध्यातुमु० ।

[वं-२१]= [चतुर्दशः सर्गः] =[दा-१९]

तस्मिन् एव ततः काले राज-पुत्री त्वं अ-निदिता ।

N] रूप-यौवन-संपन्नां(?) भूषणोत्तम-भूषितम् ॥१॥ [१

तत्र दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसेश्वरम् ।

१.] प्राडवेपत वराऽऽरोहा कदलीऽवाऽनिलाऽऽहता ॥२॥ [२

आ-च्छाद्योदरम् ऊरुभ्यां बाहुभ्यां च पयोधरौ ।

२.] उप-विष्टां विशालाऽक्षी रुदती वर-वर्णिनी ॥३॥ [३

दश-ग्रीवम् तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसी-गणैः ।

३.] ददर्श सीतां दुःखाऽऽर्त्ती नावं मशाम् इवाऽर्णवे ॥४॥ [४

अ-संवृतायाम् आसीनां धरण्यां संशित-व्रताम् ।

४.] छिन्नां प्र-पतितां भूमौ लताम् इव वनस्पतेः ॥५॥ [५

मल-संदिग्ध-सर्वाऽर्गी मण्डनाऽर्हाम् अ-मण्डिताम् । [६पू

५.] अ-विशुद्ध-रजो-ध्वस्तां काञ्चनीं प्रति-माम् इव ॥६॥ [N

८पू.] दिव्येनैवाऽग-रागेण द्योतमानाम् अ-निन्दिताम् । [N

समीपं राज-सिंहस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।

१. फ च-०मनिन्दिताम् । रा प्र ब म ल, ल_२-ह्यनिन्दिता ।

२. आ अ ब म प्र रा ल, ल_२-०पत्न। अत्र दा-ञ्जं द्र०। ३. फ-०णानाम० ।

४. ब-०षितैः । आ अ फ म ल, ०षिता ॥ ५. आ फ च-ततः । ६. फ-

राक्षसाधिपम् । ७. म-प्रवाते कदली यथा । अ-कदली वायुनाहता ।

८. च रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥ ९. फ अ-प्रच्छा० । १०. आ-पयोधरे ।

११-च रा ब प्र ल, ल_२-नास्ति । १२. अ-उपाविशद् ॥ १३. अ-

हरस्पतेः ॥ १४. आ-अविशुद्धां रजो०। म-सुविशुद्धर०। प्र-अविश्वसरजो० ॥

१५. अ-दिव्येन चांग० ॥ १६. फ च रा प्र ब म ल, ल_२-राजराजस्य ।

अ-नरसिंहस्य ॥

६] संकल्प-इयं-संयुक्तैर् यान्तीम् इव मनो-रथैः ॥७॥ [७
स्फुरन्तीं रुदतीम् एकां ध्यानेनोप-हतां भृशम् ।

७] दुःखेनाऽनु-गतां तत्र रामां रामम् अनु-व्रताम् ॥८॥ [८
८उ] वि-चेष्टमानाम् आ-विष्टां पद्मगेन्द्र-चधूम इव ।

धूम्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूम-केतुना ॥९॥ [९

९] मृताम् इव कुले जाताम् आचरवति धार्मिके ।

पुनः संस्कारम् आ-पन्नां जाताम् इव सुदुष्-कुले ॥१०॥ [१०

१०] सैन्याम् इव महो-कीर्तिं श्रद्धाम् इव वि-मानिताम् । [१२पृ

१३उ] निष्-प्रभां पतितां भूमौ चन्द्र-लेखाम् इवाऽम्बरादा ॥११॥ [N

प्रज्ञाम् इव परि-क्षीणाम् आशां वि-निहताम् इव । [१२उ

११] आयतीम् ईवं वि-ध्वंस्ताम् औज्ञां प्रति-हताम् ईवं ॥१२॥^{२२}

N] दीप्ताम् इव दिशं काले पूजाम् इव वि-नाशिताम् । [१३

१२पृ] पद्मिनीम् इव वि-ध्वस्तां हत-शूरां चर्मम् इव ॥१३॥^{२०} [१४पृ

१. ल_१-०फल० । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यानैरिव ॥ ३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-गच्छन्तीं ॥ ४. फ-०मानां विष्टां च । ५. फ-वृत्तमा० च-ध्यामान आ० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-धूय० । ६. आ फ च रा प्र-०णैव । ७. च-०णी । ८. आ-धूम० ॥ ९. अ-सतामिव । आ-सृक्ता० । १०. च-आचारे मतिधा० । रा प्र-सुजातामिव । ब म ल_१-सुजातामतिधा० । ल_२-०तामलजामतिधा० । ११. प्र ब म ल_१-०र्मिकां । अ-०र्मिकैः । १२. अ-०रसम्पृक्तां । १३. आ-सुदुःकुले ॥ १४. फ-छिन्नामिवोत्तमां कीर्तिं । १५. अ-०रेखा० । १६. आ-०पराम् । च-०वाम्बरे ॥ १७. आ फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रजामिव । १८. च रा प्र ब म ल_१-प्रतिह० । १९. आ च-०मिति । २०. आ-विध्य० । २१. फ च-०णामुपक्षीणां निशामिव ॥ २२. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २३. प्र ब म ल_१ ल_२-०शं । २४. आ-हजा० । २५. रा प्र ब म ल_१ ल_२-क्षस्त० । २६. आ-वसू० ॥ २७. फ अ-नास्ति ॥

१६पू] परया सुं-श्रिया हीनां कृष्ण-पक्षे निशाम् इव^३ । [१७उ

१३पू] वेदीम् इव परा-मृष्टां शांतौम् अग्नि-शिखाम् इव ॥१४॥^१ [१५पू

N] उत्कृष्ट-पद्म-कमलां वि-त्रासित-विहंगमाम् ।

१५पू] हस्ति-हस्त-परा-मृष्टाम् ओविलां पद्मिनीम् इव ॥१५॥^१ [१६

विद्याम् इव वि-नश्यन्तीं हत-क्रान्तां वधूम् इव ।

N] नावं यथा वि-पद्यन्तीं दिशं चोप-हताम् इव ॥१६॥^१ [N

१५उ] पति-शोकाऽऽकुलां दीनां नदीं वि-स्त्राविताम् इव । [१७पू

N] राम-लक्ष्मण-हीनां तांम् उत्कण्ठा-तिमिराऽऽहृताम् ॥१७॥ [N

१६उ] सु-कुमारीं सुं-जातांऽर्गीं रत्न-गर्भ-गृहोचिताम् ।

तांप्यमानाम् इवोष्णेन पद्मिनीम्^३ अ-चिरोत्थिताम् ॥१८॥^१ [१८

१७] गृहीत्वा(१ता)-मिलितां स्तम्भे यूथपेन विना-कृताम् ।

सं-निश्-श्वासां स-दुःखाऽऽर्त्ता गज-राज-वधूम् इव ॥१९॥ [१९

१८] वि-त्रैस्तां छादयन्तीं च^१ गात्रैर् गात्राणि सर्व-तः ।

N] व्याघ्रेण हि समा-पन्नां व्यथमानां मृगीम् इव ॥२०॥ [N

१. म-०या मश्रिया । २. फ अ-नास्ति । ३. आ-व्याकुलामिव पद्मिनीम् ।
 ४. च रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति । ५. अ-व्याकुलां । ६. च रा प्र
 व म ल, ल_२-नास्ति ॥ ७. अ-नास्ति । ८. आ फ अ-विश्रावि० । ल_२-
 ०क्षंसि० । ९. रा प्र व म ल, ल_२-तां सुकण्ठीं ति० । अ-तामुकण्ठां ति० ॥
 १०. प्र-स्त्र० । ११. फ-रम्यां रत्नगृहोचिताम् । १२. अ-तप्य० ।
 १३. फ च-०नीमिव रोचिताम् । १४. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥
 १५. फ-०तां लालिनीकुम्भे । च-०त्वा मथितां स्तम्भे । रा-वध्वा
 गृहीतां स्तम्भे च । प्र ल, ल_२-वद्धां गृहीत्वा स्तम्भे च । व म-वध्वा
 गृहीताम् स्तम्भे च । अ-गृहीतां ललितां स्तम्भे० । १६. रा प्र व म ल,
 ल_२ अ-मुनि० ॥ १७. अ-विभ्रामाच्छादयन्तीव । १८. फ रा प्र व म ल,
 ल_२ अ-०शः ॥

- नाभि-मंडल-गामिन्या प्र-सन्नाऽऽयत-नीलया ।
 १९] भूषितौ सं-हृतौ पीनौ रोम-राज्या सु-मध्यया ॥२१॥ [N
 सं-हृतौ च सु-जातौ च स्तनौ स्तवक-संनिभौ ।
 २०] प्र-च्छाद्यन्तीं सं-व्रीडं पीतस्यैऽन्तेन वाँससः ॥२२॥ [N
 एकया दीर्घया वेण्या शोर्भमानां संमन्ततः ।
 N] नीलया नीरंदाऽपाये वन-राज्या मही यथा ॥२३॥ [२०
 उप-वासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।^{१४}
 २१] परि-क्षीणां कृशां दीनाम् अन् आँहोरां तपो-धर्नाम् २४^{१६} [२१
 याचमानां च दुःखैःऽऽर्त्ता प्रोऽञ्जलिं देवताम् इव ।
 २२] भवं च रंधु-वंशस्य दश-ग्रीवस्य चोऽभवम् ॥२५॥ [२२

१. अ-०लीनया । फ च रा म ल_१ अ-०लीलया । २. आ फ अ-
 सहितौ । च-सहतौ । प्र-हंसितौ । आ फ-०तो पानौ ॥ ३. रा प्र ब म ल_१
 ल_२-०कशोभितौ । ४. च प्र ल_१-छाद्यन्ती । रा ब म ल_२-छाद्यन्ती च ।
 ५. फ रा-सुव्रीडां । च-सव्रीडाक्षा । प्र-सुव्रीडा । व म-सव्रीडां । अ-
 ०न्तीमव्रीडं । ल_२-सुव्रीवां । ६. च-०स्य निजवा० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 ०तेन निजवा० । ७. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०सा ॥ ८. आ च रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-०ना । ९. आ च ल_२-प्रयत्नतः । १०. आ ल_२-नीरजापाये ॥
 फ-नीलदीपेव । ११. फ अ-०मिव ॥ १२. च-उपातप्यत । रा-उपतप्तां
 च । १३. आ-सोकेन । १४. प्र ब म ल_१-नास्ति । १५. आ च रा म
 ल_२-गजराजवधूमिव । अ-०नामल्पहासां तपोधनाम् । १६. प्र ब ल_१-नास्ति ॥
 १७. आ-याचमाना । फ-अपाद्यमानां । च रा ब म ल_२-अयाचमानां । अ-
 अयाच्यमानां । ल_१-संयाचमानां । १८. आ-०र्त्ता । १९. आ-साञ्जलिदे० । च-
 सांजनां दे० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-काक्षंतीं दे० । प्र-०दुःखितामिव० । अ-बोधया-
 मास रावणः । २०. आ-भद्रं । अ-भवपि । २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 ०नाथ० । अ-०मुख्य० । २२. फ-वाभवम् ॥

सम्-ईक्षमाणो रुदतीम् अ-निन्दितां

सु-पेक्ष्म-ताम्राऽऽयत-चारु-लोचनाम् ।

अनु-व्रतां रामम् अतीऽव मैथिलीम्

N] अलोभयैच् चाँऽऽत्म-वधाय रावणः॥२६॥ [२३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताँऽन्वेषणे सीतां-वर्णनो
नाम चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

१. आ-०णां । च रा प्र व म ल_१ ल_२-०क्ष्यमाणां । फ अ-०क्ष्य० ।
२. आ-सपक्षप्रतारा० । च-०क्ष्य० । ३. आ फ च-०यंश्वा० । रा प्र व म
ल_१-०यत्क्ष० ॥ ४. फ रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नास्ति । ५. आ-
रावणयाणे । च रा-०याने ॥

[वं-२२] = [पञ्चदशः सर्गः] = [दा-२०]

स तां पति-व्रतां दीनां निर आनन्दं तपस्विनीम् ।

१] स-कामो मधुरैर् वाक्यैर् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

मां दृष्ट्वा नाग-राजोरु गूहमाना ततस् ततः ।

२] अ-दर्शनम् ईवाऽऽत्मानं भयान् नेतुं त्वम् इच्छसि ॥२॥ [२

रमये त्वां विशालाऽक्षि बहु-मन्यस्व मां प्रिये ।

N] सर्वाऽग-गुण-संपन्ने सर्व-लोक-मनो-हरे' ॥३॥ [३

नेह^३ केचिन् मनुष्याऽदं राक्षसाः काम-रूपिणः ।

३] व्यप-सर्पतु ते सीते भयं मत्तः सम् उत्थितम् ॥४॥ [४

स्वै-धर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैव^६ सनातनः ।

४] गमनं पर-दाराणां हरणं संप्र-मथ्य च^५ ॥५॥ [५

एवं वै^२ तद् अ-कामां च न^३ त्वां स्पृक्ष्यामि मैथिलि^३ ।

६] कामं कामः शरीरे मे^{२५} यथा-कामं प्र-वर्तताम् ॥६॥ [६

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सीतां । २. प्र ब-०परि० । ३. अ-
न्दं । ४. म-सान्त्वयन् । फ अ-०मैर्म० । ब ल_१-०मम० । ५. म-०क्यैः
प्रालोभयत रावणः । अ-०क्यैर्बोधयामास रावणः ॥ ६. आ फ च-नाग-
नासोर्लू० । ल_१-नागराजोत्थ । ल_२-०गनाभोरु । ७. ल_१-महा० ॥ ८. ल_१-
रमयित्वा । ९. रा-सर्वासां । १०. फ अ-०सम्पन्नां । ल_२-०सम्पन्न । ११. फ-
०हराम् । रा प्र ब म ल_१-०रमे ॥ १२. ब म ल_१ ल_२-ते हि । १३. आ-०प्या वा ।
१४. फ च-अपस० । ब-व्यपसर्पन्तु ॥ १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अ० ।
१६. म-सर्वदैव । १७. प्र ब-समततः । १८. फ-वा परस्त्रीणां । १९. म ल_१
ल_२-वा ॥ २०. आ-चैव तु । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-भवतु । २१. आ-
कामार्ता । च-०र्ता । रा-०र्तु० । प्र ब म ल_१ ल_२-०र्त० । २२. च-तन्वी ।
रा प्र ब म ल_१ ल_२-स्तनुं । २३. फ म-प्रेक्षामि । आ च रा प्र ब ल_१
ल_२-प्रेक्षामि । २४. आ फ-०लीम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०लिम् ।
२५. आ च-०स्मे ॥

देवि नेह भयं कार्यं वि-श्वासं गच्छ मे' प्रिये ।

७] प्र-णयस्व चै तत्त्वेन मैवं भूः शोक-लालसा ॥७॥ [७

एक-वेणी-धैरत्वं चै ध्यानं मलिनम् अम्बरम् ।

८] अ-स्नानं चोपवासैश् च नैतान्य् ओ(?औ)पयिकानि तो।। [८

वि-चित्राणि च माल्यानि चन्दनान्य् अगुरुणि च ।

९] वि-विधानि च वासांसि दिव्यान्य् आभरणानि च॥९॥^१ [९

महाऽर्हाणि च पार्श्वानि यानानि शयनानि च ।

१०] गीतं नृत्यं च वाद्यं च भज मां प्राप्य मैथिलिं^२ ॥१०॥ [१०

स्त्री-रत्नम् असि मैवं भूः कुरु गीत्रेषु भूषणम् ।

११] मां प्राप्य हि कथं नु^३ स्याम् त्वम् अ-रत्ना सु-मध्यमे^{११} ॥^{११} [११

ईदं ते^४ चारु सं-जातं यौवनं व्यति-वर्तते ।

१२] यद् अतीऽतं पुनर् नैति स्रोतः शीघ्रम् अपांम इवा॥१२॥ [१२

त्वां कृत्वोप-रतो मन्ये रूप-कर्ता स^५ विश्व-कृत् ।

१३] येनें रूपोपमां नाऽन्यै तवाऽस्ति शुभ-दर्शने ॥१३॥^{२६} [१३

त्वां समा-साद्य वैदेहि रूप-यौवन-शालिनीम् ।

१४] कः पुमान् नाऽति-वर्त्तत साक्षाद् अपि पितामहः ॥१४॥ [१४

१. प्र ब ल, ल_२-मैथिलि । २. फ-प्रणयस्वयम् । ३. आ-०रत्नं वध्या० ।
४. आ-०नं च मलिनाम्बराम् । च-०नाच्च मलिनम्बरा । रा प्र ब म ल, ल_२-
०नाच्च मलिनाम्बरा । ५. फ-०वासं च । ६. आ फ च रा-०नि अ० ।
प्र ल, -०नि गु० । ७. फ-नास्ति ॥ ८. फ-पानानि च महार्हाणि । ९. रा
बं म ल, ल_२ अ-नृतं । १०. आ-मैथिली ॥ ११. फ-कुगत्रेषु । १२. ब-
भोजनं । १३. आ-तु । १४. च-०रत्नां । १५. रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥
१६. च रा प्र ब म ल, ल_२-०दं नु । अ-एतत्ते । १७. फ-विनि० । १८. म
ल, ल_२-०यथा । १९. आ-श्रोतः । फ च रा-श्रोतः । अ-तदा । २०. अ-
भजस्व मां ॥ २१. आ-०रते । २२. आ-०कर्त्रा । च-०पं कृत्वा । २३.
आ-च । २४. फ म अ-नं हि । २५. फ म अ-०पमा त्वन्या । २६. रा प्र बं
ल, ल_२-नास्ति ॥ २७. आ फ-सा० ॥

- यद् यत् पश्यामि ते गात्रं शीतांऽशु-सदृशाऽऽनेने ।
 १५] तस्मिन् तस्मिन् च सु-श्रोणि चक्षुर् मम नि-बध्यते ॥१५॥ [१५
 मत्र मैथिलि भार्या मे मोहम् एवं त्रि-वर्जय ।
 १६] बहूनाम् उत्तम-स्त्रीणां ममाऽग्रा महिषी भव ॥१६॥ [१६
 लोकेभ्यो यानि रत्नानि संप्र-मथ्याऽप-हृतानि मे ।
 १७] तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चेदम् अहं च ते ॥१७॥ [१७
 वि-जिखं पृथिवीं सर्वां नाना-नगर-संवृताम् ।
 १८] जनकाय प्र-दास्यामि तव हेतोर् वि-लासिनि ॥१८॥ [१८
 न च पश्यामि तं लोके यो मे प्रति-बलो भवेत् ।
 १९] पश्य मे सु-महद् वीर्यम् अ-प्रति-द्वंद्वम् आहवे ॥१९॥ [१९
 अ-सकृत् सं-युगे भग्ना मया वि-मृदित-ध्वजाः ।
 २०] अ-शक्ताः प्रत्य् अनीकेषु स्थातुं सर्वे सुराऽसुराः ॥२०॥ [२०
 ईच्छया क्रियताम् अद्य प्रति-कर्म तवोत्तमम् ।
 २१] सु-प्रभान् र्यै अव-बध्यन्ताम् अ-सकृद् भूषणानि ते ॥२१॥ [२१
 साधु पश्यामि ते रूपं सं-युक्तं प्रति-कर्मणा । [२२
 २२] प्रति-कर्म च सं-युक्तं दाक्षिण्येन वराऽग्ने ॥२२॥
 भुङ्क्व भोगान् यथा-कामं पिबं चौरु रमस्व च । [२३
 २३] बथेष्टं च प्र-यच्छ त्वं पृथिवीं क्वं धनानि च ॥२३॥

१. फ अ-०स्मिन्पृथु० । प्र-०स्तु सु० ॥ २. फ च रा
 प्र ब म ल_२-विस० । ३. फ रा म अ-बह्वी० । ४. फ अ-०माग्य । च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-०माग्या ॥ ५. अ-च । ६. प्र-०दं मही ॥ ७. आ-०त्वात्
 ङ. फ-०द्विजाः । ल_२-०ध्वजः । ८. फ अ-मम ॥ १०. आ-फ-इच्छया । च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-०च्छ मां । ११. फ-क्रियाम० । १२. प्र-च संयुक्तं । ब म ल_२-
 न वोत्तमं । अ-०त्वयोत्तमम् । १३. फ-०प्येव शक्य० । च-०प्यवमृज्य० ।
 रा ब म-०वबुध्य० । अ-०त्रसंजातं ॥ १४. आ-युक्तं च । १५. अ-०र्माणिसं०
 १६. च-दक्षिणेन । ल_२ अ-दाक्षिणेन । १७. फ-०गणे । रा प्र ब म ल_१
 ल_२ अ-०रानने ॥ १८. च-०काममिव । १९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 भीह । २०. ब म ल_१-च ॥

ललस्व मयि वि-श्रंब्धं हृष्टम औ-ज्ञापयस्व माम् ।

२४] मत प्रसादाल् ललन्त्याश्च च ललन्तु तव बान्धवाः॥२४॥ [२४

र्द्धिं ममाऽनु-पश्य त्वं श्रियं भद्रे यशश् च मे ।

२५] किं करिष्यसि रामेण सु-भगे चीर-वाससा॥२५॥ [२५

नि-क्षिप्त-विषयो रामो गत-श्रीर् वन-गोचरः ।

२६] व्रती स्थंडिल-शायी च शंके जीवति वान वा ॥२६॥ [२६

न च वैदेहि रामस् त्वां श्रोतुंमं अप्य् उप-लप्स्यते ।

२७] पुंरिं च लंकाम् अं-सितैर् मेघैर् ज्योत्स्नाम् इवाऽऽवृताम् २७] २७

न चाऽपि मम हस्तात् त्वां प्राप्तुम् अर्हति राघवः ।^३

२८] हिरण्य-कशिपुः(?पोः)कीर्तिम् इन्द्र-हस्ता(द्)गताम् इवा २८] २८

चारु-स्मिते चारु-दन्ते चारु-नेत्रे वि-लासिनि ।

२९] मनो हरसि मे भीरु सु-पर्णः पन्नगं यथा ॥२९॥ [२९

क्लिष्ट-कौशेय-वसनाम् एवम् अप्य् अनु-अलंकृताम् ।

३०] त्वां दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोप-लभे प्रिये ॥३०॥ [३०

अन्तः-पुरनिर्वांसिन्यः स्त्रियः सर्व-गुणाऽन्विताः ।

३१] यावन्सो मम तांसां त्वम् ऐश्वर्यं कुरु जानकि ॥३१॥ [३१

१. फ-म् । च रा प्र ब म ल_१-०भस्व । ल_२-लंबस्व । अ-
रमस्व । २. फ-०ब्धा । च ल_२-०ब्धं । रा प्र ब म ल_१-०म्भं । ३. च-
०ष्टा मां शा० । प्र-०ष्टामाज्ञा० । ४. आ फ च ल_१-च । ५. आ-लल त्वं च ।
फ रा-०लन्त्या च ॥ ६. अ-०द्धिर्ममेयं महती अहं । ७. ब ल_१-०द्रं ।
द. अ-वीर० । फ-वीत० ॥ ६. फ-हि । १०. प्र ब ल_१-प्राप्तुमर्हति
राघवः । अ-इहस्थामुपलप्स्यते । ११. आ-०रा वलकैर० । फ-०रो
वलकैर० । च अ-०री वलकैर० । १२. प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३. प्र ब
ल_१-नास्ति । १४. दा बं च-हस्ताग० ॥ १५. आ च म-०न्ति । रा प्र
ब ल_१-०ति । ल_२-०ते ॥ १६. फ-क्लिष्टः कौ० । ल_२-म्लिष्टकौ० ॥
१७. आ-०विलासिन्यः । १८. अ-इमाः । १९. फ-या च मे । रा प्र
ब म ल_१ ल_२-यावन्तो । आ-यावन्तो । २०. फ-ताः सा ॥

मम ह्य् अ-सित-केऽशान्ताम् त्रैलोक्य-प्रैवराः स्त्रियः।

३२] ताम् त्वां परि-चरिष्यन्ति श्रियम् अप्सरसो यथा॥३२॥ [३२
यानि वैश्रवर्णस्याऽऽसन् रत्नानि वि-विधानि तुं ।

३३] तानि लंकां च मु-श्रोणि मां च भुङ्क्व यथा-मुखमा॥३३॥ [३३
न रामस् तपसा सीते नं वि-क्रमेण बलेन च ।

३४] न धनेन मया तुल्यस् तेजसा यशसाऽपि चं॥३४॥ [३४
पिब वि-हर रमस्व भुङ्क्व भोगान् धनानि च ।
यांन् प्रति-पद्य मेदिनीं वा मयि ललं ललिते यथा ।

N] सुखं हि त्वयि चं सैम्-एय ललन्तु बान्धवाम् ते॥३५॥ [३५
कुसुमित-तरु-जाल-संवृतानि

भ्रमर-युतानि समुद्र-तीर-र्जानि ।

कनक-विमल-हार-भूषितांऽगी

N] वि-हर मया सह भीरु काननानि॥३६॥ [३६
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रलोभनं
नाम पञ्चदशः सर्गः ॥१५॥

१. रा प्र य व ल_१ ल_२-ममाप्यसि० । २. आ अ-
०शान्ते । च-०शान्त्यस् । ३. फ अ-०स्य व० । ४. व-०स्वामुप० ।
अ-०स्वामभि० । ५. आ-०मसरसो ॥ ६. फ च अ-०वणे सन्ति । ७.
फ च अ-च । ८. फ-ते काम सु० । च-कांचनसु० । ९. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
नास्ति ॥ १०. आ-न बले न तु विक्रमे । फ अ-न बले न पराक्रमैः । च-
न बले न च विक्रमे । ११. फ-०सा श्रिया । च रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-०पि वा ॥ १२. अ-यां । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । १४.
रा प्र ब ल_१-वर । म-विर । १५. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
ललेने । १६. च रा प्र ब ल_१ ल_२-वशमे० । चेति व्यस्तक्रमः । तस्य
मौलिकी स्थितिः ' बान्धवाश्च ते ' इत्येवंप्रकारिका संभाव्यते । १७.
आ-ललन्नि बा० ॥ १८. फ-०रयातानि । १९. फ-विमलकनकहा० ॥

[वं-२३]= [षोडशः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा तदा रौद्रस्य रक्षसः ।

१] आर्त्ता दीन-स्वरां दीनां शनैर् अ-सित-लोचना ॥१॥ [१

रावणं राक्षस-श्रेष्ठं कोप-पर्या-कुलेक्षणा । [N

N] दुःखाऽऽर्त्ता संप्र-रुदिता वेपमाना मॅनस्विनी ॥२॥

तं चिन्तयित्वा वैदेही पतिम् एव पति-व्रता ।

N] तृणम् अन्तरं-तः कृत्वा प्रत्य् उवाच शुचि-स्मिता ॥३॥ [२

नि-वर्तय मनो मत्तः स्व-जने क्रियतां मनः ।

N] न मां प्रोपयितुं शक्तम् त्वं सिद्धिम् इव पाप-कृत् ॥४॥ [३

अ-कार्यं न मया कार्यम् एक-पत्न्या वि-गर्हितम् ।

२] कुलं सं-प्राप्तया पुण्यं कुले महति जातया ॥५॥^१[४

एवम् उक्त्वा तु^३ वैदेही रावणं तं मॅनस्विनी ।

३] राक्षसं पृष्ठं-तः कृत्वा भूयो वचनम् अब्रवीत् ॥६॥ [५

नाऽहम् औपयिकी भार्या पर-भार्या संती त्वं^१

४] साधु धर्मम् अवेष्व स्व साधु साधु-व्रतं चर ॥७॥ [६

यथा तव तथाऽन्येषां रक्षया दारा निशा-चर ।

१. च-तस्य । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सीता । २. आ-०रादीन् ॥
३. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०दिती । ४. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-त्प० ॥ ५. आ फ अ-सं० ॥ ६. आ-त्रि० ॥ ७. ल_२-०रितः । ८. आ-सु० ॥
९. म ल_१-प्राप्तुं ॥ १०. आ ल_२-०कार्ये । ११. आ-०प्यया । १२. रा प्र ब
म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १३. आ-च । १४ फ अ-तप० । १५. आ-सृष्टतः ।
१६. आ अ फ-रावणम् ॥ १७. आ-परतर्या । १८. च-सतामिव । १९.
रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । २०. ब ल_१ ल_२-धर्म । २१. प्र-धर्मव्रतं ।
ब ल_१ ल_२-समाचर ॥ २२. ल_२-तेषां ।

- ५] आत्मानम् उपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् ॥८॥ [७
 अ-तुष्टं स्वेषु दारेषु चपलं चपलेन्द्रियम् ।
 ६] नयन्ति नि-कृति-प्रज्ञं पर-दाराः परा-भवम् ॥९॥ [८
 इह सन्तो न वा सन्ति सद्विद् वा नाऽनु-वर्तसे । [९पू
 ७] वचो मिथ्या-प्रणीतं ते पथ्यम् उक्तं वि-चक्षणैः ॥१०॥ [१०पू
 अ-कृताऽऽत्मानम् आ-साद्य राजानम् अ-नये रतम् ।
 ९] सम ऋद्धान्यं अपि नश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥११॥ [११
 यथेयं त्वां समा-साद्य लंका रक्षौघ-संकुला ।
 ८] अपराधार्तं तवैकस्य न चिराद् वि-नशिष्यति ॥१२॥ [१२
 स्वै-कृतैर् हन्यमानस्य नरस्याऽदीर्घ-दर्शिनः ।
 १०] अभि-नन्दन्ति भूतानि वि-नाशं पाप-कर्मणः ॥१३॥ [१३
 एवं त्वां पाप-कर्माणं वक्ष्यन्ति नि-कृतं जनाः ।^{११}
 ११] दिष्ट्यैव व्यै असनं प्रोऽऽप्तो रौद्र इत्येव हर्षितोः ॥१४॥ [१४
 नोऽहं लोभयितुं शक्या ऐश्वर्येण धनेन वा ।
 १२] अन्नं अन्या राघवस्याहं भास्करस्य यथा प्रभो ॥१५॥ [१५

१. प्र ब म ल_१ ल_२-०मुत्तमं ॥ २. रा प्र ब म ल_१-अनिष्टं । फ-
 अनिष्टं । ३. फ-परदा० ४ आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नियतं । ५. च रा
 प्र ल_१ ल_२-निष्क० । अ-०तं प्राज्ञं । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दारपरा० । आ-
 दारा परा० ॥ ७. ब ल_२-त्वत्तो । ल_१-त्वन्त० ॥ ८. ल_२-वर्त्यसे । ९. आ-मिथप्रणीतं ।
 १०. ल_२-०थ्यं भुक्तं ॥ ११. प्र-प्रकृतात्मा० । १२. फ अ-०द्धानि वि० ॥ १३. अ-
 रत्नै इव सं० । १४. आ-०न्तवै० । म-धं ता । १५. आ-०स्तकृतैर् । रा-०कृतं ह० ।
 प्र म ल_२-०ते ह० । ब-सुकृते । ल_१-सुकृतं । १६. प्र-निवासं । १७. ल_१-
 ०र्मिणः । १८. च-नास्ति ॥ १९. आ-०क्ष० । २०. फ-न कृतिं । रा-न कृते ।
 प्र-निवृत्तं । २१. च-नास्ति । २२. फ ल_१ ल_२-०ष्टयैष । च-ष्टयैः । प्र-
 ०ष्टयेष । अ-०ष्टयैव । २३. अ-निकृति । २४. आ-प्राप्तो । २५. अ-दर्पिताः ॥
 २६. ल_२-नालं । २७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-अंगना । २८. फ अ च रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-प्रभा यथा ॥

- तस्याऽहं लोक-नाथस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः । [N
 १३] उप-धाय भुजं दिव्यं चन्दनाऽगुरु-संस्कृतम् ।
 कथं नामोप-धास्यामि भुजम् अन्यस्य कस्यचित् ॥१६॥ [१६
 १४] अहम् औपयिकी भार्या तस्यैव वसुधा-पतेः ।
 व्रत-स्नातस्य विप्रस्य विद्येव विदिताऽऽत्मनः ॥१७॥ [१७
 १५] साधु रावण रामेण मां समा-नैय दुःखिताम् ।
 वने वासितर्या मत्तं करिष्येव गजाऽधिपम् ॥१८॥ [१८
 १६] मित्रम् औपयिकं कर्तुं राघवो रावण त्वया ।
 वधं चाऽनिच्छतां घोरं पुंरीं च परि-रक्षता (१क्षितुम्) ॥१९॥ [१९
 १७] वर्जयेद् वैज्रम् उत्सृष्टं वर्जयेत् कुपितोऽन्त-कम् ।
 त्वं विधेन तु सं-क्रुद्धो लोक-नाथः स राघवः ॥२०॥ [२३
 १८] रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं सु-दारुणम् ।
 शत-क्रतु-वि-सृष्टस्य निर्-घातम् अशनेर् इव ॥२१॥ [२४
 १९] इह शीघ्रं सु-पर्वाणो र्ज्वलिताऽऽस्या इवोरगाः ।
 इषवो नि-पतिष्यन्ति राम-लक्ष्मण-लक्षिताः ॥२२॥ [२५
 २०] रक्षसां हन्यमानानाम् अस्यां पुंर्या समन्ततः ।
 अ-गम्या हि भविष्यन्ति पन्थानः शर-दृष्टिभिः ॥२३॥ [२६

१. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सन्धं । २. आ-०सकृतम् ॥ ३. रा प्र ब म ल_१-०नीय । ४. रा-०शि० । ५. फ अ-नित्यं । ६. आ-करेणैव । ७. फ अ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-राघवं । ८. आ फ च-वाऽ० । प्र-वधंश्चा० । ९. आ-वा निवृत्ता घो० । फ-अनिच्छता । प्र-०च्छता । १०. आ प्र ब अ म-पुरी । ११. फ-०संप्रतिरक्षता । ब अ ल_१ ल_२-०रिरक्षिता ॥ १२. फ-धनुस्तु० । १३. अ-०येदपि चान्तकः । १४. फ च रा-०पितोऽन्तकः । १५. अ-वर्जयेन्नपि । ल_२-०धेन च ॥ १६. आ-स्त्रोष्यसि । १७. फ आ च ब-अस० ॥ १८. आ-०णश्चलितास्या । १९. ल_२-त्रुटितः पाठः ॥ २०. रा म-पुरि । २१. आ च-अभितापा । अ फ-असंपाता । २२. ल_२-नास्ति ॥

- २१] राक्षसेन्द्र महा-सर्प स रामो गरुडो महान् ।
 २२पू] त्वां हनिष्यति वेगेन वैनतेय इवोरं-गम् ॥२४॥ [२७
 अप-नेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रम् अरिन्दमः ।
 २३] अ-सुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुस् त्रिभिरै इव क्रमैः ॥२५॥ [२८
 जन-स्थाने हत-स्थाने नि-हते रक्षसां बले । [२९पू
 N] तीव्रं त्वम् आप्नुर्या दुःखं शर्वं मार इवाऽऽतुरं ॥२६॥ [N
 आलयं तु तयोः शीघ्रं गतस् त्वं नार-सिंहयोः ।
 ३१] गोचरं गतयोर् भ्रात्रोः शृगाल इव सिंहयोः ॥२७॥ [३०
 नहि गन्धम् उपाऽऽघ्राय राम-लक्ष्मणयोस् त्वया ।
 ३२] शक्यं सं-दर्शने^१ स्थातुं शुना शार्दूलयोर् इव ॥२८॥ [३१
 तस्य ते वि-ग्रहस् ताभ्याम् अ-युक्तो मोहम् आ-स्थितैः ।
 ३३] वृत्रेस्येवेन्द्र-विष्णुभ्यां यथैवैकस्य वि-ग्रहः ॥२९॥ [३२
 क्षिप्रं तव स-सैन्यस्य रामः सौमित्रिणा सह ।
 ३४] तोर्यम् अल्पम् इवाऽऽदित्यः प्राणान् आदाय यास्यति ॥३०॥ [३३

१. च-०रगान् । २. आ-ततः । ३. फ-त्रिदिवविक्रमैः । च अ ब-
 विष्णुरिव पराक्रमैः ॥ ४. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०नं हतं श्रुत्वा । ५. प्र-
 राक्षसे । ६. ल_१-बलं । ७. च-तीव्रत्वमा० । ८. आ-०ब्रुथा । रा प्र-
 ०दुःखं । अ-त्वमाप्तं वा दुःखं । ९. फ-शर्वगामिवा० । च रा ब त ल_१ ल_२-
 शम्भोर्मार इवातुरः । प्र-शम्भोर्मारहवांतरः । अ-पूर्णमान इवा० ।
 १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ११. आ-न शक्यं स्पन्दते । च-न शक्य
 स्यन्दने । रा प्र ब म ल_१ ल_२-न शक्यं स्यन्दने । १२. आ-वने शार्दू० । रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-शृगाल इव सिंहयोः । १३ रा प्र ब म ल_१ ल_२-०भ्यां प्रयु० ।
 १४. फ-मोहसमाहितः । १५. आ-वृत्त० । १६. आ-तयोस्तस्य च । अ-
 तथा चैकस्य ॥ १७. आ-तेजम० ॥

गिरिं कुबेरस्य भेतस् त्वम् अलवम्
 नभो-गतोऽधो^२ वरुणस्य वैऽऽलयम् ।
 अ-संशयं दाशरथेर् न मोक्ष्यसे

N] दुर्मो यथा काल-गतो महाऽर्शनेः ॥३१॥ [३४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्यं
 नाम षोडशैः सर्गैः ॥१६॥

१. म-गतं यमललयम् । अ-यत्नस्त्वमुल्लङ्घनं । २. फ-
 च्च रा प्र ब म ल, ल_२-०तो वा व० । अ-नभोगतस्त्वं । ३. आ-
 च्च प्र ब म ल, ल_२-वाल०।४. च्च-०रथिर् । ५. फ-ध्रुवं । च्च-ध्रुमे । ६. फ-
 च्च-महासनिः । ७. म-अष्टादशः ॥

[६-२०]=

[सप्तदशः सर्गः]

=[६-२२]

सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा परुषं राक्षसेश्वरः ।

१] प्रत्यु-उवाच ततः सीतां वि-प्रियं प्रिय-दर्शनाम् ॥१॥ [१

यथा यथा सौत्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।

२] यथा यथा प्रियं वक्ता परि-भूतस् तथा तथा ॥२॥ [२

संनि-येच्छति मे क्रोधं त्वयि कामैः सम्-उत्थितम् ।

३] उन्-मार्गिणां बलाद् वेगं हयानाम् इव सारथिः ॥३॥ [३

वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल नि-बध्यते ।

४] जने तस्मिन् त्व् अनु-क्रोशः स्नेहश् च किल जायते ॥४॥ [४

एतस्मात् कारणान् न त्वां धातयामि वराऽऽनने ।

५] वधाऽर्हाम् अं-व-मानाऽर्हा मिथ्या-प्रव्रजिते रंताम् ॥५॥ [५

परुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि मीम् ।

६] तेषु तेषु वधो युक्तस् तव मैथिलि दारुणः ॥६॥ [६

एवम् उक्त्वा तु वैदेहीं रावणो रीक्षसस् तंदा ।

N] क्रोध-संरंभ-संयुक्तः सीताम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥७॥ [७

श्रुत्वै(श्रुत्वे)तद् वचनं भद्रे त्वम् अ-बध्यर्त्विष्य आ-श्रित्ता ।

N] भाषसे परुषाण्य् एवं वि-श्रब्धं मत्त-साध्वसा ॥८॥ [N

१. फ अ-०साधिपः । २. अ-०र्शनः ॥ ३. आ फ ष रा प्र म ल_१
ल_२-शाब्द^० । ४. आ-जते ॥ ५. आ ल_१ ल_२-स नि० । ६. फ अ-कामैः ।
७-फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-०स्थितः । ८. आ-०रथिम् ॥
९. आ-यात० । १०. फ-०मेवमारोहो । आ-०भिव माना० । ११. फ-
न वा ॥ १२. म-०षाणीह वा । ल_२-०षाणि च । १३. व-निषतामि । १४. रा म-
मे ॥ १५. फ अ-०राक्षसेश्वरः ॥ १६. अ-०वध्या व्यवस्थिता । १७. रा म ल_१;
ल_२-०परुषं एव ॥

न युक्तं परुषं वक्तुम् ईश्वरे ह्य् अ-प्रियाणि च ।

[N] जैनस्य पर्षदो मध्ये प्र-भविष्णोर् वि-शेषतः ॥१॥ [N]

अलङ्कारे हि नारीणां दाक्षिण्यं परम् उच्यते ।

[N] दुर्लभं तच्च ते सीते कथं भर्तुः(?) प्रिया ह्य् अपि(?) सि ॥१०॥ [N]

यादृशोऽयं मम क्रोधो यथावत् त्वम् अव-स्थिता ।

[N] वंधाय वै° सृजेयं त्वां स्त्री-भावान् न तु वर्धयसे ॥११॥ [N]

द्वौ मासौ क्षमितव्यौ मे कालस् तेऽयं मया कृतः ।

७] ततः शयनम् आ-रोह मम त्वं वर-वर्णिनि° ॥१२॥ [८

द्राभ्याम् ऊर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं माम् अन्-इच्छतीम् ।

८] ततस् त्वां प्रातर-आशाऽर्थं सूदाश् छे-स्यन्ति खण्ड-शः १३ ॥ [N]

तां तर्ज्यमानां सं-प्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।

१०] देव-गं-र्व-कन्याम् ता वि-षेदुः कमलेत्तर्णाः ॥१४॥ [१०

औष्ठ-प्रकारैर्° अपरा नेत्रांऽऽकारैस् तथाऽपराः ।

११] सीताम् आ-श्वासयामासुस् तर्जितां तेन रत्नसा ॥१५॥ [११

१. अ फ- न युक्तः परुषं वक्तुम् । प्र ब-न वक्तुं परुषं युक्तम् ।

२. फ-ईश्वरो ह्यप्रियाणि वा । ३. फ अ-जनस्य महतो मध्ये । प्र-जनस्य

परिषदो मध्ये ॥ ४. अ-भर्तृप्रिया ह्यपि ॥ ५. फ च रा प्र ब म ल_२-

यादृशोयं । ६. फ च रा अ-यथा च । प्र ब म ल_१-यथा वा । ७. आ च रा प्र

ब ल_२-त्रधायवसृजेहं । फ-त्रधाय विसृजेहं । ८. अ-स्त्रीभावेनासि धार्यते ॥ ९. आ

फ म अ-काक्षितव्यौ । १०. अ-यथा कृतः । ११. ब-मामकं मदिरेक्षणे ॥ १२.

आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-उतस्त्वां राक्षसाः सर्वे तदा छेत्स्यन्ति खण्डशः ।

अ-व्रतस्या प्रातराशार्थं तदा छेत्स्यामि खण्डशः ॥ दा-मम त्वां प्रातराशार्थमा-

रभन्ते महानसे । वं-मम त्वां प्रातराशाय सूदाश्छेत्स्यन्ति खण्डशः ॥

१३. फ अ-दुर्विपुलेक्षणाः ॥ १४. फ-अष्टप्र० । रा प्र ब ल_२ ल_१-दुष्टप्र० ।

अ-तैस्तैः प्रकारैः । १५. ल_१-निद्राका० ॥

- ताभिर् आ-श्वासिता सीता रावणं राक्षसाऽधिपम् ।
 १२] उवाचाऽऽत्म-हितं वाक्यं वृत्त-शौण्डीर्य-गवितम् ॥१६॥ [१२
 तस्य राक्षस-राजस्य सीता न ममृषे वचः ।
 N] पुण्य-कीर्तिर् इवाऽकीर्तिं पुनः कोपाद् उवाच ह ॥१७॥ [N
 नूनं न ते जनः कश्चिद् अस्ति नि-श्रेयंमे स्थितः ।
 १३] नि-वारयति यो न त्वां कर्मणः साधु-गहितात् ॥१८॥ [१३
 मां हि धर्माऽऽत्मनः पत्नीं शचीम् इव शत-क्रतोः ।
 १४] प्राऽर्धयेताऽपि मनसा त्रिषु लोकेषु कोऽपरः ॥१९॥ [१४
 राक्षसाऽधम रामस्य भार्याम् अ-मित-तेजसः ।
 १५] उक्तवान् मामद्दं वाक्यं कं गतस् तस्य मोक्षयसे ॥२०॥ [१५
 यथा दृप्तस्य नागस्य शशकः सदृशो भवेत् ।
 १६] तथा द्विरद-वद् रामस् त्वं नीच-शशवत् स्मृतः ॥२१॥ [१६
 स त्वम् इक्ष्वाकु-नाथं तं क्षिप्रं प्राप्य वि-नश्यसि ।
 १७] चक्षुषोर विषयं तस्य न तावद् उप-गच्छसि ॥२२॥ [१७

१. प्र-०त्तसोन्दर्यग० । ब ल_१-०त्तशौण्डीर्यग० । ल_२-वृत्तं शौण्डीर्यग० । २. फ
 अ-०र्विता । ३. अ-०वाकीर्तिं । फ-०वाकीर्तिः । ४. आ-वर्द्धनश्च पुनः पुनः॥
 ५. फ च प्र-निश्रेयसि स्थि० । अ-०सेरतः । ६. आ प्र ब म ल_२ अ-हि । ७. फ च
 रा ल_१-०र्मणोस्माद्विगहितात् ॥ ८. अ-तस्य । ९. फ-शचीपतेः । १०. ब ल_१
 ल_२-कः परः ॥ ११. च रा म-नाद्युगतोपि न । प्र ल_१ ल_२-युगतस्त्वं न ॥
 १२. फ-को हि दृप्तश्च मातङ्गः । च-यथाप्यदृप्तश्च ना० । रा ल_२-यथा दुष्टश्च ना० ।
 प्र ब-यथा दृष्टश्च ना० । ल_१-यथा दृष्ट्या च मातङ्गः । १३. फ च
 रा ल_२ प्र ब ल_१-शशश्च । १४. आ-को हि वा मत्तमातङ्गः सिंहस्य
 सदृशो भवेत् । अ-न जातु शशको दृष्टो मातङ्गसदृशो भवेत् । १५.
 आ-०सदृशोऽधमः । अ-०शशकः स्मृतः । १६. आ रा च फ प्र ल_२ ब-त्वं ।
 १७. अ-क्षिप्यान्नैव विनश्यसि । फ प्र ल_२ च म-०प्य नशिस्यसि ।
 ल_१-०प्य न विध्यसि ॥

- इमे ते नयने क्रूरे वि-रूपे कृष्ण-पिङ्गले ।
 १८] क्षितौ न पततः कस्मान् मेमाऽनार्य निर-ईक्षणात् ॥२३॥ [१८
 तस्य धर्माऽऽत्मनः पत्नीं स्तुषां दश-रथस्य च ।
 १९] कथं व्या-हरतो मां ते जिह्वा पाप न शीर्यते ॥२४॥ [१९
 अ-संदेशाद् हि^१ रामस्य तपसश् चाऽनु-पालनात् ।
 २०] न त्वां करोम्य् अहं क्रुद्धा भैस्म-साद् अथ तेजसा ॥२५॥ [२०
 नाऽप-हर्तुमै^२ अहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।
 २१] विधिस् तत्र वधाऽर्थाय वि-हितोऽयम् अ-संशयमै^३ ॥२६॥ [२१
 शूरेण धनद-भ्रात्रा बलैः सम्-उदितेन च ।
 N] अप-वाह्य च रामं तं दार-चौर्यम् इदं कृतं ॥२७॥ [२२
 सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसांऽधिपः ।
 २२] वि-वृत्त नयने क्रूरे जानकीम् अन्व-अवैक्षता ॥२८॥ [२३
 नील-जीमूत-संकाशो महा-भुज-शिरो-धरः ।
 २३] सिंह-खेलं^४ नतिः श्रीमान् दीप्त-जिह्वाऽग्र-लेचनः ॥२९॥ [२४
 चलाऽग्र-मुकुटः प्रांऽशुभ्र चित्र-माल्याऽनु-लेपनः ।
 २४] रक्त-माल्याम्बर-धरम् तत्तांऽगद-विभूषणः ॥३०॥ [२५
 श्रोणी-सूत्रेण महता कौञ्चनेन सुसं-वृत्तैः ।
 २६] अमृतोत्-पादने नैद्धो भुञ्जेनेव मन्दरः ॥३१॥ [२६

१. अ-मामनाथां निरक्षतः । २. आ-०शाद्विरा० । रा म ल_१-०शरश्च रा० ।
 ३. आ-मस्मसाद् ॥ ४. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०पकर्त्तुं० । ५. फ-
 असंशयः । ६. च-नास्ति । ७. फ-त्वया परोक्षं रामस्य । अ-त्वयापवाह्य रामं
 तं । ब ल_१-अपवाह्य च तं रामं ॥ ८. अ-०यास्तु । ९. अ-०सेश्वरः ।
 १०. ब म ल_१ ल_२-०र्की तामवै० ॥ ११. फ म-सिंहसत्वग० ॥ १२. फ अ-पांडुरेण ।
 १३. आ अ-सुसंवृताः । फ-सुसंस्कृतः । १४. फ-बद्धो । १५. आ-पुंजगेनेव ।
 १६. रा-नास्ति ।

तरुणाऽऽदिस-वर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां वि-भूषितः ।

N] रक्त-पल्लव-पुष्पाभ्याम् अ-शोकाभ्याम् इवाऽचलः॥३२॥^१[२८
अवेत्तमाणो वैदेहीं कोर्ष-संरक्त-लोचनः ।^२

२७] उवाच रावणः सीतां भुजंग इव निश्वसन् ॥३३॥ [३०
अ-नयेनाऽभिसं-युक्तां अर्थ-हीनम् अनु-व्रताम् ।

२८] नाशयाम्य अहम् अद्य त्वां सूर्यः संध्याम् इवौजसा ॥३४॥ [३१
इत्थं उक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

२९] सं-दिदेश ततः सर्वा राक्षसीरं घोर-दर्शनाः ॥३५॥ [३२
एकाऽक्षीम् एकं-कर्णां च कर्ण-प्रावरणाम् अपि ।

N] गो-कर्णां हस्ति-कर्णां च लंब-कर्णाम् अ-कर्णिकाम् ३६॥^३[३३
अति-मात्र-शिरो-ग्रीवां अति-मात्र-कुंचोदरीम् ।

अति-मात्राऽऽस्य-नेत्रां च दीर्घ-जिह्वां खराऽऽननाम् ।^४[३५

N] अ-नासिकां सिंह-मुखीं गो-मुखीं सूकराऽऽननाम् ॥३७॥ [३६
हयोष्ट-खर-वक्त्राश् च राक्षसीरं घोर-दर्शनाः ।^५

N] खड्ग-मुद्गर-शूलानि शोणितानि वि-भ्रतीः ॥३८॥^६[N

१. फ प्र-०णांभः । २. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ३. म-क्रोधसं० । ४. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ५. आ फ च रा-०संयुक्तं । ल_२-०भिसंपन्ना । अ-०संयुक्तोऽर्थः० । ६. ल_२-०नाम् । ७. फ च रा-०नुव्रतम् । आ अ-०नुव्रते । ८. रा प्र ब म ल_१-०नुकर्षणः । ९. आ-राक्षसी घोरः० । १०. फ अ-०र्षां चैककः० । ल_१-०श्रमिकवर्णा । ११. रा प्र ब म ल_१-गोकर्णां हस्तिकर्णां च लंबकर्णां । १२. ल_२ ब-नास्ति ॥ १३. आ रा प्र ब म ल_१-०त्रकणोदः० । १४. आ फ-०र्षजिह्वानखाननाम् । अ-०र्षजिह्वां गजानानाम् । १५. ल_२-नास्ति । १६. फ-०वक्त्रां च सूकरानासिकाम् । ब ल_१-गोमुखीमशुखीं सूकराननाम् । १७. फ-०वक्त्रां च सुसमांसासवप्रियाम् । १८. ल_२-नास्ति । १९. रा प्र ब म ल_१ ल_२-शोभमानानि ॥ २०. अ-नास्ति ।

- ३०पू] नाना-प्रहरणोपेता नाना-रूप-गुणाऽन्विताः ।
 ३२उ] विचित्र-माल्याऽऽभरणा रक्त-माल्याऽनुलेपनाः ।
 ३०उ] मांस-शोणित-दिग्धांऽगीर् मेदो-दिग्ध-कराऽऽङ्गेनाः॥३१॥[N
 यथा मँद्-वश-गा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ।
 ३३] तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेस्य च ॥४०॥ [N
 प्रति-लोमाऽनु-लोमैश् च साम-दान-विभेदनैः ।
 ३४] आ-वर्त्तयते वैदेहीं दँडस्योद्यमनैर् अपि ॥४१॥ [N
 इति प्रतिसमा-दिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ।
 ३५] कोप-मँन्यु-परीताऽऽत्मा पर्य-अगच्छत् स जानकीमा॥४२॥[३८
 उपाऽऽगम्य तंतस् तूर्णं राक्षसी वांक्य-शालिनी ।
 ३६] परि-ष्वज्य दश-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥४३॥ [३९
 मया क्रीड^२ महा-राज सीतया किं करिष्यसि । [४०पू
 ३७] अ-कामां कामयानस्य शरीरम् उप-तप्यते ॥४४॥
 इच्छन्तीं कामयानस्य प्रीतिर् भवति शोभना । [४२
 ३८] प्रीतिम् आहुस् तु विद्रांसः कामस्य फलम् उत्तमम् ॥४५॥^{४१} [N

१. अ-नास्ति । २. आ-०ननाम् । ३. ल_२-नास्ति । ४. अ-फ-मे-
 वशगा । ५. फ-आतर्पयत । ६. रा प्र ब म ल_१-निर्वधाद्मनैर् । ल_२-शमनै-
 र्दमनैरपि । ७. फ-अ-काम० । ८. आ-पर्यष्टत्स । प्र म ल_१ ल_२-गर्ज-
 गर्जनस । ब-गर्ज वार्जनस । ९. फ-प्र ब ल_१ अ-उप० । १०. प्र ब ल_१ म
 अ-ततः शीघ्रं राक्षसीं । ११. फ-त्रमालिनी । प्र ब ल_१ म-०सीर्वा
 क्य० । अ-च ०सी सुमालिनीम् । १२. फ-रम । १३. अ-प्रयोजनम् ।
 १४. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ अतः परमधिकः पाठः-म-विवर्ग्या कृपण्या
 मानुष्यान्यमनस्कया । चलथौवनया राजन् सीतया किं करिष्यसि ॥
 नूनमस्या महाबाहो न देवा भोगवर्तनम् । विदधुर्येन दौर्भाग्यान्न
 त्वामिच्छति जानकी ॥ देवांधर्वकन्याश्च यत्तराक्षसकन्यकाः । अन्याश्चैव
 महाबाहो पौरुषेया त्वयार्जिता ॥ ताभिः क्रीड महाराज जहीमामल्पचेतसम् ।

एवम् उक्तम् तया राजा स्मितं कृत्वा दशाऽऽननः ।^१ [४३पृ
३९] तप्त-काञ्चन-वर्णाऽऽभं प्र-विवेशं गृहं ततः ॥४७॥ [४४उ
वं. २५स.] देव-गंधर्व-कन्याश् च नाग-कन्याश् च सर्व-शः ।

१] परि-वार्य दश-ग्रीवं वि-विशुर् भवनोत्तमम् ॥४८॥ [४५
स मैथिलीं धर्म-पराम् अव-स्थितां

प्र-चेपमानां प्रति-भर्त्स्य दुःखिताम् ।

विहाय सीतां मदनेन मोहितः

N] स्वम् एव वेश्म प्र-विवेश रावणः ॥४९॥ [४६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीतां-रावण-संवादो
नाम सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१. आ-एवमुक्तस्तथा । २. वं-एवमुक्तो दशग्रीवः प्रियया सोऽनुरूपया ।
३. आ-नागपत्न्यश्च । ४. ल_२-०ग्रीवो । ५. ल_२-विवेश । ६. फ प्र ब म
ल, अ-परिभर्त्स्य । आ-प्ररिभर्त्स्य ॥ ७. राक्षसीसमादेशो ॥

[वं-२५]= [अष्टादशः सर्गः] =[दा-२३]

इत्यु-उक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रु-रावणः ।

N] सं-दिश्य च तथा सर्वा रान्तसीर् निर्-जगाम ह ॥१॥ [१

निष्-क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुंनर् अन्तः-पुरं गते ।

२] रान्तस्यो भीम-रूपाम् ताः सीतां समभि-दुदुवुः ॥२॥ [२

ततस् ताः सम्-उपाऽऽगम्य राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

N] परं परुषया वाचा वैदेहीम् इदम् अब्रुवन् ॥३॥ [३

पौलस्त्यानां वरिष्ठस्य रावणस्य महाऽऽत्मनः ।

N] दश-प्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥४॥ [४

ततस् त्व एक-जटा नाम रान्तसी वाक्यम् अब्रवीत् ।

N] आ-मंड्य क्लिर्भ-ताम्राऽक्षीं सीतां कर-तलोदरीम् ॥५॥ [५

प्रजा-पतीनां षण्णां तु चतुर्थो यः प्रजा-पतिः ।

N] मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति वि-श्रुतः ॥६॥ [६

पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर् मानसः सुतः ।^{११}

N] नाम्ना तुं वि-श्रवो नाम प्रजा-पति-समैः प्रभुः ॥७॥ [७

तस्य पुत्रो विशालाऽत्ति रावणः शत्रु-रावणः । [८पू

N] पुष्योत्कटायाम् उत्पन्नश् चतुर्थः प्र-पितामहांत् ॥८॥ [N

१. प्र-०कर्षणः । २. फ प्र व ल_१ ल_२ अ-जतः । ३. म-राक्षस्यो निजगाम ह ॥ ४. रा प्र व म ल_१-रावणे शत्रुरावणे । ल_२-पुरन्दरपुरे शुभे । च-पुरन्दरपुरे गते । ५. रा-दुरात्मनः । ६. फ-भार्या तु ॥ ७. प्र-०कजना नाम । ८. आ-क्लिष्टता ० ॥ ९. ल_२-नास्ति ॥ १०. ल_१-स्थितः । ११. ल_२-नास्ति । १२. फ-विश्रवसो नाम । १३. आ-०तिसुतः ॥ १४. फ च प्र व म ल_१ ल_२-पुष्योत्क० । अ-जातः पुष्योत्कटायास्तु । ल_१-०अश्चतुर्थात् । १५. ल_२-प्रपितामहः ।

- सा तस्य रत्नोऽधिपतेर भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ।
 N] मयोक्तां चारु-सर्वाऽङ्गि वाक्यं किं नाऽनु-मन्यसे ॥१॥ [८७
 ततो हरि-जटा नाम रत्नसी वाक्यम् अब्रवीत् ।
 N] क्रोध-दीप्तेक्षणा क्रूरा मार्जार-सदृशेक्षणा ॥१०॥ [१९
 येन देवास् त्रयस्-त्रिंशद् देव-राजश् च निर-जितः ।^६
 N] तस्य राक्षस-सिंहस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ॥११॥ [१०
 वीर्योत्-कृष्टस्य शूरस्य सं-ग्रामेषु अ-निवर्तिनः ।
 N] बलिनो निख-युक्तस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ॥१२॥ [१२
 मियां बहु-मतीं भार्यां लक्ता रीजा महा-बलः ।
 N] मंदोदरीं मनो-ज्ञां वै त्वाम् उपैति स रावणः ॥१३॥ [१३
 समृद्धं स्त्री-सहस्रैश् च नाना-रत्नैश् च मैथिलि ।
 N] अन्तः-पुरं समुत्-सृज्य त्वाम् उपैति स रावणः ॥१४॥ [१४
 अ-सकृद् देवैताः सार्धं यक्ष-गन्धर्व-दानवैः ।
 N] निर-जिताः समरे येन स ते मूलम् उपाऽऽगतः ॥१५॥ [१६
 तस्य सर्व-समृद्धस्य रावणस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] किम-अर्थं रत्नसेन्द्रस्य भार्यात्वं नाऽभि-मन्यसे ॥१६॥ [१७

१. फ अ-भार्यात्वं । २. च-०क्तं । ३. च-०पश्यसे । ४. रा प्र ब म ल_१-मैथिलीं । ल_२-सीताया । ५. म-०रसदृशानना । ६. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ७ रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ८. रा प्र ब म ल_२-सीते । ल_१-सीतां । ९. फ-भार्या भवितुमर्हसि । अ-भार्यात्वं नानुकल्पसे । १०. फ च ब म ल_१-वीर्योत्सिक्तस्य । ११. फ म-भार्यात्वं । १२. रा प्र ल_२ अ-नास्ति ॥ १३. च प्र ब म ल_२-०मतीं । १४. रा-राजा ल्यक्त्वा भार्या । १५. फ-मनोज्ञाङ्गी ॥ १६. आ-समृद्धैः । १७. अ-०कृद्देवैः । १८. फ-०र्वराक्षसैः । अ-र्वदानवाः ॥ १९. फ-समिद्धस्य । २०. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-भार्यार्थं ॥

यद्-भयान् न तपेत् सूयो भीतो यस्माच्च च मारुतः ।

N] न वाति स्माऽऽयताऽपांऽगि तस्मात् त्वं न विभेषि किम् १७ [१९

पुष्प-वृष्टिं वि-मुञ्चन्ति भयाद् यस्य महा-दुर्माः ।

N] शैलाश् चं शुभ्र-पानीयं जलदाश् च यथेच्छयौ ॥१८॥ [२०

तस्य नैर्ऋत-राजस्य राज-राजस्य भामिनि ।

N] किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्याऽर्थं रावणस्य हं ॥१९॥ [२१

एतत् साधु मेया देवि भाषितं साधु-भाषिणि ।

N] गृहाण पुष्पितं वाक्यं मा भूतं ते मनसि व्यथा ॥२०॥ [२२

समर-शिरसि यस्य त्रस्त-विध्वस्त-चेताः

पितृ-पतिर् अपि तूर्णं प्रौक् पलाऽऽयिष्ट युक्तः ।

विजित-सकल-लोकं रावणं तं महेन्द्रं

N] किम् इति न बहु-मानाद् आश्रयस्यै उत्तमोऽङ्गे (?ङ्गि) ॥२१॥ N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-प्रबोधनं

नौमाऽष्टौदशः सर्गः ॥ १८ ॥

१. फ अ-०याञ्च तपस्यको । रा ल_२-यज्ञयात्तपते सूयो । २. फ-
०तापांगे ॥ ३. फ-प्रमु० । ब-न मु० । ४. अ-यस्मान्महाद्रुमाः । ५.
फ-सुभ्र पाणीयं । ब-सुभ्राच्च पा० । म ल_१ ल_२-सुभ्राश् पा० । अ-शुभ० ।
६. आ ब-०च्छतः ॥ ७. फ-०भाविति । ८. फ रा-त्रै ॥ ९. फ-सा त्वमेत-
द्वचो । अ-सार्थकं मद्द्वचो । १०. फ-भून्मनसि ते ॥ ११. रा-
प्रापलायिष्ट । १२. आ-मदोत्थं । ब म ल_१ ल_२-महेच्छं । अ-महीशं ।
१३. फ-०यस्यानतांगि ॥ १४. अ-राक्षसीतर्जनो सर्गः । फ-रावण-
सीतावाक्यं । रा-सीता प्रबोधो । १५. ल_१-विशतिः सर्गः ॥

[वं—२५]= [एकोनविंशः सर्गः] =[दा—२४]

ततः सीतां समस्तास् ता राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] परुषं परुषाऽन-अर्हाम ऊचुस् तां वाक्यम् अ-प्रियम् ॥१॥ [१

४पू] किं त्वम् अन्तः-पुरे सीते सर्व-भूत-मनो-हरे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वि-श्वससि मैथिलि ॥२॥ [N

४उ] मैहाऽर्ह-शयनोपेते न वासं बहु मन्यसे । [२उ

५उ] प्रत्या-हर मनो रामान् न त्वं जातु गमिष्यसि ॥३॥ [३उ

६पू] किं त्वम् आ-वसथे रम्ये दिव्यं-काम-मनो-रमे ।

N] चारु-रत्न-समाकीर्णे न वासं बहु मन्यसे ॥४^६॥ [N

येन लोकास् त्रयः सर्वे सुर-राजश् च निर-जितः ।

७] तस्य नैर्ऋत-राजस्य भार्याऽर्थं किं न कल्पसे ॥५॥ [N

मानुषी मानुषं कान्तं रामम् इच्छसि शोभने ।

८] रांज्याद् भ्रष्टम् अ-सिद्धाऽर्थं वि-कृतं तं अ-निन्दिते ॥६॥^{१३} [५

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्म-निभेक्षणा ।

९] नेत्राभ्यां वारि-पूर्णाभ्याम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥७॥ [६

यद् इदं लोक-विद्विष्टम् उदा-हरथ सं-गताः ।

१०] नैतन् मनसि मे^{१३} वाक्यं किल्बिषं संप्र-तिष्ठते ॥८॥ [७

१. रा-अब्रवीत् ॥ २. फ च-नेच्छसि त्वं हि ॥ ३. फ-मानुषी
मानुषस्यैव पतित्वं । ४. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-रामं ॥ ५. ल_१-
दिवि कामो मनोहरे ॥ अ-नित्यं कामं म० । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ
च अ-भार्यात्वं ॥ ८. फ अ-गन्तुं । ९. प्र ब म ल_१ ल_२-कान्तम् ।
१०. फ-राजभ्रष्टम् । प्र ब म ल_१-राष्ट्राद्भ्रष्टम् । ११. फ-वैकृत्यं त्वम् ।
१२. ल_२-नास्ति ॥ १३. फ प्र ब म ल_१-वाक्यं मे । १४. प्र ब
म ल_१-कलुषं ॥

ने मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

N] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥९॥ [८

दीनो वा रौज्य-हीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः । [९पू

११] रौजा गुरुर महा-तेजाः सर्वस्योऽनु-मतो यथा ।

न सै शक्यः परि-सक्तुं मम वै^० दैवतं पतिः ॥१०॥ [N

१२] सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोध-मूर्च्छिताः ।

भर्त्सयन्ति स्म परुषैर् वाक्यै रावण-चोदिताः ॥११॥ [१३

१३] अथ लीनम् तु तदं वाक्यं हेनूमान् शिशिपां-द्रुमे ।

सीतां सं-तर्जयन्तीनां राक्षसीनाम् उपाऽश्रुणोत् ॥१२॥ [१४

१४] ताम् अति-क्रम्य सं-रंढ्या वेपमानाम् ततस् ततः ।

भृशं सं-ललिद्गुश् चोष्ट्रान् प्र-लम्ब-दशन-च्छेदान् ॥१३॥ [१५

१५] ऊंचुश् चैनां समा-रंढ्याः प्र-गृह्णाऽसि-परैश्वधान ।

नेयम् अर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१४॥ [१६

१६] सा भर्त्स्यमाना भीर्माभी राक्षसीभिर वराऽऽनना ।

१. आ-नामानुषी । २. ल_१-रक्षितुम् ॥ ३. ल_२-राष्ट्रही० अ-
राष्ट्रभ्रष्टो । ४. फ-यज्ञो । ५. फ-०स्यासुम० । ६. फ अ-शक्यः
स प० । ७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ममैवं ॥ ८. आ फ-रावणचोदितैः ॥
९. फ ल_२ अ-अवली० । १०. फ-निर्वाक्यं । ११. आ-०मां शिसिपाद्रु० ।
फ-०मांश्छिशिपा० । ल_२-०मान् शिशपाहु० ॥ १२. आ-संरुद्धां । १३.
फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०हुर्जिह्वां । १४. फ च रा प्र ब म ल_१-
०नच्छदाः । ल_२ अ-०नच्छदां ॥ १५. आ-जघ्नुश् । १६. फ-०मारुधं ।
रा प्र म ब ल_१ ल_२ अ-सुसंरुद्धाः ॥ १७. प्र म ल_२ अ-
०ह्याशुप० । ब-०ह्याश्वप० । ल_१-परिगृह्य प० । ब-भिजाः—०सिपर-
श्वधान् ॥ १८. ल_२-०र्त्स्यते न भीमाक्षी ।

स-वाष्पम् उप-सर्पन्ती शिशिपां समुपाऽऽगमत् ॥१५॥ [१७
 १७] ततस् तां शिशिपां सीता राक्षसीभिः समा-वृता ।
 अभि-गम्य विशालाऽक्षी तस्थौ शोक-परिप्लुता ॥१६॥ [१८
 १८] तां कृशां दीन-वदनां मलिन-क्लिष्ट-वाससम् ।
 भर्त्सयाञ्चक्रिरे भीमा राक्षस्यस् ताः समन्ततः ॥१७॥ [१९
 १९] ततस् तु वि-र्नता नाम राक्षसी भीम-निःस्वना ।
 अब्रवीत् कुपिता क्रूरा कराला निर्-णंतोदरी ॥१८॥ २०
 २०] सीते पर्याप्तम् एतावद् भर्त्तुश् चित्तं प्र-दर्शितम् ।
 सर्वत्राऽति-कृतं भद्रे व्यसनायोप-कल्पते ॥१९॥ [२१
 २१] परि-तुष्टाऽस्मि भद्रं ते कर्तव्यं मानुषं कृतम् ।
 ममाऽपि वर्चनं पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ॥२०॥ [२२
 २२] रावणं भर्ज भर्त्तारं भर्त्तारं सर्व-रक्षसाम् ।
 वि-क्रान्तं रूप-सम्पन्नं सुरेशम् इव वासवम् ॥२१॥ [२३
 २३] दक्षिणं साग-शीलं च सर्वस्य प्रिय-वादिनम् । [२४
 मानुषं कृपणं रामं खञ्जा रावणम् आश्रय ॥२२॥

१. म ल_१-०ष्पमुखपर्यन्ता । ल_२-सवाष्पे मुखपर्यन्ता । २. आ फ व अ च रा प्र-सिसिपां । म-शिशुपां । ल_२-शिशपां । ३. रा प्र म ल_१-सा समागमत् । फ च-समुपागतम् ॥ ४. आ-ततस्तु । अ-तां तदा । ५. ल_२ अ-शिशपां । ६. आ फ च ल_२-समावृताम् । ७. फ च-०नकृष्णवा० । रा प्र व म ल_१-०नक्लिष्टवा० ॥ ८. प्र-वनिता । ९. फ रा-०मविक्रमा । अ-०मदर्शना । १०. आ-निर्नतो० । रा प्र व ल_२-निन्नतो० । म ल_१-निन्नितो० ॥ ११. फ अ-भर्तुस्नेहं प्र० । प्र च रा प्र व म ल_१ ल_२-भर्तुश्चिता प्रदर्शिता । १२. फ-०त्राविष्कृतं । अ-०त्राप्यकृतं ॥ १३. आ-प्रति । १४. फ च रा अ-च वचः । १५. आ-ब्रुवन्त्यां । अ-ध्रुवं प्रकुरु ॥ १६. रा प्र व म ल_१ ल_२-कुरु ॥ १७. अ-त्यक्त्वा सीते रा० ।

- २४] दिव्याऽङ्ग-रागा वैदेहि दिव्य-भूषण-भूषिता । [२५
अद्य-प्रभृति सर्वेषां लोकानाम् ईश्वरी भव ॥२३॥
- २५] अग्नेः स्वाहा यथा पत्नी शची चेन्द्रस्य शोभते । [२६
२६पृ] उमा देवी च रुद्रस्य सन्ध्या पृष्णो वि-राजते ॥२४॥ [N
२७उ] एवं त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव पत्नी वराऽऽनने ।^१ [N
२८पू] किं ते रामेण वैदेहि मानुषेण गताऽऽयुषा ॥२५॥
एतद् उक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।
- २९] अस्मिन् मुहूर्ते सर्वास् त्वां भक्त्याम न संशयः ॥२६॥ [२७
अन्या तु वि-कटा नाम राक्षसी क्रोध-मूर्च्छिता ।
- ३०] अब्रवीद् वचनं सीतां मुष्टिम् उद्यम्य तर्जनीम् ॥२७॥ [२८
बहून् अ-प्रति-रूपाणि वचनानि सहाम ते ।
- ३१] अनु-क्रोशान् मृदुत्वाच्च क्लेहाच्च तैव मैथिलि ॥२८॥ [२९
तव हेतोर् विशालाऽक्षी सर्वाः क्लियामहे र्यतः ।
- ३२] इच्छ वा रावणं सीते किं चिरेण प्रियं स्व वा ॥२९॥ N
ततो 'ह्य-मुखी नाम लम्बमान-पयोधरा ।
- ३४] अब्रवीत् कुपिता दीना दीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचनान् ॥३०॥ [N
अनु-नीता त्वम् अस्माभिश् चिरं सान्त्वेन मैथिलि । [N
- ३५] न च नः कुरुषे वाक्यं हितं काल उप-स्थिते ॥३१॥ [३०
आ-नीताऽसि समुद्रस्य पारं मर्त्य-दुरा-सदम् ।

१. प्र ब म ल_१ ल_२-राजते । २. आ फ च प्र ब ल_१ ल_२ अ-
बरानने ॥ ३. रा-नास्ति ॥ ४. फ-भक्षयेयुर्न ॥ अ-भक्षयामो । ५.
फ-गर्जती । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तर्जती ॥ ६. आ फ अ-सहामि ।
७. फ अ-ललन्त्यास्तव ॥ ८. फ अ-चिरम् । ९. आ च रा प्र ब म
ल_१ ल_२ अ-प्रियंवदे ॥ १०. ब ल_१ ल_२-हर्षमु० । ११. फ अ-
दीप्तमूर्च्छजा ॥ १२. आ फ च रा प्र ब म ल_१-सान्त्वेन ॥

- ३६] रावणाऽन्तः-पुरं घोरं प्र-विष्टा चाऽसि मैथिलि ॥३२॥ [३१
 ३७] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धाम् अस्माभिश्च सु-रक्षिताम् ।
 न त्वां शक्तः परि-त्रातुम् अपि सौत्तात् पुरन्दरः ॥३३॥ [३२
 ३८] कुरुष्व हित-वादिन्या वचनं मम मैथिलि ।
 N] तुल्यम् अश्रु-प्रपातेन सज शोकम् अन-अर्थकम् ॥३४॥ [३३
 भर्जे प्रीतिं प्र-दुर्षं च सजैतां नित्य-दीर्घताम् ।
 ३९] सा त्वं राक्षस-राजेन सह क्रीड यथा-सुखम् ॥३५॥ [३४
 जानोसि चं यथा भीरु स्त्रीणां यौवनम् अ-ध्रुवम् ।
 ४०] योवत् तन्न न व्यति-क्रान्तं तावत् सुखम् अवाऽऽप्नुहि ॥३६॥ [३५
 उद्यानानि च सर्वाणि पर्वतोप-वनानि च ।
 ४१] सह राक्षस-राजेन चरे त्वं मदिरेक्षणे ॥३७॥ [३६
 स्त्री-सहस्राणि ते सप्त वशे स्थास्यन्ति सुन्दरि ।
 ४२] रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्व-रक्षसाम् ॥३८॥ [३७
 स्त्री-दुःखं स्त्री वि-जानीते तेनाऽर्थं प्र-ब्रवीमि ते ।
 N] स्त्रीणां स्त्रियो गतिर्यस्मात् तेन त्वां प्र-ब्रवीम्य अहंमा ॥३९॥ [N
 उत-पात्र्य चं ते हृदयं भक्तयिष्यामि मैथिलि ।

१. आ फ अ-रावणस्य गृहे । २. आ-रुद्धा अ० । ३. आ
 च-सुरक्षिता । ४. प्र-अत भारभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्पाठो नास्ति ।
 ५. फ च ल२ अ-० रित्रातुं साक्षादपि । ६. अ-अलमश्रुप्र० ॥ ७.
 आ-भद्र प्रीतिं । अ-भज कामं । ८. अ-नित्यदैन्यताम् ॥ ९. रा-जानामि ।
 १०. फ च म-हि । अ-स्वयथा । ११. आ-यावन्नाद्य व्य० । ल२-
 यावन्न तु इय० । अ-यावन्न तदतिक्रामेत् ॥ १२. रा व म ल१ ल२-
 भज ॥ १३. फ-विजानाति तेनात्यर्थं ब्रवीमि । १४. ल२-स्त्रियः स्त्रीणां ।
 १५. फ-गतिर्यतस्तेन त्वां प्रार्थयामहे ॥ १६. फ च रा-वा ते । व म
 ल१ ल२ अ-ते वा ॥

४३] यदि मे' व्या-हृतं वाक्यं यथावन न करिष्यसि ॥४०॥ [३८
ततश्च चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रूर-दैर्घना ।

४४] भ्रामयन्ती महा-शूलं वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥४१॥ [३९
इमां हरिण-लोलाऽक्षीं त्रासोत्कम्पि-पयोधराम् ।

४५] रावणेन हृतां दृष्ट्वा दोहदो मे महान् अभूत् ॥४२॥ [४०
यद् यकृत्-पिण्डं च हृद्(१द्)यं रुधिरं च स-बन्धनम् ।

४६] अन्त्राण्य् अस्याः शिरश्चैव खादेयम् इति मे मतिः ॥४३॥ [४१
ततस् तु प्र-यंसा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।

४७] कण्ठम् अस्या नृ-शंसायाः पीडयामि किम् एतया ॥४४॥ [४२
नि-वेद्यंतां ततो राज्ञे मानुषीऽयं मृतेति हं ।

N] अत्र कश्चिन् न सं-देहः खीदतेत्य् एव वक्ष्यति ॥४५॥ [४३
दृष्ट्वा ह् एतां निर्-उच्छ्वासां वैवस्वत-गतिं गताम् ।

४८] भक्ष्यताम् 'इति मेन्वानो रावणो ह् अभि-धास्यति ।' [N
वि-शस्येतां ततः सर्वाः शंभी-कुरुत लेभे-तः ॥४६॥^{२३} [४४उ

१. फ-यदिमं व्या० । २. फ म-चन्द्रोदरी । च-छंदोदरी । रा-
मंदोदरी । ब ल_१ ल_२-छतोदरी । ३. फ-क्रूरनिस्वना । रा-घोरद० ।
म-क्रोधमूर्छिता । ४. फ-महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् । अ-महाशूलमिदं
वचनमब्रवीत् ॥ ५. ब-त्रासोत्कर्णप० । ६. ल_१-राक्षसेन ॥ ७. आ-
यद्यत्पित्रं च । रा म ल_१ ल_२-सकृच्चित्तं च । प्र च ब-यकृत् पित्तं च ।
८. फ अ-क्रोडं च हृदयं । ९. आ-अन्त्राणास्याः ॥ १०. आ-तपसा ।
फ-प्रवसा । रा-प्रवसा । अ-प्रथमा । ११. आ-पाटयामि ॥ १२.
ब ल_१-०द्यते । १३. म-०षी सा । १४. फ च-च । रा ब म ल_१
ल_२-हि । १५. ल_२-अथ । १६. आ-पादतेत्येव वक्ष्यथः ॥ १७. फ-
भस्त्रं मानां हि । च रा ल_१ ल_२-भजतामिति । १८. म-सर्वा नो ।
१९. अ-नास्ति । २०. ब म ल_२-मांसं कु० । २१. फ-भागशः ॥
२२. ल_१ ल_२-नास्ति ॥

ततस् त्व् अयो-मुखी नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् । [N
 ४९] वि-भैजाम समाम् एनां वि-वादो मे न रोचते ।
 N] पेयम् आ-नीयतां क्षिप्रं माल्यं च वि-विधं बहु ॥४७॥^१ [४५
 ततः शूर्प-णखा नाम राक्षसी वाक्यम् अब्रवीत् ।^२
 ५०] अयो-मुख्या यद् एवोक्तं ममाऽप्य् एतद् वि-वक्षितम् ॥४८॥ [४६
 सुराम् आ-नीयतां क्षिप्रं सर्व-शोक-विनाशिनीम् ।
 ५१] मानुषं मांसम् आदाय नृत्सामोऽथ नि-कुम्भिलाम् । [४७
 ५२उ] तस्माद् एताम् अव-ष्टेभ्य भक्षाम सहिता वयम् ॥४९॥
 एवं सं-भर्त्स्यमाना सा सीता सुर-सुतोपमा ।
 ५३] राक्षसीभिः सु-घोराभिर् धैर्यं खक्त्वा रुरोद ह ॥५०॥ [४८
 अत्युत्-कटाभिर् अ-सकृत् परि-भर्त्स्यमाना^३

सा राक्षसीभिर् अ-सितोत्पल-पल्लवाऽक्षी ।

नि-श्वेवास-धूमम् अकरोन् मृग-लाञ्छनस्य

N] तुल्यं मुखं यदे अधिकं तत एव चाऽभूत् ॥५१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-वर्णने

नामैकोनविंशः सर्गः ॥१९॥

१. फ-स्वधोमु० । च-स्वजोमु० ॥ २. आ-विभजामः ।
 ल१-वृद्धितः पाठः । ३. आ-समालेशाद्विवा० । रा ब म ल२-
 ह लेशेन वि० । ४. ल१-नास्ति ॥ ५. फ ब च रा म-सूर्पणखा ।
 ६. फ-अधोमु० । च-अजमु० ॥ ७. च रा ब ल२-आनयत । ८.
 फ अ-आसाथ । ९. ब-नृत्सामोऽथ । १०. आ-निकुम्भिलाम् । च-
 निकुम्भिले । रा प्र ब म ल१-यथासुखम् । ११. फ-अवष्टंभां खादाम ।
 ब म ल२-०भ्य भक्ष्याम । अ-०भ्य खादामः ॥ १२. फ-संतर्ज्यमा० ॥
 १३. फ अ-इत्युत्कटाभिः परिभर्त्स्यमाना । १४. आ-निस्वासधू० । १५.
 ल२-तदधिकं । १६. फ अ-वाभूत् ॥ १७. फ-राक्षसीविभीषणवाक्यं
 ना० । ब ल१ ल२ अ-नास्ति ॥

[वं-२६]= [विंशः सर्गः] =[दा-२५, २६]

अथ तासु वदन्तीषु परुषं दारुणं वचः ।

N] राक्षसीष्व अत्यै-असौम्यासुं हरोद जनकाऽऽत्म-जा॥१॥^१[१
सां स्त्रांपयन्ती वि-पुलौ स्तनौ नेत्र-जल-स्रवैः ।

N] चिन्तयन्ती न शोकस्य तदाऽन्तम अधि-गच्छति ॥२॥ [७
सर्वोपायैर् उपाऽऽक्रम्य सीतां ता रावणं-स्त्रियः ।

N] तूष्णीं बभूवुर् युगपद कृत्वाऽऽज्ञां भर्तुर् आ-दृताः॥३॥^{१०}[N
सा वेपमाना सततं प्र-वाते कदली यथा ।^{११}

१] राक्षसीभ्यो भयं-त्रस्ता वि-वर्ण-वदनाऽभवत् ॥४॥ [८
तस्याः सां कम्पमानाया दीर्घा सुवि-पुलाऽसिता ।

२] कम्पिता हचिरा वेणी सर्पन्ती भुजगी यथा ॥५॥^{१६} [९
एवम् उक्त्वा तु वैदेही राक्षसीभिर् मनस्विनी ।^{१०}

३] उवाच परम-त्रस्ता वाष्प-गद्गदया गिरा ॥६॥ [२
न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुम् अर्हति ।

१. रा ब ल_१-इति तासु व०। अ-तथा तासां वदन्तीनां । म-अथ तासां वदन्तीनां । २. फ अ-बहु । ३. फ च अ-०सीष्वत्यसौम्या सा । रा ब म ल_१ ल_२-०सीष्वतिघोरा सा । ४. प्र-अतः श्लोकादारभ्य “निरुद्धां रावणेनेह” इत्यादिश्लोकपर्यन्तं पाठो नास्ति ॥ ५. ल_१-संस्ना० । अ-तौ स्ना० । ६. अ-०लक्षवे । ७. रा ब म ल_१-पारं चानधिग० । ल_२-पारमनधिग० ॥ ८. फ रा ब म ल_१ ल_२-०यैरुपक्रम्य । ९. म-राक्षस-स्त्रियः । १०. अ-नास्ति ॥ ११. फ ब-नास्ति । १२. म-भयात्प्रस्ता ॥ १३. अ-तस्याश्च । १४. ब-सुविमला० । १५. आ-कम्पन्त्या कम्पिता वेणी कम्पन्ती । फ अ-दृशे कम्पिता वेणी सर्पन्ती । १६. अतः पर-मधिकः पाठः—फ-सा वेपमाना दृशे प्रवाते कदली यथा ॥ १७. च रा ब म ल_१ ल_२-राक्षसीनां विरूपाणां श्रुत्वा वाचः सुदारुणाः ॥

- ४] कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥७॥ [३
 ५पू] नि-श्वसन्त्य् अति-दुःखाऽऽर्त्ता भयोप-हेत-चेतना । [१०पू
 हा रामेति च दुःखाऽऽर्त्ता पुनर् हा लक्ष्मणेति च ।
 ११] हा श्वश्रु मम कौसल्ये हा सुमित्रे ममेति च ॥८॥ [११
 १२पू] एषाऽल्प-पुण्या कृपणा वि-नैश्यामि यथाऽयंथम् । [१४पू
 ५उ] आर्त्ता व्य-असृजद् अश्रूणि मैथिली वि-ललाप च ॥९॥
 लोक-प्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदा-हृतः ।
 ६] अ-काले दुर्-लभो मृत्युः स्त्रियो वा पुरुषस्य वा ॥१०॥ [१२
 यंच चांऽहम् आभिः क्रूराभी राक्षसीभिर् इहाऽर्दिता ।
 ७] जीवामि पति-हीना तु^२ मुहूर्त्तम् अपि दुःखिता ॥११॥ [१३
 सा राक्षसी-मध्य-गंता सीता सुर-सुतोपमा ।
 ८] न शर्म लेभे दुःखाऽऽर्त्ता रावणेन च तर्जिता ॥१२॥ [४
 प्राऽवेपिताऽधिकं सीता स्व-गोत्रम् इव चाऽविशत् ।
 ९] वने यूथ-परिभ्रष्टा मृगी काँकैर् इवांऽर्दिता ॥१३॥ [५
 सात्त्व-अ-शोकस्य वि-पुलां शाखाम् आ-लम्ब्य पुष्पिताम् ।
 १०] चिन्तयामास शोकेन भर्त्तारं गत-मानसा ॥१४॥ [६

१. आ फ च प्र अ-विश्वस० । आ फ-०पहतचे० ।
 ३. फ च ब म ल_१ ल_२-हा हा रामेति । ४. अ-शोकार्त्ता ।
 ५. आ-स्वसुः म० । फ च रा-श्वसु म० । म-श्वश्रूमम । अ-
 श्वसु माम कौ० ॥ ६. अ-विनक्ष्या० । ७. फ म-यथातथम् । अ-
 यथा तथा । ८. रा ब म ल_१-एवं । ९. अ-मिथिली विवशा सती ।
 १०. आ फ च रा ब म ल_१ ल_२-यन्नाह० ११. अ-क्रूराभि रा० १२. फ च
 रा ब म ल_१ ल_२ अ-पतिना हीना । १३. अ-०सी मध्यगंता । १४. फ-
 निर्जिता ॥ १५. अ-प्रवेपिता० १६. अ-गात्राप्येव चा० । १७. अ-०गी
 गोमायुनार्दिता । १८. रा ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥

- १२उ] समुद्रं-मध्ये नौः पूर्णा वायु-वेगैर् इवाऽऽहता । [१४उ
 भर्त्तरं तं अ-पश्यन्ती राक्षसी-वैश्वम् आ-गता ।
 १३] सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयैर् ईवाऽऽवृतम् ॥१५॥ [१५
 तं पद्म-दल-पत्राऽक्षं सिंह-विक्रान्त-गामिनर्म ।
 १४] धन्याः पश्यन्ति तं रामं कृत-ज्ञं प्रिय-दर्शनर्म ॥१६॥ [१६
 सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदिताऽऽत्मना ।
 १५] तीक्ष्णं विषम इवाऽऽस्वाद्यं दुर-लभं मम जीवितम् ॥१७॥ [१७
 कीदृशं तु मया पापं पूर्वं देहांऽन्तरे कृतम् ।
 १६] यद् इयं प्राऽऽप्यतेऽवस्था मया घोरा सु-दारुणा ॥१८॥ [१८
 जीवितं सक्तुम् इच्छामि शोकेन महताऽऽयुता ।
 १७] राक्षसी-राक्षितत्वाच्च कामो नाऽवाऽऽप्यते मयी ॥१९॥ [१९
 १८पू] धिग् अस्तु खलु मानुष्यं धिग् अस्तु परं-वश्यताम् । [२०पू
 N] राक्षसी वशम् आ-पन्नो भर्त्स्यमानो सु-दीरुणम् ॥२०॥ [N
 १८उ] न शक्यं यत् परि-सक्तुं स्व-च्छन्देनाऽऽत्म-जीवितम् । [२०उ
 यस्माद् अ-पौरर् दुःखैर् मां प्राप्तां नयति नोऽन्तकः ॥२१॥

१. म-मध्ये समुद्रं । २. रा ब म ल_१-स्वमप० । ३. आ-
 ०सीवसमागता । ४. अ-इवाऽऽहता । ५. रा ब म ल_१-सुपद्मदलप० ।
 ल_२-सपद्मदलरूपाक्षं । अ-पद्मदलरूपाक्षं । ६. आ-०न्तविक्रमम् ।
 ७. फ अ-वै । ८. फ अ-प्रियवादिनाम् ॥ ९. आ फ च रा अ-
 इवासाद्य । १०. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-पूर्वदेहा० ॥ ११. अ-०तुं ।
 १२. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०तावृता । १३. रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥
 १४. अ-परिव० । १५. म ल_१ ल_२-आपन्नं भर्त्स्यमानं । १६. रा ब
 अ-भिन्नाः-सुदारुणा । असंगत इवात्रायं श्लोकार्थः । तु० उपरि २५ शः श्लो० ॥
 १७. आ-शक्या । १८. आ-पतिस्य० । अ-परित्यक्तुमात्मच्छन्देन
 जी० ॥ १९. फ-चान्तकः ॥

१९] प्र-संक्तासु-मुखीऽत्य-एवं रुदती जनकाऽऽत्म-जा । [दा२६स०
अधो-मुखी वि-लपितुं बाला समुप-चक्रमे ॥२२॥ [१

२०] उन्न-मत्तेव प्र-मत्तेव भ्रान्त-चित्तेव भामिनी ।

उपाऽऽवृता किशोरीऽर्वं व्य-अचेष्टंत मही-तले ॥२३॥ [२

२१] राघवस्य प्र-मत्तस्य रक्षसा काम-रूपिणी ।

रावणेन प्र-मथ्याऽहं क्रोशन्त्य् अप-ह(?हृ)ता बलात् ॥२४॥ [३

२२] राक्षसी-वशम् आ-पन्ना भर्त्स्यमाना सु-दारुणम् ।

वि-चिन्तयामि दुःखाऽऽर्त्तानाऽहं शंकयामि जीवितुम् ॥२५॥ [४

२३] न हि मे जीवितेनाऽर्थो नैवाऽर्थैर् न' वि-भूषणैः ।^{१२}

वसैन्त्या रक्षसां मध्ये विना रामं महा-रथम् ॥२६॥ [५

२४] धिङ्ङं माम् अन्-आर्याम् अ-संतीं याऽहं तेन विना-कृता ।

यन्ने मुहूर्त्तम् अपीऽच्छामि जीवितुं पाप-जीविकाम् ॥२७॥ [७

२५] जीविते नास्ति मे श्रद्धा सुखे वा तं विना प्रियम् ।^{१०}

भर्त्सरं सागराऽन्ताया वसुधायाः प्रियं-वदम् ॥२८॥ [८

१. अ-प्राशक्ता । रा ब ल, ल_२-कालुमु० । २. फ म-ब्रुवन्ती
जन० । अ-०ती जनकात्मजा ॥ ३. च रा ब म ल, ल_२-रुदंती च ।
४. आ-०री च । ५. रा-व्यवेष्टत ॥ ६. अ-रक्षिसा कामरूपिणी ॥
७. आ प्र अ-नास्ति । ८. फ च रा ब म ल, ल_२-व्यचिन्त० । ९.
च-शक्नोमि । १०. आ प्र-नास्ति ॥ ११. अ-न वार्थो मे । १२.
रा ब म ल, ल_२-नास्ति । १३. रा ब म ल, ल_२-वसंती ॥ १४.
अ-दग्धामनार्यामसती । १५. फ-मुहूर्त्तमपि चेच्छामि । अ-या मुहूर्त्त-
मपी० । १६. अ-पापजीवितम् । १७. फ-नास्ति मे जीवितेन सुखं तं विना
प्रियम् । अ-नास्ति मे जीवितेनार्थो सुखे वा तं विना प्रियम् । १८.
ल १-नास्ति ॥

- २६] छिद्यतां भक्ष्यतां वाऽपि शरीरं वि-सृजाम्य् अहम् ।^१
 मा चिरं वि-विधं दुःखं सहेयं प्रिय-वर्जिता ॥२९॥ [९
- २७] चरणेनाऽपि सव्येन न स्पृशेयं निशा-चरम् ।
 किं पुना रावणं नीचं कामयेयं वि-गर्हितम् ॥३०॥ [१०
- २८] प्रत्या-ख्यातं न जानीते आत्मानं नाऽऽत्मनः कुलम् ।
 यो नृशंस-प्रभावोऽयं मां धर्षयितुम् इच्छति ॥३१॥ [११
- २९] छिन्ना भिन्ना वि-भक्ता वा दीप्ते वाऽग्नौ प्र-वेशिता ।
 रावणं नोप-तिष्ठेऽहं किं वि-लापेन वा चिरम् ॥३२॥ [१२
- ३०] ख्यात-प्रज्ञः कृत-ज्ञश्च साऽनुक्रोशश्च राघवः ।
 साम्प्रतं निरनु-क्रोशः शङ्के मद्-भार्य्य-संक्षयात् ॥३३॥ [१३
- ३१] राक्षसानां जन-स्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।
 येनैकेन निरस्तानि स मां नाऽभ्यव-र्ष्यते ॥३४॥ [१४
- ३३] वि-राधो दण्डकाऽरण्ये येन राक्षस-पुङ्गवः ।^२
- ३४] शरेणैकेन नि-हतः स मां नाऽभ्यव-पद्यते^३ ॥३५॥ [१६
- कामं मध्ये समुद्रस्य लंकेयं दुष्प्र-धर्षणा ।
 N] नतुराघव-बाणानाम् अ-प्रौऽऽप्याम् उप-धारये ॥३६॥ [१७

१. फ-न्धतां । २. आ-भक्षतां ३. ल_१-नास्ति । ४. रा ब म ल_२ दारुणैरीरितं । ल_१-दारुणं नेदशं । अ-अचिरं न चिरं ॥ ५. फ अ-रावणं किं । पुनर्नीचं ॥ ६. आ-प्रत्याख्यातो स । ७. अ-नात्मानं । ८. रा-भावत्वान्मांधं । फ-प्रधर्षयितुमिच्छं ॥ ९. ब म ल_१-०सेमौ वा । १०. फअ-प्रदीपिता । ११. अ-रोपतिष्ठेय । १२. फ अ-प्रलापेन । १३. आ फ च रा ब ल_१ ल_२ अ-वक्षिरम् ॥ १४. अ-यो गुणज्ञः कृ० । १५. फ-संवृतो । अ-संजातो । १६. अ-भावसं० १७.-अ सहस्राणि जनस्थाने । १८. फ-मामभ्युपप० । १९. ल_२-नास्ति । २०. ल_२ अ-नास्ति । २१. अ-नाभ्युपप० । २२. अ-निरुद्धा रावणेनाहं मन्दवीर्येण वीर्यवान् ॥ २३. फ-अप्राप्येत्स्ववधा० । रा अ-अप्राप्येत्स्ववधा० ॥

किं नु तत् कारणं येन रामो दृढ-पराक्रमः ।

- [N] रत्नसाऽप-हृतां भार्याम् इष्टां नाऽभ्यव-पद्यते ॥३७॥ [१८
 ३२उ] इह-स्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मण-पूर्वजः ।
 ३३पू] जानन् नहि स तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥३८॥ [१९
 ३४उ] हृतेति योऽपि गत्वा मां राघवाय नि-वेदयेत् । [२०पू
 [N] सु-महत्तेन कल्याणं कृतं स्यात् लोक-नन्दनम् ॥३९॥ [N
 गृध्र-राजोऽपि समरे रावणेन नि-पातितः । [२०उ
 ३५] कृतं तेन महत् कर्म मां तदाऽभ्यव-गच्छता ।
 तिष्ठता रावणं-द्वन्द्वे वृद्धेनाऽपि जटायुषा ॥४०॥ [२१
 ३६] यदि माम् ईह जानीयाद् वर्त्तमानां स राघवः ।
 अद्य बाणैर् अपि क्रुद्धः कुर्यात् लोकम् अ-रात्नसम् ॥४१॥ [२२
 ३७] वि-धमेच्च चं पुरीं लंकां शोषयेच्च महोदधिम् ।
 रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥४२॥ [२२
 ३८] ततो निहत-नाथानां राक्षसानां गृहे गृहे ।
 यथाऽहमेव एवं रुदती प्र-भीतेव^३ पुरी भवेत् ॥४३॥ [२४
 ३९] वि-नष्टां रक्षसां लंकां कुर्याद् रामः स-लक्ष्मणः ।
 ४०पू] नहि ताभ्यां शरैः स्पृष्टो मुहूर्त्तम् अपि जीवति ॥४४॥ [२५
 ४१उ] चिता-धूमाऽऽकुल-पथा गृध्र-मण्डल-सङ्कुला ।

१. ल_१ ल_२-किन्तु किं । २. फ-नाभ्युपप० ॥ ३. रा प्र ब ल_१-जानन्नपि स । आ फ-जानन्नपि हि । ४. फ-धर्षयि० । ५. अ-नास्ति ॥ ६. आ फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-तदाभ्यवग० । अ-तदाभ्यव-गच्छत । ७. अ-भिन्नाः-रावणं द्वन्द्वे । आ फ च ब म ल_१ ल_२-० ण्ययुद्धे ॥ ८. आ-अभिजा० । ९. फ रा म अ-अतिक्रु० ॥ १०. आ-विध्वंसेम ॥ ११. रा प्र-यथार्हमेवं । १२. रा प्र-प्रभावेव ॥ १३. फ-स हि । १४. अ-शरैर्दष्टो ॥

- ४२पू] अ-चिरेण पुरी लंका श्मशान-सदृशी भवेत् ॥४५॥ [२६
 नांऽति-दीर्घेण कालेन प्राऽऽप्स्याम्य् एतं मनो-रथम् ।
- ४३] दुष्प्र-स्थानं समा-रूयति सर्वेषां हि विपर्य-अयम् ॥४६॥ [२७
 यादृशीनि हि दृश्यन्ते लंकायाम् अ-शुभानि च ।
- N] अ-चिरेणैव कालेन भविष्यति हत-प्रभा ॥४७॥ [२८
 हते लंका-पतौ पापे रावणे राक्षसेश्वरे ।
- N] शोषं यास्यति दुर्-धर्षा प्र-मदा वि-धवा यथा ॥४८॥ [२९
 पुण्योत्सव-समृद्धाऽपि दुष्ट-सत्त्वा स-राक्षसा ।
- N] वि-नेदंयति पुरी लंका नष्ट-भर्ता यथाऽङ्गना ॥४९॥ [३०
 साऽन्धकारः संमुद्-योगो (?तो) हते राक्षस-पुङ्गवे ।
- N] भविष्यति संमुन्-मोक्षो मेघानां शरदीऽव मे^{१३} ॥५०॥ [३२
 यदि नाम स शूरो मां रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।
- N] जानीयाद् वर्तमानां हि रावणस्य नि-वेशने ॥५१॥^{१४} [३३
 अनेन तु नृ-शंसेन रावणेनाऽधमेन मे^{१५} ।^{१७}
- N] समयो यस् तु निर-दिष्टस् तस्य कालोऽति-वर्तते ॥५२॥ [३४

१. प्र ब म ल_१ ल_२-तन्न दी० । २. प्र ब म ल_१ ल_२-
 प्राप्स्याम्येतन्मनो० । रा-प्राप्स्याम्येस म० । ३. अ-दुष्प्रस्थानो यमाख्याहि ॥
 ४. अ-यादृशानां हि । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०शानीह । ५. अ-०यामाशु
 भामिनि ॥ ६. आ-चापि । प्र-वापि । ७. फ-०क्षसाधिपे । अ-०क्षसाधमे ।
 ८. रा प्र ब म ल_१-शोकं या० । अ-शेषं पश्यति ॥ ९. फ-नष्टविध्वस्तरो० ।
 अ-नष्टसन्त्रस्तरो० । १०. फ अ-भविष्यति । ब म ल_१ ल_२-विनश्यति ॥
 ११. आ म-०कारमिबोधानं । फ रा प्र ब ल_२-०कारमिबोधोतं । ल_१-
 ०कारमिबोधतं । १२. अ-महावाब्दो । १३. अ-खे ॥ १४. ल_१-नास्ति ।
 १५. अ-मृशं० । १६. ल_२अ-च । १७. ल_१-नास्ति । १८. अ-०लो निवर्तते ॥

- अ-कार्यं येन जानन्ति नैर्ऋताः पाप-कर्मिणः ।
 N] धै(१घ)र्मस् तेषां महा-क्रूरो भविष्यति हि मां प्रति॥५३॥ [३५
 नैते धर्मं वि-जानन्ति राक्षसाः पिशिताऽशनाः ।
 N] ध्रुवं मां प्रातर-आशाऽर्थे राक्षसो योजयिष्यति ॥५४॥ [३६
 साऽहं कथं भविष्यामि तं वीरं प्रिय-दर्शनम् ।
 N] रामं रक्ताऽन्त-नयनम् अ-पश्यन्ती चं दुःखिता॥५५॥ [३७
 यदि कश्चित् प्र-दाता मे विषस्याऽद्य भविष्यति ।
 N] क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥५६॥ [३८
 न जाने प्रियंते रामः स वीं लक्ष्मण-पूर्वजैः ।
 N] जीवन्तौ तौ^१ न कुंर्यातां कथं हि मम मार्गणम् ॥५७॥ [३९
 नूनं ममैवं^२ शोकेन स^३ वीरो लक्ष्मणाऽग्र-जः ।
 N] देवाऽऽतिथेयं शुद्धाऽऽत्मा प्रति-भांति गतोऽनघः ॥५८॥ [४०
 धेन्या देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।^४
 N] मम पश्यन्ति ये^५ नाथं रामं राजीव-लोचनम् ॥५९॥ [४१

१. अ-मानन्ति । २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-राक्षसाः पिशिताशिनः । आ-०ताः पापकर्मणः । अ-०ताः पिशिताशनाः । ३. म-धर्मापेते । ४. फ-महाध्रालो । रा प्र ब ल_१ ल_२-महां घातो । ५. अ-नास्ति । ६. आ ब ल_१ ल_२-नैतद्धर्म । प्र-नैतद्धर्म । ७. रा-नैर्ऋताः पापकारिणः । प्र म ल_१ ल_२-नैर्ऋताः पापकर्मिणः । ८. प्र ल_१ ल_२ अ-०तराशार्थं ॥ ९. फ अ ल_१-सुदुःखिता । १०. अ-भवेदिह । ११. अ-वैवस्वतं दे० । १२. आ अ-प्रियं ते । ल_२-प्रियते । १३. अ-च शत्रुघ्नपू० । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-न प्रकृ० । फ-तौ न कुर्वन्ति । १५. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-नोत्थ्या ॥ १६. ल_२-नूनमेव शो० । १७. अ-न । १८. रा प्र ब म ल_२ ल_२-रामो ल० । १९. अ-०तिथ्यं शुशुद्धात्मा । २०. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रतीच्छति । अ-प्रतीच्छत । २१. अ-धन्याश्च देवा ग० । २२. फ च-नास्ति । २३. अ-वै नाथं । आ फ च-ये रामं ॥

- अथवा नहि तस्याऽर्थो धर्म-कामस्य धीमतः ।
 N] मया रामस्य राजर्षेर् भार्यया परमाऽऽत्मनः॥६०॥ [४२
 दृश्यमाने भवेत् प्रीतिर् अ-दृश्ये प्रीति-सौहृदम् ।
 N] नाशयन्ति कृत-घ्नोस् तु न रामो नाशयिष्यति॥६१॥ [४३
 किं नु मे नं गुणाः केचित् किं वां भाग्य-क्षयो हि मे ।
 N] याऽहं हीना वराऽर्हेण रामेण विदिताऽऽत्मना ॥६२॥ [४४
 श्रेयो मे जीवितान् मृत्युर् वि-हीनां या ह्य अहं ततः ।
 N] रामाद् उक्त-चरित्राच्च छुराच्च शत्रु-निबर्हणात् ॥६३॥ [४५
 अथवा संक्त-शस्त्रौ तौ वने मूल-फलाऽशनौ ।
 N] भ्रातरौ हि नर-श्रेष्ठौ चरतो वन-गोचरौ ॥६४॥ [४६
 अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुर्-आत्मना ।
 N] छद्मना घातितौ वीरौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥६५॥ [४७
 साऽहम् एवं गते काले मर्त्तुर्म् इच्छामि सर्वथा ।
 N] न च मे वि-हितो मृत्युर् अस्मिन् दुःखेऽभि-वर्तते ॥६६॥ [४८
 धन्याः खलु महाऽऽत्मान ऋषयः सत्य-सङ्गराः ।
 N] जिताऽऽत्मानो महा-भोगा येषां नास्ति प्रियाऽप्रियम् ॥६७॥ [४९

१. ल२-तस्यापि । २. प्र ल१ अ-भार्यायाः ॥ ३. ल२ प्र-प्रतिसौह० । अ-प्रीतिसौरभम् । ४. अ-कृतघ्ना ये ॥ ५. प्र-किं न रामे । ल१-किं रामे न । ६. च रा प्र म अ ब ल२-सन्ति । आ-केचि । ७. प्र-नु ॥ ८. प्र ब ल१-श्रेयान्मे । ९. फ च रा-०तान्मर्त्तु । अ-जीवितान्मृत्युः । १०. आ म ल२ अ-विहिना । ११. फ अ-रामादक्लिष्टचा० ॥ १२. फ अ-न्यस्तश० । रा-शस्त्रस्यक्तौ । १३. रा प्र ब म ल१-०लाशिनौ । १४. आ च रा प्र म-चरन्तौ । १५. फ अ-नास्ति ॥ १६. अ-किन्तु कर्तु । प्र-काले रंतुं । १७. आ च अ-०शः । ल२-०तः । १८. आ-मेऽवहितो मृत्युस्तस्मिन् । १९. रा प्र ब म ल१-दुःखेतिव० । अ-दुखे निव० ॥ २०. अ-धन्याइव ते । २१. ल२-सत्यसंगताः । २२. अ-महात्मानो । २३. अ--प्रियं प्रि० ॥

प्रियाद् उत्-पद्यते दुःखम् अ-प्रियाद् अधिकं पुनः ।

N] ये प्रियेभ्यो वि-मुक्तास् तान् नमस्-कुर्यान् महाऽऽत्मनः ६८ [५०
साऽहं त्यक्त्वा प्रियेणेहं रामेण विदिताऽऽत्मना । [५१ पृ
शूरेण प्रिय-भार्येण गुण-ज्ञेन महाऽऽत्मना । [N
N] प्राणांस् त्यक्ष्यामि यास्यामि रावणस्य वशं न तु ॥ ६९ ॥ ५१ उ

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-विलापो
नाम विंशः सर्गः ॥ २० ॥

१. आ-यषां नोस्पद्यते । २. अ-अधिकं ततः । ३. अ-वियुक्तानां
नमस्यामि । रा प्र ब म ल_१ ल_२ -० नमस्कुर्या । ४. अ-० महात्मनां । ५ अ-
प्रियेणाद्य । ६. अ-० तात्मनः । ७. अ-दृढात्मनां । ८. अ-वशे न च ॥
६. च प्र म ल_१ ल_२ अ-सीताप्रलापो ॥

[वं-२७] = [एकविंशः सर्गः] = [दा-२७]

N] इत्य्-उक्ताः सीतया घोरा राक्षस्यो रोष-मूर्च्छिताः । [१पृ

N] तूर्णम् उत्-पतिता गृह्य शक्ति-शूल-परश्वधान् ।^१ [N

१उ] जग्मुर्^२ अन्याम् तथाऽऽख्यातुं रावणस्य तरस्विनः ॥१॥ [१उ

ततः सीताम् उपाऽऽगम्य राक्षस्यो घोर-दर्शनाः ।

२] पुनः^३ परुष-वाक्याऽर्थम्^४ अन्-अर्थीयेदम् अब्रुवन् ॥२॥ [२

हन्तेदानीं तवाऽन्-आर्ये^५ सीते पाप-विनिश्चये ।

३] राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसं तेऽद्य यथा-मुखम् ॥३॥ [३

सीतां ताभिर् अन्-आर्याभिर् दृष्ट्वा निर-भर्त्सितां तदा ।

४] राक्षसी त्रि-जटा वृद्धा शयाना वाक्यम् अब्रवीत् ॥४॥ [४

आत्मानं खादताऽन्-आर्या न सीतां खादयिष्येथ^६ ।

५] जनकस्य सुताम् इष्टां स्तुषां दश-रथस्य च ॥५॥ [५

स्वप्नो ह्य अद्य मया दृष्टो दारुणो^७ लोम-हर्षणः ।

६] राक्षसानाम् अ-भावाय भर्तुर् अस्या भावाय च ॥६॥ [६

एवम् उक्ताम् त्रि-जटया राक्षस्योऽपाऽस्य मैथिलीम् ।

७] सर्वा एवाऽब्रुवन् भीताम् त्रि-जटां ताम् इदं वचः ॥७॥ [७पृ

१. आ च ल_२-इत्युक्ता । २. फ रा प्र ब म ल_१-राक्षस्यः क्रोधम्० । अ-राक्षस्य क्रोधम्० । ३. आ फ च-परस्व० । ४. अ-नास्ति । ५. अ-ययु राज्ञः समाख्यातुं ॥ ६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-परुषं परुषानर्हाम् । फं-पुनः परुषमेकार्थम् । ७. आ-०नर्थो येनेदमब्रु० ॥ ८. अ-शिते । ९. आ फ च अ-मांसमेतद्यथा० ॥ १०. आ-निर्भ-स्स्यतां ॥ ११. अ-शितां भक्षयिष्यथ ॥ १२. फ रा प्र ब म ल_१-रोमह० ॥ १३. अ-त्रिजटाया । १४. अ-एवाब्रुवन्ती तां त्रि० ॥

- अ-शेषं श्रोतुम् इच्छामस् तव दुःस्वप्न-दर्शनम् । [N
 ८] कीदृशं तु त्वया दृष्टं श्रोतुं कौतूहलं हि नः ॥८॥ [७उ
 तासाम् एतद् वचः श्रुत्वा त्रि-जटा वृद्ध-राक्षसी ।
 ९] वक्तुं कृताऽञ्जलि-पुटा तं स्वप्नम् उप-चक्रमे ॥९॥ [८
 स-पर्वत-वनां कृत्स्नां प्रसमानो महीम् इमाम् ।
 १०] स्वप्ने रामो मया दृष्टो रुधिरं पीतवान् बहु ॥१०॥ [N
 गजदन्त-मयीं दिव्यां शिविकाम् अन्तरिक्ष-गाम् ।
 ११] युक्तां नाग-सँहस्रेण स्वयम् आ-स्थाय राघवः ॥११॥ [१५
 N] स्वप्ने चाऽद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाऽम्बराऽऽवृता ।
 सागरेण परि-क्षिप्तम् आ-रूढं श्वेत-पर्वतम् ।
 १२] रामेण सं-गता सीता भास्करेण यथा प्रभा ॥१२॥ [१०
 इहोप-यातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया । [१७
 १३] लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वि-माने पुष्पके स्थितः ॥१३॥ [१८
 राघवश् च मया दृष्टश् चतुर-दन्ते महा-गजे' ।
 N] आ-रूढः शैल-संकाशे वि-चरन् सह भार्यया ॥१४॥ [११
 ततस् तौ नर-शार्दूलौ दीप्यमानौ स्व-तेजसा ।
 N] शुक्ल-माल्याऽम्बर-धरौ जानकीं प्रत्युप-स्थितौ ॥१५॥ [१२
 ततस् तस्य नगस्याऽग्राद् आकाश-स्थस्य दन्तिनः ।

१. फ-०ममातुगः । २. अ-कीदृशः स त्वया दृष्टः ॥ ३. फ अ-
 नद्धांजलि० ॥ ४. प्र-प्रस्थमानां । ५. प्र-स तु । ६. फ च रा प्र ब
 म ल, ल२-पातवान् ॥ ७. आ-नगस० । ८. ल२-रावणः ॥ ९. फ-
 समुद्रेण । १०. रा प्र ब म ल, ल२-आरोहंश्चैव पर्वतं । आ-०रूढ स्वेत० ।
 ११. फ च रा प्र ब म ल, ल२-प्रभा यथा ॥ १२. फ च रा प्र ब म
 ल, ल२ अ-चतुर्दन्तं महागजं । १३. अ-आरूढं । १४. फ च रा प्र
 ब म ल, ल२-०संकाशं । १५. फ च रा प्र म ब ल, ल२ अ-लक्ष्मणः ॥
 १६. अ-सुतेजसौ । १७. अ-समुप० ॥

- N] भर्त्रा परि-गृहीतस्य जानकी स्कन्धम् आ-प्लुता ॥१६॥ [१३
 भर्त्रेर् अङ्गात् समुत्-पत्य ततः कमल-लोचना ।
- N] चन्द्र-सूर्यौ मया दृष्टौ पाणिना परि-मार्जती ॥१७॥ [१४
 ततस् ताभ्यां कुमाराभ्यांश्च आ-स्थितोऽसौ गजोत्तमः ।
- N] सीतया च विशालाऽक्षया लंकां पर्यभि-तः स्थितः ॥१८॥ [१५
 पाण्डुरर्षभ-युक्तेन रथेनाऽष्ट-भुजः स्वयम् ।
- १४] शुक्र-माल्याऽम्बर-धरो लक्ष्मणेन संमा-गतः ॥१९॥ [१६पू
 वि-मानात् पुष्पकाद् अद्य रावणः पतितो मया ।
- १५] कृष्यमाणः स्त्रिया दृष्टो मुण्डः पीताऽम्बरो हि सः । [३५
 १८उ] उष्ट्रेण च मया दृष्टः प्र-यातो दक्षिणां दिशम् ॥२०॥ [१४
 संमाजश् च मया दृष्टो गीत-वादित्र-नृत्यवान् ।
- १९] विभ्रंतां रक्त-माल्यानि रक्षसां रक्त-वाससांश्च ॥२१॥ [४५
 लंका चैयं पुरी कृत्स्ना गज-वाजि-रथाऽऽकुला ।
- २०] सागरे पतिता दृष्टा मग्न-गोपुर-तोरणा ॥२२॥ [४६

१. आ-भ्रात्रा । २. ल_२-पानिना परिमार्जती । फ च-०की स्कन्धमास्थिता । रा प्र ब म ल_१-०की स्कन्धमागता । अ-०की स्कन्ध-मास्थितः ॥ ३. आ-भुर्त्रेर् । ४. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-समुत्पत्य । ५. ब म ल_१ ल_२-सूर्योपमा । ६. फ अ-दृष्टौ ॥ ७. अ-०रीभ्यां । ८. फ-०स्थितः स ॥ ९. अ-०थेनोर्भज स्व० । १०. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-सहागतः ॥ ११. च-पतितो । १२. च-कृष्णमाल्यानु-लेपनः । १३. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-इसन् । १४. प्र ल_१-नास्ति ॥ १५. ल_२-नुटितः पाठः । १६. रा ब ल_१ ल_२ अ-०नृत्यवान् । म-०त्रनिस्वनः । १७. अ-विभ्रती । १८. आ अ-०वाससम् । १९. प्र-नास्ति ॥ २०. अ-चैयं । २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०समाकुला । २२. फ च ल_२ अ-दृष्ट्वा । २३. च ल_२-मग्न-गो० । फ अ-मग्न-प्राकारतो० ॥

- पीत्वा तैलं प्र-नृत्यन्त्यः प्र-हसन्त्यो महा-स्वनाः ।
 २१] लंकायां भस्म-रूपायां सर्वा राक्षस-योषितः ॥२३॥ [४८
 कुम्भ-कर्णाऽऽदयश् चमे^१ सर्वे राक्षस-पुङ्गवाः ।
 २२] पीतैश् च वसनैर् दृष्टाः क्रीडन्तो गोमये हृदे ॥२४॥ [४९
 श्वेतं^२ पर्वतम् आ-रूढस् त्व एक एव विभीषणः । [N
 २३] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं राक्षसैर् अनिलांऽऽदिभिः ॥२५॥ [४४उ
 अप-सर्पत पश्यध्वं श्रुत्वा खलु स राघवः ।
 २४] घातयेत् परमाऽमर्षी सर्वान् आ-गम्य राक्षसान् ॥२६॥ [५०
 प्रियां बहु-मतां भार्या वन-वासेऽप्य अनु-व्रताम् ।
 २५] भर्त्सितां त्रांसितां वाऽपि राघवो नाऽनु-मंस्यते ॥२७॥ [५१
 तद् अलं क्रूर-वाक्यैर् वैः सान्त्वम एवाऽभि-धीर्यताम् ।
 N] अभि-याचत वैदेहीम् एतद् हि मम रोचते ॥२८॥ [५२
 २९उ] र्यस्या ह् एवं-विधः स्वप्नो दुःखितायाः प्र-दर्श्यते ।
 सा दुःखैर् बहुधा मुक्ता श्रियं प्राप्नोत्य् अन्-उत्तमाम् २९ ॥ [५३

१. अ-प्रतप्ताश्च । २. अ-०श्वनाः । ३. अ-सर्वरा० ॥ ४. फ
 रा प्र अ-चैव । ५. आ-रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-पीतैर्निब० ॥ ६. फ-
 श्वेतपर्व० । अ-श्वेतं पर्वतमासाद्य । ७. रा म-०सैरनला० ॥ ८.
 प्र म ल_१ ल_२-तश्यध्वं । ९. प्र म ल_१ ल_२ अ-स खलु । १०. ल_१
 ल_२ अ-आगत्य । ११. फ-०मता भार्या । १२. फ-०व्रता । १३. फ-
 त्रासिता चापि ॥ १४. अ-०वाक्यैश्च । १५. आ-शीलमेवा० । फ-
 शान्त्वमेवा० । च रा ल_१-सान्त्वमेवं विधी० । प्र अ-सान्त्वमेव विधी० ॥
 १६. रा-यथा एवंविधः । प्र ब म ल_१ ल_२-०स्या एवंविधः । १७.
 प्र ब म ल_१ ल_२-०प्रदर्शितः । १८. ब म ल_१ अ-बहुभिर्मुक्ता ।
 १९. फ ब म ल_१-प्रियं । २०. ब म ल_१-पश्यत्यनंतरम् ।
 आ अ-०मोत्यनुत्तमम् ॥

- ३०] भर्त्सिताम् अभि-याचध्वं राक्षस्यः किं वि-वक्ष्यां ।
 ३१पू] राघवाद् हि भयं घोरं राक्षसानाम् उप-स्थितम् ॥३०॥ [५४
 प्रणि-पात-प्रसन्ना हि मैथिली जनकाऽऽत्म-जा ।
 N] अलम् एका परि-त्रातुं राक्षसीर् महतो भयात् ॥३१॥ [५५
 ३१उ] अपि चाऽस्या विशालाऽक्ष्या न किञ्चिद् उप-लक्षये ।
 वि-रूपम् अर्थं चाँऽङ्गेषु यत् सूक्ष्मम् अपि लक्षणम् ॥३२॥ [५६
 ३२] छाया वै-गुण्यम् आं-याति र्यतो दुःखम् उप स्थितम् ।
 ३३पू] अ-दुःखंऽर्हाम् इमाम् देवीं नं क्लेशयितुम् अर्हथ ॥३३॥ [५७
 अर्थ-सिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्य् अहम् उप-स्थिताम् ।^{१४}
 ३४] राक्षसेन्द्र-विनाशं च वि-जयं राघवस्य च ॥३४॥ [५८
 २६पू] निमित्त-भूतम् एतत् तु श्रोतुम् अस्या महत् प्रियम् ।
 २७पू] स्फुरत् पश्यामि नयनं पद्म-पत्रम् इवाऽऽयतम् ॥३५॥ [५९
 २६उ] ईषं च हृषितो ह्य् अस्या दक्षिणोऽतिप्र-दक्षिणः ।
 अकस्माद् अर्थं वैदेह्या बर्हुर एकः प्र-वेपते ॥३६॥ [६०

१ च रा प्र ब ल, ल_२-०मपि या० । अ-०मुपया० । म-तस्वी-
 तामभिया० । आ-०मपि याचध्वं । २. अ-किञ्चिदक्षयम् ॥ ३. अ-
 प्रणिपत्य प्र० । ४. आ फ रा प्र ब म ल, ल_२-भार्ता ॥
 ५. आ-०लक्षयेत् । अ-०लक्षयते । प्र-०मंस्यते । ६. आ फ-
 विरुद्धमपि । अ-विरुद्धयापि । ७. च-वाङ्गेषु । ८. अ-सुसू० ।
 ९. रा म-किञ्चन । प्र-गम्यते । ब ल, ल_२-जायते ॥ १०. अ-
 भाष्यति । ११. आ फ च रा प्र ब म ल, ल_२-यातो । १२. ल_१-
 ०स्वार्ताम् । १३. आ फ च प्र ल, ल_२ अ-नियतां सत्यस्थिताम् ॥ १४.
 रा ब म-नास्ति ॥ १५. अ-सुरत् ॥ १६. रा प्र ब ल, ल_२-एष
 चादृषितो । आ-ईषञ्च दूषितो । फ रा-ईषञ्च दूषितोप्यस्याः । १७.
 प्र ब ल, ल_२-०क्षिणायाः प्रद० । १८. फ अ-एव । ल_१-एष । १९.
 अ-०हुमेकं स्म वे० । ल_१-०कः प्रकम्पते ॥

२८] करेणु-हस्त-प्रतिमः सव्यश् चोरुः सं-वेपथुः ।
 २९पू] देव्याः सूचयतीऽवाऽस्या राघवं स्थितम् अग्र-तैः॥३७॥[६१
 पेंत्ती चै शाखा-निलयैः प्र-दृष्टैः
 पुनः पुनश् चोत्तम-सान्त्व-वादी ।
 सुखाऽऽगैतां वाचम् उदीर्यन् वै^८
 ३५] प्रत्या-गमं देशयतीऽव कांकं ॥३८॥ [६२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि त्रिजटा-स्वप्न-दर्शनं
 नामैकविंशः सर्गः ॥२१॥

१. अ-०स्तप्रमितः । २. अ-प्रवे० । ३. फ-पुरतः स्थितम् ॥
 ४. फ म अ-पक्षीव । ५. आ रा प्र ब ल_१ ल_२-शाखालयनः प्र० ।
 फ अ-शाखालयगः प्रकारं । ६. आ च ब ल_१ ल_२-०मशान्तवादी ।
 रा म-०मशान्तवादी । ७. आ-०गता । च-मुखाग० । ८. अ फ-
 ०रयानः । च-०रयित्वा । अ-रयंश्च । ९. फ-चोदय० । अ-नोदय० ।
 १०. फ-दृष्टः ॥ ११. ब-त्रिजटायुः स्व० । रा म-०टास्वप्नो नाम ॥

[वं-२८]=

[द्वाविंशः सर्गः]

=[दा-२८]

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो विचिन्त्यं

तद् राक्षसीनां च वचः सु-तीक्ष्णम् ।

सीताऽपि तत्रास यथा वनाऽन्ते

१] सिंहाऽभि-पत्ना गज-राज-कन्या ॥ १ ॥ [१

सा राक्षसी-मध्य-गता च भीरुर्

वाक्यैर् भृशं रावण-तर्जिता च ।

कान्तार-मध्ये वि-जने वि-सृष्टा

२] बालेव कन्या वि-ललाप सीता ॥ २ ॥ [२

सत्यं तु चेदं प्र-वदन्ति लोके

नाऽकाल-मृत्युर् भवतीऽति तर्ज-ज्ञाः ।

यत्राऽहम् एवं परि-भत्स्यमाना

३] जीवामि किञ्चित् क्षणम् अल्प-पुण्या ॥३॥ [३

सुखार्दं वि-हीनं बहु-दुःख-पूर्णम्

इदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।

वि-दीर्यते यन् न सहस्र-धाऽद्यं

४] वज्राऽऽहतं शृङ्गम् इवाऽचलस्यै ॥४॥ [४

१. फ ब अ-निशम्य । २. फ म अ-सीता वित० ॥ ३. फ-सुभीरु ।
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०तापि भीरु । अ-तु भीरु । ४. आ-०णपालिता ॥
५. आ-तथेदं । फ-यथेदं । ६. रा प्र ब म ल_१-विज्ञाः । ७. रा प्र-परितर्ज० ।
ब म ल_१-परितर्ज० । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-कृपणाल्प० ॥ ९. रा
ब म ल_१-सुखैर् । १०. फ ब-हि । ११. ल_२-स्थितं । १२. अ-०धा
यद् । १३. ल_२-इवाबलस्य ॥

शेषं त्व् इदानीं मम नास्ति नूनं
वध्याऽहम् अद्याऽप्रिय-दर्शनस्य ।

भावं न चाऽस्याऽहम् अनुग्र-दातुम्

५] अलं द्विजो ब्रह्म यथाऽन्त्य-जाय ॥५॥ [५

नूनं ममाऽङ्गान्य् अ-चिराद् अन्-आर्यः

शस्त्रैः शितैश् छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ।

तस्मिन् अना-गच्छति लोकै-पाले

६] गर्भ-स्थ-जन्तोर् इव शल्य-हर्ता ॥६॥ [६

दुःखं किलेदं मम दौर्-मनस्यं

मासौ चिरायाऽर्घ्यं गर्भिष्यतो द्वौ ।

वध्यस्य बन्धे हि यथा निशाऽन्ते

७] राजाऽप-कर्तुम् त्व् इह तस्करस्य ॥७॥ [७

हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे

हा राम-मातः सह मे जनन्या ।

एषां वि-पद्ये भृशम् अल्प-पुण्या ।

८] महाऽर्णवे नौर इव वायु-नुभा ॥८॥ [८

१. फ च-०हमस्याप्रि० । रा-यथाहमद्या० । ब-धन्याहमद्या० । ल_१ ल_२-दध्याहमद्या० । २. फ च-वास्याह० । ३. फ-द्विजो वेदमथान्यजस्य । ब-द्विजैर्ब्रह्ममथान्यजस्य ॥ ४. च रा ब म ल_२-०ङ्गानि चिराद् । प्र-०ङ्गानचिराद् । ५. फ अ-लोकनाथे । ६. आ-शल्यहर्तुः ॥ ७. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च नेदं । ८. आ-चिरस्याधिग० । ९. आ-च । अ-वै । १०. आ-वृद्धस्य वंधैर्हि । च अ-वृद्धस्य वृद्धस्य । ११. आ-निसान्ते । १२. आ-०पहर्तुस् । अ-राज्यापहर्तुस् ॥ १३. आ-एषाभिपद्ये । १४. अ-अल्पभाग्या । १५. आ-वातरुणा । फ च अ- वातरुणा ॥

तौ धारयन्तौ हि मृगाऽधिपस्य
सत्त्वं च रूपं च नरेन्द्र-पुत्रौ ।

नूनं वि-नष्टौ मम कारणाय

९] सिंहर्षभौ द्वाव् इव वैद्युतेन ॥९॥ [९

नूनं स कालो मृग-रूप-धारी

मार्धं अल्प-भाग्यां लुलुभे तदानीम् ।

मोहान् मया तत्र तु तौ नि-युक्तौ

१०] रामाऽनुजो लक्ष्मण-पूर्वजश् च ॥१०॥ [१०

हा राम सत्य-व्रत दीर्घ-बाहो

हा पूर्ण-चन्द्र-प्रतिमान-वक्त्र १५

हा जीव-लोकस्य हिते प्रियां स्वां

N] वैध्यां न मां वेत्स्यँसि राक्षसार्नाम् ॥११॥ [११

अन्-अन्य-दैवत्यम् इदं क्रमाच्च चं

भूमौ च शय्या नि-यमश् च धर्मै ।

पति-व्रतत्वं च मेमाऽफलं स्यात्

N] कृतं कृत-द्रेष्व् इव मानुषाणाम् ॥१२॥^{१३} [१२

मोघो^{१४} हि धर्मश् चरितो मेमाऽयं

१. फ-कारणात् । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वैद्युतेन ॥ ३. च रा
ब म ल_१ ल_२-ममाल्पभाग्याल्लुलुभे । अ-ममाल्पभाग्यं लु० । ४. फ-हा
राम पूर्णद्वितिरूपवक्त्र । ५. आ-हितः प्रयातो । च रा प्र ब म ल_१
ल_१-०त प्रियाद्य । ६. फ च प्र-ब्रह्मां । ब म ल_१ ल_२-वश्यां ।
७. आ फ च प्र रा ब अ-वेत्स्यति । ८. म-राक्षसीनाम् ॥ ९. फ च अ-
न्यदेवत्वमिदं । १०. आ-क्रमाश्च । म-क्षमा च । ११. म-पतिव्रतात्वं ।
१२. आ-नं मेऽफलं । १३. रा ब प्र ल_२-नास्ति । ल_१-अतः श्लोकादारभ्य
सर्गसमाप्तिं यावत्स्रुटितः पाठः ॥ १४. च रा प्र ब म-मिध्या । १५. च प्र
म-मया तु । आ रा ब-मया यत् ।

- तथैक-पत्नीत्वम् इदं निर-अर्थम् ।
 यैत् त्वां न पश्यामि कृशा वि-वर्णा
 N] हीना त्वया सं-गर्मेने निर-आशा ॥१३॥ [१३
 पितुर् नि-देशान् नियमाद् वि-हीनो
 वनान् नि-वृत्तश् चरित-व्रतश् च ।
 स्त्रीभिस् तु मर्न्ये वि-पुलेक्षणाभिः
 N] सं-रंम्यसे वीत-भर्यः कृताऽर्थः । [१४
 अहं तु राम त्वयि जात-कामा
 सदा वि-नाशाय नि-बद्ध-भावा ॥१४॥
 स्वयं चरित्वा च तपो व्रतं च
 N] त्यक्ष्यामि धिग् जीवितम् अल्प-भाग्या^१ । [१५
 विषस्य दाता न च मेऽस्ति^२ कश्चित्
 शस्त्रस्य वा वेशमनि रावणस्य ॥१५॥
 शोकाऽभि-तप्ता बहु-धा वि-चिन्त्य
 N] दीनाऽथ वेण्य-उद्ग्रथनं गृहीत्वा । [१६
 उर्दूबद्ध-वेण्य-उद्ग्रथनेन शीघ्रम्
 अहं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥१६॥ [१८

१. अ फ च रा प्र-०कपलिनत्वम् । २. व म ल, अ-निरर्थकम् ।
 ३. अ-या । ४. आ-०मनाङ्गिराशा ॥ ५. अ-नियोगाङ्गिरमावि० । ६. म-
 स्त्रीभिश्च म० । च रा प्र व ल_२-०भिस्तु मध्ये । ७. फ-संरंम्यसे । प्र-सं-
 रक्ष्यसे । अ-संरंम्यते । ८. आ-वीतभयं ॥ ९. फ अ-चिरं वि० । च रा व प्र म
 ल_२-निवासाय । १०. प्र ल_२-निबद्धकामा । ११. अ-मोघं चरि० ।
 फ-स्वयं चरित्वाथ । १२. फ-०मिचिज्जीवि० । च-त्यक्ष्याम्यहं जी० । १३. अतः
 परमधिकः पाठः—म-सा जीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं विषेया शस्त्रेण
 शितेन वापि । १४. फ-तु न मेस्ति । अ-न तु मेऽत्र । १५. फ च रा प्र
 व म ल_२ अ-सीताथ ॥ १६. व-तद्वद्धवे० ।

- इतीऽव सीता बहु-धा वि-लप्य
 N] सर्वाऽऽत्मना रामम् अनु-स्मरन्ती ।
 प्र-वेपमाना परि-शुष्क--वक्रा
 नगोत्तमं पुष्पितम् आ-ससाद ॥१७॥ [१७
 उप-स्थिता सा मृदु-सर्व-गात्री
 N] शैखां गृहीत्वा तु नगोत्तमस्य । [१९
 तस्यास् तु रामं परि-चिन्तयन्त्या
 ११पू] रामाऽनु-जं स्वं च कुलं शुभांऽङ्गयाः ॥१८॥
 शुभानि सर्वाणि तर्था बहूनि
 N] सत्योचितानि प्र-वराणि लोके ।
 प्रादुर् निमित्तानि तदा बभूवुः
 ११उ] पुरा वि-शुद्धानि सु-लक्ष्णानि ॥१९॥ [२०
 इत्यर्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-विलापो
 नाम द्वाविंशः सर्गः ॥२२॥

१. आ-अनुस्मरती ॥ २. व ल_२-प्रविशु० । ३. प्र-शिखां । ४. फ अ-
 ०स्वाथ ॥ ५. आ-परिचिन्तयन्त्या । ६. ल_२-रामाग्रजं । ७. आ च रा प्र
 व म ल_२-शुभायाः । अ-शुभाया । ८. फ अ-तदा । ९. आ च रा प्र व
 म ल_२-तथा । १०. फ-पुराणि सिद्धानि । अ-पुरो विशु० । ११. ल_१ ल_२-
 सलक्ष्मणानि ॥ १२. फ-०काण्डे दिग्विजये सी० । रा म-०काण्डे लंका-
 पर्वणि सी० ॥

[वं-२८]= [त्रयोविंशः सर्गः] =[दा-२९]

तथा-गतां च व्यथिताम् अ-निन्दितां^१
व्युपेत-हर्षा पैरिदीन-मानसाम् ।

तेदा निमित्तानि शुभानि भेजिरे

१२] नेरं श्रिया जुष्टम् इवोप-जीविर्नः ॥१॥ [१

तस्याः शुभं वाम-मराल-पक्षम्
राजीववत् कृष्ण-विशाल-शुक्रम् ।

प्राऽस्पन्दतैकं नयनं सु-केश्या
वाताऽऽहेतं पद्मम् इवांऽभि-ताम्रम् ॥२॥ [२

१३] भुजश् च चोर्व-आयत-पीन-वृत्तः
पराऽद्धर्य-कालाऽगुरु-चन्दनोऽर्हः ।

अन-उत्तमेनाऽध्य-उषितः प्रियेण
प्राऽवेपताऽस्याः सु-चिरेण वीमः ॥३॥ [३

१४] गजेन्द्र-हस्त-प्रतिमश् च पीनः
तयोर् द्वयोः सं-हर्तयोः सु-जातः ।^{१५}

प्राऽऽस्पन्दमार्नः पुनर ऊरुर् अस्या
१५] रामं पुरस्तात् स्थितम् आ-चक्षे ॥४॥ [४

१. आ अ फ-‘च’ इति ‘गतां’ इत्यतः पूर्व क्रमव्यत्यत इव पठितः ।
२. च रा प्र ब म ल_२-तथागतां सुव्याथितां सुदीनां । ल_१-अत आरभ्य
सर्गसमाप्तिं यावत्पठितः पाठः । ३. रा म-०र्षामतिदी० । ल_२-०र्षा परदी० ।
अ-०तसत्त्वां परिदी० । ४. च रा प्र ब ल_२-तथा । ५. रा प्र ब म ल_२-जयश्रिया ।
६. फ-इवोपशोभा ॥ ७. आ च रा ब म ल_२-०युक्तं । ८. ल_२-अस्पन्द० ।
९. फ अ-मीनाहतं । १०. फ च ल_२ अ-इवातिता० । ११. फ-दिव्याभ-
रणोपयोग्यः । अ-त्राभेतरपी० । ब म ल_२-चार्वचित्पि० । १२. आ-०नाभः ।
१३. अ-चारु । १४. आ च रा प्र ब म ल_१-०योइव जा० । १५. वं-अस्य
पादस्य स्थाने “पीतोहरेकः सुशुभः सुजातः” इति पठति । १६. रा-०न्दमाना ।
१७. आ-कनकावदातः । अत्र पद्ये शास्त्रान्तरसंमेलनापेक्षः शोचः ३०॥

मुखं पुनर् हेम-समान-वर्णम्
ईषद्-रजो-ध्वस्तम् इवाऽमलाऽक्ष्याः ।

वामः स्थितायाः शिखराऽग्र-दद्याः

N] किञ्चित् स्तनोऽस्पन्दत चारु-गान्ध्याः ॥५॥ [५

एतैर् निमित्तैर् अपरैश् च सीता

सैन-नोदिता प्राग् अपि साधु-सिद्धैः ।

वाताऽऽतप-कान्तम् इवाऽप-कृष्टं

१६] वर्षेण बीजं प्रतिसं-जहर्ष ॥६॥ [६

तस्याः पुनर् विम्ब-फलाऽधरौष्टं

सुभ्रं-अक्षि केशाऽन्त-मराल-पक्ष्म ।

वक्त्रं बभासे सित-चारु-दंष्ट्रं

१७] राहोर् मुखाच्च चन्द्र इव प्र-मुक्तः ॥७॥ [७

सा वीत-शोर्का व्यप-नीत-तन्द्रा

शान्त-र्ज्वरा हर्ष-विशुद्ध-सत्त्वा ।

अशोभताऽऽर्या वदनेन सु-भ्रः

१८] शीतांऽशुना रात्रिर् इवोदितेन ॥८॥ [८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-निमित्त-दर्शनो

नाम त्रयोविंशः सर्गः ॥२३॥

१. फ अ-शुभं । २. फ.-वासः । ३. आ-अनोस्यन्दत । फ-तदा-
क्षंसत । च-स्तनौ स्यन्दत । अ-तदास्यन्दत । रा प्र ब म-स्तनोऽस्यन्दत ।
४. ल२-रामपत्न्याः ॥ ५. फ अ-सुभ्र । ६. प्र ब म ल२ अ-संबोधिता ।
७. फ च-साधुसिद्धैः । ८. ल२-पक्लष्टं । अ-इवाप्रहृष्टं । ९. प्र-वर्षं च ।
१०. आ-वीतप्र० । ११. फ-नास्ति ॥ १२. आ-धरौष्ठ्या । १३. रा-सुभ-
क्षिके० । १४. अ-शितचा० । १५. आ-चन्द्रमिव प्रमुक्तम् ॥ १६. म-
वीतलोका । १७. अ-तनिन्द्रा । १८. आ-शान्तद्वरा ॥ १९. फ च प्र ब ल२
अ-त्रुटितः पाठः । २०. प्र ब म ल२ अ-सीतायाः शुभनिमि० । फ च-
० चदर्शनं ॥

[वं—२९]= [चतुर्विंशः सर्गः] =[दा—३०]

हूनमान् अपि वि-क्रान्तः सर्वं शुश्राव तच्च-तः ।

१] सीतायास् त्रि-जटायाश् च राक्षसीनां च तर्जितम् ॥१॥[१

अवेक्षमाणस् तां देवीं^३ देवताम् इव नन्दने ।

२] ततो बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥२॥[२

यां कपीनाम् अनेकानि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।

३] दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते सेयम् आ-सादिता मया ॥३॥[३

चारेण तु सु-युक्तेन शत्रोः शक्तिम् अभीऽऽप्सुना ।

४] मूढेन चरता तावद् अवेक्षितम् इदं मया ॥४॥^४[४

राक्षसानां नि-वेशाश् च पुरी चेर्यम् अवेक्षिता ।

५] राक्षसाऽधिपतेर् अस्य प्र-भावो रावणस्य च ॥५॥[५

युक्तं तस्याऽप्रमेयस्य सेयं(?सखं) संचवता(?तो)मया ।

६] समा-श्वासयितुं सीतां पत्युर् दर्शन-क्रान्तिणीम् ॥६॥[६

N] अहम् आ-श्वासयाम्य् एनां पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननाम् ।

१. ल_२ अ-हनु० । २. फ ल_१-गर्जितम् । अ-तर्जनम् ॥ ३. आ-
च-अवेक्ष्य० । फ अ-अवेक्षमाणस्तामेव ॥ ४. फ-सहस्राणि अयु० । अ-
अनीकानि सहस्राण्यर्बुदा० ॥ ५. आ-चारेणापि सु० । फ-०ण तु सुगुप्तेन ।
म-०ण सुप्रयुक्तेन । ६. फ म-अवेक्षता । ७. रा प्र ब ल_२-नास्ति ॥
८. फ-चेयं निरीक्षिता । ९. प्र-०तेस्तस्य । १०. फ-तु ॥ ११. 'सेयम्' इति
काऽपि पुरातनी विकृतिः । तु० दा वं-उभयत्रादौ सकारस्य विद्यमानत्वं मूलत
एवाऽसावेवमिति प्रतिभाति । तथाहि, दा-सर्वस०, वं-सत्यम्, इति च पाठौ
भवतः । एवं वं-'सत्यवतः' इति पठति । १२. अ ब-भार्या पत्युर् । फ-भार्या
पतिद् ॥

- अ-दृष्ट-दुःखा दुःखस्य नह्य अन्तम् अधि-गच्छति॥७॥ [७]
 ७] यदि ह्य अहम् इमाम् एवं शोकोप-हत-चेतनाम् ।
 ८पू] अन्-आश्वास्य गमिष्यामि दोषवद् गमनं भवेत् ॥८॥ [८
 गते हि मयि तत्रेयं राज-पुत्री यशस्विनी ।
 N] परि-त्राणम् अ-विन्दन्ती जानकी जीवितं त्यजेत्॥९॥ [९
 ८उ] मया सै चै महा-बाहुः पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 समा-श्वासयितुं योग्यः सीता-दर्शन-लालसः ॥१०॥ [१०
 ९] निशा-चरीणां प्रत्य्-अक्षं न क्षमं प्रति-भार्षणम् ।
 कथं नु खलु कर्त्तव्यम् इदं कृच्छ्र-गतो ह्य अहम् ॥११॥ [११
 १०] अनेन रात्रि-शेषेण यदि नाऽऽश्वास्यंते मया ।
 सर्वथा नास्ति सन्देहः परि-त्यक्ष्यति जीवितम् ॥१२॥ [१२
 ११] रामश्च यदि पृच्छेन् 'मां किं मां सीताऽब्रवीद् वचः ।
 १२पू] किम् अहं तं प्रति-ब्रूयाम् अ-संभाष्य सु-मध्यमाम् ॥१३॥ [१३
 १३उ] सीता-सन्देश-रहितं माम् इतस् त्वरया गतम् ।
 निर-दहेद् अपि काकुत्स्थः क्रुद्धस्तीक्ष्णेन चक्षुषा ॥१४॥ [१४
 १४] यश्च अना-श्वास्यं गच्छामि शोकेनाऽभिनि-पीडितोम् ।
 १५पू] मांऽऽप्त-दोषो भविष्यामि दोषश्चाऽकथने महान् ॥१५॥ [N

१. रा म-०ष्टदुःखां । प्र-०ष्टपूर्वा । व ल२-०ष्टपूर्वा । २. रा म-
 अधिगच्छतीं ॥ ३. अ-०तचेतसाम् । ४. आ- दोषं बहुमते म० । ५. अतः
 परमधिकः पाठः -म-तस्मादाश्वास्य वैदेहीं गन्तव्यं न त्वदृष्टया ॥
 ६. फ अ-च स । ७. आ-प्रमात्वा० ॥ ८. रा प्र व म ल२-न वक्तुं
 प्रतिभाति मे । अ-मयास्या अभिभा० । ९. आ च रा प्र व म ल२ अ-
 इति ॥ १०. अ-नास्त्वस्यते । ११. आ-परित्यजति ॥ १२. फ-वा पृच्छेत् ।
 १३. फ रा प्र व म ल२ अ-प्रेयं ब्रू० ॥ १४. आ-यथानास्वात् । १५. इति-
 शाकन यदि नि० । व-०नातिनि० । १६. व म ल२-आयो दोषी ॥

यदि नेम गमिष्यामि भर्तारं राम-कारणात् ।

[N] वृथां गमनम् इत्य्-एव तस्य राज्ञो भविष्यति ॥१६॥ [१५
१५उ] अन्तरं च समा-साद्य राक्षसीनाम् ईह स्थितः ।

शनैर् आ-श्वोसयिष्यामि सं-ताप-बहुलाम् इमाम् ॥१७॥ [१६
१६] अहं ह्य अ-विदित्श चैव वानरश् च वि-शेषतः ।

[१७पू] वाचं चोदीरयिष्यामि मानुषीं च सु-संस्कृताम् ॥१८॥ [१७

[N] यदि चैर्वाऽभि-धास्यामि संताप-बहुलाम् इमाम् ।

[१८पू] रावणं मन्यमाना 'म' सीता भीता भविष्यति ॥१९॥ [१८पू
अवश्यम् एव वेक्तव्यं मानुषं वाक्यम् अर्थवत् ।

[N] मया सान्त्वयितुं शक्यानाऽन्यथेयम् अ-निन्दिता ॥२०॥ [१९
१७उ] सेर्यम् आ-लोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ।

[N] रक्षोभिस् त्रासिता पूर्वं भूयस् त्रासं गमिष्यति ॥२१॥ [२०

[१८उ] ततो जात-परि-त्रासा शब्दं कुर्यात् तपैस्विनी ।

जानीते हि विशालाऽक्षी रावणं काम-रूपिणम् ॥२२॥ [२१

१९] सीतया हि कृते शब्दे सहसा राक्षसी-गणः ।

नाना प्र-हरणो घोरः समेयाद् अन्तकोपमः ॥२३॥ [२२

१०. फ- चेद् योजयिष्यामि । अ-नेषोऽयिष्यामि । २. फ-व्यर्थेमाग-
नन्तस्य ससैन्यस्य भ० । अ-व्यर्थं गमनमित्येवं तस्य राज्ञो ॥ ३. फ-०रं
स्वहमा० । ल२-अनन्तरं सं० । ४. ल२-अहं । ५. आ-आश्वास० ॥ ६. आ-
अणु ह्यतितनुश् । च रा प्र ब म ल२ अ-अहं ह्यतितनुश् । ७. फ च रा ब
ल२ अ प्र ल१-मानुषीमेव सं० । म-मानुषीमिव सं० ॥ ८. रा प्र ल२-
वाचाभि० । ब ल१-वा नाभि० । ९. फ अ-नास्ति । १०. प्र-सा ॥ ११. च
रा ब म ल१ ल२-वदता ॥ १२. फ-अन्यथालोक्य ॥ १३. फ म-कुर्यान्म-
नस्विनी । १४. च रा प्र ब ल१ ल२-नास्ति । १५. प्र-जानकीयं वि० । ब-
जानाति हि ॥ १६. फ.-नानाप्रहरणोपेतो मासुपेयान्न संशयः । च-नानाप्रहरणा
घोराः समग्रादन्तकोपमाः । रा प्र ब म ल१ ल२-नानाप्रहरणा घोरा समग्रा
अन्तकोपमाः ॥

- २०] ताश् च मां संपरि-क्षिप्य सर्व-तो वि-कृताऽऽननाः ।
 वधे च ग्रहणे चैव कुर्युर् यत्र यथा-बलम् ॥२४॥ [२३
- २१] ततः शाखाः प्र-शाखाश् च स्कन्धाश् चोत्तम-शाखिनाम् ।
- २२पू] दृष्ट्वा विपरि-धावन्तं भवेयुः परि-शङ्किताः ॥२५॥ [२४
 मम रूपं च सं-दृश्यं वने वि-चरतो महत् ।
- N] राक्षस्यो भय-संत्रस्ता भवेयुर् वि-कृताऽऽननाः ॥२६॥ २५
- २२उ] ततः कुर्युः समा-ह्वानं राक्षस्यो रक्षसाम् अपि ।
 राक्षसेन्द्र-नियुक्तानां राक्षसेन्द्र-निवेशने ॥२७॥ [२६
- २३] ते शूल-शर-निस्त्रिंशोः पाश-तोमर-धारिणः ।
- २४पू] आ-पतेयुर् वि-मर्देऽस्मिन् वि-विधाऽऽयुध-पाणयः ॥२८॥ [२७
 सं-कुद्धस् तेषु रक्षःसु वि-धर्मन् रक्षसां बलम् ।
- N] शक्नुयां न तु सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥२९॥ १० [२८
 हिसा-रुचिर्त्वान् मां हिंस्युर् इमां वो जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१. अ-ततो । २. फ-०रिप्रेक्ष्य । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०रिज्ञाय
 सर्वाश्च । ३. फ-वा । ४. अ-कुर्याद्यत्नं यथा तथा । ल_२-०त्नं महाब० ॥
 ५. फ-०दृष्ट्वापि प० । ल_१-मामभिधा० । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 भवेयुर्भयश० ॥ ७. अ-त्वसादृशं । रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-त्वसदृशं । ८. फ
 म-च चरितं । ९. आ-महान् । १०. फ-अ-०त्रिंस्ता ॥ ११. फ-मम
 संप्रति शातने ॥ १२. अ-०स्त्रिंशद्विधायुधपाणयः । १३. फ-वेगेनाविघ्न-
 कारिणः । अ-वेगेन विघ्नकारिणः ॥ १४. फ-संरुद्धैस्तैस्तु रक्षोभिर्विधमन् ।
 अ-संरुद्धैस्तैस्तु रक्षोभिर्विचिन्वन् । ल_१-०सु विदलन् । १५. फ ल_१-
 राक्षसं बलं । ब म-राक्षसोब० । १६. ल_१-नियतं प्रा० । १७. अतः परमधिकः
 पाठः-अ-मां वा गृहीयुराप्लुत्य† बहवः शीघ्रकारिणः । स्यादियं निगृहीता-
 र्थाः‡मम च प्रहयां भवेत् ॥ १८. च प्र ल_२-अतिक्रुद्धाश्च । रा ब म ल_१ अ-
 अभिक्रुद्धाश्च । १९. रा ब म ल_१ ल_२ अ-च ।

† च रा ब प्र म ल_२-गृहीयुराकल्प्य । ल_१-गृहीयुत्पश्य । ‡ अ-निगृहीतार्थं ।

- २५] वि-पन्नं स्यात् ततः कार्यं राम-सुग्रीवयोर् इदम् ॥३०॥ [३०
 प्र-देशे नष्ट-मार्गे च राक्षसैः परि-वारिते ।
 N] सागरेण परि-क्षिप्ते दुर्गे वसति जानकी ॥३१॥ [३१
 वि-ध्वस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिर् मयि सं-युगे ।
 २६] नाऽन्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्य-साधने ॥३२॥ [३२
 वि-मृशन् नैव पश्यामि यो हते मयि वानरः ।
 २७] शत-योजन-विस्तीर्णं लघयेत् तु महोदधिम् ॥३३॥ [३३
 ३०पू] कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्य् एवं रक्षसाम् ।
 २९उ] न तु शंक्ष्यामि सं-प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥३४॥ [३४
 स-संशयानि युद्धानि सं-शयो मे न रोचते ।
 ३१] कंश्च च निःसं-शयं कार्यं कुर्यात् प्राज्ञः स-संशयम् ॥३५॥ [३५
 ३२पू] एष दोषो महान् हि स्यान् मम सीताऽभि-भाषणे ।
 N] प्राण-त्यागस्तु वैदेह्या भवेद् अन्-अभि-भाषणे ॥३६॥ [३६
 संन्तोऽप्य् अर्था वि-नेश्यन्ति देश-काल-विरोधिर्नः ।
 N] वि-क्रवं दूतम् आसाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥३७॥ [३७
 अर्थाऽनर्थाऽन्तरे बुद्धिर् नीता वीऽपि न शोभते ।

१. फ-विपरीतं । २. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-कर्म । ३. अ-इति ॥
 ४. फ अ-उद्देशे नष्टमार्गोऽस्मिन् । ५. फ-गुप्ते ॥ ६. अ फ-विशस्ते । ७. च
 प्र ल_१ ल_२-क्षोभिते । ८. फ अ-सखायं । ल_२-साहाय्यं ॥ ९. फ च ल_१
 ल_२-लघयेच्च । अ-लघयेत् ॥ १०. फ च प्र ब ल_२-सहस्राण्यपि । अ-
 सहस्राणि च । ११. फ रा म ल_२ अ-शक्यामि । ल_१-त्रुटितः पाठः ॥
 १२. फ-असत्यानि च । रा प्र ब म ल_१-संशयोपि हि युद्धेषु । ल_१-संशयानि
 च । १३. अ-कथं । १४. फ अ-कुर्यात्प्राज्ञः कार्यं । रा-कार्यं प्राज्ञः
 कुर्यात्संसं ॥ १५. अतः परमधिकः पाठः-म-राक्षसैः सह मे युद्धं भवेत् सीता-
 भिभाषणो । १६. ल_२-नास्ति ॥ १७. ल_१-त्रुटितः पाठः । १८. फ-विरो-
 धिताः । रा प्र ब म ल_१ अ-विरोधतः । १९. रा ब म ल_१ चापि । प्र-अपि ।

- N] घातर्यन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित-मानिनः ॥३८॥ [३८
 न वि-नश्येत् कथं कार्यं वैरुवं न कथं भवेत् ।
- N] लघ्वेन च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥३९॥ [३९
 ३२उ] कथं नु खलु मे वाक्यं शृणुयान् नोद्विजेत च ।
 इति सं-चिन्त्य मतिमांश् चकार हनुमान् मतिम् ॥४०॥ [४०
 ३३] रामम् अ-क्लिष्ट-कर्माणं सं-बद्धम् अनु-कीर्तयन् ।
 ३४उ] नैनांम् उद्वेजयिष्यामि तत्-सर्व-गत-मानसम् ॥४१॥ [४१
 इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदिताऽऽत्मनः ।
- N] शुभानि धर्म-युक्तानि वचनानि सम्-अर्थयन् ॥४२॥ [४२
 श्रावायिष्यामि सर्वाणि मधुरं मधुराऽत्तरम् ।
- N] श्रद्धास्यति यथा हीऽयं तथा सर्वं समा-दधे ॥४३॥ [४३
 ३४पू] पतिं च परि-शृण्वन्ती चिरस्य पुरुषर्षभम् ।
- N] व्येक्तं पद्म-पलाशाऽस्ती प्र-हृष्ट-हृदया भवेत् ॥४४॥ [N
 N] एवं सं-कीर्तयतो (?यंतं) मह्यं (?मां) रघु-वंश-विवर्धनम् ।^{१६}
 ३५उ] पश्यन्ती चाऽग्रतो व्यक्तं नोद्विग्ना मे भविष्यति ॥^{१७} ॥४५ [N

१. अ-पात० ॥ २. ल_२ अ-इदं । ३. ल_१-त्रुटितः पाठः । ४. म-
 वृथा तु न कथं । अ-कथं न च वृथा । ५. ब ल_२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नोद्वि-
 जेति । आ च रा-नोद्विजेत् ॥ ७. फ अ-हनुमांश्चकार मतिमान् । च ब
 ल_२-० र हनुमान्कपिः ॥ ८. ल_१-त्रुटितः पाठः । ९. आ च-स्वर्धमम् ।
 फ प्र म ल_२ अ-सम्बन्धम् । १०. रा-नैताम् । ल_१-नैतम् । ११. प्र ब म
 ल_२-सर्वं ग० । ल_१-०तमानसा ॥ १२. रा-तथा चेयं । १३. आ च-
 समादधे ॥ १४. फ अ-हि । १५. अ-युक्तं ॥ १६. आ फ च प्र ब ल_१ ल_२
 अ-नास्ति । मूलस्य म-कोशमात्रावस्थितत्वात् प्रस्तावितं शोधनं सम्यगव-
 धेयम् । १७. म-हि । १८. रा ब ल_२-नास्ति ॥

इति स बहु-विधं महाऽनु-भावो

मनुज-पतेः प्रमदाम् अवेक्ष्य(१)माणः ।

मधुरम् अ-वितथं जगाद वाक्यं

N] द्रुम-विटपाऽन्तरम् आ-स्थितो महाऽऽत्मा ॥४६॥ [४४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-विकल्पो
नाम चतुर्विंशः सर्गः ॥२५॥

[वं-३०]= [पंचविंशः सर्गः] =[दा-३१]

एवं बहु-विधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ।

१] श्रावयन् मधुरं वाक्यं वैदेहा व्या-जहार ह ॥१॥ [१
२पू] राजा दश-रथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजिमान् । [२पू

N] चक्रवर्त्ति-कुले जातः पुरन्दर-समो बले ॥२॥ [N
२उ] पुण्य-शीलो महा-कीर्त्तिर ऋजुर् आसीन् महा-यशः । [२उ
अ-हिंसारतिर् अ-शुद्धो घृणी सत्य-पराक्रमः ॥३॥

३] मुख्यश् चेक्ष्वाकु-वंशस्य राज्ञ्य-लक्ष्मी-विवर्द्धनः । [४
पार्थिव-व्यञ्जनैर् युक्तः पृथु-श्रीः पार्थिवर्षभः ॥४॥

४] पृथिव्यां चतुर-अन्तायां विश्रुतः सुख-दः सुखी ।
N] धर्म-शीलो वदान्यश् च प्रिय-वाची जितेन्द्रियः ॥५॥^३ [N
तस्य पुत्रो गुण-ज्येष्ठस् तारोऽधिप-निभाऽऽननः ।

५] रामो नाम विशेष-ज्ञः श्रेष्ठः सर्व-धनुषमताम् ॥६॥ [६
रक्षिता स्वस्य वंशस्य जनस्य परि-रक्षितो ।

१. फ च प्र ल_१ ल_२-एतद् । २. म अ-०विधं चित्रं । ३. फ-
चिन्तयित्वा स वा० । ल_१ ल_२-चिन्तयित्वा महाकपिः । ४. फ-संश्रवे । रा प्र ब
म ल_१ ल_२-प्रस्तावम० ॥ ५. फ रा प्र ल_१ अ-०वाजिनाम् । च ल_२-०वाजिवान् ।
६. ब-बली । ७. फ अ-नास्ति ॥ ८. फ-०रतिराजेन्द्रो । अ-०तिरक्रुद्धो ।
९. प्र ब म ल_१ ल_२-०परायणः । १०. आ फ अ-लक्ष्मीवां श्रीवि० ।
च रा-राजा ल० । ब म-राजल० । ११. ब ल_१ ल_२-पृथिवीन्द्रो जनैर् ॥
१२. आ-पृथिव्याः चतुरन्तायाः । फ-०व्यां सागरान्तायां । ल_२-०व्यां चतुर-
न्तानां । १३. अ-नास्ति ॥ १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तारापतिनि० ॥
१५. च-जनकस्य प० । फ अ-स्वजनस्य च र० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-
जनकस्य च र० ॥

- ६] रक्षिता जीव-लोकेस्य धर्मस्य च परं-तपः ॥७॥ [७
तस्य सखाऽभि-सन्धस्य दृढस्य वचनात् पितुः ।
- ७] स-भार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्र-व्रजितो वनम् ॥८॥ [८
तस्य तत्र महाऽरण्ये मृगयां परि-धावतः ।^१ [१०पू
- ८] रावणेन हता भार्या मिथिलाऽधि-पतेः सुता ॥९॥ [N
यथा-वर्णा यथा-रूपां यथा-लक्ष्मवतां वराम् ।
- N] अश्रौषं सा त्वम् अद्याऽऽर्ये दृष्टा मे नाऽत्र सं-शयः ॥१०॥ [१०
जन-स्थाने वधं श्रुत्वा हंतौ च खर-दूषणौ ।
- ९] त्वम् अ-मर्षाद् इहाऽऽनीता रावणेन दुर्-आत्मना ॥११॥ [१०पू
शृणु वैदेहि रामस् त्वां पतिः कौशल्यम् अब्रवीत् ।
- १०] देवश् चाऽपि ते शूरः कौशल्यं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [N
विररामैवम् उक्त्वा तु स बचो मारुताऽऽत्म-जः ।
- ११] जानकी चाऽपि तच् छ्रुत्वा जहर्ष च ननन्द च ॥१३॥ [१६
ततः सां वक्र-केशाऽन्ता सु-केशी केश-संवृता ।
- १२] उन-नीम्य वदनं भीरुः शिशिर्षां समुद-पेक्षत ॥१४॥ [१७

१. च प्र म ल_१ ल_२-स्वस्य वंशे । रा ब-स्वस्य लो० ॥ २. ल_२
अ-बद्धस्य । ३. ब ल_१ अ-सह भ्रात्रा च । ल_२-सह सुभ्रात्रा ।
४. ल_२ अ-नास्ति ॥ ५. अ-०रूपं । ६. आ फ च रा प्र ब-०लक्ष्मवि तां ।
च ल_१ ल_२-०लक्ष्मीवतां । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शुभाम् । ८. आ-
सत्यम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-सा तथा दृष्टा मया त्वं ॥ ९. रा प्र-हत्वा ।
१०. आ-प्रति । ११. फ-कुशलं । १२. च-कौशल्यं शूरस्ते वा० । रा ब-
ते वाक्यं शूरः कुशलमब्र० । म अ-वीरं कुशलं लक्ष्मणोब्र० । १३. प्र ल_१
ल_२-नास्ति ॥ १४. फ-स निर्वचो । प्र-स बचो वै । ल_१-तु स वचनं । अ-
तां स बचो वै ॥ १५. प्र-तत्तस्य । १६. प्र-तत्तस्य । १७. आ च रा ब प्र ल_१
ल_२-सीता । १८. आ-०सिसिपां । म ल_१ ल_२-शिशिपां ॥

सा तिर्यग् ऊर्ध्वं च तथा ह्य अधस्तान्
निर्-ईत्तमाणां तम् अ-चिन्त्य-रूपम् ।

ददर्श पिङ्गाऽधिपतेर् अमात्यम्

N] वाताऽऽत्म-जं सूर्यम् इवोदैय-स्थम् ॥१५॥[१९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-दर्शनं
नाम पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥^१

१. आ-हि । २. आ-०माणोत्तमरूपचित्यम् । फ अ-०णा-
मचिन्त्यबुद्धिम् । ३. अ-इवाचलस्यम् ॥ ४. रा ब-०ण्डे लंकापर्वणि ह० ।
५. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-३०]= [षड्विंशः सर्गः] =[दा-३२]

ततः शाखाऽन्तरे लीनं त्रस्ता चलित-मानसा । [१पू
१३] सा ददर्श कपिं तत्र प्रंश्रितं प्रिय-वादिनम् ॥१॥ [२पू

सा तु दृष्ट्वा कैपि-श्रेष्ठं विनीतं विटर्प-स्थितम् ।
१४] मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयम् इति भामिनी ॥२॥ [७
सा तं सम्-ईक्ष्याऽथ भृशं वि-संज्ञा

गताऽऽसु-कल्पेव बभूव सीता ।
चिरस्य प्रज्ञां प्रति-लभ्य चैव
१५] वि-चिन्तयामास विशाल-नेत्रा ॥३॥ [९

स्वप्नो मयाऽयं वि-कृतोऽद्य दृष्टः
शाखा-मृगो धिङ् मम भाग-धेयम् ।
स्वस्त्य् अस्तु रामाय स-लक्ष्मणाय
पित्रे तथा मे जनकेश्वराय ॥४॥ [१०

स्वंप्रस् तु नाऽयं नहि मेऽस्ति^१ निद्रा
भयेन शोकेन च पीडितायाः ।

सुखं हि^३ मे नास्ति यतोऽस्मि हीना
१६] तेनेन्दु-बिम्ब-प्रतिर्माऽऽननेन ॥५॥ [११

१. ल२ अ-प्रसृतं । २. ब-ददर्शं प्रसृता सीता वानरं प्रियवादिनम् ॥ ३.
फ-दृष्ट्वा च तं क० । अ-सा तु दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं । ४. आ फ-विनीतवदुप० । ५.
फ अ-विस्मिता ॥ ६. फ-ईक्ष्यैव । ७. फ-विलोल० ॥ ८. आ-०मृगोयं । ९.
फ अ-जनकाय राज्ञे ॥ १०. आ-स्वप्नस्त्वयं किं । ११. आ च रा प्र ब-मेऽथ ।
१२. रा-पीडितात्मा । १३. रा म-च । १४. फ रा प्र ब म ल१ ल२-तेनैव
पूर्णेन्दुनिभाननेन ॥ अ-तेनेन्दुपूर्णप्र० ॥

- अहं हि तस्याऽद्य मनो-भवेन
सं-पीडिता तद्-गत-सर्व-भावा ।
वि-चिन्तयन्ती संततं तम् एव
१७] रूपं च पश्यामि तथा शृणोमि ॥६॥ [१३
मनो-रथः स्याद् इति चिन्तयामि
तथाऽपि बुद्ध्या न वि-तर्कयामि ।
किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
१८] व्यक्त-स्वरूपं च वदत्य् अयं माम् ॥७॥ [१४
नमोऽस्तु वाचस्-पतये सँ-वज्रिणे
स्वयं-भुवे चाऽपि हुताऽशनाय च ।
अनेन चोक्तं वचनं ममाऽग्रतो
१९] वनौकसार्यच्च च तथाऽस्तु नाऽन्यथा ॥८॥ [१५
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-विषादो
नाम षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

१. फ-सयितं । २. फ अ-त चैव ॥ ३. जु । ४. अ-च । ५. फ-०
सरूपं । ब-०सुरूपं । फ ब अ-भिन्नाः-०स्वरूपश् ॥ ६. आ-०तये स्तु व० ।
फ-सु० । ७. आ-यदि मे । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-यदितो ममाग्रे । ८. च
रा प्र ब म ल_१ ल_२-तच्च ॥ ९. रा-सीताचिन्तनं । १०. ल_१-इति सुन्दरकाण्डे
सीतानुचिन्तनं नाम सर्गः । फ प्र ब म ल_१-नास्ति ॥

[वं-N]= [सप्तविंशः सर्गः] =[दा-N]

अब्रवीत् स महा-तेजा हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धाय सीतां मधुरया गिरा ॥१॥
 कां त्वं कमलपत्राऽत्ति श्यामा कौशेय-वासिनि ।
 दुमस्य शाखाम् आ-लम्ब्य तिष्ठसि त्वम् अ-निन्दिते ॥२॥
 किम् अर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवाति शोक-जम् ।
 पुण्डरीक-पलाशाभ्यां विप्र-कीर्णम् इवोदकम् ॥३॥
 का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वराऽऽनने ।
 का वसूनां वराऽऽरोहे देवता प्रति-भासि मे ॥४॥
 अथ चन्द्रमसा हीना पतिता वि-बुधाऽऽलयात् ।
 रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा त्वम् अ-निन्दित-लोचने ॥५॥
 रोषाद् वा यदि वा मोहाद् भर्तारम् अ-सितेक्षणे ।
 वसिष्ठं कोपयित्वेह सं-प्राप्ता त्वम् अरुन्धती ॥६॥
 क नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सु-मध्यमे ।
 अस्माल्लोकाद् अमुं लोकं गतं त्वम् अनु-शोचसि ॥६॥
 व्य-अजनानि तु^३ ते यानि लक्ष्णानि तु^४ लक्ष्ये ।

१. फ-तामब्रवीत्पुनर्धीमान् । अ-तामब्रवीत्ततो धीमान् । च रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-तामब्रवीत् म० । २. च-पवना० । ३. अ-शिरसाञ्जलिमा-
 दाय । च प्र ल_१ -०लिमादाय ॥ ४. फ-पा त्वं कमलपत्राक्षी । रा ब प्र-सा त्वं क० ।
 अ-सा त्वं पद्मपलाशाक्षि । ५. रा ब प्र-श्यामे । ६. फ-०वाससी ॥ ७. रा
 ब म-शोभने । ८. च-चन्द्रसमा । ९. च-वसुधा० । रा प्र ब ल_१-वसुधा-
 लयम् । ल_२-वसुधातलम् । अ-विपुलालयं । १०. फ रा ब प्र म ल_१ ल_२-
 ज्यातिषां रोहिणी ॥ ११. आ अ म-स्वमरुन्धति । प्र-उमनिन्दिते । ल_१
 ल_२-स्वमनिन्दिते ॥ १२. फ रा ब म- गता । प्र ल_२ ल_२-गत्वा ॥ १३. फ
 अ-ब । १४. रा-लक्ष्म० । १५. फ-हि ॥

महिषी भूमि-पालस्य राज-कन्याऽसि मे मता ॥८॥
 सुराणाम् अ-सुराणां च नाग-गन्धर्व-रक्षसाम् ।
 यक्षाणां किं-नराणां च का त्वं भवसि शोभने ॥९॥^१
 रावणेन जन-स्थानाद् बलात् प्र-मथिता यदि ।
 सीता त्वम् असि भद्रं ते तैश्चम् आ-लेंयाहि भामिनि ॥१०॥^२
 सा तस्य वचनं श्रुत्वा राम-कीर्तन-हर्षिता ।^३
 उवाच वाक्यं वैदेही हनूमन्तं द्रुमाऽऽश्रितम् ॥११॥
 दुहिता जनकस्याऽहं वि-देहस्य महाऽऽत्मनः ।
 सीतेति नाम्ना तस्याऽहं भोर्या रामस्य धीमतः ॥१२॥^४
 वैत्सरान् द्वादश पुरा राघवस्य नि-वेशने ।
 भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्व-काम-फलान् बहून् ॥१३॥
 ततस् त्रयोदशे वर्षे राज्ये त्वं इक्ष्वाकु-नन्दनम् ।
 अभि-षेचयितुं राजा सोपाध्यायोऽकरोन् मतिम् ॥१४॥
 तस्मिन् सं-भ्रियमाणे तु राघवस्याऽभि-षेचने ।
 कैकेयी नाम भर्तारं देवी वचनम् अब्रवीत् ॥१५॥
 न पिबामि न खादामि प्रत्य-अहं तैर्वा भोजनम् ।
 एवं मे जीवितस्याऽन्तो रामो यद्य् अभि-षिच्यते ॥१६॥

१. फ अ-वा । २. फ रा व म ल_१-वा । ३. फ अ-शंस मे । ४. प्र-
 नास्ति ॥ ५. फ अ-तन्ममा० । ६. फ भामिनि । म-शोभने । ७. रा व प्र
 ल_२ ल_२-नास्ति ॥ ८. अ-सा च तस्य वचः श्रुत्वा रामकीर्तनकर्षिता ।
 ९. अ-०सुपस्थितम् । फ रा व ल_१ ल_२-द्रुमाश्रिता ॥ १०. फ-वैदे० ।
 ११. रा-नास्ति भद्रन्ते भा० । म-नामास्ति भद्रन्ते पत्नी । अ-नास्ति
 विख्याता भा० । १२. ल_२-नास्ति । १३. आ-वत्सरा । १४. रा व प्र ल_१
 ल_२-०फलास्वयम् ॥ १५. फ च-नेक्ष्वाकुनन्दनः । रा व प्र म ल_१ ल_२-
 चेक्ष्वाकुनन्दनः ॥ १६. ल_२-०न् संभूयमाने । अ-अस्मिन् संभ्रि० । १७. व-
 ०रमिदं । १८. फ-मम । च रा व प्र म ल_१ ल_२-न च । अ-पानभो० ॥

यत् तद् उक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृ-पति-सत्तम ।
 तैत् ते न वि-तथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥१७॥
 स राजा सख-वाग् देव्या वर-दानम् अनु-स्मरन् ।
 मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरम् अ-प्रियम् ॥१८॥
 ततस् तु स्थविरो राजा सख-धर्मे व्यव-स्थितः ।
 ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं हृदन् राज्यम् अयाचत ॥१९॥
 आभ-षेकात् प्रियतरं श्रुत्वा स वचनं पितुः ।
 मनसा पूर्वम् आ-साद्य वाचं प्रति-गृहीतवान् ॥२०॥
 दद्यान् न प्रति-गृह्णीयान् न ह्वयात् किञ्चिद् अ-प्रियम् ।
 अपि जीवित-हेतोर् हि रामः सख-पराक्रमः ॥२१॥
 स त्रि-हायोत्तरीयाणि महाऽर्हाणि महा-यशाः ।
 वि-सृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समा-दिशत् ॥२२॥
 साऽहं तस्याऽग्रतस् तूर्णं प्र-स्थिता चीर-वांसिनी ।
 न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥२३॥
 प्राग् एव महा-भागः सौमित्रिर् मित्र-नन्दनः ।
 पूर्व-जस्याऽनु-यात्राऽर्थं दुम-चीरैर् अलङ्कृतः ॥२४॥
 ते वयं भर्तुर् आ-देशात् प्राग् एव तु दृढ-व्रताः ।
 प्र-विष्टाः स्मो दुरा-धर्षं वनं गम्भीर-दर्शनम् ॥२५॥
 वसंतो दण्डकाऽरण्ये तस्याऽहम् अ-मितौजसः ।

१. फ-त्वया कार्यं । ल_१-पुरा वाक्यं । २. अ-तद्वै न । फ-न त्वया ॥
 ३. फ-च । अ-तं । ४. आ फ-० धर्मव्य० । अ-० धर्मव्यवस्थितम् । ५. अ-रामं ।
 ६. फ-त्राक्यमभाषत । ७. फ-त्राचः प्र० । च रा अ-त्राचा प्र० । ब प्र म ल_१ ल_२-
 वाचा परिगृ० ॥ ८. फ-विवाहोक्त० । ९. आ-जनन्यौमी । फ-जनन्यै तत् ॥
 १०. आ-० वाससः । म-० वासनी । ११. अ-० जस्य तु या० । रा-० जस्य च या० ॥
 १२. फ अ-० देशं बहु मरुता । रा ब प्र म-० देशं प्रा० । १३. ल_२-महाव्रताः ।
 १४. आ-वसन्ती ।

रक्षसाऽप-हृता भार्या रावणेन दुर्-आत्मना ॥२६॥
 द्वौ मासौ तेन मे कालो जीविताऽनु-ग्रहे कृतः ।
 ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस् त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥२७॥
 रावणो वि-कृताऽऽकारो रक्षसोऽति-भयंकरः ।
 समुद्र-पारो दुष्-प्रौऽऽपः कालः परि-मितश् च मे ॥२८॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वाक्यं
 नाम सप्तविंशः सर्गः ॥२७॥

१. आ-०नुग्रहः । २. फ-०सो हि भयानकः । अ-०तिभयानकः ।
 ३. फ-वुष्माप्यः । ४ ल-२-पाणितश्च ॥ ५. फ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[बं-३१]= [अष्टाविंशः सर्गः] =[दा-N]

तस्यास् तद् वचनं श्रुत्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।

२५] दुःखं दुःखाऽभि-भूताया वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१॥

त्वां मार्गमाणा रामाऽर्थे क्लिरयन्ते दिक्षु वानराः ।

N] तैस् तैस् तपोभिर् नि-यमैः सिद्धिं मुनि-गणा इव ॥२॥^६

रघूणां च हरीणां च प्राणास् त्वयि समा-हिताः ।

N] सा त्वं दिष्ट्यां मया दृष्टा नास्ति धन्यतरो मर्म ॥३॥^६

अहं रामस्य सं-देशाद् देवि^७ दूतः समा-गतः ।

२६] वैदेहि कुशली रामस् त्वां च^८ कौशल्यम् अब्रवीत् ॥४॥^६

दाता भोक्ता प्र-हर्त्ता च श्रेष्ठो लोके धनुर्-धरः ।

यो ब्राह्मम् अस्त्रं दैवं च^९ वेद वेद-विदां-वरः ।

N] स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशल्यम् अब्रवीत् ॥५॥

लक्ष्मणश् च^{१०} महा-तेजा भर्तुस् तेऽनु-चरः प्रियः ।

२७] कृतवान् शोकं^{११}-सन्तप्तः शिरसा तेऽभि-वादनम् ॥६॥

सा तयोः कुशलं देवी वीरयोर् नर-सिंहयोः ।

N] श्रुत्वा संहृष्ट-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अथाऽब्रवीत् ॥७॥

१. ब प्र म ल_१ ल_२-महादुःखाभि० ॥ २. च-रामार्थं । ३. ल_२-
दृश्यन्ते । अ-क्लिश्यन्ति । ४. प्र-ऋक्षवा० । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
क्षुत्तृष्णाभ्यां परिश्रान्ता । ६. फ-नास्ति ॥ ७. अ-दृष्टा मया दिष्ट्या ।
८. रा म अ-मया ॥ ९. ब-देव । १०. ब-रामः स त्वां ॥ ११. फ-
तु ॥ १२. फ-लक्ष्मणस्तु । १३. आ-कृतवां शो० । फ-कृतवांश्छोक० ।
१४. आ फ-चाभि० ॥ १५. फ-निशम्य । १६. फ अ-प्रीतिसं० ॥

- कल्याणं तत्र गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे ।
 N] ऐति जीवन्तम् आनन्दो नरं वर्ष-शताद् अपि ॥८॥
 ततः संजात-विश्रम्भौ सीता शशि-निभाऽऽनना ।
 तथा समा-गतश् चाऽपि हनुमान् प्रीतिमान् बभौ ।
 N] परस्परेण चाऽऽननं वि-श्वस्तौ तौ प्र-चक्रतुः ॥९॥
 तस्यास् तु वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽत्म-जः ।
 N] सीतायाः शोक-दीर्घायाः समीपम् उप-चक्रमे ॥१०॥
 यथा समीपं सीताया हनुमान् उप-सर्पति ।
 N] तथा रावणं इत्य् एवं सा सीता पर्य-अशङ्कन् ॥११॥
 अहो धिक् किं कृतम् इदं कथितं हि यद् अद्य मे ।
 N] रूपाऽन्तरम् उपाऽऽगम्य सं एवाऽयं हि रावणः १२॥
 ताम् अ-शोकस्य शाखां तु मुक्त्वा सा शोक-कर्षिता ।
 N] भैयात् तस्याऽनवद्याऽङ्गी धरायां समुपाऽऽविशत् १३॥
 अर्बुदं स महा-बाहुस् ततम् तां जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 N] सा चैवं भय-संनत्रस्ता भूयो नैवाऽभ्यु-उद-ऐक्षत् ॥१४॥
 तं दृष्ट्वा वन्दमानं तु सीता चन्द्र-निभाऽऽनना ।

१. आ-० व गाथे च । फ-कल्याणी वनगा० । २. फ रा-पति-
 जी० । आ-प्रतिजी० ॥ ३. फ-० विश्वासा । ४. व ल_१ ल_२-वाचाल्यं ।
 प्र-वाचालं । ५. आ-०स्तौ तु । अ-विश्रम्भौ तु ॥ ६. फ अ-तस्या-
 ताद् । प्र ल_१ ल_२-ततस्तद् । ७. फ अ-हरियूयपः । ८. फ-०तसायाः ॥
 ९. फ-दृष्ट्वा विशालाक्षी सीता तं । आ च-रावणमित्येव । १०. आ-
 अभि० ॥ ११. फ रा व म ल_१ ल_२-यद्य कथितं हि । १२. अ-सर्व-
 थायं हि । म ल_१ ल_२-स एवायाति । १३. फ-भयत्रस्तानं० ॥ १४. फ-
 अवन्दत । १५. फ अ-भयवित्रस्ता ॥ १६. आ-वन्दमानम् । फ-
 वन्दमानम् । म-वर्धमानं ।

- ३३] अब्रवीद् दीर्घम् उच्छ्वस्यं वानरं मधुर-स्वरम् ॥१५॥
 मायां प्र-विष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
 ३४] सैं-तापयैसि मां भूयः सं-तप्तां तन् न शोभनम् ॥१६॥
 ३६उ] चित्तं जिहीर्षसे यन् त्वं नदी-कूलम् इवाऽम्भसां ।
 अहो स्वप्नस् तु सुख-दो र्याऽहम् एवं-विधां हतां ।
 ३८] प्रेषितं नार्म पश्यामि रात्रयेण वनौकंसम् ॥१७॥
 स्वप्नेऽपि यद् अहं नीरं रात्रवं सह-लक्ष्मणम् ।
 ३९] पश्येयं न वि-षीदेयं स्वप्नो मम न^२ मत्सरी ॥१८॥
 नौऽहं स्वप्नम् इमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ।
 ३७] न शक्योऽभ्युद्-अयःप्राप्तुं प्राप्तश् चाऽभ्युद्-अयो मया १९॥
 किं तु मे चित्त-मोहोऽयं भवेद् वात-गतिम् त्व इति ।
 ४०] उन्-मादो वा विकारो वा स्याद् वेयं मृग-तृष्णिका ॥२०॥
 अथवा नाऽयम् उन्-मादो मोहोऽप्यु^३ उन्मादं-लक्षणः ।
 ४१] सं-बुद्ध्ये चाऽहम् आत्मानम् इमं चाऽपि वनौकसम् ॥२१॥
 इत्यु-एवं बहु-धा बुद्ध्वा संप्र-धार्य बलाऽबलम् ।
 ४२] रत्नसां काम-रूपानां मन्ये तं रत्नसाऽधिपम् ॥२२॥^{१३}

१. आ-उत्स्वस्य । २. आ-चिन्तय नु वचः । अ-०रस्व-
 राम् ॥ ३. व प्र ल_१ ल_२ अ-उन्मादयसि ॥ ४. रा व प्र ल_१ ल_२-
 त्वं चेज्जिहीर्षसि पुनः । अ-स्थितजिहीर्षसेऽनार्यं । फ-०र्षसेऽनार्यं । ५.
 रा व प्र म ल_१ ल_२-संतप्तां तन्न शोभनम् । ६. फ-स्वप्नस्य सुखतो
 योहं । अ-स्वप्नस्य सुवता याहं । ७. आ-चिराद्दहता । फ-चिराकृता ।
 प्र अ-०धा हता । ८. अ-तत्र । ९. अ ब म-भिन्नाः-रावणेन । १०.
 अ-०कसाम् ॥ ११. फ-स्वप्नेप्यहं यदा । १२. फ-स्वप्नोपि मम म० ॥ १३.
 व-अहो । १४. प्र-अहं ॥ १५. फ-०मोहस्संभवेद्वातगतिः स्वयम् ।
 च रा व प्र ल_१ ल_२-०तिस्त्वियं । १६. फ च अ-इदं ॥ १७. आ-
 ०हो तुन्मा० ॥ १८. फ म अ-०रूपत्वान्मेने । १९. च-नास्ति ॥

४३३] एवं बुद्धिं तेतः कृत्वा सीता सा तनु-मध्यमा ।

४३४] अजिज्ञासत् तेतो भूयो वानरं जनकाऽऽत्म-जा ॥२३॥^१

सीतायाश्च च मत्तं बुध्वा हनूमान् हरि-यूथ-पः ।

४५] श्रोत्राऽनुकूलैर्बचनैस् तथ्यैस्तां प्रैत्य-अनन्दयत् ॥२४॥

सं च विग्रह-वान् धर्मः साधुः सत्य-परिश्रयः ।

४६] परि-त्राता च सर्वस्य सर्व-भूत-हिते-रतः ॥२५॥

बलवान् मातरिश्वेव महेन्द्र इव दुर्-जयः ।

४७] आदित्य इव तेजस्वी लोक-कान्तो यथा शशी ॥२६॥

राजा सर्वस्य लोकस्य रामो वैश्रवणो यथा ।

४८] वि-क्रमेणोप-पन्नश्च यथा विष्णुर् महा-यशः ॥२७॥

सत्य-वादी मधुर-वाग् देवो वाचस्-पतिर् यथा ।

४९] रूपवान् सु-भगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।

क्रोध-स्थाने प्र-हर्त्ता च श्रेष्ठो लोके धनुष्मताम् ॥२८॥

५०] बाहु-च्छायाम् अव-ष्टुभ्य यस्य लोकां महाऽऽत्मनः ।

N] देवा इव महेन्द्रस्य मोदन्ते वि-गत-ज्वराः ॥२९॥

तं तादृशम् अना-धृष्यं देवानाम् अपि दुर्-जयम् ।

N] महेन्द्र-सदृशं शौर्ये क्षमर्यां ब्रह्मणा समम् ॥३०॥^{१०}

१. फ-तथा । २. व-भिन्नाः--जिज्ञासन्ती तदा । ३. च-नास्ति ॥ ४. फ-सीतायास्त्वेव तद् बु० । अ-सीतायास्तु म० ॥ ५. फ च अ-मास्तात्मजः । ६. अ-समहर्षयत् । फ च रा ब म-प्रत्यहर्षयत् ॥ ७. फ च रा ब म अ-यः स । ८. फ ब म-०रिश्रवः । अ-०पगक्रमः । ९. अ-प्रदाता च । फ-च दाता च ॥ १०. आ रा च ल, अ-०मेनोप० ॥ ११. फ अ-स्थाने क्रोधप्र० । १२. फ अ-महारथः । च-धनुर्धरः ॥ १३. अ-समाश्रित्य यस्य लोको । १४. ब-समुद्रस्य ॥ १५. अ-न तादृश्यं । १६. फ-पराक्रमे विष्णुसमं क्षमायां ॥ १७. अ-कोषेऽत आरभ्य "आदित्य इव तेजस्वी" इत्यादित्यक्तः पाठः पठितः ॥

- अप-कृष्याऽऽश्रमात् तं तु मृग-रूपेण राघवम् ।
 N] येनाऽप-नीता शून्ये त्वं फलं द्रक्ष्यति तस्य सैः ॥३१॥
 N] कुपितो रावणं सङ्ख्ये घातयिष्यति वीर्यवान् ।
 ५१उ] रोषे-मुक्तैः शरैस् तीक्ष्णैर् ज्वलद्भिर् इव पावकैः ॥३२॥
 तेनाऽहं प्रेषितो दूतम् त्वत्-सकाशम् इहाऽऽमतः ।
 ५३] त्वद्-वियोगेन दुःखाऽऽर्त्तः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ३३॥
 लक्ष्मणश् च महा-त्तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ।
 ५४] अभि-वाद्य महा-बाहुः स त्वां कुशलम् अब्रवीत् ॥३४॥
 रामस्य च सखा वीरः सु-ग्रीवो नाम वानरः ।
 ५५] राजा वानर-मुख्यानां स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥३५॥
 नित्यं स्मरति रामस् ते सु-ग्रीवश् च र्स-लक्ष्मणः ।
 ५६] दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसी-वशम् आ-गता ॥३६॥
 न चिराद् द्रक्ष्यसे रीमं लक्ष्मणं च महा-रथम् ।
 ५७] मुख्यं वानर-कोटीनां सु-ग्रीवं च महौजसम् ॥३७॥
 अहं सु-ग्रीव-सचिवो हनूमान् नाम वानरः ।
 ५८] दूतोऽहं राज-सिंहस्य रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३८॥
 त्वत्-सकाशम् अनु-प्राप्तो रामस्याऽऽदेशतो ह्य अहम् ।
 ५९] प्र-विष्टो नगरीं लंकां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥३९॥^३

१. फ-रावणः । २. फ च रा-शून्ये येनापनीतासि । अ-सीता
 येनापनीतासि । ३. आ प्र म ल_१ ल_२-द्रक्ष्यसि तस्य च । अ-द्रक्ष्यसि त०॥
 ४. फ-रोषप्रयुक्तैरिषुभिः ॥ ५. फ-शोकार्तः ॥ ६. अ-वर्धनिः । ७.
 प्र म ल_१ ल_२ अ-कौशल्यमब्र० ॥ ८. फ-रामस्त्वां सुग्रीवः सहल० ।
 अ-रामश्च सु० । ९. फ-०ति ॥ १०. फ अ-०सि पतिं । ११. फ च अ-
 मध्ये । आ-मुखं ॥ १२. फ-रामवाक्यप्रचोदितः । च-रामवाक्यप्रदे-
 शितः । १३. अ-नास्ति ॥

मूर्ध्नि दत्त्वा पद-न्यासं रावणस्य दुर्-आत्मनः ।

६०] त्वां द्रष्टुम् उप-यातोऽहं स्वम् आ-श्रित्य पराक्रमम् ॥४०॥

नाऽहम् अस्मि तथा देवि यथा त्वम् अव-गच्छसि ।

६१] वि-शङ्का भव वैदेहि श्रद्धेहि वैदतो मम ॥४१॥

तं पुष्प-वर्षैर् अभि-वृष्यमाणं

महा-बलं तत्र तदा नि-षण्णम् ।

कुर्वेहलाद् हर्ष-परिप्लुतांऽत्ती

सीताऽप्यँ अगच्छत् त्वरिता समीपम् ॥४२॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-भाषणं

नामाऽष्टाविंशः सर्गः ॥२८॥

१. फ च अ-कृत्वा मूर्ध्नि ॥ २. फ अ-माम् । ३. अ-वचनं ॥

४. आ-वर्षमाणं । च रा प्र ब-०र्थ्यमानं । ५. फ-कौतू० । ६. फ-

०तांगी । ७-ब प्र म ल१-सीताभ्यग० । ८. फ-हरीशं । अ-हरिं तं ॥

९. फ-०ण्डे दिग्विजये ह० । १०. ल२-०मत्संभाषणं । अ-०मतो

भाषणो ॥

[वं-३२]= [एकोनत्रिंशः सर्गः] =[दा-३६]

तां तु राम-कथां श्रुत्वा वैदेही वानरर्षभम् ।

१] उवाच वचनं तच्चर्म इदं मधुरया गिरा ॥१॥ [१

फ ते रामेण स-सर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।

२] नराणां वानराणां च कथम् आसीत् समा-गमः ॥२॥ [२

यानि रामस्य लिङ्गानि तानि मे वदं वानर ।^३

N] तानि भूयः समा-चक्ष्व नर्मां शङ्को समाविश (१शे)त् ३॥ [३

कीदृशं तस्य सं-स्थानं रूपं रामस्य कीदृशम् ।

३] कथम् ऊरु कथं बाहू लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥४॥ [४

एवम् उक्तस् तु वैदेह्या हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः

४] ततो रामं यथा-तच्चम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमे ॥४॥ [५

जानन्ती बत वैदेहि दिष्ट्या मां परि-पृच्छसि ।

५] भर्तुः कमल-पत्राऽक्षि सं-स्थानं लक्ष्मणस्य च ॥६॥ [६

यानि रामस्य लिङ्गानि लक्ष्मणस्य च यानि वै^२ ।

N] लक्षितानि विशालाऽक्षि तानि मे^३ शृणु तच्च-तः ॥७॥ [७

रामः कमल-पत्राऽक्षः सर्व-भूत-मनो-हरः । [८पू

N] गुणवान् शील-सम्पन्नः सर्व-भूत-हिते रंतैः ॥८॥ [N

१. अ- सीता त्विदं । २. फ च प्र ब म ल, ल_२ अ-लक्ष्मणस्य च ।

३. अतः परमधिकः पाठः-आ-मुखमूरु कथं बाहू लक्ष्मणस्य च वानर ॥

४. फ च-मां शोकः । प्र ल_२-मे शङ्का । म-मे शोकः । ५. रा-नास्ति ॥

६. ल_१-कीर्तनं ॥ ७. फ-जानाना । अ-जानासि । ८. फ-बत दिष्ट्या मां

वैदेहि । अ-तावदिष्ट्या तं वैदेहि । ल_१-०हि दृष्ट्या मां । ९. अ-नास्ति ॥

१०. फ-देवि । ११. च प्र ब म ल, ल_२-चिह्नानि । १२. फ-मे । १३. फ-

वै । १४. रा अ-नास्ति ॥ १५. फ-०तमनोहरः । म ल, ल_२-सर्वलोकहि०॥

- रूप-दाक्षिण्य-सम्पन्नः प्रांशुः सं जनकाऽऽत्म-जे । [८उ
 N] तेजसाऽऽदित्य-सङ्काशः क्षमया पृथिवी-समः ॥९॥
 बृहस्पति-समो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ।
 N] रक्षिता स्वस्य वंशस्य स्व-जनस्य च रक्षिता ॥१०॥ [१०पू
 रामो भामिनि सर्वस्य चतुर्-वर्णस्य रक्षिता ।
 N] मर्यादानां चै लोकस्य कर्त्ता स्थापयिता विभुः ॥११॥ [११
 ७उ] अर्चिष्मान् अर्चितव्योऽसौ ब्रह्मचारि-व्रते स्थितः ।
 ८पू] साधूनाम् उपचार-ज्ञः प्रचार-ज्ञश्च कम्मणाम् ॥१२॥ [१२
 ६उ] राज-विद्या-विनीतानां ब्राह्मणानाम् उपाऽऽसिता ।
 N] श्रुतवान् शील-सम्पन्नो वि-नीतश्च परन्तपः ॥१३॥ [१३
 ऋजुर वेद-विनीतश्च वेद-विद्विः सु-पूजितः ।
 ९] धनुर-वेदे च वैदेहि वेदाऽङ्गेषु च नि-ष्ठितः ॥१४॥ [१४
 वि-पुंलांसो महा-बाहुः कम्बु-ग्रीवः शुभाऽऽननः ।
 १०] गूढ-जंघुः स ताम्राऽक्षो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥१५॥ [१५
 ८उ] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषः स्निग्ध-वर्णः प्र-तापवान् ।
 समः सम-विभक्ताऽङ्गो गुंरुर्गूढ-शिरोऽस्थि-कः ॥१६॥ [१६
 ११] चतुष्-किष्कुश्च चतुर-दर्ण्डो द्विः-शुक्रो दश-पथवान् । [१८उ
 षड्-उन्नतो दश-बृहस्त्रिभिर् व्य-आप्नोति राघवः ॥१७॥ [N

१. फ-गुणवान् रूपस० । २. च ब प्र म ल, ल२-प्रांशुश्च ॥
 ३. फ अ-धर्मस्य च परन्तपः । ४. च-नास्ति ॥ ५. आ-०दातीव । ६. फ
 अ-हिसः । च रा प्र ब म ल, ल२-च सः ॥ ७. च रा प्र ब म ल, ल२-
 ०भ्योयं । ८. ल२-राजराजो वि० । ९. रा-श्रुत० । १०. अ-ययुर्वेद० । ११. फ प्र
 ल, ल२ अ-वेदविद्विश्च । १२. फ च रा प्र ब म ल, ल२-वेदे च वे० । आ-०ङ्गे
 च विनिष्ठितः । च-०ङ्गे च प्रतिष्ठितः । अ-सर्वाङ्गे वेदेषु च सुनि० ॥
 १३. च म-०लांसो । १४. आ रा ब म ल, ल२-०जातुः । १५. फ-गूढो ॥
 १६. आ-चतुर्वर्ण्यो ॥

- १२] त्रि-वलीवा(१मा)न् त्रि-नीतश् च चतुर्-गन्धस् त्रि-कालवित् १८पू
 त्रि-त्रिकम् त्रि-प्रलम्बश् च महाऽऽस्यो घन-निःस्वनैः १८ [१७पू
 १३] चतुः-कृष्णश् चतुर्-लेखः षोडशाऽक्षैः चतुः-समः । [N
 चतुर्दश-सम-द्वन्द्वैः पञ्च-स्निग्धोऽष्ट-वंशवान् ॥१९॥ [१९पू
 १४] भ्राता वै-मात्रिकेश् चाऽस्य सौमित्रिर् अ-पराजितः ।
 १५पू] अनु-रागेण रूपेण गुणैश् चाऽपि तथा-विधः ॥२०॥ [२२
 स तु धर्म-रतः श्रीमान् सं-ग्रहाऽनु-ग्रहे रतः ।
 N] नि-यतः सर्व-लोकानां सर्व-काल-प्रियं-वदः ॥२१॥ [N
 रावणेनाऽप-नीतां त्वां श्रुत्वा दीनस् तु राघवः ।
 १७] अन्व-इष्ट्वांस् तदीं शूरो जन-स्थानं ततस्-ततः ॥२२॥ [N
 त्वाम् एव मार्गमाणौ तौ वि-चरन्तौ वसुं-धराम् ।
 १८] ददृशते च सु-ग्रीवं पूर्व-जेनाऽव-रोपितम् ॥२३॥ [२४
 प्रस्थे च ऋष्य-मूकस्य रम्ये पादप-संकुले ।
 N] भ्रातुर्भयाऽऽर्त्तम् आ-सीनं सु-ग्रीवं शुभ-दर्शनम् ॥२४॥ [२५
 वयं तु कपि-राजानं सु-ग्रीवं सख-संङ्गरम् ।
 N] परि-वीर्याऽऽस्महे राज्यात् पूर्व-जेने परा-जितम् ॥२५॥ [२६

१. फ-०लीत्रिविनतश्च । ब-०लीत्रिभिर्विहीनश्च । ज-०लीघोषि-
 विनतः । २. अ-त्रिवकस् । ३. अ-०स्योष्ठहतुस्वनः ॥ ४. फ-०ज्ञाकः ।
 ५. अ-०मद्वंद्वं । च रा प्र म ल, ल२-०समाद्वन्द्वः । ६. फ-स्नेहोष्टवं । ब-
 सुष्टमोष्टवं । प्र-०ष्टवेशं ॥ ७. अ-०कस्तस्य । ब-कस्त्य च वैमात्रः ।
 ८. अ ब-०त्रिश्चाप० ॥ ९. फ अ-०परः । १०. अ-०लोक० ॥ ११. च-
 तथा । रा प्र ब म ल, ल२-ततः । १२. फ-०स्थाने ॥ १३. अ-अद्राक्षं
 कपिराजानं । अ-अद्राष्टां कपिराजानं । च-अद्रष्ट्वा ते च सु० । १४. च रा
 प्र म ल, ल२-०रम्यया । १५. च रा प्र म-प्रिय० ॥ १६. च ब अ-प्रिय-
 दर्शनम् । रा प्र म-०वं हि तत्परम् । १७. च रा ब प्र अ-०चावीर्यमहे ।
 १८. च रा प्र ब अ-०जेनावरोपितम् ॥

- ततस् तौ चिरं-सवीतौ धनुः-प्रवर-धारिणौ ।
 N] ऋष्य-मूकस्य शैलस्य रम्यं देशम् उप-स्थितौ ॥२६॥ [२७
 तौ मार्गमाणौ नृ-वरौ वनं गम्भीरम् ओजसा ।
 N] सु-ग्रीवो दूरतोऽपश्यत् सह तैर् वानरर्षभैः ॥२७॥ [N
 सै तौ दृष्ट्वा नर-व्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ।
 N] अभि-प्लुतो गिरेस् तस्य शिखरं भीम-विक्रमः ॥२८॥ [२८
 ततः स शिखरे तस्मिन् वानरेन्द्रो व्यव-स्थितः ।
 N] तयोः समीपं माम् एव प्रेषयामास स-त्वरर्म ॥२९॥ [२९
 ताव् अहं पुरुष-व्याघ्रौ सुग्रीव-वचनात् प्रभू ।
 N] रूप-लक्षण-सम्पन्नौ कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥३०॥ [३०
 तदाऽस्मि राघवेणोक्तं शोकाऽऽत्तेन महाऽऽत्मना ।
 N] हरणं तव वैदेहि राक्षसेन दुर-आत्मना ॥३१॥ [N
 तौ परिज्ञात-तत्त्वाऽर्थौ मया प्रीति-समन्वितौ ।
 N] पृष्ठम् आ-रोप्यै तं देशं प्राऽऽपितौ पुंरुषर्षभौ ॥३२॥ [३१
 नि-वेदितं च तत्त्वेन सु-ग्रीवाय महाऽऽत्मने ।
 N] तेषाम् अन्योऽन्य-संवादाद् भृशं प्रीतिर् अजायत ३३ ॥ [३२
 तत्र तौ प्रीति-सम्पन्नौ हरीऽऽश्वरं नरेश्वरौ ।
 N] परस्पर-कृताऽऽश्वासौ कथया पूर्व-वृत्तया ॥३४॥ [३३
 तं तथाऽऽर्वासायामास सु-ग्रीवं लक्ष्मणाऽग्र-जः ।

१. प्र ब ल, ल_२-तु । २. ब म-धीर० । ३. फ-नास्ति । ४. फ-
 उपागतौ ॥ ५. प्र-तौ वानरर्षभौ ॥ ६. म-तौ तु । ७. आ-शिखरं । अ रा
 प्र ब म-शिखरे ॥ ८. आ-सत्वरः । ९. ल, -नास्ति ॥ १०. ल_२-नास्ति ॥
 ११. आ-वेनोक्तः । १२. अ रा ब प्र ल, ल_२ अ-नास्ति ॥ १३. फ-
 पृष्ठमारोप्य । १४. अ-व नरर्षभौ ॥ १५. फ अ-दितौ । १६. अ फ-
 संलापाद् । आ-संवादाद्गुह्यती रजा० ॥ १७. ब प्र म ल, ल_२-नरेश्वरहरी-
 श्वरौ ॥ १८. आ फ रा-सान्त्वयामास । अ-ततश्च सान्त्व० ।

- N] स्त्री-हेतोर वालिना भ्रात्रा निर्-अस्तम् उग्र-तेजसा ३५ [३४
तवाऽऽर्थे हरणं तस्मै सौमित्रिर् अति-वीर्यवान् । [N
- N] लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सु-ग्रीवाय न्यै-अवेदयत् ॥३६॥ [३५उ
स श्रुत्वा वानरेन्द्रम् तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ।
तथाऽऽसीन्निष्-प्रभोऽत्य-अर्थं ग्रह-ग्रस्त इवोडु-रादौ । [३६
- N] स तस्याऽनाशयञ्छोकं रामस्याऽक्लिष्ट-कर्मणः ॥३७॥ [N
३२पू] ततस्ते गात्र-शोभीनि हृताया राक्षसेन तु ।
N] यान्य् आभरण-जातानि वि-क्षिप्तानि मही-तले ॥३८॥ [३७
तानि सर्वाणि सं-हृत्य रामाय हरि-यूथं-पः ।
N] सं-हृष्टो दर्शयामास गतिं तु न विदुस् तव ॥३९॥ [३८
३२उ] तानि रामाय दत्तानि मैथैवोप-हृतानि च ।
N] स्वैन-चन्ति वि-कीर्णानि तस्मिन्ने विहत-चेतसि ॥४०॥ [३९
तान्य् अङ्गे दर्शनीयानि कृत्वा बद्धु-विधं तदा ।
३३] हृदि देवि प्र-काशं मे देहीऽति करुणं चिरम् । [४०
N] परि-देवितम् आर्येण शोकोप-हत-चेतसा ॥४१॥ [N

१. फ-वल्लिना । २. आ-निरस्रोऽमितते० । रा प्र ब म ल_२-भमितौजसम् ।
फ-गुह्तेजसा ॥ ३. आ फ-०र्थे । ४. फ-अथ वी० । ५. आ अ-निवे० ॥
६. फ-प्रहाक्रान्त । ७. प्र-इवोडुपं । म-इवेन्दुराट् ॥ ८. आ-रक्षसा
हियमाणया । ९. फ अ-निक्षि० ॥ १०. फ रा प्र ब म ल_२-०पाः । ११. फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-संहृष्टा दर्शयामासुः । १२. फ-तथा ॥ १३. प्र ल_१
ल_२-०वैवाप० । १४. फ अ-स्वनवन्त्यवकी० । १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
ततो विपुलचेतसा । १६. आ-स बहुवित्तदा । १७. प्र-नास्ति । १८. फ च-
देवि देवप्रकाशेन । अ-तेन देवप्रकाशेन । रा म ल_१ ल_२-देवि दे० ।
आ-०वप्रकाशोथ । १९. आ च-देवीति । फ-देवेन । अ-देवेति । २०. फ
अ-परिदेवितम् ॥ २१. आ-प्रत्यदेवयदाविष्टः । २२. फ-पर्यदेवयदाविष्टः ।
फ-०चेतनः । आ-तत्रोपहतचेतनः । २३. प्र अ-नास्ति ॥

पश्यतस् तस्य रुदतस् तप्यतश् च पुनः पुनः ।

N] माऽज्ज्वालयन् दौशरथेस् तानि शोक-हुताऽशनमा ॥४२॥ [४१

श्लोचितं सु-चिरं तेन दुःखाऽऽर्चेन महाऽऽत्मना ।

३४] मया सँ वि-विधैर् वाक्यैः कृच्छ्राद् उत्थापितः पुनः ४३॥ [४२

तानि दृष्ट्वा महाऽर्हाणि दर्शयित्वा मुहुर् मुहुः ।

N] राघवः सह-सौमित्रिः सु-ग्रीवम् उप-तौपयेत् ॥४४॥ [४३

र्त्वाऽदर्शन-जेनाऽऽर्ये राघवंः परि-तप्यते ।

३५] महता ज्वलता नित्यम् अग्निनेवोच्चं-पर्वतः ॥४५॥ [४४

त्वत्-कृते मदनश् चैव शोकश् चिन्ता च राघवम् ।

३६] तापयन्ति महाऽऽत्मानम् अग्न्य्-आंगारम् ईवाऽऽग्नयः ४६॥ [४५

तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्ये शोकेन च वि-चोलयते ।

३७] महा-भूमि-चलेनैव शिला-धातु-सखोऽर्चलः ॥४७॥ [४६

तानि रम्याणि पश्यन् स काननानि महान्ति च ।

३८] रतिं न विन्दते रामस् त्वाम् अ-पश्यन् नृपाऽऽर्त्मे-जे ४८॥ [४७

सहितौ राम-सुग्रीवाव् उभाव् अकुरुतां ततः ।

N] समर्थं वालिनं हन्तुं तौ र्त्वाऽन्वेषणाय च ॥४९॥ [४९

१. आ फ अ-पश्यतस्तानि । प्र-पश्यतो रुदतस्तस्य । २. क-तस्य तप्य । अ-तव तस्य । ३. क-दर्शयतस् ॥ ४. आ-यथा । ५. फ-च ॥ ६. क-उपपादयत् । म ल१-उदपादयत् । अ-उपतापयत् । ७. ल२-नास्ति ॥ ८. ल१-तावदर्शनं । ९. आ ल१-चतुर्भिः प० । म-चतुर्भिः परिताप्यते । १०. फ-०नेवाग्निप० । क रा प्र ब म ल१-नेव हि प० ॥ ११. आ-०गाराय चाग्नयः । १२. अ-नास्ति ॥ १३. प्र-०जेनापि । १४. म-परिचा० । अ-तु वि० । १५. आ-०तुरिवाचलः । ल१-०तुमथोचलः ॥ १६. अ-नृपात्मजः । ब म-०क्षयनिन्दिते । १७. अतः परमधिकः पाठः-म अ-स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिप्रं ब्रूयति राघवः । समिन्नबान्धवं हत्वा रावणं जनकाऽऽत्मजे ॥ १८. अ-तदा० ।

ततो नि-हृत्य तरसा रामो वालिनम् आहवे ।

२०] सर्वर्क्ष-हरि-सैन्यानां सु-ग्रीवम् अकरोत् पतिम् ॥५०॥ [५१

राम-सुग्रीवयोः सख्यं देव्य् एवं सम्-अजायत ।

N] हनुमन्तं च मां विद्धि तयोर् दूतम् इहाऽऽगतम् ॥५१॥ [५२

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-सम्भाषणो

नामैकोनविंशः सर्गः ॥२९॥

[वं—३२]= [त्रिंशः सर्गः] =[दा—३५]

स राज्यं प्राप्य सु-ग्रीवः समा-नीय हरीऽऽश्वरान् ।

२१] त्वद्-अर्थे प्रे(प्रे)षयत् सर्वान् दिशो दश महा-बलान् ॥१॥ [५३

आ-दिष्टा वानरेन्द्रेण सु-ग्रीवेण महाऽऽत्मना ।

N] अद्रि-राज-प्रतीकाशाः सर्व-तः प्र-स्थिता महीम् ॥२॥ [५४

अङ्गदो नाम लक्ष्मीवान् वालि-सूनुर महा-बलः ।

N] प्र-स्थितः कपि-शार्दूलस् त्रि-भाग-बल-संवृतः ॥३॥ [५६

वि-चित्र दक्षिणाम् आशां स-शैल-वन-काननाम् ।

N] गिरि-जालाऽऽवृतां दुर्गां प्रायस् तेन वि-चिन्महे ।

२२उ] त्वां देवि राघवस्याऽर्थे सर्व-तो मृगयामहे ॥४॥ [N

तेषां नो विप्र-नष्टानां विन्ध्ये पर्वत-सत्तमे । [५७पू

क्षुधाऽऽर्त्तानां बिले क्वाऽपि तृषाऽऽर्त्तानां तदा सताम् । [N

N] मृशं शोक-परीतानाम् अहो-रात्र-गणा गताः ॥५॥ [५७उ

ते वयं कार्य-नैराश्यात् कालस्याऽति-क्रमेण च ।

N] भयाच् च कपि-राजस्य कालाऽतिगम-शङ्कया ॥६॥ [५८

वि-चीय गिरि-दुर्गाणि नदी-प्रस्रवणानि च ।

N] अना-साद्य पदं देव्याः प्राणांस् त्यक्तुम् उप-स्थिताः । [N

२३उ] ततस् तस्य गिरेर् मूर्ध्नि वयं प्रायम् उपाऽऽस्मैहे ॥७॥ [N

१. आ-महाहरीन् । २. च रा ष म ल, ल_२ अ-०बलः ॥

३. आ-०न । ४. स-दक्षिणां दिशमाख्याय प्रेतराजेन पालिताम् । ५. फ च

रा प्र ष ल, ल_२ अ-नास्ति । ६. आ-सर्वे ते । फ अ-सर्वे वै । प्र ल,

ल_२-त्वां देवि ॥ ७. फ-तु । अ-वै । ८. आ-कस्मिस्तृषा० । ९. फ अ-

क्षुधितानां निरासानां वने कस्मिन्निदासताम् ॥ १०. आ-कालान्तरविशं ॥

११. फ-गुहू० । १२. आ-प्रभा० ॥ १३. प्र ल, उपस्थिताः ॥

- अथ नः पर्वते विन्ध्ये निर-आशानाम् अ-निन्दिते । [N
 २४] भृशं शोकाऽर्णवे मग्नः पर्य-अदेवयद् अङ्गदः ॥८॥ [६०उ
 तव नाशं च वैदेहि वालिनश् च तथा वधम् ।
 २५] प्रायोप-वेशम् अस्माकं वि-नाशं च जटायुषः ॥९॥ [६१
 तेषां नः स्वामि-सन्देशे निर-आशानां मुमूर्षताम् ।
 N] कार्य-हेतोर् इवोपेतैः शकुनिश् चेदम् अब्रवीत् ॥१०॥ [६२
 शृध्र-राजस्य सोदर्यः संपातिर् नाम वीर्यवान् । [६३पृ
 २६] र्यवीयान् केन मे भ्राता हतः के च वि-नाशितैः ॥११॥ [६४पृ
 शशंस चाऽङ्गदस् तस्मिन् जन-स्थाने महद्-वधम् ।
 २७] राक्षसेनाऽति-कायेन त्वां च तत्राऽप-वाहिताम् ॥१२॥ [६५
 जटायुषश् च सम्पातिर् वधं श्रुत्वाऽति-दुःखितः ।
 २८] त्वाम् आ-चष्ट वराऽऽरोहे वसन्तीं रावणाऽऽलये ॥१३॥ [६६
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्पातेः प्रीति-वर्द्धनम् ।
 N] अङ्गद-प्रमुखास् तूर्णं तंतः संप्र-स्थिता वयम् ॥१४॥ [६७
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहा हृष्टाः पुंष्टाः पुंवं-गमाः ।^{१२}
 विन्ध्याद् उत्-पत्य सं-दृष्टाः सागरस्योत्तरं गिरिम् ॥१५॥ [६८
 अथाऽहं हरि-सैन्यस्य सागरं प्रेक्ष्य सीदतः ।^{१३}
 २९] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहः पुप्लुवे शत-योजनम् ॥१६॥ [७०
 इयं लंका मया रात्रौ दृष्टा वै राक्षसाऽऽकुला ।

१. आ-सन्देशाच्चिरा० । २. आ-विहस्येतत् । ३. अ-०निर्वै
 तदात्र० ॥ ४. अ-जवी० । ५. अ-कस्मिंश्च कारणे ॥ ६. प्र-०दक्षासौ ।
 म ल१ ल२ अ-०दस्तस्मै । ७. आ-महाव० ॥ ८. आ-शुत्वैव दुः० ॥ ९. अ-
 ०नः । १०. अ-नगेशं प्र० ॥ ११. ल१-दृष्टाः । १२. अ-नास्ति । १३. क्रिया
 साकांक्षत्वं त्विह द्र० । अत्र दा-‘विन्ध्यादुत्थाय संप्राप्ताः सागरस्यान्त-
 मुत्तरम्’ इति पठति ॥

N] रावणश् चाऽपि सं-हृष्टस् त्वं च शोकेन पीडिता ॥१७॥ [७१

N] कुञ्जरो नाम वैदेहि गिरीणाम् उच्चमो गिरिः ।

४०उ] तस्माद् गच्छति गो-कर्णं पर्वतं केसरी हरिः ॥१८॥ [८०

सं तु देवर्षिभिर् जुष्टं पिता मम महा-कपिः ।

४१] तीर्थं नदी-पतेः पुण्यं शङ्ख-सादनम् उत्-तमम् ॥१९॥ [८१

तस्य^१ऽहं क्षेत्र-जैः पुत्रो जातो वातेन मैथिलि ।

४२] हनुमान् इति वि-ख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥२०॥ [८२

वि-श्वासा^२र्थं तुं ते देवि^३ भर्तुर उक्ता मया गुणाः ।

४३] यथा मां त्वं कपिं व्यक्तं मन्येथा जनकाऽऽत्म-जे ॥२१॥ [N

एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं यथा-वृत्तम् अ-निन्दिते ।

N] अभि-भाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेर् अहम् ॥२२॥ [N

तं मां राम-कृताऽऽदेशं त्वन्-निमित्तम् इहाऽऽगतम् ।

N] सुग्रीव-संचिवं देवि बुद्धयस्व पवनाऽऽत्म-जम् ॥२३॥ [N

'हंतो गजो येन च' शङ्ख-सादने

कपि-प्रवीरेण महर्षि-नोदनात् ।^१

तैस् तु^३ वायु-प्रभवोऽस्मि मैथिलि

N] प्र-भावतस् तत्-प्रतिमोऽस्मि वानरः ॥२४॥ [८९

प्र-ब्रूहि सर्वं 'हृदि यत् स्थितं ते

'मां वोऽचिरेण त्वम् अ-निन्द्य-रूपे ।

१. अ-रावणोपि च । २. च-संहृष्टस्वां । ३. आ-०तः । अ-०ताम् ॥

४. आ-केसरी ॥ ५. आ-०र्षिनिर्दिष्टः । प्र-मत्तदेव० । ६. फ-तस्य केसरिणः ॥

७. फ-च वैदेहि । रा ब ल_१-तु वै देवि । अ-तु वैदेहि । ८. अ-मन्यस्व ॥

९. च-त्रुटितः पाठः । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-जनकारभजे ॥ ११. अ-

हतेऽसुरे संयति । १२. च-त्रुटितः पाठः । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

१३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-अहं तु । अ-तस्यान्वये वा० । १४. फ-भिन्नाः

हृदयस्थितं । १५. आ-मां वै चि० । फ-मा मैथिच० ।

यावद् ब्रवीम्य् उग्र-जवेन गत्वा
 N] प्रियं प्रिया तेऽधि-गतेति रामम् ॥२५॥^२ [N
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि सीता-दर्शने
 हनुमद्-वाक्यं नाम त्रिंशः सर्गः^३ ॥ ३० ॥

१.-फ-प्रियं प्रियं ते ह्यधिगम्य । २. रा प्र व ल, ल_२-नास्ति ॥

३. ल, -इति सुन्दरकाण्डे हनुमद्वाक्यं नाम सर्गः । फ-०काण्डे उद्योगपर्वणि
 स त्तासञ्भाषणं नाम । च-०दर्शने हनुमद्भाषणं नाम ॥

[वं-३३]= [एकत्रिंशः सर्गः] =[दा-३५,३६]

- से शोकाऽऽत्ताम् अ-शोक-स्थो ददर्श हनुमान् कपिः ।
१] वि-मुक्तां किं-नरेणेव किं-नरीं जनकाऽऽत्म-जाम् ॥१॥ [N
तां नि-शाम्य विशालाऽऽत्तीं क्षितौ क्षिति-रजश्-चिताम् ।
२] वाष्प-सन्दिग्धया वाचा पुनर् वचनम् अब्रवीत् ॥२॥ [N
दूतोऽहम् अन-अवद्याऽङ्गि लंकां प्राप्तो नृपाऽऽज्ञया ।
३] त्वद्-अर्थं प्रेषितस् तेन राघवेण महाऽऽत्मना ॥३॥ [N
सा तस्य वचनं श्रुत्वा मानुषस्येव भाषितम् ।
४] अकरोत् कपिम् आ-श्रित्य न वि-षादं न वि-स्मयम् ॥४॥ [N
तथा ब्रुवाणं वैदेही वानरं रावर्णे-क्षये ।
५] नाऽभ्य-अभाषत शोकेन हर्षेण च जडी-कृता ॥५॥ [N
स मुहूर्त्तात् कपि-श्रेष्ठो हनुमान् मारुतोऽऽत्म-जः ।
६] नि-पत्य चरणौ मूर्ध्ना कीर्त्तयामास राघवम् ॥६॥^६ [N
समुद्र इवाऽक्षोभ्यो हिमवान् इव निश्-चलः ।

१. फ-शोकात्तां तामशो० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०त्तामशो-
कार्हा ॥ २. आ-तान्निशाम्य । फ च-तन्निशाम्य ॥ ३. आ-भाषतः ॥
४. रा ब-रावणालये । ल_१-रावणे क्षये । ५. अ-शास्त्रकोविदः । ६.
अतः परमधिकः पाठः—फ रा प्र च ब अ म ल_१ ल_२-यशसा तपसा
चैव वीर्येण च विशां पतिः । युक्तो योगवतां श्रेष्ठः स त्वां कौशल्यम-
ब्रवीत् ॥ ७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-च सतां ।

१. च-तपसां । रा प्र ब म ल_१ ल_२-च सतां ॥

८] सत्य-धर्म इवाऽकम्प्यः स त्वां कौशल्यम् अब्रवीत् ॥७॥ [N

भूर्यश् चाऽपि महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

N] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं सीता-प्रत्यय-कारणम् ॥८॥ [N

कुशली देवि काकुत्स्थः सर्व-शस्त्र-भृतां-र्वरः ।

N] गुरोर् आ-राधने युक्तो लक्ष्मणश् च सु-लक्षणः ॥९॥ [७४

तस्य कार्यवतो देवि भर्तुस् तव हिते रताः ।^१ [७५पू

N] सुखम् आ-लोकयन्त्य अन्ये हरयः सङ्घ-चारिणः ॥१०॥ [N

मत्-सहायाः परे वीरा वेर्लायां समव-स्थिताः । [N

१. अतः परमधिकः पाठः— च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्रियो यस्य च सौमित्रिः सौमित्रेभ्यैव यः प्रियः । सुहृद्वा वानरेन्द्रस्य स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥ भ्राता कनीयान् रामस्य सुमित्रा येन सुप्रजा । प्रणम्य शिरसा पादौ स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥ पितृवत् पश्यते रामं त्वां च पश्यति मातृवत् । यो नित्यमरविन्दाक्षि स त्वां कौशल्यमब्रवीत् ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः । मुमोच दुःखिता सीता शोकोष्णां नेत्रजं जलम् ॥ अशोभन्त ततश्चास्या नेत्राभ्यामश्रुबिन्दवः । फुल्लाभ्यामिव पद्माभ्यां पतन्तस्तोयबिन्दवः ॥ सापमृज्यायते नेत्रे कराभ्यां करुणावती । उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमकाच्छती ॥ च रा प्र म ल_१ ल_२-सर्गसमाप्तिर्दृश्यते ॥ २. ल_१-अन्यश् । ३. फ-हनु० ॥ ४. अ-ते भर्ता सर्वलोकहिते रतः ॥ ५. आ-सर्वहि० । ६. अ-तास्ति । ७. च रा प्र ब म ल ल अ-लोकम् ॥ ८. आ-सुवले स० । अ-लाघवं समुपस्थितम् । फ-०यां समुपस्थितम् ।

१. ल_१ ल_२-०त्रेऽपि । २. च ब म ल_२ अ-यो नाथो । ल_१-वित्राता ॥ ३. अ-सुव्रता ॥ ४. रा प्र ब म ल ल_१ ल_२-०त्थं । ५. च रा प्र प्र म ल_१ ल_२-पतंतोस्या । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-प्रसन्नास्तो० ॥ ७. ब म-साप्रमृ० । अ-०मृज्य ततो । ८. रा ब-०पते । ल_२-०यती । ९. रा ब म-तं चाधिगच्छती । ल_१ ल_२-तं चाध्यगच्छत । अ-तमकरोच्छतः ॥

- N] अहम् एकस् तु सं-प्राऽऽप्तः सम्पाति-वचनाद् इह ॥११॥ [७५उ
 मयेयम् अ-सहायेन चरता काम-रूपिणा ।
- N] दक्षिणा दिक् समा-क्रान्ता देवि त्वाम् अनु-मार्गता ॥१२॥ [७६
 दिष्ट्याऽद्य हरि-सैन्यानां त्वन्-नाशम् अनु-शोचताम् ।
- N] अप-नेष्यामि सं-तापं तवाऽभि-गमनाद् अहम् ॥१३॥ [७७
 दिष्ट्याऽहं वानरान् सर्वान् हरीणाम् ईश्वरं च तम् ।
- N] दृष्ट्वा देवीऽति वक्ष्यामि दृष्ट्वा रामं च साऽनु-जम् ॥१४॥ [N
 दिष्ट्या चं न व्य-अर्थम् इदं मम सागर-लङ्घनम् । [७८पू
 राघवेश् चं महा-वीर्यः क्षिप्रं त्वाम् अभि-पत्स्यते । १०
- N] स-मित्र-बान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाऽधिपम् ॥१५॥ [७९
 सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णस्येह सुन्दरि । १३
- N] प्रेषितं रामचन्द्रेण सुवर्णस्याऽङ्गुलीयकम् ॥१६॥ [N
 राम-नामोऽङ्कितं चेदं दिव्यं पश्याऽङ्गुलीयकम् । [दा३६, २उ
- N] समा-श्वसिहि भद्रं ते क्षीण-दुःख-फला ह्य असि ॥१७॥ [३पू
 गृहीत्वा प्रेक्षमाणा तद् भर्तुः कर-विभूषणम् । [४पू
- N] मुमोच हर्ष-जं वारि स-त्रीडितम् अधो-मुखी ॥१८॥ [N

१. फ-एव सुसं० ॥ २. अ-मथैवम् । ३. अ-स्वामेव मा० ॥ ४.

आ-दिव्यर्क्षहरिसिंहानां । च रा व म अ-दिष्ट्यार्क्षहरिसिंहानां । ५. अ-
 नास्ति ॥ ६. च-०नुगम् ॥ ७. फ-नानर्थकम् । ल_२-न चाव्यर्थम् । ८. अतः
 परमधिकः पाठः—फ च रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-अद्य प्राप्स्याम्यहं दिष्ट्या
 त्वदर्शनकृतं यशः । तदाश्वसिहि भद्रन्ते क्षीयादुःखासि मैथिलि ॥ फ-यशसा
 तपसा चैव वीर्येण च विशांपतिः । ९. फ-राघवः स । १०. च रा प्र व म
 ल_१ ल_२-नास्ति । ११. फ प्र ल_१ ल_२-०णस्य च । रा व-०णस्यैव । १२.
 आ फ-भाविनि । रा व प्र ल_१ ल_२-मैथिलि । १३. च म अ-नास्ति ।
 १४. अ-नास्ति ॥ १५. अ-रामरामा० । १६. प्र ल_१ ल_२-वैदेहि ॥

१. च रा प्र व म ल_१ ल_२-अहं प्राप्स्यामि दिष्ट्याद्य । अ-प्राप्स्या-
 म्यहं त्वहं दिष्ट्या । २. च रा व प्र म ल_१-भामिनि ॥

तच्च छुत्वा मधुरं वाक्यं सीता राम-गुणाऽन्वितम् ।

नेत्राभ्यां कृष्ण-साराभ्यां मुमोचाऽऽनन्द-जं जलम् ।'

N] भर्त्तारम् इव सं-प्रांऽऽप्य जानकी मुदिताऽभवत् ॥१९॥ [४७
चारु तद् वदनं तस्यास् ताम्र-शुक्लाऽसितेक्षणम् ।

N] हर्षोद्-अग्रं बभूवाऽथ राहु-मुक्त इवेन्दु-राट् ॥२०॥ [५
ततः सा ह्रीमती बाला भर्तृ-व्यसर्न-कर्षिता ।

N] रुदती शोके-हर्षाभ्यां मुदिता वाक्यम् अब्रवीत् ॥२१॥ [N
कुशली यदि काकुत्स्थः किं तैत् सागर-मेखलाम् ।

N] न निर-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर्इवोत्थितः ॥२२॥ [१३
अथवा शक्ति-मन्तौ तौ सुराणाम् अपि नि-ग्रहे ।

N] ममैव तु न दुःखानाम् अस्ति मन्ये विपर्य-अयः ॥२३॥ [१४
सां राम-सङ्कीर्तनं-नष्ट-शोका

रामस्य शोकेनं समान-शोका ।

शरन्-मुखे साऽम्बुद-चन्द्र-लेखा

N] निशेव सा राज-सुता बभूव ॥२४॥ [४७
'हंते रिपौ वीत-भया यथा शची

भवेत् प्र-तीता सुर-राज-विक्रमैः ।

तथैव सा वायु-स्रुतेन हर्षिता

N] बभूव सीता परि-पूर्ण-मानसा ॥२५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्सीता-संमगमेऽङ्गुलीय-प्रदानं

नामैकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

१. ब-नास्ति । २. अ-संप्राप्तं ॥ ३. अ-साध्वी सती ॥ ४. फ-भर्तुः
शोकेन क । ५. आ-कामह० । ६. फ-हर्षिता ॥ ७. फ च रा प्र ब ल, ल२
अ-न । म-नु । ८. फ-शक्तिवन्तौ । ९. आ-विग्रहे ॥ १०. रा प्र ब म ल,
ल२-रामस्य संकी० । आ-००न जातशोका । ११. अ-सा रामशो० । १२. फ०
हतेषु देशेषु भयाद् । १३. च प्र ब म ल, ल२-यथाभवत् । रा-भवेत् ।
१४. च रा प्र ब म ल, ल२-शची ॥ १६. रा-उत्तरकाण्डे । १७. फ रा प्र
ब म ल, -०ण्डे अंगुलीयप्रदानं । ल२-०ङ्गीयदर्शनं । अ-दर्शनो ॥

- १५५] सा तु विश्वासिता तेन हेतुभिश्च चोप-दर्शिता ।
 १५६] उप-पन्नैर् अभि-ज्ञानैर् दृतं तम् अव-गच्छती ॥१॥ [N
 १५७] अ-तुलं चाऽऽगैता हर्षं प्र-हर्षेणैव भामिनी ।
 वाष्प-संरुद्ध-नयना कपिं तं समुद्-पेक्षत ॥२॥ [N
 १६] सा दृष्ट्वा च हनूमन्तं वि-नीतं संहताऽञ्जलिम् ।
 N] मुमोचाऽऽनन्द-जं वाष्पं गद्गदं मधुराऽक्षरम् ॥३॥ [N
 वाष्प-सन्दिग्धया वाचा शोक-हर्ष-विमिश्रया ।
 १७] उवाच वचनं चेदं हरिं हरिण-लोचना ॥४॥ [N
 र्यजेयं देवताः काले यस्याऽर्थे पुत्रगोत्तम ।
 १८] दिष्ट्या मे ध्रियते भर्ता दिष्ट्या ध्रियते (?ते) लक्ष्मणः ॥५॥ [N
 परि-तुष्टा चिरं श्रुत्वा राम-कौशल्य-संकथाम् ।
 १९] लक्ष्मणस्य च वीरस्य प्र-शंसां च^२ मारुतिम् ॥६॥ N
 कपे त्वाम् अभि-नन्दामि चिरं जीव सुखी भव ।
 २०] साऽनु-जः कुशली भर्ता येन मेऽद्य नि-वेदितः ।
 २१] बलेन यशसा चैव वर्धस्व प्रजयाऽपि च ॥७॥ [N
 कपिं चैव हनूमन्तं वि-नीतवद् उप-स्थितम् ।

१. फ-चैव सांत्वनैः । च-०देशिते । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०देशितैः ।

२. फ च रा ब अ-०च्छत । प्र म ल_१-चाध्यगच्छत । ल_२-चाधिगच्छति ॥

३. ल_२-सा गता । अ-च गता । ४. फ-हर्षेणैव च । अ-०र्षेण च । ५. अ-

नास्ति । ६. फ-दृष्ट्वा च तं । ७. च-वाक्यं । ८. च ब प्र म ल_१ ल_२-

यजेदं । ९. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ध्यायति ॥ १०. प्र ब म ल_२-चिरात् ।

ल_१-प्रियं । ११. म ल_१-सीता कौ० । १२. च रा ब म ल_१ ल_२-०शंसाथ ॥

१३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रभयापि ॥

N] परि-तुष्टा पियं श्रुत्वा प्र-शंसस पुनः पुनः ॥८॥ [६उ
२१उ] विक्रान्तस् त्वं समर्थस् त्वं प्राज्ञस् त्वं वानरोत्तम ।

येनाऽयं रत्नसां वासस् त्वयैकेन प्र-धर्षितः ॥९॥ [७

२२] शत-योजन-विस्तीर्णं (!:) सागरो मकराऽऽलयः ।

विक्रम-श्लाघनीयेन क्रमता गोष्-पदी-कृतः ॥१०॥ [८

२३] न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।

यस्य ते नास्ति सं-त्रासो रावणान्नैऽपि सं-भ्रमः ॥११॥ [९

२४] अर्हसि त्वं कपि-श्रेष्ठ मया समभि-भाषणम् ।

परीऽऽक्ष्यं प्रेषितस् तेन रामेण विदिताऽऽत्मना ॥१२॥ [१०

२५] प्रेषयिष्यति मेधावी न रामो ह्य अ-परीऽऽत्तितम् ।

२६पू] परा-क्रमम् अ-विज्ञाय मत्-सकाशं विशेष-तः ॥१३॥ [११

अ-त्रिन्ध्यो नाम मेधावी राक्षसो धर्म-सम्मतः ।

N] तद्-वाक्याद् अ-व-गच्छामि राम-सुग्रीवयोर् अहम् ॥१४॥ [N

सख्यं बालि-बधं चैव सु-ग्रीवैश्वर्यम् एव च ।

N] कपि-राघव-सम्बन्धात् त्वां च दूतम् अवैम्य अहम् ॥१५॥ [N

२६उ] दिष्ट्या च कुशली रामो धर्माऽऽत्मा धर्म-वत्सलः ।

२७पू] लक्ष्मणश् च महा-तेजाः सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ॥१६॥ [१२

N] कश्चिन् नाऽन्य-मना रामः कश्चिन् मां तारयिष्यति ।^१ [२३उ

२९पू] कश्चित् पुरुष-कौरं चै कुरुते पार्थिवाऽऽत्म-जः ॥१७॥^२ [१६उ

१. अ-रमता ॥ २. फ-वानरं मन्ये प्राकृतं । ३. म ल_१ ल_२-
०णादपि । अ-०णात्नास्ति ॥ ४. फ अ-०से च । ५. फ अ-यदसि ॥ ६ फ
अ-दुर्द्धयो । ७. अ-०क्रमं स वि० ॥ ८. फ च रा प्र ब म अ-वृद्धसं०
ल_१ ल_२-युद्धसं० । ९. ल_१ ल_२-अधिग० ॥ १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-रूपे राच० ॥
११. फ च अ-कश्चिन्न परितप्यते । १२. इतोऽग्रे फ च अ-उत्तराणि
कश्चिमिति च मू० पा० १८-शोत्तरार्ध-१९-शपूर्वार्धभूताविह पठन्ति ।
१३. आ-०षकाराय । फ अ-०षकारेण । १४. च-नास्ति ॥

२७७] कश्चिन् न व्यथते रामः कश्चिन् न परि-त्प्यते ।

उत्तराणि तु कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥१८॥' [१५

२८] कश्चिन् न दीनः सं-भ्रान्तः कार्येषु न वि-मुह्यति ।

N] कश्चिन् नोक्ता इवोप्रेण भारेण परि-धीर्दति ॥१९॥' [N
२९] द्वि-विधं त्रि-विधोपायम् उपायं कश्चिद् आ-स्थितः ।

वि-जिगीषुश्च हृष्टश्च कश्चित् कर्माणि चोच्छ्रितः ॥२०॥ [१७

३०] यस् तु नाऽऽरभते किञ्चिन् नरो दैर्घ-परायणः ।

क्षिप्रं भवति निर्-द्रव्यः पलाऽयन-परायणः ॥२१॥ [N

३१] कश्चिन् मित्राणि लभते मित्रैश्च चांऽभ्युप-गम्यते ।

कश्चित् कल्याण-मित्रैश्च च' मित्रैश्च चांऽपि पुरस्-कृतः २२ [१८

३२] कश्चिद् आ-शास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

कश्चित् पुरुष-कारं च दैवं च प्रति-पद्यते ॥२३॥ [१९

३३] कश्चिन् नं विगंत-स्नेहो वि-वासान् मे नरर्षभैः ।

३४] कश्चिन् मां व्यसनाद् अस्मात् सु-घोराद् उद्-धरिष्यति ।

३८] धक्ष्यते सौयकैश्च चैनां त्वयि प्रति-गते 'पुरीम् ॥' २४॥ [N

३४] सुखानाम् उचितो नित्यम् अ-सुखानां च नोचितः ।

१. प्र-नास्ति । अत्र मूपा० १७-शपृर्वाधन्विं टि० द्र० ।

२. च रा ब प्र म ल, ल२--०परिपीडितः । ३. फ अ-
नास्ति ॥ ४. फ-त्रिविधं । ५. रा-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-
आ रा ब म ल, ल२-अविनाशीव हृष्टश्च कश्चित्कर्माणि चोच्छ्रितः ।
६. अ-०षु प्रकृष्टश्च । ल, -०षु च घृष्टश्च । ७. फ च म अ-न च दैवपरायणः ।
रा प्र ब ल२-न च दोषपरायणः ॥ ८. अ-देवे प० ॥ ९. ब प्र म ल, ल२-
नास्ति । १०. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-चाप्युप० । ११. अ-०ण वा
रामो । १२. ल२-मित्रैरपि ॥ १३. रा-०जावग० । १४. फ-०स्नेहः प्रवा० ।
१५. प्रल, ल२-मेदिनीपतिः । अ-०साञ्च नर० । १६. फ अ-०रात्तारविष्यति ।
१७. म-०कैर्लकां । १८. आ म-पुनः ॥ १९. च रा प्र ब ल, ल२ अ-
नास्ति ॥ २०. आ-नोचितश्च ।

दुःखमउत्तरम् आ-साद्य कश्चिद् रामो न शोचति ॥२५॥ [२१
३५] मन-निमित्तं च मानाऽर्हः कश्चित् तापेन राघवः । [२३पू
N] बहु-शः खिद्यते वीरः सोऽद्य भूमि-पतेः सुतः ॥२६॥ [N
३६उ] यदि जीवति काकुत्स्थः किम् अर्थं रावणाऽऽलयर्म ।

न निर्-दहति कोपेन युगाऽन्ताऽग्निर् इवोत्थितः ॥२७॥ [N
३७] किम् अर्थं मर्षयति मां रिपु-संस्थाम् अरि-दमः ।
३८पू] न रावण-विनाशाय प्र-यत्नम् उप-तिष्ठेते ॥२८॥ [N

कश्चित् स नाथो मम राज-पुत्रः

सर्वस्य लोकस्य च लोक-नाथः ।

मां वीरै-नाथां बलवद्-गृहीताम्

३९] अ-नाथवद् वेत्स्यति चिन्तयानः ॥ २९॥ [N

कश्चिन् नं तं सोमं^३ समान-वर्णं

तस्याऽऽननं पद्म-समान-गन्धम् ।

मया विना शुष्यति शोक-दीनं^५

४०] जलाऽत्यये पद्मम् इवाऽऽतपेन ॥३०॥ [२८

धर्मोप-देशात् त्यैजतश् च राज्यं

मां चाऽप्य् अरुण्यं नयतः पदातेः ।

नाऽऽसीद् व्यथा तस्य न भीर् न शोकः

१. च रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥ २. फ-मोहितः । ३. फ ब-
अल्पमायास्यते । च रा प्र ब म ल, अ-अल्पमायस्यते ॥ ४. च-०ये ॥ ५. च
रा प्र ब म ल_२ अ-०तिष्ठति ॥ ६. फ अ-धर्मनाथः । ७. अ-चाथ रामो
बलवान् । ८. ल_१-अत आरभ्य सर्गसमाप्तिं यावत्स्रुटितः पाठः । ९. आ-
वेत्स्यति । फ-तप्यति शोकदीनः । १०. अ-लङ्कां प्रविश्यानय शोकदीनाम् ॥
११. आ-कश्चित्तु । १२. अ-तत्पद्मसं । १३. फ च अ-०नगंधि । १४. म-
०दीनाम् ॥ १५. म-०तः स्वरा० । फ-०अ राष्ट्रम् । १६. म अ-०रण्ये नयतः
पदाति । १७. म-नीतिशोकः ।

४१] कश्चिद् तु धैर्याद् यंतते यथावत् १॥३१॥ [२०

न तस्य माता न पिता नै चैऽन्यः

स्नेहाद् वि-शिष्टोऽस्ति मया समो वा । [३०पू

स्नेहाद् अ-मर्षाच्च च समं निर्मितात्

N] न व्याधिम् ऋच्छत्य् अमराऽधिपाऽऽर्भः ॥ ३२ ॥ [N

श्रुत्वाँ त्व अंसौ माम् इह वर्तमानां

वि-ऋम्यते कश्चिद् अ-दीर्घ-कालात् । [N

तावद् ध्य् अहं दूत जिजीविषेयं १०

४२] यौवत् प्रियंस्य ऋणुयां प्र-वृत्तिम् ॥३३॥ [३०उ

कश्चिन् महाऽऽत्मा न परा-जिताऽऽत्मा

कश्चिन् न दैवं कुरुते प्र-माणम् ।

मनो हि यस्योद्-बहतीऽव भौरं

N] तस्याऽग्रतो दैवम् अनुप्र-याति ॥३४॥ [N

उक्तः स परैषं पूर्वं मूर्खया प्रेरितो मया ।

४३] गतो राम-गंतं मेर्गिं कश्चिज् जीवति लक्ष्मणः ॥३५॥ [N

कौशल्यायास् तथा देव्याः कश्चित् सह सुमित्रया ।

N] अभीऽऽक्ष्णं श्रूयते तत्र कुशलं भरतस्य च ॥३६॥ [२२

४४पू] कश्चिच्च कृणोति कौशल्या सुमित्रा वाऽप्य् अनामयम् ।

१. फ म-धियते । २. रा प्र ब ल२-नास्ति ॥ ३. च-तथाभ्ये ।

४. आ-०निमित्तम् । ५. आ-इच्छेद् । ६. म-०धिपोपि ॥ ७. रा प्र म ल२-

अस्वाप्यसौ । ८. रा ब प्र अ-विक्रमते । ९. आ रा प्र ब अ-०कालम् ।

१०. आ-तावद्धि दूत प्रजिजीविषेयं । ११. ल२-प्रियस्य यावत् ॥ १२. अ-

भावम् ॥ १३. अ-पूर्वं परुषं । १४. फ-प्रेषितो । १५. रा प्र ब ल२-०रामगतिं ।

१६. च-मार्गात् । १७. म ल२-कौल० । १८. आ-ऋणुते ॥ १९. फ-

०चक्षूयत कौशिक्या । अ-०चक्षूयेति । म ल२-०चक्षूयत कौशिक्या । २०.

फ-०मया ।

N] कश्चिद् धर्मेण शासन्तं स्तुवन्ति भरतं प्रजाः ॥३७॥ [N

४४उ] कश्चिद् अतौहिणी-युक्तो भरतो वाऽप्य् अ-मर्षितः ।

ध्वजिन्या मन्त्रिभिर गुप्तः क्षिप्रम् एष्यति मत्-कृते ३८ [२४

४५] वानराणां पतिः श्रीमान् सु-ग्रीवः कश्चिद् एष्यति ।

N] मत्-कृते हरिभिः सार्द्धं दृतो दन्त-नखाऽऽयुधः ॥३९॥ [२५

कश्चित् स लक्ष्मणः श्रीमान् सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धनः ।

४६] अस्त्र-विद् छर-जालेन रक्षांसि प्र-मथिष्यति ॥४०॥ [२६

रौद्रेण कश्चिद् अस्त्रेण रामेण नि-हतं युधि ।

४७] द्रक्ष्यामि रावणं क्षुद्रं स-र्गणं रण-मूर्द्धनि ॥४१॥ [२७

कश्चिद् रामो महा-बाहुः शोकेन महताऽऽदृतः ।

N] अ-पक्षः पक्ष-वान् व्योम विहङ्ग इव चोर्व-पतेत् ॥४२॥ [N

'ईतीऽव चेदं वचनं मेहाऽर्थं

कपि-प्रवीरं मधुराऽर्थम् उक्त्वा ।

श्रोतुं पुनस् तस्य वचो र्यथोक्तं

N] रीमेण रीम्यं वि-रराम रामा ॥४३॥ [३१

ईश्वार्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि हनूमत्समागमे सीता-वाक्यं

नाम द्वात्रिंशः सर्गः ॥३२॥

१. अ-संयुक्तं । २. फ अ-नराः ॥ ३. अ-०णीं भीमां । फ-
०णीभिर्मां । ४. फ-भरतश्चाप्यम० । ५. आ-तत्कृते । ६. प्र-मद्गते ॥ ७. अ-
नुदितः पाठः ॥ ८. च-प्रसमिष्यति । रा प्र व म ल-शमथिष्यति ॥ ९.
अ-कृते । १०. फ-पतितं । रा-मृतं तं । अ-निहतं ॥ ११. आ-०पृतः ।
१२. फ-अपश्यत्पक्षिवद् । आ-अपक्षपक्ष० । अ-०क्षः कश्चिदाकारो वि० ।
१३. फ-योत्पतेत् । प्र-चोत्सृजे । अ-नापतेत् ॥ १४. फ अ-इत्येव देवी ।
प्र-इत्येव च० । १५. म-महार्हम् । १६. फ-यथावदुक्तम् । १७. आ-रामेण
रक्ष [फ-रामार्थमर्थ्यं । अ-रामार्थयुक्तं ॥ १८. रा-इश्वार्ये । अ-इश्वार्ये
रामायणे ॥

[वं-३४]= [त्रयस्त्रिंशः सर्गः] [=दा-३६]

एवम् उक्तं शुभं वाक्यं सीतेया मारुताऽऽत्म-जः ।^१

- १] इदं मधुरया वाचा प्रत्यु-उवाच कृताऽञ्जलिः ॥१॥ [N
न तावद् देवि ज्ञानीते त्वाम् इह-स्थां स राघवः । [३३पू
२] धक्ष्यते सायकैस्त्वं आशु लंकां प्रति-गते मयि ॥२॥ [N
वि-ष्टम्भयित्वा बाणौघैर् अ-गाधं वरुणाऽऽलयम् ।
३] करिष्यति रिपोर् लंकां प्र-सह्य हत-राक्षसाम् ॥३॥ [३५
९३] त्वाम् एव तु विशालांऽक्षि रामो ध्यायति निश्-श्वसनम् ।
स्वप्नु-कामस्य रामस्य निर्द्रा नैवोप-जायते ॥४॥ [N
१०] न भक्षयति मांसानि न देवि मधु सेवते । [४१पू
शयानः स्थण्डिले शय्यां भक्तम् अश्नाति चांऽष्टमे ॥५॥ [N
११] न च कामान् न सं-रम्भान् न भयान् नाऽर्थ-गर्भतः ।^२
आ-हारम् आ-हारयते प्राऽऽप्ते काले तथाऽष्टमे ॥६॥ [N
१२] मतिमान् अपि काकुत्स्थो वीरंश्चौऽपि वि-शेषतः ।
त्वद्-वियोगज-शोकेन वि-र्लेवं(?च)सम(?म)-पद्येते ॥७॥ [N

१. आ प्र-उरका शुभं वाक्यं सीता । २. ल_१-अत आरभ्य सर्ग-
समाप्तिं यावत्तुटितः पाठः । ३. फ-इदं मधुरमारेभे वक्तुं वचनमुत्तमम् ॥
४. फ-वै विजानाति । ५. रा-०केनाशु । प्र ब म ल_२ अ-०कैराशु ॥ ६. प्र ब
म ल_२-पुरी ॥ ७. फ अ-०लाक्षीमनुष्या० । ल_२-०लाक्षीं रामो । ८. फ-
निद्राभ्यभिजायते ॥ ९. रा ब म ल_२-दधिमध्वादि नैव च । १०. फ-रात्रिं
नयति सर्वदा । च रा प्र ब म ल_२-तक्तम् ॥ ११. आ-०र्थगृहितः । १२. अ-
न कामान् च संरम्भात्त्रया हीनो रघूत्तमः ॥ १३. आ-वीर एव । १४. आ
फ-विह्वलः । १५. आ फ प्र-०समद्यत ॥

१३] न शौर्ये, नाऽस्त्र-कौशल्ये नाऽपि ज्ञाने महा-मतिः ।

सम्पदं विन्दते देवि^१ त्वद्-गतेनाऽन्तर-आत्मना ॥८॥ [N

१४] वि-लपन् सततं भीरुः शोचंगै च बहु-धा भृशम् ।

जीवितं निन्दते निसं कुले जन्म च सर्वदा^२ ॥९॥ [N

१५] धिक् ममाऽस्त्राणि दिव्यानि धिग् वीर्यं धिक् परा-क्रमम् ।^३

धिग् जन्म मे कुले तेषाम् इक्ष्वाकूणां महाऽऽत्मनाम् ॥१०॥ [N

१६] यत्र मे रक्षसा भार्या प्राणैर् इष्ट-तमा प्रिया ।

हृताऽव-मन्य तृणवत् कृतं मे सर्व-था कुलम् ॥११॥ [N

१७] नैव दंशान् न मशकान् नाऽन्यांश् चैव^४ सरीसृपान् ।

रौघवोऽपनयेद् गौत्रात् तव नाम-व्रतं चरन् ॥१२॥ [४२

१८] निसं ध्यान-परो रामो निसं शोर्क^५-परायणः ।

निसं चिन्तयेते चाऽपि त्वद्-गतेनाऽन्तर-आत्मना ॥१३॥ [४३

१९] नित्यं निद्रा-वंशो रामः सुप्तोऽपि पुरुषर्षभः ।

सीतेति मधुरां वाणीं व्या-हरन् स्म वि-बुध्यते ॥१४॥ [४४

१. व-नापि कौ० । अ-०स्ये न रात्रौ न च भोजने । फ-नास्त्रशस्त्रे च न गतौ न च भोजने । २. फ-सुखं विन्दति वैदेहि । च अ-०दं संविन्दते । रा व प्र म ल_२-संबुध्यते ॥ ३. आ-शोकञ्च । ४. आ-हृतम् । रा प्र व म ल_२-तथा । ५. अ-निन्दते । ६. फ-धिग्मां शस्त्राणि । रा-धिक्नामास्त्राणि । ७. अ-नास्ति । ८. आ-धिक् जन्म कुले । फ-धिग्धिग्जन्म कुले । ९. फ-प्राणैः प्रियतरा सती । अ-प्राणैरपि गरीयसी । १०. आ-हृता च मन्ये । च-०वमानाश्च वृ० । रा प्र व म ल_२-वमानात् । ११. ल_२-तृणवद्धतं ॥ १२. आ-नान्याश्चैव । रा व म ल_२-नान्यांश्च । आ-नान्यांश्चापि । १३. फ च रा प्र व म ल_२-०वो वारयत्यङ्गात् ॥ १४. च-ध्यानप० । रा प्र व म ल_२-जपप० । १५. अ-चिन्त्यापरश्च ॥ १६. फ-स्वामेव चिन्तयन् । १७. म ल_२-सुप्तो हि । १८. फ-प्रतिबुध्यते ॥

- २०] दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यच्च चाऽन्यत् स्त्रीमनो-हैरम् ।
बहु-शो हा प्रियेत्य्-एवं निःश्वास-बहुलोऽर्ब्वीत् । [१५
- २१] हा जानकीऽति निश्-श्वस्य वाष्प-पूर्ण-मुखोऽभवत् ॥१५॥^१ [N
त्वाम् एव ध्यायति सदां विशालाऽक्षि स राघवः ।
N] क्षिप्रं प्राऽऽप्स्यसि वैदेहि रामं पद्म-दलेक्षणम् ॥१६॥ [N
स एव नित्यं बहु-शो वि-चिन्त्य
त्वाम् एव सीतेत्य् अभि-भाषमाणः ।
धृत-व्रतो राज-सुतो महाऽऽत्मा
N] तवोप-लम्भाय कृत-प्रयत्नः ॥१७॥ [४६
उदितम् अपि निशासु वीऽऽक्ष्य चन्द्रं
प्रकृति-सुखं च सु-शीतलांऽशु-जालम् ।
मदन-वश-गतो वि-हाय निद्रां
२२] नयति गिरिं नयनैः शशाऽङ्गम् अस्तम् ॥१८॥ [N
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं
नाम त्रैयाक्षिप्रशः सर्गः ॥११॥^{१३}

१. फ-पुष्पं फलं वापि । च रा प्र ब म ल_२-फलं तु पु० । २. आ फ-यद्वा-
न्यस्त्री० । ३. आ-०शोकं प्रियो नित्यं । ४. फ-०बहुलस्तदा । ५. फ-
हा सीतेत्यनवद्याक्षि हा ममाद्भुतदर्शने । ६. अ-नास्ति ॥ ७. अ-सततं
ध्याति । ८. आ-क्षिप्रमाप्स्यसि ॥ ९. च रा ब म ल_२-सुखशीत० । प्र-
च सुशीतलोष्णवल्गम् । १०. आ-०ति च न० । ११. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ।
१२. म-वदक्षिप्रशः । १३. अ-इत्यार्षे रामायणे सीतासमजुरार्गवर्णेन नाम सर्गः ॥

[वं-३५]=

[चतुस्त्रिंशः सर्गः]

=[दा-३७]

सीता तद् वचनं श्रुत्वा पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽनना ।

१] हनूमन्तम् उवाचेदं धर्मार्थि-सहितं वचः ॥१॥ [१

अमृतं विष-सम्पृक्तं त्वया वानर भाषितम् ।

२] यच्च च नाऽन्य-मना रामो यच्च च शोकेन बाध्यते ॥२॥ [२

ऐश्वर्ये वा सु-विस्तीर्णे व्य-असने वा सु-दारुणे ।

३] रज्ज्वेव पुरुषो बद्धः कृताऽन्तेनोप-नीयते ॥३॥ [३

विधिर् नूनम् अ-संहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ।

४] सौमित्रिं मां च रामं च व्य-असैनैः पश्य मोहितान् ॥४॥ [४

शोकस्याऽस्य कदा पारं राघवोऽधि-गमिष्यति ।

५] प्लवमानः परि-श्रान्तो हता(त-नौः सागरे यथा ॥५॥ [५

राक्षसानां क्षयं कृत्वा घातयित्वा च रावणम् ।

६] लंकाम् उन्-मूलितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥६॥ [६

सौ वाच्यैः सं-त्वीरस्वेति यावद् एव न पूर्यते ।

७] अयं सं-वत्सरः कालस् तावद् हि मम जीवितम् ॥७॥ [७

वर्त्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवं-गम् ।

८] रावणेन नृ-शंसेन समयोऽयं कृतो मम ॥८॥ [८

९] विभीषणेन च भ्रात्रां मम निर्-यातनं प्रति ।

१०पू] अनु-नीतः स्वयं तेन न च तां कुरुते मतिम् ॥९॥ [९

१. च ब म-०संसृष्टं । रा ल, ल_२-संसृष्टं । अ-संयुक्तं । २. फ च प्र म ल, ल_२-शोकपरायणः ॥ ३. म-०ने । ४. रा ब प्र म ल_२-नास्ति ॥ ५. आ-समग्रः । अ-अत्यन्तं । ६. रा प्र ब म ल, ल_२-मम वाच्येन । आ-संवत्सरश्चेति ॥ ७. ल, ल_२-मासौ । ८. प्र-मासौ । ९. फ-समयो वः ॥ १०. फ-सौम्येन । ११. फ-भ्रात्रा । १२. फ-कृतवान् ॥

- मम प्रति-प्रेदानं हि' रावणस्य न रोचते ।
 ११] राघवं मार्गते संख्ये मृत्यु-काल-वशं गतः ॥१०॥ [१०
 विभीषण-सुता ज्येष्ठा नन्दा नाम महा-कपे ।
 १२] तया ममैवमं आ-ख्यातं मात्रा प्र-हितया स्वयम् ॥११॥ [११
 अ-विन्ध्यो नाम मेधावी विद्वान् राक्षस-पुङ्गवः ।
 १३] धृतिमान् शीलवान् वृद्धो रावणस्य सुसं-मर्तः ॥१२॥ [१२
 रामात् क्षयम् अनु-प्राप्तं रक्षसां प्रत्य्-अवेदयत् ।
 १४] न च तस्यांऽपि दुष्टाऽऽत्मा शृणोति वचनं हितम् ॥१३॥ [१३
 आ-शंसामि हरि-श्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राऽऽप्स्यते पतिः' ।
 १५] अन्तर-आत्माहिमे शुद्धस्-तस्मिंश् च बहवो गुणाः ॥१४॥ [१४
 उत्साहः पौरुषं सत्त्वम् आ-नृशंस्यं कृत-ज्ञता ।
 १६] वि-क्रमश् च प्र-भावश् च सन्ति वानर राघवे ॥१५॥ [१५
 चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः ।
 १७] जन-स्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस् तस्य नोद्-विजेत् ॥१६॥ [१६
 न स शक्यम् तुलयितुं व्य-असंने पुरुषर्षभः ।'
 १८] अहं तस्याऽनुभाव-ज्ञा शक्येव यथा शची ॥१७॥ [१७

१. फ-०पादनं तस्मै । २. म-संख्यं । ३. फ-मृत्युं का० ॥
 ४. अ-ज्येष्ठा कन्या नदी नाम विभीषणसुता कपे । ५. फ-ममैवम् ।
 ६. फ-प्रेषितया ॥ ७. ल२-अवध्यो । ८. च ब म ल२-सुसंगतः ।
 प्र-वशं गतः ॥ ९. अ-तस्यातिदु० ॥ १०. आ-आशंसंहं । ११. फ
 अ-क्षिप्रमेष्यति राघवः । १२. च रा प्र ब म ल१ ल२-नास्ति ॥ १३.
 फ-सः । १४. रा प्र ब म ल१ ल२-गण्यते । १५. रा ब म ल२-०नेन नरर्षभः ।
 प्र-वानरर्षभः । १६. फ-नासौ चालयितुं शक्यो धैर्यतः पुरुषर्षभः । ल१-
 विजेतुं न स शक्यस्तु रावणेन नरर्षभः ॥ अ-इत् भारभ्य २१-शङ्खलोकं
 बावत् पाठो नास्ति ॥

- शर-जालांऽद्युभिः शूरः कपे राम-दिवाकरः ।
 १९] वि-धमिष्यंति स क्षिप्रं तद् रावण-तमो महत् ॥१८॥^३ [१८
 इति सं-भाषमाणां तां रामाऽर्थे शोक-कर्षिताम् ।
 २०] अश्रु-सम्पूर्ण-वदनाम् उवाच हनुमान् कपिः ॥१९॥ [१९
 श्रुत्वा मम वचो देवि क्षिप्रम् ईष्यति राघवंः ।
 N] चमूं वि-कृष्यं महतीं हर्य-ऋत्त-गण-संकुलाम् ॥२०॥ [२०
 तत्र यद्य अन्तरा मृत्युर् यदि देवाः संहाऽसुराः ।
 N] स्थास्यन्ति युधि रामस्य स तान् अपि वधिष्यति ॥२१॥ [N
 तवाऽदर्शन-जेनाऽऽर्थे शोकेन समभि-प्लुतः ।
 N] न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥२२॥ [N
 दुर्-न्द्रेण च ते' देवि शपे मूल-फलेन वा ।
 N] मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा मन्दरेण च ॥२३॥^१ [N
 यथा सु-नयनं वैल्यु विम्बोष्ठं चारु-कुण्डलैर्म ।
 N] क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननम् ॥२४॥ [N
 N] क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्र-स्रवणे गिरौ ।
 २४उ] शत-क्रैतुम् इवाऽऽसीनं नाक-पृष्ठस्य मूर्द्धनि ॥२५॥ [N

१. आ-रामो दि० । २. ल१-विजेष्यति । ३. आ-विधिक्षति
 स तु क्षिप्रं रावणः प्रभवत्तमः । च रा प्र ब म ल२-वधिष्यति स तु क्षिप्रं
 रावणं नरपुङ्गवः ॥ ४. आ-संभाषमानान्तु । च रा प्र ब म ल१ ल२-
 संजल्पमानां तां । ५. रा प्र ल१-अक्षसं० । म-अम्बुसं० । ६. आ-द्रक्ष्यति राघवं
 ७. आ-प्रकृष्य । प्र ब म-विकृष्टां । ल१ ल२-प्रकृष्टां ॥ ८. ल१-वा स्म ।
 ९. आ-महीसुरा० ॥ १०. च-शपे केशरिणं । ११. रा प्र ब म ल१ ल२
 नास्ति ॥ १२. रा ब म-सीति । १३. फ-विम्बोष्ठं चारुकुण्डलमण्डितम् ।
 रा ब म-विम्बोष्ठं चा० । १४. फ-मुखं । १५. म ल१ ल२-०निभं मुखम् ।
 अ-निमानने ॥ १६. आ-प्रभ० । १७. फ-शक्रतुष्यम् ॥

- N] अथवा मोक्षयिष्यामि दुःखाद् आशु सुहृज्-जनान् ।
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा भूत कालस्य पर्ययः ॥२६॥ [२१
 २५] त्वय्य अहं पृष्ठ-लीनायां सं-तरिष्यामि सागरम् ।
 ३५उ] शक्तिर् अस्ति हि मे वोढुं लंकाम् अपि स-काननाम् ॥२७॥ [२२
 अहं त्वां वक्र-केशाऽन्ते रामायोऽद्यैव भाविनि ।
 २१] प्राऽऽपयिष्यामि देवेभ्यो ह्वयं हुतम् इवाऽनलः ॥२८॥ [२३
 द्रक्ष्यस्य् अद्यैव वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ।
 २२] व्यवसाय-समायुक्तं दैव-युक्तेन कर्मणा ॥२९॥ [२४
 त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहम् आश्रम-स्थं महा-बलम् ।
 २४] पुरं-दरम् इवाऽऽसीनं नग-राजस्य मूर्द्धनि ॥३०॥ [२५
 पृष्ठम् आ-रोह मे देवि मा वि-शङ्कस्वं शोभने ।
 २५] योगम् अन्व-इच्छ रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥३१॥ [२६
 N] संत्-कान्तिर् इव चन्द्रेण सूर्येणेवं महा-प्रभा ।
 २६पू] मत्-पृष्ठम् अधि-रोहस्व तरे शोक-महाऽर्णवम् ॥३२॥ [२७
 न हि मे सम्प्र-यातस्य त्वाम् इतो नयतोऽम्बरे ।
 २७] अनु-गन्तुम् अमी शक्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥३३॥ [२८

१. फ अ-दुःखार्तामसु० । आ-दुःखाद्वा ससु० । २. रा
 म-पृष्ठमारुह । प्र-क्षिप्रमारोह । ल, ल२-क्षिप्रमारुह । ३. फ-
 •कालपर्ययः । ४. च-त्रुटितः पाठः । ५. फ-समालाद्यैव भाविनि । अ-
 •वाद्यैव भाविनि । ६. च रा प्र ब म ल२-व्यवसायामिवासकं । अ-दैव-
 प्रोक्तेन । ७. ल, -नास्ति ॥ ८. अ-आगमस्थं ॥ ९. प्र ब म ल, -आरुह ।
 १०. च-त्रिंशंक सुशोभने । फ अ-विचारय शो० ॥ ११. फ-स्वका० । १२.
 च ल, ल२-०णेऽतपप्रभा । १३. फ-०रुह त्वं । १४. ल, ल२-रत्न-
 शोकं । आ-रत्नकोशं । १५. अ-स्वां गृहीत्वा वरानने । च-इत आरभ्य
 १६-शश्लोकं यावत् त्रुटितः पाठः । १६. आ-अनुगन्तुं न ते । रा च अ
 म ल, ल२-अनुगन्तुमिमे । अ-अनुगन्तुं गतिम् ॥

- यथैवम् इह सं-प्राप्तम् तथैव हि न संशयः ।
 २८] यास्यामि पश्य वैदेहि त्वाम् उद्यम्य विहार्यसि ॥३४॥ [२९
 अथ चेत् संशयो देवि मम पृष्ठाऽधि-रोहणे ।
 २९] नृ-पक्षि-मृग-जातीनां कस्य रूपं करोम्य् अहम् ॥३५॥ [N
 मैथिली तु हैरि-श्रेष्ठं भीमं भीम-पराक्रमम् । [३०पृ
 ३०] अब्रवीत् सां शुभं वाक्यं वाक्य-ज्ञा वाक्य-कोविदम् ॥३६॥ [N
 तद् वानर-वचः श्रुत्वा जानकी जल-जेत्तणा । [N
 N] ईषद्-उत्थित-सर्वाऽङ्गी हनूमन्तम् अर्थाऽब्रवीत् ॥३७॥ [३०उ
 हनुमन् दूरम् अध्वानं कथं मां वोढुम् अर्हसि ।
 N] तद् एवं खलु ते मन्ये केषित्वं हरि-यूथ-प ॥३८॥ [३१
 कथम् अल्प-शरीरस् त्वं माम् इतो नेतुम् इच्छसि ।^१
 ३१] सकाशं मानवेन्द्रस्यै भर्तुर् मे पुत्र-गर्षभं ॥३९॥ [३२
 ३२] सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् पुत्रगोत्तमः ।
 चिन्तयामास लक्ष्मीवान् देव्या परि-भवं कृतम् ॥४०॥ [३३
 N] न मे जानोति सत्त्वं प्र-भौवं वैऽसितेत्तणा ।
 ३२उ] तस्मात् पश्यतु वैदेही यद् रूपं परमं मम ॥४१॥ [३४
 N] दर्शयामास वैदेह्याः स्वरूपम् अरि-मर्दनः । [३५उ

१. फ-यथैवाहमनुप्राप्तस्तथैवाहमसंशयः । २. प्र म ल_१ ल_२-नयामि ।
 ३. फ रा व-विहायसा ॥ ४. आ-पृष्ठस्य रोहणे । ५. फ-भूयक्षमृग० । च
 रा-भूयक्षमृग० ॥ ६. फ-हनूमन्तं । ७. अ-अब्रवीच्च ॥ ८. रा-उवाच ह ॥
 ९. फ अ-इच्छसि । १०. प्र ब म ल_२-तदेतत् । ल_१-त्रुटितोऽयं पादः । ११.
 ल_१ अ-कपि स्वदनुवस्थितम् ॥ १२. ल_१-नास्ति । १३. अ-
 मनुजे० । १४. आ-भर्तुः ऋगसत्तम । १५. ल_१ ल_२ अ-०जानासि ।
 १६. आ-प्रभाबमसि । च प्र व म-रूपञ्चैव ह्युचिस्मितम् । १७. रा प्र व म ल_१
 ल_२-त्वं पश्य वैदेहि ॥ १८. ०पं परम० ।

- सं तस्मात् पादपाद् धीमान् आ-प्लुत्यं प्लवगोत्तमः ॥४२॥
 ३३] ततो वर्द्धितुर्मै आ-रेभे सीता-प्रत्यय-कारणात् । [३६
 विन्ध्य-मन्दर-संकाशो बभौ दीप्ताऽनल-प्रभः ॥४३॥
 ३४] अग्रतो व्यव-तैस्थे सं सीताया वानरैर्षभः । [३७
 N] हरिः पर्वत-संकाशम् ताम्र-वक्रो महा-बलः ॥४४॥
 N] वज्र-दंष्ट्र-नखो भीमो वैदेहीम् इदम् अब्रवीत् । [३८
 स-पर्वत-वनोद्देशां साऽद्रि-प्राकार-तोरणाम् ।
 ३५] लंकाम् अपि स-नागाऽन्वां नेतुं वै शक्तिर् अस्ति मे ॥४५॥ [३९
 तद् अव-स्थाप्यतां बुंद्धिर् अलं देवि वि-वक्ष्यां ।
 ३६] वि-शोकं कुरु वैदेहि राघवं सह-लक्ष्मणम् ॥४६॥ [४०
 तं दृष्ट्वाऽचल-संकाशम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ।
 ३७] पद्म-पत्र-विशालाऽक्षी मारुतस्यौरसं सुतम् ॥४७॥ [४१
 तव सत्यं (?त्वं) बलं चैव सं-जानामि महा-कपे ।
 ३८] वायोर् इव गतिं चैव तेजश् चाऽग्नेर् इवाऽद्रुतम् ॥४८॥ [४२
 प्राकृतः कः कथं चेमां भुवंम् आ-गन्तुम् अर्हति ।
 ३९] उदधेश् चाऽप्र-मेयस्य पारं वानर-पुङ्गव ॥४९॥ [४३
 जानामि नैयने शक्तिं गमने चाऽपि तेऽनघ ।

१. प्र-तत्तस्मात् पादपाच्छी० । फ-तस्माद्देशात्तदाप्लुत्य । रा प्र ब म ल_२-
 ०त् पादपाच्छीमान् । २. फ-निपत्य । च ल_१ ल_२-उत्प्लुत्य ॥ ३. रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-वृद्धस्वमा० । ४. आ-०काशं । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 व्यवतिष्ठन्त्याः । ६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-वानरोत्तमः ॥ ७. फ-दंष्ट्राव-
 क्रनखो । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-वज्रदंष्ट्राननो । ८. फ-बद्धमा० । अ-
 साहप्राकारगोपुरम् । ९. फ-०नागां च ॥ १०. रा प्र ब म ल_१-बुद्धिर्मम
 सागरलङ्घने । ल_२-बुद्धिं म० । फ-०वि दिवक्ष्या ॥ ११. फ-अ-भूमिमा० ।
 १२. फ-अ-गमने । १३. फ-नयितुं मां महाकपे । रा ब म ल_१-
 गमनेऽपि च । अ-नयने चापि ।

- ४०] अवश्यं सम्प्र-धार्यां ते' कार्य-सिद्धिर्निर-आमया॥५०॥ [४४
अ-सह्यं मे कपि-श्रेष्ठं त्वया गन्तुं विहायसा ।
- ४१] वायु-वेग-सवेगस्य वेगो मां मोहयेत् त्वं ॥५१॥ [४५
अहम् आकाशम् आ-पन्ना ह्य उपर्य-उपरि सागरम् ।
N] प्रे-पतेर्यं हि ते पृष्ठाद् भयाद् वेगेन गच्छतः ॥५२॥ [४६
पतिता सागरे चाऽहं तिमि-नक्र-श्लेषाऽऽकुले ।
- ४२] भवेयम् आशु वि-वशा यादसाधं अन्नम् उत्तमम् ॥५३॥ [४७
ततो मां पतितां तत्र हरि-श्रेष्ठ महाऽर्णवे ।
N] भक्षयेयुः प्रति-भयाद् ग्राहाः सागर-वासिनः ॥५४॥ [N
न शर्क्ष्यामि त्वया गन्तुं सर्व-शत्रु-विनाशन ।
N] कलत्र-वति संदेहस्त्वय्य् अपि स्याद् अनन्तरम् ॥५५॥ [४८
ह्रियंमाणां तुं मां दृष्ट्वा राक्षसां भीम-विक्रमाः ।
N] अनु-गच्छेयुर् आ-दिष्टा रावणेन दुर्-आत्मना ॥५६॥ [४९
तैः संम्यग् आ-वृत्तैः क्रुद्धैः शूल-मुद्गर-पाणिभिः ।
N] भवेस् त्वं संशय-प्राऽऽप्तो मया वीर कलत्र-वान् ॥५७॥ [५०
साऽऽयुधा बहवो व्योम्नि राक्षसाम् त्वं निरा-युधः ।
N] कथं शर्क्ष्यसि सं-यौतुं मां चैवं^५ परि-रक्षितुम् ॥५८॥ [५१
युध्यमानस्य रक्षोभिस् ततस् तैः क्रूर-कर्मभिः ।

१. फ-०र्याशु । २. च रा प्र ब म ल, ल_२-नास्ति ॥ ३. फ-
अशक्यं मे कपिवर । ४. फ-मोहयेद् ध्रुवम् । ५. फ-प्रयाणे वेपनं याता ॥
६. फ-निरालम्बा ह्यनुत्तमम् । ब-०साम्भक्ष्यमुत्तमम् ॥ ७. फ-जलभवा ।
८. फ-शक्यामि । च रा प्र ब म ल, ल_२-शक्नोमि । ९. रा प्र ब म
ल, ल_२-यातुं ॥ १०. फ-०माणाञ्च । ११. च-०सीर्भी० ।
१२. फ अ-सम्परिहृतः । म-संपराहृतः । १३. ल_२-क्रुद्धः ॥ १४. रा
प्र ब म-शक्नोसि । १५. ल, ल_२-मां यातुं । संयतेः पर्यायत्वेन संवाते-
र्यं प्रयोगो द्र० । १६. अ-चापि ॥

- N] प्रे-पतेयं हि ते' पृष्ठाद् भयाऽऽर्त्ता कपि-सत्तमा ॥५९ ॥ [५२
 अर्थ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।
- N] कथंचित् सं-पराये त्वां नयेयुः कपि-कुञ्जरं ॥६०॥ [५३
 अथवा युध्यमानस्य पतेयं पृष्ठतश्च चै ते ।
- N] पतितां च नयेयुर् मां राक्षसा भीम-विक्रमाः ॥६१॥ [५४
 मां वा हरेयुस्मै त्वत्-पृष्ठात् ते' वि-शसेयुर् अथाऽपि च ।
- N] अ-व्यवस्थौ च दृश्येते युद्धे जय-पराजयौ ॥६२॥ [५५
 अहं वा यद् वि-पद्येयं रक्षोभिर अति-पीडितां ।
- N] त्वत्-प्रयत्ने हरे-श्रेष्ठ किं भवेद् हि' प्र-योजनम् ॥६३॥ [५६
 कामं त्वम् अपि पर्य-आप्तो नि-हन्तुं सर्व-राक्षसान् ।
- N] गन्तुं समीपं रामस्य मते-तो हीयेते' राघवः ॥६४॥ [५७
 माम् आ-दाय हि रक्षांसि नयेयुर् अ-बलां क्वचित् ।'
- N] यत्रे मां नोऽभि-जानीयुर् हरयो नै चै राघवः ॥६५॥ [५८
 मेयि जीवति श्रेयः स्याद् राघवस्य महाऽऽत्मनः । [६०पू
- N] तस्मिन् इक्ष्वाकु-वंशस्य प्राणाः संक्ता महांऽऽत्मनि ॥६६ [N
 अ-प्राऽऽप्नुवन् मां काकुत्स्थः प्राणान् अपि परि-त्यजेत् ।
- N] रामं नि-पतितं दृष्ट्वा न भवेत् लक्ष्मणो ध्रुवम् ॥६७॥ [N

१. फ-संप० । प्र म ल, ल२-प्रपेतयमहं ॥ २. आ-अभि २० ॥
 ३. ल२-जयेयुः । ४. रा ब प्र म ल, -कपिसत्तम । ५. आ-विमुक्तस्य ।
 ६. रा प्र ब म ल, ल२-मां नयेयुस्ते ॥ ७. रा प्र ब
 म ल, ल२-हरेयुः । आ फ च-०त्वदस्ताद्वि० । ८. च रा प्र ब म ल, ल२-
 विषमेयुर् । फ च-विषमे युध्यतोऽपि वा । ९. ब-नास्ति ॥ १०. फ अ-अभि-
 गर्जिता । अ-वर्जिता । ११. आ-विप्र० ॥ फ अ-तुप्र० । १२. फ-स किं प्रीयेत् ।
 रा प्र ब-ततो हीयेत् ॥ १३. फ-अथवा ॥ १४. च-बुद्धितः पाठः । १५. फ-तत्र मां
 नावि० । १६. आ-०यः कपि । फ-०यो वापि । १७. अ-नास्ति ॥ १८. आ-मम
 जीवितमापन्नं । प्र ब-ल, ल२-मम जीवितमज्ञाय । १९. आ फ च
 रा प्र ब-क्का । २०. आ-समात्मनि ॥ २१. आ-०वान् ॥

- धर्माऽऽत्मा भ्रातरौ श्रुत्वा वैवस्वत-गतिं गतौ ।
 [N] कथं जीवेन् महा-तेजा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ॥६८॥ [N]
 तेषां प्राण-विपर्यासे किं शेषं स्यान् महाऽऽत्मनाम् ।
 [N] शत्रुघ्नस्य महा-बाहोस् तथा राज-कुलस्य च ॥६९॥ [N]
 तौ निर्-आशौ ममाऽर्थायै शोक-सन्ताप-कर्षितौ ।
 [N] सर्वे सर्वर्त्त-हैरिभिस् खेजेतां प्राण-संग्रहम् ॥७०॥ [६१]
 एवम् अन्यतराऽभावे मम चेह तवाऽपि वा ।
 [N] अदर्शनं गुणोदके न तेऽहम् पृष्ठम् आ-रुहे ॥७१॥ [N]
 तस्य धर्म-प्रधानस्य पत्न्या रामस्य वानर ।
 ४३] पृष्ठे पुं-नामधेयस्य न युक्तम् अधि-रोहणम् ॥७२॥ [N]
 नं युक्तो गात्र-संस्पर्शः पुरुषस्य ममाऽनघ ।
 ४४] भर्तुः शक्तिं पुरेस्-कृत्वा रामाद् अन्यस्य वानर ॥७३॥ [६२]
 यद् अहं गात्र-संस्पर्शं रावणस्य बलैद् गता ।''
 ४५] अन्-ईशौ किं करिष्यामि 'अ-नाथा वि-वशा ह्य-अहम् ७४॥ [६३]
 किन्तु रामो दश-ग्रीवम् इह हत्वा स-राक्षसम् । [६४पू
 सच्च-ज्ञो राक्षसानां च रघु-वंश-विवर्द्धनः ।
 ४७] इतो युक्तो हि मां नेतुं लक्ष्मणेन संमं वि-भुः ॥७५॥'' [N]

१. फ-०वशं । अ-०पुरं । २. फ च-वा ॥ ३. आ-०थे ये । ४. अ-
 सर्वर्क्षहरिभिः सार्द्धं । ५. च रा प्र ब म ल, ल२-स्यजेथाः ॥ ६. रा प्र ब म
 ल, -तव चैव ममापि । अ-तत्र चेह ममापि । ७. फ-अनेवक्ष्य गु० । ८. ल२-
 नास्ति ॥ ९. फ अ-मया ॥ १०. ब ल, ल२-त्रुटितः पाठः । ११. म-तिर-
 स्कृत्य । १२. रा प्र ब ल, ल२-नास्ति ॥ १३. आ-वशं । १४. रा प्र ल,
 ल२-नास्ति । १५. फ-अनेन । आ-आनीता । १६. अ-विनाथा ।
 १७. फ-रक्षसामन्तः । १८. फ-सह प्रभुः । १९. रा प्र ब म ल, ल२-
 नास्ति ॥

श्रुतश् च दृष्टश् चं मेया परा-क्रमो

महाऽऽत्मनस् तस्य रणाऽवमैर्दिनः ।

न देव-गन्धर्व-भुजङ्ग-राक्षसा

N] भवन्ति रामेण समा हि सं-युगे ॥७६॥ [६५

सैम्-ईक्ष्य तं सं-यति चित्र-कार्मुकं

महा-बलं वासव-तुल्य-विक्रमम् ।

स-लक्ष्मणं को वि-षहेत राघवं

N] हुताऽशनं दीप्तम् इवाऽनिलेरितम् ॥७७॥ [६६

स-लक्ष्मणं राघवम् आजि-वैर्द्धनं

कर्कुभिनं मत्तम् इव व्यव-स्थितम् ।

सहेत को वानर-मुख्य सं-युगे

N] युगाऽन्त-सूर्य-प्रतिमान् शरान् क्षिपन्(?) ७८॥ [६७

'त्वं मे कपि-श्रेष्ठं स-लक्ष्मणं पतिं

स-यूथपं क्षिप्रम् इहोप-पादय ।

चिराय रामं प्रति शोक-कर्षितां

४८] कुरुष्व मां वानर हर्ष-संयुताम् ॥७९॥ [६८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सीता-वैक्यं

नाम वैतुस्त्रिंशः सर्गः ॥३४॥

१. फ-भ्रुताश्च दृष्टाश्च । २. प्र ब म ल_१ ल_२-महापराक्रमो । फ-
 ०या पराक्रमा । ३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०मर्दने ॥ ४. आ-समीक्षितुं । ल_२-
 समाहितं । ५. फ अ-संप्रति । ल_२-स्वर्पति । ६. फ-०कार्मुकम् । ७. फ-
 आयिसञ्जिनं । ८. फ-नवं गजं । अ-कः कुञ्जरं । ९. आ-समाक्षिपन् । फ च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-क्षिपन् शरान् ॥ १०. फ-क्षिप्र त्वमेकं हि । ११. फ-
 ०पूरिताम् ॥ १२. फ-हनुमत्सम्भाषणो । फ रा प्र ब म-सीताहनूमत्संवादो ।
 ल_१ ल_२-हनुमत्सीतासम्वादो । १३. ल_१ ल_२-षड्विंशः ॥

ततः स कपि-शार्दूलः शाल-ताल-शिलाऽऽयुधः ।

१] सीताम् उवाच तच्च छुत्वा वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१॥ [१

अनु-रूपं त्वया देवि भाषितं प्रिय-दर्शने ।

२] सदृशं स्त्री-स्वभावस्य साध्वीनां नियमस्य च ॥२॥ [२

स्त्रीत्वान् न त्वं समर्था वै सागरं व्यति-वर्तितुम् ।

३] माम् अधि-ष्टाय विस्तीर्णं शत-योजनम् आयर्तम् ॥३॥ [३

द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि प्रिय-दर्शने ।

४] रामाद् अन्यस्य नाऽर्हामि सं-स्पर्शम् इति जानकि ॥४॥ [४

तवैतत् सदृशं वाक्यं पत्न्याम् तस्य महाऽऽत्मनः ।

५] का ह्यन्या त्वाम् ऋते देवि ब्रूयाद् वचनम् ईदृशम् ॥५॥ [५

श्रोष्यतीऽदं स काकुत्स्थः सर्वं निरव-शेष-तैः ।

६] चेष्टितं यत् त्वया देवि भाषितं च ममाऽग्र-तः ॥६॥ [६

कारणैर् बहुभिर देवि राम-प्रिय-चिकीर्षया ।

७] स्नेहात् प्रेस्कन्न-मनसा मयैतत् समुदा-हृतम् ॥७॥ [७

१. प्र म ल_१ ल_२-साल० । अ-हनुमान्मास्तात्मजः । २. फ-
धमार्थसहितं वचः । ३. अ-युक्त० । ४. फ-शुभ० । ५. अ-ईदृशी ॥
६. फ च-हि । ७. च-व्यप० । ८. आ-सागरं शतयोजनम् ॥ ९. फ
अ-कमलेश्वणे ॥ १०. रा ब-न चैतस्स० । म-एतत्ते स० । अ-एतत्ते
देवि सदृशं पत्युस् । ११. आ-रामस्य । १२. च ल_१-स्वदते ब्रूयात्तवेद् ।
रा म-स्वदते ब्रूयात्सतीते । प्र-स्वामृते ब्रूयात्सतीते ॥ १३. प्र-सर्वदा ते
विचेष्टितम् । ल_१-सर्वे सन्तस्तवेष्टितम् । १४. अ-नास्ति । १५. फ-
धन्यं ॥ १६. फ-प्रस्कन्द० । रा म-प्रसन्न० । प्र ब ल_१ ल_२ अ-प्रक्षिप्त० ॥

- लंकायां दुष्प्रवेशत्वात् दुस्-तरत्वान् महोदधेः ।
 N] सामर्थ्याद् आत्मनश् चैतन्न मया समुदाहृतम् ॥८॥ [८
 यदि नोत्सहसे गन्तुं मया सार्द्धम् अ-निन्दिते ।
 ९] अभि-ज्ञानं प्र-यच्छ त्वं जानीयाद् राघवो हि यत् ॥९॥ [१०
 उवाच वैचनं चेदं वाष्प-र्गद्वदिताऽक्षरम् ।
 १०] एवम् उक्त्वा हनुमता सीता सुर-सुतोर्पमा ॥१०॥ [११
 इदं श्रेष्ठम् अभि-ज्ञानं ब्रूयाम् तथ्यं मम प्रियम् ।
 ११] शैलस्य चित्र-कूटस्य पादे पूर्वोत्तरे तदा ॥११॥ [१२
 तापसाऽऽश्रम-वासिन्या(ः)प्राऽऽर्यं मूल-फलाऽज्ञैः ।
 १२] यत् सिद्ध-सम्पत्ते देशे मन्दाकिन्याम् अ-दूरतः ॥१२॥ [१३
 तेषुऽपवन-खण्डेषु नाना-पुष्प-सुगन्धिषु ।
 १३] वि-हृत्य सलिल-क्लिन्ना तर्वाऽङ्केऽहम् उपाऽऽविशम् ॥१३॥ [१४
 मनःशिला-मयं भाले तिलकं मे कृतं त्वया ।
 १४] तदा दाशरथेस् तावद् एवं चिह्नं ब्रवीमि ते ॥१४॥ [N

१. आ-०यां । २. फ च रा प्र म ल, ल_२ अ-चैव मयैतत् सं० ।
 ३. अतः परमधिकः पाठः—च रा प्र म ल, अ-इच्छामि त्वां समानेतुमद्यैव
 रघुनन्दने । गुक्स्नेहेन भक्त्या च न त्वया समुदाहृतम् ॥ ४. फ-
 यातुं । ५. म ल, ल_२ अ-प्रतीच्छ । ६. फ-०वो यथा । म-०वो यत् ।
 ल, ल_२-हि तम् । अ-०वोपि यत् । ७. फ अ-हनुमन्तं सा । रा प्र
 ब म ल, -वचनं मन्दं । ८. आ फ अ-०वुद्धयिता० । ९. आ-सुरतो-
 पमा ॥ १०. फ-इदं चैवाप्यभिज्ञानं त्रयास्त्वं दयितं मम । ११. ल, -
 पूर्वतरे ॥ १२. रा प्र ब म ल, ल_२-प्राप्तं । अ-प्रास्य । १३. आ-०फलोदके ।
 रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०फलोदकं । १४. अ-तत् ॥ १५. आ-तस्योपवन-
 गृहेषु । १६. आ-विहिता सलिलक्लिन्ना शचीकेहम् ॥ १७. रा ब म-
 एकं । १८. म ल^१ अ-ब्रवीषि मे ।

- तुष्यन्तीऽव प्र-दृष्टेन तदाऽहं लालिता त्वया ।
 [N] पर्यायेणैव सुप्ता च तवाऽङ्गे लक्ष्मणाऽग्र-ज ॥१५॥ [N
 रोहिर्न-मांसं-विभक्तं मे वायसैः परि-खादति ।
 ३५] तदाऽहं लोष्टम् उद्यम्य वारयामि स्म वायसम् ॥१६॥ [१५
 रोषयन्न् एवं काको मां तत्रैव परि-पीडयन् ।
 ३६] नै चाऽप्य उपाऽऽरमन् मांसं भक्षयन् बलि-भोजनः ॥१७॥ [१६
 उत्-कर्षन्त्याश् च वसनं क्रुद्धायांस् तस्य पक्षिणः ।
 ३७] कृष्यमाणे च वसने त्वयोपेक्षा कृता मयि ॥१८॥ [१७
 त्वयाऽव-हसिता चाऽहं क्षतात् परम-लज्जिता ।
 ३८] भक्ष्य-गृष्टेन काकेन वि-कृता त्वाम् उपाऽऽगता ॥१९॥ [१८
 आसीनस्य च ते श्रान्तौ पुनर् उत्सङ्गम् आऽविशम् ।
 ३९] रुदती च प्र-दृष्टेन त्वयाऽहं लालिता पुनः ॥२०॥ [१९

१. आ म अ-तुष्यतीव । २. अ-स्वयाहं । आ-तदा संला० । ३. अ-पुनः ।
 ४. आ-०नैव । फ अ-०येन प्रसुता । ल_१-खण्डितः पाठः ॥ ५. फ
 म अ-रोही मांसं वि० । ल_१-खण्डितः पाठः । ६. च रा प्र ब ल_२-
 ०से । ७. अ-प्रति० । आ फ-परिखादितः । ८. फ अ-तमहं । प्र-
 तदहं । ९. प्र-वारयामास वायसम् । रा-वारयामि सविस्मयम् । फ अ म-
 वारयामि स्म सर्वशः ॥ १०. फ-रोदयन्नेव । रा-रोषवानिव । प्र ब म-
 रोषवानेव । अ-रोषयत्येव । ११. च रा प्र ब म ल_१ अ-मे । १२.
 च रा ल_१ प्र म अ-०डीयते । ब-पर्यडीयत । १३. फ-तच्छाप्यपहरन्मांसं
 प्रसङ्ग ॥ १४. रा प्र ब म ल_१-०स्याञ्च वसनं क्रुद्धायां । १५. ब प्र म ल_१
 ल_२-भ्रममाणे । अ-भ्रम्यमाणे । १६. रा प्र ब ल_१ ल_२-स्वया प्रहसितं ।
 १७. फ-क्रुद्धा विपरिधावतो । ब, प्र ल_१-०प्रतर्जिता । १८. आ-भ्रतात् गृ० ।
 फ-भक्ष्य गृ० । च प्र-भक्ष्यगृष्टेन । रा ब-भक्ष्यदृष्टेन । १९. आ-तुदन्ती ।
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रुदती । २०. फ-०गमम् ॥ २१. आ-विक्ष-
 स्ता । २२. आ-०तीव । २३. अ-स्वया संला० ॥

- वाष्प-पूर्ण-मुखी दीना चक्षुषी परि-मार्जती । [२०पृ
 N] परि-श्रान्ता च सुप्ता च राघवाऽङ्के सुखं ह्य अहम् ॥२१॥
 पर्यायेण च सुप्तस् त्वं ममाऽङ्के भरताऽग्र-ज । [२१
 N] ततः सुप्त-विशुद्धां मां तवोत्सङ्गात् समुत्-थिताम् ॥२२॥
 N] वायसः पुनर् आ-गम्य वि-ददार स्तनाऽन्तरे । [२२
 ४१पृ] लक्षिताऽहं त्वया तत्र वायसेन प्र-कोपिता ॥२३॥ [२० उ
 आशी-विष इव क्रुद्धः ईवसन् वाक्यम् अभाषैथाः । [२५ उ
 नखाऽग्रैः केन ते भीरु स्तनयोर् अन्तरं क्षतम् ॥
 N] कः क्रीडति स-रोषेण पंच-वक्त्रेण भोगिना ॥२४॥ [२६
 निर्-ईक्षमाणश् च ततो वायसं तम् अपश्यथः ।
 N] नखैः स-हृदिरैस् तीक्ष्णैर् माम् एवाऽभि-र्मुखं स्थितम् ॥२५॥ २७
 पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
 N] धराऽन्तर-गतः शीघ्रः पवनस्य गतौ समः ॥२६॥ [२८
 ततस् तस्मिन् महा-बाहो क्रोध-संरक्त-लोचनः ।
 N] वायसेऽकुरुथाः क्रूरां मतिं मतिमतां वर ॥२७॥ [२९
 ४१ उ] तस्योद्-हत्य त्वयेषीका क्षिप्त्वा च वर-पाणिनां ।
 ४२पृ] ब्रह्मणोऽस्त्रेण सं-धाय स(?सा) प्र-ज्ज्वाल वै तदा ॥२८॥ [३०
 N] चिक्षेपाऽथ प्र-दीप्तां ताम् इषीकां वायसं प्रति । [३१पृ
 ४२ उ] अनु-षक्तस् तं या काको जगाम वि-विधां गतिम् ।
 खे पतैन् स ईमांस् लोकान् भयाद् अनु-चचार ह ॥२९॥ [३२

१. रा प्र व ल२ अ-०मार्जिता । ल१-०मार्जता ॥ २. प्र-लालिताहं ।
 अ-उपेक्षिताह ॥ ३. आ-स्वसन्वाक्यमभाषित । च-०वाक्यमभाषताः । ४.
 आ-अन्तरे । ५. ल१-नास्ति ॥ ६. फ-तदा वायसमवेक्ष्य च । ७. अ-सह-
 चिरस्तीक्ष्णैर् । ८. आ अ-०मुले ॥ ९. आ-वरदपा० १०. व म-ब्रह्मणास्त्रे० ॥
 ११. आ-स तां प्रदीप्तां चिक्षेप । १२. फ-तदा । प्र म-स्वया । १३. आ-
 खेऽपतस्स इमं लोकम् ॥

- ४३] यः सं वर्षति पर्जन्ये डीयते पृषतांऽन्तरे ।
 ४४पू] तस्यैषीकौ त्वया क्षिप्तौ छायेवांऽन्व-अपतद् दुतर्षां॥३०॥ [N
 N] सं पित्रो च परि-सक्तः सुरैः सर्वैश्च वायसः ।
 ४४उ] परि-क्रम्य स लोकांस्त्रीं त्वाम् एव शरणं गतः॥३१॥ [३३
 N] तं त्वं नि-पतितं भूमौ शरण्यः शरणाऽऽगतम् । [३५पू
 परि-वूर्णं वि-पँक्षं च तं त्वम् आ-गतम् उक्तवान् ॥३२॥
 ४५] अ-मोघोऽयम् इषुर्मुक्तः किम् अङ्गं शातयामि ते । [३६
 ४६पू] तेनैकं नयनं त्यक्तं तद् इषीकाऽभ्य-अशातयर्त् ॥३३॥ [३७पू
 स ते तथा नमस्-कृत्य राज्ञे दशरथाय च ।
 N] त्वया वीर वि-सृष्टः सन् प्रति-पेदे स्वम् आलयमा॥३४॥ [३८
 ४६उ] मत्-कृते काक-मात्रेऽपि ब्राह्मम् अस्त्रम् उद्-ईरितम् ।
 कस्माद् यो मां हरेत् तस्य त्वं क्षमेथा मही-पते ॥३५॥ [३९
 ४७] एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठैः सत्त्व-वान् बल-वान् अपि ।
 ४८पू] किम्-अर्थम् अस्त्रं दिव्यं च न योजयसि राघव ॥३६॥ [४३
 ४९उ] न देवा न च गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।
 राघवस्य रणे वेगं शक्ताः सर्वे सम्-आसितुम् ॥३७॥ [४४
 ५०] तस्य वीर्यवतः कश्चिद् यद्य अस्ति मयि सं-भ्रमः ।
 किं त्वं न सायकैस्तीक्ष्णैः क्षयं नयसि राक्षसान् ॥३८॥ [४५
 ५१] भ्रातुर आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।

१. प्र ब ल, ल२-स्म । २. च रा प्र ब म ल, ल२-बृहदन्तरे ।
 अ-वृषभान्तरे । ३. फ-०षीकन्वया क्षिप्तं । ४. म-छायेवानुगता ज्वलन् ।
 अ-वायुवेगाः पतत्रिणः । ५. प्र ल२-तदैव । म-शक्रेण ॥ ६. फ-परिडीतो ।
 प्र ब म ल, ल२ अ-परिष्णं । ७. फ-विपक्षश्च । रा प्र ब म ल, ल२
 अ-विषण्णश्च ॥ ८. आ-०काभ्यसांतयन् ॥ ९. ल१-०मिदं श्रेष्ठं । १०.
 फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-रक्षस्सु ॥ ११. फ च रा प्र ब म ल, ल१-तव
 राम । १२. फ-प्रतिसमा० ॥ १३. अ-संग्रहः ॥

- कस्य हेतोर् न मां वीरः परि-त्रायेत सु-व्रतः ॥३९॥ [४६
 ५२] यदि तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व्-अग्नि-सप्त-तेजसौ ।
 सुराणाम् अपि दुर्-दुर्षो किम्-अर्थं माम् उपेक्षतेः ॥४०॥ [४७
 ५३] ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन्न महद् अस्ति न संशयः ।
 समर्थाव् अपि तौ यस्माद् उपेक्षेते परं-तपो ॥४१॥ [४८
 ५४] स वाच्यो राघवः श्रीमान् पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽननः ।
 प्रणामे-पूर्वं सौहार्दात् समा-गम्य सुहृत्-प्रियः ॥४२॥ [N
 ५५] कुरुष्व त्वं महोत्साहं कृपां मयि नरर्षभ । [४०पू
 ४९पू] आनृ-शंस्यं परो धर्मस् त्वत्-त एव श्रुतो मया ॥४३॥ [४१
 ज्ञानामि त्वां महोत्साहं महा-सत्त्वं महा-बलम् । [४२पू
 ५६] महेष्वासं महा-प्राज्ञं महा-वेगम् अरि-दमम् ॥४४॥ [N
 अपार-पारम् अ-त्तोभ्यं गाम्भीर्यं सागरोपमम् । [४३
 ५७] कौशल्या लोके-गोप्तारं सुषुवे त्वीं मनस्विनी ॥४५॥
 ५८पू] तं मद्-अर्थं सुखं पृच्छेः शिरसा चाऽभि-वीदयेः ॥४६॥ [५६
 ५९उ] सं-चयं सर्व-रत्नानां प्रियाश् च परमाऽङ्गनाः ।
 ऐश्वर्यं हि विशालायाः पृथिव्या योऽवाऽमन्यता ॥४७॥ [५७

१. च प्र ब म ल, ल_२-०त्रायति राघवः । रा-०त्रायेत राघवः ।
 अ-०त्रायति सर्वतः ॥ २. च-दुर्धर्षो किमर्थं मामुपेक्षितः । ३. फ-मन्ये ।
 ४. रा प्र ब म ल, -वौ द्वौ मामुपेक्षेथां (तां) । फ-तौ यन्मां नावेक्षेत
 सुदुःखितौ ॥ ५. फ-प्रणम्य ॥ ६. फ ल, -महासत्त्वं महाबलम् । अ-मयि
 नरेश्वर । ७. फ अ-श्रुते । ८. च रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥ ९. ल, -कुरुष्व ।
 १०. रा प्र ब ल, -नास्ति । ११. फ- महाबहुं महाप्राज्ञं वेगवन्तमरिन्दमम् ॥
 १२.-अपराजितम् । १३. फ-शोकहर्त्तारं । ब-शोकगुप्तारं । १४. म ल, अ-
 ०वेयं । १५. फ ब म ल, अ-मनस्विनम् ॥ १६. आ-स्वं मदर्थं समापुच्छे ।
 फ अ-तं ममार्थं । १७. आ प्र म-०दयन् । ब ल, -०दनम् ॥ १८. आ-
 परमं गताः । फ अ-परमाङ्गनाः । च रा ब-परमं गताः । १९. फ रा अ-
 ०र्षे । २०. फ-च विशालयां पृथिव्यां ॥

- ६०] पितरं मातरं चोभौ सं-मान्याऽभि-प्रणम्ये च ।
 अनुप्र-त्रजितो रामं सु-मित्रा तेन सु-प्रजा ॥४८॥ [५८
- ६१] अनु-क्रोशेन धर्माऽऽत्मा त्यक्त्वा सुखम् अन्-उत्तमम् ।
 अन्-अगच्छतै काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने । [५९
- ६२] सिंह-स्कन्धो महा-बाहुर् मनस्वी प्रिय-दर्शनः ॥४९॥ [६०पू
 वृद्धोप-सेवी लक्ष्मी-वान् शक्तश्च चाऽबहु-जल्पकः । [६१पू
- ६३] राज-पुत्रः प्रियो राज्ञः सैदृशः श्वशुरस्य मे ॥५०॥
 मतः प्रिय-तरो नित्यं मर्म रामस्य लक्ष्मणः । [६२
- ६४] पितृ-वद् वर्तते रामे मातृ-वद् वर्तते मयि ॥५१॥ [६०उ
 ह्रियमाणां तदा वीरो न मां वेत्ति स लक्ष्मणः । [६१उ
- ६५] योज्यते धुरि यस्यां तु ताम्र उद्-वहति धुर्य-वत् ।
- ६६पू] राम-प्रिये हि सन् एव वृत्तम् आर्यम् अनु-स्मरन् ॥५२॥ [६३
 साऽसुराः सह-गन्धर्वा भुजङ्ग-नर-देवताः ।
- N] नि-हत्यात् समरे क्रुद्धः किं पुना रावणं रणे ॥५३॥ [N
- ६६उ] मृदुर दान्तः शुचिर् दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ।
 स मद्-वाक्येन कुशलं वक्तव्यो लक्ष्मणस् त्वया ॥५४॥ [६४
- ६७] अ-प्रमत्तेन काकुत्स्थे भवितव्यं त्वयेति च ॥

१. फ-प्रसाण । २. प्र ब म ल_१-नित्यं ॥ ३. फ च-अनुग-
 ष्ठति ॥ ४. म-शान्तश् । ५. रा प्र ब म ल_१-सदग्देवाधिपस्य च ।
 आ-स्वशुरस्य ॥ ६. फ-मत्तो । प्र-संगो । ल_१-संगी । च च-नित्य-
 मङ्गं । म-नित्यमङ्गो ॥ ७. प्र ल_१-युज्यते । ८. फ-स तासुद्वहते
 ध्रुवम् ॥ ९. फ च रा-रामस्नेहावसत्येव । ब ल_१-स्नेहावसत्ये च ।
 प्र-स्नेहावसत्येव । च म-स्नेहाद्वसत्येव ॥ १०. आ-ससुरासुरा-
 न्धर्वाः ॥ ११. फ-स ते मद्वाक्येनाद्वाक्यः कुशलं बलवत्तरः । रा प्र ब म-
 मद्वाक्यात्कुशलं वाक्यस्त्वया वानरपुङ्गव । ल_१-मद्वाक्या कुशलं वाक्य-
 स्त्वया वानरपुङ्गव ॥

- उत्थायोत्थाय वक्तव्यो वचनं लक्षणो मम ॥५५॥ [N
 ६८] कुशलं लक्ष्मणं दृष्ट्वा सु-ग्रीवं च महा-बलम् । [N
 इदं ब्रूयात् तु मे नार्थं शूरं रामं पुनः पुनः ॥५६॥ [६६उ
 ६९] जीवितं धारयिष्यामि यावन् मासो भविष्यति ।
 ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं सख्यं एतद् ब्रवीमि ते ॥५७॥ [६७
 ७०] रावणेनोप-सृष्टां मां नि-कृत्य प्राकृताम् इव ।
 त्रातुम् अर्हसि मज्जन्तीं वराह इव मेदिनीम् ॥५८॥ [६८
 ७१] सीतायाम् तद्वं वचः श्रुत्वा हनुमान् इदम् अब्रवीत् ।
 सर्वं करिष्यते रामो यावद् इच्छसि मैथिलि ॥५९॥ [N
 ७२] यत् तु रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
 प्रीति-सञ्जननं तस्य तत् प्र-दातुम् इर्हाऽर्हसि ॥६०॥ [N
 ७३] सा निर्-ईक्ष्य ततः सर्वं वेण्युर्द-ग्रथितम् उत्तमम् । [N
 ततो वस्त्र-गतं मुञ्क्ता दिव्यं चूडा-मणिं शुभम् ।
 ७४] प्र-देयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥६१॥ [६९
 प्रति-गृह्य ततो वीरो मणिं वेणी-शयं शुभम् ।
 N] अंगुल्यां योजयामास न ह्य अस्य प्राऽभवद् भुजे ॥६२॥ [७०

१. फ अ-वचनात् ॥ २. फ-लक्ष्मणे ॥ ३. फ अ-मासं दशरथा-
 त्मज्ज । व-० सो गमिष्यति । आ-यावन्मासं म० । ४. ल, -मासं । ५. आ-
 त्म्यं प्रतिश्रुजोति मे ॥ ६. फ-नश्यन्तीं पृथिवीमिव राघवः । अ-पाताले
 पतन्तीमिव मे० ॥ ७. प्र म ल, अ-तु ॥ ८. फ-० तुं ममाहसि । ९. च
 रा प्र ब म ल, ल, अ-वेणीप्र० । १०. फ च रा प्र ब म ल, ल, अ-
 वेणीं मुञ्क्त्वा ददौ तस्मै । ११. फ-चूडामणिरत्नं हनुमते ॥ १२. फ-
 प्रदेयं । १३. फ च रा प्र ब-सुरसुतोपमा । १४. म-नास्ति ॥

७५पू] मणि-रत्नं कपि-वरः सम्भ्रं-गृह्याऽभि-वाद्य च । [७१पू

[N] आचार्यम् इव शिष्यो हि वि-नीतवद् उप-स्थितः ॥६३॥ [N

७६पू] आ-पृच्छामीऽहं ते देवि नोत्कण्ठां कर्तुम् अर्हसि । ५ [N

७५उ] सीतां प्र-दक्षिणं कृत्वां पार्श्व-तः प्राऽर्जलिः स्थितः६४॥[७१उ

हर्षेण महताऽऽविष्टः सीता-दर्शन-जेन सः ।

७६] हृदयेन गतो रामं शरीरेणं त्व अधि-ष्ठितः ॥६५॥ [७२

मणि-वरम् उप-गृह्य तं मर्हाऽहं

जनक-नृपाऽऽत्म-जया धृतं प्र-भावात् ।

दुःखं इव पवनाऽवधूत-मूर्तिर्

७७] हृषित-तनुर हनुमांस् तदा बभूव ॥६६॥ [७३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-प्रदाने

नाम पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥३५॥

१. फ-स संगृ० । २. फ-विनीतमिदमत्रवीत् ॥ ३. फ-०मि हि ।

४. रा प्र ब म ल, -नास्ति । ५. आ-प्रदक्षिणीकृत्वा । ६. आ-प्राश्रुति० ॥

७. आ-०रे तु धिष्ठितः ॥ ८. रा प्र ब म ल, -वराहं । ९. आ-प्रप-

त्वात् । १०. आ-गिरिवरप० । ११. फ-भ्रुषिततनुर्हनुमान् बभूव । रा प्र

ब म ल, -हृषिततनुर्हनुमान् बभूव सप्तः । अ-हृषितवपुर्हनुमांस्तदा

बभूव ॥ १२. फ-०प्रदानिको । अ रा प्र म ल, ल, -०नं ॥

[वं-N]= [षट्त्रिंशः सर्गः] =[दा-३९]

मणिं दत्त्वा ततः सीता वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ।
 अभि-ज्ञातम् अभि-ज्ञानम् एतद् रामस्य तत्त्व-तः॥१॥ [१
 मणिं तु रामो दृष्ट्वैव त्रयाणां सं-स्मरिष्यति ।
 वीरो जनन्या मम च राज्ञो दश-रथस्य च ॥२॥ [२
 सै भूयश् च महोत्साहो देशितौ हरि-सत्तम ।
 अस्मिन् कार्य-समारम्भे चिन्तयेद् उत्तरोत्तरम् ॥३॥ [३
 त्वम् अस्मिन् कार्य-संयोगे प्रमाणं हरि-यूथप ।
 तैत्-तद् वि-चिन्तयेत् यन् मे^६ दुःख-क्षय-करं भवेत् ॥^४॥ [४
 सं तथेति प्रति-ज्ञाय मारुतिर् भीम-विक्रमः ।
 शिरसा बन्ध वैदेहीं गमनायोप-चक्रमे ॥५॥ [५
 ज्ञात्वा सम्प्र-स्थितं वीरं वानरं मारुताऽऽत्म-जम् ।
 वाष्प-पीडितया वाचा मैथिली वाक्यम् अब्रवीत् ॥६॥ [६
 कौशल्यं हेनुमन् ब्रूयाः सैहितौ राम-लक्ष्मणौ । [७
 सु-ग्रीवं च सैहाऽमात्यं वृद्धान् सर्वांश् चै वानरान् ॥७॥ [८पू

१. आ अ-अनु० । २. अ-निश्चयं ॥ ३. फ-सम्भूय स्वयमुत्साहाहोदितो ।
 च दा प्र म ल, ल_२-मम यश्च म० । ब-स महान्च म० । अ-०हो नोदितो ह० ।
 ४. आ-०सत्तमः । अ-वानरोत्तम ॥ ५. फ अ-०नियोगे । ६. फ-तत्तु चिन्तय
 यन्मे । च ब म ल_२ अ-तत्तच्चिन्तय यद्यन्मे । रा ल_२-ततश्चिन्तय
 यद्यन्मे । ७. प्र-तत्तच्चिन्तय यद्यन्मे न तु दुःखतरम्भवेत् ॥ ८. रा प्र ब म ल,
 ल_२-तत् । ६. आ-परि० । १०. रा-मैथिलीं ॥ ११. फ अ-देवी ॥ १२. फ
 च प्र म ल, -०मद् । १३. प्र ब म ल, ल_२-सह तौ । १४. रा प्र ब म
 ल, ल_२-महात्मानं । १५. फ-सर्वांश् च ॥

जीवन्तीं मां यथा रामः सं-भावयति वीर्यवान् ।
 तथा सं हनुमन् वाच्यो वाचा धर्मम् अवाऽऽप्नुहि ॥८॥ [१०
 नित्यम् उत्साह-युक्तस्य वाचं श्रुत्वा मयेरितौम् ।
 वैद्विष्यते द्वाशरथेः पौरुषं मद्-अवाऽऽप्तये ॥९॥° [११
 स हि मे त्वत्-समायुक्तो वाचं श्रुत्वा तु राघवः ।
 पराक्रम-विधिं वीरो विधि-वत् संवि-धास्यति ॥१०॥' [१२
 सीतायाम् तद् वचः श्रुत्वा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।'
 शिरस्य् अञ्जलिम् आ-धाय वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ११ [१३
 क्षिप्रम् एष्यति काकुत्स्थो हर्ष-ऋत्त-प्रवेरैर वृतः ।
 यस् ते युधि वि-जित्याऽरिं शोकं चै व्यप-नेष्यति ॥१२॥ [१४
 न हि' पश्यामि मन्त्रैषु नैऽमरेष्व् असुरेष्व् अपि ।
 येम् तस्योद्-वर्मतो बाणान् स्थातुम् उत्सहतेऽग्र-तः ॥१३॥ [१५
 अर्ण्य् अर्कम् अपि पर्जन्यम् अपि वैवस्वतं यमम् ।
 स 'चे' सोढुं रणे शक्तस् तव हेतोर विशेष-तः ॥१४॥ [१६
 सं हि' सागर-पर्यन्तां महीं शासितुम् अर्हति ।
 त्वन्-निमित्तं हि रामस्य जयो जनक-नन्दिनि ॥१५॥ [१७

१. फ अ-कीर्तिमान् । २. आ-स त्वया । फ-स्त्वया स । अ-तस्त्वया ।
 ३. प्र ब म ल, ल_२-०युक्तः स । ४. च प्र ब म ल, ल_२-वाक्यं । अ-
 श्रुत्वाैव राघवः । ६. ल, -विदिष्यते । प्र ब म ल, -दाशरथिः । ७. अ-
 नास्ति ॥ ८. च रा प्र ब म ल, ल_२-तत्समायुक्तं वचः । ९. फ
 अ-नास्ति ॥ १०. फ-सीतामाश्रासयामास पुनश्चैनामभाब्रवीत् ॥ ११. फ-
 ०प्रवर्तैर् । १२. आ-०त्वारिं । १३. फ-व्यपनुदिष्यति ॥ १४. ब म-तं ।
 १५. ल, ल_२-सस्वेषु । १६. फ रा अ-वा सुरेष्वसु० । १७. फ-कस्तस्य
 सृजतो । रा प्र ब म ल, ल_२-यस्तस्योद्गतो ॥ १८. च-यथार्कम् । आ-
 यः कर्तुम् । प्र ब म ल, ल_२-अथार्कम् । १९. च रा प्र ब म ल, ल_२-
 विसोढुं । अ-हि । २०. फ-विष्ठासिनि ॥ २१. आ-न स ॥

तस्य तद् वचनं सम्यक् सा श्रुत्वा तु सुं-भाषितम् ।
 जानकी बहु-मान्यैवै वानरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१६॥ [१८
 त्तम् तं प्र-स्थितं सीता वीऽऽक्षेमाणा पुनः पुनः ।
 भर्तुः स्नेहाँऽन्वितं भर्तुः सौहृदाद् अन्व-अमानर्यत् ॥१७॥ [१९
 यदि वा मन्यसे तां वद् वसैकाऽहम् अरि-दम् ।
 अस्मिन् सुंसं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥१८॥ [२०
 मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः साभिध्यात् तव धीमंतः ।
 शोकस्याऽस्य वि-पारस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥१९॥ [२१
 गते हि हरि-शार्दूल पुनर् आ-वृत्तये त्वयि ।
 प्राणानाम् इहै सन्देहो मेम स्यान् नीस्ति सं-शयः ॥२०॥ [२२
 त्वं वाऽदर्शनं चैऽपि भूयो मां परि-तापयेत् ।
 दुःखै दुःख-परीभृतां दुर्-मनस्कां ह्य अ-र्भागिनीम् ॥२१॥ [२३
 अयं च वीरं सन्देहम् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।
 सु-मेहेत्सु संहायेषु हर्य-ऋक्षेषु हरीऽऽश्वर ॥२२॥ [२४

१. फ-श्रुत्वा सम्यक् शान्त्वभाषितम् । अ-श्रुत्वा सम्यक् सर्वभा-
 वितम् ॥ २. फ अ ल, ल२-०मन्यैव । ३. फ अ-मैथिली ॥ ४. प्र ल, -
 तत्रस्थं । अ-ततस्त । ५. फ-वीक्ष्यमाना । च रा प्र ब ल, -वक्ष्यमाणं । ६. अ-
 सुमन्ततः । ७. फ-भर्तुस्ने० । ८. ब-वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् । ९. अ-
 भर्तुस्नेहादिदं वाक्यं वक्तुं सौहार्दात्सम्प्रचक्रमे । आ-भर्तुः स्नेहादिदं वाक्यं
 सौहार्दाद्व्य मानयत् । म-भर्तुः स्नेहाद्वितं वाक्यं सौहार्दादिदमब्रवीत् ॥ १०. फ-
 तात वलेः कामम् । ११. आ-ऋषिभ्रित्संवृते । १२. फ-वीर्यवन् ॥ १३. अ-
 अपि । १४. अ-ममास्ति च न । म-मम नास्त्यत्र ॥ १५. रा प्र ब ल, ल२-
 नास्ति ॥ १६. अ-तवादर्शनं वापि । फ-वादर्शनं वापि । म-चादर्शनं वीर ।
 १७. फ-दुःखात् । १८. फ-०भूतामनार्था मन्दभा० । १९. रा प्र ब ल, ल२-
 नास्ति । २०. रा प्र ब म-नु वी० । ल, ०वीर्यं च । ल२-वीरेह । २१. आ रा
 प्र ब ल, ल२-सुमहांस्तत्सहायेषु । २२. आ-०श्वरः । फ-०श्वरा ॥

कथं नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
 तानि हर्ष्य-ऋक्ष-सैन्यानि तौ वा नर-वराऽऽत्म-जौ ॥२३॥ [२५
 त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽपि लङ्घने ।
 शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥२४॥ [२६
 तद् अस्मिन् कार्य-संयोगे वीर वै दुरति-क्रमे ।
 किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वर ॥२५॥ [२७
 कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।
 पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नः जगद्-अर्थ-फलोर्दयः ॥२६॥ [२८
 बलैः समस्तैर् यदि मां वि-जित्वां तुं दशाऽऽननम् ।
 वि-जंयी स्व-पुरं रामो नयेत् तत् स्याद् यज्ञ-करम् ॥२७॥ [२९
 यथाऽहं तस्य वीरस्य बन्धयित्वा हृता बलात् ।
 रक्षसा तद्-भयाद् एव तथा नाऽर्हति राघवः ॥२८॥ [N
 बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।
 मां नयेद् यदि काकुत्स्थसं तस्य त्वं सदृशं भवेत् ॥२९॥ [३०
 तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।
 भवेद् आहव-शूरस्य तथा त्वम् उप-पादय ॥३०॥ [३१
 तदै-अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-श्रितं हेतु-संभ्रमतम् ।

१. फ अ-हि ॥ २. रा प्र ब म ल, ल_२-अपि । ३. फ-०स्यास्य ।
 ४. फ च-मारुतात्मज । ५. रा प्र ल, ल_२-नास्ति । ब-मुटितः पाठः ।
 ६. आ-तस्मिन् कार्यविनियोगे । ७. फ-वरः । ८. रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति ॥
 ९. फ च रा-०प्र यशस्यस्तु फ० । रा ब ल, ल_२ अ-०प्र यशस्यस्तेफ० । प्र म-
 ०प्रः शस्यते यः फ० ॥ १०. फ-विजित्य च पुरे । रा प्र ब म ल, ल_२-
 विनिजित्य । ११. आ-स्वे पुरे । ब-सुपुरं ॥ म ल, ल_२ अ-स्वंपुरं । १२. आ-
 काकुत्स्थस्तत्र । प्र म ल, ल_२-काकुत्स्थस्तत्तस्य ॥ १३. अ-तच्छ्रुत्वापसृतं ।
 १४. आ फ रा ब-प्रसृतं । प्र-प्रजितं । अ-सम्मतं । १५. फ-०संहितम् ।
 रा प्र ब म ल, ल_२-०संमितम् । अ-संयुतम् ।

नि-शम्य हनुमान् देव्यां वाक्यम् उत्तमम् अब्रवीत् ॥३१॥ [३२
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि हर्ष्य-ऋत्त-पुवगैर् वृतः ।^१
 सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् तैवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥३२॥ [३३
 स वानर-सहस्राणां कोटिभिर् अभिसं-वृतः ।
 क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि राक्षसानां नि-र्वूदनः ॥३३॥ [३४
 तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।
 मनः-सङ्कल्प-सम्पाता नि-देशे हरयः स्थिताः ॥३४॥ [३५
 येषां नोपरि नाऽधस्तान् न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
 न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व् अमित-तेजसः ॥३५॥ [३६
 अ-संवृतैर् महोत्साहैः स-सागर-धराधरा ।
 कृत-प्रदक्षिणा भूमिर् वायु-वेगाऽनु-सारिभिः ॥३६॥ [३७
 मद्-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसः ।
 मत्-तः प्रत्य्-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ ३७॥ [३८
 अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।
 न हि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीऽतरे जनाः ॥३८॥ [३९
 तद् अलं परि-तापेन देवि मन्युर् अपैतु ते ।
 एकोव-पातेन ते लंकाम् एष्यन्ति हरि-पुङ्गवाः ॥३९॥ [४०
 मम पृष्ठ-गतौ तौ तु^२ चन्द्र-सूर्याव् इवोदितौ ।

१. फ-कोषं । अ-सर्वं ॥ २. रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । ३. प्र ब
 ल_१ ल_२-स्वदर्थे ॥ ४. फ-०कः । ५. अ-०सम्पन्नौ वीर्यवन्तौ । ६. प्र म ल_१
 ल_२ अ-०सम्पन्ना । ७. रा प्र ब म ल_२ ल_२-०विक्रमाः ॥ ८. फ-असं-
 वृतैर् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-असत्कृतैर् । अ-ससंवृतम० । ९. फ-
 ०परावरैः । अ-०रधराम्बरा । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०रवनाम्बरा । १०. फ रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-प्रदक्षिणीकृता । ११. फ-भूमिः सर्वमार्गानु० । अ-
 भूमिर्वायुमार्गानु० । १२. फ-हीनतेजसः ॥ १३. फ-च ।

त्वत्-सकाशं महा-सत्त्वौ राज-पुत्राव् इहेष्यतेः ॥४०॥ [४१
 तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।
 आ-गम्य नगरीं लंकां सायकैर् वि-धमिष्यतः ॥४१॥^१[४२
 स-गणं रावणं हत्वा राघवो रघु-नन्दनः ।
 त्वाम् आ-दाय वराऽऽरोहे स्वां पुरीं प्रति-यास्यति ॥४२॥ [४३
 तद् आ-श्वसिहि भद्रं ते भव त्वं काल-काञ्चिणी ।
 अ-चिराद् द्रक्ष्यसे रामं ज्वलन्तम् इव भास्करम् ॥४३॥ [४४
 नि-हते राक्षसेन्द्रे तु स-पुत्राऽमात्य-बान्धवे ।
 त्वं सम्-एष्यसि रामेण शशाऽङ्केनेव रोहिणी ॥४४॥^२ [४५
 क्षिप्रम् एष्यसि वैदेहि पारं शोकस्य मैथिलि ।^३
 क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥४५॥ [४६
 एवम् आ-श्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीभ्रं इदम् अब्रवीत् ॥४६॥ [४७
 तम् अरि-^४घ्नं महाऽऽत्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
 लक्ष्मणं सह-सुग्रीवं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^५४७॥ [४८
 नख-दंष्ट्रौऽऽयुधान भीमान् सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।
 वानरेन्द्रान् महेन्द्राऽऽभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सं-गतान् ४८^६ [४९
 शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।

१. अ-नरसिंहाविहायतः । आ-इहेष्यतः । २. व म ल_१-०९्य ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-पुरं । ५. अ-न चिराद् द्रक्ष्यसे रामं तपन्तम् । फ-
 द्रक्ष्यासे पतिं तपन्तम् ॥ ६. आ-सपुत्रामित्रबान्धवैः । ७. अ-नास्ति । फ-क्षिप्रं
 एवं देवि शोकस्य पारं यास्यसि मैथिलि । अ-नास्ति । ८. अ-नवं समेष्यसि ॥
 ९. अ-वैदेही पुनरब्रवीत् ॥ १०. आ-तमविघ्नं । ११. रा प्र व म ल_१ ल_२-
 महाभागं । १२. फ म अ-च ससुग्रीवं । १३. रा-नास्ति ॥ १४. अ-
 नखदन्ताः । १५. आ-वानरान्धारेन्द्राभान् ।

नदतां हरि-मुख्यानाम् आर्ये श्रोष्यसि नि-स्वनम् ॥ ४९ ॥ [५०

स हि भर्मसु घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।

न शर्म लभते रामः सिंहाऽर्दित इव द्विपः ॥ ५० ॥ [५१

मा शुचो देवि शोकाऽऽर्त्ते मा भूत् ते मनसि क्लमः ।^३

शचीऽवेन्द्रेण सीते त्वं भर्त्रा नाथवती ह्ये असि ॥ ५१ ॥ [५२

को वि-शिष्टस् तु रामेण सौमित्रिणाऽपि कः समः ।

अग्नि-मारुत-कल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५२ ॥ [५३

नाऽस्मिन् चिरं वत्स्यसि देवि देशे

रत्तो-गणैर् अद्ध्य-उषितेऽति-रौद्रे ।

न ते चिराद् आ-गमनं प्रियस्य

क्षमस्व तव-सङ्गम-काल-मात्रम् ॥ ५३ ॥ [५४

इत्यार्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे सीताप्रत्याश्रयान्नं

नाम षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

१. फ-नर्दतां हरिमुख्यानामार्थे यूथान्यनेकशः ॥ २. आ-धर्मसु घोरेषु ॥ ३. फ-मा शोच देवि मानार्हे त्यज शोकमनिन्दिते । अ-मा शोच देव्यशोका मा भूते मनसि क्लमः । ४. आ-वाशिनी श्रीरिवेन्द्रेण । फ-श्रीमता श्रीरिवेन्द्रेण । अ-सज्जिनी श्रीरिवेन्द्रेण । ५. फ-शची ॥ ६. ब म ल, ल-विशिष्टो हि । ७. आ-सौमित्रेर्वापि । ब म ल, ल-को वा सौमित्रिणा समः । ८. आ-तु । ९. रा-भ्रातरावपि संश्रयौ । फ-भ्रातरौ नाऽत्र संश्रयः ॥ १०. रा-वत्स्यसि । ११. ल, -षट्त्रिंशः ॥

[वं—३७]= [सप्तत्रिंशः सर्गः] =[दा—४०]

एवम् उक्त्वा तु हनुमता प्रियं वाक्यं मनो-हरम् ।

१] उवाचाऽऽत्म-हितं सीता गमिष्यन्तं प्लवं-गमम् ॥१॥ [१

त्वां दृष्ट्वा प्रिय-वक्तारं प्रे-दृष्यामि प्लवं-गम ।

२] अर्ध-सञ्जातै-सस्येव प्राऽऽप्य दृष्टिं वसुं-धरा ॥२॥ [२

पुमांसं राघवाद् अन्यं गात्रैर् मति-मतां वर ।

३] न स्पृशेयं स-कामाऽहं व्रतम् एतत् परमं मम ॥३॥ [३

अभि-ज्ञानं तु रामाय दद्यात् त्वं हरि-पुङ्गव ।

४] क्षिप्ताम् इपीकां कैकाय कोपाद् एकाऽङ्ग-नाशिनीम् ॥४॥ [४

मनःशिलायाम् तिलको गण्ड-पार्श्वे नि-वेशितः ।

५] त्वया प्र-दृष्टेन मम तत् पुनः स्मर्त्तुम् अर्हसि ॥५॥ [५

स वीर्यवान् हृतां सीतां कथं त्वं समुपेक्षसे ।

६] वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्र-वरुणोपमः ॥६॥ [६

७उ] एष चूडा-मणिर् दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ।

एनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य-असने त्वाम् इवाऽनघ ॥७॥ [७

८] एष निर-यातितः सौम्यं मयां ते वारि-सम्भवः ।

N] अतः परं न शंक्ष्यामि जीवितुं शोक-कर्षितां ॥८॥ [८

अ-सह्यानि च दुःखानि वाचश् च हृदय-च्छिदैः ।

१. फ-०नोरमम् । ब प्र ल, ल_२-वाक्यमनुत्तमम् ॥ २. फ-गमिष्यामि परां मुदम् । ३. ल_३-अत्रल० रा-०सस्येपि ॥ ४. आ-रामस्य । ५. आ अ-काक-स्य । ६. अ-०नाशिनः ॥ ७. ब प्र ल, ल_२-०देशे । ८. फ-? नां । च अ-हि मां । रा प्र ब म ल, ल_२-इमां ॥ ९. फ-परं ॥ १०. प्र म ल, ल_२-श्रीमान् मया । फ-सौम्य मयि । ११. रा ब ल, ल_२-शक्ष्यामि । १२. आ-०कालसा ॥ १२. रा प्र ब ल, ल_२-०स्थिताः ।

- १०] राक्षसीनां सु-घोराणां त्वत्-कृते मर्षयाम्य् अहम् ॥९॥ [९
 धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रु-सूदन ।
 ९] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं त्वया हीना नृपांऽऽत्म-जा ॥१०॥ [१०
 घोरो राक्षस-राजौऽयं दुष्टश् च न सुखं च मे ।^१
 ११] त्वां च श्रुत्वा वि-लम्बन्तं न जीवेयम् अहं क्षणम् ॥११॥ [११
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं चार्हं भाषितम् ।^२
 N] अथाऽब्रवीन् महा-तेजा हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः १२ ॥ [१२
 त्वच्-छोकाऽभि-मुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
 N] राम-दुःखांऽभि-भूतश् च लक्ष्मणः परि-तप्यते ॥१३॥ [१३
 दृष्ट्वा कथञ्चिद् भवंती न कालः परि-शोचितुम् ।
 N] 'इदं मुहूर्त्तं दुःखानाम् अन्तं गच्छसि भौमिनि ॥१४॥ [१४
 ताव् उभौ पुरुष-व्याघ्रौ राज-पुत्राव् अ-निन्दितौ ।^३
 N] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥१५॥ [१५
 सै हर्त्वा समरे शूरो रावणं सह-राक्षसम् ।^४
 N] राघवस् त्वां विशालाऽक्षि स्वां पुरीं प्राऽऽपयिष्यति १६ ॥ [१६
 यत्वं तुं रामोऽभि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।

१. फ-राक्षसानां ॥ २. रा प्र ब म ल, ल_२-नरर्षभ ॥ ३. प्र
 ब म ल, ल_२-०राजश्च । ४. फ-घोरं राक्षसराजानमाक्रमस्व रणे जय ।
 ५. आ-विपद्यन्तं ॥ ६. फ-साधु भा० । ७. अ-वैदेह्या करुणं श्रुत्वा वचनं
 साधुभाषितम् ॥ ८. फ-०भिहता । ९. फ-रामशोकाभि० ॥ १०. आ-
 दृष्ट्वा कथञ्चिन्नवती । ११. फ रा-इमम्सुहूर्त्तं । ल, ल_२-इदं मुहूर्त्तं ।
 अ-इदं मुहूर्त्तं । १२. रा ल, ल_२-गच्छामि । १३. फ-भाविनि ॥ १४.
 ल_२-०त्रावरिन्दमौ । १५. ल, -नास्ति । १६. फ अ-हत्वा तु० ।
 प्र ब म ल, -हत्वा तं । १७. फ अ ब-०बान्धवम् । १८. ल_२-नास्ति ।
 १९. अ-राघवः सुवि० । ब ल, ल_२-त्वां विशालाक्षी । २०. ल_२-यातुं ॥

- N] प्रीति-सञ्जननं तस्य भूयस् त्वं दातुम् अर्हसि ॥१७॥ [१७
 साऽब्रवीद् दत्तम् एतत् ते मयाऽभि-ज्ञानम् उक्तमम् । [१८पू
 N] वेणी-शोभा-करं दिव्यं मणि-रत्नं प्लवं-गम ॥१८॥ [N
 एतद् एव हि रामस्यं दृष्ट्वा केश-विभूषणम् ।
 N] श्रद्धेयं हनुमन् वाक्यं तव वीरं भाविष्यति ॥१९॥ [१८उ
 एवम् उक्तस् तु हनुमान् वैदेह्या मारुताऽऽत्म-जः ।
 २६] पादाऽभि-चन्दनं चक्रे वि-नीतो हरि-पुङ्गवः ॥२०॥^३ [N
 गृहीत्वो त्तु मणिं हृष्टः श्रीमांसौ तत्तं प्लवगोत्तमः ।
 N] शिरसा वन्द्य वैदेहीं गमनायोप-चक्रमे ॥२१॥ [१९
 N] तैम् उत्पातै-कृतोत्साहम् अवेक्ष्य हरि-पुङ्गवम् ।
 २२उ] वर्द्धमानं महा-वेगम् उवाच जनकाऽऽत्म-जा ॥२२॥
 अश्रु-पूर्ण-मुखी वाक्यम् उवाच कपि-सत्तमर्म् । [२०
 २३] हनूमर्द-गमने व्यग्रां शोक-सन्तप्त-मानसा ॥२३॥ [N
 हेनुमन् सिंह-संकाशौ भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ।
 १२] सु-प्रीवं च सहाऽमात्यं सर्वान् ब्रूयाम् त्व् अन्-आमयम् २४[२१
 यथा वत्स महा-बाहुर् मां तारयति राघवः ।
 N] अस्मात्तु दुःखं-संरोधात् तव समा-धातुम् अर्हसि ॥२५॥^३ [२२
 ईमं च तीव्रं मम शोक-वेगं

१. आ-रामश्च ॥ २. म-सर्वं ॥ ३. अ-नास्ति ॥ ४. अ-
 प्रगृह्य तं । ५. च-श्रीमत्तं । प्र ब म ल, ल_२ अ-श्रीमन्तं ॥ ६. प्र ब
 म ल, ल_२-समुत्पात० । ७. म ल, ल_२-महात्मानम् ॥ ८. फ-श्यामा
 वाष्पसन्निदग्धया गिरा । अ-दीना वाष्पसन्निदग्धया गिरा । प्र ब ल,
 ल_२-०क्यं मारुतिं क० । ९. अ-हनूमन्तमनुव्यग्रा ॥ १०. आ-हनुमत्सिंह० ॥
 ११. प्र रा ल, अ-च स । १२. फ-अस्माद्दुःखान्मुत्सं । रा ब म
 ल,
 ल_२-अस्मात्सुदुःखसं० । १३. ल_२-नास्ति ॥ १४. फ-इदन्तु । ल,
 इदं च ।

रत्नोभिर एभिः परि-भर्त्सनं च ।

क्रेयाश्च च रामस्य यतः समीपं

२५] निर्येयं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥२६॥ [२३

स राज-पुत्र्या प्रति-वेदितौऽर्थः

कपिः कृताऽर्थः परिदृष्ट-भावः ।

तद् अल्प-शेषं प्रसम्-ईक्ष्य कार्यं

२४] दिशं ह्य उदीचीं मनसा जगाम ॥ २७॥ [२४

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रयाणेऽभिज्ञान-दर्शनो

नाम सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

१. आ-ब्रूयास्तु । २. फ अ-शिवश्च तेऽश्वासु । च रा प्र ब म ल, ल_२-पन्थाः शिवस्तेस्तु ॥ ३. फ-०पादितार्थः ४. फ-आशासु-दीचीं ॥ ५. ल_२-इति सु० । अ-व्रुटितः । ६. फ अ-०वर्णनं । च रा प्र ब म ल, ल_२-०दर्शनं ॥

[वं-३७]= [अष्टात्रिंशः सर्गः] =[दा-४१]

स वाणीभिः प्र-शस्ताभिर् गमिष्यन् पूजितस् तया ।
२८] वन्द्यं सीताम् अति-क्रान्तश् चिन्तयामास वीर्यवान् ॥१॥ [१
अल्प-शेषम् इदं कार्यं दृष्टेयम् अ-सितेक्षणा ।
२९] त्रीन् उपायान् अथोत्-क्रम्य चतुर्थं इहं दृश्यते ॥२॥ [२
न साम रक्षःसु गुणाय कल्पते
न दानम् अर्थोप-चितेषु वर्तते ।
न भेद-साध्या बल-दर्पिता जनाः
३०] परा-क्रमस् त्वेवं ममेह रोचते ॥३॥ [३
ने चाऽस्य कार्यस्य परा-क्रमाद् ऋते
विनिश्-चयः कश्चिद् इहोप-पद्यते ।
हेत-प्रवीरस्य रणे हि रक्षसैः
कथञ्चिद् आ-याद् यद् इहाऽस्यै मारद्वम ॥४॥ [४
एक-कार्ये हि निर्-दिष्टो यो बहून्य् अपि साधयेत् ।
३२] सर्व-कार्याऽवि-रोधेन स कार्यं कर्तुम् अर्हति ॥५॥ [५

१. अ-प्रतिपूजितः । २. फ-तां वन्दयित्वापका० । रा प्र ब म ल,
ल_२-सीतामभिका० । अ-सीतामपका० । ३. फ अ-वानरः ॥ ४. फ-उप-
क्रम्य । च रा प्र ल,
ल_२ अ-अतिक्रम्य । ५. फ च-इव । ६. फ च-
कथ्यते । प्र ब म ल,
ल_२-कल्पते । ७. च रा प्र ब म ल_२-स्वेषु म० । अ-
तेषु ममैवा । ८. ल_१-परेत्यारभ्य ० पद्यते इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. आ-तदस्म ।
प्र-न चार्य । १०. ल_२-०पकल्पते । अ-०पजायते । ११. प्र ब म ल,
ल_२-इह प्र० । १२. च रा प्र ब म ल,
ल_२-रक्षसां । १३. फ-
यदि हन्त ॥ १४. म-पूर्वका० ॥

न ह्य एकः साधको हेतुः कर्मणाम् उप-पद्यते १ । [६पू
कर्मणां समुपेतानां बहूनाम् अर्थ-सिद्धये । [N
३३] यो ह्य अर्थं बहु-धा वेद स समर्थोऽर्थ-साधने ॥६॥ [६उ
इहैव तावत् कृत-निश्चयो ह्य अहं

यँदि व्रजेयम् मनुजेश्वराऽऽलयम् ।

पराऽऽत्म-सँम्मर्द-विशेष-तँच्च-वित्

३४] ततः कृतं स्याद् इह भर्तृ-शासनम् ॥७॥ [७

कथं नुँ खल्व् अद्य भवेत् सुखाऽऽगतम्

प्र-सह्य युद्धं मम रँत्तसैः सँह ।

कथं नु खँल्व् अद्य बलं च तच्च-तँः

३५] सँ-मानयेन् मां च रँणे दशाऽऽर्नेनः ॥ १० ८ ॥ [८

इँदंम् अँस्य नृ-शंसस्य नन्दनोपमम् उत्तमम् । १०

३६] वनं नेत्र-मनः-कान्तं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥९॥ [१०

बलाद् वि-ध्वंसयिष्यामि श्रुँष्कं वनम् इवाऽर्नेलः ।

३७] अस्मिन् भँग्ने ततः कोपँ करिष्यति सँ रावणः ॥१०॥ [११

ततो महाऽऽत्माऽऽश्व-पदाति-युक्तँ १०

१. अ-स्वरूपस्यापि हि रक्षणे ॥ २. अ-नास्ति । ३. प्र ब म ल, ल२-अनुम० । ४. आ-परात्मशंमर्द० । ब-परार्थसमान० । प्र-परार्थसंस्पन्द० । म ल, ल२-परार्थसंम० । फ-०तस्वतः ॥ ५. फ-च । ६. आ-राक्षसानाम् । ७. फ-खल्व्वात्मबलेन सर्वान् । ८. च प्र ब म ल, ल२-समा० । ९. च प्र ब ल, ल२ अ-दशाननोऽयम् ॥ १०. आ-नास्ति । ११. रा च प्र ब म ल, ल२ अ-इदं वनं ॥ १२. आ-शस्यं । १३. फ च रा-०निलः । १४. प्र ब ल, ल२-दग्धे । १५. प्र ब ल, ल२-शोकं । १६. रा-हि ॥ १७. फ-ततो महस्ताश्वमहारथद्विपं । च रा-ततो महात्मास्त्वपदातियुक्तं । प्र ल, ल२-ततो महात्माऽऽश्व पदातियुक्तं । अ-ततो ममाभ्यासमहारथद्विपं ।

बलं समा-देक्ष्यति राक्षसाऽधि-पः ।

त्रिशूल-कालोपम-पट्टिशाऽऽयुधं

३८] ततो महद् युद्धम् इदं भविष्यति ॥११॥ [१२

अहं तु तैः सं-यति चण्ड-विक्रमैः

सम्-पत्य रक्षोभिर् असङ्गै-विक्रमः ।

नि-हत्य तद् रावण-देशितं बलं

३९] सुखं गमिष्यामि कपीश्वराऽऽलयम् ॥१२॥ [१३

ततो मारुत-वत् क्रुद्धो मारुतिर् भीम-विक्रमः ।

N] उरु-वेगेन महता दुमानं क्षेप्तुं प्र-चक्रमे ॥१३॥ [१४

प्र-भञ्जनं शुशुभे धीमान् प्रभञ्जन-सुतः कपिः ।

N] प्र-भञ्जन इवाऽक्षोभ्यो निष्प्रभञ्जनं-मारुतिः ॥१४॥ [N

ततस् तु हनुमान् धीरो बभञ्ज प्रमदा-वनम् ।

४०] मेत्त-द्विज-समाघुष्टं नाना-द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥१५॥ [१५

तद् वनं मथितैर् वृक्षैर् भिन्नैश् च सलिलैःऽऽशयैः ।

४१] 'चूर्णितैः पर्वताऽग्रैश् च' बभूवाऽप्रिय-दर्शनम् ॥१६॥ [१६

लता-शृङ्गैश् चित्र-शृङ्गैश् च नाशितैर्

१. फ-०शाकुलं । २. प्र ल_१ ल_२-इन्द्रम् ॥ ३. च रा-०रभंगविक्रमः। प्र ब ल_१ ल_२-०रभग्नविक्रमः। फ-०रचंडविक्रमः। म-रचंडविक्रमैः। ४. अ-०नोदितं। ५. रा-द्रुमाकुष्टं । ब-द्रुमाकुष्टं । प्र म ल_१ ल_२-द्रुमाकुष्टं ॥ ६. फ-भञ्जनं स । ७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०मारुतः ॥ ८. फ-तदल्लाङ्गीरो । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०न् वीरो । ९. रा-स तु द्विजमा० । अ-मत्तवर्हिण-संघुष्टं । १०. फ च रा ल_२-०समाकुलम् । अ-०लतायुतम् ॥ ११. आ-शलिलाशयैः । १२. रा च ब-संचूर्णितै लताग्रैश्च । प्र-संचूर्णितैः लताग्रैश्च । म-सुचूर्णितैः लताग्रैश्च । अ-चूर्णितैश्चलताग्रैश्च ॥

महोर-गैर् व्यालं-मृगैश् च निर-गैतैः ।

शिला-गृहैर् उन्-मथितैः सुधौ-गृहैः

४२] प्रनष्ट-रूपं तद् अभून् महर्द् वनम् ॥१७॥ [१९

स तस्य कृत्वा नृ-पतेर् महा-कपिर्

मैहद् व्ये-अलीकं सहसा महाऽऽत्मनः ।

युयुत्सुर् एको बहुभिर महा-बलः

४३] श्रिया ज्वलंस् तोरणम् आ-स्थितः कपिः १८॥ [२१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे प्रमदा-वन-विध्वंसो

नामाऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥३८॥

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-व्याघ्रमृ० । अ-व्याघ्रमुखैश्च । २. फ प्र-
निर्जितैः । अ-जुंबितैः । ३. फ-० तैस्तथोत्तमैः । ४. प्र ब म ल, ल_२-महा-
वनम् ॥ ५. अ-महाव्यलीकं । ६. आ-महतो । फ-मनसो । अ-
शतशो । ७. फ-मनस्विनः । ८. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-आश्रितः क० ।
फ-० वस्तदा ॥ ९. फ रा प्र-विध्वंसनं ॥

[वं-३८]= [एकोनचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४२]

तत् कृत्वा सु-महत् कर्म हनुमान् दर्शयन् बलम् ।

N] सु-स्तम्भ-कलितं चैत्य-प्रासादं सोऽध्य-अरोहत ॥१॥ [N

ततः पत्ति-निनादेन वृत्त-भङ्ग-स्वनेन च ।

१] बभूवुस् तेऽर्थं सं-भ्रान्ताः सर्वे लंका-निवासिनः ॥२॥ [१

वि-द्रुताश् च भय-त्रैस्ता वि-नेदुर् मृग-पक्षिणः ।

२] राक्षसानां निमित्तानि कूराणि प्रति-पेदिरे ॥३॥ [२

ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

३] तद् वनं ददृशुर् भयं तं च वीरं महा-कपिम् ॥४॥ [३

स ता दृष्ट्वा महा-बाहूर् महा-सत्त्वो महा-बलः ।

४] चकार सु-महद् रूपं राक्षसीनां भयाऽऽवहम् ॥५॥ [४

ततस् तं मेघ-संकाशं मेहा-कायं महा-बलम् ।

५] राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर् जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥^१ [५

कोऽयं कस्य कुतो वाऽयं किं निमित्तम् इहाऽऽगतः ।

६] कथं वो त्वयि सं-वादं राज-पुत्र्य् अकरोद् अयम् ॥७॥ [६

आ-चक्ष्व त्वं विशालाऽक्षि मेा भूत् तव भयं वीर ।

७] सं-वाद् अ-सिताऽपाऽङ्गि त्वया किं कृतवान् अयम् ॥८॥ [७

१. प्र-कृतं । २. फ-वने । ३. आ-तत्स्तम्भकलिलं । रा-सुस्तम्भाक० । ४.

रा-सोम्यं प्रा० । आ-चैत्यं प्रा० । ५. अ-चारुरोह सः ॥ ६. फ-० बुभुभयसंविग्नाः ॥

७. फ-दिशः सर्वा । अ-० यव्यग्रा । ८. फ-रक्षसां च ॥ ९. ल_२-युद्धं । १०.

अ-राक्षसानां । ११. फ अ-भतिकायं मनस्विनम् । १२. फ-नास्ति ॥

१३. फ-कृतभार्य । १४. रा प्र म ल, ल_२-च त्वयि । अ-त्वयि च ॥ १५

फ-नो । १६. फ-भयं मा भूत्तवाङ्गने । १७. फ अ-संलापम् ॥

- अथाऽब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाऽङ्ग-शोभना ।
 ८] रत्नसां काम-रूपाणां वि-ज्ञाने मम का गतिः ॥९॥ [८
 स्वयम् एवाऽस्य जानीध्वं योऽयं यच्च चं करिष्यति ।
 ९] अहिर एव ह्य अहेः पादान् वि-जानाति न संशयः ॥१०॥ [९
 अहम् अप्य् अस्य भीताऽस्मि निखं निर-गमने मतिम् । [१०पू
 १०] क्करोमि रक्षोभिर् अहं काम-रूपैर् हि वञ्चिता ॥११॥ [N
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो वि-स्मिता दृढम् ।
 ११] स्थिताः काश्चिद् गताः कांश्चिद् रावणायाऽऽचक्षिरे १२ [११
 रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो वि-कृताऽऽर्ननाः ।
 N] वि-रूपा वानरं भीमम् आ-ख्यातुम् उप-चक्रमुः ॥१३॥ [१२
 अशोक-वनिका-मध्ये राजन् भीम-वपुः कपिः ।
 १३] सीतया कृत-संवादम् तिष्ठत्य् अ-मित-विक्रमः ॥१४॥ [१३
 न चं तं जानती सीता हरिं हरिण-लोचना ।
 १४] अस्माभिर् बहु-धा पृष्ठा नि-वेदयितुम् इच्छति ॥१५॥ [१४
 वासवस्य भवेद् दूतो दूतो वैश्रवणस्य चं ।
 १५] प्रेषितो वाऽपि रामेण सीतायास् तव कारणात् ॥१६॥ [१५

१. फ-अथाब्रवीद्राजसुता सीता राजीवलोचना । २. फ ब अ-
 मतिः । ३. आ-एवाद्यु । ४. अ-जानीत । ५. फ ब अ-यद्वा । ६.
 रा प्र ब म ल, ल२-पादौ ॥ ७. फ-भीता हि चेतोपक्रमणे । अ-भीता
 हि चेतो । ८. च अ-कुर्मि रक्षोभिरेवाहं । रा ब म ल, ल२-कृतवश्येव
 रक्षोभिः ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल२-काश्चित्ततो । १०. प्र ब म ल,
 ल२-भीता ॥ ११. फ-समीपं तु राक्षस्यो रुचिराशनाः । १२. आ-०च-
 क्रमे ॥ १३. फ-तु तं जानकी । आ-च तं जानकी । १४. म-न निवेदितुम् ॥
 १५. रा प्र ब ल, ल२-नास्ति । १६. फ ब म-त्रा । १७. प्र ब ल, ल२-
 आख्यातीहागतो नूनं । १८. फ प्र ब ल, ल२-सीतार्थं स
 भविष्यति । म-सीतादर्शनकारणात् । रा-नास्ति ॥

तेन भग्नं वनं सर्वं यत् तत् तव मनो-रमम् ।

N] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं प्र-मृष्टं प्रमदा-वनम् ॥१७॥ [१६

N] न स कश्चिद् वनोद्देशम् तरसा यो न नाशितः ।^१

१६] यत्राऽऽसीर्ज् जानकी सीता स तेन न वि-नाशितैः ॥१८॥ [१७

जानकी-रक्षणाऽर्थं वा श्रमाद् वा नोप-लभ्यते ।

१७] अथवा कः श्रमम् तस्य सैव तेनाऽभि-रक्षिता ॥१९॥^६ [१८

चारु-पल्लव-शाखश्च यस्मै त्व् आसीत् सीतया स्थितैः ।

१८] प्र-वृद्धः शिशुर्पा-वृद्धः स च तेनाऽभि-रक्षितः ॥२०॥ [१९

तस्योग्र-रूपस्योग्रं त्वं दण्डम् आ-ज्ञातुम् अर्हसि ।

१९] सीता सं-भाषिता येन तद् वनं च वि-नाशितम् ॥२१॥ [२०

त्वया प्रति-गृहीतां तां स्वैयं रक्षो-गणेश्वर ।

२०] कः सीतांम् अभि-भाषितयो न स्यात् त्यक्त-जीवितः २२॥ [२१

राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसाऽधिपः ।

२१] हुनोऽग्निर् ईर्ष्वं ज्ज्वाल कोप-संवर्तितेक्षणः ॥२३॥ [२२

आत्म-कारण-सम्भूतान् किं-करान् नाम रक्षसान् ।

२२] सं-दिदेश महा-तेजा नि-ग्रहाऽर्थं महा-कपेः ॥२४॥ [२४

१. फ रा म अ-०हरम् ॥ अ-प्रकृष्टं ॥ ३. आ-तन्न कश्चिद्वनोद्देशे तरसा यन्न नाशितम् । अ-तत्र कश्चिद्वनोद्देशो मनसैव प्रकल्पितः । ४. फ-यत्रास्ते । ५. फ-परिरक्षितः । ६. फ-नास्ति ॥ ७. फ-यं सीता समुपाश्रिता । ८. आ-सिसपा० । फ-शिशुपा० । रा ब अ-शिशिपा० । ९. आ-तेनातिर० ॥ १०. फ-तस्योग्रस्योग्ररूपं । ११. ल_२-आख्यातुम् । १२. प्र-न ॥ १३. आ-तव । १४. प्र म ल_१ ल_२-सीतां त्वभि० ॥ १५. फ-राक्षसेश्वरः । अ-रक्षसां वरः । १६. आ-हुताग्निर्वि ॥ १७. आ-आत्ममानससं० । फ-प्रोथ मानससं० । अ-०संभूतां । १८. अ-राक्षसा । १९. फ अ-व्यादि० ॥

- तेषाम् अशीति-साहस्राः(।स्त्री)किं-कराणां मनस्-विनाम्।[२५
 २३] निर-ययुर(।यौ)भवनात् तस्मात् कूट-मुद्गर-धारिणाम् २५[२६पू
 दृष्टाः स्वामि-हिते युक्ता घोर-रूपा महा-बलाः । [N
 २४] युद्धाऽभि-नन्दिनः सर्वे हनुमत्-त्रासनोत्सुकाः ॥२६॥[२६उ
 हनूमान् अपि वि-क्रान्तः स्वं पौरुषम् उपाऽऽश्रितः ।^१
 २५] स-हर्षः पदम् आ-साद्य तं चैत्यं सोऽध्य-अरोहत् ॥२७॥ [N
 आ-रोहमाणस्य ततो वेगो^२ वेग-ततो महान् ।
 २६] सोपानेष्वं^३ अंभवत् तस्य प्रति-शब्दो बृंहत्-तरः ॥२८॥[N
 अ-प्रधृष्यः सुदुर-धर्षं चैत्य-प्राकारम् आ-रुहन् ।
 २७] हनूमान् प्राऽज्वलल् लक्ष्म्या पारियौत्रोपमोऽभवत् ॥२९॥ [N
 तं^४ कपिं ते^५ समा-साद्य तोरण-स्थम् अरि-दमम् ।
 N] अभि-पेतुर् महा-भोगं पतङ्गा इव पावकम् ॥३०॥ [२७
 ते गदाभिर् वि-चित्राभिः परिधैः कौञ्चनैस् तर्था ।
 N] आ-जघ्नुर वीनरं श्रेष्ठं बाणैर् आदिस-सन्निभैः ॥३१॥[२८
 आवर्त्त इव तोयस्य गाङ्गस्य विपुलो महान् ।

१. फ-(तु० वं)-साहस्री किंकराणां महाचमूः । आ-तरस्विनाम् ।
 ल_२-तमस्वि० । २. प्र म ल_१ ल_२-वचनात्तस्य । ३. फ-शूलमु० । च प्र
 ल_१ ल_२-शूलमुद्गरपाणयः । अ-कूटमुद्गरपाणयः ॥ आ म-धारिणः ।
 ४. फ-दृष्टाः । रा-दृष्टा । ५. फ-युद्धाभिमनसः सर्वे हनुमन्तसुपागमन् ॥
 ६. अ-नास्ति । ७. म-सहस्रं । अ-सहस्रपादम् । आ-सहर्षप० ।
 ८. अ-चैत्यमधिरोहता ॥ ९. प्र-वेगवे० । ल_२ अ-वेगाद् । १०. आ-
 सोपानेथ भवेत् । ११. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-महत्तरः ॥ १२. फ-
 अवष्टुष्यन् । रा प्र म ल_२ अ-अप्रधृष्यं । १३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 पारिजातोप० ॥ १४. फ ल_१ ल_२-ते कपिं तं । च रा प्र ब-ते कपिं तु ।
 म-तं कपिं तु । १५. फ ब-वेगाः । अ-भागाः । १६. आ-कांचनैर्गदैः ।
 फ अ-कांचनांगदैः । १७. म अ-वानरश्रेष्ठं ॥

- N] आ-क्षिप्तो हनुमांस तैस् तु स सर्वै रक्षसां गणैः॥३२॥ [N
 स तैः परि-वृतः श्रीमान् सर्व-तः सत्त्व-वान् कपिः । [N
 २७] समा-विध्य च लांगूलं ननाद सुमहां-स्वनम् ॥३३॥ [३०उ
 स भूत्वा च महा-कायो हनूमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 २८] भुजर्षी आ-स्फोटयामास लंकां शब्देन पूरयन् ॥३४॥ [३१
 तस्याऽऽस्फोटन-शब्देन महता श्रोत्र-घातिना ।
 २९] पेतुर विहङ्गा गगनाद् उच्चैश् चेदम् अघोषयत् ॥३५॥ [N
 जयत्य् अति-बलो रामो लक्ष्मणश् च महा-बलः ।
 ३०] राजा जयति सु-ग्रीवो राघवेणौऽनु-पालितः ॥३६॥ [३३
 दूतोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याऽऽक्लिष्ट-कर्मणः ।
 ३१] हनुमान् शत्रु-सैन्यानां नि-हन्ता मारुताऽऽत्म-जः॥३७॥ [३४
 ने रावण-सहस्रं मे युद्धे प्रति-बलं भवेत् ।
 ३२] शिलाभिश् च प्र-हरंतः पादपैश् च सहस्र-शः ॥३८॥ [३५
 धर्षयित्वा पुरीं लंकां अभि-वाद्य च मैथिलीम् ।
 ३३] समृद्धोऽर्थो गमिष्यामि मिषंतां सर्व-रत्नसाम् ॥३९॥ [३६
 एवम् उक्त्वा वि-मानाऽग्रे चैत्ये स हरि-पुङ्गवः ।
 N] अभवद् भीम-संहादो लंकां शब्देन पूरयन् ॥४०॥^{१५} [N

१. फ अ-परिक्षिप्य हनूमन्तं स बभौ रक्षसां गणः । प्र म ल_१ ल_२-
 आक्षिप्तो हनुमांस्तैश्च सर्वतो रक्षसां गणः ॥ २. च प्र ब म ल_१ ल_२
 अ-सुमहस्त्वनम् ॥ ३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पृष्ठम् । ४.
 फ-तस्यास्फोटितशः । ५. आ-गगनाद्रिश्रैवम् । ६. च-जयतु । ७. ब म ल_१-
 रामेणैवानुपा० ॥ ८. फ च-कोशलेन्द्रस्य ॥ ९. फ-रावणस्य सहस्रं ।
 १०. ल_२-प्रहरता ॥ ११. रा म-संसिद्धार्थो । ब प्र ल_१-समिद्धार्थो । १२.
 अ-पश्यतां ॥ १३. फ-भानदग्भी० ! रा प्र म ल_१ ल_२-भनवद् । ब-
 अणवद् । १४. अ-नास्ति ॥

तेनाऽऽक्रान्तः प्र-बलिना प्रासादः स हनूमता ।

३५] व्य-अशीर्यत गिरेः शृङ्गं वज्रेणेव च तौडितम् ॥४१॥^३[N
३६पू] ते तं वानरम् आ-साद्य चैत्य-प्रासाद-संस्थितम् ।

N] अभि-पेतुर् यथा मेघाः पर्वतं प्रति-वर्षितुम् ॥४२॥^४[N
तस्य संनाद-शब्देन तेऽभवन् भय-पीडिताः ।

३८] ददृशुश् च हनूमन्तं सन्ध्या-मेघम् इवोत्थितम् ॥४३॥ [३७
स्वामि-सन्देश-निःशंकास् ततस् ते रक्षसा युधि ।

३९] चित्रैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुः समन्ततः ॥४४॥ [३८
४०पू] तैः संपरि-वृतः क्रूरैः सर्व-तः स महा-बलः ।

N] आ-ससादाऽऽर्यसं भीमं परि-घं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४५॥

४३उ] स तं परि-घम् आ-साद्य वि-नन्देन रक्षसां गणम् । [३९
४४पू] सूदयामास वज्रेण दैर्यान् इव सहस्र-दंष्ट्र ॥४६॥ [N

स पन्न-गम् इवाऽऽदाय स्फुरन्तं विनता-स्रुतः ।

N] वि-चचाराऽम्बरे वीरो गृहीत्वा परि-घं हरिः ॥४७॥ [४०
स इत्वा राक्षसान् वीरान् किं-करान् मारुताऽऽत्म-जः ।

१. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रचलितः । च-प्रवलितः । २. रा प्र म ल_१ ल_२-विदारितम् । ३. अ-नास्ति । ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मास्थितम् । ५. फ-वेगाः ॥ ६. फ अ-भयशङ्किताः । ७. आ-इवोदितम् । फ-इवोद्धतम् । च म-इवोद्धतम् । रा-इवोत्तमम् ॥ ८. फ-निःशङ्काः प्रतस्थू । ९. फ-भीतैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ १०. प्र ब म ल_१ ल_२-स तैः प० । ११. म ल_१ ल_२-द्वारैः । १२. रा-समन्तात्सुम० । प्र ब म ल_१ ल_२-समन्तात् स । १३. फ-दाय स घोरं । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-दाय तं भीमं ॥ १४. प्र म ल_१ ल_२-आस्थाय । अ-आदाय । १५. आ-न्यहनद्रक्षसां । प्र म ल_१ ल_२-निनदन् र० । अ-इवधीद् रक्षसां गणान् । फ-सुघोरं र० । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-दानवानिव वज्रमृत् ॥ १७. आ-सर्पमिवामदाय । १८. आ-वीरः ।

- N] युद्धाऽऽकांक्षी ततो वीरस् तोरणं समाभि-^१प्लुतः ॥४८॥ [४१
 ततस् तस्माद् भयान् मुक्ताः केचिद् अत्र निशा-^२चैराः । [४२पृ
 N] उद-^३र्यस बलिनो भीमाः संनि-^४कैर्ष हनूमतः ॥४९॥ [N
 ते प्र-दीप्तानि शूलानि मुद्गराऽसि-परश्वधान् ।
 N] वि-सृजन्तो महा-कायास् तं कैपि पर्य-^५अवारयन् ॥५०॥ [N
 ततो वाताऽऽत्म-जो क्रुद्धो भीम-रूपं समा-स्थितः ।
 N] राक्षसानां शतं घोरं जघान हरि-पुङ्गवः ॥५१॥^६ [N
 स हत्वा राक्षस-गणान् वज्रेणेन्द्र इवाऽसुरान् ।
 N] अन्तर्रिक्त-स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥५२॥ [N
 मोदशानां सहस्राणि वि-शिष्टानां च रंक्षसाः ।
 N] बलिनां वानरेन्द्राणां सुग्रीव-वश-वर्तिनाम् ॥५३॥ [N
 सं-स्थितानि परे पारे समुद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 अहम् ऐकैस् ततः प्रोऽऽप्तः सीता-सन्दर्शनोत्सुकः ॥५४ [N
 सा च दृष्टा मया साध्वी भर्तृ-दर्शन-लालसा ।
 N] शेष-कार्य-समाधाने कृत-बुद्धिश् च नो नृपः ॥५५॥ [N
 स वानर-सहस्राणां कोटि-कोटिभिर्^७ आ-वृत्तैः ।
 ४८] आ-गमिष्यति सु-ग्रीवः सर्वेषां वो नि-^८षूदनैः ॥५६॥ [N
 नेयम् अस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
 ४९] 'र्यः सै राघव-वीरेण कृतै-^९चैरो निशा-चरः ॥५७॥ [N

१. फ-तदा । २. फ-^०द्रुतः । ३. फ अ-केचित्त्र तु राक्षसाः ।

अ प्र व म १ ल_२-केचित्त्र तु नि० । ४. ल_२-उप्लुत्य । ५. आ-सन्निकर्षे ॥
 ६. आ-राक्षसाः ॥ ७. आ रा प्र व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ८. फ-अन्तरीक्षे स्थितः ॥
 ९. आ-ईदृशानां । १०. रा प्र व म ल_१-रक्षसां ॥ ११. फ-०मेवागतः
 सम्यक् ॥ १२. फ-०टिकोटीभिरावृतः । च रा प्र व म ल_१ ल_२-
 ०टिकोटिसमावृतः । १३. आ-निषूदकः । ब-जिघांसया । १४. अ-यस्तु ।
 १५. फ अ-बद्ध० ॥

तेतस् तु समरं मुक्त्वा केचित् तत्रैव राक्षसाः ।

५०] तान् हतान् सु-बहून् दृष्ट्वा वि-षेदुर् नष्ट-चेतसः ॥५८॥ [N

हताऽवशेषा जग्मुस् ते राक्षसा रावणाऽऽलयम् । [N

नि-हतान् किं-करान् सर्वान् रावणायाऽऽचक्षिरे [४२७

५१] तद् अ-प्रियं महा-घोरं श्रुत्वा चुक्रोध रावणः ॥५९॥° [N

स राक्षसानां नि-हतं महा-बलं

नि-शम्य राजा परिवृत्त-लोचनः ।

समा-दिदेशाऽप्रतिमं पराऽऽक्रमे

N] प्रहर्स्त-पुत्रं समरेषु दुर-जयम् ॥६०॥ [४३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे किंकर-वधो

नामैकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥३९॥

१. च-मरणाद्धि ततो । रा प्र ब म ल_१ ल_२-मरणाच्च विनिर्मुक्त्वा
ये के० । अ-समाराधि ततो मुक्ताः । २. फ-कतिचिन्मत्तराक्षसाः । च-
केचित्तस्मा ? रा० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-केचित्तत्र रा० । अ-कतिचित्तत्र रा० ।
३. फ-हत्वा ॥ ४. फ-गत्वा । ५. फ-राक्षसः । ६. अ-नास्ति । अतः
परमधिकः पाठः—रा च प्र ब म ल_१ ल_२-किंकरान्सुबहून्हत्वा हनुमान्
कपिकुञ्जरः । कांचनाम्रवयाच्छन्नं बभञ्ज प्रमदावनम् ॥ चम्पकान्नागवृक्षांश्च*
तिलकान्बज्जुलानपि । नारिकेलानशोकांश्च तथाऽन्यान् विविधान् द्रुमान् ॥
बभञ्ज परमक्रुद्धो वृत्तशाला जघान च † । तं द्रष्ट्वा भज्यमानश्च ‡ वनपालाः
समन्ततः ॥ ७. फ अ-महागणं । प्र म ल_१-महद्बलं । ८. फ-रक्षोगणं वै ।
प्र ब म ल_१ ल_२-प्रहस्तसूनुं ॥

*ब प्र ल_२-चण्यकान्नागवृक्षांश्च । † रा प्र ब म ल_१ ल_२-वृक्षशाला
बभञ्ज च । ‡ रा प्र ब म ल_१-दृष्ट्वा भज्यमानं वनं ।

[वं-३९]= [चत्वारिंशः सर्गः] [=दा-४४]

१४३] सं-दिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ।^३

जम्बु-माली महा-दंष्ट्रो निर्-जगाम धनु-धरः ॥१॥ [१

१५] रक्त-मालर्योऽम्बर-धरः स्रैग्वी रुचिर-कुण्डलः ।

महा-विवृत्त-नयनश् चण्डो पैरम-दुर्जयः ॥२॥^५ [२

१६] धनुः शक्र-धनुः-प्रख्यं वहन् रुचिर-सायकम् ।

वि-स्फारयंश् च वेगेन वज्र-निष्पेषे-निस्वनम् ॥३॥ [५

१७] तस्यं विस्फार-घोषेण धनुषो महतो दिशः ।

प्र-दिशो गगनं चैव संहसा सम-अंपूर्यत ॥४॥ [६

१८] रथेन स्वर-युक्तेन तम् आ-गतम् उद्-ऐर्त्तत ।

हनुमान् वेग-सम्पन्नो जहर्ष च नैनाद च ॥५॥ [८

१९] तं तोरण-विटङ्कस्थं हनूमन्तं महा-कपिम् ।

जम्बु-माली महा-बाहुर विव्याध नि-शितैः शरैः ॥६॥ [९

२०] अर्ध-चन्द्रेण वदने शिरस्य एकेन कर्षिणौ ।

बाहोर् विव्याध नाराचैर् वि-शिश्वैर्मतं महा-कपिम् ॥७॥ [१०

१. ब-प्रहस्ततनयो । २. फ-अतः पूर्व पूर्वसर्गपाठितः 'किंकरान् सुबहून् हत्वेत्यादिः सर्गाऽन्तः पाठः पठ्यते । ३. रा प्र ब म ल, ल_२-महाबलः । ४. आ-०मालावरधरः । ५. आ-श्रग्वी । अ-श्रीमान् । ६. फ ब-समरदु० । ७. च रा प्र ब म ल, ल_२-क्रोधसंरक्तनयनश्च संदष्टो-हृष्टो बली ॥ ८. फ-०रयन्स । प्र ब-०रयन् । ९. फ-वज्रनिघोषनि० ॥ १०. आ-यस्थ । ११. प्र ब म-महता । अ-महसा । १२. आ प्र म-समपूरयन् । ब-समपूरयत् । १३. फ अ-उदीक्ष्य सः । १४. फ-ननर्द । अ-ननन्द ॥ १५. फ-कर्षिणा । १६. आ फ-विशिवैस् ॥

- २१] तस्य तच् लुशुभे ताम्रं शरेणाऽभि-हतं मुखम् ।
शरदीऽवाऽम्बुजं फुल्लं विद्धं भास्कर-रश्मिना ॥८॥ [११
- २२] चुकोप बाणाऽभि-हतो राक्षसस्य महा-कपिः । [१३
ततः पार्श्वेऽति-विपुलां ददर्श महतीं शिलाम् ॥९॥
- २३] तरसा तां समुत्-क्षिप्य चिक्षेप बल-वान् हेरिः ।
तां शरैर् दशभिः क्रुद्धः सूदयामास राक्षसः ॥१०॥ [१४
- २४] वि-पन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनूमांश् चाऽति-विक्रमः ।
सालं स-मूलम् उत्-पात्र्य भ्रामयामास वीर्य-वान् ॥११॥ [१५
- २५] भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा साल-वृत्तं महा-बलम् ।
चिक्षेप सु-बहून् बाणाञ् जम्बु-माली महा-बलः ॥१२॥ [१६
- २६] सालं चतुर्भिश् चिच्छेद वानरं पंचभिर् भुंजे ।
उरस्यै एकेन विव्याध दशभिश् च स्तनाऽन्तरे ॥१३॥ [१७
- २७] स शरैः पूरित-तनुः क्रोधेन महताऽऽवृतः ।
गृहीत्वा परि-धं घोरं भ्रामयास वीर्य-वान् ॥१४॥ [१८
- २८] अति-वेगोऽति-वेगेन भ्रामयित्वा मदोत्कटः ।
परि-धं पातयामांस जम्बुमालि-रथोपरि ॥१५॥ [१९
- २९] तस्य नैव शिरो नोऽस्थि न जानु स्फिग् न वां हनेः ।
न धनुर् न रथो नाऽर्ध्वैस् तत्र किञ्चन दृश्यते ॥१६॥ [२०
- ३०] स हि तस्याऽति-वेगस्य वेगेन महता हतः ।

१. आ-पार्श्वेऽतिविपुलां शुभ्रां । २. फ-बलात् । ३. फ-बृह-
च्छालं समुत्पात्र्य । ४. फ-वेगवान् ॥ ५. आ-शरैः । ६. प्र ल, -तर-
स्येकेन । ७. ल, -वेगवान् । ८. अ-सोतिवे० । ९. फ च-महोत्कटः ।
१०. रा-घात० । ११. ल, -नास्ति । १२. फ अ-बाहवः । १३. फ-
न ह्यस्य तत्र किञ्चिदृश्यते । च रा प्र ब म ल, ल, -नाश्वस्तत्र किञ्चिद्
दृश्यते । अ-नाश्वस्तत्र कश्चिद् दृश्यते ॥

सर्वः सं-चूर्णितम् तत्र स-मांसाऽस्थि-शिरस्-तनुः ॥१७॥ [N

जम्बु-माली च नि-हतः किं-कराश् च नि-पातिताः ।^१

३१] चुकोपै रावणः श्रुत्वा क्रोध-संरक्त-लोचनः ॥१८॥ [२२

स रोष-संवर्द्धित-लोल-लोचनैः

प्रहस्त-पुत्रे नि-हते महा-बले ।

समा-दिदेशाऽऽशुं महा-महाऽऽयुधानं

३२] अमात्य-पुत्रान् सुदृढ-प्रहारिणः ॥१९॥ [२३

स राक्षसानां नि-हतं महो-गणं

वनं च भग्नं परंमं प्रियं बली ।

हनूमतम् तं च नि-शम्य वि-क्रमम्

अमात्य-पुत्रान् व्य-असृजन् महा-बलान् ॥२०॥ [N^{१२}

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि जम्बुमालि-वधो

नाम चत्वारिंशः सर्गः ॥४०॥

१. आ-सर्व । २. अ-जम्बुमालिं च निहतं किंकरांश्च निपातितान् ।
 ३. अ-चुक्रोध । ४. फ-क्रोधसंक्षुभिताननः । अ-संखुलिताननः ॥
 ५. फ म अ-संवर्द्धित० । रा प्र ब म ल, ल_२-रोषसंवर्द्धितलोचनो
 युवा । आ-तलोचनो युवा । ६. च रा प्र ब ल, ल_२-प्रहस्तपुत्रो
 निहतो महाबलः । ७. रा प्र ब म ल, ल_२-शाथ इडायुधांस्तान् ।
 फ-महायुधांस्तान् । ८. फ-व्यसृजन्महाबलान् । ९. प्र ब ल, ल_२-महा-
 र्षिणां । १०. आ-परमप्रियं । ११. च-विसृजन् । १२. फ-नास्ति ॥

[वं-४०]= [एकचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४५]

- ततस् ते राक्षसेन्द्रेण नोदितां मन्त्रिणां सुताः ।
१] निर्-ययुर् भवनात् तस्मात् सप्त सप्ताऽर्चि-वर्चसः ॥१॥ [१
महाबल-परीवारा धनुष्-मन्तो महा-बलाः ।
२] कृताऽस्त्राः परमेष्वासाः परस्पर-कृतोद्यमाः ॥२॥ [२
हेम-जाल-परिन्दिमैर् वेगवर्द्धिः पताकिभिः ।
३] तोयद-स्वन-निर्घोषैर् वाजि-युक्तैर् महा-रथैः ॥३॥ [३
तप्त-काञ्चन-चित्राणि चापान्य् अमित-विक्रमाः ।
४] वि-स्फारयन्तः सं-दृष्टास् तडिद्-व्रन्त इवाऽम्बु-दाः ॥४॥ [४
जनन्यस् ताम् तदा तेषां विदित्वा किं-करान् हतान् ।
५] बभूवुः शोक-सम्भ्रान्ताः स-बान्धव-सुदृज्जनाः ॥५॥ [५
ते परस्पर-संदृष्टास् तप्त-काञ्चन-भूषणाः ।
६] अभि-पेतुर् हनूमन्तं तोरणाऽग्र-व्यवस्थितम् ॥६॥ [६
सृजन्तो वार्ष-वर्षं ते घोर-रूपा महा-स्वनाः ।
७] वृष्टि-मन्त इवाऽम्भोदा वि-चेरुर् नैर्ऋतेर्षभाः ॥७॥ [७
अव-कीर्णम् ततस् ताभिर् हनूमाञ् शर-वृष्टिभिः ।
८] अभवत् सं-वृताऽऽकारः शैल-राड् इव वृष्टिभिः ॥८॥ [८

१. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-चोदिता मन्त्रिणः । २. फ-०र्चिर्वर्चसः ॥
३. आ-कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः ॥ ४. आ-ध्वजवन्निः ॥ ५. फ-ताः स्वनम्बेषां ।
६. फ-०सम्प्रस्ताः । च रा प्र ब म ल, ल_२-०विभ्रान्ताः । अ-०संतप्ताः ।
७. आ-०ग्रमव० । रा प्र ब म ल, ल_३-०स्थितं तदा ॥ ८. फ-बाण-
वृष्टिस्ते रथस्थाः सुम० । अ-बाणवृष्टिं ते रथस्थाः सुम० । रा च प्र
म ल, ल_२-घोररूपं म० । ९. फ-नैर्ऋताम्बुदाः । १०. आ-नास्ति ॥

- स शरान् वञ्चयामास तेषाम् आशु-चरंः कपिः ।
 ९] रथं-वेगं च वीराणां वि-चरन् वि-मलेऽम्बरे ॥९॥ [९
 सै तैः^३ क्रीडन् धनुष्-मद्भिर् व्योम्नि वीरः प्र-काशते ।
 १०] सहस्राऽत्तो धनुष्-पाणिस् तोय-दैर् इव मारुतिः ॥१०॥ [१०
 स कृत्वा नि-नदं घोरं त्रासैयित्वा महा-चमूम् ।
 ११] चकार हनुमान् वेगं तेषु रत्नःसु वि-स्मयने ॥११॥ [११
 तलेनाऽप्य् अवधीत् कांश्चित् पद्भ्यां कांश्चित् परं-त्तपैः ।
 १२] मुष्टिभ्याम् अवधीत् कांश्चिन् नखैःकांश्चिद् व्य-अदारयैत् १२ [१२
 १३पृ] प्र-ममाथोरसा कांश्चिद् ऊरुभ्याम् अपरान् कपिः ।
 N] केचित् तस्योर्ग्र-नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥१३॥ [१३
 १३उ] ततस् तेषु^४ अवं-सन्नेषु भूमौ नि-पतितेषु च ।
 तत् सैन्यम् अगमत् सर्वं दिशो दश भयाऽर्दितम् ॥१४॥ [१४
 वि-नेदुर् वि-स्वरान् नादान् नि-पेतुर् भुवि वांजिनः ।
 १४] भग्न-नीडे^५ -ध्वज-च्छत्रैर् भूर् वि-कीर्णाऽभवद् रथैः ॥१५॥ [१५
 स तान् प्र-वृद्धान् विनि-हस्य राक्षसान्
 महा-बलांश् चण्ड-पराक्रमैः कपिः ।
 युयुत्सुर् अँन्यैर् बहुभिः सै^६ राक्षसैस्
 १५] तद् एव वीरोऽधि-जगाम तोरणम् ॥१६॥ [१७
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-पुँत्र-वधो
 नामैकचत्वारिंशः सर्गः ॥४१॥

१. फ-०चरन् । २. आ-रथवेगेन ॥ ३. च-शमैः । प्र ब म ल,
 ल२-क्षरैः ॥ ४. आ-भ्रामयित्वा । ५. फ-भैरवम् । आ-विस्मयम् ॥ ६. फ
 प्र ब म ल, ल२-महाबलः । ७. रा प्र ब म ल, ल२-०ददारयत् ॥
 ८. आ-तस्मिन्वनोद्देशे । फ-तस्यैव नादेन ॥ ९. आ-तेषु वसन्नेषु ॥ १०.
 आ-भागशः । ११. फ-भग्ननीलध्व० ॥ १२. च-रा म-०पराक्रमान् । १३. फ
 क्ष-अन्यैः पुनरेव । प्र-एतैर्ब० ॥ १४. फ म-अमात्यपुत्रवधो ॥

[वं-४१]= [द्वाचत्वरिंशः सर्गः] =[दा-४६]

हतान् मन्त्रि-सुतान् श्रुत्वा वानरेण महाऽऽत्मना ।

१] रावणः सं-वृताऽऽकारश् चकार मतिम् उंच्तमाम् ॥१॥ [१

स विरूपाऽन्त-यूपाऽक्षौ दुर-द्धरं च महा-बलम् ।

२] प्रै-घसं भास-कर्णं च पञ्च सेनाऽग्र-योधिनः ॥२॥ [२

सं-दिदेश दश-ग्रीवो वीरान् रँण-विशारदान् ।

३] मैन्त्रि-पुत्र-वध-व्यग्रो हनुमद्-ग्रहणं प्रति ॥३॥ [३

N] महा-गुण-परिख्याता रँण-कर्म-विशारदाः । [N

यात सेनाऽग्र-गाः क्षिप्रं महा-बल-पराऽऽक्रमाः ।

४] स-वाजि-रथ-मातङ्गाः स कपिः शास्यताम् इति ॥४॥ [४

यत्नेन खलु योद्धव्यं तम् आ-साद्य वंनाऽऽलयम् ।

५] कर्म चाऽपि समा-देयं देश-कौल-नय-क्षमम् ॥५॥ [५

N] वानरोऽयम् 'इति ज्ञातुं नहि मे शुद्ध्यते मनः । [६पू

नाऽप्य् अहं तं कपिं मन्ये कर्म-तः प्रैति-तर्कयन् ॥६॥

६] सर्वथा तेन महा-भूतं महा-बल-परिग्रहम् ।

८पू] भवेद् इन्द्रेण वा सृष्टम् अस्मान् प्रति तपो-बलात् ॥७॥ [७

१. फ-मतिमान्मतिम् ॥ २. प्र ब म ल, ल२--०क्षरूपाक्षौ । ३. आ-प्रथमां। ४. आ-नयवि० । ५. आ-मन्त्रिपुत्रवधे व्यग्रो । फ-स तु क्रोधसामविष्टो । अ-हनुमद्ग्रहणव्यग्रो । ६. फ-हनुमन्निग्रहं ॥ ७. रा-रणे क० । फ-महाक० । ८. फ-यान्तु । ९. फ-०लपरिमहाः ॥ १०. फ-प्लवंगमम् । ११. फ प्र म ल, ल२-समाधेयं । १२. आ-देशकालेण यच्छुभम् । अ-देशकाले च यच्छुभम् ॥ १३. आ-अविज्ञातो । १४. फ-न ह्यहं । १५. रा प्र ब म ल, ल२-परित० ॥ १६. ल२-सर्वतस्तन् । १७. ल२ फ अ-पराक्रमम् । १८. फ-सृष्टोऽयम० । १९. रा प्र ब म ल, ल२-तपोबलम् । फ-विरुध्यता ॥

- स-नाग-यत्त-गन्धर्वैर् देवैर् वाऽपि महर्षिभिः । [८पू
 N] सम-एसाऽस्मद्-विनाशाय कृत्सेयं काम-रूपिणी ॥८॥ [N
 सृष्टा तस्मात् प्र-यत्नेन योर्धेयध्वं महा-बलाः ।
 N] तद् विनिर्-यात् सैन्येन सं-युगे युद्ध-दुर्जयाः ॥९॥ [N
 ९उ] निर्-जिता हि मया देवाः सं-युताः सं-युगे पुरा । [८उ
 तैर् अवश्यं वि-धातव्यं व्य-अलीकं किञ्चिद् एव नः ॥१०॥
 १०] तद् एतन् नास्ति सन्देहः संप्रत्यै अद्य नि-गृह्यताम् । [९
 हरिर् इत्य-एव नोपेक्ष्यः कपिः क्रूर-पराक्रमः ॥११॥
 ११] दृष्टा हि हरयः शूरा मया विपुल-विक्रमाः । [१०
 वाली च सह-सुग्रीवो जाम्ब-वांश् च महा-बलः ॥१२॥
 १२] नीलः सेना-पतिश् चैव ये चाऽन्ये तद्-अन्तराः । [११
 १३पू] तेषां तु न गतिर् व्योम्नि न तेजो न पराक्रमः ॥१३॥ [१२पू
 संत्त्वम् एतद् व्यैव-स्थेयं कपि-रूपस्य तस्य तैर् ।^{१३}
 N] मेहान्तं यत्रैव आ-स्थाय कर्तव्यस् तस्य निर्ग्रहः ॥१४॥ [१३
 तस्माद् अस्य महोत्साहैर् अ-प्रमत्तैः संद्-आयुधैः ।

१. फ-वा परमर्षिभिः । अ-वा स मह० ॥ २. रा म-रोध० । ३. फ-
 निर्याताः सर्वसैन्येन संयुगेष्वपराङ्मुखवाः ॥ ४. रा प्र म-संयुगे सहिताः पुरा ।
 ब ल_१ ल_२-संयुगे सहिताः पुरा । फ-सगणाः सपुरन्दराः ॥ ५. च-
 संप्रगृह्य नि० रा-संप्रयोज्य निरूढतां । प्र ब म-संप्रसृज्य निरूढ्यताम् । ल_१-
 संप्रसृज्य निरूढिताम् । ल_२-संप्रसज्य निरूढताम् । फ अ-तत्पसह्य नि० ।
 ६. म ल_१ ल_२-कपिर् ॥ ७. म ल_१ ल_२-क्रूरा । ८. ल_१ ल_२-महायशाः ॥
 ९. अ-अन्तरं । १०. च प्र ब म ल_१-न मतिर्न बलोत्साहौ न रूपं न
 पराक्रमः ॥ ११. आ-सर्वथैवाव्यव० । प्र ब म ल_१ ल_२-सर्वथैवाप्यव० ।
 १२. आ अ-नु । ल_२-च । १३. फ-तास्ति । १४. आ फ-प्रयत्नं महद् ।
 १५. फ-निवारयितुमर्हथ ॥ १६. रा- यस्य । १७. फ-त्तैरुदायुधैः ।

- १५] सर्वैर एव समेतैश् च भवितव्यम् असंशयैः ॥१५॥^१ [N
कामं लोकांस् त्रयः सेन्द्राः स-सुराऽसुर-मानवाः ।
१६] भवताम् अग्र-तः स्थातुम् अपर्याप्ता रणाऽजिरे ॥१६॥ [१४
तथाऽपि तु नय-ज्ञेन वि-जयं परि-रत्ततां ।
१७] भवितव्यं प्र-यत्नेन युद्धे सिद्धिर् हि चञ्चला ॥१७॥ [१५
ते स्वामि-वचनं मूढ-धर्ना प्रति-गृह्य महौजसः ।
१८] सम-एव तु महा-भांगा हुताऽश-सम-तेजसः ॥१८॥ [१६
रथैश् च मत्तैर् मातङ्गैर् वाजिभिश् च महा-जैवैः ।
१९] शस्त्रैश् च वि-विधैस् तीक्ष्णैर् भृशं चोप(पाऽऽ)-वृता बलैः १९ [१७
ततस् तं ददृशुर् वीरा दीप्यमानं महा-कपिर्म ।
२०] रश्मि-मन्तम् इवोद्-यन्तं स्व-तेजो-रश्मि-मालिनम् ॥२०॥ [१८
तोरण-स्थं महा-भागं महा-सत्त्वं महा-बलम् ।
२१] महा-मतिं महोत्साहं महा-कायं महा-कपिर्म ॥२१॥ [१९
त सम-ईक्ष्य च ते सर्वे दिक्षु सर्वास्व अव-स्थिताः ।
२२] तैस् तैः प्र-हरणैर् भीमैर् अभि-पेतुस् ततस् ततः ॥२२॥ [२०
तस्य पञ्चाऽऽयसास् तीक्ष्णाः सि(शि) तास् तेन शिलीमुखाः

१. प्र ल_१-सर्वैरेवाप्रमत्तैश्च । २. आ-०संशयः । फ ब म ल_२-०संशयं ।
३. अ-नास्ति ॥ ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-सेन्द्रास्त्रयः लोका । ५. रा प्र ब
म ल_१ ल_२-असमर्था ॥ ६. आ-तु हि नावज्ञा नयमाकांक्षिणी रणे । च-
तु हि नावज्ञा जयमाकांक्षिणी रणे । रा प्र ब म ल_१ ल_२-कार्या नावज्ञाजय-
माकांक्षता रणे । ७. फ-रक्षिभ्यं । ८. आ-युद्धसिद्धिश्च ॥ ९. आ फ-समुत्पेतुर् ।
१०. फ-०वेगा । ११. फ-हुताग्निस ॥ १२. फ-रणोन्मत्तैश्च मा ॥ अ-मत्तैर्नागैश्च ।
१३. आ-०यवैः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-बलैः ॥ १४. अ-०बलम् ।
१५. ल_२-इवादित्यं ॥ १६. फ-०भुजम् । १७. फ-०बलम् ॥ १८. च रा प्र
ब म ल_१-सिताः पंचमुखाः शराः । ल_२-सिताः पंचमुखाः शरैः । फ-स्फीताः
पंचमुखाः शराः ॥

- २३] शिरस्य् उत्पल-पत्राऽऽभा दुर-द्धरेण नि-पातिताः॥२३॥[२१
 स तैः पञ्चभिर् आ-विद्धः शरैः शिरसि वानरः ।
 N] उत्-पंपात नदन् व्योम्नि दिशो नादेनै पुरयन् ॥२४॥ [२२
 ततस् तु दुर-द्धरो वीरैः स-रथः सज्ज-कार्मुकः ।
 २४] किरन् शर-शैतान्य् एव तम् आ-पेदेऽमरोपमैः ॥२५॥ [२३
 स कपिर् वारयामास तं व्योम्नि शर-वर्षिणम् ।
 २५] दृष्टि-मन्तं निदाघाऽन्ते पयो-दम् इव मास्तः ॥२६॥ [२४
 अर्द्यमानस् ततस् तेन दुर-द्धरेणाऽनिलाऽऽत्म-जः ।
 २६] चकार कदनं भूयो व्य-अवर्द्धत च वीर्य-वानं ॥२७॥ [२५
 सोऽम्बंरं सहसोत्-पत्य दुर-द्धरस्य रथोपरि ।
 २७] नि-पपात महा-वेगो विद्युद् आशु गिराव् ईवं ॥२८॥ [२६
 ततः स मथिताऽष्टौऽश्वं रथं भग्नाऽक्ष-कूबरम् ।
 २८] वि-हाय न्य-अपतद् भूमौ दुर-द्धरस् त्यक्त-जीवितः ॥२९॥ [२७
 तं विरूपाऽक्ष-यूपाऽक्षौ दृष्ट्वा नि-पतितं भुवि ।
 २९] सञ्जात-रोषोव् उद्-युक्तौ व्योम्नि मुद्गर-धौरिणौ ॥३०॥ [२८
 स ताभ्यां सहसोत्-पत्य तिष्ठन् वै^० वि-मलेऽम्बरे ।
 ३०] मुद्गराभ्यां महा-बाहुर् वक्षस्य् अभि-हतः कपिः ॥३१॥ [२९
 तयोर् वेग-चतोर् वेगं नि-हस्य सुमहा-बलः ।

१. आ-उत्पतस्यनदन् । २. फ अ-व्योम । ३. फ अ-इश विना-
 दयन् । ४. अ-धीरः । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०थी । ६. आ-०शतान्येकोभि-
 पेदे । अ-०शतैस्तीक्ष्णैरभिपेदे । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दे महाकपि ।
 अ-०दे मनोजवः । ८. च-तद् । ९. फ-वेगवान् । १०. च रा ब प्र ल_१ ल_२-
 स दूरे । फ अ-स दूरं । ११. ब प्र म ल_१ ल_२-रथं प्रति । फ अ-
 रथे हरिः । १२. प्र-इति ॥ १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मथितांगश्च ॥
 १४. आ-युधि । १५. आ-०रोषो युध्येतां । १६. अ-०पाणिनौ ॥ १७. आ-
 धिष्ठितो ॥ १८. ल_२-वेगे । १९. फ च प्र ब ल_१-स म० ।

- ३१] नि-पपात पुनर् भूमौ सुपर्ण-सम-विक्रमः ॥३२॥ [३०
स ताल-वृक्षम् आ-साद्य समुत्-पाठ्य च पाद-पम् ।
- ३२] उभौ राक्षस-वीरौ तौ जघान पवनाऽऽत्म-जः ॥३३॥ [३१
ततस् तौ नि-हतौ दृष्ट्वा वानरेण मैहाऽऽत्मना ।
- ३३] अभि-पेदे^१ महा-वेगः प्र-सह्य प्र-घसो हरिम् ॥३४॥ [३२
एक-तः कपि-शार्दूलं यशस्-विनेम् अभि-दुतः ।
- ३४] भास-कर्णश् च सं-क्रुद्धः शूलम् आ-दाय वीर्य-वान् ॥३५॥ [३३
पट्टिशेन क्षुर-प्रेण प्र-घसः प्रत्य-अपेधयत् ।^२
- ३५] भास-कर्णश् च शूलेन राक्षसः कपि-सत्तमम् ॥^३३६॥ [३४
स ताभ्यां वि-^४क्षतैर् गात्रैर् असृग्-दिग्धि (?ग्ध)-तैर्-रुहः ।
- ३६] अभवद् वानर-श्रेष्ठो बाल-सूर्य-सम-प्रभः ॥३७॥ [३५
समुत्-पाठ्य गिरेः शृङ्गं स-मृग-व्याल-पादपम् ।^५
- ३७] जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपि-कुञ्जरः ॥३८॥ [३६
ततस् तेष्व् अव-सन्नेषु सेना-पतिषु पञ्चसु ।
- ३८] बलं तद् अँव-शिष्टं तु नाशयामास वानरः ॥३९॥ [३७
अश्वैर् अश्वान् गजैर् नागान् योद्धैर् योद्धान् रथै रथान् ।
- ३९] स कपिर् नाशयामास सहस्राऽत्त इवाऽसुरान् ॥४०॥ [३९
हतैर् नागैस् तुरैर्ङ्गैश् च भेगैश् चैव महा-रथैः ।

१. आ-सपादपम् । फ अ-च वानरः । २. फ-तावुभौ क्रूरो जघा-
नामर्षचोदितः ॥ ३. फ-महाबलौ । ४. फ-अभियातो ॥ ५. ब म ल, ल-
यज्ञस्वीत्यहनद् हुतं । ६. ल, -शूरम् । ७. रा-नास्ति ॥ ८. ब म ल, ल-
पट्टिसेन । ९. आ-०धयन् । १० अतः परमधिकः पाठः-आ-समुत्पाठ्य
गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् । जघान हनुमान् वीरो भासकर्ण्यं महाबलम् ॥
११. च-नास्ति ॥ १२. रा-विगतैर् । १३. फ अ-गात्रैः क्षत-
जाद्रितनूरुहः ॥ १४. फ च अ-अवशेषं ॥ १५. च रा प्र ब म ल, ल-
तुरंगैर्भेगैश्चैव ।

४०] हतैश्च च राक्षसैर भूमी रुद्ध-मार्गा समन्ततः॥४१॥ [३९

ततः कपिम् तान ध्वजिनी-पतीन् रणे

निहत्य वीरान् स-बलान् स-वाहनान् ।

तद् एव धीरः परि-गृह्य तोरणं

४१] कृत-क्षेणः कौल इव क्षये यथा ॥४२॥ [४०

ह्रस्वार्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे हेनुमद-युद्धे पंच-सेनाऽप्र-राक्षस-बंधो
नाम द्वाचत्वारिंशः सर्गः ॥४२॥

१. अ-हतैश्चोष्टादिभिर् । २. आ-भीमैर् ॥ ३. अ-ध्वजिनो महा-
बलान् । रा प्र ब ल_१ ल_२-०पतीन्वै । ४. रा-सवाहान् । ब प्र ल_१-सवान-
रान् । ल_२-स वानरः । ५. अ-कृतक्षणो रुद्ध । ६. फ-प्रजाक्षये ॥ ७. आ-
इति । ८. ल_१-त्रुटितः । ९. अ-त्रुटितः । १०. अ-सेनापतिबंधो ॥

[वं-४२]= [त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४७]

सेना-पतीन् पञ्च सं तु प्र-मर्दितान्
हनूमता साऽनुचरान् स-वाहनान् ।

निशैम्य राजा समरोद्धतस् ततः

१] कुमारम् अक्षं प्रसम्-ईक्ष्यं तं तदौ ॥१॥ [१

स तस्य दृष्ट्याऽर्पण-सम्प्रचोदितैः

प्र-तप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकैः ।

समुत्-पपाताऽऽशु सदस्यं उदू-ईरितो

२] द्वि-जाति-मुख्यैर् हविषेव पावकः ॥२॥ [२

ततो महद्-बाल-दिवाकर-प्रभं

प्रतप्त-जाम्बूनद-जाल-संवृतम् ।

रथं समा-स्थाय ययौ सं वीर्य-वांन

महा-रथेस् तं प्रति वानरर्षभम् ॥३॥ [३

ततम् तपः-सञ्चय-संग्रहाऽर्जितं

प्रतप्त-जाम्बूनद-चित्र-कार्मुकम् ।

पताकिनं रत्न-विभूषित-ध्वजं

३] मनोजवाऽष्टाऽश्व-वरैः सु-योजितम् ॥४॥ [४

१. रा-सुतान् । प्र ब म ल, ल_२-स तान् । अ-शतान् । २. च रा प्र ब म ल, ल_२-सबान्धवान् । ३. आ अ-समीक्ष्य । ४. आ-
•द्धतं ततः । ५. आ-तस्यौ । ६. फ-दृष्टिप्रनिपातचोदितः । च प्र म-
•संघनोदितः । रा ब ल, ल_२-•संघचोदितः । अ-•संप्रणोदितः । ७. च-
•मुकं । ८. च फ रा प्र ब म ल, ल_२-अत्र रथश्लोकस्य प्रतप्त इति पादमारभ्य
४र्थश्लोकं यावत् केचन पादशः केचन श्लोकशः पाठं जहतीति ज्ञेयम् । ९. फ-
समिञ्जिरीरितो । १०. च प्र ब म-महारथी । ल, ल_२-महारथो । ११. रा प्र
ब म ल, ल_२-महाबलं ॥

सुराऽसुराऽधृष्यम् असङ्ग-चारिणं

रवि-प्रभं व्योम-चरं समा-हितम् ।^१

सु-बन्धुरं स्व-अक्षविधान-कूबरं

४] यथा-क्रमाऽऽवेशित-शक्ति-तोमरम् ॥५॥ [५

वि-राजमानं परिपूर्ण-चन्द्रकं

स-हेम-जालं शशि-सूर्य-वर्चसम् ।

दिवा-कराऽऽभं सु-रथं समा-स्थितः^२

५] स निर-जगामाऽमर-तुल्य-विक्रमः^३ ॥६॥ [६

आँ-पूरयन् खं च महीं च सर्वाऽचलां

तुरङ्ग-मातङ्ग-महारथ-स्वनैः ।

बलैः समेतैर्^४ अभि-तोरण (?णं)-स्थितं

N] 'सं-दृप्तम् आसीनम् उपाऽऽगमत् कपिम् ॥७॥ [७

स तं समा-साद्य हरि हरीऽऽक्ष्णं^५

युगाऽन्त-कालाऽग्निर्मं इवं प्रजा-क्षये ।

अव-स्थितं विस्मित-जात-सम्भ्रमः

N] सम्-पेक्षताऽक्षो बहु-मान-चक्षुषा ॥८॥ [८

१. ल_२-नास्ति । २. च-वसुधरं । रा प्र ब म
ल_१ ल_२-सुसुन्दरं ॥ ३. अ-०णसंस्थितं । ४. आ-सहेमदाज्ञा । फ-
स्वहेम० । म-सुहेमदाज्ञा । ल_१-सहेमधाज्ञा । ५. आ-दिवाकराभेन
रथेन संस्थितः । रा-दिवाकराभेन रथे समास्थितः । ६. फ-नास्ति ॥
७. म-सु० । ल_२-स पू० । अ-सं० । ८. रा-समेखलां ।
९. अ-समेतैः स हि तोरणास्थितं । आ-०तोरणे स्थितं ॥
१०. फ च ल_२-स द्रुप्तम् । प्र ब म ल_१-सुद्रुप्तम् । ११. आ-०णो । १२.
आ-०कालोर्मिरिव । १३. रा ल_१ ल_२-विस्मृतवीरसं० ॥ अ-विस्मित-
वीरसं० । फ च प्र ब म-विस्मितवीरसं० ॥

स तस्य वेगं च कपेर् महाऽऽत्मनः

पराऽऽक्रमं चाऽरिषु पार्थिवाऽऽत्म-जः ।

वि-धारयन् स्वं च बलं निशा-चरो

N] हिम-त्तये सूर्य ईवाऽभ्य-अवर्धत ॥९॥ [९

स जात-मन्युः प्रसम्-ईक्षित-क्रमैः

द्रुमै-स्थिरं संप्रति दुर-जयाऽऽकृतिः ।

समा-हिताऽऽत्मा हनुमन्तम् आहवे

N] प्र-णोदयामास शितैर्म् त्रिभिः शरैः ॥१०॥ [१०

ततः कपिं तं प्रसम्-ईक्ष्य गर्वितं

जित-श्रमं शत्रु-पराजयोदितम् ।

अवैक्षताऽक्षः समुदीर्ण-मानसः

६] स बाण-पाणिः प्रगृहीत-कार्मुकः ॥११॥ [११

स हेम-निष्काऽङ्गद-चारु-कुण्डलः

समा-ससादाऽऽशु पराक्रमैः कपिम् ।

तयोर् बभूवाऽप्रतिमः समा-गमैः

N] सुराऽसुराणाम् इव सं-भ्रमो महान् ॥१२॥ [१२

चचालं भूमिर् न तताप भास्करो

ववौ न वायुः प्र-चचाल मन्दरः ।

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-विचारयन् । २. म-इव व्यवर्द्धत ।
अ-इवाभिवर्द्धते ॥ ३. आ-स समीक्षितं द्रुमं । फ-प्रसमीक्षितं द्रुमं ।
४. आ-द्रुमस्थितः । फ-द्रुमस्थितः शुभं संप्रति । च रा प्र ब म ल,
ल_२ अ-तः संयति । ५. फ-०कृतिम् । ६. आ-सितैस् ॥ ७.
फ-०प्रभं । रा प्र ब म ल, ल_२-०कृमं । ८. फ अ-०चितम् । रा प्र ब
म-०द्धतम् ॥ ९. अ-०क्रमं । १०. ल_२-ततो । ११. अ-पराक्रमः ॥
१२. अ-रराम ॥

- कुमारम् अक्षं प्रसम्-ईक्ष्य सं-युगे
 N] ननाद च द्यौर उदधिश् च चुक्षुभे ॥१३॥ [१३
 स तस्य वीरः सु-पुखान् पतत्रिणः
 ७पू] सुवर्ण-पुंगवान् स-विषान् इवोरगान् ।
 N] समाधि-संयोग-त्रिमोक्ष-साधकान्
 ७^३] शरानं बहून् मूर्ध्नि कपेर् न्य-अपातयत् ॥१४॥ [१४
 ८'] सै 'तैः शरैर् मूर्ध्नि समं नि-पातितैः
 N] क्षरन्न् असृग्-दिग्ध-विवृत्त-लोचनः ।
 ९'] नवोदिताऽऽदित्य-निभः शरांऽशुमानं
 N] व्य-अराजताऽऽदित्य इवोष्ण-रश्मिभिः ॥१५॥ [१५
 ततः सै पिंगाऽधिप-मन्त्रि-सत्तमः
 सम-ईक्ष्य तं राजवरांऽऽत्म-जं रणे ।
 उदग्र-चित्राऽऽयुध-चित्र-कार्मुकं
 N] जहर्ष चाऽपूर्यत चाऽऽहवोर्त्सुकः ॥१६॥ [१६
 स मन्दराऽग्रस्थ इवांऽशुमान कपिर्
 विष्टद्ध-कोपो बल-वीर्य-दैर्घितः ।
 कुमारम् अत्तं स-बलं स-वाहनं
 N] ददाह नेत्राऽग्नि-मरीचि-रश्मिभिः ॥१७॥ [१७
 ततः स बाणोऽसि-विचित्र-कार्मुकः

१. रा म-०विमोक्ष सायकान् । २. आ-छरान् । ३. आ ल_१ ल_२-
 ०यन् ॥ ४. ल_१-शितैः । ५. ल_२-निपातैः । ६. फ-०दितानूरुनिभः ।
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-०दितादित्यनिभान् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-शरां
 शितान् । अ-शरांशुभिः । ८. अ-इवांशु ॥ ९. अ-ततस्तु । १०.
 ब ल_१ ल_२-राजमहागजं । ११. फ-०बोन्मुलः ॥ १२. प्र-मदरांगस्थ ।
 १३. रा-०र्यधर्षितः । आ-०र्यविक्रमः ॥ १४. आ-बाणासनवि० ।

- शरं-प्रकर्षाऽऽयुधं-राक्षसाऽम्बु-दः ।
 शरान् मुमोचाऽऽशु हरीऽऽश्वराऽचले
 N] बलाहको वृष्टिम् इवाऽचलोत्तमे ॥१८॥ [१८
 ततः कपिस् तं रण-चंड-विक्रमं
 विवृद्ध-तेजो-बल-वीर्य-विक्रमम् ।
 कुमारम् अत्तं प्रसम्-ईक्ष्य सं-युगे
 N] ननाद हर्षाद् घन-तुल्य-निस्वनैः ॥१९॥ [१९
 स बाल-भवाद् बलं-वीर्य-दर्पितः
 प्रवृद्ध-मन्युः क्षत-जोपमेक्षणः ।
 समा-ससादाऽप्रतिमं मर्हा-कपिं
 N] गँजो महा-कूपम् इवाऽऽवृत्तं तृणैः ॥२०॥ [२०
 स तेन बाणैः प्र-सभं नि-पातितैश्च
 चकार नादं घन-नाद-निस्वनैः ।
 समुत्-पपाताऽऽशु नभः समा-चरन्
 N] भुँजाऽऽदि-विक्षेपण-घोर-दर्शनः ॥२१॥ [२१
 समुत्-पतन्तं समुर्पाऽद्रवद् बली
 स राक्षसानां प्र-वैरैः प्रताप-वान् ।
 रैथी हँरि-श्रेष्ठ-तमं किरञ् शरैः

१. आ-सरप्रकर्षामुध० । च रा प्र ब म ल, ल_२-शरप्रवर्षो युधि
 रा० । अ-शरप्रवर्षे युधि रा० । २. ब प्र ल, ल_२ अ-हरीक्षणाचले ॥
 ३. आ-०र्यसायकम् । फ-०र्यसाधकम् । ४. फ-विक्रमः । ५. फ अ-०भावा-
 दतिवीर्यं० । ६. फ अ-रणे कपिं । ७. ब प्र ल, ल_२-गजं । ८. रा ब
 प्र ल, ल_२-महामत्तम् ॥ ९. आ फ-०तितः । १०. फ-
 ०नमेघनिस्वनम् । ११. रा प्र ब म-स जातकोपाखण० । ल, ल_२-संजात-
 कोपाखण० । आ-सजातिवि० । १२. आ-०र्शनम् ॥ १३. आ-समभिव्रवद् ।
 १४. ब-प्रवैरैः । १५. फ-महारथः भे० ।

१०] पयो-धरः शैलम् इवोग्रं-वृष्टिभिः ॥२२॥ [२२

स ताञ् शरांस् तस्य वि-मोक्षयन् कपिश्

चचार वीरः पथि वायु-सेविते ।

शराऽन्तरे माहेतिर् एष निष्-पतन्

११] मनो-जवः सं-यति चंड-विक्रमः ॥२३॥ [२३

तमआत्त-चाणाऽऽसनम् आहवोन-मुखं

सर्मा-चरन्तं नि-शितैः शरोत्तमैः ।

अवैक्षतांऽत्तं बहु-मान-चक्षुषा

१२] जगाम चिन्तां च सँ मारुताऽऽत्म-जः ॥२४॥ [२४

ततः शरैर् भिन्न-भुजाऽन्तर-च्छविः

कपिः कुमारेण महाऽऽत्मनाऽग्रै-तः ।

महा-भुजः कर्म-विशेष-तत्त्व-विद्

N] व्य-अचिन्तयत् तस्य रणे पराऽऽक्रमम् ॥२५॥ [२५

अ-बालवद् बाल-दिवाकर-प्रभः

करोत्य् अयं कर्म महद् महा-बलः ।

न तावद् अस्याऽऽहव-कर्म-शोभिनः

१३] प्र-भार्पणे मे मतिर् आशु जायते ॥२६॥ [२६

अयं महाऽऽत्मा च महांश् च वीर्य-तः^१

समा-हितश् चाऽऽशु-गतिश् च सं-युगे । [२७पू

१. फ-इवाश्मवृष्टिभिः ॥ २. फ अ-मारुतवद्विनिष्पतन् ॥ ३. फ-आहवप्रियं । ४. फ अ-समापतन्तं । आ-समं चरन्तं । रा प्र ष म ल, ल_२-समावरन्तं । ५. प्र-अचक्षतालं । ६. फ-चिन्तामथ ॥ ७. फ प्र ष म ल, ल_२ अ-०ना नदन् । रा-०ना जुदन् । ८. आ-विधितयं-स्तस्य ॥ ९. च रा प्र ष ल, ल_२-प्रमारणे ॥ १०. च रा प्र ष म ल, ल_२-वीर्यवान् ।

मंहच् च कर्माऽप्रतिमं सम-ईहते

N] न बाल-भावं समरेऽनु-वर्तते ॥२७॥ [N

अ-संशयं कर्म-गुणोदयाद् अयं

स-नाग-यक्षैर् मुनिभिः स-वायुभिः । [२७उ

पराऽऽक्रमोत्साह-विवृद्ध-मानसः

१४] सम-ईक्ष्येते स्म प्र-मुखे व्यव-स्थितः ॥२८॥

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य मनांसि कम्पयेत्

N] सुराऽसुराणाम् अपि शीघ्र-कारिणः । [२८

न खल्व् अयं नाऽभि-भवेद् उपेक्षितः

पराऽऽक्रमो ह्य अस्य रणे वि-वर्द्धते ॥२९॥

प्र-मापणं त्व एव ममाऽस्य रोचते

१५] न वर्द्धमानोऽग्निर् उपेक्षितुं क्षमः । [२९

'इति प्र-वेगं च परस्य कीर्तयन्

स्व-कर्म-योगं च वि-धाय वीर्यवान् ॥३०॥

वधे कुमारस्य महा-बलस् तदा

N] चकार बु^३द्धिं हनुमान् मेहा-कपिः । [३०

स तस्य तान् अष्टौ हयान् महा-जवान्

समा-हितान् भार-संहान् वि-वर्तिनः ॥३१॥

१. आ-महांश्च । २. आ-समरे तु व० ॥ ३. म-कर्मगुणैर्महो-
दयः । फ च रा प्र ब ल, ल_२-०णोदयोदयः । ४. फ अ-मुनिभिश्च
वा० । ५. आ-समोक्षते । ६. फ-मत्समराग्रनास्थितः ॥ ७. ल_२-नापि
भवेद् । ८. प्र-०क्रमस्त्वस्य । ९. रा-प्रवृद्धते ॥ १०. अ-इत्युग्रवेगं ।
फ-इति प्रमेयं । ११. फ-बलस्य । १२. रा ब-सुकर्म० ॥ १३. फ-
युद्धं । १४. फ-०बलः । अ-०मतिः । १५. च रा प्र ब म ल, ल_२-
उग्रजवान् महाबलान् । १६. च रा प्र ब म ल, ल_२-०रसमाधिवर्तिनः ।
अ-०रसहांस्तरस्विनः ॥

- रथे नि-युक्तान् नि-जघान वाजिनम्
 N] तलैश् च तालैश् च कपिर् महा-बलः । [३१
 ततस् तलेनाऽभि-हतो महा-रथः
 सं तस्ये पिंगाऽधिप-मन्त्रिणा भृशम् ॥३२॥
 प्रभग्न-नीडेः सै-युगाऽत्त-कूवरः
 १६] पपात भूमौ हत-वाजि-सारथिः । [३२
 स तं परि-त्यज्य महा-रथो रथं
 स-कार्मुकः खड्ग-धरोऽभि-पुण्ड्रवे ॥३३॥
 तपोऽभि-योगाद् ऋषिर् उग्र-विग्रहो
 १७] वि-हाय देहं मरुताम् इवाऽऽलयम् (?ये) । [३३
 ततः कपिस् तं वि-चरन्तम् अम्बरे
 पतत्रि-राजाऽनिल-सिद्ध-सेविते ॥३४॥
 स मारुतिर् मारुत-वेगवांसं तदा
 १८] करेण जग्राह च पादयोर् दृढम् । [३४
 स तं समा-विध्य सहस्र-शः कपिर्
 महोरगं क्रुद्ध इवाऽण्डै-जेश्वरः ॥३५॥
 कुमारम् अक्षं प्रविकीर्ण-भूषणं
 १९] विनिष्-पिपेषाऽऽशु-गतिर् मही-तले । [N
 स भग्न-बाहूऽऽरु-कटी-शिरोधरः
 क्षरन् अमृद् निर-मथिताऽस्थि-लोचनः ॥३६॥

१. रा म-०बलः । २. च रा ब म ल, ल२ अ-स तेन । प्र-
 रथेन ॥ ३. आ-०नीडेषु । ४. फ-०जिकोम्बरात् । रा प्र ब म ल, ल२
 अ-०जिनो रथात् । ५. अ-०संग्रहो ॥ ६. आ-०वेगवान्... । ७. आ-इवं-
 डिजेश्वरः ॥ ८. रा प्र ब म ल, ल२-०गतिं ॥

विमुक्त-सन्धिः प्रविकीर्ण-बन्धनो

२०] हतः क्षितौ वायु-स्रुतेन राक्षसः ।

महा-कपिर् भूमि-तले नि-पात्यं तं

N] चकार रक्षोऽधि-पतेर् महद् भयम् ॥३७॥ [३६

महर्षिभिश् चै प्र-वरैरै महा-व्रतैः

सम्-एत्य भूतैश् च स-यक्ष-पन्नगैः ।

सुरैश् च सेन्द्रैर् भृश-जात-विस्मयैर्

२१] हते कुमारे सै कपिर् निर-ईक्षितः ॥३८॥ [३७

स तं नि-हत्यांऽमर-वीर-दुर्जयं

कुमारम् अक्षं क्षत-जोपमेक्षणः ।

तद् एव वीरोऽथं जगाम तोरणं

२२] कृत-क्षणः काल इव प्रजा-क्षये ॥३९॥ [३८

ईत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डेऽक्ष-वंधो

नाम त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

१. आ-०सत्त्वः । २. आ-निर्मध्य । फ-निषिष्य । अ-निषिष्य । प्र-निपा-
तितं ॥ ३. आ-चक्रचरैर् । म ल_१ ल_२-चक्रचरैर् । ४. च रा व प्र म
ल_१ ल_२-यक्षैश्च सभूतपन्नगैः । ५. अ-सेन्द्रैस्तु भृशं जयोदयैः । ६.
फ-बहुभिर् ॥ ७. प्र व म ल_१ ल_२ अ-निहत्यासुरवी० । ८. च प्र व म ल_१
ल_२-क्षतजोपमेक्षणं कपिः । आ-क्षतजोपमेक्षणं । ९. च रा प्र व म ल_१ ल_२-
वीरः प्रतिगृह्य ॥ १०. ल_२-इति । ११. च रा प्र व म ल_१-०ण्डेऽक्ष-
कुमारबधो ॥

[वं-४३]= [चतुश्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४८]

ततस् तु रक्षोऽधिपतिर् महाऽऽत्मा
हनूमताऽक्षे नि-हते कुमारे ।

मनः समा-धाय विवृद्ध-रोषः

१] समा-दिदेशेन्द्रजितं रणार्यं ॥१॥ [१

त्वम् अस्त्र-विच् छस्त्र-विदां वरिष्ठः

प्रसन्न-बुद्धिः समरेष्व् अ-धृष्यः ।

सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्ट-कर्मा

२] पितामहाऽऽराधन-सञ्चिताऽस्त्रः ॥२॥ [२

तवाऽस्त्र-बलम् आ-साद्य नो सुंराः स-मरुद्-गणाः ।

३] अन्ये च त्रिषु लोकेषु सं-युगेऽधि-गताः शंमम् ॥३॥ [३

भुज-वीर्याऽभि-गुप्तैश् च तपसा चाऽभि-रक्षितः ।

४] देश-काल-विधि-ज्ञश् च त्वम् एव मति-स(म)त्तम ॥४॥ [४

न तेऽस्त्य् अ-साध्यं समरेषु कर्मणां

न तेऽस्ति तुल्यं मति-दर्शनेषु च ।^३

१. ब प्र ल_१-०तेर् । २. प्र-महात्मना । ३. च रा ब प्र म ल_१-
तमिन्द्रकल्पं । अ-तदिन्द्रकल्पं । ४. च अ--सरोषात् । रा प्र ब म ल_१
ल_२-सरोषः । ५. फ-०भृच्छस्त्रभृतां । प्र ब म ल_१-विच्चास्त्रविदां ।
६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-समरेऽप्रधृष्यः । अ-समरेषु युक्तः । ७. फ-
नसुराः । च अ-सासुराः । रा प्र ब ल_१ ल_२-ससुराः । म-नासुराः ।
८. म अ-अन्येषु । ९. फ-०गेषु गताः । च रा ब-०गेऽभिगताः । अ-०गे न
गताः । १०. ल_१ ल_२-अभियं । ११. अ-०गुप्तैश्च । १२. ब ल_१ ल_२-कर्मणा ।
१३. च प्र ब म ल_१ ल_२-न तेऽस्त्यकार्यं मतिदृष्टपूर्वं । रा-न तेऽस्त्यकार्य-
मतिदृष्टपूर्वं ।

न चाऽपि कश्चित्तं त्रिषु सं-ग्रहेषु

६] वैयति-क्रमेद् अस्त्र-बलं बलं च ॥५॥ [५

ममाऽनु-रूपं सु-महद् बलं ते

६पू] पराऽऽक्रमश् चाऽर्थ-परिग्रहश् च ।

भैवन्तम् आ-साद्य रणाऽव-मर्दे

७] मैनः शमं गच्छति निश्चिताऽर्थम् ॥६॥ [६

नि-हताः किं-कराः सर्वे जम्बु-माली च राक्षसः ।

७] अमात्य-पुत्रा वीराश् च पंच-सेनाऽग्र-गांम् तंथा ॥७॥ [७

अक्षः कुमारोऽति-बलो दुर्-धरश् च महा-बलः । [८उ

८] न चै ते समरे कश्चित् तुल्योऽस्ति रिपु-सूदनः ॥८॥ [N

न चैवं सौरता तेषु यथा त्वयि महा-द्युते । [९

९] तस्माद् गच्छाऽद्य पुत्रं त्वं युद्धाय वि-जयाय च ॥९॥ [N

इमं त्व अ-धृष्यं परेमं बलेषु

कपेः प्र-भावं च पराऽऽक्रमं च ।^{१६}

१. च ल_१ ल_२ अ रा प्र-तेस्ति । २. रा प्र किञ्चित् । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-न वेद्यस्तेषु अ-न वेद यस्तेष्वबलावलं । ४. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-तपसो । ५. रा प्र ब-पराक्रमं शास्त्रपरिमहं च । म ल_१ ल_२-पराक्रमं चास्त्रपरिमहं च । ६. आ-नन्वेवम् । रा प्र ब ल_१ ल_२-न त्वेवम् । अ-त्वमेवम् । ७. आ जनः । ८. आ-०र्थः । ९. अतः परमाधिकः पाठः-आ रा प्र ब म ल_१ ल_२-सर्धेषु कार्येषु समर्थनीया । बुद्धिस्त्वयाद्येह महानुभावः । पुनश्च म-निहत्य रक्षांसि बहूनि संयुगे कुमारमन्नं च विनाश्य वानरः । अभीतवद्दर्जति तस्य निग्रहं त्वयाशु रक्षोवर संविधीयताम् । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०गा हताः । ११. फ-तु । १२. फ-वमे । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सारतत्तेषु । १४. फ-वै पुत्र । १५. फ अ-अयं द्वाष्ट्यः परमो । च प्र ब म ल_१ ल_२-इमं द्वाष्ट्यं । १६. फ-कपेः प्रभावश्च पुराक्रमश्च ।

- त्वम् आत्मना चैव सम-ईक्ष्य सर्वं
 १०] कुरुष्व वीर्यं स्व-गुणाऽनु-रूपम् ॥१०॥ [१०
 बलाऽव-मर्दम् त्वयि सं-निविष्टो
 यथा न गर्हेयुर् उदार-सत्त्वाः ।
 तथा सम-ईक्ष्याऽऽत्म-बलं परं च
 ११] प्रजा-कृते कर्म समा-रभस्व ॥११॥ [११
 न खल्व् इयं मतिरमहं (?) यत् त्वां सं-प्रेषयाम्य् अहम् ।
 १२] इयं तु राज-धर्माणां क्षत्रियाणां गतिर मता ॥१२॥ [१४
 नाना-सत्त्वैश् च सं-ग्रामे त्वया सार्द्धम् अरि-दम् ।
 १३] अवश्यम् एव योद्धव्यं कार्यस्य (?) वि-जयोरणे ॥१३॥ [१५
 ततः पितुस् तद् वचनं नि-शम्य
 प्रदक्षिणी-कृत्य च तं महाऽऽत्मा' ।
 चकार भर्तारम् अ-दीन-सत्त्वो
 १४] रणाय वीरः प्रतिपन्न-बुद्धिः (?) ॥१४॥ [१६
 ततस् तैस् तैस् गुणैर् इष्टैर् इन्द्र-जित् प्रति-पूजितः ।
 N] युद्धोद्यम-कृतोत्साहः सं-ग्रामं प्रत्य्-अपद्यत ॥१५॥ [१७
 श्री-मान् पन्न-पलाशाऽक्षः स रत्नोऽधि-पतेः सुतः ।
 N] निर-जंगाम मंहो-वेगः समुद्र इव 'पर्वणि ॥१६॥ [१८

१. रा प्र ब म ल, ल_२-वै प्रसमीक्ष्य । २. फ-स्वमात्मनश्च प्रसमीक्ष्य सर्वं । ३. प्र म ल, ल_२-कार्यं । ४. अ-स्वबलानु० । ५. आ-सन्निकृष्टे । ६. फ-समीक्ष्य स्वबलं । ७. फ-पराक्रमं । च रा प्र ब म ल, ल_२ प्रजाकृतं । ८. आ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-च । ९. आ-भ्रत्रियस्य । १०. फ च रा प्र ब म अ-राम्यश्च । ल, ल_२-कस्यचिद् । ११. आ-प्रदक्षिणं रक्षसुतः प्रभावान् । च अ-प्रदक्षिणं रक्षसुतः प्रभावः । १२. आ-तैः स्वैर् । १३. आ-समपद्यत । १४. फ-नियुक्तो ? । अ-बुद्धिमे स । १५. फ-महाभागः । च प्र ब ल, ल_२-वेगः । १६. फ-पर्वसु ॥

स पत्ति-राजोत्तम-तुल्य-वेगैर्

व्याघ्रैश् चतुर्भिः श्रित-तीक्ष्ण-दंष्ट्रैः ।

रथं समा-युक्तम् असंग-वेगं

१५] समा-रुरोहेन्द्र-जिद् इन्द्र-कल्पः ॥१७॥ [१९

४४स.] स रथी धन्विनां श्रेष्ठः शूरः शस्त्र-भृतां वरः ।

१.] रथेनाऽऽदिस-वर्णेन तं वानरम् उपाऽद्रैवत् ॥१८॥ [२०

स तस्य रथ-निर्घोषं ज्या-स्वनं कार्मुकस्य च ।

२.] नि-शम्य तुं हरि-श्रेष्ठैः संप्र-दृष्ट-तरोऽभवत् ॥१९॥ [२१

मैहत् स चापम् आ-दाय सित-पीतांश् च सायकान् ।

N] हनूमन्तम् अभि-प्लुत्य जगाम युधि वानरम् ॥२०॥ [२२

तस्मिन् ततः संयुग-जात-हर्षे

रणाय निर्-गच्छति बाण-पाणौ ।

दिशश् च सर्वाः कलुषी-र्षभूवुर्

N] मृगाश् च रौद्रै बहु-धा वि-नेदुः ॥२१॥ [२३

समा-ययुस् तत्र तुं नाग-यक्षा

महर्षयश् चक्र-धराश् च सिद्धाः ।

ततः समा-वृत्त तु पत्ति-संघा

N] वि-नेदुर् उच्चैः परम-प्रहृष्टाः २२॥ [२४

आ-यान्तं स-रथं दृष्ट्वा शूरम् इन्द्र-जितं हरिः ।

३.] ननाद-च महा-नादं व्य-अवर्धत च वेग-वान् ॥२३॥ [२५

१. रा प्र ब म ल, ल_२-सिंहैश् । अ-व्याडैश् । २. आ-रथे ॥

३. फ-०पागमत् । च रा प्र म ल, ल_२ अ-०पाक्रमत् । ४. आ-नु। च-तत् ।

५. फ-हरिश्चावूलः । ६. ल, ल_२-स महच्चापम् । ७. फ-०दुस्य । ८. रा

प्र ब म ल, ल_२-प्रदिशश्च नेदुः । अ-कलुषा ब० । ९. ल, ल_२ अ-रौद्रा ।

१०. फ रा प्र ब म ल, ल_२-च । ११. आ-स ॥

इन्द्र-जित् तु रथं दिव्यम् आ-स्थितश् चित्र-कार्मुकः ।

४] धनुर् वि-स्फारयामास तडित्-स्फूर्जित-निस्वनम् ॥२४॥ [२६

ततः समेताब् अति-तीक्ष्ण-वेगौ

महा-बलौ तौ रण-निर्विशंकौ ।

कपिश् च रक्षोऽधि-पतेश् च पुत्रः

५] सुराऽसुरेन्द्राब् इव बद्ध-वैरौ ॥२५॥ [२७

स तस्य वीरस्य महा-रथस्य

धनुष्-मतः सं-यति सम्-मतस्य ।

शर-प्रवेगं वि-तैथं प्रै-वृद्धं

६] चकार मार्गे पितुर् अ-प्रमेयः ॥२६॥ [२८

ततः शरान् आयत-तीक्ष्ण-शल्यसन्

सु-पत्रिणः काञ्चन-चित्र-पुंखान् ।

मुमोच वीरः पर-वीर-हन्ता

N] समन्त-तो वज्र-निपात-वेगान् ॥२७॥ [२९

स तस्य तै स्यन्दन-निस्वनं च

मृदङ्ग-भेरी-पैणव-प्रणादम् ।

नि-शम्य शब्दं पुनर् उत-पपात

N] वि-कृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य ॥२८॥ [३०

शराणाम् अन्तरेष्वाँ आशु न्यु-अवर्तत महा-ऋपिः ।

N] हरिस् तस्याऽति-वेगस्य मोहयंल्लक्ष्ण(?क्ष्य)-संग्रहम् २९ [३१

शराणाम् अग्र-तस् तस्य पुनः समभि-र्वर्तत ।

७] प्र-सार्य हस्तौ मति-मान् उत-पपाताऽनिलोपमः ॥३०॥ [३२

१. आ-स्वनः । २. च रा प्र ब म ल_२-वृद्ध० । ३. आ-विपुलं च तत्र । ४. फ-वेगान् । ५. फ च रा प्र ब अ-तत् । फ अ-०पटहस्वनं च । च रा-०पटहप्रमाणम् । प्र म ल_१ ल_२-०पटह प्रणा० । ७. फ-अन्तरे वाशु । फ-पुनरेवाभ्यव० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-पुनैवाभ्यव० ॥

ताव् उभौ वेग-सम्पन्नौ रण-कर्म-विशारदौ ।

८] सर्व-भूत-मनो-प्राहि चक्रतुर् युद्धम् उत-तमम् ॥३१॥ [३३
हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं

न मारुतिस् तस्य महाऽऽत्मनोऽन्तरम् ।

परस्परं दुर्वि-र्बहौ बभूवतुः

९] सैमा-गतौ मारुत-तुल्य-विक्रमौ ॥३२॥ [३४

ततः स लक्ष्ये प्रवि-हन्यमाने

शरेषु घोरेषु च सं-पतत्सु । [३५पू

जगाम चिन्तां महतीं महाऽऽत्मा- [३५^३

N] ऽवि-गाहयंस् तस्य कपेः प्र-वेगम् ॥३३॥ [N

स तं सम्-ईक्ष्याऽप्रति-वैर्य-वेगं

महा-कपिं मारुत-तुल्य-वेगम् ।

मतिं चकाराऽऽशु ततो महाऽऽत्मा [N

N] समाधि-संयोग-समाहिताऽऽत्मा ॥३४॥ [३५^४

दिव्याऽस्त्र-योगेन वि-नाशनाय

N] यदा न मृत्युर् जनितोऽस्य तेन ।^१ [N

तेदा मतिं राक्षस-राज-सूनुश्

चकार तस्मिन् हरि-वीर-मुख्ये ।

अ-वध्यतां तस्य कपेः सम्-ईक्ष्य

१०] कथं 'तुं कुर्याद्(१म)इति नि-ग्रहांऽर्थम् ३५ [३६

ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रम् अस्त्र-विदां वरः ।

N] सं-दधे सुंमहा-तेजास् तं हरि-प्रवरंप्रति ॥३६॥ [३७

१. फ-सर्वरूपम० । २. म ल, ल_२ अ-निर्विषयौ । ३. रा प्र ब म ल, ल_२-समेत्य तौ । ४. च-०भीमवि० । ५. आ-लक्षे । ६. आ प्र ब म ल, ल_२-प्रतिह० । ७. आ-०वीर्यवेगं । ८. फ अ-नास्ति । ९. फ अ-ततो । १०. फ-नियच्छेयमितिप्र० । ११. आ-स्म म० ॥

अ-वध्यं सर्व-भूतानां तद् अस्त्रं न बबन्ध तम् ।

N] अस्त्रं तद् वि-तथं दृष्ट्वा स जगर्ह पिता-महम् ॥३७॥' [N

अथाऽऽगस्य ततो ब्रह्मा मारुताऽऽत्म-जम् अब्रवीत् ।

माऽनृतं मद् वचः कार्षीर् ग्रहणं गच्छ वानर ।

N] एवम् उक्तोऽथ हनुमांश्च लक्ष(क्षय)-भूतः स्थितो गतः ३८ '[N

अ-वध्योऽयम् इति ज्ञात्वा शैस्त्रेणाऽस्त्र-शास्त्र-वित् ।

N] बबन्ध युधि वि-क्रान्तं मारुताऽऽत्म-जम् इन्द्र-जित् ॥३९॥ [३८

स ततो ब्रह्मणोऽस्त्रेण बद्धः कपि-वराऽऽत्म-जः ।

११] अभवन् निर्वि-चेष्टेश् चै पपात धरणी-तले ॥४०॥ [३९

ततस् तु वि-ज्ञाय महाऽस्त्र-बन्धं

प्रभोः प्र-भावाद् वि-गतोर्ग्र-वेगः ।

पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश् च

N] वि-चिन्तयामास हरि-प्रवीरः ॥४१॥ [४०

ततः स्वायंभुवैर् मन्त्रैर् ब्रह्माऽस्त्र-प्रतियन्त्रितः ।

N] हनुमांश् चिन्तयामास वर-दानं पिता-महात् ॥४२॥ [४१

न मेऽस्य बन्धस्य नं शक्तिर् अस्ति

वि-मोक्षणे लोक-गुरोः प्रसादात् ।

अवश्यम् एवं वि-हितस् तु मन्त्रो

N] मयाऽऽत्म-योनेर् अनु-वर्तितव्यः ॥४३॥ [४२

सं वीर्यम् अस्त्रस्य कपिर् विचार्य

तथाऽऽत्म-शक्तिं परि-चिन्त्य वीरः ।

पिता-महाऽनु-ग्रहम् आत्मनश् चै

१. फ च रा प्र ब ल, ल_२ अ-तास्ति । २. म-एवमुक्तस्येत्युक्तम् ।
३. फ अ-तमस्त्रेणास्त्रं । च रा प्र ब म ल, ल_२-तमस्त्रेणास्त्रं शस्त्रं ।
४. फ-विक्रान्तो । ५. आ-०चेष्टस्त्तु । ६. आ-त्रुद्धं । ७. आ-विगतप्रयोगः ।
च प्र-विगतः पयोगः । ८. आ-०मन्त्रैर्वैः । ९. आ-च । १०. ल_१-वीर्यं स
मन्त्रस्य । ११. म-विदिश्व । १२. आ-पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ।

- N] पिता-महाऽऽज्ञाम् अनु-वर्तते स्म ॥४४॥ [४३
 अस्त्रेण चाऽपि बद्धस्य भयं ममं न जायते ।
- N] पितामह-महेन्द्राभ्यां रक्षितस्याऽनिलेन च ॥४५॥ [४४
 ग्रहणं चाऽपि रक्षोभिर् महर्न मे गुण-दर्शनमर्न ।
- N] राक्षसेन्द्रेण सं-वादम् तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥४६॥ [४५
 स निश्चिताऽर्थः पर-वीर-हन्ता
 समीक्ष्य-कारी विनिवृत्त-चेष्टः ।
 परैः प्र-सर्होऽभि-गतैर् नि-गृह्य
- N] बभूव तैस् तैः परि-भर्त्स्यमानः ॥४७॥ [४६
 ततस् तु ब्रह्मणोऽस्त्रेण स बद्धो वानरर्षभः ।
- ११] अभवन् निर्वि-चेष्टश्चैव वि-षेणश्चैव लज्जया ॥४८॥ [N
 तथा तं राक्षसा दृष्ट्वा निर्वि-चेष्टम् अरिं-दमम् ।
- १२] बबन्धुः पाश-बन्धैश् च दुम-चीरैश् च माहतिम् ॥४९॥ [४७
 स रोचयामास पुनः स्व-बन्धं
 प्र-सह्य वीरैर् अभिनिर-गृहीतः ।
 कौतूहलान् मां युधि राक्षसेन्द्रो
- N] द्रष्टुं व्यव-स्येद् इति निर्वि-चेष्टः ॥५०॥ [४८
 स बद्धस् तेन बन्धेन वि-मुक्तोऽस्त्रेण वीर्य-वान् ।
- N] अस्त्र-बन्धो हि सामान्यं न बन्धम् अनु-वर्तते ॥५१॥ [४९

१. ल_१-न मम विद्यते । म ल_२-मम न विद्यते । २. आ-माहा-
 स्ये गुण उत्तमः । च-माहास्यैर्गुणवत्तरम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-मामे-
 भिर्गुणवत्तरम् । ३. आ-परः । ४. च-प्रसस्ताभिः । रा प्र ब-प्रशस्त्राभिः ।
 म ल_१ ल_२-प्रशस्ताभिः । ५. आ-निर्विचेष्टाभिर्विषः । ६. रा म-तं तथा ।
 ल_१ ल_२-ततः तं । ७. आ-रोषयाः । फ-रोषयाः । च रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-गोपयाः । ८. आ-पुनश्च बद्धं । च-पुनः स्वबन्धनं । ९.
 आ-धीरैर् ॥

अथेन्द्र-जित् तं दुम-चीर-बद्धं

सम-ईक्ष्य वीरः कपि-राज-मुख्यम् ।

वि-मुक्तम् अस्त्रेण जगाम चिन्तां

N] न बन्धम् अन्यं ह्य अनु-वर्ततेऽस्त्रम् ॥५२॥ [५०

अहो महत् कर्म कृतं निर्-अर्थं

न राक्षसैर् मन्त्र-कृतिर् हि शक्यां ।

पुनश् च नाऽस्त्रे प्र-हृतेऽस्त्रम् अन्यत्

१४] प्र-वर्तते सं-यति तत् खलु स्मं ॥५३॥ [५१

अस्त्र-बन्ध-विमोक्षं तु हनुमान नाऽव-बुध्यत ।

१५] कृष्यमाणो हि रक्षोभिस् तैश् च बन्धैर् नि-पीडितः ॥५४॥ [५२

हन्यमानस् तु तैः कूरै राक्षसैः काष्ठ-मुष्टिभिः ।

१६] समीपं राक्षसेन्द्रस्य समा-कृष्यत वानरः ॥५५॥ [५३

अथेन्द्र-जित् तं प्रसम्-ईक्ष्य मुक्तं

शस्त्रेण बद्धं दुम-चीर-बन्धैः ।

व्य-अदर्शयित् तत्र महा-बलं तं

N] हरि-प्रवीरं स-गणाय राज्ञे ॥५६॥ [५४

तं मत्तम् इव मातंगं बद्धं कपि-वरोत्तमम् ।

१. आ-विचार्य । २. फ-अन्यत्वनु० । ३. आ-निरर्थकं । ४. आ-०भ्रुकृतेन । च-राक्षसैरत्र कृ० । ५. च-शक्यः । ६. रा प्र ब म ल, ल_२-तास्त्रैर्हृतमन्यदस्त्रम् । ७. रा प्र ब म ल, ल_२-स्म नः । ८. च-०बन्धं वि० । ९. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-च । १०. रा प्र ब म ल, ल_२-वान्व० । ल_२-०बुध्यते । ११. आ ल, अ-ततः । १२. ल, ल_२ अ-कामरूपिभिः । १३. फ-प्राकृष्यत स ॥ अ-प्राकृष्यत च । १४. अ-०सूत्रैः । १५. अ-०दर्शयस्तत्र म० । आ-०बन् महाबलं तं । १६. म ल, ल_२-हरिव ।

N] राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्य्-अवेदेयन् ॥५७॥ [५५

कोऽयं कस्य केथं वाँऽपि किं-कार्यः किं-व्यपाऽऽश्रयः ।

इति राक्षस-वृद्धानां तेषां सं-जङ्घिरे कथाः ॥५८॥ [५६

हन्यतां देह्यतां वाँऽपि भक्ष्यताम् इति चाऽपरे ।

N] राक्षसाम् तत्र सं-क्रुद्धाः परस्परम् अथाऽब्रुवन् ॥५९॥ [५७

स हन्यमानो बहुभिश् च तत्र

सम्-एत्य रक्षोऽधिप-पौद-मूलम् ।

ददर्श राक्षः पर-वीर-हन्तुर्

N] गृहं महा-रत्न-परिच्छदं तर्त् ॥६०॥ [५८

तं ददर्श महा-तेजा रावणः कपि-सत्तमम् ।

N] रक्षोभिर-वि-कृताऽऽकारैः कृष्यमाणं ततस्-ततः ॥६१॥ [५९

राक्षसाऽधिपतिः क्रुद्धो ददर्श कपि-कुञ्जरम् ।

N] तेजो-बलं-समायुक्तं तपन्तम् इव भाम्-करम् ॥६२॥ [६०

स रोष-सर्वद्वित-तार्त्र-दृष्टिर्

दशाऽऽननम् तं कपिम् अन्व-अवैक्षत ।

अथोप-विष्टान् कुल-शील-वृद्धान्

२०] समा-दिशत् तं प्रति मन्त्रि-मुख्यान् ॥६३॥ [६१

यथा-क्रमं तैः^१ स कपिर् हि पृष्टः [६२^३

यथा-क्रमेणैव कपिर् हि दृष्टः । [N

१. फ-व्यदर्शयन् । २. फ अ-कुतो । ३. च-चापि ॥ ४. फ-हन्यतां कापि । रा ब म ल_१-हन्यतां चापि । प्र ल_२-हन्यतां वा० । ५. फ अ-०पपार्श्वमूले । ६. आ-च्छदन्तम् । रा-च्छिदन्तम् । ब प्र-०च्छिदन्तम् । अ-०च्छदं च । ७. फ-तेजोवर्ण० । ८. फ रा प्र ब म ल_२-०संबर्षितता० । अ-संबर्षितवाम० । ९. अ-अन्ववेक्ष्यत । १०. फ-संप्रति मन्त्रिमुख्यैः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-तैर्हि कपिः स पृष्टः ।

सर्वैः स पृष्टस् तु विसृष्ट-कार्यैः

N] कार्याऽर्थम् अर्थस्य च मूलम् आदौ । [६२^१

नि-वेदयामास कपीऽऽश्वरस्य

२१उ] दूतः सकाशाद् अहम् आ-गतोऽस्मि ॥६४॥ [६२उ

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे इन्द्रजिद्-युद्धे हनुमद्-ग्रहणं

नाम चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४४॥

[३-४५]= [पंचचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-४२]

- ततस् तु कर्मणा तेस्य वि^२-स्मितं भीम-विक्रमम् ।
 १] हनुमान् रोष-तौम्राऽक्षं रक्तोऽधिपम् अवैक्षत ॥१॥ [१
 भ्राज-मानं महाऽर्हेण कौञ्चनेन वि-राजता ।
 २] मुक्ता-जालाऽऽवृताऽन्तेन मुकुटेन महा-द्युतिम् ॥२॥ [२
 वज्र-संयोग-संयुक्तैर् महाऽर्ह-मणि-विग्रहैः ।
 ३] हैमैर् आ-भरणैश् चित्रैर् मानसैर् उप-शोभितम् ॥३॥ [३
 ४पू] महाऽर्ह-क्षौम-संवीतं रक्त-चन्दन-भूषितम् । [४पू
 N] पूर्ण-चन्द्रांऽशु-वर्णेन हारेणाऽतिवि-राजितम् ॥४॥
 ४उ] अनु-लिप्तं वि-चित्राभिर् वि-विधाभिश् च भक्तिभिः । [N
 वि-पुलैर् दर्शनीयैश् च रक्ताऽक्षैर् भीम-दर्शनैः ॥५॥
 ५] दीप्त-तीक्ष्ण-महा-दंष्ट्रैः प्रलम्ब-दशन-च्छदैः । [५
 शिरोभिर् दशभिर् भीमं भ्राज-मानं महौजसम् ।
 ६] नाना-व्याल-मृगाऽऽक्षीर्णं शिखरैर् इव मन्दरम् ॥६॥ [६
 नीलाऽञ्जन-चय-प्रख्यं हारेणोरसि राजितम् ।
 N] पूर्ण-चन्द्रांऽशु-वर्णेन तडिद्-वन्तम् इवाऽम्बु-दम् ॥७॥ [७
 बाहुभिर् बद्ध-केयूरैश् चन्दनोत्तम-भूषितैः ।
 ७] भ्राज-मानं शुभैः पीनैः पञ्च-शीर्षैर् इवोर-गैः ॥८॥ [८

१. आ फ-तैः कर्मभिलस्य । च रा-कर्मणस्तस्य । २. आ-विस्मितो भीमकर्मणः । फ-विस्मितो भीमविक्रमः । ३. फ-०ताम्राक्षो । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-कवचेन । ५. फ-महौजता । रा-महामतिम् । ६. फ अ-हारेणा-भिवि० । च रा प्र ब म ल, ल_२-हारेणोरसि राजता । ७. रा प्र ब ल, ल_२-अणुभिः सुवि० । ८. आ-०निःस्वनैः । च प्र ब म ल, -०विक्रमैः । ९. फ-भामैः । १०. च रा-०व्यालमृगा० । फ-०गाकीर्णैः । ११. आ-राजता । १२. आ-सबलाकम् । १३. अ-सुवर्णभैः ॥

महति स्फाटिके चित्रे रत्न-संयोग-संस्कृते ।

- ८] उत्तमाऽऽस्तरणाऽऽस्तीर्णे सूऽप-विष्टं वराऽऽसने ॥१॥ [९
अलंकृताभिर् अत्य्-अर्थ प्र-मदाभिः समन्त-तः ।
- ९] बाल-व्यजन-इस्ताभिस् तौभिः संमभि-वीजितम् ॥१०॥ [१०
१०पू] दुर-धरेण प्र-हस्तेन महा-पार्श्वेन रक्षसा ।
१२पू] मन्त्रिभिर् मन्त्र-तत्त्व-ज्ञैर् नि-कुम्भेन च मन्त्रिणा ॥११ [११
उपाऽऽस्यै-मानं रत्नोभिश् चतुर्भिर् बल-दर्पितैः ।
- ११] कृत्स्नं परि-वृतं लोकं चतुर्भिर् इव सागरैः ॥१२॥ [१२
N] ताभ्यां मेन्त्राऽर्थ-विद्भ्यां च सारणेन शुंकेन च ।
- १२उ] उपाऽऽस्यै-मानं सचिवैः सुरैर् इव सुरेश्वरम् ॥१३॥ [१३
अपश्यद् राक्षस-पतिं हनुमान् अ-मितौर्जसम् ।
- १३] वेष्टितं मेरु-शिखरैः स-तोयम् इव तोय-दम् ॥१४॥ [१४
बन्धनैः पीड्य-मानोऽपि रत्नोभिर् भीम-विक्रमः ।
- १४] वि-स्मयं परमं गत्वा रक्षोऽधि-पम् अवैक्षत ॥१५॥ [१५
भ्राज-मानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।
- १५] मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य वि-स्मितः ॥१६॥ [१६

१. च रा प्र ब म ल, ल_२-०चित्रिते । २. फ च रा प्र ब ल, ल_२
अ-उपविष्टं । ३. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०हस्ताभिः स्त्रीभिः । ४. रा
अ-समुपसेवितम् । ५. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-उपोपविष्टं । ६. च रा प्र
ब म ल, ल_२-भीमविक्रमैः । ७. आ फ-कृत्स्नः ।
८. आ-लोकः । ९. रा प्र ब म ल_२-सुमन्त्रविद्भ्यां । ल_१-स मन्त्रविद्भ्यां ।
१०. रा प्र ब म ल, ल_२-समेतं शकुनेन । ११. च रा प्र ब म ल, ल_२-
अहमसामान्यस० । अ-अन्वेष्यमाणं स० । १२. च रा प्र ब म ल, ल_२-
अतितेजसम् । १३. आ-धिष्टितं । १४. आ-०शिखरे । १५. च रा प्र ब म
ल, ल_२-०कर्मभिः । १६. रा प्र ब म ल, ल_२-मोहितः ॥

अहो वीर्यम् अहो सत्त्वम् अहो रूपम् अहो बलम् ।'

१६] अहो राक्षस-राजस्य सर्व-लक्षण-सम्पदः ॥१७॥ [१७

यदि नाऽधर्म-बहुलः स्याद् अयं राक्षसेश्वरः ।

१७] स्याद् अयं स्वर्ग-लोकस्यै स-शक्रस्योऽपि रक्षिता ॥१८॥ [१८

तेन खल्व् अस्य वि-भ्रान्ता देवाश् चाऽसुर-मानवाः ।'

१८] अयं ह्य उत्र-सहते क्रुद्धः कर्तुम् एकाऽयनं जगत् ॥१९॥ [१९

इति चिन्तां बहु-विधां चकार ह्यनुमांस तदा ।

१९] दृष्ट्वा राक्षस-राजस्य प्र-भावम् अ-मितौजसः । [२०

N] गाम्भीर्यं च श्रियं चैव मनसा च वि-सिस्मि(?)ष्यि)ये ॥२० [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रीवण-दर्शनं

नाम पंचचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

१. रा प्र ब म ल, ल_२-अहो रूपमहो वीर्यमहो सत्त्वमहो बलम् ।
 २. आ-०कर्मणः । ३. फ च प्र ब म ल, ल_२ अ-सुरलोकस्य । ४. फ च प्र ब म ल, ल_२-०पि हि रक्षिता । अ-०पि च रक्षिता । ५. फ-तेन खल्वद्य विभिदुर्देवाः सासुरमानुषाः । च रा प्र ब म ल, ल_२-तेन खल्वद्य विभिदुर्लौकाः सासुरदानवाः । अ-विभेत्यस्मादि वीरादि लोकः सासुरदानवः ।
 ६. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-अयमुत्सहते वीरः । ७. फ-हनुमन्कपिः ।
 ८. च रा प्र ब म ल, ल_२-विस्मयं गतः । ९. फ-नास्ति । १०. अ-इति ।
 ११. रा प्र ब म ल_२-हनुमदर्शनं ॥

[वं-४६]= [षट्चत्वारिंशः सर्गः] =[दा-५०]

तम् उद्-ईक्ष्य महा-बाहुः पिंगाऽक्षं पुर-तः स्थितम् ।

१] रोषेण महताऽऽविष्टो रावणः शत्रु-रावणः ॥१॥ [१
स राजा रोष-ताम्राऽक्षः प्र-हस्तं रक्षसां वरम् ।

२] काल-युक्तम् उवाचेदं वचो विगुलै-विक्रमः ॥२॥ [४
दुर-आत्मा पृच्छयताम् एष कैस् त्वं किं वा प्र-योजनम् ।

३] वैनं भयं किम्-अर्थं च राक्षसानां च तर्जनम् ॥३॥ [५
रावणस्य वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।

४] समा-श्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या कपे त्वया ॥४॥ [७
यदि वां त्वं महेन्द्रेणं प्रेषितो रावणाऽऽलयम् ।

५] तत्त्वम् आ-ख्याहि मा ते भूद् भयं वानर-सत्त्वम् ॥५॥ [८
यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य वा ।

६] चौरु रूपम् इदं कृत्वा प्र-विष्टो नगरीम् इमाम् ॥६॥

विष्णुना प्रेषितो वाऽपि लङ्का-विजय-कांक्षिणा । [९

७] न हि ते वानरं तेजो रूपं-मात्रं तु वानरम् ॥७॥^{१०}

सखं त्वं कथय क्षिप्रं ततो वानर मोक्षयसे ।^१ [१०

८] अ-नृतं वेदेतस् त्व् अथ दुर-लभं तव जीवितमं ॥८॥

१. च रा प्र व म ल, ल_२-रावणो लोकरा० । २. अ-रक्षसोऽब्रवीत् ।

३. प्र-विकृशब्दे० । ४. अ-नास्ति । ५. फ च रा व-दुष्टात्मा । ६. फ-किम-
नास्य । आ-कस्त्रं वा किं । ७. आ-वनभङ्गं । फ-वनभङ्गः । ८. फ-

किमर्थोयं । ९. फ-त्वया कपे । १०. फ-तावत्रमिन्द्रेण । ११. फ-तेऽस्तु ।
अ-भूते । १२. फ-वानर मोक्षयसे । १३. आ-च । १४. आ-त्वं तु ।

१५. आ-लङ्कां वि० । १६. आ-रूपं मात्रं । १७. म-नास्ति । १८. अ-मोक्षसे ।

१९. फ च रा प्र व म, ल_२ अ-वदतो ह्यय । २०. अ-जीवनम् ॥

- अथ-वा यन्-निमित्तं ते प्र-वेशो रावणाऽऽलये । [११
 ९] तद् एव कथय क्षिप्रं बहुना किं प्र-योजनम् ॥१॥ [N
 १०पू] एवम् उक्तो हरि-वैरस् तं रौद्रस-गणेश्वरम् ।
 ११उ] अब्रवीन् नाऽस्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य वै ॥१०॥ [१२
 धन-देर्न न मे सख्यं विष्णुना नाऽस्मि चोदितैः ।
 १२] जातिर् एव ममैषा हि वानरोऽहम् इहाऽऽगतः ॥११॥ [१३
 दर्शने राक्षसेन्द्रस्य दुर्-लभे संति येन मया ।^१
 १३] वनं राक्षस-राजस्य दर्शनाऽर्थं वि-नाशितम् ॥१२॥ [१४
 तैस् ते^२ राक्षसाः प्राऽऽप्ता बलिनो युद्ध-काक्षिणैः ।
 १४] रक्षणाऽर्थं तु देहस्य योधिताम् ते मया रणे ॥१३॥ [१५
 अस्त्र-पाशैर् न शक्योऽहं बद्धुम् अंत्य-आयतैर् अपि ।
 १५] पिता-महाद् एव वैरो मम ह्य एष उपाऽऽगतैः ।^३ [१६
 राजानं द्रष्टु-कामेन मयाऽऽत्रं न नि-वारितम् ॥१४॥
 १६] विप्रं-युक्तो महाऽस्त्रेण रक्षोभिः परि-पीडितैः । [१७
 दूतोऽहम् ईहं संप्राऽऽप्तो राघवस्योऽति-तेजसः ॥१५॥ [१८उ

१. फ-राक्षसालये । प्र-रावणालयं ॥ २. अ-हरिवरो राक्षसानां
 ग० । ३. आ-च । ५. च-धनदत्त । ५. फ रा-नोदितः । ६. ल,
 ल_२-एवं । ७. अ-दर्शनं । ८. अ-दुर्लभं चाति । ९. फ-तन् ।
 १०. रा-नास्ति । ११. फ-हि राक्षसेन्द्रस्य । रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 च राक्षसेन्द्रस्य । १२. रा प्र ब म ल_१ ल_२-दर्शनाय । १३. फ-
 ततश्च । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-दुर्मदाः । १५. फ-
 अप्यायतैर् । १६. फ-मया पुरा लब्धो वैरो महान् । अ-श्रेयमुपागतः ।
 १७. रा प्र ब ल_१ ल_१-नास्ति । १८. फ-निवर्तितम् । १९. आ रा ब म
 ल_१ ल_२-विप्रमुक्तो । फ-विप्रमुक्तोहमस्त्रेण । २०. रा ब म ल_१ ल_२-
 रक्षोभिरतिपीडितः । प्र अ-रक्षोभिरभिपीडितः । २१. रा-इति । २२. फ अ-
 राघवस्यामितौजसः । ल_२-राघवस्य महात्मनः ॥

१८] श्रूयतां चाऽपि वचनं मम तथ्यम् इदं नृपे । [१९

N] रामो यद् आह धर्माऽऽत्मा स च राजा महा-रथः ॥^३१६॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं
नाम षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥^४६॥

१. फ अ-स्वया । २. च रा ब म ल, ल_२ अ-हसीधरः ।
३. फ-नास्ति ॥ ४. फ अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

वं—४७] = [सप्तचत्वारिंशः सर्गः] = [दा—५१]

तं सम्-ईक्ष्य महा-सत्त्वं सख-चाग् हरि-पुंगवः ।

१] वोक्यम् अर्थ-वद् अ-व्यग्रम् उवाच पवनाऽऽत्म-जः ॥१॥ [१

अहं सुग्रीव-सन्देशाद् इह प्राऽऽप्तस् तवाऽऽलयम् ।

२] राक्षसेश्च हरीऽऽशस् त्वाम् इदं कौशल्यम् अब्रवीत् ॥२॥ [२

रौद्रः शृणु समा-देशं सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।

३] धर्माऽर्थोय ष्ठितं चैव ईह चाऽमुत्र च क्षमम् ॥३॥ [३

राजा दशरथो नाम रथ-कुञ्जर-वाजि-मान् ।

४] पितेव बन्धुर लोकानां सुरेश्वर-सम-द्युतिः ॥४॥ [४

ज्येष्ठस् तस्य महा-बाहुः पुत्रः प्रीति-करः प्रभुः ।

५] पितुर् नि-देशान् निष्-क्रान्तः प्र-विष्टो दण्डकं वनम् ॥५॥ [५

लक्ष्मणेन संमं भ्रात्रा सीतया वीऽपि भार्यया ।

६] महर्षिभिर् अनु-क्रान्तं धर्म्यं पन्थानम् औ-स्थितः ॥६॥ [६

तस्य भार्या वने नष्टा सीता नाम यशस्-विनी ।

७] वैदेहस्य सुता राज्ञो जैनकस्य महाऽऽत्मनः ॥७॥ [७

१. फ च रा प्र ब म ल, ल_२-सखवान् । २. च प्र ब ल, ल_२-वाक्यं यथावद् । ३. रा प्र ब ल, ल_२-स्वां कुशलं परिपृच्छति । अ-स्वां भ्राता कौ० । ४. ल_२-नास्ति । ५. अ-भ्रातुः । ६. आ-ममादेशं । ७. फ अ-धर्मार्थोपहितं युक्तमिह । रा प्र ब म ल, ल_२-धर्मार्थोपहितं । ८. आ-०जिनाम् । ९. आ-पितुः । १०. च-नियोगात्सं-प्राप्तः । रा प्र ब म ल, ल_२-नियोगं संप्राप्य । अ-निदेशनियतः । ११. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सह । १२. रा प्र ब म ल, ल_२-सह । अ-चापि । १३. आ-०धर्मपन्था० । रा-धर्मपन्थानमाश्रितः । अ-०नमाश्रितः । १४. फ अ-मनस्विनी । १५. आ-सुग्रीवेण च संगतः ॥

स मार्ग-माणस् तां देवीं राज-पुत्रः सहाऽनु-जः ।

८] ऋष्यमूकं च संप्राऽऽप्तः सु-ग्रीवेण च सं-गतः ॥८॥^१[८

तस्य तेन प्रति-ज्ञातं सीतायाः परि-मार्गणम् ।

९] सु-ग्रीवस्य च रामेण हरि-राज्यं प्रति-श्रुतम् ॥९॥ [९

ततस् तेन वने हत्वा राज-पुत्रेण वालिनम् ।

१०] सु-ग्रीवः प्रोऽऽपितो राज्यं हर्य-ऋक्ष-प्लवगाऽधि-पः ॥१०॥ [१०

स सीता-मार्गणे व्यग्रः सु-ग्रीवः सैख-संगरः ।

११] हरीन् सं-प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीऽऽश्वरः ॥११॥ [१२

तां हरीणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ।

१२] दिक्षु सर्वासुमार्गन्ते ह्य् अथश् चोपरि चाऽम्बरे ॥^११२॥ [१३

वैनतेय-समाः केचित् केचित् तत्राऽनिलोपमाः ।

१३] अ-संग-गतयश् चाऽन्ये महा-काया महा-जवाः ॥१३॥^१ [१४

अहं तु हनुमान् नाम मारुतस्यौरसः सुतः ।

१४] सीतायाः कारणात्तूर्णं योजनानां शतं प्लुतः ॥१४॥^१ [१५

तद् भवान् दृष्ट-तत्त्वाऽर्थः तपः-कृत-परिश्रमैः ।

१५] पर-दारान् महा-प्राज्ञ नोप-रोद्धुं त्वैष अर्हसि ॥१५॥ [१६

न हि धर्म-विरुद्धेषु बह्व-अपायेषु कर्मसु ।

१७] मूल-घातिषु सज्जन्ते बुद्धि-मन्तो भवद्-विधाः ॥१६॥ [१८

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-राजपुत्री । २. च अ-ऋष्यमूकमनुप्रासः ।

रा प्र ब म ल_१ ल_२ -ऋष्यमूकं गिरिं प्रासः । ३. आ-नास्ति । ४. आ-रणे ।

५. फ म अ-स्थापितो राज्ये ॥ ६. रा-प्रतिसं० । ७. प्र म ल_१ -सुग्रीवस्या-

भ्यनुज्ञया । ल_२ -सुग्रीवस्याभ्यनुग्रहाः । ८. रा ब नास्ति । ९. म-०यः

केचिद्धरिवीराः । १०. रा प्र ब ल_१ ल_२ नास्ति । ११. ल_२ -नास्ति ।

१२. आ-०रिग्रहः । १३. म-०दधुमिहार्हति । रा ल_१ ल_२ -समर्हसि ।

प्र ब-समर्हति ॥

- केश् च लेष्मण-मुक्तानां शैराणां नत-पर्वणाम् ।
 १८] दीप्तानाम् अग्र-तः स्थातुं शक्तो देवाऽसुरेष्व् अपि ॥१७ [१९
 न चाऽपि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन ।
 १९] राघवस्य व्य्-अलीकं चै कृत्वा यः सुखम् आप्नुयात् ॥१८ [२०
 त्वं तु काल-हितं वाक्यं धर्म्यम् अर्थाऽनु-पालितम् ।
 २०] मन्यस्व नर-देवाय जैानकी प्रति-दीयतामै ॥१९॥ [२१
 दृष्ट्वा हीऽयं मया देवी लब्धं यद् इह दुष्-करम् ।
 २१] उत्तरं कर्म यच्च छेषं^१ निमित्तं तत्र राघवः ॥२०॥ [२२
 लक्षितेयं च वि-जने मया शोक-परायणा ।
 २२] गृहीतां किं न जानासि पञ्चाऽऽस्याम् इव भोगिनीमै^२ ॥२१ [२३
 नेयं जरयितुं शक्या साऽसुरैर् अमैर् अपि ।
 २३] विष-संपृक्तं^३ अत्य्-अर्थं भुक्तम् अन्नम् इवौजसा ॥२२ [२४
 अप-कुर्वन् हि रामस्य साक्षाद् अपि पुरं-दरः ।
 २४] न सुखं प्राऽऽप्नुयाद् राजन् किं पुनस् त्वद्-विधो जनः^४ ॥२३ [२४
 यां सीतेत्य् अभि-जानासि सेयं^५ तिष्ठति रूपिणी ।
 २५] काल-रोत्रिणीऽति तां विद्धि सर्व-लंका-निवासिनाम् ॥२४ [२५
 तपः-संन्तान-लब्धस् ते योऽयम् ऋद्धि-परिच्छेदः ।
 २७] न से^६ नांशयितुं न्यार्त्यै^७ आत्म-त्राण-परिच्छेदः ॥२५ [२५

१. फ-कश्चिच्छमण० । २. फ-बाणानां । ३. फ-यः कृत्वा सुखमवा-
 प्नुयात् । ४. आ-तं । ५. रा-जानकीं प्रतिवेदेय । ६. आ-दृष्ट्वा ।
 ७. आ-छेयः । ८. ल_१-गृहीत्वा । ९. ल_१-पन्नगीम् । १०. अ-०संस्पृष्टम् ।
 ११. आ-एव । १२. प्र-तां सर्यामिव मन्दिरे । ल_१-०ति तेऽप्रतः ।
 १३. अ-कालरात्रिं हि । १४. च रा प्र ब ल_१ ल_२-०संचयक० ।
 १५. आ-परिच्छेदः । १६. रा ब म ल_१ ल_२-सम्न्यासयितुं । प्र-सम्न्यासयितुं ।
 १७. आ-न्याय्यम् । १८. फ-०परिग्रहः ॥

- अ-वध्यतां तपो-वीर्याद् भवता यदि मन्यते ।
 २८] आत्मनश् चाऽसुरैर् देवैर् हेतुस्तत्राऽप्य अयं महान् २६ [२६
 स हि रामः स-सुग्रीवो नैवै देवो न पन्नगः ।
 N] नाऽसुरो नैवै गन्धर्वो न यक्षो नैवै किन्नरः ॥२७॥ [२७
 N] मानुषो राघवो राजर्न सु-ग्रीवश्चै चँ हरीऽऽश्वरः ।
 ताभ्यां प्राण-परित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ॥२८॥ [२८
 ३०] न च धर्मोऽपि सं-हार्यो ह्य अ-धर्म-फल-संयुतः ।
 स एव फलम् अर्भ्येति धर्मो नाऽधर्म-नाशनः ॥२९॥ [२९
 ३१] प्राऽऽप्तं धर्म-फलं तावद् भवता नाऽत्र सं-शयः ।
 फलम् अस्याऽप्य अ-धर्मस्य क्षिप्रम् एवोप-भोक्ष्यते ॥३०॥ [३०
 ३२] जन-स्थानं-वधं बुद्ध्वा वालिनश् चोऽपि सं-क्षयम् ।
 राम-सुग्रीव-सख्य चै बुध्यस्वै हितम् आत्मनः ॥३१॥ [३१
 ३३] कामं खल्व् अहम् अप्य एकः स-वाजि-रथ-कुंजराम् ।
 लंकां नाशयितुं शक्तम् तस्यैष तुं विनिश्-चयः ॥३२॥ [३२
 ३४] रामेण हि प्रति-ज्ञातं हर्य-ऋक्ष-कपि-सन्निधौ ।
 उत-सादनम् अ-मित्राणां क्षिप्रं तेषु चँ करिष्यति ॥३३॥ [३३
 ३५] तद् अलं काल-पाशेन सीता-विग्रह-रूपिणा ।
 ३६] स्वयंस्कन्धोऽव-सक्तेन क्षेमम् आ-लोकयाऽऽत्मनः ॥३४॥ [३४

१. म०-ध्यातां । २. रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति । ३. ल, ल_२-न देवो
 न च । ४. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-न च । ५. फ च रा प्र ब
 अ-न च । ६. ब म ल, ल_२-राजा । ७. अ-स च राजा । ८. फ म-
 हि । ९. च म-धर्मोपसं० । ल_२-धर्मो हि । १०. अ-०लसंहितः ।
 ११. फ-आप्नोति । अ-अन्वेति । १२. अ-०स्थाने वधं । १३. अ-
 क्षेव । १४. फ-हि बुध्यस्वाहि० । १५. आ-तस्यैकस्य ॥ १६. च रा
 प्र ब ल, ल_२-तप्तु ॥ १७. फ-कण्ठावसक्तेन चिन्त्यतां हितमात्मनः ॥

सीतायास् तेजसा दग्धां राम-क्रोप-प्रदीपिताम् ।

N] दह्यमानाम् इमां पश्य लंकां स-रथ-कुञ्जराम् ॥३५॥ [३७

N] तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वानरस्य महाऽऽत्मनः ।

३६उ] आ-ज्ञापयद् वधं तस्यै रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ॥३६॥ [५२,१

स तस्य तद् वाक्यम् अ-दीन-भाषिणः

कपि-प्रवीरस्य नि-शम्य वि-प्रियम् ।

दशाऽऽननः क्रोप-विवृत्त-लोचनः

N] समा-ऽदिशत् तत्रं महौ-कपेर् वधम् ॥३७॥ [४६

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमद्-वाक्यं

नाम सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥४७॥

[वं-४८]= [अष्टाचत्वारिंशः सर्गः] =[दा-५२]

आ-ज्ञप्ते तु वधे तस्य रावणेन दुर्-आत्मना ।

१.] नि-वेदितं-वतो वाक्यं नाऽनुमेने विभीषणः ॥१॥ [२

रात्तसाऽधि-पतिं क्रुद्धं तर्दं अ-कार्यम् उर्षे-स्थितम् ।

२.] विदित्वा चिन्तयामास कार्यं कार्य-विदां वरः ॥२॥ [३

निश्चिताऽर्थं ततः साम्ना पूज्यं शत्रु-जिद् अग्र-जम् ।

३.] उवाच हितम् अत्य्-अर्थं वाक्यं वाक्य-विदां वरः ॥३॥ [४

राज-वृत्त-विरुद्धं च लोक-वृत्ते चं गहितम् ।

४.] सर्व-थाऽसदृशं वीर कपेर् अस्य प्र-मोषणम् ॥४॥^१ [५

अ-संशयं शत्रुर् अयं प्र-वृद्धैः

कृतं ह्य् अनेनाऽप्रियम् अ-प्रमेयम् ।^२

न^३ दूत-वध्यां तु^४ वदन्ति सन्तो

५.] दूतस्य दण्डा बहवः प्र-दिष्टाः ॥५॥ [१४

वैरूप्यम् अंगेषु केशा-निपातो

योग्यंस् तथा लक्षण-संनिर्पातः ।^५

१. आ-तत्र । २. फ ल_१-हनूमतः । अ-महात्मना । ३. म ल_१ ल_२-निवेदितं ततो । अ-निवेदिते ततो ॥ ४. आ-तस्य का० । फ अ-तच्च कार्यमुपास्थितम् । रा प्र ब म ल_१ ल_२-तद्वधार्थमुप० । ५. आ-कार्यविधिम्प्रति ॥ ६. च म-०तार्थः । ७. फ-पूजयित्वा स रावणम् । आ-पूर्वशत्रु० । ८. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. प्र-०वृत्तं । १०. फ अ-न । ११. ल_२-न मारणम् । १२. फ-नास्ति ॥ १३. अ-प्रवृत्तः । १४. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । १५. फ अ-दूता ह्यवध्यास्तु । ल_१-न दूतवाक्यं हि । ल_२-दूतं न वध्यां हि । प्र म रा-०वध्यां हि ॥ १६. म-कशाभिघातो । १७. फ म-मौढ्यं । अ-मौढ्यं । १८. अ-०पाताः । १९. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।

एतान् हि दूते प्र-वदन्ति दण्डान् ३

६] दूतस्य दण्डो हि वधोऽप्रशस्तः ॥६॥ [१५

कथं हि धर्माऽर्थ-विनीत-बुद्धिः

परौऽवर-प्रत्यय-निश्चिताऽर्थः ।

भवद्-विधः कोप-वशे नै (? नु) तिष्ठेत्

७] क्षोभं न गच्छन्ति हि सत्त्वं-वन्तः ॥७॥ [१६

नै धर्म-वादे न च लोक-वृत्ते

न शास्त्र-बुद्धौ स्वं-मतेन चाऽपि ।

विद्येत कश्चित् तव तुल्य एकैम्

८] त्वैम् उँत्तमः सर्व-सुराऽसुराणाम् ॥८॥ [१७

न चाप्य् अस्य कपेर घाते कश्चित् पश्याम्य् अहं गुणम् ।

९] तेष्व् एवं पात्यतां दण्डो यैर् अयं प्रेषितः कपिः ॥९॥ [२०

साधुर् वा यदि वाऽसाधुः परैः सं-प्रेषितो ह्य् अयम् ।

१०] ब्रुवन्तै परौऽर्थ पर-त्रान् न वधं प्राऽऽप्तुम् अर्हति ॥१०॥ [२१

अपि चाऽस्मिन् हते राजन् नाऽन्यं पश्यामि वानरम् ।

११] इह यः पुनर् आ-गच्छेत् परं पारं महोदधेः ॥११॥ [२२

१. आ-एता । २. आ-दण्डा । ३. रा ब ल_१ ल_२-नास्ति । ४. च प्र-
दण्डो न वधः प्रदिष्टः । फ अ-दण्डो हि वधो न दष्टः । म-वधस्तु दूतस्य न नः
श्रुतोपि । रा ब-नास्ति ॥ ५. फ-धर्मादनपेत० । अ-व धर्माथैविदग्धबु० ।
आ-०र्थविनीतवन्निर । ६. आ-भवद्विधैः । फ-पराभवः । ७. फ-०पवशे-
ऽधितिष्ठेत् । रा-०पमथ प्रतिष्ठेत् । व प्र म ल_१ ल_२-०पमथाधितिष्ठेत् । ८. फ-
कोपे । ९. आ-सत्यवन्तः ॥ १०. आ-नास्ति । ११. फ-०बुध्यान्मम० । अ-बुध्या
स्व० । १२. फ-बलेन तुल्यस्तव कश्चिदस्ति । १३. फ च-स्वं ह्युत्तमः ॥
१४. आ-अयं ॥ १५. आ-परैरेव समर्पितः । फ-परैरेव समर्पितम् । १६.
आ-धुवं परार्थं । फ-धुवं परार्थी ॥ १७. अ-लोचरम् ॥

- तस्मान् नाऽस्य वधे यत्रः कार्यः पर-पुरंजय ।
 १.२] भवान् सेन्द्रेषु देवेषु यत्रम् आ-स्थातुम् अर्हति ॥१२॥ [२३
 अस्मिन् वि-नष्टे हि न दूतम् अन्यं
 पश्यामि यस्मै तौ नर-रार्ज-पुत्रौ ।
 युद्धाय युद्धैर्षभ दुर्वि-नीतात्
 १.३] उत-तेजयेर्द्वै वै भवतो वि-रुद्धौ ॥१३॥ [२४
 पराऽऽक्रमोत्साह-वता दृढेन
 सुराऽसुराणाम् अपि दुर्-जयेन ।
 त्वया मनो-नन्दन नैर्ऋतानां
 १.४] न रार्धवः शक्यति योद्धुम् आजौ ॥ १४ ॥ [२९
 हिताश् च शूराश् च सु-मानिताश् च
 कुलेषु जाताः सुमहा-गुणेषु ।
 यशस्-विनः शस्त्र-भृतां वराश् च
 १.५] कोटंश्-अग्र-शम् ते सु-भृताः सदैव ॥१५॥ [३०
 तद् एक-देशेन बलस्य तावत्
 कश्चित् तवाऽऽदेश-कृतोऽभियोगः ।

१. प्र म ल, ल_२—सर्वेषु । २. फ-आस्थितुम् ॥ ३. फ-यौ ।
 ४. अ-नरदेव० । ५. प्र म ल, ल_२—योधर्षभ । ६. आ-अयोजयेयो ।
 रा ब म ल, ल_२—बुध्येत गत्वा । अ-बुधौ जयेद्यौ । ७. फ-भवता ॥
 ८. प्र-वारणं । ल_२—रावणः । ९. रा ब म ल, प्र ल_२—कृतुम् ॥
 १०. रा ब म ल, ल_२—कार्योद्यतास्ते । प्र-कार्योदितास्ते । ११. फ-
 कोट्यश्च संख्ये सुभृताश्च वीराः । अतः परमधिकः पाठः-फ-पतैः
 समेतैः सहितो हि राजंस्त्वं योत्स्यसे तौ खलु राजपुत्रौ । तस्मादयं
 गच्छतु तत्र मुक्तः समानयत्वाशु गतासुकल्पौ ॥ १२. अ-०शभृताभियोगः ।
 रा-०तो वियोगः ।

तौ राज-पुत्राव् उप-गृह्य मूढौ

१६]

परेषु तैत्त्वं प्र-भृहाण सर्वम् ॥१६॥ ? [३१

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीर्षण-वाक्यं

नामाऽष्टाचत्वारिंशः सर्गः ॥४८॥

१. अ-अति० । २. आ-सर्वे । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
प्रतिगृह्य । ४. आ-तत्त्वम् । ५. अ-सर्वात्मना संग्रहदुष्प्रधर्षः ।
६. ल_१^१-रावणवाक्यं । अ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे सर्गः ॥

[बं-४२]= [एकोनपंचाशः सर्गः] =[२१-५३]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा दश-ग्रीवो महा-बलः ।

१] देश-कालाऽन्वितं भ्रातुर् वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१॥ [१]

सैख्यम् उक्तं हि भैवता दूत-वैध्या वि-गर्हिता ।

२] अवश्यं तु वधाद् अन्यः क्रियताम् अस्य नि-ग्रहः ॥२॥ [२]

कपीनां किल लांगूलम् ईष्टं भवति भूषणम् ।

३] तद् अस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥३॥ [३]

ततः पश्यन्त्स्व इमं दीनम् अङ्ग-वैरूप्य-कर्षितम् ।

४] मित्राणि ज्ञातर्यः सर्वे बान्धवाः स-सुहृज्-जनाः ॥४॥ [४]

आ-ऽज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सँ सँ-त्वरम् ।

N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन रत्नोभिः परि-णीयंताम् ॥५॥ [५]

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसा रण-कर्कशाः ।

५] वेष्टयन्ति स्म लांगूलं जीर्ण-कर्पास-कर्पटैः ॥६॥ [६]

सँ वेष्टयमाने लांगूले व्य-अवर्द्धत ततः कपिः ।

६] शुष्कम् इन्धनम् आ-साद्य वनेष्व् इव हुताऽशनः ॥७॥

तैलेन परि-षिच्येयाऽथ तेऽग्निं तत्राऽर्प्यँ अर्पातयन् । [७]

१. ल_२-श्रुत्वावरजस्य मनीषिणः । फ-दशग्रीवः सहासुरैः । ब-अनु-
जस्य मनीषिणः । प्र ल_१-अवरजस्य मनीषिणः । २. फ अ-कालहितं ॥
३. अ-सम्यगुक्तं त्वया भ्रातर । ४. फ-वाक्यं । ५. आ-अन्यत् ॥ ६. अ-
लांगूलं दत्तं । ७. अ-गच्छति ॥ ८. आ-कारितम् । फ रा म अ-कर्षितम् ।
९. फ-समिन्नज्ञा० । १०. फ-सकपीश्वराः । ११. अ-च स० । म-च चत्वराम् ।
१२. आ-नीयताम् ॥ १३. आ-जीर्णकार्पासिकैः पटैः । फ अ-जीर्णैः
कार्पासिकैः पटैः । ब ल_१ ल_२-कर्पासक० ॥ १४. ल_२-संवे० ॥ १५. आ-
सिच्येयाथ । १६. आ-तत्रावपा० । म-तत्र न्यपा० । ल_१ ल_२-
तत्राप्यतापयन् ।

- N] लांगूलेन प्र-दीप्तेन राक्षसाम् तं व्य-अलोकयन् ॥८॥^१
 रोषोत्कैर्ष-परीताऽऽत्मा बाल-सूर्य-सैमाऽऽननः । [८
 N] शुचि-अ्यपर(१ग)मे चैव स-विद्युत् तोय-दो यथा ॥९॥ [N
 स भूयः स-गतैः क्रुद्धै राक्षसैर् हरि-पुंगवः ।
 N] नि-बद्धः कृतवान् वीरस् तत्-काल-सदृशीं मतिम् ॥१०॥ [१०
 ७उ] कामं खलु न मे शक्ता नि-बद्धस्याऽपि राक्षसाः । [११पू
 N] क्रुद्धस्य पुर-तः स्थातुं सिंहस्येवेतरे मृगाः ॥११॥ [N
 ८पू] छिन्त्वा पाशान् समुत्-पत्य हन्याम् अहम् इमान् पुनः । [११उ
 N] ऐषां चोऽपि मुपर्य-आप्तो राक्षसानाम् अहं युधि ॥१२॥
 किन्तु रामस्य प्रीत्य-अर्थं वि-षहिष्येऽहम् ईदृशम् । [१३
 N] लङ्का चारितव्या मे पुनर् एव भविष्यति ॥१३॥ [१४पू
 N] इति क्षमेऽहं एतेषां राक्षसानाम् इमां क्रियाम् । [N
 ८उ] अवश्यम् एव द्रष्टव्या लंकेयं रजनी-क्षये । [१५
 रात्रौ हि न सु-दृष्टा मे दुर्ग-कर्म-विधानतः ॥१४॥^२ [१४उ
 ९] कामं बन्धैश् च भूयो मे लांगूलाऽऽदीपनेन च ।

१. आ-राक्षसांस्तान् विलो० । २. अतः परमधिकः पाठः-म-स षाथ
 परैर्घोरै राक्षसैर्भीमविक्रमैः ॥ ३. फ ष रा-रोमहर्ष० । ब प्र म ल, ल_२-
 रोषहर्ष० । अ-रोषामर्ष० । ४. फ अ-०र्यनिभाननः । ष-०र्य इवाननः । रा-०र्य
 इवोदितः । ५. फ-शुचिशुद्धे व्यतिक्रामे । च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-
 शुचिशुद्धव्यपगमे ॥ ६. ष रा प्र ब ल, ल_२-शक्तिर्निबद्धस्यापि राक्षसैः ।
 म-शक्ता बद्धस्यापि निशाचराः । ७. आ-हित्वा । ल, ल_२-भित्त्वा ।
 ८. फ-गच्छतः परिधारणे । ९. प्र ब म ल, ल_२-एषामपि ।
 अ-एषां वापि ॥ १०. म-च । ११. आ-दुर्गकर्मविधानतः ॥ १२. फ ष-ज्ञात्वा-
 हम् । १३. रा प्र ब म ल, ल_२-न हि० । १४. फ ष-सुदृश्या । १५. आ-
 नास्ति ॥

१०उ] पीडां कुर्वन्तु रक्षांसि न च मे मेनसः श्रमः ॥१५॥^३ [१६

९२उ] ततस् ते^३ सं-वृताऽऽकारम् अ-ब्रुवन्तं महा-बलम् ।

प्र-गृह्य निर-ययुः सर्वे राक्षसाः कपि-कुंजरम् ॥१६॥ [१७

१३] शंख-भेरी-निनादैस् तं^३ घोष-वं(१यं) तैश् च कर्मभिः ।

१४पू] राक्षसाः क्रूर-कर्माणश् चारयन्ति स्म तां पुरीम् ॥१७॥ [१८

अथोपवीत-सर्वाऽगः स्रस्त-सर्वेन्द्रिय-क्रियः ।

N] ईनूमांश् चारयामास लंकां रावण-पालिताम् ॥१८॥ [१९

यथाऽपश्यन् निशि तदा भवनानि च रक्षसाम् । [२०पू

N] ततः परि-विशिष्टांश्च(१ष्टानि) स्वभावाद् ददृशे हरिः १९ [N

१५उ] सोऽपश्यद् भूमि-भागांश् च सुवि-भक्तांश् च चत्वरान् । [२०उ

रथ्याश् च गृह-संबाधाः कपिः शृंगाटकानि च ॥२०॥ [२१पू

१४उ] 'दुर्ग-कर्म च लंकायां सुनि-विष्टां(१ष्टं) सु-रक्षिणः(१तम्) । [N

N] गृहाणि च समृद्धानि ददर्शाऽऽलक्षितो बली ॥२१॥^४ [२१उ

चत्वरेषु चतुष्केषु तथा शृंगाटकेषु च ।

१. फ-मनसि ह्रमः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-मनसि श्रमः ।

२. अतः परमधिकः पाठः-म-एवं चिन्तयतस्तस्य लांगूलं वेष्टितं परैः ।

घटानां ते सहस्रेण स्नेहस्य सिषिचुः क्रद्धाः । स्नेहावसिक्तं लांगूलं क्रूराः

प्रज्वालयन्ततः ॥ ३. फ-तं संवृताकारं सखवन्तं । आ-ते संवृताकारं सखवन्तं ।

४. अ-खरभेरीनिनादैश्च । फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-०निनादैश्च । ५. फ-

घोषयन्तस्ततः । म ल_१ ल_२-घोषयन्तः स्वक० ॥ ६. आ च रा प्र

ब म ल_१ ल_२ अ-अथोपस्थित० । ७. आ-स्वस्थः स० । च रा म- स्वस्थप० ।

८. आ-इनूमान् रमयामास ॥ ९. फ च-०ष्टां च तां पुरीं । रा प्र ब म ल_१-

०ष्टां च तां ददर्श पुरीं कपिः । ल_२ अ-०ष्टां च तां ददर्श पुरीं ॥ १०. आ-

०सम्बन्धाः । ११. अ-गुप्ति० । १२. रा प्र ब म ल_१-लंकायाः । १३. अ-

सुनिविष्टाश्च रक्षसः । १४. फ-नास्ति ॥

N] घोषयन्ति हनूमन्तं चारीक (१२) इति राक्षसाः १॥२२॥ [२२
१६७] दीप्यमाने ततस् तस्य लांगूलाऽग्रे हनूमतः ।

राक्षस्यस् ता वि-रूपाऽक्ष्यः प्रोचुर् देव्यै तद् अ-प्रियम् २३ [२४
१७] यस् त्वया कृत-संवादः सीते प्र-मुखं-तः कपिः ।

लांगूलेन प्र-दीप्तेन स एष परि-गीयते ॥२४॥ [२५
१८] श्रुत्वा तद् वचनं क्रूरम् आत्म-प्रहरणोपमम् ।

जानकी शोक-सन्तप्ता हुताऽशनम् उपाऽऽगमत् ॥२५॥ [२६
१९] मंगलाऽभि-मुखी तस्य श्रुत्वा सीता महा-र्कपेः ।

उप-तस्थे विशालाऽत्ती नि-यता हव्य-वाहनम् ॥२६॥ [२७
२०] यद् अस्ति गुरु-शुश्रूषा यद् अस्ति चरितं तपः ।

यदि मां तारयत्य् आर्यः शिवो भव हनूमतः ॥२७॥ [२८
२१] यदि कश्चिद् अनु-क्रोशस् तस्य मय्य् अस्ति धीमतः ।

यदि वा भोग्य-शेषो मे शिवो भव हनूमतः ॥२८॥ १' [२९
२२] यदि मां वृत्त-संपन्नां तत्-सर्व-गत-मानसाम् १' २

२३पू] हुताऽशन वि-जानासि शिवो भव हनूमतः ॥२९॥ १' ३ [३०
यदि मां तारयत्य् आर्यः कृत-ज्ञः सख-संगरः १' ४ [३१पू

परं पारं समुद्रस्य रक्षसाऽप-हृतां सतीम् १' ५
N] अस्माद् दुःखीद् रघु-श्रेष्ठः शिवो भव हनूमतः ॥ १' ६ ३०॥ [३१७

१. च ब-वराक । ल_२-चकार । २. आ च ब ल_२-इव । ३. फ-नास्ति । ४. अ-
शंसुर । ५. फ-स हनुमान् । ६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ताम्रमुखः ॥
५. फ-सा श्रवा । ७. फ-उदीरयत् ॥ ८. आ-कपिम् ॥ ९. फ-चैवैकपत्नीत्वं ।
म-वाप्येकपत्नीत्वं ॥ अ-मां तारयेदार्यः । १०. अ-शेषं । ११. फ म-नास्ति ॥ १२. फ-
नास्ति । १३. रा म-नास्ति ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ-यदि वा भाग्य-
शेषो मे शिवो भव हनूमतः ॥ १४. रा ब प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ।
१५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १६. म-दुःखानुसंरोधात् । १७. रा ब
प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥

२३३] ततः शिवाऽर्चिर् अ-व्यग्रः प्रदक्षिण-शिखोऽनलः ।

जज्वाल मृग-शावाऽक्षयाः शंसन्न् इव शिवं कपेः ॥३१॥ [३२

२४] ततः प्र-दीप्ते लांगूले चिन्तयामास वानरः ।

प्र-दीप्तोऽग्निर् अयं कस्मान् न दहति सर्व-शः ॥३२॥ [४१

२५] दृश्यते च महा-ज्वालां करोति च न मे रुजम् ।^१

शिशिरस्येव सं-तापो लांगूले मे प्रति-ष्ठितः ॥३३॥ [५०

२६] अथवा तद् इदं व्यक्तं यद् दृष्टं प्लवता मया ।

राम-प्रसादाद् आश्चर्यं सर्व-तः सरितां पंतौ ॥३४॥ [५१

२७] यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य नंगस्य चं ।

रामार्थे सं-भ्रमस् तादृक् किम् अग्निर् न करिष्यति ३५॥ [५२

२८] सीतायाश् चाऽऽनृ-शंस्येन तेजसा राघवस्य च ।

२९पू] पितुंश् च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥३६॥ [५३

भूयः स चिन्तयामास मुहूर्त्तं कपि-कुंजरः ।

कथम् अस्मद्-विधस्येह बन्धनं राक्षसाऽधमैः ।

N] प्रति-क्रिया न युक्ता स्यात् संत्य-धर्म-पराक्रमैः^२ ॥३७॥ [५४

ततश् छित्त्वा स तान् पाशान् वेग-वान् वै^३ महा-कपिः ।

१. फ-ततो विभूमः स्निग्धार्चिः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ततः स्निग्धार्चिरव्य० । २. अ-०णमुखोऽनलः । ३. अ-शंसन् ॥ ४. फ-संप्रदीप्त-स्वयं । ५. फ-पावकः । ल_१ ल_२-सर्वतः ॥ ६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-महाज्वालः करोति न मनोरुजम् । अ-महाज्वालः करोति न च मे रुजाय ॥ ७. आ-संपातो । ८. फ-मन्ये । रा म ल_१ ल_२-सर्वं । ९. फ-गिरौ चोदधिसंभवे ॥ १०. आ-च धीमतः । फ-च तस्य च । ११. आ-संभ्रमं । १२. ल_२-किमर्थं ॥ १३. ब-त्रायोश्च ॥ १४. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सति मद्यं पराक्रमे । 'रा-सति मय्यपराक्रमे । १५. आ-प्रतिक्रिया-जुयुक्तस्याऽस्ति मद्यं पराक्रमे ॥ १६. फ-छित्त्वात्मनः पाशान् वेगवान्स ।

N] उत्-पपाताऽऽशु वेगेन ननाद च महा-बलः ॥३८॥ [५५

N] पुरेवं वि-चरञ् श्रीमानं शैल-शृंगम् इवोन्नतम् ।

°वि-विक्रं रक्तसां यानमै आ-ससादाऽनिलाऽऽत्म-जः३९[५६

३०] स भूत्वा शैल-संकाशः क्षणेन पुनर् आत्म-वान् ।

ह्रस्वतां समनु-प्राऽऽप्तो बन्धनानि व्य-अशार्तयत् ॥४०॥[५७

३१] वि-मुक्तश्च चाऽभवच्च स्त्रीमान् पुनः पर्वत-सभिभः ।

वीऽऽर्क्ष-माणश्च ददृशे परि-घं तोरणाऽऽश्रयम् ॥४१॥ [५८

३२] गृहीत्वा स महा-बाहुः कालाऽऽयस-परिष्कृतम् ।

३३पू] रक्षिणस् तान् पुनः सर्वान् सूदयामास मारुतिः ॥४२॥ [५९

स तांश् चै हत्वा रण-चण्ड-वेर्गः

सम्-ईक्षमाणः पुनर् एव लंकाम् ।

प्रदीप्त-लांगूल-कृताऽग्निमाली

N] प्राऽकाशताऽऽदिस इवाऽशु-माली ॥४३॥ [६०

इत्थार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्सै-लांगूल-दीपिनं

नामैकोनपंचाशः सर्गः ॥४९॥

१. फ रा ब प्र ब म ल, ल_२-उत्पपात च । अ-उत्पपाताथ ॥

२. फ-स पुरद्वारमाश्रित्य । आ-पुर्येवं विचरन् स्त्रीमाञ् । म-पुनरेव वि० ।

अ-पुरीद्वारं विशन् श्री० । ३. फ-विभक्तं राक्षान् घोरान् । च रा प्र ब म

ल, ल_२-विविकं रक्षसां वासम् ॥ ४. आ-बन्धनान्यवसादयन् । अ-

बन्धनान्यवशातयन् ॥ ५. फ-स मुक्तश्च । ६. फ अ-वीक्ष्यमा० ॥

७. फ-तास्तु । अ-चापि । ८. फ-°विक्रमः । ९. आ-°ईक्ष्य-

माणः । १०. ल_१-°लगतान्नि० ॥ ११. ल_२-इति । अ-तास्ति । १२.

फ अ-लांगूलदीपनं । ब-लांगूलोदीपनं । प्र म-°प्रदीपनं ॥

[बं-५०]= [पंचाशः सर्गः] =[दा-५४]

- वीऽऽत्तमाणस् ततो लंकां कपिः कृत-मनोरथः ।
१] वर्धमान-समुत्साहः कार्य-शेषम् अचिन्तयत् ॥१॥ [१
उत्तरं किं नु मे शेषं कर्तव्यम् इह सम्प्रति ।
२] यद् एषां रक्षसां भूयः सं-तापमं उप-पादयेत् ॥२॥ [२
वनं तावत् प्र-मथितं प्र-वरा राक्षसा हताः ।
३] बलैक-देशः क्षीपितः शेषं दुर्ग-विनाशनम् ॥३॥ [३
दुर्गे वि-नाशिते कर्म भवेद् अल्प-परिश्रमम् ।
४] अ-प्रयत्नेन कर्म स्यान् मर्माऽपि स-फलः श्रमः ॥४॥ [४
यो ह्य अयं मम लांगूले दीप्यते हव्य-वाहनः ।
५] अस्य सं-तर्पणं न्याय्यं कर्तुम् एभिर् गृहोत्तमैः ॥५॥ [५
ततः सं दीप्तं-लांगूलः स-विद्युद् इव तोय-दः ।
६] भवनाऽग्नेषु लंकायां वि-चचाराऽनिलाऽऽत्म-जः ॥६॥ [६
७पू] मुमोच हनुमान् अग्निम् अदीप्यतं हुताऽशनः ।
प्र-दीप्तम् अग्निं पवनस् तेषु वेदमस्व अचारयत् ॥७॥ [N
८] ततः श्वसन-संयोगाद् अति-वेगो हुताऽशनः ।

१. च प्र म ल_२ अ-वाक्ष्य० । २. ब-गतम० । ३. अ-०महोत्साहः ।
४. अ-कार्यशेषं मे । च-किन्तु मे । ५. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
संतापाय मनो दधे । फ च अ-उपपादये । ६. अ-रक्षसां । ७. आ-
क्षुपितः । अ-क्षयितः । ८. रा ब प्र म ल_१ ल_२-दुर्गस्य नाशने । ९.
फ अ-कर्माणि मम स्यात् ॥ १०. च-संदीप्तलां० । ११. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
लङ्काया । १२. फ-अग्निं प्रदीप्तम् । १३. फ-अपालयत् । च रा प्र ब
म ल_१ ल_२-अदाहयत् । १४. अ-प्रदीप्तमग्निं भवनेषु वेदमसु
प्रोत्साहयत् संविभज्जन्मनोजवम् । तां चापि लंकां पुनरेव वानरः प्रोत्पत्य
चोत्पश्य शनैरदाहयत् ॥

९पू] कालाऽग्निर् इव सं-दीप्तस् तेषु वेष्मस्व् अदृश्यंत ॥८॥ [२२

ततोऽनिलोऽनिलौ क्रुद्धौ हनुमांश् चैव वीर्यवान् ।

N] परि-तप्तौ तदौ लंका सा समन्ताद् अदृश्यंत ॥९॥ [N

कचित् काञ्चन-वर्णाऽऽर्भा तर्पनीय-निभा कचित् ।

N] कृष्णाऽऽयस-सर्वर्णा चं कच्चिच्च रजतोपेमा ॥१०॥ [N

फुल्लाऽशोक-निभां चोऽपि किंशुकोपम-दर्शनां ।

कचिद् धूमाऽऽवृता श्यामा ज्वलन्तीऽव स्व-तेजसा ।^३

N] इन्द्रऽऽयुध-निभो भूत्वा नाना-वर्णा कचित्कचित् ॥११॥^५ [N

१. अ-वेष्मसु दृश्यते । २. ल_२-ततोऽनलाऽनिलौ । ३. ल_२-वानरः ।
 ४. अतः परमधिकः पाठः—म-परिक्षिप्य पुरीं लंकां सर्वतः समदीपयत् ।
 लोकस्यास्य क्षये प्राप्ते दीप्तामिव वसुन्धराम् ॥ ततो निर्देह्यमानानि भवनानि
 चकाशिरे । महेन्द्रशिखराणीव दह्यमानानि सर्वतः ॥ ज्वलनेन प्रदीप्तानि
 तोरणानि चकाशिरे । विद्युद्भिरिव बद्धानि मेघजालानि घर्मेणि ॥ हर्म्या-
 प्रैर्देह्यमानैश्च शूलैः प्रज्वलितैरिव । प्रबभौ सा पुरी लंका महोल्काभिर्भय-
 क्करा ॥ ५. फ-परिक्षिप्य तदा । अ-परिक्षिप्य ततो । ६. फ-मा । ७. फ अ-
 अदीप्यत । प्र ल_२-अदह्यत ॥ ८. फ अ-०नवर्णाभस्तपनीयनिभः । ९.
 फ अ-सवर्णाभः । १०. फ अ-०पमः ॥ ११. फ अ-०निभश्चापि । रा म
 ल_२-०निभाकपि । १२. फ अ-०सन्निभः । १३. फ अ-कचिद् धूमावृतः
 श्यामो विधूमो ज्वलितः कचित् । १४. फ अ-०धनिभो । १५. फ अ-
 ०वर्णः । १६. अतः परं आ-कोशोऽधिकः पाठो भवति । स चोत्तरं पठ्यमानस्य
 २३-तमोत्तरार्धादेः २६-तमपूर्वार्धाऽन्तस्य ग्रन्थस्यैव मूलतः पत्रक्रमव्यत्या-
 सप्रयोजतः । पुरस्ताद्वर्तमानोऽपार्थो द्विः पाठो द्र० । तथात्वे सत्येकस्मिन्नपि
 कोशे द्वयोः पाठयोर्मध्ये यत्क्रियादिचञ्जेदो भवति तत्र काल एव कारणं द्र० ।
 अथ पाठः—आ-आजग्नवानरश्रेष्ठं वायौरादित्यसन्निभैः । आवर्त्त इव गांगस्य
 तोयस्य विपुलो महान् । परिक्षिप्य हनूमन्तं सर्वतो रक्तसां बलम् ।
 ततो वातात्मजः क्रुद्धो हेमरूप्यसमाचितम् ॥ प्रासादस्य गृहीत्वा च स्तम्भं
 हेमविभूषितम् । भ्रामयित्वा तु तं वेगादिन्द्रायुधनिभं ततः ॥

- ततस् ते राक्षसाः सर्वे स-रावण-महा-बलाः ।
 N] बाल-वृद्धास् सु-शोचन्तो निर्-ययुर् नगराद् बहिः॥१२॥ [N
 परस्परम् अव-ष्टभ्य हस्तं हस्तेन वेश्मनाम् ।
 धूमात् स्रवद्भिर् नयनैः क्रोशन्तश् चेतरेतरम् ।
 N] स्त्रियश् च ज्वलनाऽऽविष्टा भ्रमन्त्यो वै ततस्-ततैः॥१३[N
 आकाशोत्-पतने शक्ता धरण्यां रजनी-चराः ।
 N] बभ्रमुस् तत्र तत्रैव ज्वाला-मालाऽऽकुले पथि ॥१४॥ [N
 मायाम् आ-श्रित्य दहनो महा-शब्दो भयानकः ।
 N] जीमूत-सदृशैर् नादैर् नदन् पर्य-अटते महीम् ॥१५॥ [N
 दग्धानि हि वि-मानानि नि-पेतुर् धरणी-तले ।
 N] वि-मानानीऽव सिद्धानाम् अम्बरात् पुराय-संक्षेपे॥१६॥ [N
 १०७] तानि काञ्चन-जालानि मुक्ता-मणि-लतानि च ।^१
 भवनानि च दहन्ते शीर्यन्ते रत्न-वन्ति च^२ ॥१७॥ [N
 ११] वज्र-विदुम-वैडूर्य-मुक्ता-रजत-सम्भवान् ।

१. फ च अ-कुडाः सरा० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-कुडाः रावणश्च म० ।
 २. फ-०वृद्धाश्च शो० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०वृद्धाश्च शो० ।
 ३. आ-वेश्मनः । म-वेश्मनि । ४. आ-धूमाच्छ्रवद्भिर् । प्र ब म ल_१ ल_२-
 धूमाद्वलद्भिर् । ५. अतः परमधिकः पाठः—म-विमानेभ्यः प्रदीप्तेभ्यः
 दह्यमाना वरांगनाः । त्यक्ताभरणासंयोगा भयार्ता विप्रदुद्बुवुः । मुक्तोत्तरीय-
 संभ्रान्ता दृश्यमानपयोधराः । धावन्ति तत्र तत्रैव मृग्यो दावादिता यथा ॥ ६.
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-आकाशात्पतिताः । ७. आ-अटन् पर्यटते म० । फ-अटन्प-
 र्यटते बली । च-अटन् पर्यटते वशी । रा प्र ब म ल_१ ल_२-अटन्परिवृतो वशी ।
 अ-अटते भृशं । ८. फ अ-तु । च रा प्र ब म ल_१ ल_२—च । ९. च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-आकाशात्पतितानि च । अ-अम्बरात्काळसंक्षेपे । १०. फ-
 ०नजातानि । ११. रा म ल_१ ल_२-०वृतानि । १२. व प्र-नास्ति । १३. फ-
 विमानानि व्यसीर्यन्त रत्नवन्ति च । ब-नास्ति । १४. आ-०संभवाम् ।
 फ-०संहतान् ।

विचित्रे(?तान्)भवनैर्(?ने)धातून् स्यन्देना(?मा)नि(?नान्)ददाहे सः

१.२] नाऽग्निम् तृप्यति काष्ठानां नाऽग्नेः स हरि-यूथ-पः ।

(?न)हनुमता(?न-)निरस्तानां राक्षसानां वसुं-धरौ॥१९॥ [२९

१.३] सीतयाऽभ्य-अर्थितो वह्निर् लंकां राक्षसं-संकुलाम् । [N

ज्वाला-माला-परित्तेपैर् अदहनमारुताऽन्वितः ॥२०॥ [३४उ

१.४] तेन शब्देन वि-ध्वस्ता धर्षितास् तेन चाऽग्निना ।

१.५पू] अभि-पेतुस् ततो घोरां हनुमन्तं निशा-चराः ॥२१॥ [३५

१.७उ] संप्र-दीप्तैश् च शूलाऽग्रैः पाशैः खड्गैः परैश्वधैः ।

[N] हनुमन्तं महा-वेगैर् अभ्य-अघ्नन् नैऋतर्षभाः ॥२२॥ [३६

१.५उ] ते राक्षसा भीम-बला नाना-प्रहरणाऽन्विताः । [३७पू

आ-जघ्नुर वानर-श्रेष्ठं बाणैर् आदित्य-सन्निभैः २३ [N

१.५] आ-वर्त्त इव तोयस्य गाँङ्गस्य वि-पुलो महान् ।

१.७पू] परि-क्षिप्य हनुमन्तं सं-बभौ रक्षसां गणः ॥२४॥ [N

१.८उ] ततो वाताऽऽत्म-जः क्रुद्धो हेम-रूप्य-समावृतम् ।

प्रासादस्य समुद्र-धृत्य स्तम्भं हेम-विभूषितम् ॥२५॥ [N

भ्रामयित्वा गुण-शतं नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।

१. ब प्र म अ-विचित्रान् भवने । ल२-विचितान् भवने । २. फ च रा
ब प्र म अ ल, ल२-स्यन्दमानान् ददर्श । ३. रा प्र ब म ल, ल२-नाग्नौ ।
४. फ अ-हनू० । ५. फ अ-०न्धराम् । ६. अ-शीतायाम्यर्थितो ।
फ-सीतयाम्यर्थितो । ७. फ अ-लंकां वै राक्षसाकुलाम् ॥
८. आ-०मालप० ॥ ९. फ च-संकुद्धा । रा प्र ब म
ल, ल२-संरब्धा । अ-विन्नस्ता । १०. फ-तदा । ११. ल२-वीरा । १२. च
ब म ल२-हनू० । १३. प्र-शैलाग्रैः । १४. आ-परस्वधैः । १५. फ अ-०वेगा
प्रक्षिप्य । च रा प्र ब म ल, ल२-०वेगैराज्जुनैः० । १६. ल, -०स्यमर्षितैः ।
१७ फ अ-गांगस्य तोयस्य । १८. आ-हेमरूपसमद्युतिम् । फ-
हेमरूपसमाचितम् । अ-हेमरूप्यं समन्ततः । १९. रा-नास्ति । २०. फ-शतगुणं ।

- १९] जघान राक्षसान् घोरान् वज्रेणेन्द्र इवाऽसुरान् । [N
 N] नि-हत्य राक्षसांस् तत्र दिवम् एवोत्-पपात ह ॥२६॥ [३७
 अथ वि-क्रम्ये सहसा सं-क्रामेन स गृहाद् गृहम् ।
 N] लंकाम् आ-दीपयामास वायु-वेर्गः प्र-तापवान् ॥२७॥ [३८
 स लांगूलाऽव-सक्ताऽग्निर् मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।
 N] लंकां पर्य-अपतत कृत्स्नां खं ग्रहः सं-पतन् इव ॥२८॥ [३९
 तोरणेषु गवाऽक्षेषु हर्म्येषु शिखरेषु च ।
 N] तिष्ठमानं स्पर्शं पश्यन्ति राक्षसाः प्लवगोत्तमम् ॥२९॥ [४०
 सर्व-तो हनुमान् एकः सं-पतन् स व्य-अराजत ।
 N] हुताऽशन इवाऽऽकाशे ज्वाला-माला-परिष्कृतं ॥३०॥ [N
 अन्तःपुर-विमानेषु रावणस्य महा-कपिः ।
 N] नि-पपाताऽग्नि-सहितो मूर्च्छि-मान् इव पावकः ॥३१॥ [N
 हुताऽर्शन-ज्वाल-समावृता सा

हत-प्रवीरा परमाऽऽर्त्त-योधा ।

हेनेमता कोपे^३-बलाऽभिभूता

२०] बभूव कालोप-हतेव लंका ॥३२॥ [४१

स राक्षसांस् तान् सु-बहून् नि-हेत्य

१. आ-च वरांस् । २. म-सः । ३. रा नास्ति । ४. ल, -अतिवि० । ५. आ-संक्रमत् । फ-संक्रमन् । रा-संक्रामत् । ६. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-
 ०पुत्रः । ७. फ-०र्थचरत् । ८. फ रा प्र ब म ल, ल२ अ-खे । ९. आ-तिष्ठमानाः ।
 फ-०मानन्तु । च रा प्र म ल, ल२-०मानास्तु । १०. रा प्र ब म ल, ल२-
 ०परिप्लुतः । अ-०पुरस्कृतः । ११. फ-हुताऽशनेनाथ स० ।
 १२. फ च रा म अ-हनुमतः । १३. अ-कंप० । १४. फ-तांश्च ब० ।
 १५. फ-निपात्य ।

वनं च भंक्त्वा बहु-पादपं ततं ।

वि-सृज्य रत्तो-भवनेषु चाऽग्निं

[N] जगाम रामं मनसा महाऽऽत्मा ॥३३॥ [५६

स दीर्घं^१ लीलैयोत्थाप्य लांगूलं भीम-दर्शनम् । [सर्ग५०

[N] निर-वापयामास तदा समुद्रे हरि-सत्तमैः ॥३४॥ [१

स तां भय-भ्रान्त-निशाचराऽऽकुलां

समुज्ज्वल-ज्वाल-दुताऽशनाऽङ्किताम् ।

ददर्श लंकां हनुमान् महा-यशाः

[N] स्वयम्भु-कोपोपहताम् इव क्षितिम् ॥३५॥ [५३

ईत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे लंका-पर्वणि लंका-र्दाहो

नाम पंचाशः सर्गः ॥५०॥

१. फ-ततः । २. अ-दीर्घः । ३. फ-०लीलयोवृत्त्य । अ-०लीलयो-
च्छित्य । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-हरिषुगवः । अ-ऋपिसत्तमः । ५. आ-
स्वयंभुकोपाप० । रा ब म ल, ल_२-स्वयंभुवः कोप० । ६. ल_२-इति ।
रा-श्रीरामायणे । ६. फ प्र ब म-नास्ति । ८. फ-लंकाप्रदीपनं । ज-
लंकादहनं । रा म ल, ल_२-लंकादीपनं । ब-लांगूलोदीपनं । ९. अ-
सुन्दरकाण्डे लंकाप्रदीपनो नाम सर्गः॥

[बं-५२]= [एकपंचाशः सर्गः] =[दा-N]

N] प्रदीप्यमाने-लांगूले हनूमति महा-बले ।

जानकीं दुःखे-सन्तप्तां सरमा वाक्यम् अब्रवीत् ।

१] दीप्य-मानां स्वयौ लक्ष्म्या सन्ध्याम् और्त्यातिकीं यथा॥१॥

प्र-शमं गच्छ वैदेहि हनूमन्तं प्रति प्रिये ।

२] गतः सँ प्रियै-दूतस् ते छित्त्वा पाशान् इव द्विपः ॥२॥

स राक्षस-सहस्राणि वि-द्राव्यँ हरि-पुंगवः ।

३] नि-हस्य राक्षसान् वीरान् दिवम् एवोत्-पपात ह ॥३॥

अथ वि-क्रम्य सहसा सं-क्रामन् स गृहाद् गृहम् ।

४] लंकाम् आ-दीपयामास वायु-पुत्रो महा-बलः ॥४॥'

५] स हि पुच्छाञ्च-सक्तोऽग्निर् मुक्तो मृत्यु-मुखाद् इव ।

दावाऽग्निर् इव रोषेणं कपिः पावक-सन्निभः ।

९] ददाहेमां पुरीं लंकां कृत्स्नां रावण-पौलिताम् ॥५॥

सेयं रोष-परीतेन क्रुद्धेनेवाऽन्तकाऽग्निना ।

१०] कृत्स्ना प्र-दोह्यते लंका शिशिरेणेव पद्मिनी ॥६॥

प्रासादाः पाण्डुराऽभ्रौऽऽभा ज्वलनेन समा-वृताः ।

११] पर्वता इव दृश्यन्ते काञ्चनाऽर्जुन-धातवः ॥७॥

१. आ-प्रदीप्यमाने लां० । २. फ अ-शोक० । ३. प्र-स्वयं । ४. च
 ब म ल, ल२ प्र-औपयिकीं । रा-औपायिकीं । ५. फ-नास्ति । ६. च रा प्र ब
 म ल, ल२ अ-संप्रति वू० । ७. आ-वित्रास्य । ८. फ-च वरास्तत्र ।
 आ-राक्षसान्वीरो । ९. आ-संक्रमत् । १०. फ-नास्ति ।
 ११. आ-०सक्तोऽग्निः । फ-पुच्छावसक्तोऽपि । च-०सिक्तोभिः ।
 ब-०सिक्ताभिः । १२. फ-कोपेन । १३. फ-काल इवान्तकः । १४. फ-
 प्रदीप्यते । ल२ अ-प्रदह्यते । १५. आ-पांडुराभासा । अ-पांडुरज्वालाः ।
 १६. फ-मेघाः सेन्द्रायुधा इव ॥

- अमी ज्वाला-परीतांऽगा भग्न-दंष्ट्राश् च कुञ्जराः ।
 १२] राज-मार्गेषु दृश्यन्ते मेघाः सेन्द्राऽऽयुधा इव ॥८॥^३
 सम्प्रदीप्त-कैलापाऽग्रा वि-कलापाश् च बर्हिणः ।
 १३] सं-क्रामन्त इवाऽऽभान्ति पुष्पिताः कमलाऽऽकराः ॥९॥^४
 कचिच्च किञ्चुक-वर्णाऽऽभाः कचिच्च छाल्मलि-सन्निभाः ।
 १४] रक्तोत्पल-निभाः काँऽपि दृश्यन्ते पावकाऽर्चिषः ॥१०॥
 रावणाऽन्तः-पुरुं सर्वं दह्यते सर्व-तोऽग्निना ।
 १६] दह्यते ननु देशोऽयं सीते यत्र तवाऽऽसनम् ॥११॥
 सा वायुना भ्रान्त-हुताऽऽशनाऽर्चिषा
 पुरी द्वाऽग्नि-प्रतिमेन सर्व-तः ।
 प्र-संहं लंकां प्लव-गेन धीमता
 हुताऽऽशनायोप-हृतां यथा बलिः ॥१२॥
 १७] कपि-प्रमुक्तेनै भृशेनै वह्निना
 प्र-सह्य लंका वर-गात्रि दह्यते ।
 बलाद् बलि-श्रेष्ठ-तमेन धीमता
 गताऽऽसुँ-कल्पाश् च कृता निशा-चराः ॥१३॥
 N] न सन्ति यानानि न सन्ति राक्षसा
 गृहाण्य अ-दग्धानि न सन्ति जानकि ।
 कृता हि लंका स-गृहाऽऽसेन-दुमा

१. म-अग्निज्वाला० । २. फ-नास्ति । ३. च रा अ-संप्रदीप्ता क० ।
 म-०सकलापाश्च । ४. अ-संक्रामन्ति । ५. रा-नास्ति । ६. फ अ-
 ०पुष्पाभाः । ७. आ-निकाशाश्च । ८. ०आ-पुरः । ९. फ अ-चैव सर्वतो
 दह्यतेऽग्निना । १०. आ-प्रविश्य लङ्कां । ११. आ-०हते । अ-०हिता ।
 १२. म-०प्रवीरेण । १३. च रा प्र ब म ल, ल२-भृशं स । १४. अ-
 कालात् कपिश्रे० । फ म-बलाद्दरिश्रे० । १५. आ-गताऽसु० । १६. आ-रक्षसां ।
 १७. च रा प्र ब म ल, ल२-गृहाणि व० । १८. फ-०हाचलदुमा । च रा प्र
 ब म ल, -०हा वनदुमा । ल२-०हा वनेगृहा । अ-०हा सराक्षसा ।

हुताऽशनेनाऽप्रतिमेन भस्म-साव ॥१४॥

N] ततस् तु लंकां कुपिताऽग्नि-विद्रुमां
सम्-ईक्ष्य सर्वे कुपिता निशा-चराः ।^१

प्र-डुद्रुवुर् दारुण-दर्शना भृशं
रुराव रावं चै सुँ-हर्षितो हरिः ॥१५॥^२

N] पुँरीं प्र-दग्धां ज्वलनेन भास्वतां
मर्हाऽऽत्मना भाँमिनि सर्वतो-दिशम् ।

N] तवाऽर्थ-सिद्धिं प्रथमं तु खे-चरा
वि-नाशम् एतं हिँ वदन्ति पण्डिताः ॥१६॥

कृताम् अ-बुद्धिं प्र-वदन्ति सर्व-तः

१८] कपि-प्रवीरेण निशम्य धर्षिताम् ।

१९^३] पुरीम् इमां रावण-बाहु-पालितां

N] वि-नश्यमानां प्रसैम्-ईक्ष्य सर्व-शैः^४ ॥१७॥

ततस् तु धैर्येण विचार्य मैथिली

प्र-शाम्य शोकाऽग्निम् अपां घटैर् इव ।

१. आ-कपिरभिविद्रुतां । फ०ज्वलिताग्निवि० । च रा प्र म ल_१ ल_२
अ-०विद्रुतां । २. आ-समीक्ष्य सर्वां व्यथितां सुदुईशाम् । अ-समीक्ष्य
सर्वां मथितां सुदारुणाम् । ३. फ च रा-स । ४. च-च ह० । ५. आ-
नास्ति । ६. आ-भृशं प्रदीप्तां । ७. फ-हुताऽशनार्दिताम् । ८. फ-सरावणां
भाविनि । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सरावणां । ९. आ-प्रवदन्ति ।
१०. फ-एतद्धि । ब म ल_२-एषां हि । ११. आ-निशम्य धर्षिताम् ।
१२. अफ रा प्र ब ल_१ अ-नास्ति । १३. आ-च वदन्ति पण्डिताः ।
१४. ब-नास्ति । १५. आ-मैथिलि ।

N] गता प्रसादं मधुराऽक्षरं वचो
 १२५] निशम्य तस्या जहृषे ननन्द च ॥१८॥
 हृष्यैर्वर्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सरमौ-वाक्यं
 नामैकपंचाशः सर्गः ॥५१॥

१. च-निशम्य हर्षेण ननन्द जानकी । रा प्र व म ल_१ ल_२-निशम्य
 तस्या जहृषे ननाद च । २. ल_२ अ-इति । ३. अ-लंकादाहे सरमावाक्यं ।
 च-सुरमावाक्यं ॥

[वं-५१]= [द्विपंचाशः सर्गः] =[दा-५५]

सं दीप्य-मानां वि-ध्वस्तां त्रैस्त-रत्नो-गणां पुंरीम् ।

१] अवेक्ष्यै हनुमांल लंकां चिन्तयामास वि-कृष्वः ॥१॥ [२

तस्याऽऽसीत् सु-महांस् त्रासः कुत्सा चाऽऽत्मैन् अजायत ।

N] लंकां प्र-दहता कर्म किं चि (?स्वि)कृतम् इदं मया ॥२॥ [३

धन्याम् ते पुरुष-श्रेष्ठा ये बुद्ध्या कोपम् उत्थितम् ।

४] नि-रुन्धन्ति महाऽऽत्मानो दीप्यम् अग्निम् इवाऽम्भसा ॥३॥ [४

परि-दग्धा पुरी लंका नूनम् आर्याऽपि जानकी ।

N] दग्धा तेनं मया भर्तुर् हतं कार्यम् अ-जानता ॥'४॥ [९

यद्-अर्थम् अयम् आरम्भस् तत्तं कार्यं वि-फलं कृतम् ।

२] मया हि दहता लंकां न सीता परि-रक्षिता ॥५॥ ' [१०

ईषत्-कैरम् इदं कार्यम् आसीत् पूर्वं न संशयैः ।

३] तस्यै क्रोधाऽभि-भूतेन मया मूल-क्षयः कृतः ॥'६॥ [११

वि-नष्टा जानकी व्यै-अक्तं न ह्य अ-दग्धः प्र-दृश्यते ।

५] लंकायां कश्चिद् उद्देशः सर्वो भस्मी-कृता पुरी ॥७॥' [१२

यद् इदं वि-हितं^२ कार्यं मम प्रज्ञा-विपर्ययात् ।'^६

१. रा प्र ब ल, ल_२ अ-संदीप्य० । २. आ-ध्वस्तरक्षो० । म-
रक्षोगणसमाकुञ्जम् । ३. अ-समीक्ष्य । ४. फ-वानरः । ५. अ-वैव
व्यजायत । ६. अ-किंस्विकिं किं । ७. अ-दीप्यम् । ८. फ अ-यदि दग्धा ।
९. च रा प्र ब म ल, ल_२-भैथिली । १०. च रा प्र ब म ल, ल_२-
मया तथा । ११. अ-नास्ति । १२. फ-तदेवमवसादितं । प्र म ल, ल_२-
तत्कार्यमफलं कृतम् । १३. आ प्र ल, ल_२-०त्कृतम् । १४. प्र ल, ल_२-मया
प्रज्ञाविपर्ययात् । १५. च रा ब म अ-तेन । १६. प्र ल, ल_२-नास्ति ॥
१७. फ रा ब म-नूनं । १८. फ-प्रकाशते । १९. फ च अ-लंकायाः क० । रा
ब म-वैव हि दुर्धर्षा मया । २०. आ-रहितं ।

- ६] इहैव प्राण-संन्यासो ममाऽपि ह्यं अभि-रोचते ॥८॥ [१३
 किम् अग्नौ नि-पैताम्य् आशु आहोस्विद् वडवा-मुखे ।
 ७] शरीरं वाऽपि सत्त्वेभ्यो ददामि मकराऽऽलये ॥९॥ [१४
 कथं हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीऽऽश्वरः ।
 ८] तौ वा पुरुष-शार्दूलौ कार्य-सर्वस्व-घातिना ॥१०॥ [१५
 मया खलु तद् एवेदं रोष-दोषार्तं प्रकाशितम् ।
 ९] प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वम् अनव-स्थितम् ॥११॥ [१६
 धिग् अस्तु राजसं भावम् अन-ईशम् अन-अवस्थितम् ।
 १०] ईश्वरेणाऽपि यदं रोषान् मया सीता न रक्षिता ॥१२॥^१ [१७
 वि-नष्टायां तु वैदेह्यां ताव् उभौ वि-नशिष्यतः ।
 ११] तयोर् वि-नाशात् सु-ग्रीवः स-बन्धुर् वि-नशिष्यति ॥१३॥ [१८
 एतद् एव-विधं श्रुत्वा भरतो भ्रातृ-वत्सलः ।
 १२] धर्माऽऽत्मा संह-शत्रुघ्नः कथं रक्ष्यति जीवितुम् ॥१४॥ [१९
 इक्ष्वाकु-वंशे धर्म-ज्ञे गते नाशम् अ-संशयम् ।
 १३] नशिष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोक-संताप-पीडिताः ॥१५॥ [२०
 तद् अहं मन्द-भाग्यस् तु लुप्त-धर्माऽर्थ-संग्रहः ।

१. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०विन्यासो । २. आ रा प्र ब-अपि रो० । च-इतिरो० । ३. फ-निपताम्यद्य । अ-निपतान्येव । ४. आ-जीविता । ५. अ-कपीश्वरः । आ-हरीश्वरम् । ६. फ-रोषामर्षात् । रा प्र ब म ल_१ ल_१-रोषावेषात् । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रश्रुतं । ८. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-अयं श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । ९. रा-राक्षसं । १०. च-अनघिम् । ११. फ-नास्ति । १२. आ-यद्गगान् । फ-सा ह्येषा । १३. ब-अयं श्लोकार्धो व्यत्यासेन पठितः । १४. फ अ-एव वधं । १५. फ ल_१ ल_२-स हि श० । १६. ल_१ ल_२-शक्नोति । १७. आ-नाशं न संशयः ॥

- १४] रोष-दोष-परीताऽऽत्मा व्य-अक्तं लोकं-विनाशकः॥१६॥ [२१
तं एवम् शोक-सम्भ्रान्तं निमित्तान्य् उप-पोद्विरे ।
- १५] पूर्वम् अप्य् उप-लब्धानि शैनेः पुनर् अचिन्तयत्॥१७॥ [२२
अथ-वा चारु-सर्वाऽगी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
- १६] न नशिष्याति कल्याणी नाऽग्निर् अग्नौ प्र-वर्तते ॥१८॥ [२३
तस्य धर्माऽऽत्मनो भार्या सार्ध्वीम् अमितं-तेजसः ।
- १७] स्व-चारित्र्याऽभि-र्गुप्तां तां स्पृष्टुं नाऽर्हति पावकः॥१९॥ [२४
नूनं राम-प्रभावेनं वैदेह्याः सु-कृतेन चं ।
- १८] येन भौं दहन-कर्माऽपि नाऽदहेद् हव्य-बोहनः ॥२०॥ [२५
त्रयाणां भरताऽऽदीनां भ्रातृणां देव-वर्चसाम् ।^x
- १९] रामस्य च मनः-कांतां तां कथं सम्प्र-धक्ष्यति ।^b [२६
N] नाऽदहन मम लांगूलं कथम् आर्या प्र-धक्ष्यति ॥२१॥^u [२७उ
ब्रतोप-वास-निरंतां नित्यं राम-परायणाम् ।^v
- २०] कथं तां धक्ष्यते ह्य् अग्निर् अतितीव्र-व्रते स्थिताम् ॥२२॥ [N
तपसा सत्य-संवादाद् अन्-अन्यत्वाच्च च भर्तारि ।
- २१] अपि सा निर-दहेद् अग्निं न ताम् अग्निः प्र-धक्ष्यति ॥२३॥ [२९

१. ल_२-शोक० । २. फ-०संतप्तं । ३. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ।
४. च-साक्षात् पु० । म-स भूयः पर्याचिन्तयत् । अ-सूक्ष्माण्यवगतानि च ।
५. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ६. फ अ-नक्षस्य भार्या । ७. ल_१ ल_२-
तामतिते० । ८. ल_१ ल_२-०भिगुप्तस्य । ९. फ-दग्धुमर्हति । १०. आ-
०प्रभावमनःकांता कथमग्निः प्रधक्ष्यति । च प्र ल_१ ल_२-०प्रभावेन
वैदेह्यास्तपसापि वा । रा ब म-०प्रभावेण वैदेह्यास्तपसापि वा । ११. आ फ
ल_१ अ-यदा । १२. आ-सर्वत्राप्रतिमः पुनः । १३. फ च रा ब प्र म ल_१
ल_२-चैव तेजसा । १४. प्र म ल_१ ल_२-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमः
प्रभुः । अ-यदा दहनकर्मायं सर्वत्राप्रतिमप्रभः । १५. फ-मनःकांता कथं
नाह्यमवाप्नुयात् । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-मनःकांतां नित्यं रामपरायणां ।
१६. आ-नास्ति । १७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । १८. फ-०परमां ।
१९. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । २०. प्र म ल_१ ल_२-दहते । २१. फ-
शीघ्ररभिवन्धां तपस्विनीम् । अ-०तितीव्रपराक्रमः । २२. फ अ-प्रधर्षयेत् ॥

- स तथा चिन्तयंस् तत्र देव्या धर्म-परिग्रहम् ।
 २२] शुश्राव हनुमान् वैचं चारणानां मनस्-विनाम् ॥२४॥ [३०
 अहो खलु कृतं कर्म दुर्वि-षहं हनूमता ।
 २३] अग्निं वि-सृजता भीमं भीमे राक्षस-मन्दिरे ॥२५॥ [३१
 दग्धेयं नगरी सर्वा साऽद्रि-प्राकार-तोरणा ।
 २४] जानकी च न दग्धेति वि-स्मयोऽभूर्ने महान् हि नः ॥२६॥ [३३
 इति शुश्राव हनुमान् वैचं ताम् अ-मृतोपेयाम् ।
 N] बभूव चाऽस्य मनसो हर्षस् तत्-काल-सम्भवः ॥^६२७॥ [३४
 स निश्चित्याऽथ दृष्टार्थैः कारणैश् च महा-गुणैः ।
 २५] ऋषि-वाक्यैश् च हनुमान् अभवत् प्रीत-मानसः ॥^६२८॥ [३५
 ततः कपिः प्राऽऽप्त-मनोरथाऽर्थस्
 २६पृ] ताम् अ-क्षतां राज-सुतां च श्रुत्वा ।
 प्रत्यक्ष-तस् तां पुनर् एव द्रष्टुं
 N] प्रति-प्रयाणाय मतिं चकार ॥२९॥ [३६
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमच्चिन्तौ
 नाम द्विपंचाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

१. प्र म ल, ल_२ अ-वाचश् । २. फ-लंका । ३. आ-साह्या० ।
 फ-दप्तप्रा० । ४. फ अ-विस्मयोऽभूतमेव च । ५. प्र-अभवत् प्रीतमानसः ।
 ६. फ-नास्ति । ७. अ-निश्चित्यार्थदृष्टार्थौ । प्र व म ल, ल_२-^०स्याथ
 दृष्टार्थः । अ-सक्तिमित्ते च दृष्टार्थः । ८. फ-नास्ति । ९. आ-विदित्वा ।
 १०. ल_२-इति । ११. फ अ-सीतालुशोचनं ॥

[वं-५३]= [त्रिपंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

ततस् तु शिशपा-मूले जानकीं पर्यर्व-स्थिताम् ।

N] अभि-गम्याऽब्रवीद् दृष्ट्वा देवि यास्यामि चा(ऽत्वा)ऽक्षताम् १[१

२उ] ततस् तं प्र-स्थितं दृष्ट्वा वीऽऽक्षमाणा पुनः पुनः ।

भर्तृ-स्नेहाद् इदं भर्तुः सु-हृदं तम् अथाऽब्रवीत् ॥२॥ [२

३] यदि त्वं मन्यसे तां त वसैकाऽहमे इहाऽन-अघ ।

कचित् सुसं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥ ३ ॥ [३

४] मम चैवाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव वानर ।

शोकस्याऽस्याऽप्रमेयस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४

५] गते हि हरि-शार्दूले (ऽल) पुनः सं-भ्रौऽऽस्ये त्वयि ।

प्राणेष्व् अपि न वि-श्वासो मम वानर-पुंगव ॥५॥ [५

६] अ-दर्शनं च ते वीर भूयो मां तापयिष्यति ।

दुःखाद् दुःख-तरं भूयो प्र-र्यास्ये शोक-कषिता ॥६॥ [६

७] अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।

सु-महेत्सु सहायेषु हर्ष-ऋक्षेषु महाऽऽत्मनः ॥७॥ [७

१. व अ-शिशिपा० । २. आ-पर्यवारिताम् । च-पर्युपस्थिताम् ।

रा म-प्रत्यव० । ३. रा व म ल, ल२ अ-०अभिवाधा० । ४. फ-दृष्टो ।

रा ल, ल२ अ-दृष्ट्वा । ५. आ ल, ल२-दिष्ट्या पश्यामि चाक्षताम् ।

रा व-वीक्षमाणः पुनः पुनः । ६. प्र-नास्ति । ७. आ फ व-०क्ष्यमाणं ।

८. फ-मुहुर्मुहुः । ९. रा-नास्ति । १०. अ-यदिदं ।

११. च रा म ल, ल, ल-तावद् व० । अ-तात श्रांतो वासम् । १२.

फ-अरिन्दम । अ-इह कचित् । १३. म-इत आरभ्य २०-शङ्खलोकप्रथम-

पादान्तः पाठो नास्ति । १४. आ-मुहूर्त्तं गमने । १५. फ अ- इह । १६.

फ-ते हि । १७. फ अ-प्राप्य । १८. फ अ-दुर्भनस्कां ह्यभागिनीम् ।

आ-दुर्भनां शोककषिताम् । ल, ल-प्रवासे शो० । १९. च रा प्र व ल, ल२

अ-सुमहांस्वत्स० । फ-सुमहांस्तत्स० । २०. आ फ अ-महाबलः ॥

- ८] कथं नु खलु दुष्-पारं तंरिष्यन्ति च सागरम् ।
 तानि हर्ष्य-ऋक्ष-सैन्यानि तौ चोभौ^२ राम-लक्ष्मणौ ॥८॥ [८
- ९] त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्येह लंघने ।
 शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥९॥ [९
- १०] तद् एतत्-कार्य-निर्वन्धे समुत्-पन्ने दुरा-सदे ।
 किं पश्यसि समा-धानं त्वं हि कार्य-विदां वरैः ॥१०॥ [१०
- ११] कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।
- १२पू] पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नं किं नु सर्वे सुसं-हर्ताः ॥११॥ [११
- १४उ] बलैस् तं सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-बलाऽर्दनः ।
- १५पू] मां नयेद् यदि काकुत्थस् तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥१२॥ [१२
- शरैस् तम् उग्रैर्^१ यदि मां युधि निर्-जित्य रावणम् ।
- N] वि-जयी^१ स्वं पुंरं रामो नयेत् तं स्याद् यशस्-करम् ॥१३॥ [N
- १५उ] तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।
 भवत्य् आहव-शूरस्यं तथा त्वम् उप-पादयं ॥१४॥ [१३
- १६] तद्-अर्थोप-हितं वाक्यं प्रं-श्रितं हेतु-संयुतम् ।
 नि-शम्य हनुमांस् तत्रं वाक्यम् उत्तरम् अब्रवीत् ॥१५॥ [१४

१. आ-पारमेष्यति । ब प्र ल_१ ल_२ अ-पारमेष्यन्ति । २. फ अ-
 वा नरवरात्मजौ । ३. फ-सागरस्यापि । रा ल_२-०रस्यास्य । ब प्र-०रस्यास्ति ।
 ल_१ अ-निसागरस्यावलं० । ४. आ-च । ५. फ अ-तत्र कार्यस्य नि० । च-
 यदत्र कार्यनि० । रा प्र ब ल_१-तदत्र कार्यनि० । ल_२-०र्थनिर्वेदसमु० । ६.
 फ-०विशारदः । ७. प्र-०वीर्यघ्न । फ-०रघ्वत् । ८. फ-तस्वेतदु-
 वितं मम । च रा प्र ब ल_१ ल_२-न त्वेतदुचितं मम । ९. फ-बलैश्च । प्र-
 बलैस्त्रसं० । १०. फ-०र्दन ॥ ११. फ च अ-उग्रं । १२. च प्र ब-युधि ।
 १३. ल_१-विजित्य । १४. रा ल_१-स्वपुंरं । १५. आ-तस्य ।
 १६. फ-शून्यस्य । १७. रा प्र ब ल_१-०पादयेः । ल_२-०पादये ॥
 १८. फ-तदर्थोपयिकं । १९. फ च अ-प्रसृतं । २०. प्र ब ल_१ ल_२ अ-तस्य ॥

१७] देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्यानाम् ईश्वरः प्लवतां वरः ।

सु ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस तवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१६॥ [१५

१८] स वानर-सहस्राणां कोटि-कोटीभिरुं आ-वृत्तः ।

१९पृ] क्षिप्रम् एष्यति वैदेहि सुं-ग्रीवः प्लव-गाऽधिपः ॥१७॥ [१६

तौ च वीरौ नर-वरौ सहितौ राम-लक्ष्मणौ ।

N] आ-गम्यं नगरीं लंकां सायकैर् वि-धमिष्यतः ॥१८॥ [१७

२६उ] स-गणं राक्षसं हत्वा न-चिराद् रघु-नन्दनः ।

त्वाम् आ-दाय वराऽऽरोहे स्वां-पुंरीं प्रति-यास्यति ॥१९॥ [१८

२७] समा-श्वसिहि भद्रं ते भव त्वं काल-कांक्षिणी ।

क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण नि-हतं रावणं रणे ॥२०॥ [१९

२८] नि-हते राक्षसेन्द्रे च स-मित्रांऽमात्य-बान्धवे ।

त्वं सम्-एष्यसि रामेण शशांऽकेनेव रोहिणी ॥२१॥ [२०

एवम् आ-श्वास्य वैदेहीं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

२९] गमनाय मतिं कृत्वां जानकीम् अभ्य-अवादयत् ॥२२॥ [२२

अ-सत्यानि हि युद्धानि तर्था जय-पराजयौ ।

N] दृष्ट्वा च सीतां वैदेहीं श्रेयो मे गमनं त्व इतः ॥२३॥ [N

ईश्वर्ये रांमायणे सुन्दर-काण्डे लंका-दाहे हनुमत्-सीताऽऽर्वासनं
नाम त्रिपंचाशः सर्गः ॥५३॥

१. फ-कोटीभिरभिसंवृतः । रा प्र ब ल_१ ल_२-कोटिकोटिभिरावृ० । २. फ-प्रियकृते महाबलः । रा-सुग्रीवः प्लवतां वरः । ३. रा प्र ब ल_१ ल_२-आगत्य । ४. फ अ-पुरीमभियास्यति । ५. अ-तु । ६. फ रा अ-सुपु-त्रामा० । आ-०त्यबान्धवैः । ७. अ-चक्रे । ८. रा प्र ब म ल_२-असत्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ल_१-असाध्या निश्चला लक्ष्मीस्तथा । ९. रा प्र म ल_१ ल_२ अ-दृष्टा हि सीता वैदेही । १०. ल_२-इति । अ-इत्यार्षे । ११. फ रा म ल_१ ल_२-हनूमता सीता० । प्र अ-सीताम्वासनं ॥

[३-५४]= [चतुष्पंचाशः सर्गः] =[दा-५६]

N] रात्सं-प्रवरान् हत्वा नाम वि-श्राव्य चाऽऽत्मनः ।^१

१पू] नगरीम् आकुलां कृत्वा हत्वा च प्र-वरं बलम् ॥१॥ [२३

N] पुनर् दृष्ट्वा च वैदेहीं व्यथयित्वा च रावणम् ।^२

१उ] दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीम् अभि-वाद्य च ।

N] प्रति-गन्तुं मतिं चक्रे पुनर् मध्येन सागरम् ॥२॥^३ [२४
ततः स कपि-शार्दूलः स्वामि-संदर्शनोत्सुकः ।

२] आ-हरोह गिरिं मुख्यम् अरिष्टम् अरि-सूदनः ॥३॥ [२५
शीतं-मारुत-जुष्टोभिर् नीलाभिर् वन-राजिभिः । [N

३] शाल-तालाऽश्व-कर्णेश् च वन्यैश् च बहुभिर् वृतम् ॥४॥ [३३उ
लता-वितानैर् बहूभिः पुष्पवद्भिर् अलंकृतम् ।

४] नाना-मृग-गणाऽऽकीर्णं धातु-विष्यन्द-भूषितम् ॥५॥ [३४
बहु-प्रस्रवणोपेतं शिला-संचय-संकटम् ।

१. आ-राक्षसान् प्र० । २. अतःपरमधिकः पाठः-अ-समाश्वास्य च वैदेहीं
वारयित्वा पुरं बलम् । ३. प्र-प्रहत्वा । ४. अ-नास्ति ॥ ५. म अ-नास्ति ।
अतः परमधिकः पाठः-आ-दर्शयित्वा बलं घोरं वञ्चयित्वा च रावणम् * । ६.
आ-दर्शनाय । ७. फ-मैथिलीम् । ८. व म ल_१ ल_२-तु । ९. आ फ रा व प्र
अ-प्रत्यागन्तुं । १०. फ रा व प्र अ-मनश्चक्रे । ११. म-नास्ति ॥ १२.
म-पुनः । १३. फ-स्वामिनो द० । १४. प्र-गिरिस्त्रिलम् ॥ १५. आ-
तुङ्गपद्मजु० । फ-तुङ्गपर्वतयुक्ताभिर् । च रा अ-तुङ्गमारुत० । १६. फ अ-
विविधैः । १७. फ-अलंकृतैः । १८. फ-०विष्यन्दमू० । व प्र म-०निष्यन्दमू० ।
ल_१ ल_२-०निष्यन्दशोभितम् ॥ १९. फ प्र-शिलासंचयकंटकम् । ल_१-
शिलाभिश्च समुत्कटम् ।

* अ-नगरीमाकुलां कृत्वा वञ्चयित्वा च रावणम् ।

- ५] महर्षि-यक्ष-गन्धर्व-किन्नरोरग-सेवितम् ॥६॥ [३५
लता-पादप-संवाधं सिंहोऽऽकुलित-कन्दरम् ।
- N] व्याघ्र-द्वीपि-समाकीर्णं स्वादु-मूल-फल-द्रुमम् ॥७॥ [३६
समोऽऽरुरोहाऽति-बलः पर्वतं प्लव-गोत्तमः ।
- ६] राम-दर्शन-शीघ्रेण प्र-हर्षेण प्र-चोदितः ॥८॥ [३७
तेन पादलता (!तर्ला)ऽऽक्रान्ता रम्येषु गिरि-सानुषु ।
- ७] सं-घोषम् अभ्य-अशीर्यन्त शिलाश् चूर्णी-कृतास् ततः ॥९॥ [३८
स तम् आ-रुह्य शैलेन्द्रं व्य-अवर्धत महा-कपिः ।
- ८] दक्षिणाद् उत्तरं पौरं प्रोऽर्धयंल लवणाऽम्भसः ॥१०॥ [३९
अधि-रुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनाऽऽत्म-जः ।
- ९] ददर्श सागरं भीमं मीनोरगं-निषेवितम् ॥११॥ [४०

१. आ-महर्षिभयंक्ष० ॥ २. आ-सिद्धसेवितकं० । ३. मुनिसेवितकं० ।

३. आ-०सिंहस० । ४. अतः परमधिकः पाठः-म—

सोत्तरीयमिवाम्भोदेः शृंगान्तरविलंविभिः । परिधानमिवाधस्ताभ्रानातरुलतावृतम् ॥
बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभैः । उन्मिषंतमिवोद्धूतैर्नयनैरिव धातुभिः ॥
तोयोत्पलस्वनैर्मन्दैः प्रगीतमिव सर्वतः । देवदारुभिरुद्धृद्धैरुर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ॥
प्रस्खलज्जलसंपातैर्वर्षन्तमिव सर्वतः । वाद्यन्तमिव विस्पष्टैर्नानाप्रस्रवणस्वनैः ॥
आगलन्तमिवाम्भोदैरभ्रशैलैश्चलाचलैः । विस्तीर्णोपलजिह्वाप्रद्विजिह्वमिव पन्नगम्
वेपमानमिव श्यामैः स्कन्धमात्रशिलोच्चयैः । प्रपातजलनिष्यन्दैः प्रोत्कृष्टमिव सर्वतः
आलिखन्तमिवाक्षोभ्यैर्गेण्डशैलैश्चलाचलैः । विकर्णकरबाहुरं शरीरमिव वारणाम् ॥
वेणुभिर्मारुतोद्धूतैः कूजन्तमिव कीचकैः । विश्वसन्तमिवामर्षाद् घोरैराशीविषोल्बयैः
नीहारमिव गम्भीरैर्व्यायन्तमिव गह्वरैः । मेघराजिनिभैः पादैः प्रक्लिन्नमिव सर्वतः
ऋभमायामिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः । गुहातरगतैः सिंहैर्ज्वंतमिवाधिष्ठितैः
लतागृहसमाकीर्णं कुञ्जैर्बहुभिः संवृतम् । निकुञ्जैर्विधिधाकारैश्चन्दनैश्च समावृतम् ॥

५. फ आ-तमारु० । ६. म ल, ल_२-स हर्षेण । ७. रा-नास्ति ।

८. आ-पादलताकां० । फ च-पादलताक्रान्तो । ल_१-पादलताकां० ।

९. आ-सर्वेषामवशी० । च-सघोषमवशी० । १०. रा-नास्ति । ११. फ-जीरं ।

१२. म ल, ल_२-पर्यटल । १३. प्र-अभि० । १४. फ-मीननकनि० ॥

- स मारुते इवाऽऽकांशे मारुतस्यौरसः सुतः ।
 १०] प्र-पेदे हरि-शार्दूलः पितुः पन्थानम् उत्तमम् ॥१२॥ [४१
 सं तथा पीडितम् तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
 ११] सैवैश् च सहितः सैत्त्रैः प्र-विवेश मही-तलम् ॥१३॥
 कंप-मानैश् च शिखरैः पतद्भिश् चाऽचलोपैलैः । [४२
 १२] स गिरिः क्षोभितस् तेन प्र-नृत्त इव दृश्यते ॥१४॥ [N
 तस्योरु-वेगोन्मथिताः पादपाः पुष्प-शालिनः ।
 १३] नि-पेतुर भू-तले भग्नाः शक्र-वज्राऽऽहता इव ॥१५॥ [४३
 कन्दराऽन्तर-संस्थानां पीडितानां महाऽऽत्मनाम् ।
 १४] सिंहानां नि-नदो भीमो मेघानाम् इव शुश्रुवे ॥१६॥ [N
 अर्द्ध-प्रवृद्ध-वसना व्याकुली-कृत-भूषणाः ।
 १५] प्र-पेतुश् चाऽङ्गनाम् त्रस्ताः सहसा धरणी-धरात् ॥१७॥ [N
 किन्नरोरग-गन्धर्वा यक्ष-विद्याधराम् तथा ।
 १६] पीडितं तं नर्ग-वरं त्यक्त्वा गगनमं आ-स्थिताः ॥१८॥ [४७
 अतिप्र-माणै बलिनो दीप्त-जिह्वा महा-विषाः ।
 १७] निपीडित-शिरो-ग्रीवा व्य-अचेष्टन्त महोर-गाः ॥१९॥ [४६॥

१. फ-मारुतमिवाकाशं । २. फ-ततःप्रपीडितस् । ३. आ-ररास
 ।। अ-रराम सहितैर्बृक्षैः । फ-जगाम सहसरवैश्च । च-सोपि चे
 सहितैः सरवैः । रा ब-सवैश्च सहितैः । ४. आ फ-प्रावेशश्च । ५. आ-
 ०लोत्तमैः । आ-०लोपमैः । ६. फअ-लक्ष्यते । ७. फ-०वेगमथिताः । च रा प्र
 ब म ल, ल२-०वेगमाश्रिताः । अ-०वेगाद्बलिनः । ८. फ अ-०क्षोभिताः ।
 च रा प्र ब ल, ल२-क्षोभिनः । ९. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-
 ०वज्रहता । १०. अ-कन्दरादरसं० । ११. फ-तास्ता प्र० । च प्र ब म ल,
 ल२ अ-जस्तप्रवृ० । रा-जस्तप्रवृद्धव्यसना । १२. फ-समुत्पेतुश्चाप्सरसः ।
 १३. फ रा म-०तले । १४. रा प्र ब म ल, ल२ अ-गिरिवरं । १५.
 ल, अ-गमनम् । १६ फ अ-०प्रमाणबलिनो । १७. म-व्यवेहन्त ॥

कचिद् सुस्रावं सलिलं कंचिद् रजत-निस्त्रवम् ।
 १८] धातून अन्यांश् च वि-विधान् महा-प्लवग-पीडितैः॥२०॥[N
 स चाऽपि भू-धरैः श्रीमान् बलिना तेनै पीडितैः ।
 १९] समृद्ध-शिखरोदग्रैः प्र-विवेश रसा-तलम् ॥२१॥ [४८
 दश-योजन-विस्तारो विंशत्य्-उच्छ्राय-योजनैः ।
 N] धरण्यां समतां यातो बभूव स मही-धरः ॥२२॥ [४९

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽरिष्ट-पर्वत-सूदनं
 नाम चतुष्पंचाशः सर्गः ॥५४॥

१. फ-कचिच्छुस्राव । अत्र ण्यर्थान्तर्भावः द्र० । २. आ-रजतसन्निभम् ।
 रा म-कचिज्जलदनिस्वनम् । ब प्र ल_१ ल_२ अ-कचिद् रजतनिस्वनम् ।
 ३. आ-०पीडिताः । ४. फ अ-च भूमिधरः । रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-चाऽपि पर्वतः । ५. फ अ-प्रतिपीडितः । ६. ल_१-०रोदग्धः ।
 ७. फ-०नविस्तीर्णकिंशद्योजनमुच्छ्रितः । अ-०विस्तारो विंशद्योजनमुच्छ्रितः ।
 ८. रा ब ल_२-धरण्याः । ९. फ अ-जातः स बभूव धराधरः । १०. रा-
 श्रीरामायणे । ११. आ-इत्यार्षेऽरिष्टसूदनं नाम सर्गः । ल_२-इति सुन्दर-
 काण्डेऽरिष्टदर्शनं नाम सर्गः । अ-इत्यार्षे रामायणेऽरिष्टप्लवनो नाम सर्गः ।
 फ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे वाल्मीकीये हजुमत्प्रत्यागमनं नाम सर्गः ॥

[वं-५५]= [पञ्चपंचाशः सर्गः] =[दा-५७]

N] आ-प्लुत्य च महा-वेगः पक्ष-वान इव पर्वतः ।

स चन्द्र-कुमुदं रम्यं सूर्य-कारण्डवं शुभम् ।

१.] पुष्य-श्रवण-कादम्बम् अभ्र-शैवल-शाद्रलम् ॥१॥ [१

पुनर्वसु-महाभीमं रक्ताऽङ्ग-ग्राह-भीषणम् ।

२.] पेरावत-महाद्वीपं स्वाति-हंस-विलोलितर्म् ॥२॥ [२

वात-संघात-भीमोर्मि चन्द्राऽशु-शिशिरांऽम्बुदम् ।

३.] भुजङ्ग-यक्ष-गन्धर्व-समृद्ध-कमलोत्पलम् ॥३॥ [३

ग्रस-मानं ईवाऽऽकाशं तारा-पतिम् इवोल्-लिरवन ।

N] हरन् इव स-नक्षत्रं गगनं साऽर्क-मण्डलम् ॥४॥ [५

अ-पारम् अ-परिश्रान्तैः खोऽम्बुधिं सर्ष-अगाहत । [६उ

४] दिशो नादेन महता पूरयन् मेघ-निस्वनः ॥५॥ [१०पू

१. म-इतः पूर्वमयं पाठः—संकोच्य च कपिः कर्णौ बाहुभ्यां पीड्य पर्वतम् । संनिरुध्य हरिः प्राणमुत्पपात महाबलः ॥ देवराजध्वजाकारं कपिलं रोमभिश्चितम् । विपरिक्षिप्य लांगूलमध्वानं महदास्थितः ॥ २. ब प्र ल_२-चन्द्रकुसुमं । ३. च अ-शैवालशाड्वलम् । रा ब प्र म ल_१ ल_२-शेवलशाड्वलम् । ४. आ-पुष्यश्रवणकादम्बं तत्र तोयदशाड्वलम् । ५. प्र-पुनर्वक्रम० । ल_२-पुनर्वसुमहाभीमं । ६. आ-रक्षांगं प्रा० । च ब रा प्र ल_२-चक्रांगप्रा० । ७. रा-महाद्विपं । ८. फ-सविडोलितम् । ल_१ अ-सविडोलितम् । ९. ल_२-त्रायुसं० । अ-वातसंपात० । १०. आ-शिखराम्बु० । ११. फ-प्रसमानमिवा० । १२. फ-सेन्दुमं० । १३. फ-श्रान्तो । १४. फ-झपां पतिमगाहत । रा ब प्र म ल_१ ल_२-धिं स व्यगाहत । १५. अतः परमधिकः पाठः—फ च-मारुतस्यात्मजः श्रीमान् कविवर्योमचरो महान् । संप्रच्छाद्येव गगनं वर्षभिव दिशो दश ॥ इन्द्रमान् मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति । बाहुभ्यामन्तरे सक्तं मेघजाल-

- तं श्रुत्वा निनदं घोरं वानरास् त्ते हनूमतः ।
 ५] आसन्नं संहृष्टं-मनसः सुहृद्-दर्शन-लालसैः ॥६॥ [२१
 जाम्बवांसु तु हरि-श्रेष्ठः प्रीति-संहृष्ट-मानसः ।
 ६] उपाऽऽमन्य हरीन् सर्वान् साऽङ्गदानं वाक्यम् अब्रवीत् ७^६ २२
 सर्व-था कृत-कार्योऽसौ^० हनूमान् नाऽत्र संशयः ।
 ७] न ह्य अस्याऽकृत-कार्यस्य वेग एवं-विधो भवेत् ॥८॥ [२३
 तस्य बाहूऽऽरु-वेगं च निनदं च महाऽऽत्मनः ।
 ८] सं-श्रुत्य हरयो हृष्टाः समुत्-पेतुः समन्त-तः ॥९॥ [२४
 ते नगाऽग्रान् नगाऽग्राणि शिखराच् छिखराणि च ।
 ९] प्र-हृष्टाः सम्-अपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षुः ॥१०॥ [२५
 ते स्थित्वा पादपाऽग्रेषु द्रुम-शाखाः सु-पुष्पिताः ।^१

सपांडुरम् ॥ उत्तरीयमिवासक्तमासीत्तस्य महाकपेः । पाण्डुरारुण्यवर्णानि
 नीललोहितकानि च ॥ कपिना कृष्यमायानि महाभ्रायि चकाशिरे ।
 स जगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरे ॥ पर्वतेन्द्रं सुनाभं च संस्पृश्यैकेन
 पाणिना । ज्यामुक्त इव नाराचो महावेगमुपागमत् ॥ स च किञ्चिदनुप्राप्तः
 समालोक्य महागिरिम् । ननाद सुमहन्नादं मेघनादसमस्वनः ॥ स दृष्ट्वा पर्वत-
 श्रेष्ठं सुहृद्दर्शनकर्षितः । प्रहर्षमतुलं लेभे हनूमान् मारुतात्मजः ॥

१. फ च-ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौकसः । २. फ-
 भाशशंसुर्हृ० । ३. फ च प्र-०नकाक्षिणः ॥ ४. आ-जाम्बुवांस्तु ।
 फ अ रा ब प्र म ल, ल_२-जाम्बवांसु । ५. रा ब प्र म ल, ल_२-
 संहृष्टतनूरुहः । ६. च-७-मल्लोकादारभ्य २०-शल्लोकाञ्जः पाठो,
 नास्ति ॥ ७. फ-कृतकर्मासौ । ८. फ-०तकृत्यस्य । ९. ब प्र म ल, ल_२-
 ०रुवेगेन । अ-शादुरवेनैव । १०. ब प्र म ल, ल_२-दिदृक्षया ॥
 ११. फ-ते प्रीताः पादपाग्राणि द्रुमशाखाइव पुष्पिताः । अ-ते स्थिताः
 पादपाग्रेषु द्रुमशाखासु वानराः ।

- १०] वासांसीऽव प्र-काशानि समाऽविध्यन्त वानराः ॥११॥ [२६
उत्तमं वेगम् आ-स्थाय हर्षाद् द्वि-गुण-विक्रमैः ।
- ११] आ-जगाम महा-तेजाः पुनर् मध्येन सागरम् ॥१२॥^१ [N
पर्वतेन्द्रं सु-नाभं च सै तु सं-स्पृश्यै पाणिना ।
- १२] ज्या-भुक्त इव नाराचो महा-वेगम् उपाऽऽगमत् ।
मारुतस्यार्थाऽऽत्मजैः श्रीमान् कपिर् व्योम-चरो महान् ॥१३॥ [N
- १३] सै प्र-च्छाद्यैव गगनं कर्षन् इव दिशो दश ।
हनूमान् मेघ-जालानि वि-कर्षन् इव गच्छति ॥१४॥ [N
- १४] बाँहोर् अन्तर-संयुक्तं मेघ-जालं च पाण्डुरम् ।^२
N] उत्तरीयम् इवाऽऽसक्तम् आसीत् तस्य महा-कपेः ॥१५॥ [N
पाण्डुराऽऽरुण-वर्णानि नील-लोहितकानि च ।
- १५] कपिर्नाऽऽकृष्यमाणानि महाऽभ्राणि चैकाशिरे ॥१६॥ [N
चालयन् मेघ-वृन्दानि लंघयन् च पुनः पुनः ।
- १६] प्र-च्छेन्नं च प्र-काशं चै चन्द्रमा इव लक्ष्यते ॥१७॥ [N
स किञ्चिद् अनुसंप्राऽऽप्तं समा-लोक्य मँहा-गिरिम् ।
- १७] अर्नदद् हनुमान् नादं मेघ-नाद-सम-स्वनम् ॥१८॥ [N

१. आ-वासांसि च । २. प्र-संविध्यन्त । ३. ल_१
-०णसंभ्रमः । ल_२-०णविभ्रमः । ४. प्र-१२-शश्लोकादारभ्य २०-
शश्लोकं यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. ब प्र म ल_१ ल_२-समुपस्पृश्य ।
अ-स तु संस्पृश्य ॥ ६. अ आ-मारुतस्यालयं । ७. आ रा ब प म ल_१
ल_२-श्रीमत् । ८. ल_१-संप्रच्छाद्यैव । अ-संप्रच्छाद्यैव । ९. म ल_१ ल_२-
विकिरिष्विव । १०. आ-बाहुभ्यामन्तरे सक्तं । ११. रा-नास्ति ॥ १२.
अ-कपेराकृ० । १३. आ-चकाशिरे । १४. रा ब प्र म ल_१ ल_२-०यन्त्रं ।
१५. रा ब प्र म ल_१ ल_२-प्रच्छेन्नश्च प्रकाशश्च ॥ १६. रा-किञ्चिदनु० । आ-
किञ्चिदनुसंप्राप्तः । १७. ल_२-महामुनिम् । १८. प्र म ल_२-व्यनदद् ह० ।
ल_१-व्यनदद् बहु संनादं ।

- स दृष्ट्वा पर्वत-श्रेष्ठं सुहृद्-दर्शन-हर्षितः ।^१
 N] प्र-हर्षम् अ-तुलं लेभे हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ॥१९॥ [N
 ते तस्य निनदं श्रुत्वा सर्व एव वनौकसः ।
 N] आसन् संहृष्ट-मनसः सुहृद्-दर्शन-कांक्षिणः ॥२०॥^२ [N
 तैम् अद्रि-र्षन-संकाशम् आ-पतन्तं महा-कपिम् ।
 १८] दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्राऽञ्जलयस् तदौ ॥२१॥ [२८
 तैस्यैव च गिरेः श्रृङ्गे नि-पपार्तं मर्हा-जवः ।
 १९] नि-षसाद् महेन्द्रस्य मारुतिः पादपांऽऽकुले ॥२२॥ [२९
 ततस् ते प्रीत-मनसः सर्वे वानर-पुङ्गवाः ।
 २०] हनूमन्तं महाऽऽत्मानं परि-वार्योप-तस्थिरे ॥२३॥ [३१
 उपाऽयनानि चाऽऽदाय मधूनि च फलानि च ।
 २१] परि-वार्याऽर्चयन्ति स्म मारुतस्यौरसं सुतम् ॥२४॥ [३३
 वि-नेदुर मुदिताः केचिच् चक्रुः किलकिंलां तथो ।
 २२] दृष्ट्वाः पादप-शाखाश् च वि-निर्न्युर् वानरर्षभाः ॥२५॥ [३४
 हनुमांस तु गुरुं वृद्धं जाम्ब-वन्तं मर्हा-कपिम् ।
 २३] कुमारम् अङ्गदं चैर्वाऽभ्य-अवन्दर्तं महा-बलैम् ॥२६॥ [३५
 स ताभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश् चैर् सर्वाजितः ।

१. आ-०नकांक्षिणः । प्र-०नहर्षितः । २. अ-नास्ति । ३. अ आ ल_२-नास्ति ।
 ४. आ-तमिन्द्रघ० । म-तमभ्रघ० । ५. ल_२-०यस्तथा ॥ ६. फ अ-स तस्यैव ।
 ७. फ च प्र ल_२-श्रृङ्गं । ८. फ-निपतस्सुमहा० । ९. च-०पाकुलं ॥
 १०. आ-प्रीतिमनसः ॥ ११. आ-०किंलांस्तथा । अ-०किलास्तथा ।
 रा ब प्र म-०किंलां परे । ल_१ ल_२-०किंलां च ते । १२. आ-आनिन्युर् ॥
 १३. फ-महामतिम् ॥ १४. प्र-चैवमभ्यनन्दन् । च रा ब ल_१ ल_२-चैव
 अभ्यनन्दन् । म-चैवमभ्यवन्दन् । च- वापि अभ्यवन्दन् । फ-चैव ववन्द
 च । १५. फ-महाकपिः । १६. रा च म-०भिश्चाभिपूजितः । प्र ल_१
 ल_२-०भिश्चापि पूजितः । फ-०भिश्च समर्षितः ।

२४] दृष्टा देवीऽति वि-क्रान्तः सं-क्षेपेण न्य-अवेदयत् ॥२७॥ [३६

दृष्टा देवीऽति वचनं महत् तद् अ-मृतोपमम् ।

२५] श्रुत्वा ते मारुतेस् तस्य मुदिता हरयस् तदा ॥२८॥ [४०

क्ष्वेडन्त्य अन्ये हसन्त्य अन्ये द्रवन्त्य अन्ये प्लवं-गर्माः ।

२६] चक्रुः किलकिलामे अन्ये प्रति-गर्जन्ति चाऽपरे ॥२९॥ [४१

केचिच्च चोच्छ्रितै-लाङ्गूलाः प्र-दृष्टाः कपि-कुञ्जराः ।

२७] अञ्चितांऽऽयत-दीर्घाणि लांगूलानि वि-चिक्षिपुः ॥३०॥ [४२

अ-परे तु हनूमन्तं वानरा वारणोपेमाः ।

२८] आ-प्लुत्य गिरि-शृङ्गेभ्यः सं-स्पृशन्ति प्र-हर्षिताः ॥३१॥ [४३

स्तुवन्ति च नमस्यन्ति परि-ष्वजिरेऽपरे^१ ।

२९] वालि-पुत्रोऽङ्गदश् चैव^१ संपरि-ष्वज्य पीडितम् ॥३२॥ [N

प्रहृष्टं-मनसं दृष्ट्वा तम् अ-रोगम् उप-स्थितम् ।

३०] नि-षसाद् ततो हस्ते गृहीत्वा पवर्नोऽऽत्म-जम् ॥३३॥ [N

रमणीये वनोद्-देशे दुर-धरस्यै महा-गिरेः ।

३१] परि-वार्य च ते सर्वे परां प्रीतिर्मा अवाऽऽप्नुयुः ॥३४॥ [N

जाम्ब-वन्तं हनूमन्तम् अङ्गदं च^१ ह्रीःऽऽश्वरम् ॥

१. फ अ-महार्थममृत० । २. रा व प्र म ल, ल२-०योऽभवत् ।
 ३. फ-द्रवन्त्यन्ये । ४. फ-गर्जन्त्यन्ये क्षिपन्ति च । अ-गर्जन्त्यन्ये प्लवं० ।
 ५. अ-०किलाभ्यान्त्ये । ६. अ-केचिदुच्छ्रित० । ७. फ-सुचिन्तयन्ति
 दी० । च-अवितायतदी० । रा व म ल, ल२-अधिकायतदी० । अ-
 कुञ्चितायतदी० ॥ ८. च-च हनू० । अ-हनुमंतं तु । ९. फ-वानरोपमाः ।
 च-वानरोपमाः । प्र-वानरौकसः । ल, ल२-काननौकसः । अ-वासवो-
 पमाः ॥ १०. फ-०रे युवा । ११. आ-परिष्वज्य च पीडितम् । १२.
 अ-०ष्टवदनं । १३. अ-भवस्थितम् । १४. आ-वालिः सुतः ॥
 १५. आ-दुर्दुरस्य । १६. फ अ-प्रीतिमुपागताः । रा व प्र म ल, ल२-
 प्रीतिं प्रेषदिरे ॥ १७. फ अ-कपीश्वरम् ।

३२] परि-वार्योपविष्टास् ते भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥३५॥ [४८
उप-विष्टा गिरेस् तस्य शिलासु विपुलासु च ।

३३] श्रोतु-कामाः समुद्रस्य लंघनं वानरोत्तमाः ॥३६॥ [४९
दर्शनं चाऽपि लंकायाः सीताया रावणस्य च ।

३४] तस्युः प्राऽञ्जलयः सर्वे हनूमद्-वचनोत्सुकैः ॥३७॥ [५०
प्रीति-विस्फोरिताऽत्तास् ते निश्-शब्दा हरयोऽभवन् ।

३५] तच्च-चित्तार्सं तत्र-पराश् चैव हनूमद्-वचनोत्सुकाः ॥३८॥ [N
जाम्ब-वान् ऋक्ष-राजस् तु गजो गवय एव च ।
पनसश् च गवाऽक्षश् च मध्ये तस्थुर् वनौकसाम् ।

N] अङ्गदं मध्य-तः कृत्वा हनूमन्तं च वानराः ॥३९॥ [N
तस्थौ तत्राऽङ्गदः श्रीमान् वानरैर् बहुभिर् वृतः ।

N] उपाऽऽस्यमानो विधि-वद् देवैर् देव-पतिर् यथा ॥४०॥ ॥ [५१
हनूमता कीर्ति-मता यशस्-विना

तथाऽङ्गदेनाऽङ्ग-विदा विपश्चिता ।

तदो तदं अंध्यासितम् उत्तमं महर्नं

N] मही-धराऽग्रं ज्वलितं श्रियोऽभवत् ॥४१॥ [५२

ईर्त्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-प्रत्यागमनं

नाम पंचपंचाशः सर्गः ॥५५॥

१. अ-परिवार्य कपिश्रेष्ठं भेजिरे विपुलाशिषाः । २. फ-ते ॥ ३.
फ अ-परिवार्य समन्ततः । रा म-हनुमदर्शनोत्सुकाः । ४. रा-० विस्फो-
रिता० । ५. अ-नास्ति । ६. रा व-तं चिता । प्र-तश्चिन्ता । फ च म-
अनिश्चिता । ७. आ अ-नास्ति । ८. ल_२-नास्ति । ९. फ-वनौकसः ।
१०. आ-दिवि । ११. अ-नास्ति ॥ १२. ल_१-मुदा । १३. ल_२-तदा-
ध्या० । १४. फ-महात् । १५. आ-कणितं तदाभ० । च रा ब म
प्र ल_१ ल_२-ज्वलितं तदाभ० । १६. ल_२-इति । १७. अ-सर्ग-
समाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-५६]= [षट्पञ्चाशः सर्गः] =[दा-५७,५८]

ततस् तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महा-बलाः ।

N] हनुमत्-प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुर् उत्तमाम् ॥१॥' [१

तम् आगतं महा-वीर्यं राक्षसैः क्षतं-विद्धतम् ।

N] सम्-ईक्ष्य हरयः सर्वे परि-वार्यं सम्-आसँते ॥२॥ [N

ततस् तम् अब्रवीद् वाक्यं हरीणां प्र-चरोऽद्भुतः ।

N] ब्रूहि वानर-शार्दूल कृतं कर्म सुदुष्-करम् ॥३॥ [N

अपि दृष्ट्वा त्वया सीता रामस्य महिषी प्रिया ।

N] प्रसन्न-वर्णो हि शुभस् तवाऽङ्गुष्ठ-गतो मेणिः॥४॥' [N

एतच् छ्रुत्वा शुभं वाक्यम् अद्भुतस्य विपश्चितः । [N

N] हनुमान् अब्रवीद् दृष्टः सर्वासु तान् हरि-यूथपान् ५ [५७.३७उ

अशोक-वनिका-मध्ये दृष्ट्वा मे जनकाऽऽत्म-जा ।

N] रक्षमाणा सु-घोराभी राक्षसीभिर् मनस-विनी॥६॥ [५७.३८

एक-वेणी-धरा बाला राम-दर्शन-लालसा ।

N] उपवास-परिश्रान्ता मलिना जटिला कृशो ॥७॥ [५७.३९

यत्नेन महता दृष्ट्वा दृष्टो सीं जनकाऽऽत्म-जा ।

१. अ-१-मश्लोकादारभ्य ८-मश्लोकान्तः पाठो नास्ति ॥ २. फ-
कृत० । रा-कृतविग्रहम् । ब प्र म ल, ल२-क्षतविग्रहम् ।
३. च रा ब प्र म ल, ल२-समन्ततः ॥ ४. फ-कृत्वा ॥
५. ल२-मुनिः । ६. अतः परमधिकः पाठः-म-युद्धं त्वमसि गदापातैः
शतघ्नीपरिवेषुभिः । वीर स्मरानि दृश्यन्ते तव गात्राणि भागतः ॥ एभिः
प्रहारैः पश्यामः राक्षसा निहतास्त्वया । समरे वीरशब्दश्च लब्धा
कीर्तिश्च शाश्वती ॥ आख्याहि नः प्रह्वोऽयं वाक्यमब्रुवतोऽपि ते ।
रामप्रियहितार्थं त्वं हनुमद्वक्तुमर्हसि ॥ ७. रा-कपियू० ॥ ८. ल, -
दृष्टाऽसौ । ९. फ-रक्ष्य० । १०. फ-यक्ष० ॥ ११. आ-हि सा ॥ १२.
फ रा प्र ब म ल, ल२-सा मया । च-मया सा ।

तया च सह जल्पित्वा पृष्ठा चैनाम् अन्-आमयम् ।

[N] अभि-ज्ञानं गृहीत्वा च सिद्धाऽर्थोऽहम् इहाऽऽगतः॥८॥^१ [N]
अंगदोऽथ शुभं वाक्यं वायु-पुत्रस्य धीमतः ।

[N] श्रुत्वैव परम-प्रीतो हरि-मध्य-गतोऽब्रवीत् ॥९॥ [N]
तुल्य-वीर्यो न ते कश्चित् सुराणाम् अपि दृश्यते ।

[N] पुनर् आ-प्लुत्यै यो भीमं समुद्रं त्वमे उपाऽऽगतैः॥१०॥ [N]
जीवितस्य प्र-दो नाऽन्यस् त्वम् एको वानरोत्तम ।

[N] त्वत्-प्रसादात् सम-एष्यामः सिद्धाऽर्था राघवेणहं॥११॥ [N]
दिष्ट्या दृष्टा त्वया सीता राम-पत्नी यशस्-वनी ।

[N] दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीता-वियोग-जम् ॥१२॥ [N]
तं पुनः प्रेतिसं-दृष्टः प्रीति-मान् वै महा-कपिः ।

१७] जाम्ब-वांनं कार्यं-वृत्तान्तम् अपृच्छन्ं मारुताऽऽत्म-जम् १३[२
कथं दृष्टा त्वया सीता कथं वा तत्र वर्तते ।

२] सं-वादश् च कथं वृत्तः क्रूर-कर्म्मा हि^३ रावणः ॥१४॥ [३

३पू] व्यौसेन सर्वम् एतन् नः प्र-ब्रूहि त्वं महा-भुज । [४पू

[N] समा-गता कथं देवी सा च किं प्रत्य्-अभाषत ॥१५॥ [N]

३७] श्रुतोऽर्थाश् चिन्तयिष्यामैः कार्यस्याऽस्य विनिश्-चयमै ॥४७

१. फ-दृष्टा चैनामनामया । रा म-पृष्ट्वा चैतामनामयम् । २. अ-नास्ति ।

३. रा प्र ब म ल, ल-उल्लंघ्य । ४. च-तम् । ५. रा प्र ब म ल, ल२-

इहागतः ॥ ६. फ-प्रदाता त्वमेको वानरपुंगव । च रा ब म ल, ल२-

प्रदाता नस्त्वमेको वा० । प्र-प्रदाता तु त्वमेको वा० । अ-प्रदाता त्वमहो

वानरपुंगव । ७. फ-च । रा प्र अ-हि ॥ ८. आ-त्यक्षति ॥ ९. आ-

प्रीति० । १०. आ-जाम्बुवाक्कालवृ० । ११. अ-अपृच्छत्पवनात्मजम् ॥

१२. आ-स ॥ १३. आ-व्यासतः । ल, -विस्तरेण ॥ १४. आ-अतार्थाश् । ल, ल२-अत्वार्थश् । अ-अतार्थश् । १५. अ-०ष्यामि । १६. अतः परमधिकः पाठः—आ-प्रसन्नवयोरौ हि शुभस्तवांगुष्ठगतो मणिः । अपि दृष्टा त्वया सीता ब्रूहि नः परिपृच्छताम् ।

यथाऽर्थस् तस्य वक्तव्यो गतैर् अस्माभिर आत्म-वने ।

[N] रक्षितव्यं च यत् तत्र तद् भवान् प्र-ब्रवीतु नः ॥१६॥ [५

स पृष्टश् च तदा तेन संप्रहृष्ट-तनूरुहः ।

[N] नैमस्य मनसा सीतां देवीम् अकथयत् तदा ॥१७॥ [६

इति जाम्ब-वता पृष्टो वानराणां मतेन च ।

६] यथा-वृत्तं कपि-श्रेष्ठः कथयामास मारुतिः ॥१८॥ [N

प्रत्य्-अक्षं वस् तद् यद् अहं महेन्द्राऽग्राद् अव-प्लुतः ।

७] उदधेर् अपरं पारं कांक्ष-माणो महाऽऽत्मनः ।

[N] अ-पारं तु महेद् व्योम पुप्लुवेऽहं समा-हितः ॥१९॥^{१२} [N

१. आ-०वान् । २. फ अ-व्याकरोतु । आ-प्रब्रवीत्पुनः । ३. च रा ब म ल, ल_२-१६-शश्लोकादारम्य १८-शश्लोकान्तः पाठो व्युत्क्रमेण पठितः । ४. फ-तु पृष्टस् । ५. रा ब प्र म ल, ल_२-प्रणम्य । ६. फ-देवीं सीतां सोकथयत् । ७. फ-वानरानुमतो वरः । च रा ब म ल, ल_२ अ-वानरानुमतेन चं । ८. प्र-नास्ति । ९. च रा प्र ब म ल, ल_२-०श्रेष्ठं । १०. फ-तदैवाहं । ११. आ-अथास्तु सदशं । फ च-अपान्तु सदशं । अ-अरससदशं । १२. अतः परमधिकः पाठः—म—गच्छतश्च ममाव्यग्रं सत्वमभ्येःयधिष्ठितं । पंथानं खे तदा रुद्ध्वा प्राब्रवीन्मां च भीषयत् । सरमां मां विजानीहि हनुमद्देवमातरम् । मम भक्ष्यस्त्वमुदिष्ट ईश्वरैर्वानरर्षभः ॥ एवं व्याभिहिते वाक्ये क्रूरे सरमया तदा । रामदूतेन यामीति मया तस्यै निवेदितम् ॥ पुनश्चोक्ता मया देवी कृत्वा कार्यमभाषत । आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिश्रयोमि ते ॥ एवमुक्ता मया सा तु सरमा कामरूपिणी । अब्रवीन्नातिवर्तेत कश्चिन्मामिति मे वरः ॥ एवमुक्तस्त्वहं तत्र चिन्तयामि सुदुःखितः । अब्रुवं कुरु तद्वक्त्रं येन मां भक्षयिष्यति ॥ इत्युक्ता सा महादेवी शतयोजनविस्तृतम् । कृतवत्यात्मनो वक्त्रं पर्वतान्तर-दर्शनम् ॥ संक्षिप्यात्मानमव्यग्रः प्रविष्टोहं मुखं तदा । निष्क्रम्य च सुखात्तस्मादन्तरिहं पुनर्गतः ॥ विज्ञप्ता च मया देवी प्रणम्य विधिबत्त्वा ।

५१७] ततम् तु सु-चिरे' काले गच्छन् उग्र-जवः कपिः ।

बलवन्-नि-गृहीताऽऽत्मा न च पश्यामि किञ्चन ॥२०॥ [N

५२] सोऽहं विगत-वेगंः सर्नं दिशो दश वि-लोकयन् ।

न किञ्चित् तत्र पश्यामि येन मे सं-हृता गतिः ॥२१॥ [३५

५३] तस्य मे बुद्धिर् उत्पन्ना किं नाम् गगने मम ।

विघ्नं ईदृश उत्पन्नो ह्य् अभून् मे यत्र नि-ग्रहः ॥२२॥ [३६

५४] अधो-मुखी ततो दृष्टिर् गच्छतां चारिता मया ।

ततः पश्याम्य् अहं भीमां राक्षसीं सलिलाऽऽश्रयाम् २३[३७

५५] प्र-हस्य च महा-नादम् उक्तोऽहं भीमया तया ।

अव-स्थितंम् असं-भ्रान्तम् इदं वाक्यं सु-दारुणम् ॥२४॥ [३८

५६] कश्चिन् नाम महा-काय मया क्षुधितयेक्षितैः ।

चिराय भक्ष्यस् त्वं दत्तो दिष्ट्या धात्रा महाऽर्णवे ॥२५॥ [३९

५७] बाढम् इत्य-एव तां वाणीं प्रति-गृह्य त्व् अहं ततैः ।

प्रविश्य वक्त्रान्निष्क्रान्तो दाक्षायणि नमोस्तु ते ॥ गमिष्ये यत्र वैदेही
सत्यश्वास्तु वरस्तव । दृष्ट्वा च मां तदा सरमाथाब्रवीद्वचः ॥ अर्थसिद्धयै
कपिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम् । तां चाप्यहमुपामन्त्र्य संप्रतस्थे
पुनर्भवम् ॥ सर्वतोपि निरालंबं सुरसिद्धनिषेवितम् ॥ १. प्र-सुचिरं ॥

२. अ-० वेगस्तु । आ-० गः स । ३. आ-कश्चित् ॥ ४. फ-लंकाया ।

५. प्र ब म ल, ल_२—गमने । ६. फ अ-विघ्नमीदृशमुत्पन्नं ॥ ७. आ-

गच्छन्ती । ८. प्र म ल, ल_२—सलिले शयाम् । फ-० लाशये । च रा ब-

० लाशयाम् ॥ ९. आ-० नादो मुक्तो वै । प्र म ल, ल_२—० बादो मुक्तो वै ॥

१०. आ-अप्यस्थितम् । रा प्र ब म-अप्यश्रुतं । ल, ल_२—अथ श्रुतं ॥

११. फ च प्र ब म ल, ल_२—कासि गन्ता महाभाग । रा-कापि गन्ता

महाभाग । अ-कासि गन्ता । १२. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-

० येषितः । १३. फ-तक्षगुह्य । १४. फ-वचः । ल_२ गतः ।

१. संप्रस्थितोऽभवं पुनर् इति मूलतः पाठस्य सतो लेखकप्रमादप्रयो-
जितो विकारः स्यात् ।

वर्द्धयेन् वि-पुलं कार्यं तस्याः कार्यम् अपूरयम् ॥२६॥ [४०
 ५८] तस्यास् तद् वि-पुलं वक्त्रं वर्द्धते मम भक्षणे ।
 तच्च चाऽहम् अर्वा-बुद्धयैव तस्यास् तद् वि-पुलं मुखम् २७ [४१
 ५९] ततोऽहं विपुलं रूपं सं-क्षिप्य निमिषाऽन्तरम् ।
 तस्या हृदयम् आ-दाय प्रस्थितोऽस्मि नभस्-तलम् २८ [४२
 ६०] सा विसृष्टे-रवा भीमा पपात लवणाऽम्भसि ।
 महापर्वत-संकाशा निःकृत्त-हृदया मया ॥२९॥ [४३
 ६१] शृणोमि ख-गैतानां च वाचः सौम्या महाऽऽत्मनाम् ।
 राक्षसी सिंहिका क्रूरा शीघ्रं हनुमता हता ॥३०॥ [४४
 ६२] तां हत्वा पुनर् एवाऽहं कार्यम् आर्षन्तिकं स्मरन् । [४५पृ
 ६३पृ] आ (?अ) गच्छं पुले व्योम्नि वायु-वेग-समन्वितैः ॥३१॥ [N
 द्वितीयश् चैव मे विघ्नो घोरः सं-जनितो महान् ।^s
 ४०] सुवर्ण-शिखरं दिव्यम् अपदयं पर्वतोत्तमम् । [८
 मार्गम् आ-वृत्त्य तिष्ठन्तं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥३२॥ [९
 ४१] उप-गम्य तु तं दिव्यं काञ्चनं पर्वतोत्तमम् ।^s

१. फ- कुर्वश्च । २. फ-कामम् । ल_२-कार्यम् । ३. फ रा प्र
 म ल_१ ल_२ अ-अपूरयन् ४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-बिबुद्धं । ५. अ-
 तथाहम् । ६. अ-अनु० । फ-अनुद्धयैवम् । ७. फ-अतीव । ८. अतः
 परमधिकः पाठः-प्र ब ल_१-प्रविष्टस्त्वधिकं तस्मात् कृत्वा रूपं च योगतः ।
 ९. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०न्तरात् । १०. आ-आसाद्य । ११. फ
 अ-विमृष्टशुजा । १२. फ अ-तदा । १३. फ-लेचराणां वाक्यं व्योम्नि ।
 अ-लेचराणां वाचः सौम्या । १४. च-आत्यायिकं । प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 आत्ययिकं । १५. फ-वायोर्वेगं समास्थितः । १६. फ-द्वितीयश्चैव मे विघ्नं
 घोरमापतितं महत् । अ-द्वितीयश्चापि मे विघ्नं घोरमापतितं महत् । १७.
 फ रा प्र ल_१ ल_२-व्यमम् । १८. आ-दिवं । १९. अ-नास्ति ।

१. ल_१-प्रविष्टोऽस्म्यधिकं ।

- कृता मया तदा बुद्धिर् भेत्तव्योऽयं महा-गिरिः^१ ॥३३ [१०
 ४२] प्र-हृतं च मया तस्य लांगूलेन महा-गिरेः^२ ।
 शिखरं सूर्य-संकाशं व्य-अशीर्यत सहस्र-धा ॥^३४॥ [११
 ४३] तत्र मे व्य-अवसितं दृष्ट्वा स उवाच महा-गिरिः ।
 पुत्रेति मधुरां वाणीं मां स पर्वत-सत्तमः ॥३५॥^४ [१२
 ४४] पितुर् आत्म-समं विद्धि सुहृदं मारुतस्य माम् ।
 सु-नाभ इति वि-ख्यातं नि-वसन्तं मेहोदधौ ॥३६॥^५ [१३
 ४५] 'पूर्वं पक्ष-गमो (?मा) भूत्वा बहवः पर्वतोत्तमाः ।'^६
 छन्देन^७ पृथिवीं चेरुं बाध-मानाम् तपो-धनेन ॥३७॥ [१४
 ४६] श्रुत्वा नगानां चरितं महेन्द्रैः पाक-शासनः ।
 चिच्छेद भग-वान् पक्षान् वज्रेण गुरुणा ततः ॥३८॥ [१५
 ४७] अहं तु मोक्षितम् तत्र तव पित्रा महाऽऽत्मना ।
 मारुतेन तदा पुत्र सांगरं सम्प्र-वेशितः ॥३९॥ [१६
 ४८] रामस्य च मया सीह्ये वर्ति-तव्यम् अरि-दम् ।
 N रामो धर्म-भृतां श्रेष्ठो महेन्द्र-समविक्रमः ॥४०॥ [१७
 ४९उ] एतच्च छुत्वा मुखात् तस्य सु-नाभस्य महाऽऽत्मनः ।
 कार्य-गौरवम् आ-ख्यातम् अखिलेन विशेष-तः ॥^८४१॥ [१८

१. फ अ-मे मनसा । २. प्र ब म ल_१ ल_२-मया कृता तदा बुद्धिर्भेदने तस्य भूयुतः । ३. आ च रा-प्रहृते । ४. फ च रा-गिरौ । अ-गिरे । ५. फ-नास्ति । ६. फ-तदा सत्यपुरस्कृतः । ७. म-मारुतस्य महाकपेः । अ-तस्य च । ८. म-मैनाक । अ-सुनाभम् । ९. म-महाणवे । १०. च रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ११. फ-पूर्वपक्षागमा । १२. म-पूर्वं प्लवंगमाः पुत्र बभूवुरचलाः किल । च रा ब ल_१ ल_२-नास्ति । १३. ब-इन्द्रेण । १४. फ-सर्वा वध्यमानां समन्ततः । रा-चेरुर्दाहमाणास्ततस्ततः । ब-द्वार्यमाणास्ततस्ततः । १५. म-मानास्ततस्ततः । १६. प्र म ल_१ ल_२-देवेन्द्रः । १६. प्र ल_१ ल_२-मोक्षितम् । १७. प्र ल_१ ल_२-० रे । १८. फ अ-सरव्ये । ल_२-साधं । १९. आ-नास्ति ॥

- ५०] तेन चाऽहम् अनु-ज्ञातः सु-नाभेन महाऽऽत्मना । [१९पू
 ५१पू] उत्तमं जवम् आ-स्थाय शेषं पन्थानम् आ-स्थितः ४२[२०पू
 ६३उ] गत्वा महान्तम् अध्वानम् अपश्यं नग-मण्डितम् । [४५उ
 दक्षिणं तीरम् उदधेर् लंका यत्र महा-पुरी ॥४३॥
 ६४] अस्तं दिन-करे याते रक्षसाम् आलयं पुरीम् ।
 सम्प्र-विष्टोऽहम् अ-ज्ञातो राक्षसैर् भीम-विक्रमैः ॥४४॥ [४६
 ६५] तत्र चाऽहं निशां सर्वा वि-चिन्वञ्च जनकाऽऽत्म-जाम् ।
 रावणाऽन्तःपुर-गतो नाऽपश्यं तां सु-मध्यमाम् ॥४५॥ [५०
 ६६] ततः सीर्ताम् अ-पश्यंस् तु रावणस्य नि-वेशने ।
 शोक-सागरम् आ-साद्य न पारम् उप-लक्ष्ये ॥४६॥ [५१
 ६७] शोचता च मया दृष्टं प्राकारेण समा-वृतम् ।
 काञ्चनेन प्र-कृष्टेन पुरोप-वनम् उत्तमम् ॥४७॥ [५२
 ६८] तं प्राकारम् अनुप्राऽऽप्य पश्यामि बहु-पादपार्श्वम् । [५३
 अशोक-वनिकां दिव्यां महेन्द्रस्येव नन्दनम् ॥४८॥ [N
 ६९] अशोक-वनिका-मध्ये शिशिपां-पादपो महान् ।
 तं आ-रूढः प्र-पश्यामि काञ्चनं कदली-वनम् ॥४९॥ [५४
 ७०] अ-दूराच् छिशिपां-वृक्षाद् अपश्यं वर-वर्णिनीम् ।
 श्यामां कमल-पत्राऽक्षीं तपसा सु-कृशोऽऽननाम् ॥५०॥ [५५
 ७१] राक्षसीभिर् वि-रूपाभिर् घोरं-कर्मभिर् आ-वृताम् ।

१. फ च रा-लोहम् । २. आ-पन्थानं संस्थितः । ३. प्र-नगराणि
 तम् । ४. फ च रा-सामालकां । ल_२-सामालये ।
 ५. आ-नास्ति । ६. आ-संप्रविष्टो महारात्रौ । प्र-संप्रदृष्टो ह० ।
 ७. प्र ल, ल_२-विचिन्वा । अ-विचित्रज० । ८. अ-शीताम् । ९. आ-
 ०पम् । १०. आ-शिषपा० प्र-शिषुपा० । ११. ल_२-तामारूढः प० । फ-
 आरूढश्च प० । अ-आरूढस्तु प० । १२. प्र-शिषुपा० । म ल_२-शिषपा० ।
 १३. इ अ-सुकृता । १४. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-भिः क्रूरक० ।

- मांस-शोणित-मत्ताभिर् व्याघ्रीभिर् हरिणीम् इव ॥५१॥ [५७
 ७२] तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं राज-पुत्रीम् अ-निन्दिताम् ।
 तत्रैव शिशिपा-वृत्ते पत्नि-वत् समैव-स्थितः ॥५२॥ [६०
 ७३] ततो हलहला-शब्दं काञ्ची-भूषण-मिश्रितम् ।
 शृणोम्य अहम् उपाऽऽर्च्यं रावणस्य च नि-स्वनम् ॥५३॥ [६१
 ७४] ततोऽहं परमोद्-विग्रः स्वं रूपं सं-क्षिपन् पुनः । [६२
 लीनश् च शिशिपा-वृत्ते स्थितस् तस्य दिदृक्ष्या ॥५४॥ [N
 ७५] ततो रावण-दाराश् च रावणश् च महा-बलः ।
 तं देशं समनु-प्राऽऽप्तो राक्षसीभिः सु-रैक्षितम् ॥५५॥ [६३
 ७६] तं दृष्ट्वा सा महा-बाहुं सीता रक्षो-महाबलम् ।
 सं-क्षिप्य वासस् तस्थौ सा बाहुभ्यां परि-रभ्यं च ॥५६॥ [६४
 ७७] ताम् उवाच दश-ग्रीवः सीतां परम-दुःखिताम् ।
 अवाक्-शिराः प्र-पतितो बहु मन्यस्व मां प्रिये ॥५७॥ [६६
 ७८] यदं इतस् त्वं तु 'मां दर्पान् नाऽभि-नन्दस्य अ-निन्दिते ।
 द्वि-मासाऽभ्यन्तरात् सीते पास्यामि रुधिरं तव ॥५८॥ [६७
 ७९] एतच् छ्रुत्वा वचम् तस्य रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
 उवाच परम-क्रुद्धा सीता सदृशम् आत्मनः ॥५९॥^२ [६८

१. म ल_२-शिशिपा० । २. फ-समुप० । ३. फ च रा प्र ब म
 ल_१, अ-उपोद्धतं । ल_२-उपोद्धतं । ४. प्र-शिशुपा० । म ल_२-शिशिपा० ।
 ५. च-सुरक्षितः । अ-समावृतम् । ६. आ-तत्र दृष्ट्वा । अ-तं च
 दृष्ट्वा । ७. अ-परिगृह्य । ८. अतः परमधिकः पाठः-म-वित्रस्ता परमो-
 द्विमा वीक्ष्यमाणा ततस्ततः । त्रायां किञ्चिदपश्यंती प्रावेपत तपस्विनी ॥
 ९. च-०शिरा । ल_१-अवाक् शिरः । आ-०छिराः । १०. फ च-यदि च त्वं
 न मे । रा-यदि त्वं न च मां । ब प्र ल_१, ल_२-यदि च त्वं न मां । म-
 यदि त्वं च न मां । अ-यदि त्वञ्च मां ॥ ११. आ-परमं क्रुद्धा । १२.
 ल_२-नास्ति ॥

- ८०] इक्ष्वाकु-कुल-नाथस्य धर्म-पत्नीं महोऽऽत्मनः ।
 अ-वाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ॥६०॥ [६९
 ८१] किं चै वीर्यं तवाऽनार्यं यो मद्-भर्तुर् अ-सन्निधौ ।
 माम् इहाऽभ्या-ऽनयः क्रूर तेनाऽदृष्टो महाऽऽत्मना । [७०
 ८२] गर्हितं कर्म कृत्वा च पाप कस्मान् न लज्जसे ॥६१॥ [N
 यज्वा च सत्य-सन्धश् च रण-श्लाघी च राघवः ।
 ८३] नत्वं रामस्य दासे (ऽस्ये)ऽपि योग्यैः प्रार्थयसे चै माम् । [७१
 सन्निधौ नय-मानम् त्वं विराध-गतिम् आप्नुयाः ॥६२॥ [N
 ८४] जानक्या परमं वाक्यम् एवम् उक्तो दशाऽऽननः ।
 जज्वाल राक्षसः क्रुद्धश् चित्तायां पावको यथा ॥६३॥ [७२
 ८५] वि-वृत्त्यं नयने क्रूरे मुष्टिम् उद्-यम्य दक्षिणम् ।
 वैदेहीं हन्तुम् आ-रब्धः स्त्रीभिस्तौभिर् नि-वारितः ॥६४॥ [७३
 ८६] स्त्रीणां मध्यात् समुत्-पत्य तस्य भार्या दुर-आत्मनः ।
 मन्दोदरी नाम शुभा तैर्था सं प्रति-षेधितः ॥६५॥ [७४
 ८७] उक्तश् च शुभया वाचा तैर्था साऽनु-नैयं तदा ।
 ८८पू] सीतया तव किं कार्यं महेन्द्र-सम-विक्रम ॥६६॥
 N] मया सह रमस्वाऽद्य मद्-विशिष्टा न जानकी । [७५

१. आ-०लराजस्य । २. रा-महौजसः ॥ ३. आ फ-किंचिद् ।
 ४. फ-यां ॥ ५. च-योयं । रा प्र ब म ल_१-यस्त्वं । ६. रा प्र ब म
 ल_१-नु । ७. ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-जानक्याः प० । ९. फ-क्रोधास्तीतायां ।
 च रा प्र ब म ल_१, ल_२-क्रोधाश्चित्तायां । अ-क्रोधाश्चित्तायां ॥ १०. प्र-
 विवृते । ११. प्र-दक्षिणाद् । १२. फ च अ-स्त्रीभिस्तु नि० । रा प्र ब
 म ल_१, ल_२-व्यस्ताभिः स्त्रीभिर् ॥ १३. रा-तया । १४. प्र-संप्रति० ॥
 १५. आ च रा प्र ब म ल_१, ल_२-ततश्च । १६. अ-तदा । १७. आ-
 नयंस् । १८. अ-तया ॥

८८७] देव-गन्धर्व-पत्न्यश् च यक्ष-राक्षस-योषितः ।

तौभी रमस्व सु-भगं सीतया किं तत्राऽनयाँ ॥६७॥ [७६

८९] ततस् ताभिः सम्-एताभिर् योषिद्भिः स महा-बलः ।

उत्थाय सहसा नीतो येनैवाऽभ्यो-गतः पथोँ ॥६८॥ [७७

९०] गते तस्मिन् दश-प्रीवे राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

सीतां निर्-भर्त्सयामासुः समा-गम्ये सहस्र-शः ॥६९॥ [७८

९१] तृण-वद् भाषितं तासां तुलयामासँ ज्ञानकी ।

गर्जितं च वृथा तासां सीता श्रुत्वा न शोचति ॥ ७० ॥ [७९

९२] वृथा गर्जन्ति निश्-चेष्टा राक्षस्यो वि-कृताऽऽननाः ।

सीताया व्यवसायं तं रावणस्य न्य-अवेदयन् ॥७१॥ [८०

९३] वि-द्वितासँ ततः सर्वा हत-वेगाः सु-दुःखिताः ।

परि-वार्य तदा देवीं निद्रा-वशम् उपाऽऽगताः ॥७२॥ [८१

९४] तामु चोऽथ प्रे-सुप्तासु सीता भर्तृ-हिते रता ।

वि-ल्लोलप करुणं दीना निर्-आशा च सु-दुःखिता ॥७३॥ [८२

९५] तां चाऽपि तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ।

चिन्तयामास बुद्ध्याऽहं न च मे वि-कृतं मनः ॥७४॥ [९०

१. फ-०वयक्षाश्च नागरा० । अ-०वकम्याश्च यक्षराक्षसयोषितां । २. फ-ताभिः सह रमस्वाद्य । अ-ताभिः सह रमस्वार्यं । ३. फ-करिष्यसि । च-प्रयोजनम् ॥ ४. अ-०भागतस्तथा ॥ ५. रा प्र ब म ल, ल२ अ-समासाद्य ॥ ६. च म-भीषितं । ७. म-सीता श्रुत्वा न शोचति । अ-तोलयामास जा० । ८. अ-तु तदा । ९. अ-०नुशो० । १०. प्र-नास्ति ॥ ११. आ-निहतास् । रा प्र ब म ल, ल२-विकृतास् ॥ १२. फ अ-च व्यवसु० । च रा प्र ब म ल, ल२-च प्रतिमु० । १३. फ च रा-विलेपे । अ-विलप्य । १४. प्र ब म ल, ल२-निशब्दास ॥ १५. रा-न रामे निर्बृतं । ल, ल२-निर्बृतं । अ-निर्बृतं न च मे ॥

- ९६] सं-भाषणाऽर्थं चं मया जानक्यां वि-हितो^१ विधिः ।
 इक्ष्वाकु-कुल-वंशस्य स्तवो राम-पुरस्कृतः ॥७५॥^२ [९१
 ९७] श्रुत्वा तु गदितां वाचं रामाऽर्थ-चरितां शुभाम् ।
 प्रत्य-अभाषत मां सीता वाष्पाऽपिहित-लोचना ॥७६॥ [९२
 ९८] कस् त्वं कस्य कथं चेह प्राऽऽप्तो वानर-पुंगव ।
 कथं रामेण ते प्रीतिस् तन्नं मे वक्तुम् इहोऽर्हसि ॥७७॥ [९३
 ९९] ताम् अवोचम् अहं दीर्णां शंकितां शंकितो वचः । [९४
 १००] देवि रामस्य भर्तुम् ते सहायो भीम-विक्रमः ॥७८॥
 सु-ग्रीव इति वि-ख्यातो वानरेन्द्रोऽति-भीषणः । [९५
 १०१] तस्य मां विद्धि सचिवं हनूमन्तम् उपाऽऽगतम् ।
 भर्त्रा च प्र-हितस् तेऽहं रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ॥७९॥ [९६
 १०२] इदं च पुरुष-ज्याघ्र इक्ष्वाकु-कुल-नन्दनः ।
 अंगुलीऽयम् अभि-ज्ञानं प्राऽदात् तर्व यशेस्-विनि ॥८०॥ [९७
 १०३] तद् इच्छेयं त्वयांऽऽज्ञप्तं देवि किं करवाण्य् अहम् ।
 राम-लक्ष्मणयोर् मूलं नयामि त्वां किम् उत्तरम् ॥८१॥ [९८
 १०४] एतच् छुत्वा च हृष्टा सीता जनक-नन्दिनी ।
 अहं रावणम् उव-साद्य भ्रातृभ्यां गन्तुम् उत्सहे ॥८२॥ [९९

१. प्र-हि । २. ल_२-सीतायाश्चिन्तितो । फ च रा प्र ब म ल_१
 अ-ज्ञानक्याश्चिन्तितो । ३. अतः परमधिकः पाठः—म-इक्ष्वाकुकुलवि-
 ख्यातं संप्रवर्तयता मया । ततः सा वक्रकेशान्ता विश्वासमुपपादिता ॥
 ४. आ-वाष्पैर्विहितः । ल_२ अ-वाष्पोपहतः । ५. रा-तस्त्वं वक्तुम्-
 हंसि । च-तस्त्वं व० ॥ ६. प्र ब म ल_१ ल_२-देवी ॥ ७. फ च रा प्र ब
 म ल_१ ल_२-०न्द्रो महाबलः ॥ ८. फ-०ज्ञानमदात्त्व । आ-०ज्ञानं
 प्रदत्तं च । ९. आ-०स्त्विनम् ॥ १०. च रा प्र ब म-तवाज्ञसं । ल_१
 ल_२-तवाज्ञां वै । अ-तवाज्ञात् । ११. आ-वृत्तं ॥ १२. आ-हृष्ट्वा च ॥

१०५] प्र-णम्य शिरसां सीताम् अभि-वाद्य यशस्-विनीम् ।

राघवाऽऽह्लादन-करम् अभि-ज्ञानं मयाऽर्थिता ॥८३॥ [१००

१०६] एवम् उक्त्वा वराऽऽरोहा मैमैतं मणिम् उत्तमम् ।

प्राऽयच्छत् परमोद्-विप्रा वार्चां मां सं-दिदेश च ॥८४॥ [१०२

१०७] ततः प्र-णम्य शिरसा वैदेहीं सुसमा-हितः ।

प्र-दक्षिणम् उपाऽऽवृष्य स्व-कार्योद्यतं-मानसः ॥८५॥ [१०३

१०८] उक्तोऽहम् आर्यया वाक्यं वाष्प-गद्गदया गिरा ।

हनूमन् सर्व-वृत्तान्तम् इमं आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥८६॥ [१०४

१०९] श्रुत्वा यथा चे 'न-चिराद् उभौ तौ राम-लक्ष्मणौ ।

सुग्रीव-सहितौ वीराव् उपेयांतां तथा कुरु ॥८७॥ [१०५

११०] यद् अन्यथा भवेत् कार्यं द्वौ मासौ मम जीवितम् ।

न मां पश्यति काकुत्स्थो वि-नाथाम् ईहं शोचतीम् ॥८८॥ [१०६

१११] तच् छ्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो माम् अभ्य-अंपूरयत् ।

उत्तरं च मया दृष्टं कार्य-शेषम् अन-अन्तरम् ॥८९॥ [१०७

११२] ततोऽवर्धत मे कायो महापर्वत-सन्निभः ।

युद्धाऽऽकांक्षी वनं तच् च वि-नाशयितुम् अ-स्थितः २० [१०८

१. फ-सहसा । २. आ फ-अहमासं । ३. अ-०ज्ञानमयाचिबं ।
 फ च-मया विधिः । आ-मयार्पितम् । ४. अतः परमधिकः पाठः—म-अथ
 मामभ्रवीत्सीता गृह्यतामयमुत्तमः । मणिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु
 मन्यते ॥ ५. आ-तदा मे । फ-ममैवं । च-ममेतन् । ६. अ-वाचो मां
 सन्दिदेश ह । ७. अ-उपावर्त्य स्वकार्ये घृत० ॥ ८. आ-तथा । अ-
 तदा । ९. अ-हनुमन् मम वृ० । १०. आ अ-इदम् ॥ ११. फ-नापि ।
 अ-यथावदचि० । १२. आ-उपयातस् ॥ १३. अ-यद्यथा । १४. रा
 ष अ-इव ॥ १५. आ-अप्यपूरयत् ॥ १६. अ-विनाशितुमुपस्थितः ।
 रा प्र ब म ल, ल२-विनाशयितुमुद्यतः ॥

- ११३] तद् भग्नं वन-खण्डं तु भ्रान्त-त्रैस्त-मृग-द्विजम् ।
 प्रति-बुद्धा निर-पेक्षन्तं राक्षस्यो भ्रान्तै-लोचनाः ॥९१॥ [१०९
- ११४] मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समा-गम्य परस्परम् ।
 लंकाऽधि-पतये क्षिप्रं रावणायोऽऽचक्षिरे ॥९२॥ [११०
- ११५] राजन् वन-वरं दिव्यं तव भग्नं दुर-आत्मना ।
 चैत्य-प्रासाद-मुख्यश् च दुरै-धरः समर्द्धाँ-बलः ॥९३॥ [१११
- ११६] कपेर दुर-आत्मनस् तस्य तव विप्रिय-कारिणः ।
 वधम् आ-ज्ञापय क्षिप्रं यथा स वि-लयं व्रजेत् ॥९४॥ [११२
- ११७] तच् छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेणं वि-सृष्ट्वा भृश-दुर्जयैः । [११३पू
 N] पदाति-बल-सम्पन्नाः संमीपे प्रेषिता मम । [N
 राक्षसाः किं-करा नाम रावणस्य महौजसैः ॥९५॥ [११३उ
- ११८] तेषाम् अशीति-साहस्रैः शूल-मुद्गर-धारिणाम् ।
 ते मया तद्-वनोद्देशे परिघेणं नि-पातिताः ॥९६॥ [११४
- ११९] तेषां च^३ हत-शेषास् तु^३ दश-ग्रीवाय राक्षसाः ।

१. अ-च भीतस्तत्र० । आ-भ्रान्तस्तत्र मृ० । २. अ-निरी-
 क्ष्यन्त्य । ३. अ-भ्रान्तवत्तदा ॥ ४. फ-पराक्रान्तं । ५. फ-प्राचक्षुः ।
 सविस्तरम् ॥ ६. व-दुरासदं । ७. अ-रक्षिणः सुमहाबलः । ८. च रा
 प्र ल_१-चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबलः । रा व म-चैत्यप्राकारमुख्यञ्च
 त्वदर्थं सुमहाबल । ल_२-चैत्यप्राकारमुख्यं च त्वदर्थं सुमहाबलं ॥ ९.
 फ-नास्ति ॥ १०. फ-नास्ति ॥ ११. अ-सेन्द्रस्य । १२. फ-निर्विष्टा ।
 १३. रा म ल_१, ल_२-रणदु० । अ-भृशदुःखिताः । १४. ल_२-समीपं । १५. फ
 च रा प्र व म ल_१, अ-नास्ति । १६. अ-महायशः । १७. ल_२-नास्ति ॥
 १८. प्र म ल_१-साहस्रं । १९. फ-मया तस्मिन्वनोद्देशे । अ-तन्मया त० ।
 २०. फ प्र म ल_१-परिघेन । २१. ल_२-सर्वायसमयं घोरं प्रगृह्य परिघं तदा ।
 सर्वास्तान् सपरिकरान् सादयामि स्म संयुगे ॥ २२. फ-तु हतशेषाश्च ।
 च व-दु हत० ।

गत्वा न्य-अवेदयन् शीघ्रं हतं सैन्यं रणे मया ॥९७॥' [११५
 १२०] तच्च छुत्वा राक्षसेन्द्रेण मन्त्रि-पुत्रा महा-बलाः ।
 पदाति-बल-सम्पन्नाः समीपं प्रेषिता मम ॥९८॥ [११९
 १२१] सर्वाऽऽयसमे अहं घोरं^३ प्र-गृह्णं परिघं तदा ।
 सर्वास् तान् स-परीवारान् स्रुदयामि स्म सं-युगे ॥९९॥ [१२०
 १२२] स तान् अपि हतान् श्रुत्वा दश-ग्रीवः प्रताप-वान् ।^४
 प्र-हस्तस्य सुतं वीरं जम्बु-मालिनम् आदिशत् ॥१००॥ [N
 १२३] तं महाबल-सम्पन्नं राक्षसं रण-कोविदम् ।
 परिघेणाऽति-घोरेण रणे^५ स्रुदित-वान् अहम् ॥१०१॥ [N
 १२४] तं कुमारं हतं श्रुत्वा समरेऽतुल-विक्रमम् ।^६
 पंच सेनाऽग्र-गान् शूरान् प्रेषयामासं रौषणः ॥१०२॥
 १२५] तान् अहं संह सैन्येन स्रुदयित्वा महा-बलान् ।^७ [१२२
 १२६] युद्धाऽर्थी तोरणोदेशे तिष्ठामि रण-गर्वितः ॥१०३॥ [N

१. म-अतः परं प्रहस्तस्येत्यारभ्य परिघेणेत्यन्तः पाठो व्युत्क्रमेण क्रियताञ्चि
 पाठान्तरेण पठितः । आधिक्य-राक्षसैर्बहुभिः सार्धं घोरं तीव्रप-
 राक्रमम् । २. रा प्र ब म ल, ल_२-सर्वायसमयं घोरम् । अ-सर्वायसं
 महाघोरं । ३. फ-उद्यम्य । ४. अ-महत् । ५. आ-सपरिवारान् । ल_२-
 सपरिकरान् । अ-सपरिचरान् । ६. आ-स्रुदयामि सर्वे० । रा-सादमास
 सं० । ब म ल, ल_२ अ-सादयामि स्म सं० ॥ ७. अ-समरेऽतुलविक्रमः ।
 ८. रा ब ल, ल_२-१००-तमश्लोकादारभ्य १०४-तम श्लोकान्तः पाठो
 नास्ति । ९. फ-परिघेनाति० । १०. आ-तं वै । ११. फ-दृष्ट्वा । १२.
 म-नास्ति । १३. आ-०प्रगां । १४. म-वीरान् । १५. च-सप्त मन्त्रिसुतानय
 १६. आ-सर्वे० । १७. म-तानप्यहं तथा तत्र सबलान् समयोधयम् । च
 रा प्र ब ल, ल_२-नास्ति । १८. म-युद्धार्थं । १९. आ-तोरणोदेशं । २०.
 आ-रक्षामि । फ च रा प्र ब ल, ल_२-रक्षोभी । अ-पश्यामि ॥

प्राग् एवाऽन्यान् महा-शूरान् सप्त मन्त्रि-सुतान् अथ ।

[N] प्रेषितांस्तान् अहं सर्वान् स-सैन्यान् हतवान् रणे ॥१०४॥^१[N

१२६उ] तर्तः पुनर् दश-ग्रीवः पुत्रम् अक्षं महा-बलम् ।^२

१२७पू] राक्षसैर् बहुभिः सार्द्धं प्रेषयामास मद्-बन्धे ॥१०५॥^३[N

तम् अहं समरे हत्वा तोरणोत्तमम् आ-स्थितः । [N

[N] ततो द्वितीयं तनयं व्या-दिदेश स रावणः ॥१०६॥^४[१२५पू

१२७उ] तस्याऽप्य् अहं बलं सर्वं तं च राक्षस-पुंगवम् ।

१२९उ] दृष्ट्वा स्व-बलं-विष्टब्धं परं हर्षम् उपाऽऽगमम् ॥^५१०७[१२६

महता हि महा-बाहुः प्र-यत्नेन महा-बलम् ।

१३०] प्रेषयामास बहुभिः सह वीरैर् मदोत्-कटम् ।

१३१पू] तस्याऽपि हि मया सर्वं तत् सैन्यम् अव-सादितम् ॥१०८[N

अथेन्द्रजिन्-नामधेयो रावणस्याऽऽज्ञया पितुः ।

[N] मद् अन्तिकम् उपाऽऽयातो युद्धार्थं युद्ध-कोविदः १०९^६[१२५उ

सु-चिरं युद्ध-सक्तो मे बलवान् इन्द्र-जित् तदा ।

[N] अशकनुवंशं च मां जेतुं ब्रह्माऽस्त्रं समुदी(दै)रयत् ११०॥^७[N

१३१उ] ब्रह्मणोऽस्त्रेण मां बंधेवा प्रति-जग्राह दुस्-मतिः । [१२८उ

१. आ-सर्वा । अ-संख्ये । २. अ-हतवारणे । ३. च म-नास्ति । ४.

म-नास्ति । ५. फ-तत एनं । ६. म-दुर्जयम् । अ-वै पुनः । ७. प्र ब ल, १

ल-ततोऽक्षमपि स्वं पुत्रं प्राहिणोन्मदगर्वितम् । रावणो राक्षसेन्द्रोऽथ सोऽपि

तत्र हतो मया ॥ रा-नास्ति । ८. अ-तोरणं समुपस्थितः ।

९. रा प्र ब ल, ल-१०६-तमश्लोकदारभ्य १०८-तमश्लोकान्तः पाठो

नास्ति । १०. म-रणे सैन्यं तत्सर्वं समसूदयम् । ११. फ-दृष्ट्वास्त्रबलं ।

अ-दृष्ट्वादेवबलविष्टब्धः ॥ १२. म-दृष्ट्वेत्यारभ्य अशकनुवक्षित्यन्तः पाठो

नास्ति । १३. आ-मदोक्तैः । च-महोक्तम् । १४. आ फ च रा म अ-

नास्ति । १५. च बद्धं ।

मम चाऽवध्यतां ज्ञात्वा रज्जुभिस् त्वं अवे-बध्य वै ॥१११॥^१

१३२] रावणस्य समीपं तु नीतोऽहं तेन रक्षसा ।^३ [१२९

१३३पू] नीतो^४ दृष्टुं तदाऽहं तु रावणेन दूर-आत्मना^५ ॥११२॥

पप्रच्छ^६ चैवा^७ऽऽगमनं राक्षसानां तथा वधम् ।^{१०} [१३०

N] सर्वं च स मया तत्र सीतार्थं प्रति-जल्पितः^{११} ॥११३॥ [१३१

सीताया दर्शनाऽऽकांक्षी प्राऽऽप्तस् ते^{१२} भवनं^{१३} विभो ।^{१४}

N] पवनस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमान् अहम् ॥११४॥ [१३२

राम-दूतं च मां विद्धि सुग्रीव-सचिवं हरिम् ।

N] सोऽहं दूत्येन^{१५} रामस्य त्वत्-समीपम् उपाऽऽगमम् ११५ [१३३

१. आ-स्वपवध्य । च-स्ववध्यत । २. प्र ब ल_१ ल_२-तेन बद्धोहमस्त्रेण विमुक्तश्च विधैर्यवान् । द्रष्टुकामो दशग्रीवं बन्धसक्तोऽभवं तदा । म-ब्रह्मणोऽस्त्रेण स च मां बवन्धाशु महाबलः । अवध्यतां च मे ज्ञात्वा क्षिप्रकारी निशाचरः । अधिकश्च पाठः-ततो मामन्वबन्धत रज्जुभिस्तत्र राक्षसाः । रा-नास्ति ॥ ३. प्र ब ल_१ ल_२-नीतोहं राक्षसैर्घोरै रावणस्थान्तिकं तदा । म-रावणस्य समीपं च गृहीत्वा मामुपानयन् । रा-नास्ति । ४. फ-दृष्टे नीतस् । ५. म-दृष्ट्वा नीतं तदा मां तु रावणः स दुरात्मवान् । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ६. आ-पप्रच्छुश्चैव गमनं । ७. प्र ब ल_१ ल_२-रावणोऽपि तदानीं स वाक्यं मामब्रवीदिदम् । अतः परमधिकश्च पाठः-कस्त्वं वानर देवो वा यत्तो नागोऽपि वाऽसुरः । केन वा प्रेषितस्तूर्णं कथयस्व ममागतः । ततोऽहमब्रुवं तस्य वाक्यं वाक्यविशारदः । रा-नास्ति । ८. म-एवं तु । ९. म-सीतार्थमभिजल्पितः । आ-जल्पितं । १०. अ-स मया तत्र सीतार्थं सर्वं च प्रतिजल्पितः । रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. म-तवाहं । १२. म-त्ववद्भनं ततः । १३. रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । १४. रा प्र ल_१ ल_२-दूतेन । ब म-दूत्येन । १५. फ प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-उपागतः ॥

- मृणु चाऽपि समा-देशं यद् अहं प्र-ब्रवीमि ते ।
 राक्षसेश हरीऽऽशम् त्वां वाक्यम् आह समा-हितैः । [१३४
 N] धर्माऽर्थ-काम-सहितं हितं पथ्यम् इवाऽऽनमै ॥११६॥ [१३५उ
 ऋष्य-मूके नि-वसतः पर्वते चित्र-कानने ।
 N] राघवो रण-विक्रान्तो मित्रैतां समुपाँऽऽगतः ॥११७॥ [१३६
 तेन वै कथितं राज्ञां भार्या मे रक्षसा हृता ।
 N] तत्र स(सा)हाय्यं-हेतोस्त्वं सेनां त्वरयदुः-सहार्म ११८ [१३७
 वालिना हृत-राज्येन मया वै कारणेन सः ।
 N] चक्रेऽग्नि-साक्षिकं सख्यं राघवः सह-लक्ष्मणः ॥११९॥ [१३९
 तेन वालिनम् आ-हत्य शरेणैकेन सं-युगे ।
 N] वानराणां अहं राजा कृतः प्र-भवेता प्र-भुः ॥१२०॥ [१४०
 तस्य साहाय्यत् अस्माभिः कार्यं सर्वाऽऽत्मना भृशम् ।
 N] ततः प्राऽस्थापयम् तूर्णं सैमीपं ते स धर्म-वित् ॥१२१॥ [१४१
 क्षिप्रम् आ-नीयतां सीतां दीयतां राघवस्यै च ।
 N] यौवनं नै हरयो वीरा वि-श्रमन्ति बलं तव ॥१२२॥ [१४२
 वानराणां सै-भावो हि न ते न विदितः पुरा ।^c

१. ल_२ अ-ममादेशं । २. फ अ-हितम् । ३. च-इवाश-
 ताम् । रा ब ल_१ ल_२-इवाश्रताम् । प्र-इवाश्रताम् ॥ ४. आ-ऋक्षमू० ।
 ५. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-मित्रस्त्वं समु० ॥ अ-मित्रस्त्वाय समागतः । ६.
 आ-राजन् । ७. आ-सहाय्यार्थहेतोस्त्वं । ८. च-सेनास्वरय दुःसहाः ।
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-याचे परमदुःखितः ॥ ९. आ-कृत्वाग्नि० । अ-कृत्वा-
 ग्निसाक्षिकः ॥ १०. फ-वानराणां महाराजः । ११. अ-वतः ॥ १२.
 आ-कृत्यं ॥ १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-त्वत्समीपे । आ-पं मां ॥ १४.
 आ प्र म अ-सीतां । १५. फ च रा प्र म ल_१ ल_२ अ-राघवाय ॥ १६. आ-
 यावन्तो । फ-तावन्न ॥ १७. रा-णामभावश्च । फ-णां प्रभावोऽपि ।
 प्र ब म ल_१-स्वभावश्च ॥ १८. ल_२-नास्ति ।

- N] देवतानाम् अपि सन्न ये गच्छन्त्य् अ-निवारिताः ॥ १२३ ॥ [१४३
 N] इति वानर-राजस् त्वाम् आहेत्य् अभि-हितं मया । [१४४पू
 १३३उ] राम-दूतोऽहम् अस्मीऽति पुनश् चाऽऽवेदितं मया १२४ [N
 N] अवैक्षत स मां क्रुद्धश् चक्षुषा निर्-दहन् इव । [१४४उ
 तेन वध्योऽहम् आ-ज्ञप्तो रावणेन दुर्-आत्मना ॥ १२५ ॥ [१४५पू
 १३४] राक्षसाऽधि-पतिं ज्ञात्वा घातने मम निश्चितम् । [N
 विभीषणो नाम ततस् तस्य भ्राता महा-मतिः ।
 १३५] तेन राक्षस-राजोऽसौ याचितो मम कारणान् ॥ १२६ ॥ [१४६
 १३६पू] दूता वध्यो न दृष्टा हि राज-शौखेषु रावण ।
 N] दूतेन भवितव्यं हि यथाऽभिहित-वादिना ॥ १२७ ॥ [१४८
 N] सु-महत्य् अपराधेऽपि दूतस्याऽतुल-विक्रम ।
 १३६उ] विरूप-करणं दृष्टं ताडनं चाऽपि शास्त्र-तः ॥ १२८ ॥ [१४९
 N] विभीषणेनैवम् उक्तो रावणो राक्षसेश्वरः ।
 १३७उ] राक्षसान् आ-दिदेशाऽथ लांगूलं दह्यताम् इति १२९ [१५०
 ततस् तस्य वचः श्रुत्वा लांगूलं ते समन्त-तः ।
 १३८] वेष्टयन् छण-वस्त्रैश् च पटैः कार्पासिकैस् तथा १३० [१५१

१. फ च रा प्र ब व ल_१-सदो । २. आ फ च रा प्र म-
 मन्त्रिताः । ३. ल_२-नास्ति ॥ ४. अ-अभिहितं । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. अ-क्रोधाच् ॥ ७. आ-राक्षसानामपि राज्ञा । फ-राक्षसानां परं ज्ञात्वा ।
 च-राक्षसानां वधं ज्ञात्वा । अ-राक्षसेन परिज्ञात्वा । ८. रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-घातेन । अ-पापेन । ९. फ अ-निश्चियम् । १०. आ-
 नामतस्तस्य भ्राता स । ११. रा अ-दुतिः ॥ १२. रा ल_१ ल_२-दूतवध्या ।
 १३. आ-राजन् शास्त्रे ह । फ च-राजन् शा० ॥ १४. च रा प्र म ल_१ ल_२-
 लांगूले । व अ-लांगूले ॥ १५. अ-च । १६. आ-वेष्टयं छ० । फ-
 वेष्टयश्छनवस्त्रैश्च । रा-वेष्टयजीर्णवस्त्रैश्च । प्र म ल_१ ल_२ अ-वेष्टयशण-
 वस्त्रैश्च ॥

राक्षसा बद्ध-सन्नाहास् ततस् ते चण्ड-विक्रमाः । [१५२पृ
 N] लांगूलम् अग्नि-संयोगैः संस्कर्तुम् अभिसं-स्थिताः ॥१३१॥ [N
 N] क्रुद्धाः किलकिलायन्तस् ते शस्त्र-वर-पाणयः । [N,
 १३९पृ] आऽदीपयन्त मे पुच्छं स्नेहाऽक्तं दुष्ट-चेतसः ॥१३२[१५२उ
 बद्धस्य बहुभिः पाशैर् यन्त्रितस्य च रँज्जुभिः ।
 N] न मे पीडा भवेत् काचिद् दिदँत्तोर नगरीं दिवा ॥१३३॥ [१५३
 N] ततस् ते राक्षसाः शूरा बद्धं माम् अग्नि-संस्कृतम् ।
 १३९उ] घोषयन्तो महाँ-काया नगरी-द्वारम् आऽगमन् १३४॥ [१५४
 ततोऽहं सु-महद् रूपं सं-क्षिप्य पुनर् आत्मनः ।
 १४०] बंधान् सर्वान् समा-क्षिप्य प्रकृति-स्थः पुनः स्थितः १३५[१५५
 आयसं परिघं प्राऽऽप्य नगर-द्वार्य् अहं पुनः ।
 १४१] राक्षसांस् तान् संमा-हृत्य सुदयामि स्म सर्व-तः ॥१३६॥ [१५६
 लांगूलेन प्र-दीप्तेन तां पुरीं साऽदृ-त्तोरणाम् ।
 १४२] देहाम्य् अहर्मै अ-संभ्रान्तो युगाऽन्ताऽग्निर् इव प्र-जाः १३७[१५७
 दग्धा लंका ततः पश्चाच् छंका माम् अभ्य-अपद्यत ।
 १४३] दग्धा सीता न सं-देहो दुष्-कृतं खँलु मे कृतम् ॥१३८॥ [१५८
 खे गँतानां ततो वाक्यं चारणानां मँया श्रुतम् ।

१. अ-क्रुद्धम् । २. ल१ ल२-अदी० ॥ ३. आ-राक्षसैः । ४. च-
 पीडाभवत्काचिद् दि० । रा प्र ब ल१ ल२-पीडाभवत्काचिद्विधक्षो । म-पीडाभव-
 त्काचिद्विधक्षो ॥ ५. फ-क्रुद्धा । ६. फ-अपि संयुतम् । ७. आ-महारावान् ॥
 ८. च रा प्र ब म ल१ ल२-पुनः ॥ ९. च-नास्ति । १०. फ-समुत्पत्य ।
 अ-समाप्लुत्य । ११. अ-शः ॥ १२. आ-साह० । १३. रा प्र ब म
 ल१ ल२-दग्धवानहम० ॥ १४. आ-दग्ध्वा लंकां ततश्चाहं संकामभ्य-
 वपद्यत । च-दग्धा लंका ततश्चाहं शंका मा० । रा प्र ब म ल१
 ल२-लंकां दग्धवतश्चैव शंका मे समजायत । अ-दग्धा लंका ततः पश्चा-
 ञ्छोकमभ्यवपद्यत । १५. फ-सुमहत् ॥ १६. आ-स्वग० । १७. अ-च मे ॥

दग्धेयं नगरी लङ्का साऽट्ट-प्राकार-तोरणा । [N
 १४४] जानकी तु नं दग्धेति विस्मयोदात्तं-भाषिणाम् १३९ [१६१उ
 ततो मे हर्ष उत्पन्नः श्रुत्वा ताम् अद्भुतां गिरम् । [१६२प
 N] खै गैतानां वचैः श्रुत्वा हर्षाद् द्विगुण-विक्रमः ॥ १४० ॥ [N
 पुच्छं निर्-वाप्य सहसा समुद्रे लवणाऽम्भसि ।
 N] निश्चयाऽर्थं पुनस् तत्र गत्वा दृष्ट्वा च जानकीम् ॥ १४१ ॥ [N
 अभि-वाद्य ततो देवीं गमनाऽर्थेऽहम् उँत्सुकः ।
 N] अरिष्टं नगम् आ-साद्य पुप्लुवे सरितां पतिम् ॥ १४२ ॥ [N
 शत-योजन-विस्तीर्णं वेगेन हरि-यूथपाः ।
 N] आंगतोऽहं गिरि-श्रेष्ठं' भवतां दर्शनोत्सुकः ॥ १४३ ॥ [N
 एतद् राम-प्रभावेण वैदेह्याश् च तपो-बलात् ।^२
 १४५] सु-ग्रीवस्य प्रीत्य्-अर्थं मया सर्वम् अनु-ष्ठितम् ॥ १४४ ॥ [१६८
 एतत् सर्वं यथा-तत्त्वं यथा-वद् उप-वर्णितम् ।^३

१. फ अ-न तु । २. रा-विस्मयादिति भाषिताम् । प्र ब ल,
 ल_२-विस्मयादिति भाषितम् । म-विस्मयादिति भाषिताम् ॥ ३. आ प्र
 म ल, ल_२-खग० । ४. आ-च श्रुता च । ५. फ अ-नास्ति ॥ ६. फ अ-
 गत्वा च तां पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्य ह मातरम् । अतः परमधिकः पाठः—च
 रा प्र ब म ल, ल_२-गत्वा च तां पुनर्दृष्ट्वाऽभिवाद्याहमागतः ॥ ७.
 च रा ब प्र म ल, ल_२-गमनार्थं । ८. फ अ-१४२-१४३श्लोकौ न
 स्तः ॥ ९. प्र म ल, ल_२-पुंगवाः । च रा ब-पुंगवः । १०. च रा ब
 प्र म ल, ल_२-आदरादहं । ११. आ-०श्रेष्ठे ॥ १२. च रा ब
 म प्र ल, ल_२-द्विवारं पठितः ॥ १३. फ-एतत्सर्वं मया तत्त्वं
 समासादुपदेशितम् । च-एतत्सर्वं यथातत्त्वं समासादुपवर्णितम् । रा प्र

१.४६] अत्र यन् न कृतं किञ्चित् तत् पुनः क्रियताम् इति ॥ १.४५[१.६९

हृष्योर्वे रामायणे सुन्दर-काण्डे हनुमत्-कर्म-निवेदनं
नाम षटपञ्चाशः सर्गः ॥५६॥

—:०:-

ब म ल_१ ल_२—एतत्सर्वं यथात्सर्वं समासेनोपवर्णितम् । अ—सर्वमेतन्मया
तत्सर्वं समासादुपवर्णितम् ।

१. फ च रा प्र ब म—यद्भ्रानन्तरं कार्यं तत्सर्वं क्रियतामिति ।
अ—प्रख्याय च कृतं कृत्यं तत्पुनः क्रियतामिति ॥ २. ल_२—इति । ३. आ—
०कर्मनिवेदनो । ब—हनुमन्निवेदनं । अ—हनुमत्कर्मनिवेदने सागरप्रत्याकं-
षणो नाम ॥

[वं-५७,५८]= [सप्तपंचाशः सर्गः] =[दा-५९,६०]

- एवम् आख्याय तत् सर्वं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।
 १] भूयः समुप-चक्राम वचनं वक्तुम् उत्तमम् ॥१॥ [१
 स-फलो राघवोद्योगः सु-ग्रीवस्य च संगमः ।
 २] शीलम् आ-साद्य सीताया मम च पुर्वेनं महत् ॥२॥ [२
 आर्यायाः सदृशं शीलं सीतायाः पुवर्गभाः ।
 ३] तपसा धारयेत् लोकान् क्रुद्धा सा निर्-दहेद् अपि ॥३॥
 सर्वथाऽतिप्र-भावोऽसौ रावणो राक्षसाऽधिपः ।
 ४] पर्यंतः स्पृशतः साध्वीं गात्रं न शतधा गतम् ॥४॥ [३
 न तद् अग्नि-शिखा कुर्यात् सं-स्पृष्टा पाणिना सती ।
 ५] जनकस्य सुता कुर्याद् यत् क्रोध-कलुषी-कृता ॥५॥ [४
 अशोक-वनिका-मध्ये रावणस्य दुर्-आत्मनः ।
 ६] अधस्ताच्च छिंशिपायाः सा ह्य-अध्य-आस्ते शोक-कर्षिता ६[२४
 ७] राक्षसीभिः परि-वृता शोक-संताप-दुर्मनाः ।
 N] मेघं-लेखा-परि-वृता चन्द्र-लेखेव निष्-प्रभा ॥७॥ [२५
 N] न चिन्तयति वैदेही रावणं बल-दर्पितम्^{१०} ।

१. अ-उत्तरम् ॥ २. फ-संभ्रमः । ३. ल_१-शीघ्रम् । ४. आ-
 शी० । ५. व-मम कर्म च वा । म-सफलो मम च । ल_१-मम तद्दर्शनं ।
 रा-मम च पौरुषं । प्र च-मम च क्रमणं । ६. आ-प्रति । म-भ्रमः ॥
 ७. अ-पुनः ॥ ८. च-सर्वार्थनिष्प्र० । आ-०थानिष्प्र० । अ-०था
 विप्र० । ९. अ-०सेश्वरः । १०. च रा व अ म ल_१ ल_२ अ-यस्य तां ।
 ११. आ-कृतम् ॥ १२. अ-प्राणिना ॥ १३. अ-अधस्ताच्छिंशितायाः ॥
 १४. ल_१ ल_२-बुद्धितः पाठः । १५. अ-०कर्षिता । १६. ल_१ ल_२-बुद्धितः
 पाठः ॥ १७. अ-बुद्धितः पाठः ।

- ७३] पति-व्रता तु सा देवी सततं सुव्यव-स्थिता ॥२८॥ [२६
 अनु-रक्ता हि वैदेही^२ रामं सर्वाऽऽत्मना शुभा ।
 ८] अनन्य-चित्ता रामे सा पौलोमीऽव पुरं-दरे ॥१९॥ [२७
 तद् एव वासः सरजः पांशु-ध्वस्ता तथैव सा^१ ।
 ९] शोक-संताप-दिग्धाऽगी सीता भर्तृ-हिते रता ॥१०॥ [२८
 सा मया राक्षसी-मध्ये तर्ज्यमाना पुनः पुनः ।
 १०] राक्षसीभिः सु-घोराभिर् दुष्टाभिः प्रमदा-वने ॥११॥ [२९
 एक-वेणी-धरा दीना भर्तृ-चिन्ता-परायणा ।
 ११] अधः-शय्या विवर्णाऽगी पद्मिनीऽव हिमाऽऽगमे ॥१२॥ [३०
 रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्तव्ये कृत-निश्चया ।
 १२] कथं-चिन् मृग-शावाऽत्ती विश्वासम् उपे-पादिता ॥१३॥ [३१
 ततः सं-भाषिता चैव तत्रम अर्थं च^३ दर्शितो ।
 १३] राम-सुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१४॥ [३२
 नि-र्यमं समुद्-आचौरं भक्तिं भर्तरि चोत्तमार्थं । [३३पू.
 १४] यौ धारयति लोकेषु सार्ध्वी सेत्य् अभि-धीयते ॥^{११}१५॥ [४
 सर्व-था सीतेया दग्धम् तपसा स^३ निशा-चरः । [N

१. आ-पातिव्रतत्वे । च रा ब प्र म ल_१ ल_२-पतिव्रतात्वे ।
 २. अ-नुदितः पाठः ॥ ३. अ-वृत्ता । ४. आ-रामे तु । च-
 रामेऽपि । ब प्र म ल_१ ल_२ च अ-रामेण ॥ ५. अ-च । ६. फ-सा एक-
 वल्लसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च । ७. फ-दीनांगी ॥ ८. आ-०णा ।
 ल_२-०नः । ९. रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-रक्षिता ॥ १०. प्र-०णान्ताञ्जिवृ० ।
 ल_१ ल_२-०णार्थाञ्छिवृ० । ११. अ-कृतनिश्चया ॥ १२. फ-प्रदर्शिता । १३.
 आ-०गतम् ॥ १४. आ-०मः । १५. आ-०रो । १६. आ-भर्तृभक्तिरिवोत्तमा ।
 १७. प्र म ल_१ ल_२-सा । १८. अ-सा साध्वीत्यं । १९. आ-यत्सा
 धारयते तस्य महान्स खलु रावणः ॥ २०. रा म-तपसा । २१. रा म-
 ०स्सीतया । २२. ल_१-च ।

निमित्त-मात्रं रामम् तु वधे तस्य भविष्यति ॥१६॥ [N३३उ
एवम् आस्ते महा-भागा सीता शोक-परायणा ।

१५] यद् अत्र प्रति-कर्तव्यं तत् सर्वं क्रियताम् इति ॥१७॥ [३५
तस्य तद् वचनं श्रुत्वा वालि-सूनुर् अभाषत ।

५८, १] जाम्बवन्त-प्रमुखान् सर्वान् अनु-मान्य महा-कैपिः १८ [६०, १, N
अस्मिन् एव-विधे^१ कार्ये भवतां च नि-वेदिते ।

२] न्याय्यं च सह वैदेह्या द्रष्टुं नृप-चराऽऽत्म-जौ ॥१९॥ [N
अहम् एको हि पर्य-आप्तः स-रात्स-गणां पुरीम् ।

३] लंकां तु तर्सा हन्तुं रावणं च बलोकटम् ॥२०॥ [२
किं पुनः सहितो वीरैर् बलवद्भिः कृताऽऽत्मभिः ।

४] कृताऽऽस्त्रैः प्लवने शक्तैर् भवद्भिर् विजंयोद्यतैः ॥२१॥ [३
अहं रावणं संख्ये स-सैन्यं स-पुरः-सरम् ।

५] स-पुत्रं वि-धमिष्यामि स-सुहृद्-बान्धवं युधि ॥२१॥ [N
ब्रौह्मम् ऐन्द्रं च रौद्रं च वायव्यं वारुणं तथा ।

६] यदि शक्र-जितोऽस्त्राणि दुर्नि-वीर्याणि^२ सं-युगे ॥^३ २३॥ [N
तान्य् अहं वि-धमिष्यामि हनिष्यामि च^४ राक्षसान् ।

७] तद् भवद्भिर् अनु-ज्ञातो दर्शयामि स्व-विक्रमम् ॥२४॥^५ [N

१. आ-०भूतो । २. अ-०वन्तप्र० । ३. च-हनुमान्स ।
४. फ-०पीन् । ५. च रा व प्र म ल, ल_२-०व महाकार्ये । ६. फ-०न्याय्यौ
नः । ७. फ अ-लङ्कां तां । ८. रा व प्र म ल, ल_२-नाशयितुं । ९. अ-
०स्त्रैश्च वने० । आ-०स्त्रैः प्लवणे । प्र म ल, ल_२-०स्त्रैः प्लवणैः । अ-०स्त्रैश्चरणे ।
१०. फ-०स्थितम् । अ-०द्यतैः ॥ ११. अ-०पुरं बलम् । १२. ल_१-नुदितः
पाठः । १३. म-०वाराणि । प्र-नुदितः । १४. प्र-नुदितः पाठः । १५. ल_१, ल_२-
नास्ति । १६. प्र ल_२-नुदितः पाठः । १७. आ च प्र ल_२-निहंष्यामि च ।
रा-विनिहंष्यामि । १८. फ च-भवद्भिर्ननु० । रा म ल_२-भवद्भिर्भयनु० ।
व-भवद्भिर्भयनु० । १९. फ च-तवि० । प्र-सुवि० । २०. ल_१-ल-नास्ति ।

- मयाऽतुल्या वि-सृष्टा च शैल-वृष्टिरं अन्-अन्तरा ।
 ८] देवान् अपि रणे हन्यात् किं पुनस् तान् निशा-चरान् ॥२५॥ [N
 अतीऽयात् सागरो वेलां मन्दरः प्र-चलेत् तथौ ।
 ९] जाम्ब-व्रतं न समरे जयेयुर् युधि राक्षसाः ॥२६॥ [N
 सर्व-राक्षस-संघातौ राक्षसेश्वर-पूर्वकाः ।
 १०] अलम् एको हि निर्धने तेषां वायु-सुतः कपिः ॥२७॥ [N
 पनंसस्योरु-वेगेन नलस्य च महाऽऽत्मनः ।
 ११] गिरंयश् च वि-दीर्यन्ते^० किं पुनर् युधि राक्षसाः ॥२८॥ [N
 नं^० देवांऽसुर-यक्षेषु पन्न-गेषु नगेषु^३ चं^३ ।
 १२] मैन्द्रस्य प्रति-योद्धारं पश्येयं द्वि-विदस्य वीं ॥२९॥ [N
 अश्वि-पुत्रौ महा-वेगौ तौ हि^६ प्लव-नोत्तमौ^६ ।
 १३] पितामह-चरोत्सेकात् परमं यत्नम् आ-स्थितौ ॥३०॥ [N
 अश्विनोर माननाऽर्थे हि^० सर्व-लोक-पितामहैः ।

१. रा ब प्र म ल_२-मत्पौरुष वि० । फ अ-०द्यात् । ल_१-ब्रुदितः
 पाठः । २. फ अ-०ष्टिरं । ३. फ-०लेदपि ॥ ४. फ-०संघा ये । रा-०संघा-
 तान् । अ-०संघातास्तु । ५. आ-०सेस्त्र० । फ-०सेभ्यश्चर । रा-०वैकं । ब प्र म
 ल_१ ल_२-०वैकान् । ६. रा म-निहन्तुं हि । ब-हि निघने । ७. रा म-रुपिर् ।
 ब-अयं । ८. रा म-वायुसुतो ब्रह्म । ब-वायुसुतः प्रभुः । प्र ल_२-
 वायुसुतो जवे । ल_१-वायुसुतो ब्रह्म । ९. ल_१-परमस्यो । १०. फ-
 ०योप्यवदीर्येयुः । ब प्र म ल_१-०योपि । ल_२-यो हि । ११. आ-स देवा० ।
 फ-०देवेष्व० । प्र-तदेवा० । १२. फ रा ब म ल_१ ल_२-नरेषु । प्र-
 सुरेषु वा । च अ-नागेषु वा । १३. आ रा-०मैन्द्रस्य । १४.
 ब प्र म ल_१ ल_२ अ-च । १५. रा ब प्र म ल_१ ल_२-०वेगावेतौ ह्य० ।
 आ-अश्विनागरुहावेतौ । १६. आ अ-महाप्लवगसत्तमौ । १७. आ-
 अश्विनौ मनितायौ हि । फ-अश्विनौ मननार्थं च । अ-अश्विनौ बलिनौ
 यौ हि । १८. अ-०महैः ॥

- १४] सर्वाऽर्वाध्यत्वम् अतुलम् उभयोर् दत्तवांसु तथा ॥३१॥ [N
तेनोत्सेकेन महता प्र-मध्य महतीं चमूम ।
- १५] सुराणाम् अमृतं वीरौ पीत-वन्तौ पुत्र-गमौ ॥३२॥ [N
तद् एताव् अपि सं-क्रुद्धौ स-वाजि-रथ-कुंजैराम् ।
- १६] लंकां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ॥३३॥ [N
अ-युक्तं हि विना देवीं सीताम् असित-लोचनाम् ।
- १७] समीपे गमनं तस्य राघवस्य महाऽऽत्मनः ॥३४॥ [४
दृष्टा देवी न चाऽऽनीतेत्य् एवं तत्र नि-वेदितुम् ।
- १८] अ-युक्तंमं अपि जानामि भवद्भिः ख्यात-कर्मभिः ॥३५॥ [५
उ१९] नं हि वैः पुत्रेने कश्चित् नाऽपि कश्चित् पराऽऽक्रमे ।
तुल्यः समस्त-दैत्येषु लोकेषु हरि-सत्तमाः ॥३६॥ [६
- २०] जित्वा लंकां राक्षसांश् च हत्वा तं रावणं रणे ।
- पू२१] सीताम् आ-दाय गच्छामः सिद्धाऽर्था दृष्ट-मानसाः ॥३७॥ [७
तेष्व् एवं हत-शेषेषु राक्षसेषु हनूमतीं ।
N] किं प्राऽऽप्त-कालं कर्तव्यं प्राऽऽप्य गच्छाम मैथिलीम् ३८ ॥ [८
राम-लक्ष्मणयोर् मध्ये न्येस्येम जनकाऽऽत्म-जाम् ।

१. ल_१ ल_२-०युध्य० । २. आ ल_१ ल_२-तदा । ३. ल_१-तेनास्तु० ।
४. व प्र ल_२-ह्वोत्तमौ । ५. अ-०रौ । ६. ल_२-०न्ति । ७.
फ च-० पं ग० । ८. फ ल_१-सीता । ९. ल_२-नास्ति । १०. रा व प्र
म ल_१ ल_२-०कमिव । ११. च-रहितः । रा व ल_१ अ फ-
नहि नः । १२. आ-प्लवणे । १३. ल_१ ल_२-सामरदै० । अ-सागरदै० ।
१४. आ-लंकां सरक्षौवां । रा व प्र म ल_१ ल_२-सरक्षसां लंकाम् ।
१५. च रा व प्र म ल_१ ल_२ अ-तेष्वहम् । १६. फ-रक्षस्तु हरि-
सत्तमाः । १७. रा प्र म ल_१ ल_२-०मि । १८. फ-म्वसामो ।
च रा व प्र म ल_१ ल_२-म्वसेत्स । अ-संम्यस्य ।

उ२१] किं परि-क्लिश्य तान् सर्वान् वानरान् वानरर्षभान् ॥३९॥ [९

नयम् एव हि गत्वा तान् हत्वा राक्षस-पुंगवान् ।

N] राघवं द्रष्टुम् अर्हामः सु-ग्रीवं सहै-लक्ष्मणम् ॥४०॥ [१०

इत्यौषे रामायणे सुन्दर-काण्डे अंगद-वाक्यं

नाम सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥५७॥

१. फ व म-०र्षभाः । ल_२-०र्षभः । अ-०र्षभ । २. अ-
वयं समभिगत्वा । फ-वयमेव हि हत्वा । ३. अ-च स ल० । ४. आ-
सुन्दरकाण्डे । रा-श्रीरामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । अ-
सुन्दरकाण्डे उद्योगपर्यणि ॥

[वं-५९]= [अष्टापंचाशः सर्गः] =[दा-६०, ६१]

अंगदस्य वचः श्रुत्वा जांबवान् वाक्यम् अब्रवीत् ।

१] नैषा बुद्धिर् महा-बाहो यद् ब्रवीषि महा-कपे ॥१॥ [११
वि-चेतुं वयम् आ-ज्ञप्ता दक्षिणां दिशम् उत्तमाम् ।

२] नोऽऽनेतुं कपि-राजेन नैवं रामेणं धीमता ॥२॥ [१२
कथञ्चिन्निर्-जितां सीताम् अस्माभिर् नोऽभि-रोचयेत् ।

३] राघवो नृप-शार्दूलः कुलं व्यप-दिशन् स्व-कर्म ॥३॥ [१३
प्रति-ज्ञाय स्वयं राजां सीता-विजयम् अग्र-तः ।

४] सर्वेषां कपि-मुख्यानां कथं मिथ्या करिष्येति ॥४॥ [१४
वि-पुलं कर्म चं कृतं भवेत् तुष्टिर् न तस्य तुं ।

५] वृथा वो दर्शितं वीर्यं भवेद् वानर-पुंगवाः ॥५॥ [१५
तस्माद् गच्छामहे सर्वे यत्र रामः स-लक्ष्मणः ।

६] सु-ग्रीवश् च महा-तेजाः कार्यस्योऽस्य नि-वेदने ॥६॥ [१६
N] जगृहुस् तेऽर्थं तद् वाक्यं कपेर जाम्ब-वतस् तदा । [६१, १५

७] बाढम् इत्य-एव चोक्त्वा वै प्र-स्थानं सम्-अरोचयन् ॥७॥ [N
N] अंगद-प्रमुखा वीरा जाम्ब-वांश् चं महा-कपिः । [१७

८] प्रीति-मन्तश् च ते सर्वे वायु-पुत्र-पुरः सरा (ः) ॥८॥

१. आ-महाबुद्धेः । २. ल_२-विक्रेतुं । ३. अ-आदिष्टा । ४. च-
नानेन । रा प्र ष ल_२-तेनैव । म ल_१-तेन वै । ५. रा म ल_१-राघवेण च ।
प्र ष ल_२-रामेणैव च । ६. अ-कथं विनिरं । ७. आ-नावरो । रा प्र ब
म ल_१ ल_२-नैव रो । अ-०भिरभिरो । ८. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
महत् । ९. फ-०ज्ञातं । अ-०ज्ञातुं । १०. अ-राज्ञा । ११. रा-न च ।
१२. अ-भविष्यति । १३. च रा प्र ब ल_१ ल_२-तच्छ्रुत्वा । अ-कर्ता वै ।
१४. फ प्र ल_१ अ-च । १५. फ-कार्यस्य विनिवेदने । १६. अ-ते च ।
१७. आ-हृत्मांश्च ।

महेन्द्राऽग्रं परित्यज्य पुप्लुवुर् वानरोत्तमाः ।

- N] मेरु-मन्दर-संकाशा मत्ता इव महा-गैजाः । [२
 ८पू] छादयन्त इवाऽऽकाशं कपयस् तोय-दो यथो ॥१॥ [३
 सं-पूज्यमौनं भूतैश् च हनुमन्तं महा-बलम् ।^१
 ९] कपि-श्रेष्ठा महा-कायाः पिबन्त इव दृष्टिभिः ॥१०॥ [४
 रामेस्य चाऽर्थ-सिद्धिं च भर्तुश् च वि-पुलं यशः ।
 १०] समा-धाय समृद्धाऽर्थाः कर्म-सिद्धिम् अन्-उत्तमार्गं ॥११॥ [५
 प्रियाऽऽख्यानोत्सुकाः सर्वे सर्वे युद्धाऽभि-नन्दिनः ।^२
 ११] सर्वे राम-प्रतीकारे निश्-चितोऽर्था मर्नेस्-विनः ॥१२॥ [६
 प्रवमानाः खंभु आ-श्रित्य ततस् ते काननौकसः ।
 १२] नन्दनोपमम् आ-सेदुर् वनं दुम-लताऽऽकुलम् ॥१३॥ [७
 यत् तन् मधु-वनं श्री-मत् सु-ग्रीवस्य सु-रक्षितम् ।
 १३] अ-घृष्यं सर्व-भूतानां सर्व-भूत-मनो-हरम् ॥१४॥ [८
 यद् रक्षति महा-वीर्यः सदा दधि-मुखः कपिः ।
 १४] मातुलः कपि-मुख्यस्य सु-ग्रीवस्याऽमितौजसः ॥१५॥ [९
 ते तद् वनम् उपाऽऽगम्य बभूवुर् दृष्ट-मानसाः ।
 १५] वानरा वानरेन्द्रस्य मनः-कान्तं मनो-रमं ॥१६॥ [१०

१. अ-महेन्द्रादि । २. फ प्र ब म ल, ल_२-वानरर्षभाः ।
 ३. फ-०द्विपाः । ४. च रा प्र ब म ल, ल_२-तोयदोपमाः । ५. आ-०मान-
 स्तु तैश्च । ६. अ-समाश्रयमानो भूतैस्तैर्जाबवान्मुमहाबलः । ७. रा प्र ब म
 ल, ल_२-०श्रेष्ठ म० । अ-हनुमन्तं महावेगं । ८. फ-कपीत्यारभ्य सर्वे रामेत्यन्तः
 पाठो नास्ति । ९. प्र म ल, ल_२-राधवस्यार्थसिद्धिं च । अ-रामस्य
 चार्थसंसिद्धिं । १०. अ-जसः । ११. रा प्र ब म ल, ल_२-नास्ति ।
 १२. अ-निश्चिताश्च म० । ल_२-निश्चिताऽर्थास्तपस्विनः । १३. अ-०णा ।
 १४. फ-समाश्रित्य । १५. अ-दि चेच्छितम् । १६. आ-भूतैश्च
 रा म ल, ०-लोकानां । १७. रा म ल, ०-वीरः । १८. रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-०हरम् ॥

ततस् ते वानरा हृष्टा दृष्ट्वा मधु-वनं महत् ।

१६] हनूमन्तम् अयाचन्त जाम्बवत-प्रमुखास् तदा ॥१७॥

स चांगदम् उपाऽऽगम्य याचति स्म तदा मधु ।^१

१७] सिद्धाऽर्थानां किलाऽस्माकं प्रसादं कर्तुम् अर्हसि ॥^१ १८॥ [N

अंगदस् तु हनूमन्तं प्र-शंस्य शुभया गिरा ।

१८] किम् इच्छसि वदस्वेति प्रीतो वाक्यम् उवाच ह ॥१९॥ [N

अंगदस्य वचः श्रुत्वा हनूमान् हरि-पुंगवः ।

१९] ज्ञातिभिः सहितो हर्षाद् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥२०॥ [N

राज्ञस् तु यँत ते^२ पितुर् अप्य् अ-प्रघृष्यं

वनं बभूवाऽप्रतिमं सु-गुप्तम् ।

तद् देहि दायं हरि-पुंगवानां

सुदुर्-लभं नो हरि-राज-पुत्र ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानर-प्रत्यागमनं

नामाऽष्टापचाष्टः सर्गः ॥५८॥

१. अ-नास्ति । २. आ-याचन्ति । रा प्र ब म ल, ल-याचते ।

३. अ-कुमारमयभ्याचन्त मधुनि मधुपिङ्गलाः । ४. अ-इतः परं सर्गान्तः पाठो नास्ति । ५. ब-प्रशंस्य । ६. फ-वाक्यं शुभ वहम् । ७. फ-ते यत् ।

८. फ-तुष्ट्यै । ९. ल, -इति । १०. आ-उद्योगपर्वणि वानर० । च-वानरप्रत्यागमनं । ११. अ-सर्गसमाप्तिर्नास्ति ॥

[वं-६०]= [एकोनषष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

- श्रुत्वा हनुमतो वाक्यम् अंगदः प्र-वरांसगदः ।
१] प्रत्य-उवाच महा-तेजाः पिबन्तु हरयो मधु ॥१॥^१ [२
ततः कुमारस् तान् सर्वान् जाँबवान्-प्रमुखान् हरीन् ।
N] अनु-मान्य ददौ तेषां नि-सर्गं मधु-भक्षणे ॥२॥ [६०, ६१
अवश्यं कृत-कार्यस्य कार्यं हनुमतो वचैः ।
२] अ-ऋत्तव्यम् अपि प्राज्ञैः किम्-अंग पुनर् ईदृशम् ॥३॥^२ [३
एतत् तु वचनं श्रुत्वा अंगदस्य मुखोद्-गतेम् ।
३] साधु साध्व इति सं-हृष्टा वानराः प्रत्य-अपूजयन् ॥४॥ [४
अंगदेनाऽभ्यनु-ज्ञाताः प्र-हृष्टासं ते तु वानराः । [N
४] पूजयित्वाऽंगदं सर्वे यूथं-पं यूथ-पर्षभाः ।
५पू] जग्मुर् मधु-चनं रमेयं नदी-वेगं इव द्रुतेर्मे ॥५॥ [५
N] ते प्र-विष्टा मधु-चनं पालीन् नोऽगणयन्स् तदा ।
५उ] अति-हर्षार्शं चै पटवः सीताया दर्शनेन च ॥६॥ [६
६पू] उद-पत्य च ततः सर्वे वन-पालीन् समन्त-तः ।
तार्दयन्ति स्म तरसा प्र-विशन्ति दिशो दश । [७

१. फ-हनू० । २. प्र ब म ल, ल_२-वाक्यं वानरप्रवरोऽंगदः । ३. अ-
नास्ति । ४. च-जांबवान् प्र० । ५. प्र ब म ल, ल_२-विसर्गं । अ-निःसर्गं । ६. आ-
वद् । ७. अ-३-यश्लोकादारभ्य ७-मश्लोक्तः पाठो नास्ति । ८. रा प्र ब म ल, ल_२-एवं ।
९. फ च प्र रा ब म ल, ल_२-मुखाच्छ्रुतम् । १०. च रा प्र म ल, ल_२-प्रहृष्टा वान-
रास्तु ते । ११. फ-यूथपा यूथपर्षमम् । १२. फ च रा म-सर्वे । १३. च रा म
०-वेगा । १४. फ च रा म-हुमम् । १५. रा ल, ल_२-फलान्धनमयस् । ब प्र
ल_२-फलान्धनमयस् । १६. फ च-०हर्षाच्च । रा प्र ब म ल, ल_२
०हर्षादिपटवः । १७. च रा प्र ब ल, ल_२-०पालाः । १८. रा ब म ल,
ल_२-ताडितास्तैश्च । प्र-ताडिताश्चैव । १९. फ-स्वरितास्ते द्रवन्ति । च-
तरसा द्रवन्ति च । रा ब प्र म ल, ल_२-तरसा द्रवन्ति स्म ।

N] त्रासयित्वा तुं तान् आशुं वानरास् ते बलोत्कटाः ॥७॥^३[N
६३] अति-धूर्ति(सृष्ट)ष्टाः कुमारेण धीमता वालि-सूनुना ।

हरयः प्रत्यू-अपद्यन्त द्रुमान् मधुकराऽऽकुलान् ॥८॥^४[N

७] लोडयन्ति स्म शत-शः सर्वं मधु-वनं तदा ।^५

भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि रस-वन्ति च ॥९॥ [N

९] जग्मुः प्र-हर्षं ते सर्वे बभूवुश् च मदोत्कटाः ।^६ [N

मधूनि द्रोण-मात्राणि बहूनि परि-गृह्य ते ॥^{१०}॥

N] पिबन्ति कपयः केचित् संघ-शंसं ते^७ प्रहृष्ट-वत् ।

८] शतयन्ति च^८ ते हृष्टा भक्षयन्ति स्म चाऽपरे ॥११॥ [८

पीत्वा केचित् प्र-विध्यन्ति बन्धुं-यूथान् बली-मुखाः ।

१०] अपरे मधु-शिष्टेन जघ्नुर् अन्योऽन्यम् उत्कटाः ॥१२॥^९[९

मधु पीत्वा प्र-णादांश् चाऽप्युत्-सृजन्ति महा-बलाः ।^{१०}

N] अन्ये सुखोप-विष्टाश् च जघ्नुर् अन्ये मदोत्कटाः ॥^{११}१३॥ [N

N] अपरे तर्हू-शाखासु मदाऽऽविष्टा ललम्बिरे ।

अन्ये च वृत्त-मूलेषु वि-हरन्तः प्लवं-गमाः ।

११] अत्य्-अर्थम् आशितोः क्लान्ताः पर्णान्यं आ-स्तीर्य शेरते १४ [१०

१. च प्र ब म ल_१-तु तान्सर्वान् । ल_२-च तान्सर्वान् । २. अ-नास्ति ॥
ल_१-अतिहृष्टाः । अ-ते विसर्गाः । ३. अ-समप० । ४. फ-नास्ति । ५. ल_१-
लोभयन्ति । ६. फ अ-नास्ति । ७. अ-मूलानि च फलानि च । ८.
अतः परमधिकः पाठः-प्र-अतिघृष्टाः कुमारेण धीमता वालिसूनुना । फ-नास्ति ।
९. अ-अत आरभ्य 'नृत्यन्ति हृष्टवत्' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १०. फ-संघ-
शस्तत्र ह० । रा म ल_१-संघशश्च प्र० । ११. प्र म ल_१ ल_२-स्म । १२. फ-
सखीर्युवान् । च रा प्र ब ल_१ ल_२-मधुयूथान् । म-मधुयूथान् । १३. च अ-नास्ति ।
१४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-पीत्वाथ नादांश्च विसृजन्ति । १५. फ च-
नास्ति । १६. ल_१ ल_२-जग्मुर् । १७. फ-नास्ति । १८. आ-ते तु शा० ।
रा-मधु० । १९. आ फ च-आसिताः । ल_१-आश्रिताः । २०. फ च-
पर्णान्यास्तीर्य ॥

उन्मत्त-भूताः पुत्र-गा मधु-पान-प्रहर्षिताः ।

- १२] क्षीवाः कुर्वन्ति हास्यं च कलहंश्च प्र-कुर्वते ॥१५॥ [११
 १४उ] अ-नृत्तवत् पिबन्त्य अन्ये मधूनि मधु-पिंगलाः ।
 १३पू] केचित् तालान् प्र-कुर्वन्ति केचिन् नृत्यन्ति हृष्ट-वैत् ।

N] क्षिपन्ति च तथाऽन्योऽन्यं स्वलन्ति च पृथक्-क्रियाः '१६ [N

खादन्ति केचिद् वि-हरन्ति केचिद्

N] द्रवंति केचित् प्र-हंसन्ति केचित् ।^२

१५^३] नदन्ति केचित् प्र-हसन्ति केचिद्^३

N] धौवन्ति केचित् कथयन्ति केचित् ॥१७॥ [N

१५^४] गायन्ति केचिद् वि-भ्रंशन्ति केचिद्

नृत्यन्ति केचिद् प्र-पतन्ति केचित् ।^५

ध्यायन्ति केचित् प्र-पठन्ति केचित्^६

N] क्रुध्यन्ति केचित् क्षमयन्ति केचित् ॥१८॥^७ [N

स्तुवन्ति केचिद् वि-हंसन्ति केचिद्

१. प्र ल_२-क्षेडाः । ल_१-क्षेडः । २. आ-कुर्वन्निहास्यं । ३. ब-
 स्म । ४. रा म ल_१-कलहं च । ब-कलहं स्म । ५. फ-तालानि कुर्वन्ति । ब-
 तालान्स्म कु० । ल_२-कालान्प्र० । ६. फ-वान् । ७. च-वलन्ति ।
 ८. आ च-क्रियाम् । ९. रा प्र ब म ल_१ ल_२-केचिक्षिपन्ति
 चान्योन्यं चलन्ति च पृथक् क्रियाः । अ-हरयो मधुना मत्ताः केचि-
 स्सुप्ताः महीतले ॥ १०. फ-रुदन्ति । ११. रा प्र ब ल_१ ल_२-
 प्रहरन्ति । १२. म अ-नास्ति । १३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 नास्ति । १४. फ-स्वपन्ति । अ-प्लवन्ति । १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 प्रपतन्ति । १६. रा प्र ब म-स्मयन्ति । ल_१ ल_२-स्नायन्ति ।
 १७. च-प्रभ्रंशन्ति के० । आ-वितृशन्ति के० । रा प्र ब म-ल_१ ल_२-
 प्लवगाः प्रहृष्टाः । १८. च-केचिच्च नदन्ति । १९. रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 नास्ति । २०. च-नमन्ति । २१. प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । २२. आ-
 क्षपयन्ति । अ-प्रशसन्ति । २३. अ-विवदन्ति ।

दीव्यन्ति केचिद् प्र-पतन्ति केचिद् ।

पिबन्ति केचिद् प्र-हैरन्ति केचिद्

N] स्मयन्ति केचिद् प्रव-गाः प्र-हृष्टाः ॥१९॥ [N

परस्परं केचिद् अ (?उ)पाऽऽश्रयन्ति°

परस्परं केचिद् अपाऽऽर्कमन्ति ।

मही-तलांतं केचिद् उदीर्ण-सत्त्वा

१६] द्रुतं द्रुमाऽग्राण्य् अंभिसं-पतन्ति ॥२०॥ [N

प्र-गीतम् अन्येस् तु हसन्न् उपैति

प्र-हृष्य चाऽन्यैः प्र-नुदन्न् उपैति ।^{१४}

प्र-यान्तेम् अन्यः सहसाऽभ्यु-उपैति^{१५} ।

१७] हसन्तम् अन्यः प्र-पतन्न् उपैति^{१६} ॥२१॥ [N

द्रुमाद् द्रुमं केचिद् अपांऽऽक्रमन्ति

१. म अ-प्रलपन्ति । २. अ-स्वपन्ति । ३. म-प्रवसन्ति । अ-
०द्रमयन्ति । ४. अ-हसन्ति केचित्प्रहरन्ति केचित् । ५. रा प्र ब ल,
ल_२-नास्ति । ६. आ-अत्रासयन्ति । च म-अपस्रवन्ति । रा ब
ल,
ल_२-अपः स्रवन्ति । प्र-अपत्रपन्ति । ७. अतः परमधिकः
पाठः—अ-नदन्ति केचिद्विवदन्ति केचित् पिबन्ति केचिच्च वदन्ति
केचित् । स्मरन्ति केचित् प्रहरन्ति केचित् प्लवंगमाः साधुतया प्रहृष्टाः ॥
८. आ-अपात्रयन्ति । च-अपस्रवन्ति । रा ब ल,
ल_२-अपत्रपन्ति । ९.
अतः परमधिकः पाठः—च अ-परस्परं केचिदपत्रपन्ति । १०. रा प्र ब ल,
ल_२-०गताः के० । म-०तले के० । अ-०तलं के० । ११. च रा प्र ब म ल,
ल_२-द्रुमाग्राण्यपि सं० । अ-द्रुमाग्राण्यपि० । १२. आ-अन्ये प्रहसन् । च-अन्यं
च ह० । १३. आ-प्रभृत्यमन्यः । १४. रा प्र ब म ल,
ल_२-नास्ति ।
१५. प्र म-प्रयान्तुमन्यः । ल_२-प्रपतंतमन्यः । आ फ च ब- ०न्तमन्यं ।
१६. आ-सहसाभ्युपैति । ल_२-सहसाभ्युपैति । १७. फ च रा प्र ब ल,
ल_२-अन्यं । १८. आ-प्रष्वन्न् । फ-प्रपठन्न् । रा प्र ब म ल,
ल_२-
प्रपतन्तमन्यं । १९. अ-नास्ति ॥ २०. ल,
ल_२-अपक्र० ।

मही-तेलात् केचिद् अपाऽऽक्रमन्ति ।

क्षितिं नगाऽग्रान् नि-पतन्ति केचिद्

N] त्तितेर् नगाऽग्रं नि-पतन्ति केचिद् ॥२२॥ [N

समा-कुलं तत् कपि-सैन्यम् आसीन्

मधु-प्रपानोत्कट-सत्त्व-चेष्टम् ।

न चाऽत्र कश्चिन्न न बभूव मत्तो

१८] न चाऽत्र कश्चिन्न न बभूवं तृप्तः ॥२३॥ [N

ततो वनं तत् परि-भज्यमानम्

दुर्मांश् च विध्वंसित-पत्र-पुष्पान् । १२

सम्-ईक्ष्य सर्वान् दधि-वक्र-नामा

१९] नि-वारयामास कपिः कपींस् तान् ॥२४॥ [N

स तैर् मदीद् अप्रति-वीर्य-रूपैः १३

बलाद् बलौघैः परि-वार्यमाणः । १४

प्र-धर्षितस् सक्त-भयैः सम्-एत्य

N] प्र-कर्षितः कर्षितवान् परान् संः ॥२५॥ [N

स तैः प्र-भंसैः परि-भत्स्यमानो

१. फ-०तले । रा प्र ब म ल, ल_२-तले । २. रा प्र ब म ल, ल_२-अति क्र० । ३. ल_१-तुगाग्रान् । ल_२-नगाग्रानि । ४. च रा प्र ब म ल, ल_२-केचिरिक्षितेरम्बमाद्रजन्ति । ५. अ- नास्ति । अतः परं । च रा प्र ब म ल, ल_२-‘प्रपठन्नुपैति’ इति पूर्वपठितः पुनरा-वृत्तः ॥ ६. च-प्रपाणो० । ७. आ च-०चेष्टाः । अ-०दृष्टि । ८. अ-तत्र । ९. ल_१-केचिन् । १०. फ-वितुप्त एव । ११. म-०भक्ष्यमाणं । ल_१-०मुण्य-मानं । ल_२-प्रविभक्ष्यमाणं । १२. अ-नास्ति । १३. अ-रूपीश्वरस् । १४. आ-महात्माऽप्रति० । १५. अ-सुदुर्मदांश्चाप्रतिरूपधैर्यैः । १६. म-०माणैः । १७. फ अ-बलाच्च तेनोपरि वार्यमाणैः । १८ ल_१-०पराद् । १९. आ-प्रकृत्यताकर्षत चापरान्सः । अ-प्रकर्षिताकर्षत वा परस्परं । २०. प्र ल_२-प्रमत्तः । अ-प्रवृत्तैः ।

- वनस्य गोप्ता हरि-वीर-दृढः ।
 चकार भूयो मतिम् उग्र-तेजा
 २०] वनस्य तस्य प्रति-वारणाऽर्थम् ॥२६॥ [N
 उवाच कांश्चित् परुषाणि रुष्टः
 कांश्चित् तलेनाऽपि जघान रोषात् ।
 सम्-प्त्य कैश्चित् कलहं चकार
 N] तथैव साम्नोप-जगाम कांश्चित् ॥२७॥^१ [N
 नखैश् च तीक्ष्णैर् दशनैर् दशन्तम्
 तलैश् च पादैश् च सम्-आर्णुवन्तः ।
 महा-कर्पिं ते कपयः समेता
 N] महा-वनांन् निर-विषयं चं चक्रुः ॥२८॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधु-भक्षणं
 नामैकोनषष्टितमः सर्गः ॥५९॥

१. अ-० मुख्यः । २. च रा म ल, अ-० रक्षणार्थम् । ब प्र ल_२-० रक्षणाय ।
 ३. फ अ-क्रुद्धः । ब प्र ल_२-दृष्टः । ल_१-दुष्टः । ४. रा ल, अ-तलेनाभिज० ।
 ५. आ अ-कैश्चित् । ६. अतः परमधिकः पाठः-अ-स वानरो वानरयूथनाथः ।
 अयं च सार्धश्लोकः २८-श्लोकात् परं पठितः ॥ ७. ल_१-केचिद्दशनैर् । ८. फ-
 आर्णुवन्तः । च रा प्र बम ल, ल_२-आप्लवन्तः । ९. फ म-तां । १०. म-० बलानि ।
 ल_२-० वणान् । अ-० वने । ११. आ म ल_२ अ-स्म । १२. ल_२-इति सु० ।
 अ-सुन्दरकाण्डे । ल_१-इत्यार्षे रामायणे । १३. अ-० भक्षणो ॥

[वं-६१, ६२]= [षष्टितमः सर्गः] =[दा-६२]

तत्र वै मधु-पाला ये स्थिता दधि-मुखाऽऽज्ञेया ।^१ [१४पू
३] नाऽचिन्तयन्त तान् सर्वान् देव-मार्गांश्च वृवं-गमाः ॥^१ [N
ते विकृष्टाश्च जानुभ्यां देव-मार्गांश्च दर्शिताः ।^१ [१५पू
४] वानरैर् बहुभिर् भीमैः प्रति-षिद्धा दिशो गताः ॥२॥ [१४उ
अब्रुवन् परमोद्दिग्धाः पाला दधि-मुखं तदा । [१५उ
५] तौरांऽगद-हनूमद्रि हतं मधु-वनं कपे ॥^१ ३॥
वयं नि-घृष्टा जानुभ्यां देव-मार्गांश्च दर्शिताः ।^१ [१६
६] यद् अत्राऽनन्तरं कार्यं तत् त्वं कर्तुम् इहाऽर्हसि ॥^३ ४॥ [N
ततो दधि-मुखः क्रुद्धो वन-पालाऽधिपस् तदा ।
७] हतं मधु-वनं मत्वा हंतांश्च चाऽऽर्ध्वोऽसयद् हरीन् ॥५॥ [१७

१. व म-तत्रैव । २. प्र-०दयः । ३. अ-ये तत्र मधुपालस्य प्रेक्षया दधिसुखस्य ते । अतः परमधिकश्च पाठः-तानुवाच हरिश्रेष्ठो हनूमान्पवनात्मजः । सुप्रीतमनसः ".....मधु सेवत वानराः । अतः परं च ५९तमसर्गारम्भे त्यक्त्वाः कतिचिच्छ्लोकाः "श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं" मित्यारभ्य "हरयो मधुना मत्ताः" इत्यन्ताः पुनरालिखिताः । ४. फ-न चिन्तयत-स्त्वान्सर्वे । ५. म-०णान् । ल_२-०णः । ६. व प्र ल_२-०मान् । ७. अ-नास्ति ॥ ८. म ल_१-तैर्विकृष्टाश्च । ल_२-तैस्त्रैर्विकृष्टा । ९. रा व प्र ल_२-०मार्गाश्च । ११. अ-०वीरैः । १२. फ-दिवो ॥ १३. ल_२-नात्वा ? । अ-गत्वा । १४. च-०मुखात् । १५. फ-तात्रांग० । १६. रा व प्र म ल_१ ल_२-प्रभो । १७. अ-हनूमता दत्तवरैर्-हतं मधुवनं च यद् ॥ १८. च व प्र ल_२-प्रकृष्टा । रा म-विकृष्टा । १९. च व प्र ल_१ म-०मार्गाश्च । ल_१-मार्गं च । २०. अ-जानुभिस्ते प्रघृष्टाश्च देव-मार्गं प्रदर्शिताः । २१. अ-नास्ति ॥ २२. ल_१-मुखं । २३. प्र म ल_१ ल_२-भ्रुत्वा । २४. अ-हतान्शास्त्रासृगान्हरीन् । अ-सान्त्वयामास तान्कपीन् । रा व-हतानाश्वासयद्दरीन् ॥

- एष्ये आगच्छते गच्छामो वानरान् अति-दर्पितान् ।
 ८। बलेन वारयिष्यामो भक्त-माणान् मधूत्तमम् ॥^३६॥ [१८
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वदतो वानरर्षभाः ।
 ९। पुनर् वीरा मधु-वनं तेनैव सहिता ययुः ॥^७७॥ [१९
 ते लता-पादपांशु चैव पाषाणान् अपि वानराः ।
 ११। गृहीत्वाऽभ्य् अगमन् क्रुद्धा यत्र ते कपि-कुञ्जराः ॥८॥ [२१
 ते स्वामि-वचनं श्रुत्वा हृदयेष्व् अव-शाप्य तं ।
 १२। हरेयोऽपि गताः सर्वे शाल-ताल-शिलाऽऽयुधाः ॥९॥^३ [२२
 मध्ये चैषां दधि-मुखः प्र-गृह्य हुमम् उत्तमम् ।
 N] समभ्य् अत्रावद् वेगेन ते^३ च सर्वे पुर्व-गमाः ॥१०॥ [२०
 वृक्ष-स्थान्श् च स्थल-स्थान्श् च वानरा बल-दर्पितान् ।
 N] अभि-चक्रमिरे वीराः पालाम् तत्रे सहस्र-शः ॥^३११॥ [२३

१. फ-तत्रागच्छत । प्र-एष्यागच्छामि । २. प्र-०हर्षितान् । ३. अ-
 वारयिष्यामि तान् गत्वा प्रभुजानान् मधूत्तमान् ॥ ४. फ-०स्यैव व० । ५. अ-
 नास्ति । ६. फ-सहसा । ७. अतः परमधिकः पाठः—च रा ब प्र म ल_१ ल_२
 अ-समभ्यधावन्धेगेन ते च सर्वे पुर्वगमाः ॥ ८. फ-०त्वा व्यद्रवन् क्रु० । रा
 ल_१-०स्वाभ्यागमस्तत्र ॥ ९. प्र-०षु विशाप्य । फ-०ष्ववसह्य । प्र च ब म
 ल_१ ल_२-०ष्ववसज्य । रा-०ष्ववसज्ज । प्र-षु विसज्य । अ-०ष्यवसज्य ।
 १०. अ-च । ११. फ-हरयः समहृष्यन्त । अ-हरयोभिगताः सर्वे ।
 १२. ल_१-शालतालशिलायुधाः । १३ आ अ फ च-अतः परं ७उ पुनः
 पठितः ॥ १४. अ-तेषां दधि० । ब प्र ल_२-दधि मुखस्यैषां ।
 १५. अ-सर्वे चैव ॥ १६. आ-०स्याश्च । १७. आ-०स्याश्च ।
 १८. च-अथ च० । रा ब प्र म ल_१ ल_२-उप० । अ-अतिच० ।
 १९. रा ब प्र म ल_१ ल_२-लाः शतस० । २१. अ-कोषे सर्गः
 समाप्तिर्दृश्यते ॥

†म ल_२-०धावन्धेगेन । ल_१-०धावद्देगेन । †ल_१-सर्वे च ।

बलान् निवारयिष्यन्त आ-सेदुर हरयो हरीन् ।

[N] सं-दष्टौष्ठ-पुटाः क्रुद्धा भर्त्सयन्तो मुहुर मुहुः ॥१२॥^१ [२४

अथ दृष्ट्वा दधि-मुखं क्रुद्धं वानर-पुंगवाः ।

१३] अभ्य-अधावन् सुसं-क्रुद्धा हनूमत-प्रमुखास् तैदा ॥१३॥^१ [२५

स-दृष्टं तं महा-बाहुर्म आ-पतंतं महा-बलः ।^१

१४] वेग-वनेतं नि-जग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥१४॥ [२६

मदौऽन्धो न कृपां चक्रे आर्यः कोऽयं ममेति सः ।^१

१५] अर्थैर्न निष्-पिपेषाऽऽद्यु वेगेन वसुधा-तले ॥१५॥ [२७

स भग्न-बाहूऽऽरु-मुखो विह्वलः शोणितोऽक्षितः ।

१६] सं-भुमोह महा-वीर्यो मुहूर्ते कपि-कुञ्जरः ॥^११६॥ [२८

स कथंचिद् वि-मुक्तम् तैर् वानरैर् वानरर्षभः ।^१

६२, १] उवाचैकान्तम् आ-र्गभ्य तान् भृतान् समुपाऽऽगतान् ।^१ १७

तत्राऽऽगच्छत गच्छामो भर्त्ता नो यत्र वानराः ।

२] सु-ग्रीवो विपुलै-ग्रीवः सह रामेण धीमता ॥१८॥ [३१

सर्वं चोप्यंगदे दोषं श्रावयिष्यामि वानराः ।

१. ल_२-आसीदुर । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ म-सर्वे । ४. फ-अभ्यद्रवन्त
सं०अ-०धावत सं०। ५. फ-०खाः कपिम् । म-०खा अपि । अ-०खास्तथा । ६. च
रा ब प्र ल, ल_२-नास्ति ॥ ७. आ-स दृक्षस्तं । ८. म-०बाहुर । ९. म-०बलं ।
१०. च रा ब प्र ल, ल_२-नास्ति । ११. ल_२-०वन्ता । १२. फ-कपिमङ्ग० ॥
१३. आ-मदन्धो । १४. फ-कार्यः । १५. अ-मदान्धश्च न वेदैर्नमार्यः
कोऽयं ममेति यत् । १६. ल_२-अथेनां ॥ १७. रा ब प्र ल, ल_२-नास्ति ॥
१८. फ-वानरोत्तराः । १९. च-आगत्य । २०. रा ब प्र म ल, ल_२-
समभाषत तान् सर्वान् वानरान्समुपागतान् । अ-उवाच कान्ति-
मागत्य तान् हरीन् समुपागतान् ॥ २१. ल_१-भर्त्तारो । २२. ल_२ अ-
वानरः । २३. म ल, ल_२-०वो रामेण सह । २४. फ-वा अङ्गदे । च-वाप्यंगदे ।
२५. आ-०ष्यामि ।

- ३] अ-मर्षां न हि तां श्रुत्वा धर्षणां मर्षयिष्यति ॥१९॥ [३२
 मियं मधु-वनं ह एतत् सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
 ४] पितृ-पैतामहं दिव्यं दैवतैर् अप्य् अ-धर्षितम् ॥२०॥^१ [३३
 स वानर-पतिः श्रीमान् मधु-लुब्धान् गताऽऽयुषः ।
 ५] घातयिष्यति दण्डेन तीक्ष्णेन समुद्रज्ज-जनान् ॥२१॥ [३४
 वैधम् एषां नृ-शंसांनां नृपाऽऽज्ञा-परिदूषिणाम् ।
 ६] धर्षणाऽऽमर्षितो रोषात् सर्वेषां कारयिष्यति ॥२२॥^२ [३५
 एवम् उक्त्वा दधि-मुखो वन-पालो मंहा-बलः ।
 ७] जगाम सहस्रोत्-पत्य वन-पालैः संमा-वृतः ॥^३२३॥ [३६
 निमेषाऽन्तर-मंत्रिण संमाऽऽप्तः स वने-चरः ।
 ८] सहस्रांऽगु-सुतो धीमान् सु-ग्रीवो यत्र वानरः ॥२४॥ [३७
 रौघवं सह सु-ग्रीवं लक्ष्मणं च सम-ईक्ष्य संः ।^४
 ९] सर्व-प्रतिष्ठां जगतीम् आकाशान् नि-पपात ह ॥^५२५॥ [३८
 १०] स नि-पत्य मंहा-वीर्यः सर्वैस् तैः परि-वारितः ।^६ [३९पू
 स दीन-वदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चांजलिम् ।
 ११] सु-ग्रीवस्य शुंभौ मूर्द्धना चरणौ नि-पपात ह ॥२६॥ [४०

१. फ-अमर्षन् । च-अमर्षां । २. फ-तैः । च-तान् । रा-तं ।
 ब प्र ल_१ ल_२ अ-तच् । ३. ब प्र ल_१ ल_२ अ-लु० ॥ ४. ल_२-नास्ति ॥
 ५. फ-वानरानिमान् सर्वात् । ६. आ-०युषा ॥ ७. अ-वषाहान्सुनृशं-
 साहच । ८. फ-०वारणात् । अ-०दूषकान् । ९. फ-धर्षितं । आ-धर्षणां म० ।
 अ-मर्षतो । १०. फ-स करिष्यति ॥ ११. ल_२-हलायुधः । १२.
 फ-संमन्तवः । १३. ल_१-नास्ति ॥ १४. आ-०रमार्गेण । १५.
 अ-स राघवं सहसु० । १६. म-ईक्ष्यतः । १७. आ अ-सर्वे प्र० ।
 अ-०सर्वे प्रतिष्ठा ॥ १८. च रा ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति । अतः
 परमेषिकः पाठः-फ अ-हरिदोषिसुलः पालः पालानां परमेश्वरः । म-हरिं
 दधिसुलः पालैर्वैनपालाधिपस्ततः । १९. अ-०वीरः । २०. अ-चांजलिम् ।
 २१. ल_२-अभौ ॥

स तैः कथंचित् कपिभिर् वि-मुक्तः

सम्-एते रोगा प्र-चरो हरीणाम् ।

विवेचयामास वनं च भयं

N] मधूनि मुख्यानि च भर्त्सितानि ॥२७॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवन-विकोपने]

नाम षष्ठितमः सर्गः ॥६०॥

१. अ-समीत्य । २. फ-राजे । ३. आ-लक्षितानि ॥ ४. ल२ अ-
इति । ल१-इत्यार्षे सु० । ५. फ-वाल्मीकीये मधुवनविकोपनं । म-०काण्डे मधु-
वनविकोपनं । अ-मधुमक्षणे सुप्रोवनिवेदनो । ब-काण्डे मधुवनवि ०॥

वं-६३]= [एकषष्टितमः सर्गः] =[दा-६३]

ततो मूर्द्धना नि-पतितं वन-पालं कपीऽऽश्वरं ।

१] दृष्ट्वोद्विग्न-हृदयं वाक्यम् एतद् उवाच ह ॥१॥ [१

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात् त्वं पादयोः पतितो मम ।

२] अ-भयं दैदामि ते वीर तत्त्वमएवाऽभि-धीयताम् ॥२॥ [२

किं सं-भ्रमाद् विवक्षुस् त्वं ब्रूहि यद् वक्तुम् इच्छसि ।

३] कैश्चिन् मधु-वने स्वस्ति श्रोतुम् इच्छामि वानर ॥३॥ [३

स समा-श्वासितस् तेन सु-ग्रीवेण महाऽऽत्मना ।

४] उत्थाय च मर्हा-प्राज्ञो वाक्यं दधि-मुखोऽब्रवीत् ॥४॥ [४

ऋत्-राजेन यद् वांऽपि न त्वंयाऽपि नं' वालिना ।

५] वनं विस्त्रंष्ट-पूर्वं हि वानरैस् तद् वि-नाशितम् ॥५॥^३ [५

न्य-अंवारयम् अहं चैतानं सहेभिर्न वन-चौरिभिः ।

N] अ-विचिन्स्य तु मां दृष्ट्वा भक्तयन्ति पिबन्ति च ॥६॥ [६

१. अ-०पाळो । २. फ-महाकपिः । च रा प्र ब म ल, ल_२-
हरीश्वरः ॥ ३. आ-दधि ॥ ४. अ-विवक्षुस् । ५. आ-ऋत् । रा अ-किंश्चिन् ।
६. आ-मानद । ल_१-वाण । ७. आ-०स्वासितस् । ८. आ च प्र ब ल_२-स म० ।
फ रा म-सुम० । ९. ल_१-नास्ति ॥ १०. फ च रा प्र म ल_२-यत्पूर्वं । अ-
जप्राज्ञ । ११. फ ल_२ अ-स्वया न च । च रा प्र ब म-स्वया नापि । १२. ल_१-
निसृष्ट० । अ-निसृष्ट० । १३. अतः परमधिकः पाठः-फ-अङ्गदप्रमुखैः
सर्वैर्वानरैस्तत्प्रदर्शितैः । म-हनूमता जाम्बुवता तारेण च नलेन च ।
कुमुदेन च मैन्देन सरमेनां गदेन च ॥ सर्वैः प्रचण्डैर्हरिभिर्ध्वस्तं तैस्तन्म-
हावनं । महाबलैस्तैः कपियोधमुख्यैः समन्ततः सम्परिवार्य सर्वैः । हतं
प्रहृष्टैर्बहुमुख्यवानरैर्महावनं तत्प्रथितं महात्मनः ॥ भग्नं वृत्त (?) मथितं
समन्तात् प्रसादलब्धं मधु तत्पिबामः । अहं समागत्य च तान्म्यवारयम् न
मे वचः करिचदपि शृणोति ॥ १४. आ फ-निवारयमहं । अ-म्यवारयमहं ।
१५. च-चैभिर्वानरैः । १६. फ-०गोचरैः । १७. फ सर्वे ॥

- केचिच्च च रोषाद् गर्जन्ति वि-क्षिपन्ति तथाऽपरे ।
 १०] प्र-स्फुरन्त्य् अपरे कुंदा भ्रुवोऽन्ये वि-क्षिपन्ति च ॥७॥ [N
 १२पू] इत्य् एवम् अतिसं-क्रुद्धाः सम्प्र-होरं प्र-कुर्वते ।
 ७उ] ते मया प्रति-विध्यन्तो भर्त्सयन्ति बली-मुखाः ॥८ [N
 अहं तु संरब्ध-तरैस् तथा तैः सम्प्र-धर्षितः ।
 ८] नि-वारयामि बाहुभ्यां सहैभिर् वन-गोचरैः ॥९॥ [९
 ततस् तैर् बहुभिः कुरैर् वानरैर् अंगदेन च ।
 ९] संरक्त-नयनैः कुरैर् अहम् उतैप(१षा)स ताडितः ॥१०॥ [१०
 जगसां कृष्य-माणश् चै जौनुभ्यां विनि-पातितः ।
 ११] प्र-कृष्य च यथा-कामं देव-मार्गं च दक्षितः । [११
 १२उ] तैः सर्वैः परम-क्रुद्धैर्वन-पालाश् च मामकाः ॥११॥ [N
 एवम् अस्मि हतः शूरैस् त्वयि तिष्ठति भर्तरि ।
 १३] कृत्स्नं मधु-वचं चैव प्र-कामं सम्प्र-धर्षितम् ॥१२॥ [१२
 एवं वि-ज्ञाप्यमानं तु सु-ग्रीवं पुर्वगर्षभम् ।

१. फ-केचिहोषात्प्रगर्जन्ति । आ-०द्रोषाद्गच्छन्ति । २. फ-क्रूरा ॥
 ३. फ ल१ ल२-अभिसं० । ४. फ-०हारान । ५. फ अ-प्रचक्रिरे । ६. रा ब म
 ल१ ल२- विद्धाश्च । ७. अ-मया प्रतिनिविध्यन्तस्तर्जयन्ति बलामुखाः ।
 फ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल१ ल२-अति चैवोच्छ्रेय-
 स्तेषां भ्रुवन्ति परुषाणि च ॥ ८. रा प्र ल१ ल२-च । ९. फ-वारयामि स्त ।
 रा-निवर्तयामि । १०. फ-वनचारिभिः ॥ ११. च रा प्र ब म ल१ ल२-
 सर्वैर् । १२. अ-क्रुद्धैर् । १३. ल१-अहं प्रत्युत । फ अ-०मुत्पाप ॥ १४. फ-
 निहतश्चास्मि । च-कृष्यमाणश्च । १५. च-नानाभ्यां । १६. अ-च नि० ।
 १७. च रा प्र ब ल१ ल२ अ-आकृष्य । १८. फ-०मार्गश्च । ल२-०मार्गं
 स । १९. अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-म-वानरेश महाप्राज्ञ महाबल
 महाबुते ॥ २०. ल२-अस्ति । २१. आ-तं प्र० । ल१-संप्रदर्वितं ॥ २२. फ
 रा ब ल१ अ-प्लवगेश्वरम् । रा म ल१-वानरेश्वरम् ।

- १४] अपृच्छेत् सं महा-तेजा लक्ष्मणः पर-वीर-हा ॥१३॥ [१३
किम् अयं वानरो राजन् वन-पः प्रत्युप-स्थितः ।
- १५] किं चोऽर्थम् अभिनिर्-दिश्य दुःखितो वाक्यम् अब्रवीत् १४ [१४
एवम् उक्तम् तु सु-ग्रीवो लक्ष्मणेन महाऽऽत्मना ।
- १६] लक्ष्मणं प्रत्यु-वाचेदं वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१५॥ [१५
N] अयं लक्ष्मण सम्प्राऽऽप्तो वैन-पः शृणु कारणम् ।
वि-चिन्त्य दक्षिणाम् आशाम् आ-गतैर् हरि-यूथ-पैः १६ [१६उ
- १७] अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं र्मम । १
आ-ख्यातं चांगद-मुखैर् वानरैर् मधु भक्षितम् ॥१७॥ [१६पृ
N] तेषांमं अकृत-कार्याणां नेदंशः स्याद् व्यति-क्रमः । [१७पृ
यद् अर्थम् अभि-पन्नाम् ते साधितं कर्म तैर् ध्रुवम् ॥१८॥ [१८
N] आ-गतोऽसौ प्र-हृष्टैश् च यथा मधु-वनं हरिः । [१७पृ
१८उ] प्र-हृष्टैर् वानरैः सर्वैर् हनुमत्-प्रमुखैर् वृतः ॥१९॥ [N
धर्षितं च वनं कृत्स्नम् उप-भुक्तं च तन् मधु । १ [१७उ
१९] वारयन्तश् च सम्प्राऽऽप्ताः पाला जानुभिर् आ-हताः ॥२०॥
तथा न गणितश् चोऽयं कपिर् दधि-मुखो बली ।
पतिर् मधु-वनस्याऽयम् अस्माभिः स्थापितः स्वैयम् । [१९

१. फ च रा प्र ब म ल, -अपृच्छेत्सु म०। अ-अपृच्छत म० ॥ २. फ-
किमर्थम० । च-कं चार्थमभिनिर्देशात् । प्र म-कं चार्थम० ॥ ३. अ-
उक्तः सुसुग्रीवो । ४. अ-०विदो वरः । ५. आ-विभयः ॥ ६. आ-
त्रिचिन्त्य । ७. अ-नास्ति ॥ ८. रा म ल, -महत् । ९. फ-
आख्याति पालानुक्रम्य वानरैर् । रा प्र-आख्याति हांगदमुखैर् । १०.
अ-नैवामकृतकार्याणामीदृशः ॥ ११. फ अ-तदर्थम् । च रा म ल, -
वनं यद् । प्र ब ल, -वषं यद् । १२. फ-तद् । १३. फ-प्रविष्टश्च ॥
१४. आ-प्रबृष्टो ॥ १५. अ-नास्ति । १६. फ-वैव ॥ १७. अ-सदा ।

- N] सं-सिद्धाऽर्थाश् च कपयः पिबन्तु तृषिता मधु ॥^{२१}॥ [N
दृष्टां च मन्ये वैदेही^३ न चाऽन्येन हनूमतः ।
- N] महानं सै साधने हेतुः कर्मणस् तद्-विधो भवेत् ॥२२॥ [२०
हनूमतो हि सिद्धिश् च कपेर् मतिर् अतीऽव च ।
- N] व्यव-सायश् च वीर्यं च सूर्ये तेजं इव ध्रुवम् ॥२३॥ [२१
जाम्ब-वान् यत्र नेता स्याद् अंगदश् च महा-बलः ।
- N] हनूमांश् च प्रति-ष्ठाता न तत्र गतिर् अन्यथा ॥२४॥ [२२
अंगद-प्रमुखैर् वीरैर् हतं मधु-वनं किल । [२३पू
- N] वि-चिंत्वं दक्षिणाम् आंशाम् आं-गतैः कपि-कुंजरैः २५^३ [N
कौमम् अर्थम् अनुर्षोऽऽप्तो वक्तुं मधु-वनेऽधरैः ।
- २०] नाम्ना दधि-मुखश् चैव कपिः प्रख्यात-विक्रमः ॥२६॥ [२४
दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं सुमित्राऽऽनन्द-वर्द्धन ।
- २२] सं-सिद्धाऽर्था हि कपयः पिबन्तु सहिता मधु ॥२७॥^३ [२५
अ-दृष्ट्वा नं हि ते सीतां वानराः पुरुषर्षभं ।
- २३] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्टा हि जानकी ॥२८॥ [२६
तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवस्य महाऽऽत्मनः ।
- N] लक्ष्मणो मति-सम्पन्नो वानरेशम् अथाऽब्रवीत् ॥२९॥^{३२} [N

१. रा ल_१-तृषिताः पिबन्तु कपयो । म-तृषिताः पिबन्ति कपयो ॥ २. अ-नास्ति ।
३. फ-दृष्टा मन्ये च । च रा प्र ब म ल_२-दृष्टां तु मन्ये वैदेहीं । ल_१-
दृष्टा तु मन्ये । ४. आ फ च रा प्र ब म ल_१-हनूमता । ५. फ रा प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-न ह्यर्थः ॥ ६. अ-व्यवसायं च । ७. अ-सूर्यतेज ॥
८. अ-तस्माद् । ९. च-गतिम् ॥ १०. अ-विचिन्त्य । १२. अ-आशां
वानरैः । १२. फ-नास्ति ॥ १३. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-एतद् ।
१४. अ-प्राप्तुं । १५. अ-वनं किल ॥ १६. अ-दृष्ट्वा ममेति । १७. आ-
सुमित्रानन्दि० । १८. म-पिबन्ति ॥ १९. फ-नास्ति । २०. ल_२-अदृष्टानि २१.
च-०भाः ॥ २२. रा ल_१-२९-वाञ्छाकादारभ्य ३४-वाञ्छाकाम्तः पाठो नास्ति ॥

अंगदो येद्य् अनुप्राऽऽप्तो वि-चित्वा दक्षिणां दिशम् ।

N] प्र-दृष्ट्वा वानरैः सर्वैर् हनूमत्-प्रमुखैर् वृतः ॥३०॥ [N
धर्षितं च वनं सर्वम् उप-भुक्तं च तन् मधु ।

N] वारयन्तश् च सम्प्राऽऽप्ताः पाला जानुभिर् आ-हताः ॥३१॥ [N
यथा न गणितश् चाऽयं कैपिर् दधि-मुखो बेली ।^१

N] पतिर् मधु-वनस्योऽयं युष्माभिः स्थापितः स्वयम् ॥३२॥ [N
दृष्ट्वा तु मन्ये वैदेहीं शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।

N] कृत-कार्यास् ततः सर्वे पिबन्तु हरयो मधु ॥३३॥ [N
नाऽनवाऽऽप्य हि सीतां ते वानरा वानरेश्वर ।

N] धर्षयेयुर् मधु-वनं व्यक्तं दृष्ट्वा हि जानकी ॥३४॥ [N
ततः प्र-दृष्टो धर्माऽऽत्मा राघवः सह-लक्ष्मणः ।

२४] श्रुत्वा कर्ण-सुखां वीर्णां सुग्रीव-चदन-च्युताम् ॥३५॥

प्राऽदृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश् च महा-बलः । [२७

N] दृष्ट्वा दधि-मुखं चैवं सु-ग्रीवश् चाप्यं-अदृष्यत ॥३६॥

२५] वन-पालं पुनर् वाक्यं सु-ग्रीवः प्रत्य्-अभाषत । [२८
प्रीतोऽस्मि सौम्य यद् भुक्तं वनं तद कृत-कर्मभिः ॥३७॥

२६] तेषां च कृत-कार्याणां 'मर्षणीयं वि-चेष्टितम् । [२९
गच्छ शीघ्रं मधु-वनं सं-रक्षस्व त्वम् एव हि ।

१. फ ब-यदि संप्राप्तो । प्र अ-यदनु० । २. फ म अ-
प्रदृष्टो । ३. च प्र ब ल२-नास्ति ॥ ४. फ अ-युष्माभिः स्थापितः
स्वयम् । ५. ल२-वनस्याहं । ६. फ म अ-पिबन्ति ॥ ७.
म-वानरर्षभ । ल२-वानरेश्वराः । अ-०रः । ८. आ-कर्णमुखवाणी ॥
९. फ अ-दधिमुखस्यैतत् । १०. च प्र ब म-चाप्यभाषत ।
रा. ल२ अ-चाप्यभाषत ॥ ११. फ-मर्षणीयं ।

२७] तांश् च प्रेषय सर्वास् त्वं हनुमत्-प्रमुखान् केंपीन् ॥३८॥ [३०

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्-प्रधानान्

शाखा-मृगांस् तान् मृग-राज-दर्पान् ।

द्रष्टुं कृताऽर्थान् सह राघवाभ्यां

२८] श्रोतुं च सीताऽधि-गमं प्र-यत्नात् ॥३९॥ [३१

हेत्याशेषे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवन-भंगे सुग्रीव-वाक्यं

नामैकषष्टितमः सर्गः ॥६१॥

१. रा ल_१-तान्प्रेषयेद् । ब-तान्प्रेषयस्व च । प्र ल_२-तान्प्रेषय
 च । फ प्र ब ल_२-हरीन् ॥ ३. आ-०मृगांश्च । ४. रा-कृतार्थात् ॥ ५. आ फ-
 आशये रा० । ल_२-इति । ६. फ-दधिसुखसुग्रीववाक्यं नाम । ल_२ ल_२-
 मधुवनभंगो नाम । अ-सुग्रीववाक्यं नाम ॥

[वं-६४]= [द्विषष्टितमः सर्गः] =[दा-६४]

सु-ग्रीवेणैवम उक्तस् तु हृष्टो दधि-मुखः कपिः ।

१] उक्त्वा धन्योऽहम् अस्मीऽति चरणात् अभ्य-अवादयत् ॥१॥ [१

राघवं लक्ष्मणं चैव सु-ग्रीवं चाऽभि-पूज्य सः ।

२] वोनरैः सह शूरैस् तैर् दिवम् एवोत्-पपात ह ॥२॥ [२

यथैवं चाऽऽगतः शीघ्रं तथैव त्वरितं गतः ।

३] नि-पत्य गगनाद् भूमिं तद् वनं प्र-विवेश ह ॥३॥ [३

स प्र-विष्टो मधु-वनं ददर्श हरि-यूथपान् ।

४] वि-मदान् उव-थितान् सर्वान् वेर्ष-मानान् मदाऽत्ययात् ॥४॥ [४

सं तां अनु-गतान् वीरो बद्ध्वा कर-पुटाऽअलिर्भे । [५पू

५] उवाच वचनं हृष्टं इदं दधि-मुखः कपिः ॥५॥ [N

सौम्यो रोषो न कर्तव्यो यद् अमीभिर् नि-वारितोः ।

६] अ-ज्ञानाद् यदि वा ज्ञानोर्द भवन्तैः संप-धर्षितोः ॥६॥ [६पू

N] उवाच वचनं श्लक्ष्णं अंगदं केनकाऽगदम् । [५उ

७पू] युव-राज त्वम् ईशशं च वनस्याऽस्य महा-बलः ॥७॥ [७पू

१. व प्र म ल, -के । २. फ-उक्त्वात्मक्रोधं धन्योस्मि ॥ ३. अ-०वमभि० । ४. फ-स प्रणम्य तु सुग्रीवं राघवं लक्ष्मणं तथा । ५. अ-०रः । ६. प्र-स्थविरैस् ॥ ७. फ अ-स यथेवागतः ॥ ८. रा ल, ल_२-हीयमा० । व प्र-नीयमानम० । ९. रा ल, ल_२-०यान् । म-०ये ॥ १०. प्र-सीताम् । ११. फ अ-०नयन् । च रा व ल, -०गतो । १२. म-०लीन् । १३. अ-हृष्टो हृदि जातः सुलः ॥ १४. फ-सौम्य । १५. फ-०तः । १६. अ-मया मूढेन चाज्ञानाद् । १७. फ-०भवद्भिश्च प्र० ॥ १८. अ-श्लाघ्यम् । १९. व प्र ल, ल_२-कांचनां । २०. आ-०राजस् । २१. अ-ईशोस्य । २२. रा व प्र म ल, ल_२-०बल ॥

- ८५] श्रान्तो दूराद् अनुप्राऽऽप्तो भक्षयस्त्वं स्वकं मधु । [६उ
 N] सर्वम् एतद् यद् उक्तस्त्वं तत्र बद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥८॥ [N
 ८उ] योऽयं मौर्ख्यात् प्रकारो मे तत्र त्वां सं-प्रसादये ।
 ७उ] मया मौर्ख्यान् न वि-ज्ञातम् तत्र बद्धोऽयम् अञ्जलिः ॥९॥^१[७उ
 यथैव हि पिता तेऽभूत् पूर्वं हरि-गणेश्वरः ।^२
 ९] तथा त्वम् अपि सु-ग्रीवान् नाऽन्यो वै हरि-सत्तम ॥१०॥^३[८
 इहोप-यानं भवतां सर्वेषां वन-चारिणाम् ।
 १०] गत्वाऽऽख्यातं मया तातं पितृव्यस्य तवाऽनर्घ ॥११॥ [९
 स तु त्वाम् आ-गतं श्रुत्वा सहैभिः कपि-कुञ्जरैः ।^४
 ११] प्र-दृष्टो न त्व् असं-दृष्टो वनं श्रुत्वा 'प्र-धर्षितम् ॥१२॥ [१०
 'मां त्वं अब्रवीत् पितृव्यस् ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
 १२] शीघ्रं प्रेषय तान् सर्वान् इति छन्देन गम्यताम् ॥१३॥ [११
 श्रुत्वा दधि-मुखस्यैतद् वचनं श्लक्ष्णम् अंगदः ।
 १३] अब्रवीत् तान् हरि-श्रेष्ठान् वाक्यं वाक्य-विशारदः ॥१४॥ [१२
 शंके^५ श्रुतोऽयं वृत्तान्तो राज्ञा वानर-यूथपाः ।
 १४] अयं च^६ हर्षाद् आ-ख्याति तेन जानामि हेतुना ॥^७ १५॥

१. फ-०यस्त्वं ॥ २. च-०दयन् । ३. रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 ४. रा प्र ल_१-नास्ति । ५. रा म ल_१-नास्ति । ब प्र ल_२-अतः परं
 ९-मश्लोको व्यश्यातेन पठितः ॥ ६. अ-मस्वाख्यातं । फ-ख्यातुं । ७. फ-सुभ्यं ।
 ८. फ-महात्मनः ॥ ९. ल_१-अतः परं "यथैव हि पिता ते भूत्" "तथा स्व-
 मपि" "तत्र बद्धोयमञ्जलि" रित्यन्तो भिन्नक्रमः पाठो मूळीयैः-१०-९-८
 संख्याकैः श्लोकैः समः पाठः । १०. अ-श्रुत्वापि ध० ॥ ११. फ अ-मात्मन् ।
 च रा ब प्र म ल_१-मां चात्र० । ल_२-स स्वत्र० ॥ १२. आ-वाच्यैः । १३.
 प्र-वृत्तोपवृ० । १४. फ-हि । १५. प्र-नास्ति ॥

- तत् क्षमं नेह नः स्थातुं कृते-कार्यैर् विशेष-तः । [१३
 १५] पीतं मधु यथा-कामं वि-श्रान्तो वन-चारिणः ।
 N] किं शेषं गर्मनं तत्र सु-ग्रीवो यत्र वानराः ॥१६॥^० [१४
 सर्वे यथा च वक्ष्यन्ति सम-एतं हरि-यूथपाः ।
 १६] तथाऽस्मि कर्ता तद् वाक्यं भवद्भिः पर-वानं अहम् । [१५
 १७] नीऽऽज्ञापयितुम् ईशोऽहं युव-राजोऽपि यद् अहम् ॥१७॥
 N] अ-युक्तोः कृत-कर्माणो यूयं धर्षयितुं मया । [१६
 १७] युक्तं(?क्ता)हि कृत-कर्माणो यूयं माम्(?मया) अनु-वर्तितुम् ॥^६ N
 एवं तेस्य ब्रुवाणस्य श्रुत्वा वचनम् उत्तमम् ।
 १८] प्र-दृष्ट-वदना वाक्यम् इदं ऊचुर् वनौकसः ॥१९॥ [१७
 के एवं वक्ष्यते वाचं प्रभुः सन् वानरोत्तमं ।
 १९] ऐश्वर्य-मद-मत्तो हि सर्वोऽहम् इति मन्यते ॥२०॥ [१८
 तव चैतरे तु संदृशं नाऽन्यस्य हरि-पुंगवै ।
 २०] सं-नतिर हि तवाऽऽख्याति भविष्यच्च-सुभ-भाग्यतामे २१ [१९

१. आ-कृतं । रा ब म ल_१ ल_२-कृते कार्यैर् । २. आ रा ब म ल_१ ल_२-कृते कार्ये । ३. अ-पीते । ४. अ-०तव० । ५. फ-नास्ति । ६. आ-गमने । अ-गम्यते । ७. प्र-नास्ति ॥ ८. रा-वीक्ष्यन्ते । ब-वीक्षन्ते । ल_१-भीक्ष्यन्ते । ल_२-वीक्ष्यन्त । अ-यथावद्वक्ष्यामः । ९. रा-समेता । १०. फ-परिवारितः । ११. च-न ज्ञा० । १२. अ-ईशो वै ॥ १३. रा ब प्र म ल_२-न युक्तं । आ-अयुक्तं । १४. च-०कार्याणां । १५. रा म ल_१-युष्माकमनु० । अ-युष्माभिरनु० । १६. ब प्र ल_२-नास्ति ॥ १७. च-सत्यं ॥ १८. आ-एकान्तां । फ अ-रूपीनां । १९. ल_२-वीक्ष्यते । २०. ब प्र म ल_१-वीर । २१. आ-स त्वा नरोत्तमा । फ अ-स त्वा नरोत्तमा ॥ २२. आ च-चैवन्तु सन्दृशं । रा म ल_१-चैवं सु० सदृशं । अ-वेदं सुद० । २३. ब प्र ल_२-अ-हरि सत्तम । २४. आ-०त चारुयाति । अ-साक्षिभिर्हित मा । फ-सन्नतिर्हितमा० । च-सन्नतिर्हितमा० । २५. अ-०सुभमीयते ।

- सर्वे वयम् अपि प्राज्ञं गन्तुं तत्र कृत-क्षणैः ।
 २१] यत्राऽसौ वानर-श्रेष्ठः सु-ग्रीवो हेम-पिंगलः ॥२२॥ [२०
 त्वया त्व-अनै-उक्तैर् हरिभिर नैव शक्यं पदात् पदम् ।
 २२] कचिद् गन्तुं हरि-श्रेष्ठं सम्-एत्यैतद् वदामहे ॥२३॥ [२१
 एवं तु ब्रुवतां तेषाम् अंगदः सम्-अदृष्यत ।
 २३] बाढं गच्छाम इत्य्-उक्त्वा खम् उतं-पत्य(पा) चं(त) भू-तलात् २४
 तैर्म् उत-पतंतंर्म् उत-पेतुः सर्वे ते हरि-यूथ-पाः ।
 २४] कृत्वाऽऽकाशं निर-आकाशं यन्त्रै-त्तिष्ठा इवोत्पलैः ॥२५॥ [२३
 तेऽम्बरं सहस्रोद-पत्य वेर्ग-वन्तः प्लवं-गमाः ।
 २५] वि-नन्दन्तो महा-नादान् मेघा वातेरिता इव ॥२६॥ [२४
 इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मधुवनाद् वानरोत्पतनं
 नाम द्विषष्टितमः सर्गः ॥६२॥

१. अ-इति । २. व प्र ल_२-प्राज्ञा । ३. अ-०-क्षणां । ४. फ-हरिपुङ्गवः ॥
 ५. अ-त्वयानुरक्तै । ६. आ फ-कश्चित्तुं । ७. च व प्र म ल, ल_२ अ-०-श्रेष्ठं ।
 ८ फ-ब्रुवामहे ॥ ९. आ-प्रत्यभाषत । अ-ब्रुवतां वरः । १०. फ-त्वे समुत्पत्य ।
 ११. अ-तु । १२. आ-बभूव च । १३. अ-सर्ग समासिर्ह-
 द्यते ॥ १४. अ-उत्पतंतं स मु० । १५. च-फाशनिर० । १६. अ-पंच क्षिप्ता ।
 १७. च-०-क्षिसाम् ॥ १८. अ-वेगेनैव । १९. प्र-विन्द० । २०. फ-यथा ॥ २१.
 रा- इत्यार्षे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । २२. फ-वानरप्रयाणो । ल_२-
 वानरपतनं । अ-सर्गसमासिर्न दृश्यते ।

[वं-६५]= [त्रिषष्टितमः सर्गः] =[दा-६४]

अंगदे समनुभोऽऽप्ते सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।

१] उवाच शोक-सन्तप्तं रामं कर्मल-लोचनम् ॥१॥ [२५
समा-श्वसिहि भद्रं ते दृष्ट्वा देवी न सं-शयः ।

२] नाऽऽगन्तुम् इह शक्यं तैर् अतीत-समयैर् भयात् ॥२॥

N] अंगदस्य प्र-हर्षं तु जानामि शुभ-दर्शनम् । [२६
न मे' सकाशम् आ-गच्छेत् 'कुंसे हि विनि-पातिते ॥३॥

३] युवं-राजो महा-पार्श्वः प्लवतां प्र-वरोंऽगदः । [२७

N] दर्शनीयो महा-बाहुर् वालि-सूनुः कृत-श्रमः ॥४॥ [N
'यैदि ह् अंकृत-कार्योऽसौ मत्-समीपम् अनु-व्रजेत् ।

४] भवेत् तु दीन-वदनः श्रान्तोऽविपुल-लोचनः ॥५॥ [२८
पितृ-पैतामहं चैव पूर्व-जैः^५ परि-रक्षितंम् ।

५] न मे मधु-वनं हन्याद् अ-दृष्ट्वा जनकाऽऽत्म-जाम् ॥६॥ [२९

६पू] कौशल्या सु-प्रजा राम समा-श्वसिहि सु-व्रतं ।

१२पू] सर्व-था खलु वैदेही लक्षिता नाऽत्र सं-शयः ॥७॥ [३०

७उ] यथा हि दर्पितोर्द-अग्राः सं-गताः काननौकसः ।

१. प्र-०जुहाते । २. च-सुग्रीवं । ३. रा म ल_१-वानरर्षभः । च-०इतरं ।

४. ल_२-राजीव० ॥ ५. आ-सम्भक् स्वसिहि । ६. व ल_२-आनीत० ॥

७. फ म अ-प्रहर्षात् । च प्र व ल_१ ल_२-प्रहर्षं । ८. व-जानासि । ९.

च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-मत् । १०. फ रा-कृते ॥ ११. अ-जुव० ।

१२. प्र-०राज्ञः ॥ १३. अ-यद्यपि कृत० । १४. आ-श्रवोवि० । प्र-शान्तोवि० ।

अ-श्रान्तोऽविप्लुत० ॥ १५. अ-पूर्वकं परिरक्षितुं ॥ १६. रा व म ल_१ ल_२-

कौसल्या । १७. प्र ल_२-राषव ॥ १८. आ-दयितोदग्राः । रा-दर्पिता व्यग्राः ।

व-दर्पितो व्यग्राः । प्र म ल_१- ल_२-दर्पिता व्यग्राः । १९. आ-संमताः ।

नैषाम् अ-कृत-कार्याणाम् ईदृशः स्यात् परी-क्रमः ।

- ८] वन-भंगेन जानामि मधूनां भक्षणेन च ॥८॥^१ [३४
 १२उ] ततः किलकिला-शब्दः शुश्रुवे वि-मलेऽम्बरे ।
 हनुमत्-कर्म-दृष्टानां सं-गतीनां वनौकसाम् ।^२
 १३] किष्किन्धाम् उर्ध्व-यातानां सिद्धिं कथयताम् इव ॥९॥ [३५
 ततः श्रुत्वा नि-नादं तं कपीनां कपि-कुंजरः ।
 १४] आयतांऽञ्चित-लांगूलः सोऽभवद् दृष्ट-मानसः ॥१०॥ [३६
 आ-गताम् त्वं अथ हरयो राम-सुग्रीव-दर्शनम् ।
 १५] अंगदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ॥११॥ [३७
 तंऽगद-प्रमुखा वीराः सं-दृष्ट्वाः परया मुदा ।
 १६] नि-पेतुर् हरि-राजस्य राघवस्य च सन्नि-धौ ॥१२॥ [३८
 हनुर्मांश् च महा-कायः प्र-णम्य शिरसा ततैः ।^३
 N] नियताम् अ-क्षतां देवीं राघवाय न्य-अवेदयत् ॥१३॥ [३९
 निश्-चिताऽर्थम् ततस् तस्मिन् सु-ग्रीवः पवनाऽऽत्म-जे ।

१. आ-स्याद्यतिक्रमः । २. अतः परमधिकः पाठः-म-मैवं शोक-
 समायुक्तस्तिष्ठ त्वमतिविक्रमः । त्यज शोकं च चिन्तां च सीतां प्राप्स्यसि
 न संशयः ॥ ३. ब-तत्र । ४. फ-स तदाऽम्बरे । अ-विमलेऽम्बरे । ५. ब म-
 हनूमत्कर्म० । फ-०कर्मदृष्टानां । प्र-हनूमत्कर्मदृष्टानां । अ-हनूमत्कपिदृष्टानां ।
 ६. फ-नर्दतां काननौकसाम् । ७. अतः परमधिकः पाठः-म-अतिक्रम्य बहून्
 देशान् अन्योऽन्यपरिसर्पयात् । ८. ब प्र-किष्किन्धवादाप० । म ल_१ ल_२-
 किष्किन्धवादाप० । अ-विधानमुपजातानां । ९. म ल_१ ल_२ अ-इह ॥ १०.
 च-आयताञ्चित० । रा ब म ल_१ ल_२-आयताञ्चित० । प्र-आसमुञ्चित० ॥
 ११. च प्र ब म ल_१ ल_२-ते तु । रा-ते च । अ-तेऽथ । १२. च रा प्र ब
 म ल_१ ल_२ अ-०वशासनात् ॥ १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रदृष्टाः ॥ १४. फ
 ब अ-हनुर्मांश्च । प्र म ल_१ ल_२-हनुर्मांश्च । १५. फ अ-गतः । १६. अतः
 परमधिकः पाठः-म-रामलक्ष्मणयोर्भ्रात्रोः सुग्रीवं चाभ्यवाद्यत् ॥

१८] लक्ष्मणः प्रीति-मांश् चैवं बहु-मानंम् अवैक्षत ॥१४॥ [४१

प्रीत्या च परयोपेतो राघवः सह-लक्ष्मणः ।

१९] बहु-मानेन महता हनूमन्तम् अवैक्षत ॥१५॥^६ [४२

इत्याशे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानराणां समागमे सीता-नन्दनो

नाम त्रिषष्टितमः सर्गः ॥६३॥

१. अ- चैनं । २. फ-बहुमानं स्ववैक्षत । च रा प्र ब ल, अ-बहु-
मानादवैक्षत ॥ ३. आ-प्रीत्या परमयो० । फ च अ-स प्रीत्या प० । ४. अ-बहुना ।
५. रा लं, अ-हनुमन्तम् । ६. ब-नास्ति ॥ ७. लं-इति सु० । ८. फ-अंगदोपपानं
नाम सर्गः । च रा प्र ब म ल, लं-वानरसमागमो नाम सर्गः । ९. अ-इति
रामायणे सुन्दरकाण्डे उद्योगपर्वणि अंगदोपपानं नाम सर्गः ॥

[वं-६६]= [चतुःषष्टितमः सर्गः] =[दा-६५]

- 'ते तुं प्रं-स्रवणं शैलमै आ-गताश् चित्र-काननम् ।
 १] प्र-णम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महा-चलम् ॥१॥ [१
 युव-राजं पुरस्-कृत्य सु-ग्रीवम् अभि-वाद्य च ।
 २] आ-ख्यातुं तत्र सीतायाः प्र-वृत्तिम् उप-चक्रमुः ॥२॥ [२
 रावणाऽन्तः-पुरे घोरे^१ राक्षसीभिर्श् च तर्जनम् ।
 ३] अनु-रागं च वैदेह्या यश् चाऽपि समयः कृतः ।
 एवर्ष आ-र्चन्ति(?ख्य)रे वीरा हरयो राम-सन्निधौ ॥३॥ [३
 ४] वैदेहीम् अ-क्षतां श्रुत्वा रामश् चोत्तरम् अब्रवीत् ।
 क सीता वर्तते देवी कथं वा मयि वर्तते ॥
 ५] एतन् मे^२ सर्वम् आ-ख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥४॥ '' [४
 रामस्य तु वचः श्रुत्वा हरयो राम-सन्निधौ ।''
 ६] चोदयन्ति हनूमन्तं सीता-वृत्तान्त-कोविदम् ॥५॥ [५
 श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनुमानं मारुताऽऽत्म-जः ।
 ७] उवाच वाक्यं वाक्य-ज्ञः सीताया दर्शनं तेषां ॥''६॥ [६
 तं मणिं कांचनं दिव्यं दीप्य-मानं स्व-तेजसा ।

१. ल_१-तत्ते । २. आ-प्रभ० । म-प्रस्रवनं । ३. फ-चैवम् ॥
 ४. अ-प्रवक्तुम् ॥ ५. च ब प्र ल_२ अ-०पुरं । ६. फ-रोधं । च ब
 प्र ल_२ अ-घोरं । ७. च ब प्र ल_२-०सीनां च । ८. फ-एतदाच० । रा म
 ल_२-समाच० । ब प्र ल_१-सर्वमा० ॥ ९. च रा ब प्र म ल_१, ल_२-
 रामः श्रुत्वा । १०. च-एतत्ते ॥ ११. आ ल_१, ल_२ अ-नास्ति । १२. फ-
 अवाद्यन् । आ-चोदयन्तो । ल_२-चोदयन्तं । अ-नोदयन्ति ॥ १३. रा ब प्र
 ल_२-हनुमास्तेषां वचनं । १४. म ल_१-यथा । १५. फ-नास्ति ॥ १६. फ-
 कनकावर्द्धं । च-काञ्चनीं दिव्यम् । अ-काञ्चनं चैव । १७. रा ब प्र म ल_२-
 स्वरोषिषा । ल_१-सुरोषिषा ।

- N] दत्त्वा रामायं हनुमांस् ततः प्राञ्जलिर् अ-ब्रवीत् ॥ ७ ॥
 समुद्रं लंघयित्वाऽहं शत-योजनम् आ-यतम् ।
 ८] आ-गच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो यदृच्छया ॥ ८ ॥
 तत्र लंकेति नगरी रावणस्य दुर-आत्मनः ।
 ९] दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ॥ ९ ॥
 तत्र दृष्टा मया सीता रावणाऽन्तः-पुरे सती ।
 १०] सं-न्यस्यं त्वयि भावं सा राम राम-मनोरथा ॥ १० ॥
 दृष्टं मे^१ राक्षसी-मध्ये भर्त्स्यमाना पुनः पुनः ।
 ११] राक्षसीभिर वि-रूपाभी रक्षिता प्रमदा-वने ॥ ११ ॥
 दुःखं सा वर्तते सीता सुखानाम् उचिता सती ।
 १२] रावणाऽन्तः-पुरे रुद्धा राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥ १२ ॥
 एक-वेणी-धरा दीना त्वच्-चित्ता त्वत्-परायणा ।^२
 १३] अधः-शय्या वि-वर्णाऽगी पद्मिनीऽव हिमाऽऽगमे ।
 १४] रावणाद् विनि-वृत्ताऽर्था मर्त्स्ये कृत-निश्चया ॥ १३ ॥
 १५] इक्ष्वाकु-वंशं^३ वि-ख्यातं शनैः कीर्तयता मया ।
 १४] कथंचिद् एवं काकुत्स्थ वि-श्वासम् उप-पादितः(ता) ।
 १५] सा मया रघु-शार्दूल समा-श्वासम् उपाऽऽगता ॥ १४ ॥

१. आ-रामं हनुमांश्च । २. रा-तत्र । ३. फ-आस्थितः । ४. अतः परमधिकः पाठः-
 फ-उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं तदा ॥ इहासंगतः ७ मः श्लो ० तु ० २ ० श श्लो ० ।
 ५. ल २-आगतः । ६. फ ब म ल १-अगच्छं । प्र-आगच्छन् ॥ ७. फ-दुर्गमे ॥ ८.
 फ रा-सीता मया दृष्टा । ९. आ-सन्म्यस्य ॥ १०. फ-संरुद्धा । अ-सा
 रुद्धा ॥ ११. व-दुःखमाव ० । प्र-दुःखिता । ल २-दुःखया ॥ १२.
 अ-एकप्रतधरा शीता त्वयि तावत्परायणा ॥ १३. ल १-मृत्यवे । १४.
 आ-० यश्च ॥ १५. आ-० वंशविक्षयात् । ल १-० वंशे व्याख्यातं । प्र-० वंश-
 विख्यातं । फ च ल २-० वंशवि ० । १६. रा म ल १-अपि ॥

- समा-श्वास्य ततो देवीं (१वी) सर्वम् अर्थं च ग्राहितां ।
 १६] राम-सुग्रीव-सख्यं च श्रुत्वा प्रीतिम् उपाऽऽगता ॥१५॥ [१६
 नियमः समुदा-चारो भक्तिस् तस्यास् तथा त्वयि । [१७
 १७] हन्ति यन्न न दशै-ग्रीवं तन्न महाऽऽर्त्मा स राक्षसैः ॥१६॥ [N
 एवं तदा मया दृष्टा सीता जनक-नन्दिनी ।
 १८] उग्रेण तपसा युक्तां त्वद्-भर्ता पुरुषर्षभं । [१८
 N] सा धारयति लोकेषु माहाऽऽत्म्यं गुण-भूषितां ॥१७॥ [N
 सर्व-था सीतया दग्धो राक्षसोऽसौ महो-बलः ।
 N] निमित्त-मात्रं त्वं तत्र वधे तस्य भविष्यसि ॥१८॥ [N
 'मणिं च दिव्य-रूपं ते' प्राऽर्दोच्चु छोकाऽऽकुलेक्षणा ।
 N] यद् अत्र प्रति-पत्तैव्यं तद् सर्वम् उर्ष-पाद्यताम् ॥१९॥ [N
 तं मणिं दिव्य-रूपं च दीप्यमानं स्व-तेजसा ।
 १९] दत्त्वा रामाय हेनुमांसं तदा प्राऽञ्जलिर् अब्रवीत् ॥२०॥ [N
 तासांम् अन्तरंम् आ-साद्य राक्षसीनां वराऽऽनना ।
 २०] अब्रवीत् सा तदा सीता रौत्तसीभिः सु-रक्षिता ॥२१॥ [N

१. आ-अर्थश्च ग्राहिता । फ-अर्थं च श्राविता । अ-०र्थं च ग्राहितं ॥ २. फ अ-विनयः । ३. फ-०ग्रीवस् । ४. फ-महात्म्यात् । ५. आ-राघवः । रा म ल_१-रावणः । अ-राक्षसां ॥ ६. रा ब प्र म ल_१ ल_२-एवं वृत्ता । ७. ल_१-युक्तां । ८. फ-भक्त्या । ९. फ-०र्षभः । १०. फ-०भूषितम् ॥ ११. फ म ल_१-न संशयः । ब प्र ल_२-निशाचरः ॥ १२. अ-दृष्टं । १३. आ ल_२-च । च रा ब प्र म ल_१ अ-मे । १४. ल_२-दीप्यमानं स्वतेजसा । १५. फ-०कर्तव्यं । १६. फ-सर्वं प्रतिपा० ॥ १७. ल_२-नास्ति ॥ १८. फ-प्रतिरूपं । रा-दिव्यरूपां । १९. ब म ल_१ ल_२-हेनुमान् पुनः ॥ २०. फ-सा ततोन्तरम् । २१. ब म ल_१-०वीर्यां । २२. फ-देवी । २३. रा ब म ल_१-०सीनां च सखिभ्यो । प्र ल_२-०सीनां च सम्मतं ॥

- वक्तव्यस्ते ते महा-बाहो रामः सख-पराक्रमः ।
 २१] नि-खिलेन च यद् दृष्टं राक्षसीनां च यच्च छुतम् ॥२२॥ [N
 गर्जितं राक्षसेन्द्रस्य तर्जनं भीषणं तथा ।
 २२] द्वौ मासौ जीवित्व्यौ मे यैश् चोऽपि समयः कृतः ॥२३॥ [N
 २३पृ] अयं चाऽस्मै प्र-दातव्यो यत्रात् सुपरि-रक्षितः । ॥२१पृ
 २४पृ] एष चूडा-मणिर् दिव्यो मया सुपरि-रक्षितः ॥२४॥
 मनःशिलायाम् तिलकं सं-स्मरस्वेति चाऽब्रवीत्(?) । [२२
 २५] वि-ज्ञाप्यश् च नर-व्याघ्रो यत्राद् वायु-सुत त्वया ॥
 अखिलेनेवं यद् दृष्टम् इति माम् आह जानकी ॥२५॥ [२०
 २६] एष निर-यतिः श्री-मान् मया ते वारि-सम्भवः । [२३
 २७उ] एनं दृष्ट्वा प्र-दृष्यामि व्य-असने त्वाम् इवाऽनघ ॥२६॥
 जीवितं धारयिष्यामि मांसं दशरथाऽऽत्म-ज ।
 २८] ऊर्ध्वं मासान् न जीवेयं रक्षसां वशम् आ-र्गता ॥२७॥ [२४
 अभि-ज्ञानं च मे दत्तं यथा-वृत्तं तवाऽन्तिके ।
 N] चित्र-कूटे महा-प्राज्ञ वायसं प्रति मान-द ॥२८॥ [१९
 भूयश् चेदम् अभि-ज्ञानं वैदेह्या शृणु राघव ।
 २९] उत्तरे चित्र-कूटस्य पादे वृत्तं मनो-रमे ॥२९॥ [N

१. अ-वक्तव्ये महवो । २. रा ब प्र म ल, ल_२-नास्ति । ३. आ-तदा ।
 ४. रा-जीवितव्यं । अ-जीवितव्ये । ५. फ-यथास्ति । रा-यत्चापि । अ-
 यथापि । ६. आ-यत्राच्च सुपरीक्षितः । प्र ल_२-मया सु० । ७. अतः
 परमधिकः पाठः—आ रा च प्र ब ल, ल_२ अ-भ्रुवन्त्या वचनान्येवं सुप्रीव-
 स्योपशृण्वतः ॥ ८ ल, -स्म० । ८. फ ल_२-नास्ति । १०. फ-स्मार-
 यस्वेति । रा ब म ल_२-संस्मरेदिति । प्र-संस्मरेति च । ल, -संस्मरेदि च । ११.
 प्र-विज्ञसम् । १२. फ रा ब प्र म ल, ल_२ अ-०नेह । १३. आ-निर्जा० ।
 १४. फ-नूनं । १५. आ-प्रसन्ने । १६. आ-इमं । १७. आ-ऊर्ध्वमा० ।
 १८. रा ब प्र म ल, ल_२-राक्षसेन समागता ॥

- रटमानस्य काकस्य मांसां^१ऽर्थे स्मर्त्तुम् अर्हसि ।
 ३०] क्षिप्तार्थं इषीकां तत्रा^२ऽस्य रोषाद् एकां^३ऽग-नाशिनीम् ।
 ऐषीकम^४ अस्त्रम् अपि ते कार्या^५ऽर्थं संनि-पातितम^६ ॥ ३० [N
 ३१] जहि पापम् इदं रक्तः क्रूरं दारा^७ऽप-हारिणम् ।
 इति माम् अब्रवीत् सीता तन्व-अंगी धर्म-चारिणी ।
 ३२] रावणा^८ऽन्तः-पुरे रुद्धा मृगी^९ऽवोत्फुल्ल-लोचना ॥ ३१ ॥ [२६
 उपायो दृश्यतां कश्चित् यथा नद-नदी-पतिमं ।
 ३४] 'न चिरेण भवान् घोरं स-सैन्यः सागरं तरेत् ॥' ३२ ॥ [N
 एतत् ते सर्वम् आ-ख्यातं मया राघव तद् यथा ।
 ३३] सर्व-था सागर-जले सं-तारं^{१०} प्रति-चिन्त्यताम् ॥ ३३ ॥ [२६
 जाता^{११}ऽऽश्वासौ राज-पुत्रौ विदित्वा
 तत् सा^{१२}ऽभिज्ञं^{१३} (?) राघवाय प्र-दाय ।
 देव्या वृत्तं सर्वम् एवा^{१४}ऽनु-पूर्व्या^{१५} ।
 N] सम्यक् पूर्णं^{१६} वायु-पुत्रः शशंस ॥ ३४ ॥ [२७
 प्रीत्या युंक्तौ राज-पुत्रौ निर-ईर्ष्यं

१. फ-नोदमानस्य । अ-इदमानस्य । २. आ-मांसार्थं । ल_१-
 मांसार्थः । अ-मांसार्थं । ३. ल_२-दिप्ताम् । ४. प्र-नास्ति ॥ ५.
 अ-इ० । ६. आ-०पिककार्यार्थं । च-०पिके भार्यार्थं । रा ब म ल_१
 ल_२-०भिके भार्यार्थं । ७. आ-०रकम् । ८. ब म ल_१
 अ-०हारकम् । ९. आ-०पतिः । १०. आ-न चिरेणैवास्त्रुघ्नौ घोरे । फ-
 अचिरेण भवान् घोरं । रा प्र म-अचिरेण महाघोरं । ल_१-न चिरेण महाघोरं ।
 ब-अचिरेण महाघोरं । १२. प्र-तथा राघव । १३. आ-०तरे । च अ ब-०तरेः ।
 प्र-तद्यथा ॥ १४. ल_२-नास्ति । १५. प्र ल_२-नास्ति । १६. रा ब प्र ल_१-सन्तरः ।
 १७. आ-नास्ति । १८. रा ब प्र म ल_१-साभिज्ञां । अ-तस्य च भिज्ञानं ।
 १९. आ-वृत्तं सर्वमेवानुपूर्व्या । २०. आ-पूर्वं । २१. ल_१-युक्तौ ।
 २२. फ-प्रदृष्टौ ।

सं-सिद्धार्थौ वानरेन्द्रश्च च राजा ।

गात्रैः श्लिष्टौ वानरं तं कृतार्थ

N]

भूयो वृत्तं कर्म-तश्च चाऽऽशशांस ॥३५॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मणि-निर्यातनो

नाम चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

—:०:-

१. च ब-सिद्धार्थौ तौ । २. प्र म ल_१-वानराणां च । ३. आ-
अ-गात्रैराश्लिष्य । ब म ल_१-आश्लिष्यैः । प्र-आश्वास्यैवं । ४. ब म
ल_१-वानरं वै । अ-वानरेन्द्रम् । ५. आ-त्सं । ६. आ-०शशांस ।
७. रा-ल_२-नास्ति ॥ ८. ल_२-इति सु० । ९. अ-उद्योगपर्वणि । १०. ल_१-मनि-
निर्यातनो । ल_२-मनिनिर्यातनो । च अ रा ब प्र म-मणिनिर्यातनं ॥

[वं—६७] = [पंचषष्टितमः सर्गः] = [दा—६६]

- एवम् उक्तो हनुमता रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।
 १] तं मणिं हृदये धृत्वा रुरोद सह-लक्ष्मणः ॥१॥ [१
 'तं तुं दृष्ट्वा मणिं श्रेष्ठं राघवः शोक-कर्षितः ।
 २] नेत्राभ्याम् अश्रुं-पूर्णाभ्यां सु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ॥२॥ [२
 यथैव धेनुः स्रवते स्नेहाद् वत्सस्य लालनात् ।
 ३] एवं मे^१ मणि-रत्नस्य वैदेह्या इव दर्शनम् ॥३॥ [३
 मणि-रत्नम् इदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण वै^२ ।
 ४] वधू-काले पुरा बद्धं अधिकं मूँर्धन्यं अ-शोभतं ॥४॥ [४
 अयं हि जल-सम्भूतो मणिः परम-भूषणः ।
 ५] यज्ञे परम-तुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥५॥ [५
 'इमं दृष्ट्वा मणि-श्रेष्ठं यथा तर्कवार्थ-दर्शनम् ।
 ६] अद्याऽभ्युपाऽऽगतं सौम्य वैदेह्यां इवै दर्शनम् ॥६॥ [६
 अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।

१. अ-एवं । २. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-मणिश्रेष्ठं । ३.
 प्र म ल, ल_२-अलु० ॥ ४. अ-प्रस्तौति । ५. फ रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-वत्सला । च-वत्सलात् । ६. आ-तं ॥ ७. आ-वैदेह्याभ्यापि
 दर्शनम् । च प्र ब ल, ल_२ अ-०रेण मे । ८. रा-नास्ति । आ-अत
 आरभ्य 'मूर्ध्नि मे मणिः' इत्यन्तः पाठो नास्ति । ९. म ल, ल_२-विद्धम् ।
 १०. अ-मूर्ध्नि शोभतात् । च प्र ब म ल, ल_२-मूर्ध्नि तस्याश्च शोभते ।
 ११. च-मम । १२. च प्र ब म ल, -प्रवर० ॥ १३. फ रा च ब प्र म ल_२-
 इदं । १४. ल, अ-तातस्य द० । १५. रा च ब म ल, -वैदेह्याश्चपि ॥

- ७] यद् अस्य दर्शनेनाऽहं तां प्राऽऽप्ताम् इव चिन्तये ॥७॥ [७
 किम् आह भीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 ८] पुरा शोकेनं दग्धोऽहं सिञ्च मां वाक्यै-वारिणा ॥८॥ [८
 अतस् तु किं दुःखतरं मेमेमं वारि-सम्भवेम् ।
 ९] मणिं पश्यामि हनुमन् वैदेहीम् आ-गतां विनां ॥९॥ [९
 चिरं जीवति वैदेही यदि मां सं-स्मरिष्यति ।
 १०] क्षणं सौम्य न जीवेयं विना ताम् इति चिन्तये ॥१०॥ [१०
 नय माम् अपि तं देशं यत्र दृष्टा मम प्रिया ।
 ११] मुहूर्त्तं नाऽव-तिष्ठेयं प्र-वृत्तिम् उप-लभ्य हि ॥११॥ [११
 कथं चं वद सु-श्रोणी भीरुं भीत-तेरा सती ।
 १२] मेया वि-हीना पांपानां मध्ये वसति रक्षसाम् ॥१२॥ [१२
 शौरदस् तिमिरान् मुक्तो नूनं चन्द्र इवाऽम्बरे ।
 १३] अद्य तद् वदनं तस्या न वि-राजत्य् अ-संशयम् ॥१३॥ [१३
 किम् आह सीता हनुमन् ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 १४] एतेन खलु जीवामि भेषजेन यथाऽऽतुरः ॥१४॥ [१४

१. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-अस्याद्य ॥ २. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-शोकाग्निनिर्दग्धं । फ-०न दग्धेयं । च-०न दग्धानां ।
 ३. रा प्र ब ल, ल_२ अ-वाष्पवा० ॥ ४. आ-ममेवं । च-ममेयं ।
 ५. च-०वाम् । ६. फ अ-हनुमद् । ७. फ-प्रियाम् । ८. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-संशयिष्यति । ९. फ-निश्चयः ॥ १०. फ अ-सा । च रा प्र ब म ल, ल_२ वा । ११. आ प्र-भीरुभीत० । फ-भर्तृहीना मया । अ-भीरुभीता मया । १२. फ अ-भयावहानां घोराणां । १३. फ-जानकी ॥ १४. अ-क्षारदाम्बुदनिर्मुक्तो । आ-०रान् मुक्त्वा । १५. प्र-चन्द्रस्य । १६. आ-इवाद्य ते । फ-इवाम्बुदैः । अ-इवाम्बुधौ । १७. अ-तदवश्यं मुखं तस्या न चिरायति राक्षसौ । फ-तदवश्यं मुखं तस्या न विजानाति राक्षसैः ॥ १८. आ-पथ्येन । १९. अ-जीविष्ये । २०. फ-नास्ति ॥

मधुरं मधुराऽऽभाषा किम् आह मम जानकी ।'
 १५] मद्-विहीना वराऽऽरोहा हनुमन् कथयस्व मे ।'
 N] दुःखाद् दुःख-तरं प्राऽऽप्ता कथं जीवति जानकी ॥१५॥[१५
 हेत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे राम-परिदेवनो
 नाम पंचषष्टितमः सर्गः ॥६५॥

१. फ-किमाह हनुमान् सीता तस्वतः कथयस्व मे ॥ २. ल२-
 इति सुं०। अ-उद्योगपर्वणि । ३. फ-मणिनिर्घातनं । प्र ब म ल, ल२-०परिदेवनं ।
 रा-रामदेवनं ॥

[वं-६८] = [षष्ठषष्टितमः सर्गः] = [दा-६७]

१पू] एवम् उक्तं: सं हनुमान् राघवेण महाऽऽत्मना ।

N] सीतायाँ भाषितं सर्वं न्य्-अवेदयत राघवे ॥१॥ [१

N] एवम् उक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभे ।

१उ] पूर्व-वृत्तर्म् अभि-ज्ञानं चित्र-कूटे यथाँ तव ॥२॥ [२

तत्र सुप्ता त्वया सार्धं जानकी पुंनर् उत्-थितां ।^१

२] वायसेः सहसोत्-पर्यं वि-ददार स्तनाऽन्तरे ॥^२॥ [३

३उ] पुनश् च किल पत्नी स देव्या जनयति व्यैथाम् । [४उ

ततः पुनर् उपाऽऽगम्य वि-ददार भृशं किल ॥^३४॥^४

४] अथ त्वं प्रति-बुद्धोऽसि शोणितेन सम-उत्थितः ।^५ [५

वायसेन च तेनैव सततं तोद्यमानेया ।^६

१. अ फ-उक्तस्तु । २. ल_१ ल_२ अ-राघवेन । ३. प्र ल_१ ल_२-
वैदेह्याः ॥ ४. फ-इवम् । ५. अ-०भाः । ६. अ-०दत्तम् । ७. रा प्र ब म ल_२-
तदा । ८. ल_१-२य श्लोकपूर्वाधादारम्य ४१शपूर्वपादं यावदेकं पत्रं लुप्तम् ॥
९. रा प्र ब म-साकं । १०. ब-परितुष्यिता । ११. आ-२य ४र्थे श्लोकौ
व्यत्यासेन पठितौ । १२. आ-ततः पुनरुपागम्य । म-अथास्याः वायसोऽभ्येत्य ।
१३. फ च-०रम् । १४. प्र-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-फ च-पर्यायेण
च सुप्तस्त्वं देव्यंके पुरुषर्षभ । म-पर्यायेण च सुप्तंके तस्यास्त्वं भरताग्रजः ॥
१५. म-जनयते भयम् । १६. आ च म-स्तनान्तरे । १७. म-नास्ति । १८.
रा प्र ब ल_२ अ-नास्ति ॥ १९. आ-अन्तिबुद्धश्च । फ-अथावक्रुद्धस्त्वं
तत्र । २०. आ-०तां । फ-समुत्थितः । २१. च रा प्र ब ल_२ अ-
पादोऽयं ३श्लोकपूर्वाधात्परं पठितः । २२. ल_२-तत्रैव । २३. फ-क्षरया तथा ।
च रा प्र ल_२ म-ताद्यमानया । २४. ब अ-नास्ति ।

- ५] बोधितः किल देव्या त्वं सुखं सुप्तः परं-तप ॥ ५॥ [६
 तच्च च दृष्ट्वा महा-बाहो प्र-तुन्नं वै स्तनाऽन्तरम् ।^१
 ६] आशी-विष इव क्रुद्धस् ततो वाक्यं त्वम् ऊचिवान् ॥६॥ [७
 नखाऽग्रैः केन ते भीरु वि-तुन्नं वै^२ स्तनाऽन्तरम् ।
 ७] कः क्रीडति स-रोषेण भुज-गेनं वराऽऽनने ॥७॥^३ [८
 अवेक्ष्य (१)त्त) मीणश् चं ततो वायसं सम्-अपश्यथोः ।
 ८] नखैः स-रुधिरैस् तीक्ष्णैर् माम एवाऽभि-मुखं स्थितम् ॥८॥^३ [९
 स्रुतुः स किल शक्रस्य वायसः पतैतां वरैः ।
 ९] धाराऽन्तर-गर्तः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥९॥^३ [१०

१. च रा ब म ल_२-वेदितः । २. अ-नास्ति ॥ ३. आ-ततश्च
 दृष्ट्वा महत्क्षणं वैदेह्या वा स्तनान्तरम् । च रा-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या
 वैदेह्या स्तनान्तरम् । प्र ब म-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्या स्तनान्तरे ।
 ल_२-तच्च दृष्ट्वा महादेव्या वैदेह्यास्त्वं स्तनान्तरे । अ-नास्ति । ४. रा-
 ततस्तां वाक्यमब्रवीत् ॥ ५. आ-रंके । ६. आ च-विभिन्नं ।
 रा प्र ब म ल_२-भिन्नं वै । ७. आ-वा । रा-तत् । ८. रा-स्तनान्तरे ।
 ९. आ-०ण । १०. अतः परमधिकः पाठः—आ-केन तेनांग वामोरुः
 विक्षिप्तं वै स्तनान्तरम् । आशीविषमिव क्रुद्धं कालाग्रिमिव सभिभम् ।
 च-आशीविषमिव क्रुद्धस्ततो वाक्यं त्वमूचिवान् † । प्र ब ल_२-आशी-
 विषमिव क्रुद्धं कालाग्रिसमतेजसम् ॥ ११. आ च रा-०माणः स ।
 १२. आ च रा-०त । १३. फ.-नास्ति ॥ १४. अ-पुत्रः किल
 स । १५. आ-प्लवतां वर । १६. आ-०गतिः ॥

॥ म-केन तेऽनागतो भीरु । ल_२-केन तेनामलं भीरु । † च-
 अतः परं 'नखाग्रैः केन भीरुरित्यादि आशीविष इव क्रुद्ध' इतिश्लोकान्तं
 वाचय्युनरुद्धितः पाठः ।

ततस् तस्मिन् महा-बाहो कोप-संवर्तितेक्षणः ।

१०] वायसे कृत-वान् क्रूरां मतिं मति-मतां वर ॥१०॥ [११

गृहीत्वा सं-स्तराद् देभं ब्राह्मैर् मन्त्रैर् अयोजयैः ।

११] सँ दीप्तं इव कालाऽग्निर् ज्वालाऽभि-मुखं गतैः ॥११॥ [१२

स त्वं प्र-दीप्तं चित्तेप दर्भोऽग्रं वायसं प्रति ।

१२] ततस् तु वायसो दीप्तः स-दर्भोऽभि-संसार ह ॥१२॥ [१३

पित्रा स तु' परि-त्यक्तः 'सुरैः सर्वैः सहर्षिभिः ।

१३] त्रीं लोकां स ततो गत्वा त्रातारं नाऽभ्य-अंगच्छत १३[१४

ततो नि-पतितं भूमौ शरण्यैः शरणाऽऽगतम् ।

१४] वधाऽहम् अपि काकुत्स्थ हतवान् नाऽसि वायसम् ॥१४' १५

१५] मोघं अस्त्रम् अति-शक्यं कर्तुम् इत्य-एव राघव ।

१६] दक्षिणं किल काकस्य धातितं नयनं त्वया ॥१५॥ [१६

राम तुभ्यं नमस्-कृत्य राज्ञे दशरथाय च ।

१७] वि-सृष्टः स त्वया काकः प्रति-पेदे स्वम् आ-लयम् ॥१६॥ [१७

एवम् अस्त्र-विदां श्रेष्ठ सत्त्व-वान् बल-वान् अपि ।

१८] किम्-अर्थम् अस्त्रं रक्षोभ्यो न योजयसि राघव ॥१७॥ [१८

१. आ-वरः ॥ २. आ-संस्तरादर्भं । अ-संस्तरान्दर्भान् । ३. आ अ-०यत् ।

रा-०येः । ४. च प्र ब ल_२-संदीप्त । ५. अ-खगं ॥ ६. प्र ल_२-तं ।

रा ब-तत् । ७. अ-दर्भाग्यं । ८. ल_२-ततः स । ९. अ फ म-

वायसं । १०. अ-सदर्भो तु स० । फ-सदर्भोनुस० । म-सदर्भोभि० । ११. ल_२-

च । १२. फ-स तैः । १३. आ-तं । १४. ब-नाधिगच्छत ॥ १५. आ-

शरण्यं । १६. अतः परमधिकः पाठः—आ-धारान्तरगतः शीघ्रं पवनस्य

गतौ स्रमः । ततस्तस्मिन्महाबाहो कोपसंवर्तितेक्षणः । वायसे कृतवान्क्रूरां

मतिं मतिमतां वरः ॥ १७. फ-मोघं शक्यमशक्यं च । रा-मोघशक्यं न शक्यं

च । प्र ब म ल_२-मोघमखं न शक्यं च । १८. अ-शातितं न० । फ-नयनं

धातितं ॥ १९. फ-रक्षःसु । २०. आ-०यति ॥

- न नागा नाऽपि गन्धर्वा नाऽसुरा न मरुद्-गणाः ।
 १९] तव राम रणे शक्ता वेगं प्रति सम्-आसितुम् ॥१८॥ [१९
 तव वीर्य-वतः कश्चिद् यैदि वै मेऽस्त्यै अनु-ग्रहः ।
 २०] क्षिप्रं सुँ-रुचिरैर् बाणैर् हन्यतां युँधि रावणः ॥१९॥ [२०
 भ्रातुर् आ-देशम् आ-दाय लक्ष्मणो वा परं-तपः ।
 २१] स किम्-अर्थं नर-वरो न मां रत्नति राघवः ॥२०॥ [२१
 शक्तौ तौ पुरुष-व्याघ्रौ वाय्व्-अग्नि-सैम-विक्रमौ ।
 २२] सुराणाम् अपि दुर्-धर्षो किम्-अर्थं माम् उपेक्षतः ॥२१॥ [२२
 ममैव दुष्-कृतं किञ्चिन् महद् अस्ति न सं-शयः ।
 २३] सम्-अर्थो तौ न मां वीरौ वीऽऽत्तेते यत् परं-तपो ॥२२ [२३
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधु भाषितम् ।
 २४] पुनर् अप्य् अहम् आर्या तांम् इदं वचनम् अब्रुवम् ॥२३॥ [२४
 त्वञ्छोकाऽभि-युँतो रामो देवि सखेन ते शपे ।
 २५] रौम (!:) शोकाँऽभि-भूतश् च लक्ष्मणः परि-तप्यते २४॥ [२५
 कथञ्चिद् रुँदतीं दृष्ट्वा न कालः पुनर् आसितुम् ।

१. ल_२-अपि । २. ल_२-गणः ॥ ३. अ-यथा मय्यस्त्यनु० ।
 फ च रा प्र ब म ल_२-मय्यस्त्यनु० । ४. प्र ब म ल_२-तु ह० । ५. फ-
 यदि ॥ ६. आ-वाद्यभि० । रा प्र ब म ल_२-कालाग्निसमतेजसौ । फ-
 वाग्वासिसद्वशप्रभौ । ७. आ-उपेक्ष्यतः । अ-उपेक्षितः ॥ ८. आ-न
 संवीरौ वीक्ष्येते । अ-महात्मानौ वी० । ९. फ-समर्थो सह तौ यस्मां न
 ज्ञायते परन्तपौ । रा-समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परन्तपौ । ब-
 समर्थावपि न तौ मां वीरौ वीक्षते यत्परस्परम् । प्र-समर्थो शयितौ मां
 वीरौ वीक्ष्यते यः परस्परम् । म ल_२-समर्थावपि तौ मां वीरौ वीक्षते यत्पर-
 स्परम् ॥ १०. आ-आपन्नम् । ११. च रा-अब्रवीत् ॥ १२. प्र-०मिहते ।
 १३. अ-रारो दुःखाभि० ॥ १४. अ-भवता । फ म-भवती । १५.
 अ-आशितुम् ।

- २६] न चिरार्दं देवि' दुःखानाम् अन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥२५॥ [२६
ताव् उभौ नर-शार्दूलौ राज-पुत्राव् अरि-दैमौ ।
- २७] त्वद्-दर्शन-कृतोत्साहौ लंकां भस्मी-करिष्यतः ॥२६॥ [२७
हत्वा च समरे क्रूरं रावणं सह-बान्धवमै ।
- २८] राघवस् त्वां महा-भार्गः स्वां पुरीं प्रति-नेष्यति ॥२७॥ [२८
यत् तु रामो वि-जानीयाद् अभि-ज्ञानम् अ-निन्दिते ।
- २९] प्रीति-सञ्जनं तस्य तन्न मे त्वं दातुम् अर्हसि ॥२८॥ [२९
साऽभिवीऽऽक्ष्य दिशः सर्वावेण्य-अग्राद् अथ भामिनी ।
- ३०] मुक्तैत्रे प्र-ददौ मह्यं मणि-रत्नम् इदं शुभं ॥२९॥ [३०
प्रति-गृह्य मणिं देव्यांश्च 'चलितोऽहं रघूऽत्तम ।
- ३१] शिरसा च प्र-णम्यैतां गमनार्यं मनो दधे ॥३०॥ [३१
गमने च कृतोत्साहं मां वीऽऽक्ष्य वर-वर्णिनी ।
- ३२] वि-वर्द्धमानं च भृशं विनिश्-स्वस्याऽऽयतेक्षणा ॥३१॥ [३२
अश्रु-पूर्ण-मुखी दीना वाष्प-गद्गदया गिरा ।
- ३३] माम् उवाच ततः सीतौ स-भाग्योऽसि महा-कपे ॥३२॥ [३३
यो द्रक्ष्यसि महा-बाहुं रामं कमल-लोचनम् ।
- ३४] लक्ष्मणं च महा-भागं देवरं मे यशस्-विनम् ॥३३॥ [३४
सीतया त्व एवम् उक्तोऽहम् अब्रुवं मैथिलीं तदा ।
- ३५] पृष्ठम् आ-रोह मे देवि क्षिप्रं जनक-नन्दिनि ॥३४॥ [३५

१. फ-चिरात्त्वं तु दुः० । २. फ-भामिनि ॥ ३. अ फ-अनिन्दितौ ।
४. अ-०थ ॥ ५. अ-स सुहृत्सुतम् । ६. फ च प्र म ल२-०भागे ॥
७. रा ल२ अ-रामोभिजा० ॥ ८. फ-भामिनी । ९. फ-सुक्त्वा च ।
१०. अ फ-प्रभो ॥ ११. अ फ-देव्यास्तत्र हेतो । १२. अ-०म्यैनां । च रा प्र
ब ल२-०म्यैतां । १३. च रा प्र ब ल२-मतिमागमने । १४. अ-दधौ ॥
१५. अ-शीता ॥ १६. रा ब ल२-यद् । १७. रा प्र ब म ल२-राजीव० ॥
१८. ल२-०नी ॥

- यावत् ते दर्शयाम्य् अद्य स-सुग्रीवं स-लक्ष्मणम् ।
 ३६] राघवं च महा-भागं भर्तारम् अ-सितेक्षणम् ॥३५॥ [३६
 साऽब्रवीन् मां तदा देवी नैष धर्मो महा-कपे ।
 ३७] यत् ते पृष्ठं नि-षेवेऽहं भार्या रामस्य धी-मतः ॥३६॥ [३७
 अ-वशां यद्य अहं वीर स्पृष्टा गात्रेण रक्षसा ।
 ३८] तत्राऽहं किं करिष्यामि कालेन परि-पीडितो ॥३७॥ [३८
 गच्छ त्वं 'हरि-शार्दूल यत्र तौ राम-लक्ष्मणौ ।
 ३९] इत्ये-एवं सौ समा-भाष्य भूयः सं-देष्टुं मे आ-स्थिता ॥३८॥ [३९
 हनुमन् सिंह-संकाशौ ताव-उभौ राम-लक्ष्मणौ ।
 ४०] सु-ग्रीवं च महा-बाहुं सर्वान् ब्रूया ह्यं अर्न-आमयम् ॥३९॥ [४०
 यथा 'चे सं महा-बाहुर मां तारयति राघवः ।
 ४१] अस्माद् दुःखोपसं-रोधात् तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि । [४१
 N] गत्वा राम-समीपं त्वं शीघ्रं वानर-पुंगव ॥४०॥ [N
 इमं तु तीव्रं मम शोक-वेगं
 रक्षोभिर् एभिः परि-भर्त्सनं च ।
 रामस्य पार्श्वे हि गतो वदेस् त्वं
 ४२] नित्यं शिवं तेऽस्तु हरि-प्रवीर ॥४१॥ [४२

१. आ-सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् । २. अ-सुम० । ३. अ फ प्र-०णे ॥
 ४. फ रा प्र ब ल_२ अ-ततो । ५. रा प्र ब म ल_२-पृष्ठे । ६. फ च रा
 प्र ब म ल_२ अ-निषेवेयं ॥ ७. फ प्र-अवश्यं । ८. फ-तत्र किं तु ।
 ९. प्र ब म ल_२ अ-कालेनोपनिपीडिता । च-कालेनोपरि० । रा-कालेन
 विनि० ॥ १०. प्र म-कपि० । ११. फ अ-नृपतेः सुतौ । १२. फ-इत्येव ।
 १३. फ ब म-मां । १४. आ-संप्रष्टुम् । फ-संप्रष्टुम् । १५. रा प्र ल_२-
 नास्ति ॥ १६. आ-हनुमत् । १७. अ-०बाहो । १८. फ च-अनामयम् ॥
 १९. रा ब-स च । अ-च सुम० ॥ २०. ल_१-एनं । २१. रा प्र ब म
 ल_१-पार्श्वं हि । फ-पार्श्वेऽभिमतो । ल_२-पार्श्वविगतो । २२. ल_२-वदस् ॥

एवं तेदाऽऽर्या नृप-सिंह-वीर
 सीता वचः प्राऽऽह विषाद-युक्तम् ।
 एवं च श्रुत्वा गदितं यथा त्वं
 ४३] सीतोप-लम्भे च कुरुष्व यत्नम् ॥ ४२ ॥ [४३

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डेऽभिज्ञान-दर्शनो
 नाम षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

१. रा-तदा मां । २. ब म ल, ल_२-नृपवीरसिंह । ३. रा ब म
 ल, ल_२-युक्ता ४. च-नास्ति । ५. फ अ-एतच्च । ६. अ-मया त्वं ।
 फ-मया ते । रा म ल, ल_२-तथा । ७. अ-सीताप्रलम्भे प्रकु० ।
 फ-लम्भे प्रकु० । च ब म ल, ल_२-सीतोपलम्भाय । ८. फ अ-बुद्धिम् ।
 ब म ल, ल_२-शीघ्रम् । ९. प्र-नास्ति ॥ १०. ल_२-इति सु० । ११. फ-न
 प्रदानो । रा प्र ब म ल_२-नदशनं ॥

[वं-६९]= [सप्तषष्टितमः सर्गः] =[दा-६८]

अथेदम् उत्तरं देव्यां पुनर् उक्तम् अं-सम्भ्रमम् ।

१] तव स्नेहान् नर-व्याघ्र हृदयं चाऽर्जु-दर्शितम् ॥१॥ [१]

तथो बहु-विधं वाच्यो रामो दाशरथिस् त्वया ।

N] यथा मारुं आ-प्नुयाच् छीघ्रं हत्वा रावणम् आ-हवे ॥२॥ [२]

यदि वाँ मन्यसे वीर वसैर्काऽहम् अरि-दम ।

२] कस्मिंश्चित् सं-वृते देशे वि-श्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥३॥ [३]

मम वै' चाऽल्प-भाग्यायाः सान्निध्यात् तव शत्रुं-हन् ।

३] शोकस्याऽस्याऽप्र-मेयस्य मुहूर्त्तं स्याद् अपि क्षयः ॥४॥ [४]

'गते हि हरि-शार्दूल पुनः सम्प्राऽऽप्तये त्वयि ।

४] प्राणानाम् अपि सं-देहो मम स्यान् नाऽत्र सं-शयः ॥५॥ [५]

तथो दर्शनम् अप्यै' एतद् भूयो मां तापयिष्यति ।

५] दुःखाद् दुःख-तरं भूत्वा दुःखिंतां दुःख-भोगिनीम् ॥६॥ [६]

अयं च वीर सं-देहस् तिष्ठतीऽव ममाऽग्र-तः ।

६] सु-महांस् त्वं-सहायेषु वानरेषु महा-मते ॥७॥ [७]

कथं 'नु खलु दुष्-पारं तरिष्यन्ति महोदधिष् ।

७] तानि ह्य-ऋत्त-सैन्यानि तौ वाँ नृप-वराऽऽत्म-जौ ॥८॥ [८]

१. आ-भिष्ठाः-देव्याः । २. अ-उक्तःस्त्वसं० । ३. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सौहृदं । ४. रा प्र च फ म ब ल, ल_२-चारुद० ॥ ५. च-यथा । ६. रा-समाप्नुयाच् ॥ ७. आ च-मां । ८. आ-वसौ० ॥ ९. रा प्र ब म ल, च फ-चैवाल्प० । १०. आ च फ-वीर्यवान् ॥ ११. अ-ततो ॥ १२. फ रा च ब म ल, ल_२ अ-तवाद्० । प्र-उवाच दर्शनं प्येतद् । १३. आ-सा । १४. आ-दुःखिता दुःखभागिनी ॥ १५. फ प्र-तत् ॥ १६. फ अ-नु । १७. आ-वा नर० ॥

त्रयाणाम् एव भूतानां सागरस्याऽति-लंघने ।

८] शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥१॥ [९

तद् अस्मिन् कार्य-नियोगे देवैर् अपि दुरा-क्रमे ।

९] किं पश्यसि समा-धानं त्वं वै कार्य-विदां वर ॥१०॥ [१०

कामम् अस्य त्वम् एवैकः कार्यस्य परि-साधने ।

१०] पर्य-आप्तः पर-वीर-घ्नं यशस्यस्ते बलोदयः ॥११॥ [११

बलैः समग्रैर् यदि मां जित्वा रावणम् आ-ह्वे ।

११] अयोध्यां स्त्वां पुरीं रामो नयेत् तत् स्याद् यशस्-करम् १२ [१२

यथा तस्य नृ-वीरस्य वञ्चनां वि-विधा कृतां ।

१२] रत्नसा तद्-भयाद् एवं न तथाऽर्हति राघवः ॥१३॥ [१३

बलैस् तु सं-कुलां कृत्वा लंकां पर-पुरं-जयः ।

१३] मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्त्वत्तस्य सदृशं भवेत् ॥१४॥ [१४

तद् यथा तस्य वि-क्रान्तम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनः ।

१४] भवत्य् आह्व-शूरस्य तथा त्वम् उर्षे-पादय ॥१५॥ [१५

तेद् अर्थोप-हितं वाक्यं प्र-सृतं हेतु-संयुतम् ।

१५] प्र-शस्याऽहं ततस् तस्या वाक्यम् उत्तरम् अर्बुवम् ॥१६॥ [१६

१. आ-सागरस्याभि० । रा प्र ब म ल_१ ल_२-०-स्यास्य लं० । २. प्र अ-
च ॥ ३. ल_२-उक्तं । ४. ल_२-दुरक्रमे । ५. अ-तदस्मिन् कार्यनियोगैर्वा-
नैर्दुरातिक्रमे । ६. आ-०यानं ॥ ७. अ-०घ्नः । ८. आ-परशत्रुब० । फ च
अ-यशस्यस्तु ॥ ९. प्र ल_२-तां । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-वनाद्-
पहता पुरा । च-वनादुपहता पुरा । ११. फ अ-यथाहं तस्य वीरस्य
वनादुपहता पुरा । १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-एवं । १३. आ फ-
हन्ति ॥ १४. ल_२-उदपादये । रा प्र ल_२-०पादयेः । च ब
म-०पादये । १५. अ-एवमुक्तसुभं । १६. प्र रा ब म ल_१
ल_२-प्रश्रितं । १७. प्र ल_२-०संश्रितम् । १८. च रा-अग्रवीत् ॥

- देवि हर्ष-ऋक्ष-सैन्येन सं-वृतः प्लवतां वरः ।
 १६] सु-ग्रीवः सत्त्व-सम्पन्नस् तैवाऽर्थे कृत-निश्चयः ॥१७॥^१[१७
 तस्य विक्रम-सम्पन्नाः सत्त्व-वन्तो महा-बलाः ।
 १७] मनः-संकल्प-सिद्धाऽर्थाः नि-देशे हरयः स्थिताः ॥१८॥^१[१८
 तेषां नोपरि नाऽधस्तान् न तिर्यक् संज्जते गतिः ।
 १८] न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व् अमित-तेजसः ॥१९॥^१[१९
 तैश् चाऽपीऽयं महा-भागैस् ससागर-वरां धरा ।
 १९] प्रदक्षिणी-कृता शीघ्रं सत्त्व-वद्भिर् महाऽऽत्मभिः ॥२०॥^१[२०
 मद्-विशिष्टाश् च तुल्याश् च सन्ति तत्र वनौकसं ।
 २०] मत्-तः प्रत्य्-अवरः कश्चिन् नास्ति सुग्रीव-सन्निधौ २१॥^१[२१
 अहं तावद् इह प्राऽऽप्तः किं पुनस् ते महा-बलाः ।
 २१] नहि प्र-कृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेषयन्त्य् अ-वरान् वरां ॥२२॥^१[२२
 तद् अलं परि-तापेन देवि मन्युर् अपैतु ते ।
 २२] एकोत्-पातेन ते लंकाम् एप्यन्ति कपि-कुञ्जराः ॥२३॥^१[२३
 हृष्टं-तुष्टा हि वैदेहि भविष्यस्य् अ-चिराद् इव ।
 २३] त्वत्-सकाशं महा-भागौ नृ-सिंहाव् आ-गमिष्यतः २४॥^१[२४
 अरि-घ्नं सिंह-विक्रान्तं क्षिप्रं द्रुक्ष्यसि राघवम् ।

१. फ च रा प्र म ब ल_२-हर्यक्ष० । अ-हर्यक्षसैन्यानामीश्वरः ।
 २. फ-स्वदर्थे । ३. अतः परमधिकः पाठः-फ-शीघ्रमेष्यति वैदेहि मा भूषे
 वात्र संशयः ॥४. रा-तिर्यग् । ५. आ-रुज्जते । ल_१-क्षमज्जते । ६. रा च प्र ब म
 ल, ल_२ अ-० धराधरा । ७. अ-पूर्व । ८. ब म रा-० त्रिर्वसुधरा । अ-महाबलैः ।
 ९. फ-नास्ति ॥ १०. ल_२-वनोकसः । ११. ल_१-स तु । १२. फ-दूषेनामि-
 ततेजसः । अ-प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ १३. आ च-उपैतु । ब रा-
 अपैति । १४. फ-नास्ति ॥ १५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 हृष्टा तुष्टा । १६. रा प्र ब म ल_१ ल_२-च । अ-तु । १७. ब-भविष्यसि वि० ॥
 १८. फ-तदलं । १९. अ-०सक्काशं । २०. फ-द्रुक्षसि ।

- २४] लक्ष्मणं च धनुष्-पाणिं लंका-द्वारम् उप-स्थितम् ॥^१२५॥ २५
 नख-दंष्ट्राऽऽयुधान वीरान सिंह-शार्दूल-विक्रमान् ।
 २५] वानरान वानरेन्द्रं च क्षिप्रं द्रक्ष्यसि सं-हृतान् ॥२६॥ [२६
 शैलाऽम्बुद-निकाशानां लंका-मलय-सानुषु ।
 २६] कपीनां नर्दताम् आर्ये श्रोष्यसे न चिराद् गिरः ॥^२२७॥ [२७
 निवृत्तं-वन-वासं तु त्वया सार्धम् अरि-दमर्षं ।
 २७] अभि-विक्तम् अयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥२८॥^३ [२८
 तथा मया वाग्भिर् अ-दीनभाषिणी
 शिवाभिर् आर्या त्वरितं प्र-सादिता ।
 चकार शान्तिं मम मैथिलाऽऽत्म-जा
 २८] तेषांऽपि शोकेन तेषांऽति-पीडिता ॥२९॥ [२९
 ईश्वर्येण रामायणे सुन्दर-काण्डे उत्तरोत्तरे-वाक्यं
 नाम सप्तषष्टितमः सर्गः ॥६७॥

१. अ-०मर्षं । २. रा प्र ब म ल, ल_२-उपागतम् । ३. फ-नास्ति ।
 ४. फ-वानरेन्द्रांश्च । ५. फ रा प्र ब ल, ल_२ अ-संगतान् ॥ ५. फ-०सि ।
 ६. रा प्र ब म ल, -कपीनां नर्दतामार्ये न चिराच्छ्रोष्यसे गिरः । ल_२-नास्ति ॥
 ७. फ अ-निवृत्तं । ८. प्र ब म ल, -च । ९. फ प्र ब म ल_२ अ-
 अनिदिदे । १०. ल_२ रा-नास्ति । ११. आ-शिवाभि राम । १२. आ ल_२
 रा प्र ब म ल, अ-न चापि । १३. आ-तथापि पी० । प्र ब म
 ल, अ-तथा निपी० । रा-तथा प्रपी० ॥ १४. आ-आर्ये । ल, ल_२-इति
 रा० । रा-इश्वर्येण सु० । अ-सुन्दरकाण्डे । १५. ब रा च-उत्तरवाक्यं ॥

[वं-७०]= [अंष्टाषष्टितमः सर्गः] = [दा-युद्धकाण्ड १]

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वद् अभि-भाषितम् ।

१] रामः प्रीति-समायुक्तम् उत्तरं वाक्यम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

कृतं हनु-मता कृत्यं सु-महद् भुवि दुष्-करम् ।

२] मनसाऽपि यद् अन्येन कर्तुं खलु नै शक्यते ॥२॥ [२

न हि तं प्रति-पश्यामि यम् तरेत् तुं महाऽर्णवम् ।

३] अन्यत्र गरुडाद् वायोर् अन्यत्र च हनु-मतः ॥३॥ [३

देव-दानव-यक्षाणां गन्धर्वोरग-रत्नसाम् ।

४] अ-प्रधृष्या पुरी लंका रावणेनाऽभि-पालिता ॥४॥ [४

दुर-गा दुर्ग-गिरेर् मूर्ध्नि वीरेणैकेन धर्षिता ।

५] को वीर्य-बल-सम्पन्नः समः स्याद्-हि हनु-मता ॥५॥ [५

भृत्य-कार्यं हनु-मता सु-ग्रीवस्य कृतं महत् ।

६] अ-संनिधौ तत् स्त्री-बलं सदृशं वि-क्रमस्य तु? ॥६॥ [७

'धौ हि भृत्यो नि-युक्तः संस्रं तत्-तत्-कर्मणि दुष्-करे ।

७] कुर्यात् तद् अन्-असुरैरु वै तम् आहुः पुरुषोत्तमम् ॥७॥ [८

१. फ-हनू० । २. आ-अति० । ३. फ रा प्र ब म ल, -उत्तमं ॥

४. ल, -सुमहद्वातिदु० । प्र-सुमहद्दुकृतं कृतम् । ५. ब म रा अ-न

कर्तुं खलु ॥ ६. प्र ब म ल, -परिप० । ७. प्र-तरेत् । फ-तरेत्सुम० । ८.

अ-नास्ति ॥ ९. आ-०नापि पालिता । अ-०नानुपालिता । १०. ल, -४र्थ-श्लो-

कादारभ्य ९म-श्लोकपूर्वाधाऽन्तः पाठो नास्ति ॥ ११. आ-दुर्गादुर्ग० । फ अ

ल, ल, -दुर्गा दुर्गणि० । १२. फ-०संपत्या । १३. रा प्र ब म ल, -हनूमतः ॥

१४. ल, -हनीमतम् । १५. फ-असन्निधास्य स्व० । आ-०धौ यश्च बलं ॥

१६. रा प्र ब म ल, -नास्ति ॥ १७. म-को । १८. ल, -सन् भर्त्यैकर्मणि

दुष्करं । म-सम्भर्तृकर्मणि दुष्करं । फ अ-सम्भर्ता क० । १९. फ म-कुर्यात्

तद् अनुकम् । अ-कुर्यात्तदनुकम् ॥

- भृत्यो वै नृ-पतेः कार्यं न कुर्याद् यः समा-हितः ।^१
 ८] शैक्तो न यैः सम्-अर्थश् च तम् आहुः पुरुषाऽधमम् ॥८॥ [१०
 तन् नियोग-नियुक्तेन कृतं कर्म हनूमता ।
 ९] न चाऽऽत्मा लघुतां नीतः सु-ग्रीवश् चाऽपि तोषितैः ॥९॥ [११
 अहं च रघु-वंशश् च लक्ष्मणश् चै महा-बलैः ।
 १०] वैदेह्या दर्शनेनाऽद्य धर्म-तः परि-रक्षिताः ॥१०॥ [१२
 र्णतत् तु मम दीनस्य मनो भूयः प्र-कर्षति ।
 ११] यद् इहाऽस्य प्रियाऽऽख्यानैर् न कुर्यात् सदृशं प्रियम् ॥११॥ [१३
 एष सर्वस्व-भूतस् ते परि-ष्वङ्गः कृतो मया ।
 १२] अवस्था-काल-सदृशं गृहाण त्वम् ईमं मम ॥१२॥ [१४
 N] शुभं वाक्यम् इदं श्रुत्वा तव वक्त्रान् महा-मते । [N
 सर्व-था तु कृतं तावत् सीतायाः परि-मार्गणम् ॥१३॥
 १६] सागरं तु समा-साद्य पुनर् मे व्यथितं मनः । [१७
 कथम् र्णते समुद्रस्य दुष्-पारस्य मेहाऽऽत्मनः ।
 १७] हरयो दक्षिणं तीरं गमिष्यन्ति समा-गताः ॥१४॥ [१८
 प्राऽऽसर्षं च खलु वैदेह्या वृत्तान्तम् तावद् अद्य मे ।

१. रा प्र म-कुर्याद्यो न । अ-कुर्याद्वै । २. फ-यो भृत्यः परमं
 कार्यं न कुर्यान्पतेः प्रियम् । ३. म-शक्तो युक्तः । च अ-शक्तो
 नयस० । फ-स्वस्थो युक्तः । ४. ल_१-नास्ति ॥ ५. रा प्र ब म
 ल_१ ल_२-शोभितः । च-पोषितः ॥ ६. ल_१ ल_२-चापि तोषितः । च
 रा प्र ब म-चापि पोषितः । ७. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रक्षितः ॥
 ८. आ-एवं । ९. ब-इहाद्य । १०. फ च रा ब प्र ल_२-प्रियाख्याने ।
 ल_१-प्रियाख्याने । म-प्रियाख्याते ॥ ११. फ-धर्मस्थभू० । १२. अ-इवं ॥
 १३. ल_२-सुमयं । फ च रा प्र ब ल_१ अ-सुकृतं ॥ १४. अ-अन्तः स० ।
 १५. प्र रा ब म ल_१ ल_२-गमिष्यन्ति । १६. म-महाम्बुधेः । रा ब-
 महोदधेः । १७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-पार्श्वं समुद्रस्य ॥ १८. फ रा
 प्र ब म ल_२ अ-प्राप्तः स ।

- १८] समुद्र-पार-गमने हरीणां हि किमं उत्तरमं । [१९
 कथं सर्वे तरिष्यन्ति वातोद्धत-तरंगिणम् ॥१५॥
 इत्य-उक्त्वा शोक-सम्भ्रान्तो रामो शत्रु-निर्वहणः ।
 १९] हनूमन्तं महा-वेगं ततो ध्यानम् उपाऽऽर्गतः ॥१६॥ [२०

इत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे श्रीराम-वाक्य
 नामाऽष्टाषष्टितमः सर्गः ॥'६८॥

१. म-०गमनं । २. आ-स्वम् । ३. च-उत्तमम् । ४. ल, ल_२ म ब रा च फ प्र अ-गमिष्यन्ति । ५. रा ब च म-वातोद्धृत० । फ प्र-वातोद्धृत० । अ-वातोद्धृततरंगिणः ॥ ६. आ-०सम्प्राप्तो । फ-संतप्तो । ७. ल, ल_२-०निर्वहणः । ८. आ-उपागमं । ल_२-उपागताः । ९. ल_२-इतिशुं० । १०. ल, च म प्र ब रा-रामवाक्यं ना० । अ-उद्योगे हनूमंते नाम सर्गः । ११. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं-७१]= [एकोनसप्ततितमः सर्गः] =[दा-२]

ततः शोक-परिचूनं रामं दशरथाऽऽत्म-जम् ।

१] उवाच वचनं श्री-मान् सु-ग्रीवः शोक-नाशनम् ॥१॥ [१

किम्-अर्थं तप्यसे वीर यथाऽन्यः प्राकृतस् तथा ।

२] मैवं भूस् त्यज सं-तापं कृत-न्न इव सौहृदम् ॥२॥ [२

३] सं-तापस्याऽद्यं वै स्थानं न हि^१ पश्यामि राघव ।

प्र-वृत्त्यामँ उप-लब्धायां ज्ञाते हि^२ नि-लये रिपोः ॥ ३ ॥ [३

४] धृति-मान् शास्त्र-वित् प्राज्ञः पण्डितश् चाऽसि राघव ।

N] त्यं जैतां प्राकृतां बुद्धिं कृताम् एवाऽऽत्म-दूषिकामँ ॥४॥ [४

वानरेषु समा-सक्तं न ते कार्यं वि-पत्स्यते ।

१०] अ-चिराद् द्रक्ष्यसे सीतां तीर्त्वा रघव सागरम् ॥५॥ [२०

नह्य एषाम् अस्त्य् अ-कर्त्तव्यं त्वद्-अर्थे किंचिद् एव तु ।^५

N] वीर्य-विक्रम-सम्पन्ना बल-वन्तो हि वानराः ॥६॥ [N

तद् अलं वि-कर्त्वां बुद्धिं कृत्वा सर्वाऽर्थ-नाशिनीम् ।

N] पुरुषस्य हि लोकेऽस्मिन् शोकः शौर्याऽप-कर्षणः ॥७॥ [१५

१. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२-तं तु । २. फ-०परिह्वान्तं । ३. प्र-
कपिनायकः । ४. अ-किं त्वं सन्तप्यसे ॥ ५. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२-०स्यास्यां
६. आ-विप० । ७. फ च प्र व म ल_१ ल_२-प्रवृत्तावुप० । ८. अ-ज्ञातो ।
फ-विज्ञाते । च व म ल_३ प्र-ज्ञातो वै । ल_१-ज्ञातोऽयं । ९. च-
निलया । व म ल_१ ल_२-निर्णयो । प्र-निलयो । १०. रा-नास्ति ॥
११. अ-बुद्धिमान् । १२. रा-त्यज्यतां । १३. अ-वीर तामेवात्म-
प्रदूषिकाम् । १४. फ-समायुक्तं । १५. अ-तत्ते कार्यं विनश्यति ।
१६. च-रावण । १७. अ-राम ह्येवमर्थकार्यं त्वदर्थं किंचिदेव तद् ॥
१८. आ-विक्रवं । १९. अ-शौर्योपकर्षकः । फ-शौर्योपकर्षकः ॥

- यत् तु कार्यं मनुष्येण शौण्डीर्यम् अव-लम्बिना ।
 ६] अस्मिन् काले महा-प्राज्ञै तैव त्वम् आ-तिष्ठ तेजसा ॥८॥ [१६
 शूराणां हि मनुष्याणां त्वद्-विधानां महाऽऽत्मनाम् ।
 ७] वि-नेष्टानां प्र-नष्टानां क्षेमं न ह्य अनु-शोचनम् ॥९॥ [१७
 त्वं तु बुद्धि-मतां श्रेष्ठः सर्व-शस्त्र-भृतां वरः ।
 ८] सार्धम् अस्मद्-विधैर् धृतैर् अरीञ् जेतुम् इहाऽर्हसि १०॥ [१८
 न हि पश्याम्य् अहं किञ्चित्तं त्रिषु लोकेषु राघव ।
 ९] गृहीत-धनुषो यस् ते तिष्ठेद् 'अभि-मुखो रणे ॥११॥ [१९
 ११पू] तद् अलं शोकेन आ-विश्व(इय)धैर्यम् आ-लम्ब्य राघव ।
 N] क्षात्र-धर्मम् उपाऽऽतिष्ठ सर्वो दण्डाद् 'बिभेति हि' ॥१२॥ [२१
 लंघनीऽर्थे हि' घोरस्य सागरस्य नदी-पतेः ।
 N] सहाऽस्माभिर महा-बाहो सूक्ष्मा बुद्धिर् वि-धीयताम् १३॥ [२२
 समुद्रं लंघयित्वा तु बहु-नक्र-श्लषाऽऽकुलम् ।
 N] लंकां तां वि-धमिष्यामि जेष्यामश् च रणे रिपून् ॥५॥ [५

१. फ-सौटीर्यमवलम्बिता । प्र ब ल_२-सौटीर्यम० । २. अ-यस्मिन् ।
 ३. आ-० प्राज्ञः । ४. अ-तां स्वमुसिष्ठ । फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 स स्वमा ॥ ५. अ-विनष्टे विप्रनष्टे वा क्षणं । फ-विनष्टे वा प्रणष्टे वा क्षमं ।
 ६. च रा ब म ल_१ ल_२-० शोचितुं ॥ ७. रा प्र ब म ल_१-० विदां । ८. च-
 ० भृतैर् । ९. ल_१-वृत्तैः । १०. रा प्र ब ल_१-न शोचितुम् । म-
 अरिं जेतुम् । ल_१-कार्यं कर्तुम् । च-अरीञ् क्षयेतुम् । आ-अरीञ् क्षेप्तुम् ॥ ११.
 ल_१-पश्यामहे कंचिद् । १२. च अ-अति० ॥ १३. अ-शोकवेगेव क्रोधम् ।
 १४. रा प्र म म ल_१ ल_२-उपाश्रित्य । १५. अ-विभेत्यहे ? ॥ १६.
 अ-०र्थं सुषो० । फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-लंघनार्थं हि । १७. अ-
 महीपते । १८. ल_२-महा० । १९. ल_१-सूक्ष्मबुद्धिर् ॥ २०. ल_१अ- च ।
 २१. अ-च । २२. प्र ल_२-विधमिष्यामि । २३. ल_२-जेप्यामि ॥

निरुत्-साहस्य दीनस्य शोक-पर्याकुलाऽऽत्मनः ।

[N] सर्वार्था व्यव-सीदन्ति सत्त्वं-हीनस्य राघव ॥१५॥ [६
११उ] इमे सम्-अर्थाः शूराश् च सर्वे वै हरि-पुंगवाः ।

त्वत्-प्रियाऽर्थं कृतोत्-साहाः प्र-वेष्टुम् अपि पावकम् ॥१६॥ [७

१२] एषां हर्षेणं जानामि तर्कश् च सु-दृढो मर्मं । [८

वि-क्रमेणाऽऽहरिष्यामैः सीतां हत्वा रिपून् रणे ॥१७॥ [९पू

१३] सेतुर् बंध्येत हि यथा यथा पश्याम तां पुरीम् ।

तस्य राक्षस-राजस्य तथा त्वं कर्तुम् अर्हसि ॥१८॥ [१०

१४] दृष्टा सा हि पुरी लंकां त्रिकूट-शिखरे स्थिता ।

१५पू] समरे च हंतं शत्रुं दर्शनाद् अ-धारय ॥१९॥ [११

१६उ] इमे हि समरे शूरा वानराः काम-रूपिणः ।^१

१७पू] तां पुरीं वि-धमिष्यन्ति शिला-पाषाणै-दोहभिः ॥^२२०॥ [२४

१८उ] सेतुर् बद्धः समुद्रे तु लंका च वशम् आगता ।

१. अ-भ्यसनात्स्य । फ-भ्यसनीयस्य ॥ २. अ-सर्वार्थश्च० । रा-
सर्वार्थाः ॥ ३. अ-एवं कर्षेण । ४. अ-महान् । ५. अ-०णानयिष्यामि ।
प्र ब ल_२-०णानयिष्यामः । ६. अ-हित्वा । ७. फ प्र ब ल_२ अ-रणे रिपून् ॥
८. फ-हि बंधेत तथा । च ब ल_१ ल_२-बंधेन हि यथा । रा-बंधेन हि तथा ।
प्र-बंधेन ऋयथा । ९. रा प्र फ च ब म ल_१ ल_२ अ-पश्येम ॥ १०. अ-
दृष्ट्वा चेद्विपुरी लंकां । प्र म ल_१-दृष्टा हि सा पुरी । ११. अ-०रो स्थितां ।
प्र म ल_१-०रस्थिता । १२. आ फ रा प्र ल_१ ल_२ ब च म-
हतः शत्रुर् । १३. फ-एव धा० ॥ १४. रा ल_१ अ-नास्ति । १५.
फ च प्र ब म ल_१ ल_१-शिलापादपयोधिनः । १६. रा अ-नास्ति ॥
१७. रा-सेतुर्वन्धः स० । अ-सेतुं बद्धं सागरं च । ब-सेतुं समुद्रे
बद्धा तु । १८. अ-भागतम् । फ रा-धक्षमुपागता ।

१६७] सर्वं तीर्णं च नः सैन्यं सर्वथा विजयी भवान् ॥२१॥ [१३
बहु चिन्तयितव्यं ते संग्रामोऽर्थे नरेश्वर ।^१

[N] महतश्च समुद्रस्य लंघनाऽर्थम् अरिन्दम ॥२२॥ [N
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सुंभ्रीव-वाक्यं
नामैकोनसप्ततितमैः सर्गः ॥६९॥

१. आ-सर्वतीर्णं । २. अ-च तत् । रा-तु तत् । ३. अ-जितं
एवोपराधय । ४. फ च रा ब म प्र ल, ल_२-अयं श्लोकः १९शश्लोकार्परं
पठितः । अतः परमधिकश्च पाठः-फ रा च ब म प्र ल, ल_२-कथं चिदेव
पश्यामस्ते वयं वरुणाालयम् । अ-कथंचिदेव जानीथा सैन्यस्तं वरुणाालयम् ।
५. आ-समुद्रार्थे । ६. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल, ल_२ अ-
किमुक्त्वा बहुनैतैनं सर्वथा विजयी भवेत् । ७. अ-नास्ति । ८. अतः परमधिकः
पाठः-म अ-तस्मादुद्योगमातिष्ठ प्रयत्ने सिद्धिमास्थितः । म-इति वचनं
सूर्यपुत्रे ब्रुवाणो सुरपतिसमरसारे सूर्यवंशावतंसे । नियमितपरितापस्तापनो
राक्षसानां सपदि हृषितरोमा राघवः संबभूव ॥ ६. अ-उद्योगे सु० । ल_२-
इति सुन्दरकाण्डे । १०. आ-उद्योगे पर्वणि उत्तरोत्तरवाक्यं नाम ।
रा म ल_२-उत्तरोत्तरवाक्यं नाम । प्र-उत्तरोत्तरं नाम ।

१. फ च-तं । २. अ-बहुनात्र किमुक्तेन ।

[व-७२, ७३]= [सप्ततितमः सर्गः] =[दा-३]

सं विनीतम् अन-आयासं सु-ग्रीवेणं प्र-हर्षितः ।

१] सु-ग्रीवम् अभि-नन्दैव हैनूमन्तं तैतोऽब्रवीत् ॥१॥ [१उ

तपसा सेतु-बन्धेन सागरोच्-छोषणेन च ।

२] सर्वथा सुसम्प-अर्थो हि सागरस्याऽति-लङ्घने ॥२॥ [२

बलस्य परि-माणं च द्वार-दुर्ग-क्रियाम् अपि ।

३] गुप्ति-कर्म च लंकायां रत्नसां साधनानि च ॥३॥ [४

यञ्च च यावञ्च च यादृक् च लंकायाम् अभि-दृष्टवान्

४] तथा तदैव सर्वम् आचक्ष्वे सर्वस्यै कुशलो 'ह्य' असि' ॥४॥ [५

श्रुत्वा रामस्य वचनं हनुमान् मारुताऽऽत्म-जः ।

५] वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठः प्रोवाच समव-स्थितैः ॥५॥ [६

श्रूयतां सर्वम् आख्यास्ये दुर्ग-कर्म-विधानतः ।

६] यथा गुप्ता पुरी लंका यथैव च सु-रक्षिता ॥६॥ [७

७पू] प्रहृष्टे-मुदिता रम्या मत्तं-द्विप-समाऽऽकुला । [१०पू

N] सं-हर्ता रथ-संपूर्णा रक्षो-गण-निषेविता ॥७॥ [N

१. फ-सुविनीय तथाकामं । अ-संविनीतमनायासं । २. फ-सुग्रीवेन प्रचोदितः । ३. अ-०न्तमथाब्रवीत् ॥ ४. फ-या । ५. आ-सुमर्थोहं । म-०हं सुसमर्थो सा० । ६. रा प्र म ल, ल_२-०ख्यास्य लं० । ७. रा-तु । ८. ल_२-गुप्त० । ९. ल_१-लङ्काया राक्षसा सा० ॥ १०. ल_१ ल_२-यश्च । फ-यथा । ११. अ-यातद्यथवच्च । १२. च ल_१ ल_२-०यामपि ह० । म प्र ब रा-०यामसि ह० । अ-०यां परिह० । १३. ल_१-तं स० । १४. ल_१-चक्षु । १५. ल_१-सर्वस्यं दशलो । अ-सर्वथा कु० । १६. अ-इदि ॥ १७. अ-समुपस्थितः । १८. अ-आख्यास्य । १९. ल_१ च ब रा म-प्रहृष्टा मु० । २०. प्र-हयद्विप० । २१. आ-सहसा रससं० । ल_१ ल_२ म ब रा-संहतारभंस० । म-संघता रथसं० । च-संहिता रथसं० ॥

७७] दृढबन्ध-कपाटानि महापरिघ-वन्ति च ।

चत्वारि नि-पुणान्यै अस्या द्वाराणि सु-महान्ति चा^१ ८॥ [११

८] यन्त्रेषु^२पैरि यन्त्राणि बल-वन्ति महान्ति च ।^३

१०७] आ-गच्छन्त्यर् अपि सैन्यानि वार्यन्ते तानितैर^४ अपि॥९॥ [१२

द्वारेषु वि-पुला विद्धि कालाऽऽयस-मयीः शिलाः ।

९] शत-शश् चो^५र्चिता वीरैः शतै-न्न्यो रत्नसां गणैः॥१०॥ [१३

शत-कौम्भ-मयस् तस्याः प्रा-कारो दुष्प्र-धर्षणः ।

११] मणि-विदुमै-वैदूर्य-मुक्ता-विरचिताऽन्तरैः ॥११॥ [१४

अ-गाधा ग्राहवसर्शं च परि-खा मीन-संकुलाः ।

१२] ताः सर्वाः सु^६महा-दुर्गाः शीताऽमल-जलाः शुभाः॥१२॥ [१५

तासां चतुर्षु द्वारेषु सं-क्रमांः परमांऽऽयसाः ।

१३] यत्रैर् उपेतो बहुभिर बलवद्भिः स्वधि-ष्ठितैः ॥१३॥ [१६

त्रयसं तु सं-क्रमास् तस्यैः पर-सैन्यैऽऽगमे सति ।

१४] यत्रैर् अभ्यवै-कीर्यन्ते परि-खासु समन्त-तः॥१४॥ [१७

१. ल_१ म प्र ब-०कपाटानि । अ-०कपाटानि । २. अ-०घवञ्चितः ।
 ३. म अ-विपुलान्यस्य । ४. ल_२-नास्ति ॥ ५. फ-०षूपलयं० । ६. ल_१ल_२ म
 प्र रा-बहूनि सुमहान्ति । फ-बलवन्ति बलानि । ७. अ-नास्ति । ८. रा-
 आगच्छन्त्यसः । ९. ल_१ल_२-स्तनितैरपि । प्र ब-स्तनितैरपि॥१०.ल_२ ब अ-भीमाः
 कालायससमाः । ल_१ म रा-भीमा काञ्चनाद्रिसमाः । प्र-भीताः कालायससमाः ।
 च-भीमाः कायालोससमाः । ११. आ-० इचरिता । १२. अ-शतधां ॥ १३.
 आ-०धर्षणः । १४. ल_१-विक्रमवैतूर्यं० । १५. आ-०चिमान्तरः । अ-०चितां वराम् ।
 १६. आ-०वन्त्यश्च । अ-०वन्तश्च । १७. ल_१-०सङ्गताः । १८. ल_१रा-समहा० ।
 १९. अ-शीततोयमयाः ॥ २०. आ-सदुमा परमायसाः । ल_१ ल_२
 म प्र ब रा-संक्रमः परमो यथा । २१. प्र ब च रा ल_२-उपेतो । ल_१-उपेतब० ।
 २२. ल_१-त्रयः सु० । २३. ल_१-संक्रमस्तस्याः । फ-०मास्तस्यां । २४. ल_२-०गमे
 प्रति । प्र-०गमं प्रति । २५. ल_१-अत्यव० । प्र-अपि वि० ॥

- एकस् त्व् अ-कम्पो बलवान् सं-क्रमः परमो दृढः ।
 १५] काञ्चनैर् बहुभिः स्तम्भैर् वेदिकाभिश् च सं-वृत्तः ॥१५॥ [१८
 ते मया सं-क्रमा भर्गोः परि-खाश् च ऽऽपि-पूरिताः ।
 १६] दग्धा च नगरी लंकां सांऽद्रि-प्राकार-तोरणा ॥१६॥ [२९
 येन केन तु मार्गेण तं रामो वरुणाऽऽलर्यम् ।
 १७] हंतां च नगरीं लंकां वानरैर् उप-धारय ॥१७॥ [३१
 अंगदो द्विविधो सैन्दो^१ जाम्बवान् निषधो नलः ।
 १८] नीलः सेना-पतिश् चैव बल-शेषेण किं तव ॥१८॥ [३२
 पुत्रमाणांश् च गत्सैते लंकां रावण-पालिताम् ।
 १९] स-प्राकारां स-भवनानां नाशयिष्यन्ति राघव ॥१९॥ [३३
 स समाऽऽज्ञापय क्षिप्रं बलानां सर्व-संग्रहम् ।
 २०] मुहूर्त्तेन च युक्तेन प्र-स्थानम् अभि-रोचय ॥^२२०॥ [३४
 पुनर् एवाऽथ पप्रच्छ राघवो मारुताऽऽत्मजम् ।
 ७३,१] बुद्धिमन्तं हनूमन्तं दुर्ग-कर्म-विधिं प्रति ॥२१॥ [N

१. आ-स्वेकस्य । ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ-स्वेकस्तु ।
 २. अ-सुमहादृढः । ३. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ-वेदिकाभिश्च सर्वतः । अ-
 वेदिकाभिः समन्ततः ॥४. आ-सद्गुमा भग्नाः । फ-संक्रमा भिन्ना ॥५. अ-परिखाः
 वापि पूरिताः । आ फ-परिखाः परिपूरिताः । ६. ल_२-लङ्का । ७.
 ल_२-दग्धा । ८. ल_१-सांघप्रा० ॥ ९. आ च-तेन । १०. आ-
 स रामो । च-सा रामो । अ-प्रतीर्य । ११. ल_१-मकरालयम् ।
 १२. आ अ-हतेव । फ-हतेव । ल_२ म प्र ब रा च-हता च ।
 १३. आ फ-नगरी लङ्का । १४. आ-०धारया ॥ १५. ल_२ ब रा-द्विविधो सैन्दो ।
 ल_१-द्विविधो सैन्धो । १६. म प्र-निषधो । १७. ल_२-नीला
 सीना० ॥ १८. ल_१ ल_२ म प्र ब च फ-०मानाश्च । १९. रा-गतैतं । २०. ल_१-
 सप्र० । २१. आ-सभवना मानयि० । म-समवनां नाशयि० । २२. ल_१ ल_२
 रा-त्स । ब च-सु० । २३. अ-अत्र सर्गः समाप्यते । फ-अतः परमधिकः
 पाठः-राक्षसानामभावाय सीतासन्तर्पणाय च ॥ २४. अ-वायुनन्दनम् ॥

- कानि दुर्गाणि दुर्गं च कीदृशं तद् ब्रवीहि मे ।^१
 २] श्रोतुम् इच्छामि तच्च-ज्ञ वक्तुम् अर्हति तद् भवान् ॥२२॥ [N
 स पृष्ठो राज-पुत्रेण रामेणाऽक्लिष्ट-कर्मणा ।
 ३] आ-चक्षे यथेन्द्रेण पुरा पृष्ठो बृहस्पतिः ॥२३॥ [N
 पैरां गुप्तिं च लंकायाः सागरस्य च भीम-ताम् ।
 ४] त्रि-भागं च बलौघस्य निर्-देशं रावणस्य च ॥२४॥ [N
 स्वयं प्रकृति-सम्पर्धो युयुत्सु राम रावणः ।
 ५] उत्-थितश् चाऽप्र-मत्तं च बलानाम् अनु-दर्शने ॥२५॥ [१९
 ६] लंका पुनर् दुरा-लम्बो देव-दुर्ग-महा-भया ।
 N] नोदेयं पार्वतियं च खानित्रं चाऽम्बुर्वर्तते ॥२६॥ [२०
 ७] द्वीपो मध्ये समुद्रस्य दूर-पारस्य राघव ।
 N] नौ-पन्थाश् चाऽपि नाऽस्त्य अत्र निरुद्-देशं च सर्व-तः २७ [२१
 शैलाग्रे रुचिरा दिव्या सा पुरी देव-निर्मिता ।
 ८] वाजि-वारण-संपन्ना लंका परम-दुर्गमा ॥२८॥ [२२
 परि-खांश् च शत-घ्न्यंश् च यन्त्राणि वि-विधानि च ।
 ९] शोभयन्ति पुरीं लंकां रावणस्य दुर्-आत्मनः ॥२९॥ [२३

१. ल_१-कीदृशस्या ब्रवीहि मे । फ-कीदृशं तद् ब्रवीतु मे । अ-कीदृशं तद् ब्रवीतु मे । २. म-अतः परमाधिकः पाठः--राक्षसानामभावाय सीता-संहर्षणाय च । ३. अ-वानर ॥ ४. आ-यथेन्द्रस्य । ५. ल_१-परं । ६. आ-च भीमताः । ल_२ म प्र रा-सुभीमताम् । आ च-च सारताम् । ७. आ-निर्देशे रावणस्य च । ल_२ म प्र ब रा च फ-निर्देशं वाहनस्य च । अ-निर्देशं चावहस्य च ॥ ८. ल_२-सम्पर्धौ । ९. ल_२-रावणो । १०. आ-चाप्रमेयश्च । म-चाप्रमत्यस्य । ११. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च-०ऽम्ब्या । फ-०ऽम्ब्या । १२. ल_१ रा ब-नादीयं ॥ १३. ल_१ रा-पार्वतीयं । १४. ल_२-चावबुध्यते । ल_१ रा-चात्र विद्यते । ब-चार्यं बुध्यते । फ-चानुविद्यते । अ-चात्रुविद्यते ॥ १५. ल_१ प्र-द्वीपमध्ये । १६. ल_१-निरुद्देशे च । १७. अ-सर्वतः ॥ १८. ल_१-वाजिवानरः ॥ १९. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ अ-परिवाश्च । २०. आ-शतप्रश्च ।

- अ-युत रत्तसां तत्र पूर्व-द्वारम् उपाऽऽश्रितम् ।
 १०] शूल-हस्ता दुरा-धर्षाः सर्वे एवाऽऽग्र-योधिनः ॥^१३०॥ [२४
 पञ्चं राक्षस-वीराणाम् उत्तरं द्वारम् आ-श्रितम् ।^२ [२७पृ
 N] शक्त्य-ऋष्टि-कार्मुक-धराः सर्वे समर-योधिनः ॥^३३१॥ [N
 अर्बुदं रत्तसां तत्र पश्चिमै-द्वारम् आ-श्रितम् ।
 ११] रथिनश् च आऽऽश्व-चाराश् च कुल-पुत्राः सु-पूजिताः । [२७उ
 खङ्ग-शूल-धराः शूराः सर्वे सर्वाऽऽस्त्र-योधिनः ॥^४३२॥
 १०] निर्युतं रत्तसां तत्र दक्षिणं द्वारम् आ-स्थितम् ।^५ [२६
 N] र्पदाति-रथिनश् चैव शूरां विक्रान्त-योधिनः ॥^६३३॥ [N
 शतं शत-सहस्राणां मध्यमं गुल्मम् आ-श्रिताः ।^७
 १२] यातु-धाना दुरा-धर्षा रावणं पर्युपाऽऽसते ॥^८३४॥ [२८
 १३पृ] श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं यथा-वर्तं परमाऽर्थ-वर्तं ।
 N] प्रत्य-उवाच हनू-मन्तं रामः सख-पराक्रमः ॥^९३५॥ [N
 यन् मां वेदयसे लंकां भीमां^{१०} भीमस्य रक्षसः ।
 अहम् एको हनिष्यामि सखम् एतद् ब्रवीमि ते ।
 N] ममाऽस्त्राऽग्निं प्र-वेक्ष्यन्ति शलभाः पावकं यथा ॥^{११}३६॥ [N
 हृत्वार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे दुर्ग-विधान-वर्णनं
 नाम सप्ततितमः सर्गः ॥^{१२}३७॥

१. फ रा प्र-नास्ति ॥ २. ल_१ ल_२ म प्र ब रा च फ अ-नास्ति ॥
 ३. ल_२-पश्चिमं द्वारम् । प्र-दक्षिणं द्वा० । अ च रा-उत्तरं द्वा० । ४. प्र-अयुतं ।
 ५. ल_१ ल_२ रा-उत्तरं । ६. ल_१ ल_२ रा-आश्रितम् । ७. फ-नास्ति ।
 ८. ल_२-पादातार० । ९. ल_२-शूरा० । १०. फ अ-नास्ति ॥ ११. फ-
 आस्थितम् । अ-आश्रितम् । १२. ल_१ ल_२ म ब रा च-पञ्चं राक्षस
 वीराणां उत्तरं गुल्ममाश्रितम् । १३. ल_२-दुरामर्षा ॥ १४. ल_१ ब रा-
 यथार्थं पर० । १५. म-०र्थविव् । फ अ-०र्थतः । १६. ल_१ ल_२ म ब रा-
 तस्य । फ अ-पुरीम् । १७. ल_२ म प्र ब रा-वधिष्यामि । ल_१-
 वधिष्यामि । १८. ल_१-ममास्त्राणां ॥ १९. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे । रा-
 हृत्वार्षे सु० । २०. आ-उत्तरोत्तरवाक्यं नाम । २१. प्र-नास्ति ॥

[वं-७३]= [एकसप्ततितमः सर्गः] =[दा-४]

श्रुत्वा हेनूमतो वाक्यं रामो रिपु-निस्त्रु (१७) दनः ।

१३] सु-ग्रीवं विपुल-ग्रीवम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१॥ [१

अस्मिन् मुहूर्त्ते सु-ग्रीव प्र-याणम् अभि-रोचये ।

१४] युँक्तो(१क्ते)मुहूर्त्तो(१त्ते)वि-जयः प्राप्तो मध्यं दिवा-करः२[३

फाल्गुन्याम्(१व्)उत्तरे ह्य अस्ये मम चैवाऽर्थ-साधने ।

१५] अभिप्र-यामं सु-ग्रीवं सर्वाऽऽनीक-समावृताः ॥३॥ [६

निमित्तानि च धन्यानि यानि प्रादुर्-भवन्ति मे ।

१६] नि-हस्य रावणं सीताम् आ-हरिष्ये न सं-शयः ॥४॥ [७

उपरिष्ठाद् हि नयनं स्पन्दमानम् ईवाऽन्-अघ ।

१७] वि-जयं समनुप्राऽऽप्तं शंसतीऽव मनो मम ॥'३५॥ [८

सीतां श्रुत्वाऽभि-यानं च प्राणान् सं-धारयिष्यति'५।

N] जीवितोऽन्तेऽमृतं दृष्ट्वा हित्वा मृत्युम् इवाऽऽर्तुरः ॥६॥ [५

१. च प्र ब म ल, ल_२ अ-हनुमतो ॥ २. अ-०रोचयः । फ प्र म-०रोचते । च-०रोचय । ३. अ-मुहूर्त्ते विजयः प्राप्तो युक्तो मध्यं । प्र ल_२-युक्तो मुहूर्त्तो विजयो मध्यं प्राप्तो ॥ ४. फ-उत्तरा-फाल्गुनी ह्यस्य । च प्र-उत्तराफाल्गुनी ह्यघ । रा-उत्तराफाल्गुनी ह्यत्र । ब म ल, ल_२-उत्तराफाल्गुनी ह्यत्र । ५. फ च-०साधनी । रा-०साधनी । ६. फ रा प्र ब म ल, ल_२-०प्रयामि । च-०प्रयासि । ७. ल_२-सुग्रीवं । ८. ल-मयानिक० । फ च रा प्र ब म ल, ल_२-सर्वांनीक-समावृतः ॥ ९. फ अ-हि ॥ १०. प्र ल_२-धारयिष्यति जीवितम् । फ-स्पन्दमानमिदं मम । ११. फ-महामते । १२. प्र ल_२-नास्ति ॥ १३. फ-श्रुत्वा सीता प्रयाणं मे । म अ-०भियानं मे । १४. रा ब म-सीता च श्रुत्वाभिज्ञानं धारयिष्यति जीवितम् । प्र ल_२-नास्ति । १५. ब प्र म-यथा चैवामृतं । ल_२, ल_२-तथा चैवामृतं । १६. आ-इवापराः । रा प्र ब म ल, ल_२-इवामराः ॥

- प्र-चिकीर्षे समुद्-योगं दंघे लंका-वधे मनः ।
 N] दिधर्षुः सर्व-भूतानि युगोऽन्त इव पावकः ॥७॥ [N
 अग्रे याहि बलस्याऽस्य नील मार्गम् अवेक्षितुम् ।
 १८] वृत्तः शत-सहस्रेण वानराणां तरस-विनाम् ॥८॥ [१०
 फल-मूल-वता नीलं शीत-कानन-वारिणा ।
 १९] पथा मधु-मर्ता चाऽऽशु सेनां सेना-पते नय ॥९॥ [११
 दूषयेयुर् दुर-आत्मानः फल-मूलम् अथोदकम् ।
 २०] राक्षसाश् चोपि रत्नेथाम् तेभ्यस् त्वं नित्यम् उद्यतः ॥१०॥ [१२
 निम्नेषु गिरि-दुर्गेषु वनेषु च नखाऽऽयुधाः ।
 २१] अभि-पत्याऽभि-पश्येयुः सर्वे तेषाम् इदं बलम् ॥११॥ [१३
 सागरौघ-निभं^{१०} भीमं अग्राऽनीकं महा-बलम् ।
 २३] कपि-सिंहाः प्र-कर्षन्तु सर्वे कुत्ति गिरेर् इव ॥१२॥ [१५
 गजेश् च गज-संकाशैः शरभैश्च च रणोत्कैटः ।

१. फ-प्रचिकीर्णस० । म-प्रचिकीर्षुः । २. फ-लंकाबलवधे ।
 म-वधे लंका० । ३. ल_२-पुनः । ४. आ-दिधिष्ठुः । ५. ल_२-दिधक्षुरिव ॥
 ६. आ-वृतं ॥ ७. फ-चैव । म-वीर । ८. आ फ रा प्र म-यथा ।
 च-पंथा । ९. आ फ-मधुमत्तायाश्च । १०. रा प्र म-सेनापते नयेः ।
 फ ल_१ ल_२-सेनापतेर् ॥ ११. अ-भोजनं च सुसम्पन्नं । फ-दूषयेयुर्महात्मानः ।
 १२. अ-रक्षसा यदि ॥ १३. फ रा-सर्वेषु । १४. ल_१-परिखासु नखा-
 युधाः । रा-वनेषु परिखायुधाः । १५. आ-सर्वेषामिह तद्वलम् । च-
 सर्वेषामिदं तद्वलम् । १६. अतः परमधिरुः पाठः—फ-यश्च पार्श्ववर्तं किञ्चित्तिदि-
 द्वैवावतिष्ठतु । एतद्धि कृत्यं घोराणां विक्रमेष्वाप्रयुज्यते ॥ १७. अ-
 ०निभं । १८. अ-भीमां तवानीकं महाबलः । च प्र व म ल_१ ल_२-
 भीममथानीकं म० । फ-०कं महाबलाः । १९. आ-प्रकर्षन्तु । २०. आ फ
 च प्र व ल_१ ल_२ अ-अपि ॥ २१. अ-०इव राजसंकाशः । ल_२-
 गजेश्च गजसंकाशः । २२. ल_२-शरभाश्च रणोत्कटाः ।

- २४] गवाऽक्षश् चाऽग्र-तो यातुं गवां वृषै इवर्षभैः ॥१३॥ [१६
वीरो वानर-वाहिन्या वानरौघै-वतां (१न्तं) तथौ ।
N] बलस्य दक्षिणं पार्श्वम् ऋषभैः परि-रक्षतु ॥१४॥ [१७
गन्ध-हंस्ती च दुर-धर्षम् तरस्-वी गंध-मादनः ।^०
२६] यातु वानर-वाहिन्या वामं पार्श्वम् अधि-ष्ठितः ॥१५॥ [१८
यास्यामि बल-मध्येऽहं बलौघं अनु-पालयन् ।
२७] अधि-रुह्य हनुमन्तम् ऐरावणम् इवाऽरि-हा ॥१६॥ [१९
अंगदेनेषु^३ मात्रेण लक्ष्मणोऽनेन्तरं मम ।
२८] भूत-यानेन भूतेशो द्रविणाऽधि-पतिर्यथा ॥१७॥ [२०
जाम्बवांश् च सु-षेणंश् च वेग-दर्शी च वानरः ।
२९] ऋक्ष-राजश् च दुर-धर्षः कक्षां रक्षन्तु मे स्वयम् ॥१८॥ [२१
यदि मे सागरो मार्गं प्र-स्थितस्य न दास्यति ।
N] ममाऽस्त्र-बल-निर्दग्धो भविष्यत्य् अपरो मेरुः ॥१९॥ [N
राघवस्य वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।
३०] व्या-दिदेश महा-वीर्यान् वानरान् वानरर्षभः ॥२०॥ [२३
ते वानर-गणाः सर्वे सं-मन्थ्य च युयुत्सवः ।

१. ल_१-गवयश् । ल_२-गवयाश् । २. ल_२-यान्तु । ३. अ-
पृष्ठ । फ-पृष्ठ । ४. ल_२-०भाः ॥ ५. प्र च अ-वामपार्श्वमधिष्ठितः ।
रा प्र ब म ल_१ ल_२-वामं पार्श्वमधिष्ठितः । आ-वानरौघवती तथा । ६. आ-
ऋषतः । ७. ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ८. फ रा प्र ब म-०हस्तीव । ९.
प्र-वामपा० । १०. ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ११. अ-बलौघं परिपालयन् ॥
१२. आ-अंगदेन तु मा० । अ-अंगदे तेषु मा० । ल_१-०षुमंत्रेण ।
१३. अ-लक्ष्मणोऽन्तरं ? । १४. ल_२-भूतेश द्रविणाधिपते यथा ॥
१५. फ-सुषेणश्च । १६. फ-मेघदर्शी च । आ-वेगदर्शीव । १७.
ब-कक्ष्या रक्षन्तु । प्र म-कक्ष्यां रक्षन्तु ॥ १८. ल_१-भविष्यति पुरो मम ।
रा प्र ब म ल_१ अ-अपरो मम । १९. आ रा च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
नास्ति ॥

- ३१] गुहाभ्यः शिखरेभ्यश्च ततः पुप्लुविरे द्रुतम् ॥२१॥ [२४
सागरौघ-निभं घोरं तद् वानर-बलं महत् ।
N] वि-ससर्प महा-वेगं भीम-वेग इवाऽर्णवैः ॥२२॥ [४०
तस्यै दाशरथी मध्ये बलस्य कपि-कुञ्जरो ।
N] आ-पुप्लुवाते तूर्णं तौ सद्-अश्वाव इव वेगितौ ॥२३॥ [४१
कपिभ्याम् उह्यमानौ तौ शुश्रुभाते नरर्षभौ ।
N] महद्भ्याम् इव सं-हृष्टौ ग्रहाभ्यां चन्द्र-भास्करो ॥२४॥ [४२
सर्व-वानर-राजेन लक्ष्मणेन च^३ पूजितैः ।
३२] जगाम रामो धर्माऽऽत्मा स-सैन्यो दक्षिणां दिशम् २५ [२५, ४३
शतैः शत-सहस्रैश्च च कोटीभिश्चै च संहस्र-शः ।
३३] वानराणां सु-घोराणां श्री-मतां परि-वारितः ॥२६॥^{१४}
३४पू] तं यान्तम् अनु-याति स्म महती हरि-वाहिनी । [२६
N] सां स्म याति दिवा-रात्रौ प्र-वेहन्ती नदी रथ्या ॥^{१५} २७॥ [N
N] तै विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [N

१. अ-भृशं । च-०रेऽद्रुतम् ॥ २. फ अ-भीमं । ३. अ-प्रस० ।
४. अ-०वे। ५. ल_१-तस्या । ६. प्र-दासरथी । ७. अ-०सत्तमौ । ८. आ-
आपुप्लुवे महार्णन्तौ । च-आप्लुवाते तु पूर्णं तौ । रा ब म-०ते तु विक्रम्य ।
प्र ल_२-०ते ततः द्रुतः । ल_१-पुप्लुवाते तु विक्रम्य । ९. अ-सत्तमौ ॥
१०. च-आरुह्यमाणौ । रा ब-आरुहतौ । प्र ल_१ ल_२-आरुहन्तौ ॥
११. प्र ल_१ ल_२ अ-ततो । १२. च-सु० ॥ १३. अ च प्र ल_२ रा ब
म ल_१-कोटिभिश्च । १४. रा ब म ल_१-समन्ततः । १५. फ-नास्ति ॥
१६. आ-ततस्त्रमनु० । १७. च-याभिर्दिवा० । रा ल_१-याति दिवारात्रं । ब म
ल_२-याभिर्दिवारात्रं । १८. आ च रा ब-महती हरिवाहिनी । प्र-सागरं
ते समागताः । म-प्रीतिमन्तोऽनुजग्मतुः । ल_२-दिवेत्यारभ्य ० नीत्यन्तस्त्रुटितः ।
१९. फ अ-नास्ति । २०. च-संविध्यं । आ-सा वि० । प्र ब म ल_२-
स विध्यं । ल_१-ते विध्यगि० ।

- ३४उ] प्र-दृष्टाश् च प्र-मत्ताश् च सुग्रीवेणाऽभि-पालिताः ॥२८॥
 आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लव-गमाः ।
 ३५] क्ष्वेडन्तो धावमानाश् च व्रजन्तश् च प्र-दक्षिणम् ॥२९॥ [२७
 भक्षयन्तः सु-गन्धीनि मधूनि च फैलानि च ।
 ३६] उद्-हरन्तो महा-वृक्षांश् छैल-भृङ्गाणि चैव हि ॥३०॥ [२८
 अन्योऽन्यं सहसा ह्मा भुजैर् आ-हृत्य पातिताः ।
 ३७] पतितान् उद्-क्षिपन्त्य अन्ये पातयन्तस् तथाऽपरान् ॥३१॥ [२९
 रावणो नो नि-हन्तव्यः सर्वे च रजनी-चराः ।
 ३८] इति गर्जन्ति हरयो राघवस्य संमीप-तः ॥३२॥ [३०
 पुरस्तात् पनसो वीरो नलः कुमुद एवं च ।
 ३९] पन्थानं शोधयेन्ति स्म वानरैर् बहुभिः सह ॥३३॥ [३१
 मध्ये तु राज्ञां सु-ग्रीवो रामो लक्ष्मण एव च ।

१. अ-प्रदृष्टा मुदिता सर्वा । फ-प्रदृष्टा मुदिताः सर्वे । रा ब ल, ल_२-प्रदृष्टाश्चाप्र० । २. फ-सुग्रीवपरिपालिताः ॥ ३. फ अ-नदन्तश्च । ४. रा प्र ब म ल, ल_२-दिवानिशम् । ५. अ-क्ष्वेडन्तो विवदन्तश्च जग्मुस्ते दक्षिणां दिशम् । फ-क्ष्वेडन्तो विरमन्तश्च जग्मुस्ते दक्षिणां दिशम् ॥ अतः परमधिकः पाठः-फ अ-शतैः शत-सहस्रैश्च कोटिभिरयुतैरपि । अर्बुदैरर्बुद-शतैर्वानरेन्द्रो महाबलः । वानराणां सुधोराणां श्रीमतां परिवारितः । अफ च रा ब प्र म ल, ल_२-दृष्टाः किलकिलायन्तः शिलापादपयोधिनः ॥ ६. फ अ-भक्षयन्ति । ७. रा-फलानि च मधूनि च ॥ ८. अ-अन्योन्यं सह संदृष्टा निपतन्ति क्षिपन्ति च । फ-अन्योन्यं सह स दृष्टा स्वभुजं निक्षिपन्ति च । ९. फ अ-पतितान्कोटिपन्त्यन्ये पातयन्त्यपि चापरे । अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र ब म ल, ल_२ अ-मैथिलीमानयिष्यामो हत्वा तं राक्षसं रण्ये । लङ्कां च विधमिष्यामः सर्वाश्च रजनीचरान् ॥ १०. फ अ-नास्ति । ११. अ-तु सन्निधौ । फ-च सन्निधौ ॥ १२. आ अ-पनसो । १३. च अ-नलः । १४. आ-मे वच । १५. ल, ल_२-शोधयन्ति । १६. फ-बहुभिर्हृताः । ल, ल_२-बहुभिस्सह ॥ १७. फ रा प्र ब म ल, ल, ल_२-राजा तु ।

- ४०] हरिभिर् बहुभिर् भीमैर् वृताः शत्रु-निबर्हणैः ॥३४॥ [३२
हरिः शत-बलिर् भीमः कोटीभिर् दशभिर् वृतः ।
- ४१] दक्षिणं पक्षम् आ-श्रित्यै ररत्त हरि-वाहिनीम् ॥३५॥ [३३
कोटी-शत-परीवारः केसरी पर्नसो गजः ।
- ४२] ऋक्षश् चाऽति-बलः पार्श्वम् एकं सैन्यम् अपालयत् ३६ [३४
अंगदो जाम्बवांश् चैव वानरर्क्ष-समन्वितौ ।
- ४३] सु-ग्रीवं पुर-तः कृत्वा जघनं सं-ररत्ततुः ॥३७॥ [३५
तेषां सेना-पतिर् वीरो नीलो वानर-पुंगवः ।
- N] सं-पतनं पुंवतां श्रेष्ठः स्वै-बलं पर्य-अपालयत् ॥३८॥ [३६
दधि-मुखः प्र-जंघशै च जैम्भोऽथ शरभैः कपिः ।
- N] सर्वे पाश्वान्य् अधावन्त रत्तणार्थं नृपाऽऽज्ञया ॥३९॥^६ [३७
अथाऽगद्-गैतो रामं लक्ष्मणः पर-वीर-हा ।
- ४९] उवाच परि-पूर्णाऽर्थं वचनं प्रति-भानवान् ॥४०॥ [४४
अवाऽऽप्य सीतां वैदेहीं हत्वा रावणम् आ-ह्वे ।
- ५०] संमृद्धान्यः संमृद्धान्यः यास्यामो नगरीं ततः ॥४१॥ [४५

१. फ अ ब-बलिभिर्हरिभिर् ॥ २. फ रा प्र ब म ल, ल२ अ-कोटिभिर् । ३. अ-पार्श्वमेकमवष्टभ्य । फ-दक्षिणं पार्श्वमासाद्य ॥ ४. रा-कोटि० । ५. अ-केशरी । ६. अ-पनशो । रा-पनसा । ७. रा प्र ब ल, ल२-सैन्यस्य चावृणोत् । ८. फ-जांबवान् कुमुदश्चैव ऋक्षैश्च बहुभिर्वृतः । ९. अ-नास्ति ॥ १०. म ल, -संपयन् प्लवतां । आ-संपत्य पत्रतां । ११ फ अ रा प्र ब ल, ल२-सबलं परिपालयन् । १२. अ फ-दरीमुखः । अ रा ब ल, ल२-दधीमुखः । १३. अ फ-प्रभजश्च । प्र-प्रजंवश्च । १४. अ-जंभोयशरदः । अ रा ब ल, ल२-जंघोथ स० । प्र-जंघोथ स० । १५. फ अ-सर्वतस्तं ययुर्वीरास्त्वर-धन्तः प्लवंगमाः । म ल, -नास्ति । १६. फ रा अ ब म प्र ल, ल२-३८-श ३९-श श्लोकौ व्यत्यासेन पठितौ । १७. आ-०गजो । १८. आ-०भावयन् ॥ १९. फ रा प्र ब ल, ल२-समृद्धान्यं समृद्धान्योः ॥

- महान्तीऽह निमित्तानि दिवि भूमौ च राघव ।
 ५१] शुभानि तव हृद्यन्ते प्रसन्नान्य् अर्थ-सिद्धये ॥४२॥ [४६
 अनु-वाति शिवो वायुः सेनाया वि-जयाऽऽवहः ।
 ५२] पूर्ण-वल्गु-स्वरा हीऽमे प्र-वदन्ति मृग- द्विजाः ॥४३॥ [४७
 प्रसन्नाश् च दिशः सर्वाः प्रसन्नश् च दिवा-करः ।
 ५३] उशनाश् च प्रसन्नाऽर्चिर् वि-मलो भार्गवः स्थितः ॥४४॥ [४८
 तेजसा च प्र-दीप्यन्ते प्रवि-शुद्धाँ महर्षयः ।
 ५४] अचिष्मन्तश् च सं-यान्ति ध्रुवं सर्वे प्र-दक्षिणम् ॥४५॥ [४९
 त्रि-शंकुर् वि-मलो भाति राजर्षिः स-पुरोहितः ।
 ५५] पिता-महः पुरोऽस्माकं भवायै तव (१वा)धि-ष्ठितैः ॥४६॥ [५०
 वि-मले तै त्रि-रोचेते वि-शाखे निरूप-द्रवे ।
 ५६] नक्षत्र-वरम् अस्माकर्म इक्ष्वाकूणां महा-रथं ॥४७॥ [५१
 नैर्-ऋतं निर-ऋतानां च नक्षत्रम् अप-रंज्यते ।
 ५७] मूलं मूलं-वता स्पृष्टं दीप्यते धूम-केतुना ॥४८॥ [५२

१. आ-पूर्वं फल्गुस्वरा । फ-पूर्वं वल्गु० । च-पूर्वंफल्गुन्युत्तरार्हो ।
 रा-पूर्वंफल्गुन्युत्तरा मे । ब-पूर्वंफाल्गुन्युत्तरार्हा मे । प्र-पूर्वंफाल्गुन्युत्तरा च ।
 म-पूर्वंफाल्गुन्युत्तरार्हा । ल_१-पूर्वंफाल्गुन्युत्तरार्भ्यां । ल_२-पूर्वंफाल्गुन्युत्तराश्च ॥
 २. आ-उशना च ॥ ३. च-प्रतिशुद्धा । प्र ब म ल_१ ल_२-अतिशुद्धा ।
 ४. अ-सज्जन्ति ॥ ५. आ-उव भावाय धिष्टतः । अ-तव भावाय
 धिष्टितः ॥ ६. च रा प्र ब म अ-च । ल_१-न । ७. ल_१-विरोचन्ते विशालो ।
 ८. आ-नक्षत्राणां वरोऽस्माकम् । म-निक्षत्रवरम् । ९. आ अ-महारथः ।
 १०. प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. आ च प्र-नैऋते नि० । अ-
 नैऋतानां च सर्वेषां । रा ब म-नैऋतं निऋतानां च । ल_१-नैऋतां निऋतानां
 च । ल_२-नैऋते नैऋतानां तु । १२. अ-उपयुज्यते । फ-अपि राजते ।
 च प्र-अपराज्यते । रा-अपभुज्यते । १३. आ-मूले । १४. ल_२-
 मचवता । १५. फ-दृष्टं । च-मृष्टं ॥

सर्वयैषां विनाशोऽयं राक्षसानाम् उपस्थितः ।

- ५८] कालः काल-परीतानां नैक्षत्रे(१त्र-) ग्रह-पीडिते(१तः)४९ [५३
 प्रसन्नाः सु-रसार्शं चाऽपो वनानि फल-वन्ति च ।
 ५९] प्र-वात्यै अभ्य-अधिको गन्धैर् वत्तन्ते पुष्पिता द्रुमाः ५० [५४
 व्य-ऊढानां कपि-सैन्यानां प्र-काशो विप्र-काशते ।
 ६०] देवानाम् इव सैन्यानां सं-ग्रामे तारका-मये ॥५१॥ [५५
 एतद् आश्चर्यम् ईक्ष्यं त्वं प्रीतो भवितुम् अर्हसि ।
 ६१] इति भ्रातरम् आ-श्वास्यं प्रणयालं लक्ष्मणोऽन्व-अयात् । [५६
 N] निमित्तानि च संप्रेक्ष्य रामः प्र-मुदितोऽभवत् ॥५२॥ [N

ईश्याषे रामायणे सुन्दर-काण्डे सेना-प्रकर्षो
 नामैकसप्ततिर्तमः सर्गः ॥७१॥

-:०:-

१. अ-सर्वयैव विनाशाय । फ-०षां विनाशाय । २. च-वाचः । म-
 कालका० । ल_१-चोरका० । आ फ अ-जतः । ३. अ-०त्रे ग्रहपीडितौ । फ-०त्रग्रह-
 पीडितः । ४. फ-विमलाश् । ल_१-सरसाश् । ५. आ-प्रवातोऽभ्यधिको गंधे ।
 अ-प्रवाति विविधो गंधो । च रा प्र व म ल_१-०धिको गंधो । ल_२-प्रवात्यभ्यधिकं
 गंधो ॥ ६. आ-व्यूहानी । च-व्यूहानां । ७. आ च ल_२-०सेनानां ।
 ८. ल_२-प्रकाशैर्विप्रकाशतैः । ९. ल_२-दैवानाम् ॥ १०. अ-एतदर्थं समीक्ष्य ।
 फ-एतदार्यं समीक्ष्य ॥ ११. आ-आख्याय प्रणम्य । अ-आश्वास्य परया ।
 १२. म-लक्षणानि । ल_१-लक्ष्मणानि ॥ १३. आ-आषे रामायणे ।
 ल_२-इति सु० । १४. अ-निमित्तदर्शनं नाम । रा प्र म ल_१ ल_२-सेनाप्रकर्षणं
 नाम । च-सेनाप्रकर्षो नाम ॥

[वं—७३,७४]= [द्विसप्ततितमः सर्गः] =[दा—४]

अथाऽऽवृत्त महीं कृत्वां जगाम महती चमूः ।

६२] ऋक्ष-वानर-सम्पूर्णा नख-दंष्ट्रा-प्रहारिणी ॥१॥ [५७

कराऽग्रैश् चरणाऽग्रैश् च वानरैर उद्धतं रजः ।

६३] भीमम् अन्तर-दधे लोकं नि-वार्य सवितुः प्रभाप ॥२॥ [५८

सां स्म याति दिवा-रात्रौ महती हरि-वाहिनी ।

६५] प्र-दृष्टा मुदिता सर्वा सु-ग्रीवेणाऽभि-पालितां ॥३॥ [७०

जवेन त्वरितां यान्ति वानरा बल-दर्पिताः ।

६६] समा-निनीषवः सीतां मुहूर्त्तं नाऽवसैन क्वचित् ॥४॥ [७१

एवं ते हरि-शार्दूला गच्छन्तो बल-दर्पिताः ।

४५] पर्वयन्ति स्मै गिरि-श्रेष्ठं विन्ध्यं द्रुम-लताऽऽकुलम् ॥५॥ [N
७४स.] ततः पादप-संबाधं नाना-द्विज-लताऽऽकुलम् ।^{१०}

१] विन्ध्यं पर्वतम् आ-साद्य वानरांसं ते समाऽरुहेन् ॥६॥^{२०} [७२

१. अ-अपावृत्य । २. प्र ब रा म ल, ल_२-सर्वा । ३. आ-०सम्पूर्णा ।
४. आ-०णाम् ॥ ५. प्र-निवार्य ॥ ६. म-संप्रयातां । प्र-सा प्रयाति ।
रा ब-सा प्रयाता । ल, ल_२-सा स्म यातां । ७. रा प्र ब म-०रात्रं । ८. फ-प्रह-
द्वसु० । ९. आ-सर्वे । प्र-चैव । च-सर्वाः । फ-रम्या । १०. आ-
०ताः । प्र-०तं । फ-०तां ॥ ११. च-स्वरितं । १२. ल, -समानि-
नीषवः । फ अ-आनयिष्यामहे । १३. च प्र रा ब म फ अ-नाश्वसन् ॥
१४. आ ल_२-अपश्यन्तः । फ-पश्यन्ति हि । १५. ल, -पश्यन्ति स । ल_२-
गिरिर्विन्ध्यं नानाद्रु० । ल, -०श्रेष्ठं विन्ध्यद्रु० । प्र-गिरिं विन्ध्यं नानाद्रु० । अ-
०श्रेष्ठं विशुद्धमलताकुलाम् ॥ १६. रा ल, -०समाकुलम् । प्र म-०गणा-
कुलम् । १७. व-नास्ति । १८. ल, -विष्यप० । फ-विष्यप० ।
१९. ल, -वानरस्तं समावहं । फ-समारुढा ह्यवंगमा । २०. अ-नास्ति ॥

काननानि विचित्राणि नदीः प्रस्रवणानि च ।

२] पश्यन् अथ ययौ रामो विन्ध्यस्य मलयस्य च ॥७॥ [७३

चम्पकांस तिलकांश्च चूतान् अशोकान् सिन्धु-वारकान् ।

३] कैर-वीरांस तिनूकांश्च च भञ्जन्तश्च प्रवं-गमाः ॥८॥ [७४

फलान्य् अमृत-कल्पानि मूलानि सुरभीणि च ।

६७] भक्षयन्तो महा-वेगाः प्र-ययुस् तत्र वानराः ॥९॥ [९०

७७] द्रोण-मात्र-प्रमाणानि लम्बमानानि वानराः । १^२

यैयुः पिबन्तो मिष्टानि मधूनि मधु-पिंगलाः ॥१०॥ [९१

८] पादपान् अव-भञ्जन्तो वि-कर्षन्तस् तथा लताः ।

वि-धमन्तो गिरि-वरीन् प्र-यैयुर् वीनरर्षभाः ॥११॥ [९२

९] वृक्षाद् एके तु नर्दन्तः कपयो मन्द-दर्पिताः । १^८

१. आ-नदः । रा च ल_१ अ-नदी । २. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अपि । ३. आ-वा ॥ ४. रा प्र ब म ल_२-चण्यकांस । अ-चम्पकांस । ५. फ-तिलकाशोकान् पिप्पलान् । अ-तिलकाशोकान् पिप्पलीन् । आ-शोकाव । ६. आ च फ-सिन्दु० । ७. ल_२-तिन्दुकांकरवीरांश्च । अ-तिन्दुकांकरवीरांश्च । फ अ-करवीरांस्तमालांश्च । ८. प्र रा ब ल_१-रुजन्ति स्म । म-रुहन्ति स्म । आ-व्रजन्ति स्म ॥ ९. ल_१-फलानि मृत० । १०. फ अ-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः—फ रा ब म ल_१ ल_२ अ-पुष्पाण्यतिसुगन्धीनि मूलानि च फलानि च । बभञ्जुर्वानरास्तत्र पादपानां बलोट्कटाः ॥ ११. अ-बलमा० । १२. प्र-नास्ति । १३. अ-जग्मुः पिबन्तः संहृष्टा ॥ १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२-०वरं । १५. अ-ययुस्ते प्लवगर्षभाः ॥ १६. ब ल_२-वृक्षानेके न मर्दन्तः । रा ल_१-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । म-वृक्षानेके तु मर्दन्तः । प्र-वृक्षानेके मर्दयन्तः । च-वृक्षानेके तु नर्दन्तः । १७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-मधु० । १८. फ-वृक्षांश्चैके तु कपयो ननन्तो बलदर्पिताः । अ-वृक्षांश्चैके तृप्यन्ति नदीस्थो बालदर्पिताः । अतः परमधिकः पाठः—फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-वृक्षो-भ्यो निपत्यन्ति स्म प्रलंक्न्त्यपि चापरे ।

अन्यस्मिन् नि-पतन्ति स्म प्लवमानाः प्लवं-गमाः ॥^११२॥ [१३
 १०] बभूव वसुधा तैस् तु सम्-पूर्णा मधु-पिंगलैः ।
 ११पू] यथा कैलम-केदारैः पकाऽग्रैश् च वसुं-धरा ॥^२१३॥ [१४
 १३उ] स विन्ध्यं गिरिम् आ-साद्य मलयं च महा-गिरिम् । [१७पू
 N] वनानि चाऽप्य् अति-क्रम्य नदीश् च विमलोदकाः ॥१४॥ [N
 १४पू] आ-ससादाऽऽनुपूर्व्येण समुद्रं भीम-निस्वनंम् । [१७उ
 N] अनिलोद्धतम् आकाशं प्र-वर्णितम् इवोर्षिभिः ॥१५॥ [N
 ११उ] महेन्द्रं अथ संप्राऽऽप्तो रामो राजीव-लोचनः ।
 अध्याऽरोहन् महा-बाहुः शिखैराऽग्रं सु-पुष्पितम् ॥१६॥ [१५
 १२] स तच्च शिखरम् आ-सीद्य रामो दशरथाऽऽत्म-जैः ।
 १३पू] कूर्म-मीन-श्लषाऽऽकीर्णम् अपश्यत् सलिलाऽऽकर्णम् ॥१७॥ [१६
 १४उ] अव-रुह्य तंतंश् चांऽऽशु वेला-वनम् उपाऽर्गमत् ।
 रामो रमयतां श्रेष्ठः सु-ग्रीवंश् च स-लक्ष्मणः ॥१८॥^३ [१८
 १५] अथ धौतोपल-शिरलां तोयौघैः सहसाऽऽवृतेाम् ।

१. प्र म ल_२-अन्ये च । २. आ-प्रवेपमानाः । ३. फ
 रा ब ल_१, अ-नास्ति ॥ ४. अ-०ले । ५. व-कालम० । ६. व म ल_२-
 वसुन्धराः । ७. अ-यथा शरार्पिकेदारैरपि पकैः समावृताः ॥ ८. अ-
 चानितिक्रम्य ॥ ९. अ-०पूर्वेण । १०. अ-०दर्शनम् । ११. प्र रा ब म
 अ-०वृत्तम् । १२. प्र ब रा म-भाकाशे । १३. आ-भवस्थितम् । अ-
 प्रचलन्तम् । रा प्र ब म-व्यवस्थितम् ॥ १४. अ-महेन्द्रं प्रथमं प्राप्तो । फ
 ब रा प्र ब म ल_१, ल_२-अथ संप्राप्य । १५. अ-शिखिराग्रं ॥ १६. फ अ-
 तं शिखरमाह्वय ॥ १७. अ-रामः सुग्रीवमब्रवीत् । १८. अ-कूर्ममीनसमाकीर्णं
 संपश्यत् सलिलाग्रं ॥ १९. रा ब म ल_१-०तोयं । २०. आ ब म
 रा प्र ल_१, ल_२-अगामाशु । २१. रा प्र ब म ल_१, ल_२-अवुत्तमम् ।
 २२. फ-सुग्रीवः सहलक्ष्मणः । २३. अ-नास्ति ॥ २४. ल_१-०शिरलां ।
 २५. फ-सहसोद्धताम् । ल_१-सहसा वृत्तम् ।

वेलाम् आ-साद्य वि-पुलां रामो वचनम् अब्रवीत् ॥१९॥^१ [१९
 १६] एते वयम् अनुमाऽऽप्ताः सु-ग्रीव वरुणाऽऽलयम् ।
 सं-तारश् चिन्त्यताम् अत्र पूर्वं यः प्रसम्-अर्थितः ॥२०॥^२ [१००
 १७] अतः परम् अ-गाधोऽयं सागरः सरितां पतिः । [१०१पू
 सम्प्राऽऽप्तो मन्त्र-कालो नः सागरस्याऽऽथ लंघने ॥२१[१०४उ
 N] इहेदानीं वि-चिन्त्यो हि नयः पूर्वं समा-हितैः । [N
 न चाऽयम् अन्-उपायेन शक्यस् तर्तु कथञ्चन ॥२२॥ [१०१उ
 १८] तद् इहैव समा-विश्य मन्त्रः सं-चिन्त्यतां सखे ।
 १९पू] यथेदं वानर-बलं पा(१प)रं पारम् अवाऽऽप्नुयात् २३ ॥ [१०२
 स्वां स्वां सेनां अति-क्रम्य मां च केचित् कथञ्चन ।^३
 N] गच्छन्तु वानराः 'स्वैरं ज्ञेयं छिन्नं भयं हि नः ॥२४॥ [१०५
 १९उ] इत्य-एवं स महा-बाहुः सीता-हरण-कर्षितैः ।
 २०पू] रामः सागरम् आ-साद्य वासम् आ-ज्ञापयत् तदा ॥२५॥ [१०३
 २२उ] रामस्य वचनं श्रुत्वा 'सु-ग्रीवः सह-लक्ष्मणः ।'^४

१. फ-रामः सुग्रीवम् । २. अ-नास्ति ॥ ३. फ-कवणोद्धिम् ।
 ४. आ-संभारश् । ५. आ-देवैर्यो मथितः पुरा । ल_१-पूर्वं यः प्रसमुत्थितः ॥
 ६. आ-परमयात्रायां । अ-परमपारोयं । ७. प्र ब रा म ल_२-सागरस्य च
 कंघने । आ-सागरस्याथ वंघने । फ अ-सागरस्यावकंघने । अ-
 ०थ कंघनो ॥ ८. प्र-एहि धानी ॥ ९. फ-समादिश्य । १०. अ-संम-
 न्यतां ॥ ११. अ-सेनां समुत्सृज्य । १२. अ-मां । १३ आ-'तदिहैव'
 इत्यारभ्य 'कथञ्चन' इत्यन्तः पाठो नास्ति । १४. प्र ल_१-सर्वे वासार्थं
 सुसमाहिताः । रा ब म ल_१-स्वैरं वासार्थं सुसमाहिताः । अ-स्वैरं ज्ञेयं
 छिन्नं भयं हरिः । अ-शूरा ज्ञेयं छिन्नं भयं हि नः ॥ १५. आ-०कर्षितः ।
 १६. अ रा प्र ब म ल_१ ल_२-आज्ञापयत् सः ॥ १७. रा ब म ल_१ ल_२-
 ससुग्रीवाः सकृद्व्रमणाः । १८. अतः परमधिकः पाठः—फ प्र अ रा ब म
 ल_१ ल_२ अ-भीमगंभीरनिर्घोषाः † प्राज्यसत्त्वा महाबलाः † ।

† अ-भीमं गंभीरं । अ रा ब म-भीमनिर्घोषगंभीराः † अ-प्राज्ञसत्त्वां महाभयां ॥

- स-सैन्यकोऽवसत् तीरे दक्षिणस्य महोदधेः ॥२६॥ [१०६
 २३] वि-रराज समीप-स्थं सागरस्य बलं च तैव ।
 साधु-वीरै-जलः श्रीमान् द्वितीय इव सागरैः ॥२७॥ [१०७
 २४] वेला-वनर्षं उपाऽऽगम्य ततस् ते हरि-पुंगवाः ।
 २५पू] विनि-विष्टाः परं पारं कांक्षमाणा महोदधेः ॥२८॥ [१०८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-तीर-निवासो
 नाम द्वासप्ततितमः सर्गः ॥७२॥

१. च रा प्र ब म ल_२-सा सेना न्यवसत् । फ-सेना सा न्यवसत् ।
 अ-सेनां स न्यवसत् । २. आ-सागरस्य दुमायुधः । अ-दक्षिणस्यां
 महोदधे ॥ ३. रा ब म ल_१-बलं महत् । फ अ-तु तद्वलेम् । ४. च प्र म
 ल_२ रा ब ल_१-मधुपांडुजलः श्रीमान् । आ-वीर जलं श्रीमद् । अ-मधु-
 पांडु ततः । ५. रा ब ल_१-भास्वरः ॥ ६. अ-वलम् ॥ ७. ल_२-
 इति सु० । ८. अ-समुद्रतीराभिगमनं । ९. फ-सर्गसमाप्तिर्न दृश्यते ॥

[वं- ७४] = [त्रिसप्ततितमः सर्गः] = [दा-४]

२६३] सा महाऽर्णवम् आ-साद्य तस्थौ वै' हरि-नाहिनी ।

वात-वेग-समुद्भूतं प्रेक्ष्य(?)माणां महोदधिम् ॥१॥ [१११

२७] दूर-पारम् अ-संबाधं यादो-गण-निषेवितम् ।

आ-साद्य वरुणाऽऽवासं नि^३-षेदुर् हरि-यूथं-पाः ॥२॥ [११२

२८] चलन्ने-मीने-ग्रहं घोरं महा-नागाऽऽसुर-क्षयम् ।

चन्द्रोदय-संमुद्-भूतं वियद्-विम्बम् इवाऽपरम् ॥३॥ [N

N] चन्द्र-पाद-मर्हा-जालं नक्त-मीन-विलालितम् । [N

भीम-भोगैः समा-कीर्णं भुंजंगैर् मणि-भूषणैः ॥४॥

३०] अवगाढ-महाशैलं नदी-नद-शताऽऽकुलम् ।

दुर्गं दुर्गम-मोर्गं तेषु अ-मोर्धं वरुणाऽऽलयम् ॥५॥ [११५

३१] मकरैर् नाग-भोगैश् च पिनेद्वैर् इव ताडितैः ।

उत्-पतय नि-पतद्भिश् च प्र-वृत्तं जल-रोशिभिः ॥६॥ [११६

१. रा प्र ब म ल_१ अ-वानरवा० । फ-च हरि० । २. म-प्रेषमाणः ॥
३. रा ब ल_२-विषेदुर्वानरर्षभाः । म-निषेदुर्वानरर्षभाः । च-वासम् इषे-
दुर्ह० । ४. फ-नास्ति ॥ ५. च रा प्र ब म-चञ्चन्मीन० । अ-
चकन्मील० । ६. ल_१-नागस्वरक्षयम् । अ-नागसुर० । ७. फ-समुद्भूतं ॥
८. अ-चन्द्रपालमहापालं । ९. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-विलोडितम् । फ-
विलोडितम् । रा-विलाडितम् । १०. व-वेगैः । ११. म-भोगिभिर्म० । प्र-
भुजंगमणिभूषितैः । रा-भोगिभिर्मणिभूषितैः । व-भूषितैः । अ-भूषितम् ॥
१२. अ-शैलैर् । १३. रा प्र ब म ल_१-शतावृतम् । १४. ल_१-
दुर्गममत्यन्तम् । रा-दुर्गसमाचारम् । च-दुर्गममर्गन्तम् । अ-दुर्गममग्रन्तम् ।
१५. अ-भगाधैर् । ल_१-अपारं । १६. च रा प्र ब म ल_१-विलुद्धैर् ।
फ-विहंगैर् । अ-विनद्वैर् । १७. अ-ताडितं । १८. अ-उत्पतद्भिः निपतद्भिः ।
१९. रा प्र ब म ल_१-प्रवृद्धैर्जलवारिभिः । फ-प्रवृत्त्यं ज० । अ-प्रवृद्धं ज० ।
च-प्रवृद्धजल० ॥

- ३२] अग्नेश्च चक्रम् इवाऽऽविद्धं भ्रासुरं सु-मनो-हरम् ।
 सुराणां नि-लयं भीमं पीताळं वि-षमं तदां ॥७॥ [११७
 ३३] अम्बरं सागर-प्रख्यं सागरश्च चाऽम्बरोपमः ।
 सागरश्च चाऽम्बरं चोभौ निर्वि-शेषं बभूवतुः ॥८॥ [११८
 ३४] सं-पृक्तं नभसां ह्य अम्भेः सं-पृक्तं च नभोऽम्भसा ।
 तुल्य-रूपे स्म दृश्येते नाना-रूप-समाकुले ॥९॥ [११९
 ३५] समुत्पतित-तोयस्यं मेघ-जालाऽऽकुलस्य च ।
 विशेषो नोभयोर आसीत् सागरस्याऽम्बरस्य च ॥१०॥ [१२०
 ३६] अन्योऽन्यैरं आ-हेतोस् तत्र स-स्वैतुर् भीम-विक्रमोः ।
 अम्बु-वेगोः समुद्रस्य महा-भेर्य इवाऽऽहेतोः ॥११॥^{१०} [१२१
 ३७] रत्नौघ-जल-संमिश्रं वि-भक्तम् इव वायुना ।^{११}
 उत्-पतन्तर्ध ईर्वाऽऽकाशे रंनौघ-शत-संकुलम् ॥१२॥ [१२२
 ३८] ददृशुस् ते महा-नादं घाताऽऽहेतं-समाकुलम् ।^{१२} [१२३

१. आ-अग्नेः पूर्वम् । प्र-० अक्रम् इवावद्धं । अ-अग्नेः चक्रमिवावद्धं । २. अ ल_२-भास्करं । ३. आ-पारातः । अ-पाताले । ४. रा प्र ब म ल_२, ल_२-यथा ॥ ५. आ-सागरं चाम्बरोपमम् । ल_१, ल_२-सागरं चा० । ६. फ च अ-सागरं । ७. प्र ब रा फ च ल_२-चोभे । ८. रा च फ म ल_१, ल_२-निर्विशेषे । ९. ल_१-नभसांभाश्च । रा ब-नभसांभाश्च । अ-नभसा दृश्यते ॥ १०. अ-समुद्ध-तजलौघस्य । ११. ल_१, अ-न तयोर् ॥ १२. ल_१-अभ्योन्मैः साहसात् । प्र-अभ्योन्मैनाहतत् । रा ब-अभ्योन्मैनाहतत् । फ-अभ्योन्मैराहतत् । १३. ब ल_१-संवहर । रा म-सखहर । प्र-संभर । १४. ल_१-० विक्रमः । फ-० निस्वनाः । १५. प्र-० वेगः । १६. प्र-इवावद्धः । १७. अ-नास्ति । १८. च-उत्पततभिवाकाशे । आ-उत्पतन्त इवाकाशे । १९. अ- रत्नौघशत० ॥ २०. म ब रा ल_२-घाताहृतिस० । २१. फ-नास्ति ।

सुन्दर-काण्डम् । ७३ । १३ ।

४६३

३९७] भ्रान्तोर्मि-सलिलाऽऽवर्चं नीलं-मीन-महोरगम् ॥१३ [१२४उ

इत्यार्षे रामावणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-दर्शनो

नाम त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥७३॥

१. प्र-नीकमेव० ॥ २. आ-भाषेव । ल_२-इति सुं० । ३. फ ष व म ल_१-
०दर्शनं । प्र अ-समुद्रचर्जनं । ४. रा-इत्यार्षे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः ॥

[वं-७५]= [चतुःसप्ततितमः सर्गः] =[दा-२]

सा तु नीलेन विधि-वद् रक्षिता सुसमा-हिता ।

१] सागरस्योत्तरे तीरे रेजे सेना नि-वेशिता ॥१॥ [१

मैन्दश् च द्वि-विदंश् चैव तत्र वानर-पुंगवौ ।

२] ररत्तुस् तौ महतीं सेनां तां सर्वतो-दिशम् ॥२॥ [२

नि-विष्टायां तु सेनायां तीरे नद-नदी-पतेः ।

३] पार्श्व-स्थं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामो वचनम् अब्रवीत् ॥३॥ [३

शोकस् तु खलु कालेन गच्छता किलं शाम्यति ।

४] मम चाऽपश्यतः कान्ताम् अहन्य-अहनि वर्द्धते ॥४॥ [४

न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हृतेति सा ।

५] एतद् एवाऽनु-शोचामि वयस् तत्रोऽति-वर्तते ॥५॥ [५

यौहि वेत यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा माम् अपि स्पृश । [६पू

८] बहू एतद् कामयानस्य शक्यम् एव न जीवितुम् ॥६॥ [१०पू

तेन मे दहति गात्राणि विषं पीतम् इवाऽऽतपे ।

९] महा-सत्त्वेति येन मां सा हिर्यं-माणा वचोऽब्रवीत् ॥७॥ [७

१. आ रा-भागे । २. अ-येन । ३. रा-विशेषिता ॥ ४. रा व
द्विविधश् । ल_२-द्विविधश् । ५. अ रा ल_२-पुंगवः ॥ ६. फ-च । ७.
अ-पते ॥ ८. रा व प्र ल_२-किल । ९. रा व-खलु ॥ १०. ल_२-
प्रयेति । ११. अ-एतद्देवा० । च-एतद्देवा० । १२. आ अ-तस्याति० ।
च-तस्यापि व० ॥ १३. फ-वह मां ? । च रा ल_२-वाहि । १४. रा-
वाति । ल_२-वाह । १५. अ-स्मरन् । १६. फ-वक्षे तत् । १७. आ-
शक्यते तेन । च रा प्र व ल_२-शक्यमेतेन । १८. आ-दवो । १९.
ल_२-मां यत् । २०. अ-हियन्ती वाक्यमब्रवीत् ॥

- तद्-वियोग-समुत्थेन तच्च-चिन्ता-ज्वलनेन च ।
 ६] रात्रौ दिवां शरीरं मे दहते मैदनाऽग्निना ॥८॥ [८
 अव-गाह्याऽर्णवं स्वप्स्ये सौमित्रेऽवै-हितो भवं ।
 ७] कथञ्चित् प्र-ज्वलन् कामो न मां सुप्तं जेत्ये दहेत् ॥९॥ [९
 बहू एतत् कामयानस्य नैतद् अल्पं वि-जानतेः ।
 १०] यद् अहं सा च वामोरूर्एकां धरणिम् आ-श्रितौ ॥१०॥ [१०
 केदारस्येव केदारः सोदकस्येव निर्-जलः ।
 ११] उष-स्वेदेन जीवामि जीवन्तीं यच्च हृणोमि ताम् ॥११॥ [११
 कदा नु खलु वैदेहीं^{१५} शत-पत्र-निभाऽऽननाम् ।
 १५] वि-जित्य शत्रून् द्रक्ष्यामि सीतां स्फीताम् इव श्रियम् ॥१२॥ [१२
 कदा शोकम् इमं घोरं मैथिली-विप्रयोग-जम् ।
 १६] सहसा विप्र-मोक्ष्यामि वासः शुक्लेतरं यथा ॥१३॥ [१३
 कदा नु चारु-दन्तौष्ठं तस्याः पद्म-निभं मुखम् ।^{१६}
 १३] ईषद् उन-नीम्य पोस्यामि रसायनं मे इवोत्तमम् ॥१४॥ [१३
 तौ तस्याः सं-हतौ पीनौ स्तनौ ताल-फलोपमौ ।

१. फ अ-०विपुलाञ्चिषा । ब प्र रा ल_२-०ज्वलितेन च । २. प्र ब रा ल_२-दिवारात्रं । ३. आ-बहुधाग्निना ॥ ४. ल_२-अवगाह्यावरं । ५. अ-सौमित्रे हि तया विना । ६. आ च रा-प्रज्वलेत् । अ-प्रहलेत् । फ-प्रज्वलेत् । ७. आ फ अ-स । च-तं । ८. आ-यदा हरेत् ॥ ९. फ-०ता । १०. आ-तद् । ११. फ-तरणिम् ॥ १२. अ-केदारस्य च । फ-केदारस्य च केदारं । १३. फ-सोदकस्य निरुदकम् । अ-०व निर्जलं । रा-०व निर्जले । १४. रा प्र ल_२-तप० । १५. रा ल_२ अ-जीवन्ती तां शृणोमि यत् । प्र-जीवन्ती तां शृणोमि तत् ॥ १६. अ-सुश्रोणीं... चन्द्रनिभा०।फ-सुश्रोणीं पूर्णचन्द्रनि०।१७. फ च रा ल_२ अ-जनुं।१८. रा-०सरो । १९. फ अ-अयं श्लोको इवत्यासेन २०-शश्लोकात्परं पठितचरः द्र० । २०. अ-कदा त्वहं सुदन्तौष्ठं मुखं पद्मनिभेक्षणम् । २१. अ-उच्चायत्स्यामि । २२. च-०यणम् । २३. रा-०त्तरम् ॥ २४. आ-चास्याः ।

- N] कदा नु खलु सोत्-कम्पौ हसन्त्या मे भविष्यतः ॥१५॥ [१४
 १.३पू] सानूनम अ-सिताऽपांऽगी राक्षसी-मध्यम आ-स्थिता १ [१५पृ
 १४] वि-धूय जल-दांस तूर्णं शशि-लेखेव निर्-मला ॥ १६ ॥ [१७उ
 स्वभार्वे-तनुर अर्त्ये-अर्थं शोकेनाऽने-अशनेन तु ।
 १७] भूयस् तनु-तरा जाता मद्-भाग्यस्य वि-पर्ययात् ॥१७॥ [१८
 सा प्रकृत्यैव तन्व-अंगी मद्-वि-योगेन कर्षिता ।
 N] अन-अभ्यसन-शीलस्य विद्येव तनुतां गता ॥१८॥ [N
 कदा नुं राक्षसेन्द्रस्य निर्-धायोरसि सायकान् ।
 १८] सीतां प्रत्या-हरिष्यामि वि-शोकैः शोक-नाशिनीम् ॥१९॥ [१९
 कदा नुं खलु मीं सीतां मेम सर्वाऽग-शोभना ।
 N] सोत्-कर्णं कण्ठं कण्ठम् आ-लम्ब्य मोक्ष्यत्य् आनन्द-जं जलम् [२०
 एवं वि-लपमानस्य राघवस्यै महाऽऽर्त्मेनः ।

१. प्र रा ब ल_२-सोत्कण्ठौ ॥ २. अ-कदा विधूय रक्षोर्वा सा वधूरूप-
 तिष्यति । फ-कदा विधूय रक्षांसि सा वधूरूपतिष्यति । अतः परमधिकः
 पाठः--च रा प्र ब ल_२-मन्नाथा नाथहीनेव त्रातारं नाधिगच्छति । कदा
 विधूय रक्षोर्वा सा वधूरापतिष्यति । ३. अ-विधूय जलदं नीलं शशि-
 लेखा यथावरे । फ-विधूय च जलं नीलं शशिलेखेव जानकीं ॥ ४.
 फ अ-स्वभावेन तनुर्ननं । रा-सुभाव० । प्र-स्वभावतो वित्यर्थ ।
 ५. आ-शकेशानयनेन । ६. फ च रा प्र ल_२ अ-च ॥ ७. फ
 रा प्र अ-मम भाग्यवि० ॥ ८. फ-प्रासकृच्छ्रा च । अ-प्रकृत्येव ।
 ९. फ-वियोगाच्च ॥ १०. आ-तु । ११. अ-विधा० । १२. रा प्र ल_२-
 सायकम् । १३. अ-प्रत्यानयिष्यामि । १४. अ प्र ल_२-विशोकां ॥ १५.
 फ-तु । १६. फ-मे । प्र ल_२-सा । १७. फ-साध्वी सीता । १८.
 फ अ-सोत्कण्ठोत्कण्ठमालिङ्ग्य मोक्ष्यत्य् । च प्र ल_२-सोत्कण्ठा कं० । १९. अतः
 परमधिकः पाठः--अ फ-सा नूनमसितापांगी राक्षसीमध्यगा शुभा । अनाथा
 नाथहीनेव त्रातारं नाधिगच्छति । २०. अ-विलपतस्तस्य । च-
 ०माणस्य । २१. अ-रामस्याङ्गभमात्मनः । फ-रामस्य विदितात्मनः ।

१९] दिन-क्षयान् मन्द-वपुर् भास्करोऽस्तम् उपाऽऽर्गतः ॥२१॥ [२२

इति स वनितया विना-कृतः^१

सुर-पति-तुल्य-वपुर् नरेश्वरः ।

लवण-जलम् उद्-ईक्ष्य दुस्-तरं

N] जनक-नरेन्द्र-सुताम् अशोचत ॥२२॥ [N

ईत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे राम-विलापो

नाम चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥७४॥

१. फ अ-उपागमत् । रा-उपाययौ ॥ २. अ-विनाक्षसः सत् ।
 ३. फ-इति स वनितया निराकृतः । ४. अ-लवणसमुद्रम् । ५. फ-
 दुस्तरं च ॥ ६. ल_२-इति सु० । ७. आ-रामविलापे समुद्रतीरगमनो
 नाम । अ रा प्र ल_२-समुद्रतीरगमनं नाम । ८. च प्र ल_२-
 दिविजवश्च ॥

[वं-७६]= [पञ्चसप्ततितमः सर्गः] =[दा-N]

हनूमतस् ततः कर्म घोरं श्रुत्वा भयाऽऽवहम् ।

N] दग्धां च नगरीं दृष्ट्वा साँऽऽ-प्राकार-क्षोरणाम् ॥१॥

ततः परम-दुःखाऽऽर्ता जननी रक्षसां पतेः ।

२] सुतं विदित-तत्राऽर्थमे इत्य् उवाच विभीषणम् ॥२॥

नष्टान् दारान् मृगयता प्रेषितो हनुमान् इह ।

३] रामेर्ण विनय-ज्ञेन सा च दृष्टा विभीषण ॥३॥^०

पुत्र राक्षस-राजस्य महार्शं चैवर्म् उप-प्लवः ।

४] विदितस् ते महा-प्रज्ञं यथा भवितुम् अर्हति ॥४॥

५पू] अ-धर्मेण हि धर्म-ज्ञं भुज्य-मानं सुखं संदा ।

N] नाशयत्य् आशु तर्तं पापम् अ-धर्मो विदितस् तर्तः ।^{१५}

५उ] आ-हरत्य् आपदं घोरार्मं असुहृत्-प्रीति-वर्द्धनीम् ॥^{१५}॥

तद् इदं गहिं कर्म कृतं भ्रात्रा तवाऽनघ ।

६] न प्रीणयति मां भुक्तार्मं अ-पथ्यम् इव भोजनम् ॥६॥

१. अ फ-नु तत् । २. अ-श्रुत्वा घोरं । फ-श्रुत्वा कर्णभ० । ३. अ-लंकां सा० । फ-ज्ञात्वा सा० आ-दृष्ट्वा सादि० ॥ ४. फ च रा अ-विदितवृत्तान्तमि० । प्र ल२-विदितवृत्तान्तं प्रत्युवाच ॥ ५. रा-नष्टा दारान् । प्र-नष्टान्पुरान् । आ-दृष्टान्दारान् । ६. च रा प्र ल१-रामेणाविदितज्ञेन । ७. अ-नास्ति ॥ ८. फ च रा प्र ल१ अ-महानयम् । ९. रा प्र ल१-उपप्लवः । १०. फ च रा प्र ल२ अ-महाप्राज्ञ ॥ ११. अ-अधर्मेन । १२. अ फ च रा प्र ल२-महत् । १३. आ-तं । १४. आ-ततः । १५. फ च अ-नास्ति ॥ १६. अ-घोरं सुहृत्प्रीतिविवर्द्धनी । १७. प्र-नास्ति । च रा ब म ल१ ल२-श्लोकोऽयं पूर्वार्धपरार्धव्यत्यासेन पठितः । अतःपरमधिकः पाठः-च रा ब ल१ म ल२-रामेण हि † सधर्मेण भुज्यमानं सुखं तदा । १८. अ-सुव्यक्तम् ।

† रा ल२-नु ।

- न हि सीतां हृतां ज्ञात्वा धर्म-शास्त्रार्थ-कोविदः ।
 ७] न करिष्यति धर्माऽऽत्मा रामः सदृशम् आत्मनः ।
 N] न हि सत्य-वतश्चैव चाऽस्य मृधे शक्रोऽपि मोक्ष्यते ॥७॥
 स हि सत्य-व्रतश्चैव दिव्ये चाऽस्त्र-बले स्थितः ।
 ८] गृहीत-चापः सं-क्रुद्धः शोषयेद् अपि सागरम् ॥८॥
 ये च युद्धे पुरा तेन हत-शेषां निशा-चराः ।
 ९] इह प्राऽऽप्ताः 'परि-व्रस्तास् तद्-वीर्य-हत-पौरुषाः ॥' ९॥
 दुर-विषहं दुरा-धर्षं क्रुद्धस्य शर-दुर्दिनम् ।
 १०] तस्य वीरस्य विस्तीर्णं वर्णयन्ति निशा-चरैः ॥१०॥^२
 चतुर्दश-सहस्राणि रत्नसां क्रूर-कर्मणाम् ।
 ११] को नुं मर्त्यस् तदा हन्याद् एकैः परम-संयुगे ॥११॥
 नूनं चरति लोकेऽस्मिन् स कालो दुरति-कर्मः ।
 १२] तादृशं न हि मर्त्येषु वीर्यम् अस्ति सुरेषु अपि ॥१२॥
 खरस्यैव वधान् मन्ये मारीचस्यै वधाद् अपि ।

१. अ-सीता । २. अ-स शस्त्रगतिकोविदः । फ-सर्वास्त्रविधि-
 कोविदः । ३. रा-सत्यवतः कश्चिन् । ४. च रा-शक्तोपि । ५. फ अ-नास्ति ॥
 ६. अ-दिव्य । ७. आ-चास्त्रबले तु यः । अ-चास्त्रे बले । रा-चापेवलस्थितः ।
 ८. च-स क्रुद्धः । ९. आ-शोषयेत्तु स । १०. आ-याहि युद्धेषु रामेण
 हतशोषाः । फ-ये हि युद्धेषु रामेण हतशोषाः । च प्र ल२-ये हि युद्धेषु रामेण ।
 रा-ये हि युद्धेषु रामेण हतयोषाः । ११. अ-भयव्रस्ता । १२. च रा प्र ल२-
 नास्ति । १३. अ-दुर्विगाहं । फ-दुर्विगाहं । १४. अ-निशाचरं । १५. प्र-
 न । १६. अ-एको रामादि संयुगे । १७. रा-एवं । १८. फ-कोकास्त्री-
 म् स कालो नरविग्रहः । १९. अ-देवेषु गन्धर्वेष्वमरेषु च । फ-देवेषु वीर्यमस्त्व-
 सुरेषु वा । च रा प्र ल२-देवेषु वीर्यमस्त्यसुरेष्वपि । २०. फ प्र ल२-खरस्य
 च । २१. फ-मारीचनिधनादपि ।

- १३] न राम-सदृशो ह्ये अस्ति निशाचर-गणेषु अपि ॥१३॥^३
 तर्मे एवं गुण-सम्पन्नं मत्वां दशरथाऽऽत्म-जम् ।
 १४] न शान्तिर्मे उप-गच्छामि भयात् प्र-व्यथितेन्द्रिया ॥१४॥
 तद् यथा प्राऽऽप्त-कालं ते वीर न व्यति-वर्त्तते ।
 १५] तथाऽऽचरं विशालाऽत्त बुद्धया परम-सूक्ष्मया ॥१५॥
 हितं वचनम् आं-यस्यां तदात्वे चं महोदयम् ।
 १६] श्रावयाऽद्यैव वाक्योऽर्थं रावणं यदि शक्यते ॥१६॥
 इदमे उद्भ्रान्त-हृदयं धर्माच्च चलित-मामसम् ।
 १७] न ह्ये एनं पतिताऽऽत्मानम् उत्सहे ह्ये अनु-शोसितुम् १७॥
 सीतां निर्-यातयस्वेति वचनं वदतां वर ।
 १८] पौलस्त्यः श्रौव्यतां शीघ्रम् एतदेव तु विदितं भवेत् ॥१८॥
 कर्मभिर् दास्युः श्रान्तं हंतं मन्मथ-निद्रयां ।
 १९] धर्म-वाक्याऽनिलैः शीतैर् बालिशं प्रति-बोधयं ॥१९॥

१. अ-०शोऽस्तीह । फ-०शोऽस्तीति । २. फ-०गणेषु वै ।
 ३. रा-नास्ति । ४. फ-तदेवं । रा-तमेव । ५. अ-रामं । ६. प्र ल_२-
 अधिगच्छामि ॥ ७. अ-तथाय प्राप्सिकालान्ते । आ-तथाया प्राप्य कालान्ते ।
 ८. फ-च न । रा प्र ल_२-कुरु । ९. रा-०सूक्ष्मया । १०. अ-अयुष्यं तदा-
 त्वैव । फ-आयत्यां कद्रुकं च । रा-आयत्यं तदा त्वं च । ल_२-अयस्ये
 तथात्वेव । ११. फ-वाक्यज्ञं । १२. फ च रा-वाक्यसे ॥ १३. अ-कूरमु-
 द्भ्रांतं । फ-अहं सुभ्रांतं । १४. अ-नह्येनमजितात्मानम् । फ-न ह्येनम-
 कृतात्मानम् । प्र च रा ल_२-नह्येत् । १५. अ-जातु शां । १६. आ-
 इलाभ्यतां । १७. अ च-एतदत्र हितं । फ-एतदेव हितं । रा प्र ल_२-एतदंते
 हितं । १८. प्र-दास्युः । १९. अ-शान्तैर् । फ-श्रान्तं । ल_२-श्रोतुं ।
 २०. अ-हतमज्ञानमिन्द्रियं । फ-हतमज्ञाननिद्रया । रा ल_२-मन्मथनिद्रया ।
 प्र-मन्मथनिद्रयं २१. अ-शीतैर्बालिशं । फ-शान्तैर्बालिशं । २२. प्र-
 प्रतिरोधय ॥

अस्मिन् रत्नो-गणाऽऽकीर्णे दारुणे पाप-कर्मणि ।

२०] त्वम् एव भ्राजसे कीर्त्या घनैर् मुक्त इवाऽशुमान् ॥२०॥

त्वया ह्ये एकेन सर्वोऽयम् अधर्म-प्रस्थितो जनः ।

२१] धार्यते न्याय-वृत्तेन वेलयैवे महोर्दधिः ॥२१॥

यथा त्व अ-धर्मेणं हि नैव युज्यते

यथा न कीर्त्या परया वि-युज्यते ।

तथा तथा स्वार्थ-हितं नु दर्शयन्^१

२२] यथा ने^२ मृत्योर् वशम् एति सर्व-शः ॥२२॥

यतमे-ततो मद-सुरैर्भिर द्रवन् यथा

नि-वार्यते परमे-शितैर् महाऽकुशैः ।

महा-द्विपो रजनि-चराऽधिपम् तथा

२३] नि-वार्यतां हित-वचनाऽकुशैस् त्वर्या ॥२३॥

अथैवमे उक्तश् चरणौ नि-पत्यं तौ

सुतो जनन्या वि-षमे विभीषणैः ।

१ अ-०गणावासे दारुणोपायसकुले । फ-०गगावासे दारुणे रोम-
हर्षणे । २ अ-त्वयादिना न । ३. रा-सर्वत्रमधर्मप्रस्थितो । अ-सर्वोय-
मधर्मे संस्थितो । ४. फ-वार्यते । ५. रा-वेल एव । ६. अ-महोर्दधिः ।
फ-महोर्दधेः ॥ ७. अ-स्वधर्मेन । ८. फ-च । ९. आ-युज्यसे । फ अ-
गुह्यते । १०. आ-विमुच्यसे । फ-वियुज्यसे । ११. अ-तथा यतश्चात्र हितानु-
दर्शने । फ च रा ल_१ ल_२-तथा यतस्वाद्य हितानुदर्शने । १२. आ-हि
मृत्योर्न वशे हि । रा-वृत्योर्दवषमेति । ल_२-न मृत्योर्वशमेषि । १३. आ-तिष्ठसि ।
फ-सर्वथा । रा-सर्वत्रतः । १४. फ-इतस्ततो । १५. च-०करीभिद्रवन् यथा ।
अ-०सुराभिर्यथा द्रव्य । फ-०सुराभिर्यथा द्रवन् । १६. अ-नेवार्यते ।
१७. आ-०सितैर् । रा-०शितैर् । १८. आ-भो वचनाऽकुशैर्बलात् । च रा प्र
ल_२-०कुशैर्बलात् । १९. प्र-तथैव । ल_२-तथैव । २०. रा प्र ल_२-निपत्य
वै । फ अ-निपीड्यतौ । २१. फ अ-शुभौ । २२. अ-विषये इमस्सरी ।
फ च रा ल_२-विषयेष्वमस्सरी । प्र-विषयेषु मस्सरी ।

कृताऽभ्यर्नु-ज्ञश् च ततः कृताऽञ्जलिर्
 २४] जगाम रत्नोऽधिर्प-दर्शनोत्सुकः ॥२४॥

इत्थार्षे रामायणे सुन्दरै-काण्डे विभीषणे-मातृभाषणो
 नार्मे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥७५॥

१. आ-०ज्ञः स ततः । फ-०नुश्स्तु तया । च प्र ल_२-०नुशः
 स तया । २. अ-रक्षोपददं० । ३. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ।
 ४. ल_१ रा-विभीषणमातृवचनं नाम । अ-कैकसीवाक्यं नाम । फ-
 विभीषणवाक्यं नाम । च प्र-विभीषणमातृभाषणं नाम ॥

[वं-N]= [षट्सप्ततितमः सर्गः] =[दा- १०]

ततः प्रत्य्-ऊषसि प्राऽऽप्ते प्राऽऽप्तै-धर्माऽर्थ-निश्चयः ।
 राक्षसाऽधि-पतेर् वेद्म भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥१॥ [१
 श्वेताऽभ्रै-वृन्द-संकाशं शैल-शृङ्गम् इवोच्-छ्रितम् ।
 सुवि-भक्तं महा-कतं महा-रथ-परिग्रहम् ॥२॥ [२
 मति-मद्भिर् महाऽमात्यैर् अभि-युक्तैर् अधि-ष्ठितम् ।
 रक्षोभिश् चाऽप्य् अ-पर्यन्तैः सर्व-तः परि-वारितम् ॥३॥ [३
 मत्तं-मातङ्ग-निश्वासैः संकुली-कृत-मारुतैर्म् । [४पू
 परस्पर-कृतोत्साहैः प्र-वरैऽश्वैर् अलंकृतम् ॥४॥ [N
 प्रमदा-शत-सम्बाधं प्रमदा-हास्यै-मिश्रितम् ।
 रक्त-विद्रुमै-निर्यूहं भूषणोत्तम-निस्वनैर्म् ॥५॥ [५
 गन्धर्वाणाम् इवाऽऽवासम् आ-लयं मरुताम् इव ।
 रत्न-संचय-सम्बाधं भुवनं भोगिनाम् ईवं ॥६॥^{२०} [६
 तेन महाऽभ्रम् इवाऽऽदीप्तं तेजो-राशिम् इवो-ज्ज्वलम् ।^{२२}

१. रा-ययौ । प्र-गतः । २. आ रा अ-प्रत्युषसि । ३. अ-
 प्राप्ते धर्मार्थे० ॥ ४. आ-स्वेताभ्रपुष्पसङ्काशं । ५. फ च अ-सुविभक्तमहा०
 रा ल२-सुविभक्तमहाकक्ष्यं । आ-सुविभक्त महाभक्तं ॥ ६. आ-मतिमद्भिः सहा०
 ७. फ-०युक्तम् । ८. फ-अनुष्ठितम् । प्र-अधिष्ठिते । ९. आ-च सपर्यन्तैः
 अ-चापि प० ॥ १०. अ-महामातंगनिस्वासैः । आ फ-०ङ्गनिस्वासैः
 ११. अ-०तमन्तरम् । अ-०तं मारुजम् । १२. आ-अभ्युच्छ्रितैर्महोत्साहैः
 फ-०कृतोत्साहं । १३. फ-प्रवलाश्वैर् ॥ १४. फ अ-प्रवल्गितमिवौजसा
 १५. प्र-रक्तविन्दुसमायोगं । रा-०मसंयोगं । च-०मणियोंगं । अ-०मनियोंगं
 १६. अ-०मनिश्चितम् । च-०निःश्चनम् । १७. आ च प्र-०यनिर्वाधं
 १८. आ फ च प्र ल२-भवनं । १९. अ फ-योगिनाम् । अ-योगिनामपि
 २०. रा-नास्ति ॥ २१. फ-तं महाभूतिना दीप्तं । २२. आ-नास्ति ।

अग्र-जस्याऽऽलयं वीरः प्र-विवेश वि-भीषणः ॥७॥ [७
 शृण्वन् पुण्याऽह-शब्दांश् च वेद-विद्भिर् उद-ईरितान् ।
 शुश्राव सुमहान्तेजा भ्रातुर्रं विजय-संहिताम् ॥८॥ [८
 पूजितां (न) दधि-पात्रैश् च सुंसर्पिः-सुमनोऽक्षतैः ।
 तत्र वेद-विदो विप्रान् ददर्श सुमहा-यशाः ॥९॥ [९
 सं-सेव्यमानं रक्षोभिर् दीप्य-मानम् इवौजसा ।
 आसने-स्थं महा-भागं ववन्दे नैर्ऋतर्षभम् ॥१०॥ [१०
 स राजाऽऽदिष्टम् आ-वेष्टुं आसनं हैमम् आसवान् ।
 जगाम समुदा-चौरं प्रयुज्याऽऽचारं-क्रोविदः ॥११॥ [११
 स रक्षसो महा-तेजा वि-धेयं स्वामि-सन्निधौ ।
 उवाच हितम् अत्य-अर्थं वाक्यम् आंयति-निश्चितम् ॥१२॥ [१२
 प्र-साद्य भ्रातरं ज्येष्ठं साध्वसोप-क्रमांऽऽस्थितम् ।
 देश-कालाऽभिसम्प्रोऽऽसं दृष्ट्वां चोऽमित-विक्रमः ॥१३॥ [१३
 यदा प्र-भृति वैदेही सम्प्राऽऽप्तेह परं-तप ।
 तदा प्र-भृति दृश्यन्ते नि-मित्तान्य अ-शुभानि च ॥१४॥ [१४

१. फ अ-महायुतिः ॥ २. अ-पुष्टपुण्याहघोषांश् । फ-दृष्टम्पु० ।
 ३. फ रा-विनयं स्वामिसन्निधौ । अ-०संहिताः ॥ ४. प्र च रा ल२ अ-
 पूजितां । ५. रा-सर्पिस्सु च म० । प्र-सर्पिः सम० । ल२-सर्पिः सुम० ।
 अ फ-०मनोऽक्षतैः । ६. फ-अत आरभ्य १२ श्लोकस्य पूर्वार्द्धं यावन्नास्ति ॥
 ७. आ-०मानो । ८. प्र-इवोजसा । ९. रा-आसन्नस्थं । १०. च-नैर्ऋतर्षभाः ॥
 ११. आ-आदिष्ट । १२. अ-आप्नुयात् । १३. अ-०चारः प्रयुज्याचार० ।
 १४. रा ल२-हर्यक्षो । प्र-हरक्षो । १५. अ च रा प्र ल२-विनयात् ।
 १६. रा-आयाति नि० ॥ १७. फ च रा ल२ अ-आलाप । १८. अ-वेष्ट ।
 १९. अ-सासुसोपक्रमस्थितम् । च-०पक्रमस्थितम् । ल२-०पक्रमं स्थितम् ।
 २०. अ-०भिसम्पन्नं । च रा प्र ल१-०सम्पत्तिं । २१. अ-दृष्टा । २२. अ-
 चारपराक्रमम् । फ-कपिपराक्रमम् । २३. अ-परेतपा । २४. फ-इ ।

वि-स्फुलिङ्गः प्र-शान्तांऽर्चिः सं-धूमः कलुषोदयैः ।
मन्त्र-तम्रं तैर्पितो वह्निर् न सम्यग् अभि-पद्यते ॥१५॥ [१५
अन-इष्टो ह्य अग्नि-शालास्तु तथा ब्रह्मांऽऽसनेषु च ।
सरी-सृषा वि-सर्पन्ति हव्येषु च पिपीलिकाः ॥१६॥ [१६
गवां पय्यांसि स्कन्धानि वि-मदाश् चाऽपि कुञ्जराः ।
दीनम् अश्वाः प्र-हेर्षन्ति न चं ग्रासांऽभि-नन्दिनः ॥१७॥ [१७
खरोष्ट्रांऽश्व-तरा राजन् भिन्न-रोमांऽश्रु-वर्षिणः ।
स्वभावेनैव तिष्ठन्ति वि-धानैर् अपि सं-युताः ॥१८॥ [१८
वायसाः संघै-शः क्रूरा व्या-हरन्ति समन्तै-तः ।^{१५}
समवेतांश् च दृश्यन्ते वि-मानाऽग्नेषु साम्प्रतंभ्रं ॥^{१६}१९॥ [१९
गृध्रोः सम्पर्य-अंटन्ते च पुरीम् उपरि मण्डिताः ।^{१७}
उप-रक्ते च संख्ये द्वे^{१८} व्या-हरन्त्ये^{१९} अ-शिवं शिवाः ॥२०॥ [२०
शिवा-क्रव्यादानं-मृगाणां च पुरे-द्वारि समन्त-तः ।

१. च प्र ल_१ अ-विस्फुलिङ्गप्र० । फ-०गः समन्तर्चिः । २. फ-सधूमक० । ३. अ-मन्त्रवत्तर्पितो । फ-मन्त्रवत्तप्यते । ल_२-सतुषस्तर्पितो ॥ ४. रा-अग्निषु अग्नि० । ल_२-अग्निष्वप्यग्नि० । आ च-अग्निशालास्तु । ५. च-ब्रह्मात्मनेषु । ६. च रा प्र ल_२-प्रसर्पन्ति । आ-विसर्पन्ति । ७. अ-पर्यास्यगन्धानि । ८. फ-प्रहेष्यन्ते । च रा प्र-प्रहेष्यन्ति । ९. अ-चाग्रासाभिः ॥ १०. फ-खरोष्ट्राश्च तथा । प्र-खरोष्ट्राः शतशो । ११. फ-भिन्नरोमा रुदन्ति च । रा-०रोमास्कवर्हिणः । प्र-रोमास्त्व० । १२. अ-भिन्नाः-स्वभावेनानुतिष्ठन्ति ॥ १३. फ-संघसः । १४. फ-०न्ति ततस्ततः । रा-व्याहरन्त्यशिवं शिवाः । १५. अ-नास्ति । १६. प्र-समवेगाश्च । १७. फ-सम्प्रति । १८. रा अ-नास्ति ॥ १९. फ-गृध्राश्च पर्य० । २०. फ-पीडिताः । ल_२-पुण्डिताः । २१. अ-संख्ये द्वे । ल_२-द्वे संख्ये । २२. आ-०रन्त्याशिवाः शिवाः । प्र-व्याहरन्ति शिवं । २३. रा-नास्ति ॥ २४. अ-क्रव्यादीनां । फ च रा व प्र ल_२-क्रव्यादानां । २५. अ फ च रा-पुरीद्वारि । प्र-द्वारि द्वारि । ल_२-शब्दद्वारि ।

श्रूयन्ते परुषा वाचंः स-विस्कृजित-गर्जिताः ॥२१॥ [२१
 तद् एवं प्र-स्थिते कार्ये प्रायश्-चित्तम् इदं महत् ।
 रोचते यदि वैदेही^१ राघवाय प्र-दीयताम् ॥२२॥ [२२
 इदं हि यदि वा मोहात् स्नेहाद् वोद्-ईरितं मया ।^२
 श्रुत्वाऽपि खलु मे^३ राजन् न रोषं कर्तुम् अर्हसि ॥२३॥ [२३
 अयं हि दोषः सर्वस्य जनस्याऽस्योप-लक्षितः । [२४
 प्रांऽऽपणे ह्य अस्य कार्यस्य नि-वृत्तात् तव मन्त्रिणः २४॥
 अवश्यं तु^४ मया वाच्यं दृष्टं वा यदि वा श्रुतम् । [२५
 सम्प्र-धार्य यथा^५ न्याय्यं तद् भवान् कर्तुम् अर्हसि ॥२६॥ [२६
 हितं हि^६ तस्मै मृदु-हेतु-संयुतं
 व्यपेत-दोषाऽऽयति-सम्प्रति-क्षमम् ।
 वि-लक्ष्यन्^७ कार्यम् उपस्थितं-ज्वरं
 प्रसन्न-वाग् उत्तरम् उक्तवान् इदम् ॥२६॥ [२७
 भयं न पश्यामि कुतश्चिद् अप्य् अहं
 न राघवः प्राऽऽप्स्यति जातु मैथिलीम् ।

१. आ-घोराः ॥ २. फ-तदेवं प्रथिते । रा-तदेवोपस्थिते । प्र ल_२-
 तदेवोपस्थिते । च-तदेवो प्रथिते ३. अ-कर्म । ४. फ-मोच्यतां । ५. अ-वीर
 सीतेयं । फ-वीर वैदेही ॥ ६. अ-इयं हि यदि मोहात् स्नेहाद्बोदीरिता
 मया । ७. अ-अत्रापि परमं । फ-अत्रापि खलु मे । ८. फ-दोषं ।
 ९. च रा-रोषः । १०. अ-जनस्यास्य न लक्षितः । ११. अ-प्रयत्ने । प्र-
 प्रयाने ॥ १२. अ-च । फ-हि । १३. आ-तथा । फ रा प्र ल_२ अ-यथाभ्यायं ।
 १४. फ अ-वक्तुम् ॥ १५. फ-स । १६. च-व्यपेत दोषो यति० । फ अ-
 व्यतीतदो० । १७. अ-विपक्षयत् । फ-विलक्ष्ययत् । अ-विलक्षयं ।
 १८. आ-०स्थितद्वारं । अ-०स्थितत्वात् । फ प्र ल_२-०स्थितक्षयं ।
 च रा-उपस्थितं क्षयं ॥

सुरैः सहेन्द्रैर् अपि संगतैः कथं

ममाऽग्र-तः स्थास्यति लक्ष्मणाऽग्र-जः ॥२७॥[२८

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे त्रिभीषर्णे-वाक्यं
नाम षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६॥

१. आ-सहेन्द्रैर् । अ-सुरेन्द्रैर् । फ-समस्तैर् । २. च-
संखता । प्र-संयुतः ॥ ३. आ-आर्षेयरा० । ल_२-इति सु० । ४. अ-
च-कंकावर्षणदौत्पातिकदर्शनं । फ-दौत्पातिकं नाम ॥

[वं-७७]= [सप्तसप्ततितमः सर्गः] =[दा-६]

लंकायां तत्-कृतं दृष्ट्वा घोरं कर्म भयौऽऽवहम् ।

१] राक्षसेन्द्रो हनुमर्तो संकुद्धेन्द्रियै-मानसः ॥^११॥

अमासान् अब्रवीद् वीरो राक्षसान् स-विभीषणान् । [१

२] सं-रब्धो रक्त-नयनः कोपात् किञ्चिद् अवाङ्-मुखः ॥२॥ [N

३पृ] आ-गतश् च प्र-विष्टश् च हनूमान् नगरीम् इमाम् ।

N] मन्त्र-कालः समुत्-पन्नो मन्व्यताम् अत्र यद् धितम् ॥३॥ [N

३३] दृष्ट्वा तेन हि वैदेही प्र-विश्याऽन्तः-पुरं मम ।^३ [N

प्रासादो धर्षितश् चैसः प्र-वरा राक्षसा हताः ॥४॥

४] आकुलीं च पुरी लंका सर्वा हनुमता कृतौ । [३

किं करिष्यामहे तत्र वि-धीनं युक्तम् उत्-तमर्म ॥५॥

५] उच्यतां यत् संमर्थं नः किम् अत्र सु-कृतं भवेत् । [४

६पृ] मन्त्र-मूलं हि वि-जयं प्राऽऽहूर् विजैर्य-काक्षिणः ॥६॥^४ [५पृ

त्रि-विधांः पुरुषा लोके उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।

१. प्र-कथं । २. रा प्र ल_२-श्रुत्वा । ३. ल_२-त्वयाव० ।

४. फ-हनुमता । ५. च प्र ल_२ अ-स्त्वानीयं सुदुष्करम् । फ-
शक्रेणेव महात्मना । ६. रा-नास्ति ॥ ७. फ अ-अब्रवीत्सर्वान् । ८. आ-
संर-रक्तन० । फ-संरब्धरक्त० । च-संरक्तस्वारक्तवयन । ल_१-संरक्तः
घोरनयनः ॥ ९. रा-नास्ति । १०. फ-मन्त्रवद् ॥ ११. फ अ-च । १२. फ अ-
प्रवृष्यान्तःपुरं । आ-प्रविष्टोन्तःपुरं । १३. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा
प्र ल_२ अ-धर्षितेयं पुरी लङ्का दुष्प्रवेशा सुरैरपि । तेन वानरमात्रेण प्राकृतेन
[कुबुद्धिना । १४. अ-आकुली । १५. अ-तथा । १६. फ अ-किं वा युक्तम-
न्तरम् । रा प्र ल_२-नं युक्तमुत्तरम् । च-नं युक्तमुत्तरः ॥ १७. अ-सधर्म ।
१८. फ अ-आर्या मनस्विनः । १९. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२
अ-तस्माद्घो रोचतां मन्त्रो रामं प्रति महाबलाः ॥ २०. ल_२-विविधाः ।

- ७] तेषां च समवेतानां गुण-दोषान् वदाम्य् अहम् ॥७॥ [६
मन्त्रिभिर् हित-संयुक्तैः समेतैर् मन्त्र-निश्चयैः ।
८] अमासैर् वा सम्-एसाऽर्थो बान्धवैर् अपि वा हितैः ॥ ८ ॥ [७
सु-मन्त्रं मन्त्रयित्वा यः कार्याऽऽरम्भे प्र-वर्तते ।^६
९] दैवै च कुरुते यत्र तम् आहुः पुरुषोद-तमम् ॥९॥ [८
एकोऽर्थं वि-मृशत्य् एको धर्मं च कुरुते मतिम् ।
१०] एकः कार्याणि कुरुते तम् आहुर् मध्यमं नरम् ॥१०॥ [९
गुण-दोषाव् अ-निश्चिंसे दैवै एक-परायणैः ।
११] करिष्यामीऽति यैः कार्यम् उपेक्षेत् स नराऽधमः ११ [१०
यथैव पुरुषा लोके^७ उत्तमाऽधम-मध्यमाः ।
१२] एवं मन्त्रोऽपि वि-ज्ञेय उत्तमाऽधम-मध्यमः ॥१२॥ [११
ऐक-मर्त्यम् उपाऽऽगम्य शास्त्र-दृष्टेन कर्मणा ।
१३] मन्त्रिणो मन्त्र-निरतास् तम् आहुर् मन्त्रम् उत्तमम् ॥१३॥ [१२

१. अ-तु । २. अ-०दोषाद् ॥ ३. रा प्र अ-समर्थैर्मन्त्रनिश्चये ।
फ-समर्थैर्मन्त्रसंशये । ४. रा-संहितैः । ५. अ-मन्त्रयेत सदा राजा
समानार्थैः कुलोद्गमैः । फ-मित्रैर्वापि सदा राजा समानार्थैः कुलोद्गमैः ॥
६. अ-सहसा मन्त्रयित्वा यः कर्मारम्भेषु वर्तते । फ-सह संमन्त्र्य सन्निर्य
कर्म समं प्रवर्तते । ७. अ-दैवज्ञः । फ-धैर्याच्च । च-दैवाच्च । रा प्र ल_२-
देवाच्च ॥ ८. अ-एकोऽर्थाद् । फ-एकोऽर्थान् । ९. आ-विमृशन्त्येऽधर्मं प्रकु० ।
च-विमृशत्येको धर्मं च कु० । रा ल_२-विमृशत्येको धर्मं प्रकु० । प्र-विमृशत्येको
धर्मं कु० । १०. च रा प्र ल_२-पुरुषं परम् । ११. आ-०दोषौ विनि० ।
अ-०दोषाद्विनि० । फ-०दोषान्वि० । ल_२-०दोषावि० । १२. अ-त्यक्तदै-
त्यमपाश्रयः ? । फ-नरो धर्मव्यपाश्रयः । ब रा ल_२-त्यक्तधर्मव्यपाश्रयः । १३.
फ-यत् । १४. फ-उपेक्षेत न० ॥ १५. फ-यथैव । १६. फ अ-नित्यम् ।
१७. अ-एकमर्त्यम् । आ-ऐक्यमर्त्यम् । च रा-एकमर्त्यम् । प्र-ऐकपत्यम् ।
१८. आ-उपागम्य । १९. अ-चक्षुषा । २०. अ-मन्त्रितं मन्त्रनियमस्त० । फ-
मन्त्रिणां मन्त्रनियमस्त० ॥

बह्व्योऽपि मतयो गत्वा मन्त्रिणाम् अर्थ-सिद्धये ।^१

१४] पुनर् यत्रैकतां यान्ति स मन्त्रो मध्यमः स्मृतः॥^२ १४॥ [१३

मन्त्रं कृतं वि-लुम्पन्ति अन्यथा परि-भाष्यते ।^३

न चैकमत्य-लेशोऽस्ति मन्त्रः सोऽधम उच्यते॥^४ १५॥ [१४

तस्मात् सु-मन्त्रितं कृत्वां भवेन्तो मन्त्रि-सत्तमाः ।

१६] कार्यं च प्रति-पद्येत भवेत् कृत-तमं मम ॥१६॥ [१५

१७पू] वानराणां सु-वीराणां संहस्रैः परि-वारितः ।

N] रामो ह्य 'एति पुरीं लंकां नूनं मम विरोध-तः॥१७॥ [१६

१७उ] तरिष्यति चे सु-व्येक्तं राघवः सागरं सुखम् ।

१. ल_२-बद्धोपिम०। अ-बध्योपिम० । २. अ-मंत्राणामर्थनिश्चये । प्र-कुर्वन्ति मन्त्रनिश्चयम् । ल_२-प्रकुर्यान्मन्त्रानियश्चम् । ३. फ-बद्धोपिमपि मतिं कृत्वा मन्त्रिणामर्थसिद्धये । च रा-बद्धोपि मतयो मत्वा मन्त्रिणो मन्त्र-निश्चयम् । ४. फ-मन्त्रैकतां । ५. अ-याति । ६. रा-१४-श श्लोकधर्यपादमारभ्य १८-श श्लोकश्चपादान्तः पाठो नास्ति ॥ ७. आ फ अ-अन्योन्यमतिमास्थाय यत्र सम्प्रतिभाष्यते । ८. च अ-चैकमत्यश्लेषो । आ-चैकमत्यश्लेषो । फ-चैकमन्त्रश्लेषो । प्र-चैकमतिलेशो । ९. अतः परमधिकः पाठः—आ-बह्वीरभिमतीः श्रुत्वा मन्त्रिणो मन्त्रनिश्चयम् । नैव यत्रैकतां यान्ति स तु मन्त्रोऽधमः स्मृतः ॥ मन्त्रं कृतमित्यनन्तरम्—यादृशं प्रक्रमन्ते च स मन्त्रोऽधम उच्यते । १०. फ अ-साधु । प्र-ज्ञात्वा । ल_२ अ-गत्वा । च-मत्वा । ११. फ अ-भवेद्यत् । रा-स मन्त्रो । १२. आ-मन्त्र० । १३. अ-कार्यसम्प्रतिपत्त्यर्थम् । च प्र ल_२-कार्यं सम्प्रतिपद्यत्वं । रा-कार्यं सम्प्रतिपद्यत्वं । १४. अ-एतत्कार्यं मतं । फ-एतत्कार्यनयं । १५. फ अ-हि । १६. अ-शरत्सैः । १७. फ ल_२-रामोऽभ्येति । प्र-रामोऽभ्येत्य । १८. फ अ-लंकामस्माकमवरोधकः ॥ १९. फ-स च व्यक्तं ।

१. आ फ-अन्योन्यं मन्त्र० । २. आ अ-भाषते ।

१८पृ] तपसा युक्त-रूपेण स-बलः स-पदाऽनु-गः ॥१८॥^२ [१७
तस्मिन्नै एवं-विधे काले वि-रोधाद् वानरैः सह ।

१९] हितं पुरे च सैन्येन तत् सर्वं मन्त्र्यतां मम ॥१९॥ [१९

ईश्वरार्थे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणै-मन्त्रो

नाम सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ७७॥

१. आ-सपदारुगः । २. च रा प्र ल_२-नास्ति ॥ ३. ल_२-तस्मिन्नैवं-
विधे । फ अ-तस्मिन्नेवं गते कार्ये । ४. फ अ-विरोधे । ५. फ प्र अ-
यदस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविश्यामहे हि । च-यदस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं
प्रविश्यामहे हि । रा-यदस्माकं क्षमं ब्रूत शीघ्रं प्रविश्यामहे । ल_२-
यमस्माकं क्षमं ब्रूत तच्छीघ्रं प्रविश्यामहे हि ॥ ६. आ-आर्षेय रा० । ल_२-इति सु० ।
७. रा-नास्ति । फ-रावणवाक्यं ॥

[वं-७८]= [अष्टासप्ततितमः सर्गः] =[दा-७]

इत्य उक्ता राक्षसेन्द्रेण राक्षसाम् ते महा-बलाः ।

१] ऊचुः प्राऽञ्जलयः सर्वे रावणं राक्षसाऽधि-पम् ॥१॥ [१

आ-पदे ईयं महा-राज याँ प्राऽऽप्ता प्राकृताञ्ज जनात् ।

२] हृदि नैषा त्वयाकार्यातान् वधिष्याम(मो)वानरान् ॥२॥ [N

राजन् परिघे-शक्त्य-ऋष्टि-शूल-पट्टिश-संकुलम् ।

३] सु-महत ते बलं कस्माद् वि-षादं भजते भवान् ॥३॥ [२

कैलास-शिखरं गत्वा यत्नैर् बहुभिर् वृतम् ।

४] नीता यक्षा त्वया शान्तिं वशे च धन-दः कृतः ॥४॥ [३

सं महेश्वरे-सख्येन श्लाघं-मानम् त्वया वि-भो ।

५] निर्-जितः संमरे रोषालं लोक-पालो महा-बलः ॥५॥ [४

विनि-र्हस्यं च यत्नौघान् वि-त्तोभ्य च वि-गृह्यं च ।

६] त्वया कैलास-शिखराद् वि-मानम् इदम् आ-हृतम् ॥६॥ [५

मयेन दानवेन्द्रेण त्वद्-भक्त्या सख्यं च इच्छता ।

१. च-राक्षसः (साः) । रा प्र ल_२-तमिदं ॥ २. अ-आपदेयं ।
 फ-०वेषा । च रा प्र ल_२-०द्वीयं । ३. च रा प्र ल_२ अ-प्राप्ता वै ।
 फ-वत्प्राप्ता । ४. फ-वधिष्यामि ॥ ५. अ-परिघिसंकर्षि शूलमुद्गरसंकुलं ।
 फ-०शक्त्यार्षिःशूलमुद्गरधारिणाम् । च-०शक्त्युष्टिशूलमु० । रा प्र ल_२-परिघनि-
 शिःशूलशक्त्युष्टिसंकुलम् । ६. रा प्र ल_२-कुर्वते । ७. आ-नास्ति ॥
 ८. फ-कैलाश० ॥ ९. आ-सुसंहर सख्येन । १०. आ अ-श्लाघ्यमानम् ।
 च-श्लाघ्यमाणम् । ११. अ-संमरो रोषः । रा-समरो दोषाल् । ल_२-समरो ।
 १२. ल_२-०बला ॥ १३. फ-विनिर्हस्य । १४. फ-निगृह्य । १५. अ-
 नास्ति । १६. फ-कैलाश० । १७. रा-नास्ति ॥ १८. अ-त्वन्नयात्सांधिम् ।
 च-भक्त्या च । रा ल_२-भक्त्या वै । प्र-भक्त्यैव ।

- ७] दुहिता तव भार्योऽर्थं दत्ता राक्षस-पुङ्गवै ॥७॥ [६
 निर्-जितार्म ते महा-बाहो नागा गत्वा रसा-तलम् ।
 ९] वासुकिम् तत्तकः शङ्खो जटी चैव वशी-कृताः ॥८॥ [८
 अ-क्षया बल-वन्तश् च शूरा लब्ध-वराः पुनः ।
 १०] त्वया संवत्सरेणा(१णो)ग्राः समरे दानवा जिताः ॥९॥ [९
 स्व-बलं समुपाऽऽश्रित्य नीता वशं अरि-दंभं ।
 ११] आ-दृताश् च बलात् कन्या बह्व्यो राक्षस-दुर्लभाः ॥१०॥ [१०
 शूराश् च बल-वन्तश् च वरुणस्य सुता रणे ।
 १२] निर्-जितार्म ते महा-राज चतुर्विध-बलैऽऽवृताः ॥११॥ [१२
 मृत्यु-दर्ण्ड-महा-ग्राहं शाल्मलि-द्रुम-मण्डितम् । [१३पृ
 १३] अव-गाहितवान् राजन् यमस्य बल-सागरम् ॥१२॥
 यशश् च वि-पुलं प्राऽऽप्तं मृत्युश् च प्रति-षेधितः । [१४

१. फ च रा प्र अ-भार्यर्थे । २. फ अ-०नन्दन । ३. अतः परमधिकः पाठः-फ अ-दानवेन्द्रो महाबाहो वीर्योस्तिक्तो दुरात्मवान् । फ च रा प्र ल_२-प्रसह्य च वशमानोतः कुम्भवास्यः ? सुखावहः ॥ ४. अ-निर्जितस्ते । रा-दानवेन्द्र । ५. अ-संख्ये जटायुवै । ६. फ-विशेषतः । आ अ-वशीकृतः ॥ ७. अ-कल० । प्र ल_२-बलमत्ताश्च । ८. फ अ-लब्धवरास्तथा । रा प्र ल_२-लघुतराः पुनः । ९. अ-स्वया संवत्सरायोग दानवाः समरे हताः । फ-स्वया संवत्सरं धोरा दानवाः समरे हताः । प्र-स्वया समत्सरेणोग्रा समदा दानवा जिताः । ल_२-स्वया समत्सरेणोग्रा समस्ता दानवा जिताः ॥ १०. प्र-सबलं । ११. म-०श्रुत्य । १२ अ-वसमरिदंभः । १३. रा-०दुर्जयाः ॥ १४. अ-विजित्यस्ते । फ च रा प्र ल_२-विजितास्ते । १५. फ अ-चत्वारः सपदानुगाः । रा-०बलान्विताः ॥ १६. अ-मृत्युदण्डं म० । च-मृत्युदण्डं म० । १७. अ-शालिविद्रुममंडिता । १८. अ-अवगाह्य स्वया राजन्प्रविश्य । फ च रा ल_१-अवगाह्य स्वया राजन् ॥ १६. अ-प्रतिषेधतः । फ-परिषेधितः ।

१४] सु-युद्धेन चं ते सर्वे लोकाम् तत्र स्म तोषिताः॥१३॥ [१५
 क्षत्रियैर् बहुभिर् वीरैः शक्र-तुल्य-पराक्रमैः ।

१५] आसीद् वसु-मती कीर्णा महद्भिर् इव पाद-पैः ॥१४॥ [१६
 ते हताः समरे सर्वे त्वयैकेन बलीयसौ ।

[N] स त्वम् एवं-विधो राजन् उद्यमं कर्तुम् अर्हसि ॥१५॥ [N
 किं पुनः फल-सन्तुष्टा वानरा वन-गोचराः ।

[N] तौ च दाशरथी वीरौ तापसौ मन्द-चेतसौ ॥१६॥ [N
 कथं न हन्यां राजेन्द्र यस्य ते वीर्यम् ईदृशम् ।

मा वि-षीद् महा-बाहो जेष्यसे वानरान् रणे ।

[N] प्रकृत्या चपलाम् ते हि मानुषौ क्षीण-जीवितौ ॥१७॥ [N

ईश्वार्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-स्तवो

नामाऽष्टासप्ततितमः सर्गः ॥^{१९}७८॥

१. फ अ-हि । २. च-लोकास्तु वै । रा प्र ल_२-लोकास्तु बहुतो० ।
 आ-लोकास्तत्र स्म योषिता ॥ ३. प्र ल_२-पूर्णा । ४. रा-महद्भिश्च दिवमादयै ॥
 ५. अ-महात्मना । ६. फ रा प्र ल_२-अभयं । च-अदरं ॥ ७. फ-०सन्तुष्टान् ।
 द. अ-न वा नत्ता विजेष्यसि । फ-वानराणावजेष्यसि ॥ ल_२-वाणरा वन० ।
 ६. अ-वीर । फ-भीरू । १०. च-हन्यौ । ११. अ-यश्च । १२. प्र ल_२-
 जेष्यामो । १३. फ-तौ तु । १४. फ-दीनविक्रमौ ॥ १५. आ-अर्षेय ।
 १६. ल_२-इति सुन्दरकाण्डे रावणप्रबोधो नाम सर्गः । फ-सर्गसमाप्तिर्न
 दृश्यते ॥

[वं-७९]= [एकोनाऽशीतितमः सर्गः]=[दा- ८]

ततो नीलाऽम्बुद-प्रख्यः प्र-हस्तो नाम राक्षसः ।

१] उवाच प्राऽञ्जलिर् वाक्यं शूरः सेना-पतिस् तदा ॥१॥ [१

देव-दानव-गन्धर्वाः पिशाच-पतगोरगाः ।^३

२] न त्वां धर्षयितुं शक्ताः किं पुनर् वानरा रणे ॥२॥ [२

सर्वे प्र-मत्ता वि-श्वस्ता वञ्चिताः स्मो हनूमता ।

३] न हि नो यतंतां गच्छेज् जीर्वन स वन-गोचरः ॥३॥ [३

सर्वा सागर-पर्यन्तां स-शैल-वन-काननाम् ।

४] कुर्मो निर्-वानराम् उर्वीम् आ-ज्ञापयतु नो भवान् ॥४॥ [४

रक्तांश् चैव वि-धास्यामश् चारांश् च जय-वर्धनान् ।^१

५] आ-गमिष्यति नो दुःखं किञ्चिद् आत्माऽपराध-जम् ॥५॥ [५

अब्रवीच् चं सुंसं-क्रुद्धो दुर-मुखो नाम राक्षसः ।

९] इदं न क्षेमणीयं मे^२ सर्वेषां नः प्र-धर्षणम् ॥६॥ [६

१. फ अ-जीमूतसंकाशः । २. फ अ-भूत्वा ॥ ३. आ-पुरा वै देवताः सर्वे गन्धर्वपतगोरगाः । ल२-पुरा वै देवताः सर्वा गन्धर्वपतगोरगाः । रा-पुरा वै देवताः सर्वा गन्धर्वपतगोरगाः ॥ ४. आ-स्म । ५. आ-न हि ते जीवितो । फ-न हि नो जीविनां । ६. अ-जीवत्स पद्मन० । फ-जीवेन सह वानरः ॥ ७. फ-मां ॥ ८. अ-रक्षाम्प्रति विधास्यामि चरांश्च जयतां वर । फ-रक्षांसि प्रणिधास्यामि चारांश्च जयतां वर । च-रक्षसांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धन । रा-रक्षसांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धनाः । प्र-रक्षसांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धनान् । ल२-रक्षसांश्च विधास्यामश्चारांश्च जयवर्द्धनाः । ९. फ-न गमिष्यति । च-नागमिष्यते । रा प्र ल२-नागमिष्यति ॥ १०. ल२-चारसंक्रुद्धो । ११. च-क्षमनीयं । १२. प्र-च । ल२-ते । १३. अ-प्रधर्षिणां ॥

- अथ परि-भवो घोरो वानरेण विशेष-तः ।
 १०] श्रीमतो राक्षसेन्द्रस्य पुरस्याऽन्तः-पुरस्य च ॥७॥ [७
 ११पू] अस्मिन् मुहूर्त्ते हत्वा तं नि-वर्त्तिष्यामि वानरम् ।
 N] प्र-विष्टं सागरं घोरम् अथवा धरणी-तलम् ॥८॥^१ [८
 अथाऽब्रवीत् सुसं-क्रुद्धो वृज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।
 ६] प्र-गृह्य परि-धं घोरं मांस-मेदोऽवै-लेपितम् ॥९॥ [९
 किं वा हँनुमता कार्यं कृपणेन निशा-चराः ।
 ७] रामे तिष्ठति दुर्-धर्षे सु-ग्रीवे च स-लक्ष्मणे ॥१०॥ [१०
 अद्य रामं स-सुग्रीवं परि-धेणे स-लक्ष्मणम् ।
 ८] आ-गमिष्यामि हत्वैको वि-क्षोभ्य हरि-वाहिनीम् । [११
 ११उ] नंष्ट्रं अहं धर्षणां घोरां भर्तुर् मर्षयिता प्र-भोः ॥११॥ [N
 ततो यैत्त-हनुर् नाम राक्षसः पर्वतोपमैः ।
 १२] क्रुद्धः परि-लिहन् वक्रं जिह्वया वाक्यम् अब्रवीत् ॥१२॥ [२१
 N] स्वैरं कुर्वन्तु कर्माणि भवन्तो विगत-ज्वराः ।
 एकोऽहं भक्षयिष्यामि सर्वां तां हरि-वाहिनीम् ॥१३॥ [२२
 १३] मोदन्तां राक्षसाः सर्वे प्रियाभिः सह सं-गताः ।^२ [२३
 १४उ] अहं रामं वधिष्यामि सु-ग्रीवं सैह-लक्ष्मणम् ॥१४॥ [२०उ
 कुम्भकर्ण-सुतो वीरः कुम्भः परम-कोपनः ।^३

१. फ च रा प्र ल_१ अ-अयं ॥ २. प्र ल_२-वानरान् । ३. अ-प्रविष्टं सागरे घोरे ? मथवा धरणीतले । ४. म-दंष्ट्रो नाम । प्र- वक्रदंष्ट्रो । ५. अ-० मेदोवलेपितम् । फ-० मेदोवलेपितम् । च-० मेदावलेपितम् । रा-० मेदोविलेपितम् ॥ ६. फ रा-वो । ७. प्र-हनू० । ८ अ-दुर्धर्षो सुग्रीवे च सुलक्ष्मणो ॥ ९. फ रा ल_२-परिधेन ॥ १०. फ- न त्वहं । ११. अ-धर्षणं चोरं । १२. फ अ-प्रभो ॥ १३. आ च रा प्र ल_२-यज्ञ० । १४. आ-पवनोपमः । च रा अ-पर्वतोत्तमः ॥ १५. रा प्र ल_२-नास्ति । १६. ल_२-हनिष्यामि । १७. आ ल_२-च लक्ष्मणं ॥ १८. फ-निकुम्भः । १९. रा प्र-नास्ति ।

१५] अब्रवीत् परम-क्रुद्धो रावणं लोक-रावणम् ॥१५॥ [१९
१६पू] सर्वे भवन्तस् तिष्ठन्तु महा-राजेन सं-गताः ।^१ [२०पू
अहम् एको वधिष्यामि सु-ग्रीवं सह-लक्ष्मणम् ।

१७] अंगदं सै-हनूमन्तम् अन्यांश् च कपि-कुंजरान् ॥१६॥ [२४

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे मन्त्रि-वाक्यं

नामैकानाऽशोतितमः सर्गः ॥७९॥

१. अ-परमः क्रुद्धा । २. रा ल_२-नास्ति ॥ ३. ल_२-च हनूमन्तम् ।
४. प्र-भयान् स ॥ ५. आ फ-आर्षे । ल_२-इति सु० । ६. च रा
प्र ल_२-जैत्पातिकदर्शनं । आ-लंकापर्वण्यौत्पातिकदर्शनो । अ-लंकाप-
र्वणि मन्त्रवाक्यं ॥

[वं-८०]= [अशीतितमः सर्गः] =[दा-९]

ततो नि-कुम्भो रभसः सूर्य-शत्रुर् निशा-चरः ।

१] सुप्त-घ्नो यज्ञ-कोपश् च महापार्श्व-महोर्दरौ ॥१॥ [१

अग्नि-कोपश् च दुर-धर्षो रश्मि-केतुश् च वीर्य-वान् ।

२] इन्द्र-जिह्व च महा-बाहुर बल-वान् रावणाऽऽर्त्म-जः ॥२॥ [२

प्र-घसोऽथ वि-रूपाऽत्तो वज्र-दंष्ट्रो महा-बलः ।

३] धूर्त्राऽत्तोऽथ प्र-हस्तश् च दुर-मुखश् चैव राक्षसः ॥३॥ [३

प्र-संभो वज्र-नाभश् च भूरि-वेगश् च राक्षसः ।

N] विद्युज्-जिह्वोऽथ त्रि-शिखो मेघ-वर्ण-धरस् तथो ॥४॥ [N

परि-धान पट्टिशांश् शक्तीः खड्ग-शूलाऽसि-मुद्गरान् ।

४] चोपांशितै-बाणानि खड्गांश् च वि-पुलांश् शितांश् ॥५॥ [४

प्र-गृह्य परम-क्रुद्धाः समुत्-पस्य च राक्षसाः ।

५] तेऽब्रुवन् रावणं सर्वे प्र-दीप्ता इव तेजसा ॥६॥ [५

अद्य रामं हनिष्यामः सु-ग्रीवं च स-लक्ष्मणम् ।

६] कृपणं च हनूमन्तं लंका येन प्र-धर्षितो ॥७॥ [६

१. अ-भरसः । फ-नामा स । २. फ-शत्रुघ्नो । प्र ल_२-सुप्तश्चो ।
 ३. अ-यक्षकोपश्च । ४. अ-महोदरः ॥ ५. फ अ-भक्षिकेतुश्च । ६. फ-
 रावणाग्रजः । ७. अ-नास्ति ॥ ८. ल_२-धूमाक्षोथ ॥ ९. अ-प्रहस्तस्य ॥ १०
 फ-पनसो । ११. आ-मेघवर्णः खरस्तथा । अ-मेघवर्णखरस्तथा ॥ १२.
 अ-पट्टिशाम्प्राशान् । १३. अ-शक्तिशूलानि मु० । प्र ल_२-शक्तिशूलासिमु० ।
 १४. अ-न चापानि । आ फ च प्र ल_२-चापानि च । १५. आ-सर्वाणि ।
 फ च बल_२-सवाणानि । प्र-सवाणानि । १६. आ फ च प्र ल_२-विमलान् ।
 १७. आ फ च ल_२-सितान् ॥ १८. फ च रा प्र अ-परमः क्रुद्धः । १९. ल_२-
 क्रुद्धं । २०. अ-नास्ति ॥ २१. अ-वयं । २२. अ-ससुग्रीवं । फ च-सुग्रीवं
 सह । २३. च-तं हनुमन्तं । प्र ल_२-तं हनुमन्तं । २४. रा-प्रधर्षिता ॥

- तान् गृहीतांऽऽयुधान् सर्वान् वारयित्वा वि-भीषणः ।
 ७] अब्रवीत् प्राऽञ्जलिर् वाक्यं पुनः प्रत्युप-वेश्यं तान् ॥ ८ ॥ [७
 अभ्यै-उपायैस् त्रिभिर् भ्रातरं योऽर्थः प्राऽऽप्तुं न शक्यते ।
 ८] तस्य विक्रमै-कालं तु कथयन्ति मनीषिणः ॥ ११ ॥ [८
 प्र-मत्तेष्व् अभि-युक्तेषु दैवेनोर्ष-हतेषु च ।
 ९] वि-क्रमास् तात सिद्धयन्ति परीऽऽक्षयं विधि-वंतं कृताः १० [९
 अप्र-मत्तं कथं रामं वि-जिगीषु बलं-स्थितम् ।
 १०] जात-कोपं सुदुर्-धर्षं प्र-धर्षयितुम् ईच्छसि ॥ ११ ॥ [१०
 समुद्रं लंघयेद् यो वै घोरं नद-नदी-पतिम् ।
 ११] वधं हनूमतो लोके कश्चिं चिन्तयितुम् अर्हति ॥ १२ ॥ [११
 बलान् अ-परिमेयाणि वीर्याणि च निशा-चराः ।
 १२] परेषां सहसाऽव-ज्ञानं कर्त्तव्या कदा-चनं ॥ १३ ॥ [१२
 किं च राक्षस-राजस्य रामेणाऽप-कृतं पुरा ।
 १३] आ-जहार जन-स्थानाद् भौर्या यस्यं यशस्-विनीम ॥ १४ ॥ [१३

१. च-गृहीत्वा० । २. अ-वेक्षितान् । अ-वेश्यं तान् । ३. रा-
 ववाच वाक्यं वाक्यज्ञः शृण्वतां रक्षसाभिदम् । प्र ल२-उवाच वचनं धीमान्
 युक्तिमयुक्तिकोविदः । च-नास्ति ॥ ४. अ-अप्युपायैस्त्रिभिस्ततो । फ-
 अभ्युपायैस्त्रिभिस्ततो । ५. फ अ-विक्रमकालांघीन् । ६. च रा प्र ल२-
 नास्ति ॥ ७. आ-प्रथमन्तेष्वभियुक्तेषु । फ-प्रसङ्गेषु नियुक्तेषु । ८. फ-
 द्वेवेनाप० । च-दैवेनाप० । ९. ल२-विक्रमस्यतिसिद्धयन्ति । अ-तात विध्यन्ति ।
 १०. ल२-निरक्षय । ११. रा-विवसकृताः ॥ १२. अ फ च रा ल२ प्र-
 बले स्थितम् । १३. अ-इत्थं ॥ १४. अ-हनुमतो लोके । रा प्र ल२-
 हनुमतस्तस्य । १५. अ-कर्तुं कस्तस्य लंघ्यते । रा-न किञ्चिक्र्तुमिच्छसि ।
 प्र-न कञ्चिक्र्तुमर्हसि । ल२-न कञ्चिक्र्तुमर्हति ॥ १६. अ-अपरिमेयानि ।
 १७. च-कथंचन ॥ १८. अ-तु सः । १९. अ-यस्य भार्या ॥

- खरो यद् अति-वृत्तस् तु रामेण सम्-अरे हतः ।
 १४] अवश्यं प्राणिभिः प्राणा रत्ति-तव्या यथा-बलम् ॥१५॥ [१४
 राज-पुत्री-निमित्तं हि सु-महद् भयम् आ-गतम् ।
 १५] तस्मात् सीता परि-त्याज्या कुलाऽर्थे नाऽत्र संशयः ॥१६॥ [१६
 कुलं राज्यं च बन्धुंश् च लंकां चैव स-राक्षसाम् ।
 १६] ऐश्वर्यं चैव दुष्प्राऽऽप्यं वीऽऽक्ष्य सीता प्र-दीयताम् १७ [N
 न ते क्षमं वीर्य-वता तेन धर्माऽनु-वर्तिना ।
 १७] वैरं निर्-अर्थकं कर्तुं दीयताम् अद्य मैथिली ॥१८॥ [१७
 यावत् नाऽश्व-गजाऽऽकीर्णा बहु-राक्षस-संकुलाम् ।
 १८] पुरीं दारयते रामस् तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥१९॥ [१८
 बल-वान् अस्त्र-विद् रामो यावत् ते राक्षसीं चमूर्म् ।
 N] न वि-ध्वंसयते क्रोधात् तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२०॥ [N
 यावल् लक्ष्मण-वाणौघैर् भिन्न-प्राकार-तोरणा । [N
 १९] न भस्मी-क्रियते लंका तावत् सीता प्र-दीयताम् ॥२१॥ [१९उ
 प्र-सादये त्वां बन्धुंस् त्वं कुरुष्व वचनं मम ।

१. आ-यद्यतिवृत्तस्तु । फ-यद्यतिवीर्यस्तु । ल_२-यद्यतिवृत्तस्तु ॥
 २. अ-राक्षसराजं च । फ च रा ल_२-राक्षसराज्यं च । ३. अ-च सुदुष्प्राप्तं ।
 फ-यं च सुदुष्प्राप्यं । रा प्र ल_२-चैव दुष्प्राप्तं ॥ ४. च-ते न । ५. अ-
 दीयतां तस्य ॥ ६. अ-जावल्लक्ष्मणवाणौघैर्भिन्नप्राकारतोरणा । ७. अ फ-न
 भस्मीक्रियते। आ-पुरीं दारयते । ८. अ फ-लंका । रा-यावत् ॥ ९. प्र ल_२-
 पुरीम् । १०. च प्र ल_२-लंकां । ११. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ल_२-
 विनश्येद्द्वै+ पुरी लङ्का शूराः सर्वे च राक्षसाः । रामस्य यदि पत्नी
 सा न स्वयं प्रतिदीयते † । यावत्सुघोरा महती दुर्धर्षा हरिवाहिनी ।
 ‡ यावत्क्रन्दति नो लङ्कां तावत्सीता प्रदीयताम् ॥ १२- रा-प्रसाधये । १३.
 अ-बन्धुस्ते । आ-च बन्धुस्थं ।

† च रा प्र-विनश्येद्द्वि । ल_२-विनश्यति । ‡ च-प्रतिदीयतां । * च रा-जावत्क्रन्दति ।

- २२] ब्रवीम्य् अहं हितं पथ्यं दीयतां तस्यं मैथिली ॥२२॥^३[२१
 न ते क्षमं वीर्य-वता महौजसा
 धर्माऽऽत्मना धर्म-परेण धीमता ।
 निर्-अर्थकं वैरम् अ-मित्र-घातिना
- २३] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२३॥^३[N
 पुँरी वि-शाला गज-वौजि-शोभिता^५
 प्र-भूत-रत्नाँ वरँ-राक्षसैर् वृता ।^६
 न चेद् ईयं नश्यति वानराऽर्दिता
- २४] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२४॥[N
 महा-बलैः शंख-बलैः समा-हता
 विशीर्ण-शस्त्र-ध्वज-वर्म-कार्मुका ।
 पुरा रणे नक्ष्यति रींक्षसी-चमूः
- N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२५॥[N
 पुरा रणे राघव-वाण-पीडिता
 द्रवन्त्य् अमी शोणित-रक्त-मूर्द्धजाः ^{११} ।
 निशा-चराः सं-यति वानराऽर्दिताः
- २६] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२६॥[N
 महेन्द्र-वज्र-स्वन-वेर्द्धनान् बहून्

१. अ-तात । २. च-नास्ति ॥ ३. अ-नास्ति । ४. अ फ-पुरा ।
 ५. अ-गजराज० । ६. फ-पुरी तवेयं वररत्नशोभिता ॥ ७. फ-प्रभूतरक्षो
 वर० । ल२-प्रभूतरत्नाकर० । ८. अ-प्रभूतरत्नावरराक्षसा युता । फ-
 प्रभूतरत्नावरराक्षसैर्युता । ९. अ-अर्थ । १०. च रा प्र-०बलस्यास्त्रबलैः ।
 ११. च रा प्र-राक्षसाकुला ॥ १२. रा प्र-द्रवन्त्यनीशाः खलु रक्तमुद्रहाः ॥
 १३. अ-०स्वनमूर्जवर्चसम् । च रा प्र ल२-०मूर्जवर्द्धनम् ।

- धनुर्-वेरं कांचन-रत्नं-चित्रितम् ।
 पुरा शरान् मुञ्चति वज्र-संनिभान्
 N] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२७॥^१ [N
 पुरा सु-घोरा हरि-वाहिनी पुरीम्
 इमाम् अव-स्कन्ध बलात् प्र-धर्षति ।
 दुरा-धरां रावणं-बाहु-पालितां
 २७] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२८॥^२ [N
 न ते वि-नश्येन् नगरी स-राक्षसा
 सुदुर-लभं जीवितम् एव चाऽनर्घ ।
 कुरुष्वे सखं सुहृदस् त्व इदं वचः^३
 २८] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥२९॥^४ [N
 पुरा शरान् सूर्य-मरीचि-संनिभान्^५
 नृपाऽऽत्मजोऽसौ नि-शितां सु-पर्वणः ।
 सृजत्य् अ-मोघान् वि-विधान् वधाय ते
 २९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३०॥ [२२
 इमां 'परि-त्राहि पुरीं स-राक्षसां
 सम्-ऋद्धम् अन्तः-पुरम् अग्य-निश्चयं(१य) ।
 त्वेद्-आश्रयं बन्धु-जनं च रावणं

१. अ च-धनुर्वरं । ल२-धनुर्वरं । आ-धनुर्वरः । २. अ-०नसूर्य-सन्निभम् । आ-०रत्नचित्राम् । फ-०रत्नचित्रान् । ३. रा प्र ल२-शरान् रणे मुञ्चति रत्नसन्निभान् । ४. फ-नास्ति ॥ ५. अ-बलां प्रकर्षति । फ-बलात्प्र-कर्षति । ६. च-राघव० । ७. रा प्र ल२-नास्ति ॥ ८. आ-एव वानरैः । अ-अथ रावण । ९. अ-प्रगृह्य । १०. फ-कुरुष्व त्वं सुहृतं तमेव च ? ॥ ११. प्र-नास्ति । १२. प्र-निशिताः ॥ १३. च-पुरीं पाहि । १४. अ-अप्रनिश्चयं । आ-अप्रनिश्चये । फ-अग्रनिश्चयनाम् । १५. फ-वेदाश्रयं । १६. अ फ-भृत्यजनं । १७. च-वरावृता । फ-च राघवात् ।

२९] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३१॥' [N
 त्यजस्व कामं सुख-धर्म-नाशनं
 भजस्व धर्मं कुल-कीर्ति-वर्द्धनम् ।
 प्र-सीद जीवेम स-बान्धवा वयं
 ३०] प्र-दीयतां दाशरथाय मैथिली ॥३२॥" [२३

ईस्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं
 नामाऽशीतितमः सर्गः ॥८०॥

१. रा प्र ल_२-नास्ति । अतः परमधिकः पाठः-अ च प्र-पुरा
 शरैर्भास्कररश्मिसन्निभैः प्रसन्नधौतैः सुशितैः† शिलीमुखैः । महाहवे
 भस्म करोति राक्षसान् प्रदीयतां दाशरथाय मैथिली ॥ २. च रा प्र ल_२-
 कोपं । ३. ल_२-बलकीर्ति० । ४. अ-सपुत्रबान्धवाः । ५. फ-नास्ति ॥
 ६. फ-आर्षे रामायणे । ल_२-इति सुन्दरकाण्डे ॥

† च-०धौरश्च शितै । रा प्र-०धौरश्च शितै ॥

[वं-८१]= [एकाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

- विभीषण-वचः श्रुत्वा धर्मोऽर्थ-सहितं तदा ।
 १] मन्त्रिभिः सह मेधावी मन्त्रयामास रावणः ॥१॥
 वाक्य-विद् वाक्य-कुशलो दृप्तो दृप्त-जन-प्रियः ।
 २] राक्षसाऽधि-पतिरै वाक्यं युक्ताऽर्थम् इदम् आ-ददे ॥२॥
 स्व-शक्तिं पर-शक्तिं च देश-कालौ च तर्त्व-तः ।
 ३] सम-ईक्ष्याऽऽरभते कर्म 'यं' स बुद्धि-मेतां वरः ॥३॥
 कर्मणाम् अनु-बन्धं 'चै' विदित्वा सर्व-कर्मसु ।
 ४] अर्थोऽनर्थोऽनु-बन्धं 'चै' पर्य-एषति स पण्डितः ॥४॥
 सुव्यवस्थित-मन्त्रेण पर-मर्माऽभिघातिना ।
 ५] भवितव्यं नरेन्द्रेण न काम-वश-वर्तिना ॥५॥
 ६पू] ऐश्वर्य-मद-मत्तेन सर्व-लोक-विमानिना ।
 १८उ] न हि धारयितुं शक्यं राज्यं चिरम् अन-आमयम् ॥६॥
 यः कार्य-निश्चयं कृत्वा विषयो न विषयाऽधि-पः ।

१. रा अ-धर्मार्थ० । २. अ-हितम् । ३. रा-मन्त्रिभिस् ॥ ४. प्र-कुशलैः । ५. रा-०पति । ६. च ल२ प्र ब म रा ल१-अब्रवीत् ॥ ७. ल१-देशकालौ । फ च-देशकालै । ८. च अ म रा ब प्र ल२-सर्वशः । ल१-सर्वतः । ९. प्र-समीक्ष्याचरते । १०. रा प्र-यस् । ११. फ रा प्र-बुद्धि-रिहोष्यते ॥ १२. अ-स्त्रकार्यम् । १३. फ रा अ-अनुसम्बन्धं । फ-नुदितः पाठः । १४. रा अ-विदीत्वा । १५. फ च ल१ ल२ म प्र रा ब अ-अर्थमर्था० । १६. फ-यः पर्यस्यति । ल१ ल२ म प्र रा ब अ-च यः परीक्षेत् । च-पर्यस्यति । १७. रा-पण्डितः ॥ १८. ल१ म प्र फ ब च रा-परकर्मा० ॥ १९. च रा ब-०लोकाविमानिना । म प्र ल२ अ-०लोका-विमानिना ॥ २०. आ-०विजयं । २१. फ-०विषये ।

१९] प्राऽऽप्तुं कामयते लोके स राज्य-फलम् अश्नुते ॥७॥

अर्थाऽनर्थौ वि-मृशतां चेष्ट-मानेन निश्च-चितम् ।

२०] भवितव्यं वि-शेषेण राज्ञा निर्यं कृताऽऽत्मना ॥८॥

N] सु-चेष्टया मेहाऽऽत्मानः संततं वै वि-शेषतः ।

N] अ-लक्ष्योः सर्व-भूतानां भवन्ति बहु-कारिणः ॥^{१९}॥

अ-लक्ष्यो हि यथो लोके व्योम्नि चन्द्रोऽर्कयोर्गतिः ।

२१] नक्षत्राणां ग्रहाणां च तथा वृत्तं महाऽऽत्मनाम् ॥^{१०}॥

यं च पन्थानम् आ-क्रम्य प्र-यांति मनुजेश्वरः ।

२२] तेनेश्वरोऽभि-यातेन पथा योति ध्रुवं जनेः ॥११॥

यथा लोके तथा रौद्रां वृत्तोऽनु-गमनं नयः ।

१. फ-प्राप्यं । ल_१ च रा प्र ब-आप्तुं । ल_२-आस्तुं । २. फ-प्रापयते । ३. फ-काले । अ-वाक्यं । ल_२-लोकैः ॥ ३. फ-अथानर्थौ । ल_२-अर्थानर्थौ । ४. आ-विमृशता । च-विष्टवता । रा-विमृश्येत । अ-विमृश्यत । ५. फ-चेष्टमानेन । अ-वेष्टमानेन । ल_२-नैष्टमानेन । ७. फ-निश्चितं । अ-निश्चलं । ८. प्र-भवितव्यमशेषेण ॥ ९. फ-चेष्टमानाः कृतात्मानः । च-चेष्टया हि महात्मानः । व म रा प्र ल_२-चेष्टयन्तो म० । ल_१-पूर्वं विचार्यं बुद्धये ? । अ-पूर्वं विचार्यं म० । १०. फ च म रा प्र ल_१ ल_२-सद्वासद्वा । अ-शततं वै । फ च म रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति । ब-सद्वासद्वापि शेषतः ११. आ-अलक्षः । अ-अलक्षां । १२. आ-भवति । १३. रा च ब प्र ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १४. ल_१-अलक्ष्य । १५. ल_१-कथं । ल_२-न वा । १६. आ-चन्द्रार्कयोर् । १७. च-ग्रहणां । १८. आ-वृत्तं । १९. प्र रा ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ २०. च-प्रजातिर् । २१. फ-तेन शूरप्रयुक्तेन । च-तेनेश्वरातिगीतेन । ब-नेश्वराभिगीतेन । ल_१ ल_२ रा प्र अ-तेनेश्वराभिगीतेन । आ-तेनेश्वराभिजातेन । २२. फ ल_१ ल_२ रा प्र अ ब म-यान्ति ध्रुवं जनाः ॥ २३. ल_१-राज्ञं । ल_२-राज्ञो । २४. आ-वृत्तान्तानुगतो नयः । च-सद्वृत्तानुगतो नयः । च-सद्भूतागतो नयः । ब-तदुद्धतानुगतो नयः । प्र-धर्मावृता ? गतो नयः । म-वृत्तांतानुगतो नृपः । ल_१-भवेद्दत्तो नयः । ल_२ अ-भूत्वागतो नयः ।

- २३] बलस्य चतुर्-अङ्गस्य नायकाऽनु-गतो नयः ॥१२॥
 पर्य-आप्तं चाऽप्य् अभि-ज्ञानम् इह स्वाऽधीनतां प्रति ।
 २४] यत् प्राऽऽप्तार्थं अपि वैदेहीं नैव मे स्पृशते मतिः ॥१३॥
 तत्र केऽप्य् अ-कृतोऽऽत्मानस् तपस्वि-जन-धर्षणम् ।
 २५] गैर्हेरंस् तत्र मे बुद्धिर् इयं प्राग् एव निश्-चिता ॥१४॥
 तापसानाम् अलं-कारं व्रतं धारयतां कथम् ।
 २६] बाण-चापाऽसि-हस्तेन वि-द्राव्या वने-चारिणः ॥१५॥
 ननु शान्ताऽऽत्मभिर् वाऽपि सर्व-भूत-दया-परैः ।
 २७] भवितव्यं फलाऽऽहारैर् निसर्गं आश्रम-वासिभिः ॥१६॥
 सूक्ष्म-रक्ताऽवर-धरौ तप्त-कुण्डल-धारिणी ।
 २८] का द्वितीया यथा सीता वसत्य् आश्रमं-वासिनी ॥१७॥
 केन नूपुर-निर्-घोषां (:) सकलाऽऽभरणं-स्वनाः ।

१. आ-नायकाङ्गते । प्र-नायकानुगते । २. अ-नास्ति ॥
 ३. प्र-ज्ञानस्वमिह । ४. फ-तत्प्राप्त्यामपि । म रा ल, व-तत्प्राप्त्यामपि ।
 प्र-तत्प्राप्त्यामपि ॥ ५. आ अ म-केचित्कृता० । च-के न कृता० । फ-०ताऽमानं ।
 च-०ताऽमा वस्० । ६. फ-तपस्विजनमधर्मिणम् । च-०जनधर्षणम् ।
 प्र-तपस्वितेन मर्षणम् । ल_२ रा व म-०जनमर्षणम् । अ-०जनममर्षणम् ।
 ७. फ अ-गर्हेद्युस् । ८. ल_१-त्रै । ९. प्र-निर्मिता ॥ १०. आ म-वने ।
 ११. अ च-धारयतां । फ प्र-धारयते । १२. आ-वनवारिणः ॥ १३. आ-
 न तु शां० । प्र-नानुशां० । १४. फ ल_१ ल_२ च-०भिर्नाम । म रा व-०भिर्नाम ।
 प्र-०भिर्नाम ? न्व ? । अ-०भिश्चैव । १५. रा व-नित्य आ० ॥ १६. च-
 ०धरास्तप्तकुण्डलधारिणा । १७. अ-भवत्याश्रम० । च-वसत्याश्रमवासिनां ॥
 १८. फ-०निर्घोषं । प्र-०निर्घोषः । १९. फ-कलत्राभरणस्वनाः । च-सुकलाभरणा-
 स्वना । अ-सुकलाभरणस्वना । व-सुवर्णाम० । प्र-स्वरकाभरणनिःस्वना ।
 म-सकलाऽऽभरणस्वनाः । ल_१-सुवर्णभरणस्वनाः । ल_२-सुरकाः भरण-
 स्वनाः ।

२९] श्रुत-पूर्वा मनुष्येण धर्माऽर्थं वसता वने ॥१८॥

तैद् एवं धर्माऽऽचरणाद् विनि-वृत्तः स राघवः ।

३०] राक्षसानां वधं कृत्वा ते गतास् त्रि-दिवं पुनः ॥१९॥

६७] अ-तर्क्यम् अप्य् अ-निर्गच्छेयं दैवं कर्म तु वि-लंघयेत् ।

अर्थाऽन्-अर्थं फलं लोके सर्व-प्राणिषु वर्तते ॥२०॥

७] तत्र येन मानुषं कर्म तत् सर्वं सु-परीऽऽक्षितम् ।

येच्च वै मानुषाद् अन्येद् दैवं च तत् सम-ईक्षितम् ॥२१॥^{१६}

८] सर्वे समनु-पश्यन्ति यां गतिं बुद्धि-चिन्तकाः ।

तां कृताऽन्तेः प्रभुर् भूत्वा यथेष्टम् अपि-कर्षति ॥२२॥

९] कथं वानर-मात्रेण लंका हीऽयं वि-गांहितुम् ।

शक्या देवाद् ऋते तस्माद् दैवं सु-मेहद् अद्भुतम् ॥२३॥

१०] वि-पन्नेष्व् अपि कार्येषु यथा मन्त्रां महान्-बलाः ।

१. फ-श्रुतपूर्व । प्र-श्रुतपूर्वो । २. फ-अर्थाऽर्थमवासिना ॥

३. प्र-तदैवं । ल_१ म ल_२-तदैव । ४. फ-श्रुत्वा । ५. फ रा अ-ध्रुवं ॥

६. आ-अत्यर्थमथ निश्चित्य । फ च-अतर्क्यमपि निश्चित्य । म-अतर्क्य-मविनिश्चयं । ७. प्र-दैव । ८. आ-कर्म सनातनम् । ९. अ-नास्ति ॥ १०.

म-यत्र । ११. च म-यत् । १२. रा-स परीक्षितम् । १३. आ फ-यथैव ।

च म-यच्चैव । रा ल_१ ल_२ ब-यश्चैव । १४. आ रा-दैवता । १५. अ-

अन्येदैवं तत्प्रसमीक्षितम् । म-अन्यदैवं तच्च समीक्षितम् । आ-अन्यदैवतं त० ।

च-अन्यदैवततं सं० । ल_२ ब-अन्यदैवं तच्च समीक्षितम् । ल_१ ल_२-दैवं तच्चस-

मीक्षितम् । १६. प्र-नास्ति ॥ १७. आ म-पूर्व । फ-पूर्व्वे । १८. फ-मति ।

१९. प्र ल_२-कृतार्थः । २०. प्र ल_२-यथेष्टमपि । अ-यथेष्टमनु० ॥ २१. ल_२-

चारणमन्त्रेण । २२. अ-विगाहितं । ल_२-विगाहितं । २३. फ च-

यस्मात्तस्माद् । आ-इरमादैवं । अ ल_१ ल_२-तस्मादैवं । २४. फ च-

महद् ॥ २५. प्र-विषमेष्वपि । ल_२-विभक्षेष्वपि । २६. फ-चार्थेषु ।

२७. फ-यस्माद्भुतं । च-यस्मान्मन्त्रो । अ ल_२-तस्मान्मन्त्रो । रा-

यस्मान्मन्त्रं । ब म-यस्मान्मन्त्रे । प्र-यस्मान्मन्त्रे । ल_१-यस्मान्मन्त्रं ।

२८. फ अ ल_१-महाबलः । ल_२-महाबला ।

- अरयोऽपिवशं यान्ति तेस्मान् मन्त्र-वशो नयः ॥२४॥
 ११] ब्राह्मणानां यथोकारैः प्राऽधीतानां सदा भवेत् ।
 मन्त्र-मूलाभि कर्माणि तथो रीज्ञां वि-शेषतः ॥२५॥
 १२] गीयते हि यथा लोके श्रुति-मार्ग-प्रदर्शनम् ।
 तद्-विधं कुरुते विद्वान् मन्त्र-कर्म-परिग्रहम् ॥२६॥
 १३] योऽदृशैः सह मन्त्रं च परि-रक्षा च योऽदृशैः ।
 रीज्ञां नय-वशान् मन्त्रः सर्वम् एतत् सुनिश्चितम् ॥
 १५] विपरीतं तैः सर्वं वर्जनीयम् इति श्रुतिः ॥२७॥
 तस्मात् सर्वैर् गुणैर् युक्तैर् भवद्भिः सर्वं मन्त्रणम् ।

१. ब प्र रा-० तस्मात् मन्त्र० । म च रा ब प्र ल_१-मन्त्रपरो जयः ।
 ल_२-० मन्त्रपुरो जयः ॥ २. अ-सदाकारः । ३. आ च रा ल_१ अ-प्रधीतानां ।
 म ल_२-पठताम् । ४. फ-यथाभवत् । च अ-यथा भवेत् । रा प्र ब-
 पुरोभवत् । म ल_२-पुरो भवेत् । ल_१-परो भवेत् । ५. रा-राज्ञां ।
 ६. फ-राज्यं । ल_१-राज्ञो । रा-चैव ॥ ७. फ-० मार्गः सनातनः ।
 च-० मार्गं प्रदर्शितं । प्र रा ब म ल_१ ल_२-० मार्गः प्रदर्शितः । ८. फ-तं विधात् ।
 अ-तद्वुद्धिं । आ म ल_१ ल_२-तद्विधः । ९. आ म ल_१ ल_२-
 यद्वन् । फ-धर्मत । १०. फ-परिग्रहात् ॥ ११. ल_१ प्र रा-यादस्
 ल_२-यादशः । १२. फ-मन्त्रं स्यात् । ब-मन्त्रैश्च । अ-मन्त्रेन
 १३. आ-० रक्षश्च । च-० रक्षात्मा । अ-० रक्षाश्च । १४. फ म-तादृशी
 च ल_१ प्र रा ब ल_२-यादृशी । अ-यादृशा । १५. फ-राज्यं
 रा-राज्ञा । १६. फ-० वशान्मन्त्राः । रा-० वशान्मन्त्रस् । ब-० वशात्मन्त्रः
 १७. रा-सर्वि निश्चितम् । ल_२-सर्विनिश्चितम् । अ-तस्सुनिश्चितम्
 १८. फ अ-विपरीतस्वतः । रा-विपरितं । १९. फ अ-सर्वो । २०. फ-
 वर्जनीय इति स्मृतम् । च-वर्जनीयमिति श्रुतेः । अ-वर्जनीय इति श्रुतिः ॥
 २१. आ-पूर्वै । म ल_१ रा ब प्र ल_२-सर्वं । २२. ल_१ ल_२ ब-
 रा-युक्तं भवद्भिः । म-युक्तं भवद्भिस् । २३. प्र-सर्वमन्त्रणं । ल_२-सर्व-
 मन्त्रिणं । अ-सह मन्त्रिभिः ॥

- १६] तत्राऽयं सर्व-संक्षेपः श्रूयतां निश्चयो मम ॥२८॥
 ऐकं-मत्येन भवतां प्र-कुर्याद् रिपुं-बन्धनम् ।
 १७] कार्यम् एकार्थतां दैवं^१ मम चैव परस्य वां ॥ २९॥
 १८पू] विदित्वाँ मन्त्रयतां मन्त्रः समं निश्चय-लक्षणम् ।
 N] मन्त्र-निश्चयम् आ-पन्नो वि-धास्ये यद् अनन्तरम् ॥३०॥

ह्रैश्वार्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-वाक्यं
 नामैकाऽशीतितमः सर्गः ॥८१॥

१. आ-एकमत्येन । रा ब म-एकमत्येन । अ-एकमत्ये तु ।
 २. रा ब प्र म ल_१-भक्त्या च न कुर्याद् । अ-भवतां यः कुर्याद् । आ-भवतां न
 कुर्या । ३. आ रा ब प्र ल_१-अपि ब० । अ-विप्रब० । फ-रिपुनिग्रहम् ।
 ल_१-रिपुवर्धनम् । ४. च ल_२ रा ब अ प्र ल_१ म-चैव । ५. च ल_१
 रा ब म-च । अ प्र ल_२-हि । ६. म-कार्यमनिश्चयमात्रो विधास्ये
 यदन्तरम् । फ-कार्यमेकार्थतां चैव परेषां मम एव हि ॥ ७. फ-विचिन्त्य ।
 ८. रा-मन्त्रता मन्त्रत् । अ-मन्त्रता । ९. आ-सामनि० । च-सवस्ये नि० ।
 ब-प्रमिक्षित सलक्षणः । प्र-समेत्य शुभलक्षणः । म-समैक्षत सलक्षणः ।
 ल_१-ससैन्य मम लक्षणः । ल_२-समालक्ष्य च लक्षणः । अ-सूक्ष्मलक्षण-
 कक्षितः । रा-तमैक्षत स लक्षणः ॥ १०. फ-इति रामायणे ॥

[वं-८१] = [द्व्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

- ३१.उ] अ-विह्वलश् च विद्यासु सं-युगेऽथ परा-क्रमे ।^१
 प्र-हस्तः प्रथमं वाक्यम् ईदं वक्तुम् उपाऽऽददे ॥१॥
 ३२] यत् किञ्चिद् गुण-सम्पन्नम् अनु-रूपं महाऽऽत्मनाम् ।
 चेष्टितं सर्व-भूतेषु तद् राजंस् त्वयि वर्तते ॥२॥
 ३३] को हि नाम बलैर् युक्तस् तैस् तैर् एव महा-गुणैः ।
 मन्त्र-मूलानि कर्माणि कुरुते त्वद्-ऋते नरः ॥३॥
 ३४] भवन्ति हि वि-शेषेण नित्यम् उन्मत्त-चारिणः ।
 राजानः प्र-संभं लोके सै-रोषा इव हस्तिनः ॥४॥
 ३५] न' हि किञ्चिद् अ-कर्त्तव्यं कृतं नाऽपि करिष्यसि ।

१. फ-अविहस्तस्तु । च-अविहस्तस्ववि० । रा प्र ब म-अविहस्तश् । ल_१-
 अविहस्तः च । अ-अविहस्तः वि० । २. फ च रा प्र ब म ल_१-संयोगेऽथ ।
 अ-संयोगे च । ३. अतः परमधिकः पाठः-आ-को हि नाम
 बलैर्युक्तैस्तैस्तैरेव महागुणैः । पुनरुक्तश्चायं ३यपूर्वार्धेन । ४. आ-
 इदमुत्तरमाददे । फ ल_२-इदं श्रुत्तरमाददे । ब-इदं श्रु
 उपादधे । प्र-इदं श्रुमुपाददे । च रा म ल_१-श्रुत्तर उपाददे ॥ ५. फ च
 रा प्र ब म ल_१ ल_२-संयुक्तम् । ६. आ-महात्मनः । ७. आ-तद् राजं ।
 फ अ-तत्सर्वं । च-तद् राजन् ॥ ८. च रा ब म ल_१ ल_२-को हि राजन् । प्र-
 को राजन् । ९. आ-युक्तैम् । ब म ल_१ ल_२-युक्तः । १०. रा प्र ब म ल_१
 ल_२-तैश्चैव ॥ ११. रा प्र म ल_१ ल_२-त्वद्विधो मन्त्रमूलानि कार्याणि । फ अ-
 मूलानि कार्याणि । १२. फ अ-राजात्मनि विभावयेत् । रा प्र म ल_१ ल_२-
 कुरुते नरः ॥ १३. फ-उत्तम० । ब-उत्तम० । प्र-उत्तम० । १४. ल_१
 अ-प्रथमं । १५. फ-सुदोषा । ब म-सरोष । ल_२-सरोषः । अ-सदोषा ॥
 १६. फ ल_२-हि किञ्चिद् म-किञ्चिद् । १७. आ फ च अ-वापि । १८. आ
 फ-करिष्यति ।

- न ह्येवं-लेक्षणाद् धर्माद् वि-चलन्ति नयाऽनु-गाः ॥५॥
 ३६] अथेमे सर्व-कार्येषु चत्वारः समुदा-हृताः ।
 उपायाः कार्य-सिद्धयर्थं तान् नि-बोध यदीऽच्छसि ॥६॥
 ३७] साम चैव प्र-दानं च भेदो दण्डश् च सर्व-शः ।^{१०}
 एते सर्वाऽऽत्मना राज्ञा प्र-योक्तव्या विधान-तः ॥७॥^{१२}
 ३८] तत्रैव साम प्र-योक्तव्यम् आर्येषु गुण-वत्सु च ।
 दानं लुब्धेषु भेदश् च शंकितेष्व इति निश्च-यः ॥८॥
 ३९] दण्डः स्तब्धेषु पापेषु नित्यं राजन् दुर्-आत्मसु ।
 ४०] अप-कारिषु नित्यं च सोऽयं शास्त्र-विनिश्चयः ॥९॥
 उपायांस् त्रीन् अति-क्रम्य तत्रैव-योगांस् तथैव च ।
 N] दुर्-चलेन तु रामेण वयं दण्डेन तर्जिताः ॥१०॥^{१५}
 ४१] न तु नाम वयं युक्तास् तेन सामाऽऽदिभिर गुणैः ।

१. फ-०लक्षणे धर्मो विचरन्ति । रा-दक्षिणा धर्माद् वि० प्र-धर्माच्च
 चलन्ति । ल_२-धर्माच्च चलन्ति । २. ल_२-तथानुगाः । रा-तथानुगा ॥ ३. प्र
 ल_२-०लोकेषु । ४. म-चत्वारः । ५. रा-उपाया । ६. आ च रा-तन । ७. च-
 यदच्छसि । रा ब ल_१-यथेच्छसि ॥ ८. फ समश्चोपप्र० । आ-सामयानप्र० ।
 अ-साम चोपप्र० । ९. फ च-दण्डस्तथैव च । १०. च-नास्ति । ११. फ ब
 म ल_१ ल_२ अ-विभागशः । रा-विभागसः । १२. प्र च-नास्ति ॥ १३. रा-तच ।
 १४. अ-प्रयोक्तव्यं कार्येषु । १५. फ-गुरुव(म)ःसु । १६. च-सामवाथ प्रदानं
 लुब्धेषु । रा-दानलुब्धेषु । ल_२-दानं लोष्टेषु । १७. आ-देयं स्याच्छंकितेष्वितरश्च
 यः । फ ब-भेदश्च शंकि० । रा-भेदश्च शंक० । प्र-शंकितेष्वभिनिश्चयः ॥ १८. ल_१-
 दण्डाः । १९. फ-तथैव । रा-स्तब्धेषु । अ-सत्येषु । २०. फ अ-पाल्यस्तु ।
 च प्र रा ब म ल_१ ल_२-पाल्यश्च । २१. फ अ-नित्यकालं । आ ब ल_१-राजं ।
 २२. आ-अवकारिषु ॥ २३. आ अ-द्वंद्वयोगात् । फ० तत्त्वयोगं । प्र-दण्ड-
 योगांस् । २४. फ-दुर्लभा न तु । २५. रा-नास्ति ॥ २६. फ प्र म ल_१ ल_२
 अ-नतु । २७. फ-युक्तास्तथा । च-युक्तास्तेन ।

दुर्बलेन बलैर् युक्ताः सर्व-शस्त्रैः प्र-सा(दि)धितुम् ॥१॥^३

४२] दण्डस् तस्य तु पर्य-आप्त एतद् एवाऽत्र कारणम् ।

उपायांस् त्रीन् अति-क्रम्य यद् दण्ड-रुचिर् एव सः ॥१२॥

४३] एवं कृत्वा यथान्यायं दण्डस् तस्य तु सांधकः ।

N] दण्डस् तस्य तु योक्तव्यो ह्य अनु-रूपश् च सर्वथा ॥१३॥

सुखं चैव हि नो युक्तम् अनु-रूपं च सर्वदा ।^४

४४] अथवा अस्य वैगुण्यं बुद्धेः प्रत्या-दिशन्ति च ॥१४॥

सामाऽऽदीन् अग्र-तः कर्तुं भवेद् युक्तं नि-दर्शनम् ।

४५] तत्राऽपि सु-महान् दोषः सर्व-तः प्रति-भाति मे ।

१. अ-०न च बलैर् । ब-बलैः । म ल_१-वयं । २. फ-सर्वे दण्डाः प्रपीडिताः । च-सर्वयज्ञै प्रयाचिता । ब-सर्वयज्ञैः प्रयाचिता । प्र-सर्वयज्ञ-मुपाश्रितम् । म ल_१ अ-सर्वयज्ञैः प्रयाचितुम् । म-सर्वशस्त्रै प्रयाचन्त । ल_१-सर्वयज्ञैः प्रयाचितुः । ३. रा-नास्ति ॥ ४. फ-अस्तस्यास्य । च प्र म ल_१ ल_२-स्तब्धस्यास्य । ब-स्तब्धस्यास्य । अ-तस्माच्चास्य । ५. फ च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पर्याप्तं । ६. फ-लक्षणम् । ७. रा-त्रीन् । ८. आ-यदनु चिरेव सः । फ-यद्देऽनुचिरे वशः । च-यद्दण्डे रु० । ल_२-०२ एव स । ९. प्र ल_२-यथा । १०. अ-ज्ञेयं । ११. आ ल_२-तस्यार्थसा० । प्र-तु कारणं । १२. आ-हि मोक्तव्यो । रा-अनुयोक्तव्यो । १३. अ- नास्ति ॥ १४. आ-योक्तुं नोऽनु-रूपं च सर्वथा । १५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति । १६. फ प्र च ब ल_२-अथासनवै० । ल_१-अथवासनवै० । रा-अथवा स तु । अ-अथवा शरवै० । आ-‘अथवा अस्य’ इति सन्ध्यभाव आर्षं द्रष्टव्यः । १७. च ल_२-बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्ति । रा- बुद्धयेत्प्रीत्यादेशञ्चिव । म-बुद्धयेत्प्रत्यादिशन्ति । ल_१-बुद्धयेत्प्रीत्यादिशन्ति । अ-बुद्धौ प्रत्यादिशन्ति । १८. फ ल_२ अ-सामा-दीनामितः । च रा-सामादीनपि तत् । ब म ल_१-सामादीनापि तत् । प्र-सामादीना न तत् । १९. आ-उक्तत्वा तु द० । च-युक्तद्धि द० । रा ब म ल_१-युक्तं तु धर्षणम् । प्र-युक्तं यद्दर्शनम् । २०. फ-स महान् । आ-सुमहाशेषः । २१. आ फ च-सर्वशः ॥

४६पृ] यत् परः सैहसा कुर्याद् वि-ग्रहं बल-वैन इवै ॥१५॥

N] शास्त्र-विद् वाक्य-कुशलः सुहृत् स-प्रतिभः शुचिः ।

कुले महति चोत्-पन्नो दूत एष सतां मत्तः ॥१६॥

४७] विर्परीत-गुणो राजन् रामेण प्र-हितेश्च चरः ।

आत्म-कार्य-विघाताऽर्थम् अ-नैयं सम्प्र-दर्शयन् १३ ॥१७॥

४८] ईदृशस्य ततः कर्तुं कथं युक्तं भवेद् ईहै ।

युद्ध-काले सहायस्य बुद्धि-मोहाद् इहेश्वर ॥१८॥

४९] एवम् अर्भ्या-हितः श्री-मान युद्ध-कालोऽयम् आ-गतः ।

चिरात् प्रभृति योर्धानाम् अनिशं युद्ध-कात्तिणाम् ॥१९॥

५०] गदाश् चापाश् च खड्गाश् च नूनं परश्वधाश् च नः ११

१. रा ब म ल, ल_२-पुनः । २. फ अ-सर्वथा कुर्यात्प्रसभं ।
 ३. फ-दूरविग्रहम् । अ-दूतविग्रहम् । रा-बलवाञ्छिव ॥ ४. रा-कुशल ।
 ५. प्र च ल, सुहृत्सु० । रा-सुहृत्सु० । ब-शरत्सु० । आ-सुहृत्सु
 प्रतिभुः । ६. फ च रा ब म ल, अ-एव । ७. फ-मतम् ॥ ८. म- विप-
 रीता गुणो । ९. आ-राजं । प्र-राज्ञा । १०. आ-प्रहितः स च । रा ब प्र
 म ल, ल_२-प्रहितश्च सः । ११. फ-अनार्यं । १२. प्र च रा म ल, ल_२-
 तमपश्यता । ब-तमपश्यथा । १३. अ-नास्ति ॥ १४. आ रा प्र ब म ल,
 ल_२-इदृशस्य । फ-ईदृशस्य (अस्माकम्) । १५. फ च रा प्र ब म ल, ल_२-
 च नो भर्तुः । १६. फ-कार्यं (युक्तं) प्रनाशनम् । च-कार्यप्रसंशनम् । रा-कार्यं
 प्रसंशनम् । प्र ब म ल, ल_२-कार्यं प्रसंशनम् । १७. आ-मे रजनीचर । प्र-
 इहेश्वरः । च- इहेश्वर ॥ १८. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-अभ्यर्थितः ।
 १९. ल, अ-युद्धकाले० । २०. आ-यो धीमाननिशं । फ-युद्धानामानिसं ।
 रा-लोकानाम् । प्र ब-योद्धानाम् ॥ २१. फ आ-गदा चापानि खड्गानि नूनं
 परस्वधाश्च नः । फ-गदाश्चापाणि खड्गाश्च शराः परस्वधाः शुभाः । च-गदा-
 श्चापाश्च खड्गाश्च नूनं परशकस्वनाः । रा ब म-गदाश्चापाश्च खड्गाश्च
 शराश्चैव परश्वधः । प्र ल_२-गदा खड्गाश्च चापाश्च शराश्चैव परस्व(श्च)धाः ।
 ल, गदापादाश्च चापाश्च नूनं शराश्चैव परश्वधाः । अ-गदाश्चापानि
 खड्गाश्च नूनं परमवस्तथा ॥

- युद्धेषु अ-मर्षम् इच्छन्ति योधैर् विक्रम-भूषणैः॥२०॥
 ५१] सु-व्यक्तं तृषिता भूमिः शोणितं पातुम् इच्छति ।
 हतानां सं-युगेऽस्माभिर् वानराणाम् इहेश्वर ॥२१॥
 ५२] लक्ष्मणः सह रामेण सु-व्यक्तं शयनं गतः ।
 भविष्यत्य् अ-चिरे काले दुःस्वप्न-प्रतिबोधितं॥२२॥
 ५३] कंबन्ध-विकटा भूमिः शोणिताऽऽर्द्राऽनु-लेपिता ।
 हतैर् योधैर् वि-दर्शनैर् नूनं हसितुम् इच्छति ॥२३॥
 ५४] व्या-देशः सर्व-योर्धोनाम् अद्यैव क्रियताम् इहै ।
 येन 'यैः सं-युगे रंजन हन्तव्यो रिपुर् आ-हवे॥२४॥
 उदे-यताभिर् गदाभिश् च राक्षसैर् बाहु-शालिभिः ।
 ५५] रंणस् ताल-वनाऽऽकारो भवत्व् अद्भुत-दर्शनैः ॥२५॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे प्रेहस्त-वाक्यं
 नाम द्व्यशीतितमैः सर्गः ॥८२॥

१. म-इच्छन्तो । २. आ म-योधे । फ-योधै । अ-ये वै । ३. फ-
 ०शालिभिः । अ-०भूषणा । ४. रा-सुव्यक्त० । ५. ल_१-भृषिता । ६. ब-
 ०नेऽस्माभिः । ७. आ-इहेश्वरः ॥ ८. आ म-भविष्यत्यधिकं । च रा प्र ब म
 ल_१ल_२-भविस्वायधिकं । अ-भविष्यसधिकं । ९. म-समये । अ-कालं ।
 १०. आ-०बोधनः । च रा ल_१-०बोधतः । अ-०बोधनं । ११. फ-भेदोस्थिवाहिता
 च रा प्र ब म ल_१ल_२-०विकचा । १२. फ-शोणिताभानुलेपना । च-शोनि-
 तानुलेपना । रा ब-शोषितार्द्रानुलेपना । प्र म ल_२ अ-शोणितार्द्रानुलेपना ।
 ल_१-शोणिताऽनुलेपना । १३. फ-निर्दशनैर् । च-विदर्शनैः । १४. फ-
 ०शूराणाम् । रा च प्र ब म ल_१-०देशानाम् । १५. प्र ल_२-इति । १६. प्र रा
 ब म ल_१-नः समरे । अ-नः सं० । १७. आ-राजं । १८. फ च रा प्र ब म
 ल_१ल_२ अ-आगतः । १९. प्र-उदिताभिर् । २०. रा ब ल_१-बलशा० ।
 २१. फ-रणं । २२. ल_२-०वणाकारो । फ-०वनाकारं । २३. आ-भवत्य् ।
 फ-०दर्शनम् ॥ २४. फ-प्रहस्तमन्त्रो । २५. रा-श्वशीतितमः सर्गः ॥

[वं-८२] = [त्र्यशीतितमः सर्गः] = [दा-N]

महा-बुद्धिस् तु युद्धेषु यातु-धानोऽब्रवीद् वचः ।

१] इदं मति-मतां मध्ये मति-युक्तो महोदरः ॥१॥

वि-स्पष्टं राज-चन्द्रेण बुद्धि-रश्मि-मयं महत् ।

२] यद् उक्तं तद् वचः सर्वं सं-दिश्यम् इव भाषितम् ॥२॥

संस्कृतं हेतु-सम्पन्नम् अर्थ-वच्च यद् उक्त-वान् ।

३] प्र-हस्तो वचनं सर्वं दिष्ट्या मत्य-एकतां गतम् ॥३॥

ममाऽपि वचनं राजनं ब्रुवंतः श्रोतुम् अर्हसि ।

४] प्राग् एव तु त्वया बुद्ध्या यद् वि-मृश्य परीऽऽत्तितम् ॥४॥

सर्वेषाम् एव नः सर्वम् एतत् सु-विदितं यथा ।

५] भिन्नैर्यत् मन्त्रिभिरं मन्त्रोर्नान्योऽन्येनाऽभिसं-हितम् (१तः) ५

सं-हता ह्यं अभि-वर्त्तन्ते प्रीति-योगात् परस्परम् ।

१. आ-बुद्धिश्च यु० । च-बुद्धिस् तु यु० । रा-बुद्धिस्तु युद्धेषु । व ल, ल२-

•बुद्धिः सुयु० । प्र-बुद्धिः स यु० । २. आ-जातुधानो यशस्करः । फ-जातुधानो० ।

३. आ-प्रत्युवाच । प्र रा व ल, ल२-युक्तियुक्तं ॥ ४. ल, -विस्पष्टं । ५. म-

•रश्मिमयं । ६. आ-संदिग्धमिव । च-दिग्धमिव ॥ ७. अ-संस्तुते ।

प्र-संस्कृतं । च-संस्कृतं हि तु । ८. च रा व म ल, ल२-युक्तं । प्र-यत् ।

९. आ-दिष्ट्या मध्ये तथागतम् । फ-दिष्ट्या मे श्रेत्र(क) तां गतं । रा व-

दिष्ट्या मध्ये एकतां गतं । प्र-दिष्ट्येकतां गतं । ल२-दिष्ट्यात्येकतां गताम्

अ-दिष्ट्यात्येकतां गतम् ॥ १०. आ-राजं भुवतः । ल, -राजं भुवता

फ-राजन् वदतः । प्र-राजन्भवतः । ११. च-अर्हति । १२. फ-महाबाहो

प्र च रा व म ल, ल२-मया बुद्ध्या । अ-तथा बुद्ध्या । १३. म-यदि सृष्य

फ प्र ल, ल२-यद् विमृश्य । १४. ल२-•तुम् ॥ १५. ल, -सुविधितं

१६. रा-मया । १७. फ-भिन्नै योगं त्रिभिर् । १८. आ प्र च रा म ल, -

मन्त्रमन्योऽन्ये० । फ-मन्त्रो नाम्योन्यं नाऽभि० ॥ ल२-•नाभिसंयुतम् ॥ १९.

आ-अभिवर्तते...त् । रा व म ल, ल२-अति० । २०. प्र-प्रति० ।

- ६] भिन्ना नैकाऽर्थतां यान्ति कालेष्व् अ-सुहृदो यथा॥६॥
 ७] परस्पर-मतै राजन् इह चित्ताऽनु-वर्तिभिः ।^१
 N] भवत्य् आ-प्यायितो मन्त्रस् तर्द्-भेदः प्रसम्-ईक्ष्यतामै ॥७॥
 ७३] अ-विभिन्नस् तु राजेन्द्र भवत्य् एकाऽर्थतां प्रति ।
 यदि निश्-श्रेयसो मन्त्रस् तर्द् परं भूति-लक्षणम् ॥८॥
 ८] एवं मन्त्रस्य भेदश् च सं-घातश् च न शोभनः ।
 उभांश् एतौ महा-बाहो त्थाज्यौ मन्त्र-विनाशनौ ॥९॥
 ९] हेतुं भंज-मानो हि स-विशेषं 'परीऽऽक्षितः ।
 सु-श्रावितो वि-शुद्धत्वं मन्त्रैः समुप-गच्छति ॥१०॥

१. आ ल_१-नैकार्यता । अ-नैकार्यसंयान्ति । ल_२-नैकार्यता ।
 २. आ च रा प्र ब ल_२-कालेषु सुहृदो । ल_१-कालेषु प्र (? अ) हृदो ।
 अ-लोकेषु सुहृदो ॥ ३. आ म ल_१-परस्परमते राजन्निह चि० । फ-अन्यान्त्यं
 स गतो (परस्परमतं) राजन् ब्रुवतां श्रातुमर्हसि । ४. आ-तवाल्या-
 प्यार्षितो म० । फ-भवत्याख्यायितो म० । च-भवत्याख्यायि मंत्रो न भेदः ।
 हा ब-तत्रात्याख्यायितो मंत्रो न भेदः । प्र-भवत्यादयितो मंत्रो न भेदः ।
 म ल_१ ल_२-०तो मंत्रो न भेदः । अ-भवत्याख्यायितो म० । ५. फ च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०ईक्ष्यते ॥ ६. ब-नः श्रे० । ल_१-निःश्रेयसो ।
 ७. रा च ब म ल_२-तन्नेदो हि भयावहः । प्र-तन्नेदो हि भयात्ततः ।
 ल_१-तं भेदो हि भवावहः ॥ ८. आ प्र-मन्त्रश्च । अ-मंत्र सुभेदश्च । ९. म-
 समूहश्च । ल_२-संघातश्च । अ-संघातश्चुभशोभनः । १०. ल_१-उभाते ता ।
 ११. ब-०बाहौ । १२. आ ब अ-त्वाश्रौ । ल_१-स्याज्यो । १३. रा ल_२
 ०विनाशिनौ । फ-०विनाशकौ । अ-०विनाशनैः ॥ १४. फ-हेतुं तु ।
 च रा प्र म ल_१ ल_२-हितं तु । ब-हितं हि । १५. प्र-स्यजमानो ।
 अ-भुजमानो । १६. आ च रा म ल_१ ल_२ प्र-परीक्षितुम् । ब-
 परीक्षितम् । १७. फ-आश्रावितो । च रा ब ल_१ ल_२-सुश्रावितस् ।
 प्र-आश्रावितस् । अ-सुश्रावितं । १८. च रा ब ल_१ ल_२-तु शुद्धत्वं ।
 प्र-तच्छुद्धश्च । अ-विशुध्यर्थः । १९. अ-मंत्रं ॥

- १०] युद्ध-कालम् इमं सर्वे वयं विद्यः स-कारणम् ।
 बुद्धि-मद्भिर् वि-चेतव्यं तस्माद् राजनै बलाऽबलम् ॥११॥^१
- ११] के वयं के परे युद्धे कानि प्र-हरणानि च ।
 देश-काल-बलं किं च किं च केषां सुखाऽऽवहम् ॥१२॥
- १२] परे च निरधि-घ्नानाः साऽधि-घ्नानाश् च यद् वयम् ।
 एषे चाऽप्यं अधिकोऽस्माकं गुणः श्रीमानं महीयते ॥१३॥
- १३] रत्नसां रजनी-कालं सं-युगेषु युयुत्सताम् ।
 तस्माद् राजन निशो-युद्धे जयोऽस्माकं न संशयैः ॥१४॥
- १४] तत्रै योधैर् युयुत्सद्भिः शस्त्राणि क्वचोनि च ।
 र्थत्रेण महता राजन् उपाऽऽर्ज्यानि विशेष-तः ॥१५॥^२
- १५] क्षेत्राणां कौरणं हेतुं-गुण-भूतं गुणाऽऽवहम् ।
 मत्तश्(१तं)चाऽभ्य-अधिको (१कं)युद्धे चौरित्रं महताम् इव १६
- १६] एवं देशैश् च कालश् चै शक्तिश् चै बहुभिर् गुणैः ।

१. प्र ल_२-सर्व । २. च-बुद्धिमद्भिर्विचेतव्यं । ३. आ-विद्यामहाबलम् । अ-विद्याद्वलाबलम् । ४. ल_१-नास्ति ॥ ५. आ-वदे । ६. आ फ-बलः । ७. फ-कृष्व तेषां किं च । रा-किंचित् किं च केषां । प्र-किंचित् केषां किञ्चित् । आ-कश्चित् केषां किंचित् । ल_१-किंच केषां । ल_२-किञ्च केषां किञ्च । अ-किंचित्केषां चापि ॥ ८. म-०छानः । आ-०छानाः । ९. प्र-एवं । १०. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-चाम्यधिको० । ११. आ च-गुणं । १२. प्र-श्रीमन् । १३. फ-महामते । च रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-महीयते ॥ १४. रा-०कालं । १५. अ-निशायुद्धं कर्तव्यं सुमहत्प्रियम् ॥ १६. ल_२-युयुत्सुन्निसत्र योधैः । च-०र् युयुत्सुन्निः । १७. आ-वचनानि । १८. रा-यस्त्रेण । १९. आ-उपास्यानि वि० । फ-उपाधार्यान्विशेषतः । च-उपास्यावि वि० । २०. अ-नास्ति ॥ २१. फ अ म-कृतृणां । २२. म-कृत्वां । २३. प्र च ब म-हेतुर । २४. रा-मंत्रश्चाभ्यधिको । ब ल_१ ल_२-मंत्रश् च० । फ-मतश् चाप्यधिको । प्र-मन्त्राश् चा० । अ-०श् चाभ्यधिकं । २५. फ-चारिणानि । च-चारिण्यं । ल_१-चारितं । ल_२-चरिण्यं ॥ २६. प्र म ल_२-देशाश् कालाश् च । २७. रा प्र ब,म ल_१ ल_२-राजन्वै ।

भवत्य् अधिकर्म अस्माकं मन्त्र-पूर्वं परीऽऽत्तणात् ॥१७॥

१७] शस्त्राणां कवचानां च कृत्वा सम्यग् उपाऽर्जनम् ।

युद्धम् एवाऽभि-गच्छामो नयाद् गुण-समन्वितम् ॥१८॥

१८] नि-कृत्तानां रणे तावद् वानराणाम् इहेश्वरं ।

पिबन्तु रुधिरं साधु राक्षसाम् तृषितां इव ॥१९॥

१९] राघवस्यं रणे तावद् रणं-शौण्डैः समाऽऽहतम् ।

भवत्त्वं अति-रथैः क्षिप्रं आननं क्षत-जोक्षितं ॥२०॥

२०] अ-भयं याच-मानैस् तु वि-क्षितैश् च सहस्र-शः ।

वीरैर् लक्ष्यतां भूमिः किञ्चित् प्र-व्यथिता यथा ॥२१॥

येन व्य-ऊहेन वी व्य-ऊहं योद्व्यं वा यथा त(य)था ।

१. आ-भविष्यत्यधिकोऽस्माकं । च-भवत्यत्यधिकोऽस्माकं ।

अ-भवत्यत्यधिकम् । २. अ- मन्त्रपूर्वपरीक्षितम् । आ च रा प्र ब म

ल_१, ल_२-०र्वं परीक्षणं ॥ ३. आ- भयाद् । च-नयगु० । रा-नयो

ल_२-यावद् ॥ ४. आ-निकृतानां । रा-निकृतानि । ५. आ-इहेश्वरः

६. रा-वानरास् । ७. ल_१-स्यथिता ? । ८. प्र ल_२-इह । ल_१-वह ?

म-इव (इह) । ९. ब-नास्ति ॥ १०. अ-राघवस्तु । ११. फ-राजन्

१२. रा-०शौण्डै समाहितां । अ-०शौण्डः समाहतः । प्र-०शौण्डसमाहतं

१३. आ-भवत्यति० । रा-भवन्त्यतिरथैः । १४. फ-वीरैर्

१५. फ-क्षतजोक्षितं । रा-क्षतगोक्षितं ॥ १६. फ अ-०मानैश्च । १७. फ

रा-विक्षितैश्च । ल_१, ल_२-विक्षितैश् । अ-विक्षितैश्च । १८. ब-वानरैः ।

फ च प्र म ल_१, ल_२-वानरै । १९. आ-भक्षता । अ-लक्षिता ।

२०. फ-कचित् । २१. फ-प्रव्यथितैर् । च ब प्र ल_१, ल_२-प्रकथिता ।

रा-प्रकथिता । म-प्रक (व्य) थिता । अ-प्र.....व्यथा ॥ २२. आ रा प्र ब

म ल_१, ल_२-यदि व्यु० । च-यदि व्यूहेन । २३. आ-व्यूहं । फ-योद्व्यं । २४.

फ-वयमत्र यथा० । आ-०व्यं चायथा० । अ-०व्यं च यथा ।

२१] तद् ईहाऽद्यैव सर्वैस्स^२ तैः सै(सं) मन्त्रयितुम् अर्हसि ॥२२॥

अ-शक्यः सागरम् तर्तुम् अ-प्रघृष्या पुरी तर्थो ।

N] रथो हर्या गजां मायां ज्ञातयश् चोऽपि नोऽधिकं(ः) ॥२३॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे महोदर-वाक्यं

नाम त्र्यशीतितमः सर्गः ॥८३॥

१. रा-इहाद्यैव । २. फ अ-नः सर्वे । च रा प्र-नः सर्वे । म ल_१-
नः सर्वैः । ३. आ-स मन्त्रणम् इहार्हसि । फ-०तुम् अर्हस्य ? । रा-सम-
न्त्रणमिहार्हसि । च ब-स (सं)मन्त्रणमिहार्हसि । प्र-स मन्त्रिमिहार्हसि ।
म-सः मन्त्रणमिहार्हसि । ल_१-संमात्राणमिहार्हसि । अ-संमंत्रितुमिहार्हसि ।
४. रा-तत्र । ५. अ-गजा । ६. च-हयो । ७. आ-गजामास्या । ल_१-
गजसेना । अ-माया । ८. रा-ज्ञातयश् । ल_१-जातयश् । ९. अ-च हि ।
१०. आ-बोधिकम् । रा-नो अधिकम् । प्र ब ल_१ ल_२ अ म-बोधिकम् ।

[वं-८३]= [चतुरशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

बृहस्पतेः समो बुद्ध्या सम्-अरे च दुरा-सदः ।

१] वि-रूपाऽक्षो रणाऽपेक्षो वचनायोप-चक्रमे ॥१॥

पदाति-रथ-नागाऽश्वैर् व्य-ऊह्यते सम्-अरे बलम् ।

२] राक्षसानां भुजाः पीनाः सर्वम् एतच्च चतुष्टयम् ॥२॥

३पू] व्य-ऊह्य व्य-ऊह्योत्तरां सेनां बाह्वैः परि-धोपमाः ।

N] शास्त्र-तः सम्-अरेऽस्माभिः सु-व्यूहाः शकटाऽऽदयः ॥३॥

३उ] न नि-वर्तितुमैर् अर्हन्ति वि-ततां बाहु-वोगुराः ।

N] अस्माकम् असि-हस्तानां वागुरी इव वानराः ॥४॥

स्थैर्यं चलित-चित्तेषु^० वानरेषु न विद्यते ।

१. प्र रा ब ल_२ अ-बृहस्पतिसमो । २. आ-विरूपाक्षो रणापेक्षो ।
 फ-विरूपाक्षः समापेक्षो । म-विरूपाक्ष र० ॥ ३. आ-०नागाश्वं व्यूह्यते ।
 फ-०नागाश्वं व्यूह्यताम् । ब रा च-०नागाश्वै व्यूह्यताम् । ल_१-०नागैश्च
 व्यूह्यताम् । प्र म ल_२ अ-०र व्यूह्यताम् । ४. रा-भुजा पीनास् । ब-भुजा पीना
 ५. रा-एव ॥ ६. फ-बृहव्यूहोत्तरा सेनां । च-व्यूहं व्यूहोत्तरापसानां
 प्र रा ब ल_२-व्यूहं व्यूहोत्तराशानां । म-व्यूहं व्यूहान्तरगता
 ल_१-व्यूहं व्यूहोत्तरादी तां । अ-व्यूह व्यूहोत्तरा सेनां । ७. अ-बाहुभिः
 ८. आ फ म ल_१ अ-परिधोपमाः । ९. आ म ल_१-शाश्वताः
 च रा प्र-शाश्वताः । ब ल_२-शाश्वतः । १०. फ-सव्यूह० । च-
 सुबुद्ध्याः । रा-सव्यूहाश् । म-सुव्यूहा (स्वभ्यक्ता) । ल_१-सव्यूर्या ।
 ११. ब-शाक० । ल_१-शकजादयः । ल_२-सकटादयः ॥ १२. आ च म-
 निवर्तितुमिच्छन्ति । फ-निवर्तितुमर्हन्ति । रा ब ल_१-निवर्तितुमिच्छन्ति ।
 १३. प्र-चितता । १४. आ-बहुराक्षसाः । फ रा-बहुवा० । ल_१-बहु-
 वाद्गुणाः । १५. रा-अपि ह० । १६. आ-बागुराम् ॥ १७.
 आ-०चित्तेषु ।

- ४] न च नश्चल-चित्तत्वमं अस्ति यद् वानरेष्व् इहै॥५॥
 गर्जिताऽऽस्फोटितैस् तत्र बाहुभिः स-करै-स्वनैः ।
 ५] अन्-अवस्थित-चित्तानां द्रवन्तीं पश्यं बाहिनीम् ॥६॥
 राक्षसैर् नि-हतानां च शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां प्र-सुप्ताः कलभो इव ॥७॥
 बौहुभिः पीडिताः सन्तुं सम-अरे सर्वे-वानराः ।
 N] रात्र्य-भन्तेषु वि-शुद्धाऽऽस्याः कमलानाम् इवाऽऽकराः ८'
 राक्षसाऽम्भसि मंथानां शरीराणि वि-भाग-शः ।
 ६] दृश्यन्तां वानरेन्द्राणां प्लवा इव वि-सर्पिणः ॥९॥
 शिला-मध्य-गताः सन्तु समर-स्था हि'' वानराः ।
 ७] मेघाऽन्तर-विनिर्मुक्ताः सुप्तौ इव रवि-प्रभाः ॥१०॥
 ८] ताडितानां वि-शीर्णाश्च^३ च^३ वि-मला दन्त-पंक्तयः ।
 N] वानराणां प्र-दृश्यन्ते(न्तां)भुवि ता दन्त-राशयः ॥११॥
 N] यथा तुषार-निर्मुक्ताः कीर्णा इव रवि-प्रभाः ।
 ८] वानराणां प्र-दृश्यन्तां तुषार-निकरा इव ॥१२॥

१. फ च प्र ब म-निश्चलचित्० । आ ल_१-नः खलु चिन्तत्वम । रा-
 निश्चितचित्० । २. रा-य वानरे बले । फ च प्र ब म-यद् वानरे बले । ल_१-
 यद् वानरबले ॥ ३. आ-०स्फोटितस । ४. आ-शंकर० । प्र-सकरांशुजैः । मं-
 सुकर० । ५. आ-०चिन्तानां द्रवन्तीं । च-प्रनां द्रवन्ती । ६. अ-
 चिन्त ॥ ७. रा-वारिराणि । ८. आ-विभागसः । ९. फ-दृश्यतां । १०. रा-प्रमत्ता ।
 ११. फ-करभा । १२. आ ल_२-नास्ति ॥ १३. अ-बाहुर्वा । १४. रा-
 सन्तः । १५. म-सर्वे वा० । १६. आ रा च प्र ब म ल_२ ल_१ अ-नोस्ति ॥
 १७. अ-मप्रार्कश० । १८. अ-दृश्यते । आ-दृश्यतां ॥ १९. अ-सुवानराः ।
 २०. फ-०विनिर्मुक्ता । २१. फ-विस्तृता । अ-कीर्णा । २२. अ-
 प्रभा ॥ २३. आ-विशीर्णाश्च । फ-विशीर्णास्तु । रा-विशीर्णाश्च । अ-
 विशीर्णा सुवि० ॥ २४. आ फ च रा ब प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । २५.
 ल_१-प्रदृश्यन्तां ।

तत्रं तत्र चं राजेन्द्र वानरैर् नि-हतैश् चितौ ।

९] भवत्य् अधिकम् आ-लक्ष्यो बल्मीके-शमलै(ले)वभूः ॥१३॥

राक्षसानां तुं युद्धेर्न भवन्त्वं अद्य रंणाऽजिरे ।

१०] आहार-कलिताः सर्वे युगपत् क्रव्य-भोजनाम(िनः) ॥१४॥

शिलाभिश् चैव मुक्ताभिर् वानरौ विनि-पातितः ।

N] लक्ष्यन्तां रंण-भूमि-ष्ठाः सं-सक्तौ इव पर्वताः ॥१५॥

राक्षसैर् वि-हतांऽगांश् चै वानरौः प्र-स्थितौ भुवि ।

१२] रुधिर-प्रस्रवैः संन्तु गैरिकाणाम् इवांऽऽकराः ॥१६॥

अस्माकं सम्-अरे तावन् नि-शितौः शस्त्र-पाणयः ।

१३] शत्रुभ्यो जीव-पुष्पाणि प्र-चिन्वन्तु वनाद् इव ॥१७॥

१. रा-तत्ते । २. अ-हि । ३. अ-चिरात् । ४. व-भवत्वाधिकमा० ।
 ल_१-भवत्वाधिकमालक्ष्य । प्र-०कम् आलक्ष्य । रा-०कमालाक्ष्या । फ-
 भवत्वाधिकलक्षं च । ५. रा प्र ल_१-वाल्मीकश० । आ-वाल्मीक-
 शकलेव । ६. ल_१-भुः ॥ ७. फ-नास्ति । ८. फ-यु (सु)वेष्टु ।
 ९. आ अ-मबंत्स्य । १०. प्र व म ल_१ ल_२-रणाजिरं । ११. रा अ-
 ०कलिता ॥ १२. आ-वानरैश्च नि० । रा प्र व म ल_२-वानराश्च नि० ।
 ल_१-विनिपातितः । १३. रा-लक्ष्यन्ते । आ फ प्र म ल_१ ल_२-
 लक्ष्यतां । १४. फ-०भूमिष्ठाः । च व-०रभूमिस्थाः । रा प्र म ल_१ ल_२-
 ०भूमिस्थाः । १५. फ-संशक्ता ॥ १६. आ-विहतांगानां । फ-विहि
 (ह)तां० । रा-निहतांगानां । म प्र व ल_१ ल_२-निहतां० । १७.
 आ च अ व ल_१-वानरप्रस्तरा । फ-वानरा प्रस्तरां । रा-वानरा प्रस्तरा ।
 म-वानरप्रस्तरां । १८. ल_२-प्रस्थितैः । फ-प्रसवैर् । १९. फ-भूरि (वापि) ।
 २०. आ-शतशः शस्त्रविक्षताः । फ-वानराः विनिपातितः । च व म अ-
 गैरिकाणाम् इ० । प्र-०णाम् इवाकरः ॥ २१. अ-ते च निश्चिताः । आ च रा प्र व
 म ल_१-तावन् निश्चिताः । २२. आ अ-शास्त्रपाण्य च-०स्त्रपाणय । २३. आ-
 ०पुष्पानि । फ च-०पुष्पानि । २४. आ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-विचिन्वन्तु ।
 २५. आ-नगा । फ-वनात् । च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-नगाद् ॥

- उद्-भृतं धूम-संकाशं रण-मर्दन-जं रजः ।
 ११] शत्रूणां प्र-शमं यातु हतानां शोणिताऽम्बुना ॥१८॥
 सम-अरे वानराः सन्तु शत-शैः शस्त्रं-वित्ताः ।
 १४] शोणिताऽम्बु-परिक्षेपाः स-निर्यासा इव द्रुमाः ॥१९॥
 हतैः शत्रु-शरीरैश्च च शतशोऽथ गर्ताऽसुभिः ।
 १५] भारोऽऽर्त्ता भूमिर् अस्त्र् आंशु किंशुकाऽऽकर-सन्निभा ॥२०॥
 व्या-देशः क्रियतां तावन् मम वीर्याऽभि-मानिनः ।
 १७] यस् तस्मिन् प्र-वरः शत्रुर् हन्तव्यः संप-अरे मया ॥२१॥
 तं च गत्वा वधिर्ष्यामि यश्चैनम् उप-गच्छति ।
 १८] भविष्यन्ति द्विषन्तो नो^२ ये च तस्य पदाऽनु-गाः ॥२२॥
 शाखा-भृगाणां सम-अरे शरीरैः पश्य भू-तलम् ।
 १९] वायुना कर्णि-कौराणां वनम् उन्नै-मथितं यथा ॥२३॥
 इत्यार्षे रौमायणे सुन्दर-काण्डे विरूपाक्षे-वाक्यं नाम चतुरशीतितमः सर्गः ॥८४॥

१. फ-उद्भृतं । रा-उद्भूतभू० । ल१-तद्भृतं । २. फ प्र ब ल१ ल२-अ-रणसंमर्दजं । च रा-रणसंमर्दनं । म ल१-रणमर्दजं । ३. रा-ध्यातु । ४. च-हताना ॥ ५. रा-शतशश् चास्त्रवि० । फ-०शः शस्त्रपीडिताः । ल१-०शः शस्त्रविक्षिताः । ६. अ-०परिक्षेपात् । फ च रा प्र ब म ल१ ल२-०परिक्षेपाः ॥ ७. आ च-०शरीरैः । ८. च रा-गताऽऽसुभिः । ९. ल१-भारान्तु । प्र म-भारान्ता । १०. फ-भू विरस्यास्तु । आ ल१-भूमितस्त्राशु । अ-भूमिरस्त्रासु ॥ ११. आ ल१-किंशुकाकारसन्निभाः । फ-०रसन्निभाः ॥ १२. च रा प्र ब म ल१ ल२-आदेशः । १३. रा प्र-०मानिना । १४. आ-शत्रुं रा प्र ब म ल१ ल२-शत्रुत्स । १५. रा प्र ब म ल१ ल२-हन्तव्यो । १६. फ अ-स मया रणे । रा प्र ब म ल१ ल२-रणे मया ॥ १७. फ अ-तत्र । १८. ल१-वधिष्यामि । १९. प्र-यच्चन-मनु० । अ रा ब ल२-यश्चैनमनु० । २०. फ-०तो मे । च प्र ब म ल१ अ-द्विषन्तोन्वे । रा-द्विषं ह्यन्वे ॥ २१. फ प्र ब-०सुगानां । २२. आ ब-पश्यताकुलम् । प्र-शरीरैराकुलम् । अ-महदाकुलम् । ल२-.....कुलम् । २३. रा-कर्णिकाराणां वसुन्मथितं ॥ २४. फ-रामायणे । २५. फ-राक्षस-मन्त्रो । ब-विभीषणवाक्यं । च रा प्र म ल१ ल२ अ-विरूपाक्षवाक्यं ॥

[वं-८४]= [पंचाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N]

धर्मे चाऽर्थे च कुशलो वीर्येण च समन्वृद्धैतः ।

१] अब्रवीन् मधुरं वाक्यम् इदं भूयो वि-भीषणः ॥१॥

यत् प्रियं च हितं चैव साधु-धर्मं च सर्व-शैः ।

२] कुर्युस् तन्न मन्त्रिणो वाक्यं मन्त्र्य-भाणा विशेष-तः ॥२॥

प्राऽऽप्य कार्यं गरीयम् तु नेतुर् वा गुण-सम्पदाम् ।^१

३] प्रियम् उत्-सृज्य वक्तव्यं हितम् एवेह^२ मन्त्रिणा ॥३॥

तव राजेन्द्र वि-स्तीर्णैर् गुणैर् वि-श्रंभ्यतां गतैः ।

४] इमम् अर्थं प्र-वक्ष्यामि हितं^३ बुद्ध्या परीऽऽक्षिप्तम् ॥४॥^२

इह धर्माऽर्थ-कामानाम् अवाऽऽप्तिः फलम् इच्छ्यते ।

५] तत्राऽर्थम् सह कामेन परीऽऽक्ष्यो धर्म-चक्षुषा ॥५॥

परि-त्यज्य हि यो धर्मम् अर्थम् अर्थाय पश्यति ।

६] कामं वां काम-लाभाऽर्थं न सं बुद्धि(ः)दे)षु बुद्धि-मान् ॥६॥

१. फ-तु । २. रा-समन्त्रिते ३. रा म-अब्रवीत् ॥ ४. फ-साधु-वचैव । च व म ल_१ ल_२-०साधु धर्म्यं । रा-०धु धर्म । म-०धु धर्मश् । ५. फ-सर्वतः । ६. च-कुर्युस् । म-ब्रूयुस्तत् । आ-उचुस् । ७. च-वक्ष्यमाणो । आ म-०माणे । ८. रा प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ९. च-कार्यग० । आ-कार्यशरीरं तु नेतुं । १०. फ-प्राप्तकार्यमभिन्नेषु सेतुं वा सर्व्वसम्पदाम् । प्र रा ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. रा ब अ-एव हि । १२. आ-नास्ति ॥ १३. फ-विप्रथितं मया । च-विश्रम्भतां । रा-विश्रम्भतां । ब म ल_१ ल_२-विश्रम्भतां । अ-विस्तीर्णतां । १४. म-हितं बुद्ध्या परीक्षिताम् ॥ १५. आ-अवा हि । च रा प्र ब म-अवाप्तुं । १६. फ-उच्यते । १७. आ-तत्त्वार्थः । फ-तत्रार्थाः । अ-तत्रार्थं । १८. आ-यदीक्ष्यो ॥ १९. आ-धर्म धर्मम् । रा-धर्म धर्मम् । २०. फ-च । २१. फ च प्र रा ब म-०लाभाय । २२. फ-मुत्त० ॥

- मन्त्रितो यो' बहु-विधो निम्-सारः सार-दर्शिभिः ।
 ७] अमात्यैर् मन्त्रिभिरै मन्त्रः सन्नि(नि) योगान् न शोभनः॥७॥
 परदाराऽभि-गमनं को धर्म इति वर्णयेत् ।
 ८] मति-मान् राज-शास्त्रेषु यथा-वैत कृत-निश्चयः ॥८॥
 र्यत् त्व इदं कथ्यते नां(रा)म-कृतं व्युत्थित-लक्षणम् ।
 ९] नाऽऽगः सं-लक्ष्यते रामे धर्म-व्युत्थित-लक्षणम् ॥९॥^१
 वने हि' वसते रामैः पितुर् निर्देश-वत्सलः ।
 N] यत् तद् अंस्य न सं-देहो धर्मो(मा)ऽव्युत्थित-लक्षणम् ॥१०॥^{१५}
 रक्षणं तांपसानां च क्षत्र-धर्मे स्थिताऽऽत्मना ।
 N] यत् कृतं शस्त्रम् आ-दाय तद् व्यक्तं धर्म-लक्षणम् ॥११॥^१
 दानं साम समुत्-सृज्य स(य)द् विक्रमम् ईर्हाऽऽस्थितः ।

१. आ अ-यं । २. अ-० बुद्धिभिः । ३. फ-मन्त्रितो मन्त्रः ।
 च-मन्त्रिभि मित्रैः । ४. आ-० योगान्तशो० । फ-० योगान्तसो० ॥ ५.
 फ-० भिमर्ष हि । अ-० भिमर्षेषु । ६. आ रा अ-धर्मम् । ७. आ-यथा
 च । ८. आ-त्वयेदं कथितं । ल_१-यद्विदं क० । अ-यदि त्व कथ्यसे । ९.
 फ-राजन् । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-रामे । अ-रामो । १०. म-० धर्मणम् ।
 ल_१-० लक्ष्मणम् । ११. फ-किं लक्ष्यते । १२. आ-अत्र संलक्ष्यते नाम
 धर्मस्वार्थस्तु लक्षणम् । म-अत्र किं लक्ष्यते नाम धर्माद्व्युत्थितलक्षणम् ।
 च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १३. ब-वसति रामो हि । १४. म-
 तत्तस्य । १५. आ-धर्मोऽभ्युषित० । १६. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥
 १७. आ-लक्षणन्ता० । च-रक्षणं क्षणं ता० । १८. फ-यत्र धर्मे । अ-
 क्षत्रिधर्मे । १९. आ अ-धृतात्मनां । फ-कृतात्मनां । ल_१-वृतात्मनाम् ।
 २०. च-शस्त्रमदाय । ब-शास्त्रम् । २१. ल_२-अत आरम्भ ' धर्माद्विचलितः
 कथम् ' इत्यन्तः पाठो नास्ति । २२. रा-दान नाम । ब-दान साम । म-
 दैन्यं राम । २३. आ-यदि धर्मम् । म-य,(स) दि धर्मम् । २४.
 च-इह स्थितः । रा-इति स्थितः । प्र ल_१-इति स्थितिः । ब-इति
 स्थिति । म-इहाऽऽस्थितः (इति स्थितिः) ।

- N] व्यक्तम् एतत् परं तस्य रामस्याऽऽकैव्य-लक्षणम् ॥१२॥^१
 यन् निदर्शन-भूतं च धर्मिष्ठानां महाऽऽत्मनाम् ।
 N] सु-लभं तद् भ्रुवं लोके गुण-जातं महाऽऽत्मसु ॥१३॥^२
 यदा च भवनाद् रामश् चाप-पाणिर् विनिर्-गतः ।
 १०] क्षत्रम् एवाऽभि-सन्धाय धर्माद् वि-चलितः क्रथम् ॥१४॥^३
 यदि किञ्चित् व्यति-क्रान्तं भवेद् रामस्य चेद् इह ।
 ११] किं जातु कस्य दोषोऽपि न भवेद् वन-वासिनः ॥१५॥^४
 यथा हि बल-वानै कश्चिद् आ-हारानै वि-गुणानै अपि ।
 १२] भुक्तौ जरयते तद्-वद् रामः पाप-प्रणार्शनः ॥१६॥^५
 एवं कृष्यं ममै मंतं यद् रामः स्व-परिग्रहम् ।
 ३] प्राऽऽप्नुयाद् गुण-सम्पन्नम् त्वाम् अवाऽऽप्य महा-बलम् १७
 तत्र हेतुः प्र-दाने च सु-महान् प्रीति-वर्द्धनः ।

१. रा-पदं । २. फ व प्र-रामस्य क्ले० । ३. अ-नास्ति ॥
 ४. प्र च रा ब ल_१ म-०भूतश्च । म-निदर्शभूतं (तश्) ।
 ५. फ-सुलभं । ६. अ-च ध्रुवं । ७. फ-महत्सु च । ८. प्र च रा ब-
 ध्रुवं लोके गुणीजातः सुलभश्च महात्मसु ॥ ल_१-ध्रुवं लोके गुणे जातः
 सुलभश्च महात्मसु । म-ध्रुवं लोके गुणजातं सुलभश्च महात्मसु ॥
 ९. ब-यत्तु । १०. प्र-भजेद् ॥ ११. फ-कियान् वा तस्य । च-
 कियां सुतस्य । रा ब प्र म ल_१-कियासु तस्य । १२. ल_२-दोषो हि ॥
 १३. म-बलवानाग्निर् । १४. फ.-आहाराद्० । १५. आ-
 निगुणान् । १६. फ-भुक्ता हि जरयेत् । रा-भुक्ता जास्यते । १७ फ
 ल_२-प्रनाशनः ॥ १८. आ अ-कृत्वा । १९. अ-सुमतं स । २०.
 प्र ल, ल_२ अ-स्वं परि० । २१. आ ल_१-०सम्पत् । रा-०सम्पन्न ।
 प्र ब ल_२ अ-०सम्पन्नं । २२. आ रा प्र ब ल_२ अ-०बलः ॥ ल_१-
 ०मतिम् । २३. प्र-हर्तुः । २४. फ-प्रसादे च । च म रा ब प्र- प्रदानेन ।

N] यन्न सा व्युत्-थिता सीता त्वाम् अवाऽऽप्य महा-मतिम् ॥१८॥

पितुर् वा वचनाद् धर्म्याद् वन-वासम् उपाऽऽगतैः ।^१

N] वशम् अभ्या-गतश् चेति रामः सीताम् इहाऽर्हति ॥१९॥

त्वाम् अवाऽऽप्य गुणैर् युक्तं को हि न प्राऽऽप्नुयाद् गुणान् ।

१४] 'त्वं तु प्रीति-करो राजन् गुण-हीनेऽपि सज्ज-जनः ॥२०॥

कार्यम् आत्माऽनु-रूपं वा धर्मो वा यदि रक्ष्यते ।

१५] त्वत्-प्रसादाच्च ह्युभां सीतां राजन् मोक्षुर्म इहाऽर्हसि ।

N] सामान्येऽपि जये वाऽपि न युद्धं तेन ते क्षमम् ॥^{२०} २१॥

हेत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं

नाम पंचाशीतितमः सर्गः ॥८५॥

१. आ-यत्र सा व्यु० । च-यत्नमाव्यु० । रा ब-यत्र साम्यु० । अ-यत्र साक्षे स्थिता । २. फ-यत्र सोथ हि तां सीतामवाप्य स महामतिः । ३. ल_१-नास्ति । ४. रा-वचनाधर्माद् । आ-०द् धर्माद् । ५. रा-उपागता ? । ६. फ-पितुर्वचनधर्माच्च वनवासमुपागतः । ७. आ-अभ्यागतां वेत्ति । च-अभ्यागतो वेत्ति । रा-अभ्यगतश् । ८. म-इहाऽर्हसि ॥ ९. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-गुणम् । १० प्र-तं । ११. रा ब अ-०हीनोपि । १२. फ-सज्जने ॥ १३. रा प्र ब ल_१ ल_२-चेद् । १४. आ प्र ब ल_१ ल_२-रक्षितः । रा-रक्षताः । १५. फ-०प्रसादात्तु तां । च रा प्र म ल_१ ल_२-०च्च ह्युभा सीता । १६. प्र रा म ल_१ ल_२-मोक्षम् । १७. रा प्र म ल_१ ल_२-इहाऽर्हति । १८. अ-सामान्ये विजये वापि । प्र-सामान्य-विजये वापि । रा ब म ल_१ ल_२-सामान्ये विजये चापि ते । १९. प्र-न च ते क्षणम् । रा ब म ल_१ ल_२-न ते क्षमम् । आ-तेन मे क्षमम् । २०. च-सामान्ये विजये चापि... ..त्वं तेन मे क्षमम् । फ-नास्ति ॥ २१. आ-आर्षेय रा० । ल_२-नास्ति ॥

[वं-N= [षडशीतितमः सर्गः] =[दा-१५]

बृहस्पतेस् तुल्य-मतेस् तंतस् तन्

नि-शम्य वाक्यं तु वि-भीषणस्य

इदं बभाषे वचनं महाऽऽत्मा

तस्मिन् तदा नैर्ऋत-राज-पुत्रः ॥१॥ [१

इदं 'हि ते' तात कनिष्ठ वाक्यं

धर्माऽन्व-इतं चैवं सु-नीतिमंच च ।

अस्मिन् कुले नाम कथं सु-जातं

त्वंम ईदृशं व्या-हरंसि प्र-गंलभम् ॥२॥ [२

सत्त्वेन वीर्येण परा-क्रमेण

'शौर्येण धैर्येण च तेजसा च ।

एकः कुलेऽस्मिन् पुरुषो हि धीमान्

जौतस् तु नस् तात कनिष्ठ एव ॥३॥ [३

किं नाम तौ^६ पार्थिव-राज-पुत्राव्

अस्माकम् 'एकेन निशा-चरेण ।

१. फ म-तु तस्य । च-त्वतस्तन् । प्र रा ब ल_१ ल_२-तदस्य । अ-
ततस्तु । २. अ-हि । ३. रा ब म ल_१-नैवृत्त० ल_२-नैवृत्त० ॥ ४. आ-
नास्ति । ५. च-आतुर् । ६. म-नैव । ७. रा-तु नीतिवश्च । आ-०तिवश्च ।
८. म- ना(रा)म । ९. फ अ-नु जातः । प्र च रा ब म ल_१ ल_२-सुजातः ।
१०. च-स्वदृशं । ११. फ-व्याहरसे । रा-व्याहरशि । १२. आ च रा-
प्रगल्भः ॥ १३. फ-शौर्येण । १४. प्र-धमेण । १५. फ-
यत्तस् ॥ १६. आ-चेव । प्र रा ब ल_२ ल_२-तव । च-नास्ति ।
१७. आ-एतौ न ।

सु-प्राकृतेनाऽपि रंणे प्र-सैह्यौ
 प्रशंससि त्वं सु-महा-गुणेषु ॥४॥ [४
 त्रि-लोक-राजो ननु देव-राजः
 शत-क्रतुर भूमि-तले नि-विष्टः ।
 भयाऽर्दिते(ता)श् चाऽपि दिशः प्र-पद्भान्
 मर्त-तेजसा देव-गणाश् च सर्वे ॥५॥ [५
 ऐरावणो वि-स्वरमै उर्न-नदंश् च
 नि-पातितो भूमि-तले मया सः ।
 वि-कृष्ये दन्तं हि मयाऽस्यै भूयो
 वि-त्रासिर्ता देव-गणाः समस्ताः ॥६॥ [६
 सोऽहं सुराणाम् अपि दर्प-हेन्ता
 दैत्योत्तमानाम् अपि शोक-हेर्ता ।

१. आ ल, अ-सप्रा० । २. ल_२-नास्ति । ३. आ अ-प्रसङ्ग ।
 फ-अतिशक्त्यौ । ल_१-विशङ्कौ । ल_२-प्रसङ्गो । ४. अ-नु महा० । ५. रा-
 प्रशंसितुमसुमहागुणेषु ॥ ६. रा-०राज । ७. फ-किं लोकनाथोऽतिमहाबलश्च ।
 ८. च-मया सः । रा-निरिष्टः । प्र-विशिष्टः । ९. रा ल_१-भयादितश् चा० ।
 ब-तयार्दितश् चा० । म-भयार्दितश्चादिशः । १०. रा ल_१-प्रसङ्गो । आ ब-
 प्रपद्भान् । ल_२-प्रपद्भौ । ११. अ-यत् ॥ १२. फ-ऐरावतो । प्र-
 प्र-ऐरावणो । १३. रा अ-विश्वरम् । प्र-विश्वरिम् । १४. फ-उन्मदंश् ।
 १५. ल_१-विकृष्टदन्तं । फ-०ष्य दन्तश्च । १६. आ फ ल_२ अ-
 मया स । १७. प्र रा ब म ल_१ ल_२-भूमौ । अ-कुम्भं । १८. अ-
 ०सितो देवगणै । १९. फ-समेताः । अ-समेत । २०. रा ब
 ल_२ ल_१-दर्पहर्ता । अ-सर्वहन्ता । २१. प्र-दैत्योत्तमानाम् । ल_१-दैत्ये तु
 मानाम् । २२. फ ल_१-शोकहन्ता ।

कथं न हन्यां तरसा प्र-सह्य
 मनुष्य-योनी किमु तौ रणाऽग्रे ॥७॥ [७
 अथेन्द्र-कल्पस्य महा-रथस्य
 महौजसम् तद्-वचनं नि-शम्य ।
 ततो बभाषे वचनं महार्थं
 वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ॥८॥ [८
 न तौत मन्त्रे तव शक्तिर् अस्ति
 बालम् त्वम् अद्याऽप्यै विपक्व-बुद्धिः ।
 तस्मात् त्वयेहाऽऽत्म-विनाशनाय
 वचोऽर्थ-हीनं बहु विप्र-लुं(ल)प्तम् ॥९॥ [९
 पुत्र-प्रवादाद् अंसि रावणस्य
 त्वम् अस्य जातः स्वयम् एव शत्रुः ।
 यंस्येदृशं राघव-तो वि-नाशं
 निशम्ये-मानं ह्यनु-मन्यसेऽद्य ॥१०॥ [१०
 त्वम् एव वध्यश् च सुदुर्-मतिश् च
 स चाऽपि वध्यो य इहोऽऽनयेत् त्वाम् ।

१. प्र ल_२-कर्ता (हर्ता) । २. च रा ब म ल_१ प्र ल_२-प्रगृह्य ।
 ३. रा-०व्ययो न ॥ ४. अ-महारथस । ल_२-महोजसम् ॥ ५. फ-नाम ।
 ६. आ फ-अद्यापि विपक्व० । प्र च रा ब म ल_२-अद्यापि न
 पक्व० । ७. फ-बहु विप्रलंभम् । अ-बहुधा प्रलुप्तं ॥ ८. फ-पुत्र प्रमादाद् । च-
 ०प्रवादास्त्वसि० । प्र व ल_१ ल_२- प्रवादस्त्वसि । रा-पुत्र प्रसवाद्वादस्त्वसि ।
 ९. अ-एव । १०. फ-यदिदृशं । ११. प्र-राघव ते । १२. ब-
 निशम्य सारं । अ-०मानः । १३. फ-०न हि पश्यसे वै ।
 अ-स तु म० । ल_२-०मन्यतेऽद्य ॥ १४. म-सुदुर्मति । १५. अ-
 ०नयत् । १६. ब-स्वम् ।

बालं दृढं साहसिकं च भूयः
 प्र-वेशयेच्च चाऽविदितं समीपे ॥११॥ [११
 स मूढ-कल्पो वि-नयाद् अपेतसं
 तीक्ष्णं-स्वभावोऽल्प-मतिर् दुर्-आत्मा ।
 भीरुं च माम् अद्य सुदुर्-मतिं च
 त्वम् इन्द्र-जिद् बाल-तया ब्रवीषि ॥१२॥ [१२
 को ब्रह्म-दण्ड-प्रतिमान् सु-वेगान्
 अर्चिष्मद्-उल्काऽनल-सन्निकाशान्
 सहेतं बाणान् यम-दण्ड-कल्पान्
 सम-ईक्ष्य मुक्तान् युधि राघवेण ॥१३॥ [१३
 प्र-गृह्य रत्नानि स-भूषणानि
 वासांसि मुग्ध्यासि(?)नि मंणींश् च दिव्यान् ।
 सीतां तु रामाय नि-वेद्य देवीं
 वसेम लंकाऽधि-प वीत-शोकः ॥^{२३}१४॥ [१४

इत्यार्षे रौमायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-वाक्यं नाम षडशीतितमः सर्गः ॥८६॥

१. अ-सदा । २. फ-प्रवेशितं । रा प्र ब म-प्रवेशयेद् । ल_१ ल_२ म
 अ-प्रवेशयित्वा । ३. रा-वा विहितं । प्र ब म-वा विदितं ॥ म ल_१ ल_२ अ-
 विदितं ॥ ४. आ-विभवादपे० । ५. अ-क्रुद्ध० । ६. आ-महात्मा ।
 ७. रा-भीमं । ८. रा प्र ब म ल_१ ल_२-समासाद्य । च अ-मासाद्य ।
 आ-नामाद्य । ९. प्र म ल_१-व । १०. ल_२-बाल तथा ११. आ-ब्रवीहि ।
 ल_२-ब्रवीषि ॥ १२. ल_१-क्रोदण्डवेगप्रतिमान् । १३. फ च-स वेगान् । १४.
 आ-अर्चिष्मतोत्कानल० । ब म ल_१ ल_२-अर्चिष्मदुत्कानलसन्निभांश्च । च-
 अर्चिष्मतोत्कानलसन्निभांश्च । १५. अ-वहेत् । १६. आ-मुक्ता । प्र अ-
 युक्तान् ॥ १७. च-गृह्य १८. च-सुभू० । म-भूषणानि । १९. फ अ-
 दिव्यानि । च-मुग्ध्याणि । प्र रा म ल_१ ल_२-पुष्पाणि । २०. ल_२-
 सलींश् । २१. फ अ-मुख्यान् । २२. अ-शोकः । २३. अतः परमधिकः पाठः-
 म-अतोऽन्यथा क्रियमाणैर्विरुद्धं द्रक्ष्यन्ति ते ये न मंस्यन्ति युद्धम् ॥
 २४. ल_२-इति सु० ॥

[वं-N]= [सप्ताऽशीतितमः सर्गः] =[दा-१४]

सं-क्रुद्धास् ते ततस् तत्र बहवः प्रिय-वादिनः ।

उच्य-मानास्तु बहु-शश् चुंकुद्युः सह-रावणाः ॥१॥ [N

शेषाश् चाऽन्ये प्र-जहसुर भृशम् अन्ये नि-शैश्वसुः ।

सम्-ईक्ष्याऽन्योऽन्यम् आ-यँस्ताश् चखादुर् दशनान्य् अपि [N

तस्मिंस् तथोक्ते वचने मेहा-पार्श्वः प्रताप-वान् ।

शिरंस्य् अञ्जलिम् आ-धाय रावणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [N

'धर्मं काम-फलं विद्धि तथा शत्रु-विनाशिनम् ।

इन्द्रियाऽर्थोप-भोगो हि कौमः सत्य-परैः क्रम ॥४॥] N

शब्द-गन्ध-रस-स्पर्शा रूपाणि वि-विधानि च ।

भक्ष्यं भोज्यम् अभि-प्रेतम् 'उचितं मनसस् तथा ॥५॥ [N

एतन् मूलं त्रि-वर्गस्य भवेद् रौत्तस-पुंगव ।

१. फ-०मानाश्च । २. प्र रा म ल_१-चक्रुद्युः ॥ ३. फ च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रोषाच् । रा-रोषा । ४-प्रजकृत्व भृशम् । ल_१-प्रजसुत्भृशम् । ५. फ च ब ल_२ अ-विनेश्वसुः । रा-निशच्चसुः । ६. रा-न्योऽयम् । ७. आ-आयस्ताश्च दुर्द० फ-०श् चषदुर्दशनानपि । रा ब-०स्ता आखादन्दशनानपि । प्र म ल_२-०स्ता अखादन्दशनानपि । ल_१-०स्ता अदशन्दशनानपि । अ-मलस्य वभजुर्दशना अपि ॥ ८. आ-तस्मिन्यथोक्ते । ल_१-तस्मिन्मथोक्त्व० । ९. अ-सहापार्थः । १०. आ ल_२ अ-सिरस्य् । ११. फ रा प्र ब-आदाय ॥ १२. च-धर्म्यं का० । रा-धर्मकामं फलं । प्र-धर्मं कामं फलं । १३. अ-स्वरिवि० । प्र-०विनाशिनम् । १४. अ-०पभोगश्च । ल_१-०पलोभो हि । १५. आ म-रामः । १६. आ फ च रा प्र ल_२ अ-०पराक्रमः ॥ १७. आ-स्पर्शरू० । १८. आ-भक्ष्यभोज्यम् । १९. रा-उदर्दिणं ॥ २०. ल_१-त्रिवनस्य भवेद् रक्षस० ।

दाराश्चैवोदितो(ता) मूलं सुखाऽर्थम् अ-मितौजसः॥६[N
यः स्वैल्च् अपि वनं गत्वा दुर्गं व्याल-निषेवितम् ।
मैध्व आ-नीय न चाऽऽघ्नोति मन्ये तं मूढ-चेतंसम् ॥७॥ [N
अर्न-अन्ते तु ज्ञष-ग्राहे महा-जल-समागमे ।
सागराऽन्ते सु-नियंता सर्वा सुग्रीव-वाहिनी ॥८॥ [N
आ-गम्य दृष्ट-मुदिताः सर्वे वानर-यूथपाः ।
सं-स्थिता हि परे पारे दिनानि सु-बहून्च् अपि ॥९॥ [N
कुम्भ-कर्णं सहाऽस्मैभिः महेन्द्र-जितम् उद-तमम् ।
युद्धे वि-षहितुं शक्तम् स्वयं नाप्योमरेश्वरः ॥१०॥ [N
अन्तःपुर-विहारेषु गुह्येष्व् आम्र-वने(णे)षु च ।
चारु-वर्हिण-धुष्टेषु रमस्व सह सीतया ॥११॥ [N
वि-ज्ञाय तं महा-बुद्धिः कुपितं राक्षसेश्वरम् ।

१. आ फ-पान(दार)मेवादितो । च ब म रा प्र ल_१ ल_२-दानमेवोदितं ।
२. च-मुख्यार्थम् । अ-सुषाय त्वमि० । ३. रा-लल्वपवनं । ४. च-
दुर्गव्याड० । रा-दुर्गव्याल० । ५. आ-वध्वानीयत चायन्तं । च रा-०य न आघातं ।
ब ल_२-चाघातन् । प्र-चाघात । म ल_१-चाघातुर् । अ-चाघत्तन् । ६-
फ-तं मन्ये । ७. च-०चेतनम् ॥ ८. प्र रा म ल_२-हनुमत्प्रमुखा ग्राहा । ब
ल_२-हनुमत्प्रमुखं ग्राहा । च-०न्ते तु मखो?ग्राहा । आ-०षग्राह । ९. अ-०संगमे ।
१०. ब म ल_२-सागरान्तेषु नि० । च-सागरान्तेषु नियतां ॥ ११. प्र-
आगम्य । १२. आ-सुबहून्चया ॥ १३. रा ब प्र म-०स्माभित्सहेन्द्र० ।
१४. फ-युक्ते । १५. म-विषयि(हि)तुं । आ फ-विषहितुं । प्र-विषहितं ।
१६. फ-राक्षसपुंगव ॥ आ फ-नाप्यो महेश्वरः । म-नाप्यमहेश्वरः ।
अ-वै नाऽमरेश्वरः । १७. ल_१-०विहारे । १८. रा-गुरुष्व् । आ-गुह्येष्व् ।
१९. रा-०णजुष्टे च । प्र ब म ल_२-णजुष्टेषु । ल_१-चारुवर्हिण० । अ-णयुष्टेषु ॥
२०. रा-विज्ञापितं । २१. ल_२-०बुद्धिं । २२. ल_१-परमेश्वरम् ।

पेरमोद्-अग्रया वाचा वि-भीषणम् उवाच ह ॥१२॥ [N

न वि-भीषण राजानं परूषं वक्तुम् अर्हसि ।

क्रुद्धस् त्वं एवं महाऽऽत्मा वै दहेद् अग्निर् इवेर्नधनम् ॥१३॥ [N

स्त्री-रत्नम् अ-तुलं लब्धा(?)ब्धा) सीतां प्राण-सैमां कथम् ।

द्विषतेऽयं प्र-यच्छेत् ब्रुवन् दोषं न बुध्यसे ॥१४॥ [N

न तु सापत्न्यकं बाल्याच् छंक्रोषि परि-गूहितुम् ।

विब्रंस् ते मनसो दोषं ब्रुवन् एवं न बुध्यसे ॥१५॥ [N

कामस्य कामं पुर-तो वि-कारो

न त्व एषं वै सं-क्रमते शुभानाम् ।

न दृष्टे-संकल्पम् अंहो वि-कारं

शुद्धं क्षमाम राज्ञो नृप-सिद्धि-कामाः ॥१६॥ [N

१. च रा ब-पुनश्चोदग्रया ॥ २. रा ल_२-पुरुषं । ३. फ च रा प्र ब म-स्वेष । ४. फ-इवोद्धतः ॥ ५. ब-०समा । आ-द्विषतोऽयं प्र० । फ-द्विषते संप्राप्तुं चेति । ६. प्र च रा ब म ल_२-द्विषते संप्रयच्छेति । अ-द्विषतं यं प्रयच्छेति । ७. अ- ध्रुवं । ८. फ-दोषैर्न लिप्यसे ॥ ९. फ-न तु सापत्न्यकं । रा म प्र-ननु सापत्न्यकं । अ-न त्वं सापत्न्यकं । च ल_२-ननु सा० १०. आ-वाक्यायक्रोति । ल_१-वाक्या.....क्रोति । ११. फ-च निगूहितम् । च रा म-न विगूहितम् । प्र-न विगर्हितम् । ल_२-न विगर्हितम् । अ-विनिगूहितम् । १२. फ-विद्यस्तव मनोदोषो । प्र च-विद्यस्ते म० । रा-०स् ते मनषो । १३. रा-एनं । १४. ल_२-बुध्यते ॥ १५. ब-नास्ति ॥ १६. फ- क्षमां समाक्रम्य पुरा विकारो । च रा ब म ल_२-कामं समाक्रम्य पुरोधिकारो । प्र-कामं समाक्रम्य पुरोपकारो । ल_१-कामं समाक्रम्य पुरोपकारो । अ-कामं समाक्रम्य तु वै विकारो । १७. रा ब म ल_१ ल_२-नन्वेष । १८. अ-शुभाननम् । १९. फ-दुसङ्कल्पम् । प्र च ब ल_१-दृष्ट सं० । रा-दृष्ट० ? । म ल_२-दृष्ट (दृष्ट) । २०. फ अ-अथो । २१. च ल_१-विकारो । प्र ब म ल_२-विकारः । अ-विशुद्धम् । २२. फ-बुद्धं । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-वास्ति । २३. फ-क्षमा च ॥

एवं च राजा बलवान् नृ-शंसम्
 अर्न-आर्यकर्म क्षमते न विद्मः ।
 कस्मान् न ते सन्नि-पतन्ति दण्डां
 शिताश् शरीरे नि-पतन्ति बाणाः ॥१७॥ [N
 स एवमं उक्तो न शशाक किञ्चिद्
 वि-भीषणो वक्तुम् अंतीऽव कोपात् ।
 प्रियस् तु^१ तस्याऽनु-चरो महाऽऽत्मा
 हरो महा-पार्श्वम् उवाच वीरः ॥१८॥ [N
 न ते महा-पार्श्व जिजीविषोऽस्ति
 यो रावणाऽनन्तर-जे नि-कामम् ।
 वि-भीषणे वा परुषं ब्रवीषि
 राज्ञस् तथोऽर्थास् तरसा नि-हंसि ॥१९॥ [N

१. आ-हि । २. आ-मघवा । अ-०मथवा । ३. अ-नृशंसा ।
 ४. आ-आर्य हि कर्म । म-अयं विकर्म । फ-अनार्य धर्म । ५. आ-
 क्षमतां हि । फ-अ-क्षमतां न । म-क्षमते विद्मः । ६. फ-म-तस्मान् ।
 ७. फ-अ-सन्निपद(त)न्ति दण्डान्(ः) । ८. अ-शरीरेण पतन्ति । फ-
 शरीरे पतन्ति । ९. रा च प्र ब ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १०. फ-एव शक्तो ।
 ११. च-इतीव । १२. अ-प्रियश्च । १३. च-महापार्श्वं सुवाच ॥
 १४. आ-०षास्ते । १५. अ-यद् । १६. च-रावणमन्तरुवे ? । रा-
 रावणं । प्र ब ल_१ ल_२-रावणं वीक्ष्य च । { ७. अ-विकारम् । प्र ब
 ल_१ ल_२-निर्विकारम् । १८. प्र ब राल_१ ल_२-विभीषणं । अ-
 विभीषणो । १९. आ-च-वाक्यरुषं । अ-वाक्यरुषं । म-वै परुषं ।
 २०. आ-प्रवीषि । २१. रा ल_१-धियं च राज्ञास् । प्र ब म ल_२-
 धियं च राज्ञस् । फ-तथार्थं । २२. रा ल_१-न हंसि ॥

इदं सु-नीतं कुरुते न चेति'

ब्रुवन्ति तैस्याऽर्थ-पुरो(?परा) हितानि ।^३

प्र-चोदितांश् चाऽपि कृते तु मन्त्रे

त्वया महा-पार्श्व न कुत्सनीयाः ॥२०॥ [N

न चेद् इहाऽर्नु-प्रियम् एव वाक्यं

न चेद् अयं राज-हितार्थे मन्त्रः ।

स्त्रियश् च राज्ञो जड-पंगुकांश् च

सं-पृच्छ तांस् तादृशश् चैव मूढान् ॥' २१॥ [N

श्रुत्वा हरस्येन्द्र-जितस् तथैदं

तथो महोपार्श्व-वचः सु-रूक्षम् ।

वि-भीषणो राक्षस-राज-पुत्रम्

उवाच वाक्यं हितम् अर्थ-वचं च ॥२२॥ [N

१. फ च रा ल_२ अ-वेति । २. ल_२-ब्रुवन्ति । फ-नास्ति । ३. तस्यार्थसिद्धयर्थं पुरोहिताश्च । च म अ-ब्रुवन्ति तस्यार्थपुरो पुरोहिताश्च । रा प्र ब ल_१ ल_२-तस्याथ पुरोहिताश्च । ४. फ-प्रचोदितः सोपि । ५. ल_१-कृतोपि । फ प्र व म रा ल_२-कृतोपि । ६. ब ल_१-मन्त्रो । ७. आ-नीयम् । फ च ल_१-नीयः ॥ ८. अ-इहास्य प्रियम् । ९. च-हिता ये । १०. ब म-जडपंगु० । आ-पंगुकाश्च । प्र ल_२-जडपंगुकांश्च । ल_१-नरूपंगुकांश्च । ११. फ-संपृच्छतां तादृश सैव मूढान् । च ब म-संपृच्छ वै तादृशमेव मूढान् । रा-संपृच्छथ वै तादृशमेव मूढान् । प्र-संपृच्छ चेतादृशमेव मूढान् । अ-संपृच्छ वैतादृशश्चैव मूढान् । ल_२-संपृच्छवेस्तादृशमेव मूढान् । फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-समाप्तः सर्गः ॥ १२. आ-हरश्चेन्द्रजितस्तथैदं । १३. च रा फ-तस् तथैदं । १४. च-तथा वाक्य महा० । १५. अ च-सरूक्षम् । फ-सरूपम् । ल_२-सुरूपम् । १६. अ-राक्षसराजम् । फ च रा प्र ब-राजराजम् । ल_१-राक्षस-राजमेवम् । १७. फ-अर्थवेच्च ।

न हिंसतो धर्म-परान् मनुष्यान्
 कामाऽऽत्मनः क्रोध-वशाऽनु-गस्यै ।
 जना नरेन्द्रस्य चिरं संकाशे
 वसंत्यै अ-न्तोये सरसीज्व हंसाः ॥२३॥ [N
 अ-धर्मशीलं पितरो द्विषन्ति
 ह्य एवं विधस्याऽस्ति कुतोऽर्थ-सिद्धिः ।
 त्यजन्ति मित्राणि तथैव बान्धवा
 नृपं संदोग्रं ह्यं अ-समीक्ष्यं-कारिणम् ॥२४॥ [N
 अ-दूषकस्याऽन-अपरोधिन्श् च
 भौर्या हृता तत्र किम् एव साधु ।
 सीतां प्र-मोदेन निर-अर्थकेन
 लंका सहाऽस्माभिर् इवाऽभ्यु-उपैति ॥' २५॥ N
 वृत्तोरु-बाहूऽत्तर-भोग-राशिं
 चिन्ता-विषं तीव्र-विपाक-तीक्ष्णम् ।

१. आ-हि सतो । प्र च ब ल_१ ल_२-हिंसते । अ-हिंसन्तो ।
 २. रा प्र ब ल_१-किमात्मनः । ३. रा ल_१-०गम्य । ४. आ-सकासे ।
 च-शकासे । ५. फ-वसंत्य् ॥ ६. रा-०सीलं । ७. आ-पितरौ । च-पिगे ।
 ८. फ-तथैव । ९. प्र ब म ल_२ अ-मदोग्रं । १०. च रा प्र ब म ल_२-
 त्वसमीक्ष्य० ॥ ११. प्र ब म ल_१ ल_२-०नपकारिणश्च । १२. ल_२-
 जाया । १३. आ-साधुः । १४. फ म-सीतां प्रदाने । च रा ल_२ अ-
 सीताप्रसादेन । प्र ब ल_१-सीताप्रसादेन । १५. फ-इह व्यपैति । च-
 इहाभ्युपैति । म-अव्यपैति । अ-इहाव्यपैति । १६. प्र ब रा ल_२-
 लङ्का विनाशं सहसाभ्युपैति । म-लङ्का विनाशं सहसाभ्युपैति ॥
 १७. फ-वृत्तो न बाहूँत्तर० । च-वृत्तो तु बाहूँत्तरभोगवासं । प्र रा
 ब ल_१ ल_२-वृत्तोरुबाहूँत्तरभोगवासं । आ-०भोगराशिः । १८
 फ अ-वृष्टम् ।

दशांऽगुलाऽनेक-विषाऽति-कायं'

सीता-महाऽहिं वैदने स्पृशेत् कैंः ॥२६॥ [२
पुरा हिं किञ्चिद् भवने महत् ते'

ब्रह्माऽसुराणां भयं 'एति किञ्चित् ।

पुरा 'पुरीं इन्ति चं ब्रह्म-वैदः

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२७॥ [N

पुरा पुरीं 'तां संमभि-द्रवन्ति

बली-मुखा वानर-यूथ-पालाः ।

सुपर्ण-संघी इव निष्-पतन्ति

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२८॥^{१८} [N

पुरा वनौको-निवहाः पुरीं ते^{१९}

प्र-विश्य वीरास् तरसा हरन्ति ।

सिंहा वने क्षुद्र-मृगान् इवाऽऽद्य

प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥२९॥^{२२} [N

१. फ-वशं गतास्तेन सुखातिकालं(यं) । च-दशांगुलस्तेन मुखातिषा कायं । प्र रा ब म ल_२ अ-दशांगुलानेकमुखातिकायं ।
२. फ-०-नहार्हि । च प्र ब ल_१ ल_२-भीतो म० । रा-सीते म० ।
३. फ प्र-वदनं । रा-ववने । ४. च ब ल_२ अ-स्पृशे । ५. आ अ-कः । ६. म-पुराह । ७. च प्र ब म ल_१ ल_२-कश्चिद् ।
८. आ म-महर्षिः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-महात्मा । ९. रा च ब म ल_१ अ-महासु० । प्र ल_२-सुरासु० । १०. फ-स्वयमेव । प्र-भयमेव । ११. आ रा-पुरो । १२. अ-न । १३. प्र-विप्रवादः । रा-ब्रह्म । १४. रा-पप्रच्छ ॥ १५. फ च अ-भीमामभि० । प्र च म ल_२-भीम-सुप० । १६. फ-सुवर्णसिंहा । १७. फ-निपतन्तः । प्र च म ल_२ अ-निष्पतन्तः । १८. रा ब ल_१-नास्ति ॥ १९. फ-पुरं ते । म-पुरीम् । २०. फ-न हरन्ति । २१. फ-कुब० । २२. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥

राम-प्रियां-ग्राहम् इषूऽग्र-कूर्म्मं
 चापांऽम्भसं वानर-वीर-मत्स्यम् ।
 सुग्रीव-नक्रं ह्य उदधिं हरीणां
 को जीवितौऽर्थी प्र-विशेद् अ-मूढः ॥३०॥ [N
 पुरा कपीऽन्द्रोऽग्र-बलाहकेन
 रामे (१ः) प्रहाराऽशनि-वैद्युतेन ।
 न शैल-वर्षेण नि-हन्ति यावत्
 प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३१॥ [N
 पुरा न यां वन् महता बलेन
 नौभिः पुत्रैश्च चाऽर्णवम् अ-प्रमेयम् ।
 तरन्ति सुग्रीव-मुखो ह्यै अ-मूढाः
 प्र-यच्छ रामाय विदेह-पुत्रीम् ॥३२॥ [N
 एवं न यां वत् समभि-द्रवन्ति
 बली-मुखोः पर्वत-कूट-मात्राः ।
 दंष्ट्रांऽऽयुधाश्चैव नखाऽऽयुधाश्चैव
 प्र-दीयतां राज-सुताय सीतां ॥३३॥ [३

१. आ ब-० प्रियां ग्राहम् । २. आ-चापद्रुमं । ३. प्र-
 जीवितार्थी । ४. फ-प्रविशेद्विमूढः । रा-प्रविशेतेति मूढः ॥ ५. आ-
 रागप्र० । ६. च रा म ल, प्र ल-दाशरथाय । म-तावत् ।
 ७. प्र ल-भैथिली । ८. ब-नास्ति ॥ ९. अ-पुरा । १०. रा-
 यावन म० । ११. अ-नौभिः पुत्रैः सागरमप्रसङ्गं । १२. फ-०सखा ।
 अ-०सुखा । १३. फ-ह्यमूलाः । प्र रा ब म ल, ल-हि योधाः ।
 अ-हरीन्द्राः । १४. रा-प्रयक्ष । १५. फ-नास्ति ॥ १६. रा ब ल, ल-
 अ-पुरा । १७. च-त्वयावत् । १८. ल, ०-मुखः । १९. प्र ब म-
 ०कूटमात्राः । २०. आ म-दंष्ट्या० । रा च ब-दंष्ट्या० (दंष्ट्रा) ।
 २१. म-चा । २२. प्र-सीतां ॥

भिक्ष्वा न यावत् प्र-विशन्ति देहं
 प्राणाऽन्तकास् तेषानि-तुल्य-वेगाः ।
 शिताः शरा राघव-विप्रयुक्ताः ॥
 प्र-दीयतां राज-सुतार्यं सीतां ॥३४॥ [५
 यदा भवान् द्रक्ष्यति वानरेन्द्रैर्
 अनीक-र्मध्यं प्रवि-कीर्यमाणर्म ।
 दिशो द्रवन्तं हत-योधे-नाथं
 तदा भवान् वाक्यम् इदं स्मरिष्यति ॥३५॥ [N
 सहस्र-शीर्षस्यं महोरगस्यं
 भोगेन' भीमस्य महा-विषस्य ।
 बलं परि-क्षिप्तं इदं भवन्तो
 नृपं च पापात् परि-मोचयन्तु ॥३६॥ [N
 न कुम्भकर्णेन्द्र-जितौ हि वीरौ
 कुतो महापार्श्व-महोदरौ च ।
 आ-र्धवतां दाशरथेश शराणां
 वेगं सम-अर्था मनसाऽपि सोढुम् ॥ ३७॥ [६

१. आ-प्रविशति । २. फ च ल_१ म-प्राणातिकास् । ३. प्र
 च-शिराः । ४. आ-०दिप्रयुक्ताः । प्र च ल_२-विप्रयुक्ताः । ५. रा-
 पादस्याऽस्य स्थाने “दिशो द्रवन्ति हरियोधनाथं” इत्येवं पठति । ६.
 रा प्र ष म ल_१ ल_२-दाशरथाय । ७. म-मैथिली । प्र-सीतां ॥
 ८. च-अनीकमध्यनुप्रकीर्य । ल_२-०ध्यप्रकीर्य० । फ रा म-प्रविकीर्णमा-
 णम् । ९. रा-हर(रि)यो० म-०योधनागं (यं) ॥ १०. च-०सहस्रशीर्षम० ।
 ११. च-भोगैरभी० । १२. अ-परिक्षि.....मिदं । १३. प्र-शापात् ।
 १४. फ-०मोचयन्ति ॥ १५. च-वा । १६. प्र-आवाधवं ।
 च व-आधावति । रा-अभावतां । १७. फ-वेगं समर्था
 समरे विषोढुम् ॥

जीवनं सं रामो न वि-मोक्ष्यते त्वां

सर्वैः सुँ-गुप्तं ह्य अथवाँ मरुद्भिः ।

न वासवस्यांऽर्क-गतं न मृत्योः

न चाऽप्य् अपाम् अन्तर् अनु-प्रविष्टम् ॥३८॥[७

मोक्षस् तु रामाद् भवतां भवेन्न न

प्र-हस्त सर्वैर् अपि राक्षसेन्द्रैः ।

कथं भवेद् अस्य वि-शारदस्य

महाऽर्णवं तर्तुम् अ-शक्यम् अस्य ॥३९॥[१२

धर्म-प्रधानः स महानं बृंहच्च-छीर

इक्ष्वाकु-वंश-प्रभवो महाऽऽत्मा ।

प्र-हस्त देवोऽपि तर्था-विधस्य

कृत्ये षु(१सु-)-जातस्य भवन्त्य् अ-योग्याः ॥४०॥[१३

१. च-जीवस्स । ल_२-जीवन्हि । २. फ-विमोक्षयति । च-विमोक्षते । ३. च-प्रगुप्तं त्वथवा । प्र रा ब म ल_१-०सं त्वथवा । ४. रा-०गतो । ५. फ-नास्ति । ६. आ-न चाप्यसंवाधमनिप्रवेष्टुम् । च-न चाप्यपामन्तमभिप्रविष्टम् । म-न चाप्यपां भर्तुरनुप्रविष्टम् । अ-न चापि पातालमभिप्रविष्टम् । फ-नास्ति ॥ ७. आ-भवेत्तु । प्र ल_२-भवेन्नो । ८. फ प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-अर्थविशा० । च-अस्य विशारदस्या । ९. अ-महा.....मशक्यमस्य ॥ १०. आ फ ब-सुमहान् । च-स महा जु । अ-सुमहन् । ११. फ रा ब-महच्छीर । १२. आ-देव हि । प्र रा ब म ल_२-देवा हि । फ-देवाः पि त० । अत्र सन्धिरार्धः द्र० । १३. अ-कृत्ये स । १४. प्र च रा ल_१ ल_२-कृत्येषु जातेषु भवन्ति योग्याः । ब-कृत्येषु जात्येषु भवन्ति योग्याः । म-कृत्येषु भवन्ति (न्य) योग्याः । आ-कृत्यं भवत्ययोग्याः ॥

तीक्ष्णा न यावत् तव पङ्क-पत्रा
 दुरो-धरा राघव-विप्रयुक्तौः ।
 भित्त्वा शरीरं प्र-विशन्ति बाणाः^१
 प्र-हस्त तेनेह वि-कैथसे त्वम् ॥४१॥ [१४
 न रावणो नाऽपि महोदरोऽयं
 न कुम्भ-कैर्णोऽपि न चाऽति-कायः ।
 नै चेन्द्र-जिद् दाशरथिं प्र-सेदुं
 शक्तांः स्थितं शक्र-सैम-प्रभावम् ॥४२॥ [१५
 अयं कैथं काम-वशोऽभिपन्नो
 मित्रैर् अमित्रै-प्रतिमैर् भवद्भिः ।
 अर्ध्या-सितो राक्षस-लालनोऽर्थ
 तीक्ष्णः प्रकृत्यो ह्य अ-समीक्ष्यकारी ॥४३॥ [१७

१. आ-यावन्न कंकत्रा । याव त कंकत्रा । ल_१-यावन्न कंकपुत्रा ।
 २. फ प्र रा ब म ल_१-दुरासदा । ३. फ-०बाहुमुक्ताः । च राम
 ल_१-०विप्रयुक्ताः । ४. ल_२-“प्रहस्त देवा हि तथाविधस्य” इत्यारभ्य
 “भित्त्वा शरीरं प्रविशन्ति बाणाः” इत्यन्तः पाठो द्विर्पाठितः ॥ ५. च-
 विकथसे । ६. अ-कुम्भकर्णोऽस्ति । ७. आ च-नेदेन्द्रजिद् । ८. प्र-दासरथि ।
 ९. फ-प्रवेदुं ॥ च-प्रसेदुं । १०. फ-शक्तास्तु तम् । छ-शक्तो स्थितं ।
 रा ब प्र म ल_१ ल_२-शक्ता रणे । ११. फ-शक्रतुष्य० । रा-
 सक्रतुष्य० ॥ १२. रा-अथ । १३. प्र-कथा । १४. फ च-रामवशा० ।
 रा प्र ब ल_१-रामबलाभि० । म-रामवशा(ला)भि० । १५. ल_१-
 अमित्राप्रभवैर् । अ-अमित्रैः प्रभवैर् । आ-अमित्रप्रभवैर् । १६. आ-
 अध्यास्यते । च-अध्यास्यते । रा-अध्यास(स्य)ते । ब म ल_१ अ-
 अध्यास्यते । प्र-आध्यास्यते । ल_२-अध्यासत । १७. च-रक्षस० ।
 फ-०राक्षसलालनार्थे । १८. ल_२ अ-तीक्ष्णा । १९. च-प्रकृत्या-
 त्यसमी० । रा ल_१-प्रकृत्या ह्यहमीक्ष्य० ॥

यावद् हि केश-ग्रहणात् सुहृद्भिर्
 अयं भवद्भिः परिपूर्ण-बाहुः ।
 नि-गृह्य राजा परि-भाषितव्यो
 भूतैर् यथा भीम-वलैर् गृहीतः ॥४४॥ [१९
 प्र-वाहिणा राघव-सागरेण
 सम-उह्यमानैः स-हितैर् भवद्भिः ।
 युक्तो ह्य अयं तारयितुं सम-एत्य
 काकुत्स्थ-पाताल-मुखेऽवंसीदन् ॥४५॥ [२०
 इदं पुरस्याऽस्य स-राक्षसस्य
 राज्ञश् च पथ्यं स-सुहृद्गणस्य ।
 सम्यग् वि-भाव्य स्व-मतं ब्रवीमि
 नरेन्द्र-पुत्राय ददस्व पत्नीम् ॥४६॥ [२१
 परस्य वीर्यं च बलं च बुद्ध्वा
 स्थानं क्षयं चैव तथैव वृद्धिम् ।

१. च-०त् सुकेशग्रहणात् । रा-०त् सुकेशग्रहणात् । ब म ल_१ ल_२-
 सुकेशग्र० । फ-०शग्रहणं । प्र-०त् सुकोशग्र० । २. रा-विगृह्य । ३. आ-
 ०भाषिरुधो ? । प्र-०भासतव्यो । ४. रा-भूतेर् । प्र-भीतैर् ॥ ५. च-
 आवाहिना । रा प्र ब म ल_१ ल_२-प्रवाहिना । ६. च-समुह्यमानाः ।
 फ-समुह्यमा(विद्या)नः । ७. रा प्र ब म ल_१ ल_२-सहितो ।
 ८. फ-तारमिहं ? । ९. आ-काकुत्स्थ० । १०. ल_२-०मुखोवसीदन् ।
 अ-०मुखे च सीदन् । आ-०सीदम् । फ-०सीदन्तु ॥ ११. रा-
 सु० ? । १२. च रा प्र ब म ल_१-पश्यन् । १३. च-०गणश्च ।
 रा-सुहृद्गणस्य । १४. च-विभाव्य मतं । रा प्र ब ल_१ ल_२-विभ-
 व्याथ हितं ॥ म-विभाव्याथ हितं । १५. ब-नास्ति । ल_२-
 बलं बुद्ध्वा । १६. रा-स्थानक्षयं ।

तथा स्व-पक्षेऽप्य् अनु-गृह्यमानं(१णं)'

ब्रवीमि वो भर्तृ-हितं यथा-वत् ॥४७॥ [२२

तपो घोरम् उग्रं यशः पौरुषं वा

नै तस्याऽप्र-मेयस्य शक्यं प्र-मातुम् ।

तपो-विक्रमाभ्यां सम्-अर्थो हि भोक्तुं

सं भूमिं सं-शीलां प्रभुः काननांऽन्ताम् ॥४८॥ [N

रणे राम-बाहुं न शक्नोति सोढुं

सहैरावणोऽपि स्वयं वज्र-हस्तः ।

न रामेण वैरं महाराज कृत्वा

कचिज् जीवितुं वां सुखं वाऽपि शक्यम् ॥४९॥ [N

नरेन्द्राय तस्मै प्रियं साधुं-शीलां

प्रयच्छौऽऽत्म-जीवं सुखं रक्षसेश ।

न ते पौरुषं चाऽऽयुधं वा बलं वा

प्र-पश्यामि रामो रणे येन शक्यः ॥५०॥ [N

१. आ-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्ग । प्र-तथा सुपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्ग ।
 रा-तथाप्यपक्षेऽप्यनुगृह्यमानं । रा च व-तथा स्वपक्षेऽप्यनुगृह्य मार्ग ॥ २.
 फ-अग्यं । ३. व-वान न । आ च-तस्याप्रमेयस्य न त० । फ च रा-
 न तस्याप्रमेयस्य न । ४. च-तयो वि० । रा-ततो वि० । फ-तपोविक्रमाभ्यां ।
 ५. आ च-सभूमिशैलां । रा प्र व म ल, ल_२ अ- सभूमिं समग्रां ।
 ६. आ-प्रभु काननानाम् । च-प्रभु का० । च रा प्र व म ल, २-काननां
 ताम् । अ-प्रभुः सागरान्तम् ॥ ७. आ-०बाह्निं । ८. आ-शक्नोतिसोढुं ।
 फ-शक्नोतिसोढुं । ९. रा-०हस्तं । १०. प्र-वापि वस्तु क्षमन्ते ।
 ल_२-वापि वस्तुं कचित् । म-सुखं नापि शक्यम् । रा-सक्यम् ॥ ११. प्र-
 प्रियं । १२. च-सधुशीलां । फ च रा व म ल, ल_२ अ-साधु-
 सीतां । १३. फ-प्रयच्छ जीवं । म-प्रयच्छ स्वजीवं । १४. फ-राक्षसेन्द्र ।
 प्र च रा व म ल, ल_२ अ-राक्षसेभ्यः । १५. च-पौरुषं । १६. च
 प्र रा व म ल_२-वासुखं । म अ-वायुधं (वा सुखम्) ॥

सतो वाऽसतो वा समुत्पत्य सीता

प्रदाप्या प्रणम्या न शक्यां प्रहर्तुम् ।

पुनः सर्वम् ईशैस् सनक्षत्रचन्द्रं

सैम्-अर्थः सै सोढुं जगच् चाऽजगच् चै ।

सपत्नस् तु रामोऽभिपन्नो विधातां

स्वयं भूतनार्थः प्रशक्तः स्वयंभूः ॥५१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्ड भेन्त्र-निश्चये विभीषण-वाक्यं

नाम सप्ताऽशीतितमः सर्गः ॥८७॥

१. फ-प्रणम्य प्रदेया न युक्ता । अ-प्रदेया प्रणम्य शक्त्या ।
 च-प्रदीने प्रणम्या । २. प्र रा ब ल, ल_२-नास्ति । ३. अ-ईशं ।
 च ब म ल, ल_२-एवं । रा प्र-एव । ४. आ-समर्थो न । ५. रा-सोढुं ।
 ६. अ-जगम्वाजगम्वा । फ-जये वा जगच्च । च रा म ल, ल_२ अ-
 जगच्च जगच्च । ७. आ-रामो विधाता स्वयम्भूः । ८. रा-भूतनाथस्स
 शम्भूः । प्र ब म ल, ल_२-०नाथः स शक्तः ॥ ९. च रा प्र ब म
 ल, -हरवाक्यं ॥ अ फ ल_२-महापार्ष्ववाक्यं ॥

[वं-८५]= [अष्टाऽशीतितमः सर्गः] =[दा-N

विभीषण-वचः श्रुत्वा बल-वान् राक्षसेश्वरः ।

१] अभवत् क्रोध-ताम्राऽक्षः सन्ध्या-रक्त इवाऽशु-मान् ॥१॥

नेत्रे प्रकृति-ताम्राऽन्ते भूयस् ताम्रत्वम् आ-गते ।

२] दैदृशाते सुं-भीमोग्रे शनैश्चर-सुंताव् इव ॥२॥

क्रोधेन तुं भृशं नेत्रे लक्षा-रस-सम-प्रभे ।

N] मंत्रिणो ह्यं अन्व-अपश्यन्त ताम्रे तु क्रोधनस्य ते ॥३॥ ११

क्रोधं तस्याऽनु-पर्ययन्तस् तीव्रं तुं क्रोधनस्य ते १४

३] शील-ज्ञाः सचिवोः सर्वे बभूवुर् जात-साध्वसाः ॥४॥

अथ रोषाद् विनिष्-पिष्यं भृशं कर-तले करम् ।

४] अब्रवीद् रावणः क्रोधाद् वि-भीषणम् इदं वचः ॥५॥

परेषां गुण-संस्कारं मम चाऽनर्थ-बुद्धिताम् ।

५] भवान् वि-चेष्टे यत् सर्वं प्र-माणं ममै नैव तत् ॥६॥

१. फ-०संरक्त ॥ २. फ-०ताम्रे च । ३. प्र रा ब म ल_१ ल_२-
पुनस्तस्यत्वम् । च-०स्तस्यत्वम् । ४. फ-संरक्ताते । ५. फ प्र ल_२ अ-सुभीमे च ।
रा ब म ल_१-सुभीमे ते । ६. आ फ रा ब ल_१-शनैश्चरबुधाविव ॥
७. अ-सुभृशं । ८. अ-लक्षारस० । आ फ रा प्र ब म ल_२-तस्य । च-
०स सम प्रभो । ९. रा म-हानुप० । अ-ह्यवपश्यन्त । प्र-ह्यन्वपश्यन्तु ।
१०. फ-तीव्रे क्रोधाननस्य ते । प्र-तीव्रस्य क्रोधनस्य तु । च रा-ताम्रे
क्रोधने ते । म-तीव्रे तु क्रो० । ल_२-तीव्रे क्रो० । अ-तीव्रं सुक्रो० ।
११. आ-नास्ति ॥ १२. च-पश्यन् । १३. फ-तीक्ष्णम् । म-तीव्रं स ।
१४. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १५. आ-शचिवाः ॥ १६. रा-विनिष्पष्टा ।
१७. आ रा-करतलेः । प्र-करतलं । १८. प्र-वरं ॥ १९. रा ब-परेषा ।
२०. रा ब म ल_२-०संस्कारं । २१. फ-वानर्थबुद्धिताः । २२. फ अ-यज्ञवा-
नाह तत्त्वार्थम् । आ-भवाम्बिष्टि यत् । च-भवाम्बिष्टि । म-भवाम्बिष्टिचेष्टेत् ।
रा-भवाम्बिष्टेष्टेत् । २३. च-सम । २४. ल_२-नास्ति ॥

- अ-कृत्वाऽनु-नयं तावत् सद्भिर् युक्तः परस्परम् ।
 ६] प्र-वैक्तुम् अभिसं-यत्नः कार्यं(र्य-?) काले वि-शेषतः॥७॥
 अथवा सर्व-कालेषु मति-पूर्वं वि-चारयन् ।
 ७] अर्हस्य् अभ्य-अधिकां पूजां न तु मूर्खो वि-भीषणः॥८॥
 सं-पृच्छामो वयं तौवन् मति-मन्तं वि-भीषणम् ।
 ८] सर्वाऽर्थेष्व् अ-वेरा भूत्वा गुहं शिष्य-गंगा इव ॥९॥
 यन् मौर्ख्यं यच्च चर्कपण्यं र्यः स्तभो या मनस्-विता ।
 ९] योऽधर्मः स भवेद् धर्म(ः?) तं अवाऽऽप्य मही-पतिम्॥१०॥

१. आ-अपि स्वनुनयस् । अ-अकृत्वानुनयस् । रा प्र च व म ल_१-
 अपि त्वनुनयस् । २. फ अ-दृष्ट । प्र च रा व ल_२-दृष्टः । म-मृष्टः ।
 ३. आ फ-प्रयोगं । च व ल_१ ल_२-प्रयोक्तं । प्र रा-प्रयोक्तं । म-प्रायोक्तं ।
 ४. आ-हेतुसम्पन्नं । च व रा प्र ल_१ ल_२-हेतुसम्पन्नो । ५. आ-कार्याकार्यवि० ।
 फ-विधिकार्ये वि० । च व ल_१-विधिः कार्यो वि० । प्र रा-विधि कार्यो वि० । म-
 कार्याकार्य (विधि कार्यो वि०) । ल_२-विधिकार्यो वि० ॥ ६. आ च प्र व म
 ल_१ ल_२-असंगः । रा-असंग । फ म-अशठाः । ७. आ फ च प्र रा व-
 कार्येषु । ८. आ-मतिपूर्वबलाबलम् । च प्र रा व म ल_१ ल_२-मतिमाश्च
 महाबलः । म-मतिपूर्वं बलाबलः । अ-मतिश्च.....महाबलः । ९. आ-
 हरस्यभ्यधिकं । फ-अर्हस्यभ्यहितं । च-अर्हस्य० । रा म ल_२ अ-अर्हस्यभ्यधिकं ।
 १०. आ-यत्नान्मतिपूर्वं मुमूर्षवः । फ-धर्मं न तु मोहान्मुमूर्षवः । म-धर्म
 मोहान्मुमूर्षवः । ११. व-हरस्यभ्यधिकं यत्नाच्च तु मोहान्मुमूर्षवः ॥ १२.
 आ-संप्रेष्यामो । फ-प्रबक्ष्यामो । च म-संप्रक्ष्यामो । रा म प्र व ल_१ ल_२-
 सपक्ष्यामो । १३. रा म-तावत् । १४. आ-सर्वार्थेषु वरो । फ-०त्वला ।
 प्र-सर्वार्थेषु वर्यं । ल_१-सर्वार्थेषु वरा । १५. आ-गुरुः । १६. आ-शिष्य-
 गणेश्विव ॥ १७. आ-मौर्ख्याय स्वका० । १८. फ-स्तभो वा या
 सहिष्णुता । आ-यः स्तभो वा म० । च-यः स्तभ वा म० ।
 १९. फ च म प्र व रा ल_१ ल_२-०द् दंभस् । आ-भवेदग्लस् । २१. प्र-
 तव प्राप्य । अ-समवाप्य ॥

येत् पंतगस् तमो-भीतो मोहाद् विवैति पावकम् ।

१०] क्षिप्रम् आत्म-विनाशाय तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥११॥

शास्त्र-वादान् अति-क्रम्य यैश् च सर्वा महाऽऽपदः ।

११] हृतेनेच्छति निर्-जेतुं तद् व्यक्तं मूढ-लक्षणम् ॥१२॥^१

य एवम् अ-विशेषज्ञः सु-नयाऽनययोः पुनः ।^२

१३] अतीऽन्द्रिय-मतिं प्राऽऽप्य गुण-युक्तं वि-भीषणम् ॥१३॥^३

आकाश-गोमनाऽऽदीनाम् अ-पक्षस्य वि-चेष्टने ।^४

१२] ध्रुवम् अस्ति फलं किञ्चित् चिन्तय सिद्धि-लक्षणम् ॥१४॥^५

यदि शूराः परे युद्धे वयं परम-भीरवः ।

१४] क्रियते किं नु(?)न कार्पण्यात् प्र-सभं शत्रु-संशयः ॥१५॥^६

प्रकृतिः शीश्र्वती ह्य एषा क्लीवानाम् अल्प-चेतसाम् ।

१. अ ल_२-पतगः । २. आ-सम्यगुदितं । च प्र रा ब म ल_१ ल_२-सम्यगुदितो । अ-तमोक्रान्तो । ३. रा-विषति । ४. फ-क्षिप्रं याति वि० । ५. ल_१-नास्ति ॥ ६. आ-अतिक्रम्य । फ-आतिक्रम्य । ७. फ-स तु । च रा ब म-पश्यन् । ८. च-सर्वां । ९. फ-हेतोर्कच्छति ? । च-हतं नेच्छति । रा-हतं नछति । ब-हतं नेच्छति । म-हटात् नेच्छति । १०. म-विजेतुं । ११. प्र ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ फ-व्यरथासेन पठितः । १२. आ-सुनयापनयेषु च । फ-स्वनयापनये जनः । च-स्वनयापनयोर्जनः । रा-स्वनया(पा)नय(प) यो । ब-स्वनयानयौ । प्र ल_२-स्वनया० । म-स्वनयानयो । १३. अ-व्यक्तं नयविशेषज्ञः स्वनयोपनयो जितः । १४. आ-अभिद्रियमयि । ब-०यमति । १५. अ च-०युक्तां विभीषणः ॥ १६. ल_१-नास्ति ॥ १७. प्र-०गमनाय शक्यस्य । ब रा म-०वी नामशक्यस्य । १८. ब प्र म ल_१-चितयन् । फ-चिन्तयासि० । १९. च-सिद्धिलक्षणम् ॥ २०. आ-नास्ति ॥ २१. रा-पुरे । २२. ल_२-क्रियता । २३. आ-कार्पण्यं । ल_१-कासण्यात् । २४. आ-संशयः । च प्र म-०संशयः । रा-अ-संशयः । २५. फ-क्रियत इत्यारभ्य धर्षितः परैरित्यन्तः पादो नास्ति ॥ २६. आ-शास्वती ।

- १५] युद्ध-काले भवत्य् एव यथा वर्तितुम् इच्छति (१सि)॥१६॥
 को हि नाम महा-सत्त्वः पूर्वम् आ-धर्षितः परैः ।
 १६] दीनं वचनम् आ-दद्याद् वर्जयित्वा वि-भीषणम् ॥१७॥
 एवं कृत्वा बहु-विधं सर्वथाऽयं वि-भीषणः ।
 १७] योग्योऽस्माकं भयाद् दीनो नैव मंत्रे नै वि-क्रमे ॥१८॥
 अवश्यं हि वि-चेतव्या युद्धेऽमरण-भीरवः ।
 १८] ग्रन्थि-भूता महा-दोषाः(१षः) शूराणां शोके-नाशनाः ॥१९॥
 युद्धं घोर-तमं प्राऽऽप्ये यस्य हि व्यथते मनः ।
 १९] कथं सम-अरम् आ-साद्य स भवेत् पूज्य-विक्रमः ॥२०॥^{१०}
 निर्वीर्या ये निहत-सौहाः शत्रु-भेदन-शोभनाः ।
 २०] तेषाम् एवं-विधा बुद्धिः शाश्वती ^{११} तव यादृशी ॥२१॥
 यदि दर्पं परि-त्यज्य रामो मां शरणं व्रजेत् ।
 २१] किं ^{१२} तद् अस्ति सतां कार्यं यन्न कुर्यात् प्र-सौदनम् ॥२२॥
 २२पू] वैक्रव्यं परि-हर्त्तव्यं शत्रु-पक्षे विशेष-तः ।

१. च रा प्र ब म ल_२-भवत्येव त्वद्विधानां दुरात्मनाम् । ल_१-
 भवत्येव त्वद्विधानां दुरात्मनाम् ॥ २. रा-आदध्याद् । ३. अ-योन्योऽस्माकं ।
 ४. आ-भवे । प्र ल_२-भवान् । अ-भया । ५. रा प्र ब ल_२-मंत्रेण ॥
 ६. अ-विचेष्टव्या । ७. आ-युद्धे परमभी० । ८. च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-
 ग्रंथमूढा । ९. फ अ-ग्रंथमूढा । फ-०दोषाः । १०. प्र-शौर्याणां । ११. फ-
 सौर्य० । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शौर्य० ॥ १२. फ-घोरतममवाप्येवं ।
 च-०तमं संप्राप्य । ब म ल_१ ल_२ अ-घोरतम संप्राप्य । प्र-घोरमनुप्राप्य ।
 १३. अ-व्यथितं । १४. आ-भवेत्युज्यविक्रमः । १५. रा-नास्ति ॥ १६. फ-
 निर्वीर्येयमुत्साद्य । च प्र ब म ल_१ अ-निर्वीर्या ये नि । १७. फ-०शोभन-
 तस्वरम् । १८. आ-एवविधा । १९. फ-बुद्धिरीदृशी । २०. आ-भव ।
 २१. वं-तेषामेवंविधा बुद्धिर्यादृशी तव कातरा ॥ २२. फ-किंचिदस्ति स० ।
 म-किं त्वस्ति सदृशं...कार्या । अ-किं त्वस्ति सदृशं सतां कार्यं । २३. आ-
 भवतिः क्षरणागतैः । फ-यत्कुर्यात्प्रसादजम् । म-यत्नं कुर्यात् । अ-कुर्यात्
 प्रसादजम् । २४. प्र-०हृन्तव्यं ॥

- N] साध्वसं च यथा कार्यं शत्रुभिः शरणाऽऽगतैः ।
 २२३] दया सर्वाऽऽत्मना कार्या महद्भिः शरणाऽऽगते ॥२३॥
 एवं कृत्वा न योगोऽस्ति विषस्य रुधिरस्य च ।
 २३] सन्नि-पातं समा-गम्य ततः सं-योगैम् ऎष्यति ॥२४॥
 सम-अर्थो ह्य अहम् एवैकस् तं रामं सह-लक्ष्मणम् ।
 २४] सम-अरे तेजसा दग्धुं क्त्तम् अग्निर् इवोत्थितः ॥२५॥
 निश्-चयः क्रियतां युद्धे भवद्भिर् बाहु-शालिभिः ।
 २५] राक्षसाऽपसदं दीनं वर्जयित्वा वि-भीषणम् ।
 N] इत्य-उक्त्वा रोष-ताम्राऽत्तो रावणो वि-रराम ह ॥२६॥

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे रावण-वाक्यं
 नामाऽष्टाऽशीतितमः सर्गः ॥८८॥

१. आ-मयोगोस्ति । २. आ च-हतः । ३. आ च अ-लंयुगम् ।
 ४. फ-इच्छति । च-इत्यति ॥ ५. रा व-दग्धं । ६. फ-कुक्षिम् । ७. फ-
 इवोद्वतः । अ-इवोद्वितः ॥ ८. आ रा-युद्धेर् । ९. रा-वा० । १०. रा-राक्षसा-
 पशदं । आ-राक्षसापसदं । व म ल_१ ल_२-राक्षसापशदं । ११. व-इत्युक्त्वा ।
 १२. फ-इति रा० । ल_२-इति । १३. अ-विभीषणतर्जनं ॥

[वं-८६]= [एकोनवतितमः सर्गः] =[दा-N]

ततः सागर-गम्भीरः सत्त्व-वान् वि-जितेन्द्रियः ।

- १] अब्रवीद् रावणं धीमान् पुनर् एव वि-भीषणः ॥१॥
 २पू] एतद् एव वि-नाशस्य लक्षणं विदुषां मंतम् ।^२
 ३पू] अ-धर्मोऽयं महान् मोहाद् भवद्भिः परि-गृह्यते ॥२॥
 N] भवतां बुद्धयो ह्य एता वि-नाशस्य नि-दर्शनम् ।
 निमित्तं घनं-नादस्य वि-कीर्णा इव विद्युतः ॥३॥
 जयश् चैव हि दुष्-प्रौऽऽपः पुंसां कलुष-बुद्धिना ।
 ४] अं-धर्म-सहितं प्राऽऽप्य जयं केशं च सतां जयः॥४॥
 इहै च प्रेष्य(ः)तां प्रेष्यैः(ः) सद्भिः पूजित-लक्षणैः ।
 ५] दुस्-तरः प्रौकृतैर् धर्मो बाहुभ्याम् इव सागरः ॥५॥
 ईच्छा-द्वेषाऽऽदयो भावां नित्यम् आत्म-गुणा यथा ।
 ६] तथा धर्म-गुणाः कृत्स्नाः सुखानि सुखिनाम् इव ॥६॥

१. आ-विदुषो विदुः । रा प्र ब म ल, ल_२-हि विदुर्बुधाः
 २. इत ऊर्ध्वं "वं"-धर्मिष्ठं वाक्यसुस्सृज्य कापथेन प्रवर्तनं । ३. च रा-
 युद्धयो । ४. आ-तु दर्शनम् । ५. रा-कृत० । ६. अ-प्रकीर्णा ॥
 ७. फ-सुदुःप्राप्यः । आ च-दुःप्रापः । ८. फ-प्राप्तुं । च रा ब-
 पुंसां । ९. फ-अशुभबुद्धिना । च व अ-०षबुद्धिनाम् । १०. आ फ-
 च-अधर्मः स० । ११. च प्र रा ब म ल, ल_२ अ-जयः ।
 म-बलं । १२. आ-कस्य सतौ । म-किमु सतां ॥ १३. फ-इह
 विष्टभ्य चाप्रेक्ष्य । च-स विष्टभतां वीक्ष्य । रा-विष्टभतां वीक्ष्य । ब-
 स्तंभविष्टभतां वीक्ष्य । प्र-विष्टभतां वीक्ष्य । म-इह विष्टभतां वीक्ष्य ।
 अ-तव विष्टभतां प्रेक्ष्य । ल, ल_२-विष्टभतां वीक्ष्य । प्रेथ चावेक्ष्येति वं-
 द्र० ॥ १४. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सङ्गिलक्षणलक्षितः । १५. फ-प्राकृतो
 धर्मो । च-०तैर् धर्मैः । रा-धर्मै । आ-०तैर् भीमो ॥ १६. फ-इष्ट० ।
 १७. प्र-भाति । १८. प्र-कृत्स्नात् ॥

पर्य-आप्तं चाऽप्यं अ-विज्ञानं धर्मस्य परि-रक्षणे ।

७] यद् अल्प-सुखितो लोकः कृत्स्नो भूयिष्ठ-दुःखितः ॥७॥

९पू] यश्च चाऽऽत्म-सुखिता-श्लाघी न मनः परि-तापयेत् ।

८पू] किं तर्तः परमं किञ्चित् सु-लभं फलम् उत्तमम् ॥८॥

९उ] यथा च सुख-संयाने नौर निमित्तम् ईवाऽम्भसि ।

लोकयोः सुख-संयाने तथा धर्मः स्व-नुऽष्ठितः ॥९॥^१

१०] प्रकृतीनां वि-धानस्य यथा नेता नर्याऽनु-गः ।

तथा धर्माऽर्थ-कामानां धर्मः सम्यग् अनु-ष्ठितः ॥१०॥

११] यथो ह्य अर्थ-विशेषोऽर्थम् अर्थः पुंभिर् नि-युञ्ज्यते ।

तथा निश्-चित्तम् औपत्यां धर्मः सुख-करः सताम् ॥११॥

१. आ-चाप्यभिज्ञानं । रा च प्र व म ल_१-वाप्यभिज्ञानं ।

२. अ-०रक्षये । ३. आ-यदाल्पसु० । फ-यदल्पसुखभाग् । च रा प्र

व म ल_१ ल_२ अ-यदल्पः सुखभाक्(ग्) । ४. आ-कृया । रा व म

ल_१ अ-कृत्स्नः । प्र ल_२-कृत्स्नम् । ५. आ-दूषितः । फ-

दुःकृतः ॥ ६. आ-०स्म सुखितः । फ च प्र रा व ल_१-

यश्चाल्पसुखितः । म-यश्चाल्पसुखिनः । ल_२यश्चापी सुखितः । अ-

यश्चाप्यसुखितः । ७. ल_२-मनसः । ८. ल_१-नाम । ९. व-द्वयापेक्षी

च भूतानां सुखी तच्चापि धर्मतः । १०. आ-०संजातं । फ-

संजाते । रा-०संतापे । प्र म ल_१ ल_२-०संपाते । अ-०संयोगे । ११. आ ल_१

म अ-नौनिमित्तम् । रा-नौभि नि० ॥ १२. फ-महाम्भसि । १३.

च-०संयाते । रा व म ल_१ अ-०संपाने । १४. रा अ-धर्म ।

ल_२-धर्माः । १५. फ-स्वनिष्ठितः । ल_१-स्वनिष्ठितः । १६. प्र ल_२-

श्रुतितः पाठः ॥ १७. फ च व म ल_१ ल_२ अ-प्रधानश्च । प्र-

प्रदानश्च । १८. आ फ-तथागतः । रा-०जुगाः ॥ १९. आ-यथाव

स्वविशेषोर्थम् । च-तथा ह्यर्थविशेषोऽयम् । फ रा-०विशेषोर्थम् ॥

प्र-तथा ह्यर्थ विशेषोर्थम् । २०. आ-विमुच्यते । फ रा च-पुंभि

चियुज्यते । प्र-पुंभि नि० २१. आ-निश्चयमायत्या । फ रा-निश्चित्यमायत्यां ।

व-०तमायत्यं ॥

- १२] त्वया तु फल-लुब्धेन नाऽतिदूरं-निरीक्षणार्तं ।
 न शक्यश् चरितुं धर्मः शुभो ह्य अ-शुभंबुद्धिना ॥१२॥
- १३] यथा ह्ये अर्थस् तथा कामैः सद्यः सुख-शुभाऽऽवहौ ।^९
 तथा क्षमां च धर्मश् च मनसः प्रीति-वर्द्धनौ ॥१३॥
- १४] दुश्-चरत्वाच्च च धर्मस्यं केचिद् धर्म-पेरा नैराः ।
 कामे चाऽर्थे च लुब्धानां(?)नाम् अं त्रो(?)भुवि न विद्यते १४
- १५] यत्र नेता च गुण-वान् सहायाश् च गुणाऽन्विताः ।
 तत्रे धर्माऽर्थ-कामानां भवेत् सम्यक् परीऽऽर्त्तणम् ॥१५॥
- १६] इह नेता च वि-गुणः सहायौ गुण-वर्जिताः ।
 एवं कृत्वा किम् अप्य एतद् वर्तते मंत्र-संज्ञं(?)ज्ञकम् ॥१६॥
- १७] अर्थाऽन्-अर्थो हि यत्रोभौ सं-शयश् च परीऽऽर्क्ष्यते ।
 सं मन्त्र इति वि-ज्ञेयैः शेषैस् तु खलु वि-क्रमैः(?) ॥१७॥

१. फ अ-ततस्तु । च-तथात्वफ० । २. च-नाविदूरनिरीक्षणा ।
 ३. च-धर्मो । रा ल_२ व अ-धर्म । ४. प्र-हि शुभ० । फ म ल_१ च
 रा ल_२ व अ-लुब्धत० ॥ ५. अ-अर्थश्च कामश्च । ६. च प्र
 व म ल_१ ल_२-यथा अर्थश्च कामश्च मनसः प्रीतिवर्धनौ । ७. अ-
 मानश्च । फ-कामश्च । म-क्षमश्च । ८. फ रा व-सद्यः सुभसुखावहौ ।
 प्र च ल_१ ल_२ अ-सद्यः शुभसुखावहौ । ९. आ-दुश्चारित्रं । फ-
 दुःकरत्वाच् । ल_२-दुश्चलत्वाच् । १०. आ-धर्मश्च । ११. फ च अ-
 धर्मबहिष्कृताः । व रा ल_१ ल_२-धर्मबहिष्कृताः । १२. रा ल_१-
 लुब्धानां । १३. फ च रा प्र व म ल_१ ल_२ अ-धर्मो ॥
 १४. आ-सहायश्च गुणान्वितः । अ-सहाया गुणसंयुताः । १५. आ-
 न च । १६. च-स.....रीक्षणम् ॥ १७. च-नास्ति । रा-विगुणा-
 स्सहाया । म ल_१ ल_२ अ-विगुणः सहाया । १८. फ-वर्षत ।
 १९. रा-मंत्रिसंज्ञितम् । फ प्र व म ल_१ ल_२-संज्ञितम् । च-
 संज्ञिकाम् । आ-संज्ञकः ॥ २०. आ-परीक्षते । रा-परीक्षते । २१.
 च-राजनं.....या । २२. प्र व म ल_१ ल_२-शेषस्तु । २३. फ प्र व म
 ल_१ ल_२-विक्रमः । अत्र-‘विक्रियाः’ इति चं द्र० ।

१८] मन्त्रे समुप-नीतेन सुहृदा शुद्ध-बुद्धिना ।

न युक्तं कैतवं कर्तुं हिताद् हि प्रति-बुद्धिना ॥१८॥

१९] त्यक्त्वा काम-परं मन्त्रं अर्थ-धर्म-विवर्जितम् ।

२०] रामम् एव गमिष्यामि धर्माऽर्थ-परमं नृपम् ॥१९॥

२१] क्षिप्रं एतद्-विधं मुक्त्वा कृत्स्नं स्वाऽभि-जनं धनम् ।

धर्म-हेतोर् गमिष्यामि रामम् एव शुभ-व्रतम् ॥२०॥

एवं कृते मयि गते यद्य अस्ति गुण-दर्शिता ।

२२] क्रियतां निश्चयः सम्यग् वृद्धौ नय-निमित्तजः ॥२१॥

हेत्याख्ये रामायणे सुन्दर-काण्डे रावणं प्रतिर्थाहरणं

नामैकोननवतितमः सर्गः ॥२१॥

१. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०नीते च । २. प्र-
सुहृदा । ३. फ-नयबुं० । ४. फ-हितविप्रतिपादिना । च ब म ल,
ल_२ अ-०द्धि प्रतिपादनम् । रा-हितान्हि प्रतिपादनम् । प्र-०द्धि प्रतिपादितम् ॥
५. अ-त्यक्त्वा । ६. च-कामप...री । ७. अ-मंत्रं मंत्रं धर्मं ८. रा-
धर्मापरमं । ९. इत ऊर्ध्वं वं-सुरासुरजयी राजा स हि नित्यं मया श्रुतः ।
संभितानामसंत्यागी शरण्यो द्विषतामपि । प्र-नास्ति ॥ १०. आ-चित्रम् ।
११. फ-एतद्विपन् । च-एताद्धि यन् । रा-एतद्विपन् । ब ल, ल_२-एतद्धि
यन् । म-एतद्धि यत् । अ-एतद्विधं त्यक्त्वा । १२. आ म अ-स्वजनमातुरम् ।
च रा ब ल, ल_२-साभिजनं । १३. अ-सोहं मानुषसंश्रयम् । १४. प्र-
नास्ति ॥ १५. च प्र रा ब म ल, ल_२ अ-कृत्वा । १६. आ-स्वयि कृतं ।
१७. म-शुभदर्शिता । आ-गुणसंधिता । रा-गुणदर्शिता । ल_१-शुभदर्शिताः ।
अ-गुणदर्शनम् । १८. रा फ ल_२-क्रियतां निश्चिता बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा ।
च म-क्रियतां निश्चया बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा । ब-निश्चिता बुद्धिः सम्यगनय-
निमित्तजा । प्र-क्रियतां निश्चितां बुद्धिः सम्यगनयनिमित्तजा । ल_१-क्रियतां
निश्चिता बुद्धिः सम्य...यनिमित्तजा । अ-क्रियतां निश्चयं सम्यग्वृद्धौ नय-
निमित्ततः ॥ १९. फ-इति । २०. आ-प्रत्याहरणं । रा-प्रतिव्य...रणं ।
२१. च-नास्ति ॥

[वं-८७,८८]= [नवतितमः सर्गः] =[दा-१६]

एवम् उक्तम् तु सं-रब्धो रावणः क्रोध-मूर्च्छितः ।

उत्-पैपात सं-निस्त्रिशो हेन्तु-कामो वि-भीषणम् ॥१॥ [N

१] उत्-पैतन् स च चुक्रोशं स-निस्त्रिशो दशाऽऽननः ।^१

एक-विद्युर्द्-गुण-युतः स-नाद इव तोय-दः ॥२॥ [N

२] आसनात् तूर्णम् उत्-पत्य पादेनाऽभि-जघान तम् ।

रावणः क्रोध-संवेगाद् आसन-स्थं वि-भीषणम् ॥३॥ [N

३] अभवत् पतितो भूमांश्च आसनांश्च स वि-भीषणः ।

७] वज्र-पात-हतः श्री-मानं वि-शीर्णं इव पर्वतः ॥४॥ [N

४] अभवत् मन्त्रिणां तेषां वि-वाँदम् अनु-पश्यताम् ।

पूर्ण-चन्द्र-ग्रह-ग्राँसात् प्र-जानाम् इव सं-भ्रमः ॥५॥ [N

१. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-एतच्छ्रुत्वा । २. ल_१ ल_२ अ-०मूढितः । ३. आ-उत्पापात् । ४. आ-च नि० । ५. फ-वेगात्स श्रुकुटीमुखः । च-वेगाच्छ्रुकुटीमुखः । रा ब म ल_२-वेगेन श्रुकुटीमुखः । प्र-वेगेन श्रुकुटीमुखः । ल_१-वेगेन श्रुकुटीमुखः ॥ ६. आ-उत्पतत्स चु० । फ-उत्पतत्स तदाकाश । च-उत्पतत्स चकाशे च । रा प्र ब म-०त् स च-काशे च । ल_१-उत्पतत्स चकाशे च । ल_२-उत्पापात् चकाशे च । ७. अ-नास्ति । ८. आ-एकविद्युद्गुणकृतः । फ-एकविद्युद्गुणकृष्णः । ब-एकविद्युद्गुणयुतः । अ-एकविद्युत्कृतगुणः ॥ ९. आ-०संरागो गाढासनस्थं । फ-०संरागादाढा० । रा ब ल_२-०संयोगादासनस्थं । अ-०संरंभादासनस्थं ॥ १०. म-भूमौ भासनात् । ११. प्र-श्रीमद् ॥ १२. म-अभवत् । १३. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२-विषादम् । १४. आ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । फ-०द्रः ग्रहत्रासात् । रा प्र ब-पूर्णचन्द्रग्रह० । म ल_१-पूर्णचन्द्रग्रहप्रस्तः । अ-पूर्णचन्द्रो ग्रहप्रस्तः । १५. अ म ल_१-वक्षये । अ-संक्षये ॥

५] प्र-हस्तस् त्वं असि-हस्तं 'तं कुपितं राक्षसेश्वरम् ।

६पू] शनैर् नि-वारयामास कोशे चाऽप्य अकरोद् असिम् ।

[N] निशा-करम् इवाऽऽकाशे राहु-मुक्तं रुषाऽन्वै-इतम् ॥६॥ [N

६उ] ततः प्रकृतिम् आ-पन्नः शुशुभे राक्षसेश्वरैः ।

वेला-भावं-विनिर्वृत्तः प्रसन्न इव सागरः ॥७॥ [N

७] परिवार्याऽऽसन-स्थं तु रावणं ते चंकाशिरे ।

मेघा इव महां-शृंगं विपुलं शैलम् उत्तमम् ॥८॥ [N

८] निश्-शब्दं शुशुभे कृत्स्नम् अथ तन् मन्त्रि-मण्डलम् ।

परि-वेषं^२ इवाऽलक्ष्यः शशिनश् चारु-दर्शिनः ॥९॥ [N

९] अभवंतं क्रोध-संरागो भूमि-स्थं च वि-भीषणः ।

अध्वरैऽग्निर् इवाऽऽतीव्रः सौम्यो-दीप्ति-गुर्णोऽन्वितः १०॥ [N

१०] अथ कोपाऽऽग्निम् उद्-भूतं शमयन् बुद्धि-संत्तमः ।

१. ल_२-स्वसिहस्थतं । आ-०हस्तं सकुपितं । २. आ म ल_१ ल_२ अ-
०सेस्वरम् । ३. आ-असिम् । ४. म-निशाकर । ५. म-राहुमुक्-
रुषोजितः । ६. आ ल_२ अ-०सेस्वरः । ७. आ-वेलानावविनिर्वृत्तः ।
फ-वेलानां च निर्वृत्त । प्र-वेलाभावनिर्वृत्तस्तु ॥ ८. अ-तं । ९.
आ-चकासिरे । १०. ल_१-महाशृंगं । ११. च रा व ल_२-विपुलाः शैलम् ।
म-विपुलः शैलम् । ल_१-विपुलम् ॥ १२. ल_१ ल_२ म-०वेश । १३.
आ-चातुदर्शिनः । प्र व रा म ल_२-चारुदर्शनः ॥ १४. अ-
अभवन्त्वाद्रिसमो । फ-०वत् क्रोधसंरब्धो । च रा प्र व म ल_१ ल_२-
०वत् क्रोधसंरब्धो । १५. फ च-भूमिस्थं स । रा-भूमिष्ठं स । व ल_१
ल_२-भूमिष्ठा स । म-भूमिष्ठा(स्थः) स । प्र-भूविष्टः स । १६. आ फ-अध्वराग्निर् ।
१७. फ-इवालक्ष्यः । च प्र व म रा ल_१ ल_२ अ-इवादीप्तः ।
१८. आ-सौम्यो दीप्तिः । प्र च म ल_१ ल_२-सौम्यो दीप्तिः समन्वितः ।
रा व ल_२-सौम्यो दीप्तिः समन्वितः । अ-०दीप्तिः समन्वितः ॥ १९. प्र-
उद्धतं । २०. व-शमयद् । २१. म-बुद्धिमुत्तमः ।

[N] शम-तोयोऽवपातेन नि-जंगाद वि-भीषणः ॥ ११॥ [N
 १३उ] मम धर्माऽर्थमे उत्थानं न काम-क्रोध-संयुतम् ।
 १४पू] अतः पाद-प्रहारोऽपि नाऽयं मम परा-भवः ॥१२॥ [N
 ११उ] मार्दवेन च संपन्नस् तेजसां च वि-भीषणः ।
 सद-अभं इव भूयिष्ठं तेजस्वी स व्य-अदृश्यत ॥ १३॥ [N
 १२] मुहूर्तम् इवै निश्-र्वस्य मुहुः कृत्वा च निश्-चयम् ।
 १३पू] अब्रवीद्वाक्यम् उत्थाय गुण-युक्तं वि-भीषणः ॥१४॥ [N
 १४उ] अस्मिंलं लोके महा-दोषाः सु-शोच्या धर्म-वर्जिताः ।
 येषां अभि-जेनं प्राऽऽप्य मतिः क्रोध-समन्विता ॥१५॥ [N
 १५] तर्हि सर्व-विनाशस्य लक्षणं प्रति-भाति मे ।

१. आ-समयं याचमानो हि । फ-शमनोयदपातेन । रा-सम-
 तोयावपातेन । प्र-श्रयतो याचमानेन । म-समतो पादघातेन । ल_२-श्रमतौ
 वायपौतेन । २. आ-निर्जंगाम । च ल_१ प्र म ल_२-निर्जंगाद ।
 ३. अ-नास्ति ॥ ४. फ-धर्मार्थयुक्तम् । ५. फ-कामक्रोधसहिष्णवः ।
 च रा प्र म ल_१-०संहितम् । ६. प्र-यादात्प्रहारेपि । रा च म ल_१-
 ०प्रहारेपि । ७. व-नास्ति । आ-अयं श्लोकोऽप्रे पठ्यमानाच्छ्लोकद्वयादुपरिष्ठाद्
 व्यवसृक्रमेण पठ्यते । “विभीषणः” इत्यावसानिकसाम्यकारितो इत्थमोऽत्र मलं द्र० ॥
 ८. ल_१-सांदवेन च सपन्ने । ९. च अ-तेजसां । १०. आ-सदस्व ।
 ११. आ-भूयिष्टम् । १२. फ-तेजसा । १३. आ-व्यदृश्यत । १४. च-
 रा प्र व म ल_१-नास्ति ॥ १५. अ-अथ । १६. आ ल_२-निःस्वस्य ।
 १७. आ अ-विनि । १८. प्र च रा व म ल_१-नास्ति । १९. आ म-
 ये च । फ-तस्मिंल ॥ २०. प्र ल_१-०दोषा । च ल_२ अ-दोषः ।
 ल_२ अ म-दोषस् । २१. आ-सौम्या । फ च ल_२-सुशौच्या । म-ते
 शोच्या । २२. आ-ये चैवाभिजनं । प्र-येषामभ्यंजनं । २३. आ-
 हर्षक्रोधसमन्विताः । फ-मतिक्रोधः । च म ल_१ रा-प(१य)तिः क्रोध-
 समन्वित । प्र व ल_२ अ-पतिः क्रोधसमन्वितः ॥ २४. आ-ते हि सर्वे विना-
 शाय । फ च रा व म ल_१ ल_२-महत्सर्वे वि० । प्र-महोत्सववि० ।

१६५] यद् इमे मुनयः सर्वे भवद्भिः परि-पीडिताः । '

N] रामेण च प्रति-श्रुत्य दत्तं त्व अ-अभयम् आदि-तः॥^३१६॥[N

१६७] शस्त्रम् एकं शरीरस्यै रण-भूमौ वि-नाशनम् ।^३

दुष्टा बहु-तरं हन्याद् बुद्धिः केलुष-चेतसाम् ॥^३१७॥ [N

१७] न हि तत्र कुरुते दोषं शस्त्रं नि-शितम् उत्तमम् ।^३

स्व-समुत्थो यथा दोषोः प्राणिनामै अल्पै-चेतसाम् ॥१८॥ N

१८] अनागत-परिज्ञानम् अर्थस्य कुरुते बुधः ।

प्राऽऽप्तम् अर्थम् अन-अर्थं च कश्चिद् एवाऽव-बुध्यते ॥१९॥^३

१९] दूराद् अर्थम् अन-अर्थं च पश्यन्नो(तो)ऽपिमहां-गुणाः । [N^३

१. फ-यदा मम नयः सर्वो भवद्भिः परिगृह्यते । ल_१ म ल_२-यदायमनयः सर्वैर्भवद्भिरपिपीडिता । रा-यदायं मुनयः सर्वे भवद्भिरपिपीडिताः । प्र ब-यदा मुनयः सर्वैर् भवद्भिः परिगृह्यते । अ-यद्देवमनुजाः सर्वे भवद्भिः परिपीडिता । २. रा-चाभिसंश्रुत्य । च-चातिसंश्रुत प्रदत्तं । प्र ब म ल_१-चाभिसंश्रुत्य । ल_२-चातिसंश्रुत्य यदत्तं । ३. फ-नास्ति ॥ ४. ल_१-एव । ५. आ-शरीरं हि । फ-शरीरं । ६. फ-विनाशक । ७. रा-नास्ति । ८. फ-दुष्ट बहुपरं । च-दोषा बहुमतेन त्वां । ९. फ-कर्कशः । १०. आ प्र ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ ११. आ प्र ब म ल_१ ल_२-तं । १२. प्र रा ब म ल_१ ल_२-निशितं शस्त्रमुल्बणम् । १३. आ-नास्ति । १४. फ-समुत्था महादोषाः । प्र-ससमुत्थो यथा दोषः । १५. च-०नामन्यवेधसाम् । ब ल_१ म-प्राणिनां मन्युचेतसाम् । प्र-संप्रेक्ष्यश्च महान्गुणः ॥ १६. फ च रा ब म ल_१-वा । १७. फ-०बुध्यसे । १८. प्र-नास्ति ॥ १९. आ अ-दूरादर्शमनर्थं च । च रा ब म ल_१-दूरादनर्थमर्थं वा । ल_२-०र्थमनर्थं वा । २०. फ च रा ब म ल_१ ल_२-अ-पश्यंतो हि । २१. रा म ल_१ ल_२ अ-महान् गुणाः । ब-महां गुणाः । २२. अत ऊर्ध्वमधिकः पाठः-च रा ब म ल_१-इह च प्रेक्ष्यतां प्रेष्यः संप्रेक्ष्य च महागुणान् ।

यस्याऽर्थं प्राऽऽप्य नोत्-सेको भवत्य् आपदि नं व्यथां २० [N
२०] कुरुते दीर्घ-दर्शी हि सम्यग् अर्थ-परिग्रहम् ।

अन-अर्थाच्च च विनिर्-मोक्षम् अथवा दोष-लाघवम् ॥२१॥ N
२१] न च दोषान् अभि-गच्छन्ति सम्यग्-दृष्टि-परा नराः ।

प्र-माणानीऽह कृत्स्नानि प्र-माणानि महाऽऽत्मनाम् ॥२२॥ [N
२२] अनभि-ज्ञः प्र-माणानां केवलं दोषम् आ-स्थितैः ।

शोकाऽम्भसि महा-वेगे क्षिप्रं मग्नः प्र-दृश्यते ॥ २३ ॥ [N
२३] औपम्यम् अनु-मानं च प्रत्य-अक्षम् अपि चाऽऽगमम् ।

ये हि सम्यक् परीऽऽक्ष्ये(?)न्ते कुतस् तेषाम् अ-बुद्धितां २४ [N
२४] उपस्थित-विनाशं त्वाम् आत्म-वंश-विनाशनम् ।

राजन् यास्यामि हित्वा त्वीं जलौघ ईवं सागरम् ॥२५॥ [N

१. च-प्राप्त्यथ । २. ब-नः कथा । प्र-नो व्यथा ॥
३. फ-दोष० । ४. फ ल_२-च स० । प्र म ल_२-स स० । अ-
त्वसम्यगर्थपरिग्रहः । ब रा-“हि”नास्ति । ५. आ-अनर्थाश्चापि ।
रा-अनर्था चापि । ब-अनयश्चापि । प्र-अनयश्चा(स्या)पि । म ल_१-
अनयाश्चापि । ल_२-अनयश्चापि । ६. च-०मोक्षम् ॥ ७. आ-न च
दोषं नियच्छन्ते । फ-न च दूरं नियच्छन्ति । च-न दोषानतिग० ।
प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-न दोषानभि० । ८. आ-दृष्टपरावराः । फ-
दृष्टपरावराः । ९. अ-सर्वाणि । १०. ब ल_१-प्रमानानि ॥ ११. फ-
०ज्ञाः । १२. च प्र रा ब म ल_१ ल_२-रोषम् । १३. फ-०ताः ।
१४. ल_१-नास्ति ॥ १५. च रा प्र व ल_१ ल_२-प्रेतिष्ठमनु० । आ-
अगम्यमनु० । फ-औपम्यमन्त्वानुमानं । १६. ल_२-प्रत्यक्षं चापि । १७.
आ-वागमम् । १८. अ-च । १९. फ-प्रतीक्ष्यन्ते । च अ-प्रतीक्षन्ते ।
२०. च-०ताम् । ल_१-०ताः ॥ २१. प्र-उपस्थितत्वाद् विनाशत्वादात्म० ।
च-०तविनाशत्वाम् । रा ब म ल_१ ल_२-०तविनाशत्वादात्म० । २२. रा ब
प्र म ल_१ ल_२-रामं । २३. आ-पश्यामि । फ-पश्यामि । च-या (पा)
स्यामि । प्र-यास्याम्यह तं तु । अ-०मि हित्वाहं । २४. आ फ च-जलौघमिवा॥

२५] तव भिन्नां मेतिं ज्ञात्वा क्लृरां धर्म-विदूषणीम् ।

सर्व-था ह्यै असि सं-त्याज्यः पंक-मग्न इव द्वि-पः ॥२६॥ [N

दोष-पंक-निमग्नं त्वाम् अनयोपप्लवाऽऽहतम् ।

२६] सर्व-था मानुषो रामस् त्वाम् अस्तम् उप-नेष्यति ।

N] मूर्खं मूर्ख-सहायं च दुर्-बुद्धिम् अ-जितेन्द्रियम् ॥^३२७॥ [N

ततो विनिश्-र्षसन् क्रोधात् कम्पमानः पुनः पुनः ।

N] क्रोध-संरक्त-नयनः सभा-मध्ये स रावणः ॥२८॥^४ [N

N] अ-विदुष्टं हितं वाक्यम् उक्त-वन्तं वि-भीषणम् ।

८८, १३] अब्रवीत् परुषं वाक्यं रावणः काल-नोदितः ॥२९॥ [१

वसेत् संहं स-र्पत्रेण क्रुद्धेनाऽऽशी-विषेण वा ।

२] न चाऽऽभिन्न-प्रतिज्ञेन सं-वसेच्च छत्र-सेविनां ॥३०॥ [२

गताऽसुं त्वां प्र-पश्यामि मूर्ध-सत्त्व-पराक्रमम् ।

१. रा-मति । २. आ फ-कृरान् । ३. रा-कृतिसं० । ४. ल_२-०लम । ५. आ-द्विषः । ६. फ म ल_१-रोषपंके निमग्नं । च-दोषे पङ्के नि० । फ रा ब ल_२ अ-दोषपंके नि० । ७. प्र रा ब ल_२ अ-स्वां मनयो० । ८. फ-रामोवीस्तम् । रा ब ल_२-राम इस्तम् । प्र-राम इयामस्त्वाम् । म ल_१-रामो इस्तम् । ९. अ-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषण-वाक्यं नाम सर्गः ॥ १०. फ-मूर्खं मूर्खसहायं । ११. रा म ल_१-निर्बुद्धिम् । १२. च-अजितेन्द्रियः । १३. फ-आर्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणाभिघातो नाम सर्गः । प्र अ-नास्ति ॥ १४. आ-विनिःस्वसक्रोधात्० । फ-०असत्क्रोधात् । १५. च-कम्पमान । १६. प्र रा ब म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १७. अ-नोदितः । आ च प्र ब म ल_१ ल_२-०चोदितः । १८. प्र-नयेन नागेन । आ-सहसपत्नेषु । १९. फ अ-क्रुद्धेनासी० । च-क्रुद्धेनाप्सी० । २०. आ-न वा मित्र० । फ-ननु मिथ्या० । च-न चामिथ्या० । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-न चामित्र० । २१. आ-सेवि वा ॥ २२. फ-मूर्धं सत्त्व० ।

- [N] राक्षसानां कुले जातम् त्वं प्र-शंससि राघवम् ॥३१॥^३[N
 यौवराज्येऽभि-षिक्तेन रावणाऽवर-जेन च ।^३
 [N] सैन्तोऽपि नै गुणा वाच्या मम शत्रोर् वि-भीषण ॥३२॥[N
 किं च मां राघवोऽशक्तो देवैर् अपि समा-गतः ।
 [N] उप-गन्तुं रणे युक्तं गृहीत्वा परमांऽऽयुधम् ॥३३॥ [N
 राक्षसा वानरान् सर्वाल लङ्का-द्वारम् उप-स्थितान् ।
 [N] त्रासयिष्यन्ति सं-दृष्टा गजा वन-भृगान् इव ॥३४॥ [N
 ज्ञानीते वाक् च चक्षुश् च सर्व-लोक-प्रियाऽप्रियम् ।
 [N] रामे ते चक्षुषी कान्ते वोग् ब्रवीति गुणान् पुनः ॥३५॥^३[N
 अस्मात् ते वाक्-समायोगात् कौकुत्स्थं लक्ष्ये प्रियम् ।
 [N] लक्ष्मणं वानरेन्द्रं च वानरांस् तस्य चाऽनु-गान् ॥३६॥ [N
 न चाऽहं त्वयि वि-श्वसं गमिष्ये शत्रु-सेविनि ।

१. आ-बलं यानं प्रशंससि स । च-बलं जानस्वं प्रशंससि ।
 अ-बलं जानन्यः प्रशंससि ॥ २. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥
 ३. प्र-सन्त्येव न । अ-न सन्तोपि । ४. आ-राघवः शक्तो । प्र ल_२-
 राघवः शक्यो । ५. च ल_२ रा ब-उपागन्तुं । ल_१-तमागतं । ६.
 फ च रा ब प्र म ल, ल_२-क्रुद्धं । अ-योद्धं । ७. आ-गृहीताव-
 रणायुधं । फ-गृहीताभरणायुधं । च ल_२ रा प्र व म ल, अ-
 गृहीत्वा वरमायुधं ॥ ८. च-राक्षसान् । ९. अ-उपागतान् । १०.
 प्र-भ्रामयन्ति । अ-प्राशयिष्यन्ति । ल_२-त्रासयिष्यन्ति स्म ॥ ११.
 च-जानीत । १२. च-त्रा ब्रवीति गुणात् । आ-त्राग्नवीमि गु० ।
 १३. रा प्र व म ल, ल_२-नास्ति ॥ १४. अ-वाक्यसंयोगात् ।
 रा ब-वाक्यमायोगात् । म-०समायोगात् । १५. आ-काकुत्स्थे ।
 १६. च-लक्षयेत् । रा-लक्षय । १७. च-लक्षणे वा० ।
 अ-वानरेन्द्रं च सुग्रीवं । फ-०णं वानरेन्द्राणांश्च ॥ १८. अ ल, अ-
 अ-विश्वासं ।

- N] अभि-प्रेतं 'हि मेनसो वाग् ब्रवीति शुभाऽशुभम् ॥३७॥ [N
पूर्वं तु मनसा ध्यात्वा शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।
- N] पश्चात् सर्वाणि भूतानि कर्मणाऽनु-चरन्ति च ॥३८॥ [N
पुरस्ताद् यः स्तवं ब्रूयात् पुण्य-कर्म-गुणाऽन्वितम् ।
- N] एतं वेद्मि स्तवं सत्यं प(?पु)रा-वृत्तं स्तवे यथा ॥३९॥ [N
पुरस्ताद् यः प्रियम् तस्य परा-वृत्तः(-)स्तवै-प्रियः ।^१
- N] इष्ट-भोवात् परी-वृत्तः 'स्तौषि शत्रुं तथा न मर्मा ॥४०॥ [N
जानामि 'शीलं ज्ञातीनां सर्व-लोकेषु रक्षसाः ।
- ३] हृष्यन्ति व्यसनेषु एते ज्ञातीनां ज्ञातयः सदा ॥४१॥ [३
प्रधानं स-धनं वैद्यं धर्म-ज्ञं स्व-जनै-प्रियम् ।

१. आ-अभिप्रेतेन । अ-अभिप्रेतं तु । २. आ-मनसा ।
३. प्र-सर्वाणि । ४. रा-कामेणाऽनु० । ५. फ-हि । ६. म-भूयात् ।
७. फ-सौर्यकर्म० । ८. आ च रा प्र ल_१-न तं । फ-न ते ।
९. फ-विद्य । १०. च-स्तवैः ११. रा-०वृत्तं । १२. आ अ फ व प्र म ल_२-स्तवं ।
१३. आ-तु योः । १४. फ-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्ता तु ये
प्रियाः । च-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः परावृत्तसु यो प्रियाः । प्र-पुरस्ताद-
प्रियाः स्तव्याः परावृत्तस्य तथा प्रियाः । ल_२-पुरस्तादप्रिया स्तव्याः
परावृत्त.....प्रियाः । अ-पुरस्तादप्रियस्तस्य परावृत्ता तु ये प्रियः
म रा ल_१-पुरस्तादप्रियस्तव्यः परावृत्तस्तव प्रियः । ब-पुरस्तादप्रियाः
स्तव्याः परावृत्तस्तु यः प्रियः । १५. फ-पुरावृत्ता । रा-०भावादपा-
वृत्तः । प्र ब म ल_१ ल_२-०भावादपावृत्तः । १६. रा-स्तौषि । प्र-
सोषि । १७. प्र-शत्रु । १८. फ च रा ब म ल_१-तथा मम ।
प्र ल_२-यथा मम । अ-कथं मम ॥ १९ ल_२-शी... । २०. आ-
०शाः । ल_१-०सः । २१. अ-हृष्यन्ते ॥ २२. अ-स्वजनार्थं च ।
फ-०नं वैद्यं (विद्या) । रा-ज्ञाधनं वैद्यं । प्र-सदनं वैद्यं । ल_२-सदनं वैद्यं ।
२३. आ फ-स्वजनं प्रियम् ।

- ४] ज्ञातयोऽप्य् अवं-मन्यन्ते शूरं परि-वैदन्ति च ॥४२॥ [४
नित्यम् अन्योऽन्य-संहृष्टा व्यसनेष्व् आततायिनः ।
- ५] प्रच्छन्न-हृदया घोरा ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः ॥४३॥ [५
श्रूयते हस्तिभिर् गीर्ताः श्लोकाः पद्म-वने क्वचित् ।
- ६] पाश-हस्तान् नरान् दृष्ट्वा तांश्च छृणु त्वं वि-भीषण ॥४४॥ [६
७पू] न चाऽग्निर् न च शस्त्राणि न पाशां न परश्वधाः । [७पू
N] जनयन्ति भयं घोरं यथा जाति-कृतं भयम् ॥४५॥ [N
७उ] घोराः स्वार्थ-प्रधानो हि ज्ञातयो नो भयाऽऽवहाः । १^६ [७उ
उपायम् एव वेक्ष्यन्ति ग्रहणे 'नो' न संशयः ।
- ८] सर्वैर् भयैर् ज्ञाति-भयं सदा कष्ट-तरं मतम् ॥४६॥ [८
सं-भाव्यं गोषु सौपत्यं सं-भाव्यं ब्राह्मणे तपः ।
- ९] सं-भाव्यं चोपलं स्त्रीषु सं-भाव्यं ज्ञाति-तो भयम् ॥४७॥ [९

१. आ-ज्ञातयो ह्यव० । च-०योप्यवा० । २. च-शूर । ३. रा-
परिभवति । च-पारं भवात् । प्र म ल, अ-परिभवन्ति ॥
४. फ-प्रच्छन्नवदना । आ-प्रयच्छ ह० । रा-प्रच्छन्नहृदया ॥
५. फ च रा प्र ब म ल, श्रूयन्ते । ६. आ ल, हस्तिभिर्गीता ॥
७. रा च प्र ब म ल, ल, सुरान् । ८. रा-दृष्टा । ९. रा-
शृणुष्व । ब म ल, तां शृणुष्व । प्र ल, ताम्दृणुष्व । अ-तच्छृणुष्व ।
१०. आ-पाशो । ११. आ म अ-०स्वधाः । १२. च-परं ।
१३. म-जातिभयं कृतम् ॥ १४. च-०प्राणाना । ब-प्राणाता ।
प्र म ल, ल, ०प्रणीता । १५. रा-ज्ञातयोर् । १६. अ-
प्रच्छन्नहृदया घोरा ज्ञातयो नो भयावहाः । १७. फ च ब म ल, २-
उपायमेते वेत्स्यन्ति । रा-उपायमेते वेत्स्यन्ति । प्र-उपायमेते वेत्स्यन्ति ।
ल, १-उपायमेते वेत्स्यन्ति । १८. आ-ग्रहणं । प्र-ग्रहणे । १९. अ-नात्र ।
२०. आ-भयं । २१. प्र-ज्ञातिभिश्च । २२. रा प्र ब म ल, ल, २-
सदोक्कष्टतरं । आ-सदा कष्टतरं । च अ-सदा कष्टतरं । २३. आ च अ-
मम ॥ २४. आ-सम्पत्तं । फ-सम्पत्तिः । २५. फ प्र ब ल, ल, अ-
स्त्रीषु चापत्यं । रा-स्त्रीषु चापत्यं ॥

- न ते प्रियं हि तव तात यद् अहं लोक-सत्कृतः ।
 १०] ऐश्वर्यम् उप-यातश्च रिपूणां मूर्द्धनि स्थितः ॥४८॥ [१०
 अन्यस् तु यदि माम् एवं ब्रूयाद् वाक्यं निशा-चरः ।
 १३] अस्मिन् मुहूर्त्ते न भवेत् त्वां तु धिक् कुल-पांसनम् ॥४९॥ [१६
 नाऽहं त्वां हन्तुं इच्छामि रक्षन् धर्मम् इहाऽऽत्मनः ।
 N] इतस् ते स्वयम् एवाऽऽत्मा ब्रुवती राघव-स्तवम् ॥५०॥ [N
 दुर्-जनेनोच्यमानानि वचांसि मधुराण्य् अपि ।
 N] अकाल-कुंसुमानीऽव त्रोंसं सं-जनयन्ति मे ॥५१॥ [N
 हृद्यस् ते यदि कौकुत्स्थो वि-भीषण हिते रतः ।
 N] निर-गच्छ विषयाद् अस्मान् न त्वां द्रष्टुमिहोत्सहे ॥५२॥ [N
 दुर्-जनः परि-हर्त्तव्यो विद्ययाऽलंकृतोऽपि संन ।

१. फ-प्रियमिदं तावद्यदहं । च अ-प्रियमिदं प्रापयदहं । रा
 प्र ब म ल_१-प्रियमिदं प्रायो यदहं । ल_२-प्रियमिदं प्रायो यदयं ।
 २. फ-०सत्कृतम् । च प्र ब म ल_१ ल_२-०सत्कृतम् । ३. आ-अभि-
 ज्ञानं । च-उपजातश् । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ--उपजातश् ।
 ४. फ-मूर्द्धन्यवस्थितः ॥ ५. च रा ब ल_१ अ-अन्यश्च ।
 प्र म-अन्यश्च । ६. रा-किंचिन् । प्र ब म ल_१-
 कश्चिन् । ७. च-सुमुहूर्त्ते । ८. आ-ऋ तु वै कुलपांसनः ।
 अ-स्वां विना कुलपांसनः ॥ ९. च-नाहम्वा । अ-न स्वं । १०. अ-
 हन्तुं मया शक्यो । ११. फ-रक्षनधर्मम् । १२. फ-०त्मा हि ब्रुवता ।
 च प्र ब म ल_१ ल_२-०त्मा ब्रुवतो ॥ १३. व ल_२-०कुसुमान्येव ।
 १४. च-त्रास । १५. आ-५१-५२-तमश्चोक्तौ न स्तः । १६. व म
 ल_१-काकुत्स्थो । १७. प्र-स्वं । १८. अतः परं-अ रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 हृद्यार्थे रामायणे सुन्दरकाण्डे विभीषणपरिथागो नाम सर्गः । ततः
 परमधिकव पाठः-फ अ रा च ब म प्र ल_१ ल_२-ततस्तं कोपसंपूर्णं मोहा-
 त्यक्तमिव श्रिया रावणो मधुरं वाक्यं बभावे स विभीषणम् ॥ १६. आ रा ब-
 ०कृतो यदि ।

१. फ अ- रावणं । २. फ अ- विभीषणः ।

- [N] मणिना भूषितः सर्पः किम् असौ न भयंकरः ॥५३॥ [N]
 इति तस्य वचः श्रुत्वा महात्माऽसौ विभीषणः ।
 ११उ] मन्त्रि-मध्ये स्थितः श्रीमान् इदं वचनम् अब्रीत् ॥५४॥ [N]
 सुहृदा हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽननं ।
 १२] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गतां ॥५५॥ [२१]
 न प्रियत्वाद् गुणानं संद्यो राघवस्य ब्रवीमि ते ।
 [N] हितोऽर्थं राक्षसेन्द्रस्यै मया वाक्यम् उदा-हृतम् ॥५६॥ [N]
 यदि नोऽर्थ-हितं तत् ते मनसो वाऽपि न प्रियम् ।
 [N] मन्त्रं ज्ञात्वा मया प्रोक्तं वाक्यं राक्षसै-संसदि ॥५७॥ [N]
 मया त्वं हितं वाक्यं राक्षसेन्द्रं महा-बलं ।
 [N] इहं प्रोक्तं सुहृद्-वाक्यं तस्मिन् काले स्मरिष्यसि ॥^{२२}५८॥ [N]

१. प्र च रा-सर्वः । २. फ नास्ति । अ-५०-शक्तमञ्जुकात्परं पठितः ।
 ३. फ-उक्तवाक्ये दशम्रीवे जातकोपो विभीषणः । अ-उक्तवाक्यं दशम्रीवं
 जातकोपो विभीषणः । ४. अ-ततः । ५. फ-इतकामेन ।
 रा-०कामेण । ६. च-वाक्यं चोक्तं । रा-वाक्यमुक्त । ७. रा-दशाननः ।
 ८. आ-गृह्णाति दुरात्मा च । ९. रा-वसम् । १०. आ-आगतः ॥
 ११. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-गुणं तस्य । १२. फ-
 हितार्थं । रा-हितार्थं । १३. फ-धर्ममेवैतन् । च-राक्षसेन्द्र तन् । रा-
 राक्षसेन्द्र तन् । ब म ल, अ-राक्षसेन्द्रैतन् । प्र-राक्षसस्यैतन् ॥
 १४. आ-०हितं तत्र । रा ब-नैव हितं ते तु । म ल, ल_२-
 नैव हितं । अ-नार्थं हितं त० । १५. अ-मन्यसे त्वप्रियं वचः ।
 १६. फ-मन्त्रिजिता । प्र च रा व-मन्त्रज्ञत्वान् । १७. आ-राक्षसदि ॥
 १८. आ-नावहितं । १९. प्र अ-राक्षसैश्च महाबलैः । २०. आ म-
 इति । २१. म-सुभावात् । २२. प्र रा-नास्ति ॥

सं-वादेनाऽपि रामेण वानरैश् च महा-बलैः ।^१

N] प्राऽऽप्तैर् मन्त्रोप-विष्टैश् च यथा यैर् मन्त्र्यते हितम् ॥५९॥ [N
यदि राजा दश-ग्रीवः श्री-मान् नित्योत्थितो भवेत् ।

N] वि-चरेयुस् तदा हृष्टा राक्षसाः पृथिवी-तले ॥६०॥ [N
उक्त-वाक्ये दश-ग्रीवो जात-क्रोपो वि-भीषणे ।^२
अथ तं^३ ज्ञापयामास प्र-हस्तं राक्षसेश्वरः ।

N] रँज्यान् मेमँ परि-भ्रष्टो दिशो यातु वि-भीषणः ॥६१॥ [N
एवम् उक्तस् ततो राज्ञा प्र-हस्तो वाहिनी-पतिः ।

N] उत्थापयामास तदा रावणस्य यवीयसर्म ॥६२॥ [N
न शक्यं भवता स्थातुं गच्छ या ते^४ गतिर् मता ।

N] क्रुद्धस् ते रावणो राजा राक्षसांश् च महा-बलैः ॥६३॥ [N
प्र-हस्तस्य वचः श्रुत्वा रावणं रावणाऽनु-जः ।

N] अब्रवीत् परुषं वाक्यं भीम-कर्मा वि-भीषणः ॥^५६४॥ [N

१. का-संवादमवापि । म च ल, ल२-विरोधं जाहं । अ-
संवादं नापि । २. अतः परमधिकः पाठः-च व-मया तव हितं वाक्यं
राक्षसेन्द्र महाबलैः । प्र रा-नास्ति । ३. प्र-दिष्टैश् । ४. ल२-
यथै.....मन्त्रते । फ-यथा यो मन्त्रते । च रा-यथा यैर्मन्त्रते । व-
तैर्मन्त्रते । प्र-तैर्मन्त्रते । ल, म अ-तैर्मन्त्रते । म अ-यो मन्त्रते ॥
५. आ फ प्र-ग्रीवः । ६. आ-नित्योभयोत्थितः । फ-नित्योद्धतो भवेत् ।
व व रा-नित्यो स्थितो भवेत् । प्र-इत्यर्थतो भवेत् । ७. आ-विचारेषुस् ।
८. प्र-बलवत्तराः । ल२-कामरूपिणः ॥ ९. च-वाक्यो । १०.
आ-ग्रीव । प्र च रा म ल, ल२-ग्रीवे । ११. आ ल२-विभीषणः ।
१२. फ-नास्ति । १३. फ अ-स्वाज्ञाप० । रा प्र-सन्तापयामास ।
व म ल, संज्ञाप० । १४. रा प्र व ल, ल२-अयं मत्तः ॥ १५.
प्र च र व म ल, उक्ते । १६. म-वशम् ॥ १७. फ-रे । १८.
च-मति । १९. म-राक्षसश् । २०. आ-बलः ॥ २१. ल, नास्ति ॥

निर-गमिष्याम्य् अहं राजन् यदीऽदं तव सु-प्रियम् ।

[N] अ-प्रैमादश् च लंकायां कर्तव्यो राक्षसेषु चं ॥६५॥ [N]
अथवा किं करिष्यन्ति राक्षसा नगरी च ते ।

[N] रैक्ष्वाऽऽत्मानम् एवाऽथ वानरा हि महा-बलाः॥६६॥ [N]
क्षिप्त्वा शृङ्गाणि शत-शः पाद-पांश् च शिलाऽऽयुधाः ।

[N] लंकां सं-चूर्णयिष्यन्ति स-प्रोकारां स-तोरणाम् ॥६७॥ [N]
इत्य्-उक्त्वा परुषं वाक्यं जात-क्रोपो वि-भीषणः ।

१४] उत-पपात गदा-पाणिश् चतुर्भिः संचिवैः सह॥^३६८॥[१७

अब्रवीच् च पुनर् वाक्यं जात-क्रोपो वि-भीषणः ।^{१६}

१५] अन्तरिक्षे स्थितः श्री-मान् भ्रातरं धन-दाऽनुजम् ॥६९॥[१८

संत्यं भ्राताऽसि मे राजन् ब्रूहि मां यद् यद् ईच्छसि । [१९

१९] इदं तु परुषं वाक्यं न क्षमाम्य् अ-हितं तव ॥७०॥ [२०उ

सु-नीतं हित-कामेन वाक्यम् उक्तं दशाऽऽनेन ।

१. आ-यदिदं । २. रा-सप्रियम् । ३. आ-अप्रमादाश्च
लङ्कायाः । फ-०दश्च लङ्कायाः । प्र-अप्रमादाच्च लं० । अ-अप्रमादस्तु लं० ।
४. प्र-वर्त्तव्यो । ५. आ च रा व ल_१-राक्षसेश्वर । प्र ल_२ म-राक्षसेषु च
(श्वर) ॥ ६. अ-रक्ष आत्मानम् । ७. फ अ-एव त्वं । प्र-एवाद्य ॥
८. आ-क्षिप्त्वाः । ९. रा फ व-शृङ्गानि । १०. फ-संपूरयिष्यन्ति ।
११. आ-सप्राकाशं ॥ १२. आ-शचिवैः । १३. ल_१ अ-नास्ति ॥
१४. रा प्र च व म ल_२-ततो । १५. रा-जातकाम । १६. ल_१ अ-नास्ति ।
१७. प्र-कन्तारेक्षस्थितः । प्र-अन्तरिक्षे ततः । १८. आ-धनदातुजम् । रा-
धनुदातुजम् ॥ १९. आ रा-नित्यं । २०. रा ल_१ ल_२-त्रातासि ।
२१. फ-यद्यदीच्छसि । रा-यद्यपि (दि)च्छति । २२. रा च प्र म
ल_१ ल_२-क्षमामि हितं । व-क्षमामि हिते ॥ २३. आ-सुनीतहितकामेन ।
फ-सुनीतहित० । २४. रा-ददानम् ।

२०] न गृह्णन्ति दुर्-आत्मानः कालस्य वशम् आ-गताः ७१॥ [२१
सु-लभाः पुरुषा राजन् सैततं प्रिय-वादिनः ।

१६] अ-प्रियस्य तु पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्-लभः ॥७२॥ [२२
बद्धम् त्वं काल-पाशेन सर्व-भूताऽपहारिणा ।

२१] वि-नश्यमानम् त्याज्यम् त्वं प्र-दीप्तं शरणं यथा ॥७३॥ [२३
दीप्तैः पात्रक-सङ्काशैः शरैः कांचन-भूषणैः ।

२३] नं त्वाम् इच्छाम्य अहं द्रष्टुं रामेण नि-हतं रणे ॥७४॥ [२४
शूराश् च बल-वन्तश् च कृताऽस्त्रांश् च नरा रणे ।

१९] काल-पाशेन सीदन्ति वालुका-सेतवो यथा ॥७५॥ [२५
वि-गुणोऽपि हि चेद् राजा सहाय्यैः स्युर गुणोत्तमैः ।

[N] तत्राऽपि युक्त्या नि-वसेद् गुणाऽपेक्षो न संशयः ॥ ७६ ॥ [N
[N] तस्मात् त्वां मन्त्रिभिः सार्द्धं हित्वा दोष-संमन्वितम् ।

रामम् एव गमिष्यामि शरणं राक्षसाऽधिपैः । [N

१. फ प्र-गृह्णति । रा-गृह्णति ॥ २. आ-स तं तं । ३. फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२-च । ४. रा-दुर्लभाः ॥ ५. अतः परमधिकः
पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-स्वयं स्कन्धावसक्तेन बुद्धयस्व
हितमात्मनः । ६. रा-साजस् । ७. फ-सदनं ॥ ८. अ-दीप्तपावकः ।
९. अ-कनकभूषणैः । रा प्र ब म ल_१ ल_२-काञ्चनभूषणैः । १०.
आ-तरत्रम् ॥ ११. अ-क्षताब्जाः । १२. आ-वनरा रणे । फ-च
रणे रणे । रा-च नरान् रणे । १३. फ म-कालाभियत्ताः । अ-
कालाभिपक्षाः । १४. प्र-वालुकाः सेतवो ॥ १५. प्र-भवेद् । १६.
रा-सहायास्त्रगु० । फ अ-०याः स्युर गुणोत्तराः । १७. आ-तत्रापि
युक्ता निवसेद् गुणोपेता महोदयम् । फ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेता
महोदयम् । च ल_२ अ-तत्रापि युक्ता निवसेद् गुणोपेक्षा (अ-क्षी) न
संशयः । रा ब-तत्रापि युक्ता नि वसेद् गुणापेक्षो न संशयः ॥
१८. फ-दोषसमुद्भवम् । अ-दोषसमुद्भवम् । १९. आ-०धिपाः ।

२२] चतुर्भिर् एव संचिवैः सहितः क्षणदा-चरैः ॥७७॥ [१७७

आत्मानं सर्व-थां रक्त पुरीं चेमां स-राक्षसार्थे । [२६७

२४] स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि सुखी भव मर्या विना ॥७८॥ [२७

नूनं न ते रावण कश्चिद् अस्ति

रक्षो-निवासेषु सुहृत् सखा वा ।

हितोपदेशस्य समः प्र-वृक्ता

N] यो वारयेत् त्वां स्वयम् एव पापात् ॥७९॥ [२८

गताऽऽयुषं त्वां विपरीत-बुद्धिम्

निः-संशयं राक्षस लक्ष्यामि ।

यो मां हितं पथ्यम् इदं ब्रुवन्तं

N] न मन्यसे रक्षस वीर-मध्ये ॥८०॥ [N

निगृह्य-मौन(?)स्य मर्यां हितैषिणा

न रोचते वाक्यम् इदं निशा-चर ।

परीत-काला हि गताऽऽयुषो नरा

२५] वचो नं शृङ्खन्ति सुहृद्भिर् ईरितम् ॥८१॥ [२९

इत्यार्षे रमायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परिस्थौंगो नाम नवतितमः सर्गः॥९०॥

१. आ प्र-शचिवैः । २ प्र-०करैः ॥ ३. ल_२ अ-सर्वदा ।
 ४. अ-चेनां सराक्षसीं । ५. इतोऽग्रे 'वं' पठति-खरमारीचवद्गन्ता नूनं
 त्वं यमसादनम् । ६. आ-निरामय । प्र रा ब म ल_१ ल_२-
 निरामयः ॥ ७. प्र च रा ल_१ ल_२ अ-एव । ८. आ ल_१-स मन्त्रवक्ता ।
 रा च प्र ब म ल_२-सुसंप्रवक्ता । अ-मुखं प्रवक्ता । ९. रा-ये ।
 १०. च-वारये त्वां स्वयम् । रा-वारयं त्वां । प्र-वारये त्वां । ११. च-पापान् ॥
 १२. ब म ल_१ ल_२ अ-स्वा । १३. फ-निशांसयं । १४. अ-मां खलु ॥ १५.
 आ रा-०माणो हि । फ-०मानस्य । १६. फ-मया हि हितैः० । रा-या हितैः० ।
 १७. ब-स्वं रोचये । प्र रा ल_१ ल_२-न रोचये । १८. फ-परीत्यकाला । प्र-
 परेत० । १९. रा च ब म ल_१ ल_२-नरा गतायुषो । २०. प्र रा-निगृह्णन्ति ।
 २१. च-ईरितम् । ब रा-ईरिताः ॥ २२. आ-आर्षे । २३. ल_२ अ-नास्ति ।
 २४. फ अ-०णवाक्यं । रा प्र ब म ल_१-०षणत्यागो ॥

[वं-८९]= [एकनवतितमः सर्गः] =[दा-१७]

- इत्य्-उक्त्वा पंरुषं वाक्यं रावणं रावणाऽनु-जः । [१पू
१] क्रोध-संरक्त-नयनं स-संध्यम् इव तोय-दम् ॥१॥ [N
तरङ्ग-कुटिलां लोलां भृकुटीं भृश-दारुणाम् ।
२] कृत्वाऽऽसीनं निर्-ईक्षंतं प्रासादाऽग्रमं अ-मर्षणम् ॥२॥ [N
अभि-वार्द्यं ततो भूमौ क्रोध-पर्याकुलेक्षणः ।
३] चतुर्भिः संचिवैः सार्धं निश्-चक्राम वि-भीषणः ॥३॥ [N
४पू] स मातरं पुंनर् द्रष्टुं तव सर्वं विनि-वेदितुम् ।
४N] आ-जगाम मुहूर्त्तेन जननीम् अव-लोककः ॥'४॥ [N
सं-विश्यै महो-प्राज्ञः सं-कृतं महा-गृहम् ।
हस्त्य्-अश्व-रथ-सुम्पूर्णं नाना-योध-समाकुलम् ।
N] परश्वध-समाकीर्णं चाँप-पाणि-विभूषितम् ॥५॥ [N
दिव्य-रत्न-समाकीर्णं प्रासाद-शत-शोभितम् ।
N] नित्यं बर्हिण-संघुष्टं प्रमदा-जन-संकुलम् ॥६॥ [N

१. आ-परमं । ३. च-नास्ति । ३. च-संध्यम् ॥ ४. जा-
०कुटिला कुर्वन् । ५. आ फ च रा ल_२-०भृकुटी । रा ब म-
भृकुटी । ६. च-निरीक्षन्ति । ७. च-०दाप्रसमर्षणम् । आ-अमर्षणः ॥
८. फ-०वंद्य । ९. आ-शचिवैः सार्धं । ल_२-शचिवैः साकं ।
१०. अ-ततो दृष्ट्वा । अ आ च प्र म ल, ल_२-दृष्ट्वा । रा-दृष्ट्वा ।
११. आ-विनिवेद्या च विनिवेदितुम् ॥ १२. फ अ-अत आरभ्य श्मंशीति-
तमश्लोकं यावत्पाठो नास्ति ॥ अत्र आजगाम जगामेति साम्यकारितः पाठ-
भ्रंशः प्रतीयते । १३. आ ल_१-संप्रविश्य । १४. रा-०प्राज्ञस्तप्रकक्षं ।
म प्र ल_१ ल_२-सप्तकक्ष्यं । १५. ब-प्रहम् । १६. रा-०योग० ।
१७. रा-चा...णि ॥ १८. प्र-दिवि रत्न० ॥

पुण्याऽहं-रव-घोषेण सर्वतः प्रति-नादितम् ।

[N] दीप्य-मानं श्रियाँ जुष्टं यथा वै वैष्णवं पदम् ॥७॥ [N]

दीयतां योच्यतां चेति श्रूयमाणं-महा-स्वनम् ।

[N] पुरंदर-गृह-प्रख्यं कुबेर-सदनोपमम् ॥८॥ [N]

आ-वृतं कल्प-वृक्षैश् च समन्ताद् उप-शोभितम् ।

[N] पुन्नार्ग-वकुलाऽऽकीर्णं कदली-खंड-मण्डितम् ॥९॥ [N]

दीर्घं कलापि-बहुलं नाना-पत्तिभिर् आ-वृतम् ।^३

[N] सर्व-दोष-विनिर्मुक्तं गृहैः काञ्चन-वेदिभिः ॥१०॥ [N]

स प्र-विश्य महा-प्राज्ञो राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।

[N] 'अनेकैर् वर्ष-वैरैः स्थैरैः सर्व-तो वृतम् ।

जटा-बलकल-संवीतैर् वेत्र-ज्ञ(११^०)झर-पाणिभिः ॥११॥ [N]

[N] पादाऽऽहति-सुसंविप्रो निश्वसन्ने उरंगो यथा ।

वाष्प-व्याकुल-ताम्राऽत्तःस्वलमानः कचित्तं कचित्तं ।

[N] अ-विषेह्येन तु' स्वेन मन्युना च परि-प्लुतः ॥१२॥ [N]

शोक-सागर-मध्य-स्थो नाना-दोष-विमोनितः ।

१. आ-पुण्याहस्व० । ब-पुण्याहरथ० । २. च-०माणं । ३. प्र-
श्रियं । ४. च-युष्टं ॥ ५. प्र-याचितां । ६. आ-सूयमान० । प्र-श्रूयमानं
म० । ७. आ म म, -पदम् ॥ ८. आ-वृक्षैस्तु । ९. प्र-पुत्रा गबकु० ।
रा-०वकुलाकीर्णं । १०. प्र म ल, -०षण्डमाण्डितम् ॥ ११. ब रा
म ल, ल, -तथा । १२. प्र-नास्ति । १३. रा-०विनिमुक्तं ॥
१४. आ-वर्षशतसैः । १५. ल, -स्थविरैर् । रा-स्थविरैस् ।
१६. ल, -उपशोभितम् । १७. आ-०जरजरपा० । रा म ल, -
०झररपा० । १८. आ च-पादेन हतसंविग्नो । प्र म-०हतसंविग्नो ।
१९. आ ब रा-निश्वसन्पुरगो । च-निश्वसत्पुरगो । २०. च ल, -कचित्...।
२१. च-अवहंभेन तु । रा प्र ब म ल, ल, -अवहंभेन हि । २२. प्र
रा ब म ल, ल, -दोषावमानितः ।

- [N] भ्रात्रा ज्येष्ठेन क्रूरेण पापेन हत-बुद्धिना ॥१३॥ [N]
ददर्श मातरं तत्रं निर्-मलां जाह्नवीर्म् इव ।
- [N] संवीत-शुक्लै-वसनां हस-गद्गद-भाषिणीम् ॥१४॥ [N]
वराऽऽसन-गतां देवीं भूषणैर् उप-शोभिताम् ।
- [N] सर्व-लक्षण-संपर्न्नां जननीम् अव-लोक्यं ताम् ॥१५॥ [N]
पादयोर् न्य-अपतद् दूराच् छिन्न-मूल इव दुःमः ।
- [N] उद्-हृत्य बाहू विपुलौ धर्मात्मा स वि-भीषणः ॥१६॥ [N]
तम् आर्त्त-रूपं 'दृष्ट्वैव कैकसी जात-विस्मया ।
- [N] स्वाऽकम् आ-रोपयामास वि-लपन्तं अ-चेतनम् ॥१७॥^{१३} [N]
मूर्ध्नि चैनम् उपाऽऽघ्रायं इदं आह शुचि-स्मिता ।
- [N] किं-अर्थं त्वं नर-श्रेष्ठ पूर्ण-चन्द्र-निभाऽऽनन ॥१८॥ [N]
पद्म-पत्र-विशालाऽक्ष गज-विक्रम-गामिक ।
- [N] दुःन्दुभि-स्वन-निर्घोष मर्त्त-वारण-वारण ॥१९॥^{१४} [N]
धर्म-बुद्धे महा-प्राज्ञ केनाऽसि त्वं वि-मानितः ।
- [N] ब्रूहि कल्प-समाचार पितुर् वृत्त-व्रते स्थितं ॥२०॥ [N]

१. आ रा ब-भ्राता । २. प्र व म ल, ल_२-पापेन क्रूरेण ।
रा-नास्ति ॥ ३. आ-ततो मातृ । ४. आ-जान्हीम् । ५. आ-
शुक्लसंवीत० । ६. आ च-०सम्पूर्णा । ७. च-अवलोक ॥ ८. रा-
पादयो । ९. रा-द्रुमम् ॥ १०. आ च-दृष्ट्वै कैकसी ।
ब-दृष्ट्वा वै कैकसी । म ल_२-कैकसी । ११. रा-तात विस्मया ।
च-०विस्मयः । १२. ब-०न्तं विचेतनम् । १३. ल_१-नास्ति ॥ १४.
आ-०घ्रायेदम् । १५. आ-किमर्थत्वं । ब-किमर्थं त्वं ॥ १६. रा ब
म ल_१-०विक्रान्तगामि । प्र-०विक्रान्तगामि च । ल_२-०विक्रां...गामिक ।
आ-०गामिकं । १७. रा ब म-दुन्दुभिः । १८. आ-मल्ल० । १९. फ
च-नास्ति ॥ २०. प्र-०युद्धे । २१. रा ल_१-सधर्मसमाचार । प्र ब-
धर्मस० । म-धर्मसमाचारं । ल_२-धर्मसमाचारः । २२. आ-पितु । २३.
रा प्र व म ल, ल_२-स्थितः ।

पद्म-योनि-कुले जातः स त्वं केनाऽसि दुर्-मनाः ।

N] ब्रूहि कार्यं विशालाऽक्ष भयं कस्माद् उपाऽऽगतम् ॥२१॥ [N

महेश्वराद् वा विष्णोर् वा देवेन्द्राद् वा पिता-महात् ।

N] प्रेत-राजाऽधिपाद् वाऽपि कुबेराद् वाऽपि बुद्धि-मर्त्त ।

सर्व-देव-समूहाद् वा सर्वम् आ-ख्यातुम् अर्हसि ॥२२॥ [N

अथवा कौ(?)को सल्लेन्द्राद् वा रामान् नय-विशारदात् ।

N] येस्याऽऽनीता च सां देवी सीतासुर-सुतोपमां ॥२३॥ [N

एवम् उक्तम् तु मात्रा सं राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः ।

N] आ-ख्यातुम् उप-चक्राम यथा-वृत्तं चैराक्षसीन(?)म् २४॥ [N

भयोद् गद्गदयां वाचा द्विया किञ्चिद् अवाङ्-मुखः ।

N] सं-स्तम्भ्य च तथाऽऽत्मानं धैर्यं बुद्धौ निवेश्यं च ॥२५॥ [N

यश् चेंद्रिय-गृ(?)हे युक्तं(?) सं-स्तम्भ्य मनसा गिरंम् ।^१

N] सं वक्तुम् उप-चक्राम जनन्यै(?)न्याऽवि-तथं वचः ॥२६॥ [N

१. आ-नेता स्यास्त्वं । २. रा-दुर्मनः । ३. रा-कर्म ॥ ४. च-विह्वोर्वा । ५. आ व म च रा-हंद्राद् । ६. आ-०मान् । ७. अ प्र-कौशल्लेन्द्राद् । ८. आ-०विशारदान् । ९. आ च-यस्माद्धीता । रा ल_१-यस्य नीता । १०. प्र-या । ११. आ-०सुतोपमा ॥ १२. रा प्र व म ल_२-उक्तः स मात्रा तु । ल_१-उक्त्वा स मात्रा तु । १३. रा-यद्वा वृत्तं तु । च व म ल_१-यथावृत्तं तु । १४. च म ल_१-राक्षसान् । व रा-राक्षसात् । प्र ल_२-राक्षसीत् । १५. आ-भयगद्गदया । च रा व म ल_१ ल_२-भयगद्गदया । १६. रा प्र व म ल_१ ल_२-अधोमुखः । १७. च-संस्वाभ्य । आ व-संस्तम्भ्य । १८. रा-धैर्यबुद्ध्या । व म प्र ल_१ ल_२-धैर्यद्वया । १९. व-निवेश । २०. च-गिरः । २१. प्र रा व म ल_१ ल_२-नारित । २२. आ-सर्वं । २३. रा व-सुनृतं । प्र म ल_१ ल_२-सूनृतं । 'जनन्यै अवितथम्' इत्यत्र सम्भिरार्थो द्र० ॥

- शृणु मातरममोऽवद्यं यन् मया दुरनि(१नुँ)-ष्टु(१ष्टि) तैम् ।
 N] रावणस्य महा-भागैर् मंत्र-काल-विनिर्णये ॥२७॥ [N
 उक्तः स तु मया देवि यथा सीता प्र-दीयताम् ।
 N] पादौ तस्याऽथ सं-गृह्य यथौ-वद् अभि-वाद्यै च ॥२८॥ [N
 रामेण तु महा-बाहो न वैरं कर्तुम् अर्हसि ।
 N] अन्यर्चं च शृणु मे राजन् यथा वक्ष्यामि सु-व्रत ॥२९॥ [N
 मारीचो येन नि-हंतः कवन्धर्षं च महा-बलः ।
 N] विराधश् च महा-तेजा खरश् च स-गणो हतः ॥३०॥ [N
 बाली येन हतो वीरः सप्त तालाश् च भेदिताः ।
 N] विरूपा च कृता येन भगिनी रावणस्य सा १३ ॥३१॥ [N
 एवं-विधानि कर्माणि श्रूयन्ते यस्य रावण ।
 N] तस्य मुंच महा-बाहो पत्नीं रामस्य धीमतः ॥३२॥ [N
 एवम् उक्तो मया देवि क्रोधेन कलुषी-कृतः ।
 N] धिग् इत्य-एव च मु(१उँ)क्ता मां निर-भर्त्स्य च पुनः पुनः ३३
 ताडितोऽस्मि सभा-मध्ये पादेनाऽशनि-वर्चसा ।
 N] पुनश् चोक्तोऽस्मै अहं तेन तत्रे गच्छेति मा चिरम् ।

१. च रा ब म ल_१-मया वाच्यं । प्र ल_२-यथा वाच्यं । २. ब म ल_१-यद्वाच्यं । ३. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-हितनिष्ठुरम् । ४. आ-०भागे । ५. रा-यथावन्निभिवाद्य । ६. आ-अन्यश्च ॥ ६. आ-निहितः । ८. म-कवन्ध म० । ९. रा म ल_१-गतः ॥ १०. रा-वेदिताः । प्र-भेदताः । ११. आ च-बाली क्षेत्रेन वागेन प्रेषितो यमसादनम् । १२. प्र ल_२-०नी.....नस्य च । १३. आ-तस्य धर्मात्मनः पत्नीमश्च मुष्येति तां विभो ॥ १४. प्र ब म ल_१ ल_२-कार्याणि । १५. रा-पत्नी ॥ १६. च-धिक् धिगित्येवमुक्त्वा । प्र रा ब म ल_१ ल_२-धित्थि-गेवमुक्त्वा । सन्धिरत्राविवक्षितः द्र० । १७. रा-मा । १८. च रा-निर्भर्त्स्य । प्र-निर्भर्त्स्य । १९. प्र ब म च ल_१ ल_२-चोक्तोस्मिं तेनात्र गच्छ ग० । रा-चोक्तो-स्मि तन्मन्त्र ।

- भ्रष्ट निर्-लज्जं नीचेति नै त्वाँ निन्व्ये यम-क्षयम् ॥३४॥ [N
 शत्रुणा प्र-हितो नूनं शत्रु-पत्न-प्रशंसकैः ।
 N] रामं चाऽर्तु-गतं रैक्तं न त्वां द्रष्टुम् इहोत्सहे ॥३५॥ [N
 एवम् उक्तोऽस्मि परुषं रावणेन शुभाऽऽनने ।
 N] रामम् एवाऽनु-गच्छामि त्वां तु द्रष्टुम् ईहाऽऽगतः ॥३६॥ [N
 यदि मे दुर्-अनुक्रान्तं यदि वां दुर्-अनुष्ठितम् ।
 N] यदि दुश्-चरितं मेऽद्यं ततो गृह्य प्र-शोधि माम् ॥३७॥ N]
 एवम् उक्ता तदा तेन माता तस्य महाऽऽत्मनः ।
 N] नाऽशकद् भौषितुं सु-भ्रूर्-मृण्मयाऽ(यी)व-स्थिता तर्दा ॥३८
 ततः संज्ञाम् उपाऽऽगम्य मुहूर्ताद् इवै भामिनी ।
 N] उवाच रुदती वाक्यं वि-भीषणम् इदं तदा ॥३९॥ [N
 एवम् एतन् महा-बाहो यथा वदसि पुत्रक ।
 N] विद्धि नूनं वि-नोशं चे सर्वेषां समुप-स्थितं मे ॥४०॥ [N
 स्मारितोऽस्मीऽह वचनं पुत्र तद् विपुलं त्वया ।

१. रा प्र-भ्रष्टः निर्लज्जं । आ-निर्लज्ज । २. आ-नीचेमं । ३.
 च रा प्र ब म ल_१ ल_२-ध्रुवं । ४. रा-नित्येषम० ॥ ५. ब-विहि-
 सकः । ६. च रा-च नुगतं । आ-सातु० । ७. ल_१-भक्तं । ८. रा-
 द्रष्टुमिहमागतः । ९. ल_२-दुरति० । १०. प्र ल_२-मे । ११.
 आ-मद्यं । ल_१-मन्वे । १२. च रा-प्रसाधि । आ-साधि ॥ १३.
 आ च रा प्र ब ल_२-भाषितं । १४. आ रा ल_२-सुभ्रू । १५.
 आ-मृण्मयाः । च ब-मृण्मयी व्यवस्थिता । रा-मृण्मयी व्यवस्थिता ।
 प्र-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_१ म-मृण्मयीव व्यवस्थिता । ल_२-
 मृण्मयी चाव्यवस्थिता । १६. च व म ल_१ ल_२-नास्ति ॥ १७.
 ल_२-०र्त्तीदि...भा० । १८. प्र-रुदती ॥ १९. आ-विशालाक्ष । २०.
 आ-स्थितः । २१. आ-स्मारितास्ति । प्र ल_२-०स्तीति । २२. आ ल_१-
 पितु तद् । २३. आ च रा ब म प्र ल_२-यशः ।

- N] ब्रह्मणश् च महा-बाहो तच् छृणुष्व समा-हितैः ॥४१॥ [N
 दश-ग्रीव-प्रभृतिषु जातेषु कुल-नन्दन ।
 N] निर्-जितेषु च देवेषु स-शक्रेषु महाऽऽत्मसु ॥४२॥ [N
 चिन्तयन्ती कुलस्याऽहं पुत्रं वश-करं शुभम् ।
 N] तैपस्-विने च पित्रे ते^१ गत्वाऽऽश्रमै-पदं ह्य अहमै ॥४३॥ [N
 स्थिताऽस्मि पुरतो वत्स तव पित्रे महाऽऽत्मने ।
 N] वक्तु-कामा विशालाऽर्त्तं पितरं ते तपस्-विनम्रं ॥४४॥ [N
 ततो मां(माऽ)धिष्ठितां दृष्ट्वा पुरस्ताद् ऋषि-सत्तमः ।
 N] उवाच मधुरं वाक्यं हर्ष-गद्गदया गिरा ॥४५॥ [N
 किम् आगमन-कृत्यं ते ब्रूहि तच्चेन शोभने ।
 N] एवम् उक्ताऽस्मि ऋषिणां पुत्र बुद्धि-मतीं तदां ॥४६॥ [N
 ततोऽहं वक्तुम् आ-रब्धा प्राऽञ्जलिः प्रणि-पत्यै तम् ।
 N] आ-गताऽस्मि महा-भाग संशय-च्छेदनाय वै ॥४७॥ [N
 तव वाक्येन ये जाताः पुत्रा मम महा-व्रत ।
 N] स्व-रंज्यं विपुलं प्रोप्ता लब्धा पैत॑महं पदम् ॥४८॥ [N
 किंचिच्च^२ चिंता^३ऽस्ति संभूता दृष्ट्वा पुत्रं महा-बलम् ।
 अ-वर्धेयं वर-दानेन सर्वैर्^३ अपि दिवौकसैः ।
 N] यज्ञ-गन्धर्व-नागैश् च पिशाचैर् ऋषिभिस् तथा ॥४९॥ [N

१. प्र-ब्राह्मणश् । २. रा-०हतः । प्र-०सतः । ३. प्र-तापस्विने ।
 ४. ल_२-स्वे । ५. आ-गताश्र० । ल_२-गताश्रमपदमहं ॥ ६. रा-
 विसा० । ७. रा-०श्विनम् । च-०स्विनाम् ॥ । ८. प्र- वक्तुं ॥
 ९. च-कृते । १०. प्र रा ब म ल_१ ल_२-मुनिना । अविबक्षितोऽत्र
 सन्धिः द्र० । ११. च प्र रा ब म ल_१ ल_२-०मतां । १२. प्र रा ब म
 ल_१ ल_२-वर । १३. ल_२-०पत्यम् । १४. आ-स्वाज्यवि० । १५. प्र-प्राप्तुं ।
 १६. आ-०महपदम् ॥ १७. आ-किंचिज्ज्ञास्ति । १८. रा-दृष्टा । १९. आ
 रा-अवध्यवर० । २०. आ-सर्वैरेपि । २१. प्र च म-पिशाचै ऋ० ॥

- एवं-विधेषु पुत्रेषु जातेषु तव सु-व्रत ।
 N] को नु वंश-धरो ब्रह्मंस् तव पुत्रो भविष्यति ॥५०॥ [N
 ऊचे मां सँ महा-बुद्धिः काले धर्म-भृतां वर्रः ।
 N] दुराचार-व्रत-युतो राज्ये स्थास्यति रावणः ॥५१॥ [N
 कनिष्ठश् चाऽपि धर्माऽऽत्मा पुत्रो वंश-धरस्सँ तव ।
 N] राज्ये स्थास्यति धर्मेण यावद् भूमिर् धरिष्यति ॥५२॥ [N
 पुँनर् उक्तः स तु मुनिर् मया पुत्र प्रणम्य वै ।
 N] उवाच वचनं धीमान् सर्व-ज्ञो बुद्धि-मान् ऋषिः ॥५३॥ [N
 शृणु कैकसि यद् वृत्तं ब्रह्मणः सदने शुभे ।
 देवानां सन्निधौ भद्रे ऋषीणां च समा-गमे ।
 N] यत्त-किंपुरुषाणां च पितृणां वाम-लोचने ॥'५४॥ [N
 गन्धर्वाणां स-नागानां पिशाचानां तथैव च ।
 श्रेष्ठानां देव-योनीनां सन्निधौ यद् मया श्रुतम् ।
 N] तत् तेऽहं संप्र-वक्ष्यामि परमेष्ठि-वचस् तदां ॥५५॥ [N
 रावणेन जितो^१ भद्रे शक्रः सुरै-गणैः सह ।
 १.....
 तन् मे हृतं मेहा-राज्यं हस्ताद् बिल्वम् इवाऽऽहितम् ।
 N] रावणेन मुनिर्-जित्यै बद्ध्वा नीतोऽस्मि स्वांपुरीम् ॥५६॥ [N

१. रा व म ल_१-०करो २. ल_१--ब्रह्मन्तव ॥ ३. प्र-स च ।
 ४. प्र-वर । ५. आ-०करस् ॥ ६. आ-एवम् । ७.
 रा प्र व म ल_१ ल_२-भगवान् । ८. आ-कैकसि । रा-कैकसि ।
 ९. च-वै । १०. च-०लोचन । ११. आ-पितृणां च विशालाक्षि वक्ष-
 किंपुरुषामपि । १२. आ-तव ॥ १३. आ रा-जिते । १४. रा-शुर० ।
 १५. अतः परं पाठस्त्रुटित इवाभाति । १६. ल_२-मया राज्यं । १७. रा
 व प्र म ल_१ ल_२-च निर्जित्य । १८. आ रा व ल_२-बद्धा ॥

वि-मुक्तस् तव वाक्येन निर्-लज्जः पुनर् आ-गतः ।

[N] त्रिदशेषु महा-बाहो राज्य-कामो ह्य अहं तदा ॥५७॥ [N]
एतत् ते कथितं सर्वं मम दुःखं तव प्रभो ।

[N] त्वं प्रमाणं महा-बुद्धे यन्नः श्रेयस् तद् उच्यताम् ॥५८॥ [N]
एवम् उक्तस् तदा ब्रह्मा कौशिकेन महाऽऽत्मना ।

उवाच वचनं सूक्ष्मं सर्व-लोक-हितं तदा ।

[N] काले सुर-गुरुर ब्रह्मा कौशिकाऽऽख्याय शृण्वते ॥५९॥ [N]
शृणु कौशिक भद्रं ते यत् त्वां वक्ष्यामि सु-व्रत ।

[N] सर्वं श्रुतं मया शक्र तव संग्राम-कारणम् ।

निर्-जितश् चांऽसि सं-ग्रामे तच्च च मे विदितं ततः ॥६०॥ [N]

प्रोप्तोऽरिर् दुष्ट-दुर्मेधा रावणो लोक-रावणः ।

[N] कृतांत-पाशाऽसि-धरेश् चण्डसं तीक्ष्ण-तरो ध्रुवम् ॥६१॥ [N]
वर-दान-बलोद-सिक्तो दुर्-धर्षो रावणो मम ।

[N] तदं गच्छाम महा-बाहो विष्णुम् अ-प्रतिमोजसर्धम् ॥६२॥

शंख-चक्र-गदा-पाणि वैरं-चन्दन-भूषितम् ।

१. आ-निर्लज्ज । २. च रा प्र व म ल, ल_२-तव ॥
३. रा-समदुःखं । ४. प्र रा व म ल, ल_२-यत्तच्छ्रेयस् ॥ ५. प्र
रा व म ल, ल_२-काश्यपेन । ६. रा प्र व म ल, ल_२-महात्मा ।
७. च रा-शृणुते । ८. च-यस् । ९. रा-सर्वैः । १०. प्र-शत्रुं ।
११. आ च-चापि । १२. आ-तव । १३. च-विदितम तव । १४.
प्र-प्राहारि । १५. च-कृतां पाशासिधरश् । १६. च-चंड । १७. आ-
ससितस्रैव मृत्योर्दंडान्तरं गतः । १८. आ-सिक्तः । १९. आ-
वत्सल्यै मयानघ । २०. व प्र च ल, ल_२-ते गच्छत मया सार्धं ।
रा-सं गच्छाम । ल_२-तं गच्छत मया सार्धं । २१. रा ल_२-अप्रतिमोजसम् ।
२२. प्र-वरं च० ।

- [N] वर-चाप-धरं देवं वीरं^१ श्रीवत्सलक्षणम् ॥६३॥ [N]
 कौस्तुभोद्-भाषित-तनुं श्रियाऽऽलयम् अन-उत्तमम् ।
- [N] अतसी-पुष्पै-संकाशं पीत-वाससम् अ-च्युतम् ॥६४॥ [N]
 गरुड-पृष्ठम् आसीनं पुण्डरीक-निभेक्षणम् ।
- [N] देव-देवं^२ महा-भागं विष्णुं निर्-जरम् अ-व्ययम् ॥६५॥ [N]
 योग-सांख्योपनिषदैस् त्रिदशैः सम्-अभिष्टुतम् ।
 पुरुषं परमं विष्णुम् अनन्तं सर्वतो-मुखम् ।
- [N] धर्म-सेतु-प्रवक्तारं सुराणां च हिते रतम् ॥६६॥ [N]
 तं^३ गच्छामि^४ हरिं देवं सर्व-देव-नेमस्कृतम् ।
- [N] यद् वि-धास्यति नो नाथस् तत् कार्यम् अ-विशङ्क्या ॥६७॥ [N]
 एवम् उक्ताः सुराः सर्वे उत्तस्थुर् अ-मितौजसः ।
- [N] विमानैः सूर्य-सङ्काशैर् हंस-बर्हिण-वाहिभिः ॥६८॥ [N]
 ब्रह्माणम् अग्रतः कृत्वा गतास् ते क्षीर-सागरम् ।
- [N] आ-स्थिता^५ एक-देशं^६ तु समे भूमि-तले तदा ॥६९॥ [N]
 तपस्य उग्रे महाऽऽत्मानं^७ (ः) योजयन् तं दै सुरैः ।

१. आ रा च ब प्र ल_२-वीरं । २. च-नास्ति । रा ब-वरं । प्र ल_२-देवं ।
 आ-वीर । ३. च रा ब म ल_१ ल_२-०लाञ्छनम् । ४.
 अत्रेयद् आर्षः द्र० । ५. रा-अतसिपुष्पसंकासं । ६. प्र रा ब म
 ल_१ ल_२-गरुडमपृष्ठम् । ७. आ-०देवम् । ८. च-ह्यजयम् । रा म ल_१-
 ह्यभयम् । प्र ल_२-हृदयम् । ९. आ-योगसाध्योप० । रा ब प्र म
 ल_२-योगिसाध्योप० । १०. आ-विश्वम् । ११. आ-तद्
 गच्छाम । प्र ल_२-तं गच्छथ । १२. रा ब म ल_१-वयं । १३.
 आ-सर्वदेवं न० । १४. म च ल_१-उत्तस्थौ । १५. आ-ब्रह्मणम् ।
 १६. प्र ल_२-भागता । १७. आ-तदासुनाः ।

- N] आत्मानं ते महाऽऽत्मानं देव-देवं दिदृक्षुः ॥७०॥ [N
ततोऽनेके-शते काले वाग् उवाचोऽशरीरिणी ।
- N] दुन्दुभि-स्वन-निर्घोषो हर्षयन्ती दिवोकसैः ॥७१॥ [N
उत्तिष्ठ भगवन् विष्णो कुरु कार्यं महा-बल ।
- N] देवानां भय-भीतानां अ-भयं दातुम् अर्हसि ॥७२॥ [N
रावणं स-गणं देव त्वं नि-षूदय दुर-मतिम् ।
- N] मौनुषं रूपम् आ-स्थाय जहि शत्रुं दुरा-सदम् ॥७३॥ [N
एवम् अस्व इति धर्माऽऽत्मा जातो रघुषु वीर्यवान् ।
- N] चतुर्धा वि-भज्याऽऽत्मनं देवश् चक्र-गदा-धरः ॥७४॥ [N
सर्वे ते त्रिदशा जाता वानरीषु महा-बलाः ।
- N] क्रेन्नीषु च महाऽऽत्मानो देव-पुत्रा मदोत्कटाः ॥७५॥ [N
स एष नृप-शार्दूलो जातो रावण-निग्रहे ।
- N] कुलस्य च वि-नैशाय अस्माकं वैस सांप्रतम् ॥७६॥ [N
तव पित्रा च वि-ज्ञप्तो वंश-स्थित्यै पितामहः ।
- N] अस्माकं सं-ततिः कस्माद् अवि-च्छिन्ना भविष्यति ॥७७॥ [N

१. च-०देव । २. आ-ततो देशशते । च रा ब म ल_१
ल_२-गतेऽ० । प्र-गतेऽनेके शते । ३. रा-कालं । ४. आ-वागुशरीरिणी ।
५. ल_१-०निर्घोषा । ६. रा ब-०कसाः । ७. रा ल_२-भगवान् ।
८. ल_२-कल्पं । ९. आ-०बलः । च-०बला । १०. रा-निसूदय ।
११. प्र-मानुष्यं । १२. ल_२-जातोऽयं रघुवी० । १३. रा ब म ल_१
ल_२-विभक्ताऽऽत्मा चतुर्धा च । प्र-विभक्ता चतुर्धा वपुर । च-०र्धा
विभजात्मानं । १४. रा-चक्रं गदा० । १५. प्र-ऋक्षेषु । १६. विवक्षा-
ऽभावादसन्धिः द्र० । १७. प्र अ-सस्माकं । १८. आ-च स ।
१९. आ-अतः परं तवेत्यारभ्य ०जीवी भविष्यतीत्यन्तः पाठो नास्ति ।
२०. रा-सन्ततेः । २१. ल_२-साक्षात् ॥

- तत्र वंश-धरः सम्यग् भविष्यति वि-भीषणः ।
 N] नारायणात् प्राऽऽप्त-राज्यो यावच्च चंद्रार्क-भूमयः ॥७८॥ [N
 श्रीराम-वचनाच्च चैव चिरं-जीवी भविष्यति ।
 N] त्वं चाऽपि ब्रह्मर्षः प्रोक्तो राजा लंकेश्वरः प्रभुः ॥७९॥ [N
 त्वं गच्छ रामं धर्म-ज्ञं लोक-रामं महा-बलम् ।
 N] स ते प्राणांस् तथा राज्यं दास्यते रघु-नन्दनः ॥८०॥ [N
 यावच्च चंद्रश् च सूर्यश् च यावत् तिष्ठति मेदिनी ।
 तावत् लंकेश्वरस् त्वं हि एतद् एव मया श्रुतम् ।
 N] तव पित्रा मुखोद्-गीर्णं^१ न स्नेहाद् गदितं मया ॥८१॥ [N
 तद् गच्छ पुत्र भद्रं ते विजयायाऽरि-सूदन ।^२
 N] अहं^३ चै स्वस्ति-निरतो तव नित्यं महा-बल ॥८२॥ [N
 एवम् उक्तस् तु धर्माऽऽत्मा मांत्राऽऽपृच्छथ च तां तदा ।
 N] अभिवाद्य चै धर्मेण उत-पपात स रंत्तिसैः । [N
 ४३] जगामाऽऽकाशम् आ-स्थाय यत्र रामो महा-बलः ॥८३॥ [१३

१. रा-वंशधर सम्यग् । २. ल_१-न संशयः । ३. च-जीवि ।
 ४. च-भविष्यति । ५. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-तचैव । ६. आ-
 च-ब्रह्मणाप्युक्तो । ७. रा प्र ब-०ञ । ८. ब-मेधिनी । ९. रा-
 ०गीर्णा । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२-त्वत् स्ने० । ११. आ-
 वदितं ॥ १२. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल_१ ल_२-
 स्वस्ति करोतु ते ब्रह्मा त्रिनेत्रश्च महेश्वरः । शङ्खचक्रगदापाणिः पुराण-
 पुरुषोत्तमः । १३. च-तु । १४. च रा-स्वस्तिरता ॥ १५. आ-पृष्य
 वीर्यवान् । च-मातामापृच्छथ वीर्यवान् । प्र-मात्रापृच्छ । म ल_१-मात्रा
 पृच्छ । १६. आ रा-स । १७. अविबक्षितोऽसन्धिः द्र० । १८. रा प्र
 ब म ल_१ ल_२-राक्षसः ॥

- तं मेरु-शिखराऽऽकारं ज्वलन्तम् इव पावकम् ।
 ४४] गगन-स्थं मही-स्थासँ ते^३ ददृशुर् वानराऽधिपाः ॥८४॥ [२
 आत्मना पंचमं दृष्ट्वा सु-ग्रीवो वानराऽधि-पः ।^४
 ४७] वानरैः सह दूर-धर्षश् चिन्तयामास बुद्धि-मान् ॥८५॥ [५
 चिन्तयित्वा मुहूर्तं च वानरास् तान् उवाच ह ।
 ४८] हनुमत-प्रमुखान् वीरान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥८६॥ [६
 एष सर्वाऽऽयुधोपेतश् चेतुभिः संचिवैः सह ।
 ४९] रत्नसोऽभ्य एति पश्यध्वम् अस्मान् हर्नुं न संशयः ॥८७॥ [७
 सु-ग्रीवस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते वानरर्षभाः ।
 ५०] शौलान् उत्पाद्य शैलांश् च सु-ग्रीवम् इदम् अब्रुवन् ॥८८॥ [८
 व्या-दिशाऽस्मान् वंधायैषां रत्नसां वानरेश्वरं ।
 ५१] नि-पतेन्तु हेता यावद् धैर्यं गयाम् अल्प-चेतसः ॥८९॥ [९

१. फ-मेरुशिखराकारं । ३. रा-ज्वलनामिव ॥ ३. प्र-मही-
 स्थस्तु । ४. प्र-इदते वानराऽधिपः । च-वानराधिप । ५. प्र-
 नास्ति । ६. म-दुर्धर्षं ॥ ७. आ-स । ८. प्र. वानरस् । ९. फ
 अ-सर्वान् । रा-सर्वाब्जिदं । १०. च रा व म ल_१, ल_२ अ-उत्तमम् ॥
 ११. आ-शचिवैः । १२. फ-राक्षसो याति । रा-राक्षसोऽभ्येति । १३.
 आ फ रा-अस्मां । १४. फ-हन्तुमसंशयम् । १५. च-शाखामुत्पाद्य ।
 आ-उत्पाद्य । फ-उद्यम्य । रा-शाखादुत्पाद्य । प्र ब-शाखा उत्पाद्य ।
 अ-शैलानुत्पाद्य । १६. अ-वृक्षांश्च । १७. प्र ब-अब्रवीत् । १८. फ-
 व्यादिशेषां । ब रा-व्यादिश्यास्मान् । १९. च ब रा प्र म ल_१
 ल_२-बंधे चैषां । आ-बन्धायैषां । अ-अस्मानिमान् हर्नुं । २०. आ च-
 राक्षसां । अ-राक्षसा । २१. रा ब-०रः । २२. अ-०ति ।
 २३. आ-सहासाभिर् । २४. च-धरायाम् । म-धरिण्याम् ॥

तेषां सं-भाषमाणानाम् अन्योऽन्यं स त्रि-भीषणः ।

५२] सागरस्योत्तरे पारे खै एव संमुप-स्थितः ॥२०॥ [१०

N] युद्धोद्यतेषु शैत-शो वानरेषु स्थितेषु च ।

उवाच स महा-मौञ्जः स्वरेण महता महान् ।

५३] सु-ग्रीवं वानरैः सार्धं(?) धैस)मवेक्ष्य त्रि-भीषणः ॥११॥ [११

भो भोः शाखा-मृगाः सर्वे वचनं मे नि-बोधतं ।

N] रामायोऽऽख्यातुम् इच्छामि कोसलेन्द्रोय धीमते ॥१२॥ [N

४५उ] रावणो नाम हरैयो रात्रसो रात्रसेश्वरः ।

५५उ] तस्याऽहम् अनु-जो भ्राता त्रि-भीषण इति श्रुतः ॥१३॥ [१२

N] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धम् आ-गतोऽहं न संशयः ।

५४पू] प्राप्तोऽहं राघवं द्रष्टुम् इति मां वेत्थ वानराः ॥१४॥]N

५५पू] येन सीता जन-स्थानाद् हृता हत्वा जटायुषम् ।

N] रुद्रा च त्रिवशा दीनां राक्षसीभिः सु-रक्षिता ॥१५॥ [१३

१. रा-सम्भाव्य० । ब-सम्भाव्यतानानाम् । २. रा-०स्योत्तर-
पार्श्वे । ३. च-स एव । रा प्र ब म ल_३ ल_२-स्य एव । अ-
सचिवैः । ४. रा प्र ब म ल_३ ल_२-द्युपस्थितः । अ-सहावस्थितः ।
५. आ-युद्धोद्घातेषु । च-युद्धोद्घातेषु । ल_२ अ-युद्धोद्घातेषु । ६. फ-
भस्त्रकवानरेषु च । प्र ०षु शतेषु च । ७. च रा ब प्र म ल_३
ल_२-सहसा प्राज्ञः । अ-समहा० । ८. आ रा ब प्र ल_३ ल_२-
वानरांस्तांश्च खस्थ एव । म-वानरे सार्द्धमवेक्ष्य एव । अ-वानरांस्तांस्तु खस्थ
एव । ९. रा-मृगास् । १०. रा-नास्ति । ११. प्र-रामाय ख्यातुम् ।
१२. प्र-कौशलाय च । ल_२-कोसलीशाय । १३. अ-रावणस्तु महाराजो ।
१४. ल_२-रावणो । १५. आ-आगतो ह । १६. रा-शंसयः । १७.
प्र-वानर । १८. आ-मां त्रिवि । १९. फ-भो वेत्थ । प्र-मां...स्थ ।
अ-वेत्थ मामिति । २०. च-क्षीना ॥

- तम् अहं विविधैर् वाक्यैर् हेतुभिर् च नि-दर्शयन् ।
 ५६] उक्तवान् बहु-शो वाक्यं सीता निर्-यात्यताम् इति ९६॥ [१४
 स च न प्रति-जग्राह रावणः काल-चोदितैः ।
 ५७] उच्यमानो हितं वाक्यं मुमूर्षुर् इव भेषजम् ॥९७॥ [१५
 N] ततोऽहं भृशम् आ-क्रुष्टो रावणेन दुर-आत्मना । [N
 तथा परुषितम् तेन दासवच् चाऽव-मानितः ।
 ५८] त्यक्त्वा मित्राणि दारांश् च राघवं शरणं गतः ॥९८॥ [१६
 रावणस्याऽव-लिप्तत्वाद् धर्मम् एव संमा-श्रितः ।
 ५९] सहैभिः सचिवैर् भक्तै रीमं शरणम् आ-गतः ॥९९॥ [N
 न हि मे जीवितेनाऽर्थो नैर्थैर् अर्थस् तर्था सुखैः ।
 ६०] तद् अहं सर्व-संत्यागात् त्रैणं रामाद् अवाऽऽप्नुयाम् १०० [N
 चोद्य-मानो हि बहु-शो मया धर्माऽर्थ-संयुतम् ।

१. रा ब-विविधै वाक्यै । २. च-निदर्शनम् । रा ब म ल_१-
 निदर्शनैः । ल_२-हेतुभि विनिश्चितैः । ३. च-बहुषो । ४. प्र-द्वितीय-
 तृतीयपादौ न स्तः । ५. फ च ल_२ अ-०नोदितः । ६. फ च रा
 ब म ल_१ ल_२-तेनाहं । ७. प्र ल_२-भृशविक्रुष्टो । आ-आक्रुष्टो ।
 ८. फ-भिन्नाः-श्लोकार्धमेतत्पूर्वश्लोकोत्तरार्धात्पूर्वं पठन्ति । तथात्वेऽस्य भिन्न-
 क्रमता द्र० । ९. आ रा-सोहं । १०. फ-परुषितो मोहाद् । रा-
 परुषीतस् । ११. आ-रावणस्याबलेयत्वाद् । १२. फ-समास्थितः ।
 सचिवैर् । १३. आ च-रामशरणम् । १४. आ-तदा । १५. रा
 प्र ब म ल_१ ल_२-यद् । १६. अ-०गात्राणार्थं । १७. आ च रा
 प्र ब म ल_१ ल_२ अ-रामम् । १८. आ-भाप्नुयान् । रा प्र-
 अवाप्नुयात् । १९. ब-०माने । अ-नोद्यमानो । २०. रा ब-
 महाधर्मार्थसंचयम् । च प्र म ल_१ ल_२-धर्मार्थसंचयम् । अ-धर्मार्थ-
 संयुतम् ।

- ६१] नं वाचो गृह्णाति भृशं भक्ष्यं विषै-कृतं यथा ॥१०१॥ [N
जानन्नं अपि हि तस्याऽहं वीर्य-पौरुष-विक्रमान् ।
- ६२] रावणस्य नृ-शंसस्य विबुधैर् अपि दुःसहार्न ॥१०२॥ [N
धर्मम् एवं समा-श्रित्य न ज्ञाति-वध-कांतया ।
- ६३] हित्वाऽहं स्व-जनं सर्वं राघवं शरणं गतः ।^१
- ६४पू] सर्वथा शुद्ध-भावोऽहं न मां शंकितुम् अर्हथ ॥१०३॥ [N
नि-वेदयते मां क्षिप्रं राघवाय महाऽऽत्मने ।
- ६५] सर्व-लोक-शरण्याय वि-भीषणम् उप-स्थितम् ॥१०४॥ [१७
एतैव तु^३ वचनं श्रुत्वा सु-ग्रीवो वानरेश्वरः ।
- ६६] लक्ष्मणस्योऽग्रतो रामम् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१०६॥ [१८
रावणस्याऽनुजो वीरो^४ वि-भीषण इति श्रुतः ।
- ६७] चतुर्भिः सचिवैः सार्द्धं शरणाऽर्थं किलाऽऽगतैः ॥१०६॥ [१९
रावणेन प्रणि-हितं त्वम् अवेहि वि-भीषणम् ।
- ६८] तस्य संग्रहणं मन्येऽक्षमं क्षम(मां)वतां वरं ॥१०७॥ [२६
राक्षसो जिह्वया बुद्ध्या सं दुष्टोऽयमे उपस्थितः ।

१. रा ब म ल_१ अ-वाचो न गृह्णाति । प्र-व वाचो गृह्णाति ।
च ल_२-वाचो गृह्णाति न । २. च-भक्षं । ३. अ-कृतं विषं ।
म-नास्ति । ४. च-तथा । ५. रा-जानपि तस्याथ । फ-जानन्नपि च त० ।
ब-हि तस्याथ । ६. म-वीर्यं विक्रमपौरुषम् । फ ल_१-०विक्रमाम् ।
रा-०विक्रमात् । ७. आ-विबुधैर् । ८. फ अ-
दुःसहम् । ९. म-एवाहमाश्रित्य । १०. आ-नास्ति । ११. फ-हित-
भावोऽहं । रा-शुद्धस्वभावोऽहं । १२. रा-निवेदयदुः । १३. प्र-एवं तद् ।
१४. आ-०स्यामजं १५. फ-वीर । १६. प्र-किलमागतः । १७. अ-
मति० । १८. आ फ ब म अ च-क्षमवैहि । १९. फ-
रक्षसं रक्षसानां । म-न क्षमं । रा प्र ब-क्षमं क्षयवतां । २०.
च-वरः ॥ आ फ-जिह्वया । २२. आ च अ-संदुष्टोऽयं । प्र-
संदुष्टे च् ।

- ६९] प्रहर्तुं त्वयि विश्वस्ते प्रच्छन्नम् अथवाऽनघ ॥१०८॥ [२७
वध्यताम् एष दण्डेन तीक्ष्णेन संचिवैः सह ।
- ७०] रावणस्य नृ-शंसस्य भ्राता पापो वि-भीषणः ॥१०९॥ [२९
एवम् उक्तत्वा तु तं रामं सु-ग्रीवो वाहिनी-पतिः ।
- ७१] वाक्यं-ज्ञो वाक्य-कुशलस् ततो मौनम् उर्ष-स्थितः ॥११०॥ [३०
७२पू] तस्मिन् मौनम् अनु-प्राप्ते सु-ग्रीवे राघवस् तदा । [N
सु-ग्रीवस्य तु तद् वाक्यं रामैः श्रुत्वा वि-मृश्य चँ ।
N] ततः सुग्रीव-सचिवान् इदं वचनम् अब्रवीत् ॥१११॥ [३१
परवान् अस्मि सर्वेषु भवत्सु हित-बुद्धिषु ।
N] अनु-ष्टेयं मया किञ्चिद् इह प्राप्ते वि-भीषणे ॥११२॥ [N
तद् वक्तुम् अर्हन्ति हि मे भवन्तः
श्रेयोऽर्थिनः श्रेयसि सं-नियुक्ताः ।

१. फ-प्रच्छन्नः स तवानघ । ब-प्रच्छन्ने सर्वथानघ । म-प्रच्छन्नं मयि वानघ । अ-प्रच्छन्नो मयि वानघ । २. रा प्र ब ल_१-०ञं । ३. फ-०कालज्ञस् । ४. च-उपास्थितः । रा प्र ल_१ ल_२-उपाश्रितः । अ-उपागतमत् । ५. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल_२-धर्ममेवाप्रतः कृत्वा विमर्षमगमत्तदा । ६. रा च ब प्र ल_१ ल_२ अ-च । ७. फ-श्रुत्वा रामो महामतिः । म-रामो महीपतिः । रा च ब ल_१ ल_२ अ-विमृश्य च । ८. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र ल_२-सम्यग्विदममृषे श्रीमान्नुमुहूर्तमिवान्तरम् । फ च प्र म-स तत् कपीश्वरवचो रामः श्रुत्वा विमृश्य च । ९. म-०सचिवम् । १०. प्र ल_२-भवत्प्रहित० । ११. ल_१-च यत् । १२. आ-प्राप्तो विभीषणः । १३. च रा-अर्हति । १४. च-हे । रा-ते हि । प्र-हि वै । ल_२-०न्ति.....हि भ० । १५. च-श्रेयोर्थिनां । ब-श्रेयार्थिनः । ल_१-श्रेयोस्थित । १६. च-सन्ति युक्ताः

१. रा ब म ल_१-दैवमे० । च-वर्गमे० । प्र ल_२-तमेव चा० ।
२. च रा ब प्र-०क्षणात् । ल_१ ल_२-०क्षणं ।
३. च ल_२-विधिसुखे धी० । प्र-विधिसुखे धी० ।

यत् प्राप्त-कालं च हितं च मत्वा
N] कालोप-पन्नं च विचार्य सर्वम् ॥११३॥ [N
इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-गमनं
नामैकनवतितमः सर्गः ॥९१॥

१. आ-विहितं । फ-विदितं । २. आ फ ल_२-सर्षे । ३.
आ फ-भार्षे । ल_२-इति सुन्दर० । अ-सुन्दरकाण्डे । ब-इत्यार्षे
रामायणे । ४. आ फ-लंकापर्वणि विभीषण० ॥

[वं-९०]= [द्धानवतितमः सर्गः] =[दा-१७,१८]

१पू] प्राप्तं वि-भीषणं श्रुत्वा रामः सु-ग्रीवम् अब्रवीत् ।

N] स्मयन्न् इवै स्पृशन् हस्तं हस्तेनाऽमित्रै-तापनः ॥१॥ [N

N] हरि-श्रेष्ठ महा-बाहो वचनं श्रूयतां मम ।

१उ] आ-नृशस्ये तदात्वे च आयत्यां चैव सं-श्रितमं ॥२॥ [N

आस्यतामं इहै सु-ग्रीव सचिवांश् च समै-ह्वय ।

२] हनुमत-प्रेमुंखान् सर्वान् अन्यांश् च हरि-यूथपान् ॥३॥ [N

तैः समर्थैश् च वक्तव्यं करिष्यामि परीऽऽत्तणम् ।

३] सम्यग् वदसि सु-ग्रीव रीजानो हि बहु-च्छर्लाः ॥४॥ [N

तस्माद् एकैक-शसै तां वद् ब्रुवन्तु सचिवांसं तव ।

८] हेतु-तो मति-संपन्नाः सं-मतांश् च पुनः पुनः ॥५॥ [३७

१. फ-मत्वा । २. रा-राम । ३. फ-स्मरञ्चिव । ४. च-हस्त । फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-हस्ते । ५. च प्र ल_२ अ-रामो वै शत्रुतापनः । ब रा म ल_१-राषवः शत्रुतापनः ॥ ६. फ-समीपं वचनात् । ७. रा-०से । ८. फ-तदर्थे । च-तदात्ते । ९. फ च रा प्र ब म ल_१ अ-आयत्या । १०. फ-संस्थितम् । अ-संश्रुतम् ॥ ११. आ च रा प्र ब ल_१ ल_२-श्रूयतामिति । अ-आस्यातमिति । १२. आ प्र ल_१ ल_२-सुग्रीवं सं० । १३. च-समाह्वयन् । रा प्र ब ल_१ ल_२-समाह्वयत् । १४. आ च-हनुमान्प्रमुखान् । १५. च-अनन्यांश्च ॥ १६. आ-समर्थेति कर्तव्यं । फ-संमंथेति कर्तव्यं । अ-समर्थेति संमंथ्ये । १७. अ-राक्षसा । १८. प्र-बहुच्छर्लाः । म-बहुश्रुताः ॥ १९. च-एकैकसस् । २०. आ-तावन्तु० । च-ब्रुवन्तु । २१. च रा प्र ब म ल_१-सचिवांस्तव । २२. प्र-हेतुतः सम्पन्नाः । २३. च-समस्ताश् । रा ब म-संमंताश् । प्र-संमंताश् ।

ततः सुग्रीव-वचनात् सेम्-ईयुर् वानरर्षभाः ।

४] सर्वे शास्त्र-विदः शूरा देव-पुत्राः प्र-हारिणः ॥६॥ [N
५पू] वि-भीषणस्य ते^३ वाक्यं श्रुत्वा तुं हरि-यूथपाः ।

N] प्रणम्य शिरसां रामं स्थिताः प्राऽञ्जलयस् तदां ॥७॥ [N

५उ] सोपचारं ततो रामम् ऊचुः प्रिय-चिकीर्षवः । [३४उ
अ-ज्ञातं नाऽस्ति ते^८ किञ्चिन् त्रिषु लोकेषु राघव ॥८॥

६] महा-भाग्याद् आत्मनस् तु पृच्छस्य् अस्मान् सुहृत्-तया । [३५
त्वं हि सत्य-व्रतं शूरो धार्मिको दृढ-विक्रमः ।

७] परीऽऽक्षेयं-कारी मतिमान् निःसृष्टाऽऽत्मा महा-द्युतिः ॥१॥ [३६
तस्मात्त्वं स्वं स्वम् अभि-प्रोयं त्वो^१ ब्रुवन्तु पुत्र-गमाः ।^{१०}

N] पृथक् पृथक् परीऽऽत्मास्य^१ 'यं (?व) क्षेमं यच्छ च नो हितम् १० [N
इत्ये-उक्ते रांघवः (?वे) सर्वैर्' हरिभिर् हरि-यूथपैः ।

९] मति-मान् अङ्गदो वाक्यम् इदं रामम् उवाच ह ॥११॥ [३८
शत्रोः सकाशात् सं-प्रोप्तः सर्व-थो^१ तर्क्यताम्य^१ अयम् ।

१. रा-सुदीयुर् । २. अ-प्रहर्षिणः । ३. व प्र ल_२-वाक्यं
च । ४. फ-प्राग् । व-स । प्र ल_२-च । ५. आ ल_२-सिरसा ।
६. रा प्र ल_१ अ-स्थिताः । ल_२-स्थितः । ७. ल_२-प्राञ्जलयः सदा ॥
८. फ-ते नास्ति । प्र-नास्त्यतो । ९. व-आपृच्छयास्मा सुहृत्तया ।
व-पृच्छस्मात्सुलहत्तया । आ-पृच्छस्यस्मात्सुहृत्तया ॥ १०. अ-वचः ।
११. प्र-वच० । १२. रा-परीत्यकारी । १३. फ-निविष्टात्मा । व-
बुधलात्मा । रा-निष्ठात्मा । प्र व म ल_१ ल_२-निश्चलात्मा ॥ १४.
अ-तस्मादेकेकज्ञस्तावद् । १५. रा प्र व म ल_१ ल_२-प्रबुवन्तु । आ-
बुवन्तं । १६. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र व ल_१ ल_२-ते हेतु.
मतिसंपन्ना समस्ताश्च पुनः पुनः । १७. व-यन्नयं । रा प्र व म
ल_१ ल_२-यद्वितं । १८. आ प्र ल_२-यश्च । १९. आ व-इत्युक्ते ।
२०. म-राघवं । २१. व म-सर्वे । २२. प्र-सम्प्राप्तात् । २३. व-वत्स ।
२४. आ-तर्किता वयम् । रा-तर्कतामयम् । व-तर्कतामयम् । अ-तर्कितो
मया । मया ।

- १०] विश्वासो हरि-सैन्येन नै कर्तव्यः कैथंचन ॥१२॥ [३९
छादयित्वाऽऽत्मनो भावं चरन्ति शठ-बुद्धयः ।
११] प्र-हरन्ति च रंभ्रेषु सोऽनर्थज्ञं च कृतो भवेत् ॥१३॥ [४०
अर्थाऽनर्थो विनिश्चित्य व्यंवासायो भवेदं इति ।
१२] गुण-तः सं-ग्रहं कुर्याद् दोष-तंश्च वि-वेर्जयेत् ॥१४॥ [४१
यदि दोषो महान् अस्मिन्स्य त्यज्यताम् एव शङ्कया ।
१३] गुणान् वैऽपि बहून् ज्ञात्वा सं-ग्रहः क्रियताम् ईहं ॥१५॥ [४२
शरभस् त्व अथ सं-चिन्त्य हरिर् वचनम् अब्रवीत् ।
१४] क्षिप्रम् अस्मै नर-व्याघ्र चारः प्रतिवि-धीयताम् ॥१६॥ [४३
प्रणि-धाय हि चारेण ततो भावः परीऽऽक्ष्यते ।
१५] परीऽऽक्ष्य च तैर्था कार्यं यथा न्याय्यं (?त्यः) परि-ग्रहः १७ [४४

१. फ-अपरिक्षेषु । अ-हरिसैन्येषु । २. । च-न कर्तव्यं ।
३. फ अ-कदाचन । ४. फ-छादयित्वात्मभावं हि । ५. अ-वदन्ति ।
६. आ-रंभेषु । ७. फ-सोनर्थः स्वकृतो । च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-सोऽनर्थस्तत्कृतो । ८. व-०तोऽभवत् ॥ ९. आ-अर्थानर्थो ।
१०. म ल_२ अ-व्यवसायं भजेद् । ११. फ-दोषतस्तु विसर्जयेत् ।
आ-विवाजयेत् ॥ १२. रा-अस्मिन्स्तजगतामविशङ्कया । प्र-अस्य त्याज्यता-
मविशङ्कया । ल_२-अत्यज्यतामविशङ्कया । फ-त्यज्यतामधिंशंकितम् ।
च-त्यज्यतामेष शङ्कया । प्र ब म ल_१-त्यज्यतामधिशङ्कया । अ-त्यज्यतामेष
संबन्धा । १३. फ-गुणाश्चापि । अ-गुणा नापि । प्र-गुणान् । १४. आ-
बहून्वा त्वं । प्र-बहून्वात्वा च । १५. प्र-संग्राहः । १६. रा ब म
ल_१ अ-इति ॥ १७. आ-सरभस् । १८. फ-निश्चिन्त्य । प्र- संचित्वा ।
१९. च-क्षिप्रं तस्मै ॥ २०. च अ-प्रणिधायामिवा० । प्र रा ब ल_१
ल_२-प्रणिधायाम् । २१. फ अ-०तां । २२. आ-यथा कार्यो । च
अ-यथा कार्यो । २३. प्र रा ब म ल_१-यथान्यायः । ल_२-
तथान्यायः ॥

जांबवांस त्व् अथ सं-प्रेक्ष्य शास्त्र-बुद्ध्या वि-चक्षणः ।

१६] वाक्यं वि-ज्ञापयामास गुणवद् दोष-वर्जितम् ॥ १८ ॥ [४५

बद्ध-वैरश् च पापश् च राक्षसेन्द्रो वि-भीषणः । १०

१८] अ-देशकाले संप्राऽऽप्तः सर्व-था शङ्क्यताम् अयम् ॥

N] यस्य न स्व-जने प्रीतिः कुतस् तस्य परे जने ॥ १९ ॥ [N

अथ मैन्दो महा-बुद्धिर् नयाऽनन्य-कोविदः ।

१९] वाक्यं परम-संपन्नं वभाषे सं-हताऽञ्जलिः ॥ २० ॥ [४७

वंचनं नाम तस्यैव राक्षसस्य वि-भीषणः । १२

२०] पृच्छयतां परमोपायं शनैर् नैर-पते स्वयम् ॥ २१ ॥ [४८

भोवम् असुर्योऽथ विज्ञाय तत्रैव-तस् तत् करिष्यसि ।

२१] इति दुष्टो नै दुष्टो वा वाक्यै-साऽऽकारम् ऊर्जितम् ॥ २२ ॥ [४९

१. आ-जाम्बवांस्तथ । २. ल_१-नास्ति । ३. प्र-पापैश् । ४. फ म-बद्धवैराच्च पापाच्च राक्षसेन्द्राद्विभीषणः । ल_१-नास्ति । ५. च-प्रवेशकाले । प्र-०कालं । ६. आ-शङ्क्यता धयम् । रा-संक्ष्यतामयं । प्र-परिशङ्क्यतावयं । अ-तर्किता मया । ७. ल_२-अत आरभ्य अष्टाविंशद्लोकं यावत् नास्ति । ८. फ अ-नास्ति ॥ ९. फ-नये परमकोविदः । १०. फ-वचनाञ्चाम तस्यैव । म-वचनात्त्राम तस्यैव । अ-वचनान्नम तस्यैव । ११. फ-राक्षसः स । १२. अत्र वं-वचनात्तावदस्यैव राघवस्य विभीषणः । १३. फ म-मधुरोपायं शनैर् । च-परमोपायं । अ-मधुरोपा..... नैरपते । आ-दानैरैरपते । रा-शनैरैरपते । ब-यानैरैरपते । च ल_१ ल_२ प्र-०नैरैरपते । १४. फ-भास्यथ । च रा प्र ब ल_१-नावमास्थाय । आ म-आस्थाय । १५. आ-तत्त्वं तत्प्रकरिष्यसि । फ प्र ल_१-करिष्यसि । १६. अ-दुष्टोप्यदुष्टो । १७. आ-वाक्यमाकारसूचितः । च-शक्यमा-कारसूचितुम् । फ-०रञ्चूचितः । म-वाक्यमाकारसूचितः । अ प्र रा ब ल_१-शक्यमाकारम् ॥

- युक्तस् त्व अष्टाऽङ्गयां बुद्ध्या हनुमान सचिवोत्तमः ।
 २२] उवाच मैधुरं शैलङ्गम अर्थ-वच् च तैतो वचः ॥२३॥ [५०
 तं ब्रुवन्तं हरि-श्रेष्ठं सर्वे ते हरि-पुंगवाः ।
 २३] समुद्-प्रेक्षन्तं शत-शो बृहस्प-पतिम् इर्वाऽमराः ॥२४॥ [५१
 न वादान्न च सं-रम्भाद् आधिक्याद् आत्म-दीपनां(व)'^१ ।
 २४] वक्ष्यामि वचनं राजन् यथाऽर्थं कार्य-गौरवात् ॥२५॥ [५२
 अर्थाऽनर्थ-निमित्तं हि यद् उक्तं सचिवैस् तव ।
 २५] तत्र दोषं प्र-वेक्ष्यामि क्रियां नह्य उपै-पद्यते ॥२६॥ [५३
 कर्तुने नि-योगात् सामर्थ्यम् अंब-बोद्धुं न शक्यते ।
 २६] सहसा र्वाऽपि योगो हि दोष-वान् प्रति-भाति मे ॥२७॥ [५४
 चार-प्रणिधि-संयुक्तं यद् उक्तं हरि-पुङ्गवैः ।
 २७] अर्थस्योऽसंभवस् तत्र कारणं नोप-पद्यते ॥२८॥ [५५

१. रा ब-तुष्टांगया । २. फ-वचनं । ३. अ-सूक्ष्मम् । ४. फ म-हितं ॥ ५. फ च-नो । ६. रा ब-०वः । ७. आ च-समुद्रैक्ष्यन्त । फ-समुदीक्ष्यन्त । ८. म-इवापराः । च-इवामरान् ॥ ९. फ च प्र रा ब म ल, अ-संरंभाद् आधिक्याद् च कामतः । १०. अत्र वं-न दानाद् च संहर्षाद् आधिक्याद् च कामतः । ११. रा-यथार्थका० ॥ १२. आ-अथामर्थ० । १३. ब-दोषे । १४. फ-प्रपश्यामि । च-नापश्यामि । प्र रा ब म ल, अ-न पश्यामि । १५. फ-किं वा नाभ्युपपद्यते ॥ १६. फ-स ते । १७. फ-नियोगसामर्थ्यादवरोद्धुं । च ब ल, -नियोगामर्थ्यात् क्रिया बोद्धुं । रा म-नियोगास्सामर्थ्यात् क्रियाबोद्धु । प्र-नियोगास्सामर्थ्यात्क्रिया बोद्धु । अ-नियोगं धार्थानां क्रियां बोद्धु । १८. च ब रा म ल, -सहसापि नियोगो । प्र-सहसा विनियोगो । १९. च-न युक्तं । रा-नियुक्तः । प्र म ल, -न युक्तः । २०. च-चारवृत्तारसंयुक्तं । रा-वचश्चकार सं० । प्र म ल, -वचश्चकार संयुक्तं । म-न चारप्रणिधिसंयुक्तं । २१. फ अ-अर्थस्यासम्भवात् ॥

- सहसा न हि चारेण शक्यो बोद्धुं वि-भीषणः ।
 २८] काले-प्रकर्षे दोषर्षे च तस्माच्च चारो न विद्यते ॥२९॥ [N
 अ-देशेऽकाले सं-प्राप्त इत्य-अयं यद् वि-भीषणः ॥
 २९] विवक्षा तत्र मे हीड्यं तां नि-बोध यथा-मति ॥३०॥ [N
 सं एवं देशः कालश् च भवतीऽह यथा तथा । [५६
 ३०] पुंरुषं पुंरुषं प्राप्य गुण-दोष-समन्वितम् ॥३१॥
 दौरात्म्यं रावणे दृष्ट्वा वि-क्रमं त्वं चोऽनघ ।
 N] युक्तम् औ-गमनं तस्य वि-मृष्यैतर्च्च च बुद्धि-तः ॥३२॥ [५७
 अज्ञात-रूपैर् हरिभिर् एष सं-पृच्छ्यताम् इति ।
 N] यद् उक्तं तत्र मे बुद्धिः काचिद् अस्ति सम-ईक्ष्यतां ३३ ॥ [५८

१. च रा प्र ब म ल_१-नास्ति । २. प्र-शक्यं बोद्धुं । च रा
 ब म ल_१-बोद्धुं । ३. प्र-विचक्षणः । ४. रा ब ल_१-कालप्रकर्षेर्दो-
 षैश् । प्र-काले प्रकर्षेर्दोषैश् । म-कालप्रकर्षो । अ-कालप्रकर्षदोषश् ।
 ५. आ-नास्ति ॥ ६. च अ-आदेशकाले । फ प्र म ल_१-अदेशकाले । ७. फ-
 इत्येवं । ८. आ ल_१-नास्ति तन्निबोधय । रा प्र अ-नास्ति तन्निबोधा ब-नास्ति
 तन्निबोधद् । ल_२-वास्ति तन्निबोध । ९. आ फ रा प्र ब-०मतिः ।
 ल_१-०विधि ॥ १०. प्र ल_२-स एष । अ-एवं च । ११. फ-
 पुरुषपुरुषं । च-पुरुषं पुरुष । रा प्र ब ल_१ ल_२-पुरुषं पुरुषः ।
 १२. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च वानव । १३. च-आगमने ।
 १४. आ-विमृशैतश् । च-विमृष्यैतश्च । प्र म-विमृशैतश्च । ल_१-
 विमृषैतश्च । अ-विमृष्यैतश्च । ल_२-विमृशैतश्च ॥ १५. फ-संपृच्छताम् ॥
 १६. आ-तद्युक्तं । रा प्र ब ल_१-यद्युक्तं । १७. प्र ब ल_१ म-
 कश्चिद् । अ च रा-कश्चिद् । १८. फ ल_२-समीक्षिताम् । म-समीक्षिताम् ॥
 १९. आ-नास्ति ॥

पृच्छ्यमानोऽपि शङ्केत सहसा बुद्धि-मांशं च यैः ।

N] तथा मित्रं प्र-दुष्येत मृषा पृष्टं सुखाऽऽवहर्षम् ॥३४॥ [५९

न शक्यं सहसा राजन् भावं वेत्तुं नृणां भुवि ।

N] अन्तरेणेङ्गिते नीतैर्(१तं) निपुणं यंस्य यांश्शम् ॥३५॥ [६०

न वांऽस्य ब्रुवतो वाक्यं सं-दिग्धं जातु लक्ष्यते ।

N] प्रसन्नो मुख-वर्णश् च तस्मान् नेहाऽस्ति सं-शयः ॥३६॥ [६१

अ-शङ्कितमतिः स्व-स्थो न शठः प्रति-सर्पति ।

N] न चाऽस्य दुष्ट-व्यापत्तिस् तस्मान् नेहाऽस्ति संशयः ३७^१ [६२

आकारश् छौघमानोऽपि न शक्यो विनि-गूहितुम् ।

N] बलाद् हि वि-वृणोत्य् एव भावम् अन्तर-गतं नृणाम् ॥३८॥ [६३

देश-कालोप-पन्नानां कार्यं कार्य-विदां नृणाम् ।

१. आ-पृच्छमानोऽपि । फ-पृच्छ्यमानो हि । च-पृच्छमाणो
हि । २. प्र म-शक्येत । ३. आ-बुद्धिमान् शवः । फ-बुद्धिमानथ ।
रा-बुद्धिमश्च यः । प्र-बुद्धिमांश्च । म-बुद्धिमांश्च यः । प्रान्ते-बुद्धिमान् शठैः ।
४. फ आ-मिथ्या । ५. प्र-स्पृष्टं । ६. च-सुखावहं । अ-सुषावहं ॥
७. फ-शक्यः । ८. फ-राजम्भावो । प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । अ-वेत्तुं
मनोभावं । ९. फ-० गितैर्नीतैर् । च-० गितैश्च निपुणं । ब रा प्र
ल_१-० गितैर्नीच नि० । म-० गितैर्नीचं निपुणः । ल_२-० गितैर्नीचनिपुणं ।
१०. फ म-पश्यता शृशम् । ब रा ल_१-यथथादशम् । प्र-यच्च यादशम् ।
ल_२-यथयादशम् ॥ ११. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२-चास्य । अ-
स्वस्य । १२. ब-जात ॥ १३. च म ल_१ ल_२-दुष्टतापत्ति । रा
प्र ब-दुष्टतापत्तिस् । १४. आ-नास्ति । १५. च-आकाराच्छा० । प्र-आकारः
छद्यमानो वै । अ-आकारं छा० । १६. च-गूहि० । १७. प्र ब ल_१ ल_२
विवृणोःषेव । म-विवृणोःषेव । प्रान्ते-०ःषेव ॥ १८. आ-कार्याकार्य० ।

स-फलं भवति क्षिप्रं प्र-योगेनाऽति-संवृतम् ॥३९॥ [६४
 ३१] उद्योगे-वन्तं त्वां प्रेक्ष्यै मिथ्या-वृत्तं च रावणम् ।
 वालिनं च हतं श्रुत्वा सु-प्रीवं चाऽभि-षेचितम् ॥४०॥
 ३२] राज्यं प्रार्थयै-मानस्य बुद्धि-पूर्वं प्र-पश्यतः । [६५
 ३३पू] एतान् अर्थान् पुरस्कृत्य विद्यते ह्य अस्य सं-श्रयः ॥४१॥ [६६पू
 शत्रोर् वि-रागाद् यद् एष संप्राऽऽप्तो नः परं हितम् ।'
 N] न वयं तव करिष्यामः परस्य स्वै-जनो यथा ॥४२॥ [N
 सत्त्वे बले च देशे च दुर्ग-योगे संमुद्-यमे ।
 N] अभि-ज्ञः सर्व-कार्येषु स्व-जनानां वि-भीषणः ॥ ४३॥ [N
 अथवोपधिना प्राऽऽप्तो रावणस्यै मतेन सैः ।'

१. फ-०नापि संवृतम् । च-०नाभिसंवृतां । रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-०नाभिसंवृतं ॥ २. रा-उद्यागवन्तं । म-तयोग० । ल_१-
 तं उद्योग० । ३. आ-संप्रेष्य । प्र च रा ब म ल, ल_२-संप्रेष्य ।
 ४. फ-निहतं । ५. आ-चानिषेवितं । च-चानिषेवितं । ६. च म-
 ०माणस्य । ७. च-प्रपश्यतः । अ-प्रपश्यतः । ८. ल_१, ल_२-संशयः ।
 ९. आ-इत ४२-५४ ऊर्ध्वं त्रयोदशश्लोकी नास्ति ॥ १०. फ-शत्रो
 रागाद्येषे स प्राप्तो नः परो हितम् । च-शत्रुर्विरागात्संप्राप्तो निश्चयं नः परं
 हितम् । रा ब ल_१-तस्मात्क्षिप्रं सहास्मि तुल्यो भवतु राघव । प्र-
 तस्मात्क्षिप्रं सहास्माभिस्तुल्यो भवति राघव । ल_१, ल_२-शत्रोर्(ल_१-
 (त्रु) विरागात्संप्राप्तो न चायं निश्चयः परः । अ-शत्रोर्विरागात्संप्राप्ते निश्चयं
 नः परं हितम् । ११. फ च म ल_१-स्वजने ॥ १२. म ल_१, अ-
 दुर्गे योगे । ब रा-दुर्गे योग्ये । प्र ल_२-दुर्ग योग्ये । १३. आ-समुद्यते । १४.
 फ च रा प्र ब म ल_२-०ज्ञ । १५. च-स्वजात्याणा । रा-स्वजात्याना । ब
 म ल_१-स्वजात्यानां । ल_२ अ-स्वजातीनां ॥ १६. फ-अर्थेनोधिना ।
 च ल_२-अर्थेनोपधिना । रा-अथवा पाधिना । प्र-अथवा वादिना । म ल_१,
 अ-अथवोपाधिना । १७. रा-रावण सविभीषणः । च प्र ल_२-०स्य हिते
 रतः । ब म ल_१-०स्य विभीषणः । अ-०स्य मते चरः । १८. ब-४५तम-
 श्लोकपूर्वार्धात्परं पठितः ॥

[N] यंतताम् अ-निशं वीर किं दुष्टोऽपि करिष्यति ॥४४॥ [N

अनेन रावणः क्रुद्धोऽधर्म-युक्तो मम ग्रहे ।^१

[N] तस्मात् साधुम् अहं मन्ये राजन्नें ऐतं वि-भीषणम् ॥४५॥ [N
३३३] यथा-शक्ति मयोक्तं ते^० राक्षसस्याऽऽर्जवं प्रति ।

त्वं प्र-माणं तु सर्वस्य श्रुत्वा बुद्धि-मतां वरं ॥४६॥ [६६३

३४] अथ रामः प्रसन्नाऽऽर्जमां श्रुत्वा वायु-मुतं ततः ।

प्रत्य-अभाषत दुर्-धर्षः श्रुतेवान् आत्मनि स्थितैः ४७ [१८, १

३५] ममाऽपि किञ्चिद् वि-ज्ञानं प्रति भाति वि-भीषणम् ।^३

श्रुतं चेच्छाम्य् अहं सर्वैर् भवद्भिः श्रेयसि स्थितैः ॥^४ ४८॥ [२

मित्र-भावेन संप्रोऽऽप्तं^१ न^१ त्यजेयं वि-भीषणम् ।

१. फ अ-यन्ना नामनिशं । च-यत्तत्तामनिमनिशं । २. फ-०युक्तः परिग्रहे । रा-क्रुद्धो धर्मयुक्तो मम । प्र ब-क्रुद्धो धर्मयुक्तो । म-क्रुद्धोऽधर्मयुक्तो मम बुद्ध्या । ल_१-०धर्मयुक्तो ममाग्रहे । अ-धर्मयुक्तो मम । ३. च-नास्ति । ४. प्र ल_१-अमुं । ५. रा-राजन्नेनं । म-राजनेन । ल_१-राजम्येवं । ६. ब-०शको । ७. फ-मयोक्तेषु । च-मयोक्तेन । अ-मयोक्तोक्ति । ८. अ-प्रमाणानां सर्वबुद्धि० । ९. प्र अ-०तां वरः ॥ १०. ब-प्रसन्नात्माश्च । ११. रा-वायुमुतात् । च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-वायुमुतात् । १२. फ-क्षतवानात्मविक्षितः । च-०वानात्ममतिस्थितः ॥ १३. च-ममाऽप्यत्र विवक्षास्ति किञ्चिदिति विभीषणम् । रा ब म ल_१ ल_२-ममाप्यत्र विवक्षास्ति काचित्प्रति विभीषणम् । प्र-ममाप्यत्र विवक्षास्ति कश्चित्प्रति विभीषणम् । अ-ममापि तु विवक्षास्ति काचित्प्रति विभीषणम् । १४. च प्र ब म ल_१ ल_२-भोतुमर्हथ तत्सर्वं मम यद् इदि वर्तते । अ-भोतुमर्हसि तत्सर्वं मम यद् इदि वर्तते ॥ १५. च-संप्राप्तः । रा-सम्प्रातः । ब प्र म ल_१ ल_२ अ-०शः । १६. च-न संत्याज्यो नाकथंचन । रा ब प्र म ल_१ ल_२-संत्याज्यो न कथंचन । अ-न त्यजेयं कथंचन ।

- ३६] दोषो यद्यपि तस्मिन् स्यात् तत्सतां प्रति-गर्हितम् ॥ ४९ [३
एवं ज्ञात्वा महाऽऽत्मानम् आर्य-भावे व्यव-स्थितम् ।
- ३७] आनन्तर्येण संप्राऽऽप्तं वि-शुद्धं ज्ञायताम् इति ॥ ५० ॥ [N
राघवं परम-प्रीतं^० स्तुवन् वायु-सुतस् तदा ।
- ३८] प्रत्य्-अभाषत धर्माऽऽत्मां तत् काल-सदृशं वचः ॥ ५१ ॥ [N
रामस्य चं वचः श्रुत्वा सु-ग्रीवः प्लवगेश्वरः ।
- N] प्रत्य्-अभाषत काकुत्स्थं सौहार्देनोऽभि-चोदितः ॥ ५२ ॥ [३५
किम् अत्र चित्रं धर्म-ज्ञ लोक-नाथ सुखाऽऽवहम् ।
- ३९] यस्त्वम् आर्यं प्र-भाषेथाः संत्त्व-वान् संत-पथे स्थितः ५३ [३६
मम चाऽप्य् अन्तरात्माऽयं शुद्धं वेत्ति वि-भीषणम् । ५४

१. च-दोषा यद्यपि विद्यन्ते प्रा..... ह्येतद्विगर्हितम् । रा ब-
दोषा यद्यपि दृश्यन्ते न मे ह्येतद्विगर्हितम् । प्र ल_२-दोषा यद्यपि
विद्यन्ते प्राप्ते ह्येतद्विगर्हितम् । ल_१-दोषो यद्यपि वर्तते न मे ह्येतद्विग-
र्हितम् । अ-दोषो.....संप्राप्तः स्वजतां परिगर्हितः ॥ २. च रा
प्र ब म ल_१ ल_२-यथात्मानम् । ३. फ-आर्यभावव्य० । च रा प्र
ब ल_२-आर्यमार्गे व्य० । ४. रा-आनन्तर्ये च । प्र-अनन्तर्येण ।
५. फ ल_२-विशुद्धिः क्रियतामिह । रा प्र ब-विशुद्धः क्रियतामिह । अ-
विशुद्धिः ज्ञा० । ६. म-आनर्येण तु संप्राप्तं विशुद्धिः क्रियतामिह । ल_१-
अनार्येण च संप्राप्तं विशुद्धिः क्रियतामिह ॥ ७. म-०प्रीतः । ८. अ-
रामस्य हि वचः श्रुत्वा सुग्रीवः प्लवगेश्वरः । ९. अ-काकुत्स्थं प्रहर्षेण प्रचो-
दितः ॥ १०. च ब म ल_१ ल_२-तु ॥ अ-हि । ११. अ-प्रह-
र्षेण प्रचोदितः ॥ १२. रा ब अ-आर्य । १३. रा ब-
सत्त्वेवात्मपथे । प्र-सत्त्वे वार्यपथे । अ-सत्यवान् स० । ल_२-सत्त्वे वार्य-
पथि ॥ १४. च-चाप्यन्तरात्मायं शुद्धिं वेत्ति विभीषण । रा म ल_१-
०यं शुद्धः प्रति विभीषणम् । ब-०यं शुद्धं प्रति विभीषणम् । प्र ल_२-०यं
शुद्धं वाकि वि० । अ-चाप्यन्तरात्मा वै शुद्धं वेत्ति वि० ।

४०] अनु-मानेन भावेन सत्त्वेन च परीऽऽक्षितम् ॥५४॥ [३७
तस्मात् क्षिप्रं सहाऽऽस्माभिस् तुल्यो भवतु राघव ।^१

४१] वि-भीषणो महा-प्राज्ञः सखिं-त्वं चाऽभ्यु जपैतु ते ॥५५॥ [३८

चकार तस्याऽथ वचः सु-भाषितं

रामो महाऽऽत्मा पुत्रगाऽधि-पस्य ।

वि-भीषणस्य प्र-णतस्य सं-ग्रहं

N] मतिं विनिश्-चित्य महाऽऽत्मभिः स्थिराम् ५६ [३९

ईश्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे वानर-मन्त्रो नाम

द्वानवतितमः सर्गः ॥९२॥

१. फ-सत्येन । २. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-परीक्षितः ॥
३. ल_२-भवति । ४. आ-तस्या क्षिप्रं सहाऽऽस्माभिस्तुतो भवतु राघवः ।
च-तस्मा क्षिप्रं सहाऽऽस्माभिस्तुल्यैर् भवतु राघवः । अ-तस्मादेव सहा-
स्माभिस्तुल्यो भवति राघव । च रा प्र ब म ल_१ ल_२-एभिर्ग्रन्थैरय-
म्पाठः द्विः पठितः । ५. आ प्र-शासितुं चाभ्युपैति नः । च-सखित्वं
वाभ्युपैतु ते । म ल_१-शासितुं चाभ्युपैति नः । अ-सखित्वे नाभ्युपैतु ते ।
६. अतः परमधिकः पाठः-फ च प्र म ल_१ ल_२ अ-
ततः स सुभीषणो निशम्य हंरीश्वरेणाभिहितं नरेश्वरः । फ च प्र ब
म ल_१ ल_२ अ-विभीषणोनाशु चकार स गतिं पवत्त्रिराजेन यथा
पुरन्दरः । प्र-शत्रुविरागात्स प्राप्तो न चायं निश्चयः परः ॥^३ ७. फ च
रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ८. फ-इति रा० । अ-
नास्ति । ल_२-इति सु० । ९. अ-विभीषण...री...णो नाम ॥

१. फ-नास्ति । २. च-तत्तद्वरिणामपि राघवश्च । प्र ल_१-
तद्वरिणामपि राघवोथ । म-तद्वरीश्वरेणाभिहितं नरेश्वर (तद्वरिणामपि
राघवोथ) । ३. पाठोऽयं द्विः पठितः ॥

[बं-९१]= [त्रिनवतितमः सर्गः] =[दा-१८,१९]

उक्त-वाक्येऽथ सु-ग्रीवे तस्मिन् हरि-गणेश्वरे ।^१

१] उवाच राघवैः श्रीमान् धर्माऽर्थ-सहितं वचः ॥१॥ [N
सं दुष्टो वाऽप्य् अ-दुष्टो वा किम् एष रजनी-चरः ।

२] सूक्ष्मम् अप्य् अ-हितं कर्तुं ममै शक्तः पुत्र-गर्माः ॥२॥ [२२
रावर्ण-भ्रातरं वीरं गृह्णीमो धर्मम् आ-स्थितमं ।

६] आ-गतं संचिवैः सार्धं सह(है)भी राक्षसैर् दुर्तेषां॥३॥^३ [N
पृथिव्यां राक्षसान् सर्वान् पिशाचांश् च स-दानवान् ।

३] अंगुल्याग्रेण शक्तोऽहं हन्तुं हरि-गणेश्वर ॥४॥ [२३
श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणम् आ-गतः ।

१. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-०वाक्ये तु । २. अतः पूर्व-फ च
रा ब म ल_१ ल_२ अ-रामस्त्वेषां वचः श्रुत्वा शरणागतवत्सलः ।
पूरयन्निव घोषेण श्लक्ष्णां वचनमब्रवीत् ॥ ३. च-रामं श्रीमांस्तु ।
रा ब म ल_१ ल_२-रामः श्रीमांस्तु । ४. आ-संतुष्टो वाथ दुष्टो वा । फ-
दुष्टो वाप्यदुष्टो वा । ब ल_२-सुष्टो वाप्यदुष्टो वा । म ल_१-सुदुष्टो
वाप्यदुष्टो वा । ५. आ-मामशक्तः । ६. ब-०गमा । ७. रा-रावर्णं
आ० ॥ ८. आ-वीरो । ९. ब रा प्र ल_१ ल_२-सर्वदा ।
प्र. म-सर्वथा (सर्वदा) । १०. आ-आश्रिताः ।
११. आ-सचिवैः । फ-सचिवैः(ः) । १२. आ-महन्नी राक्षसैर्युतं । च-
सहैव राक्षसैर्युतम् । रा-मारुतं (चतुर्भी) रा० । ब-सहितं (चतुर्भी) राक्षसै
हुतम् । प्र म ल_१ ल_२-सहितं (चतुर्भी) राक्षसै युतं । म-अनुगृह्णन्तु
वानसः । अ-सहसा राक्षसै वृतम् । १३. च ब ल_१ ल_२ प्र रा म-
श्लोकोऽयं षष्ठश्लोकात् परं पठितः ॥ १४. च-पृथिव्या न रा० । ब-
०व्यां राक्षसां । अ-पृथिव्यां राक्षसांश् । १५. आ-सद्यो । अ-चैव ।
१६. च रा प्र ब म ल_१ ल_२-पिशाचान् । १७. च रा ब म
ल_१-दानवांस्तथा । प्र ल_२-मानवांस्तथा । १८. रा-अंगुल्याग्रेण ।
१९. च-सफोहं ॥

४] पूजितश्च च यथा-न्यायं स्वै-मांसैश्च च नि-मंत्रितः ॥५॥ [२४
स तावत् प्रत्य-अगृह्णात् (?ह्रीत्) स्वंगो भार्या-निसूदकम् ।

५] कपोतो वानर-श्रेष्ठ किम् उताऽहं वि-भीषणम् ॥६॥ [२५
ऋषेः कण्वस्यै पुत्रेण कंडुना परमर्षिणा ।

७] शृणु गार्थाः पुरा गीता धर्मिष्ठोः सत्य-वादिना ॥७॥ [२६
बद्धाऽञ्जलि-पुटं दीनं याचन्तम् अपराधिनम् ।

८] नै हन्याच्चे छरेणं प्राप्तं सतां धर्मम् अनु-स्मरन् ॥८॥ [२७
आर्तो वा यदि वा त्रस्तः परेषां शरणाऽऽगतैः ।

९] अपि प्राऽऽणान् परि-त्यज्य रक्षि-तव्यैः कृताऽऽत्मना ९ [२८
सं (?यश्) चेद् भयाद् वा मोहाद् वा द्वेषाद् वैऽपि न रक्षेति ।

१०] स्वयं शक्त्या यथा-न्यायं तमे आहुः पुरुषाऽधर्ममे ॥१०॥ [२९

१. च- प्र रा ब म ल, ल_२-अर्चितश्च । २. फ च-स्वैश्च मांसैर् । प्र-सुमांसैश्च । ल_२-स्वमांसैश्चानि० ॥ ३. फ-च तं प्रत्यगृह्णात् । च प्र म ल, ल_२-तावत्सक्रियां प्राप्तं । अ-हितं परिजग्राह । रा ब-तावत्सक्रियां प्राप्तः । ४. अ-इतारं भार्यया स्वंगः । आ-०र्यानिषूदनं । च-०र्यानिषूदकः । म-०र्यानिषूदकः । ल_१-०र्यानिषूदकः । ल_२-स्वंगो भार्यः...निन्दकः । रा-भार्भानिषूदकः । ब-भार्भानि...दकः । प्र-भार्या...निदर्शकः । ५. अ-उतायं ॥ ६. च रा ब म ल, ऋषिकण्वस्यपुत्रेण । प्र ल_२-ऋषिकण्वस्यपुत्रेण । ७. फ-कंडुना । ब-कंडुजाः । ८. फ च ब ल, ल_२ प्र रा म-गाथा । ९. फ अ च ब ल, ल_२ प्र रा म-धर्मिष्ठा । १०. अतः परमधिकः पाठः-च रा प्र ब म ल, ल_२-हन्यमानं रिपुं दृष्ट्वा रिपुणा शरणागतम् । शत्रुं सुविदितं दीनं याचन्तमपराधिनम् ॥ ११. च-नास्ति । १२. प्र-हभ्यां शरणं । १३. ल_२-०स्मरेत् ॥ १४. रा प्र ब म ल, ल_२-परम्य । १५. आ-शरणं गतः । १६. ब-०त्भ्याः ॥ १७. फ-यः स । १८. फ-कामाद्वापि । च-द्वेषाद् वा तत्र । प्र रा ब म ल, ल_२-द्वेषाद्वा तं । १९. फ-रज्य(क्षय) ते । २०. फ-शक्तौ । २१. फ अ-तस्यापं ङोकारहितं ॥

वि-नष्टः पश्यतो यस्य रक्षितुः शरणाऽऽगतः ।

११] आ-दाय सु-कृतं तस्मात् सर्वं गच्छत्य् अ-रक्षितः ॥११॥ [३०

एष दोषो महान् अत्र प्र-पन्नानाम् अ-रक्षणे । [३१

१२] अ-स्वर्ग्यं चाऽप-यशस्यं च बल-वीर्य-विनाशनैः ॥१२॥ [३२पू

सु-पर्याप्तं वि-सृष्टस्यं नाऽर्ध-मेधस्य तत् फलम् ।

N] यत् फलं जाते-संत्रासे रक्षिते शरणाऽऽगते ॥१३॥ [N

करिष्यामि यथाऽर्थं तं कण्ठोर वचनम् उत्तमम् ।

१३] धर्मिष्ठं च यशस्यं च स्वर्गे चाऽपि महोदयम् ॥१४॥ [३२उ

अ-भयं सर्व-भूतेभ्यो ददाम्यै एतद् व्रतं मम ।

१४] सं-क्रामे च प्र-पन्नानां तेषांऽस्मीऽति च वादिनाम् ॥१५॥ [३३

नाऽयुंत्सुर नि-हन्तव्यो न भीतो न कृतांऽजलिः ।

N] आ-रूढोऽपि न योऽश्वं तु यंश्च भूमौ नि-पातितः ॥१६॥ [N

औ-नयै न हरि-श्रेष्ठं दत्तम् अस्याऽभयं मया ।

१. फ म-पश्यतः तस्य । २. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-तस्य ॥ ३. च रा प्र ब म ल, ल_२-महाबाहो । ४. आ-अस्वर्ग्यं । च-अभयं । ५. च-चोपयशस्यश्च । रा ब-चायशस्थाश्च । ६. ल_१-विदांबरः ॥ ७. फ प्र रा ब म ल, ल_२-सुपर्याप्तवि० । ८. फ-नास्व० । ९. फ-तत्र संत्रासे ॥ १०. च-यथार्थं । ११. फ-तकण्ठोर् । च-तं कण्ठोर् । १२. च-स्वर्गे लोके । रा प्र ब म ल, ल_२-स्वर्गलोके । अ-स्वर्ग लोके ॥ १३. आ-दयामेतद् । रा-ददा-स्येतद् । अ-ददामेतद् । १४. ल_१-संक्रामे । १५. च-सुप्रप० । अ-वा प्रप० । १६. च-न चास्मीति । रा-न वास्मीति । ब म ल_१-न यमस्मीति । प्र-तव चास्मीति । ल_२-अयमस्मीति । १७. आ-यो वदेत् । फ अ-च यो वदेत् । १८. च-ता युयुत्सुन् । रा-नायुयुत्सोः । १९. प्र-योषं । २०. च-यस्तु । प्र म-यश्च । २१. फ-आनय त्वं । २२. प्र-भेष्टं ।

- १५] वि-भीषणो वा सु-ग्रीव यदि वा रावणः स्वयम् ॥१७॥ [१४
 रामेणाऽथाऽभये दत्ते सै ततो वानरर्षभैः ।
 १६] उत-पपात दिवं हृष्टः सैर्वैर अनु-चरैः सहा ॥१८॥ [१९, १
 सै सम-एत्यै कैपि-श्रेष्ठः सं-दिलर्ष्य च वि-भीषणम् ।
 १७] सात्वयित्वा च मेधा-वी दर्शयामासे राघवम् ॥१९॥ [N
 १९पू] पादयोः स तु रामस्य नि-पपात वि-भीषणः ।^१
 राँक्षसः शरणौऽन्वेषी चतुर्भिः सैचिवैः सह ॥२०॥ [२
 २०] तं रामः समुत्ते-थाप्य परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।
 उवाच मधुरं वाक्यं सखा मम भवान् इति ॥२१॥ [N
 २१] अब्रवीच्च च तदीं राँमं युक्त-वाँक्यं वि-भीषणः ।
 धर्म-युक्तं च पथ्यं च सैंप्रतं संप्र-हर्षणम् ॥२२॥ [३

१. रा-रावण स्वयं ॥ २. च अ-रामेणात्वभये । रा प्र ल,
 ल२-रामेण त्वभये । व-रामेण तु भये । ३. च-सर्वदा रावणानुजः ।
 प्र रा व म ल, ल२ अ-सर्वथा रावणानुजः । ४. च-सोत्पपात ।
 ५. च रा प्र व म ल, ल२-तदा हृष्टो भक्तैर् ॥ ६. रा-समरेत्य ।
 अ-समुत्फुल्ल्य । ७. अ-हरि० । ८. रा-संछिष्टः । ९. आ च-
 दर्शयित्वा च । १०. च-राघं । ११. अतः परमधिक पाठः—अ-पादयोः
 पातयामास सुग्रीवः षुबगेश्वरः । १२. रा च प्र व म ल, ल२-ततो वीरस्य धर्मा-
 त्मा मूर्तिं पादौ विभीषणः । १३. च-जगाम राजपुत्रस्य । रा प्र व म ल, ल२-
 जग्राह राजपुत्रस्य । १४. फ-शचिवैः । १५. फ-समुत्क्षिप्य । रा प्र व अ-
 समुत्थाय ॥ १६. प्र ल२ अ-ततो । १७. अ-वाक्यं रामं रक्षो । आ प्र
 ल२-राममुक्तवाक्यं । १८. च रा प्र व म ल, ल२-धर्मार्थयुक्तं ।
 फ-नास्ति । १९. च रा प्र व म ल, ल, अ-भ्रस्मनश्च गुणोदयम् ।
 फ-सैंप्रतं सर्वहर्षणम् ॥

२२] अनु-जो रावणस्याऽहं तेन चाऽस्म्य् अवे-मानितः ।

भवन्तं सर्व-भूतानां शरण्यं शैरणं गैतः ॥२३॥ [४

२३] परि-त्यक्ता मया लंका मित्राणि च धनानि च ।

भवद्-गतं च मे राज्यं जीवितं च सुखानि च ॥२४॥ [५

रक्षसानां वधे साह्यं लंकायाश् च प्र-धर्षणे ।

२४] करिष्याम्यं अहम् एतत् ते नेष्यामि तव वोहिनीम् ॥२५॥ [२४

स एवम् उक्त्वा नर-देव-पुत्रैम्

वि-भीषणो धर्म-भृतां वरिष्ठः ।

बभूव तूर्णं स तदा महाऽऽत्मा

२५] प्रसादं मे इच्छन् नर-देव-पुत्रैर्वा ॥२६॥ [N

ईश्याषे रीमायणे सुन्दर-काण्डे विभीषण-परिग्रहे

नाम त्रिनवतितमः सर्गः ॥१३॥

१. आ-तेन चास्मि अवमानितः । च-तेन चास्मि वमानितः । रा ब म ल_१ ल_२-तेन चास्मि विमानितः । प्र-लंकायाश्च प्रधर्षणे । २. च-शसपि । ३. ल_२-शरणागतः । ४. प्र-अत आरभ्य “लंकायाश्च प्रधर्षणे” इति यावत्पाठो नास्ति ॥ ५. च रा ब म ल_१ ल_२-राज्यं मे । ६. रा ब म ल_१-जीवितानि ॥ ७. फ च रा ब ल_१ ल_२ अ-रक्षसां च । म-रक्षसां च । ८. म-सायं । ९. आ-प्रधर्षणं । १०. फ-करिष्यामि यथाप्राणं । ११. अ-नयिष्याम्यपि वा० । फ-नेष्यामि इतिवा० ॥ १२. फ च-तमेवमुक्तो । रा-तमेवमुक्ता । आ-स एवमुक्तो । प्र ब म ल_१ ल_२-अ-तमेमुक्त्वा । १३. आ-०पुत्रः । १४. ब-तूर्णं । १५. फ-प्रवादम् । प्र-प्रासादम् । १६. ब-०पुत्राम् ॥ १७. फ-आषे रा० । ल_२-इति सु० । १८. फ-विभीषणनिग्रहो । अ-विभीषण-गिरिगृही ॥

[वं-१२]=[चतुर्नवतितमः सर्गः] =[दा-१९]

इति ब्रुवाणं तं रामः परि-ष्वज्य वि-भीषणम् ।

१] उवाच लक्ष्मणं वीरं^१ समुद्राज् जलम् आनय ॥१॥ [२५

२३] अभि-षिचस्व लंकायाम् इमं सौम्यं वि-भीषणम् ।

राजानं राक्षसेद्रत्वे प्र-सन्ने मयि लक्ष्मण ॥ २ ॥ [२६

३] एवम् उक्तस् तु सौमित्रिर् अभ्यै-अषिचद् वि-भीषणम् ।

मध्ये वानर-मुख्यानां राजानं राम-शासनात् ॥ ३ ॥ [२७

४] तं प्रसादं तु रामस्य दृष्ट्वा सँद्यः पुवं-गमाः ।

प्र-चुकुशुर् महा-नादान् साधु साध्व् इति चाऽब्रुवन् ४ [२८

५] अब्रवीत्^२ तं हनूमांश् च^३ से^४ चे^५ राजां वनौकसाम् । [२९

कथं सागरभ्यं अ-क्षोभ्यं तरेमं^६ वरुणोऽऽलयम् ॥५॥ [३०पू

६] उपायं नाऽधि-र्गच्छामो यथा नद-नदी-पतिम् ।

उत्-तरामः कुशलिः स-सैन्या वरुणाऽऽलयम् ॥६॥

७] एवम् उक्तम् तु धर्म-ज्ञः प्रत्य्-उवाच वि-भीषणः । [३१

१. आ फ अ-वीरः । २. च-अनय ॥ ३. फ-
०षिच्यस्व । ४. प्र ल_१-सौम्यं ॥ ५. आ-अल्पषिचद् । फ ब ल_२-
अभिषिचद् । ६. च-०सासनात् । रा-शासनात् । ल_२-राम शासशासनात् ॥
७. फ-सर्वे । रा-सद्य । द. आ-प्रचकुर । च-प्रचुकुशु । प्र ल_१-
प्रचुकुशुर् । ल_२-प्रचुकुशुर् । फ-प्राचुकुर । ८. आ अ च ब ल_१
ल_२ प्र रा म-०नादं ॥ १०. अ-अब्रवीच्च । ११. रा-नास्ति ।
१२. रा-राजव नौ० । ब ल_१-राजा सर्व वनौ० । १३. च रा म ल_१-
सागरक्षोभ्यं । १४. आ-तरे । प्र-तरेयं । १५. फ-रुणालयं ॥ १६.
रा प्र ल_१ ल_२-उपायेनाधिगच्छामो । १७. वं-उत्तरेम शिवेनेमं स० । १८.
आ फ च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति । १९. फ अ-सर्वज्ञः ।

- समुद्रं शरणं राजन् गन्तुम् अर्हति राघवः ॥ ७ ॥ [३२
 ८] खानितः सगरेणोऽयम् अ-प्रमेयो महोदधिः ।
 ९पू] कर्तुम् अर्हति रामस्य ज्ञाति-कार्यं महाऽऽत्मनः ॥८॥ [३३
 सगरस् तु हि^१ रामस्य श्रूयते प्र-पितामहः ।
 १०] तस्य पुत्रः समुद्रोऽयं ज्ञाति-कार्यं करिष्यति ॥ ९ ॥ [N
 एतद् वि-भीषणेनोक्तं राक्षसेन विपश्चिता । [३४पू
 ११] प्रकृत्या धर्म-शीलस्य राघवस्यांऽप्यु अरोचंत ॥१०॥ [३६
 स लक्ष्मणं महा-तेजाः सु-ग्रीवं च^२ हरि-प्रभुम् ।
 १२] सर्व-क्रियाऽर्थं क्रिया-दत्तः स्मित-पूर्वम् उवाच हं^३ ११ [३७
 वि-भीषणस्य मन्त्रोऽयं मम लक्ष्मणं रोचते ।
 १३] ब्रूहि त्वंम अपि^४ सु-ग्रीव तवाऽपि यदि रोचते ॥^५ १२ ॥ [३८
 सु-ग्रीवः पण्डितो निसं भवान् मन्त्र-विचक्षणः ।
 १४] उभयोः संप्र-धार्याऽर्थं रोचते यत् तदे उच्यताम् ॥१३ [३९

१. च-समुद्रशरणं । म-समुद्रं शरणं । २. प्र म ल, ल_२-
 राजा । ३. आ-तर्तुमर्हसि रा० । फ-गन्तुमिच्छसि राघव । अ च-
 गन्तुमर्हसि रा० ॥ ४. रा ब-नास्ति ॥ ५. च-सागरेणोयम् । ६. आ
 रा प्र ब ल, अ-ज्ञातिधर्मं ॥ ७. फ-सागरः स तु । रा प्र ब म
 ल, अ-सागरश्चापि । ल_२-सागरश्चापि । प्र-सागरस्तु हि । ८. प्र-
 समुद्रस्य ॥ ९. प्र-०णे नोक्तो । १०. फ-०स्याप्यरोचत् । म ल_१-
 राघवस्याव्यरोचत् । ल_२ अ-राघवस्य व्यरोचत् ॥ ११. फ-०बाहुः ।
 १२. म-नास्ति । १३. ल_२-हरिं प्रभुं । १४. आ-स क्रियार्थं ।
 १५. फ-अभाषत ॥ १६. च-विभीषणोऽस्य । १७. प्र-स सलक्ष्मण ।
 च-मम लक्ष्म...रोचते । १८. आ-तावच्च ॥ १९. अ प्र ल_२-
 नास्ति । २०. आ-सुग्रीव । २१. आ च रा ब म ल, ल_२ अ-पण्डितोऽस्यर्थं ।
 प्र-पण्डितोऽस्यर्थं । २२. प्र-स्म यद् ॥

एवम् उक्तौ तु रामेण तदा सु-ग्रीव-लक्ष्मणौ ।

१५] समुदाचार-संयुक्तम् इदं वचनम् ऊचतुः ॥१४॥ [४०

किम् अर्थं नौ नर-व्याघ्र नैतद् रोचिष्यते वचः ।

१८] वि-भीषणोक्तं हृद्यं च युक्तं चैव विशेष-तः ॥ १५ ॥ [४१

अ-बद्ध्वा सागरे सेतुं घोरेऽस्मिन् बहूणाऽऽलये ।

१६] लंका नाऽऽसादितुं शक्या सेंद्रैर् अपि सुराऽसुरैः १६ [४२

वि-भीषणस्य शूरस्य यथा-वैत क्रियतां वचः ।

१७] अलं कार्त्ताऽख्यं कृत्वा सागरोऽयं नि-युज्यताम् १७ [४३

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं विभीषणं-समीरितम् ।

N] सं-विवेश^१ ततो वीरो^२ रम्ये^३ सागर-रोधसि ॥ १८ ॥ [N

सागरं द्रष्टुम् ईच्छामि रूपिणं त्वीं सरित्-पतिम् ।

N] कर्तुम् अर्हसि मे साहं भव^१ त्वं शरणं मम ॥ १९ ॥ [N

एवम् उक्त्वा कुंशाऽऽस्तीर्णे तीरे नद-नदी-पतेः ।

१९] सं-विवेश तदा रामो वेद्याम् इव हुताऽर्शनः ॥ २० ॥ [४४

परेण हर्षेण तदा नरेश्वरः

परेण वीर्येण च शत्रु-तापनः ।

१. फ-उक्तौ थ ॥ २. फ-रोचयते । च-रोचिष्यते । ३. आ-हृष्यं ॥

४. ल_२-अबद्धा । ५. रा-लंकामासादितुं । प्र-लंका नासादितुं । ल_२-

लंका नासादिता ॥ ६. आ-विभीषस्य । ७. आ-यथा च । ब-यथा वः ।

८. आ-कार्त्ता-...यं । च-काराख्ये । रा-कार्याख्ये । प्र ब ल_२-

कार्याख्यं ॥ ९. फ-ततो । १०. च-विभीषणस्य स० । ११. च-

संबितेश । १२. रा ब-वीर । ल_२-वीरै । १३. फ-रामः । च-रम्यसा० ।

ल_२-रम्ये ॥ १४. च-सागरः द्रष्टुमि-...रु० । १५. आ-सरितां पतिं ।

१६. फ-साख्यं भवांश्च ॥ १७. प्र-कुशस्तीर्णे । १८. फ-ततो । १९. प्र-

हुतासनः ।

२०] कृत्वा मतिं सागर-दर्शने तदा

बभूव तूष्णीं नि-यतः स पार्थिवः ॥२१॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे विभीषणाऽभिषेको नाम

चतुर्नवतितमः सर्गः ॥ ९४ ॥

१. फ-बभू । २. फ-आर्षे । ३. अ-नास्ति । ४. ल_२-नास्ति ।
५. ल_२ अ-विभीषणभाषणं ।

[वं-१३]= [पंचनवतितमः सर्गः] =[दा-२१]

तस्य रामस्य सुप्तस्य कुशाऽऽस्तीर्णे मही-तले ।

१] नि-यतस्याऽप्र-मत्तस्य निशाम् तिस्रोऽति-चक्रमुः १॥ [१०

न हि दर्शयते रूपं तदा रामं महाऽर्ण-वः ।

२] प्र-यतेनाऽपि रामेण यथाऽर्थं प्रति-पूजितः । [१२

N] न सर्व-था वि-कारं स भजते निरप-त्रपः ॥२॥ [N

ततः क्रुद्धो महा-बाहू रामो रक्ताऽन्त-लोचनः ।

३] समीपे लक्ष्मणं वीरं स-रोषो वाक्यम् अब्रवीत् ॥३॥ [१३

पश्य तावद् अन-आर्यत्वं पूज्य-मानस्य लक्ष्मण ।

४] अव-लोपं समुद्रस्य न दर्शयति यंत् स्वयम् ॥ ४ ॥ [१४

प्र-शर्मंश् चैवं क्षमा चैवं मीर्दवं प्रिय-वादिता ।

५] अ-सामर्थ्यफला ह्येते निर्-गुणेषु संदा गुणाः ॥५॥ [१५

आत्म-प्रशंसा-निरतं धृष्टं वाऽप्रियं-वादिनम् ।

१. रा-सु (प्रा) सस्य । २. अ-कुशातीर्णे । ३. फ-तिस्रोपच० ।
 च-तिस्रोस्ति च० । रा-तिस्रो प्रच० । प्र-तिस्रोतिचक्रतुः ॥ ४. रा-
 दर्शयती । ५. आ-रामे । ६. आ-यथार्थः । अ च रा प्र ब म ल, ल_२-यथार्ह ।
 ७-आ-०थाधिकारं । म-०था प्रसादं (विकारं) । ८. आ-निरपन्नगः ॥
 ९. च-०बाहु । १०. च प्र म ल, ल_२ अ-सरोषं ॥ ११. च-
 ०लोपं । १२. आ-य स्व० ॥ १३. फ-प्रणामश्च । म-प्रणम (सच) च ।
 १४. ब-प्रभावश्च । १५. च-सार्धं । प्र-मादितं । १६. आ-असा-
 मर्थ्य फला । फ-असामर्थ्यफलं । च ब म ल, ल_२ अ-असामर्थ्ये फलमथेते ।
 रा-असामर्थ्ये फलमथेते । प्र-असामर्थ्ये फलमथेते । १७. फ च रा प्र ब
 म ल, ल_२ अ-कुतो । १८. च-०प्रसंसानिरतं । ब-०प्रशंसानिरता । १९.
 ल_२-धृष्टं । २०. फ-चाप्रिय० । च-वा परिवादिनं । रा-च परिनिदिनं ।
 प्र ब म ल, ल_२ अ-च परिवा० ।

- ६] सर्वत्रोत्सृष्ट-दण्डं च लोकः सत्-कुरुते नरम् ॥ ६ ॥ [१६
 न साम्ना शक्यते कीर्तिर न साम्ना शक्यते यशः ।
- ७] प्रोऽऽप्तुं लक्ष्मण लोकेऽस्मिञ् जयो वा रणे-मूर्द्धनि ७ ॥ [१७
 क्षमया च समा-युक्तं माम् अयं वरुणाऽऽलयः ।
- ८] अ-समर्थं वि-जानीते धिक् क्षमाम् ईदृशे^१ जने ॥ ८ ॥ [२१
 ९५] चापम् आ-नय सौमित्रे शरांश् चोऽशी-विषोपमान । [२४पू
 N] क्रूरस्योद्धृत-दण्डस्य लोकोऽयम् अनु-वर्तते^५ । [N
 ९७] अथोऽक्षोभ्यम् अपि क्रुद्धः क्षोभोऽपिष्यामि सागरम् ९ [२४उ
 वेला-संस्पर्श-मर्यादां सहस्रोर्मि-संमाऽऽकुलम् ।
- १०] निर्-मर्यादां करिष्यामि सायकैः पश्य लक्ष्मण ॥ १० ॥ [२५
 अद्य मद बाण-निर्भिन्नैर् मकरैर् मकराऽऽलयम् ।^{२०}

१. आ-सर्वतोत्सृष्ट० । २. आ-लोक स कुरुते । च-लोकः
 स कुरुते ॥ ३. प्र-क्रियते । ४. प्र ब-प्राप्तं । ५. फ-वा रनमूर्द्धनि ॥
 ६. फ-तु । ७. रा प्र ब-ममायं । ८. आ फ म ल_१ ल_२ अ-असामर्थं ।
 ब-असंशयं । ९. ल_२ अ-विजानीहि । १०. आ च-विक्रमानीदृशे । म-धिक्
 क्षमा चेदृशे । ११. अतः परमधिकः पाठः—म-ततः प्रकुपितः प्राह चतुर्थे
 दिवसेऽर्जुनं । भुजंगमसमः कोपाद् दुनिरीक्षतमो नृणां ॥ सामसाध्यो
 जडीवासः सौमित्रे निम्नगापतिः । नायं विषप्रदः शम्भोर्मत्तो दानवकेतनम् ॥
 १२. आ फ-शरांश्चासी० । रा-शरांश्च वि० । म-
 शरांश्चासी० । १३. प्र-क्रूरस्योद्धृत० । १४. आ-नास्ति । १५. फ-
 यावदक्षोभ्यमाक्रम्य भक्षोऽपिष्यामि । च-अथाक्षोभ्यमतिक्रुद्धः क्षो० । रा ब
 म ल_१ ल_२ अ-अथ क्षोभ्यमतिक्रुद्धः क्षो० । प्र-अथ क्षोभमतिक्रुद्धः क्षो० ॥ १६.
 आ-वेला यस्य समर्यादा । रा-वेला संस्पष्टम० । ब-वेला संस्पष्टमर्यादां ।
 प्र म ल_१ ल_२ अ-वेला संस्पष्टम० । १७. फ-महोर्मिसुस० ॥ १८.
 फ-महान० । १९. प्र-०क्ये । २०. च-नास्ति ।

- ११] निरुद्ध-तोयं' सौमित्रे प्लव-भानैर् वि-लोकैय ॥ ११ ॥ [१८
भोगिनां पश्य नागांनां मया छिन्नानि लक्ष्मण ।
१२] महा-कायानि गात्राणि प्लव-भानानि सर्गरे ॥ १२ ॥ [१९
सशंख-शुक्तिका-जालं समीन-मकरं 'शरैः ।
१३] अहं क्रोधेन महता समुद्रं परि-वर्तये ॥ १३ ॥ [२०
सं स-क्रोधोऽथ तद् दिव्यं लक्ष्मणाद् धनुर् उव-तमम् ।
१४] जग्राह सायकान् घोरान् ब्रह्म-दण्डान् इवोद्यतान् १४ [N
१६पू] सं वि-नाम्यं धनुर् घोरं कंपयंस् तरसा तर्लम् । [२८पू
ततो बाण-धनुष्पाणिः क्रोध-विस्फुरितेक्षणः ।
१५] बभूव रार्मस् तेजस्वी युगाऽन्ताऽग्निर इव ज्वलन् १५ [२७
N] सं-रोषः शब्दम् अ-रेभे दग्धुं व्यव-सितः किल । [N
१६उ] मुमोच नि-शितान् बाणान् वज्राणीऽव' शत-क्रतुः १६ [२८उ
ते ज्वलन्तो महा-बाणाम् तेजसा पावकोपमाः ।

१. प्र-०तोयैः । २. आ फ ब म ल_१-०मानो । च-०माणैर् । ३. आ-
विलोवय । च-विलोवया । ४. ल_२ अ-नास्ति ॥ ५. रा-नागाना । ६. फ-
०भोगाणि । ब-०कायाणि । च-महायानि । ७. फ-नास्ति । ८. ब-
प्लवमाना निशाचरे ॥ ९. आ-सश्वतशुक्तिका० । फ ब-सशंखशुक्तिका० ।
१०. रा ब-शनैः ॥ ११. च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-स संक्रुद्रोधे तद् । आ-
स संक्रुद्रोऽनयद् । १२. आ-लक्ष्मणो धनुम् । १३. आ-सायकां चोपां ।
फ-शायकान् घोरान् । च म ल_२-सायकान् घोरा । ब-सायकां घोरां । १४.
फ-०दंष्ट्रानि चोद्यतान् । रा ल_१ ब-०दण्डान् इवोद्यतान् ॥ १५. आ-स विनाथ
रा ब-विनाम्यध० । म ल_१ सविनाम्य स ध । १६. फ-कम्पयंस्तच्छरैर्जलम् ।
च-कंपयंतु रसातलम् । रा ब प्र म ल_१ ल_२ अ-कंपयंश्च रसातलम् ।
१७. च-०विस्फुरितेक्षणः । १८. रा-राम ॥ १९. फ-सरोषं महदारेभे ।
च-सु...कर्तुं समारेभे । रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-शुष्कं कर्तुं समारेभे ।
२०. ब-निशितां बाणां । २१. फ-वज्राव च । रा ब-वज्राणीव ॥
२२. ल_२ अ-ज्वलन्ति ।

१७] विविशुस् तत् समुद्रस्य सलिलं त्रस्तं-पन्नगम् ॥१७॥ [२९
ततो वेगैः समुद्रस्य स-नैक्र-भकरो महान् ।

१८] सँ बभूव महा-घोरैः स-मारुतैरवम् तदा ॥ १८ ॥ [३०
महोर्मि-जालाँऽवततो नाना-सत्त्व-समाकुलः ।

२०] सधूम-परिवृत्तोर्मिः सं-चंचाल महोदधिः ॥ १९ ॥ [३१
व्यथिताः पन्नगाश्चाँऽऽसन्दीप्ताऽऽस्या दीप्त-लोचनाः ।

२१] दानवाश् च महा-घोराः पाताल-तल-वासिनः ॥२०॥ [३२
N] स्थिताः प्रांऽजलयः सर्वे वेपमाना भयाऽर्हिताः । [N

ऊर्षयः सिन्धु-राजस्य तिमि-नक्र-शर्षाँऽऽकुलाः ।

१९] विन्ध्य-मन्दर-संकाशैः समुत्-पेतुः सहस्र-शः ॥२१॥ [३३
N] स मारुतोर्दूत-तरंग-माली

संभ्रान्त-दैत्योरग-मीन-संघः ११

सधूम-फेनश् च स-विस्फुलिंगः

N] सं-त्तापितांऽबुर् व्य-अँनदत् समुद्रः ॥२२॥ [N

हृत्पार्श्वे रामायणे सुन्दर-काण्डे समुद्रै-क्षोभणो नाम पंचनवतितमः सर्गः ॥१५॥

१. रा-पत्रस्त । २. रा-वेग । ३. आ-नक्रमकरो । ४. राप्र अ ब म ल_१
ल_२-संबभूव । ५. रा-घोर । ६. आ-समातुतरवं ॥ ७. आ-ज्वालावततो ।
च-जालावनतो । प्र-ज्वालाविततो । ल_१-जालावन्तो..... । ८. च म-
कुलाः ॥ ९. प्र-वृत्तः स्म । १०. च रा ब म ल_१ ल_२ अ-स
चचाल ॥ ११. रा-व्यथिताः । ल_२ अ-पृथिव्याः । १२. च रा-च
सन् । ब-चासं ॥ १३. आ-भयार्हिता । १४. आ-
नक्रमपाकुलाः । फ-नक्रममाकुलाः । १५. च-संकाशः ॥ १६. फ-मारु-
तोदृतः । १७. फ-संभ्रातदैत्योरगमीनसंघाः । ल_२ अ-संभ्रातमनिरोग-
दैत्यसंगः । प्र-संभ्रान्तदैत्य.....संघः । १८. आ ल_१ ब-फेनः शरवि० । प्र ल_२
अ-लेखः शरविस्फुलिंगः । १९. फ-व्यनदत् ॥ २०. फ-आर्षे । २१. ल_२
अ-नास्ति । २२. रा-सुन्दरका..... । २३. च रा ब म ल_१-क्षोभनं ।
प्र ल_२ अ-क्षोभवर्णनं ॥

[वं-१४]= [षण्णवतितमः सर्गः] =[दा-१२]

तस्मिन् वि-कृष्टे स-शरे राघवेण शराऽऽसने ।^१

N] रोदंसी विव्यथाते च पर्वताश् च चकम्पिरे ॥१॥ [६
तमश् च लोकैश् औ-वत्रे दिशश् च न चर्कांसिरे ।

N] प्रति-चुक्षुभिरे चाँऽऽद्य सरितश् च सरांसि च ॥२॥ [७
तिर्यक् च सह नक्षत्रैश् चेरतुश् चन्द्रं-भास्करौ । [८पृ

N] तमसा चं परि-च्छन्नावं उभौ न रेजतुसं तदा ॥३॥ [N
मौस्कराँऽद्यभिर् आ-दीप्तं तमसा चाऽभिसं-वृतेतम् । [८उ

N] न चकाशे चं तद् अँह उल्का-शत-विदीपितम् ॥४॥

अन्तरिक्षाँ चं निर्-घाँताः सं-जर्गमुर् अतुल-स्वनाः । [९

N] प्रोँऽस्फुरंश् चाँऽपि परुषाँ दिवि मारुत-त्रह्यः ॥^१५॥ [१०

१. व-विनष्टे । २. व-राघवेन । ३. फ-इतः पूर्व एष पाठः पठ्यते-
अथश्च कृतवाग्यौवैर्विद्युता रुद्रमम्बुधिम् । मत्वा दाशरथी रामः
संदधेऽस्त्रं विभावसोः ॥ ४. च-रोदशी । ५. व रा म प्र ल, ल_२-
लोकान्नात्रे । ६. फ अ व रा म प्र ल, ल_२- चकासिरे । ७.
आ-त्राद्यु । प्र-वाँड । म-वाद्युः । ८. ल_२ प्र-नासि । ९. अ ल_२-ग्रहन० ।
१०. व रा म ल, -नासि० । ११. आ-दु । च-दु । १२. फ-
०छलौ न नक्षत्रि चकासदुः । रा-०छिद्यौ निव्यौ लौ रे० । म व
ल, -०छिद्यौ नोभ्यौ लौ रे० । प्र-०छिद्यौ नोभ्यौ लौ । च-०छिद्यौ उभौ लौ
रे० । ल_२-०छिद्यौ न लौ रे० । ल_२-०छिद्यौ न लौ लौ रे० ।
१३. व-०अँऽद्युभिर् । १४. अ-चाभिमवृत्तम् । १५. आ-दु त० ।
व-उद्य सर्वम् । रा प्र म अ ल, ल_२-विबत्सर्वम् । १६. आ व-
०प्रिक्षम् । १७. च-निर्घाँताः । १८. च व म प्र अ ल, ल_२-
चं अस्फुर् । १९. फ म-अस्फु० । च-अस्फुरंश्चापि । व प्र म
ल, ल_२ अ-रंक्षापि वि । २०. व ल, -व्या । प्र अ ल_२-विद्यः ।
२१. रा-नासि ॥

- बभञ्ज च तर्लन वायुः सं-मूलान् उद्-बबर्ह च ।
 N] आ-भुंग्रानि च शैलानां शिखराणि नभस्-वता ॥६॥ [११
 दिवि ये च महा-भूताः सं-हता भीषण-स्वनाः । [१२पु
 N] संप्र-विर्व्यथिरे ते च न चं चंस्कंदिरे भंयात् ॥७॥ [१४उ
 दृश्यानि चैव भूतानि न चुकूञ्जुः शनैर अपि ।^{१३}
 N] अ-हंश्यानि चं भूतानि प्र-जैमुः सं-भ्रमं महत् ॥८॥ [११
 सह-भूतः स-तोयंश् च स-र्नागश् च स-दानवः ।
 N] संहसा दुंदुवे वेगाद् भीम-वेगो महोदधिः ॥९॥ [१५
 तान् उत्पातान् अ-चिन्त्यैव कुंपितो राघवोऽब्रवीत् । [N
 N] अद्य त्वां शोषयिष्यामि स-पातालं मेहाऽर्णव ॥१०॥ [१७
 N] पन्नगाऽसुर-वैसांश् च वि-धमिष्यामि ते शरैः । [N
 शर-निर्दग्ध-कायस्य परि-शुष्कस्य सीगर ।
 N] तव देशेषु सर्वेषु पांशुर् उव-थास्यंते महान् ॥११॥ [२

१. आ-व तन् । २. च-०लानुदवर्हवः । ब रा-०ला-
 ननुपाटयन् । प्र-०लानुत्पाटयन् । म-०लानुदपाटयत् । अ ल२-०ला-
 नुदपाटयत् । ३. आ अ-आयुर्कानि । फ-भानुलानि । ल२-अभुमानि । ४.
 च-शैलातो । ५. आ-सिखा० । ६. फ-व्यचरस्तदा । ल२ अ-नभस्वतः ।
 म-नभस्वना । ७. आ-भीषणः स्वना । ८. फ-प्रविहय व्यथिरे ।
 ९. आ-च प्रस्कंदिरे । म रा ल१-तचस्कंदिरे । १०. आ-भयान् । ११. च ल२
 अ-चकूञ्जुः । १२. आ रा ब-नास्ति । १३. फ ब-र यानि । १४. व-चैव । १५.
 अ रा ल२ ब प्र न ल१-जग्मुर्वै ॥ १६. प्रा-०भूलाः । फ-भूतैः । रा-०भूतं ।
 म-०भूतम् । १७. आ-स तेजाश्च । म-जोयश्च । १८. आ-सनाताश्च ।
 फ-सनाग । १९. आ ब ल१-सदानवाः । २०. आ-सहसा दुदुवे । २१. आ-
 तानुद्वता० ; फ-तानुम्या० । २२. फ-संचिन्त्यैव । आ च-०नुचिन्त्यैव । रा ब-
 नास्ति । २३. रा-कुपित । २४. च-महार्णवे । रा-महार्णवम् ॥ २५. रा
 च ब प्र म अ ल१, ल२-०रनागांश् । २६. च-सागरा । २७. फ-वैशेष्व-
 वैशेषु । २८. ब रा म प्र अ ल१, ल२-रेणु । २९. प्र ल२ अ-
 इत्याप्यते ॥

ममं कार्मुक-निर्मुक्तैः शरैर् नूनं महोदधे ।

[N] अद्य त्वां सं-तरिष्यन्ति पद्भिर् एव पुत्रं-गमाः ॥१२॥ [३

ममं त्वं न वि-जानीषे पौरुषं वि-क्रमं बलम् ।

[N] दानवाऽऽलय-संत्रासं तस्मान् मे नाऽव-गच्छसि ॥ १३ ॥ [४

ततः समीपे रामस्य वि-धूंयोर्मिः सहस्र-शः ।

स्वयं मध्यात् समुद्र-पत्य सागरः परमं वपुः । [१७

२] पंक्त-गैः सह दीप्तांऽऽस्यैर् धारयन्तं सम-अदृश्यन्तं ॥१४॥ [१८पृ

ताम्र-पीतौऽसितैः श्वेतैः सप्तौऽऽस्यैः सप्त-मूर्द्धभिः ।

[N] अग्नि-जिह्वैर् मर्हां-नागैर् अनु-बद्धः समन्त-तः ॥१५॥ [N

दिव्य-पुष्प-मयीं चित्रां शिरसा धारयन्तं स्रजम् । [१९उ

[N] जात-रूप-मयीं चैव तपनीय-विभूषिताम् ॥१६॥

आत्म-जैर् अपि रत्नौघैर् भूषितो भूषणोत्तमैः । [२०

१. फ-मत्कामुंकाविनिमुक्तैः । ब-स स कामुं० । २. फ रा च प्र ब म
अ ल_१ ल_२-शुष्कं । ३. व अ ल_२-महोदधेः । ४. रा-सन्तरिष्यन्ति ।
५. च-न मे त्वं च । रा ब म प्र ल_१ ल_२ अ-न च मे त्वं । ६. फ-जानीषे ।
रा-विजानेषे । ७. फ-पयोधे पौरुषं । ८. रा-नाथ
गच्छति । ब-नाधिगच्छति । प्र-नाधिगच्छसि ॥ ९. आ च ब ल_१ ल_२ रा म-
समीपं । १०. आ-विधूंयोमान् स० । च-विधूंयोर्मिस० । रा-विधू-
योर्मिः स० । म व ल_१ ल_२-विधूंयोर्मिन् स० । ११. रा
ब म प्र अ ल_१ ल_२-जलमध्यात् । १२. प्र-पुन्रगैः । १३. आ-
दीप्तास्यैः परिवार्य । रा ब ल_१-स्यैर् वारयन् । १४. आ-समंततः ।
१५. प्र-ताम्रमेतामितैः । १६. च-नास्ति । रा-चैतैः । १७. रा-सप्ता-
स्यै । १८. आ-माहा० । १९. च-०मयां । २०. आ-धारयत् ।
२१. फ च-०विभूषितः । ब रा म प्र अ ल_१ ल_२-०विभूषणः ।
२२. फ-०जैश्चापि । २३. रा-रत्नौघैः । २४. ल_१-रूपतो ।
२५. रा- भूषणोत्तमै ।

N] धातुभिर् मण्डितैः शैलो वि-विधैर् हिम-वान् इव ॥१७॥ [२१पू
स्निग्ध-वैदूर्य-संकाशो महाऽभ्रै-शिखरोपमः । [१८उ
२] रक्त-मालयाऽम्बर-धरः पद्म-पत्र-निभेक्षणः ॥१८॥ [१९पू
महा-नदीभिर् बह्वीभिर् नाना-रूपाभिर् ईश्वरः ।

N] गङ्गा-सिन्धु-र्मधानाभिः पुरैः पश्चात् सर्मा-वृतः ॥१९॥ [२३
४पू] स रामम् उपसं-गम्य पूर्वम् आ-मंयै वीर्य-वान् ।

N] मध्ये वानर-कोटीनां कृताऽञ्जलिर् उप-स्थितः ॥२०॥ [N
३उ] अब्रवीत् प्र-श्रितं वाक्यं दिशः सं-पूरयन् इव । [२४उ
N] भो भो राम महा-बाहो रघुवंश-विवर्धन ॥२१॥

शृणु मे वचनं सौम्य मां क्रुधंस् त्वं रघूऽत्तम ।

N] इत्य-आहं रामं मधु-रं सर्वं सं-स्मारयन् इव ॥^३२२॥ [N

पृथिवी वायुर् आकाशम् आपो ज्योतिश् च पञ्चमम् ।

५] स्व-भावे सौम्य तिष्ठन्ति शाश्वतं मार्गम् आ-स्थिताः । [२५
६पू] तत् सर्व-भावो ममाऽप्य् एष्यद् अ-गाधोऽहम् अ-न्ययः २३ [२६पू

१. रा ब-०भिर्मण्डितैः । २. ब फ-०वैदूर्यं । ३. फ-
महाद्विशिखरोपमः । ४. फ-प्रवाहाभिः । ५. रा-पुरा । ६.
फ-समन्वितः । ७. आ-पूर्वमाम...वी० । ८. आ-प्रसृतं । फ च-प्रसृतो ।
९. फ च म प्र रा ब ल_१ ल_२ अ-भूत्वा । १०. फ-संकुद्वेष ।
रा-मा क्रुद्धत्वं । आ-मा क्रुध त्वं । ११. रा-इहाह । १२. रा-सर्वे ।
प्र-सर्वे० । १३. फ-नास्ति ॥ १४. फ-ज्योतिर् । १५. फ-वायु-
रितिप्रभो । १६. च-ना स्वभावो । रा ब ल_२-न स्वभावो ।
रा-सा स्वभावो । १७. फ ब च-अगाधो यदव्ययः । प्र ल_२ अ-
०हमीश्वरः ।

त्वया संस्थापितो देव विष्णुस् त्वं हि सनातनः ।

आत्मानं स्मर देवेशाऽऽत्म-वृत्तं तव पुरातनम् ।

[N] कारणेनाऽसि देवानां प्र-विष्टो मानुषीं तनुम् ॥२४॥ [N

N] अवश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं देवानां वरं ।" [N

६७] वि-कारस् तु भवेद् गांध एवं ते" प्र-वदाम्य् अहम् २५[२६७

१२५] न लोभान्न च वै" कामान्न भयात् पार्थिवाऽऽत्मज ।

गाधोऽहं त्रिषु लोकेषु भवेयं कस्य-चित् क्वचित् । [२७

[N] एतन्न मयोक्तं तत्त्वं पुनर् वक्ष्यामि तच्च हृणु ॥" २६॥ [N

७५] सगरो नाम पूर्वस् ते मम कर्ता महा-द्युते ।"

[N] अवश्यं तु मया साह्यं कर्त्तव्यं तेन तेऽनघ ॥२७॥ [N

स्तभयेयं जलं राम पद्भ्यां चैवं तंथा गतिम् ।

८] गच्छेरस् तेन हरयो न तु स्तंभो भविष्यति ॥२८॥ [N

१. प्र च रा अ म ल, ल_२-संस्थापिता । ब-संस्थाप्यते । २-प्र च
ब रा ल, ल_२ अ-देवा । ३. च रा ब प्र म अ ल, ल_२-देवेश यद्दृत्तं ।
४. च रा ब ल, -पुरातने । प्र अ ल_२-पुरातनः । ५. ल_२-कारणेनाभ्य-
दे० । ६. प्र-प्रविष्टुं । ७. फ-नास्ति ॥ ८. प्र-अवाच्यं । ९. आ-कर्त्तव्यं ।
१०. ब च म अ, ल_२-देवताकृते । ११. फ रा-नास्ति ॥ १२. आ-
भवेद्दध । च अ-भवेद्गांधे । १३. आ फ-एतत्ते । १४. आ-ना ।
१५. आ-मवेहं । १६. च प्र ब म अ ल, ल_२-एवं । १७. च ब प्र
म ल, ल_२ अ-तत्त्वं तु पु० । १८. रा-नास्ति । १९. ब-हि । २०.
फ-साह्यं मे क० । च प्र अ ल_२-मया कार्यं । २१. आ-दशम्येवम् । म ब
रा च प्र ल, ल_२ अ-पर्वा चैव । म-पर्वा तेऽहं । २२. च ब रा प्र अ
ल, ल_२-मथा । आ-अथाग० । २३. फ-गच्छेरन् ये । रा-गच्छेरंस्तन । प्र-
गच्छेयं तेन । म ल, -गच्छेयंस्तेन । २४. फ-स्वस्थं ॥

आश्चर्यं हि महलं लोके समुद्रे स्थलैर्दर्शनम् ।

९] तर्तुं तु मे परि-हर्त्तव्यं शृणु राम यथाऽर्थ-तः ॥२९॥ [N

अन्येऽपि बल-वन्तो मां दण्डमूर्तं उद्वै-यम्य राघवं ।

१०] सत्य-अर्थम् इहै मंगं चं दापयिष्यन्ति तेजसा ॥३०॥ [N

वि-धास्ये राम मार्गं ते वि-षहिष्ये च मारुतम् ।

N] ग्राहं न वि-चरिष्यन्ति यावत् सेना तरिष्यति ॥३१॥ [२८पृ

तृण-काष्ठ-लता-गुल्मैः पुंवान् औ-स्तीर्य सर्व-तः ।

N] तरन्तु हरयो रामं न तेषां मृत्यु-तो भयम् ॥३२॥ [N

उत्तरेणांऽवका-शोऽस्ति कश्चित् पुण्य-तमो मम ।

N] तिमि-कूलं इति ख्यातो लोके ख्यातो यथा भवान् ॥३३॥ [३१

उग्र-दर्शन-कर्माणो वसन्ते तत्र देस्यवः ।

N] औभीर-प्रमुखाः पापाः पिबन्तः सलिलं मम ॥३४॥ [३२

तैश्च च सं-स्पर्शनं रामं न सहे पापै-कर्मभिः ।

N] अ-प्रोषः क्रियतां राम तत्राऽयं ते शरोत्तमः ॥३५॥ [३३

१. स-अनयं । २. च म ल, -महाल । ३. प्र-शुद्धव० । ४. आ-
 तक्ष ते । ब रा अ प्र म अ ल, ल, -तच्छ मे । ५. रा-अम्ये च ।
 व-अन्योम्यं । ६. फ-दण्डमुद्य । ल, -दारुमुद्यम्य । ७. ल, -शक्तिः ।
 द, प्र-इमं । ल, -इव । ८. आ-मर्गं । ९. प्र-नास्ति । १०. आ-
 विलहिष्ये । ब रा-विहनिष्ये । ११. फ अ-प्रहा । १२. आ-श्वम् । ब रा ल,
 अ-श्वम् । १३. च-आस्तीर्य । १४. ब म रा ल, -सर्वशः । १५. च
 ल, -नाम् । १६. आ-उत्तरेण विका० । फ-उत्तरेण वका० । १७. ब रा प्र
 म ल, ल, अ-उत्तरे । १८. आ-किमिच्छ । फ-सधिकूल ।
 प्र-तिमिच्छ । १९. आ-यथा भवत् । २०. च-उत्तरे दर्शनं । २१.
 च-उत्तरेण । २२. फ-अभीरुप्र० । २३. अ-संदर्शनं । ल,
 संदर्शनं । २४. अ-नाम । ल, -नाम् । २५. च-सहेयुपक० ।

- तस्य तद् वचनं श्रुत्वा समुद्रस्य रघूत्तमः ।
 N] मुमोच तं शरं घोरं^२ भास्करोपमम् ऊर्जितम् ॥३६॥ [३४
 तं च देशं^५ चकाराऽथ महं सागर-शासनात् । [N
 N] ततोऽसौ महं-कान्तारः पृथिव्यां वि-श्रुतोऽभवत् ॥३७॥
 पपात सं शरो यत्र प्रदीप्तांऽग्नि-सन्निभः । [३५
 N] वि-ननादं धरा तत्र सु-गाढं शल्य-पीडिता ॥३८॥ [३६पू
 शोषयित्वा तु^३ तं^५ कुक्षिं रौघवोऽमित-विक्रमः ।
 N] यत्राऽऽसन्न दस्यवः पूर्वं तत्र रामो वरं देदौ ॥३९॥ [३९
 पंशव्यश् चैव निर्-द्व्याधो बहु-मूल-फलोदकः ।
 N] बहु-क्षीरो बहु-स्नेहः सु-गन्धि- वि-विधौषधिः ॥४०॥ [४०
 एवम् उक्तैर् गुणैर् युक्तो बहुभिः स मेरुस् तदा ।
 N] रामस्य वर-दानेन शिवः क्षेमो^{३५} बभूव हे^५ ॥४१॥ [४१

१. फ-ततस्त्वस्य वचः । २. फ-तत्र । ३. फ-भास्करोत्तमम् ।
 ४. च प्र ल_२ अ-देशं च । ५. आ प्र च ल_२ अ-वकाराखं । ६. च-मरु । ७.
 च-सासनात् । रा-.....सासनात् । ८. आ-ततो सौम तु का० ।
 च प्र-ततो सो मरुका० । रा-ततोऽसौ...रुका० । ९. च रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-स पपात । १०. आ-सासनिसन्निभः । ११. आ रा ब-
 विनिनाद । १२. आ-सुगाढं । च-सगाढं । रा ब-सुगाढं । १३.
 ब-च । १४. च प्र ब ल, ल_२ अ-तां । १५. च ल_२-राघवो-
 मिति० । १६. आ-यत्रासं । १७. फ-दस्यवः । १८. प्र-पूर्वं ।
 १९. प्र-दधौ । २०. आ-पशवश्चैव निर् । फ-पशवश्चैव निध्यातो । च-
 पशवश्चैव निर्व्यासा । रा ब ल_१-पश्यन्त्यश्चैव निर्व्यासो । म-पशव्य-
 श्चैव निर्व्यासो । अ-पश्यन्त्यश्चैव निर्व्यासो । ल_२-पशव्यश्चैव निर्व्यासो ।
 २१. ल_२ अ-वीरः । २२. प्र रा ब-सुगन्धि ॥ २३.
 म-पतैर् । ल_२-उक्तो । २४. फ-बहुभिर्मरुत् । २५. च-क्षेम्यो ।
 २६. फ म-सः । च-हा । रा-वः ॥

ततो महोदधिर् वाक्यम् उवाच रघु-नन्दनम् ।

[N] मध्ये वानर-सिंहानां मनः प्रह्लादनं शुभम् ॥४२॥ [N
१३७] उपाऽऽयं शृणु तं सौम्य येन मां सं-तरिष्यसि ।

तव पित्रा मम महत् सं-गतं देव-सैन्यं ॥४३॥ [N
२१] तदा देवाऽसुरे युद्धे सं-ग्रामे तारकाऽऽमये ।

तत्रै ते व्या-पृतं पित्रा सुराणां हित-काम्यया ॥४४॥ [N
२२] मया सह महा-बाहो तत्र सख्यं च वै कृतम् ।

[N] तद् युद्धम् अभवद् 'घोरं सुराऽसुर-समाकुलम् ॥४५॥ [N
देवतानां ततः सैन्यं पत्न्य-अश्व-रथ-संकुलम् ।

[N] मत्त-द्विप-सहस्रैश् च सं-वृतं सुरै-संमतम् ॥४६॥ [N
अ-सुरैः सर्व-तो भग्नं पलायितं दिशो दश ।

[N] तत् प्र-भग्नं बलं सर्वं दृष्ट्वोऽहं त्वरयाऽन्वितः ॥४७॥ [N
शिला-पादप-वृक्षैश् च पर्वतैश् च प्र-वृष्टवान् ।

[N] अ-सुराणाम् अभूत् सैन्यं सर्व-तो द्रंवितां मया ॥४८॥ [N

१. च ल_२ अ-उपायान्शृणु मे । रा प्र म-उपायान्शृणु मे । ब-उपायां
शृणु मे । ल_१-उपायं शृणु मे । २. आ च-मम हत् । ३. आ-संसदि ।
४. रा-नास्ति ॥ ५. फ-मंत्रिभ्यापृतं । आ-ते भ्याहृतं । च-तत्र देभ्याहृतं ।
म-तत्र ते द्रावतः । ६. रा-तत्र पित्रा सुराणां हितकाम्यया ॥ ७. आ-
तव । ८. ल_१-सख्यं । ९. च रा प्र ब म ल_२ अ-महत्कृतम् । ल_१-
महद्गतम् ॥ १०. आ फ-घोर ॥ ११. ब-देवता वा तत्र ॥ १२. ल_१-
प.....श्व० । १३. फ-सुरसंनिभम् । प्र रा ब ल_१ ल_२-श्वरसंमतम् ।
म-श्वरसंगतम् ॥ १४. अत्र हस्तलेखेषु 'पलायत' इति पाठः ? । १५.
आ-दृष्ट्वा तत्राहं त्व० । १६. ब-'पलायत दिशो' इति पूर्वार्द्धे द्वितीय-
पादोक्तः पाठोऽत्र चतुर्थपादेऽपि द्र० ॥ १७. आ रा च प्र ब म ल_१
ल_२ अ-वदेष्व । १८. आ-स वृष्टवान् । १९. आ च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-असुराणां महत् । २०. आ फ-सर्वतोभिद्रुतं । २१. प्र-च तत् ॥

मयैव च सह स्थित्वा तदाऽयुध्यत ते^१ पितां ।

[N] शक्तिभिर् भिडि(दि)-पालैश् च पाशैस् तीक्ष्णैः परस्वधैः४९[N

एतस्मिन् अन्तरे राम राजा दश-रथस् त्वरन् ।

एकैकेनै सै बाणेन दश पंच च सप्त वां ।

[N] निर-विमेदाऽसुरान् क्रुद्धः शत-शोऽथ सहस्र-शः ॥५०॥ [N

ततस् तं (?तव) कोष्ठैकी-कृत्य दैतेयांनां बलं महत् ।

[N] अ-दृश्यं सायकैश् चंक्रे ततः क्रुद्धो नराऽधिपः ॥५१॥^{१३} [N

सं-दधे चैव नाराचम् आग्नेयाऽर्ध्वं-समायुतम् ।

तेषां तं च मुमोचाऽऽशु ततोऽदहन्त दानवाः ।

[N] अ-सुराश् चं स-दैतेयां हंताः शत-सहस्रशः ॥५२॥ [N

एतस्मिन् अन्तरे राम निर-वृताः सर्व-देवताः ।

[N] वरेण छन्दयामासु राजानं पितरं तव ॥५३॥ [N

ब्रूहि राजन् महा-बाहो वर-दा देवताः स्थिताः ।

[N] किं ते वरं ददंस् एताः सु-युद्धेनाऽद्य तोषिताः ॥५४॥ [N

दैवतैर् एवम् उक्तैस् तु राजा दश-रथोऽब्रवीत् ।

१. च-छित्वा । २. आ-राघव । फ-राघवः । ३. रा-शक्तिभि । ४. आ रा-
स्वधैः । ५. फ-एकेन । च-एकैकेण । ६. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-च ।

७. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-च । ८. च-०दासुरा । ९. फ ल, म-कोष्ठकी० ।

१०. प्र रा ब म ल, ल_२ अ-दैत्यैर्बाणां बलं महत् । फ-दैतेयानां बलानि च ।

११. आ-शायकैश्चक्रुस् । १२. ब-०धिप । १३. आ-नास्ति । १४. च-आग्ने
आक्षस० । आ-०समाकुलम् । ब-आग्नेय्याक्ष० । १५. आ रा-तच् । म

ल, ल_२ -तश् । १६. रा-दानवा । १७. रा अ-च सदैत्येया । प्र-चैवं

दैत्येया । ल_२ -चैव दैत्येया । १८. ल_२ -शता । १९. आ रा-निवृताः । २०.

रा-०देवता । २१. आ-०मास । २२. च-देवता । रा-त्वया ।

२३. रा-स्थिता । २४. आ म-ददंस्वेताः । रा ब-ददात्स्वेताः । प्र-

दधत्स्वेताः । २५. फ-सुयुद्धेनात्र । ब-स युद्धेना...तो० । प्र-सुयुद्धेनादि ।

म ल, -स युद्धेनाच । २६. आ-उक्तैस् । ब-उक्तास् । २७. रा-दशथो० ।

- देवता यदि मे तुष्टाः पुत्रो महं प्र-दीयताम् ।
 N] सर्वैः क्षत्र-गुणैर् युक्तो महा-बल-पराक्रमः ॥५५॥ [N
 एवम् उक्ते तदा राज्ञा देवा वाक्यम् अथाऽब्रुवन् ।
 N] चत्वारस् ते सुता राजन् भविष्यन्ति महा-बलाः ॥५६॥ [N
 जै (?ज्ये) ष्टो राम इति ख्यातो भरतो लक्ष्मणम् तथा ।
 N] शत्रु-घ्नश् च महीं-चीर्यः सुमित्राऽऽनन्द-वर्धनः ॥५७॥ [N
 अयोध्यां गच्छ भद्रं ते वि-ज्वरो भव पार्थिव ।
 N] पूजितं (?तो) विधि-वद् देवा (?वैर्) दत्त्वा रत्नानि चाऽप्य उत ५८ [N
 वह्नीणि चैव दिव्यानि रथं युक्तं च सु-प्रभम् ।^{१३}
 N] चूडा-मणिं तथां शुभ्रं दिव्यं चाऽमृत-संभवम् ॥५९॥ [N
 वि-सर्जितम् ततो देवैर् मया सह नराऽधिपः ।
 N] आऽगच्छत तदा राज्ञा अयोध्यां त्वरयाऽन्वितः ॥६०॥ [N
 मया सह महा-बाहुः स्वां पुरीं प्र-विवेश ह ।
 N] सत्-कारेण महाऽर्हेण पूजयामास मां नृपः ॥६१॥ [N

१. च प्र ब ल_१-उक्तात् । रा ल_२ अ-उक्त । २. च-०वान् ।
 ३. आ-येष्टो । फ-एको । ४. रा ब-ततः । ५. आ-कोशे क्रमव्यत्यासो
 द्र० । 'महाबलाः' इत्यनन्तरं 'चूडामणिं यथा' इत्येष पाठो द्र० । ६. ल_१
 म-०वीरः । ७. आ-विज्वरोवपार्थिवः । ८. फ-संपूज्यमानं विधिवत्तु ।
 च-तं पूज्य विधिवद् । रा ब म ल_१-संपूज्य विधिवदेवा । प्र ल_२ अ-
 संपूज्य विधिवद्दीमान् । ९. रा ब म ल_१-चाप्यथ । च-चाप्य । १०.
 फ-शस्त्राणि । च रा प्र ब-अस्त्राणि । ११. फ-रत्नयुक्तं । १२. च रा ब-
 सं० (सु०) प्रभं । १३. आ-कोशे 'महाबला' इत्यारभ्य 'सुप्रभम्' इत्यन्तः
 पाठः क्रमव्यत्यासेन पठितः । १४. फ-चूरामणिं । प्र-चूडामणिस् । १५.
 म ल_१ ल_२ अ-तया । १६. आ च ब रा प्र ब म ल_१ ल_२-राम । १७.
 फ-महात्मा च । १८. रा-राज्ञा । १९. ब म ल_१ ल_२ अ-अयोध्यां ।
 सन्ध्यभाव आर्षः द्र० । २०. आ-०माहुः । २१. अ-च ।

- सु-सुखी मासम् उँषितो राज्ञस् तस्य नि-वेशने ।
 N] ततो राजानम् आ-मन्त्र्य स्वं वेदम् पुनर् आगतः ॥६२॥ [N
 तस्य राज्ञो भवान् पुत्रः सर्व-ज्ञः सुँ-गुणैर् युतः ।
 N] यथा दश-रथस्य त्वं तथा ममै नै सं-शयः ॥६३॥ [N
 चिन्तयन् स-ततं राम किं कुँर्या नृ-पतेः प्रियम् ।
 N] चिन्तर्यानस्य कालो मे गतोऽयं व्रीडितस्य च ॥६४॥ [N
 विद्यते त्वयि मे स्नेहः परा सं-भावना च मे ।
 कृत-घ्नत्वाद् अहं भीतो न कृँतं तस्य यँतं प्रियम् ।
 N] करिष्ये ते प्रियं तस्माद् यथा दश-रथस्य हिँ ॥६५॥ [N
 यथा राजा दश-रथस् त्वँ तथा मेँ न सं-शयः ।
 N] तस्मात् तव मया साहं कर्तव्यं सं-विशेष-तः ॥६६॥ [N
 १४पू] अयं सौम्यं नैलो नाम तनयो विश्व-कर्मणः । [४३पू
 N] बुद्धि-मान बलै-वांश् छैँरो वि-क्रान्तो वानरोत्तमः ॥६७॥ [N

१. आ फ-स सुखी । प्र ल२ अ-सुसुखी । २. आ रा ब ल१-
 •मुखितो । ३. आ-स्व० । ४. फ-सर्वैः पुत्रगुणैर् । च-सर्वज्ञः स्वगुणैर् ।
 ५. आ-मन्त्रम० । ६. आ फ रा-०यत् । ७. आ ब-कुर्मं । रा प्र ल१-
 कुँर्यान् । ८. आ-चिन्तया तस्य । ९. फ रा ल१-कालोयं ।
 १०. च-मतोयं । फ रा ल१-गतो मे । ११. म-तथा (परा) । १२. आ-
 प्रीतो । रा ब-भीमं । १३. रा-कृत्यं । १४. आ-तत् । फ-वत् ।
 १५. च रा प्र ब ल१ ल२ अ-तत् । १६. रा प्र ब म ल१ ल२ अ-
 तस्य । १७. आ म-वृटितः । १८. आ ल१-दशरथस्य । १९. फ
 ल२-तथा मे स्वं । च रा प्र ब म अ-तथा स्वं मे । ल१-तथा मम ।
 २०. प्र रा ब म ल१ ल२ अ-च वि० । २१. आ फ-नास्ति । २२.
 ब-सौम्यं नले । २३. रा-बलवान् शूरो । प्र ब-बलवां शूरो ।

१४३] पित्रा दत्तं-वरः श्री-मान् धृति-मान् सु-महामनाः । [४३३

वानरेन्द्रो नरै-श्रेष्ठ युज्यतां, सेतु-कर्मणि ॥६८॥ [N

१५] एष सेतुं महोत्साहः कुरुते यदि वानरः ।

तम् अहं धारयिष्यामि ममाप्युं एषं महा-सुहृत्वा ॥६९॥ [४४

१६] ग्राहा न वि-चरिष्यन्ति न प्र-वास्यति मारुतैः ।

सलिलं स्तम्भयिष्यामि नलस्य वचनाद् अहम् ॥७०॥ [N

१७] एवम् उक्तैः समुद्रेण समुत्थाय नलम् तदा ।

N) अ-ब्रवीद् वानर-श्रेष्ठो वाक्यं रामम् इदं शुभम् ॥७१॥ [४५

अहं सेतुं करिष्यामि वि-स्तीर्णे मकराऽऽलये ।

१८] पितुः सामर्थ्यम् आ-श्रित्य सत्यम् आह महोदधिः ॥७२॥ [४६

तितीर्थोः सागर-जलं सेतु-कर्माऽत्र साधनम् ।

N] स्मारितोऽस्म्य् अहर्ष एतेन समुद्रेण महाऽऽत्मना ॥७३॥ [५० पू

मम मात्रे वरो दत्तो मन्दरे विश्व-कर्मणा ।

१९] औरसो मम पुत्रोऽयं सदृशो मम कर्मभिः । [४९

१. च-दत्तो वरः । २. च-श्रीमान्धृतिमान् । रा-श्रीमां धृतिमान्स्व
महामनाः । ब-श्रीमां स.....महामना । प्र ल२ अ-श्रीमान्धृतिमान् ।
३. प्र रा ब म ल, ल२-नृप० । ४. च-सेतुम० । रा-सेतुं । ५. म-यच्च ।
६. फ अ-तार० । ७. आ फ अ ल, -तवाप्येष । ८. ब रा म ल२-महान्
सु० । प्र-महत् सु० । ९. ल, -नास्ति । १०. आ-०ष्यति । रा-विचरेष्यति ।
११. रा-प्रहस्यति । ब-प्रवास्यन्ति । १२. रा-मारुति । १३. रा प्र ब
ल, ल२ अ-उक्ते । १४. प्र ल२ अ-समुद्रे तु । १५. फ च रा प्र ब म
ल, ल२ अ-प्रस्युत्थाय । १६. फ च रा ब-विस्तीर्ण । म ल,
अ-विस्तीर्ण । १७. सामर्थ्यम् । १८. ब-०कर्मा तु । १९. फ-
स्मारितोऽयहम् । अ-स्मारितो स्माहम् । २०. आ-पित्रे वरो । ब-पित्रे वसे ।
च-मात्रे विरो । प्र-गात्रे वरो । २१. प्र-मन्दरो । २२. फ-अरसो ।
प्र-पौरसो । २३. प्र-पुत्रः । ल२ अ-पुत्रो हि । २४. फ-कर्मणि ।

- [N] सर्व-कर्म-करश् चैव भविष्यति तंवांसगने ॥७४॥ [N]
 नै वक्तुं सम्-अर्थोऽहं स्वयम् एवाऽऽत्मनो गुणान् । [५०उ
 २०] कामम् अद्यैव बध्नन्तु सेतुं वानर-पुंगवाः । [५१उ
 २३उ] अवश्यं तव साहाय्यं मया कार्यं विशेष-तः ॥७५॥ [N]
 नलस्य वचनं श्रुत्वा रामः परम-हर्षितः ।
 [N] सम्-उद्रम् अभिसं-पूज्य वचनं चेदम् अब्रवीत् ॥७६॥ [N]
 भवान् पितृ-समो मह्यं पितुश् च दयितः सु-हृत् ।
 [N] प्रीत्या परमया युक्तस् तं नलं प्र-शंसंश् च ॥७७॥ [N]
 क्रियतां मम कार्याऽर्थः सखे सौम्य महा-मते ।
 [N] सम्-उद्रे बध्यतां सेतुः सह सर्वैः पुवं-गमैः ॥७८॥ [N]
 [N] ततः सुग्रीव-सचिर्वान् हनुमत्-प्रमुखान् हरीन् ।^{१६}
 १५.२उ] तदा दाशरथी रामो हर्ष-पूर्वोऽब्रवीद् वचः ॥७९॥ [N]
 श्रुतं भवेद्भिर् वचनं सम्-उद्रस्य महाऽऽत्मनः ।
 ४] अत्र यत् संवि-धातव्यं तत् सर्वं संवि-धीयताम् ॥८०॥ [N]
 एवम् उक्त्वा ततस् तं तु सु-ग्रीवं वाक्यम् अब्रवीत् ।

१. फ-वरांगणे । २. फ रा प्र ब अ-न तु वक्तुं । ३. च-गुणात् । फ रा प्र ब अ-गुणा । ४. प्र-सेतुर् । ५. फ-नास्ति । ६. रा-न तस्य । ७. आ-दयितो हरिः । रा ब-दयित सुहृत् । ८. फ म-च परया । ९. रा ब-युक्तं तं । १०. रा ब-प्रशशास । ११. रा-क्रियार्थस् । १२. ब-समुद्रं । १३. अत परं सर्गसमाप्तिः-च रा प्र ब-इत्यार्षे रामायणे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । ल_२ अ-इत्यार्षे सुन्दरकाण्डे समुद्रदर्शनं नाम सर्गः । १४. ब-सचिर्वा । १५. फ-हनूमत्० । १६. च रा प्र ब ल_२-अतो नवः सर्ग आरभ्यते । १७. अ-इशरथो । रा-दाशरथि । प्र-दाशरथो । ल_२-दाशरथो । १८. च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-०पूर्णे-ब्रवीद् । १९. रा-भवद्भि । २०. फ म-शीर्षं । २१. फ ल_२-तां तु । च ब अ-तास्तु । २२. आ फ-समुद्रं ।

- N] आ-दिशं त्वं महा-बाहो सेतु-कर्मणि यूथ-पान् ॥८१॥ [N
 N] रामस्य तु वचः श्रुत्वा निर्-दिष्टास् ते पुवं-गमाः ।
 ७उ] अभि-पेतुर् महाऽरैण्यं हृष्टाः शत-सहस्र-शः ॥८२॥ [५२उ
 वचनात् तस्य सु-ग्रीवस् तम् एवाऽभिप्र-हर्षयन् ।
 N] स्वयं राजाऽथ सु-ग्रीवो नलो नीलश् च वानरैः ॥८३॥ [N
 हर्तु-मान् पनसश् चैव ततः दधि-मुखः कपिः ।
 N] जांब-वांश् च सु-षेणंश् च वेग-दर्शी च वानरः ॥८४॥ [N
 गजो गवाऽत्तो गर्वयः शैरभो गंध-मादनः ।
 N] युव-राजोऽगदश् चैव तारश् च वन-गोचरः ॥८५॥ [N
 अन्ये च वानर-श्रेष्ठाः शैत-शोऽथ सहस्र-शः ।
 N] आ-स्फोटयन्तः सं-हृष्टाश् चक्रुः किलकिलाम् अपि ॥८६॥ [N
 ते नगान् नग-संकाशान् गृह्य शाखा-मृगर्षभाः ।
 N] बभञ्जुर् वानरास् तत्र चर्कषुश् च रसां-तले ॥८७॥ [५३
 बद्धं समाऽरभन् सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ।

१. आ-आदिशस् । च-प्रादिशस् । २. ल_२-च । ३. रा-महा-
 पुण्यं । ४. ल_१-तु...सु० । ५. ल_१-प्रहर्षणम् । ६. फ अ-
 राजा तु । ७. ल_१-वानराः । ८. ब-हनुमां । ९. म-०मुलक० ।
 १०. फ-सुखेनश् । ११. आ फ-०दर्शीव । १२. रा-गवय । १३. फ-
 श्ररभो । आ-सरभो । १४. ब-वानरश्रेष्ठाश्च । १५. रा ब-२य श्यपादौ
 न स्तः । १६. फ च अ-किलकिलाम् । म-किलकिलान् । १७.
 ल_२ अ-नगा नागसंकाशां । ब-०संकाशां । प्र म ल_१-०संकाशा । १८.
 आ-भवन्तु । च ल_२-बभञ्ज । प्र ब म ल_१ अ-बभञ्जु । १९. फ रा-
 चकषुश् । आ-चकर्षश् । २०. फ रा-०तलान् । २१. च प्र ल_१ल_२ आ-
 बद्धं । २२. आ-समारभत् । च-सेनारभत् । २३. आ रा ब-०पते ।

N] वेग-साराः प्रगे काले महाऽभ्रम् इव वायुना ॥८८॥ [N

शैलांश् च वानरास् तूर्णं चूतान् नीपांस्तथैव च ।

८] कुटजान् अर्जुनांस् तालांस् तमालांस् तिन्दुकान् वटान् ८९[५

स-मूलान् अपि चोन्न-मूलान् कृत्वा वृत्तान् महौजसः ।

N] इन्द्र-केतून् इवोदै-यम्य प्र-जग्मुर् बाहु-शालिनः ॥९०॥ [५६

लता-पादप-पुष्पाणि नालिकेरांश् च पुष्पिताम् ।

N] खर्जूरान् पनसान् आम्रान् अशोकांस् तिलकान् अपि ॥९१॥ [N

९५] वृक्षाणां तानि कूटानि गिरीणां शिखराणि च ।

५] प्र-चिक्षिपुस् तृणैः सार्धं महतश् च मही-रुहान् ॥९२॥ १] [N

अन्यांश् च वृक्षान् आ-दाय तृणं काष्ठं च सर्व-तैः १] ५

९३] सागरे सलिले सेतुं चक्रुः शत-सहस्र-शः १] ५

N] तैः शैलैर् अव-कीर्णैश् च चक्रुः सेतुं महोदधौ ॥९३॥ १] [N

१. आ-०सरोः । २. च रा ब म ल, -ञ्जे । प्र-प्लवा । ल_२ अ-
 श्वकाले ॥ ३. फ च-शालां बलानश्वकर्णा । रा प्र ब म ल, ल_२ अ-
 सालांश् वा० । ४. आ फ च-नीपांश् च वानराः । ५. ल_२ अ-अर्जुलांस् ।
 च-अर्जुनां स्तालो । ६. प्र-तिर्मुकाचरान् । रा-तिन्दुकान् वरान् । म-तिर्मुकान्
 वटान् । ल_१-तिस्वकान् भुजान् । ७. फ-इन्द्रवारुणि चोद्यम्य । प्र-इन्द्र-
 केतूनिवोदस्य । ८. फ-प्रजहूर् । ९. रा ब-बलशा० ॥ १०. फ-०पुष्पानि ।
 ११. रा प्र ब म ल, -नालिकेलांश् । ल_२ अ-नारिकेलांश् । १२. च रा प्र ब
 म ल, ल_२ अ-नास्ति । १३. फ-शिषराणि । १४. आ फ रा ल, -
 वृणकाष्ठं । १५. आ फ-०श । १६. च-नास्ति । १७. ब म ल, ल_२ अ-
 सालैर्० । प्र-सालैरिव कीर्णै । फ-शालैश्चाश्वकर्णैश्च । १८. फ प्र-भवैर्वहैश्च
 वानराः । १९. अतः परं भिन्नक्रमोऽधिकश्च पाठः-फ च रा प्र ब
 म ल, ल_२-कुटजैर्जुनैस्तालैस्तमालैस्तिन्दुकैर्वटैः । महद्भिः पर्वतोच्चैश्च-
 क्रुः सेतुं महोदधौ ॥

- दश-योजन-विस्तारम् आ-यतं शत-योजनम् । [७६पू
 १२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१४॥ [६१पू
 ततः शार्वो-मृगाः सर्वे पुष्पितान् विहगौऽयुतान् ।
 १४] स-भूलांस् तूर्णम् उत्र-पाट्य चित्तिपुरैल्लवणांऽभसि ॥१५॥ [N
 वृक्ष-पत्राणि काष्ठाणि वृक्षांश् चाऽश्म-नृणां च ।
 १५] सम-उद्रे क्षिप्यमाणानि न श(?स)सं(?'सं)सुः कथं-चन ॥१६॥ [N
 शैलानां दीर्य-माणानां वृक्षाणां चैव पात्यतांम् ।
 २१] बभूवु (-व) तुमुलः शब्दैस् तदौ तस्मिन् महोर्द्धौ ॥१७॥ [६६
 दश-कोटि-परीमाणा ष (?वि) ष्टिः संमे-अधिकाऽपि वा ।
 N] तृण-काष्ठं-वरंडीभिः सागरं सम-अपूरयत् ॥१८॥ [N
 अ-मानुषं तु कुर्वाणा वानराः कर्म तेऽद्भुतम् ।

१. फ-नास्त्रि ॥ २. फ-ते हि साखा० । ३. फ-भ्रमरायुतान् । ४. फ-पादपांस् ।
 ५. आ-विक्षिपुर । ६. प्र ब रा म ल, ल२ अ-अतः परं 'दशकोटिपरीमाणा'
 इत्यादिपाठो स्वस्यासेन पठितः । ७. आ-वृक्षपर्णामुपादाय । च रा प्र म ल, -
 वृक्षपर्णान्युपादाय । ल२ अ-वृक्षपर्णान्युपादाय । ८. आ-चान्ये तृ० । फ-चास्ये
 तृ० । ९. च रा प्र ब ल२-०मानानि । १०. फ-न च शसंसुः । च ब-न च
 खेसुः । रा-न चस्तेषु । प्र-न च खेदः । म-तान् शसंसुः । अ-न च
 शखेसुः । ल२-न वखेसु ॥ ११. आ-शैलानां । च-शलानां । १२. फ-भिद्या-
 मानानां । प्र-धार्यमाणानां । म ल, ल२ अ-दार्यमाणानां । १३. फ-वृक्षाणां
 चैव पातने । च-दुमाणां च सहस्रशः । रा ब-दुमाणां चैव विशेषतः ।
 प्र म ल, ल२ अ-दुमाणां च विशेषतः । १४. रा ब-बभूवुर । १५. फ-
 संघः तदा । रा ब-शब्दस्तत्र । १६. च रा प्र ब म ल, ल२ अ-तत्र महार्णवे ॥
 १७. ब अ-परीमाणाः । प्र-परवाणां । १८. म-संवेस्य । फ-विष्टः । १९.
 म-स...धिकापि । २०. आ-तृणकाष्ठं चरंचीभिः । च रा प्र ब म-तृणकाष्टा
 वरंडीभिः । २१. प्र ल२ अ-समपूरयत् ॥ फ-समपूरयन् । २२.
 आ फ च-स्म । २३. च-कुर्वाणा सगवानराः । २४. आ च-तद्भुतं ।
 फ-रा प्र ब ल, अ- ते द्रुतम् ।

[N] तत्र तत्र व्य-अवर्तन्त बल-वन्तो बली-मुखाः ॥९९॥ [N

नाग-प्राणा मैहा-वेगाः कपर्यैः काम-रूपिणः ।

२३] पर्वतान् उप-कर्षन्ति नैसैः परि-ल्लं(?)लिष(?)न्ति च १०० [९८

ते वै गोष्ठ्याऽव-हास्यैश् च कुत्सयन्तः परस्-परम् ।

[N] आ-जहुः संक्रमं-द्रव्यं यथा-शक्त्य् अति-शक्तिं च ॥१०१॥ [N

[N] प्र-क्षिप्यते च तव सर्वं तेन सस्वैनिरे दिशः ।

२२पू] उन्मत्त-भूतः क्षुभितो व्या-घूर्णन् इव सागरः ॥१०२॥ [N

विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्रं-शिखास तथा ।

१. फ-विवर्तन्तो । प्र-विवर्तन्तो । २. फ-विलपन्तो ॥ ३. च
रा-सहावेगाः । ४. ल_१-कारयत् । ५. ल_२ अ-प्राणरूपिणः ६. फ-
अववर्षन्ति । च म ल_१ ल_२-अपकर्षन्ति । रा-अपि कर्षन्ति । ब प्र अ
अपि कर्षन्ति । ७. फ-यन्त्रैः परिणयन्ति । आ-न वैः परिल० ।
रा-नसैः परिणयन्ति । ब ल_१-नखैरपनयन्ति । च प्र अ ल_२-नसैः
परिणयन्ति । म-यन्त्रैः परिणयन्ति । ८. अतः परमधिकः पाठः-
च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ते नगाभगसंकाशास्तदा शाखा-
मृगर्षभाः । बभञ्जुर्बहवस्तत्र समुद्रं चावतस्थिरे ॥ ९. फ-ते
गोष्ठ्यवहारैश्च । च-ते वै गोष्ठ्यावहस्यैश्च । रा अ-ते चैव...
...स्यैश्च । ब-ते चैव निनद...स्यैश्च । प्र-ते चैव...वहु...रभ्यैश्च ।
म-तानावृत्त्यातिहासैश्च । ल_१-चे चैव वानरा यस्य । ल_२-चेव...
स्यैश्च । १०. आ च-संक्रमं द्रव्यं । रा-संभ्रमं द्रव्यं । ब-परमं द्रव्यं । प्र-
सर्वतो द्रव्यं । म-संक्रमन् द्रव्यं । ल_१-सरसं द्रव्यं । ल_२-सद्रुमं द्रव्यं ।
११. फ-यथाशक्त्या अभिसर्प्य च । रा ब-यथाशक्त्यातिशक्तिश्च । प्र-
यथाशक्त्या यथोति... । म-यथा शक्त्यानिशक्ति च । १२. आ
फ-अतः परं "शरीरेष्वपिशेरते" इति ११३ श्लोकं यावत् पाठो नास्ति ॥
१३. आ प्र-सखनता । ल_२ अ-सखनितो । १४. च-उन्मत्तः भूतः ।
१५. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-अतः परमधिकः पाठः-कुर्वाणास्सागरे सेतुं वान-
रास्ते सहस्रतः ॥ १६. च-०युष्मा । १७. रा-धातुक्षित्रसिखास । ब-धातुक्षित्र० ।
ल_२-धातुक्षित्रा सिखास ।

- [N] क्षोभ्यन्ते हरि-शार्दूलैर् उद्-यतैः सेतु-बन्धने ॥१०३॥ [N]
 तस्मिन् कौटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।
 [N] चित्तिपुरं वि-विधं द्रव्यं सम्-उद्रे सेतु-बन्धने ॥१०४॥ [N]
 शालैस् तालैस् स-मन्दारैस् तथा वेत्र-लता-चयैः ।
 १७] सेतुं बबन्धुः कीलैश् च वृक्षैश् च सु-महाबलाः ॥१०५॥ [N]
 नव-मेघ-निकाशैश् च नगैः परम-पुष्पितैः ।
 १८] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं नि-बद्धवान् ॥१०६॥ [N]
 बलिभिर् वानरैर् वीरैर् बाहुभिस् तीर-जा दुमाः ।
 २०] ताडिताः पतित्ताश् चैव सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥१०७॥ [N]
 सु-ग्रीवश् चाऽपि शृङ्गाणि गिरीणां शिखराणि च ।
 २४] आ-रुह्याऽऽरुह्य शत-शश् चित्तेप लवणाऽम्भसि ॥१०८॥ [N]
 दुर्दुरस्याऽङ्गदः श्री-मान् शृङ्गम् आ-रुह्य पाणिना ।
 २५] लवणाऽम्भसि चित्तेप स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥१०९॥ [N]
 सशृङ्ग-कन्दर-वनं सर्व-तः पुष्पितं महत् ।
 २६] आ-रुह्य जहतुः श्री-मान् मैन्दर्शं च द्वि-विदर्शं च है ॥११०॥ [N]

१. च-क्षाम्येते हरिशार्दुलै । २. च-०बन्धनम् । प्र ब-त्रुदितः ॥ ३.
 च-कौटि० । ४. च-महात्मानाम् । ५. च ल_२-विक्षिपुर । ६. प्र ल_१-
 नास्ति ॥ ७. रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-सालैस् । ८. रा ब-०कृताश्चयैः ।
 प्र-०कृताश्चयैः । म-०कृताश्चयैः । ९. च ब-बबन्ध । म अ-बन्धु ॥ १०. ब
 ल_२-०बलैः ॥ ११. रा ब-नागैः । १२. च म ल_१ ल_२ अ-समुलैः । १३. प्र-स
 बन्धवान् । १४. रा-वीराः । च प्र म ल_१ ल_२-नास्ति । १५. रा-
 पादिताश् । ब-पादिताश् । १६. रा ब म ल_१ ल_२-शृङ्गानि । १७. च प्र अ-
 गिरीशि० । १८. च प्र म ल_१ ल_२ अ-शतश् ॥ १९. ब अ-दुर्दुरस्यांगदः ।
 रा-दुर्दुरस्या० । ल_२-शुदुः रस्यांगदः । प्र-दुर्दुरस्या० । म-दुर्दुरस्यांगदः ।
 (दुर्दुरस्या०) । २०. ल_१-आगृह्य । २१. ल_१-नास्ति ॥ २२. ल_१-त्रैदाश् ।
 २३. रा ब ल_२ अ-द्विविधश् ह । ल_१-द्विविधश् यः ॥

- हनु-मता च वीरेण यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।
 सप्त-योजनै-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।^१
 N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कैपि-वृषम् तदा ॥१११॥ [N
 गिरीणां भिद्य-मानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।
 २७] भुवि दिव्य् अन्तरिक्षे च श्लयते नि-नदो महान् ॥११२॥ [N
 तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पक्षि-गणा वने ।
 २८] नाऽशक्नुवन् उव-पतितुं शरीरेष्व् अपि शेरते ॥११३॥ [N
 क्रियमाणे तदा सेतौ वानरैस् तैः सहस्र-शः ।
 N] उन्मत्त-भूतः क्षुभितो व्यो-घूर्णन् इव सागरः ॥११४॥ [N
 प्र-क्षिप्यमाणैर् उर्पलैः सहसा क्षोभितं जलम् ।
 N] समुत्-पत्य तदाऽऽकाशं प्रैति-पेदे पुनः पुनः ॥११५॥ [N

ईत्यार्षे रीमायणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-वर्षणं
 नाम षण्णवतितमः सर्गः ॥९६॥

१. ल_२ अ-वेगेन । २. प्र-तत् । ३. च-०योजनमास्तीर्णं ।
 ४. प्र ल_२ अ-नास्ति । ५. च-लवर्णभसि । ६. रा-वपिवृषस् । ७. च रा-
 तथा । ८. आ-अधिशेरते ॥ ९. आ-कुर्वाणे स्म । फ-कुर्वाणेः स्म ।
 १०. फ-सेतुं । च रा ल_२-सेतो । ११. प्र-वे । १२. आ-व्याघूर्णं ॥
 १३. फ-प्रक्षेप्यमाणैर् । रा व प्र ल_१-प्रक्षिप्यमाणैर् । १४. रा-उपलै ।
 १५. च-प्रतिपदे ॥ १६. ल_२ अ-नास्ति । १७. आ-०प्रदर्शयो
 राव-०प्रवर्णनं । फ प्र म ल_१ अ-०प्रदर्शनं ।

[वं-१५]= [सप्तनवातितमः सर्गः] =[दा-२२]

ततो देवाः स-गन्धर्वाः सिद्धाश् च परमर्षयः ।

२९] आ-वृत्त्य गेगनं तस्थुर द्रष्टु-कार्मास् तद् अद्भुतम् ॥१॥ [७५

ऋषयः पितरो यन्ता राजर्षि-पतगोरैंगाः ।

३०] आ-जग्मुः प्रेक्षितुं सेतुं बध्यमानं महाऽर्णवे ॥२॥ [N

अ-विघ्नम् एव रामस्य सर्वे वियद्-अधिष्ठिताः ।

N] ऊचुः परम-संहृष्टाः परस्पर-समागमे ॥३॥ [N

अ-विदूराच् च रामस्य सर्वे वि-यति सं-स्थिताः ।

३१] पूजां च राघवे चक्रुर् ऊचुश् च मधुरा गिरः ॥४॥ [N

ऊचुंः परम-संहृष्टाः परस्परम् इदं वचः ।

दण्ड एव परो लोके दुर-जने प्रति-भाति नः ।

N] न' क्षमाऽऽश्च अकृत-ज्ञेषु शां(?)सां) त्वे-दानम् अथाऽपि वा ॥५॥ [४०

तितीर्षोः सागर-जलं सेतु-कर्म-चिकीर्षया ।

N] ददौ दण्ड-भयाद् गौधं राघवस्य महोदधिः ॥६॥ [४८

१. आ ल_२-सगन्धर्माः । फ रा ब-सगन्धर्वा । २. आ-गगने ।

फ-गगणं । ३. च ब-० कामा ॥ ४. आ-० गहडा नगाः । फ-० गहडो

नगाः । ५. च-प्रेषितुः । आ-प्रेक्षितं ॥ ६. फ-अविघ्नय व । ७. आ-

सर्वेषां चित्तधिष्ठिता । च प्र ल_२ अ-सर्वे ध्यायन्त्याधिष्ठिताः । रा-सर्वे

ध्यायति (न्ति) धिष्ठिताः । म-सर्वे ध्यायन्तु धिष्ठिताः । ल_३-सर्वे

ध्यायत्यातिष्ठताः । ८. म-परस्परं संहृष्टाः ॥ ९. आ-संस्थितः ॥ १०.

च प्र ब ल_३ अ-पुनः । ११. फ-धिक् क्षमामकृतज्ञेषु । च-धिक्षमानमकृतः

प्रज्ञे । रा प्र म ब-न क्षमा अकृतप्रज्ञे । ल_३ अ-न क्षमा अकृतप्रज्ञे ॥

१२. च-सत्त्वं दानम् । रा ब प्र म ल_३ ल_२ अ-सामदानम् ॥ १३. रा-

तितीर्षो । १४. आ-सागरजलसेतुः । १५. रा-गाध ॥

३२५] न चकार पुरा कश्चिन् न च कर्ता भविष्यति ।

[N] सांऽमरेष्व् अपि लोकेषु सागरे सेतु-बन्धनम् ।

३२७] उपाऽऽदाय सुरान् सेन्द्रान् भविताऽन्यत्र राघवात् ॥७॥ [N

ये रामम् एवं द्रक्ष्यन्ति सम्-अन्ताद् अ-कुतोभयम् ।

३३] कारयन्तमँ ईमं सेतुं सम्-उद्रे सरितां पतौ ॥८॥ [N

तेषां पुत्रा भविष्यन्ति वीर्य-वन्तो यशस्-विनः ।

३४] आ-हर्त्तारः पराऽर्धस्य यशसो वि-क्रमस्य च ॥९॥ [N

यावत् सम्-उद्रेऽस् तावच् च सेतु-बन्धोर (इन्धो) भविष्यति ।

३५] यावच् च सागरे कीर्तिम् तावद् रोमे भविष्यति ॥१०॥ [N

कः सम्-उद्रेऽस्य बध्नाति सेतुं इत्य-एव चारणाः ।

३६] विद्या-धरोऽश् च शत-शः सु-प्रीताम् तूर्णम् आ-ययुः ॥११॥ [N

रामः सेतुं समुद्रस्य बध्नातीऽति दिशो दश ।

३७] जगाम तुमुलः शब्दः पृथिव्याम् अपि शृश्रुवे ॥१२॥ [N

तदं अ-चिन्त्यमँ अनाऽघृष्यम् अद्भुतं लोमँ-हर्षणम् ।

१. रा-कर्ता नाकरिष्यति । ब-कर्ता भविष्यति । प्र म ल_१ ल_२ अ-कर्ता न करिष्यति । २. च-सामरेष्विलो० । रा ब म ल_१-सामरे त्रिषु । प्र ल_२ अ-सामरेषु च । ३. फ-सुराजेन्द्राद् । ४. च रा ब-भविता यत्र । ५. राघवः ॥ ६. आ-एव । ल_१-इति । ७. च-कारयन्तमि.....॥ ८. आ रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-आहर्त्ता च । ९. रा ब म ल_१-परार्थस्य । प्र-पुराणस्य । ल_२ अ-परा यस्य ॥ १०. प्र ल_२ अ-समुद्रात् । ११. फ-तावत् सेतु एष । च म-तिष्ठेत् तावत्सेतुर्भे० । रा ब-तिष्ठेत् सेतुर्भे० । प्र ल_१ ल_२ अ-तिष्ठन्तु तावत्सेतु । १२. आ-रामो ॥ १३. रा-समुद्रेषु । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सेतुं नदनदीपतेः । फ-० व चारणः । १५. रा ब-विद्याधरश् । १६. फ-चाप्सरसः । रा-च शतसः । १७. च-तूर्ण.....म्ययुः । आ फ ब-तूर्णमम्ययुः ॥ १८. रा-तुमलः । १९. च-शृश्रुवे ॥ २०. प्र-तदा चिन्त्यमना० । आ फ-तदचिन्त्यमाना० । २१. रा च ब ल_१ ल_२-रोम० ॥

- N] ददृशुः सर्व-भूतानि सागरे सेतु-बन्धनम् ॥१३॥ [७८
 कृतानि प्रथमेनाऽह्ना योजनानि चतुर्दश ।
- N] वानरैर् नग-संकाशैः सेतु-ऋषिणि नि-ऋतैः ॥१४॥ [६८
 ततो विद्या-धराः सर्वे देवा देवर्षयस् तथा ।
- N] यत्न-भूत-पिशाचौश् च सर्वे चाऽप्सरसां गणाः ।
 वि-स्मितास् तस्थुर् आकाशे बध्यमाने महोदधौ ॥१५॥ [७५
 श्रान्तान् न तपते सूर्यः कदाचिद् अपि वार्नरान् ।
- ३८] अभ्राणि जङ्घिरे दिग्भ्यः पीत्वा सूर्य-प्रभाम् इव ॥१६॥ [N
 प्र-ववर्ष च पर्जन्यो मारुतश् च शिवो^३ वैवौ ।
- ३९] वृक्षेभ्यश् च तर्दो जज्ञे कपि-भक्ष्यं फलं परम् ॥१७॥ [N
 ततोऽस्तं गत आदित्ये नि-षेदुर् वानरर्षभाः ।
 आ-रत्नाम् तु समा-स्थाप्य सर्वे ते सर्वतो-दिशम् ।
- N] सुषुप्तुः सुमहा-वीर्याः समुग्रीव-विभीषणौः ॥१८॥^{३३} [N
 कथं दृश्येत सा लंका कथं बध्येत सागरः ।
- N] एवं^{३५} समुव-सुका भूत्वा सेतवे^{३६} वानरर्षभाः ॥१९॥^{३३} [N

१. फ-प्रथमेह । च-प्रथमेणाह्ना । २. फ ल_२ अ-नाग० ।
 ३. आ ल_२ अ-निश्चितैः ॥ ४. रा-सर्वैः । ५. रा-०पिशाचश् । ६. च-
 बध्यमाणेन ॥ ७. फ-साम्त्वान्म तपते । रा अ-आर्तानापतते । प्र ष म ल_१
 ल_२-आर्तान्म तपते । अ-आर्तान्म तपते । ८. फ-सूर्यस्तदा वानरपुंगवान् । ९.
 प्र-अंभानि । १०. च-०जशिर । ११. आ रा-पीता ॥ १२. आ-पर्यन्वो । फ-
 पर्यन्वो । रा-पर्यन्वै । १३. आ-शि.....वौ । १४. फ म-तथा । १५. फ
 ल_१-०भक्षं । १६. रा प्र ष ल_२ अ-परं फलं । फ म-फलं बहु ॥ १७.
 ष ल_२-ततोस्तगत । १८. आ ल_१-अरक्षस् । प्र-आरक्ष्यस् । १९. आ
 च रा प्र ल_१ ल_२ अ-समास्थाय । म-सममास्थाय । २०. च-पर्वता दिशश्च ।
 २१. आ-सुषुप्तुः । फ-सुषुप्तुः । २२. रा म ल_१-०विभीषणः । २३. व-
 नास्ति ॥ २४. रा-व्यवत् । २५. आ रा म-कथं । २६. आ फ प्र म
 ल_१ ल_२ अ-क्षेते । रा म-सर्वे ते ॥

- उत्साह-युक्ता हरयः कौतूहल-समन्विताः ।
 N] रात्रि-शेषं तद् अत्य-उग्रं निन्युः कृच्छ्राद् इवोदिताः ॥२०॥ [N
 ततः प्रभात-समये कृत्वा पौर्वीऽह्नि(?)ह्नि)कीं क्रियाम् ।
 परस्परं समुत्-सोह्य प्र-स्थिताः सर्वतो-दिशम् ।
 N] ततः श्रृंगीणि जगृहुः पर्वतानां प्लवं-गमाः ॥२१॥ [N
 विचित्र-पुष्पा गिरयो धातु-चित्र-शिखाम् तथा ।
 N] शोभन्ते हरि-शार्दूलैर् उद्-यतैः सेतु-बन्धने ॥२२॥ [N
 तानि 'कोटि-सहस्राणि वानराणां महाऽऽत्मनाम् ।' [७९
 N] चिक्षिपुर् वि-विधं द्रव्यं सम-उद्रे सेतु-बन्धने ॥२३॥ [N
 शार्दूलैस् तांलैः स-संतानैः तथा वेत्र-लता-शैतैः ।
 N] सेतुं बबन्धुः कीलैश् च वृक्षैश् च सु-महा-बलैः ॥२४॥ [N
 नागै-मेघ-निकाशैश् च 'नगैः परम-पुष्पितैः ।
 N] तैः स-मूलैः स-पत्रैश् च नलः सेतुं बबन्ध हं ॥२५॥ [N
 बलिभिर् वानरैर् वेगाद् बाहुभिस् तीर-जा द्रुमाः ।
 N] ताडिताः पातिताश् चैव सम-उद्रे सरितां पतौ ॥२६॥ [N
 प्रिय-कामसे तुं रामस्य सु-ग्रीवः संभ्रं-हर्षयन् ।

१. ब तदात्युग्रं । २. फ च रा प्र ब म ल, ल२ अ-इवोद्यताः ।
 ३. रा-पौर्वाणिकि । ४. रा-क्रिया । ५. आ फ म-समुत्साह ।
 प्र-समुत्साह । आ-समासाह । ६. रा ब-शृङ्गानि ॥ ७. च-विचित्रा पुष्पा ।
 ८. रा-धातुचित्रं । प्र-धातुचित्रशिखम् । ९. आ फ-हरिशार्दूलै उद्यताः ।
 च-शार्दूलैरुद्यता । प्र-शार्दूलैरुद्यतैः ॥ १०. आ-कोटी । ११. इत्
 क्रियाक्षित्पाठः केषांचिकोशानां साक्षतो पूर्वदिग्भ्रमार्गे टिप्पणिकृतः पठितचरः
 ३० । अत एवाऽत आरभ्य 'सरितां पतौ' इत्यन्तः पाठो-च रा प्र ब म
 ल, ल२ अ-नास्ति ॥ १२. फ-शाकतलैः । १३. फ-चयैः । १४. आ-
 वबंध ॥ १५. आ-नगमेनि । १६. फ-नागैः । १७. फ-न्यबंध यत् ॥ १८.
 फ-बलिभि ॥ १९. रा-कामास्व । २०. फ-समहर्षयत् ।

- N] वि-बन्धुं सं समा-रेभे स्वयं नद-नदी-पतौ ॥२७॥ [N
वेगै-सारो(रि) षु (प्रै) ने काले महाऽभ्रम् इव वायुना ।
- N] स्वयं वानर-राजेन गिरि-शृंगम् उपाऽऽहृतम् ॥२८॥ [N
सु-ग्रीवः शैल-शृंगोणि गिरीणां शिखराणि च ।
- N] आ-रूह्य शत-शी वृत्तैश्च चिक्षेप लवणाऽम्भसि ॥२९॥ [N
ददुरस्याऽद्भुतः श्री-मान् शृंगम् आ-रूह्य पाणिना ।
- २५] लवणाऽम्भसि चिक्षेप स-विद्युतम् इवाऽम्बुदम् ॥३०॥ [N
अर्द्ध-योजन-विस्तीर्णं विन्ध्यस्य शिखरं महत् ।
- N] सु-षेणः^२ पाणिना गृह्य पातयांमास सागरे ॥३१॥ [N
प्रक्षिप्त-मंत्रे शिखरे जल-राशिः समुत्-थितः ।
- N] आकाशाऽभि-मुखो भूर्त्वा वि-संसर्प समन्त-तः ॥३२॥ [N
नीलेन मलयस्याऽथ शृंगं^२ द्रुम-शतौऽऽकुलम् ।
दोर्भ्याम् उत-पाट्य तरसा क्षिप्तं^{२२} लवण-सागरे ।

१. आ-त्रिवल्लुं । फ च-त्रल्लुं । प्र रा अ ब ल_१ ल_२ म-
बन्धुं । २. फ च प्र रा म अ-समारभस्सेतुं स्वयं । ब ल_१-समारभस्सेतुं
स्वयं । ल_२-समारभे सेतुं स्वयं ॥ ३. फ-वेगेनोपप्लवे । रा-वेगसारोष्णवे ।
आ प्र ब ल_२-वेगसारोष्णगे । अ म ल_१-वेगसारो ष्ववे । ४.
फ च-उदाहृतम् ॥ ५. फ-शृंगानि । ६. फ-शिखराणि । ७. फ-भारुह्यारुह्य
शतशाश् । ८. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ९. आ-इवां मुदम् ॥
१०. आ-विस्तीर्णं । ११. अ-शिखरं । १२. फ च-सुखणः । प्र-सुखेणः ।
फ-सुखेनः । १३. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पातयामास पाणिना गृह्य ॥ १४.
च म ल_१ अ-प्रक्षिप्यमाणे । रा प्र ब ल_२-प्रक्षिप्यमाने । १५. फ रा-
शिखरे । १६. च-राशि । रा-राशिं । १७. प्र-समुत्थिता । १८. च रा प्र
ब म ल_१ ल_२ अ-गत्वा । १९. रा-विससर्ज ॥ २०. रा-शृंगद्रुमश० ।
फ-शृंगं द्रुमसमाकुलं । प्र ब म-शृंगं द्रुमलताकुलम् । च-शृंगं द्रुम० ।
२१. आ फ-उत्पाद्य । ब-उत्पाद्य । २२. रा-क्षिप्तं ।

- N] शब्दश् च सु-महान् य(१जे) ज्ञे वि-द्युताम् अम्बरे यथा ॥३३ [N
 स-श्रृंगं^२ चन्दन-वनेन सर्व-तः पुष्पितं महत् ।
 २६] आ-रुह्य^३ऽऽजहत्तुः शीघ्रं मैदश् च द्वि-विदग्धं च ह ॥३४॥ [N
 हनू-मता च वीरेण यत् कृतं सेतु-कर्मणि ।
 सप्त-योजन-विस्तीर्णं पर्वतं प्राऽऽप्य पाणिना ।
 N] लवणाऽम्भसि चिक्षेप मध्ये कपि-वृषस् तदा ॥३५॥^४ [N
 गजो गवाऽक्षो गवयः शरभो गन्ध-मादनः ।
 श्रृंगाण्य् आ-दाय पंचैते महेन्द्राद् आ-गता हुतंभं ।
 N] चित्तिषुः सहसा सर्वे पर्वतान् पर्वतोपमाः ॥३६॥ [N
 पर्वतांश् च सुसं-क्रुद्धाः पतन्तः सागरांऽम्भसि ।
 N] क्षोभं चक्रुः सम-उद्रस्यं क्षीरोदस्यैव मन्थने ॥३७॥ [N
 गिरीणां भिद्यमानानां सागरे सेतु-कर्मणि ।
 N] भुवि दिव्य अन्तरिक्षे च श्रुश्रुवे नि-नदो महान् ॥३८॥ [N

१. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-जातो ॥ २. प्र-ससंखं च० ।
 च-सश्रृंगं चन्दनवने । ल_२ अ-सश्रृंगचन्दनवने । ३. फ प्र ब म ल_२-आरुह्य
 जहत्तुः । फ-आरुह्य जहत्तुः । ४. फ च प्र ब म ल_१ ल_२ अ-श्रीमान् । रा-
 क्षिप्रं । ५. च-द्विविधम् । ल_१ अ-द्विविधम् । ६. फ-लवनाम्भसि ।
 ७. प्र ब म ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ ८. आ-सरभो । ९. च प्र ब ल_१-
 पंचैते शिखरान् गृह्य । रा-पंचैते शिखनाम्गृह्य । १०. रा-महेन्द्रागता ।
 ११. फ-हुमम् । १२. फ-पर्वतात् ॥ १३. फ च रा म ल_१ ल_२ अ-
 पर्वतास्तु सुसंमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तास्तु संमुक्ताः । प्र-पर्वतास्तु समुल्लङ्घाः ।
 १४. प्र ब अ-पततो लवणाम्भसि । १५. च-चक्रं । १६. प्र ब ल_२ अ-समु-
 धम्य । १७. आ-क्षारोदस्यैव । च रा प्र ब ल_१ ल_२ अ-सागरस्यैव । १८.
 आ-मन्थने । रा-मन्थनम् । ब-मन्थरे ॥ १९. च प्र ल_१ ल_२ अ-दिवि
 भुम्यन्त० । रा ब म-दिवि भुम्यन्त । २०. रा ब म ल_२ अ-श्रुयते ।
 प्र ल_१-श्रुयते । २१. आ-नास्ति ॥

- तेन वि-त्रासिताः सर्वे मृग-पक्षि-गणा वने ।
 २८] अशक्नुवन् प्रति-स्थातुं शरीरेष्व् एव शेरते ॥३९॥ [N
 आश्चर्यम् इत्य्-अभाषन्त मुनयो दिवि^१ सं-स्थिताः ।
 N] पुष्प-वर्षाणि मुमुर्चुः स-गन्धर्व-महोरंगाः ॥४०॥ [N
 साधु साध्व् इति भाषन्तो वानरान् प्र-शंसिरे ।
 N] देव-दुन्दुभयो नेदुर् ननृतुश् चाऽऽसरो-गणाः ॥४१॥ [N
 तुंवरु-प्रमुखाश् चैव गन्धर्वा गीत-कोविदाः ।
 N] दिव्ये-तानेषु गायन्ति तन्त्री-लय-समन्वितम्^२ ॥४२॥ [N
 दिवि तेषां नि-नादम् तु वानराणां च नि-स्वनः ।
 पर्वतानां च सं-दर्षाच् छब्दः सम-अभवत् तदा^३ ।^४
 N] श्चि शुक्र (१क्रे)-व्यतिक्रान्ते मेघानां गर्जताम् ईव ॥४३॥ [N
 सत्त्वानां च महा-नादैः स्वनिता गिरि-कन्दराः ।

१. आ प्र ब म ल, ल_२ अ-नास्ति ॥ २. फ-अभाषस्तं । ३. रा
 विति । ४. फ-मुमुचुस्तथा गंधर्वपद्मगाः ॥ ५. फ रा प्र ब म ल, -चाभाष्य ।
 च-बोभाष्य । ल_२ अ-त्राभाष्य । ६. आ-वानराः प्रशंसिरे । फ-
 ०रान् प्रशंसिरे । च-वानरांश्च प्रसंसिरे । रा ब-वानरेन्द्रा शंसिरे । ७. रा-
 देवदुन्दुभयो । ८. प्र-चाप्सरसो गणाः ॥ ९. च प्र अ-तुंवरुः । १०. च रा-
 कोविदा । ११. फ-दिव्यगाणेषु । प्र च-दिव्यगाणेषु । ब
 म ल, ल_२ अ-दिव्यागाणेषु । १२. रा-दिव्या गायन्ति गीतानि
 तन्त्रीलयसन्वितम् ॥ १३. च-सवर्माच्छब्दः । आ रा-संहर्षाच्छब्दः ।
 १४. रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०वन्महान् । १५. प्र-पर्वतानां च सर्वेषां
 वर्षाच्छब्दो अभवन्महान् । १६. फ-श्चि । १७. ब म ल, -शुक्रव्यपगमे ।
 फ-नक्रव्यतिक्रामे । च प्र रा ल_२ अ-शुक्रव्यपगमे । १८. फ-गर्जितानि
 च ॥ १९. आ-स्वनित्वा । च रा प्र ब ल, ल_२-स्तनिता । म-स्तनिता
 (स्तामिता) । २०. रा-गिरिकन्दरा । ल, -गिरिकंधराः ।

- N] तेन शब्देन महता नाऽन्योऽश्रूयत केश्-चन ॥४४॥ [N
द्वितीयेऽहनि तस्मिन् तु मैध्यं प्राऽऽप्ते दिवा-करे ।
- N] श्रान्ताम् तु वानराः सर्वे वृक्ष-मूलानि भेजिरे ॥४५॥ [N
फलानि भक्षयित्वाऽथ पीत्वा च वि-विधं जलम् ।
- N] वि-श्रान्ताश् च वि-तृष्णाश् च पुनः सर्वे प्र-पेदिरे ॥४६॥ [N
वृक्षान् केचित् समा-जहूः शिलाः केचित् समा हरन् ।
- N] पर्वतानां तथा सानुंस् तृण-काष्ठांस् तथाऽपरे ॥४७॥ [N
क्षिपन्ति सहसा दृष्ट्वा वानरा लवणाऽम्भसि ।
- N] क्षिप्तं क्षिप्तं नलः सर्वं समी-भूतं करोति च ॥४८॥ [N
आ-गतैर् गच्छंमानैश् च नर्द-मानैश् च वानरैः ।
- N] पर्वतैः क्षिप्यमाणैश् च सं-कुलं सर्व-तोऽभवेत् ॥४९॥ [N
दिवसेन द्वितीयेन षड्विंशद् योजनानि तु ।
- N] बद्धानि वानरैस् तैश् च सप्त-उद्रे सेतु-कर्मणि ॥५०॥ [N
पश्चिमायां तु सन्ध्यायां यथा-स्थानानि भेजिरे ।

१. फ च रा- नान्यच्छ्रूयत । ब अ-नान्यः श्रूयेत । प्र म ल, ल_२-
नान्यच्छ्रूयेत । २. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-किञ्चन ॥ ३. प्र ल, अ-
मध्ये । ४. फ-श्रान्तास्तु वृक्षमूलानि भेजिरे वानरर्षभाः । ५. फ-भक्षयित्वा तु ।
च प्र ब म ल, ल_२ अ-भक्षयित्वा च । रा-भक्षयित्वा च । ६.
फ-तु । ७. आ ल_२ अ-वितृष्णाश् । ८. फ च रा प्र ब म
ल, ल_२ अ-प्रवस्थिरे ॥ ९. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-तस्ति ॥
१०. फ-क्षिप्तं क्षिप्तं । रा-क्षिप्तं क्षिप्तं । ११. रा-सर्वे । १२. रा-
शमीभूते । ब म-शमीभूतं । १३. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-
सः ॥ १४. आ-०मानैश् । प्र-इच्छमानैश् । १५. रा प्र
ब ल_२ अ-नन्दमानैश् । १६. आ फ च ब म ल, अ-
०मानैश् । १७. च-पर्वतोऽभवत् । प्र-सर्वतो भवेत् ॥ १८. रा ब-च ।
१९. फ च रा ब म ल, ल_२ अ-वानरैस्तैस्तु । प्र-वानरैस्तैस्तैः ॥

N] कर्माणि कथयन्तस् ते स्वानि स्वानि पुवं-गमाः ॥५१॥ [N

रामायं कथयन्ति स्म पश्य सेतुं महोदधौ ।

N] राम-पादाब् उपे-स्पृश्य सु-ग्रीवस्य चै वानराः ॥५२॥ [N

शिञ्जियरे तत्र तत्रैव केचिज्जागर्ति हर्षिताः ।

N] समुत्-सुकानां तेषां तु गता सा शैर्वरी सुखम् ॥५३॥ [N

इत्यार्षे रामायणे सुन्दर-काण्डे सेतु-कर्माऽऽरंभो नामं

सप्तमवतितमः सर्गः ॥१७॥

१. च-रामां य । २. फ च-रामपादानुपस्पृश्य । रा-रामपादानुज-
स्पृश्य । ३. च-तु ॥ ४. फ-शंशियरे । आ च-शिञ्जियरे । रा-शिञ्जित । प्र ल,
क २ च-शिञ्जियरे । ५. फ-केचिज्जागर्ति । रा-केचिज्जागर्ति । प्र-केचिज्जा-
गर्तिहर्षिताः । ६. आ फ-सर्वरी । च-...र्वरी । ७. च-सुखम् ॥ ८. च-
नास्ति । ९. फ-सेतुकर्म । १०. च-नास्ति ॥

[वं- ९५]= [अष्टानवतितमः सर्गः] =[दा-२२]

- प्र-भातायां तु शंभर्याम् उद्-गच्छति दिवा-करे ।
N] वानराणां सहस्राणि प्र-युतान्य् अर्बुदानि च ॥१॥ [N
तथैवैर्क्ष-सहस्राणि गो-लांगूल-शतानि च ।
N] बबन्धुः सागरे सेतुं राघव-प्रिय-काम्यया ॥२॥ [N
अहं पूर्वम् अहं पूर्वम् इति शैलान् प्र-चिक्षिपुः ।
N] क्षिप्त्वा पर्वत-दृष्टिः सां चालयामास सागरम् ॥३॥ [N
क्षुभिते सागरे तस्मिन् क्षुब्धाः सागर-वासिनः ।
N] नागांश् च दानवांश् चैव किम् एतद् इति मेनिरे ।
प्र-लयैः किं नुं संप्राप्त उताहोऽमृत-मन्थनम् ॥४॥ [N
N] सेतु-कर्म समा-रब्धं रामेण विदिताऽऽत्मना ।
ज्ञात्वैवं तेष्व-तस्ते तुं निरुद्-विगंतास् ततः स्थिताः ॥५॥ [N

१. प्र म ल, ल_२ अ-च । २. आ फ-सर्वर्याम् । च-सर्वयाम् ।
३. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-उदिते च । ४. ब ल, -अर्बुदानि ॥ ५.
फ-तया कक्षस० । ६. च रा प्र-गोलांगूलायुतानि । ब म ल, अ-गोलां-
गूलायुतानि । ७. आ फ च रा ल, -बबन्धु । ८. च रा प्र ब म ल, ल_२
अ-राघवप्रीतिकाम्यया ॥ ९. च-अहं पूर्व इति शो...प्रचिक्षिपुः । प्र-शैलान्
प्रचिक्षिपुः । १०. च-पर्वतादृष्टिः सा । रा-पर्वतदृष्टिश्च ॥ ११. च प्र रा ब म
ल, अ-०भूमयः । १२. च-नागांश् दानवांश्चैव । १३. रा-प्रलय । १४. म-
तु । १५. च-संप्रातः । रा-संप्राप्ता । १६. आ-ताहोऽमृत० ॥ १७. आ फ-
समारब्धः । १८. फ च ब-ज्ञात्वैव । १९. च रा प्र ब म ल, अ-विदिताः
सर्वे । ल, -विदिताः सर्वे । २०. रा ब ल, ल_२ अ-निरुद्धोणास् । प्र-
निरुद्धोणास् ॥

- N] वानरा रभसेनैव बबन्धुः सागरं तदा ।
 अन्ये च सूत्रं गृह्णन्ति दृष्टिं सं-चारयन्त्य् अपि ॥६०॥
 N] सर्मश् च क्रियताम् एषं नलम् एवं बभाषिरे ॥६॥ [N
 अन्ये क्षिपन्ति ह्य् उपलान् पाद-पान् अपरे पुनः ।
 N] वि-श्रामेन्त्य् अपरे क्लान्ताः केचिन् निद्रां सिषेविरै ॥७॥ [N
 आऽस्फोटयन् ववर्लुगुश् च चक्रुः किलकिलाम् अपि ।
 N] वृक्षाद् वृत्तं पतन्त्य् अन्ये पर्वतात् पर्वतं तथा ॥८॥ [N
 दिवसेनं तृतीयेनं चत्वारिंशद् योजनानि तु ।
 N] बद्धानि कैपिभिर् वीरैः शेषं तु दश-योजनम् ॥९॥ [N
 स्वस्त्व्य् अयं बध्यते सेतुर् इति कृत्वा पुवं-गमाः ।

१. प्र-वानराः । २. फ-सागरे । ३. च ल_१-सूत्रं गृह्णन्ति ।
 रा ब म अ-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । प्र-सूत्रं प्रगृह्णन्ति । आ म ल_२ फ अ-च सूत्रं
 गृह्णन्ति । ४. आ-दृष्टिं । फ-दृष्टिं । प्र-दृष्टं । म ल_२ अ-सृष्टिं । ५. फ-वा
 चारयन्त्यपि । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-संधारयन्त्यपि । ६.
 फ-समैश्च । ७. च-क्रियातामेष । आ-क्रियतामेव । ८. रा
 ब-एव ॥ ९. च-आक्षिपति ह्यचलान् । प्र म ल_१ ल_२ अ रा ब-आक्षिप-
 ह्यचलान् केचिद् । १०. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-मुहुः । ११. रा ल_१-
 विश्राम्यं ह्यपरे । म-विश्रम्यंत्यपरे । १२. च प्र ब म ल_२ अ-श्रान्ताः । रा
 ल_१-श्रान्ता । १३. च-निषेविरै ॥ १४. म ल_२-आस्फोटन् ववल्लुश्च । आ-
 यन्प्रावल्गंश्च । च-यन्प्रवल्लुश्च । १५. फ-किलकिलान् । १६. प्र ल_१-
 इति । १७. च-पतत्यग्रे । १८. प्र-पर्वतान् ॥ १९. रा-दिवसे तृतीये
 चैव । २०. फ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-पंचाशद् ।
 २१. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-च । २२. च-बद्धानि । २३. रो प्र ब-
 कपिभि ॥ २४. आ-स स्वयं । फ-स्वलपोयं । रा-स्वस्त्वयं । २५. रा प्र
 ब म ल_१ ल_२ अ-मत्वा ।

- N] धृति-मेन्तः प्र-सुप्तास् ते कृत-कर्मण एव च ॥१०॥ [N
 प्र-भातायां निशायां तु रामम् ऊचुर् वनौकसः ।
 N] अर्घं राम महा-बाहो सेतुं नि-ष्ठां गमिष्यति ॥११॥ [N
 अद्य द्रक्ष्यसि तां लंकां पुरीं रावण-पालिताम् ।
 N] एवम् उक्त्वा ततो रामं वानरास् ते महा-बलाः ॥१२॥ [N
 एकोत्-पातेन ते सर्वे समुत्-पेतुः पुत्र-गंगाः ।
 N] जगृहुश् चैवं वृत्तांस् ते शिलैः के-चित् पुत्र-गंगाः ॥१३॥ [N
 शैल-भृङ्गाणि चाऽप्य अन्ये तृणं काष्ठम् अथाऽपरे ।
 N] अन्ये च वारयन्ति स्म बहुना किं प्र-योजनम् ॥१४॥ [N
 अन्योऽन्यस्य तु तेजांसि वर्द्धयन्तः परंस्-परम् ।
 N] आकाशं छादमानास् ते वर्षा-काले घना इव ॥१५॥ [N
 नर्दमाना महा-नोदं प्रावृ-काल इवाऽभ्यु-दाः ।

१. च-धृतिमेन्तः । २. रा-कृतकर्मण ॥ ३. रा प्र ब ल, ल_२ अ-
 तु शर्वर्या । म ल, -तु शर्वर्या । ४. फ-पश्य । ५. आ फ-सेतुः ॥
 ६. रा-पुरी । ७. आ फ-उक्त्वा ॥ ८. च-एकात्पातेन । ९. फ-
 खे । च-रम्भं । प्र रा ब म ल, ल_२ अ-खं । १०. फ म
 ल, ल_२ अ-पेतुर् । ११. फ च रा ब-वल्लीमुखा । म ल, ल_२
 प्र अ-वल्लीमुखाः । १२. रा-चै... । १३. च रा प्र ब म ल, ल_२
 अ-शैलान् । १४. रा-पुत्रगंगा ॥ १५. रा ब-भृङ्गानि । १६. म ल, -
 तृणकाष्ठानि चापरे । च प्र-तृणं काष्ठान्यथापरे । रा ब ल_२ अ-तृणं काष्ठानि
 चापरे । १७. प्र-वादयन्ति ॥ १८. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-च ।
 १९. फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-पुत्रगंगाः । २०. फ-अभ्रसंक्राशं
 छादयन्तो । च रा प्र ब ल, ल_२ अ-शस्त्रसंक्राशं छादयन्तो । प्र-छायामासु
 वर्षाकाले (शस्त्रसंक्राशं छादयन्तो) । २१. च प्र ल, -गणा ॥ २२. रा ब
 म ल, ल_२ अ-नन्दयन्तो महानादान् । प्र-नादमाना महानादान् । च-नर्दमाना
 महानादान् । २३. आ-प्रावृ...क । च रा प्र ब म ल, -प्रावृकाले ।
 २४. च-भ्युदा ।

N] आकाशे सम-अदृश्यन्त पत्न-वन्त इवाऽचलाः ॥१६॥ [N
पर्वतानां ततो वृष्टिश् छादयन्ती नभस्-तलम् ।

N] सागरोपरि मुक्ता सौ शेषं संछाद्यै (द्याऽ)धिष्ठिता ॥१७॥ [N
दश-योजन-मात्रं तु सर्वं बद्धम् अ-शेषतः ।
बद्धो बद्धेति वेदतां सिद्धानाम् अम्बरे स्वनः ।

N] वानराणां चं हृष्टानां सहसा सं-बभूव हे^३ ॥१८॥ [N
दश-योजन-विस्तारं शत-योजनम् आ-यतम् ।^{१३} [७६पृ
१२] नलश् चक्रे महा-सेतुं मध्ये नद-नदी-पतेः ॥१९॥ [६१पृ
समुद्र-वरदानाश् च संवि-धानाञ्च च कर्मणः ।

४०] सेतुः स्व-अल्पेन कालेन नि-ष्ठां प्राऽऽप्तोऽभवत् तदा ॥२०॥ [N

४१पृ] वेला-मूलात् प्र-वृत्तः संलं लंका-मूले प्रति-ष्ठितः ।

४२उ] अशोभत तदा सेतुः सीमन्त इव सागरे ॥^{२०} २१॥ [N
नलेन सु-कृतश् चाऽसौ सेतुर् मन्दर-संनिभः ।^{२०}

१. ल_१-आकाशं । २. आ-०शेऽस्मददृश्यन्त । च-समादृश्यन्त । ल_१-
शब्दशङ्काशं । ३. फ-वृष्टा छादयन्ति । च-वृष्टि छादयन्ती । प्र-
वृष्टिः छादयन्ती । ल_१-वृष्टिः छादयन्तो । ४. च-सागरा परिमुक्ता । ल_२ अ-
सागरे परिमुक्ता । ५. रा-सो शङ्कं संशेष । ६. फ-तिष्ठतः । आ-
धिष्ठिताः ॥ ७. रा ब-०मात्रे । ८. आ-नास्ति । ९. फ-प्रोचैः । १०. रा-
स्वगृणम् । ब ल_२ अ-स्वराणाम् । ११. च-प्रहृष्टानां । १२. फ
च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-सः ॥ १३. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-दशयोजनविस्तारमायतं शतयोजनम् । च-दशयोजनविस्तारमायते शतयो-
नम् ॥ १४. रा ब प्र-वरदानाश् । १५. फ-विधानाद्विश्वकर्मणः ।
रा-संविधानाश्च कर्मण । प्र-संविनादाश्च । १६. प्र-स्वेन । १७. प्र-
वेलाङ्गमूलात् । १८. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-सः । १९. आ-
श्रीमन्त । २०. फ रा ब ल_१ ल_२ अ-नास्ति ॥ २१. प्र-विकृतश् ।
म-च कृतश् । २२. च प्र म-मेरुः ।

- [N] मलयाव तु समा-रन्धो लंका-मूले प्रति-ष्ठितः ॥२२॥' [N
 ४२पू] सु-विशालः कृतः श्री-मान् सम-भूमिः समा-हितः । [N
 N] अदृश्यत तदा चित्रैः स्वातेः पन्था इवोऽम्बरे ॥२३॥ [४३
 तस्य नाम तदा चक्रुर् वानरास् ते सुवि-स्मिताः ।
 N] नलेनाऽयं कृतो यस्मान् नल-सेतुरं भविष्यति ॥२४॥' [N
 तं^२ नलेन कृतं सेतुं^२ सागरे सलिलैःऽऽशये । [७४पू
 N] ददृशुः सर्व-भूतानि वि-स्मयं परमं ययुः ॥२५॥ [N
 बद्धा तुं तं^२ महा-सेतुं सु-ग्रीवो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 N] एष सेतुर् महान् बद्धः सागरे बहणाऽऽलये ॥२६॥ [N
 कृत-कृत्वाः स्मो राजेन्द्र हना लंका न सं-शयः ।^१
 N] रावणश्च हतः शत्रुः साऽर्मात्यः स-परिच्छदः ॥२७॥ [N
 बद्धं दृष्ट्वा ततः सेतुं^३ रामो दशरथाऽऽत्म-जः ।

१. फ रा ब अ ल, ल_२-नास्ति । २. प्र-सुविशालकृतः । आ
 फ रा-०लः कृत । ३. रा प्र-समभूमि स० । ४. आ-चित्राः स्थानैः ।
 च-तत्र स्वः । रा म-तत्र स्वस्थाः । प्र ब ल, ल_२ अ-तत्र स्वस्थः । ५.
 प्र-दृवाचले । ६. प्र-रामस्तदा । ७. प्र-समाहिताः । ८. फ-कृतस्तमान् ।
 ९. प्र-०सेतु । १०. फ-भवत्विति । च रा ब म ल, ल_२ अ-भवत्वयम् ।
 ११. अतः परमधिकः पाठः-फ च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सेतुपृष्ठं यतः
 सर्वं नलेन सुषमं कृतम् । नलसेतुरिति ख्यातस्तस्य कीर्तिर्व्यवर्धत । ल,
 नास्ति ॥ १२. च प्र ब अ-नलेन च कृतः सेतुः । रा म ल, ल_२-नलेन च
 कृतः सेतु । १३. आ-सलिलार्णवे । च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-बहणाऽलये ॥
 १४. फ-तं तु । १५. फ-सुग्रीवं । १६. आ-महाबद्धः । रा-महाबन्धः ।
 ब-महाबधः ॥ १७. च-कृतकृत्या । प्र-कृतकृत्यः । १८. प्र-स । १९. ल,
 अतः परं 'तं नलेनेति' इलोकाऽर्धं पुनः पठ्यते पाठकमभंगभाष्यम् ।
 २०. रा-सामात्य सः स० ॥ २१. ल_२-बद्धः । २२. च रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-भुत्वा । २३. रा-सेतु ॥

- N] अधि-रुह्य हनू-मन्तं पृष्ठं नीलस्य लक्ष्मणः ॥२८॥ [N
अग्र-तैः सर्व-सैन्यानां श्री-मान् बल-समन्वितः ।
- N] जगाम धेन्वी धर्माऽऽत्मा सु-ग्रीवेणैः समन्व-इतः ॥२९॥ [८४
आ-प्लवन्तः प्लवन्तश् च गर्जन्तश् च प्लवं-गमाः । [७७
- N] बद्धे तत्र तदा सेतौ मध्ये नद-नदी-पतेः ॥३०॥ [N
केचिज् जलेनै' धावन्ति सेतुं ना केचिदं एवै तुं ।
- N] केचिद् आकाशम् आ-विश्य सेतुं नैव स्पृशन्ति च ॥३१॥
अन्ये मध्येन गच्छन्ति पार्श्वे चाऽन्ये प्लवं-गमाः ।
- N] 'सलिले प्र-पतन्त्य् अन्ये पन्थानं ये' न लेभिरे ॥३२॥ [८५
४३३] तानि कोटि-सहस्राणि वानराणां महौर्जसाम् ।
- N] बद्धा तत्र महा-सेतुं जग्मुः पारं महोदधेः ॥३३॥ [७९
घोषेणै महेता घोषं सागरस्य समुत्-थितम् ।
- N] भीमम् अन्तर-र्द्धे भीमा तरन्ती हरि-वाहिनी ॥३४॥ [८७

१. आ च प्र रा म ल_१ ल_२ अ-पृष्टे । ब-पृष्टे । २. च म ल_१-
नीलम् । प्र रा ब ल_२ अ-नीलं च । ३. प्र-अन्यतः । ४. च रा प्र ब म ल_१
ल_२ अ-सैन्यस्य । ५. रा-धन्व । ६. च ल_२-सुग्रीवेन । ७. ल_१-
समन्ततः । ८. प्र-नास्ति ॥ ९. फ च रा ब म ल_१ ल_२-महासेतौ ।
प्र-समासेतौ । १०. अ-०पतौ ॥ ११. फ च रा ब म ल_१ ल_२ अ-जवेन ।
प्र-जीवेन । १२. प्र-वानराः । १३. च ब म ल_१ ल_२ अ-केचिदैव । १४. फ-
ते । १५. फ-अथ । रा-अन्येन्ये । १६. आ-अन्येन । रा ब ल_२ अ-
मध्ये तु । च प्र म ल_१-मध्ये च । १७. च रा-च वानराः । प्र ब म ल_१ ल_२
अ-तु वानराः । १८. ब-सलिलं । १९. च-प्रपतन्त्ये । रा प्र म ल_१
ल_२ अ-च प्रयात्ये । २०. रा-ते । २१. फ-कोटीस० । २२. आ-
महोजसाम् । २३. आ-बद्धा । २४. फ-वारेण । च-घोषेण । २५. प्र-च
महाघोषं । २६. रा-अन्तर्द्धम् । २७. फ ल_१-हरिवाहिनी ॥

ततः पारे सम-उद्रस्य गदा-पाणिर् वि-भीषणः ।

४५] परेषाम् अभि-घाताऽर्थम् अतिष्ठद् हंरिभिः सह । [८१

यूथ-पानां सैहस्रौघैः प्र-स्थितो लघु-विक्रमः ॥३५॥

४४उ] निष्-पाद्य हरयः सैतुं प्रतीऽताः सैस्सुर् अर्णवम् । [N

यथा स्व-स्व-निवासेषु विषयेषु यथा-सुखम् ॥३६॥ [N

N] सर्वा मुहूर्त्तेन सं-तीर्णा वाहिनी नल-सेतुना ।

तीरे विवेश रम्ये चं बहु-मूल-फले शुभे ॥३७॥ [८८

१२पू] दश-योजन-विस्तारं आ-यतं शत-योजनम् ।^३

N] सैतुं ददृशेरे हृष्टा देवा ऋषि-गणास् तदा ॥३८॥ [७६

तद् अद्भुतं राघव-कर्म-दुष्करं

सम-ईक्ष्य देवाः सह-सिद्ध-चौरणाः ।

नि-शम्य रामं सैहसा मंहर्षिभिस्

N] तम् अभ्य-अनन्दंश् च वचोभिर् अ-न्ययम् ॥३९॥ [८९

१. च रा प्र ब म ल, ल_२ अ-०वातार्थं चतुर्भिः सत्त्वैः । आ-
०वातार्थमतिष्ठद्विरिभिः । २. ल_२-यूथपानं । ३. च-सहस्रौघैः । ४. च
रा प्र ब ल, ल_२ अ-निष्ठाय । म-निष्ठाय (निष्पाद्य) । ५. रा-सेतु ।
६. आ-प्रतीताः शंशुसतुर् । फ-तीर्णास्तेनैवार्णवम् । च-सुग्रीवाः ससुस्तुर् ।
रा प्र ब म ल, ल_२ अ-सुग्रीवाः सस्तुर् । ७. आ म-अथाश्चसुहृरिश्रेष्ठा ।
फ-अथाश्चस्तु वस्त्रेषु । अ ब ल, ल_२ प्र रा-०निवासेत्यारम्य ०विस्तार-
मित्यन्तः पाठस्तुटितः । ८. फ-०र्तेण । च-सुमुहूर्त्तेन । ९. च-समतीर्णो ।
रा प्र ब-नास्ति ॥ १०. फ च म-तु । ११. आ-०फलेऽसुभिः । च-
०फलेऽसुभिः । १२. च-०वितीर्णं । १३. म-०निवास इति पादं आयतं
शत ० इतिपादं चैकीकृत्याधिकः श्लोकार्थः पठितः । मध्यगतः पाठस्तुटित इव
प्रतीयते । १४. फ च रा प्र म ल, ल_२-सर्षिगणात् । १५. च-
दुस्करं । १६. ल, ल_२-०चारिणाः । १७. १६. च प्र-मुदिवाः ।
रा ब ल, ल_२ अ-मुदितं । १८. अ ब ल, च प्र रा-सहर्षिभिस् । १९.
आ-तमम्यविश्वन्त शुभैर्जलैः पृथक् । फ-तमम्यविश्वन्त शुभैर्जलैः पृथक् ।

जयस्वं शत्रून् नर-देव मेदिनीं
 स-सागरां पालयै शाश्वतीः समाः ।
 इत्य-एव रामं नर-लोकै-सत्कृतं
 N] शुभैर् वचोभिर् वि-बुधाः पुँपूजिरे ॥४०॥ [९०
 इत्यार्षे रामार्यणे सुन्दर-काण्डे समुद्र-सेतु-बन्धनो
 नामाऽष्टानवतितमः सर्गः ॥^{११} ९८ ॥

१. ब-जयस्व शत्रु । २. ब-ससागरा । ३. च-पालय । ४.
 आ फ-इतीव । ५. आ-नरदेवसकृतं । फ-नरलोकसकृतं । ६. फ
 रा म ल_१-वचो विबुधाः । आ-वचोभिर्विधाः । ७. फ-
 सुपूजिरे । रा ब म ल_१ ल_२ प्र अ-अपूजयन् । ८. फ-
 भार्षे । ९. अ-नास्ति । १०. फ रा प्र ब-सेतुबन्धो । ल_२ अ-
 समुद्रसेतुबन्धो ॥ ११. वं-इत्यार्षे रामार्यणे महर्षिवाल्मीकीये आदिकाण्डे
 षतुर्विंशतिसाहस्र्यां संहितायां सुन्दरकाण्डे सेतुबन्धनं नाम पञ्चनवतितमः
 सर्गः ॥ सुन्दरकाण्डं समाप्तम् ॥

[वं-N]= [नवनवतितमः सर्गः] =[दा-N]

ततो महाऽऽत्मा कृत-सेतुम् ईश्वरं
प्रतीत-रूपं विजयाऽभि-नन्दिनम् ।

पुनः सम्-उद्रो^३ऽभि-जगाम राघवं
प्र-भावम् अस्यै वरदोऽभि-वर्धयन् ॥१॥

तम् आ-गतं लक्ष्मण-वानराऽधिपौ
वि-भीषणेश् चर्क्ष-पतिश् च जाम्ब-वानं ।^७

मुदा प्रतीऽता हरयो वरं-प्रदं
प्रणम्य रामाऽभि-मुखाऽव-तस्थिरे ॥२॥

स दिव्य-रूपाऽऽभरणो महा-द्युतिर्
नि-शम्य रामं मुनि-वेष-धारिणम् ।

शिरस्य् उपाऽऽघ्राय जयाय पुत्र-वत्
सम्-ईक्षमाणोऽनुशैशास सागरैः ॥३॥

-
१. रा म-०नन्दनम् । म ल_२-०नन्दितम् । २. म-समुद्रोभि(षि) ज० ।
३. षष्ठ्यर्थे चतुर्थीयमार्षी द्र० । ४. म-न देवभिवर्धयन् । ब-०भिवर्धयत् ॥
५. प्र-विभीषणो ऋक्ष० । ल_१-०षणऋक्ष० । ६. फ रा प्र ब म ल_१ ल_२
अ-वीर्यवान् । ७. द्विः पठितः पाठः-प्र-तमागतं लक्ष्मणवानराधिपौ
विभीषणाश्च नृपतिश्च वीर्यवान् । ८. फ-मुखाः । ९. ब-स्वरपदं ।
१०. च-प्रणमु रामं सगरस्यात्मजम् । दा-प्रणम्य रामं सगरस्य चात्मजाम् ।
प्र ब ऋ ल_१ ल_२ अ-प्रणमिरे तं सगरस्य चात्मजम् । विसर्गलोपे तत्पूर्वोत्तर-
सर्षणसम्बिचरार्षः द्र० । अथवा नात्र संधिः । उत्तरादिलोपस्याऽऽर्षस्येदमुदा-
हरणं स्यात् ॥ ११. च-०द्युति । प्र रा ब ल_२-०द्युति । १२. आ-राम ।
१३. आ-समीक्ष्यमाणो० । दा-समीक्ष्यमानोनुसशास । ब ल_२-समीक्ष्यमानो०
१४. दा-सागर ॥

न वत्सं युद्धे मुनि-वेषं इष्यते
 वि-भङ्ग्य कर्माणि चरन्ति पार्थिवाः ।
 स राम राजाऽऽभरणैर् अलं-कृतो
 जयाय गच्छेति जङ्गाद स-त्वरः ॥४॥
 तथेति चोक्तौ वचनान् मँहोदधेर्
 वि-सृज्य चीराणि जटा नि-यर्म्य च ।
 शुभानि राजाऽऽभरणानि चाऽऽर्द्धे
 समुद्र-दांयं क्वचाऽऽयुधानि च ॥५॥
 तथैव तेपे पुनर् अ-व्यतिक्रमं
 मनो-वचः-कौय-समाधिजं तर्पः ।
 पिता यथैनं नि-युंयोज कृच्छ्रे
 स चाऽपि रामो दँदँशे मेहीं गतः ॥६॥
 स लक्ष्मणस्याऽपि तथौ यथौऽऽत्मनः
 चकार वर्माऽऽयुर्ध्व-भूषण-क्रियाम् ।
 तयोर् द्युतिः सं-दँदँशे नरौऽऽग्रयोः

१. च-वत्सा । २. प्र ब-वेश । ३. फ-विसृज्य । ४. आ फ म-
 चकार । ल_१-जगाम ॥ ५. फ-चोक्ते । ६. आ रा म अ-वचनं । ७. म-दधि ।
 रा अ-दधे । ८. च-यदा निरस्य । प्र रा ब ल_१ ल_२ अ-जटा विरस्य ।
 म-जयं निशम्य । ९. आ फ च प्र म-चाददे । १०. म-समुद्रदत्तानि ।
 ११. प्र-क्वचानि चाददे ॥ १२. आ-अप्यतिक्रमत् । प्र फ-अप्यतिक्रमन् ।
 च रा म ल_१-अप्यतिक्रमन् । ब-भो व्यतिक्रमन् । ल_२ अ-
 अव्यतिक्रम । १३. फ-कामः स० । रा-कायस.....धिजं ।
 १४. फ-तप । १५. आ-यदेवं । ब-यथैवं । १६. फ-नियुजोज । ल_२-नियु-
 योज्य । १७. फ-कृतवः । च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-कृत्ये । १८. रा-ददसे ।
 १९. च ब-महीगत्रः ॥ २०. च-यथा । २१. आ-यतात्मना । च-तथात्मनः ।
 २२. च-वर्मयुधभूषणः क्रियाम् । फ-भूषणोक्त्याः । २३. रा-प्र
 ददशे । २४. रा ब-नराग्रयोः ।

सम-एत्यं चन्द्रोशनसोर् निशास्व इवं ॥७॥
 ततस् तु रामं तपसा प्रै-दीपितं
 वरैश् च राजाऽऽभरणैर् अलं-कृतम् ।
 अनुग्रहायोऽति-निनाय सागरः
 सुदुष्प्रवेशं वरुणस्य चाऽऽलयम् ॥८॥
 स देव-राजं वरुणं वर-प्रदं
 ज्वलन्तम् ऋद्ध्या समुदीर्ण-रूपया ।
 प्रतीऽतंम आसीनम् उपेत्य राघवम्
 तदा ववंदे शरणं जगाम च ॥९॥
 अथाऽभ्य-उवाचाऽऽशिषम् आयुषि ध्रुवं
 नराऽधिपायाऽम्बु-पतिः प्रसन्न-वाक् ।
 बले च वीर्ये च वि-वृद्धिम् आ-दधे
 त्वरेति चोर्वोच जयेति चेश्वरः ॥१०॥
 ततः सम-उद्रः प्रविनीत-राघवं
 पितैर्व पुत्रं प्र-शंशास बुद्धि-मान् ।
 भवाय कृत्वा भगवतं-प्रदक्षिणं

१. रा-समेतच० । २. आ-निशास्वि वा । फ-निशामिव । रा-निशा-
 श्विव ॥ ३. च रा प्र-प्रदीप्तम् । ४. फ-तथैव । च-वैरश्च । ५. आ-० प्रहायेति
 नि० । प्र च रा ब म ल२ अ-० प्रहायाभिनि० । ६. फअ च ब ल२ प्र रा म-
 सागरम् । ७. आ प्र अ-स दुःप्रवेशं । फ-सुदुःप्रवेशं । च-सुदुप्रवेशं । रा-
 स दुष्प्रवेश । ८. फ-वरुणस्य बुध्या । ९. रा अ-समुदीर्णरूपयया । १०. अ-
 प्रीतम् । ११. फ च प्र-वृद्धितः ॥ १२. आ-आशिवं भुवन् ।
 फ-आयुषे ध्रुवम् । १४. आ फ-आदधे । १५. रा ल२-चोक्तय ।
 प्र ब म ल२ अ-चोक्तवाय । १६. प्र-वेश्वर ॥ १७. आ-प्रतिनीय रा० । च-
 प्रतिनीय राघव । रा-प्रतनीय रा० । १८. अ-पितैव । १९. फ-प्रशंसस ।
 २०. च प्र रा ब म-भगवान् प्र० ।

ततोऽर्त्य-अयात् सोऽपि यथाऽऽगतोऽभवत् ॥११॥

ततः प्रभुः सुखम् उषितो विभावरीं
पुरोर्दयं सवितुर् उपेक्षं राघवः ।

महा-बलैस् समभि-वृतो बलाऽग्रणीर्
महो-द्रुमं समुप-जगाम पर्वतम् ॥१२॥

हृत्पार्श्वे रीमायणे सुन्दर-काण्डे संमुद्र-दायं नाम
नवनवतितमः सर्गः ॥ ९९ ॥

१. आ च रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-ततोभ्ययात् । २. आ फ-यथागतं
प्रभुः । च रा ब म ल_१ ल_२ अ-गतो भुवम् ॥ ३. च-सुखमुषितो
४. ब-पुरोदयः । ५. आ-सेतुमुपेत्य । म-सवितुरूपेण । ६.
फ-महाबलस् । ७. आ-स्वनिवृतो । च-स्वभिभूतो ।
फ-स्वभिनिभूतो । ८. च रा-बलायणी । ल_२ अ ब-
बलाय । प्र-बलायतैर् । ल_१-बलीमुत्तैर् । ९. फ-स (म) हृद्भुतं । च
रा प्र म ल_२ अ-महाद्भुतं । ल_१-सहाद्भुतं । ब-महाद्भुत ॥ १०. अ-
नास्ति । ११. फ रा ब-समुद्रदायो । च-समुद्रदायवरुणदर्शनं । प्र म ल_१
ल_२-समुद्रदायो बरुणदर्शनं ॥

[वं-N]= [शततमः सर्गः] =[दा-N]

ततः शंखं-विमिश्रेण भेरी-शब्दाऽनुनादिना ।
 राघवस्यैऽऽगमत् सैन्यं नाना-प्रहरणाऽन्वितम् ॥१॥
 सम-आसीनं ततस् तैव तु राघवस्य महद् बलम् ।
 अशोभत तदा पूर्णं(पूर्णः)सागरस् स्तिमितो यथा ॥२॥
 सभा-गैतस् ततस् तैव तु दृष्ट्वा राजा दशाऽऽननः ।
 मुहुर्त्तं ध्यानम् आ-स्थाय सचिवांन् अभ्युद-पेक्षत ॥३॥
 अथ तांन् सचिवांस् तत्र बभाषे रावणस् तदा ।
 वाक्यं वाक्य-विदां श्रेष्ठं शृणुध्वं मम रौत्तसाः ॥४॥
 न चोद्योगे मनो वोऽद्य अयं प्राऽऽसंशे च राघवः ।
 सहितः सर्व-सैन्येन वानराणां स-लक्ष्मणः ।
 साम्प्रतं चैव यत् कार्यं तत् कुरुध्वम् अ-कालिकम् ॥५॥

१. आ-शंवि० । २. रा-०नुपादिना । प्र०-नुयायिना । ३. आ फ
 च-रावणस्या० ॥ ४. फ रा प्र ब म ल, अ-तं । ५. प्र च ब म ल, ल_२
 अ-राघवस्य महाबलं । आ फ-रावणस्य म० । ६. प्र च रा म ल, ल_२ अ-ततः
 पूर्णं स्तिमितः सागरो । फ-तदा पूर्णं स्तिमितः सागरो । च ब-ततः पूर्णंस्तिमितः
 सागरो ॥ ७. आ-समागमं । फ प्र ब-समागतं । रा म ल, ल_२ अ-
 समागतं । ८. च रा म ल, ल_२ अ-तं । ९. ल_२ अ-मुहुर्त्तं । १०. च-
 सचिवानः अभ्युदक्षत ॥ ११. फ-आगतान् । १२. प्र म ल, श्रेष्ठाः ।
 १३. रा प्र-राक्षसा ॥ १४. फ-न चान्यो वानरो चाद्य शौर्यं । रा-न चोद्योग-
 मनोजबोधमयं । ब-न चोद्योगम.....मयं । प्र-न चोद्योगोऽस्ति भवता-
 मयं । म-न चोद्योगो मनश्चाद्य सोयं । ल_२-त्रचोद्योगमसंभाष्य मयं ।
 'मनो बोध अयं' इति सन्ध्यभाव आर्षः द्र० । १५. च रा प्र ब म
 ल, अ-प्राप्तः स ॥

अव-ज्ञा नं च कर्त्तव्या वानरेषु रणाऽजिरे ।
 यैस् तृणी-कृत्य नैः सर्वान् सेतुर् बद्धो महोर्द्धौ ॥६॥
 भवन्तश् चैव रागाऽन्धाः सुख-प्रौऽऽप्ताः प्र-संगिनैः ।
 बध्यमानं तदां सेतुं यन् न वे(वि)त्थ निशा-चराः ॥७॥
 चांरोऽत्र न प्र-युक्तश् च ' सेवैर् मन्त्रिं-पदे स्थितैः ।
 हितं मन्त्रयते राज्ञस् तेन मन्त्री नि-र्गद्यते ॥८॥^{१४}
 कार्याऽर्कायाणि सततं राजा रीज्ये करोति वै ।^{१८}
 तानि सर्वाणि कार्याणि मन्त्रिभिः संततोत्-थितैः ।
 अन्विष्याऽन्विष्य चिन्त्यानि तेन रीजा सहाय-वान् ॥१२॥^{२२}
 मन्त्रिभिः सर्व-कार्याऽर्थाः कार्या नित्यम् अ-संशयम् ।
 एवं भवैर्द्रिर् वि-श्रम्भाद् वैश्वितोऽहं निशा-चराः ।

१. रा ब-च न । २. च-०व्य । ३. आ-न । ४. रा प्र ब म ल,
 ल_२ अ-महार्णवे ॥ ५. म-सुखासक्ताः । च प्र ल_१ ल_२ अ-सुखसुप्ता ।
 ब-सुसंप्राप्ताः । ६. च रा ब म ल_१-सुसंगिनः । प्र ल_२ अ-सुगंधिनः ।
 ७. च ब म ल_१ ल_२ अ-तथा । ८. ब अ-नः । ९. रा-चेष्टां ॥
 १०. फ-दारा अ ? । ११. आ फ-प्रयुक्तो वः । १२. रा ब अ-सर्व ।
 १३. आ फ-मन्त्रपदे । प्र-मन्त्रिपदै । १४. रा प्र ब म ल_१ ल_२ अ-
 मन्त्रीति कथ्यते । १५. आ-इतोऽध्यर्धः श्लोको नास्ति ॥ १६. च ब म
 ल_१ ल_२ अ-यानि कार्याणि । १७. फ रा-राज्यं । १८. आ प्र-
 नास्ति । १९. रा ब म ल_१ ल_२ अ-सततोद्यतैः । प्र-सततोद्यतैः ।
 २०. च-अन्विष्य चिन्त्यानि तानि । २१. च प्र रा ब म ल_१ ल_२ अ-राज्ञो
 महोदयः । २२. च-'निगद्यते' इति पूर्वश्लोकपाठस्य पुनश्छेदभ्रमेण 'तानि
 कार्याणि सततं' इति अस्याऽर्द्धस्य मध्य एव द्विक्लिप्तः ॥ २३. आ फ-
 सह का० । २४. च-एकं । अ-कं... .. । २५. ल_२ अ-भवन्नि.....वि० ।
 आ-भवन्निर् विश्रंभा चितोहं । फ-भवन्निर् विश्रंभाद्यक्षितो ॥

मामकं यदि वः कार्यं नास्ति कार्यं मतं हृदि ॥१०॥
 अहम् एकः करिष्यामि शात्रवाणां प्र-ज्ञासनम् ।
 चारं वाऽत्र नि-योक्ष्यामि सान्त्वं भेदम् अथाऽपि वा ॥११॥
 रावणेनैवम् उक्तास् ते राक्षसा व्रीडिता भवन्तं ।
 व्रीडितानां ततस् तेषां मेघ-नादोऽभ्यं-अभाषत ॥१२॥
 किम्-अर्थं तप्यसे तात राघवाल् लक्ष्मणात् तथा ।
 वानरेन्द्राच्च च सु-ग्रीवाद् वानराणां बलाद् अपि ॥१३॥
 मानुषो नृपती रामो राज्य-भ्रष्टस् तथैव च ।
 कथं विभेषि तस्मात् त्वं देवानकृत्वां वशेऽनेघ ॥१४॥
 इहाऽऽनीतो मया शक्रो नाग-पाशै- (?शैर्) जितो रणे ।
 वि-बुधा निर्-जिताः सर्वे स्वर्गं गत्वा त्वया पुरा ॥१५॥
 प्रेताऽधि-पो जितः संख्ये विज्ञेशोऽत्र परा-जितः ।

१. च-कार्ये । २. आ-कार्यं नम । फ-कार्यं तम । च प्र व म ल, ल_२
 अ-कार्यतमं । रा-कार्यमतं । ३. फ च रा प्र म ल, -शात्रवानां । व-शत्रुवानां ।
 ४. फ-प्रवाधनं । च प्र रा व म ल, -प्रसाधनम् । ल_२ अ-प्रणाशनम् । ५.
 प्र-चारात् । ६. फ रा प्र व म ल, ल_२ अ-चात्र । ७. फ-नियोष्यामि । च
 म ल_२-नियोषोमि । ८. आ च-शात्वम् । फ-शान्तं ॥ ९. फ व-नु । १०.
 आ-०ताभवं । अठभावो वा सन्धिर्वाऽऽर्थः । ११. च-०दो ह्यभाषत ।
 आ-०दो स्वभाषत ॥ १२. च-लक्ष्मणस् । १३. रा-वानरेन्द्रात् । १४. च
 रा प्र व म ल, ल_२ अ-तथा बलात् ॥ १५. प्र-मानुष्यो । १६. आ फ व-
 नृपते । १७. व-राम । १८. म ल, -विभेष । १९. प्र-तस्माच्च । रा-
 कस्मात् । २०. च म ल, ल_२ अ-स्थाप्य व० । व-स्थास्य व० । रा-कृत्वास्य व० ।
 प्र-कृत्वाऽप्यव० ॥ २१. फ-०पाशाभितो । च-०पाशाऽसितौ । रा व म ल,
 अ-०पाशाभितो । प्र-०पाशाभितो । ल_२ अ-रागपाशाभितो । २२. च-स्वर्गं ।
 २३. फ रा प्र व म ल, ल_२ अ-विज्ञेशव । च-विज्ञेश्वरम् ।

वरुणः काद्रवेयाश् च कालकेयाश् च दानवाः ॥१६॥
 वंसवो मंसुतश् चैव तथा चन्द्र-दिवाकरौ ।
 पृथिव्यां सर्व-राजानो निर्-जितास् ते स्व-तेजसा ॥१७॥
 किं करिष्यन्ति ते राजन् वानरा वन-चारिणः ।
 तौ वा मानुषं-मात्रौ तु भ्रातरौ राम-लक्ष्मणौ ॥१८॥
 व्य-एतु ते सं-भ्रमो राजेन अंहं हन्मि पुवं-गमान् ।
 मम बाण-पथं प्राऽऽप्य न कश्चिद् अपि जीवति ॥१९॥
 रामं च लक्ष्मणं चैव हतौ पश्य मया रणे ।
 हनु-मन्तं स-सुग्रीवम् अङ्ग-दं गन्ध-मादनम् ।
 सु-षेणं जाम्ब-वन्तं च तथाऽन्यान् वन-गोचरान् ॥२०॥
 मेघनाद-वचः श्रुत्वा प्र-हस्तो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 एवम् एतन्नै न सं-देहो यथा वदसि मान-द ॥२१॥
 मुसलीऽऽयोधिने भङ्गं कः स्थास्यति रणाऽजिरे ।
 वानरेषु न मे चिन्ता चल-चित्तेषु रावणे ॥२२॥

१. प्र-वरुणाः ॥ २. फ-नक्षत्राणि ग्राहश् । प्र-वसवो मास्तश् ।
 ल२ अ-वसवौ म० । ३. आ च व रा-प्रथिव्यां । ४. च-च रा० । रा प्र
 व म ल, ल२ अ-ये च राजानो । ५. च-चिर्जिताश्चैव तेजसा । व रा प्र म
 ल, ल२ अ-विजितास्ते तेजसा । ६. फ-त्रुटितः पाठः । ७. व-मनुष० । ८.
 प्र व म ल, ल२ अ-च । ९. आ-यतु । रा अ-वेतु । १०. आ फ च-
 राजाहं । ११. च-वा । १२. ल२-रणे मया । म-इत्यत आरभ्य सर्गसमाप्तिं
 यावत् त्रुटितः पाठः । १३. आ-सुग्रीवमङ्गदं । रा ल२-सुग्रीवं सांगदं । १४.
 फ-सुखेन । १५. आ-एव । १६. रा-मुसलायोधिको । व-मुसलायोधिने ।
 प्र-मुसलायोधिने । आ फ-लायोधिने । म च-मुसला० । ल२-
 मुसलायोधिने । १७. फ-मेघ कः । च-मर्कः । रा-मर्क क । १८. च-
 स्थस्यति । १९. प्र-मानद ॥

मानुषेषु च क्लीबेषु भक्ष्य-भूतेषु निस-दा ॥२३॥
 अहम् एको वृथिष्यामि तव शत्रून् दशोऽऽनन ।
 सुखी भव महा-राजं यथेष्टं वि-चरस्व च ।
 मुसेलं भ्राम-यांनस् तु रावेणं समुदे-पेक्षत ॥२४॥
 एवम् उक्ते प्र-हस्तेन धूम्राँऽक्षो वाक्यम् अब्रवीत् ।
 आ-गंतौ यदि तौ राजन् मानुषौ राम-लक्ष्मणौ ॥२५॥
 बद्ध्वा सेतुं सम्-उद्रे तु वानरौश् च तरंस्-विनः ।
 लंका-मूले स्थितास् तस्मात् सं-नेह्यध्वं निशा-चरः ॥२६॥
 गच्छामस् त्वरितं तत्र यत्र तद् वानरं बलम् ।
 सुख-सुप्तान् हनिष्याम एतद् हि मम रोचते ॥२७॥
 महोदरोऽथ^१ निर्भ^२-भर्त्स्य धूम्राँऽत्तं वाक्यम् अब्रवीत् ।
 सु-रक्षितं च रामेण सु-ग्रीवेण च तदे^३ बलम् ॥२८॥
 वानरैश् च महा-वीर्यैः^४ समन्तात् परि-वैरितम् ।

१. ल_२ अ-मानुष्येषु । २. रा ब ल, ल_२ अ-दीनेषु । ३. फ-
 रूपेषु । ४. फ-मे सदा । रा ल_२-नित्यसः । फ-हनिष्यामि । ५. रा-ददानन ॥
 ६. फ-महाश्रय । ७. आ- विरमस्व । ८. च रा प्र ब ल, ल_२ अ-यं ।
 ९. आ-मुशलं । च-सुसलं । प्र ब-मुसुलं । १०. च-भ्राममाणस् । रा अ-
 भ्राममानस् । ब-भ्रममाणस्तु । ल_२-भ्रामयाणस्तु । ११. फ-रावणाननमैक्षत ॥
 १२. ल, -उक्तो । १३. च-धुम्राक्षो । १४. च-आगंतौ । १५. फ-.....
 आथ । १६. च-तपस्विनः । १७. प्र ब-स्थितस् । १८. आ-
 संनबंध्यं । १९. च-निशाचरः । २०. च रा ब ल, ल_२ अ-द्वरितात् । २१.
 रा-हृष्याम । अ-हनिष्यामि । २२. फ-महोदरोपि निर्भर्त्स्य । रा-महोदये
 तु निर्भर्त्स्य । च म-महोदरोप्यानिर्भर्त्स्य । २३. रा-धुम्राक्ष । २४. च-मुदित ।
 २५. रा ब ल, ल_२ अ-महावीरैः । २६. च-परिचारितम् ।

न तत्र गमनं युक्तं पुर-गुप्तिर् विधीयताम् ॥२९॥
 पूर्वम् एतद् अभूत् कृत्स्नं परे पारे महोदधेः ।
 सेतौ वा बर्धमाने तु विघ्नः कार्यो निशा-चराः ॥३०॥
 साम्प्रतं त्वं आ-गते सैन्ये पुरेस्ताद् बलिनो वयम् ।
 शस्त्राणां कवचानां च कृत्वा सम्यग् उपाऽर्जनम् ।
 तेषां दास्यामहे युद्धं हनिष्यामश् च तान् मृधे ॥३१॥
 एतस्मिन् अन्तरे वीरः प्र-गृह्य विपुलं भुजम् ।
 अति-कायो मंहा-वीर्यो रात्रणं वाक्यम् अब्रवीत् ॥३२॥
 रक्षितव्या प्रजा रक्षा रक्षितव्या द्वि-जातयः ।
 देस्यवश् च नि-हन्तव्याः परि-पालयाश् च साधवः ॥३३॥
 अ-न्यायेन न हर्त्तव्यं परं-स्वं राक्षसैर्बभ ।
 एवं यो वर्तते राजा चिरं पाति वसु-धरोऽम् ॥३४॥
 रामेण विनय-ज्ञेन व्य-अलीकं किं कृतं हि नः ।
 जनस्थान-गता येन तस्य भार्या त्वया हृता ॥३५॥
 पति-व्रता महा-भार्गा लंकां किं सा प्रे-वेशिता ।

१. रा व ल_१-तत्रागमनं । २. आ-परगुप्तिर् । च-पुरं गुप्तिर् । रा प्र
 व ल_१, ल_२ अ-पुरे गुप्तिर् । ३. प्र-एवम् । ४. रा-पारे । ५. च-सेतो ।
 प्र-सेतो । ६. प्र-वर्धमाने । च-वर्धमाने । ७. रा व ल_१, ल_२ अ-च ।
 ८. रा ल_१-विघ्न कार्यो । प्र-विघ्नकार्यो । ९. रा-निशाचरा । ल_१-निशाचरः ।
 १०. फ-स्वागतं सैन्यं । ११. प्र-पुलस्त्याद् । १२. व-वालिनो । १३. च-
 कवचाणां तु । १४. च-उपावर्जितम् । १५. प्र-तेषामुपास्महे । १६. आ फ-
 हरिष्यामश् । १७. प्र ल_१, ल_२ अ-हवावीरो । १८. फ-राज्ञेय । च प्र
 व ल_१, ल_२ अ-राजन् । १९. रा-दश्यवश् ॥ २०. रा प्र ल_१, ल_२ अ-
 हन्तव्यं । २१. प्र अ-परं स्वं । २२. रा प्र व ल_१, ल_२ अ-राक्षसेभ्य ।
 आ-०र्षभा । २३. व ल_१-यन्तरे । २४. च-चिरे । २५. रा-सुमेदनीम् ।
 प्र व ल_१, ल_२ अ-स मेदिनीम् ॥ २६. रा व-विनियजेन व्यलीकं हि ।
 २७. फ-कृता ॥ २८. आ-०भाग । २९. रा व प्र ल_१, अ-लंकायां किं प्र० ।
 ल_२-लंकायां किं स प्रवेशिता ।

यतः प्र-वेक्षिता सीता उद-पाता दारुणा भृशम् ॥३६॥
 कार्याऽकार्यं न जानीध्वं सर्व एव न सं-ज्ञयः ।
 बलेन गर्विता यूयं वि-नाशाय कुलस्य नः ॥३७॥
 तत्र मैत्रं रोचते बुद्ध्या सीता रामाय दीयताम् ।
 पर-भार्या न युक्ता तु बलाद् हर्तुं निशा-चराः ॥३८॥
 सं-मौन्य दीयतां तस्मान् मैथिली जनकाऽऽत्म-ज्ञा ।
 एवम् उक्त्वाऽति-कायस् तु तूष्णीं-भूतो बभूव हं ॥३९॥
 ह्यायुर्वे रामायणे सुन्दर-काण्डे रंक्षस-मन्त्रणं नाम शततमः सर्गः ॥१००॥
 समाप्तश्चोऽऽयं सुन्दर-काण्डः ।'

१. च-छन्दारुणा भृशम् । रा प्र ब ल, ल_२ अ-
 दारुणास्ततः । २. च-कार्यं कार्यं न जानीध्वं । आ-कार्याकार्यविजानीध्वं । रा ब-
 कार्यकारकं न जा० । प्र ल, ल_२ अ-कार्यकाळे.न जा० । ३. फ-मध्ये । ४. ब
 ल, ल_२-युक्तं । ५. आ-सम्माम्य । ब-समाम्य । ६. ब-तस्मात् । ७. रा-
 ०त्मजा । ८. अ-उच्यति० । रा-उक्ताति० । ९. फ-तूष्णीं संक्षिप्तं रावणं ॥
 १०. फ-समुद्रतरणो । आ-कंकापर्वणि राक्षसमन्त्रणं । च रा प्र ब ल, ल_२
 अ-राक्षसमंत्रो ॥ ११. रा ल, ल_२ अ-समाप्तोयं । १२. ल_२-सुन्दर काण्डः
 पंचमः । ल_१-सुन्दरकाण्डः पंचम इति । १३. अतः परमाऽऽदर्शप्रन्थानां विशिष्टा
 उपसंहारा एवं भवन्ति । आ-शुभमस्तु कल्याणमस्तु संवत् १९४६ पौषसुदी
 ११ मंगलवारे श्री आगरा महाकोटे पातिसाह श्री अकबर जलकदीनराज्ये
 श्री सुंदोदास इदं श्रीरामायणपुस्तकं लिखापितं । श्री अगगळपुरे श्रौतारकपूर-
 लिखतं याचक्ष्यं पुस्तकं इष्ट्वा तादृश्यं शुभं मम दोषे न दी० । रा-अतः परं युद्ध-
 काण्डो भविष्यति । यस्याऽयं प्रतिसन्धिः । श्रीरामाय नमः । संवत् १९०० ॥
 प्र-अतः परं कंकाकाण्डो भविष्यति । अक्षीतितमे वर्षे सप्तम्यां राधवासरे ।
 ज्येष्ठे मासे सिंहे पक्षे सुन्दरो लेपितो विपा(प्या) । दयारामेण विदुषा कथा-
 व्याख्यातसिद्धये । शुभमस्तु ॥ ल_१-शुभमस्तु सर्वजगतां । अथातो कंकार्या
 युद्धपर्वं लिख्यते । जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा । अजेन विश्वरूपेण
 निर्गुणेन महात्मना ॥ ल_२-शुभमस्तु सर्वजगतां । शुभं लिखितं देवीर्षद जम-
 गोत्रा जसरोटे राज बिर्षो सहस्रणी दा पुरमण्डलवासी सं० १९१० । देवीर्षद
 जमगोत्रेण कम्बायाः करपीठने । वाल्मीकि पुस्तकं दत्तं देविकार्थं तटे शुभे ॥
 पुस्तक सुन्दरकाण्ड पंडित देवकीनंदन दा । शुभमस्तु सर्वजगतां ॥

